

ABSTRACT

Uskali, Turo

"Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957–1975

Jyväskylä: University of Jyväskylä 2003, 484 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 6)

ISBN 951-39-1543-3

Diss.

The demand for self-censorship was already expressed by the editor-in-chief to the first correspondents of the conservative daily *Uusi Suomi*: the advice "do not write yourself out" was repeatedly emphasized. The theme of this study is the history of the first Finnish correspondents in Moscow, 1957-1975. Its main focus is on empirical findings, but at the same time it has the ambition to develop research methods and theoretical models for research into sensitive subjects in general and journalism history in particular.

The journalism history approach combines four research traditions: journalism studies, foreign news studies, media history studies, and studies in the history of international relations (especially Finnish-Soviet). The traditions are connected by the knot of hermeneutics, the art of understanding.

A multi-methodological approach, as well as grounded theory, is emphasized in this study; it is not based on only one theory or only one research question. Two theoretical models have helped to organize this study: the hierarchical model of influences on media content by Shoemaker and Reese, and the liane model by Mörä. The main research questions were: what kind of journalism the correspondents did, how they actually did their work, what kind of differences there were in their work and why did they work as they did?

The empirical data consists of journalistic texts, interviews and contemporary material from different archives. Journalistic texts were analyzed both quantitatively and qualitatively (in all about 2000 news stories from six different media). Thirteen in-depth interviews (lasting about three hours), and nine other interviews were conducted. Documents from twelve Finnish public archives and seven private archives were examined.

In the period 1957-1975, 17 Finnish correspondents working for six different media were stationed in Moscow, starting in chronological order: the communist daily *Kansan Uutiset* 1957, the conservative daily *Uusi Suomi* 1958, the Finnish Broadcasting Company (Yleisradio, YLE) 1965, the Finnish News Agency (STT, FNB) 1966, the liberal daily *Helsingin Sanomat* 1975, and the hard-line communist daily *Tiedonantaja* 1975. From the point of view of correspondency there are three especially notable sub-periods: 1) the pioneer era (1957-62), 2) the years of growing competition (1965-66), and 3) the effects of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) (1975).

At the general level, perhaps the main finding of this study is that, especially in the "golden era" (1962-66), the information presented by the correspondents was more versatile than it has been customary to assume.

Keywords: Moscow correspondents, foreign correspondents, foreign correspondency, foreign news, self-censorship, journalism history, hermeneutics, Soviet Union.

Author's address Turo Uskali
Valssikuja 6 B 18
FIN-40520 Jyväskylä

Supervisors Professor Raimo Salokangas
Department of Communication
University of Jyväskylä, Finland

Professor Heikki Luostarinen
Department of Communication
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Epp Lauk
Department of Journalism
University of Tartu (Estonia)

Professor Seppo Hentilä
Department of Political History
University of Helsinki

Opponent Professor Epp Lauk
Department of Journalism
University of Tartu (Estonia)

Omistettu Jarno Pennaselle, ensimmäiselle Moskovan-kirjeenvaihtajalle

*Tämä pitkä ulkomaanmatka
täynnä tuskaa,
täynnä kilometritolppia,
minä tunnen ne, eivätkä ne petä,
numerot on sade hangannut,
sade ja hiekka, jota autonpyörät heittävät
hankaa kaiken. Tunnen sormillani, olkapääni
tuntee ne, olen ne kaikki kantanut paikoilleen
ja istuttanut ne huolellisesti maahan,
jotta ne pysyisivät pystyssä, meidän jälkeemme vasta
ne kaatuvat, syöksähtävät hiekkaa suulleen,
ilkeän rosoisina. (Jarno Pennanen 1960: Vesillelasku, Runoa ja
mietettä. Kiila r.y. Helsinki, s. 10–11)*

LUKIJALLE: Taustat selville ja kiitokset

Helsingin rautatieasemalta lähtivät ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat kohti suurta ja tuntematonta melkein 50 vuotta sitten. Kannen kuvassa Uuden Suomen Aarne Tannista ovat saattamassa lehden vt. päätoimittaja Matti Autio (vasemmalla) ja Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystön sanomalehtiattasea V.V. Andreev (oikealla). Matkaevääksi Tanninen oli saanut vastaavalta päätoimittajalta Eero Petäjäniemeltä kehotuksen itsensuuriin: "Älä kirjoita itseäsi ulos". Valitsin lauseen tämän tutkimuksen nimeksi, koska siinä tiivistyy yksi Moskovan-kirjeenvaihtajien työn punaisista langoista.

Matka on hyvä metafora moneen tarkoitukseen. Se sopii kuvaamaan sekä Moskovan-kirjeenvaihtajuuksia että tutkimuksen tekemistä. Yhtä lailla kuin monille suomalaisille toimittajille Moskovan-kirjeenvaihtajuus oli usein vaikeuksia ja tuskaa täynnä, niin oli tämä tutkimuskin sen tekijälle. Vaikeudet ja tuskat eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että kyse olisi ollut pelkästään epämiellyttävästä kokemuksesta, pikemminkin päinvastoin: omien rajojen testaus on hyvin palkitsevaa. Näin monet Moskovan-kirjeenvaihtajatkin jälkeenpäin muistelivat omaa Moskovan-komennustaan.

Moskovan-kirjeenvaihtajiin tutustuin ensimmäisen kerran 1980-luvun alkuvuosina. Luin silloin The New York Timesin entisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Hedrick Smithin tekemän kirjan, jonka nimeksi oli suomennettu *Venäläiset amerikkalaisen silmin* (1976). Kirja antoi hyvin erilaisen kuvan Neuvostoliitosta kuin minkä olin saanut kouluopetuksesta tai suomalaisista joukkoviestimistä. Venäjä-kiinnostusta olivat aiemmin virittäneet Jules Vernen romaaniin (suomennettu 1977, ranskankielinen alkuteos Michel

Strogoff) perustuva tv-sarja Tsaarin kuriiri sekä isoäitini Selma Uskalin kokemukset viimeisen tsaarin ajan Pietarista. Koulussa valitsin ns. c-kieleksi venäjän. Jatkoin myöhemmin venäjän kielen ja kulttuurin harrastustani yliopistossa, tosin vain vajaan appron verran.

Moskovan-kirjeenvaihtajat valikoituivat ensimmäisen kerran tutkimuskohteekseni vuonna 1989 Tampereen yliopiston toimittajatutkinnon tutkimusseminaarissa. Ohjaajanani oli aluksi vs. apulaisprofessori Alpo Rusi, myöhemmin Esko Salminen. Yliopistollinen urani olisi varmaan päättynyt toimittajatutkinnon tutkielmaan, elleivät professorit Esko Salminen ja Kaarle Nordenstreng olisi nuhdelleet minua arvostelulausunnossaan ”niukan toteavasta tutkimusotteesta” enkä ollut heidän mielestään myöskään ”päässyt pintaa syvemmälle” niin kuin olin luvannut. Palaute pakotti minut jatkamaan akateemista uraani: työ oli selvästikin jäänyt kesken.

Toimittajatutkinnon jälkeen jatkoin opintojani Jyväskylässä professori Raimo Salokankaan ja dosentti Touko Perkon johdolla. Pro gradu -työssäni syvennyin taas Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön, mutta en vielääkään tuntenut päässeeni kovinkaan syvälle.

Kolmen journalismin täyteen Helsingin-vuoden jälkeen oli aika taas palata Moskovan-kirjeenvaihtajien pariin. Olin ehtinyt juosta yhteensä kymmenisen vuotta journalistisia pikamatkoja muun muassa Satakunnan Kansassa, Aamulehdessä, Yleisradion Tv-uutisissa, Helsingin Sanomissa ja Taloussanomissa. Oli tutkimusmaratonin vuoro.

Yli kymmenen vuoden tutkimusharrastus ja lopulta neljän vuoden päätoiminen tutkijan työ on synnyttänyt tämän kirjan.

Eniten jatkotutkimukseeni ovat vaikuttaneet ohjaajani journalistiikan professori Raimo Salokangas ja journalistiikan professori Heikki Luostarinen. On ollut suuri ilo tehdä neljän vuoden ajan työtä saman ylipitkän Tourulan käytävän varrella. Poliittisen historian professori Seppo Hentilä antoi arvokasta palautetta lisensiaatintyöstäni. Hänen vaikutustaan muun muassa on, että kavensin alkuperäistä aikarajaustani. Kiitokset myös vastaväittelijälleni professori Epp Laukille, jonka perusteellinen esitarkastuslausunto pakotti minut vielä kertaalleen käymään työni huolellisesti läpi.

Kiitokset tutkijakollegoilleni ja ystävilleni FT Johanna Sumiala-Seppäselle ja FT Antti Seppälälle, jotka pitkään työskentelivät viereisissä tutkijakammioissa ja joiden kanssa sain kokea paljon yhdessä kulkemisen iloa. Johanna kiitti väitöskirjansa (2001, 5) esipuheessa journalistiikan oppiainetta siitä, että se on tarjonnut ”inspiroivan, kannustavan ja avoimen työpaikan”. Lisään listaan vielä yhden adjektiivin - huumorintajuinen.

Kiitos Turun yliopiston rehtorin Keijo Virtasen johtamalle Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoululle. Ilman neljän vuoden tutkijakoulutettavan virkaa tämä tutkimus ei olisi koskaan valmistunut. Kiitokset myös kaikille tutkijakoulukollegoilleni, jotka avarsivat näkökulmiani ja sivistivät eri tutkimusaloille. Erityiskiitokset aluetieteilijä YTT Heikki Rantalalle ja kulttuuriantropologi FT Hannu Heikkiselle.

Kiitos Suomen kulttuurirahastolle (Sanomalehtien Liiton rahastolle), Suomen kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastolle (Keski-Suomen journalistien rahastolle), Yleisradion säätiölle ja Yleiselle lehtimiesliitolle tutkimuksen tekemiseen myönnettyistä apurahoista. Ilman niitä empirian kerääminen olisi jäänyt puolitiehen.

Kiitos myös kaikille niille kymmenille ihmisille, jotka ovat olleet mukana tässä tutkimuksessa haastateltavina ja arkistotyön avustajina. Nimeltä haluan kiittää suojelupoliisin arkistonhoitajaa Taija Hepo-ojaa, Kansallisarkiston virkailijaa Leena Hallaa, ulkoministeriön tutkijaa Jussi Pekkarista, Urho Kekkonen arkiston hoitajia Pekka Lähteenkorvaa ja Ari Mesivaaraa sekä Yleisradion arkiston Richard Creutzia ja A-studion toimitussihteeriä Juho-Pekka Rantalaa. Vielä kiitän tutkija Johan Beckmania Neuvostoliitto-kuvaan liittyvistä kommentista, tutkija Jyrki Vesikansaa Uutta Suomea koskevista materiaali-toimituksista, toimittaja Aimo Ruususta kiinnostavista keskusteluista ja materiaalinvinkeistä sekä toimittaja Reijo Nikkilää Moskovan-kirjeenvaihtajia käsitelleen tv-dokumenttinsa haastattelumateriaalin lainaamisesta.

Vaikka nämä nimeltä mainitut ja heidän lisäksi monet muut ihmiset ovat olleet avustamassa tätä tutkimusta, olen luonnollisesti itse täysin vastuussa tekemistäni valinnoista ja sisällöistä.

Olen koko ajan pyrkinyt sovittamaan työmenoni perheeni tarpeiden mukaan, mutta aina se ei ole ollut mahdollista. Siksi nöyrimmät kiitokseni kuuluvat Marikalle, Ilarille ja Petrukselle. Kiitokset myös äidilleni jo yli 35 vuotta kestäneestä kannustuksesta ja tuesta.

Lähihistorian tutkija on monien mielestä kiinnostunut joko "liian kaukaisista" tai "liian läheisistä asioista". Lähihistorian arkojen aiheiden tutkijana jouduin tekemisiin silloin tällöin hienovaraisen painostuksen ja jopa uhkailun kanssa. Uhkailun, jonka tulkitsin kohdistuvan omaan tai perheeni terveyteen, raportoin varmuuden vuoksi suojelupoliisille.

Omistan tämän teoksen Suomen ensimmäiselle Moskovan-kirjeenvaihtajalle, Jarno Pennaselle ja kaikille niille, jotka tuntevat toisinajattelijan itsessään.

Jyväskylässä, 21.7.2003

Turo Uskali

SISÄLLYS

ABSTRACT

LUKIJALLE: Taustat selville

1	JOHDANTO	15
1.1	Tuntemattomat kirjeenvaihtajat	15
1.2	Aikaisempi kirjeenvaihtajatutkimus	17
1.3	Tutkimuksen tarkoitus	19
1.4	Suomalaisen ulkomaankirjeenvaihtajuuden synty	21
2	JOURNALISMIN HISTORIA NELJÄN TUTKIMUSTRADITION RISTEYKSESSÄ	23
2.1	Joukkoviestintätutkimus on monitieteistä	23
2.2	Toimitustyön eri tasot: Shoemakerin - Reesen -malli	25
2.2.1	Toimittajataso	26
2.2.2	Mediarutiinit, -organisaatiot ja ulkopuoliset tahot	28
2.2.3	Ideologia-taso	32
2.2.4	Mörän liaanimalli ja synteesi	33
2.3	Ulkomaan uutisoinnin tutkimus ja yksilön poissaolo	35
2.3.1	Ulkomaankirjeenvaihtajakulttuuri	36
2.3.2	Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus	37
2.3.3	Kirjeenvaihtajat ja vakoilu	40
2.4	Lähihistoriaa etsimässä	42
2.4.1	Lähihistorian tutkimuksen ja journalismin erot	42
2.4.2	Mediahistorian perinteisiä ongelmia	46
2.5	Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden -tutkimus	51
2.5.1	Neuvostoliitto kuvan pitkä traditio	51
	<i>Venäjä-kuva Euroopan julkisuudessa.</i>	51
	<i>Suomalaisten perivihollinen</i>	52
	<i>Suomi-NL-seura Neuvostoliitto-kuvan vahtina</i>	54
	<i>Ystävyys kieli, pelon kieltäkö</i>	57
2.5.2	Suomettuminen ja itesesensuuri	59
	<i>Valtio vaati itsesensuuria</i>	59
	<i>Suomalainen itsesensuuritutkimus</i>	60
2.5.3	Mikä Neuvostoliitto oikein oli?	64
	<i>Pyhää, maallista ja tabuja</i>	64
	<i>Kylmä sota: propagandaa ja disinformaatiota</i>	69
	<i>Neuvostoliiton sensuurijärjestelmä ja journalismi</i>	72
3	TUTKIMUSMENETELMÄT	77
3.1	Hermeneutiikka - ymmärtämisen taidetta	77
3.2	Moniaineistoisuuden ja -menetelmäisyyden periaatteet	80
3.3	Arat tutkimusaiheet ja hermeneuttinen pora	83

3.4	Tekstianalyysi: laatua ja määrää	86
3.5	Haastattelujen kultajyvät	93
3.6	Arkistojen aarteet	97
	3.6.1 Suomen arkistot	97
	3.6.2 Venäjän arkistot	99
3.7	Tv-dokumentti ja muistelmateokset	102
4	LÄNSIMAINEN MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUS	107
4.1	Länsimaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden varhaisvaiheet	107
4.2	Vallankumouskirjeenvaihtaja John Reed	108
4.3	Moskovan-kirjeenvaihtajuus 1920–1950	110
4.4	Matkakirjailijoiden jälkeläisinä	112
4.5	Päätoimittajavierailu avasi Moskovan ovia	116
5	ENSIMMÄINEN AALTO: KIRJEENVAIHTAJAPIONEERIT (1957-1962)	120
5.1	Avustajakirjeenvaihtaja Lauri Kantola	120
	<i>Kansandemokraattisten lehtien missio</i>	120
	<i>Rahapula siirsi kirjeenvaihtajuuden alkua</i>	122
	<i>Komitea avustamaan kirjeenvaihtajia.</i>	124
	<i>Kantolan lähteet hämäriä</i>	125
	<i>Mikä oli Kantolan varsinainen työ?</i>	128
5.2	Boheemi Pennanen, nuori Tanninen	129
	<i>Krimin tyrmistys</i>	129
	<i>Kontikin purjehdusta</i>	131
	<i>Leppoisa uutistahtia</i>	133
	<i>Uusi Suomi saapui Moskovaan</i>	135
	<i>Petäjäniemen strategia</i>	137
	<i>Neuvoosto-diplomaatin tuntemisesta etua</i>	138
	<i>Petäjäniemen ohjailua</i>	140
	<i>Arvokas lähde - Eero A. Wuori</i>	143
	<i>Ennakkosensuurin maassa</i>	147
	<i>Liikkumisrajoitukset</i>	150
	<i>Tiivis kirjeenvaihtajayhteisö</i>	151
	<i>Harvinainen NKP:n kk:n henkilölähde</i>	155
	<i>Suojasään kriittisyyttä</i>	156
	<i>Tapaus Pasternak</i>	159
	<i>Uskontoa ateismissa</i>	161
	<i>Sputnikit innostivat</i>	163
	<i>Yöpakkaset päättyivät Leningradissa</i>	166
	<i>Hruštšovin haastattelu siivoksi</i>	171
	<i>Wuori kertoi noottikriisin ratkaisun</i>	173
	<i>Oili Tannisen innovaatio: arkea pakinoissa</i>	175
	<i>Pennasen sisäinen kriisi</i>	176
	<i>Vaikeudet jatkuivat Suomessa</i>	178
	<i>Tannisen raportit kotitoimitukselle</i>	180

	<i>Tannisen "korrespondiittis" alkoi.</i>	181
6	KIRJEENVAIHTAJUDET VAKIINTUVAT JA KULTAKAUSI	
	ALKAA (1962–64)	184
6.1	Tuottelias ja NL:lle kuuliainen Nojonen	184
	<i>Volgaa ylös, alas ja Kiinassa</i>	184
	<i>Erytisoikeuksia ja neuvostonäkökulmaa.</i>	185
	<i>Latviaa, Siperiaa ja Novaja Zemljaa</i>	188
	<i>Kesäkirjeenvaihtajia ja muita avustajia</i>	190
	<i>Nojosen kriittisyyttä ja tutkivaa journalismia</i>	192
	<i>Suomalaista näkökulmaa: Lintuniemi ja Linna</i>	195
	<i>Kennedyn kuolema ja neuvostojulkisuus</i>	197
	<i>Kiina lähtee omille teilleen</i>	199
	<i>Hruštšovin lähtölaskenta</i>	200
6.2	Kriittinen Kaurinkoski ja varovainen Kauppila	202
	<i>"Ole yhtä ahkera kuin Nojonen"</i>	202
	<i>Ajat muuttuvat - yhteiskunnan epäkohtia ruoditaan</i>	203
	<i>Kaurinkosken kriittistä journalismia</i>	204
	<i>Hruštšovin syrjäyttäminen</i>	206
	<i>Käänne tiukempaan: toisinajattelijat oikeudessa</i>	210
	<i>Kaurinkosken monipuolinen lähdeverkosto</i>	213
	<i>Inhimillisiä puolia</i>	215
	<i>Kaurinkoski törmäsi vaikeuksiin</i>	217
	<i>SKP:n sisäiset riidat julkisiksi</i>	220
	<i>Ympäristöongelma-, onnettomuus- ja rikosuutinen</i>	221
	<i>Vietnamin sota ja Kiina</i>	222
	<i>US:n kirjeenvaihtajien kurinpalautus</i>	223
	<i>Uusi Suomi, kokoomus ja Kekkonen</i>	227
	<i>Kauppila palasi SKP:n ytimeen</i>	231
	<i>Vladimir Fjodorov</i>	233
7	TOINEN AALTO: KILPAILU SÄHKÖISTYY JA	
	KULTAKAUSI PÄÄTTYÄ (1965–66)	237
7.1	Yleisradio ja Neuvostoliitto luottivat Nojoseen	237
	<i>Vakituiset kirjeenvaihtajat aloittivat Yleisradiossa</i>	237
	<i>Reporadion ulkomaan uutisoinnin teoriaa</i>	240
	<i>Ulkopoliittinen oikeaoppisuus ja Yleisradio</i>	241
	<i>Gosteleradion tärkeä yhteys</i>	244
	<i>Nojonen ainoa ehdokas</i>	245
	<i>Uutiset hallitsivat Nojosen työtä</i>	247
	<i>Nojosen ulkopoliittisesti oikeaa journalismia</i>	249
7.2	Yhteispohjoismaiset kirjeenvaihtajat:	
	<i>Björkegren ja Stiernlöf</i>	253
	<i>Eljas Erkkö STT:n tukena ja jarruna</i>	253
	<i>STT uudisti ensiksi ulkomaan uutistuotantaan</i>	254

	<i>Yhteispohjoismainen kirjeenvaihtajuus alkoi Brysselistä</i>	256
	<i>Muut paitsi Tanska tyytyväisiä Moskovaan</i>	258
	<i>Pohjoismaisten kirjeenvaihtajien tuotanto</i>	260
	<i>TASSin merkitys jäi vähäiseksi</i>	261
	<i>STT:n ja Yleisradion kiistat</i>	263
8	TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYKSEN VARJOSSA (1968–74)	265
8.1	Omapäinen Kiuru, piikikäs Valkonen, salaperäinen Lindström ja lyhytaikainen Pelkonen	265
	<i>Naiskirjeenvaihtajana Moskovassa</i>	265
	<i>STT:n Hovinheimo tuurasi syksyn 1968 Moskovassa</i>	267
	<i>Postikortteja Moskovasta, eduskunta tähtäimessä</i>	268
	<i>Tšekkoslovakian miehitys ja Kiurun päiväkirja</i>	269
	<i>Tšekkoslovakian miehitys ja Yleisradio</i>	273
	<i>Suomen ja NL:n suhteissa käänne</i>	277
	<i>SKP laati neuvostoartikkeleita</i>	278
	<i>KU:n kirjeenvaihtajan erityispalvelut</i>	281
	<i>Neuvostotalous journalismin kohteena</i>	283
	<i>Valkonen jatkoi Kaurinkosken linjalla</i>	284
	<i>Erittäin arat: Baltia, talvisota ja juutalaiset maastamuuttajat</i>	285
	<i>Valkonen lainasi "liikaa" Pravdaa</i>	291
	<i>Kiurulle porttikielto Moskovan töihin</i>	293
	<i>"Kolmen kopla" vastaan suurlähettiläs Alholm</i>	294
	<i>Lehdistöattasea Paasilinna</i>	296
	<i>Ei-kommunistinen Lindström</i>	299
	<i>Lindströmin journalismi</i>	299
	<i>Lindströmin "ikonikaupat"</i>	303
	<i>Vakoilu ja journalismi</i>	310
	<i>KGB:n valvontaa, syöttejä ja kiristyskeinoja</i>	313
	<i>Kaupankäynnin tabut</i>	316
	<i>Kekkosen NL:n matkat</i>	317
	<i>Veli-Kusti Pelkosen kaksi vuotta</i>	320
9	KOLMAS AALTO: ETYKIN KÄÄNNE (1975)	322
9.1	Helsingin Sanomien arvoitus ja Pennasen avaus	322
	<i>ETYK 1975 ja monikertaviisumit</i>	322
	<i>SN-seuran arvio Suomen Neuvostoliitto-kuvasta 1970-luvulla</i>	323
	<i>Miksi Helsingin Sanomat aloitti niin myöhään?</i>	324
	<i>Helsingin Sanomien talous heikoissa kantimissa</i>	327
	<i>Erkon "suurlähettiläät"</i>	328
	<i>Tavoitteena valottaa neuvostoarkea</i>	331
	<i>Kriittistä journalismia, mutta myös itsesensuuria</i>	332
	<i>Tarkkaa lähteiden dokumentointia</i>	338
	<i>Kuvat tärkeitä HS:lle</i>	339
	<i>HS ja APN: matkoja, tulkkeja ja kolumnisteja</i>	341
	<i>Neuvostoliiton palaute</i>	343

	<i>Punaiset vuorineuvokset äreinä</i>	345
	<i>Pennanen: Kirjeenvaihtajuuden vaikutukset näkyvät yhä</i>	346
9.2	Tiedonantajan Pykälän neuvostopropagandaa	347
	<i>APN:n Pykälä ainoa Tiedonantajan ehdokas</i>	347
	<i>Kremlin ääni Suomessa.</i>	348
	<i>Pykälä Moskovassa 13 vuotta</i>	350
9.3	Vahdinvaihdon vaikeuksia Yleisradiossa.....	351
	<i>Lähes kaikki avustivat Yleisradiota</i>	351
	<i>Kiista Lindströmin seuraajasta</i>	354
	<i>Radio vs. televisio</i>	356
	<i>Kuvilla tiukka ennakkosensuuri vielä 1970-luvulla</i>	359
	<i>Syötettiinkö Yleisradiolle dokumenttiainetta?</i>	361
	<i>Ruotsalaiset ajoivat yhteispohjoismaisia radio- ja tv-toimistoja</i>	364
9.4	Pohjoismaisten uutistoimistojen Fredriksson ja läntisen käytännöt	365
	<i>Fredriksson kokeili rajoja</i>	365
	<i>STT, toisinajattelijat ja Solženitsynin kirjoituskone</i>	367
	<i>Suomalaiset toimittajat länsilehtien avustajina</i>	372
	<i>Ensimmäinen vakituinen suomalainen aloitti vasta 1981</i>	373
	<i>STT:n ja Ylen ruotsinkielinen varaventtiili</i>	375
9.5	Uuden Suomen Sadeniemi: rutiinia ja kokeiluja	376
	<i>Uusi Suomi harkitsi lopettamista</i>	376
	<i>Sadeniemen arkirutiinit</i>	377
	<i>Toisinajattelijan kuriirina</i>	379
	<i>AP käytti Sadeniemeä apunaan</i>	379
	<i>Juttupalautetta lehtien kautta</i>	381
9.6	Kansan Utisten Mattila: ongelmia ja erityis oikeuksia	382
	<i>Kotitoimitus käsitteli juttuja</i>	382
	<i>Mattilan yhteysmiehet</i>	384
10	ERITYISKYSYMYKSIÄ	385
10.1	Punaisella torilla vuodesta 1957	385
	<i>Alkuinnostusta</i>	385
	<i>Punaisen torin vallankumousjuhla –juttutyyppejä</i>	388
	<i>Kiinalaiset aloittivat protestoinnin</i>	389
	<i>Yleisradio punaisella torilla</i>	390
	<i>Muita juttutyyppejä</i>	391
10.2	Kirjeenvaihtajien työn määrällistä vertailua	392
	<i>Uutiset hallitsevin juttutyyppejä</i>	393
	<i>Kauppila ja Nojonen tekivät eniten</i>	394
	<i>Etusivulle pääsy aluksi helppoa</i>	395
	<i>Suomalainen näkökulma ei korostunut</i>	396
	<i>KU:n Kauppila löysi eniten ongelmia</i>	399
	<i>Viralliset henkilölähteet hallitsivat</i>	400
	<i>Epäselvät lähteet tavanomaisia</i>	404

	<i>Niukasti valokuvia ja työmatkustelua</i>	405
10.3	Itsesensuuri: "Älä kirjoita itseäsi ulos"	406
10.4	Rivien väliin kirjoittaminen	408
	<i>Kiertoilmaukset</i>	409
	<i>Sitaatit</i>	410
	"Tästä ei ole mainittu"	411
	<i>Mitänsanomaton otsikointi ja sijoittelu</i>	412
10.5	Kulttuurin kääntäminen ja metaforat	412
10.6	Palautemekanismit	413
11	MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUS 1957–75	417
11.1	Kolme aaltoa, 17 kirjeenvaihtajaa	417
11.2	Kaksi kirjeenvaihtajakulttuuria	420
11.3	Kirjeenvaihtajuuden rajat	423
	<i>Ideologioiden törmäyksiä</i>	424
	<i>Yksi ulkopuolinen toimija yli muiden</i>	425
	<i>Kuusi mediaa</i>	426
	<i>Kirjeenvaihtajan rutiinit</i>	427
	<i>Yksilöiden erot</i>	429
11.4	Metodologiset, raportointitekniset ja teoreettiset innovaatiot	430
11.5	Uusi näkökulma lähihistoriaan	432
	SUMMARY.....	436
	LÄHTEET	440
	LIITTEET	458

1 JOHDANTO

1.1 Tuntemattomat kirjeenvaihtajat

”Aikamoisia herroja nämä kirjeenvaihtajat oli. Ne olivat semmoisia toimituksen todellisia etäispäätteitä. - - Ne oli ihan niin kuin rintamalla, asemasodassa eteen työnnetty vartiopaikka, siellä yksi mies joutuu tekemään, tarkkailemaan, tekemään ratkaisuja itsenäisesti valppaana koko ajan siellä jossakin ja siellä Moskovassa justiin.” (Uuden Suomen vastaava päätoimittaja Pentti Poukka)

”Siis mikään ei ole sanomalehdelle niin kallista kuin pitää ulkomaan kirjeenvaihtajia. Se on kallein taiteen laji. - - Se, että joku diplomaatti haukkui kirjeenvaihtajan juttuja, ei se ollut mikään ongelma, se oli luonnollinen asiantila.” (Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja Heikki Tikkanen)

”Nämä ulkomaiset uutistoimistot kyllä kertoivat asiat niin kuin ne ovat suurin piirtein. Mutta kirjeenvaihtajatoiminnalla haluttiin saada juuri tämä samanlainen, niin kuin suomalaisesta näkökulmasta, suomalaisille, tässä mielessä kirjeenvaihtajaverkostoa alettiin kehittää.” (Yleisradion ohjelmajohtaja Pekka Silvola)

”Me tunsimme olevamme niin kuin arvostettuja ihmisiä siellä. Siellä siinä suuressa salissa kaiken maailman diplomaattien jne. joukossa.” (Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja 1964–67 ja myöhemmin vastaava päätoimittaja Erkki Kauppila)

Hivenen yllättäen tämä on kansainvälisestikin tarkastellen vasta ensimmäinen pelkästään ulkomaankirjeenvaihtajista tehty väitöskirjatyö. Joukkoviestintätutkimus on ollut aina kiinnostunut eri valtioiden välisestä uutisvälityksestä, mutta ulkomaankirjeenvaihtajat eivät ole kuuluneet sen kiinnostuksen kohteisiin.

Yksi paljastava esimerkki: edelleen käytössä olevassa Suomen viestintäjärjestelmät -oppikirjassa, tosin tällä kertaa Suomen mediamaisema nimellä (2001), on jo kerrottu vuosikymmenien ajan väärin, että ensimmäinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja aloitti työnsä 1960-luvun lopulla.¹ Itse asiassa ensimmäinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja oli aloittanut työnsä jo kymmenen vuotta aikaisemmin, vuonna 1957.

---

¹ Kivikuru - Rantanen 2001, 140; Kivikuru - Rantanen 1994, 81.

Yksittäisen kirjeenvaihtajan merkitystä on perinteisesti pidetty hyvin vähäisenä.² Kuitenkin jo 1980-luvun alkupuolella tehtyjen tutkimusten mukaan viestinten omat kirjeenvaihtajat tuottivat 15–25 prosenttia kaikista ulkomaan uutisista. Tämä koski myös kaikkein pienimpiä ja köyhimpiä maita.³ Uusimpien uutisvirtatutkimusten mukaan kirjeenvaihtajien osuus ulkomaan aineistosta on ollut koko ajan kasvamaan päin.⁴

Muun muassa Merrill on todennut, että ”vain muutama tuhat journalistia, valokuvaajaa ja teknikkoja vastaavat uutisten keräämisestä ja välittämisestä yli viidelle miljardille maapallon asukkaalle”⁵. Kun tähän lisätään vielä, että ulkomaankirjeenvaihtajat ovat itse asiassa koko journalismin historian ensimmäisiä toimittajia⁶, voi vain ihmetellä tutkimuskiinnostuksen vähyttä. Tutkimuksen linssiä pitäisikin mielestäni entistä enemmän kohdistaa myös yksittäisiin toimittajiin ja heidän työhönsä.

Ensimmäisenä omia ulkomaankirjeenvaihtajia alkoi käyttää lontoolainen *The Morning Chronicle* 1769.⁷ Lontoolaisella *The Times*illa oli 1850-luvun lopulla 18 kirjeenvaihtajaa eri puolilla maailmaa.⁸ Krimin sota 1850-luvun puolivälissä merkitsi ulkomaan uutisten lopullista läpimurtoa ja esimerkiksi kaikki tärkeimmät lontoolaislehdet lähettivät kirjeenvaihtajia sotänäyttämölle.⁹

Nykysuomen sanakirjan vanhahtavan määritelmän mukaan kirjeenvaihtajalla tarkoitetaan ”henkilöä, joka säännöllisesti lähettää kirjeitä tai uutisia varsinkin johonkin sanomalehteen”¹⁰. Vanhalakka on luokitellut kirjeenvaihtajiksi sellaiset ”Suomen rajojen ulkopuolella asemapaikkaansa pitävät kirjoittajat, joille saatetaan juttupalkkioiden ohella tai ilman erillisiä juttupalkkioita maksaa jonkinlaista peruspalkkaa”¹¹. Vesikansan mukaan ”varsinaiset lähetetyt kirjeenvaihtajat” (englanniksi *staff correspondent*) ovat yleensä työsopimus-suhteisia, asemapaikkaansa akkreditoituja toimittajia, kun taas ulkomaanavus-

² Esimerkiksi Touko Perko toteaa, että ”Perinteinen näkemys on ollut, ettei yksityinen tiedotusväline, toimittajasta puhumattakaan, pysty kansainvälisten uutisvirtojen painotukseen kovin paljon vaikuttamaan” (Keskisuomalainen 5.4.1992, s. B2 *Yksi maapallo - monta maailmaa*).

³ Volkmer 1999, 99.

⁴ Pietiläinen 1998b, 99. Esimerkiksi Helsingin Sanomien jutuista, jotka käsittelivät ulkomaisten tapahtumia ja joissa lähde oli mainittu, omien toimittajien tai kirjeenvaihtajien tekemiä oli vuonna 1961 noin 25 prosenttia. Vuonna 1974 osuus oli 58 prosenttia, ja osuus oli yhtä suuri myös vuonna 1995. Toisaalta myös toisen suuntaisiakin kehitystrendejä on ollut nähtävissä, kuten Kansan Uutisilla. Vuonna 1961 Kansan Uutisten omien toimittajien tai kirjeenvaihtajien osuus oli 28 prosenttia, vuonna 1974 se oli laskenut 24 prosenttiin ja 1995 luku oli 21 prosenttia (Vehmas 1964, 98; Hyvärinen ym. 1975, 259; Pietiläinen 1998b, 99.) Vehmaan ja Hyvärisen ym. tutkimuksissa mitattiin ulkomaan uutisointia hieman eri tavalla, joten prosenttiluvut eivät ole täysin vertailukelpoisia.

⁵ Merrill 1991, 35. Nyt tasan kymmenen vuotta myöhemmin yleisö on jo kasvanut yli kuuden miljardin.

⁶ Tunstall 1992, 84; Keränen 1984, 135–136; Hemánus 1983, 24, 202; Torvinen 1982, 19. Toisaalta voidaan Merrillin (1991, 31) tapaan todeta, että myös eräät matkailijat, kauppiat, diplomaatit ja merikapteenit tekivät ajoittain toimittajien työtä ja olivat siten ensimmäisten journalistien joukossa.

⁷ Thurén 1986, 27.

⁸ Keränen 1984, 136.

⁹ Keränen 1984, 101.

¹⁰ Nykysuomen sanakirja 1978, 395.

¹¹ Vanhalakka 1987, 2.

tajat (stringer) ovat yleensä kirjavampaa joukkoa. He voivat olla vakinaisluonteisia avustajia, joille voidaan maksaa peruspalkkaa, vapaita yrittäjiä tai satunnaisia tekstien lähettäjiä.¹² Hodgson puolestaan toteaa, että ”ulkomaankirjeenvaihtajat ovat pääosin vakituisia (staff) journalisteja, vaikkakin he voivat olla myös freelancereita”¹³.

Ulkomaankirjeenvaihtajat sekoitetaan usein ulkomaantoimittajiin. Ulkomaantoimittajien pääasiallinen työpaikka on – nimestään huolimatta – kotimaassa, kun taas ulkomaankirjeenvaihtajien pääasiallinen työpaikka (asemapaikka) on ulkomailla. Kirjeenvaihtajan työ eroaa kotimaassa työskentelevän ulkomaantoimittajan työstä. Esimerkiksi kun ulkomaantoimittaja tekee työtään yleensä työvuorojen mukaan, kirjeenvaihtajan työ on usein ympärivuorokautista päivystystä. Kirjeenvaihtaja on myös asemamaassaan selvästi itsenäisempi kuin ulkomaantoimittaja omassa kotitoimituksessaan.

Tässä työssä tarkoitan suomalaisella Moskovan-kirjeenvaihtajalla toimittajaa, jolla on vakinainen työsuhte yhteen tai useampaan suomalaiseen viestimeen ja jonka pääasiallinen työpaikka (asemapaikka) on Moskovassa. Moskovan-kirjeenvaihtajuudella tarkoitan laajasti ottaen kirjeenvaihtajien journalistista työtä ja siihen kuuluvia koti- ja ulkomaisia (asemamaan) olosuhteita.

1.2 Aikaisempi kirjeenvaihtajatutkimus

Varhaisin ulkomaankirjeenvaihtajien työtä käsitellyt tutkimus on yhdysvaltalaisen John Hohenbergin *Foreign Correspondence*¹⁴ (1967). Teos kartoittaa perusteellisesti, tosin vahvasti amerikkalaisesta näkökulmasta ulkomaankirjeenvaihtajuuden historiaa aina 1700-luvun lopulta 1960-luvulle. Samaa lajityyppiä, mutta astetta kunnianhimoisempi on brittiläisen Phillip Knightleyn sotakirjeenvaihtajista kertova *The First Casualty: the War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker* (1982). Knightleyn teos pureutuu ulkomaankirjeenvaihtajan työn tunnetuimpaan erikoislajiin huolellisesti ja perusteellisesti. Näkökulma on monipuolisempi kuin Hohenbergilla. Knightley on pystynyt käyttämään kirjassaan hyväksi myös omaa työkokemustaan.

Sosiologisempaa tutkimusotetta ovat käyttäneet brittiläinen Jeremy Tunstall *Journalist at Work*¹⁵ (1975) ja yhdysvaltalainen Stephen Hess (1996) *International News and Foreign Correspondents* -teoksissaan. Tutkimukset perustuvat pitkälle toimittajien antamiin tietoihin ja keskittyvät pääasiassa

¹² Vesikansa 1977, 42–45.

¹³ Hodgson 1992, 28.

¹⁴ Muun muassa Knif (1980, 50) on kritisoinut Hohenbergin teosta populääriksi ja epätieteelliseksi.

¹⁵ Tunstallin tutkimuksessa on mukana ulkomaankirjeenvaihtajien lisäksi muun muassa ilmali-, rikos-, koulutus-, muoti-, urheilu-, työmarkkina-, moottoriurheilu- ja poliittiset toimittajat.

kirjeenvaihtajan työn kartoittamiseen tutkimusajankohtana. Hessin tutkimus on löytämistäni ulkomaankirjeenvaihtajatutkimuksista selvästi kattavin.¹⁶

Luonnollisesti lukuisissa kansainvälistä viestintää koskevissa tutkimuksissa ja journalismin oppikirjoissa on sivuttu kirjeenvaihtajia, mutta yleensä vain muutamien kappaleiden tai sivujen verran, kuten esimerkiksi Gans *Deciding What's News* (1980, 271–272), Gaunt *Choosing the News* (1990, 119), Merrill *Global Journalism* (1991, 41–43) ja Hodgson *Modern Newspaper Practise* (1992, 28).

Suomessa ulkomaankirjeenvaihtajia ovat minun lisäksi aiemmin opinnäytetöissään tutkineet Martti Ahvenainen *Suomalaisten sanomalehtien päätoimiset ulkomaankirjeenvaihtajat* (1964), Henrik Knif *Utrikeskorrespondens efter liberalismens genombrott i Finland. En studie av utrikeskorrespondensen i Helsingfors Dagblad, Åbo Underrättelser och Wasabladet åren 1864, 1870 och 1876* (1980), Vesa Vanhalakka *Ulkomaanavustajien ja ulkomaankirjeenvaihtajien rooli ja asema kolmessa suuressa sanomalehdessä* (1987) sekä Hanna Torniainen *Suomalaisten joukkotiedotusvälineiden ulkomaankirjeenvaihtajien työ* (1989). Tuomo Mörä haastatteli EY-journalisteja käsittelevässä väitöskirjatyössään *EU-journalismin anatomia, Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994* (1999) myös suomalaisia Brysselin-kirjeenvaihtajia. Pirkko-Liisa Kastarin väitöskirjassa *Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa* (2001) on kerrottu tiiviisti Kiinassa työtään tehneiden ulkomaankirjeenvaihtajien historia.¹⁷ Sotakirjeenvaihtajien työtä on syvimmin Suomessa käsitellyt Pekka Mykkänen pro gradu -työssään *Hyvän journalismin mahdollisuudet sodassa. Tutkimus Bosnian ja Ruandan sotakirjeenvaihtajista, heidän asenteistaan ja käsityksistään journalismista* (1995).

Ahvenaisen toimittajatutkimuksen lopputyö perustui kirjeenvaihtajien ja heidän esimiestensä haastatteluihin sekä juttunäytteisiin. Knifin Pohjoismaiden historian pro gradu -työ tarkasteli kirjeenvaihtajien työtä vanhojen lehtitekstien avulla. Torniainen puolestaan käytti valtio-opin pro gradu -työssään tutkimusmenetelmänään teemahaastattelua.

Ruotsissa Lena Höglund teki *Rysk höst - korrespondent i Moskva* -nimisen tutkimuksen (1983) pro gradun -tasoisena opinnäytteenä. Ulkomaankirjeenvaihtajia ovat sivunneet myös Raino Vehmas tutkimuksellaan *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto* (1964) ja Pekka Hyvärinen, Helena Idänpään-Heikkilä ja Juhani Virkki *Tutkimus ulkomaanaineistosta* (1975).

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työstä on aiemmin tehty laaja, kolmetuntinen tv-dokumentti *Moskovan-kirjeenvaihtaja* (Nikkilä 1997) ja journalistinen selvitys *Suomettuminen jatkuu yhä*¹⁸ (Valkonen 1998). Lisäksi

¹⁶ Hess 1996, xiv. Hän keräsi tutkimusryhmineen tietoja yhteensä 404 työssä olevalta (vuonna 1992) ja 370 entiseltä yhdysvaltalaiselta ulkomaankirjeenvaihtajalta. Lisäksi Hessin tutkimuksessa käytiin läpi yhteensä 24 000 uutistoimisto-, sanomalehti-, aikakauslehti- ja tv:n uutisjuttua vuosilta 1978, 1988–1992).

¹⁷ Kastari 2001, 414–421.

¹⁸ Valkonen (1998, 5) toteaa, että ”tämä kirja ei ole tutkimus vaan kertomus kirjeenvaihtajan ja toimittajan havainnoistani, joita en väitä koko totuudeksi”. Myöhemmin (s. 107) hän tuo esille, että ”Uuden Suomen kuten muidenkin lehtien täsmällinen sisältöanalyysi on tietävästi edelleen tekemättä”.

useat entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat julkaisseet työstään raporttikirjoja ja artikkeleita, esimerkiksi *Raportti Moskovasta* (Hosia 1991) ja *Uutisia Moskovasta* (Valkonen 1992).

Sekä ulkomaiset että kotimaiset ulkomaankirjeenvaihtajat ovat kirjoittaneet muistelmissaan myös journalistisesta työstään. Jo esipuheessa mainitun Smithin (1976) lisäksi kannattaa mainita brittiläisten Erik de Maunyn *Russian Prospect, Notes of a Moscow Correspondent* (1969) ja Ian McDougallin *Foreign Correspondent* (1980) ja norjalaisen Per Egil Heggen *Nyheter från Moskva* (1972). Suomalaisista ovat kunnostautuneet Lauri Karén *Herrasmiehiä valepuvussa* (1994), Aarne Tanninen *Täällä Tanninen* (1996) sekä Sinikka Arteva *Idän kirjeenvaihtaja* (1999). Anu Nousiainen on kirjoittanut artikkelin verran muun muassa Aasian-kirjeenvaihtajan kokemuksistaan (1998).

1.3 Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kirjoittaa kuuden suomalaisen joukkoviestimen (Kansan Uutisten, Uuden Suomen, Yleisradion, Suomen Tietotoimiston¹⁹, Helsingin Sanomien ja Tiedonantajan) Moskovan-kirjeenvaihtajuuden historia vuosilta 1957–1975.

Väitöskirjatutkimukseni aikarajausta, 1957–75²⁰, perustelen seuraavasti:

- 1) Eri joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajuuksien alkuaajoista on ollut vain vähän tietoa,
- 2) Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajuuksien perusta luotiin nimenomaan 1950–70-luvuilla,
- 3) Monet keskeiset arkistolähteet ovat avautuneet vasta 1970-luvun puoliväliin,
- 4) Vuoden 1975 Helsingin ETY-kokous oli joukkoviestinnän kannalta tärkeä etappi (ETYKin päätösasiakirja antoi lisää pontta muun muassa Neuvostoliiton toisinajatteliijoille ja mahdollisti Moskovan-kirjeenvaihtajille monikertaviisumit) ja
- 5) laajempi aikarajaus olisi paisuttanut aineistoa kohtuuttomasti eikä olisi ollut edes taloudellisesti mahdollista.²¹

¹⁹ Suomen Tietotoimiston Moskovan-kirjeenvaihtajan uutiset ja muu journalismi ovat levinneet huomattavasti laajemmalle suomalaisen (ja pohjoismaisen) joukkoviestinnän kenttään kuin vain tässä käsiteltyihin joukkoviestimiin. Myös Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemä journalismi monistui lehteä laajemmin, kansandemokraattiseen maakuntalehdistöön, demokraattisen lehdistöpalvelun eli DLP:n kautta.

²⁰ Koska Moskovan-kirjeenvaihtajien kirjeenvaihtajakaudet eivät noudattaneet mitään säännönmukaisuutta, olen tässä yhteydessä määritellyt mukaan kaikki ne kirjeenvaihtajuudet, jotka ovat alkaneet viimeistään vuonna 1975. Näin tässä tutkimuksessa tuodaan esille myös jonkin verran muutamien kirjeenvaihtajien 1970-luvun lopun journalismia.

²¹ Muutaman joukkoviestimen (HS, KU, TA ja US) osalta ehdin kerätä tutkimusaineistoa vuoteen 1991 asti, mutta tätä aineistoa ei tässä yhteydessä esitellä kuin muutamien poikkeuksien.

Tutkimuksen päätavoitteen voi tiivistää seuraavanlaisesti:

- Kirjoittaa suomalaisten joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajuuden historian synty ja alkutaival sekä luoda samalla pohjaa myöhemmälle kirjeenvaihtajatutkimukselle.

Työssäni on ollut neljä empiiristä pääkysymystä:

Mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät asemamaastaan Suomeen,
Miten Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät käytännössä työtään,
Minkälaisia eroja heidän työssään oli ja
Miksi Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työnsä niin kuin tekivät?

Nämä pääkysymykset poikivat tutkimuksen aikana useita kymmeniä ellei jopa satoja yksityiskohtaisempia kysymyksiä, joista tässä yhteydessä mainitsen vain muutamia: Miten Moskovan-kirjeenvaihtajat valittiin, minkälainen oli kirjeenvaihtajien normaali työpäivä, mitkä olivat ”kiellettyjä aiheita”, mitkä olivat kirjeenvaihtajien lähteet, ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan kirjeenvaihtajien työhön, mikä vaikutus Neuvostoliiton totalitaristisilla olosuhteilla oli kirjeenvaihtajien työhön, minkälaista juttupalautetta kirjeenvaihtajat saivat, oliko jutuissa niin sanottua suomalaista näkökulmaa entä kirjoittivatko kirjeenvaihtajat ”rivien väleihin”?²²

Tutkimuksella on ollut myös metodologisia, raportointitekniisiä että teoreettisia sivutavoitteita, jotka voi tiivistää seuraavasti:

- Kehitellä journalismin historian tutkimuksen ja erityisesti arkojen aiheiden tutkimuksen metodologiaa, tulosten raportointitapaa ja teoriaa.

Luokittelen tutkimukseni journalismin historian sekä ulkomaan uutisoinnin tutkimuksen alaan. Työllä on yhteyksiä myös mediahistorian sekä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historian tutkimukseen ja halutessaan sitä voi lukea esimerkiksi itsesensuuri- tai Suomen Neuvostoliitto-kuvan tutkimuksen näkökulmista.

Työ on jatkoa aikaisemmin tekemilleni opinnäytteille: *Glasnostin vaikutus Yleisradion Neuvostoliiton kirjeenvaihtajien työhön* (1990), *Moskovan kirjeenvaihtajien työnesteet. Tutkimus suomalaisten Moskovan kirjeenvaihtajien työn muutoksesta glasnostin aikana (1985–1993)* (1994) ja *Moskovan tarkkailijat. Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuudet (1957–1975)* (2001). Aiemmat opinnäytteeni ovat olleet tarpeellisia esitutkimuksia. Niiden avulla olen voinut koko ajan tarkentaa kysymyksenasetteluani. (Ks. tarkemmin liite 7.)

²² Katso lisää tutkimuskysymyksiä teemahaastattelujen kysymysrungoista liite 2 ja 3.

1.4 Suomalaisen ulkomaankirjeenvaihtajuuden synty

Aina 1800-luvun loppupuolelle asti sanomalehtien pääuutiskanavina olivat toiset lehdet. Omaa vakituista ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoa niillä ei vielä 1800-luvulla ollut, ainoastaan enemmän tai vähemmän satunnaisia ulkomaan avustajia. Esimerkiksi *Helsingfors Tidningarilla* oli Krimin sodan aikana 1850-luvun puolivälissä paikan päällä oma sotakirjeenvaihtaja. Kuitenkin jo vuodelta 1773 löytyy *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* -lehdestä ulkomaankirjeenvaihdon varhaisimpia muotoja.²³

Knifin mukaan 1860–1870 -luvuilla ei vielä ollut oikein varmaa, kuka kirjeenvaihtaja oikein oli. Lehdissä puhuttiin ”meidän kirjeenvaihtajasta”, mutta yhdelläkään lehdellä ei ollut varta vasten ulkomaille lähetettyä omaa toimittajaa. Kirjeenvaihtajien signeerauskäytäntö vaihteli suuresti eikä tarkkoja signee-rauksia useinkaan ollut. Kokonaisten nimien sijaan käytettiin nimilyhenteitä. Kirjeenvaihtaja saattoi myös allekirjoittaa vain ensimmäisen kirjeensä, ja seuraavaksi häntä nimitettiin vain lehden kirjeenvaihtajaksi. Oli myös kirjeenvaihtajia, jotka eivät koskaan signeeranneet itseään millään tavoin.²⁴

Todennäköisesti ulkomaankirjeenvaihtajat tekivät työtään jo 1860-luvulla professionaalisesti, myivät freelancer-pohjaisesti artikkeleitaan monille lehdille ja moniin maihin. Melkein kaikki suomalaisten lehtien kirjeenvaihtajat olivat autonomian aikana ulkomaalaisia. Esimerkiksi tanskalainen Richard Kaufmann oli monien suomalaisten lehtien Pariisin-kirjeenvaihtaja useita vuosia 1880-luvulla.²⁵ Poikkeuksena oli esimerkiksi Joel Lehtonen, joka oli Helsingin Sanomien ”Pariisin-korrespondentti” vuosisadan alussa. Hän käytti nimimerkkiä Rusticus²⁶ Rudolf Holsti oli puolestaan Helsingin Sanomien Lontoon avustajana 1909–1911 väitöskirjatyönsä ohessa. Hän lähetti tuona aikana lehdelleen yhteensä yli 120 pidempää juttua ja noin 70 lyhyttä uutista. Åbo Underrättelserillä oli oma ”yhteysmies” Tukholmassa jo 1850-luvulla.²⁷

Knifin tutkimusten mukaan Venäjällä suomalaisilla lehdillä ei juuri ollut ulkomaankirjeenvaihtajia 1860–1870-luvuilla. Hän arvelee, että etenkin poliittinen raportointi juuttui sensuuriin. Yksikään Knifin löytämistä harvoista Venäjän jutuista ei ollut luonteeltaan poliittinen.²⁸

Lehtien ulkomaanosastoa pidettiin toisarvoisena uutisosastona aina 1910-luvulle saakka, jolloin pääkaupungin lehdet oivalsivat ulkomaanuutisten merkityksen myyntivalttina. Lopullisesti ulkomaanuutisosastot löivät itsensä läpi ensimmäisen maailmansodan aikana. Viime vuosisadan lopussa oli kuitenkin jo ollut päätoimisia ulkomaantoimittajia Hufvudstadsbladetissa, Päivälehdessä ja Uuden Suomettaren toimituksissa. Vuonna 1893 Päivälehdessä ulkomaantoimittajaksi tullut Tekla Hultin ei tyytynyt pelkästään kääntämään uutisia ulkomai-

²³ Rantanen 1987, 57–58.

²⁴ Knif 1980 52–61.

²⁵ Knif 1980, 52.

²⁶ Blomstedt 1994, 371.

²⁷ Keränen 1984, 100, 137.

²⁸ Knif 1980, 73.

sista lehdistä tai vain referoimaan tapahtumia. Hän teki myös kommentoivia kirjoituksia henkilöistä ja uutistapahtumista, mikä oli tuolloin aivan uutta Suomen sanomalehdistössä.²⁹

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi alkoivat ensimmäisinä suomalaisina lehtinä rakentaa päätoimisten ulkomaankirjeenvaihtajien verkkoa. Suomen sanomalehdistön ensimmäisenä vakinaisena ulkomaankirjeenvaihtajana mainitaan yleensä toimittaja, maisteri Ada Norna, joka lähetti Uudelle Suomelle säännöllisesti kirjoituksiaan Berliinistä aina 1920-luvun alusta toiseen maailmansotaan saakka.³⁰ Vesikansan mukaan Uudella Suomella oli ollut vuonna 1929 Moskovassa tilapäisesti käytössään saksalaisen lehden Vossiche Zeitungin kirjeenvaihtaja Wilm Stein.³¹

Ensimmäinen Suomesta varta vasten ulkomaille lähetetty päätoiminen kirjeenvaihtaja oli Helsingin Sanomien toimittaja Yrjö Niiniluoto, joka asettui vuonna 1926 Geneveen seuraamaan Kansainliiton toimintaa. Vuonna 1933 Niiniluoto siirtyi Lontooseen ja saman vuosikymmenen lopulla, 1939, perustettiin Helsingin Sanomien toinen kirjeenvaihtajan toimi Berliiniin.³² Uusi Suomi lähetti ensimmäisenä varsinaisena ulkomaankirjeenvaihtajanaan Lontooseen Juho Timosen vuonna 1932.³³

Toinen maailmansota lamautti sekä Uuden Suomen että Helsingin Sanomien ulkomaankirjeenvaihtajien työtä.³⁴ Sodan vielä kestäessä, vuonna 1943, Helsingin Sanomat lähetti kuitenkin päätoimisen kirjeenvaihtajan Tukholmaan, jota lehden Skandinavian kirjeenvaihtaja on siitä lähtien pitänyt asemapaikkanaan.³⁵ Sota-ajan ulkomaankirjeenvaihtajien työtä ei toistaiseksi ole tutkittu eikä se myöskään kuulu tämän tutkimuksen tehtäviin.

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi ryhtyivät vasta 1950-luvulla elvyttämään ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoaan. Uusi Suomi aloitti uudelleen Lontoon-kirjeenvaihtajapisteensä 1953 ja Länsi-Saksan kirjeenvaihtaja aloitti 1957. Uuden Suomen vuoden 1957 toimintakertomuksen mukaan ”Uusi Suomi ensimmäisenä suomalaisena sanomalehtenä sodan jälkeen palautti kirjeenvaihtajasuhteensa sotaa edeltäneelle tasolle.”³⁶ Helsingin Sanomat lähetti vuonna 1959 päätoimisen kirjeenvaihtajan Pariisiin.

Uutena ulkomaankirjeenvaihtajalehtenä aloitti vuonna 1956 Kansan Uutiset. Alkoi kilpajuoksu Moskovaan.

²⁹ Keränen 1984, 135.

³⁰ Vesikansa 1977, 45; Vesikansa 1997, 326–327. Tärkeä tekninen edellytys Berliinin-kirjeenvaihtajan uutistyoille oli puhelinyhteyden avautuminen Saksaan talvella 1929. (Vesikansa 1997, 327.) Jyrki Vesikansa suunnitteli 1970-luvulla jatkotutkimusta ulkomaankirjeenvaihtajista Suomen sanomalehdistön historia -projektissa mutta ei vielä silloin ennättänyt viedä hankettaan tutkimussuunnitelmaa pidemmälle. Hän käytti myöhemmin lisensiaatintyössään *Sinivalikoiseen Suomeen: Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia. I 1847–1939* (1997) hyväksi kirjeenvaihtajatietämystään. (Tommila 1977, 19; Vesikansa 1977, 42–51.)

³¹ Vesikansa 1997, 324.

³² Keränen 1984, 137; Ahvenainen 1964, 1.

³³ Keränen 1984, 137.

³⁴ Ahvenainen 1964, 1.

³⁵ Keränen 1984, 137.

³⁶ 16.1.1958 Johtokunnan työvaliokunta. Osakeyhtiö Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat. Uuden Suomen arkisto (USA)/ Kansallisarkisto (KA.)

2 JOURNALISMIN HISTORIA NELJÄN TUTKIMUSTRADITION RISTEYKSESSÄ

Tässä jaksossa hahmottelen ensin journalismin historian tutkimuksen paikkaa joukkoviestintätutkimuksen ja historian tutkimuksen kentässä. Sen jälkeen käyn kriittistä dialogia aiemmin tehtyjen tämän tutkimuksen kannalta relevanttien tutkimusten kanssa ja etsin niiden tuloksista apua tutkimuskohteeni (Moskovan-kirjeenvaihtajuuden) ymmärtämiseksi.

2.1 Joukkoviestintätutkimus on monitieteellistä

Joukkoviestinnän tutkija on ikään kuin jo luonnostaan monitieteilijä. Tutkijasta ja tutkimuskohteesta sitten riippuu, mitkä tieteet kulloinkin hedelmöittävät tutkijan ajattelua. Alan tutkijat ovat kuitenkin vain yllättävän harvoin käytännössä käyttäneet hyväkseen erikoisasemaansa. Tutkimuksissa on yleensä tyydytty soveltamaan joko yhteiskuntatieteellistä (esimerkiksi sosiologista) tai humanistista (kielitieteellistä tai historiantutkimuksellista) otetta. Yksittäisiä poikkeuksia on toki aina ollut.

Edustamaani "tieteenalaa" on nimitetty muun muassa sanomalehtiopiksi, lehdistö- ja tiedotusopiksi, tiedotusopiksi, tiedotustutkimukseksi, viestinnän tutkimukseksi ja mediatieteeksi.³⁷ Tiedotusopin professori Kaarle Nordenstreng totesi jo 1970-luvulla, että "tiedotusopin historia on enemmän irrallisten tutkimusten ja tutkimussuuntausten historiaa kuin systemaattisesti rakentuvan, tieteellisen, kokonaisvaltaisen teorian historiaa"³⁸. Myös joukkoviestintätutkimuksen³⁹ oppihistoriaa tutkinut Veikko Pietilä puhuu tutkimuksesta eikä tieteestä. Hänen mielestään ala ei ole samalla tavoin vakiintunut tieteenalaksi kuin esimerkiksi psykologia, sosiologia tai politologia.

---

³⁷ Pietilä 1997, 11.

³⁸ Nordenstreng 1978, 297.

³⁹ Pietilä (1997, 10) tarkoittaa joukkoviestintätutkimuksella "joukkoviestintään kohdistuvaa ja tieteellisenä pidetyn diskurssikäytännön säännöt täyttävää ajattelua ja tutkimusta".

Viestintätutkimus on ollut aina riippuvainen muista tieteenaloista, joilta se on saanut ideoita, teorioita ja menetelmiä. Tieteenalan asemesta joukkoviestinnän tutkimus on ollut monitieteinen tutkimusala, jota on sanottu muun muassa tieteiden tienristeykseksi, toriksi tai jopa taistelutantereeksi.⁴⁰ Joukkoviestintätutkimus on ollut kosketuksissa muun muassa talous- ja oikeustieteisiin, kielitieteeseen ja semiotiikkaan sekä (sosiaali)psykologiaan ja sosiologiaan.⁴¹ Unohtaa ei sovi myöskään historian tutkimusta. Joukkoviestintätutkimuksen alkuvaiheessa 1920- ja 1930-luvuilla⁴² tutkimuksen pääpaino oli nimenomaan historiallisissa sekä lainopillisissa ja erilaisissa sisällöllisissä kysymyksissä.⁴³

Joukkoviestinnän varhaisimmat tutkimukset keskittyivät pääasiassa kommunikoidijan ”sisäisiin voimiin”. Pääoletuksena oli, että toimittajan persoonallisuuden piirteet, kuten arvot, asenteet, professionalisoituminen ja koulutus vaikuttivat sanomien sisältöihin. Myöhemmin havaittiin, että itse asiassa erilaisilla ulkopuolisilla tekijöillä oli paljon suurempaa vaikutusta.⁴⁴ Uusi havainto ohjasi nyt puolestaan tutkimuksen tekemistä. Esimerkiksi Nordenstrengin mielestä toimittajiin kohdistuvat tutkimukset jäivät yllättävän vähälle huomiolle.⁴⁵ Mentiin siis toiseen äärimmäisyyteen. Erityisen selvästi tämä näkyy yhä kansainvälisen journalismin tutkimuksessa, jossa päähuomio on ollut vuosikymmenien ajan niin sanotuissa uutisvirtatutkimuksissa.⁴⁶

Monet journalismia tutkineet ovat voineet todeta tutkimuksissaan, että suomalaista journalismia on tutkittu vasta vähän.⁴⁷ Voin nyt ilokseni todeta, että sitä on viime vuosina alettu tutkia yhä enemmän. Silti uusia tutkimuskohteita riittää yhä runsaasti, pää on vasta saatu auki.

Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä tutkiessani olen havainnut, että kiinnostukseni on osunut neljän tutkimustradition alueelle (ks. kuvio 1).

---

⁴⁰ Pietilä 1997, 11, 367–368.

⁴¹ Pietilä 1997, 28. Merkillepantavaa on, ettei Pietilä mainitse lainkaan historiaa.

⁴² Pietilän (1997, 30) mukaan joukkoviestintätutkimus alkoi muotoutua muista erottuvaksi tutkimusalakseen Saksassa 1920-luvulla ja USA:ssa 1940-luvulta alkaen. Ensimmäiset sanomalehdet ilmestyivät jo 1600-luvulla. (Scannell 1996, 10.)

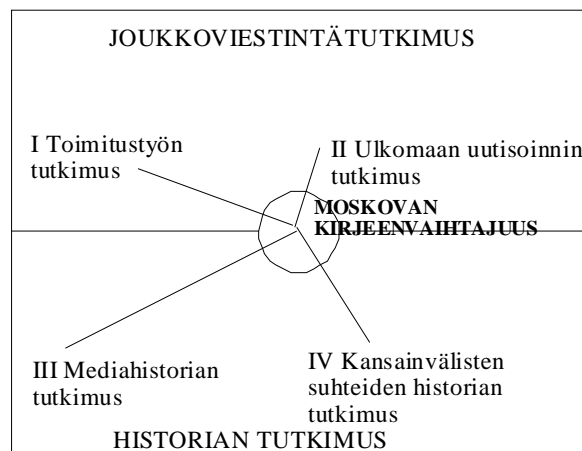
⁴³ Tan 1985, 7.

⁴⁴ Tan 1985, 337–338.

⁴⁵ Nordenstreng 1978, 264–265.

⁴⁶ Ks. esim. Merrill 1991, 45.

⁴⁷ Ks. esim. Rentola 1983, 59; Kehälinna ja Melin 1988, 5.

KUVIO 1 Moskovan-kirjeenvaihtajuus neljän tutkimustradition alueella.

Lähden seuraavaksi esittelemään tarkemmin näitä neljää traditiota. Hermeuttiseen tutkimusotteeseen kuuluu, että tutkija on tietoinen tutkimuksensa traditioista tai gadamerilaisittain horisonteista: "Ihminen, jolla ei ole horisontteja, ei näe riittävän kauas ja siksi yliarvostaa kaikkea mikä on häntä lähellä"⁴⁸.

2.2 Toimitustyön eri tasot: Shoemakerin - Reesen -malli

Journalistien, kuten kirjeenvaihtajien työn ehtoja voidaan kuvata esimerkiksi amerikkalaisten Pamela Shoemakerin ja Stephen Reesen ideoiman mallin tapaisena poikkileikkauksena (kuviot 2).⁴⁹

Mallissa yhdistyvät mikro- ja makrotason vaikutukset journalistiseen työhön. Mikrotasolla tarkastellaan yksittäisten ihmisten kommunikaatiota. Makrotasolla puolestaan tutkitaan yksittäisten ihmisten kontrollista riippumattomia sosiaalisia rakenteita: sosiaalisia verkostoja, organisaatioita ja kulttuureja. Nämä tasot vaikuttavat hierarkkisesti: ylätasoinen vaikutukset näkyvät alatasolla.⁵⁰

Shoemaker ja Reese (jatkossa S & R -malli) perustelevat mallinsa hyödyllisyyttä monitasoisuudella. Malli tarjoaa useita erilaisia näkökulmia mediasisältöjen tuotantoon. Yksi taso ei yksinään pysty tuomaan riittävästi valaistusta tutkimusongelmiin.⁵¹ Luonnollista tosin myös on, ettei yksikään tutkimus pysty käsittelemään täydellisesti kaikkia tasoja. Tässä tutkimuksessa

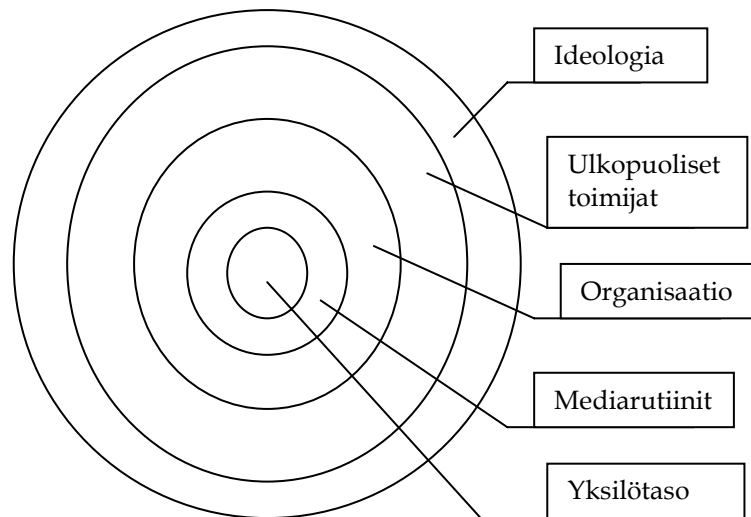
⁴⁸ Gadamer 2000, 269.

⁴⁹ Shoemaker - Reese 1991, 54.

⁵⁰ Shoemaker - Reese 1991, 8–9.

⁵¹ Shoemaker - Reese 1991, 226.

yrityksen etsiä Moskovan-kirjeenvaihtajuuden kannalta tärkeitä tietoja kaikilta S & R-mallin tasoilta.⁵²

KUVIO 2 Shoemakerin-Reesen -malli

2.2.1 Toimittajataso

Shoemakerin - Reesen -mallin yksilötasolla tarkastelun kohteena ovat journalistien henkilökohtaiset asenteet, arvot ja uskomukset sekä heidän professionaaliset taustansa, muun muassa koulutus. Professionaalisilla⁵³ rooleilla ja etiikalla on suora vaikutus median sisältöihin, kun taas henkilökohtaisilla asenteilla, arvoilla ja uskomuksilla on epäsuoraa vaikutusta. Toisaalta toimittaja,

⁵² Suomalainen toimitustyön tutkimus tuntui jääneen pitkäksi aikaa muutaman vuosina 1983 ja 1984 julkaistun työn varaan. Näillä tarkoitan Pertti Hemánuksen *Journalistista vapautta* (1983), Esko Keräsen *Muuttuvaa työnkuva, toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä* (1984) ja Jorma Miettisen kirjaa *Toimitustyö: journalistiksi suuntautuvan oppikirjaa* (1984). 1990-luvulla julkaistiin muutamia mielenkiintoisia toimitustyötä käsitteleviä suomalaisia tutkimuksia, kuten Luostarisen *Mielen kersantit* (1994), Kuutin *Tutkiva journalismi* (1995) ja Mörän *EU-journalismin anatomia* (1999). En ryhdy tässä yhteydessä tarkemmin referoimaan näiden perusteosten sisältöjä, totean vain, että esimerkiksi Miettisen oppikirja kaipaasi kipeästi ajanmukaistamista. Vuoden 1996 keväällä perustettiin Journalismin tutkimusyksikkö Tampereen yliopistossa ja sen jälkeen toimitustyön tutkimus on ollut ainakin Tampereella entiseen verrattuna lisääntymään päin.

⁵³ Toimittajat luokitellaan usein omaksi professioksi. Toisin kuin esimerkiksi lääkäreiltä, psykologeilta tai lakimiehiltä toimittajilta ei kuitenkaan vaadita yhtenäistä koulutusta. Silti yhä useammalla uudella toimittajalla on joko tiedotusopin tai journalistiikan opintoja. Muun muassa oma ammatti-identiteetti, ammattijärjestö ja slangit erottavat toimittajat muista. Shoemakerin - Reesen (1991, 65) mukaan toimittajan ammattiin hakeudutaan vapaaehtoisesti, ja niillä jotka valitsevat saman ammattiuran, on usein samantyyppisiä luonteenpiirteitä. Suomalaisista toimittajista ks. esim. Kehälinna - Melin 1988.

jolla on organisaatiossaan vaikutusvaltaa, saattaa ylittää perinteisiä professionaalaisia rajoja ja organisaation rutiineja.⁵⁴

Hessin mukaan journalismista on tullut, jos nyt ei aivan eliittiammatti, niin ainakin työ, jota kohtaan yhteiskunnan eliittiryhmät tuntevat suurta viehtymystä.⁵⁵ Journalistinen ammattipätevyys ymmärretään usein käytännössä journalististen normien osaamiseksi, sujuvaksi hallinnaksi. Toimittajan ammatille on ominaista, että hänen pitäisi pystyä tuottamaan lyhyitä, selkokielistä journalistisia tuotoksia monimutkaisistakin asioista.⁵⁶

Dimmickin ja Coitin tutkimusten mukaan Yhdysvalloissa kokeneimmilla toimittajilla oli enemmän vapautta valita uutisaiheita kuin vähemmän aikaa alalla olleilla ja sanomalehtien toimittajilla oli vähemmän vapautta valita aiheitaan kuin sähköisten viestinten toimittajilla. Vasemmistolaisilla toimittajilla oli puolestaan vähemmän autonomiaa kuin oikeistolaisilla toimittajilla. Tärkein toimittajan autonomisuutta määrittelevä tekijä oli kokemus eli työvuodet alalla. Tutkijoiden mielestä kokeneet toimittajat jätettiin usein rauhaan, koska he olivat jo ehtineet omaksua viestinten uutis-arvostukset.⁵⁷

Toimittajat selittävät usein, että heidän tehtävänä on vain kerätä ja välittää neutraalisti tietoa. Tällöin perusjournalistin pitäisi olla täysin itsenäinen, kaikkienäkevä ja kaikenkokeva tarkkailija ja tallentaja, joka ei koskaan tekisi virheitä. Mediasisällön pitäisi siten välittää täsmällistä ja edustavaa kuvaa maailmasta. Käytännössä toimittajat kuitenkin esittävät samoista tapahtumista varsin erilaisia kertomuksia ja tulkintoja.⁵⁸

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa toimittajia luokiteltiin uutisnäkemystensä perusteella suoralle, joka toisessa päässä ovat "neutraalit" tai traditionalistit ja toisessa "aktivistit" tai osallistuvat journalistit. Traditionalistien mielestä uutiset syntyvät kuin luonnostaan eri tapahtumista. Osallistuvien journalistien mielestä toimittajien pitää olla aktiivisesti mukana "totuuden" etsimisessä. Heidän mukaansa toimittajien pitää raportoida uutisia konteksteissaan ja etsiä kaikista saatavilla olevista tiedoista taustoja ja merkityksiä uutisille.⁵⁹ Myöhemmän tutkimuksen mukaan toimittajat voitiin jakaa kolmeen ryhmään: "traditionalisteihin", "tulkitsijoihin" ja "aktivisteihin". Traditionalistit luottavat perinteisiin journalistisiin sääntöihin ja muodollisiin esitystapoihin, kuten "käännettyyn pyramidiin". Tulkitsevat journalistit käyvät läpi suuren määrän aineistoa ennen kuin tekevät lopulliset uutisarvionsa. Heidän mielestään toimittajien ei pidä vain välittää tietoa sinänsä, vaan myös kertoa niiden taustasyistä ja merkityksistä. Aktivistit olivat kahta muuta

⁵⁴ Shoemaker - Reese 1991, 55. Hemánus (1992, 5–6) on ollut sitä mieltä, että yksittäinen rivitoimittaja ei ole lopullinen vallankäyttäjä omaa työtään koskevissa kysymyksissä, mutta ei myöskään ole täysin alistettu. Hänellä on suhteellisen paljon valtaa ratkaisuihin, jotka koskevat: 1) aiheen valintaa, 2) aineiston hankintaa, 3) aineiston jäsentämistä ja 4) muodon antamista jutulle.

⁵⁵ Hess 1996, 12.

⁵⁶ Journalismin professionaalista katseesta katso tarkemmin esimerkiksi Luostarinen 1994, 34–41.

⁵⁷ Tan 1985, 351.

⁵⁸ Shoemaker - Reese 1991, 31–32.

⁵⁹ Tan 1985, 349. Johnstone, Slawski ja Bowman tutkivat 1967 yhteensä 1300 yhdysvaltalaisen toimittajan työtä.

toimittajaryhmää kiinnostuneempia ottamaan selville ja omaksumaan myös kiistanalaisia näkemyksiä. Tutkimuksen mielenkiintoinen havainto oli myös, että mitä enemmän kokemusta journalistisesta työstä toimittajalla oli, sitä enemmän hän arvosti ja suosi uutisvalinnoissaan ulkomaan uutisia.⁶⁰ Näiden tulosten valossa voi epäillä, että myös Moskovan-kirjeenvaihtajien välillä oli yksilökohtaisia eroja.

2.2.2 Mediarutiinit, -organisaatiot ja ulkopuoliset tahot

Mediarutiinien tasolla kiinnostuksen kohteena ovat tiedonhankinnan erilaiset käytännöt ja rutiinit. Mediarutiinit auttavat viestintäorganisaatioita toimimaan mahdollisimman tehokkaasti. Lehden on ilmestyttävä melkein joka päivä ja tv-uutisten on alettava aina ajallaan. Jotta jokapäiväistä työtä voitaisiin kontrolloida, tarvitaan rutiineja, päivästä päivään toistuvia journalistisia käytäntöjä, jotka eivät ole riippuvaisia yksittäisistä ihmisistä.⁶¹

Mediat tarvitsevat toimivia rutiineja myös uutisten valintaan. Jo eri tutkijoiden monikohtaisista uutiskriteeristöistä voi päätellä, ettei uutisten valinta kuitenkaan ole aivan yksinkertaista.⁶² Käytännössä viestimet seuraavat tarkasti esimerkiksi kansallisten ja kansainvälisten uutistoimistojen välittämää uutisvirtaa ja käyttävät ainakin osittain hyväkseen niiden tekemiä painotuksia.⁶³ Mediarutiinit voivat myös estää oikeiden ja merkityksellisten uusien tietojen pääsyn julkisuuteen, esimerkiksi silloin, kun kyse on valtavirrasta, etenkin uutistoimistojen välittämistä tiedoista poikkeavista uutisista.

Journalistit ovat usein hyvin riippuvaisia toinen toistensa ideoista. Ryhmäajattelua on pidetty yhtenä syynä mediasisältöjen samankaltaistumiseen.⁶⁴ Toimittajien tapa seurata toisiaan on yleisintä silloin, kun kyse on säännöllisesti toistuvasta ja hyvin ennustetusta tapahtumasta tai kriisiuutisoinnista, jolloin luotettavaa tietoa on niukasti saatavilla. Toimittajat seuraavat tällöin herkästi johtoasemassa olevia viestimiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa New York Timesilla on arvovaltaa kansainvälisessä uutisoinnissa ja Washington Postilla taas Yhdysvaltain sisäisissä asioissa.⁶⁵ Euroopassa erityis- asemassa on brittiläinen Financial Times. Lehdelle vuodatetaan esimerkiksi Euroopan unionin kulissien takaista tietoa. Se on usein ennättänyt

⁶⁰ Tan 1985, 349. Culbertson tutki 258 toimittajan asenteita yhteensä 17 yhdysvaltalaisessa sanomalehdessä.

⁶¹ Shoemaker - Reese 1991, 96–97.

⁶² Shoemaker - Reesellä on (1991, 90–91) 6-kohtainen uutiskriteeristö: 1) huomiota herättävyys / tärkeys, 2) human interest, 3) konflikti/riita, 4) epätavallisuus, 5) parhaillaan tapahtuva (timeliness), 6) läheisyys. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Westerståhl ja Johansson (1994, 73) päätyivät vain kolmeen uutiskriteeriin: 1) tärkeys (importance), 2) läheisyys (proximity) ja 3) draama. Varhaisin ja edelleen tunnetuin uutiskriteeristö on Galtungin ja Rugen (1965) nimissä. Siinä on yhteensä 12 kohtaa.

⁶³ Esimerkiksi kaikki uutistoimistot julkaisevat säännöllisin väliajoin päivän aikana lyhyitä koosteita päivän tärkeimmistä uutistapahtumista (news in brief). Ne luovat tehokkaasti ulkomaan uutisagenda joukkoviestimissä eri puolilla maailmaa.

⁶⁴ Tämä suuntaus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että toimittajien kuvaama maailma vastaisi entistä paremmin todellisuutta, pikemminkin päinvastoin. Painotukset, vinoumat ja katvealueet vain monistuvat entistä herkemmin koko mediakenttään.

⁶⁵ Shoemaker - Reese 1991, 101–102.

ensimmäisenä kertomaan esimerkiksi komission salaisesti valmistelemista asioista.⁶⁶ Brittiläinen BBC ja yhdysvaltalainen CNN ovat tv-maailman tärkeimpiä ulkomaan uutisoinnin suunnannäyttäjiä.

Suomessa esikuvan asemassa on perinteisesti ollut maan suurin päivälehti Helsingin Sanomat ja radio- ja tv-puolella Yleisradio. Erityisasemaan päässeille viestimille on yhteistä, että niillä on pitkä journalistinen traditio. Niillä on lisäksi lähes poikkeuksetta käytössään paremmat toimittajaresurssit kuin kilpailijoilla ja monet toimittajat havittelevat pääsevänsä niiden palvelukseen. Viime vuosikymmenen aikana television painoarvo on koko ajan kasvanut etenkin kotimaan politiikan ja ulkomaan tapahtumien uutisoimisessa.⁶⁷

Mediaorganisaatio⁶⁸-tasolla pohditaan, miten esimerkiksi viestimen linja tai työpaikan yleinen ilmapiiri vaikuttavat journalistiseen sisältöön. Suurin osa mediaorganisaatioista pyrkii taloudelliseen voittoon. Poikkeuksena ovat esimerkiksi "sosialismin kokeilun kauden" valtiolliset mediat Itä- ja Keski-Euroopassa ja julkisen palvelun yleisradioyhtiöt, kuten BBC ja Yleisradio.⁶⁹ Välineestä riippumatta suurin valta on keskittynyt aina omistukseen ja omistajiin.

Organisaatiot jakaantuvat yleensä kolmeen tasoon: 1) työntekijöihin, 2) keskijohtoon ja 3) ylempään johtoon. Organisaation rakenteella on kaikkialle tunkeutuva vaikutuksensa, vaikkakin journalistisista sisällöistä sitä on ehkä sinänsä vaikea lukea.⁷⁰ Organisaatiokaaviot pyrkivät kuvaamaan yleisellä tasolla yritysten sisäisiä vaikutussuhteita.⁷¹

Toimittajat oppivat varsin pian käytännön työssään "talon tavoille" eli noudattamaan usein kirjoittamattomia viestintäyhteisön toimintaperiaatteita.⁷² He sisäistävät esimerkiksi esimiestensä uutiskriteereitä ja arvostuksia ja alkavat toimia niiden mukaan. Jos johtavassa asemassa oleva henkilö kerta toisensa jälkeen vesittää jutun tai juttuidean, toimittaja voi alkaa myöhemmin harrastaa itsesensuuria esimerkiksi tiettyjä aihealueita kohtaan⁷³ tai ääritapauksessa

⁶⁶ Mörä 1999, 119.

⁶⁷ Toimitustyötä tutkinut Jorma Miettinen (1984, 11) totesi jo yli 15 vuotta sitten, että televisio oli keskeisin kansainvälisten tapahtumien välittäjä. Sen jälkeen television ote on entisestään vankentunut etenkin teknisten innovaatioiden ja kilpailun kiristymisen takia. 24 tuntia vuorokaudessa uutisia ja ajankohtaisohjelmia lähettävän Cable News Networkin (CNN) perustamisen jälkeen uutismaailma ei ole enää ollut entisensä. Vuoden 1998 alussa myös brittiläinen BBC käynnisti ympärivuorokautiset uutislähetyksensä BBC World -kanavallaan.

⁶⁸ Kankean määritelmän mukaan mediaorganisaatio on sosiaalinen, muodollinen ja yleensä taloudellinen kokonaisuus, joka palkkaa mediatyöläisen tuottamaan mediasisältöjä (Shoemaker - Reese 1991, 120). Ks. lisää organisaation määrittelemisestä esimerkiksi Tan 1985, 338–342.

⁶⁹ Tosin esimerkiksi Yleisradio rahoittaa nykyään osan kalliista urheilutapahtumista myös mainostuloilla.

⁷⁰ Shoemaker - Reese 1991, 125.

⁷¹ Ks. esimerkkejä organisaatiokaavioista Shoemaker - Reese 1991, 127 (Dow Jones & Company, Inc, mm. The Wall Street Journal). Kaaviot ovat ajallisesti aina poikkileikkauksia. Etenkin media-alan omistusjärjestelyjen takia niiden muodot ovat usein vaihdelleet viime vuosina.

⁷² Luonnollisesti jo rekrytointivaiheessa organisaatio päättää, ketkä sopivat toimitukseen. Ks. esim. Mörä 1993b, 21.

⁷³ Ks. esim. Shoemaker - Reese 1991, 142.

vaihtaa työpaikkaa. Koska toimittajat antavat suuren arvon omalle autonomisuudelleen, epäsuorat vaikutuskeinot jo uutistyyön alkuvaiheissa, kuten aiheen valinnassa, johtavat harvemmin konflikteihin toimittajien ja heidän esimiestensä välillä kuin jos valmis juttu 'tapetaan' tai sitä muuten käsitellään.⁷⁴

Toimitusorganisaation sisäinen kollektiivinen palaute on myös hyvin tärkeä journalistisen työn kannalta. Rohkaiseva palaute saa toimittajan esimerkiksi jatkamaan aihealueensa penkomista, päinvastainen kenties siirtämään huomiota muille alueille. Säännöllisen palautteen avulla viestimen ylin johto määrittelee käytännössä päivittäin hyvän ja huonon journalismin rajoja. Suomalaisissa viestimissä palautekäytännöt ovat joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin puutteelliset.⁷⁵

Ulkopuoliset toimijat tarkoittavat Shoemakerin - Reesen -mallissa etenkin uutislähteitä. Lähteillä on erittäin suuri vaikutus viestintän sisältöihin. Journalismiin lähteinä käytetään pääasiassa poliittisen ja taloudellisen vallan ylimmällä huipulla olevia henkilöitä. Heillä onkin parhaat mahdollisuudet saada halutessaan itseään ja mielipiteitään mediassa esille.⁷⁶ Säännöllinen haastatteluista kieltäytyminen tai ilmoitusboikotit ovat esimerkkejä poliittisen ja taloudellisen eliitin vaikutusyrityksistä.⁷⁷

Monet yritykset, yhteisöt ja poliittiset instituutiot käyttävät lisäksi apunaan julkisuuden hallintaan erikoistuneita pr-yrityksiä ja viestintä-toimistoja, joiden palveluksessa on varsin paljon myös entisiä toimittajia. Näiden yritysten ammatillistuminen näkyy myös yhä selvemmin toimittajan työssä.⁷⁸

Hallitusten ja muiden poliittisten instituutioiden halu vaikuttaa viestintän sisältöihin on kiistämätöntä. Erilaiset lait, säännökset, lisenssit ja verot asettavat ehtoja viestintäyrityksille. Valtio-omisteisissa viestimissä valtion kontrolli tapahtuu suuremmin kuin yksityisissä yrityksissä, esimerkiksi budjettirahoituksen avulla. Tutkimuksin on voitu osoittaa, että maan yleisellä ulkopoliitikalla on vaikutusta medioiden sisältöihin. Esimerkiksi New York Timesin ja Washington Postin Yhdysvaltojen ja Kiinan suhteiden painotukset ovat vaihdelleet Yhdysvaltojen ulkopoliitiikan mukaan.⁷⁹

Kun kyse on "suurista ideologisista kysymyksistä" (tai taloudellisista intresseistä), mediayrityksen omistajat ja johtajat voivat yrittää puuttua journalistisiin sisältöihin.⁸⁰ Yksi tähän mennessä parhaiten dokumentoiduista

⁷⁴ Tan 1985, 351.

⁷⁵ Perustuu omakohtaisiin kokemuksiin maakunnallisista ja valtakunnallisista medioista.

⁷⁶ Shoemaker - Reese 1991, 150-151.

⁷⁷ Näistä osin hienovaraisista ja osin yrityksen talouden kannalta kiusallisista vaikutusyrityksistä ei useinkaan ole dokumentteja eikä niitä haluta ääneen lausua. Taloudellisesta vaikutuksesta ks. esim. Shoemaker-Reese 1991, 186.

⁷⁸ Etenkin keskeisten medioiden toimittajia houkuttelee jo päivittäin erilaisten aiheiden ja näkökulmien puoleen mitä erilaisimmin keinoin. Yleisimmin käytetyt muodot ovat aamiais- ja lounastapaamiset sekä erilaisten kulttuuri- ja urheilutapahtumien pr-tilaisuudet. Sinnikkäimmistä viestintätoimistoista on tullut toimituksille ja yksittäisille toimittajille jo maanvaiva. Ks. lisää aiheesta esimerkiksi Luostarinen 1994.

⁷⁹ Shoemaker - Reese 1991, 157, 172.

⁸⁰ Shoemaker - Reese 1991, 215. Näistä tapauksista on kuitenkin hyvin vaikea saada konkreettista näyttöä. Tämä tuli ilmi esimerkiksi Mörän (1999, 233-234) tutkimuksessa: "Medioiden omistajien roolia journalismin sisällön muotoutumisessa on vaikea tutkia. Omistajien edustajat asioivat yleensä vain päätoimittajien kanssa, eivätkä päätoimittajat

esimerkeistä on Daniel Chomskyn (1999) artikkeli New York Timesin käytännöistä. Se perustuu maailman arvovaltaisimman sanomalehden sisäisen arkiston tietoihin, muun muassa johdon lähettämiin kirjjeisiin. New York Timesin - kuten monien muidenkin viestimien - tapana on korostaa omaa riippumattomuuttaan, objektiivisuuttaan ja professionalistisuuttaan. Omistajien ei oleteta sekaantuvan toimitustyöhön. Chomsky toteaa, että ”johdon kontrollimekanismit voivat olla hädän tuskin silminnähtävissä; työntekijät eivät välttämättä edes tunnista niitä”.⁸¹ Tämänkaltainen kontrolli voi itse asiassa olla paljon tehokkaampaa kuin niin sanotut näkyvämmät painostusmenetelmät. Niin kauan kuin sääntöjä noudatetaan, organisaatio toimii jouhevasti, ilman konflikteja ja häiriöitä.

Chomsky tekee eron ”pääkirjoitus”- ja ”uutisjournalismin” välillä. Hänen mielestään on varsin luonnollista, että omistajan voi aistia lehden pääkirjoituksista, mutta uutisosastojen itsenäisyys ja riippumattomuus on ollut perinteisesti toimituksissa pyhä asia.⁸²

Artikkelissaan Chomsky esittää ensimmäisiä todisteita New York Timesin kustantajan puuttumisesta myös journalistiseen työhön. Esimerkiksi kustantaja Arthur Hays Sulzberger vaikutti monin tavoin lehtensä ”uutiskatseen” suuntautumiseen ja painotuksiin, muun muassa Neuvostoliitto-, ammattiliitto- ja Guatemala-uutisoinnissa. Lehden linja määräytyi pienissä epävirallisissa keskusteluissa, joissa kustantajan lisäksi oli mukana muutamia hänen läheisimpiä alaisiaan.⁸³

Sulzberger halusi esimerkiksi, että Neuvostoliittoa piti käsitellä jatkuvasti vihamielisesti. Hän kertoi, mikä oli Neuvostoliiton suhteen poliittisesti korrektia sanastoa ja määräsi väkensä toistamaan näitä termejä niin usein kuin mahdollista. Neuvostoliittoa piti esimerkiksi kutsua 1950-luvulla ”nykyajan huomattavimmaksi kolonialistiseksi mahdiksi”. Sulzberger piti myös ”rautaesirippu” -sanasta. Hän ohjasi toimittajiaan myös hyökkäämään ammattiliittoja vastaan ja vaatimaan niille kovia rangaistuksia muun muassa lakkoihusta. Sulzberger vaikutti keskeisesti myös lehden Guatemala-uutisointiin. Yhdysvaltain liike-elämällä, muun muassa United Fruit -yhtiöllä oli Guatemalassa vaikeuksia, koska uusi demokraattisesti valittu hallinto oli määrännyt yhtiöille veroja, joita edellinen diktatuurihallinto ei ollut vaatinut. Sulzberger vieraili itse paikalla ja määräsi, että Guatemalan tapahtumia olisi ulkomaan uutisoinnissa korostettava. Kun CIA oli aloittamassa Guatemalan

---

halunneet näitä keskusteluja kommentoida. - - Enimmäkseen journalistien kontrollointi näytti kuitenkin olevan epäsuoraa: ei sanottu suoraan eikä käskytetty, vaan annettiin ymmärtää.” Mielenkiintoista on, että Mörä ei väitöskirjatutkimuksessaan kertonut seuraavaa seikkaa, jonka hän sanoi Helsingin Sanomien toimittajalle niin sanotussa väitöskirjahaastattelussaan: ”Toimittajiin yritetään aina vaikuttaa, mutta EU-jäsenäänestyksen lähestyessä vaikuttamisyritykset olivat Mörän mukaan poikkeuksellisen voimakkaita. Kai se aika poikkeuksellista on, että ulkoministeriön johtava virkamies kävelee esimerkiksi Hesarin päätoimittajan puheille ja valittaa jostain toimittajasta”. (HS 15.5.1999, A7 *Väitöskirja EU-kansanäänestyksen uutisoinnista: Toimittajia uhkailtiin jopa suojelepoliisilla*).

⁸¹ Chomsky 1999, 579.

⁸² Chomsky 1999, 585.

⁸³ Chomsky 1999, 580–587.

operaationsa, Sulzberger siirsi toimittajansa pois Guatemalasta CIA:n johtajan pyynnöstä, koska "Gruson oli liian hyvä toimittaja ja voisi paljastaa Yhdysvaltain suunnitelmia". Chomskyn mukaan Grusonin tapaus osoittaa, miten sopusointuisesti hallituksen virkamiehet ja kustantajat voivat asioita yhdessä katsoa ja toimia sen mukaisesti.⁸⁴

Chomsky kertoo myös, että kustantaja ei luonnollisestikaan voi itse osallistua kaikkiin lehensä uutisoperaatioihin. Tämän takia päällikköportaalan valinnat ovat keskeisiä. Heidän vastuullaan on viime kädessä luoda lehden päivittäinen uutisisältö. New York Timesissa toimitus- ja uutispäälliköt saavat tahtonsa läpi lempeän suostuttelun ja kohteliain ehdotusten avulla.⁸⁵ Chomskyn mielestä tärkein omistuskontrollin muoto on se, että omistaja voi valita, ylentää ja tarpeen tullen irtisanoa työntekijöitään.⁸⁶

Eri maiden ylimmällä johdolla on aina riittänyt aikaa ja kiinnostusta viestintien välittämien sisältöjen oikaisemiseen. Ilmiö on tuttu esimerkiksi Yhdysvalloista, jossa presidentit Kennedy, Johnson ja Nixon yrittivät aktiivisesti vaikuttaa Vietnamin sodan "positiivisempaan" käsittelyyn mediassa.⁸⁷ Suomesta puhuttaessa ei sovi unohtaa presidenttien Paasikiven, Kekkonen ja myös Koiviston halua kertoa siitä, miten median olisi tietyissä ulkopoliittisesti tärkeissä tilanteissa toimittava.

Myös viestintien välinen taloudellinen kilpailu ja teknologian kehitys vaikuttavat median sisältöihin.⁸⁸ Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat aina olleet näkyvästi osana mediayhtiöiden välisessä kilpailussa.

2.2.3 Ideologia-taso

Ideologia on Shoemakerin - Reesen -mallin kaikkein vaikeimmin konkretisoitavissa oleva taso. S & R -mallissa ideologia ahmaisee sisäänsä kaikki muut tasot. Ideologialla Shoemaker ja Reese tarkoittavat symbolista mekanismia, joka pyrkii yhdentämään yhteiskuntaa. Ideologia on merkitysten, arvojen ja uskomusten kooste, josta voidaan myös käyttää nimitystä 'maailmankatsomus' tai 'luokka-asetus'.⁸⁹

Mielestäni on selvää, etteivät ideologioiden tai maailmakatsomusten rajat noudata esimerkiksi valtioiden rajoja. Yksilöiden maailmakatsomuksilla on myös taipumus iän mukana muuttua, tosin prosessit ovat yleensä varsin hitaita.

"Ideologiaa" tutkivat tieteentekijät ovat yleensä omaksuneet niin sanotun marxilaisen lähestymistavan aiheeseensa. Marxilaiset ovat pääasiassa keskittyneet yleiseen, abstraktiin teoretisointiin ja jättäneet hypoteesiansa testaamisen empirian

⁸⁴ Chomsky 1999, 586.

⁸⁵ Chomsky 1999, 587.

⁸⁶ Chomsky 1999, 592.

⁸⁷ Shoemaker - Reese 1991, 195; Thrall 2000, 18. Esimerkiksi Kennedyn ja Johnsonin "kampanjat" käsittivät vihaisia puhelinsoittoja toimituksiin, henkilökohtaisia neuvotteluja päällikkötoimittajien kanssa ja paikallislehtien toimittajille tarjottuja sponsoroitujat matkoja Vietnamin sodanäyttämölle. (Thrall 2000, 18.)

⁸⁸ Shoemaker - Reese 1991, 172-176.

⁸⁹ Shoemaker - Reese 1991, 183. Ks. lisää ideologiasta ja muun muassa käsitteen historiasta esimerkiksi Koivisto - Mehtonen 1991.

avulla vähemmälle.⁹⁰ Kulttuurintutkimuksessa käytetään puolestaan usein Gramscin ehdottamaa hegemonian käsitettä. Hegemonia tutkii vallan ja käytäntöjen yhteyksiä. Mediat voidaan nähdä instituutioina, jotka jatkuvasti tuottavat yhdenmukaistavaa ideologiaa, yleisiä arvoja ja normeja, jotka auttavat uudistamaan ja legitimoimaan yhteiskunnallisia rakenteita. Hegemonian näkökulmasta ideologia luo koko ajan ristiriitaisuutta, ja se on dynaamisessa liikkeessä.⁹¹

Journalistien ammatillista ideologiaa voidaan lähestyä myös paradigman käsitteestä⁹² käsin. Sekä tieteessä että journalismissa kerätään empiirisiä tietoja erilaisten rutiinien ja menetelmien avulla. Molemmissa tiedontuottamisen, jäsentämisen ja viestimisen tavoissa todellisuutta pyritään ymmärtämään havainnoimalla. Sekä tieteessä että journalismissa vallalla olevaa paradigmaa vahvistaa alalla olevien ihmisten yhteisymmärrys. Paradigman muutos näkyy muun muassa kielen tasolla, erilaisina käsitteinä, mutta myös erilaisina kiinnostuksen kohteina, aihevalintoina. Median agendalle eli päiväjärjestykseen on noussut viime vuosikymmeninä uusia aiheita, kuten ympäristöongelmat, geeniteknologia ja eläinten oikeuksien puolustaminen. Yksi esimerkki journalistisen paradigman muutoksesta on myös, että ”objektiivisuuden” vaatimus on pudonnut journalistien yleisestä kielenkäytöstä. Käytännössä journalistien on hyvin vaikea olla työssään ”täysin objektiivisiä”. Journalismilta vaaditaan toki yhä muun muassa täsmällisyyttä, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta.⁹³ Samat vaatimukset pätevät tietysti myös tieteen tekemiseen.

2.2.4 Mörän liianimalli ja synteesi

Shoemaerin - Reesen -mallia on aiemmin Suomessa soveltanut käytäntöön esimerkiksi journalismin tutkija Tuomo Mörä. Hän käytti sitä apunaan käydessään uudestaan läpi EY-journalistien haastattelumateriaaliaan.⁹⁴ Mörä on myöhemmin kritisoinut S & R -mallia liian hierarkkiseksi. ”Mielestäni S & R näkevät eri tasot liian erillisinä eivätkä he tarpeeksi käsittele tasojen välistä vuorovaikutusta ja satunnaisuuden vaikutusta”⁹⁵. Mörä jättää kuitenkin huomioimatta, että Shoemaker ja Reese pohtivat aikanaan itsekkin mallinsa heikkouksia sanomalla, että ”näiden moninkertaisten tasojen analysointi vie

⁹⁰ Shoemaker - Reese 1991, 184

⁹¹ Shoemaker - Reese 1991, 194.

⁹² Thomas Kuhnin vuonna 1962 esittelemä malli, jonka mukaan tiede etenee yleensä paradigmansa sisällä. Tieteessä vuorottelevat normaalivaihe ja kriisivaihe. Normaalivaiheessa tiede etenee kumulatiivisesti. Viitekehystä ja tutkimusotetta koskevia kysymyksiä ei aseteta kyseenalaiseksi. Kriisivaiheeseen paradigma joutuu, kun kertyy runsaasti poikkeustapauksia. Yksi tapa selvitä ristiriitaisesta tilanteesta on tehdä lisäolettaimus eli paikata paradigmaa. Kriisistä päästään kuitenkin eroon vasta, kun keksitään uusi paradigma, uusi todellisuuden jäsentämistapa, jossa selittyvät sekä aiemmat että uudet havainnot. (Alanen 1989, 68–72.)

⁹³ Shoemaker - Reese 1991, 197.

⁹⁴ Mörä sovelsi mallia ensimmäisen kerran Tiedotustutkimus-lehden artikkelissaan (4/1993, 21–32 eli 1993b). Hän kävi mallin avulla läpi uudelleen materiaalia, jonka hän oli kerännyt aiempaa tutkimustaan varten (1993a). Mörän tutkimuskohteena olivat EY journalistien työprosessit, lähteiden käyttö ja asenteet.

⁹⁵ Mörä 1997, 5.

huomiomme niiden välisiin vaikutussuhteisiin. Tämä voi olla yksi tulevan tutkimuksen hedelmällisimmistä alueista”⁹⁶.

Juuri tähän saumaan Mörä iskee omalla väitöskirjaansa varten kehittämällä lianimallillaan. Liaanimallin perusosat (ideologia, ulkopuoliset toimijat, organisaatio, mediarutiinit ja yksilötaso) ovat samat kuin S & R -mallissa, mutta Mörä on rajannut enemmän niiden sisältöjä ja lisännyt yhden uuden elementin, ‘professionaalisen kulttuurin’. Tällä käsitteellä hän tarkoittaa professionaalisia ihanteita ja normeja, joilla on vaikutusta journalistiseen työhön. Mörän mielestä ammatti-ihanteita ei voi ainakaan helposti sijoittaa S & R -malliin. Mörä käyttää S & R -mallin tasojen sijasta termiä säie. Kun lianin katkaisee voivat kuitusäikeet olla leikkauskohdassa eri paksuisia ja joissakin kohdissa jokin säikeistä voi kokonaan puuttua. Säikeiden vuorovaikutus ilmenee Mörän mukaan erilaisilla tavoilla. Tässä muutamia Mörän manitsemia esimerkkejä: ”Samalla kun journalisti toimii organisaatiossa, joka on ollut olemassa ennen häntä, hän omalla toiminnallaan luo sitä uudestaan” (yksilö-organisaatio), ”mediaorganisaatiot sekä luovat että heijastelevat yleistä ideologista ilmapiiriä” (organisaatio-ideologia) ja ”mediarutiinit suosivat tiettyjen tahojen käyttöä lähteinä, ja samalla ne vahvistavat näiden lähteiden asemaa vakavasti otettavina todellisuuden määrittelijöinä” (ideologia-mediarutiinit). Mörä vertaakin varovasti koko journalismia ja siihen liittyviä olosuhteita viidakkoon.⁹⁷

Mörän lianimalli on lähellä omaa käsitystäni journalismin perusluonteesta. Kaikkien vaikutusten (säikeiden) esiin saaminen tutkimuksen avulla on jossain määrin mahdollista, jos tarkastelun kohteena on yksi tai muutama yksinkertainen journalistinen tuotos, esimerkiksi tapahtumauutinen. Mörä ei itse väitöskirjatutkimuksessaan testannut malliaan yksittäisen jutun tasolla.⁹⁸ Väitän, että eri säikeiden tarkkoja prosentuaalisia vahvuuksia tuskin koskaan voidaan mitata edes yhdestä uutispätkästä. Niin sekavasti eri säikeet ovat todellisuudessa kietoutuneet toisiinsa. Määrällisesti suuremmassa tai ajallisesti pidemmässä journalististen tuotosten tarkastelussa säikeiden paksuudet ovat luonnollisesti vieläkin vaikeammin mitattavissa. Silti Mörän lianimalli tai -metafora on varsin käyttökelpoinen heuristinen apuväline, kun kyse on silmämääräisestä mittaustarkkuudesta.

Oman työni kannalta sekä S & M - että Mörän mallin keskeisenä puutteena on kansainvälisen vuorovaikutustason puuttuminen.⁹⁹ Dimmickin ja Coitin malli täydentää S & M -mallia. Siinä on selvästi enemmän tasoja ja myös kansainvälinen ulottuvuus. Mallissa korostuvat erikokoisten sosiaalisten ryhmien vaikutukset joukkoviestintään. Esimerkiksi yliyhteiskunnallisella tasolla kiinnostuksen kohteena on esimerkiksi, miten yksi kansakunta voi vaikuttaa toisen valtion mediapolitiikkaan, mediarakenteisiin ja median sisältöihin.¹⁰⁰

⁹⁶ Shoemaker - Reese 1991, 227.

⁹⁷ Mörä 1997, 4–7, Mörä 1999, 224.

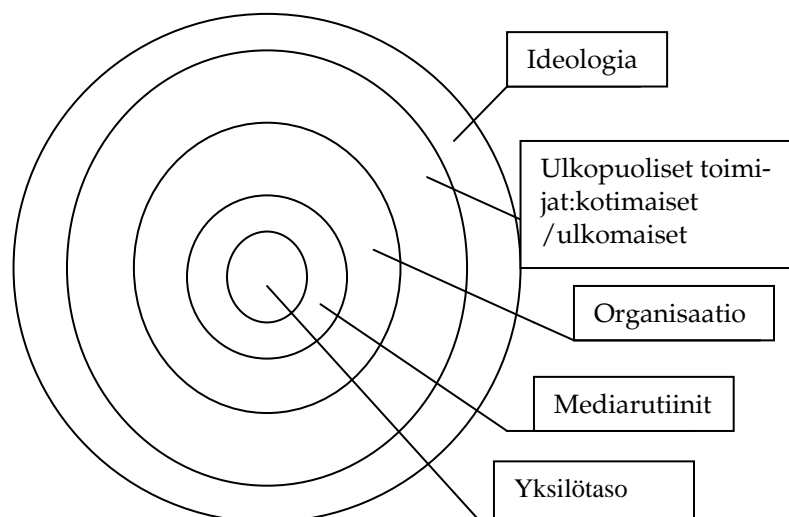
⁹⁸ Mörä 1999.

⁹⁹ S & R:n ideologia ja ulkopuoliset toimijat -taso ovat sen verran väljiä, että ne tarpeen tullen imaisevat sisäänsä myös eri ulkomaisia vaikutuksia. Mutta koska niitä ei ole erikseen kirjattu näkyviin, niiden tutkiminen saattaa helposti unohtua.

¹⁰⁰ Tan 1985, 347.

Kysymys on kiintoisa myös tämän tutkimuksen kannalta. Oletan, että Neuvostoliiton tarkoituksena oli nimenomaan vaikuttaa suomalaisten viestinten mediapolitiikkaan ja sitä kautta myös median sisältöihin.

Sen sijaan, että ottaisin käyttöön Dimmickin ja Coitin mallia, muokkaan jonkin verran Shoemakerin ja Reesen yksinkertaisempaa mallia. Täydennän S & M -mallia siten, että jaan ulkopuoliset toimijat kahtia: kotimaisiin ja ulkomaisiin toimijoihin. Tämä lisäys riittää mielestäni kansainvälisen vuorovaikutuksen korostamiseksi.

KUVIO 3 Shoemakerin-Reesen -mallin tarkennukset

2.3 Ulkomaan uutisoinnin tutkimus ja yksilön poissaolo

Ulkomaan uutisoinnin tutkimuksessa päähuomio on ollut vuosikymmenien ajan niin sanotuissa uutisvirtatutkimuksissa.¹⁰¹ Tutkimusote on lähes poikkeuksetta ollut määrällistä ja laadulliset lähestymistavat ovat ilmaantuneet selvimmin vasta 1990-luvulla. Esimerkiksi tiedotustutkija Jukka Pietiläinen toteaa, että "ulkomaan uutistutkimus on keskittynyt toisaalta laajojen aineistojen määrälliseen analyysiin ja toisaalta teoreettiseen tutkimukseen, jossa käytännön uutistoiminnan tarkastelulla on ollut vain vähäinen osa"¹⁰². Kun esimerkiksi Kivikuru halusi 1994 lisää kansainvälisen uutiskoneiston tutkimusta, hän peräänkuulutti nimenomaan uutisvirta- ja uutistoimistotutkimusta.¹⁰³

Lienee paikallaan korostaa, etten sinänsä vastusta uutisvirtatutkimuksia. Ne ovat antaneet ja antavat varmasti myös jatkossa monin tavoin hyödyllistä

¹⁰¹ Merrill 1991, 45.

¹⁰² Pietiläinen 1998a, 19.

¹⁰³ Kivikuru 1994, 3.

tietoa ulkomaan uutisoinnista. Esimerkiksi Raino Vehmaksen *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto* (1964) oli monin tavoin tärkeä. Laajan empiirisen tutkimuksen yhtenä lopputulemana oli, että:

”Lehtien uutishuomio on voimakkaasti keskittynyt muutaman harvan maan ja lähinnä euro-amerikkalaisen kulttuurin piiriin. Suuria väestömääriä sekä taloudellisia ja poliittisia voimavaroja edustavia alueita jää siten lähes tykkänään uutisvälityksen ulkopuolelle. Lukijan ei ole lehtensä varassa mahdollista saada kokonaiskuvaa maailmanlaajuisista muutosprosesseista.”¹⁰⁴

Vehmaksen tutkimukselle jatkoa oli Hyvärisen, Idänpään-Heikkilän ja Virkin hyväntasoinen lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu -tutkielma *Tutkimus ulkomaanaineistosta* (1975). Siinä tutkittiin lehdistön ja radion sähkeutisten maailmasta antamaa kuvaa.

2.3.1 Ulkomaankirjeenvaihtajakulttuurit

Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat vain harvojen, riittävän varakkaiden joukkoviestintien erikoisuus.¹⁰⁵ Maailman johtavassa mediamahdissa, Yhdysvalloissa alle 50 joukkoviestintä työllistää yhteensä noin 1 500 kirjeenvaihtajaa.¹⁰⁶ Ulkomailla töitä tekeviä suomalaisia vakituisia ja vapaita toimittajia on noin 50–100.

Ulkomaankirjeenvaihtajat kuuluvat erityisryhmään. Heidät rinnastetaan usein toimitusyhteisöissä uutispäällikkötason journalisteiksi. Monet ovat olleet esimiesasemassa jo ulkomaille lähtiessään ja kotimaahan palatessaan ulkomaankirjeenvaihtajat pääsevät halutessaan esimiestehtäviin. Kaikki eivät kuitenkaan halua ryhtyä päälliköiksi, vaan he valitsevat mieluummin niin sanotun rivitoimittajan työt.

Koska ulkomaankirjeenvaihtajilla on yleensä normaalia suurempi autonomia toimitustyössä, he saattavat joutua muita toimittajia useammin vaikeuksiin esimerkiksi toimitusjohdon kanssa. Chomsky kertoo New York Timesiin liittyen tapauksista, joissa sotakirjeenvaihtajan tekemiä uutisia muutettiin poliittisista syistä, esimerkiksi Espanjan sisällissodan aikana eräs kirjeenvaihtaja joutui suoraan konfliktiin lehden vastaavan päätoimittajan kanssa. Kirjeenvaihtaja lähetti päätoimittajalle kirjeen: ”Kysymys on yksinkertaisesti siitä, kun akkreditoitu kirjeenvaihtaja sanoo nähneensä jotain omin silmin, niin sinun on uskottava häntä - tai vapautettava hänet tehtävistään.”¹⁰⁷

Mörän mukaan monien empiiristen tutkimusten perusongelmana on ollut, että journalistit nähdään liian yhtenäisenä massana.¹⁰⁸ Myös Mykkänen havaitsi sotakirjeenvaihtajia tutkiessaan, että sotakirjeenvaihtajat olivat hyvin heterogeeninen ryhmä.¹⁰⁹ Ulkomaankirjeenvaihtajatkään eivät ole mikään

¹⁰⁴ Vehmas 1964, 90.

¹⁰⁵ Hess 1996, 6.

¹⁰⁶ Hess 1996, 47.

¹⁰⁷ Chomsky 1999, 591. Luonnollisesti sotakirjeenvaihtajatkään eivät ole olleet yhdestä puusta veistettyjä. Esimerkiksi kirjailija Stephen Crane raportoi The New York Journalille tarkkoja kuvauksia Kreikan ja Turkin sodasta käymättä kertaakaan lähelläkään rintamaa. (Knightley 1982, 56.)

¹⁰⁸ Mörä 1999, 222.

¹⁰⁹ Mykkänen 1995, tiivistelmä.

monoliittinen ryhmä. Ulkomaankirjeenvaihtajien työ muistuttaa esimerkiksi aluetoimittajien, diplomaattien ja kielenkääntäjien työtä. Yhtenä ulkomaankirjeenvaihtajuuden erikoislajina voidaan pitää myös sotakirjeenvaihtajuutta, josta hieman myöhemmin lisää.

Voidaanko siis lainkaan puhua yhtenäisestä maailman kirjeenvaihtajakulttuurista? Tuskin, vaikka kirjeenvaihtajien työssä varmasti onkin paljon yhtenäisiä piirteitä eri puolilla maailmaa. Erottavia piirteitä voidaan löytää esimerkiksi seuraavanlaisesti:

- Väline-erot (tv, radio, uutistoimisto, lehti)
- Kansainväliset joukkoviestimen arvostuserot
- Kansalliset joukkoviestimen arvostuserot
- Journalistisen kulttuurin erot (maakohtaisia, kulttuurikohtaisia)
- Asemapaikkaerot
- Lähtömaan yhteiskuntaerot

Suurimmat amerikkalaiset ja brittiläiset tv-yhtiöt, uutistoimistot sekä laatu-lehdet ovat arvostuksen kärjessä. Tämä arvostus näkyy käytännössä muun muassa siinä, että niiden kirjeenvaihtajat ovat muiden esikuvina ja usein myös tiedonlähteinä.

Stephen Hessin tutkimusten mukaan ulkomaankirjeenvaihtajien keski-ikä on noin 43 vuotta. Kirjeenvaihtajakunta on edelleen varsin miesvaltaista, vaikka naisten osuus on noussut selvästi 1980-luvulta lähtien. Ulkomaankirjeenvaihtajuuden historiassa voidaan puhua kolmesta ajanjaksosta: ajasta ennen naiskirjeenvaihtajia, yksinäisten naiskirjeenvaihtajien ajasta (esim. Dorothy Thompson, Martha Gelhorn, Margaret Bourke-White, Marguerite Higgins, Gloria Emerson) ja viimein naimisissa olevien naiskirjeenvaihtajien ajasta.¹¹⁰

2.3.2 Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus

Koska sotakirjeenvaihtajien työllä on monia yhtymäkohtia Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön, käyn seuraavaksi tarkemmin läpi tätä ajallisesti varhaisinta totalitarismi-kirjeenvaihtajalajia.¹¹¹ Yksi keskeisimmistä Moskovan- ja sotakirjeenvaihtajan samankaltaisuuksista nimittäin on, että molemmat toimittajaryhmät ovat pitkään joutuneet tekemään työtään totalitaristisissa¹¹² olosuhteissa.

Itsesensuuri, sensuuri, arat aiheet, huhut, disinformaatio ja propaganda yhdistävät kaikkia totalitaristisissa olosuhteissa työskenteleviä journalisteja. Ei

¹¹⁰ Hess 1996, 15–19, 23.

¹¹¹ Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus on oma käsitteeni. Sen tarkoituksena on korostaa monien sota- ja joidenkin ulkomaankirjeenvaihtajien työssä esiintyviä samankaltaisia ongelmia ja työn tekemisen ehtoja.

¹¹² Totalitarismilla on pitkä perinne, joka alkaa muinaisten arkaaisten valtakuntien monituhatuotisesta historiasta. (Ahmavaara 1987, 19.) Mielestäni totalitarismissa on aina kyse yhden ideologisen ryhmän (uskonnollisen tai poliittisen) harjoittamasta pakkovallasta. Totalitarismin vastakohtana on demokratia. Totalitaristisia olosuhteita voi olla myös demokratioissa, esimerkiksi sota-aikoina.

ole sattumaa, että monet entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat myöhemmin kierrelleet eri maiden kriisipesäkkeissä, journalistisesti vaikeissa työolosuhteissa.

Myös Suomen armeijan jatkosodanaikaisten tiedotuskomppanioiden väki teki työtään totalitaristisissa olosuhteissa, mutta heidän lähtökohtansa oli useimmiten toinen kuin sotakirjeenvaihtajilla. TK-miehet eivät olleet varsinaisesti minkään viestimen palveluksessa vaan toimivat Päämajan propagandisteina. TK-kieli oli usein epämääräistä, koska sotilaalliset salaamissyöt estivät eksaktin kielen käytön. Esimerkiksi komppanian, pataljoonan, rykmentin ja divisioonan sijasta käytettiin "osastoa", "porukkaa" tai "poppoota". Tekstien tarkastajien tehtävänä oli myös valvoa, ettei vihollista hyödyttäviä tai kotirintaman mielialoja laskevia tietoja pääsisi julkisuuteen. Sensuuritoimiston ohjeiden mukaan kirjoituksissa ja kuvissa ei saanut esittää seikkoja, jotka paljastaisivat esimerkiksi omia suunnitelmia, operaatio-menetelmiä, eri aselajien toimintaa tai joukkojen siirtoja. Taistelutoiminnasta ei saanut kertoa tarkan kronologisesti. Ehdottomasti kiellettyä oli kaikenlainen poliittinen spekulatio. Sotilaallisten tilannetietojen julkaisuissa TK-miehet eivät voineet mennä Päämajan tilannetiedotuksen edelle. Vasta virallisesti ilmoitettujen tietojen jälkeen voitiin esittää erilaisia rintamakuvauksia. TK-miehille kerrottiin jo etukäteen sensuuri- ja muut määräykset. Tiukasta valvonnasta huolimatta jonkin verran kiellettyjä tietoja pääsi julkisuuteen. TK-tuotanto oli kuitenkin varsin suuressa määrin yhdenmukaistettua ja samankaltaista.¹¹³

Knighleyn mukaan William Howard Russellin Krimin-sodan uutisointi aloitti siviilikirjeenvaihtajan siviiliväestölle suunnatun sotauutisoinnin.¹¹⁴ Sir Philip Gibbs kirjoitti 1923 ensimmäisestä maailmansodasta, että "me samaistimme itsemme täydellisesti armeijaan taisteluketillä - - Me pyyhimme mielestämme kaikki ajatukset omasta skuupista ja pidättäydyimme kiusauksesta kirjoittaa edes yhtä sanaa, joka olisi tehnyt upseerien ja miehistön tehtävän vaikeammaksi ja vaarallisemmaksi. Ei ollut tarvetta sähköiden sensuroinnille. Olimme itse itsemme sensoreita".¹¹⁵ Tätä voidaan pitää esimerkkinä itsesensuurista.¹¹⁶

Amerikan sisällissota oli monella tapaa merkittävä etappi sotauutisoinnin historiassa. Silloin luotiin ensimmäistä kertaa useiden toimittajien pool-systemi (rengas, liittymä).¹¹⁷ Myöhemmin toimittajapoolit ovat olleet yleisesti käytössä sotien lisäksi muissakin uutistapahtumissa osittain armeijan vaatimuksesta, mutta kustannussyistä osin myös median itsensä haluamana järjestelmänä.

Knightleyn arvion mukaan Amerikan sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan välinen aika oli sotakirjeenvaihtajien "kultakausi", koska lehdistön levikit kasvoivat, lennättimen käyttö lisääntyi ja sensuuri oli vielä

¹¹³ Perko 1974, 9, 55–59.

¹¹⁴ Knightley 1982, 4.

¹¹⁵ Knightley 1982, 7, 81.

¹¹⁶ Ks. enemmän itsesensuurista s. 64.

¹¹⁷ Knightley 1982, 46. Esimerkiksi George W. Smalley The New York Tribunesta rakensi yhteistyötä The New York Tribunen ja London Daily Newsin välille. Kumpikin lehti sai oikeuden toisen kirjeenvaihtajan sähköisiin.

hidasliikkeistä.¹¹⁸ Persoonaton by-line "From our own correspondent" hävisi lehdistä ja kirjeenvaihtajien nimet tulivat tilalle. Esimerkiksi Italiassa Corriere della Seraa myytiin kaduilla huutamalla, että artikkelin oli kirjoittanut Barzini.¹¹⁹

Venäjän ja Japanin sota 1904–05 oli hyvä esimerkki sotakirjeenvaihtajien rajoitetuista työmahdollisuuksista. Japanilaiset pystyttivät tiukan sensuurin ja pitivät länsimaiset sotakirjeenvaihtajat tiukasti Tokion loistohotelleissa. Vain harvat heistä näkivät lainkaan varsinaisia taisteluja. Japanilaisten asennetta sotakirjeenvaihtajiin osaksi selittää se, että he epäilivät ulkomaisia kirjeenvaihtajia vakoilijoiksi, etenkin brittiläisen The Timesin väkeä.¹²⁰

Vietnamin sota on puolestaan yksi tutkituimmista journalismin historian aiheista. Sen opetusten väitetään olevan yhä kaiken nykyisen sota- ja kriisitiedottamisen taustalla. Vietnamin sodassa sotakirjeenvaihtajat saivat tehdä työtään suhteellisen vapaasti. Armeija tarjosi kalustoaan sotakirjeenvaihtajien käyttöön eikä ennakkosensuuria ollut sodan aikana. Saigonissa majoilleet ensimmäiset harvat sotakirjeenvaihtajat havaitsivat pian, että viranomaisten antamat viralliset tiedot olivat usein ristiriidassa omin silmin nähdyin todellisuuden kanssa. Kirjeenvaihtajat alkoivat suhtautua kriittisesti viranomaisten tietoihin ja kriittisyys siirtyi myös heidän juttuihinsa. Puolisen tusinaa sotakirjeenvaihtajaa muodosti "vapaan lehdistön leirin" ytimen, joka asettui oppositioasemaan Yhdysvaltain sotilaallisen, mutta ennen muuta poliittisen johdon kanssa. Sotakirjeenvaihtajien mielestä paljon tärkeää tietoa sodasta jäisi kokonaan kertomatta, jos journalismi joutuisi nojaamaan vain poliittisen johdon antamaan informaatioon.¹²¹

Thrallin tutkimuksen uusi keskeinen havainto on, että Yhdysvaltain poliittinen johto eikä armeija, on ollut Vietnamin sodan jälkeen päävastuussa lehdistönkontrollin tiukentumisesta eri kriisien yhteydessä.¹²² Yhdysvaltain presidentin johtaman uuden mediastrategian tarkoituksena on ollut entistä aggressiivisemmin rajoittaa toimittajien pääsyä erilaisten sotilaallisten konfliktien silminnäkijöiksi. Tämän rinnalla toimii lisäksi toinen, sofistikoituneempi julkisuuden ohjausstrategia, jonka yhtenä ilmentymänä on se, että Yhdysvaltain presidentit ovat entistä näkyvämmiin esillä mediassa ja yrittävät siten käyttää hyväkseen median takaamaa julkisuutta.¹²³

Luostarinen on käyttänyt osuvaa termiä journalistiset vastastrategiat, joiden avulla journalistit voivat yrittää säilyttää ammatillisen itsenäisyytensä vaikeissakin olosuhteissa. Hänen mielestään ensisijainen journalistisen

¹¹⁸ Knightley 1982, 42.

¹¹⁹ Knightley 1982, 42. Sota- ja ulkomaankirjeenvaihtajien työn tutkiminen on sikäli erityisasemassa, että heidän journalistiset tuotoksensa on yleensä lehdissä signeerattu nimin toisin kuin muiden toimittajien jutut. Esimerkiksi Suomessa toimittajan nimen käyttäminen kotimaan uutisjutuissa yleistyi vasta 1980- ja 1990-luvuilla.

¹²⁰ Knightley 1982, 61.

¹²¹ Thrall 2000, 5–7, 14–18, 54–58.

¹²² Thrall 2000, 5.

¹²³ Thrall 2000, 6. Vietnamin sodan uutisoinnin lisäksi myös Watergate-skandaali (joka johti presidentti Nixonin eroon) vaikutti keskeisesti journalistien ja poliittisen johdon välisen epäluottamuksen syntyyn. Tämä molemminpuolinen epäluuloisuus jatkuu yhä Yhdysvalloissa. (emt., 7.)

itsenäisyyden osoitus on, että kaikkeen uutisaineistoon liitetään selkeä tiedon alkuperää koskeva tunniste. Esimerkiksi Persialahden sodan ensimmäisinä viikkoina brittilehdet eivät lähteitään usein maininneet. Luostarinen toteaaakin, että lehdet toimivat itse asiassa suurelta osin sotapropagandan välineinä.¹²⁴

Norjalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja Per Egil Hegge, joka karkoitettiin helmikuussa 1972 Neuvostoliitosta muistuttaa, että ”itsesensuuri on hyvin yksilöllistä”¹²⁵. Tällä hän tarkoittaa sitä, että jokainen kirjeenvaihtaja loppujen lopuksi asettaa itse itselleen rajat, mistä puhuu, mistä vaikenee.

Sotakirjeenvaihtajien historia kertoo muutamista sotakirjeenvaihtajien journalistisista onnistumisista. Nuoren australialaisen lehtimiehen Keith Murdochin, mediamoguli Rupert Murdochin isän, esimerkki ensimmäisessä maailmansodassa näyttää, miten päättäväinen kirjeenvaihtaja voi saada paljon aikaan. Tiukasta sensuurista huolimatta hän onnistui saamaan läpi kritiikkiä eräistä huonosti suunnitelluista sotatoimista Välimeren alueella. Eräs kenraali erotettiin ja kritiikin kohteeksi joutuneista sotatoimista luovutettiin.¹²⁶

Poikkeuksellisissa työolosuhteissa journalismin perinteiset professionaaliset käytännöt joutuvat joustamaan. Yhtenä esimerkkinä on sotakirjeenvaihtajien pitkäikäinen yhteistyötraditio. Yleinen tapa on, että sotakirjeenvaihtajat tapaavat yhteisissä majapaikoissa ja jokainen kertoo mitä oli ehtinyt saada tietoonsa.¹²⁷

2.3.3 Kirjeenvaihtajat ja vakoilu

Eri maiden turvallisuuspalvelut ovat aina olleet kiinnostuneita sotakirjeenvaihtajista, mutta myös ulkomaankirjeenvaihtajista. Jo Yhdysvaltain sisällissodan aikana etelävaltiolaiset käyttivät apunaan sveitsiläistä maahanmuuttajaa ja sotakirjeenvaihtajaa Henry Holtzea. He lähettivät hänet Britanniaan konfederaation salaisen palvelun varoja matkassaan. Hänen tehtävänään oli lahjoa brittiläisiä journalisteja ja oman ilmoituksensa mukaan hän onnistui saamaan koukkuunsa ainakin seitsemän journalistia. Lisäksi hän perusti kerran viikossa ilmestyvän *Index*-lehden, joka näytti puhtaasti brittiläiseltä julkaisulta, mutta olikin itse asiassa Etelävaltioiden propaganda-väline.¹²⁸

Tiedustelupalvelujen ja toimittajien väliset suhteet on yksi vaikeimmin tutkittavista vuorovaikutuksen muodoista. Kuitenkin esimerkiksi Yhdys-

¹²⁴ Luostarinen 1994, 244.

¹²⁵ Hegge 1972, 24.

¹²⁶ Knightley 1982, 84–87. Ensimmäisessä maailmasodassa australialainen sotakirjeenvaihtaja Charles Bean poikkesi myös monista kollegoistaan. Hän kävi päivittäin rintamalla itse tarkistamassa taistelujen tuloksia. Hän ei hyväksynyt toisen käden lähteitä. Hän piti velvollisuutenaan ´nähdä kaikki omin silmin´. Sota-aikana hänen tietojaan ja kriittisyyttään ei kuitenkaan ilmestynyt missään, koska hänen tavoitteenaan ei ollut kirjoittaa uutisia, vaan sodan virallinen historia. (Emt., 94.) Amerikan-irlantilaisen Januarius Aloysius MacGahanin jutut turkkilaisten julmuudesta Etelä-Bulgarian kristittyjä vastaan aiheuttivat puolestaan maailmanlaajuisen närkästyksen. MacGahan kertoi yli 12 000 ihmisen kuolemasta veriteoissa, ja Venäjä päätti aloittaa sodan 1877 Turkkiä vastaan. Bulgarianlaisten mielestä MacGahan oli tärkeässä roolissa maan itsenäistymisen kannalta ja hänen muistokseen pidettiin pitkään messuja Tirnovassa. (Emt., 50–52.)

¹²⁷ Knightley 1982, 80. Ks. myös Mykkänen 1995.

¹²⁸ Knightley 1982, 34.

valloissa 1980-luvulla tehdyn selvityksen mukaan sadoilla toimittajilla oli salaisia yhteyksiä maan keskustiedustelupalvelu CIA:hin. Yhtenä vaikuttamisen kohteena olivat nimenomaan ulkomailla työskentelevät yhdysvaltalaiset kirjeenvaihtajat. Yhdysvaltalaiset viestimet ovat myös auttaneet maan tiedustelupalvelun väkeä naamioimalla heitä toimittajiksi ja välittämällä heille uutisfilmejä.¹²⁹ Lännen tiedustelupalvelujen mukaan yleensä 25–35 prosenttia lännessä olevista neuvostoliittolaisista virkailijoista ja diplomaateista palveli tiedustelua, edusti siis KGB:tä tai GRU:ta.¹³⁰

Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Martti Valkonen kertoi kirjassaan, että ”lännen moniarvoinen vapaus ja yrittämisen oikeus antoivat neuvostoviranomaisille runsaasti mahdollisuuksia käyttää hyväkseen läntistä avoimuutta. Niinpä Moskovasta lähetettiin vakoilijoita ulkomaille kirjeenvaihtajiksi naamioituneina”¹³¹.

Tähän väitteeseen saa vahvistusta esimerkiksi suomalaisen Suojelupoliisin 50-vuotishistoriasta kertovasta kirjasta *Isänmaan puolesta*. Suomessa toimivia KGB:n työntekijöitä on ollut runsaasti sijoitettuna etenkin Neuvostoliiton suurlähetystöön eri tehtävänimikkeillä, mutta myös neuvostolehtien Helsingin-kirjeenvaihtajiksi.¹³² Tätä taustaa vastaan on ymmärrettävää, että neuvostoviranomaiset suhtautuivat kaikkiin Moskovassa olleisiin ulkomaisiin kirjeenvaihtajiin potentiaalisina vakoilijoina.

Myös Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien pitkäaikainen ulkomaankirjeenvaihtaja Lauri Karén kertoi muistelmateoksessaan, miten ”lehdistökortti on perinteisesti kaiken maailman salaisten palvelujen lempipapereita”. Karénin mielestä lehtimiesten olisi syytä pitää rajat selvinä toisen ammatin harjoittajiin, mutta aina tämä ei onnistu: ”Raaka totuus on kuitenkin se, että kumpikin ryhmä tai ainakin niiden kokeneimmat edustajat yrittävät käyttää toisiaan häikäilemättä hyväkseen, mikä joskus edellyttää jonkinlaista yhteistyötä.” Karén kertoo lisäksi, että: ”Tiedustelupalvelumiehet pyrkivät ottamaan selville, mitä lehtimiehet ovat saaneet tietoonsa, ja koettavat vetää

¹²⁹ Shoemaker - Reese 1991, 172. Kongressin tutkimuksissa kävi ilmi, että suosituimmat lehdistökortit olivat New York Timesin ja Colombia Broadcasting Systemin. (Karén 1994, 249.) Rislakin (1982, 428) mukaan CIA on kirjoittanut tai auttanut julkaisemaan noin 1200 kirjaa ja että yli 400 amerikkalaista toimittajaa ja kirjeenvaihtajaa on ollut CIA:n palkkalistoilla. CIA:n väitetään myös perustaneen useita lehtiä ja tietotoimistoja eri puolilla maailmaa ja käyttäneensä jokaisessa pääkaupungissa ainakin yhtä lehteä hyväkseen.

¹³⁰ Rislakki 1982, 397. Historian aikana Neuvostoliiton tiedustelupalvelu on vaihtanut usein nimeään. Tšeka muuttui GPU:ksi 1922. OGPU se oli 1923–34. Siitä eteenpäin se tunnettiin aiemmin perustetun johtoelimensä eli yleisliittolaisen kansankomissariaatin NKVD:n nimellä. 1941 NKVD:n rinnalle tuli NKGB, joista ensimmäinen hoiti poliisihallinnon, toinen tiedustelun. 1943 luotiin SMERSH hoitamaan sota-ajan vastavakoilua. 1946 syntyi sisäministeriö MVD ja turvallisuusministeriö MGB. KGB on ollut nimenä vuodesta 1954. KGB tulee venäjän kielen sanoista Komitet Gosudarstvennoi Besopasnosti, valtion turvallisuuskomitea. Läntisten lähteiden mukaan KGB:ssä oli 100 000–400 000 työntekijää, jotka ovat vastuussa ulkoisesta ja sisäisestä turvallisuudesta, rajavartiostosta ja opposition valvonnasta. (Andrew - Mitrokhin 1999; Rislakki 1982, 99.)

¹³¹ Valkonen 1998, 26–27, suora sitaatti 26. Valkonen kertoo kirjassaan esimerkin Neuvostoliiton television Lontoon-kirjeenvaihtajasta, jonka hän luokitteli ”kirjeenvaihtajaksi naamioituneeksi vakoilijaksi”.

¹³² Rentola 1999, 159–165.

näitä mukaan keikkoihinsa taatakseen ammatillista laillisuutta retkilleen, ja journalistit lähtevät tieteen tahtoen mukaan, koska heille on taas hyötyä toisen ammatin harjoittajan tavallisesti ylivoimaisista perustaidoista, kielitaidosta ja selviytymiskyvystä. He ovat ammattilaisia, kun taas journalisti on voitu heittää paikalle mistä tahansa tavanomaisesta silppuhommastaan.”¹³³

KGB:n lisäksi myös Itä-Saksan eli DDR:n turvallisuuspoliisi Stasi operoi eri maissa. Stasi värväsi palvelukseensa myös suomalaisia, etenkin DDR:ssä opiskelemissa olleita nuoria. Jouko Jokisalonen tapaus on tyypillinen. Hän vakoili länsimaita, lehtien kirjeenvaihtajia, ystäviä ja puoluetovereita kymmenen vuoden ajan 1977–1987. Jokisalo kertoi Helsingin Sanomien haastattelussa, että häntä yritettiin saada myös Länsi-Saksaan peitettyöhön; joko opiskelemaan tai lehden kirjeenvaihtajaksi. Jokisalo kertoi, että:

”Sanoin Stasille, että minulla ei ole oikeastaan realistisia mahdollisuuksia kirjeenvaihtajaksi. He painoivat päälle ja lupasivat vaikka järjestää minulle paikan jossain ulkomaanlehdessä.”¹³⁴

2.4 Lähihistoriaa etsimässä

2.4.1 Lähihistorian tutkimuksen ja journalismin erot

”Historian kulku ei ole suoraviivainen, lineaarinen, vaan syklinen eli jaksoittainen.” (Georg Henrik von Wright 1999, 7)

Mitä on historiantutkimus? Sen voisi määritellä esimerkiksi menneen uudelleen näkemisen haluksi. Historia, menneisyys on niin laaja vyyhti erilaisia samanaikaisia tapahtumia, ettei sen täydellinen rekonstruoiminen ole mahdollista edes yhden sekunnin murto-osan ajalta. Todellisuudessa historiantutkimus on aina rajattua tulkintaa menneestä. Väitän, että esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historiaa tutkittaessa tulkintakehikko on usemmiten ollut poliittisen historian näköinen. Siksi olisikin tarpeen saada lisää näkökulmia, esimerkiksi journalismin historian ja taloushistorian tutkimuksen katseita.

Jorma Kalela sanoo, että ”Rekonstruktio vaatii - - historiantutkijan esitykseltä moniäänisyyttä, polyfonisuutta samaan aikaan, kun argumentaatio pyrkii tekemään siitä hänen monologinsa.” Rekonstruoiminen edellyttää riittävää paneutumista tapahtuman eri ulottuvuuksiin. Historian tutkimuksen tekeminen on myös jatkuvaa vuoropuhelua, dialogisuutta.¹³⁵ Dialogisuus ei kuitenkaan ole sattumanvaraista rupattelua eri lähteiden kanssa, vaan harkittua kysymistä ja kyseenalaistamista. Historian tulkitsemisen lähtökohtana olevien kysymysten sisältö riippuu taas viime kädessä kysyjän tietämyksestä, ajattelutavasta ja tiedonintressistä.¹³⁶

¹³³ Karén 1994, 219.

¹³⁴ Pietiläinen, Tuomo: *Stasin palveluksessa*. HS 28.4.2002, D4.

¹³⁵ Kalela 1993, 29, 171, 201–216. Suora sitaatti sivu 29.

¹³⁶ Kalela 2000, 26.

Lähihistorian tai nykyhistorian tutkimuksella on paljon yhtymäkohtia journalismin kanssa. Esimerkiksi Henrik Meinander on rojhennut kysyä onko nykyhistorian tutkimus journalismia vai tiedettä.¹³⁷ Toimittaja on "historian etulinjassa", hän tekee ensimmäisiä versioita yhteiskunnan tapahtumista.¹³⁸ Sekä journalistit että lähihistorian tutkijat käyttävät työssään samoja lähteitä: haastatteluja, aikaisempia journalistisia tuotoksia ja historian tutkimuksia. Timo Vihavainen tekee journalistin ja historiantutkijan välisen eron seuraavasti: "Kun journalisti yleensä tilittäytyy menneisyyteen, hän hahmottaa sen nykyajan näkökulmasta - - historiantutkija sen sijaan on omassa työssään joutunut pysähtymään kauempana menneisyydessä sijaitseviin tilanteisiin ja aikakausiin ja tuntee niiden historiakuvan ja tulevaisuuden odotukset"¹³⁹.

Journalisti katsoo siis Vihavaisen mielestä lähihistoriaan enemmän nykyisyydestä ja lähihistorian tutkija menneisyydestä käsin. Mutta entä jos lähihistorian tutkija on taustaltaan journalisti tai päinvastoin. Voisiko hän silloin yhdistää nämä kaksi katsomissuuntaa, siis lähestyä sekä nykyisyydestä että menneisyydestä käsin tutkimusaihettaan.

Brittiläinen nykyhistorian tutkija Timothy Garton Ash on pyrkinyt omissa töissään yhdistämään historioitsijan ja journalistin lähestymistapoja. Kirjansa *History of the Present* (1999) johdannossa Ash lisää historian ja journalismin kylkeen vielä kirjallisuuden. Hänen mielestään nykyhistorioitsija tekee työtään näiden kolmen viestintäkulttuurin rajapyykissä. Ashin mielestä hyvällä journalismilla ja historiankirjoituksella on joitakin yhtymäkohtia hyvän fiktion kanssa, muun muassa tapahtumiin osallistuvien henkilöiden ymmärtämistä, kirjallisesti tehokasta rajausta, kuvailua ja kykyä elävöittää. Ash korostaa, että hyvällä journalismilla ja hyvällä historiantutkimuksella on paljon yhtymäkohtia: perusteellisuus, äärimmäisen tarkka tutkiminen, sofistikoitunut ja kriittinen lähteiden tarkastelutapa, ajan ja paikan hyvä tajuaminen, kaikkien osapuolten syvä ymmärtäminen, loogiset argumentit, selkeää ja kirkasta kirjoittamista.¹⁴⁰

John Reedin kirja *Ten Days That Shook the World* oli ensimmäisiä esimerkkejä niin sanotuista pikahistorioista, journalismin ja historian-kirjoituksen välimuodoista. Reed kirjoitti kirjansa esipuheen aluksi, että "Tämä kirja on kappale kiihkeintä historiaa - historiaa sellaisena kuin minä sen näin"¹⁴¹. Ashin mielestä Reedin reportaasi on mahdollisesti yksi vaikuttavimmista koskaan kirjoitetuista. Reedin selostus ei kuitenkaan läpäise Ashin kriittistä tarkastelua. Reed ei osannut juuri lainkaan venäjä, hän oli käyttänyt paljon toisen käden tietoja ensi käden tietoina, hän oli sekoittanut päiviä ja keksinyt mielikuvituksessaan lisää yksityiskohtia ja tapahtumia.¹⁴²

Väitän, että journalistin ja historiantutkijan työn suurimmat erot ovat työhön käytettävissä olevassa ajassa sekä tietojen raportointiin varatussa tilassa.

¹³⁷ Meinander 2000, 39.

¹³⁸ Luostarinen 1994, 37; Ash 1999, xiii.

¹³⁹ Vihavainen 1995, 167.

¹⁴⁰ Ash 1999, x-xxi.

¹⁴¹ Reed 1979, 7.

¹⁴² Ash 1999, xv.

Journalisti joutuu elämään kummankin suhteen jatkuvassa niukkuudessa. Erot näkyvät esimerkiksi lähteiden käytössä. Pahimmillaan journalisti joutuu tekemään työtään vain yhden tai kahden lähteen varassa. Näitä journalistiseen työhön kohdistuvia rajoituksia ei ulkopuolisen ole aina helppoa ymmärtää. Möra toteaa, että ”journalistisen organisaation tunteminen ´sisältäpäin´ on välttämätöntä journalistisen prosessin ymmärtämiseksi”.¹⁴³ Itse en olisi aivan näin tiukkana. Sanoisin pikemminkin, että journalistisen työn tuntemus on hyödyksi.

Journalistista materiaalia, kuten sanoma- ja aikakauslehtiä, tv- ja radiojuttuja, käytetään nykyään laajasti lähdeaineistona eri tutkimusaloilla, myös historian tutkimuksessa. Monista tutkimuksista on luettavissa, että tutkijat eivät välttämättä ole olleet kovin hyvin perillä journalistisista käytännöistä. Yksittäisiä uutisia saatetaan helposti ylitulkita, nähdä niiden sisältävän sellaista mitä niissä ei ole, kuten esimerkiksi mediayhtiön ylimmän johdon käskytystä tai muuta vaikutusta. Tosin tällaisiakin tapauksia varmasti löytyy, mutta ne ovat huomattavasti harvinaisempia kuin yleisesti luullaan.

Mielestäni Juhani Suomen Kekkös-tutkimukset ovat hyvä esimerkki siitä, miten journalististen käytäntöjen ymmärtämättömyys vie tutkijan helposti harhaan. Suomi näyttää omaksuneen tutkimuskohteensa eli Kekkonen kriittisen näkemyksen joukkoviestinnästä. Sen mukaan kaikki journalistiset tuotokset ja viestimet, joissa jollain tavoin oltiin eri mieltä Kekkonen ajatusten ja tekojen kanssa, leimautuivat heti ”kekkosvastaisiksi”. Kekkonen halusi vaihtaa häntä itseään ja Neuvostoliittoa koskevan arvostelun lehdistöstä. Juhani Suomen käyttämät argumentoinnit eivät vakuuta lehdistön tutkijaa, etenkin kun hän tuntuu käyttäneen lehdistömateriaalia varsin epätieteellisesti: ”Lehden vuosikertoja selaillessa” -tyyliin.¹⁴⁴ Suomen tekemät tulkinnat ovat selvästi ulkoministeriön virkamiehen tulkintoja. Myös Juhani Suomi joutui ulkoministeriön virkamiehenä tekemisiin Neuvostoliiton lehdistöpalautteen kanssa.

Suomen ulkoministeriössä oli aika ajoin yritystä ohjata lehtien kirjoittelua. Näin esimerkiksi Moskovan-suurlähettiläs Jorma Vanamo kirjoitti poliittisen osaston johtajalle Jaakko Hallamalle elokuussa 1964, kun lähestyttiin jatkosodan päättymisen vuosipäivää.

”Onnellista olisi, jos hallitus voisi ohjalla 20 vuoden takaisten tapahtumien muisteloita rakentavaan ja maallemme hyödylliseen suuntaan siten, että repivä lehtikirjoittelu ja tarpeeton kansallinen itseruuskinta vältetään.”¹⁴⁵

Länsimaisen journalismin yhtenä kulmakivenä on perinteisesti ollut vallanpitäjien työn kriittinen arviointi, ns. vahtikoiran rooli. Väitän, että kriittinen asenne ja epäily ovat viime kädessä kaiken hyvän journalismin perusta¹⁴⁶. Jos journalistit alkaisivat suhtautua kritiikittömästi vallanpitäjiin, katsoa heidän tekemisiään läpi sormiensa, lähestyttäisiin pian totalitarististen valtioiden

¹⁴³ Möra 1999, 26.

¹⁴⁴ Suomi 1998, 372. Ks. tarkemmin aiheesta Uskali 2001, 50.

¹⁴⁵ Vanamo Hallamalle 7.8.1964. Kekkonen vuosikirja 1964. (Urho Kekkonen Arkisto, UKKA.)

¹⁴⁶ Ks. tarkemmin aiheesta Uskali 2002, 30–37.

joukkoviestinnän käytäntöjä. On tietysti ymmärrettävää, että vallanpitäjät tuntisivat olonsa helpommaksi, jos joukkoviestintä keskittyisi vain kehuun heidän saavutuksiaan.

Tätä tutkimusta tehdessäni olen oppinut arvostamaan journalistisia juttuja, jotka yleensä historiantutkimuksessa on jätetty mielestäni liian vähälle huomiolle. Ilmeisesti niiden arvoa lähdemateriaalina ei ole pidetty kovinkaan hyvänä: ne kun ovat "vain journalismia". Tästä on esimerkkinä yleinen historiantutkimuksen lähdekäytäntö, jonka mukaan sanomalehtiaineistoon viitattaessa riittää lehden nimi ja päivämäärä. Tämä ei mielestäni kuitenkaan riitä. Esimerkiksi sunnuntain Helsingin Sanomissa on nykyään noin sata sivua, mikä käytännössä tekee esimerkiksi pienten juttujen löytämisen todella vaikeaksi ilman tarkkoja sivunumeroita. Olen tässä työssä pyrkinyt selvästi tarkempaan lähdemerkintään (sivunumero, jutun otsikko ja toisinaan myös sijoittelu lehdessä). Journalistiset tuotokset kertovat lahjomattomasti, mitä kirjeenvaihtajat aikoinaan kirjoittivat - tai ainakin mitä Neuvostoliitosta julkaistiin - ja myös sen mitä he eivät kirjoittaneet tai mitä ei julkaistu.

Journalististen tuotosten arvo historiantutkimuksen lähdemateriaalina on kuitenkin ehkä muuttumassa. Esimerkiksi Kalela (2000) toteaa, että "historiatietoisuuttamme muovaavat tehokkaasti myös koulujen oppikirjat ja tiedotusvälineiden uutisille esittämät 'taustat'" ja "- - samanlainen vaikutus on satelliittikanavien uutisilla".¹⁴⁷ Kalela on aiheellisesti kysynyt pitäisikö näille "kansanomaisen historian" lähteille antaa entistä suurempi merkitys historiantutkimuksessa. Historiantutkijoilla on ollut taipumus työssään keskittyä "historian julkisiin esityksiin", kuten vanhoihin historiantutkimuksiin.¹⁴⁸ Timo Vihavainen on todennut, että "julkiset painetut lähteet sisältävät olennaiselta osin sen aineksen, jonka pohjalta aikalaiset maailmansa hahmottivat". Hän lainaa myös vanhaa tiivistystä sanoessaan, että "95 prosenttia historiasta yleensä löytyy New York Timesin sivuilta".¹⁴⁹

Sekä historiantutkimuksessa että journalismissa lähdekritiikki on keskeistä. Filosofi Martin Heidegger näkee historian kirjoittamisen ja lehtikirjoittelun eron kuitenkin nimenomaan erilaisina lähdekritiikin vaatimuksina. Hän tarkoittaa lähdekritiikillä "lähteiden löytämisen, seulomisen, varmentamisen, hyödyntämisen, tallentamisen ja tulkitsemisen kokonaisuutta".¹⁵⁰ Heidegger on pohtinut myös historiantutkimuksen rajoja: "Ottamatta lainkaan huomioon sitä, onko historiatieteellisessä menneisyyden kuvailussa käytettävissä riittäviä lähteitä, tien menneisyyteen on tietysti oltava ylipäättään auki, jotta historiatiede voi palata siihen. Ei ole ollenkaan selvää, että näin yleensäkin on, tai että se olisi mahdollista"¹⁵¹.

Kalelan mukaan lähdekriittisessä ajattelussa on keskeistä päästä käsiksi siihen tietoon, joka on lähimpänä kerrottua asiaa tai asianomaisen tiedon alkulähteeseen. Lähdekritiikin korostaminen oli ensiarvoisen tärkeää

¹⁴⁷ Kalela 2000, 37, 41.

¹⁴⁸ Kalela 2000, 39–41.

¹⁴⁹ Vihavainen 1995, 171.

¹⁵⁰ Heidegger 2000a, 17–18.

¹⁵¹ Heidegger 2000b, 466.

akateemisen historiantutkimuksen alkuaikoina parisataa vuotta sitten. Historian kertomusten aineistona oli vielä siihen aikaan hyvin monentasoisia tietoja, muun muassa kuulopuheita. Historioitsijoiden tehtäväksi tuli ”varman tiedon” tuottaminen ja tämän takia juuri lähdekritiikki nähtiin tärkeäksi. Ajattelutapa suosi kuitenkin arkistolähteitä ja samalla karsiutuivat monet hyödylliset, mutta liian subjektiivisina pidetyt lähteet.¹⁵²

Nykyään mikä tahansa lähde on periaatteessa käyttökelpoinen. Uudenlainen ajattelutapa korostaa samalla tutkijan, etenkin hänen aineistolleen tekemiensä kysymysten merkitystä. Kalelan mielestä itse asiassa jokainen lähde antaa loppujen lopuksi joillain tavalla vääristynyttä tietoa ja tutkijan olisi kysyttävä: ”mikä ketunhätä kainalossa” lähde on alun perin laadittu.¹⁵³ Vaikka lähteiden lukeminen on historiantutkijan työssä välttämätöntä, se ei kuitenkaan vielä riitä. Kalelan sanoin historiantutkimus on ennen muuta ”kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä”.¹⁵⁴

2.4.2 Mediahistorian perinteisiä ongelmia

Luokittelin tutkimukseni journalismin historian alaan, jonka voi nähdä mediahistorian uutena tulokkaana, sen alalajina. Mediahistorian määritelmää voi lähestyä sen varhaisimman lajin lehdistöhistorian kautta. Esimerkiksi Raimo Salokankaan vuonna 1982 väitöskirjaansa varten tekemän määritelmän mukaan ”lehdistöhistoria on yhden tiedotusvälineen taustaan ja sisältöön ja tämän tiedotusvälineen asemaan yhteiskunnan kokonaisuudessa kohdistuvaa tutkimusta”¹⁵⁵. Määritelmä laajensi aikanaan selvästi mediahistoriallista tutkimusalaa.¹⁵⁶

Nähdäkseni nyt on tarpeellista kohdistaa katsetta aikaisempaa tarkemmin journalismiin ja alkaa puhua journalismin historian tutkimuksesta. Tätä mieltä on ollut myös Salokangas.¹⁵⁷ Hans Fredrik Dahl on verrannut mediahistoriaa kirkkohistoriaan. Kirkkohistorian tutkimus syntyi 1700–1800-luvuilla ja sen kohteina olivat niin instituutiot, taloudelliset taustat kuin sen lähettämät viestit. Kirkko oli lisäksi julkinen palveluinstituutio, jonka pyhät messut olivat vaikutusvaltaisia multimediaesityksiä.¹⁵⁸ Dahlin mielestä mediahistoriaa ja kirkkohistoriaa yhdistävät ennen kaikkea kummankin tutkimuskohteen moniulotteisuus. Molemmat tutkimusalat kattavat niin taloutta kuin

¹⁵² Kalela 2000, 90–91. Lähteen Kalela (emt., 95) määrittelee ”nimeksi, joka on annettu tuon konkreettisen todistuskappaleen välittämien tietojen kokonaisuudelle”. Hän muistuttaa, että lähde on luonteeltaan abstrakti, ei konkreettinen käsite. Hän haluaa lisäksi tehdä eron todistuskappaleen ja lähteen välille. Kalelan sanoin ”todistuskappale on itsessään aina mykkä, mutta kun se puhuu, siitä tulee lähde” (emt., 96). Lähdekin on mykkä, kunnes tutkija kysyy siltä jotain. Vasta tämän jälkeen ylipäänsä voidaan tietää, minkä jälki lähde on ja voiko sitä käyttää todisteena jostakin.

¹⁵³ Kalela 2000, 91–93.

¹⁵⁴ Kalela 2000, 164.

¹⁵⁵ Salokangas 1982, 14.

¹⁵⁶ Salokangas 1982, 11–18.

¹⁵⁷ Salokangas 1997, 53.

¹⁵⁸ Dahl 1994, 550–554. Suora sitaatti, 552.

kulttuuriakin ja käyttävät sekä määrällisiä että laadullisia tutkimusmetodeja.¹⁵⁹ Selvimmin mediahistorian erottaa kirkkohistoriasta tutkimustraditioiden ikä.

”Media”-sanaa, samoin kuin ”news-mediaa” on käytetty nykyisessä merkityksessään vasta 1960-luvulta eli television nousukaudelta lähtien.¹⁶⁰ ”Massmedia”-termi otettiin englannin kielessä käyttöön vasta toisen maailmansodan jälkeen. Se oli tosin ensimmäisen kerran esiintynyt sanakirjassa (Random House Dictionary) jo 1920-luvun alussa. Marshall McLuhanin *Understanding Media* (1964) oli ensimmäisiä teoksia, jossa eri viestinnän muodot yhdistettiin yhteisen media-otsakkeen alle. Jo ennen integroituneen media-käsitteen syntyä median vaikutuksista ja muista mediaan liittyvistä näkökulmista käytiin luonnollisesti keskustelua, mutta toisen käsitteen ’communicationin’ vaikutuspiirissä.¹⁶¹

Mediahistorioitsija Terhi Rantanen (1996) on tehnyt yhteenvedon suomalaisesta viestinnän tutkimuksen oppihistoriasta. Hän jakaa varhaisimmat ajanjaksot seuraavasti: 1) saksalaisvaikutteiseen sanomalehtiopin kauteen 1920-luvulta 1950-luvulle, 2) amerikkalaisvaikutteiseen tiedotusopin kauteen 1960-luvulta 1970-luvun alkuun ja 3) itäeurooppalaisvaikutteiseen marxismileninismien aaltoon¹⁶² 1970-luvulla.¹⁶³

Rantasen mukaan modernin tiedotusopin tulo Suomeen hautasi alleen viestinnän historiallisen tutkimuksen.¹⁶⁴ Lehdistöhistoriallinen tutkimus keskittyikin pääosin historian laitoksiin, etenkin Helsingin ja Turun yliopistoihin, jotka olivat päävastuussa esimerkiksi Suomen sanomalehdistön historia (SSLH) -projektista.¹⁶⁵

Rantasen mielestä tiedotusoppineet teoretisoivat historiaa, mutta eivät keränneet itse empiriaa, kun taas lehdistöhistorioitsijat keräsivät empiriaa, mutta eivät olleet kiinnostuneita teoriasta.¹⁶⁶ Samaan aikaan kun yhteiskuntatieteet ovat 1980-luvulta lähtien ”pehmentyneet” ja lähestyneet humanistisia tieteitä, laadulliset tutkimusmenetelmät ovat päässeet suosioon.¹⁶⁷ Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus nähdään nykyään toisiaan täydentäviksi, ei kilpaileviksi suuntauksiksi.¹⁶⁸ Kokonaan vanhoja raja-aitoja ei

¹⁵⁹ Dahl 1994, 553.

¹⁶⁰ Dahl 1994, 553; Scannell 1996, 7. Sekä Dahl, että Scannell tarkoittavat medioilla sanomalehtiä, radiota ja televisiota.

¹⁶¹ Dahl 1994, 553–556. McLuhanin teos suomennettiin 1960-luvulla. Kääntäjä Antto Leikola ei puhunut mediasta, vaan välineistä.

¹⁶² Väite ei ole yleisesti hyväksytty. Etenkin tamperelaiset tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että kyse oli käytännössä monenlaisista uusvasemmistolaisista virtauksista, ei puhtaasta marxismi-leninismistä.

¹⁶³ Rantanen 1996, 40–52.

¹⁶⁴ Rantanen 1996, 41.

¹⁶⁵ SSLH-projekti tuotti vuosina 1985–92 kymmenosaisen teossarjan. Jo sitä ennen, vuodesta 1975 lähtien tutkijat julkaisivat aiheeseen liittyviä erillistutkimuksia ja alustuksia SSLH:n omassa kirjasarjassa.

¹⁶⁶ Rantanen 1996, 49.

¹⁶⁷ Haapala 1990, 75.

¹⁶⁸ Hirsjärvi ym. 1997, 133.

kuitenkaan vielä ole kaadettu esimerkiksi tiedotusopin ja historiantutkimuksen väliltä.¹⁶⁹

SSLH-projektin julkaisut ovat nykyisen suomalaisen mediahistorian tutkimuksen kivijalkaa, samoin kuin uudempi, kolmiosainen Yleisradion historia.¹⁷⁰ Molemmille teossarjoille on ominaista, että empiirisen tutkimuksen keskiössä ovat olleet viestinten rakenteisiin ja taustaehtoihin liittyvät kysymykset eikä journalismi. SSLH-projektin teokset ja Yleisradion historia ovat instituutio- ja systeemihistorioita.¹⁷¹ Siksi ne eivät juurikaan käsittele esimerkiksi journalisteja.

Tähän saakka mediahistoriassa on tutkittu lähinnä yksittäisiä viestimiä. Varhaisimpia mediahistoriallisia tutkimuksia ovat olleet uutistoimistojen yrityshistoriat. Vanhin on vuodelta 1918, se käsitteli tanskalaista Ritzau-uutistoimistoa.¹⁷²

Journalismia, esimerkiksi uutisia on kuitenkin hyvin vaikea tutkia vain yhden viestintävälineen kautta. Muun muassa Scannellin mielestä tarvitaan laajempaa näkökulmaa, itse asiassa lehdistön, radion ja television vuorovaikutuksen tutkimista. Scannellin mukaan useat mediahistorian alueista ovatkin vielä aivan lastenkengissä.¹⁷³

Olen samaa mieltä. Tiedämme yllättävän vähän journalismin, toimitustyön ja vielä vähemmän journalististen tuotosten historiasta, esimerkiksi siitä, miten journalistiset tekstit ovat sisällöllisesti vuosikymmenien aikana muuttuneet. Mediahistorian valtavirta on tähän asti keskittynyt lähes yksinomaan makrotason tarkasteluun, jolloin kiinnostuksen kohteena ovat olleet Shoemakerin - Reesen -mallin kolme ulointa kehää. Mediarutiinit ja yksilötason tekijät ovat toistaiseksi jääneet vähälle. Historiantutkija Pertti Haapalan sanoin ”mikrohistoria on näkökulma historiaan, joka kyseenalaistaa instituutio-historian ja huonojen yleistysten antaman menneisyyskuvan”¹⁷⁴.

Koko tähänastisen mediahistorian yhtenä ongelmana on lisäksi ollut, ettei valtakunnallisten ja alueellisten medioiden historiaa kartoitettaessa ole riittävästi otettu huomioon kansainvälisiä vaikutuksia. Kansallista näkökulmaa laajempaa lähestymistapaa on vaatinut muun muassa Lennart Weibull. Hänen mielestään vasta erilaisten kansainvälisten vertailujen avulla on mahdollista ymmärtää ovatko erilaiset vaikutukset olleet paikallisesti heikkoja tai vahvoja.

¹⁶⁹ Väliaverronon 1998, 13. Ks. myös Rantanen 1996, 49. Salokankaan (1996, 96–99) ja Nordenstrengin (1996, 75–78) debatti Yleisradion historia -teoksista fokuoitiui kysymykseen riittävästä kontekstista. Nordenstrengin mielestä Salokangas ei ollut ottanut tutkimukseensa riittävästi mukaan yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Salokankaan mukaan hän tutki ennen kaikkea Yleisradiota eikä Suomen historiaa. Muunlasiakin ”koulukuntaeroja” esiintyy viestinnän alalla, mutta niiden tarkempi määrittely vaatisi kuitenkin oman tutkimuksensa esimerkiksi eri laitosten väitöskirjojen ja muun tutkimuksen laajahkoa analysointia.

¹⁷⁰ Tätä aikaisemmin mediahistorian alalta on tehnyt tutkimuksia etenkin Päiviö Tommila. Ks. esimerkiksi Tommila *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1863* (1963) ja *Keski-Suomen lehdistö 1 - 4 -sarja* (1970, 1973, 1976, 1979).

¹⁷¹ Salokangas 1997, 44, 50 ja 53.

¹⁷² Boyd-Barrett - Rantanen 1998, 4.

¹⁷³ Scannell 1996, 7–8.

¹⁷⁴ Haapala 1995, 98.

Vertailun avulla voidaan myös arvioida, ovatko paikallisten tai kansallisten medioiden ainutlaatuiset piirteet kenties olleet liioiteltuja.¹⁷⁵

Esimerkiksi Kimmo Rentolan mukaan ”suomalainen kommunismi oli vallan verkosto, joka sijaitsi kahden valtion välillä ja sisällä”. Silti Rentola haluaa katsella omaa tutkimusaihettaan, suomalaista kommunismia kahdenvälisyyttä laajemmin, myös kansainvälisen kommunismin kautta.¹⁷⁶ Tämä ajatus pätee myös omaan tutkimukseeni. Suomalaiset Moskovankirjeenvaihtajat olivat osa ulkomaisia kirjeenvaihtajia Moskovassa. He olivat myös osa tuon ajan kulttuurienvälistä journalismia, tekivät työtään sen ehdoilla ja arvoilla, osittain ehkä omia painotuksia luoden.

Dahl huomauttaa, että mediasysteemit (sanomalehdet, radio ja televisio) ovat sidoksissa toisiinsa monin sitein, esimerkiksi taloudellisesti, poliittisesti, oikeudellisesti sekä professionaalisesti. Samankaltaistuminen näkyy myös mediasisällöissä. Mediafuusioiden lisääntyessä yhä useammat eri viestimet (lehdistö, tv- ja radio sekä elokuva- ja äänilevyteollisuus) integroituvat yhtenäiseksi informaatioteollisuudeksi.¹⁷⁷ Oletettavasti seuraavaksi vuorossa ovat tietotekniikka-, televiestintä-, ja mediayritykset.

Dahlin mielestä etenkin mainonta on ollut merkittävä joukkoviestinnän yhdenmukaistaja: ”Kaupallistumisen esteettinen standardi yksinkertaisesti leikkautui eri medioiden läpi ja sitoi ne kollektiiviseen muotoon”¹⁷⁸.

Salokankaan mukaan sekä lehdistön että sähköisten viestinten sisällöt ovat aina yhteydessä taustoihinsa, konteksteihin¹⁷⁹. ”Ensimmäisen sukupolven” mediahistorioitsijoiden tehtävänä on tutkia pääasiassa viestinten taustaehtoja ja sisältöjen konteksteja, joita ”toisen sukupolven” tutkijat voivat käyttää apuna omassa työssään, enemmän journalismi-orientoituneessa tutkimuksessaan.¹⁸⁰ Salokangas rakensi oman poliittista lehdistöä koskevan väitöskirjansa avuksi tutkimuskehikon, joka oli myöhemmin sekä SSLH-projektin että Yleisradion historian käytännön tutkimustyön pohjalla.¹⁸¹

¹⁷⁵ Weibull 1997, 57, 61–62.

¹⁷⁶ Rentola 1994, 18.

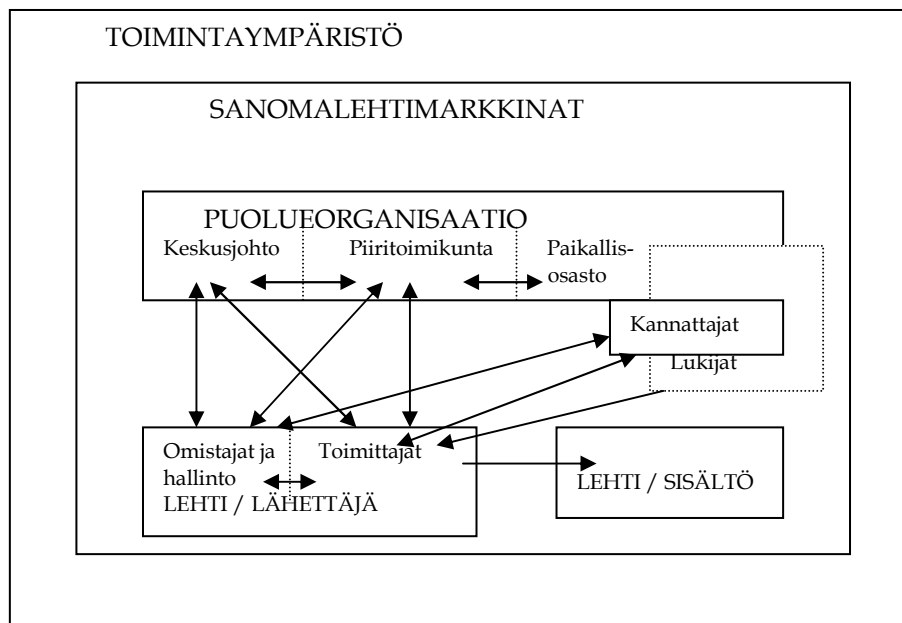
¹⁷⁷ Dahl 1994, 554–555.

¹⁷⁸ Dahl 1994, 555.

¹⁷⁹ Poliitiikan tutkija John G. Gunnellin (1998, 643–645) mukaan käsitteiden ja etenkin käsitteiden historian tutkiminen on kaikessa tuoksinassa jäänyt vähälle huomiolle. Käsitteiden sanotaan olevan ajattelun työkaluja ja jopa aseita. Yleinen konsensus vallitsee siitä, että käsitteet ovat sopimuksia ja niillä on yhteyksiä kieleen, sanoihin. Mutta missä menee yksittäisen sanan ja tarkkaa määrittelyä vaativan käsitteen välinen raja? Kontekstin käsite on Gunnellin (emt., 653) mielestä yksi esimerkki ongelmallisesta käsitteestä. Gunnellin sanoin ”on selvää, että esimerkiksi menneisyyden tekstien tutkiminen vaatii herkkyyttä silloisille olosuhteille, mutta epäselvempää on mitä kaikkea konteksti oikein pitää sisällään”. Esimerkiksi Wittgenstein puhui usein ’atmosfääristä’, joka ympäröi sanoja ja asioita, mutta joka ei ole kohteistaan irrallinen. Gunnell syyttää (emt., 656) etenkin historian tutkijoita siitä, että he ovat enemmän kiinnostuneita konteksteista kuin itse teksteistä. ”Ongelmallista on, että on olemassa tendenssimäistä ajattelua, eräänlaista julmaa darwinismia, joka olettaa, että organismin luonteenpiirteet ja kehitys juontuvat yksinomaan ympäristöstä. Organismien ja ympäristön välinen vuorovaikutus on kuitenkin suuressa määrin sattumanvaraista - - .”

¹⁸⁰ Salokangas 1997, 49–50.

¹⁸¹ Salokangas 1982, 26.

KUVIO 4 Salokankaan tutkimuskaavio

Kehikon tarkoituksena on herättää kysymyksiä, joihin tutkimustyössä olisi vastattava. Vastaukset muodostavat yhdessä kokonaiskuvan tutkimus-aiheesta.¹⁸²

Salokankaan kaavio on poliittisen lehdistön instituutioiden tutkijalle hyvä lähtökohta. Se osoittaa, miten monipuolisessa vaikutusavaruudessa journalismia tehdään. Olisi liiallista henkilöpalvontaa uskoa, että Moskovankirjeenvaihtajatkään olisivat pystyneet tekemään työtään täysin irrallaan mediarutiineista, viestintäorganisaatioidensa kulttuurisista, taloudellisista ja poliittisista taustoista, ulkopuolisten toimijoiden vaikuttamisyrityksistä ja kulloinkin vallitsevista yhteiskunnallisista ideologioista, aateilmastosta. Kokonaiskuvan saamiseksi näiden kaikkien tasojen tarkastelu on siksi tärkeää. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt kaaviota apuna etenkin *Kansan Uutisten* osuutta tutkiessani.

Salokankaan kuvion ongelmana kuitenkin on, ettei siinä ole erikseen mainittu kansainvälisen vuorovaikutuksen tasoa, ainoastaan kaikennielevä "toimintaympäristö". Näin tutkija saattaa unohtaa kansainvälisten virtausten vaikutukset työssään, jotka journalismissa, kuten muussakin inhimillisessä toiminnassa, etenkin taiteessa ovat aina olleet näkyvästi mukana. Myös Salokankaan lehti/sisältö -laatikko on käytännössä mediahistoriallisissa tutkimuksissa tähän mennessä sivuutettu varsin kevyesti.

Tutkimuksen aikana olen yrittänyt pitää mielessäni muutaman varttuneemman mediahistorioitsijan elämäkokemusta. Dahlin mukaan "mediahistoria on pohjimmiltaan empiiristä tosiasioiden ja tapahtumien todennäköisyyksien arvioimista ja niiden kronologista esittämistä"¹⁸³. Scannellin mielestä historian tärkeys korostuu murrosvaiheissa. Scannellin

¹⁸² Salokangas 1997, 44.

¹⁸³ Dahl 1994, 561.

sanoin ”Kun tulemme yhä epävarmemmaksi itsestämme ja siitä ´mistä tulemme´, yritämme rekonstruoida identiteettimme kääntymällä menneisyyteen”. Historiaa ei hänen mielestään pidä käsittää ensisijaisesti jonakin, jota historioitsijat kirjoittavat. Se on pikemminkin suhtautumistapa, arkijärkeen perustuva asenne mennyttä kohtaan.¹⁸⁴

Lähihistoriaa samoin kuin kaikkea muutakin tutkimusta kirjoitetaan jatkuvasti uudestaan. ”Totuus” on liikkeessä. Tehdään korjauksia, tarkennuksia ja kenties uusia löytöjä. On tunnustettava, että historiantutkimus on aina tulkintaa, jossa näkyy myös tutkijan oma kokemusmaailma.¹⁸⁵

Historiantutkimuksessa ei ole olemassa mitään yleispätevää tekstilähtöistä analyysimallia. Jokainen tutkimuskohde, ja ainutkertaiseen ajalliseen ja paikalliseen kontekstiinsa sidoksissa oleva ongelma, vaatii omia tutkimusmenetelmiä.¹⁸⁶ Niin kuin ei ole olemassa yksiselitteistä, täydellistä kieltä - poikkeuksena ehkä matematiikka - ei ole olemassa tekstien täydellistä tulkintaakaan. Tulkinnat vaativat seurakseen riittäviä perusteluja, esimerkkejä ja kriittisyyttä. Tieteessä niin kuin journalismissakin tulkitsija käyttää tulkinnassaan apuna omaa elämäkokemustaan ja tietopääomaansa, tekee vertailuja muiden tekemiin tulkintoihin, kritisoi muita ja itseään.

2.5 Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tutkimus

Tässä yhteydessä kiinnityn kolmeen Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kannalta olennaisimpaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tutkimuksen traditioon: 1) Neuvostoliitto-kuvan tutkimukseen, 2) suomettuneisuuden ja itesesensuurin tutkimukseen sekä 3) Neuvostoliitto-tutkimukseen. Kukin traditio olisi luonnollisesti vaatinut huomattavasti suuremman tilan kuin tässä on ollut mahdollista päästäkseen riittävän monipuolisesti esille.

2.5.1 Neuvostoliitto-kuvan pitkä traditio

Venäjä-kuva Euroopan julkisuudessa

Kun ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat aloittivat työnsä 1950-luvun lopulla, he liittyivät osaksi pitkää traditiota; heistä tuli uusia Neuvostoliitto-kuvan luojia ja välittäjiä.

Länsimaisen Venäjä-kuvan ensimmäinen merkittävä kirjallinen lähde on peräisin vuodelta 1549. Silloin julkaistiin itävaltalaisen diplomaatin ja historiantutkijan Sigmund von Herbersteinin teos *Rerum Moscovitarum Commentarii*. Teos tarjosi käyttökelpoista informaatiota Venäjälle matkaaville ja muillekin. Kirjoittaja luonnehti venäläisiä vaatimattomiksi, voimakkaiksi, rohkeiksi ja kestäviksi, mutta myös nöyristeleviksi, kopeiksi, kunnianhimoisiksi, kavaliksi,

¹⁸⁴ Scannell 1996, 5–6.

¹⁸⁵ Ks. esim. Ahtiainen ym. 1990, 12.

¹⁸⁶ Grönholm 1998, 30.

kieroksi, pelkurimaisiksi ja juopotteleviksi. Stereotypiat saivat vahvistusta. Eurooppalaisen Venäjä-kuvan varsinaisena luomisvaiheena pidetään kuitenkin Liivinmaan sotia ja Ruotsin suurvaltakauden alkua 1500-luvun jälkipuoliskolla. Euroopassa oli tarvetta voimakkaalle Venäjää vastaan suunnatulle propagandalle. Kirjapainon kehitys mahdollisti ensimmäisen kerran suuripainoksiset lentokirjalehtiset. Liivinmaan sotien yhteydessä keskiöön nousi ”moskoviitti”, ihmiskunnan hirvittävä, verenhimoinen perivihollinen.¹⁸⁷

Ennen Liivinmaan sotia Euroopassa oli ollut tarjolla toisenlaisiakin Venäjä-kuvia, etenkin Englannissa. Varhainen brittiläinen Venäjä-kirjallisuus kytkeytyi Elisabeth I:n kaupallisiin ja poliittisiin yhteystarpeisiin, ja Englannin julkisessa Venäjä-kuvassa oli selvää myönteistä sävytystä. Venäjä oli vieras ja merkittävä, jopa eksoottinen ja siksi kiinnostava, mielikuvitusta kutkuttava. Maassa oli salaperäisen alkuvoimaisuuden lumoa.¹⁸⁸ ”Russkaja duha”, venäläinen sielu on yksi tunnetuimmista Venäjä-kuvaan liittyvistä myönteisistä käsitteistä. Venäläinen sielu nousi julkiseen keskusteluun 1800-luvun lopun Saksassa. Taustalla oli klassisen venäläisen kaunokirjallisuuden läpimurto Länsi-Euroopassa. Saksalaiset etsivät venäläisestä sielusta alkuperäistä puhtautta, pyhän Venäjän jumalanläheistä aitoutta.¹⁸⁹

Ensin Venäjä ja myöhemmin Neuvostoliitto ja nyt taas Venäjä ovat olleet Länsi-Euroopalle samaan aikaan sekä läheinen että etäinen. Tämä on pätenyt sekä kulttuurisesti, yhteiskunnallisesti että myös alueellisesti. Venäjää on voitu pitää ambivalentisti sekä mahdollisena liittokumppanina että vihollisena. Koko ajan Venäjää on tunnettu niin huonosti lännessä, että sitä koskevien ystävyys- ja vihollisuuskuvien rakentaminen on ollut mahdollista ilman sen suurempaa kosketusta Venäjän reaalityönsuuteen.¹⁹⁰

Eurooppalainen Venäjä-kuva voidaankin jakaa karkeasti kahteen luokkaan: russofiliaan eli Venäjän rakkauteen ja russofobiaan eli Venäjän pelkoon. Luonnollisesti näiden kahden ääritunteen lisäksi on aina ollut olemassa hillitympää Venäjän tulkintaa. Toisaalta eri aikoina ja eri maissa on ollut myös erilaisia painotuksia. Selvää kuitenkin on, että russofobia on ollut selvästi yleisempää kuin russofilia. Näin on ollut laita myös Suomessa.

Suomalaisten perivihollinen

Suomalaisen julkisuuden välittämää Neuvostoliitto-kuvaa on tutkittu varsin kattavasti sekä sotien että sotia edeltävältä ajalta. Kulttuurihistorioitsija Kari Immosen (1987) *Ryssästä saa puhua...* keskittyy kuvaamaan Neuvostoliitto-kuvaa 1920- ja 30-lukujen suomalaisessa kirjallisuudessa. Journalismintutkija Heikki Luostarisen (1986) *Perivihollinen* puolestaan käsittelee suomalaisen oikeistolehdistön Neuvostoliitto-kuvaa sotien aikana. Immosen ja Luostarisen teokset auttavat ymmärtämään, minkälaiseen historialliseen jatkumoon Moskovan-kirjeenvaihtajat myöhemmin kiinnittyivät.

¹⁸⁷ Immonen 1987, 38; Luostarinen 1986, 55, 57.

¹⁸⁸ Luostarinen 1986, 56.

¹⁸⁹ Luostarinen 1986, 69.

¹⁹⁰ Immonen 1987, 48.

Monipuoliselle Neuvostoliittoa koskevalla keskustelulle ei ollut 1920- ja 30-lukujen suomalaisessa julkisuudessa mahdollisuuksia. Myönteinen Neuvostoliitto-kuva kukoisti vain yhteiskunnan marginaalissa, kuten kommunistien järjestöissä. Käytännössä osa Neuvostoliittoa koskevista tiedoista jäi kokonaan julkisuuden ulkopuolelle. Valtion virallinen sensuuri oli tehokasta ja myös niin sanottu yksityinen ja epävirallinen sensuuri rajoittivat keskustelun mahdollisuuksia. Itsesensuuri toimi. Jo neutraalikin kannanotto Neuvostoliitosta saattoi 1920- ja 30-luvuilla aiheuttaa rikossyytteen. Koska Neuvostoliitto oli kommunismin kotimaa, periaatteessa mikä tahansa siitä myönteisen kuvan antanut teksti oli siten kommunistista ja valtionpetoksellista eli rikollista.¹⁹¹

Immosen mukaan suomalaisessa 1920- ja 30-lukujen julkisuudessa syntyi erilaisia muureja, jotka estivät vastapuolen informaation läpimenon. Hyvälle, monipuolisesti argumentoivalle keskustelulle ei ollut mahdollisuuksia. Mieli-pidemuurin väärällä puolella ollutta informaatiota ei uskottu silloinkaan, kun se oli mahdollisesti oikeaa. Toisaalta omiin kielteisiin näkemyksiin uskottiin hyvin vahvasti; osa kirjallisuudesta toimi eräänlaisena uskonvahvistusmateriaalina.¹⁹² Luostarisen mukaan myös suomalainen lehdistö suhtautui maailmansotien välillä Neuvostoliittoon kielteisesti tai erittäin kielteisesti. Poikkeuksen tekivät vain vasemmistososialistiset lehdet, jotka tosin eivät aina kyenneet ilmentymään.¹⁹³

Suomalainen neuvostovihamielisyys ei ollut mitenkään uniikki ilmiö länsimaisessa julkisuudessa. Immosen mielestä ”julkisuuden ensisijainen muoto oli vuosina 1918–39 Neuvostoliiton jyrkästi tuomitseva ja ylipäättään siihen vahvan kielteisesti asennoituva”. Aluksi kyse oli punaisuuden ja vallankumouksen pelosta, myöhemmin painotettiin ulkopoliittisia ja sotilaallisia uhkakuvia. Kolmikymmenluvun puhdistusten kausi toi julkisuuteen sisäpoliittisia ja kommunismin luonnetta kommentoivia pelkoja.¹⁹⁴

Suomalaisten joukkoviestinten neuvostovihamielisyys oli luonnollisesti huipussaan sodan aikana. Luostarinen kirjoittaa, että ”oikeistolehdistön sodan-aikainen Neuvostoliitto-kirjoittelu ei oleellisesti poikennut sotaa edeltäneestä kirjoittelusta - toki kuva oli vielä kielteisempi”¹⁹⁵.

Sodan päätyttyä viestimiltä vaadittiin Neuvostoliitto-kirjoittelussaan nopeaa suunnanmuutosta. Aivan kivutonta tämä ei ollut. Seuraavat sitaatit ovat peräisin Suomen Tietotoimiston vuosien 1944 ja 1945 toimintakertomuksista.

”Kuluneena toimintavuonna on Suomen Tietotoimiston täytynyt uutisvälityksessään ottaa huomioon valtiovallan harjoittaman sensuurin toiminnassa ilmenneitä suurempia vaihteluita ja täyskäänteitä kuin milloinkaan aikaisemmin.”¹⁹⁶

¹⁹¹ Immonen 1987, 445–446.

¹⁹² Immonen 1987, 447.

¹⁹³ Luostarinen 1986, 164. Suomalaisen lehdistön osalta ei ole käytössä yhtä tarkkoja sisältö ja tuotantomekanismitutkimuksia kuin suomalaisesta kirjallisuudesta vuosina 1918–39. (Luostarinen 1986, 167).

¹⁹⁴ Immonen 1987, 99.

¹⁹⁵ Luostarinen 1986, 448.

¹⁹⁶ STT:n toimintakertomus 1944. (STTA).

”Maassamme jatkunut poliittinen murroskausi arkaluontoisine huomioonottoineen on vaikeuttanut Suomen Tietotoimiston uutisvälityksen vapautta ja kysynyt sen henkilökunnalta valppautta ja varovaisuutta.”¹⁹⁷

Sodan päättyminen ei luonnollisestikaan muuttanut nopeasti suomalaisten neuvostovihamielisiä asenteita. Vaikka joukkoviestimet siistivät kielenkäyttöään, kodeissa, kaduilla ja toreilla epäluuloisuus Neuvostoliittoa kohtaan jatkui. Esimerkiksi Eino S. Repo, Yleisradion kiistelty pääjohtaja 1965–69 ja sodat käynyt mies, kirjoitti muistelmateoksessaan *Pihlajanmarjat* seuraavasti:

”Jatkoin jatkosotaa vielä vuosikymmenen ja vähän enemmänkin, en tietenkään muuten kuin asennoitumisessani. Ryssät ovat piikkilankaesteen takaista väkeä, pysykööt siellä ja antaa esteiden olla paikoillaan, parempi niin.”¹⁹⁸

Suomi-NL-seura Neuvostoliitto-kuvan vahtina

”Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä kannattavien mielipiteiden esittäminen on koko itsenäisyytemme ajan tukahdutettu ja suhteiden parantamista tarkoittava toiminta väkivaltaisesti estetty”¹⁹⁹,

todettiin Suomi-Neuvostoliitto-Seuran eli SNS:n ensimmäisessä vuosikertomuksessa vuodelta 1944. Seuraa olivat olleet perustamassa muun muassa tohtori Urho Kekkonen, kirjastonhoitaja Hertta Kuusinen, kirjailijatar Hella Wuolijoki ja kirvesmies Lauri Kantola.²⁰⁰

Suomen ja Neuvostoliiton kommunistiset puolueet eivät halunneet, että SNS saisi Suomen sodanjälkeisessä poliittisessä elämässä liian itsenäistä ja suurta roolia. Kommunistit pyrkivätkin luomaan ystävyysseurasta sellaisen, että siihen olisivat voineet liittyä muutkin kuin vain vasemmistolaisesti ajattelevat. SKP pyrki silti koko ajan ohjaamaan SNS:n kehitystä. Selvimmin SN-seura oli SKP:n määräysvallan alla 1940- ja 50-luvuilla.²⁰¹

Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyys, yhteistyö ja avunantosopimus allekirjoitettiin huhtikuussa 1948. SN-seura oli ollut mukana kampanjoimassa sopimuksen puolesta. Seura oli koko ajan korostanut kulttuurisopimuksen tarvetta. YYA-sopimuksen viidennen artiklan maininnasta, että sopijaosapuolet vakuuttivat toimivansa ”yhteistyön ja ystävyuden hengessä Suomen ja Neuvostoliiton taloudellisten ja kulttuurisuhteiden kehittämiseksi ja lujittamiseksi” tuli Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteiden perusta pitkäksi ajaksi.

¹⁹⁷ STT:n toimintakertomus 1945. (STTA).

¹⁹⁸ Repo 1975, 181.

¹⁹⁹ SN-seuran vuosikertomus 1944, s. 7. SN-seuran arkisto (SNSA)/Kansallisarkisto (KA).

²⁰⁰ Kinnunen 1998, 77–79. Ensimmäinen suomalais-neuvostoliittolainen ystävyysseura (Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seura) oli perustettu toukokuussa 1940, mutta seura ei saanut rekisteröintilupaa, ja se lakkautettiin myöhemmin Helsingin raastuvanoikeuden päätöksellä. Neuvostoliitto oli vuoden 1940 kesäkuussa miehittänyt Baltian maat, ja talvisodan kokemukset olivat vielä suomalaisten tuoreessa muistissa. Suomen hallitus pelkäsi, että Neuvostoliitto voisi käyttää ystävyysseuraa omiin tarkoituksiinsa. (Kinnunen 1998, 11, 35–65.)

²⁰¹ Kinnunen 1998, 153–154.

Kulttuurisuhteiden hoitaminen jäi käytännössä SN-seuran tehtäväksi, ja valtiolta pystyi keskittymään muihin asioihin.²⁰²

Heti alusta lähtien seuran yhtenä tärkeänä tehtävänä oli parantaa suomalaisten Neuvostoliitto-kuvaa. Tähän pyrittiin vuosikymmenien aikana monin eri tavoin. Seura kampanjoi jatkuvasti muun muassa venäjän kielen opetuksen lisäämiseksi, kehitti ystävyyskaupunkitoimintaa, oli mukana järjestämässä Neuvostoliittoon turistimatkoja, keksi ystävyyskuukauden, järjesti säännöllisesti erilaisia vuosipäiväjuhlia, julkaisi omia YYA-politiikan mukaisia ystävyyslehtiä ja teki myös radio-ohjelmia.

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on kuitenkin ennen kaikkea seuran toimittajiin ja joukkoviestintään kohdistunut palautteen anto. SN-seurasta tuli vuosikymmenien ajaksi epävirallinen ”oikean” Neuvostoliittokuvan vaalija Suomessa.

Kansainvälinen jännitys kiristyi 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Vuonna 1949 syntyi Saksan liittotasavalta, ja Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeelle perustettiin Saksan demokraattinen tasavalta. Kiina julistautui kansanvallaksi 1950. Samana vuonna alkoi Korean sota. Myös Suomen ja Neuvostoliiton väliset viralliset suhteet viilenivät. Ensin jumiutuivat kauppaneuvottelut ja pian sen jälkeen Neuvostoliitto teki Suomelle huomautuksia Neuvostoliitolle vihamielisen propagandan julkaisemisesta. Lisäksi Suomen hallitukselle lähetettiin nootti.²⁰³ Sama kaava toistui myöhemminkin.

SN-seuran tehtävänä oli levittää ”oikeita” ja ”objektiivisia” tietoja Neuvostoliitosta sekä oikaista ”huhuja” ja ”väärää” tietoja. Vuosina 1949–54 seurassa käytiin ”valheidantorjuntakampanjaa”.²⁰⁴ Seuran arvion mukaan ”kansainvälinen Neuvostoliiton-vastainen valheidenlevitysverkosto ulottui Suomeen asti”. Väitteidensä tueksi seuran keskustoimistossa ryhdyttiin keräämään 1940-luvun lopulla ”neuvostovastaisia” kirjoituksia ja esimerkiksi piirisihteerit valjastettiin tarkkailemaan maakuntalehdistön kirjoittelua. SNS-lehdessä julkaistiin vuoden 1951 alusta lähtien ”Valhe valokeilassa” -palstaa. Sen tarkoituksena oli paljastaa läntinen propaganda, ”joka mustamaalaa Itä-Euroopan oloja ja pimmittää Neuvostoliiton ja kansandemokratioiden rakennustyötä”. Ilta-Sanomat, Uusi Suomi, Kansan Lehti ja Kaleva mainittiin lehtinä, jotka julkaisivat paljon ”vääristeltyjä” juttuja Neuvostoliitosta. Seuran keräämästä aineistosta tehtiin selvitys, joka välitettiin myös presidentti J.K. Paasikiven ja pääministeri Urho Kekkosen tietoon. Seura toivoi, että presidentti ”korkeassa asemassaan ja seuran kunniapuheenjohtajana harkitsisi toimenpiteitä Suomen ja Neuvostoliiton suhteita vahingoittavan propagandan lopettamiseksi”. Paasikiven mielestä aiheetta suurempaa huoleen ei ollut, kun vertasi suomalaisten lehtien kirjoittelua neuvostolehtien arvostelevaan sävyyn. Hän lupasi kuitenkin informoida halli-

²⁰² Kinnunen 1998, 93–97.

²⁰³ Kinnunen 1998, 103.

²⁰⁴ SN-seuran arkistossa on säilynyt Kuinka neuvostovastaista propakandaa (sic) on torjuttava -ohjeisto vuodelta 1945. Siinä kerrotaan, miten 27 yleiseen kysymykseen Neuvostoliitosta olisi vastattava. Lopuksi olisi todettava, että ”Edellä mainituista näkyy, että Neuvostoliitossa vallitsee mitä laajin demokratia”. Myöhemmin, vuoden 1952 ohjeissa todetaan, että ”käytettävä aineistona puheissa ja selostuksissa. Ei sellaisenaan lehdistössä ja kirjoituksissa”. (Kansio 400. SNSA/KA.)

tusta asiasta ja keväällä 1951 pääministeri Kekkonen vetosikin lehdistöön kahteen otteeseen. Kekkonen korosti, ettei Suomi ottanut kantaa suurvaltojen eturistiriitoihin ja että vastuuntuntoisen lehdistön olisi tuettava hallituksen politiikkaa. Lehdistö kritisoi SN-seuran ”ilmiantoja”. Journalistien mielestä lehdistön vapaus oli selvästikin uhattuna Suomessa.²⁰⁵

Yksi keskeisistä Neuvostoliitto-kuvan vahtijoista oli SN-seuran sanomalehtijaosto, myöhemmin tiedotusjaosto. Se perustettiin 1947. Jaosto järjesti aluksi keskustelutilaisuuksia ja pyrki vaikuttamaan siihen, että Neuvostoliitosta saataisiin Suomeen enemmän ja nopeammin uutisia. Vuonna 1949 järjestettiin lehtimiehille neuvottelutilaisuus, jonka kannanotossa sanomalehtien toivottiin ottavan huomioon Suomen ja Neuvostoliiton väliset sopimukset ja välttävän ”neulanpistopolitiikkaa” ja ”yliampuvaa otsikointia”. Kannanoton takia sitoutumattomia ja sosialidemokraattisia lehtimiehiä jättäytyi pois jaoston toiminnasta.²⁰⁶

SN-seuran Neuvostoliittoa koskeva tiedonvälitys oli 1940- ja 50-lukujen vaihteessa hyvin propagandistista. SN-seuran historiankirjoittaja Kaisa Kinnunen kiteyttää SN-seuran Neuvostoliitto-valistuksen ”kaunomaalailuksi”. Esimerkiksi Stalinin luonnonuudistussuunnitelmat, Lysenkon perinnöllisyysteoria ja stahanovilaisten työnsankareiden ennätykset, esiteltiin Suomessa samoin superlatiivein ja kuvin kuin Neuvostoliitossa. Neuvostoliiton välittämien tietojen uskottiin olevan ensi käden tietoa, joka perustui suoraan todellisuuteen, kun taas ei-neuvostoliittolaisen tiedon uskottiin aina olevan parhaimmillaankin vain pinnallista ja epäluotettavaa, useimmiten täysin valheellista.²⁰⁷

Ystävyysseuran itselleen ottama asenteen muokkaustehtävä ei ollut kuitenkaan helppo. Seuran vuoden 1950 vuosikertomuksessa tilannetta analysoitiin muun muassa näin:

”Seuran on yhä edelleen pystyttävä runsaasti voimistamaan ja laajentamaan työtään Neuvostoliiton-vastaisten ennakkoluulojen hävittämiseksi, Neuvostoliiton olosuhteiden selostamiseksi sekä ystävyyden ja yhteistyön lujittamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton kansojen kesken.”²⁰⁸

Lehdistön lisäksi SN-seuran erikoistarkkailussa olivat luonnollisesti myös radio, elokuvat ja oppikirjat. Esimerkiksi vuonna 1953 seuran puhemiehistö lausui paheksumisensa erään vakoiluelokuvan esittämisestä. Samalla toivottiin, että opetusministeriö ryhtyisi ohjaamaan elokuvatarkastamon toimintaa. Vuonna 1954 SN-seura lähetti Uuteen Kuvalehteen vastineen Stalinin elämää koskeneen kirjoituksen takia. SN-seuran mukaan suomalaiset eivät saaneet arvostella Stalinia: ”Suomalaisilla ei ole mitään konkreettista aihetta Stalinin arvosteluun, sillä Stalin esiintyi maattamme kohtaan myönteisesti”.²⁰⁹

Kinnunen toteaa, että ”valheidentorjuntakampanja menetti kärkensä suosajään päästessä voitolle kansainvälisessä politiikassa ja Neuvostoliitossa”.

²⁰⁵ Kinnunen 1998, 112.

²⁰⁶ Kinnunen 1998, 261.

²⁰⁷ Kinnunen 1998, 335.

²⁰⁸ SN-seuran vuosikertomus 1950, s. 16. (SNSA/KA).

²⁰⁹ Kinnunen 1998, 114.

Huoli Neuvostoliittoa koskevista solvauksista ja Neuvostoliiton saavutusten unohtamisesta mainittiin Kinnusen mukaan enää yleisluonteisesti vuonna 1955 pidetyssä seuran viidennessä edustajakokouksessa.²¹⁰ Sanoma oli kuitenkin yhä selvä:

”Taantumukselliset eivät ole haudanneet kirvestään. Useat lehdet maassamme julkaisevat amerikkalaisittain kaikki mahdolliset solvaukset Neuvostoliitosta, mutta vaikenevat myönteisistä saavutuksista. Tämä on sanomalehdistömme väärinkäyttöä ja vaaraksi koko maallemme.”²¹¹

Jo vuoden 1953 aikana seurassa oli kuitenkin ymmärretty, että myös Neuvostoliiton propagandistinen tiedotusmateriaali oli ”jonkinasteinen ongelma”. Tiedotusmateriaalia uusittiin kuitenkin vasta Stalinin kuoleman jälkeen - ja neuvostoliittolaisten pyynnöstä.²¹²

Neuvostoliiton miehitettyä vuonna 1956 Unkarin, ystävyysseura joutui kuitenkin taas toteamaan vuosikertomuksessaan, että:

”Kansainvälisen tilanteen syksyllä äkkiä muututtua varsin uhkaavaksi Suezin kanavan ympärillä ja **Unkarin levottomuuksien** puhjettua vaikeutui kulttuurivaihto Suomen ja NL:n välillä samoin kuin seuran toimintakin melkoisesti. Tämä aiheutui lähinnä eräässä osassa maamme lehdistöä harjoitetusta voimakkaasta Neuvostoliittoon kohdistetusta arvostelusta **Unkarin tapausten** yhteydessä. Näiden tapausten sekä ko. lehdistön Neuvostoliittoon kohdistaman arvostelun masentava vaikutus ei vielä vuoden loppuun mennessä ollut täysin haihtunut.”²¹³

Heti seuraavana vuonna oli kuitenkin myös uusia ilonaiheita.

”Vuosi 1957 merkitsi suurten tapahtumien aikaa Neuvostoliiton suhteissa ulkomaihin ja myöskin omaan maahamme ja siten välillisesti tai välittömästi seuramme toimintaan. Erikoisesti lokakuun 4 p:nä suoritettu ensimmäisen tekokuun lähettäminen avaruuteen oli tapaus, jonka johdosta jokaisessa maassa maailmassa tarkistettiin suhtautumisen sävyä Neuvostoliittoon.”²¹⁴

Ystävyyskielen kieltäminen

”Jos olet peloissasi siitä, että mahdollisesti tulet sanoneeksi jotakin ei-puhdasoppista tai jopa kiellettyä, kieleesi jäykistyy ennalta muodostetuiksi fraaseiksi, jotka poimitaan virallisesta liturgiasta tai suoraan johtajan suusta. Itse asiassa totalitarismia voidaan puolustaa vain turvautumalla monimutkaiseen ja abstraktiin, tietoisesti moniselitteiseen kielenkäyttöön.”²¹⁵

Yrjö Ahmavaaran tuotannosta voidaan olla monta mieltä, mutta tässä sitaatissa hänen ajattelunsa on mielestäni tiivistänyt hyvin olennaista Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. Heti sotien jälkeen aloitettu viholliskuvien purku tehtiin ulkoisesta pakosta. Sodan traumat olivat syvät eikä ryssänpelko helpolla hellittänyt. Pelko oli luonnollisesti ollut myös ryssänvihan alkuvoimana.

²¹⁰ Kinnunen 1998, 114.

²¹¹ SN-seuran V edustajankokous. Kansio 12. (SNSA/KA).

²¹² Kinnunen 1998, 336.

²¹³ SN-seuran vuosikertomus 1956, 3–4. (SNSA/KA). Käytän lihavoitua korostaakseni yleensä propagandistisia ilmauksia tai muuten erityisen kiinnostavia kohtia.

²¹⁴ SN-seuran vuosikertomus 1957. (SNSA/KA). Ks. myös Kinnunen 1998, 121.

²¹⁵ Ahmavaara 1987, 164.

Neuvostoliiton vaikutus Suomeen sotien jälkeen näkyy selvimmin Suomessa julkisesti käytetyn kielen ja niin sanottujen arkojen aiheitten käsittelyn tai käsittelemättömyyden tasolla.

Suomen ja Neuvostoliiton välisistä asioista kerrottaessa toistettiin mieluusti "oikeaoppista ja harmitonta" YYA-kieltä. Se perustui ystävyuden neutraaliin ja mitäänsanomattomaan sanastoon. Juhlapuheiden ja kommunikoiden eniten käytettyjä sanoja olivat "yhteistyö", "yhteistoiminta", "rauha", "ystävyyden", "turvallisuus", "rauhanomainen rinnakkaiselo", "yhteisymmärrys", "kunnioitus", "tyytytys", "tyytyväisyys", "itsenäisyys", "hyvät naapuruussuhteet", "tasavertaisuus", "hyvinvointi", "elinetu", "tasa-arvoinen". Kun asioita ei enää voitu kutsua niiden oikeilla nimillä, niiden tilalle keksittiin kiertoilmauksia. Myös sanojen painotukset ja "rivien väleihin" piilotetut merkitykset korostuivat.²¹⁶

Ystävyuden kieli oli itse asiassa sekoitus erilaisia puhunnan traditioita ja tapoja. Ystävyysliturgian pohjana oli tiettyjen ulkopoliittisten peruslausumien toisto. Virallisen ystävyysliturgian lisäksi oli käytössä erilaisia järjestökieliä. Kinnunen on nimittänyt SN-seuran omaa slangia "kukkaiskieleksi". Kommunismien järjestöslangi viljeli puolestaan neuvostoliittolaisia lainasanoja ja siinä korostuivat myös erilaiset sotilaalliset termit, kuten "taistelut", "kamppailut" ja "rynnäkö". Kukkaiskielen lisäksi SN-seuran viestinnässä korostettiin vastakkainasetteluja. Puhuttiin "meistä" eli "vilpittömistä Neuvostoliiton ystäväistä" ja "heistä" eli esimerkiksi "ulkopuolisista", "toisinajattelevista" tai "sodanlietsojista". Ystävyuden kielessä oli havaittavissa myös raamatullisia aineksia; puheta- pa oli usein vakava ja julistava monine kristillissävytteisine vertauskuvineen. Puhuttiin esimerkiksi "Suomen kansan pitkästä vaelluksesta". Myös työväenliikkeessä oli totuttu julistavaan sävyyn. Neuvostoliittoon liitettiin usein positiivisia adjektiiveja, kuten "suuri", "mahtava", "uusi", "jalo" ja "rauhaa rakastava". Neuvostoliitto oli myös "rauhan ja työn ihmeellinen maa", "toverivaltio" tai "sosialismin maa".²¹⁷

Neuvostoliiton painostuksesta suomalaisesta julkisuudessa vältettiin monia venäläisiä tai Neuvostoliittoa halventavia sanoja, kuten "ryssää", "rautaesirippua", "miehittäjä" ja "totalitarismia". Myös "talvisota", "Baltian pakolaiset" tai "rajaloikkaarit" aiheuttivat nopeasti jonkinasteisia neuvosto-reaktioita. Kyse oli aroista aiheista.

Filosofi Georg Henrik von Wright on todennut kielen turmeltumisesta seuraavasti:

"Valeuskonnollisuuden ja vilpillisyyden sosiaalisessa ilmapiirissä myös kieli turmeltu. Siihen hiipii eufemismeja. Asioita ei enää kutsuta niiden yksinkertaisilla nimillä, vaan ne kiedotaan vältteleviin kiertoilmaisuihin tai niihin viitataan keskitetyllä teknisellä terminologialla. Tyyli muuttuu läpinäkymättömäksi, merkitys epäselväksi. Uudenaikaisessa yhteiskunnassa kielen vääristyminen on saanut groteskit mittasuhteet julkishallinnon ja joukkotiedotusvälineiden erikoiskielissä."²¹⁸

²¹⁶ Salminen 1996, 190–194.

²¹⁷ Kinnunen 1998, 269–270.

²¹⁸ von Wright 1999, 211.

Salmisen mukaan useita vuosia kestänyt lehdistön ohjaus, johon Neuvostoliiton julkisen sanan uhkaavat äänenpainot antoivat lisäpontta, johti siihen, että Neuvostoliitosta kirjoitettiin hyvin varovasti ja pääkirjoituksissa vältettiin mieluiten koko aihetta. Porvarilliset pääkaupungin lehdet ja Suomen Sosialidemokraatti alkoivat myös viljellä entistä enemmän kiertoilmauksia. Neuvostoliitto oli ”vieras valta”, ”eräs määrätty valtio”, ”voittaja” tai ”tietty taho”. Sitä koskevat artikkelit pyrittiin sijoittamaan sisäsivuille ja käytettiin pieniä otsikkokirjasimia, etenkin jos tekstissä joskus oli Neuvostoliiton arvostelua. Samalla ryhdyttiin kritisoimaan Tšekkoslovakian, Unkarin ja Romanian sosialistista järjestelmää joko suoraan tai peitetysti.²¹⁹

Lehdistö joutui siis kehittämään koko joukon erilaisia tapoja, vastastrategioita, joiden avulla se pystyi kertomaan myös arkaluontoisista asioista. Yksi menetelmä oli käyttää esimerkiksi ulkomaisia lehtiä, etenkin ruotsalaisia, tiedonlähteinä.²²⁰ Tapa oli tuttu jo sortokausilta.²²¹ Suistolan mukaan vuosina 1944–1948 suomalainen lehdistö saattoi kirjoittaa ”rivien väleissä” ja piiloutua ”selkien taakse”, esimerkiksi ”Saksassa liikkuu huhuja” - tyyliin.²²² Esimerkiksi Torvisen mukaan sanomalehdissä etenkin kulttuurisivut ovat perinteisesti tarjonneet yhden hyvän väylän erilaisen yhteiskuntakritiikin esittämiselle.²²³

2.5.2 Suomettuminen ja itesesensuuri

Valtio vaati itesesensuuria

Suomen valtionjohto säilytti sodanjälkeisissä poikkeusoloissa historian- tutkimukselle ja julkiselle sanalle vastuuta maan ulkopoliittisen linjan uskottavuudesta. Tutkijoilta ja toimittajilta edellytettiin yhteisvastuuta poliittisen

²¹⁹ Salminen 1979, 196–197. Luostarisen (2001) mukaan ”vielä 1950-luvulla suomettuminen toimi joukkoviestimissä ennen muuta rajallisen ja taktisen itesesensuurin keinoin. Vältettiin sellaista kirjoittelua, joka olisi vaarantanut suhteen Neuvostoliittoon ja uuden kansainvälisen roolin lanseeraamisen”.

²²⁰ Sotien jälkeen Uusi Suomi alkoi muiden lehdistöjen tapaan julkaista hyvin näkyvästi ruotsalaislehtien kannanottoja arkaluontoisista Neuvostoliittoa koskevista asioista. Referoitavia kohteita olivat esimerkiksi Svenska Dagbladet ja Stockholms Tidningen. (Salminen 1979, 32.) Myös Helsingin Sanomat sijoitti näyttävään paikkaan pääkirjoitussivulle ruotsalaislehtien Dagens Nyheterin ja Svenska Dagbladetin kommentteja. Jotkut niin sanotut yhteyshenkilöt saattoivat lähettää ruotsalaislehdille Suomesta tietoja tai jopa valmiin artikkelin, jota sitten Suomessa siteerattiin naapurin mielipiteenä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien Arvo Ääri järjesteli sopivaa aineistoa muun muassa Dagens Nyheterille. Kaikissa johtavissa pääkaupunkilaislehdissä julkaistiin myös neuvostojärjestelmää ankarastikin kritisoivia artikkeleita vuosina 1944–48. Tällöin kuitenkin käytettiin yleensä länsilehdistöstä, kuten The Timesista, ostettuja suuria artikkelisarjoja. (Salminen 1979, 43.) Suistolan (1994, 142) mukaan kylmän sodan alkuvaiheissa etenkin Dagens Nyheter kirjoitti asioista, joista Suomen lehdistön oli samaan aikaan vaiettava. Ks. aiheesta myös Nortamo 1991, 16.

²²¹ Leino-Kaukiainen 1980, 37–55.

²²² Suistola 1994, 138.

²²³ Torvinen 1982, 40.

eliitin kanssa Suomen ulkopolitiikan hoidosta.²²⁴ Sodan jälkeen Saksaan kohdistunut itsesensuuri siirtyi koskemaan Neuvostoliittoa.²²⁵

Vihavaisen mielestä "suomettumisen" historia voidaan aloittaa välirauhan solmimisesta syyskuussa 1944. Hän lisää kuitenkin, että "haluttaessa ilmiön juuria voidaan löytää ainakin jo 1700-luvulta".²²⁶ Myös autonomian aikana Suomessa oli julkisessa sanassa kirjoitettava Venäjistä varoen, "kieli keskellä suuta". Uhkana oli sekä toimittajalle että kustantajalle elinkeinon menetykset.²²⁷

Välirauhansopimus oli edellyttänyt Suomessa "fasisminluontoisten" järjestöjen toiminnan kieltämistä. Valvontakomission yhtenä tehtävänä oli poistaa julkisuudesta Neuvostoliiton vastainen kirjallisuus ja kirjoittelu. Kai Ekholmin väitöskirjatutkimuksen mukaan esimerkiksi kirjastoista poistettiin 1944–46 yhteensä 1783 eri teosta, yhteensä yli 30 000 nidettä.²²⁸ Lehdistön ennakkosensuuri jäi voimaan vuoteen 1947 asti. Sen jälkeen sitä korvaamaan tuli vuonna 1948 rikoslain pykälä, joka määräsi jopa kahden vuoden vankeusrangaistuksen sille, joka julkisesti loukkasi vierasta valtiota.²²⁹

Valtion tiedotuskeskus järjesti 21.11.1946 päätoimittajille tilaisuuden, jossa pääministeri Mauno Pekkala korosti, että hallituksen mielestä oli muitakin tilanteita kuin sota, jossa valtiovallan opastus lehdistön itsekurin toteuttamiseksi on paikallaan. Vaikeneminen voi kansan olemassaolon kannalta olla kultaa, päätoimittajille huomautettiin. "Rohkenen yhteisen hyvän nimissä vedota teihin, tehkää itse sensuuri keskuudessanne, kuten esimerkiksi tekivät Englannin ja USA:n journalistit sodan aikana. Kirjoittakaa siis artikkelinne ja uutisenne niin, että asioiden hoitamisesta vastuussa olevat henkilöt eivät teidän vuoksenne joudu vaikeuksiin."²³⁰

Suomalainen itsesensuuritutkimus

"Suomen kansan sielua voi vaivata pitkään tietoisuus siitä, että se on joutunut elämään Neuvostoliiton naapurina suurimman osan itsenäisyyden kautta suomettumisen valheen, teeskentelyn ja itsepetoksen ilmapiirissä. Minkään muun demokratian nimeen vannovan Euroopan maan ei ole tarvinnut vajota poliittisessa kulttuurissaan vastaavalle limbotasolle." (Nevakivi 1996, 226.)

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kannalta suomettuminen ja itsesensuuri ovat yksi mielenkiintoisimmista, mutta samalla vaikeimmin lähestyttävistä aroista aiheista. Tutkijat ovat viime vuosina määritelleet

²²⁴ Salminen 1979, 13.

²²⁵ Salminen 1979, 26. Presidentti Paasikiven tehtävänä viime kädessä oli juurruttaa ulkopoliittinen itsesensuuri Suomen lehdistöön. (Salminen 1982, 59; Salminen 1996, 31 - 33; Vihavainen 1991, 35; Suistola 1994, 31.) Paasikivi onnistui ilmeisen hyvin tässä työssään. Esimerkiksi Neuvostoliitto antoi henkilökohtaisen tunnustuksen Uuden Suomen päätoimittajana vuosina 1940–56 toimineelle Lauri Aholle. Suurlähettiläs Savonenkov kutsui hänet vierailulle Neuvostoliittoon muiden pääkaupungin johtavien lehtimiesten tavoin keväällä 1948. Ainoastaan Suomen Sosialidemokraatin edustaja joutui jäämään Suomeen ystävyysmatkalta. (Salminen 1979, 31.)

²²⁶ Vihavainen 1991, 31.

²²⁷ Salminen 1979, 18.

²²⁸ Ekholm 2000, tiivistelmä (numeroimaton).

²²⁹ Vihavainen 1991, 33–34, 39.

²³⁰ Salminen 1979, 148; Vihavainen 1991, 37.

ahkerasti näitä käsitteitä. Itsesensuurin ja suomettumisen ajan tulkinnat ovat vaihdelleet rajusta itseruoskinnasta vähättelyyn ja itsekehuun.

Suomalaisen itsesensuuritutkimuksen uranuurtajana on ollut Esko Salminen (1979, 1982, 1988, 1996, 1999a ja 2000).²³¹ Salmisen (2000) mukaan suomettuminen voidaan nähdä ainakin kolmesta eri näkökulmasta: kielteisestä, neutraalista tai myönteisestä. Kielteisen tulkinnan mukaan suomettuminen oli ”vapaaehtoista alistumista - itse itselle asetetut rajoitukset - Neuvostoliiton/Venäjän herruuteen”. Myönteisen näkemyksen mukaan suomettuminen oli ”geopoliittisen aseman vaatimuksista johtuvaa sopuilla Moskovon kanssa”. Neutraalin sisällön suomettuminen on saanut jälkeensä 1990-luvulla, jolloin se on muun muassa käsitetty ”suuren valtion hegemoniapyrkimyksenä pienen naapurimaan alistamiseksi”.²³²

Timo Vihavainen määritteli *Kansakunta rähmällään* (1991) -teoksessaan suomettumisen Suomen ja Neuvostoliiton erityissuhteeseen liittyneeksi poliittiseksi kulttuuriksi, joka oli nimenomaan Suomelle tyypillinen.²³³ Vihavainen on todennut myös, että ”Suomen yllä oli sodanjälkeisinä vuosina ja aivan erityisesti 1970-luvulla jälkistalinistisen totalitarismin varjo, eikä yhteiskuntamme kokonaisuutena voi kieltää, etteikö sen ja itäisen naapurin välillä olisi vallinnut hyvinkin pitkälle menevä yhteistoimintahenki. Maamme erityissuhde Neuvostoliittoon tuotti omaan poliittiseen kulttuuriimme piirteitä, jotka olivat peräisin suoraan naapurista.”²³⁴

Seppo Hentilän mukaan ”Maamme ulkopoliittista johtoa ja osaa kulttuuriväestä, toimittajista, tutkijoista ja muista idänsuhteiden kanssa tekemisissä olleista suomalaisista on aiheellisesti arvosteltu vapaaehtoisesta itänaapurin liehakoinnista ja suoranaisesta rähmälleen heittäytymisestä. Kun tällä tavoiteltiin omaa henkilökohtaista etua, menettely oli moraalisesti tuomitavaa ja vastenmielistä.”²³⁵ Samoilla linjoilla on ollut Jukka Nevakivi (1996): ”- - suomettuminen ei valitettavasti johtunut pelkästään Suomen asemasta vaan myös suomalaisten omasta asennoitumisesta. Tietyt johtavat piirimme suosivat oman etunsa nimessä suomettumista, hyväksyivät sen aktiivisesti ja edistivät sitä jopa omin aloittein.”²³⁶ Hannu Rautkallio on tiivistänyt suomettumisen ”henkiseksi miehitykseksi, joka jätti jälkensä suomalaisen mielialaan”.²³⁷

Tuoreimman suomettumisanalyysin on tehnyt Luostarinen (2001), jonka mielestä ”Suomettumista oli ennen muuta Suomen erityisen ja erikoisen kaksijakoisen kansainvälisen aseman kokeminen positiiviseksi asiaksi: Suomi on tässä ja näin on hyvä.” Tämä näkyi myös metaforien käytössä, kuten

²³¹ Unohtaa ei sovi myöskään seuraavia: Jukka Nevakivi *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui* (1996), Timo Vihavainen *Kansakunta rähmällään: suomettumisen lyhyt historia* (1991), Simopekka Nortamo *Suomalainen itsesensuuri* (Helsingin Sanomien kuukausiliite 27. elokuuta 1991, Nro. 17, s. 14–28), Peter H. Krosbyn *Kekkonen linja: Suomi ja Neuvostoliitto 1944–1978* (1978) ja Harto Hakovirran *Suomettuminen: kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaiseloa* (1975).

²³² Salminen 2000, 150–152.

²³³ Vihavainen 1991, 15.

²³⁴ Vihavainen 1991, 29–30.

²³⁵ Hentilä 1998, 23.

²³⁶ Nevakivi 1996, 15.

²³⁷ Rautkallio 1993, 16.

Luostarinen on kirjoittanut: "Lännen etuvartion metafora muutettiin idän ja lännen sillanrakentajan kielikuvaksi, 'harmaan vyöhykkeen' ajatus yhteistyön vyöhykkeeksi ja sidos Neuvostoliittoon kantaa ottamattomuudeksi kummankin suurvallan tekemisiin."²³⁸ Johan Bäckman listaa lisää suomettuneisuutta määrittäviä kielikuvia: pelastusvene, pelastusrenkas, myrsky vesilasissa, veteen piirretty viiva, synti, trauma, syöpä, hermotauti, alkoholismi ja mätäpaise. Neuvostosuhteita voidaan kuvata puolestaan lyömäaseeksi, leimakirveeksi, käsikassaraksi, kaksiteräiseksi miekaksi ja keppihevoseksi. Suomen roolia on nimitetty esimerkiksi shakkinappulaksi, marionetiksi, jalkavaimoksi ja laboratoriksi. Bäckman on lisäksi muistuttanut, että oikeampi Finnlandisierung käänös olisi "suomettaminen".²³⁹

Toisen keskeisen käsitteen, itesesensuurin, Salminen on määritellyt muun muassa seuraavasti: "Itsesensuurilla tarkoitetaan - - sanomalehdistömme kokonaan tai osittain vapaaehtoista ulkopoliittisen kirjoittelun kontrollijärjestelmää, erityisesti kirjoittajien taipumusta välttää Suomen virallisen idänpolitiikan ja Neuvostoliiton (sodan aikana Saksan) yhteiskuntaolojen arvostelua"²⁴⁰. Myöhemmin Salminen (2000) on tarkoittanut itsesensuurilla "lehdistön ja yleensä median idänpoliittista ylivarovaisuutta ja vaikenemista arkaluontoisista asioista".²⁴¹ Pitkässä itsesensuuria koskevassa kirjoituksessaan Simopekka Nortamo käytti itsesensuuria vain sanan kielteisessä ja journalistisesti tuomitavassa merkityksessä. Hän ei tarkoittanut itsesensuurilla vastuuntuntoista julkisuusharkintaa, jonka aina tulee kuulua hyvään journalismiin.²⁴²

Salmisen tutkimuksissa, kuten monissa muissakin, on yritetty ymmärtää suomettumista ja itsesensuuria lehdistö- tai poliittisen historian näkökulmista.²⁴³ Haluan nyt hivenen laajentaa näkökulmaa. Väitän, että itsesensuuria ja suomettumista on lopultakin vaikea ymmärtää ilman yksilö- tai sosiaalipsykologian tuntemusta. Muillakin kuin vain toimittajilla on tapana suhtautua varovaisesti arkoihin aiheisiin, jopa tietoisesti kartella niitä ja jälkeensä kaunistella tekemisiään. Psykologisen näkökulman tarpeeseen tuntuu viittaavan muun muassa Hentilä: "Suomettumiskiistan rajuus osoittaa, että meillä on selvästi tarvetta jonkinlaiseen YYA-kauden nationalistiseen revanssiin. Tuosta ajasta on jäänyt ainakin osalle suomalaisista trauma, joka vaatii käsittelyä."²⁴⁴ Salminen on todennut, että "tarkasteltaessa itsesensuurin

²³⁸ Luostarinen 2001, 210.

²³⁹ Bäckman 2001, 11–12.

²⁴⁰ Salminen 1979, 10.

²⁴¹ Salminen 2000, 152.

²⁴² Nortamo 1991, 14. Nortamo (emt., 17) muistuttaa, että "toisaalta itsesensuurin aikaan meillä monet julkaisut - varsinkin sitoutumattomat sanomalehdet ja kokoomuksen lehdet sekä esim. Kanava ja Suomen Kuvalehti - pitivät tapanaan selostaa lukijoilleen laajoin sitaatein tai kokonaisuudessaan ne merkittävimmät muissa maissa julkaistut uutiset ja artikkelit, joissa kerrottiin suomalaisesta itsesensuurista". Eräänlaista "rivien väleihin" kirjoittamista tämäkin.

²⁴³ Simopekka Nortamo (1991) vaati nimenomaan tiedotustutkimusta ja historiankirjoitusta selvittämään asiaa.

²⁴⁴ Hentilä 1998, 23.

tapaista, jopa alitajunnan tasolle menevää ilmiötä - - ”²⁴⁵, mikä viittaa selvästi psykologiaan. Rautkallio (1993) on puolestaan puhunut ”henkisestä miehityksestä”.

Suomettumisen ja itesesensuurin eroa voisi hahmotella siten, että suomettuminen on osa aikakauden yleistä henkistä ilmastoa (ympäristöä), kun taas itesesensuuri on enemmän yksilön ja pienryhmän (esimerkiksi Moskovan-kirjeenvaihtajan, kirjeenvaihtajakunnan tai median) sisäistä käyttäytymistai-pumusta ja valintaa. Myös muun muassa Bäckman on määritellyt suomettumisen ja itesesensuurin ilmapiirinä, jossa oli pakko toimia. Suomettumisen ilmapiiriä hallitsivat erilaiset maineenmenettämisen pelot ja kiusanteko.²⁴⁶

Kiinnostava on entisen Moskovan-suurlähettilään Björn Alholmin tunnustus, että myös suomalaiset Moskovan-suurlähettiläät turvautuivat aikanaan työssään itesesensuuriin: ”- - me lähettiläät raportoimme kyllä asiallisesti mutta jätimme monet kriittiset kysymykset ja rakentavankin kritiikin pois. Olimme pidättyväisiä ja tarkkoja formuloinnissamme.” Näin dikta-tuureista tuttu vaikenemisen kulttuuri ja epämieluiden uutisten välttäminen juurtui myös Moskovan suurlähetystöön ja ehkä myös laajemmin koko ulkoasianhallintoon 1970-luvulla. Alholmin sanoin: ”Syntyi kyräilevä ja varuillaan olon ilmapiiri” ja ”seurauksena oli vähitellen aivopesty yya-hengen kyllästävä vaitonaisuuden ja arkuuden sukupolvi”.²⁴⁷

Oletan, että yksittäinen kirjeenvaihtaja voi viime kädessä valita, minkä tasoisesti suomettumisen luomat itesesensuurin paineet vaikuttavat käytännössä journalistiseen työhön. Oletan myös, että nämä yksilölliset erot näkyvät nimenomaan journalistisissa tuotoksissa. On kuitenkin selvää, että Moskovan-kirjeenvaihtajien toimintaympäristöt eivät olleet täysin samanlaiset. Kokoomuslaisen Uuden Suomen kirjeenvaihtajalta vaadittiin eri asioita kuin esimerkiksi kommunistisen/kansandemokraattisen Kansan Uutisten kirjeenvaihtajalta. Lisäksi Yleisradion, Suomen Tietotoimiston, Helsingin Sanomien ja Tiedonantajan kirjeenvaihtajilla oli kaikilla erilaiset journalistiset ja poliittiset taustaorganisaationsa.

Määrittelen itesesensuurin yksilö- ja ryhmäpsykologiseksi ilmiöksi, jonka tarkoituksena on välttää arkojen aiheiden esiin nostamista ja käsittelyä. Suomettuminen on puolestaan Suomen lähihistoriaan liittyvä kansakunnan tasoinen psykologinen joukkoilmiö, jossa etenkin suomalaiset poliittiset puolueet, mutta myös joukkoviestimet mukautuivat noudattamaan eritasoisesti Neuvostoliiton haluamaa politiikkaa.

Katson, että itesesensuurin laaja määrittely on tarpeen, koska itesesensuuri psykologisena ilmiönä ulottuu moniin aikoihin ja aiheisiin. Itesesensuurin mekanismit toimivat nykyajassa samaan tapaan kuin ne toimivat Suomen lähihistoriassakin. Itesesensuurin kohteet, arat aiheet ovat osin muuttuneet, osin pysyneet samoina.²⁴⁸

²⁴⁵ Salminen 1980, 148.

²⁴⁶ Bäckman 2001, 15.

²⁴⁷ Alholm 2001, 143–144.

²⁴⁸ Edelleen esimerkiksi kriittistä Venäjä-kirjoittelua saatetaan aika ajoin yrittää vaimentaa. Ks. esim. ulkoministeriön erikoistutkija Ilmari Susiluodon tapaus (Partanen, Anu: HS 18.2.2001, s. D 5 *Liian värikäs virkamieheksi*). Arkoja aiheita voivat nykyään olla esimerkiksi monet suuryrityksiä ja taloudellista vallankäyttöä koskevat aiheet.

2.5.3 Mikä Neuvostoliitto oikein oli?

”Huolimatta kaikesta elämäni aikana näkemästäni kuvittelin pitkään Neuvostoliiton olevan tulevaisuuden valtio, jonkinlainen – vaikkakaan ei vielä täydellinen – esikuva muille maille. Niin voimakas vaikutus on joukkoatteella”.²⁴⁹

Näin kuvaili ajatuksiaan ydinfyysikko ja toisinajattelija Andrei Saharov juuri ennen Neuvostoliiton romahtamista.

Mutta mikä Neuvostoliitto todellisuudessa oli? Tässä yhteydessä ei luonnollisestikaan ole mahdollista antaa täydellistä vastausta monitieteiseen kysymykseen, vaan ainoastaan tehdä yhteenvedoa uusimmasta kotimaisesta Neuvostoliitto-tutkimuksesta. Tässä suhteessa minun on ollut onni tukeutua etenkin 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun uusimpiin ennakkoluulottomiin töihin. Suomettuneisuuden ajan poliittiset intohimot eivät enää ole viime vuosina näivettäneet tai estäneet Venäjä-tutkimusta. Samansuuntaisesti on todennut esimerkiksi historiantutkija Arto Luukkanen sanomalla, että ”1990-luvulla onkin noussut uusi suomalainen Venäjä-tutkimuksen sukupolvi, jolle kielitaidon ja kansainvälisyyden lisäksi on ominaista ennakkoluulon suhtautuminen tutkimusaiheeseensa”²⁵⁰.

Pyhää, maallista ja tabuja

Neuvostoliitto ei koskaan ollut mikään yhtenäinen monoliitti, vaikka maan virallinen propaganda väittikin niin sitkeästi 1980-luvun loppupuolella asti. Julkisuuden näkökulmasta Neuvostoliitto oli suuri kulissi, jossa niin sanotun virallisen todellisuuden rinnalla eli kuitenkin koko ajan monia muita todellisuuksia. Esimerkiksi sosiologi Markku Kivinen kirjoittaa *Sosiologia ja Venäjä* -teoksessaan, että etenkin sattumanvarainen terrori ja toisaalta arkielämän ja ideologian vastakohta rapauttivat bolševikkien ”pyhää” ja tämä johti lopulta jyrkkään vastakohtaan julkisen ja yksityisen elämän välillä.²⁵¹

Kylmän sodan aikaisissa totalitarismiteorioissa rinnastettiin fasismi kommunismiin. Molempien oppien käytännöissä oli paljon yhteistä, kuten yksipuoluejärjestelmä, johtajan palvonta, toisinajattelun rankaiseminen ja propagandistiset mainoskampanjat ja -spektaakkelit. Kivinen korostaa kuitenkin, että esimerkiksi stalinistisen totalitarismin ja Brežnevin kauden autoritaarisen järjestelmän käytäntöjen välillä oli eroja.²⁵² Stalinismista ja sen aiheuttamasta massapsykoosista kirjoittaessaan Kivinen lainaa muun muassa runoilija Jevgeni Jevtušenkoa:

”Massapsykoosi on kuin lumivyöry, joka lähti valtiollisen ajattelun korkeuksista. Vyöry murskasi alleen intelligentsijan, kirkot, hedelmälliset kylät, venäläisen työläisen proletaarisen kunniatunnon. Psykoosin valtaamat ihmiset muuttuivat kiviksi, vapaaehtoisesti tai kauhun lamaannuttamina. Nuo kivet murskasivat sääliä alleen

²⁴⁹ Saharov 1991, 199.

²⁵⁰ Luukkanen 2001, 12.

²⁵¹ Kivinen 1998, 30.

²⁵² Kivinen 1998, 27.

kaikki ne, jotka eivät kivettyneet. Mutta kiviksi muuttuneetkaan eivät pelastuneet, sillä hekin loppujen lopuksi murskaantuivat toisten kivien alle.”²⁵³

Toisin kuin yleensä luullaan Neuvostoliitto ei syntynyt heti lokakuun vallankumouksen jälkeen 1917. Verinen sisällissota kesti vuoden 1920 marraskuuhun. Vasta tämän jälkeen ulkomaiset joukot vetäytyivät Venäjältä.²⁵⁴

Neuvostoliiton perustuslaki tuli voimaan 1923. Jo vuonna 1918 oppositiopuolueiden toiminta oli tehty Venäjällä mahdottomaksi, mutta varsinaisesti yksipuoluejärjestelmä vakiintui vuoden 1921 aikana. Kaksi vuotta myöhemmin luotiin *nomenklatuuri*²⁵⁵ (listat) keskeisistä poliittisista viroista, jotka voitiin täyttää vain Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) keskuskomitean päätöksin. Neuvostoliitosta puuttui demokraattisesti valittu parlamentti. Neuvostoliittoa voidaankin kuvata nomenklaturan hallitsemaksi luokkayhteiskunnaksi.²⁵⁶ Vasta 1987 Neuvostoliitossa siirryttiin useamman ehdokkaan vaalijärjestelmään.²⁵⁷

Bolševikkien poliittisen ideologian teoreettisena lähtökohtana olivat Marxin, Engelsin ja Leninin teokset. Kuitenkin esimerkiksi Jukka Gronow on aiheellisesti huomauttanut, että:

”Marxismi-leninismi pohjautui juuri Engelsin myöhäistuotantoon ja valikoivaan ja yksipuoliseen Marxin tuotannon tuntemukseen ja tulkintaan. On varsin hyviä perusteita väittää, että se oli monesti ristiriidassa Marxin omien käsitysten ja pyrkimysten kanssa. - - Ylivoimaisesti vaikutusvaltaisain ’ortodoksinen’ tulkinta - -haki marxisminsa pääasiassa Marxin keskituotannosta sekä valikoiden *Pääomasta*.”²⁵⁸

Vihavaisen mukaan lokakuun vallankumouksen tekivät suurelta osin kuritomat sotilaat ja matruusit, joita bolševikit koettivat motivoida tarjoamalla ryöstösaaliita, viinaa ja muita huvituksia. Moskovassa sylkykupitkin oli kytketty varmuuden vuoksi ketjuilla. Bolševikit olivat käyttäneet ”huliganismia” vallankumouksessa ja kansalaissodassa hyvällä menestyksellä, mutta Neuvostoliitossa siitä piti päästä eroon. Sotilaskoulutuksen hyveistä: kurista, kieltämyksestä, kestävyyydestä ja pitkäjänteisyydestä tuli ”neuvostoihmisen” yksi keskeinen kasvatusmetodi. Tuotannon koneellistamisen lisäksi myös elämäntapakin pyrittiin koneellistamaan.²⁵⁹

²⁵³ Kivinen 1998, 68. Ks. lisää Stalin ajasta ks. esimerkiksi Luukkanen 2001, 197–211.

²⁵⁴ Luukkanen 2001, 190–191. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että Stalinin mielestä Neuvostoliiton yllä leijui koko ajan uhkaava salaliitto ja ulkoiset viholliset pyrkivät soluttautumaan järjestelmän sisälle. Stalin otti itselleen oikeuden sanoa, kuka oli kulloinkin vihollinen ja kuka ei. Esimerkiksi pakkokollektivisointi tappoi Ukrainassa ja eräillä muilla alueilla 1930-luvun alussa nälkään 5–10 miljoonaa ihmistä. (Emt., 197, 201.)

²⁵⁵ Esimerkiksi Brežnevin ajan nomenklatura oli noin puolitoista prosenttia koko väestöstä eli kolme miljoonaa ihmistä (Kivinen 1998, 86).

²⁵⁶ Kivinen 1998, 37–40, 262. Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käydä läpi Neuvostoliittoa edeltäviä tsaarin-Venäjän vuosisatoja. Ymmärrän kuitenkin, että keisarillisen Venäjän vaikutus, kuten esimerkiksi hallintoperiaatteet, näkyivät bolševikkienkin käytännöissä. (Ks. esim. Luukkanen 2001.)

²⁵⁷ Luukkanen 2001, 219.

²⁵⁸ Gronow 1997, 96–97. Itse asiassa koko bolševistinen sosialismin rakentamisen ohjelma voitiin asettaa perusteellisesti kyseenalaiseksi ’kypsään’ Marxiin vedoten (emt., 99).

²⁵⁹ Vihavainen 1998, 299–307.

Neuvostoliiton totalitaristinen järjestelmä syntyi 1930-luvun alussa. Silloin hävitettiin kaupunkien yksityinen sektori, riippumattomat pikkutilat takavarikoitiin ja viljelijät pakotettiin kolhooseihin. Kaikki oppositioryhmit kommunistisen puolueen sisällä tukahdutettiin.²⁶⁰

Luostarinen puolestaan toteaa, että ”Neuvostoliitto ei koskaan oman kansalaissotansa ja bolševikkien voiton jälkeen demobilisoitunut, vaan jatkoi hierarkkisten käskysuhteiden ja pakon sotayhteiskuntana hajoamiseensa saakka”.²⁶¹ Kuitenkin myös suunnitelmatalous oli yksi osa Neuvostoliitto-utopiaa. Ylhäältä alaspäin käskytyks näytti hyvältä vain paperilla, esimerkiksi viisivuotissuunnitelmissa, mutta käytännössä neuvostotalous oli jatkuvaa junailua ja lobbausta. Erilaisista tuotteista oli jatkuvasti pulaa. Tuloslukujen huijaaminen normien täyttämiseksi oli yleistä. Raskas teollisuus, etenkin sotatarviketehtaat jyräsivät, ja samalla kulutustavaroita valmistavat laitokset jäivät koko ajan vähemmälle huomiolle. Kuusikymmentäluku oli kuitenkin Neuvostoliitossa vielä toivorikasta aikaa, neuvostokansalaiset saivat ensimmäiset televisiot, pesukoneet ja puhelimet.²⁶² Noin neljäsosa Neuvostoliiton bkt:sta käytettiin puolustukseen.²⁶³ Vuonna 1949 valmistui NL:n ensimmäinen atomi-pommi, ja myöhemmin tuettiin voimakkaasti etenkin raketti- ja avaruus-tutkimusta.²⁶⁴

Kivisen mukaan totalitaarinen koneisto loi valtakultin, joka koko ajan mystifioi ja liioitteli valtakoneiston todellista olemusta. Totalitaarisen järjestelmän usko omaan itseensä ja mytologiaansa oli lopulta niin vahva, ettei mikään tuntunut enää mahdottomalta - ei edes omenoiden kasvattaminen Marsissa. Kun usko ideologiaan on riittävän voimakas, se vapauttaa yksilön helposti vastuusta. Neuvostomoraali vaatikin yksityistä ihmistä alistumaan yhteiskunnallisille organisaatioille; yksilölliset tarpeet ja halut piti alistaa kurille ja järjestykselle.²⁶⁵ Käytännössä ihmiset, etenkin Stalinin kauden jälkeen, laajensivat yksityisten menemistensä aluetta askel askeleelta ja vähensivät vastaavasti valtiolle tehtävän työn määrää.²⁶⁶ Vihavaisen sanoin: ”Hän antoi yhteiskunnalle mahdollisimman vähän ja kuppasi siltä mahdollisimman paljon.”²⁶⁷

Virallisesti Neuvostoliitto oli ateistinen valtio. Etenkin Stalin hyökkäsi voimakkaasti kaikkia uskontoja vastaan. Uskonto piti hävittää Neuvostoliitosta vuoteen 1937 mennessä, toisin kuitenkin kävi.²⁶⁸ Ortodoksinen uskonto

²⁶⁰ Kagarlitski 1992, 17

²⁶¹ Luostarinen 2001, 209.

²⁶² Kivinen 1998, 53, 125, 247–248.

²⁶³ Kivinen 1998, 92.

²⁶⁴ Jungar 2000, 461.

²⁶⁵ Kivinen 1998, 74–77, 119.

²⁶⁶ Kivinen 1998, 291.

²⁶⁷ Vihavainen 1998, 309.

²⁶⁸ Luukkanen 2001, 200–201. Luukkasen mielestä vain harvat tutkijat keskittyivät Neuvostoliitto-analyysissään niin sanottua pehmeitä tekijöitä, kuten totalitaaristen valtioiden ideologisia perusteita, kansallisten tunteiden merkitystä ja uskonnon renessanssia. Kuu-roille korville kaikuivat esimerkiksi Helene Carrere d’Encaussen varoitukset vuonna 1978 kansallisten tunteiden voimasta ja havainnot neuvostokoulun epäonnistuneista yrityksistä kitkeä individualismi ihmisten mielistä. Uskonnon, perheen ja suvun merkitykset olivat säilyneet ideologisista ohjelmista huolimatta. Itse asiassa ihmisten kansallinen ja uskonnollinen identiteetti olivat neuvostoaikana vain vahvistuneet. *Homo Sovieticus* jäi - onneksi - teorian asteelle. (Emt., 217–218.)

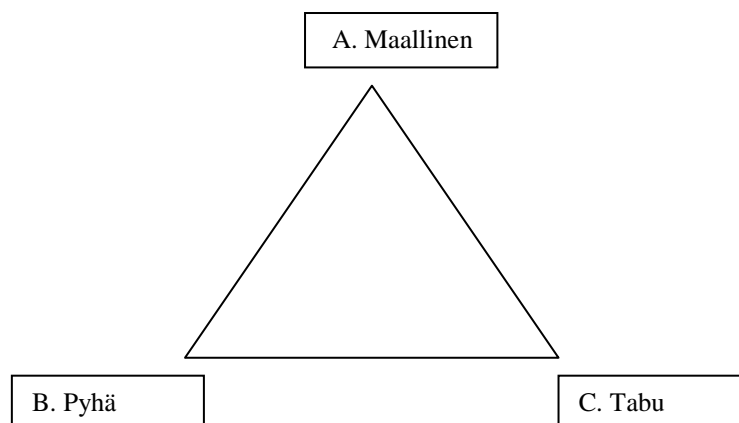
korostaa rituaaleja, eläytymistä, mystiikkaa, pyhäinkuvia ja liturgiaa. Neuvostoliitossa Venäjän ortodoksinen kirkko ei ajautunut opillisiin kiistoihin, vaan se eriytyi omaksi kirkkokunnakseen. Bolševismi hyödynsi Venäjän pitkää ortodoksista perinnettä erilaisissa poliittisissa rituaaleissa. Kivisen mielestä lokakuun vallankumouksen mielenosoitukset ja mausoleumissa käyntien lisäksi myös oikeudenkäynnit sekä ammattiosastojen tai puolueosastojen kokoukset olivat rituaaleja. Neuvostojohtajien palvonnallakin oli koko ajan selvästi uskonnollinen sävy. Kivinen jakaa neuvostoliittolaiset rituaalit julkisiin, salaisiin ja yksityisiin.²⁶⁹

Kristillisessä ajatteluperinteessä on vahva tulevaisuuteen kurkottava perinteensä paratiisi- ja helvetti-visioineen. Muun muassa filosofi Simone Weilin mielestä kristillinen traditio loi otollista maaperää monille poliittisille ideologioille. Hän näki sekä fasismin että kommunismin seurauksena pitkää historian tapahtumasarjasta, jossa kristinusko, marxismi ja edistysusko liittyivät valistusoptimismin siivittämänä toisiinsa. Weilin mukaan oli valitettavaa, etteivät edes ensimmäisen maailmansodan katastrofit kyenneet varoittamaan ihmisiä sokeaan ihanteellisuuteen ja poliittisten auktoriteettien uskon kätkeytyvistä vaaroista. Ensimmäinen maailmansota paljasti länsimaiseen kehitysuskon varjopuolia ja nosti pintaan nihilistisiä tunteita. Weilin mielestä nimenomaan itsestään epävarma ja paikkansa kadottanut ihminen oli altis erilaisten oppien ja aatteiden johdateltavaksi.²⁷⁰

Amerikkalainen kirjailija John Steinbeck kirjoitti 1940-luvun lopussa seuraavasti:

”Neuvostoliitossa ajatellaan aina tulevaisuutta. Se tarkoittaa seuraavan vuoden satoa, hyvinvointia josta päästään nauttimaan kymmenen vuoden kuluttua, vaatteita joita ihan kohta tehdään. Jos jokin kansa on joskus ammentanut voimansa toivosta, niin Neuvostoliiton kansa.”²⁷¹

Sosiologi Markku Kivinen on kiinnostavasti kuvannut Neuvostoliiton kulttuurista rakennetta tasasivuisen kolmion avulla:

KUVIO 5 Venäjän kulttuurinen rakenne (Kivinen 1998, 224).

²⁶⁹ Kivinen 1998, 208–218, 223.

²⁷⁰ Hankamäki 1997, 75–76.

²⁷¹ Steinbeck 2002, 61.

Bolševikeille oli pyhää muun muassa "tiede", "edistys", "tuotantovoimien kehitys", "kaupunki", "proletariaatti" ja tietenkin "puolue". Maallista (ja samalla kartettavaa menneisyyttä) edustivat "usko", "takapajuisuus", "köyhyys", "maaseutu", "porvaristo" ja "tsaari". Kaikilla pyhillä asioilla oli myös negatiivinen varjonsa, joista tuli tabuja, esimerkiksi: "todellisuuden demonisointi", "kaaos", "kulutus", "maalainen elämäntapa", "nomeklatura ja uusi keskiluokka" sekä "NKVD". Demonisten kampanjoiden kohteeksi joutuivat muun muassa "trotskilaiset", "buharinilaiset", "porvarilliset specialistit" ja jopa "metallinsyöjät".²⁷² "Kivisen kolmio" auttaa ymmärtämään Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä esiintyvää arkojen aiheiden problematiikkaa.

NKVD eli Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi oli keskeisessä roolissa Stalinin kauden julmuuksissa. Henkilökohtaisen kansliansa sekä turvallisuuspoliisin avulla Stalin pystyi sivuuttamaan puolue-elimet.²⁷³ Silmitön vaino, kuolemantuomiot ja pakkotyö loivat vuosikymmeniksi pelon neuvostokansalaisten tajuntaan. Stalinin kuoleman jälkeen NKVD:n nimi muutettiin KGB:ksi. Suorainen terrori päättyi, mutta työpaikan tai koulutusmahdollisuuksien menettämisen uhat säilyivät. Toisinajattelijat eli dissidentit, ulkomaalaiset ja ulkomainen informaatio kuuluivat kiellettyjen asioiden listalle myös Stalinin jälkeisessä Neuvostoliitossa.²⁷⁴

Nimenomaan "tieteellisyys" oli bolševikkien retoriikassa keskeistä, ja marxismi-leninismistä tulikin ajan oloon "tieteellinen maailmakatsomus". "Tieteellisyyden" korostaminen oli taitavaa retoriikkaa, koska esimerkiksi tieteelliseen maailmankatsomukseen on vaikea liittää kritiikkiä, epäonnistumisia ja virheitä.²⁷⁵ Sosialismin ongelmat, kuten rikollisuus, byrokratia tai luonnon varojen tuhlaus voitiin selittää myös Venäjän kapitalistisen menneisyyden "jäänteiksi".²⁷⁶ Tai kun maan teollistamisen kiivas tahti synnytti onnettomuuksia, ne tulkittiin "sisäisten vihollisten" sabotaaseiksi ja "syylliset" tuomittiin ankarasti.²⁷⁷

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kansainvälisen osaston työntekijän Vladimir Fjodorovin mukaan Stalinin kuoleman jälkeen kaikki absoluuttinen valta oli täydellisesti politbyroon, keskuskomitean sihteeristön ja puolueen organisaatio-osaston ja yleisosaston johdon käsissä. Käytännössä nämä elimet olivat 40–50 puoluejohtajan hallussa. Avainasemassa oli kuitenkin politbyroo, josta myös pääsihteeri oli riippuvainen. Politbyroon päätökset olivat "pyhiä". Niitä ei saanut eikä voinut kyseenalaistaa. Päätöksenteko oli salaista eikä istunnoista tehty pöytäkirjoja. Fjodorovin arvion mukaan "vallan keskittäminen korkeimman puolue- ja valtiokoneiston käsiin johti vallanpitäjien entistä suurempaan vieraantumiseen kansasta ja kansan vieraantumiseen valtiosta."²⁷⁸

²⁷² Kivinen 1998, 222–228.

²⁷³ Jungar 2000, 460.

²⁷⁴ Kivinen 1998, 269–271.

²⁷⁵ Kivinen 1998, 225–226; Luukkanen 2001, 157.

²⁷⁶ Kivinen 1998, 231.

²⁷⁷ Luukkanen 2001, 201–202.

²⁷⁸ Fjodorov 2001, 66–67. Suora sitaatti s. 67. Ks. Fjodorovista enemmän s. 233.

Neuvostoliitto oli monin tavoin absurdi järjestelmä, jota länsimaisen ajattelun avulla ei aina ollut kovin helppoa ymmärtää. Kivisen sanoin ”mikään ei toimi, mutta kaikki järjestyy”²⁷⁹. Neuvostoliitto oli suljettu yhteiskunta, jonka tehtävänä oli toimia sosialismin ”pyhän” maailmanvallankumouksen johtajana. Todellisuudessa se ei kyennyt koskaan toteuttamaan marxismin keskeisiä oppeja käytännössä edes omilla nurkillaan.

Kylmä sota: propagandaa ja disinformaatiota

Kylmä sota²⁸⁰, suurvaltojen välirikko, leimasi toisen maailmansodan jälkeistä maailmaa aina 1990-luvulle, Neuvostoliiton romahtamiseen asti. Luostarisen mukaan, joukkoviestinnällä ja propagandalla oli suuri merkitys suurvaltojen kamppailussa - ne olivat sodankäynnin yksi keskeinen muoto.²⁸¹ Myös Suistolan mielestä kylmä sota oli paljolti tiedotussotaa.²⁸²

Kieli ja sen kautta viestintä on keskeinen vallan ja hallinnan väline. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista mennä kovin syvälle politiikan tutkimuksen kannalta keskeiseen vallan problematiikkaan, mutta todettakoon sen verran, että taistelu julkisuudesta voidaan tulkita myös taisteluksi vallasta.²⁸³ Jätän myös propagandatutkimuksen esittelyn vähälle ja keskityn sen sijaan esittelemään muutamia kylmän sodan aikaisia tiedotussodan asetelmia.²⁸⁴ Nämä rintamalinjat olivat selvästi nähtävissä myös Suomessa 1950–70-lukujen journalismissa. Suomen medialle tulvi informaatiota sekä lännestä että idästä.

Sekä Neuvostoliitolla että Yhdysvalloilla oli omat propaganda- ja disinformaatio-organisaationsa. Niiden tavoitteena oli ohjata maailman mielipidettä. Osa tiedotussodasta oli varsin näkyvää, kuten lännen ja idän propagandaradiot: Voice of America, Free Europe/Radio Liberty ja Moskovan radio. Esimerkiksi Moskovan radion lähetyksillä ei ollut käytännössä lainkaan

²⁷⁹ Kivinen 1998, 296.

²⁸⁰ Termin isä oli Yhdysvaltain presidentin Harry Trumanin neuvonantajiin kuulunut Bernard Baruch, mutta sen toi varsinaisesti julkisuuteen kolumnisti Walter Lippmann. (Suistola 1994, 9.) Kylmä sota saavutti huippunsa Korean sodan vuosina ja Berliinin kriisin aikoina 1960-luvun alkupuolella.

²⁸¹ Luostarinen 2001, 207–208.

²⁸² Suistola 1994, 25.

²⁸³ Myös historiankirjoitus on vallankäytön väline, kuten Kalela (2000, 43) muistuttaa: ”historiankirjoituksen historiaa voisikin luonnehtia jatkuvana kamppailuna hallitsevan diskurssin asemasta”. Nykyään tutkimuksessa suuressa suosiossa oleva diskurssin käsite liittyy vallan käyttöön. Kalelan sanoin (emt.) diskurssin ytimen voi ajatella säännöstöksi, jolla on kaksi tehtävää: se määrittää ensiksikin, mitkä asiat kuuluvat diskurssiin ja miten asiat tulee esittää tai miten niistä pitäisi puhua. Tämän tutkimuksen yhteydessä voitaisiin siis puhua esimerkiksi Neuvostoliiton ”totalitaristisesta diskurssista”, Suomen poliittisen johdon ”Neuvostoliittoa myötäilevästä poliittisesta diskurssista” ja eri viestintävälineiden diskursseista, esimerkiksi Kansan Uutisten ”enemmistö-kommunistisesta diskurssista” (noin vuodesta 1968 alkaen) ja Uuden Suomen ”oikeisto diskurssista”.

²⁸⁴ Suomessa kansainväliseen propagandatutkimukseen on erikoistunut Heikki Luostarinen. Propagandaa ei koskaan mielletty Neuvostoliitossa negatiivisena, vaan sitä käytettiin synonyymina informaatiolle. Lännessä käytettiin kylmän sodan aikana mieluusti muita termejä, esimerkiksi tiedottamista tai PR:ää, kun kyse oli omasta näkökulmasta. Vain viholliset käyttivät propagandaa. Propaganda-käsitteen historiasta ja sen eri vaiheista kylmän sodan aikana ks. tarkemmin esimerkiksi Luostarinen 1998.

uskottavuutta.²⁸⁵ Suomi-Neuvostoliitto-seura teki vuonna 1953 Moskovan radion suomenkielisten lähetysten arvioinnin. Seuran piirisihteerien keräämien tietojen mukaan Moskovan radion propaganda ei suomalaisia kuuntelijoita miellyttänyt.

" - - niistä usein tulee liikaa itsekehua, joka kuuntelijoille ei ole mieluista. Se tyyli, millä lähetykset esitetään, ei ole myöskään kapitalististen maiden ihmisiä varten. - - Mikkelissä ovat porvarilliset piirit sanoneet lähetyksessä olevan liian paljon propagandaa, liian paljon Neuvostoliiton saavutusten kehumista. - - Ihmeellinen maa, sillä yleensä kaikki mitä on ihmiskunnan toimesta keksitty, kaikki on kotoisin sieltä! - - Porissa on mainittu lähetysten olevan liian pateettisia, minkä lisäksi 'oma kehu haisee'. - - Myöskin lähetysten pituuteen on kiinnitetty huomiota. On sanottu eri paikoissa, että monesti koko lähetyksen kuluu yhden ainoan artikkelin lukemiseen, mikä on liian puisevaa. - - Kaikille uutisille annetaan yhtä suuri paino, vaikka ne esitettäisiin vielä kuukauden kuluttuakin uusintoina. - - Suosituin kuuntelunumero näyttää ylivoimaisesti olevan musiikki. - - Toivottujen levyjen yhteydessä on todettu liian usein soitettavan samoja kappaleita, kuten Rauhan marssi, Kantaatti Stalinille ja näihin verrattuja."²⁸⁶

Ulkomaisten radioasemien lähetysten häirintä aloitettiin Neuvostoliitossa helmikuussa 1948. Neuvostoliitossa oli 1950-luvun puolivälissä toiminnassa yli 2000 "häirintäasemaa". Kaikissa yli 200 000 asukkaan kaupungeissa oli oma häirintälähettimensä. Vaikka läntisten radioasemien kuunteleminen ei ollut Neuvostoliitossa mikään rikos, siinä oli kuitenkin omat riskinsä.²⁸⁷

Kylmän sodan aikana harvalla oli tarkkaa tietoa siitä, miten paljon väkeä suurvaltojen propaganda- ja disinformaatio-osastoilla työskenteli. Suurin osa toiminnasta pyrittiin pitämään salassa. Vasta 1990-luvun aikana saatiin lisävalaistusta asiaan. Yhdysvaltain Information Agencyn (USIA) johtajan Alvin A. Snyderin mukaan esimerkiksi Yhdysvaltain hallituksen palveluksessa oli kylmän sodan aikana enemmän kuin 10 000 vakituista työntekijää, joiden tehtävänä oli kiillottaa Yhdysvaltain kuvaa eri puolilla maailmaa ja samaan aikaan mustamaalata Neuvostoliittoa.²⁸⁸

Neuvostoliitossa KGB:llä oli oma disinformaatio-osastonsa, joka tunnettiin nimellä "palvelu A" (tai "osasto-D"). BBC:n entisen Moskovan-kirjeenvaihtajan de Maynyn mukaan yksi tunnetuimmista KGB:n disinformaatio-osaston työntekijöistä oli kaksoisagentti, toimittaja Kim Philby.²⁸⁹

Disinformaatio-osasto oli perustettu 1959. Koska Neuvostoliitolla oli kotimaassaan tiedotusvälineet täydessä hallinnassaan, sen oli ainakin teoriassa helppoa välittää niiden kautta disinformaatiota ulkomaille. Uutistoimisto TASSilla oli sekä kotimaan että ulkomaan toimintoja, sillä oli toimistot 126 maassa. CIA:n arvion mukaan noin 70 TASSin kirjeenvaihtajista oli itse asiassa KGB:n palveluksessa. TASSilla oli 67 kehitysmaassa yhteensä 260 kirjeenvaihtajaa. Yksi syy TASSin menestykseen kehitysmaissa oli sen välittämän aineiston halpuus verrattuna länsimaisiin uutistoimistoihin. Myös uutistoimisto

²⁸⁵ Snyder 1995, xv.

²⁸⁶ Moskovan radion suomenkielisen lähetysten arviointi SN-seuran piirisihteerien käsityksen mukaan 12.12.1953. Kansio 393. (SNSA/KA.)

²⁸⁷ Löhmus 2002, 51 (viite 6), Snyder 1995, 26–27. Ks. myös Saharov 1991, 161.

²⁸⁸ Snyder 1995, xi.

²⁸⁹ de Mauny 215, 302.

APN:ään²⁹⁰ oli sijoitettu noin nelisenkymmentä KGB:n työntekijää, joiden päätehtävänä oli tuottaa disinformaatiota. Neuvostoliiton disinformaatio-osasto jakaantui kolmeen pääluokkaan. Radion Moskovan, TASSin, uutistoimisto APN sekä Neuvostoliiton suurlähetystöihin sijoitettujen työntekijöiden tarkoituksena oli välittää ”valkoista” propagandaa. ”Mustan” propagandan välittäminen oli pääasiassa KGB:n heiniä. ”Musta” propaganda piti sisällään erilaista väärän ja lännelle kiusallisen informaation levittämistä. ”Harmaata” propagandaa levitettiin erilaisten kansainvälisten järjestöjen, kuten Maailman rauhanneuvoston kautta. ”Harmaan” propagandan välitystehtäviä hoitivat niin tutkijat, toimittajat kuin opiskelijatkin. 1980-luvun puolivälissä Neuvostoliitto käytti erilaisiin disinformaatiotoimiin vuosittain noin kolme miljardia dollaria. CIA:n arvion mukaan disinformaatiotyöntekijöitä oli Neuvostoliitossa yli 70 000. Luvut ovat merkittäviä, mutta Snyder sanoo, että Yhdysvallat käytti vastaaviin toimiin vielä enemmän varoja. USIA:n sekä Radio Free European/Radio Liberty:n vuosibudjetit olivat yli miljardi dollaria ja CIA:n disinformaatio aktiviteetit maksoivat vuosittain noin 3,5 miljardia dollaria.²⁹¹

Snyderin mukaan sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto käyttivät ruhtinaallisesti rahaa saadakseen itselleen myönteisiä uutisia julki eri puolilla maailmaa. KGB erikoistui syöttämään väriä tietoja etenkin afrikkalaisiin ja intialaisiin julkaisuihin. Toimittajat ja heidän esimiehensä voideltiin yleensä rahalahjuksin, stipendein, arvotavaroin tai lomamatkoin. Neuvostoliiton media poimi ja välitti näitä muualla julkaistuja väriä tietoja eteenpäin. Lehtien kustantajia myös lahjottiin, jotta he eivät olisi käyttäneet länsimaisten uutistoimistojen materiaalia. Neuvostoliitolle mieluisten artikkelien kirjoittajien nimiä myös väärennettiin, niin että niille saatiin enemmän paikallista uskottavuutta.²⁹²

Kylmän sodan aikana Neuvostoliitto kehitti muun muassa ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” ja ”jännitysten lieventämisen” iskulauseet.²⁹³

²⁹⁰ Suomessa APN:n propaganda upposi poikkeuksellisen hyvin. Vladimir Fjodorov kirjoittaa (2001, 165): ”APN:n toiminta oli varsin tuloksellista. - - Pidimme omana ansionamme ammattitaitoisen suomenkielisen toimituksen perustamista sen yhteyteen, ja sen aikaansaannokset olivat huippuluokkaa. Sen Helsingin-toimistossa työskennelleet toimittajat, kuten Vasili Žaitsikov, Jevgeni Železnjov, Rudolf Hiltunen ja monet muut lukijoille tutut henkilöt, **solmivat hyvät ammattisuhteet suomalaisen lehdistöön ja kustantajiin, ja APN:n Suomen osaston hyllyille jäi lojumaan vähemmän julkaisuja kuin missään muussa maassa**, vaikka sinnekin toimitettiin paljon propagandistista makulatuuria.” Ks. myös APN:n Suomen toimiston päällikön samansuuntaisia ajatuksia hänen kirjoituskoeilmakirjastaan Zaitšikov 1983.

²⁹¹ Snyder 1995, 93–105. Ks. harmaasta propagandasta enemmän esimerkiksi Haataja - Pietilä - Pietiläinen 1996.

²⁹² Snyder 1995, 100. Snyder kertoo, että esimerkiksi bangladeshilainen *Sangbad* rikastui neuvostoyhteistyön avulla. Nigeriassa ainakin 20 nigerialaista ja 12 ei-nigerialaista kirjoittaa olivat ”lainanneet” nimiään APN:n välittämiin artikkeleihin. Haamukirjoittajat olivat saaneet nimiensä lainaamisesta ”bonuksia”.

²⁹³ Luukkanen 2001, 213.

Neuvostoliiton sensuurijärjestelmä ja journalismi

Sensuuri²⁹⁴ ja muunlainen julkisuuden rajoittaminen on perinteisesti ollut totalitarististen valtioiden vallankäytön jatkumisen takeena. Se, joka hallitsee julkisuutta, antaa tulkinnan myös todellisuudelle ja siten tukee hänen asemaansa vallassa tai pyrkimistään valtaan.²⁹⁵ Neuvostoliitossa ei voinut olla kansalaisyhteiskuntaa, koska avoin ja kriittinen julkinen keskustelu oli kiellettyä. Julkinen keskustelu oli täynnä tabuja.²⁹⁶ Neuvostoliitossa julkisen sanan käyttö oli verrattavissa asean käyttöön ja sanomalehteäkin verrattiin taisteluyksiköksi.²⁹⁷

Totalitaristisen Neuvostoliiton käyttämä julkisuudessa sallittu kieli oli hyvin tarkkaan sensuroitua. Neuvostokansaa estettiin saamasta oikeaa tietoa omasta yhteiskunnasta ja myös vertailu muiden kansakuntien kanssa oli mahdotonta. Glavlit (Neuvostoliiton sensuuroimisto) perustettiin vuonna 1922 ja sen tehtävänä oli ennen kaikkea tukahduttaa kaikki nuoren valtion ja sen laitosten toimintaan kohdistuva kritiikki. Glavlit toimi kaikilla valtionhallinnon tasoilla. Sensoreita oli enimmillään koko maassa noin 70 000. Heillä oli muistinsa tukena käytössään erityisiä käsikirjoja, joiden avulla he pystyivät varmistamaan, mitkä asiat, tapahtumat ja nimet kulloinkin olivat kiellettyjen aiheiden listalla. Näitä olivat muun muassa luonnonkatastrofit, tuotteiden hinnat ja hintojen nousut, rikos- ja pidätystilastot, sairaustilastot, ei-sosialististen maiden elintason paraneminen, ruokapula ja niin sanotut epähenkilöt (kuten Trotski).²⁹⁸

Kaikki Neuvostoliitossa julkaistu materiaali oli hyväksyttävä sensoreilla. Epp Laukin mukaan neuvostosensuurin keskeinen käytännön periaate oli, että kaikki oli kiellettyä, mikä ei ollut erikseen kerrottu sallituksi. Sensorien käytössä oli kuitenkin myös kaksi ohjekirjaa, joista toinen, pienen piirin julkaisu, kertoi salatuista aiheista ja toinen laajemmin levitetty teos määritteli aiheita, joista oli mahdollista puhua tai kirjoittaa. Ohjeissa myös kerrottiin, miten sallittuja aiheita olisi käsiteltävä.²⁹⁹

Syystä tai toisesta venäläiset tutkijat eivät ole juuri olleet kiinnostuneita tutkimaan Neuvostoliiton aikaisia journalistisia käytäntöjä, vaan he ovat keskittyneet ensi sijassa 1990-luvun ja sen jälkeiseen kehitykseen. Esimerkiksi Ivan Zassoursky tyytyy vain karkeaan menneisyyden luokitteluun. Hän on määritellyt vuodet 1920–1985 Neuvostoliitossa ”propagandakoneiston” kaudeksi. Tälle ajalle oli tyypillistä, että journalismi oli vahvasti ideologista, suostuttelevaa ja manipulatiivista. Kaikki joukkoviestimet olivat valtion omistuksessa, ja opposition ääni kuului samizdat-julkaisuissa.³⁰⁰

²⁹⁴ Tommilan (1980, 1) mukaan ”sensuurin avulla on ennakkoon ehkäisevästi pyritty estämään valtakunnalle, sen turvallisuudelle ja sen johdolle epämieluisiksi katsottujen mielipiteiden leviämistä”. Sensuurista lisää ks. esimerkiksi Perko (1974), Leino-Kaukiainen (1980), Backman (1980) ja Rusi (1982).

²⁹⁵ Immonen 1986, 26–28.

²⁹⁶ Kivinen 1998, 53.

²⁹⁷ Lauk 1999, 25; Löhmus 2002, 39, 61.

²⁹⁸ Smith 1976, 393, 421–422; Hingley 1979, 210–211; Paasilinna 1989, 46; McNair 1991, 109; Saharov 1991, 112; Löhmus 2002, 21, 60, 70;

²⁹⁹ Lauk 1999, 23–24.

³⁰⁰ Zassoursky 31.7.2000. Ks. samizdat-julkaisuista lisää esim. Hopkins 1983.

Tämän takia tärkeinä voidaankin pitää etenkin monien virolaisten mediatutkijoiden töitä.³⁰¹ Halliki Harron väitöskirja *Changing Journalistic Conventions in the Press, Empirical studies on daily newspapers under different political conditions in 20th century Estonia* (2001) ja Maarja Lõhmuksen väitöskirja *Transformation of Public Text in Totalitarian System* (2002) ovat tuoreimpia tutkimuksia virolaisen journalismin kiinnostavasta historiasta. Tamperelaisen tiedotustutkijan Jukka Pietiläisen väitöskirja *The Regional Newspaper in Post-Soviet Russia, Society, Press and Journalism in the Republic of Karelia 1985–2001* (2002) on myös tärkeä.³⁰²

Viro oli 1940, 1944–1991 osa Neuvostoliiton pakkovaltaa. 1940–1944 Viro miehitti natsi-Saksa. Viron neuvostotasavallalla oli kuitenkin oma kulttuurinen taustansa, omat käsitteensä ja identiteettinsä. Neuvostokolonialisaatio pystyi silti hämmästyttävän nopeasti ottamaan haltuunsa virallisen julkisuuden. Lõhmuksen mukaan paikallisella tasolla oli kuitenkin käytössä useita kulttuurisia puolustusmekanismeja ja siten myös kulttuurista vastarintaa. Nimenomaan tätä kielten konfliktia Lõhmus tutki väitöskirjassaan.³⁰³

Lõhmus jakaa Neuvostoliiton sensuurikäytännöt kolmeen vaiheeseen:

- 1) Stalinin aikainen sensuuri johti ”vääränlaisten” ajatusten esittäneiden ihmisten eliminoitiin.
- 2) Jälki-Stalinistinen aikana olivat käytössä ”pehmeämmät” sensuurimetelmät, jotka keskittyivät tekstien sensurointiin.
- 3) Myöhäis-Neuvostoliiton kaudella päämääränä oli säilyttää Neuvostoliiton merkityssysteemi ja huolehtia merkitysten siirtymisestä julkisiin teksteihin.³⁰⁴

Lõhmuksen mielestä neuvostosensuuri oli monimutkainen, mutta yhtenäinen prosessi, josta voidaan erottaa karkeasti kolme osa-aluetta: 1) ennakkosensuuri, 2) jälkisensuuri sekä 3) painostussysteemit. Käytännössä eri osa-alueet kietoutuivat toisiinsa. Sensuurin tehtävänä oli kontrolloida faktoja ja tulkintaa. Tavoitteena oli estää vaihtoehtoiset ja kielletyt tiedot ja tulkinnat julkisuudessa. Käytännössä kielletyn sfääriin kuuluivat esimerkiksi monet yhteiskunnallista muuttosta kuvaavat tilastot, ainoastaan *Statistika v SSSR* -julkaisusta saattoi toisinaan löytää mielenkiintoista tilastoainesta.³⁰⁵

³⁰¹ Ks. esim. Høyer, Lauk ja Vihalemm 1993.

³⁰² Pietiläinen käsittelee väitöskirjassaan laajasti Venäjän Karjalassa tapahtunutta journalismin muutosta. Venäläisen journalismin historian hän aloittaa vuodesta 1702, jolloin maahan perustettiin ensimmäinen sanomalehti. Neuvostojournalismin kannalta keskeisin muutos tapahtui Pietiläisen mielestä vuosien 1925 ja 1933 välillä. Vielä NEP-kautena maassa ilmestyi yksityisiä sanomalehtiä, esimerkiksi 1922 noin 20 prosenttia levikistä. Kiinnostava on myös tieto, että Stalinin kuoleman jälkeen Neuvostoliiton lehdistö alkoi monipuolistua. Selvimmin muutos näkyi nuorten lehdissä, iltapäivälehdissä sekä ns. kirjallisissa sanomalehdissä. Brežnevin aikana valtion kontrolli lehdistöstä oli tiukempi kuin Hruštšovin aikana, jolloin lehdistö keskittyi taisteluun etenkin toisinajatteliijoita vastaan. (Pietiläinen 2002, 99–115.)

³⁰³ Lõhmus 2002, 11; Høyer, Lauk ja Vihalemm 1993, 21–24.

³⁰⁴ Lõhmus 2002, 22.

³⁰⁵ Lõhmus 2002, 68.

Epp Lauk on artikkelissaan tuonut esille, miten Neuvostoliiton sensuuri perustui kahteen instituutioon: Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen ja KGB:hen. Laukin mielestä KGB oli systeemin "aivot", ja valtion sensuuriviranomaiset toimivat työrukkasina. Neuvostosensuurin käytännöissä oli monia orwellimaisia "totuuden ministeriön" piirteitä. Esimerkiksi sensuuri ja sensori kuuluivat jo sanoina kiellettyjen asioiden listalle, mutta virallisesti Neuvostoliitossa ei koskaan ollut sensuuria.³⁰⁶

Löhmuksen mukaan neuvostojournalismi keskittyi kahdeksan ideologisen myytin toistamiseen:

- 1) Myytti luoja Leninistä ja puolueesta
- 2) Myytti Venäjän vallankumouksen voitosta
- 3) Myytti suuresta isänmaallisesta sodasta
- 4) Myytti kommunistisesta tulevaisuudesta
- 5) Myytti neuvostotasavaltojen yhtenäisestä perheestä
- 6) Myytti työnteosta ja neuvostotalouden jatkuvasta paranemisesta
- 7) Myytti työväenluokasta johtavana "voimana"
- 8) Myytti vapaista ja iloisista neuvostokansalaisista, uudesta ihmisestä.³⁰⁷

Myyttejä toistettiin etenkin tärkeinä ideologisina vuosipäivinä. Loppujen lopuksi neuvostojournalismin "uutiset" eivät olleet uutisia länsimaisessa klassisessa mielessä, vaan enemmänkin neuvostovaltion PR-tiedotuksia. Neuvostojournalistien oli luovittava päivittäin poliittisten myyttien ja sensuurin välimaastossa.³⁰⁸

Löhmuksen tekemä laskelma Viron radion ennakkosensuurikäytännöistä osoittaa, että 1/3 tekstimuutoksista koski yksittäisiä sanoja ja 2/3 sisältöjä.³⁰⁹ Yhteistä muutoksille oli, että sensorit pyrkivät viemään tekstiä myönteisempään suuntaan.³¹⁰ Tarkimmin sensorit "siivosivat" ulkopoliittikkaa käsitteleviä tekstejä sekä toimittajan omia havaintoja arkitodellisuudesta.³¹¹

Sensuroinnin tuloksena oli yleensä teksti, jossa ei ollut lainkaan kritiikkiä, ei tarkkaan nimettyjä toimijoita, aikoja tai paikkoja. Lisäksi teksti noudatti oikeaoppista ideologista esitystyyliä ja oli linjassa neuvostomyyttien kanssa. Toimittajan oma persoona ei saanut tekstissä näkyä.³¹²

Löhmus osoittaa kuitenkin tutkimuksellaan, ettei kaikissa neuvostoviestimissä sentään oltu pelkästään kommunistisen puolueen äänitorvia. Viron ra-

³⁰⁶ Lauk 1999, 22–23, 27–31; Orwell 1981.

³⁰⁷ Löhmus 2002, 63–64.

³⁰⁸ Löhmus 2002, 64–65.

³⁰⁹ Löhmus 2002, 129. Viron radion sensoreilta säilyneet käsikirjoitukset ovat lajissaan harvinaisia. Yleensä kaikki sensuurin kohteeksi joutunut alkuperäinen journalistinen materiaali hävitettiin päivittäin sitä mukaa kuin sitä kertyi pöydille eikä niitä yleensä arkistoitu paikallisesti. Moskovaan arkistoituja eri neuvostotasavaltojen sensuuridokumentteja on myöhemmin tuhottu, koska "niillä ei ollut tieteellistä tai historiallista arvoa" tai niitä on julistettu valtiosalaisuuksiksi ja siten viety tutkimuksen ulottumattomiin. (Lauk 1999, 20, 29.)

³¹⁰ Löhmus 2002, 234.

³¹¹ Löhmus 2002, 248–249.

³¹² Löhmus 2002, 251.

diossa pystyttiin esittämään myös kritiikkiä, tosin pääasiassa vain yöaikaan lähetetyissä kulttuuriohjelmissä.³¹³

Nykyaikaisen totalitarismin yksi ensimmäisistä kriitikoista George Orwell on todennut, että totalitaarisen ilmapiirin yhdenmukaistava paine tekee kirjalliset ammattimiehet invalideiksi seuraavassa järjestyksessä: 1) journalistit, 2) sosiologit, 3) historioitsijat, 4) romaanikirjailijat, 5) kriitikot ja viimeiseksi 6) runoilijat.³¹⁴ Vaikka lista on täysin epätieteellinen, sillä on oma arvonsa. Journalistit joutuvat olemaan päivittäin tekemisissä tiedonvälityksen kanssa ja siten heidän saamansa palaute on kaikkein välittömin. Tutkijat ja kirjailijat tekevät työtään selvästi hitaammassa tahdissa ja heidän julkiset areenansa ovat useimmiten suppeampia kuin journalistien. Listan viimeisenä olevan runoilijat ovat siinä mielessä ”hankala kirjallinen joukkio”, että heidän käyttämänsä metaforinen ja abstrakti kieli antaa mahdollisuudet hyviin monenlaisiin tulkintoihin ja liikkuu lisäksi enemmän tunteen kuin järjen tasolla. Neuvostoliitossa nimenomaan runoilijoiden merkitys yhteiskuntakritiikin välittäjänä korostui.

Norjalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja Per Egil Hegge muistuttaa aiheellisesti, etteivät neuvostosenoritkaan olleet täydellisiä. Työtaturmia sattui aika ajoin myös neuvostolehdistössä. Esimerkiksi Kuuban kriisin aikana lokakuussa 1962 hallituksen iltapäivälehti *Izvestija* ehti julkaista Moskovan painoksessaan kommentaarin, jossa kerrottiin Neuvostoliiton tarjonneen Yhdysvalloille vaihtokauppasopimusta. Sen mukaan Neuvostoliitto poistaisi ohjuksensa Kuubasta, jos Yhdysvallat puolestaan luopuisi ohjuksistaan Turkissa. *Izvestijan* kommentaari julkaistiin samana päivänä, kun Hruštšov oli esittänyt salaisen ehdotuksensa Yhdysvalloille. Vaihtokauppaehdotusteksti oli ehditty poistaa myöhemmistä, maaseudulle ja ulkomaille menevistä painoksista.³¹⁵

Journalistinen kritiikki jakaantui Neuvostoliitossa hyväksytyyn ja kiellettyyn kritiikkiin. Löhmuksen mukaan aihe ja vallitseva aika (sosiaalinen mytologia) määräsivät kumpaan lajiin journalistinen kritiikki kulloinkin kuului. Kritiikki oli toivottua etenkin ulkopolitiikan teksteissä, joissa aiheena olivat ”he”. Kotimainen kritiikki, silloin kun sitä esiintyi, kohdistui yleensä alempiin virkamiehiin ja pieniin ongelmiin. Sosiaalisten prosessien kritisointi oli mahdotonta.³¹⁶

Löhmuksen mielestä neuvostojournalismi oli kuin ruumis, jossa oli kaksi erilaista kehämäistä tiedotussysteemiä: pienempi puolueen journalisteille ja suurempi kaikille kansalaisille. Journalismi toimi yleisen propagandasysteemin sydämenä. Journalismin tehtävänä oli tukea vallitsevaa ideologiaa, ei kritisoida sitä. Sen piti ylläpitää ja kontrolloida, että julkisuudessa esitetyt merkitykset olivat oikeanlaisia.³¹⁷ Salaiset asiat eivät siis kuuluneet journalismiin.

Täydentäisin hieman tätä Löhmuksen ”ruumismallia”. Tutkimukseni perusteella Neuvostoliiton julkisuuden voi mielestäni jakaa neljään erilaiseen

³¹³ Löhmus 2002, 191.

³¹⁴ Ahmavaara 1987, 162. Toinen varhainen totalitarismikriitikko oli ranskalainen Simone Weil (1909–1943). (Hankamäki 1997.)

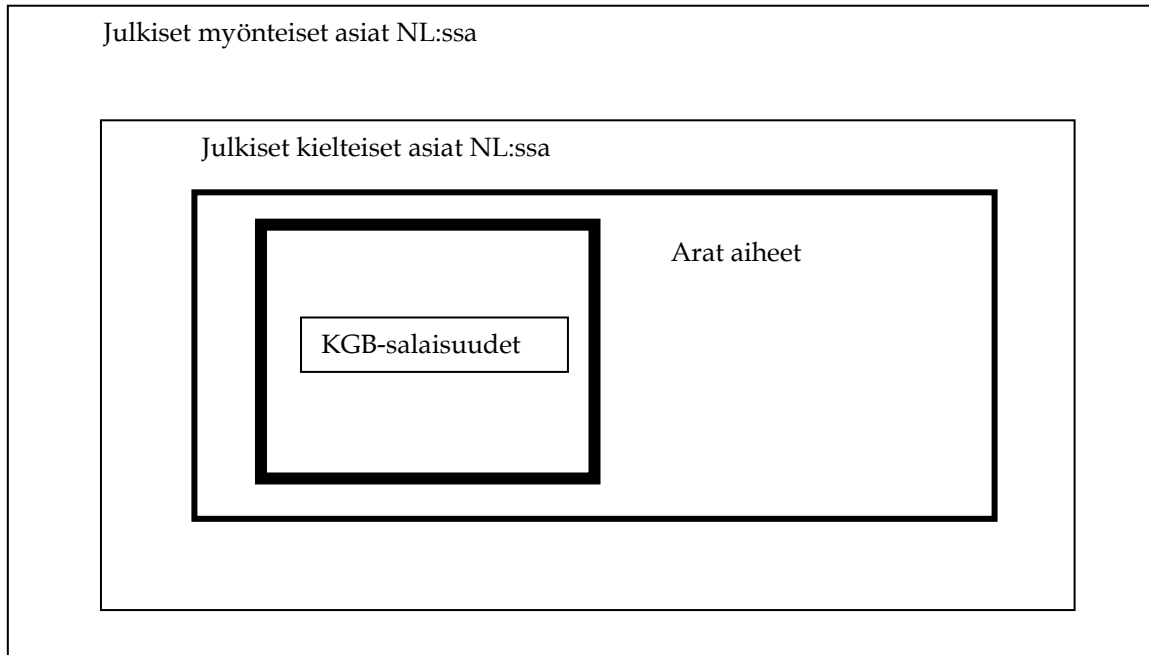
³¹⁵ Hegge 1972, 5–6.

³¹⁶ Löhmus 2002, 192.

³¹⁷ Löhmus 2002, 57–59. Suora sitaatti 57.

kehään asioiden avoimuus-/salaisuusasteen perusteella: 1) myönteiset asiat Neuvostoliitossa, 2) sallitut kielteiset asiat Neuvostoliitossa sekä 3) ei-sallitut, mutta kuitenkin tiedossa olevat kielteiset asiat (arat aiheet) ja 4) KGB-salaisuudet.

Oletan, että länsimaisin journalistisin kriteerein työskennelleen Moskovan-kirjeenvaihtajan tarkoituksena oli päästä mahdollisimman syvälle arkojen aiheiden alueelle.

KUVIO 6 Julkisuuden sfäärit Neuvostoliitossa

3 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä jaksossa esittelen tieteenfilosofisia (aineistolähtöisyys ja hermeneutiikka) sekä metodologisia (määrällinen ja laadullinen tekstianalyysi, haastattelut ja arkistotutkimus) keinoja, joiden avulla yhdistän neljän eri tutkimustradition säikeitä toisiinsa. Kehittelen samalla journalismin historian tutkimuksen ja erityisesti arkojen aiheiden tutkimuksen metodologiaa (moniaineistaisuus, hermeneuttinen pora) ja tulosten raportointitapaa, joita sovellan käytäntöön etenkin jaksosta viisi alkaen. Metodologialla tarkoitan ennen kaikkea systemaattisia tiedonhankintatapoja.

3.1 Hermeneutiikka - ymmärtämisen taidetta

Aineistolähtöisen teorian (grounded theory) samoin kuin muutkin laadullisen tutkimuksen edustajat korostavat sitä, että tutkijan on rakennettava aineistonsa analyysi mahdollisimman vapaana erilaisista taustaoletuksista ja -teorioista. Tutkijan on tunnettava aineistonsa perin pohjin ja rakennettava tulkintansa aineistonsa ehdoilla eikä joistakin vahvoista teoreettisista oletuksista käsin. Toinen tapa on rakentaa tulkinta yhden tai useamman teoreettisen oletuksen pohjalta, jolloin teoreettinen viitekehys rajaa aineistoa, tulkinnan etenemissuuntaa ja havainnoista tehtyjä päätelmiä.³¹⁸ Oman työni suhteen olen päätenyt aineistolähtöiseen tutkimustapaan.³¹⁹ Aineistolähtöisyys, kuten Glaser ja Strauss toteavat, voi käytännössä ottaa erilaisia muotoja.³²⁰

Väliverronen muistuttaa, että puhdas aineistolähtöisyys on käytännössä mahdotonta, koska meillä kaikilla on aina enemmän tai vähemmän

---

³¹⁸ Väliverronen 1998, 33; Eskola-Suuranta 1998, 146. Ks. Grounded theorystä lisää esim. Moring 1998, 229–258 ja Glaser - Strauss 1974.

³¹⁹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten lainkaan käyttäisi apuna erilaisia todellisuuden visualisointeja tai yksinkertaistuksia toisin sanoen teoreettisia malleja. Yksi kätevä toimitustyön hahmottamisen apuväline on esimerkiksi aiemmin esitelty Shoemakerin - Reesen -malli.

³²⁰ Glaser - Strauss 1974, 31.

tiedostettuja lähtökohtia. Esimerkiksi journalististen tuotosten tutkiminen ei voi kokonaan korvata tuotantoprosessien ja teknologioiden tutkimista.³²¹ Lähden nyt etsimään omaa tutkimustani varten lisää ajattelun rakennusaineiksia hermeneutiikasta.

Hermeneutiikkaa³²², filosofista suuntausta, on kutsuttu muun muassa ymmärtämisen taiteeksi ja tekniikaksi.³²³ Hermeneutiikka on aina ollut lähellä arkea. Esimerkiksi Diltheyn mielestä ”ymmärtämisen tarve on lähtöisin ennen kaikkea käytännöllisen elämän tarpeista, siitä miten ihmiset ovat riippuvaisia toinen toisistaan”³²⁴. Ilman ihmisen kykyä ymmärtää tuskin olisi mitään tietoa, saati sitten ihmisten välistä viestintää. Esimerkiksi Heideggerin mukaan ymmärtäminen on ihmisen perusominaisuus, se kuvaa ihmisen ”tapaa elää”.³²⁵

Mitä ymmärtäminen sitten perimmältään on? Gadamerin mielestä ymmärtäminen tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että kaksi ihmistä ymmärtää toisiaan: ”Ymmärtäminen on ensisijaisesti sopimusta tai harmoniaa toisen ihmisen kanssa.”³²⁶ Sanomattakin on selvää, ettei tämän harmonian saavuttaminen ole aivan yksinkertaista, koska jo oman itsensä ymmärtäminen on toisinaan vaikeaa. Kuschin mukaan ymmärtäminen on itsetuntemuksen edellytys.³²⁷ Mutta eikö menneisyyden ymmärtäminen siten ole täysin mahdotonta? Kyllä, jos vaadimme täydellistä ymmärtämistä. Sehän vaatisi kaiken huomioonottamista, kulttuurishistoriallisen kontekstin täydellistä hallintaa.³²⁸ Ehkä olisi parempi tyytyä esimerkiksi tulkintoihin.

Hermeneutiikan klassikon Schleiermacherin³²⁹ mukaan ymmärtäminen on nimenomaan tulkintaa. Hän määrittelee hermeneutiikan ”väärinymmär-

³²¹ Väliverronen 1998, 33.

³²² Hermeneutiikka nimitys tulee kreikan verbistä hermeneuo ”julistaa, kääntää, sanoa”. Kreikkalaisen mytologian mukaan Hermes, jumalien lähetti, keksi kielen ja kirjoittamisen ja toi jumalien viestejä ihmisille. Hermeksen piti ymmärtää ja tulkita jumalien haluja, jotka hänen sitten piti kääntää ja välittää kuolevaisille. Platonilla ”hermeneutike tekne” tarkoitti hermeneuttista taitoa selittää jumalien tahtoa ihmisille. Myöhäisantiikissa hermeneia tarkoitti kykyä vastavuoroiseen mielipiteiden vaihtoon, kääntämiseen ja viestimisen tekniikkaa. Metodinen tulkinta syntyi kreikkalaisuudessa ja juutalaisuudessa jo varsin varhain. (Kusch 1986, 13; Mueller-Vollmer 2000, 1.) Hermeneutiikalla on läheiset yhteytensä fenomenologiaan. Fenomenologian perusti Edmund Husserl (1859–1938). Fenomenologiassa on kyse ennen kaikkea filosofisesta asenteesta. Tunnettu on iskulause ”asioihin itseensä”. Se tarkoittaa, että fenomenologian tehtävänä on päästä pois pelkästä käsitteiden analysoinnista ja pystyyn kuolleista akateemista systeemeistä ja päätyä tuoreeseen ja elävään filosofiaan. Husserlin käsityksen mukaan kullakin tieteellä on oma lähtökohtansa ja alueensa, jotka yhdistyvät löyhästi määritellyn objektiivisuuden metodin avulla. Kukin tiede on pyrkinyt työntämään alueeltaan pois - subjektiivisen. Husserlin mielestä tiede saavuttaa lopulta kokonaisuuden vasta kun mukana ovat myös subjektiiviset asiantilat, kuten tunteet ja aistimukset. (Husserl 1995, 9–15). Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt tuomaan esille myös tätä puolta.

³²³ Gadamer 1985, 153.

³²⁴ Dilthey 2000, 154.

³²⁵ Kusch 1986, 81.

³²⁶ Gadamer 1985, 158.

³²⁷ Kusch 1986, 64.

³²⁸ Kalelan (2000, 139) sanoin ”Jos tutkijalta edellytetään esimerkiksi ´todellista´ tai ´varsinaista´ selitystä tai ´koko totuuden´esittämistä, tehtävä tuntuu liian vaativalta.”

³²⁹ Schleiermacher (1768–1834) oli ensimmäinen, joka teki hermeneutiikasta itsenäisen metodin. (Gadamer 1985, 171; Mueller-Vollmer 2000, 9.) Häntä ennen ”hermeneuttisesti ajatteli” muun muassa Johann Martin Chladenius (1710–1759).

tämisten välttämisen taiteeksi”.³³⁰ Heideggerin mukaan tulkitseminen on puolestaan ”ymmärtämisen kehittymistä”³³¹ ja samoilla linjoilla oli myös Chladenius: ”ymmärrämme asteittain”³³².

Hermeneutiikka pitää sisällään sekä kieliopillista että psykologista tulkintaa. Schleiermacher korostaa psykologista puolta.³³³ Osan merkitys löytyy ainoastaan sen kontekstista, aivan kuin sanan merkityksen ymmärtää lauseyhteydestä. Ymmärtäminen on luonteeltaan kehämäistä, siinä kokonaisuus ja osat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Ymmärtämisemme, toisin sanoen hermeneuttinen kehä, laajenee koko ajan sitä mukaan kuin tietomme kokonaisuudesta ja sen osista lisääntyvät.³³⁴ Hermeneuttisen kehän voi ymmärtää myös pyrkimyksiksi holistiseen näkemykseen.³³⁵ Heidegger toteaa, että ymmärtämisen kehä kuuluu itse asiassa mielen rakenteeseen.³³⁶

Schleiermacherin mielestä hermeneuttinen kehä on tarpeen, koska ”kaikki mikä tarvitsee tulkintaa ei voi tulla heti ymmärretyksi”.³³⁷ Esimerkiksi Droysenin mukaan historiallinen tieto on ”tutkimuksen kautta ymmärtämistä” ja siten ymmärtäminen ja tutkimuksen³³⁸ tekeminen ovat itse asiassa Droysenille synonyymeja.³³⁹ Myös Ricoeur hyväksyy hermeneuttisen kehän käsitteen. Hänen mukaansa arvaus ja vahvistaminen ovat tietyssä mielessä kehämäisesti suhteessa keskenään, mutta kyse ei ole noidankehästä eikä kehäpäätelmästä, koska vahvistamisen lisäksi hermeneuttiseen kehään kuuluu myös kumoamisen menetelmiä, kuten ”kilpailevien tulkintojen konflikti”. Kaikki tulkinnat eivät aina ole samanarvoisia.³⁴⁰ Kiistämätön tosiasia on, että laadullisen tutkimuksen ongelmallisin vaihe on juuri tulkintojen tekeminen. Eskolan ja Suorannan mukaan ”tulkintojen hedelmällisyys ja osuvuus on lopulta kiinni tutkijan tieteellisestä mielikuvituksesta”³⁴¹. Chladenius on huomauttanut, että jos kaksi historioitsijaa kertoo samasta tapahtumasta eri version, se ei tarkoita välttämättä sitä, että todellisuuden esitykset olisivat ristiriidassa keskenään tai vain toinen niistä olisi totta. Nietzsche onkin

³³⁰ Gadamer 1985, 162–163.

³³¹ Heidegger 2000, 191.

³³² Chladenius 2000, 69–70.

³³³ Gadamer 1985, 164. Hivonen toisenlaisen hermeneutiikka-tulkinnan on omaksunut esimerkiksi Ricoeur, joka kutsuu Schleiermacherin edustamaa linjaa ”romanttiseksi hermeneutiikaksi”. Ricoeurin mukaan tulkinta on ymmärtämisen erityinen tapaus ja ymmärtämisen ensimmäinen akti pitää olla arvauksen muotoinen. Väärinymmärtäminen on mahdollista ja jopa väistämätöntä. Arvaamisesta olisi siirryttävä selittämiseen. Selittäminen (erklären) vaatii aina ymmärtämistä (verstehen). Selittämisestä olisi viimein siirryttävä käsittämiseen. (Ricoeur 2000, 115–137.) Esimerkiksi Kalela (2000) tuntuu mieltyneen nimenomaan juuri Ricoeurin ajattelutapaan.

³³⁴ Schleiermacher 2000, 84; Gadamer 1985, 164–167.

³³⁵ Kusch 1986, 37. Tunnetuimman suomalaisen hermeneutikon Georg Henrik von Wrightin mukaan (1999, 181) ”Hermeneutikkojen asennoituminen on holistista. - - Hermeneutikkojen päämääränä on ymmärtää ihminen historiallis-yhteiskunnallisena olentona.” Heidegger 2000, 197.

³³⁶ Heidegger 2000, 197.

³³⁷ Gadamer 1985, 169.

³³⁸ Tutkimuksen käsitteen synty ajoittuu 1800-luvulle ja sillä haluttiin kuvata etenkin tutkimusmatkailijoiden tunkeutumista tuntemattomille alueille. (Gadamer 1985, 190–191.)

³³⁹ Gadamer 1985, 190.

³⁴⁰ Ricoeur 2000, 125–126.

³⁴¹ Eskola - Suoranta 1998, 147.

kärjistänyt, ettei ole olemassa tosiasioita, vaan tulkintoja. Jokainen tekstin tulkinta on vain yksi mahdollinen ”merkitys” monien muiden merkitysten joukossa.³⁴² Tulkitsijan epävarmuutta lisää Schleiermacherin toteamus, että ”tulkinta ei ole koskaan varmaa”³⁴³ ja Diltheyn lausahdus: ”kaikessa ymmärtämisessä on jotakin irrationaalista, koska elämä on irrationaalista; sitä ei voi esittää loogisessa muodossa”³⁴⁴.

Tulkintojen analysointia ja perusteluja helpottavat erilaiset aineiston jäsenystävät, kuten teemoittelu ja tyypittely.³⁴⁵ Yksi tapa perustella omia tulkintoja on käyttää erilaisia tekstikatkelmia. Nämä sitaattit voivat toimia myös aineistoa kuvaavina esimerkkeinä, kuten tässä tutkimuksessa on tehty.³⁴⁶

Schleiermacher näyttää kuitenkin lohduttavasti uskovan myös, että ennemmin tai myöhemmin ihminen voi yltää jopa ”täydelliseen ymmärtämiseen”. Tämä edellyttää, että kaikki yksittäiset osaset loksahtavat paikoilleen.³⁴⁷ Hermeneutiikan voisi siten ymmärtää ja tulkita pyrkimykseksi ”täydelliseen ymmärtämiseen”.

Otan seuraavaksi matkaani hermeneuttisen kehän idean ja yhdistän sen monimenetelmäisyyteen ja moniaineistaisuuteen.

3.2 Moniaineistisuuden ja -menetelmäisyyden periaatteet

Tutkijalta edellytetään nykyään räätälin taitoja ja tutkimuskohteeseen sopivaa työkalulaukkuja. Joustavuus on yhä enemmän päivän sana tutkimuksessakin.³⁴⁸ Syynä on etenkin tutkimuskentän laajeneminen uusille alueille, kuten esimerkiksi historian tutkimuksessa arjen historiaan, mikro-, nais-, mentaliteetti- ja psykohistoriaan.³⁴⁹ 1990-luvun alkupuolelta lähtien on voitu historian tutkimuksessa puhua myös ”hermeneuttisten kysymyksenasettelujen renessanssista”.³⁵⁰

Tutkin suomalaisten joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajuutta journalististen tekstien³⁵¹, haastattelujen, arkistolähteiden ja luonnollisesti tutkimus- ja muun kirjallisuuden avulla. Väitän, että juuri tutkimusaineistojen runsaus erottaa tutkimukseni monista muista joukkoviestinnän alalla viime vuosina julkaistuista lähihistoriaa käsittelevistä töistä.³⁵²

³⁴² Mueller-Vollmer 2000, 7.

³⁴³ Schleiermacher 2000, 81.

³⁴⁴ Dilthey 2000, 162.

³⁴⁵ Ks. esim. Eskola - Suoranta 1998, 161–186.

³⁴⁶ Eskola - Suoranta 1998, 176.

³⁴⁷ Gadamer 1985, 168.

³⁴⁸ Ks. esim. Ahtiainen - Tervonen 1990, 11–36; Grönholm 1998, 18.

³⁴⁹ Haapala 1990, 75; Grönholm 1998, 9

³⁵⁰ Kalela 1993, 136.

³⁵¹ Tässä yhteydessä tarkoitan teksteillä myös kuvaa ja ääntä.

³⁵² Esimerkiksi Heikki Luostarinen (1994) käytti aineistonaan pääasiassa tutkimuskirjallisuutta ja jonkin verran brittiläisissä lehdissä julkaistua journalismia, mutta ei lainkaan haastatteluja. Heikki Kuutti (1995) puolestaan keskittyi tutkimuskirjallisuuden lisäksi teemahaastatteluihin, mutta ei tarkastellut lainkaan journalistisia tuotoksia. Myös Tuomo Mörä (1999) jätti journalistiset tuotokset pois tutkimuksestaan. Mörä teki väitös-

Vaikka tutkimuksissa ei useinkaan kovin tarkasti eksplikoida poisjätettyjä aineistoja tai aineiston keruutapoja³⁵³, lienevät taustalla niin sanotut työ- tai tutkimusekonomiset syyt. Luonnollisesti pelkästään arkistotutkimus tai satojen teemahaastattelujen tekeminen työllistää helposti tutkijan moneksi vuodeksi. Mutta eikö tällaisen runsaan, mutta kapea-alaisen empirian keräämisen vaarana tällöin ole, että tutkimuskohteesta jää jotain olennaista löytymättä?

Väitän, että pelkästään yhdellä tutkimusmenetelmällä ja otteella on usein vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. Laajapohjaisinkin tutkimuksen tulos voi siten olla vino. Esimerkiksi pelkät haastattelut saattavat antaa liian suuren painon yksilötason tekijöille, kun taas viralliset asiakirjat kuvaavat todellisuuden liian organisaatiokeskeisenä. Yleinen tapa edelleen on lyödä tutkimusmenetelmät ja aineistot lukkoon mahdollisimman varhain, jo tutkimuksen alkuvaiheessa. Tutkimuksen tekeminen on jatkuvaa rajausten pohjimista, mutta olisiko parempi tehdä rajauksia tutkimuksen aikana ja ennemmin aineiston määrään kuin lähteisiin tai tiedonhankintatapoihin - niin kuin joukkoviestintätutkimuksessa näyttää tähän asti olleen tapana.

Jari Eskola ja Juha Suoranta neuvovat laadullisen tutkimuksen oppaassaan, että hyvä lähtökohta on valita tutkimuksen lähestymistapa ja menetelmä kulloistenkin tutkimustarpeiden- ja tavoitteiden mukaan.³⁵⁴ Luostarinen puolestaan toteaa, että " - samoin kuin lähteiden moninaisuus tavallisesti aina parantaa journalistista tuotetta, näkökulmien ja niitä tarjoavien menetelmien runsaus monipuolistaa tutkijan katsetta journalismiin". Hän lisää,

---

kirjan osana EU-projektia, jossa hänen tehtäväkseen tuli tehdä toimittajahaastattelut. Pertti Suhonen (1994) taas ei tehnyt lainkaan haastatteluja. Tuoreena poikkeuksena ovat Asko Hynninen (2000) Jyväskylässä hyväksytty väitöskirja *Periaatteessa julkista: julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*, jyväskyläläisen Jaana Hujanen väitöskirja *Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja puheessa* (2000) sekä tamperelaisen journalismin tutkijan Heikki Heikkilän (2001) väitöskirja *Ohut ja vanha journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Sekä Hynninen että Heikkilä yhdistelevät luovasti erilaisia perinteisiä tutkimusmetodeja ja kehittelevät jopa kokonaan omia tiedonhankintatapoja: Hynninen "avoimuustestin" ja Heikkilä "rakentavia toiminnallisia kokeiluja". (Hynninen 2000, 16; Heikkilä 2001, 295.) Hujanen teki sekä toimittajahaastatteluja että kävi läpi suuren määrän maakuntalehtien journalistisia juttuja. (Hujanen 2000, 51–62.)

³⁵³ Poikkeuksena Mörä, joka esittelee haastattelun "vaihtoehtoiksi" sisällönanalyysin ja osallistuvan havainnoinnin. (Mörä 1999, 24–27.) Hän arvioi kriittisesti muiden tutkimusmenetelmien avulla saatavissa olevia seuraavaan tapaan: "Sisällön analysointi saattaa myös johtaa harhaan. Jos esimerkiksi tutkitaan journalistien lähdekäytäntöjä pelkästään ilmisisällön perusteella, saadaan vinoutuneita tuloksia" (Mörä 1999, 25) ja "Osallistuvan havainnoinnin rajoite on myös siinä, että tutkija näkee kerrallaan vain yhden pienen viipaleen journalistisen prosessin kokonaisuudesta" (Mörä 1999, 26). Entä haastattelututkimuksen mahdolliset vinoutumat ja rajoitteet? Mörä (1999, 27) toteaa, että "periaatteessa on mahdollista, että vaikkapa tärkeimmistä lähteistä kertoessaan he halusivat kaunistella asioita - -. Toisaalta en usko, että journalisteilla oli suurta tarvetta kaunisteluun. Kaikki haastateltavat olivat mukana vapaaehtoisesti, haastattelut sovittiin anonyymeiksi eikä journalisteilla ollut näissä haastatteluissa mitään menetettävää. Kiusallisistakin asioista rohjettiin puhua." Muita tiedonhankintakeinoja käyttämällä Mörä olisi kuitenkin voinut saada selville lisää "kiusallisia asioita", tarkistaa haastateltavien puheita ja arvioida heidän avoimuutensa tasoa.

³⁵⁴ Eskola - Suoranta 1998, 62. Ks. myös esim. Grönholm 1998, 30; Luomanen - Räsänen 2000, 55–58.

että ”kaikki menetelmät eivät kuitenkaan ole kaikkien tutkimustavoitteiden ja journalismikonseptioiden kannalta yhtä relevantteja”.³⁵⁵

Näinhän tietysti on, mutta mikään ei silti estä pohtimasta poisjätettyjä metodivaihtoehtoja, esimerkiksi mitä lisäväriä muut tutkimustavat kenties olisivat voineet tuoda tutkimusprosessiin. Luostarinen on arvioinut jälkeensä, että väitöstyön aineistonvalintaan vaikutti muun muassa se, että haastatteluihin perustuvaa tutkimusta oli tehty aiheesta jo varsin mittavasti: ”Ei tuntunut mielekkäältä ryhtyä koluamaan samoja marjapaikkoja uudelleen.”³⁵⁶ Mielestäni tämäkään ei ole riittävä peruste haastatteluista luopumiselle. Omissa haastatteluissa kysymykset olisi voitu räätälöidä ja kohdistaa entistä tarkemmin tutkimuksen tarpeisiin.

En ole tässä tutkimuksessa käyttänyt esimerkiksi muodikasta tekstin-tutkimuksen tapaa, Faircloughin (esim. 1992) kehittämää kriittistä diskurssianalyysia. Se olisi mielestäni rajannut liikaa etukäteen tutkimustani sekä teoreettisesti että aineiston määrän suhteen. Kriittinen diskurssianalyysi olisi nähdäkseni kuljettanut tutkimustani liaksi pois hermeneuttisesta, historian-tutkimuksellisesta ja aineistolähtöisestä tutkimustavasta kohti toisia tutkimusparadigmoja. Mikään ei kuitenkaan estä, etteikö keräämäni aineistoa voisi myöhemmin käydä läpi myös näistä tutkimusparadigmoista käsin. Esimerkiksi kriittinen diskurssianalyysi voisi syventää ja tuoda lisää näkökulmia Moskovan-kirjeenvaihtajien työn historiaan, etenkin journalististen tekstien tulkintaan.

Minulla ei myöskään ollut mahdollisuuksia palkata osaavaa aputyövoimaa empiirisen materiaalin keräämiseksi ja luokitteluksi.³⁵⁷

Väliverrosen mukaan parhaimmillaan työkalupakki-ajattelu on tuottanut luovia tieteidenvälisiä sovelluksia ja pahimmillaan epämääräistä, menetelmien ja teorioiden sekamelskaa.³⁵⁸

Erilaisten aineistojen, teorioiden ja menetelmien käyttöä samassa tutkimuksessa voidaan kutsua triangulaatioksi³⁵⁹ eli siis ”kolmiomittaukseksi”.³⁶⁰ Eskola ja Suoranta puhuvat esimerkiksi aineistotriangulaatiosta ja teoria-triangulaatiosta. He suosittelevat varovasti myös määrällisen ja laadullisen aineiston yhteiskäyttöä.³⁶¹ Glaser ja Strauss

³⁵⁵ Luostarinen 1994, 177.

³⁵⁶ Luostarinen maaliskuu 2000. (Kirje)

³⁵⁷ Voi tietysti hivenen kritisoida sitä, että tutkijat näyttävät olevan tässä suhteessa hieman erilaisessa asemassa eri yliopistoissa ja laitoksissa. Empiirisen aineiston keräämiseksi ja luokitteluksi aputyövoimaa ovat väitöskirjaansa varten voineet käyttää esimerkiksi Luostarinen (1994), Mörä (1999) ja Harro (2001). Toisaalta tutkimusapulaisten käytöstä voi olla riesaakin. Vain yksi esimerkki: Halliki Harron väitöskirjassa (2001, 69 ja 83) ei tutkittu lainkaan juttujen aiheita, koska tutkija ja hänen kaksi assistenttiaan eivät päässeet yksimielisyyteen juttuaiheiden oikeasta luokittelutavasta.

³⁵⁸ Väliverrosen 1998, 36.

³⁵⁹ Historiantutkimuksessa moniaineistisuus on yhteiskuntatieteellistä tutkimusta useammin ollut tärkeää. Siksi uudet hienot termit, kuten triangulaatio, saattavat herättää historiantutkijoissa hilpeyttä. Hyvä historiantutkija on aina pyrkinyt saamaan käsiinsä kaiken tutkimuksen kannalta relevantin aineiston ja pyrkinyt sen asianmukaiseen erittelyyn. (Ks esim. Ahtiainen - Tervonen 1996, 128).

³⁶⁰ Eskola ja Suoranta 1998, 69.

³⁶¹ Eskola ja Suoranta 1998, 69–71.

korostivat jo 1970-luvulla, ettei laadullisten ja määrällisten menetelmien välillä ole mitään perustavanlaatuista yhteentörmäystä.³⁶² Myös Pertti Alasuutari on todennut, että ”kvalitatiivista ja kvantitatiivista analyysia voidaan pitää tietystä mielessä jatkumona, ei vastakohtina tai toisensa pois sulkevana analyysimalleina”.³⁶³ Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus nähdään siis nykyään toisiaan täydentäviksi, ei kilpaileviksi suuntauksiksi.³⁶⁴ Näin siis ainakin teoriassa. Väitän, että tutkimusalojen vanhat, perinteiset tavat tehdä tutkimusta näkyvät silti vielä pitkään myös joukkoviestinnän tutkimuksessa, vaikka muutosta onkin jo havaittavissa.

Veikko Pietilä kirjoitti jo kolmisenkymmentä vuotta sitten, että ”yhdessä ja samassa tutkimuksessa voidaan tietoja joutua keräämään useammalla eri tavalla ja useammasta eri tietolähteestä”.³⁶⁵ Siis voidaan, mutta ei välttämättä tarvitse. Klassikoksi muuttunut metodiopas kertoo hyvin joukkoviestinnän tutkijoiden tavoista: hyvällä omallatunnolla on voinut valita tutkimuksiinsa pääasiassa vain yhden aineiston keruumenetelmän kerrallaan. Voisikohan ohje jatkossa kuulua esimerkiksi seuraavasti: ”Joukkoviestinnän tutkijan olisi kerättävä tutkimukseensa tietoja mahdollisimman monipuolisesti. Vain poikkeustapauksissa hänen kannattaa tehdä tutkimuksensa ainoastaan yhden tutkimusmenetelmän tai aineistolähteen varassa.”

3.3 Arat tutkimusaiheet ja hermeneuttinen pora

Inhimilliseen elämään kuuluu, ettei kaikkia tietoja koskaan haluta kertoa. Ilmiö on tuttu etenkin haastattelututkimuksista³⁶⁶, mutta pätee myös erilaisiin kirjallisiin lähteisiin, joihin on tallennettu todellisuutta enemmän tai vähemmän valikoidusti.

Ihmisillä on taipumus jatkuvasti kaunistella itseään ja myös menneitä tekojaan. Väitän, että kuitenkin vain harvoin tutkimuksen teossa tullaan pohtineeksi omaan tutkimukseen liittyvien arkojen aiheiden problematiikkaa ja erilaisia vaihtoehtoisia tutkimusmenetelmiä.

Esimerkiksi haastattelututkimuksissa kysymykset näyttävät jäävät siten helposti liian pinnallisiksi ja kilteiksi. Arimmat, vaikeimmat lähestyttävät aiheet selviävät tutkijalle kuitenkin yleensä vasta tutkimuksen aikana, tiedon ja kokemuksen karttuessa. Kysymyksenasettelua olisikin voitava hienosäätää ja

³⁶² Glaser ja Strauss 1974, 17.

³⁶³ Alasuutari 1993, 15.

³⁶⁴ Alasuutari 1993, 15. Ks. myös Hirsjärvi ym. 1997, 133.

³⁶⁵ Pietilä 1973, 55.

³⁶⁶ Omassa pro gradu - työssäni (Uskali 1994, 150) luokittelin haastateltavani täysin avoimiin ja jonkin verran varovaisiin. Täysin avoimet käyttivät haastattelutilannetta tilityksellisesti ja olivat muun muassa kriittisiä omaa työnjälkeään kohtaan. Muitakin haastattelun avoimuusluokitteluja voisi luonnollisesti keksiä. Mörä (1999, 24) havaitsi omassa EU-journalisteja käsittelevässä väitöskirjatyössään, että esimerkiksi itsesensuuri tai omien mielipiteiden näkyminen jutuissa olivat selvästi arkoja aiheita, joista journalistit eivät halunneet puhua oma-aloitteisesti.

kohdistaa uudelleen koko tutkimusprosessin ajan³⁶⁷, koska juuri nämä unohdetut, kätkeyt ja väärennetyt kipupisteet voivat olla tutkimuksen kannalta kaikkein antoisimpia, eniten tutkijan ymmärrystä lisääviä.

Metaforat ovat käytännöllisiä ymmärtämisen ja ajattelun apuvälineitä. Niiden avulla voi tiivistää ja visualisoida laajojakin kokonaisuuksia. Metaforien merkitys on tajuttu muun muassa sosiologiassa, jossa klassikkoajatteliijoilla on ollut tapana luoda nimenomaan uusia metaforia³⁶⁸.

Perustelen seuraavaksi, miksi lähihistorian tutkimuksen tekemisessä kannattaa käyttää hyödyksi hermeneuttisen poran metaforaa tai tutkimusstrategiaa. Tämä liittyy tutkimukseni sivutarkoitukseen, kun alussa sanoin, että tarkoitukseni on myös kehittää journalismin historian tutkimuksen ja erityisesti arkojen aiheiden tutkimuksen metodologiaa, tulosten raportointitapaa ja teoriaa.

Ensinnäkin pora liittyy työn tekemiseen, jota myös tutkiminen mitä suurimmassa määrin on. Pora on työkalu, joka helpottaa fyysisen työn tekemistä. Tieteen kielessä työkalu on yleisesti käytetty metafora, jolla tarkoitetaan yleensä enemmän kuin pelkästään kynää ja paperia tai tietokonetta. Etenkin laadullisessa tutkimuksessa tutkija nähdään käsityöläiseksi, joka erilaisia työkaluja (lue tutkimusmenetelmiä) käyttämällä yrittää etsiä luovasti, mutta myös systemaattisesti, tutkimusalan ammattiperinteitä noudattaen, uutta tietoa.

Pora saattaa vaikuttaa ensi kuulemalta yksipuoliselta työkalulta. Sen monipuolisuus piilee kuitenkin poranterissä. Samalla poralla (tutkijan hermeneuttinen ajattelu) on mahdollista pureutua hyvin erilaisiin (lähde) materiaaleihin. Esimerkiksi haastatteluja, sisällönerittelyjä ja arkistotutkimusta voi ajatella erilaisina poranterinä, joiden avulla tutkija voi pureutua vertikaalisesti, mutta myös horisontaalisesti erilaisiin aineistoihin. Hermeneuttinen pora on siis intellektuaalinen työväline.

Poran energianlähteenä nimensä mukaisesti on tutkijan hermeneuttinen, dynaamisesti laajeneva ja täydentyvä spiraalinmuotoinen ajattelu. Hermeneuttisen poran avulla erilaisia teriä vaihtamalla tutkijan on mahdollista saada monipuolisesti tietoja hyvin erilaisista lähihistorian kerroksista. Tutkijan tutkimuskysymykset vaikuttavat olennaisesti siihen, mitkä menneisyyden aineosat ovat kaikkein halutuimpia. Poraaminen eli näytteiden etsiminen voi aluksi olla luonteeltaan kokeilevaa. Kun näytteistä löytyy analysoinnin jälkeen mielenkiintoisia löydöksiä, voidaan eri menetelmin yrittää täydentää saatuja tietoja, porautua yhä syvemmälle uuteen tietoon. Juuri tässä piilee hermeneuttisen poran voima.

Perusolettamukseni on, että etenkin lähihistorioitsijan kannalta kultasuonet ja timanttilöydökset eli uudet, mielenkiintoiset ja tärkeät tiedot,

---

³⁶⁷ Käytännössä näin tehdään verrattain harvoin. Lähes poikkeuksetta monet tutkimusprosessin alussa laaditut kysymyspatteristot säilyvät muuttumattomina koko tutkimuksen ajan. En ole löytänyt esimerkiksi yhtään tutkimusta, jonka liitteissä olisi erilaisia haastattelurunkoversioita.

³⁶⁸ Gronow - Noro - Töttö 1997, 11.

ovat yleensä vaikeasti esiin kaivettavissa.³⁶⁹ Väitän myös, että tutkimuksen kannalta kultahippuja ovat yleensä nimenomaan arkoja aiheita koskevat tiedot.³⁷⁰

Ne ovat yleensä kohteelleen vähintään kiusallisia, ja siksi salassa pidettäviä, ei-julkisia. En ole ajatuksineni aivan yksin. Myös brittiläinen nykyhistorioitsija Timothy Garton Ash on todennut, että niin hallitukset kuin yksilötkin haluavat pitää kaikkein tärkeimmät asiat salassa.³⁷¹

Hermeneuttisen poran avulla on mahdollista keskittyä nimenomaan ongelmakohtiin. Tiedonhankintatapoja vaihtaen ja niiden avulla saatuja tietoja kriittisesti tarkastelemalla voidaan päästä syvempään ymmärrykseen myös aroista aiheista. Uudet, arat tiedot voivat melkoisestikin muuttaa kuvaamme lähihistoriasta.³⁷²

Väitän, että kaikki yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen tutkimus, olipa tutkimusaihe mikä tahansa, joutuu jollain tavoin sivuamaan aina myös arkojen aiheiden problematiikkaa. Ei siis tarvitse välttämättä tutkia esimerkiksi suomettumista tai itesesensuuria kohdatakseen arkoja aiheita, riittää kun on tekemisissä ihmisten kanssa.

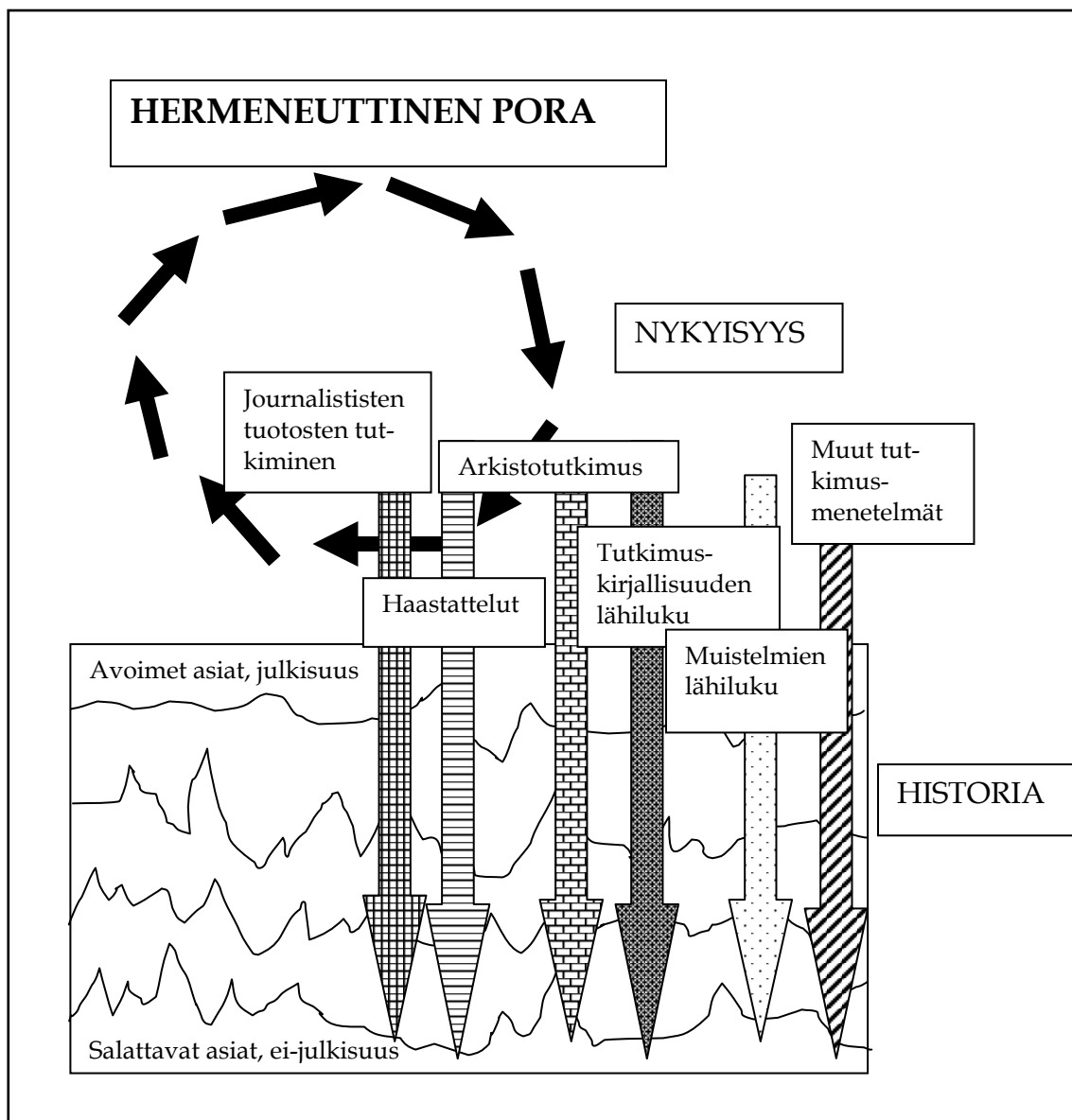
---

³⁶⁹ On myös mahdollista, että tutkija löytää tutkimusaiheen, jota ei ole aiemmin ehditty tutkia, ja hän pääsee siten tekemään ensimmäisenä valtauksia "neitseellisille alueille". Tällöin myös helposti esiin kaivettavat maaperät saattavat olla arvokkaita, koska niillä on niin sanottua uutuuksiarvoa - ehkä myös uutisarvoa. Uusien, ennen tutkimattomien lähdeaineistojen löytäminen, saattaa keventää tutkijan urakkaa. Hänen on ainakin teoriassa helpompaa osoittaa löytäneensä uutta tietoa. Esimerkiksi monia Moskovan arkistoihin liittyviä tutkimuksia markkinoitiin 1990-luvulla muun muassa uudella lähdeaineistolla

³⁷⁰ Luonnollisesti myös monien "itsestänselvyyksien" ja arkipäiväisyyksien kyseenalaistaminen on jatkuvasti tärkeää.

³⁷¹ Ash 1999, xii.

³⁷² En lähde tässä yhteydessä erikseen arvioimaan eri tutkimusmenetelmien soveltuvuutta lähihistoriaa tutkittaessa. Totean vain sen, että ainakin periaatteessa monet eri lähdeaineistot tarjoavat tutkijalle tietoja tai johtolankoja alimmista, arkojen aiheiden kerroksista. Esimerkiksi julkiset journalistiset tuotokset saattavat tuoda päivänvaloon vaiettuja, arkoja aiheita. Samojen lähdeaineistojen tutkimiseen voidaan luonnollisesti käyttää eri tutkimusmenetelmiä.

KUVIO 7 Hermeneuttinen pora lähihistoriaa tutkittaessa

3.4 Tekstianalyysi: laatua ja määrää

Journalistisiin teksteihin on jäänyt monenlaisia painaumuksia ja raapaisuja niiden tekijöistä, instituutioista, toisista teksteistä, lajityypeistä, oletetuista katsojista tai lukijoista. Kuten Risto Kunelius toteaa, uutisteksti ei luonnollisestikaan sisällä itsessään kaikkea tarpeellista informaatiota uutisen ymmärtämiseksi. "Tekstin ymmärtäminen vaatii aina myös kontekstualisointia ja kulttuurista kompetenssia".³⁷³ Kontekstien tulkinnassa ratkaisevat luonnollisesti tutkijan lähtöoletukset, tutkimusongelmat ja muut näkökulman rajaukset. Väliverron

³⁷³ Kunelius 1996, 270.

sanoo, että ”tekstit ovat jälkiä, joita seuraamalla voimme tutkia viestinnän ilmiöitä”.³⁷⁴

On itsestään selvää, ettei kirjeenvaihtajien työtä voida tutkia ilman journalistisia tuotoksia. Jo tekstejä tutkimalla on mahdollista tehdä päätelmiä myös niiden tuotannosta. Tekstien kautta voi edetä yksittäisistä, konkreettisista ilmiöistä teoreettisiin kysymyksiin mediasta.³⁷⁵ Median sisällöt ovat keskeisiä mediavaikutusten luoja. Ne ovat myös tutkimuksellisesti varsin helposti lähestyttäviä ja avoimia kohteita.³⁷⁶

Kielen ja tekstien tutkimisen merkitys on oivallettu viimeisen vuosikymmenen aikana yhä laajemmin eri tieteenaloilla. Samaan aikaan kielen luonne neutraalina todellisuuden kuvaamisen välineenä on kyseenalaistettu. Kieli on sosiaalisen todellisuuden tuote ja sitä käytetään eri tavoin pyrittäessä saavuttamaan erilaisia päämääriä.³⁷⁷ Propaganda, mainonta tai jokin muu yksipuolinen todellisuuden kaunistelu käy hyvin esimerkistä.

Oma laadullinen tekstianalyysini, joka perustuu juttujen lähilukemiseen³⁷⁸, argumentaation tukena käytän empiirisen aineiston esittelyn yhteydessä suoria sitaatteja. Joku voisi väittää, että jopa aivan liikaa.³⁷⁹

Perustelen pitkien suorien lainausten käyttöä edellä mainittujen syiden lisäksi myös sillä, että tämän työn yhtenä keskeisenä kysymyksenä oli ottaa selville mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät Suomeen. Sen sijaan, että olisin kopioinut liitteiksi esimerkiksi kymmeniä kirjeenvaihtajien tekemiä havainnollisimpia juttuja kokonaan, ajattelin, että tehtäväni on tuoda lukijan nähtäväksi vain juttujen olennaisimmat ja mielenkiintoisimmat tekstin osat. Journalististen tekstilähteiden ja arkistolöytöjen lisäksi olen käyttänyt työssäni myös haastattelusitaatteja. Olen nimittänyt käyttämäni eri lähteiden sisällön

³⁷⁴ Väliverronen 1998, 32.

³⁷⁵ Kantola ym. 1998, 8.

³⁷⁶ Shoemaker - Reese 1991, 23.

³⁷⁷ Luostarinen - Väliverronen 1991, 7; Eskola - Suoranta 1998, 141.

³⁷⁸ Lähilukemisella tarkoitan laadullisessa tutkimuksessa yleistä tapaa käydä läpi aineistoa uudestaan ja uudestaan ja tehdä siitä päätelmiä. Esim. Halonen (2003, 18) on kysynyt aiheellisesti: Millainen oppimäärä ja perehtyneisyys antavat oikeutuksen lähilukuun? Yksi raja voisi mielestäni olla esimerkiksi jatkotutkimuksessa, lisensiaatintyössä tai väitöskirjassa, jotka ovat yleensä esimerkiksi pro gradu -töitä kunnianhimoisempia ja myös oman laitoksen ulkopuolisten asiantuntijoiden kritiikin kohteina.

³⁷⁹ Koska tämän työn molemmat esitarkastajat, professori Seppo Hentilä ja professori Epp Lauk, moittivat minua liian runsaista ja pitkistä sitaateista (ja jo aiemmin olin saanut vastaavaa palautetta työni ohjaajilta mm. pro gradussani oli yksi kolmen ja puolen sivun mittainen sitaatti Uskali 1994, 142–145), olen viime vaiheessa poistanut jonkin verran sitaatteja ja lyhentänyt niitä. Silti olen pyrkinyt säilyttämään sitaatit riittävän pitkinä, jotta ne sisältäisivät myös ydintekstiä kontekstuoivaa tietoa sekä ajalle ominaisia merkitysrakenteita. Lyhyiden, vain muutaman lauseen mittaisten sitaattien käytön vaarana mielestäni on, että niistä tehtävät tulkinnat ovat helposti liian heppoisia ja lukijan on helppo esittää omia, erilaisia, jopa täysin vastakkaisia tulkintojaan. Olennaista mielestäni on, että lukijalla on riittävästi tietoa sitaattien kontekstista. Vaikka journalismissa on jo pitkään käytetty vain lyhyitä ”sound biteja”, journalismin tutkimuksessa voidaan mielestäni jatkossakin käyttää syvällisempää lähteiden referoimistapaa, myös pitkiä sitaatteja. Pitkät sitaatit kuuluvat myös laadullisen tutkimuksen genreen. Esimerkiksi sosiologi Pertti Alasuutarin klassikkoteoksessa *Toinen tasavalta* (1996) on noin 250 pitkää (yli kaksi lausetta) sitaattia Helsingin Sanomien pääkirjoituksista. Pisimmät sitaatit ovat lähes sivun mittaisia. Pitkät sitaatit ovat yleisiä myös, kun tutkimuksessa on käytetty haastatteluja. (Ks. esim. Mörä 1999.)

referointitapaa fragmenttitekniikaksi, mutta ehkä osuvampaa olisi nimittää sitä esimerkiksi tv-dokumentti -tekniikaksi. Tv-dokumenttien kerrontatapaan kuuluvat kymmenien haastateltavien lausuntojen ja muiden lähdesitaattien kavalkadit, joiden tehtävänä on tukea tai haastaa ohjelman tekijän tulkintoja. Sitaatteja käytetään siis ikään kuin todisteina. Toisinaan lähteet voivat olla myös eri mieltä asioista eikä ohjelman tekijäkään aina pysty ratkaisemaan eri tulkintojen paremmuuksia. Kysymyksiä voi siten jäädä myös ilmaan, uusien ohjelmien tai tutkimusten ratkaistavaksi.

Mielestäni laadullinen tekstien tulkinta kaipaa rinnalleen ja tuekseen myös määrällistä sisällön erittelyä.³⁸⁰ Väliwerrosen mukaan määrällinen sisällön-analyysi on edelleen käyttökelpoinen tapa luoda yleiskuva jostakin suhteellisen laajasta dokumenttiaineistosta.³⁸¹ Pietilä totesi sisällön erittelyn klassikossaan, että jos tutkittava aineisto on laaja ja sen kuvaillussa pyritään vertailtavuuteen tai yleistettävyyteen, luokitteleva ja tilastollinen kuvailu on parempi kuin pelkkä sanallinen kuvailu.³⁸² Tilastollista luokittelukaaviota voidaan käyttää myös vain sisällön sanallista kuvailua jäsentävänä kehyksenä. Eskolan ja Suorannan mielestä ”sisällön erittely sopii mainiosti esimerkiksi tutkimukseen, jossa selvitetään mistä mediassa keskustellaan ja mistä ei”³⁸³. Tämän tutkimuksen yhtenä keskeisenä kysymyksenähän juuri on: mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät Suomeen.

Pietilän mukaan sisältöluokkien valinta ja määrittely ovat tärkeimmät sisällön erittely -tutkimuksen vaiheet.³⁸⁴ Käyn seuraavaksi läpi omaa luokitteluprosessiani.

Suurin osa kirjeenvaihtajien tekemistä uutisista on perinteisesti sijoitettu ulkomaanosastoille, vaikka ulkomaan uutisia julkaistaan monilla muillakin osastoilla. Tässä tutkimuksessa kävin kaikki lehdet läpi kannesta kanteen.

Pelkästään ulkomaan uutisten luokitteluun on olemassa monia erilaisia vaihtoehtoja. Yhteistä luokittelulle on, että ne on räätälöity kutakin tutkimusta varten erikseen. Omalla alallaan suomalaisen klassikko on Raino Vehmaksen vuonna 1964 julkaisema tutkimus *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*. Siinä Vehmas luokitteli ulkomaanmateriaalin yhteensä 14 kategoriaan. Mielenkiintoinen jaottelu löytyy myös Larsonilta (1984), joka jakaa tv:n ulkomaan uutisten sisällön kriiseihin ja ei-kriiseihin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on pääasiassa Neuvostoliiton uutisointi, joten yleinen ulkomaan uutisia luokitteleva runko ei sinänsä käy. Kohdemaan piti olla paremmin näkyvissä. Lähempänä omia tarpeitani oli luokittelu tutkimuksesta, jossa selvitettiin kolmen amerikkalaisen päivälehdien Neuvostoliitto-kirjoittelua 13 kuukauden ajalta 1988–1989. Tarkasteluajankohdan vaikutus näkyy selvästi tässä Changin (1991) 12-kohtaisessa

³⁸⁰ Veikko Pietilän mukaan (1973, 4) sisällön erittely on joukko menettelytapoja, joita käyttäen dokumenttien sisällöstä voidaan tehdä havaintoja ja kerätä tietoja tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen.

³⁸¹ Väliwerrosen 1998, 16.

³⁸² Pietilä 1973, 33–34.

³⁸³ Eskola - Suoranta 1998, 186. Sisällön erittelyllä Eskola ja Suoranta (1998, 188) tarkoittavat kirjavaa joukkoa erilaisia tapoja luokitella ja järjestää laadullista aineistoa.

³⁸⁴ Pietilä 1973, 96.

luokittelurungossa. Luokittelu kertoo aina myös tutkijan odotuksista. Chang esimerkiksi oletti, että aineistosta saattaisi löytyä esimerkiksi hallinnon korrumpiota tai taloudellista uudistusta käsitteleviä aiheita. Aihejaottelu olisi ollut hyvin erinäköinen, jos Chang olisi tarkastellut esimerkiksi 1980-luvun alkua.³⁸⁵

Myös Dennis (1991) on tutkinut Neuvostoliitto-kuvaa yhdysvaltalaisissa päivälehdissä. Hänen jaottelunsa on selvästi yleisempi, epätarkempi. Siinä on vain yhdeksän aihealuetta. Richter (1991) puolestaan jakoi tutkimuksessaan aiheet sisä- ja ulkopoliittisiin aiheisiin. Hän vertaili aikakauslehtien Newsweekin ja Novoje Vremjan sisältöjä vuosina 1985, 87 ja 89. Erilaisia aihekohtia oli yhteensä 19, ja ne jakaantuivat kahteen pääluokkaan.

Edellä esitetyistä esimerkeistä käy ilmi, ettei ole olemassa yhtä valmista aiheuokittelua, jota voisi sellaisenaan käyttää eri tutkimuksissa. Olen tehnyt tätä tutkimusta varten yksityiskohtaisen, 54-osaisen aihejaottelun.³⁸⁶ Se muokkaantui alkuvaiheessa moneen kertaan uudelleen, kun testasin sitä käytännössä. Havaitsin varsin pian, että ensimmäinen 13-kohtainen versionni oli liian karkea ja muutenkin epätäydellinen; muut-kohta tuntui koko ajan paisuvan suurimmaksi luokaksi ja päädyin lopulta siihen, että tein tavanomaista sisällönerittelyä selvästi yksityiskohtaisemman jaottelun.³⁸⁷ Tavoitteenani oli, että se kestäisi riittävän hyvin Neuvostoliiton läpikäymät muutokset.

Kuten Salminenkin toteaa: lehdistötutkimuksissa aineiston runsaus on aina ongelmallista.³⁸⁸ Tutkimustehtävän erilaisista rajauksista huolimatta tässäkin tutkimuksessa jouduttiin käymään läpi tuhansia sanomalehtien sivuja. Silti mielestäni oli parempi aluksi kerätä enemmän ja tarkemmin tietoa kuin ehkä analyysivaiheen kannalta olisi ollut tarpeellista. On helpompi tehdä tulkintoja liian suuresta kuin liian pienestä aineistosta. Koska aiheiden määrittely alkuperäistä jaottelua yksityiskohtaisempaankin lomakkeeseen oli aika ajoin ongelmallista, päätin kirjata kaikista jutuista varmuuden vuoksi otsikot³⁸⁹, päivämäärät ja sivut aiheuokittelujen mahdollista myöhempää tarkistamista varten. Ainakin Eskola ja Suoranta antavat aineiston monipuoliselle kirjaamiselleni synninpäästön: ”mikään ei estä kehittämästä omaa tapaa”³⁹⁰.

Pietilän mukaan tutkimus on tehtävä näytteeseen perustuvana, kun perusjoukon suuruus ylittää käytettävissä olevat resurssit. Toisaalta hän sanoo

³⁸⁵ Chang 1991. Aiheet olivat: Poliittinen uudistus, taloudellinen uudistus, ihmisoikeudet, etnisyyt, armeija, hallinnon korrupatio, onnettomuudet, kulttuuri, liike-elämä, diplomatia, yhteiskunnallinen ja muut.

³⁸⁶ Ks. tarkemmin liite 4.

³⁸⁷ Sisältöluokat luokitusrunkoineen löytyvät liitteistä 4 ja 5.

³⁸⁸ Salminen 1979, 14. Tämä pätee tietysti yleisemminkin laadulliseen tutkimukseen. Aineisto ei itse asiassa lopu koskaan. (Ks. esim Eskola - Suoranta 1998, 19; Huovila 1998, 226.)

³⁸⁹ Esimerkiksi Koistisen (1998, 50) mukaan huomion kiinnittäminen otsikoihin on perusteltua, koska otsikoista on luettavissa keskeisin jutun sisältö tiivistetyssä, ytimekkäässä ja argumentoivassa muodossa. Lisäksi otsikko kertoo millaista tulkintaa lehti aiheesta ehdottaa. Tämän tutkimuksen kannalta otsikot ovat myös arvokasta esimerkkimateriaalia, jonka avulla pystyn perustelemaan tulkintojani. Sanomalehden lukeminen on tyypillisesti sivujen selailua, jolloin otsikoinnin merkitys luonnollisesti korostuu (ks. esim. Miettinen 1980, 257).

³⁹⁰ Eskola ja Suoranta 1998, 189.

myös, että otos tulee valita niin suureksi kuin resurssit antavat myöten, koska pienten otosten edustavuus on epävarmempaa ja suuremmat antavat enemmän mahdollisuuksia tilastolliseen käsittelyyn.³⁹¹

Oli itsestään selvää, etteivät rahkeeni riitä kaikkien Moskovan-kirjeenvaihtajien kaikkien juttujen läpikäymiseen, siksi päädyin ottamaan juttunäytteitä. Mikä sitten olisi riittävä määrä kirjeenvaihtajien juttuja? Kävin läpi kirjeenvaihtajien tuotoksia kahden viikon jaksoissa. Tarkastelujaksoja oli vuodessa kolme, ja ne kiersivät tasaisesti eri kuukausina kirjeenvaihtajuuden ajan.³⁹² Näin pyrin saamaan saaliikseni tavanomaista kirjeenvaihtajien uutisvirtaa.³⁹³

Vertailun mahdollistamiseksi jaksoiden ajankohdat olivat kaikille samaan aikaan Moskovassa olleille kirjeenvaihtajille yhteiset. Kiertävien vertailunäytteiden³⁹⁴ lisäksi kävin systemaattisesti läpi kaikkina vuosina lokakuun vallankumouksen juhlapäivän (7.–8.11. lehdet). Näin sain yhden vertailukelpoisen tapahtuman kaikille kirjeenvaihtajille. Tätä tutkimusta varten kävin läpi noin 1700 sanomalehdestä yli 25000 sivunumeroa. Moskovan-kirjeenvaihtajien juttuja löysin yhteensä 1237 (KU 616, US 510, TA 71 ja HS 40).³⁹⁵

Oman tutkimukseni kannalta kiinnostava vertailukohta on Pertti Suhosen ympäristöjournalismia käsitellyt tutkimus (1994), jossa tarkastelun kohteena olivat vuosina 1956–1990 Helsingin Sanomissa julkaistut ympäristöaiheisten juttujen otsikot.³⁹⁶ Sattumalta Suhosen lehtien lukumäärä³⁹⁷ oli suunnilleen sama kuin olin itse kaavaillut ”riittäväksi”³⁹⁸ aineistoksi.

³⁹¹ Pietilä 1973, 67–68.

³⁹² Käytännössä kävin vuosina 1957–1974 läpi noin 1/8 kirjeenvaihtajien vuosituotannosta. Koska en kelpuuttanut tarkastelujaksoksi ensimmäisinä vuosina ”tyhjiä” kaksiviikkoisia (esimerkiksi lomakausia) suhde on kenties vieläkin parempi. Vertailun vuoksi mainittakoon, että esimerkiksi TK-miesten tekemiä lehtijuttuja tutkinut Perko (1974, 13) kävi läpi valtion tiedotuslaitoksen arkistossa säilyneistä runsaasta 5000 TK-artikkelista joka kymmenennen. Perusteluina otokselleen hän mainitsee työekonomiset syyt ja sen, että artikkelit osoittautuivat sisältönsä puolesta yleensä hyvin samankaltaisiksi. Hieman myöhemmin Britanniassa tehdyssä laajassa maan sanomalehtien sisällön erittelyssä (McQuail 1977, 246) päädyttiin ”työekonomisista syistä” vain 12 sanomalehden näytteeseen vuodelta 1975. Alun perin tarkoituksena oli tutkia 24 lehteä 13 päivän välein (emt, 3).

³⁹³ Esimerkiksi Salminen (1996) keskittyi tutkimuksessaan tarkastelemaan vain vuosien 1968–1991 ”huippukohtia”, kuten Tšekkoslovakian miehitystä 1968, YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhla 1973, Nobel-kirjailija Aleksandr Solženitsynin karkotusta 1974, Afganistanin miehitystä 1979, Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuutta 1986 ja Neuvostoliiton romahdusta 1991.

³⁹⁴ Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan mieluummin näytteestä kuin otoksesta erotukseksi tilastollisista otantamenetelmistä. (Eskola - Suoranta 1998, 18.)

³⁹⁵ 1970-luvun puolivälin lehtiä tutkiessani huomasin, että kuuden viikon vuosittainen annoskin alkoi muodostua kohtuuttoman raskaaksi ja hitaaksi ja siksi neuvonkin tulevia tutkijoita valitsemaan hieman pienemmän näyte-erän. Vuodesta 1975 lähtien kevensin lehtien lukutaakkaani kuudesta viikosta kolmeen. Tuona vuonna Kansan Uutiset ja Uusi Suomi saivat rinnalleen kaksi uutta Moskovan-kirjeenvaihtajavälinettä: Helsingin Sanomat ja Tiedonantajan. Tämän tutkimuksen osalta rajauksella oli vaikutusta neljän lehtikirjeenvaihtajan töiden tarkastelussa. Heidän kirjeenvaihtajuuskautensa päättyivät vasta vuoden 1975 jälkeen.

³⁹⁶ Ks. Suhonen 1994, 66–67. Pelkästään otsikoiden käyttämisestä tutkimusmateriaalina voi kritisoida. Otsikot ja juttujen asiasisällöt eivät aina vastaa toisiaan. Marquez (1980) teki tutkimuksen otsikoiden täsmällisyydestä ja vastaavuudesta jutun asiasisällön kanssa.

Mörän tutkimuksessa tehtiin päätelmiä Helsingin Sanomien EU-journalismista puolentoista kuukauden (1.9.–16.10.1994) lehtien perusteella.³⁹⁹ Journalismin historian tutkimisen yhtenä edelläkävijänä on ollut ruotsalainen tutkija Jan Ekecrantz. Hänen tarkoituksenaan oli selvittää, miten journalistinen todellisuus eroaa eri historiallisissa konteksteissa, esimerkiksi vuosina 1925, 1955 ja 1987 sekä 1935, 1960 ja 1990.⁴⁰⁰ Myös hän on kuitenkin tyytynyt varsin pieneen näytteeseen eli ainoastaan yhteen viikkoon jokaiselta vuodelta. Hän puhuikin ”historian pikakuvista”.⁴⁰¹

Apunani oli tätä tutkimusta varten räätälöity viisisivuinen luokittelulomake. Tukkimiehen kirjanpidon kohteena olivat aiheet, lähteet, juttulajit, paikkakunnat, kuvitus ja etusivulle pääsy. Lisäksi kirjasin kaikista löytämistäni kirjeenvaihtajien jutuista otsikot muistini tueksi ja eri asioiden tarkistamisen helpottamiseksi. Erityistarkkailussa olivat lisäksi metaforat, muut paljastavat kielelliset ilmaukset, tendenssit ja ”kriittisyys”. Tarkoitan tässä yhteydessä kriittisyydellä Neuvostoliiton ongelmia ja epäkohtia esiin tuovaa journalismia. Lähtöoletukseni oli, että perinteiseen länsimaiseen journalismiin kuuluva kriittisyys on ollut Moskovon-kirjeenvaihtajien työssä harvinaista. Juttulajeiksi määrittelin uutisen, uutistaustan, featuren ja kommentin⁴⁰².

Luokittelin aiheet pääasiassa vain kerran, siihen sisältöluokkaan, jota se eniten ja selvimmin koski.⁴⁰³ Lyhyetkin viittauksen Suomeen veivät jutun auto-

Hän havaitsi, että joka neljännessä jutussa oli puutteita. Hänen mielestään deadline-paineet, taipumus sensationalisoida, kielitaidon puutteet, uutistoimistomateriaalin väärintulkinnat ja pelkkä huolimattomuus ovat mahdollisia syitä virheisiin. Marquez tutki neljän philadelphialaisen sanomalehden otsikointia. Vaikka Suomessa tehtyjä tutkimuksia otsikoiden vastaavuuksista tekstisisältöjen kanssa ei olekaan silmiini osunut, niin ainakin omat havaintoni 50- ja 60-luvun journalismista osoittavat, etteivät otsikot aina kerro ”totuutta” jutun sisällöstä. Ne saattavat väittää jopa täysin päinvastaista juttutekstin kanssa. Otsikoksi on saatettu valita myös jokin vähämerkityksellinen seikka jutun loppupuolelta. Esimerkiksi varhainen ympäristöjournalismi onkin todennäköisimmin alkanut hiljaa muutaman lauseen mittaisista havainnoista, jotka on ”piilotettu” esimerkiksi kaupunkirakentamista kertovan jutun sisään. Esimerkiksi Ahtiainen ja Tervonen (1990, 14) kävivät historiatieteen aiheita eri aikoina käsittelevää tutkielmaansa varten systemaattisesti läpi historiallisia julkaisuja ”tyytymättä pelkkiin otsakkeisiin”. Poimintamenetelmänä oli ”tasavälinen ryväsotanta”.

³⁹⁷ Suhonen 1994, 72. Myös Suhonen käytti ryväsotantaa. Hän valitsi vuosina 1956–1969 jokaisen kuukauden ensimmäisen täyden kalenteriviikon kaikki numerot eli 84 lehteä vuotta kohden. Vuosilta 1970–1990 otokseen poimittiin vain parittomien kuukausien ensimmäiset viikot, koska kirjoitusten määrä oli huomattavasti aikaisempaa suurempi. (Suhonen 1994, 199.)

³⁹⁸ Eskolan ja Suorannan (1998, 64) mukaan tutkijan on tutkimuskohtaisesti päätettävä, milloin aineistoa on tullut keräytyä riittävästi ja se kattaa tutkimusongelman. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa on yleensä riittävästi, kun uudet tapaukset eivät enää tuo uutta tietoa. Tällöin puhutaan aineiston kylläntymisestä eli saturaatiosta. (Emt., 62.)

³⁹⁹ Mörä 1999, 174.

⁴⁰⁰ Ekecrantz ym. 1994, 120, Ekecrantz - Olsson 1994, 17.

⁴⁰¹ Ekecrantz ym. 1994, numeroimaton esipuhe.

⁴⁰² Ks. tarkemmin juttutyypeistä Uskali 2001, 72–74 ja liite 5.

⁴⁰³ Pietilä (1973, 113) suosittelee, että useamman sisältöluokan ”alkioita” olisi kirjattava kaikkiin niihin sisältöluokkiin, joihin viittaavia alkioita se sisältää. Näin teki esimerkiksi Knif (1980) ulkomaankirjeenvaihtajien juttuja 1860–1870 -lukuilla käsittelevässä historian pro gradu -tutkielmassaan. Hän toteaa, että ”Melkein kaikki kirjeet käsittelevät useita aiheita. Yksi ratkaisu olisi silti pudottaa artikkeli vain yhteen aiheeseen. Se olisi hyvin subjektiivista. - - On parasta upottaa juttu moniin luokkiin” (89). Väitän, että myös tässä

maattisesti Neuvostoliitto/Suomi aiheisiin. Neuvostoliiton ongelmista kertovat jutut luin poikkeuksellisen tarkkaan. Yleinen olettamushan on, ettei suometuneisuuden ilmapiirissä, etenkin 1960 ja 1970 -luvulla, voinut Neuvostoliiton epäkohdista kertoa. En eritellyt erikseen ensikäden ja toisen käden tiedon lähteitä. Ensikäden lähteiden määrästä voi saada aavistusta tarkkailemalla omien haastattelujen ja tiedotustilaisuuksien lukuja. Ne olivat kuitenkin hyvin marginaalisia. Tiedon lähteet ovat eri asia kuin toimijat, joilla esimerkiksi Pietilä tarkoittaa kaikkia dokumenteissa mainittuja ihmisiä ja ryhmiä.⁴⁰⁴ Tiedon lähteillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa henkilöitä, organisaatiolähteitä tai tiedonsaantitapoja, joita kirjeenvaihtajat käyttivät työssään.

Kirjeenvaihtajien juttujen etsimisen ohessa törmäsin luonnollisesti myös muihin mielenkiintoisiin tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisiin tuotoksiin, joita olen käyttänyt tekstissä tarpeen mukaan. Kirjeenvaihtajat eivät yksin tehneet kaikkea Neuvostoliitto/Venäjä-uutisointia. Lehdissä julkaistiin myös paljon uutistoimistojen ja muidenkin tekemää materiaalia. Kirjeenvaihtajien juttujen suhde muuhun Neuvostoliitosta kertovaan materiaaliin olisi paljastanut kirjeenvaihtajien lehdissään saaman tai ottaman roolin, mutta en ryhtynyt missään vaiheessa keräämään kaikkea Neuvostoliittoa koskevaa aineistoa enkä tekemään tarkkoja vertailuja.

Sähköisten viestinten (Yleisradio ja Suomen Tietotoimisto) kirjeenvaihtajien juttunäytteet valikoituvat sen perusteella, mitä viestinten omiin arkistoihin oli jäänyt talteen, eivätkä jutut näin ole vertailukelpoisia lehtikirjeenvaihtajien juttujen kanssa.

Tätä tutkimusta ei olisi voinut tehdä pelkästään sisällön erittelyn varassa. Aivan kuten Pietilä sanoo: ”luokittelu merkitsee aina sisällön karkeistamista ja yleistämistä, jolloin yksityiskohdat ja nyanssit kärsivät”⁴⁰⁵. Pelkästään luokittelevaa, tilastollista otetta käyttäen Moskovan-kirjeenvaihtajien työstä olisi voinut tavoittaa vain kalpeita varjoja.⁴⁰⁶

---

tapauksessa sisältöluokkien valinta on loppujen lopuksi myös aina subjektiivista. Periaatteessa yksi juttu voidaan upottaa hyvin moniin luokkiin, esimerkiksi kansantaloutta käsittelevässä tieteellisessä konferenssissa saattaa tulla esille kansainvälispoliittisia riitoja ja henkilövaihdoksia. Tällöin tutkijan aika menee näiden erilaisten mahdollisten sisältöluokkien alituisen metsästämiseen. Väitän, että loppujen lopuksi on parempi tehdä ”raaka”, mutta perusteltu valinta yhden tai korkeintaan muutaman sisältöluokan valitsemiseksi. Etenkin, jos juttumäärät ovat satoja tai tuhansia eivätkä esimerkiksi muutamia kymmeniä.

⁴⁰⁴ Pietilä 1973, 139.

⁴⁰⁵ Pietilä 1973, 265.

⁴⁰⁶ Toisenlaista näkökulmaa on edustanut esimerkiksi Halliki Harro (2001), jonka Viron journalismin historiaa käsittelevä väitöskirja perustui pitkälti tilastolliseen argumentaatioon. Myös Pekka Mervola käytti vahvaa tilastollista otetta ansiokkaassa suomalaisten sanomalehtien ulkoasun muutosta tutkivassa väitöskirjassaan *Kirja, kirjavampi, sanomalehti* (1995).

3.5 Haastattelujen kultajyvät

Aikalaishaastattelujen avulla on mahdollista tavoittaa tunteita ja ajan henkeä.⁴⁰⁷ Henkilöhaastattelut ovat myös keino päästä tekstien taakse, saada kokonaan uutta tietoa, joka puolestaan auttaa tulkitsemaan tekstejä entistä paremmin. Haastattelut tuovat tutkimukseen myös piristävää, elävää kieltä ja konkretisoivat faktoja, tekevät ne ymmärrettävämmiksi. Monista tärkeistä tapahtumista ei ole esimerkiksi puhelimen käytön takia muodostunut lainkaan arkistoja. Esimerkiksi presidentti J.K. Paasikiven ankarimmat ohjeet lehtien päätoimittajille annettiin usein puhelimesta.⁴⁰⁸ Samoin menetteli myöhemmin myös Kekkonen ja monet muut. Suullinen palaute on aina ollut paljon yleisempää kuin kirjallinen.

Tässä tutkimuksessa käytin teemahaastattelun⁴⁰⁹ kaltaista menetelmää, jota voi nimittää myös syvähaastatteluksi. Toisin kuin yleensä teemahaastatteluissa olen pyrkinyt ottamaan teemahaastattelurunkoon myös suuren määrän yksityiskohtaisia kysymyksiä (ks. liite 2 ja 3). Ne toimivat ikään kuin muistin tukena ja varmistavat sen, että mahdollisimman monet haastateltavat joutuvat vastaamaan täsmälleen samoihin kysymyksiin. Näin haastattelujen vertailtavuus ja aineiston analysointi helpottuivat. Jokaista haastattelua varten räätälöin erikseen myös omia, ad hoc -kysymyksiä, jotka olivat nousseet tutkimuksen aikana eri aineistoista ja sopivat nimenomaan kyseessä olevan haastateltavan vastattaviksi.

Sekä journalismissa että myös tieteessä kysymyksenasettelu on äärimmäisen tärkeää. Ilkka Rentolan mielestä toimittajan on valittava esittämänsä kysymykset siten, että vastauksina niihin syntyy mielenkiintoinen uutinen.⁴¹⁰ Samalla tavoin tutkijan olisi kyettävä tekemään tärkeitä ja olennaisia kysymyksiä.

Teemahaastattelurungon rakentamisessa käytin apuna Shoemakerin - Reesen -mallia, aikaisempia opinnäytetöitäni, Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemiä journalistisia tuotoksia sekä kirjallisuutta. Jaoin kysymyspatteriston kolmeen osaan: 1) kirjeenvaihtajuuden kronologinen tarkastelu, 2) kirjeenvaihtajuuden rajat ja 3) erityiskysymykset. Mitä enemmän haastatteluja kertyi sitä vähemmän enää kysyin perusasioita ja keskityin sen sijaan kiinnostavimmilta tuntuviin erityiskysymyksiin, etenkin arkoihin aiheisiin. Ajallisesti viimeisimmissä haastatteluissa ei enää tullut kokonaan uusia tietoja, näkökulmia kylläkin.

Käytännössä en kysynyt koskaan kaikilta haastateltaviltani orjallisesti täsmälleen samoja kysymyksiä enkä aina edennyt samassa järjestyksessä. Suurin osa haastateltavista oli ammattijournalisteja ja taitavia sanankäyttäjiä. Yksi pitkä vastaus saattoi sisältää vastauksia kymmeneen erillisiin kysymyksiin.

⁴⁰⁷ Rantanen 1996, 48.

⁴⁰⁸ Salminen 1979, 15.

⁴⁰⁹ Ks. esim. Hirsjärvi 1988. Muista haastattelumenetelmistä ja teemahaastattelun kritiikistä ks. esim. Eskola - Suoranta 1998, 86–99.

⁴¹⁰ Rentola 1983,35.

Toisaalta turvauduin myös hanakasti jatko- ja lisäkysymyksiin. Haastattelukierroksen loppua kohden uudet tiedot vähenivät ja suurin osa oli jo toistoa. Etenkin samaan aikaan kirjeenvaihtajina toimineet kertoivat yleensä runsaasti samoja, päällekkäisiä asioita.

Otin haastatteluihin mukaan määrällisen sisällönerittelyni tulokset sekä sanomalehtileikkeitä kirjeenvaihtajien omista jutuista. Tarkoitukseni oli testata sisällönerittelyn antamia tietoja, konkretisoida kysymyksiäni sekä auttaa haastateltavia palauttamaan mieleen vanhoja aikoja. Näin yleensä kävikin.

Luottamuksen ja sopivan rennon haastattelutilanteen aikaansaamiseksi yritin parhaan kykyni mukaan kuitenkin välttää kuulustelumaisuutta ja pyrin sen sijaan keskustelevuuteen. Kerroin niin paljon itsestäni ja työstäni kuin haastateltavat halusivat tietää. Kansan Uutisten, Tiedonantajan, Yleisradion ja ulkoministeriön haastateltavat suhtautuivat tutkimuksen tekemiseen ja haastatteluihin epäluuloisimmin. Helsingin Sanomien, Uuden Suomen ja Suomen Tietotoimiston haastateltavat olivat puolestaan avoimimpia. Mitä pidemmälle haastattelu eteni sitä vapautuneemmin ja avoimemmin myös aluksi varautuneimmat haastateltavat tuntuivat vastailevan kysymyksiin. Haastattelujen ilmapiiristä kertonee jotain se, että kaikista litteroinneista⁴¹¹ löysin jälkeinpäin monia kohtia, joissa sekä haastateltava että haastattelija olivat ryhtyneet vapautuneesti nauramaan.

Tärkeä havainto mielestäni oli, että kun haastattelut olivat kestäneet vähintään kolme tuntia, haastateltavat alkoivat kertoa avoimesti myös monista arimmista aiheista.⁴¹² Kolme tuntia näytti olevan riittävän pitkä aika luottamuksen saamiseksi.⁴¹³ Kyselinkin arimmista aiheista vasta haastattelun loppupuolella. Panin merkille myös, että arkoja aiheita lähestyttäessä haastateltavat yleensä huokaisivat poikkeuksellisen syvään tai olivat muuten pitkään hiljaa.

Haastattelujen vaarana on, että haastateltavat saattavat antaa tarkoituksellisesti vääriä tietoja, etenkin jos kyseessä on erityisen arka tutkimusaihe tai he haluavat ainakin esittää asian itselleen edullisemmassa sävyssä.⁴¹⁴ Yksinomaan haastatteluaineistoihin perustuvia tutkimuksia pitäisikin

⁴¹¹ Litteroin kaikki haastattelut sana sanalta. Kolme tuntia kestäneestä haastattelusta kertyi puhtaaksi kirjoitettuna keskimäärin 35–40 sivua tekstiä.

⁴¹² Vain kahdessa tapauksessa haastattelu kesti alle kaksi tuntia. Ensimmäisessä tapauksessa olin ehtinyt haastatella kirjeenvaihtajaa jo aikaisemmin, vuonna 1993. Toisessa tapauksessa esimiestason haastateltavalla oli kiireellistä menoa, ja hän joutui poistumaan puolentoista tunnin jälkeen. Hän ei kertonut kiireistään haastattelun alkaessa.

⁴¹³ Tämän tiedon valossa voi asettaa ainakin jonkin verran kyseenalaiseksi esimerkiksi Pertti Hemánuksen tutkimusta journalistisesta vapaudesta (1983), jossa päälähteiden, haastattelujen maksimikestoksi oli sovittu etukäteen puolitoista tuntia. Jossain määrin arvelluttavana pidän myös sitä, että haastatteluja ei Hemánuksen tutkimuksessa lainkaan nauhoitettu. Hemánuksen perusteluna oli, että ”nauhojen purkaminen ja olennaisen tiivistäminen esiin tiedettiin kohtuuttoman suuritöiseksi tehtäväksi” (Emt., 101). Myös Joseph Turonin (1994, 34–35) tutkimuksessa *Hidden conflicts and Journalistic Norms: The Case of Self-Coverage* etsittiin vastauksia arkoihin aiheisiin vain 1–1 ½ tunnin mittaisilla haastatteluilla, mikä on mielestäni aivan liian vähän.

⁴¹⁴ Grönholm 1998, 11; Huovila 1998, 227.

mielestäni välttää, etenkin jos tutkimusaiheeseen liittyvää tietoa olisi saatavissa myös muista lähteistä.⁴¹⁵

Arasta tutkimusaiheesta kertoi, etteivät kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajien kanssa tavalla tai toisella tekemisissä olleet suostuneet haastateltaviksi.⁴¹⁶ Yksiään kirjeenvaihtajista ei kuitenkaan kieltäytynyt haastattelusta. Kaikki haastateltavat esiintyvät tässä tutkimuksessa omalla nimellään. Suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtajakunta on sen verran pieni, että kaikki tuntevat toisensa eikä anonymiteetti olisi siten käytännössä toiminut. Nimettömyyden suojista olisi voinut olla helpompaa kertoa aroista aiheista, mutta toisaalta olisi ollut myös matalampi kynnyks esittää valheellisia tai ainakin epäluotettavia tietoja.⁴¹⁷

Arkaluontoisin aineisto joudutaan lähes poikkeuksetta hankkimaan varsin työläiden menetelmien avulla.⁴¹⁸ Kimmo Rentolan mielestä etenkin vasemmistolaiseen toimintaa liittyy paljon asioita, joista hengissä selvinneet vaikenivat tai valehtelivat lopun ikäänsä.⁴¹⁹ Vieraalle henkilölle tosin saatetaan joissain tapauksissa kertoa arkaluonteisista asioista helpommin kuin tutulle.⁴²⁰

Tässä tutkimuksessa pystyin käyttämään myös toisen haastatelijan, Yleisradion entisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Reijo Nikkilän tekemiä haastatteluja. Nikkilän oli selvästikin minua helpompi saada etenkin kommunistiksi tunnustautuneita haastateltaviaan puhumaan. Toisin kuin minä hän tunsikin monet haastateltavistaan ennestään. Olen käyttänyt Nikkilän haastatteluja täydentämään omia haastattelujani. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, ettei Nikkilä tehnyt haastattelujaan tutkimuksellisin kriteerein vaan journalistisin. Haastattelut olivat selvästi lyhyempiä kuin itse tekemäni ja niissä käsiteltiin etenkin kommunistikirjeenvaihtajia ”silkkihansikkain”.⁴²¹

Etukäteen ajatellen Moskovan-kirjeenvaihtajuus -tutkimukseni yhtenä suurimmista ongelmista oli, että suurin osa entisistä Moskovan-kirjeenvaihtajista toimi yhä työelämässä ja on ymmärrettävää, etteivät he tässä vaiheessa olleet valmiita kertomaan kovin paljoa kaikkein arimmista aiheista. Eläköitymisellä on taipumusta lisätä haastateltavien avoimuutta, toisaalta muistaminen voi vanhemmalla iällä olla muuten vaikeampaa. Etenkin asioiden tarkka ajoittaminen on usein vaikeaa jo viiden tai kymmenen vuoden takaisista tapahtumista.⁴²²

⁴¹⁵ Muun muassa Huovila (1998, 227) on tarkentanut toimittajien haastatteluaineistoa kirjallisilla lähteillä. Etenkin teemahaastattelujen suosio tutkimusmenetelmänä on vienyt siihen, että monet opinnäytteet tehdään helposti vain haastattelujen varassa. Tähän olen syyllistynyt aiemmin itsekin: Uskali 1990 ja Uskali 1994.

⁴¹⁶ Täydensin haastattelujen jättämiä ”aukkoja” muilla tiedonlähteillä.

⁴¹⁷ Silti annoin haastateltaville mahdollisuuden puhua myös aika ajoin ”nimettömänä”. Tällöin keskeytin nauhoituksen ja tein vain kirjallisesti muistiinpanoja. Kertaakaan tällaisen keskeytyksen aikana ei kuitenkaan tullut tietoja, joita en olisi saanut myös muista lähteistä. Useimmiten nauhoitus keskeytettiin, kun haastateltava halusi puhua kollegoidensa perhe- tai muista ongelmista.

⁴¹⁸ Ks. esimerkiksi Salminen 1979, 15.

⁴¹⁹ Rentola 1994, 15.

⁴²⁰ Eskola - Suoranta 1998, 102.

⁴²¹ Ks. lisää Nikkilään ja hänen materiaaliinsa liittyviä seikkoja s. 102–105.

⁴²² Muistelmateosten ja elämäkertojen käyttökelpoisuudesta historian tutkimuksessa ks. esimerkiksi Koivunen - Soikkanen 1994.

Haastattelin Moskovan-kirjeenvaihtajia ensimmäisen kerran vuonna 1990.⁴²³ Kun nyt vertaan vuoden 1990 haastatteluja tuoreempiin, olen voinut havaita, että kirjeenvaihtajien avoimuudessa on tapahtunut selvää parannusta. Muutamat kirjeenvaihtajat ja heidän esimiehensä ovat myös ehtineet kymmenessä vuodessa eläköityä.

Käytin myös puhelin- ja sähköpostihaastatteluja täydentääkseni haastatteluja. Näiden haastattelumuotojen merkittävinä etuina ovat nopeus, edullisuus ja tavoitettavuus. Molemmat haastattelutavat ovat viime vuosina yleistyneet ⁴²⁴.

Miten haastateltavat sitten valikoituivat tähän tutkimukseen? Tein itseleni listan aiheen kannalta tärkeimmistä henkilöistä. Tärkeimmät haastateltavat olivat luonnollisesti entisiä Moskovan-kirjeenvaihtajia ja heidän esimiehiään. Toiseen kategoriaan kuuluivat kirjeenvaihtajien kanssa tekemisissä olleet koti- ja ulkomaiset ulkoministeriön virkamiehet sekä perheenjäsenet. Uusia potentiaalisia haastateltavia, kuten muitakin lähteitä tuli esille monissa haastatteluissa. Tutkimusekonomisista syistä⁴²⁵ jouduin lopulta luopumaan kirjeenvaihtajien perheenjäsenten (paitsi Kaarina Kaurinkosken), Neuvostoliiton viranomaisten sekä Suomen Tietotoimiston ruotsalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien haastattelemisesta. Perheenjäsenten antamia tietoja, kuten myös muutamien entisten Neuvostoliiton virkamiesten haastatteluja sain jonkin verran käyttööni Reijo Nikkilän antamassa materiaalissa.

Katson, että tekemäni haastattelut yhdessä muun lähdeaineiston kanssa antavat riittävän monipuolisen kuvan suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työstä. Lukijan on kuitenkin hyvä miettiä, mitä lisäväriä tekemättä jääneet haastattelut olisivat voineet tutkimukseen tuoda.

Olen määritellyt haastattelut lähdeluettelossa joko ”syvähaastatteluiksi”, ”haastatteluiksi” tai ”puhelinhaastatteluiksi”. Syvähaastattelun kriteerinä oli, että se kesti vähintään kolme tuntia ja toi uusia tietoja etenkin arkojen aiheiden alueelta. Kaksi syvähaastatteluksi määrittelemääni haastattelua kesti kuitenkin hieman vähemmän kuin kolme tuntia. Kyseessä oli kaksi jo eläköitynyttä haastateltavaa, jotka olivat poikkeuksellisen avoimia ja valmiita puhumaan aroistakin aiheista. Haastattelut olivat kestoltaan lyhyempiä. Ne olivat luonteeltaan aikaisempia tietoja tarkistavia tai täydentäviä. Haastattelut vaihtelivat muutaman nopean täsmäkysymyksen esittämisestä noin parin tunnin keskusteluun. Sekä syvähaastattelut että haastattelut tallennettiin c-kasetille. Puhelinhaastattelut olivat luonteeltaan haastattelujen tapaan tietoja tarkistavia ja täydentäviä. Tein puhelinhaastatteluista muistiinpanoja, mutta en nauhoittanut niitä.

Syvähaastatteluja tein yhteensä 13⁴²⁶, haastatteluja 8 (lisäksi käytin hyväkseni yhtä vuonna 1990 tekemääni haastattelua) ja 11 puhelinhaastattelua.

⁴²³ Uskali 1990.

⁴²⁴ Eskola - Suoranta 1998, 91–92.

⁴²⁵ En saanut tutkijakoulultani tai Suomen Akatemialta tutkimusrahoitusta ulkomailla tehtävää tutkimusta varten. Jouduin hankkimaan tutkijakoulun ulkopuolista rahoitusta myös kotimaassa, lähinnä Helsinkiin tehtyihin arkisto- ja haastattelumatkoihin.

⁴²⁶ Olen haastatellut tutkimukseni aikana myös viisi 1970-luvun lopussa tai 1980-luvulla Moskovassa työskennellyttä kirjeenvaihtajaa: Jyrki Koulumies (Uusi Suomi 1977–80), Jukka Luoma (Uusi Suomi 1981–1985), Yrjö Länsipuro (Yleisradio 1981–87), Pentti

3.6 Arkistojen aarteet

3.6.1 Suomen arkistot

Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi arkistoaineistoja seuraavista kotimaisista arkistoista:

- SKP:n arkisto Kansan arkistossa,
- Hertta Kuusisen arkisto Kansan arkistossa,
- Kansan Utisten arkisto Kansan arkistossa
- Suomen ulkoministeriön arkisto,
- Urho Kekkosen arkistosäätiön arkisto Orimattilassa,
- Uuden Suomen arkisto Kansallisarkistossa,
- Päätoimittaja Eero Petäjäniemen arkisto Kansallisarkistossa,
- Päivälehdien arkistosäätiön arkisto (Helsingin Sanomat),
- Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkisto Kansallisarkistossa,
- Yleisradion arkisto Pasilassa sekä
- Suojelupoliisin arkisto.

Näiden lisäksi sain käyttöni monien haastateltavien ja tutkijoiden henkilökohtaisia arkistoja.⁴²⁷

Sekä ulkoministeriön, Urho Kekkosen että suojelupoliisin arkiston osalta on muistettava, että niiden käytössä on salassapitoaikojen takia rajoituksensa. Tämän takia monista keskeisistä arkistolähteistä ei ole vielä suurta apua tuoreimpien 1980- ja 1990-luvun tapahtumien tutkimiseen. Asiakirjojen salassapitoajat ovat yleensä 25 vuotta.⁴²⁸

Kansan arkistossa olen käynyt läpi kaiken Kansan Uutisiin liittyvän aineiston ja lisäksi SKP:n poliittisen toimikunnan, sihteeristön sekä edustajakokousten pöytäkirjat. Vaikka vanhimpien pöytäkirjojen sisällöistä onkin olemassa lyhyet aiheuutemat, kävin varmuuden vuoksi läpi kaikki

Suominen (Helsingin Sanomat 1979–82) ja Pekka Lehtonen (Kansan Uutiset 1984–86 ja 1988–91). Tutkimusprosessin aikana tekemäni aikarajauksen takia, en kuitenkaan tässä yhteydessä esittele heidän työtään.

⁴²⁷ Ks. tarkemmin lähdeluettelosta.

⁴²⁸ Myös muut lähihistorian tutkijat ovat tehneet saman havainnon: yllättävän vaikean lähdetilanteen. Esimerkiksi Henrik Meinander (2000, 40) on todennut, että ”Käytännössä nykylähdteen tutkija joutuu rakentamaan kuvauksensa ja analyysinsä huomattavasti harvemman luotettavan lähteen ja tutkimuksen pohjalta kuin kollega, joka on hieman vanhempien ilmiöiden kimpussa”. Timo Vihavainen (1995, 167) on puolestaan kysellyt: ”Olisiko historiantutkijan syytä pysyä lestissään eli arkistossa ja jättää viimeisen parinkolmenkymmenen vuoden tapahtumat muille?” Lopulta hän päätyy kuitenkin siihen, että myös historiantutkijoiden panosta ja perspektiiviä tarvitaan lähihistorian kysymyksissä. Helmikuussa 2001 ulkoministeriön arkiston asiakirjoja avattiin tutkijoiden käyttöön vuoteen 1976 asti. Käytännössä tämä tarkoitti entisen 30 vuoden salassapitoajan lieventymisestä 25 vuoteen. (Sippola, Anna-Riitta: *Ulkopolitiikan asiakirjat julkisiksi vuoteen 1976 asti*. HS 10.2.2001, A6.)

pöytäkirjat, koska Moskovan-kirjeenvaihtajia ja Kansan Uutisia koskevia tietoja löytyi muualtakin kuin vain Moskovan-kirjeenvaihtaja -nimikkeiden alta.

Uuden Suomen arkistossa kävin läpi Uuden Suomen hallituksen ja johtokunnan pöytäkirjat, joiden liitteinä oli kiinnostavia yhteenvedoja ja tulevaisuuden suunnitelmia sekä Moskovan-kirjeenvaihtajien kotitoimituksen kanssa käymää kirjeenvaihtoa. Erillisenä arkistona Kansallisarkistossa on päätoimittaja Eero Petäjäniemen arkisto, joka oli myös tämän työn kannalta tärkeä. Sinne on dokumentoitu runsaasti Petäjäniemen käymää kirjeenvaihtoa.

Suomen Tietotoimiston arkistoa ei ole vielä kunnolla järjestetty, mutta silti Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevaa kiinnostavaa aineistoa löytyi runsaasti etenkin pohjoismaisten uutistoimistojen toimitusjohtajien ja ulkomaantoimitusten päälliköiden kokouspöytäkirjoista.

Suomen ulkoministeriön arkistossa Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevia asiakirjoja oli yllättävän vähän. Tämä on linjassa sen ulkoministeriön aikanaan omaksuman käytännön kanssa, että joukkoviestintää koskevat asiat oli syytä hoitaa esimerkiksi Suomi-Neuvostoliitto-seuran kautta tai asioimalla suoraan kyseessä olevan joukkoviestimen kanssa. Valtioidenvälisiä tai ulkoministeriön ja Moskovan-kirjeenvaihtajien välisiä konflikteja oli vain muutamia.

Ulkoministeriön arkistoa täydensi hyvin Urho Kekkosen arkisto Orimattilassa, jonne on tallennettuna muun muassa mielenkiintoista kirjeenvaihtoa sekä Kekkosen niin sanottuja vuosikirjoja. Niiden piti toimia yhdessä Kekkosen päiväkirjojen kanssa hänen muistelmiensa ytimenä. Muutamat kirjeenvaihtajia koskevat arat tapaukset saivat Kekkosen vuosikirjojen kautta arvokasta lisävalaistusta.

Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkistossa, joka on sijoitettuna Kansallisarkistoon, oli runsaasti joukkoviestintää koskevaa aineistoa. Vain pieni osa siitä kuitenkin koski suoraan Moskovan-kirjeenvaihtajien toimintaa. Arkiston avulla oli kuitenkin mahdollista ymmärtää sotien jälkeistä ”YYA-aikaa” ystävyysseuran näkökulmasta.

Suojelupoliisin arkistossa sain lukea muun muassa Moskovan-kirjeenvaihtajista tehdyt henkilömapit tai suppeammin, paperit, joiden sisältö oli muutamaa kirjeenvaihtajaa lukuun ottamatta varsin niukkaa. Supon arkistoja useissa tutkimuksissaan käyttänyt Kimmo Rentola on todennut, että

”Mikäli rekisteröidyt pääsevät katsomaan omat tietonsa, moni pettyy, sillä ylivoimaisen valtaosan kohdalla on rekisteröity ainoastaan rutiinitietoja tavallisesta poliittisesta toiminnasta. Suojelupoliisissa ei etsitty erikoisia salaisuuksia, vaan tavoitteena oli varmistua siitä, oliko asianomainen kommunisti.”⁴²⁹

Tässä vaiheessa on syytä mainita, että Suojelupoliisissa ei enää 1980-luvun loppupuolelta alkaen tehty automaattisesti kaikille suomalaisille Moskovan-kirjeenvaihtajille omia kansioita tai mappoja. Arkiston lisäksi olen voinut hyödyntää Suojelupoliisin teettämää historiaa itsestään *Isänmaan puolesta, Suojelupoliisi 50 vuotta* (1999). Kuten kirjan toimittajat toteavat: ”Monissa maissa

⁴²⁹ Rentola 1999, 117.

vastaavat historiankirjat ovat melko harvinaisia. Turvallisuuspoliisi harvoin julkaisee omaa historiaansa”⁴³⁰.

Yksi arkisto erottui muista sulkeutuneisuudessaan: Päivälehdien säätiön arkisto (Helsingin Sanomat). Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevan arkistotiedon tutkimiseen tarvittavan luvan saamiseen kului kolme vuotta. Luvan myönsi ministeri Aatos Erkko. Moskovan-kirjeenvaihtajia koskeva materiaali rajoittui yhteen lyhyeen katkelmaan johtokunnan kokouspöytäkirjasta 31.10.1974 sekä muutama henkilölehdessä julkaistuihin juttuihin ja nimitysuutisiin. Kun vertaa muihin suomalaisten joukkoviestinten arkistojen sisältöihin, Päivälehdien säätiön arkisto oli lähes tyhjä. Osasyynä tähän on varmasti heinä-elokuussa 1998 Pitäjänmäen varastossa sattunut tulva, jossa arkistonhoitajan mukaan tuhoutui kuudesta kahdeksaan hyllykilometriä arkistoa aineistoa (neljä alinta hyllyä jäi tulvan alle, kaksi ylintä selvisi kastumatta). Muun muassa kaksi mapillista kirjeenvaihtajia koskevaa aineistoa tuhoutui. Erkon suvun arkistot sekä hallintoelinten arkistot säästyivät tulvassa.⁴³¹

Myös Yleisradion Pasilan arkistoissa noudatettiin aluksi varovaista linjaa. Alun perin avoimet arkistot muuttuivat yhtäkkiä muutamaksi kuukaudeksi suljetuiksi, koska ”aineistoa ei ollut vielä ehditty käydä läpi”. Kun arkistot lopulta avautuivat, ne olivat yhtä läpikäymättömiä kuin ennenkin. Yleisradion Pasilan arkistojen avulla oli mahdollista tutkia kirjeenvaihtajien ja kotitoimituksen välistä kirjeenvaihtoa.

3.6.2 Venäjän arkistot

Kun Moskovan arkistoja alettiin vuoden 1992 alkupuolella avata olivat tutkijoiden odotukset korkealla.⁴³² Työskentely Moskovan arkistoissa oli aluksi länsimaisille tutkijoille suhteellisen helppoa. Jos tutkijalla oli mukanaan ulkomaan valuuttaa, etenkin dollareita, tutkimustyö sujui vieläkin helpommin. Esimerkiksi yhdysvaltalainen Hoover-instituutti ja brittiläinen Chadwyck-Healey tekivät Venäjän arkistolaitoksen kanssa sopimuksen suurten arkistokokonaisuuksien kopioinnista.⁴³³ Suomalaisista tutkijoista Hooverin sopimuksesta on päässyt hyötymään lähinnä Hannu Rautkallio, joka onkin korostanut moneen otteeseen Neuvostoliiton arkistojen tutkimisen tärkeyttä tyyliin ”Neuvostoliiton arkistojen ansiosta historiallinen tieto menee yksinkertaisesti uusiksi”.⁴³⁴

Jo 1990-luvun lopussa voitiin sanoa, että odotukset osoittautuivat liian optimistisiksi. Moskovan arkistojen anti on ollut suomalaisille selvä pettymys. Muun muassa Tuomo Polvinen on käyttänyt Moskovan arkistoja tutkimuksessaan, mutta Jukka Tarkka toteaa Polvisen kirjan arvioinnissaan, että ”suomalainen historiankirjoitus selviää kokeesta liput hulmuten, niin vähän

⁴³⁰ Simola 1999, 15.

⁴³¹ Anttosen haastattelu 23.3.2002.

⁴³² Esimerkiksi Ohto Mannisen (1992, 243) mukaan muutos alkoi näkyä selvästi jo vuonna 1989, mutta vasta elokuun 1991 vallankaappausyritys merkitsi arkistojen avautumista ”eurooppalaisille linjoille”.

⁴³³ Vihavainen 1992, 248–252; Hentilä 1998, 19–21.

⁴³⁴ Rautkallio 1993, 6.

Kremlin aineisto muuttaa kotimaisten lähteiden antamaa kuvaa". Hänen mielestään "tämä on merkittävämpi tutkimustulos kuin olisi ison lööpin arvoinen uusi tieto jostakin yksittäisestä tapauksesta".⁴³⁵

Historiantutkija Pertti Grönholm korostaa, että etenkin Neuvostoliiton kaltaisessa poliittisessa järjestelmässä, jossa monista toiminnoista, kuten päätöksistä, ohjauksesta ja kontrollista ei välttämättä jäänyt jäljelle mitään virallista kirjallista dokumentaatiota, on järjestelmän tuottamien tekstien ja diskurssien analysointi sitäkin tärkeämpää.⁴³⁶

Merkittävin Moskovasta saatu aineisto ovat NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston paperit. Niistä on selvinnyt muun muassa suomalaisten puolueiden NKP:lta saamien raha-avustusten ruplien määriä. Kremlin arkistoja ei ole vielä avattu. Niihin kuuluvat muun muassa Stalinin ja hänen seuraajiansa Kremliin kokoama Venäjän federaation presidentinarkisto. Se pitää sisällään muun muassa kommunistisen puolueen politbyroon salaisimmat asiakirjat. Myös valtion turvallisuuskomitean KGB:n ja puolustusministeriön arkistot ovat yhä kiinni.⁴³⁷ Nevakivi on arvioinut, että "kun ja jos - - KGB:n arkistot tulevat aikanaan päivänvaloon, niistä saattaa paljastua samanlaisia vikoja kuin nyttemmin tutkijoille avatuista NKP:n ja MIDin asiakirjakokoelmista: erehtyminen, omien virheiden salailu ja henkilökohtaisten saavutusten paisuttelu sekä tästä johtuva vilppi ovat inhimillisiä."⁴³⁸

Hentilän mukaan "Arkistojen avautuminen ei ole tuonut ratkaisua kiistoihin (itsesensuuri, T.U.) vaan pikemminkin lisännyt niitä. Kansalaiset ovat syystäkin ymmällään, kun pääosin samoja lähteitä käyttäneet tohtorit, dosentit ja professorit esittävät täysin vastakkaisia tuloksia"⁴³⁹.

Suomen kommunistista puoluetta tutkineen Kimmo Rentolan mukaan "arkistojen avautuessa paljastui, ettei 'Moskova' ollut monoliitti, vaan yhden johdon alaisuudessa ja saman tavoitteen puitteissa monenlaiset intressit ja instituutiot kamppailivat ankarasti joskin peitetysti keskenään". Hän muistuttaa, että vaikka esimerkiksi Moskovian arkistojen tietoja ja valtiollisen poliisin tietoja vertailemalla saa paremman käsityksen asioista kuin kummastakaan arkistosta erikseen, kontrollikoneistojen ja samalla niiden arkistojen ulottumattomiin jää silti "usein kaikkein merkittävimpiä asioita".⁴⁴⁰

Hentilän mielestä viime vuosina Venäjän arkistopolitiikka on selvästi tiukentunut, eikä sieltä anneta tutkijoille enää sitäkään, mikä viisi vuotta sitten oli vapaasti saatavilla. Lisäksi arkistojen käyttöä koskevat säädökset vaihtuvat tiheään, ja tutkijat joutuvat kohtaamaan monenlaista mielivaltaa. Länsimaiseen arkistokäytäntöön tottuneen on vaikea sulattaa sitä, että varakkaita asiakkaita palvellaan Moskovassa selvästi auliimmin kuin varattomia. Hentilä kertoo, että

⁴³⁵ HS 29.19.1999, C9. *Parlamentarismien tuittuileva profeetta, Moskovian arkistot osoittavat, miten vähästä Paasikivi ymmärsi ja vaistosi tilanteet.*

⁴³⁶ Grönholm 1998, 15. Grönholm tutki neuvostovierolaisen historiantutkimuksen kertomusta Viron tasavallan ajasta (1918–1940). Hän käytti lähteenään muun muassa Tallinnassa Viron valtionarkistossa sijaitsevaa kommunistisen puolueen arkistoa.

⁴³⁷ Hentilä 1998, 21.

⁴³⁸ Nevakivi 1996, 27.

⁴³⁹ Hentilä 1998, 23.

⁴⁴⁰ Rentola 1994, 14.

”tendenssimäisempää aineistoa kuin entisten kommunistimaiden arkistot on vaikea kuvitella”. Arkistojen käyttö vaatii kommunistisen järjestelmän rakenteiden ja toimintamekanismien perusteellista tuntemista ja aivan toisenlaista lähdekriittistä ajattelua kuin länsimaisen aineiston käyttö. Esimerkiksi pelkkä venäjän kielen taito ja asiakirjojen kopiointi eivät pitkälle riitä.⁴⁴¹ Tutkija ei voi luottaa sanasta sanaan siihen, mitä NKP:n papereihin on kirjoitettu. Rentola on kuvannut näin menetteleviä ”yhden dokumentin dosenteiksi”. Hän on muistuttanut siitä, että ”neuvostodokumenttien muotoilu ja asetelma ovat usein kaukana siitä, miten asianomaiset ulkomaalaiset tilanteen kokivat”.⁴⁴² Myös KGB-eversti Viktor Vladimirov varoitti kirjassaan, että:

”Entisten neuvostovirastojen ja -järjestöjen kassakaapeista kaivettavien arkistoasiakirjojen osalta kehottaisin vakavia historian tutkijoita suhtautumaan niihin varsin kriittisesti, sillä monia niistä leimaa laatijoidensa subjektivismi. Nämä asiakirjat eivät heijasta aina todellista asiointilaa, ja usein niissä esitetään haluttu todesta.”⁴⁴³

NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston työntekijä Vladimir Fjodorov kertoo kirjassaan miten hän käytännössä onnistui vaikeuttamaan historian tutkijoiden työskentelyä Moskovan-arkistoissa.⁴⁴⁴

Tätä tutkimusta varten en saanut rahoitusta Moskovan-arkistojen tutkimusta varten.⁴⁴⁵ Toisaalta vuosien 2001 ja 2002 aikana kantautuneet tiedot Moskovan-arkistojen käyttöongelmista helpottivat omalta osaltaan Moskovan-arkistotutkimuksesta luopumista.⁴⁴⁶ Tässä tutkimuksessa olen suhtautunut muutenkin varovasti neuvostolähteisiin⁴⁴⁷, koska katson, että niiden tieteellinen käyttö vaatii aivan omanlaisen ammattitaidon ja harjaantumisen. Olen toki käyttänyt työssäni myös neuvostoliittolaisia lähteitä, kuten esimerkiksi V. N.

⁴⁴¹ Hentilä 1998, 21.

⁴⁴² Rentola 1994, 19–21.

⁴⁴³ Vladimirov 1993, 21.

⁴⁴⁴ Fjodorov 2001, 272–278.

⁴⁴⁵ Syksyllä 2001 olin kuitenkin lähdessä Moskovaan erääseen seminaariin ja tarkoitukseni oli myös tutustua matkan aikana Moskovan arkistoihin. Yhdysvaltain terroristi-iskujen ”jälkijärestyksiin” liittyvät ”pernaruttobakteeri”-pilailukirjeet estivät kuitenkin matkani. Passi, viisumi ja matkaliput jäivät ratkaisevalla hetkellä jumiin Helsingin ja Jyväskylän posteihin ja matkani peruuntui.

⁴⁴⁶ Arto Astikainen: *Tutkijat valittavat, että Venäjä on tiukentanut arkistojen käyttöä, ’raivostuttavaa, mielivaltaista’, kuvasi Timo Vihavainen.* (HS 14.3.2002.) Olen keskustellut Moskovan arkistojen käytöstä myös venäläisen historian tutkijan Sergej Žuravljovin kanssa 14.10.1999 Helsingissä ja hän oli sitä mieltä, että työni kannalta käyttökelpoisin aineisto olisi KGB:n arkistossa, mutta se on tällä hetkellä käytännössä tutkijoilta suljettu. Žuravljov on itse päässyt tutkimaan KGB:n arkistoja vasta 1930-luvun osalta muun muassa selvittääkseen Neuvostoliittoon emigroituneiden ulkomaalaisten kohtaloita. Myös Kai Ekholm havaitsi väitöskirjatutkimuksessaan, että Moskovassa olevat valvontakomission kirjalliset aineistot eivät olleet vielä edes venäläisten tutkijoiden saatavilla. (Ekholm 2000, 27.)

⁴⁴⁷ Yksi esimerkki, tosin kaunokirjalliselta puolelta: Ostin Moskovasta kesällä 1993 Aleksandr Puškinin teosten venäjänkielisen kokoelman. Kun vertasin Kapteenin tyttären käännöstä suomenkieliseen versioon, havaitsin, että Venäjällä 1992 painetusta teoksesta puuttui seuraava kohta: ”Ne, jotka suunnittelevat meillä vallankumouksia, ovat joko nuoria tai eivät tunne kansamme tai kovasydämiä ihmisiä, joille oma henki ei ole kopeekankaan arvoinen”. (Puškin 1973, 160; Puškin 1992.)

Tšernousin ja Hannu Rautkallion esiin kaivamia yksittäisiä asiakirjoja ⁴⁴⁸ ja yrittänyt myös hankkia itse tietoja Venäjältä, tosin huonolla menestyksellä ⁴⁴⁹.

3.7 Tv-dokumentti ja muistelmateokset

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen lähde on myös toimittaja Reijo Nikkilän tv-dokumentti Moskovan kirjeenvaihtajat (1997) sekä dokumentin teossa kerätty haastattelu- ja muu materiaali, jotka olen saanut käyttööni. Lisäksi entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat julkaisseet varsin runsaasti erilaisia muistelu- ja raporttikirjoja.

Eskola ja Suoranta kannustavat tutkijoita käyttämään myös niin sanottuja valmiita aineistoja. Heidän mielestään esimerkiksi haastattelujen tekemisestä säästyneet voimat voi siten suunnata tulkinnalliseen työhön.⁴⁵⁰

Elämäkerrat, päiväkirjat ja kirjeet kuuluvat myös perinteisesti laadullisen tutkimuksen aineistoihin. Omaelämäkertaa pidetään mahdollisuutena purkautua ja tehdä tunnustuksia. Se voidaan kertoa kuin ”tosi ystävälle, johon voi täysin luottaa ja jolta ei salata mitään”. Toisaalta hyvin usein omaelämäkerrat ovat tekijänsä elämää kaunistelevia, niissä on muistivirheitä ja epätarkkuuksia. Mitä kaukaisemmista tai kiusallisemmista asioista on kyse sitä kriittisemmin lukijan pitää kertomuksiin suhtautua. Omaelämäkerrat sisältävätkin usein samalla kertaa sekä paljastuksia, että peittelyä.⁴⁵¹ Martti Valkonen on arvioinut kriittisesti 1990-luvulla julkaistuja neuvosto-diplomaattien ja KGB:n työntekijöiden muistelmia. Hän luettelee Viktor Vladimirovin, Juri Derjabinin, Stefan Smirovin, Felix Karasevin sekä Oleg Gordievskin yhdessä Inna Rogatchin kanssa kirjoittamat kirjat ja sanoo, että ”joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta niiden analysointia ei ole edes yritetty sen selvittämiseksi, mitä muistelijat ovat jättäneet kertomatta”.⁴⁵²

Tämän tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoinen muistelija on Vladimir Fjodorov, jonka monet Moskovan-kirjeenvaihtajat mainitsivat haastattelun aikana. Fjodorov julkaisi 2001 muistelmansa *NKP:n Suomen osastolla*. Hän omisti kirjansa ”YYA-sopimuksen” muistolle. Fjodorov määrittelee itse kirjansa johdannossa teoksensa seuraavasti:

⁴⁴⁸ Tšernous ja Rautkallio (1992) pääsivät 1990-luvun alussa tutkimaan NKP:n keskuskomitean arkistomateriaalia vuosilta 1952–1991, muun muassa NKP:n keskuskomitean sihteeristön istuntojen pöytäkirjoja.

⁴⁴⁹ Halusin esimerkiksi tietää ulkomaisten kirjeenvaihtajien määrän kehityksestä Neuvostoliitossa. Pyysin keväällä 2002 Suomen Moskovan-suurlähetystöltä apua tiedon hankkimisessa, mutta lähetystön mukaan oli parasta itse ottaa yhteyttä Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston päällikköön. Heinäkuuhun 2003 mennessä en ole kuitenkaan saanut vastausta tiedusteluihini.

⁴⁵⁰ Eskola ja Suoranta 1998, 118–119.

⁴⁵¹ Eskola - Suoranta 1998, 124; Paavolainen 1994, 41. Muistelmateosten ja elämäkertojen käyttökelpoisuudesta historiantutkimuksessa ks. esimerkiksi Koivunen - Soikkanen 1994.

⁴⁵² Valkonen 1998, 246–248.

”Lukijoille tarjoamani kirjan lajia on vaikea määritellä. Se ei ole omaelämäkerta eikä myöskään historiatutkimus, vaikka siihen sisältyy muistelusten lisäksi pohdiskelua. Muistelmien ongelma on, että aika tappaa armotta mielenkiinnon sellaisia asioita kohtaan, jotka vielä eilen kuohuttivat ihmisiä.”⁴⁵³

Olen Fjodorovin kirjasta jokseenkin samaa mieltä Kimmo Rentolan kanssa. Hän totesi kirja-arvostelussaan muun muassa, että ”teksti on kyllä tarkkaan siivilöity” ja ”antoisinta on kuvaus Moskovan valtamekanismien toiminnasta ja eri valtakeskusten suhteista”.⁴⁵⁴ Vaikka kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat muistivat Fjodorovin, Fjodorov sivuuttaa kirjassaan Moskovan-kirjeenvaihtajat kolmella ja puolella rivillä:

”Asiallista ja objektiivista tiedottamista Neuvostoliiton elämästä ja politiikasta edisti Yleisradion Moskovan-toimittajien Lauri Kantolan, Aarre Nojosen, Reijo Nikkilän ja Yrjö Länsipuron ammattitaitoinen työskentely.”⁴⁵⁵

Tulkitsen sitaattia siten, että mainitut Yleisradion kirjeenvaihtajat⁴⁵⁶ olivat eniten Fjodorovin ja muiden neuvostoviranomaisten talutusnuorassa. Heidän uutisointinsa miellytti aikanaan eniten neuvostoisäntiä. Fjodorov ei mainitse lainkaan Uuden Suomen, Helsingin Sanomien, Suomen Tietotoimiston tai Tiedonantajan kirjeenvaihtajia. Tiedonantajan kirjeenvaihtajan poissaolo Fjodorovin ”listalta” lienee vahinko. Yrjö Länsipuron mainitseminen tässä yhteydessä (Yleisradion kirjeenvaihtajana 1981–87) hivenen kummaksuttaa. Länsipuro ei ollut muiden mainittujen kirjeenvaihtajien tapaan kommunisti, vaan edusti perinteistä länsimaista liberaalia journalistista käsitystä.

Lienee paikallaan vielä lyhyesti arvioida myös Nikkilän tv-dokumenttia ja Valkosen (1998) kirjaa. Ilmestyessään kumpikin teos aiheutti vilkasta keskustelua. Nikkilän kolmituntinen dokumentti mahdollisti sisäänsä kymmeniä haastatteluita ja runsaasti tunnelmoivaa aikalaiskuvaa, mutta oli tekijänsä näköisesti vino: monet Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat, mutta myös Kansan Uutisten toimittajat saivat sankarin roolin, kun taas ”porvarilliset” lehtikirjeenvaihtajat joutuivat itsesensuurin tunnustajan osiin. Mielestäni Nikkilän dokumentti ei siten täytä hyvän journalismin kriteerejä, vaan on sävyiltään propagandistinen.⁴⁵⁷

Samoilla linjoilla ovat olleet arvioinneissaan Helsingin Sanomien kolumnisti Olli Kivinen ja tv-arvostelija Marjatta Möttölä. Kivisen mielestä ”Ohjelmassa pestiin putipuhtaaksi Ylen historian häpeällinen kausi, jolloin Ylestä tuli Moskovan äänitorvi ja suomalaiset kommunistit yhdessä neuvostoliittolaisten kanssa todellisuudessa valitsivat sen Moskovan-

⁴⁵³ Fjodorov 2001, 12.

⁴⁵⁴ Rentola, Kimmo: *Neuvostoliiton mies paasaa edelleen politiikkaa* (HS 10.10.2001, B11).

⁴⁵⁵ Fjodorov 2001, 165.

⁴⁵⁶ Kantola ei ollut Yleisradion kirjeenvaihtaja, vaan Kansan Uutisten ensimmäinen avustajakirjeenvaihtaja. Nojonen oli myös Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajana.

⁴⁵⁷ Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt Nikkilältä lähes yksinomaan hänen tekemiensä haastattelujen litterointeja. Olen ollut tietoinen siitä, että Nikkilä ei välttämättä ole kysynyt kaikkia relevantteja kysymyksiä. Mielestäni haastattelut on kuitenkin tehty ammattitaitoisesti.

kirjeenvaihtajat. Ohjelma oli propagandafilmin toteutuksen loistoesimerkki.”⁴⁵⁸ Möttölä mukaan ”hän (Nikkilä) ei taustoita, ei analysoi, kyselee, muttei kyseenalaista”.⁴⁵⁹ Samaa kriittistä Kivisen ja Möttölälinjaa edustaa pitkään Moskovassa journalistin töitä tehnyt Anne Kuorsalo. Hän arvioi Valkosen kirjan liitteenä olevassa kahdeksansivuisessa kirjoituksessaan Nikkilän dokumenttia muun muassa seuraavasti:

”Jos Yle olisi toiminut reilusti, ohjelman sisältö olisi rajattu pelkästään sen omien kirjeenvaihtajien työn jälkikäteiseen esittelyyn, arviointiin ja analysointiin. Rehellisen ja kriittisen itsetilityksen sijasta Yle pestiin ohjelmassa puhtaaksi. Tässä käytettiin apuna muiden tiedotusvälineiden Moskovon-kirjeenvaihtajia, joista yksille oli varattu ohjelmassa suomettuneen rooli ja toisille narrin osa.”⁴⁶⁰

Myös Yleisradion tv:n uutis- ja ajankohtaistoiminnan päällikkö Ari Järvinen kertoi haastattelussani, että ”Se oli semmoinen kauhean pinnallinen, ettei siinä ole paljon sisältöä. Varmaan mielenkiintosta, mutta ei ole mitään analyysia.”⁴⁶¹

Reijo Nikkilän Yleisradion Moskovon-kirjeenvaihtajuus (1977–1987) ei kuulu varsinaisesti tämän tutkimuksen piiriin, mutta koska käytän työssäni jonkin verran hänen keräämäänsä aineistoa, lähinnä haastatteluja, lienee paikallaan tehdä yhteenvetoa tiedoista, joita tähän mennessä Nikkilään liittyen on eri lähteistä kertynyt. Niiden valossa voi päätellä muun muassa, että suojelupoliisi tarkkaili Nikkilän toimia Suomessa 1960-luvun alusta lähtien ja epäili vuonna 1966 Nikkilän olevan yhteydessä Neuvostoliiton tiedustelulaitokseen.⁴⁶² Myöhemmin Moskovassa ollessaan Nikkilä teki läheistä yhteistyötä muun muassa NKP:n keskuskomitean työntekijän Vladimir Fjodorovin kanssa.⁴⁶³

Nikkilä kertoi puhelinhaastattelussa, ettei hän ole ”kenenkään kanssa tehnyt mitään sopimuksia”, mutta on saattanut ”käyttäytyä naiivisti” ja ”typerästi” neuvostoviranomaisten kanssa. Nikkilä kertoi myös yksityiskohtaisesti, miten suojelupoliisi yritti turhaan saada hänen kauttaan tietoja

⁴⁵⁸ Kivinen, Olli, HS 9.1.1997, A2 *Valkopesu 90 astetta C, ei linkousta.*

⁴⁵⁹ Möttölä, Marjatta, HS 5.1.1997 *Täällä Moskova... Moskovassa 1948–96 työskennelleet suomalaistoimittajat kertovat.*

⁴⁶⁰ Valkonen 1998, Liite 3, 279.

⁴⁶¹ Järvisen haastattelu 4.7.2002.

⁴⁶² Suojelupoliisin etsivän arvion mukaan ”Nikkilä vaikuttaa jonkin verran itseensä sulkeutuneelta ja aralta, melko varmaotteisesta käytöksestään huolimatta. Vaikuttaa myöskin siltä, ettei hän ole aina sanansa mittainen mies”. (Supon etsivän raportti 11.8.1966 Nikkilän mappi/SUPOA.) Myös muista Moskovon-kirjeenvaihtajista löytyi Supon arkistosta erilaisia tarkkailutietoja ja ”luonneanalyysijä”, mutta Nikkilä oli ainoa, jota epäiltiin 1960-luvulla olevan yhteydessä Neuvostoliiton tiedustelulaitokseen. (Suojelupoliisin tietoihin pitää suhtautua samalla tavoin varauksellisesti kuin kaikkiin muihinkin arkistolähteisiin. Monin paikoin tiedot ovat lyhyitä ja epätäydellisiä. Missään tapauksessa ne eivät ole mitään ”lopullisia totuuksia”. Se, että esimerkiksi joitakin henkilöitä epäillään jostakin, ei vielä tarkoita, että he todella olisivat syyllistyneet mihinkään.)

⁴⁶³ Reijo Nikkilä joutui NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston työntekijän Vladimir Fjodorovin vaikutuksen alaiseksi Moskovassa ollessaan. Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että ”Nikkilähän oli ihan SKP:n vähemmistön taistolaisuuden luojan ja johtajan Vladimir Fjodorovin apupoika, teki täysin mitä sieltä käskettiin” (Mattilan haastattelu 17.9.2000). Nikkilä ei antanut käyttööni tekemäänsä Vladimir Fjodorovin haastattelua. Ks. Fjodorovista enemmän s. 233.

vuonna 1960 ja 1962. Nikkilän mielestä hänen yhteistyöhaluttomuutensa saattoi myöhemmin johtaa siihen, että suojelupoliisissa uskottiin hänen tekevän yhteistyötä KGB:n kanssa. Nikkilä työskenteli vuosina 1960–61 Lomamatka-
matkatoimistossa ja hän kertoi puhelinhaastattelussa olleensa päivittäin matkailuasioissa yhteydessä Neuvostoliiton suurlähetystöön. Hän teki yhteistyötä muun muassa Anatoli Klimovin kanssa, joka joulukuussa 1961 loikkasi Yhdysvaltojen Helsingin-suurlähetystöön Anatoli Golitsynin nimellä. Nikkilä arvelee, että myös Golitsyn on saattanut kertoa hänestä ”jotain negatiivista”.⁴⁶⁴

Valkosen kirja puolestaan jakaantuu mielestäni kahteen osaan: 1) analyttiseen ja hyvin dokumentoituun Moskovan-kirjeenvaihtajien historia -osaan ja 2) epäanalyttiseen ja huonosti dokumentoituun ongelmat kotitoimituksen kanssa -osaan. Ensimmäinen osa vaihtuu toiseksi liukuen, mutta selvimmin sivulta 188 lähtien.

Valkosen kirjasta ilmestyi useita arvosteluja. Esko Salmisen mielestä ”Valkosen teos on lopulta yhdistelmä dokumentoitua tietoa, reportaasia ja henkilökohtaisia muistelmia. Kirja sisältää tunneperäisiä tulkintoja, jotka lisääntyvät kuvauksen edetessä ja varsinkin luovutetun Karjalan käsittelyssä.”⁴⁶⁵ Uuden Suomen entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Jyrki Koulumies kirjoitti, että ”teoksen parasta antia on alkuosa, jossa kerrotaan työnteon vaikeuksista ja reunaehdoista neuvostoaikana”.⁴⁶⁶ Timo Vihavaisen mielestä ”Valkosen kaltaisen kriittisen Venäjä-asiantuntijan toiminta on lehden linjan takia käynyt sietämättömäksi ja kirja onkin ennen muuta hänen kärsimystensä historia, ahdistetun tuskanhuuto eli ´krik dushi´, kuten venäjäksi sanottaisiin.”⁴⁶⁷

Martti Valkosen kirja johti hänen irtisanomiseensa Helsingin Sanomista 10.12.1998.⁴⁶⁸ Suomen Pen (sananvapautta korostava kansainvälinen kirjailijayhdistys) esitti vastalauseen 17.12.1998 Valkosen erottamisen johdosta.⁴⁶⁹ Nähdäkseni Valkosen irtisanominen aiheutui nimenomaan kirjan jälkimmäisen osan ”totuuksista”, jotka tulkitsen kirjeenvaihtajien ”ammattitautin” eli ”korrespondiittiksen” poikkeuksellisen voimakkaiksi ilmentymiksi. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt lähteenä Valkosen kirjan Moskovan-kirjeenvaihtajien historiaa koskevia havaintoja ja tietoja, jotka arvioin erittäin mielenkiintoisiksi.

Tämän jakson lopuksi teen vielä yhteenvetoa tämän tutkimuksen moniaineistaisuudesta seuraavan kuvion avulla:

⁴⁶⁴ Nikkilän puhelinhaastattelu 28.11.2002. Loikkari Golitsyn oli KGB-majuri, jonka kertomia tietoja on julkaistu useissa yhteyksissä. Ks. esim. Rautkallio 1992, 248–249.

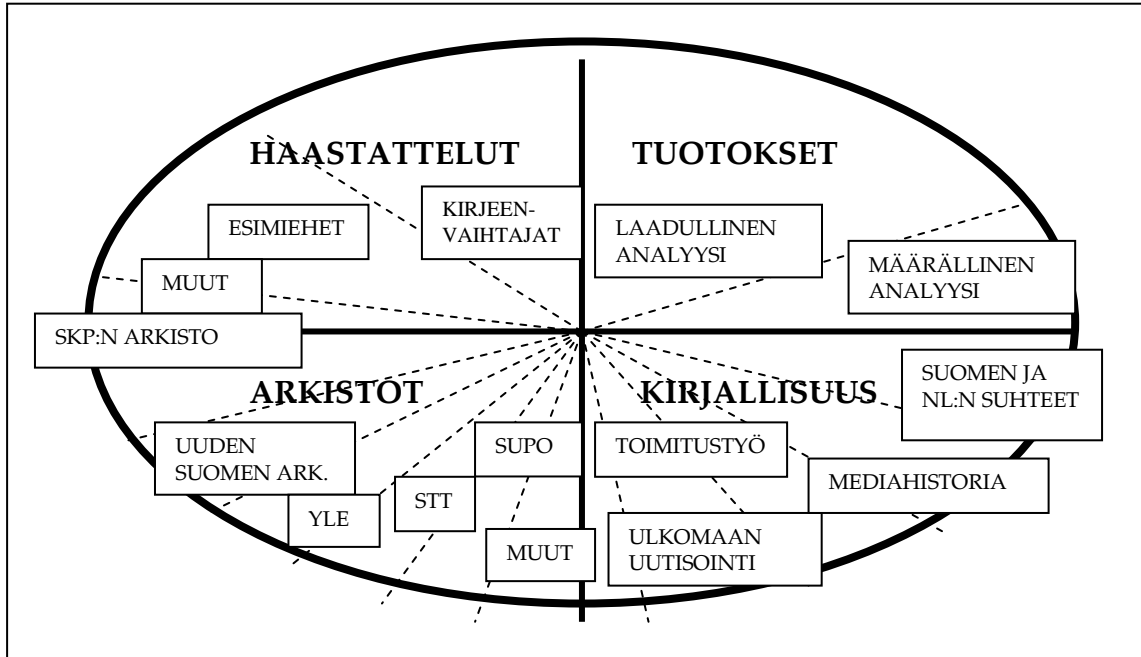
⁴⁶⁵ Salminen 1999b, 26.

⁴⁶⁶ Koulumies 1998, 18.

⁴⁶⁷ Vihavainen, Timo, HS 16.12.1998, C11 *Suomettuminen on kansallamme geeneissä, Martti Valkosen mielestä Venäjän asioita peitetään ja kaunistellaan Suomessa yhä*. Muita arvioita Valkosen kirjasta ks. esimerkiksi Huhta 1999 ja Rislakki 1999.

⁴⁶⁸ Keski-suomalainen 13.12.1998 *Helsingin Sanomat irtisanoi lehteä kritisoineen toimittajan*. (STT)

⁴⁶⁹ Salminen 1999b, 28.

KUVIO 8 Tutkimuksen moniaineistoisuus

4 LÄNSIMAINEN MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUS

Tässä jaksossa luon kansainvälistä ja hieman myös kansallista kontekstia suomalaiselle Moskovan-kirjeenvaihtajuudelle. Tarkoitukseni on osoittaa, että kun ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat aloittivat työnsä, he kiinnittyivät jo olemassa olevaan kansainväliseen Moskovan-kirjeenvaihtajien traditioon.

4.1 Länsimaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden varhaisvaiheet

Phillip Knightleyn mukaan kaikilla tärkeimmillä läntisillä sanomalehdillä ja uutistoimistoilla oli pysyvät kirjeenvaihtajat Pietarissa ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta he kirjoittivat vain vähän - muutamia poikkeuksia - siitä mitä maassa todella tapahtui. Ainoa poikkeus oli brittiläinen *The Manchester Guardian*. Lehden poikkeuksellisen tarkka raportointi perustui yhden kirjeenvaihtajan, Morgan Philips Pricen työhön. Pricella oli hyvä Venäjän tuntemus. Hän oli ollut Siperiassa tieteellisellä tutkimusretkellä 1910 ja kiinnostunut Venäjän asioista. *Guardian* lähetti Pricen Pietariin talvella 1914 uutistyöhön, mutta hänen tehtävänään oli myös lähettää lehden toimitukselliselle johdolle henkilökohtaisia raportteja, joita nämä voivat käyttää apunaan lehden toimituspolitiikkaa luodessaan.

Muiden brittiläisten lehtien huono Venäjä-uutisointi johtui pitkälti *The Timesin* kyvyttömyydestä uskoa pitkäaikaisen Pietarin-kirjeenvaihtajansa Robert Wiltonin lähettämiin hälyttäviin tietoihin. Hänen uutisiaan sen sijaan sensuroitiin. *Timesin* kotitoimituksessa Lontoossa ei ollut ainoatakaan Venäjän asioista perillä ollutta toimittajaa, silti kotitoimitus väitti tietävänsä paremmin Venäjän-tilanteesta kuin lehden oma, paikalla oleva kirjeenvaihtaja. Jälkeenpäin lehti selitti menettelytapojaan muun muassa sillä, ettei heidän kirjeenvaihtajansa nauttinut toimituksen täyttä luottamusta. Lisäksi lehti arvioi 35 vuotta lokakuun vallankumouksen jälkeen, ettei Wilton täysin aikanaan tajunnut

proletariaatin vallankumouksen ideaa, mutta ei ideaa ymmärtänyt aikanaan myöskään lehden toimituksellinen johto.⁴⁷⁰

Myös Guardianin Pricella oli vaikeuksia saada uutisiaan läpi. Kun hän esimerkiksi oli haastatellut tsaarin setää suuriruhtinas Nikolaita, jonka mukaan Romanovien dynastian takaisin palauttaminen oli täysin mahdotonta, haastattelu julkaistiin kuusi päivää myöhemmin ainoastaan yhdessä painoksessa. Pricen arvioiden mukaan uutinen oli aluksi päässyt livahtamaan sensorien ohi, mutta huomattuaan virheensä, he olivat kyenneet estäneet uutisen leviämisen myöhempisiin painoksiin.⁴⁷¹

Suurin osa kirjeenvaihtajista ja lehtien toimituksellisesta johdosta ei ottanut bolševikkeja tosissaan. Esimerkiksi Timesin kirjeenvaihtaja lähti Pietarista syyskuun puolivälissä 1917, koska hänen arvioidensa mukaan mitään maata järjestyttävää ei ollut lähiaikoina tapahtumassa Venäjällä. Näin Timesilla ei ollut lainkaan kirjeenvaihtajaa Venäjällä raportoimassa lokakuun vallankumousta. Kun Lenin saapui sinetöidyssä junavaunussa Venäjälle, vain Reuters vaivautui kertomaan asiasta. Myöhemmin Reutersin kirjeenvaihtaja Guy Beringer katsoi tilanteen niin uhkaavaksi, että hän pakeni Venäjältä Suomeen.⁴⁷²

Lokakuun vallankumous aiheutti monia ongelmia myös Suomen joukko- viestimille. Seuraavasta katkelmasta käy ilmi, miten Suomen Tietotoimisto joutui uudenlaisten haasteiden eteen:

”Marraskuun alkupäivinä Venäjällä toimeenpantu bolshevistinen vallankumous vihdoinkin saattoi toimiston arvaamattoman tukalaan asemaan mitä ulkomaisten tietojen saantiin tulee. Bolshevikit nimittäin ottivat haltuunsa Pietarin toimiston ja ilmoittivat aikovansa sen liikettä jatkaa, lähettipä toimisto tilaajilleen hintaluettelokin suunnattomasti korotettuihin hintoihin, mutta siltä saadut tiedot, sikäli kuin niitä ensinkään saapui olivat parhaasta päästä bolshevistisia julkaisuja, joilla tietenkään ei Suomen sanomalehdistön kannalta ollut minkäänlaista merkitystä.”⁴⁷³

4.2 Vallankumouskirjeenvaihtaja John Reed

Vain muutamat Pietarin-kirjeenvaihtajat olivat itse paikan päällä todistamassa lokakuun vallankumouksen tapahtumia. Piercen lisäksi paikalla oli yhdysvaltalainen journalisti ja kirjailija John Reed⁴⁷⁴. Reedin sympatiat olivat alusta

⁴⁷⁰ Knightley 1982, 124–126, 130.

⁴⁷¹ Knightley 1982, 127, ks. myös Engman - Eriksson 1982, 47.

⁴⁷² Knightley 1982, 128, 130, 132.

⁴⁷³ STT:n toimintakertomus vuodelta 1917. Suomen Tietotoimiston arkisto. (STTA).

⁴⁷⁴ Reed oli amerikkalainen runoilija, lehtimies, sotakirjeenvaihtaja ja vallankumouksellinen. Hänestä tuli Harvardin opintojensa jälkeen *The Masses* -aikakauslehden toimittaja (1911–1917). Lehti oli poliittisesti ”sitoutumattoman vasemmistolainen”. Reedin sotakirjeenvaihtajan ura alkoi 1913 Meksikosta, missä hän oli New York Worldin ja Metropolitan Magazinen reportterina seuraamassa Meksikon vallankumousta kapinoitsijoiden eli Pancho Villan joukkojen kautta. Ensimmäinen maailmansota toi Reedin Eurooppaan, muun muassa Pariisiin, Lontooseen ja Berliiniin. Muun muassa Meksikon ja Itä-Euroopan reportaasit tekivät Reedistä tunnetun lehtimiehen Yhdysvalloissa. Reed oli suunnitellut vuoden 1917 alussa *Metropolitan Magazinen* maksamana reportaasimatkaa

lähtien bolševikkien puolella. Hänen silminnäkijäraporttinsa olivat vertaansa vailla. Reedin vuonna 1918 julkaistu teos *Ten Days That Shook the World* (*Kymmenen päivää jotka järjestyivät maailmaa*) on lajissaan klassikko.

Reedin ja Piercen lisäksi bolševikkien päämajaan päästettiin ainoastaan London Daily Newsin Arthur Ransome. Knightleyn mielestä ainoastaan Pierce ja Reed pystyivät kuvailemaan lukijoilleen mitä Pietarissa todella tapahtui. Pierce voitti uutiskilpailussa Reedin kertomalla ensimmäisenä, että bolševikit olivat ottaneet Venäjällä vallan itselleen. Hän käytti apunaan tanskalaista uutistoimistoa lähettäessään uutisen Guardianille.⁴⁷⁵

Yhdysvalloissa tehtyjen tutkimusten mukaan The New York Timesin Venäjän uutiset ja kommentit olivat erittäin epäluotettavia.⁴⁷⁶ Esimerkiksi vuoden 1917 marraskuusta vuoden 1919 marraskuuhun New York Times raportoi noin sata kertaa, että bolševikit ovat juuri luhistumaisillaan tai olivat jo luhistuneet.⁴⁷⁷

Suomella oli maantieteellisen sijaintinsa takia oma tärkeä roolinsa ulkomaisten Venäjän ja Baltian kirjeenvaihtajien kauttakulkupaikkana. Heille oli ensiarvoisen tärkeää, että suhteet Suomeen pysyivät kunnossa, ja he varoivat heikentämästä esimerkiksi viisuminsaantimahdollisuuksiaan. Suomen viranomaiset tunsivat kuitenkin koko ajan epäluuloja ulkomaalaisia sanomalehtimiehiä kohtaan, ja heidän liikkumistaan seurattiin tarkasti. Etenkin Hella Wuolijoen salongissa käyvistä ulkomaalaisista pidettiin tarkkaa lukua.⁴⁷⁸

John Reed pidätettiin 13. maaliskuuta 1920 Turun satamassa erään höyrylaivan hiilivarastosta. Åbo Underrättelserissä häntä kutsuttiin ”bolševikkikuriiriksi”. Reed tuomittiin sakkoihin salakuljetuksesta ja hänen hallussaan olleet timantit⁴⁷⁹ ja rahat julistettiin menetetyiksi valtiolle. Reed valittiin tuomiosta hovioikeuteen. Huhtikuussa julkaistiin amerikkalaisissa lehdissä perätön uutinen John Reedin teloituksesta. Julkinen kohu nosti Reedin monien viranomaisten tietoisuuteen. Reed vapautettiin ja hän matkusti Viroon. Vankeusaika Suomessa oli ollut raskas. Reed kuoli syksyllä 1920 ja hänen maalliset jäännöksensä muurattiin Kremliin.⁴⁸⁰

Kiinaan. Lehti kuitenkin luopui hankkeesta, ja Reed kiinnostui Venäjästä. Hän edusti Pietarissa *The Masses* -lehteä sekä sosialistista päivälehteä *New York Callia*. Reed oli Venäjällä helmikuuhun 1918 asti. (Engman - Eriksson 1982, 10–17.)

⁴⁷⁵ Knightley 1982, 131–132.

⁴⁷⁶ Engman - Eriksson 1982, 47.

⁴⁷⁷ Lippmann - Mertz 1989, 86; Knightley 1982, 122.

⁴⁷⁸ Engman - Eriksson 1982, 47, 51–55,

⁴⁷⁹ Bolševikit jakoivat Neuvosto-Venäjän vaikeuksista huolimatta vuosina 1919–1921 suuria määriä rahaa ja jalokiviä kannattajilleen eri puolilla maailmaa. SKP:kin osallistui rahan ja jalokivien siirtoon. (Saarela 1998, 279.)

⁴⁸⁰ Engman - Eriksson 1982.

4.3 Moskovan-kirjeenvaihtajuus 1920–1950

Neuvostoliitto oli 1920-, 30- ja 40-luvuilla sulkeutunut totalitaristinen yhteiskunta, josta oli saatavissa vain niukasti tietoja.⁴⁸¹ Etenkin Stalinin kilpailijan Kirovin murhan jälkeen 1934 kontaktit ulkomaailmaan oli supistettu minimiin. Moskovassa toimineet diplomaatit ja harvat länsimaisen lehdistön edustajat eristettiin muusta yhteiskunnasta. Harvalukuiset kirjeenvaihtajat tekivät työtään pääasiassa TASSin tiedotteiden ja neuvostoliittolaisten sanomalehtien varassa.⁴⁸²

Moskovassa oli 30-luvulla ainakin Manchester Guardianin Malcolm Muggeridge ja New York Timesin Walter Duranty. Ahmavaaran mukaan Duranty, kuten monet muutkin silloiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, oli vakaumuksellinen kommunisti. Hän oli kuitenkin ainoa, joka varauksetta hyväksyi kaiken näkemänsä. Ahmavaara kirjoittaa, että ”hänen juttunsa New York Timesissa olivat niin hurjia Stalinin ylistyspuheita, että toverikirjeenvaihtajat Moskovassa nauroivat niille avoimesti”.⁴⁸³

George Orwellin kirjoitus *Valaan vatsassa* (1992) antaa ymmärtää, ettei Neuvostoliitosta tuohon aikaan juuri tietoja tullut länsimaailmaan. Hän kirjoittaa: ”Esimerkiksi Venäjän vallankumous miltei katoaa englantilaisesta tietoisuudesta Leninin kuoleman ja Ukrainan nälänhädän väliseksi ajaksi - melkein kymmeneksi vuodeksi. Koko tämän ajan Venäjä tarkoittaa Tolstoita, Dostojevskia ja maanpakolaisina taksia ajavia kreivejä.”⁴⁸⁴

Guardianin Moskovan-kirjeenvaihtajan Muggeridgen talvella 1932–33 tekemien havaintojen mukaan lännen valtalehtien johtavilla politiikan

⁴⁸¹ Se, että Neuvostoliiton todellisuus katosi brittien julkisuudesta Stalinin hirmuhallinnon aikana, johtuu todennäköisesti nimenomaan siitä, ettei Neuvostoliitossa yksinkertaisesti tuolloin ollut brittiläisiä eikä muitakaan ulkomaisia kirjeenvaihtajia tai jos olikin, heidän mahdollisuutensa toimia länsimaisen journalismin periaatteiden mukaan olivat äärimmäisen hankalat. Monet länsimaat, myös brittijoukot, ottivat osaa Venäjän sisällissotaan, joka jatkui vielä 1920-luvun puolellakin. Tätä taustaa vasten olisi täysin ymmärrettävää, ettei Stalin valtaan päästyään olisi sietänyt ulkomaalaisia ”urkkijoita” kotipihallaan. Täydellistä uutispimennystä vasten puolestaan on myös ymmärrettävää brittiläisen lehtimiehen ja kirjailijan George Orwellin havainto, että ”vuosina 1935–39 kommunistinen puolue veti melkein vastustamattomasti puoleensa kaikkia alle neljäkymmentävuotiaita kirjailijoita”. (Orwell 1992, 86.) Suomessa sama ilmiö toistui 1960- ja 1970-luvuilla. Luostarinen (2001, 215) on todennut artikkelissaan *Virtuaali-Neuvostoliitto ja kylmän sodan voima*, että ”Neuvostoliitto oli 1960- ja 1970-luvun Suomessa hieman samassa asemassa kuin se oli 1920- ja 1930-luvulla johtavien länsimaiden älymystön ajatuksissa: toiveiden ja pelkojen projektio, ihmisen ’ulkoisiin seikkoihin kohdistamassaan tulkinnassa’ ilmenevä pyrkimys ja halu. Keskeistä ei ollut Neuvostoliiton todellisuus, vaan eräänlainen ’virtuaali-Neuvostoliitto’, mihin kuvaan maan ei-vielä-mutta-kohta-tulevaisuudessa operoiva propaganda antoi oman osansa”.

⁴⁸² Immonen 1987, 95–96. Venäjän vallankumouksen aikoihin Pietarissa oli ollut yhteensä 12 länsimaista ulkomaankirjeenvaihtajaa: Guy Beringer (Reuters), Alexandre Gorline (Havas), Roger Lewis (AP), Joseph Dillon (The Daily Telegraph), Robert Wilton ja George Dobson (The Times), L.B. Golden (The Daily Mail), Arthur Ransome (The London Daily News), Francis McCullagh (The Manchester Guardian ja The New York Herald), John Foster Bass (The Chicago Daily News), Alan Ostler (The Daily Express) ja Ludovic Naudeau (Le Journal, Paris). (Desmond 1980, 349.)

⁴⁸³ Ahmavaara 1987, 115.

⁴⁸⁴ Orwell 1992, 81.

toimittajilla oli ratkaiseva merkitys Neuvostoliiton tapahtumien esittelyyn ja kommentointiin lehdissään. Edes lehden puolue- tai omistussuhteilla ei ollut loppujen lopuksi kovin suurta merkitystä. Johtavat politiikan toimittajat, jotka olivat sisäpiiriläisiä, Muggeridgen mielestä lähinnä kirjoittelivat toisilleen. Näiden sisäpiiriläisten käsitykset vaikuttivat lopulta siihen, miten poliittisia tapahtumia tulkittiin ja miten uutisia väritettiin tai valittiin. Ahmavaaran arvioiden mukaan eturivin lehtimiesjoukon sisäpiiriläisyys ja poliittinen korruptoituneisuus teki mahdolliseksi ”oikeansuuntaisten” uutismyyttien ja legendojen nopean leviämisen tiedotusvälineisiin eri puolilla maailmaa. Stalinismin ja marxilaisen totalitarismin ihailu sai ”edistyksellisyyden” leiman.⁴⁸⁵

Sotien jälkeen tilanne oli jo taas hieman toinen. Moskovassa oli 1940-luvun lopussa ainakin seuraavat amerikkalaiset kirjeenvaihtajat: Joseph Newman (Herald Tribune), Alexander Kendrick (Chicago Sun), Joe Walker (Time) ja Stevens (Christian Science Monitor).⁴⁸⁶

Esimerkiksi New York Timesilla ei ollut kuitenkaan 1940-luvun lopulla vielä omaa ulkomaankirjeenvaihtajaansa Neuvostoliitossa eikä lehti myöskään saanut neuvostoviranomaisilta viisumia toimittajilleen. Epäluuloa oli molemmin puolin. C.L. Sulzberger, joka oli NY Timesin kustantajan veljenpoika ja lehden ”pääulkomaankirjeenvaihtaja” vaati vastaavaa päätoimittajaa palkkaamaan Harrison Salisburyyn Moskovon-kirjeenvaihtajaksi. Salisbury ei ollut kommunisti, ei sosialisti eikä edes russofiili. Silti lehden johdossa epäiltiin, että Salisburyysta saattaisi olla harmia. Vastaava päätoimittaja tutki Salisburyyn aikaisempia töitä, haastatteli häntä ja päätyi lopulta siihen, että Salisbury oli ”noin asteen verran vasemmalla keskustasta”. Vastaava päätoimittaja totesi kuitenkin, että ”loppujen lopuksi, jos me haluamme kirjeenvaihtajan Neuvostoliittoon, me emme saa sinne ketä tahansa, vaan ainoastaan sellaisen, jolle neuvostoliittolaiset suostuvat antamaan viisumin”.⁴⁸⁷ Viime kädessä siis

⁴⁸⁵ Ahmavaraa 1987, 116.

⁴⁸⁶ Steinbeck 2002, 11, 17, 45 ja 202. Stevensin etunimi on tuntematon.

⁴⁸⁷ (Chomsky 1999, 592–593. Suora sitaatti s. 593.) Harrison Salisbury oli New York Timesin Moskovon-kirjeenvaihtajana 1949–54. Hän tuli kuuluisaksi artikkeleistaan, jotka käsitelivät Stalinin Neuvostoliittoa. Salisburyä syytettiin Moskovon-kirjeenvaihtajavuosinaan Moskovon myötällystä, mutta hän arvosteli lehteään myöhemmin siitä, ettei hänen kirjoitustensa yhteydessä lukenut ”neuvostoviranomaisten sensuroima”. Salisbury kirjoitti yhteensä 29 kirjaa, joista tunnetuin on 1969 ilmestynyt Leningradin 900 päivää. Moskovon-vuosien jälkeen Salisbury työskenteli kotitoimituksessa reporterina ja kotimaan uutisten päällikkönä. Hän johti mm. presidentti John F. Kennedyn murhan uutisointia 1963 sekä raportoi Vietnamista vuodenvaihteessa 1966–67. Eläkkeelle jäätyään 1973 hän matkusti paljon ja kirjoitti mm. silminnäkijän raporttikirjan Taivaallisen rauhan aukion verilöylystä Pekingissä 1989. Salisburyyn artikkeleita julkaistiin Suomessa mm. Helsingin Sanomissa. (HS 8.7.1993, *Pulitzer-palkittu toimittaja ja kirjeenvaihtaja Harrison Salisbury*). Neuvostoviranomaiset pyrkivät aktiivisesti mustamaalaamaan Salisburyä 1970-luvulla, kuten esimerkiksi Kansan Uutisissa (27.7.1973) julkaistussa laajassa artikkelissa, jonka on allekirjoittanut Aleksandr Tshakovski. Laajan artikkelin ingressissä todetaan, että ”Salisbury on tunnettu amerikkalainen lehtimies, New York Timesin varapäätoimittaja. Hän ei kuulu Neuvostoliiton ystäviin, hän on suoraan sanoen **antikommunisti**. Ilmeisesti hänen näkemyksensä Neuvostoliiton elämästä - - on erittäin valikoiva. Se kuvastuu useista hänen kirjoistaan, joista eräät sisältävät runsaasti **parjaavia neuvostovihamielisiä väitteitä**”.

Neuvostoliiton viranomaiset päättivät, ketkä pääsivät Moskovan-kirjeenvaihtajiksi.

Toimittaja Aleksandr Gorbunov kertoi Reijo Nikkilän tv-dokumentissa, että kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kävivät läpi KGB:n seulan: ”KGB pyysi suurlähetystä keräämään hakijasta mahdollisimman kattavat tiedot. Ellei KGB:llä vielä ollut näitä tietoja, lähetystö kokosi tiedot, mikä ei Suomen oloissa ollut vaikeaa.” Viime kädessä Moskovan-kirjeenvaihtajan hyväksyi aina KGB, vaikka virallinen hyväksyntä olikin keskuskomitean kansainvälisen osaston käsialaa. Gorbunovin mukaan KGB tutki ennen kaikkea sitä, oliko kirjeenvaihtajaehdokas kenties Suomen tai jonkin muun valtion tiedustelupalvelun työntekijä. KGB:tä kiinnosti myös, voisiko se itse kenties värvätä kirjeenvaihtajan palvelukseensa.⁴⁸⁸

4.4 Matkakirjailijoiden ”jälkeläisinä”

Ennen suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien kauden alkua, Neuvostoliitossa oli vierailut suomalaisia matkakirjailijoita sekä toimittajia, lähinnä päätoimittajavierailujen yhteydessä.

Matkakirjailijoiden kertomuksilla oli etenkin 1800-luvun Euroopassa suuri merkitys erilaisten maakuvien muodostumisessa. Mitä kauempana maa sijaitsi, sitä varmemmin ihmisten tiedot eri maailmankolkista olivat peräisin matkakertomuksista. Näin esimerkiksi englantilaisten Venäjä-kuva oli huomattavasti enemmän matkaajien kirjoitusten varassa kuin esimerkiksi suomalaisten. Luostarisen mukaan suomalaisten suoralla kosketuksella Venäjään ja venäläisyyteen oli itse asiassa suomalaisten kansallistietoisuuden kehittymisen kannalta aivan ratkaisevaa.⁴⁸⁹

Matkakirjailijoiden ja toimittajien Neuvostoliiton-matkoille oli ominaista, että ne olivat tarkkaan neuvostoviranomaisten suunnittelempia ja valvomia ja siksi niiden lopputuloksena oli yleensä varsin siloiteltu kuva Neuvostoliitosta. Näin kävi esimerkiksi kuuluisalle amerikkalaiselle parivaljakolle, kirjailija John Steinbeckille ja sotavalokuvaaja Robert Capalle, jotka tekivät reportaasimatkan Stalinin Neuvostoliittoon 1947 tai 1948.⁴⁹⁰ *Matkalla Neuvostoliitossa* ilmestyi alun perin Yhdysvalloissa 1948 *A Russian Journal* -nimellä. Steinbeckin ja Capan matkareportaasi kertoo hyvin, miten länsimaisten journalistien työskentelymahdollisuuksia oli monin tavoin rajoitettu Neuvostoliitossa toisen maailmansodan jälkeen. Steinbeck ja Capa tosin saivat vakituisiin Moskovan-kirjeenvaihtajiin verrattuna huomattavasti enemmän liikkumatilaa ja

⁴⁸⁸ Nikkilä 1997

⁴⁸⁹ Luostarinen 1986, 93.

⁴⁹⁰ Kirja-arvostelussaan Helsingin Sanomien toimittaja Ilkka Malmberg kirjoitti muun muassa, että Steinbeckin ja Capan matkareportaasi ”on leppoisa kertomus kahden naiivin journalistin kestityksestä totalitaristisessa maassa” (HS 24.2.2002, B1 *Hyvin syötetyt pässit narussa.*) Arvostelussaan Malmberg ei tarpeeksi ota huomioon Neuvostoliitossa aikanaan vallinneita olosuhteita ja toimitustyölle asetettuja ankaria rajoituksia.

vapauksia. Neuvostoliitossa lyhytaikaisesti vierailleet matkakirjailijat sekä journalistit pystyivät kotiin palattuaan aivan eri tavalla käsittelemään esimerkiksi Neuvostoliiton epäkohtia kuin vakituiset kirjeenvaihtajat Moskovassa, joiden työtä koko ajan tarkkailtiin.⁴⁹¹ Steinbeck kirjoittaa vierailevien toimittajien ja pysyvien kirjeenvaihtajien eroista seuraavasti:

”Yhdestä asiasta me olimme varmoja: emme halunneet että meidät akkreditoitaisiin tavallisiksi kirjeenvaihtajiksi, joilla olisi kirjeenvaihtajan valtakirja, sillä siinä tapauksessa ulkoministeriö järjestäisi meille ohjelmaa ja myös valvoisi meitä. Ulkoministeriö soveltaa kirjeenvaihtajiin hyvin ankaria sääntöjä, ja jos kerran joutuisimme heidän holhottavikseen, emme voisi poistua Moskovasta ilman erikoislupaa, ja niitä taas myönnettiin hyvin harvoin. Emme saisi matkustaa vapaasti, ja kaikki materiaalimme joutuisi ulkoministeriön sensuurin kohteeksi. Tätä emme halunneet, sillä olimme jo keskusteluissamme brittiläisten ja amerikkalaisten kirjeenvaihtajien kanssa saaneet selville, että heidän työnään oli lähinnä kääntää paikallisten neuvostoliittolaisten päivä- ja aikakauslehtien uutisia englanniksi ja välittää nämä käännökset kotimaahan. Ja silloinkin sensuuri puuttui asiaan ja poisti pitkiä pätkiä heidän sähkösanomistaan. Ja osa ennakkotarkastuksesta oli aivan naurettavaa. Kuvatessaan Moskovon kaupunkia eräs amerikkalainen kirjeenvaihtaja kirjoitti kerran, että Kreml on kolmion muotoinen. Tämä tieto oli poistettu hänen tekstistään. Vaikka ei ollut olemassa minkäänlaisia luotettavia sensuurisääntöjä, vanhemmat kirjeenvaihtajat, jotka olivat olleet kauan Moskovassa, tiesivät suunnilleen mitä he voisivat saada menemään läpi ja minkä sensuuri pysäyttäisi.”⁴⁹²

Myös neuvostoviranomaiset ymmärsivät vierailevien kirjailijoiden ja toimittajien ”vaarallisuuden”.

”Karaganov oli nuori, vaalea ja varovainen herrasmies, joka puhui englantia täsmällisesti ja hitaasti. Hän istui kirjoituspöytänsä ääressä ja teki meille lukuisia kysymyksiä. Samalla hän piirteli lehtiönsä sinipunakynällä. Ja me kerroimme hankkeestamme, siitä että meidän tarkoituksemme oli välttää politiikkaa ja sen sijaan yrittää päästä juttusille neuvostoliittolaisten maanviljelijöiden kanssa ja siten oppia ymmärtämään heitä, kuten myös työläisiä ja kauppojen myyjiä, tutustua heidän elämäänsä ja yrittää kertoa siitä omalle kansallemme, niin että kansojen välillä voitaisiin päästä jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen. Karaganov kuunteli hiljaa piirrellen samalla lehtiönsä kulmikkaita kuvioita. Sitten hän sanoi: ”Meillä on ollut täällä muitakin, jotka ovat halunneet tehdä saman ja hän luetteli joukon amerikkalaisia. ‘He ovat istuneet tässä samassa toimistossa’, hän sanoi, ‘ja puhuneet yhdellä tavalla, minkä jälkeen he ovat menneet kotiinsa ja kirjoittaneet päinvastaista. Ja jos vaikuttaa siltä, että me suhtaudumme asiaanne hieman epäillen, on syy juuri tämä.’”⁴⁹³

1940-luvun lopussa monet sensuurimääräykset tiukkenivat Neuvostoliitossa entisestään. Steinbeck kertoo kirjassaan säädöksestä, jonka mukaan maataloutta, teollisuutta ja väestöä koskevien numerotietojen julkistaminen luokiteltiin sotasalaisuuksiksi ja niistä kertominen rinnastettiin maanpetokseen. Säädöksen jälkeen kaikki tuotannon kehityksestä kertovat tiedot annettiin vain prosentteina. Ilman alkuperäisiä tuotantomääriä ulkopuolisen oli täysin mahdotonta saada selvyyttä kehityksen kulusta. Steinbeck toteaa, että ”Moskovassa olevat ulkomaankirjeenvaihtajat ja sensuuriviranomaiset käyvät

⁴⁹¹ Esimerkiksi Hedrick Smith, New York Timesin Moskovon-toimiston päällikkö 1970-luvun alussa pystyi kirjoittamaan *The Russians* kirjansa vasta palattuaan kotimaahansa Yhdysvaltoihin.

⁴⁹² Steinbeck 2002, 30–31.

⁴⁹³ Steinbeck 2002, 27.

jatkuvaa vetkuttelu- ja kieroilusotaa”. Kirjeenvaihtajilta edellytettiin herkkyyttä vivahteille ja vihjeille, piti osata tulkita sivumerkityksiä eli lukea ”rivien väleistä”.⁴⁹⁴

Samat tiukat rajoitukset koskivat luonnollisesti myös Moskovassa olleita ulkomaisia diplomaatteja. Steinbeck kirjoittaa:

”Suurlähetystöjen virkamiehet ja reportterit tuntevat olevansa yksinäisiä ja ulkomaailmasta eristettyjä. He muodostavat ihmisaarekkeen keskellä Neuvostoliittoa, ja siksi ei ole ihme, että heistä tulee yksinäisiä ja katkeria.”⁴⁹⁵

Steinbeck ja Capa eivät osanneet lainkaan venäjää: ”emme pystyneet lukemaan edes katukylttejä”. He saivat käyttöönsä tulkin.⁴⁹⁶ Matkansa aikana parivaljakko vieraili mallikolhoosilla ja -tehtaissa:

”Meille oli aikaisemmin kerrottu harhaanjohtavasti, että kolhooseissa ihmiset asuivat kasarmeissa. Tämä ei pitänyt paikkaansa. Jokaisella perheellä oli oma talo, puutarha ja hedelmätarha, kukkia, laajoja kasvimaita ja mehiläispesiä. Useimmat näistä puutarhoista olivat lähes puolen hehtaarin kokoisia. - - Siellä oli kokonaisia leipävuoria. Leipomo oli täysin koneistettu: sekoittimet, alustuskoneet ja paistouunit olivat kaikki automaattisia. Uunista tulee ruisleipiä liukuhihnalla.”⁴⁹⁷

Valokuvaus oli mallitehtaissakin kiellettyä. Yksi valokuva olisi kertonut nopeasti, miten alkeellista kaikki sittenkin vielä oli. Steinbeck kirjoittaa: ”Me saimme nähdä kaiken, mutta emme saaneet valokuvata mitään”.⁴⁹⁸ Myöhemmin, kun matka oli jo päättymäisillään nimenomaan valokuvat aiheuttavat suurimpia ongelmia. Kaikista vaikeuksista huolimatta Capa oli onnistunut ottamaan noin 3000 valokuvaa. Kaikki negatiivit joutuivat viranomaisten ennakkosensuuriin. Steinbeck kirjoittaa:

”Muutamia negatiiveja oli viety, mutta ei monta. Ne filmit, joissa näkyi liian paljon pinnanmuodostusta, oli otettu pois, samoin Staliningradin hullusta tytöstä teleobjektiivilla otettu kuva ja kuvat jotka esittivät vankeja.”⁴⁹⁹

Ennen matkan päättymistä Steinbeck toteaa, että:

”Emme tienneet mitään niistä asioista, joista amerikkalaiset sanomalehdet toittivat – Neuvostoliiton sotavarustelusta, ydintutkimuksesta, orjatyöstä, Kremlin poliittisesta kieroilusta – näistä asioista meillä ei ollut mitään tietoa.”⁵⁰⁰

Neuvostoisäntien tarjoamien kestitysten ja valikoitujen nähtävyyksien lisäksi matkakirjailijoiden ja journalistien tekemien matkakuvausten sisältöön vaikuttivat luonnollisesti myös kirjoittajien erilaiset taustat. Tutkija Peter G. Filene on analysoinut neljän amerikkalaisen lehtimiehen kuvauksia matkoistaan

⁴⁹⁴ Steinbeck 2002, 31.

⁴⁹⁵ Steinbeck 2002, 33.

⁴⁹⁶ Steinbeck 2002, 33.

⁴⁹⁷ Steinbeck 2002, 73.

⁴⁹⁸ Steinbeck 2002, 119.

⁴⁹⁹ Steinbeck 2002, 205.

⁵⁰⁰ Steinbeck 2002, 200.

Neuvostoliittoon. Hän toteaa, että toimittajat näkivät saman todellisuuden ratkaisevasti erilaisena. Heidän tulkintansa perustui loppujen lopuksi enemmän heidän henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa, ennako-asenteisiinsa ja ammattitastaansa kuin Neuvostoliiton oloihin sinänsä.⁵⁰¹ Kun tietoja on saatavissa maasta niukasti, niin kuin oli laita lähes koko Neuvostoliiton ajan, tulkitsijan omat asenteet ja ennakkolähtökohdat luonnollisesti korostuivat.

Immosen mielestä yksi eniten tutkittu Neuvostoliittoon kohdistuneen kiinnostuksen muoto ovat olleet länsimaisten, Neuvostoliittoon myönteisesti ja innostuneestikin asennoituneiden intellektuellien vierailut Neuvostoliitossa ja niiden vaikutukset länsimaisessa julkisuudessa. Näiden tutkimusten lähtökohdana on ollut ajatus, että näiden ”pyhiinvaeltajien” suhde Neuvostoliittoon ja sosialismiin on ollut uskonnonomainen. Immonen kirjoittaa, että:

”Tämä heidän uskonnollisluontoinen asennoitumisensa on estänyt heitä näkemästä Neuvostoliiton todellisuuden ’oikein’, ’totuudellisesti’. Menettäessään kriittisyytensä he ovat langenneet heitä ohjanneiden Potemkinin kulissien ja oman uskonvarmuutensa ansaan. Heistä on, ehkä tietämättään, tullut Neuvostoliiton propagandatyön välikappaleita ja kansainvälisen kommunismin tukijoita.”⁵⁰²

Myös Yrjö Ahmavaara on teoksessaan *Esseitä tästä ajasta* (1987) pohtinut länsimaisten vasemmistointellektuellien ”Neuvostoliitto-uskoa”. Hän lainaa brittiläisen *The Guardian* lehden entistä Moskovan-kirjeenvaihtajaa Malcolm Muggeridgea, jonka mukaan ”loppujen lopuksi ihmiset uskovat valheisiin, ei niinkään siksi että ne perusteltaisiin hyvin, vaan koska he haluavat uskoa. Heidän herkkäuskoisuuttaan ei siksi järkytä mikään”⁵⁰³. Markku Kivisen mielestä ”totalitaarinen tietoisuus, joka ei salli ihmisen nähdä silminnähtävää, ja joka saa uskomaan uskottomaan, muistuttaa lapsen tietoisuutta”⁵⁰⁴.

Tunnetuimpia esimerkkejä näiden ”pyhiinvaeltajien” sokeudesta olivat tulkinnat Neuvostoliiton pakkotyöleireistä ja Ukrainan nälänhädästä 1930-luvulla. Esimerkiksi brittiläinen kirjailija Bernard Shaw halusi korjata julkisuudessa esiintyneitä epäilyjä nälänhädästä. Hän sanoi, että oli nähnyt omin silmin Neuvostoliitossa ravinnon runsautta - välittämättä mainita, että hänen kokemuksensa rajoittuivat vain Moskovan ulkomaalaisille huippu-vieraille tarkoitettuihin ylellisiin ravintoloihin. Toisinajattelija Muggeridge menetti kriittisten ajatustensa takia myöhemmin työpaikkansa vasemmistolaisessa *Guardian*issa.⁵⁰⁵

Luukkasen mukaan neuvostajohtajat olivat hyvin tietoisia omasta vetovoimastaan ja pyrkivät parhaansa mukaan käyttämään hyväksi näiden länsimaisten intellektuellien eli Leninin sanoin ”hyödyllisten idioottien” joukkoa.⁵⁰⁶

---

501 Immonen 1987, 94.

502 Immonen 1987, 97.

503 Ahmavaara 1987, 107.

504 Kivinen 1998, 75.

505 Ahmavaara 1987, 108.

506 Luukkanen 2001, 158.

Immonen on kuitenkin aiheellisesti muistuttanut, että nämä ”Neuvostoliiton PR-miehet” eivät missään maassa ja minään aikana saaneet julkisuudessa hegemonista asemaa, vaan koko yhteiskunnan ja julkisuuden tasolla heidän roolinsa oli korkeintaan marginaalinen.⁵⁰⁷

4.5 Päätoimittajavierailu avasi Moskovan ovia

Moskovassa oli 1950-luvun lopussa vain muutamia kymmeniä ulkomaan-kirjeenvaihtajia. Esimerkiksi brittiläinen BBC lähetti ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajansa vasta vuoden 1963 alussa. Tavallisempaa oli, että eri maiden viestimet lähettivät toimittajiaan Neuvostoliittoon lyhyille reportaasimatkoille, mikäli vain saivat viisumeita.⁵⁰⁸

Neuvostoliiton päämies Nikita Hruštšov⁵⁰⁹ antoi harvinaisia haastatteluja länsimaisille toimittajille 1957. New York Timesin päätoimittaja Catledge haastatteli neuvostojohtajaa toukokuussa 1957⁵¹⁰ ja uutistoimisto United Pressin Moskovan-kirjeenvaihtaja Henry Shapiro marraskuussa.⁵¹¹ Pian sen

⁵⁰⁷ Immonen 1987, 97–98.

⁵⁰⁸ De Mauny 1969, 22.

⁵⁰⁹ Kirjoitusasu perustuu nimitoimiston tutkijan Saara Welinin 13.2.2001 antamaan ohjeeseen. Silloin kun kyse on aikalaisteksteistä olen käyttänyt alkuperäisiä nimiasuja.

⁵¹⁰ KU 15.5.1957, 5 *Maailman ongelmien ytimenä NL:n ja Yhdysvaltain suhteet, jos NL ja USA pääsisivät sopimukseen, ratkaisivat muutkin pulmat helposti, lausuu pääsihteeri Hrushtshev 'NY-Timesille'*. (4 palstaa) (Lähde: SIB) Haastattelun arvoa lisää, että se julkaistiin ”täydellisenä” myös neuvostolehdistössä. Haastattelun toinen osa julkaistiin KU:ssa 16.5.1957, 4 *Neuvostoliiton ja Amerikan mielipiteitä vastakkain, Hrushtshevin haastattelun jälkiosa* (4 palstaa) (Lähde: SIB) ja se on tämän tutkimuksen kannalta ensimmäistä mielenkiintoisempi. Siinä NY-Timesin päätoimittaja puuttuu muun muassa Neuvostoliiton sensuuriin: ”**Suuren amerikkalaisen lehden edustajana kannatan vapaata tietojen vaihtoa. Tämän johdosta tahtoisin kysyä teiltä, ettekö ole sitä mieltä, ettei ulkomaiden kirjeenvaihtajille asetettu sensuuri Neuvostoliitossa ole paikallaan ja että se nostaa esiin enemmän ongelmia kuin mitä se ratkaisee.** Ulkomaiden kirjeenvaihtajien tiedotuksia ei USA:ssa eikä muissa länsivalloissa alisteta sensuroitaviksi”. Hruštšovin vastaus kuului: ”Kirjeenvaihtajien tiedotusten tarkistusta eli kuten te sanotte sensuuria sovelletaan Neuvostoliitossa vain **parjausluontoisiin tiedotuksiin**. Parjaajia kohtaan, jotka tiedotuksissaan vääristelevät todellisuutta ja kirjoittavat kaikenlaisia keksittyjä valheita, neuvostoihmiset eivät voi olla puolueettomia. Emme voi olla puolueettomia myöskään niitä kohtaan, jotka kehottavat häiritsemään yhteiskunnan normaalia elämää tai tekemään murhia. Jos tällaisten ihmisten lausuntoja rajoitetaan, ei se merkitse lehdistön vapauden rajoittamista. Ja kun joku kirjeenvaihtaja tahtoo lähettää ulkomaille **vääristeltyjä tiedotuksia**, jotka eivät vastaa todellista asiantilaa, niin meidän virastomme ryhtyvät toimenpiteisiin, jotta tällaisia vääriä, parjausluonteisia tiedotuksia ei pääsisi ilmestymään. Minun mielestäni tämä on oikein. **Sanoisin, ettei tämä itse asiassa ole sensuuria, vaan niiden aineellisten varojen järkipäisempää käyttöä**, jotka yhteiskunnalla on hallussaan, jotta ei turhaan hukutettaisi varoja lennätinyhteyksiin, paperiin jne. Me tahdomme käyttää kaikkea yhteiskunnan hyväksi emmekä sen vahingoksi. Niin, että kun asianmukaisesti valtuutetut henkilöt pidättävät vääriä, valheellisia tiedotuksia eivätkä anna niitä julkisuuteen, niin tämä hoituu yhteiskunnan hyödyksi. Näin me käsitämme tämän kysymyksen”. (Käytän tekstin lihavoitinta, kun haluan korostaa erityisen mielenkiintoisia sitaattikohtia tai Neuvostoliiton käyttämää propagandakieltä.)

⁵¹¹ Kansan Uutiset (KU) 17.11.1957, s. 5 *Hrushtshev vastaanotti Shapiron (1 palsta, sivun alareunassa (a))*.

jälkeen Moskovassa vieraili myös suomalainen päätoimittajavaltuuskunta. Päätoimittajavierailuja oli ollut Moskovassa aikaisemminkin, mutta ei koskaan ennen eikä jälkeenkään yhtä korkeatasoisena ja avoimena. Vierailu oli eräänlainen vastavierailu Hruštšovin ja Bulganinin aiemmalle Suomen vierailulle.

Hruštšov ja Bulganin kävivät juuri niihin aikoihin keskenään kovaa kamppailua Neuvostoliiton vallankahvasta ja kaikki tilaisuudet käytettiin hyväksi, myös suomalaisten päätoimittajien vierailu. Päätoimittajavierailun kohokohdaksi oli tapaaminen sekä Hruštšovin että pääministeri Nikolai Bulganin kanssa. Bulganin antoi lisäksi päätoimittajavaltuuskunnalle luvan harvinaiseen yhteishaastatteluun.⁵¹² Jo ennen Bulganin-juttua oli Kansan Uutisissa kerrottu tapaamisesta Hruštšovin kanssa. Myös tämä tapaaminen oli antanut aihetta uutiseen. *Tallinnan edustalle ei rakettitukikohtia, Hrushtshev nitisti ruotsalaisen ankan suomalaisilla lehtimiehillä.* Uutisen välitti Kansan Uutisille STT:n Moskovaan lähettämä toimittaja.

”Hän mainitsi tämän keskustellessaan Suomen suurlähettiläs Eero A. Wuoren ja Neuvostoliitossa parhaillaan vierailevan kahdeksan suomalaisen lehtimiehen kanssa. - - Samalla hän sanoi Ruotsin lehtien tietojen olevan niin mielikuvituksellisia, ettei sen vuoksi ole annettu mitään virallista ilmoitusta niiden paikkansa pitämättömyydestä. - - Suomalaiset lehtimiehet ovat joutuneet Moskovassa suurenmoisen huomion kohteiksi. Neljän päivän ajan he tutustuivat Neuvostoliiton pääkaupunkiin, minkä jälkeen matka suuntautuu etelää kohti päämääränä Stalingrad, Kaukasus ja Mustameri. Paluumatka tapahtuu Moskovan ja Leningradin kautta.”⁵¹³

Päätoimittajien Neuvostoliiton vierailu näyttää antaneen lisää pontta myös ensimmäisten suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien lähettämiseen. Tämä käy ilmi Uuden Suomen päätoimittajan Eero Petäjaniemen matkan jälkeen suurlähettiläs Iljetševille lähettämästä kirjeestä:

”- - Osittain tämän matkan tuloksena, osittain muista syistä on Uusi Suomi nyt päättänyt lähettää oman pysyvään kirjeenvaihtajansa Moskovaan. **Tarkoituksenamme on saada ensi käden tietoja ja kuvauksia Neuvostoliiton poliittisesta, kaupallisesta ja yhteiskunnallisesta elämästä sekä esittää ne suomalaisen kirjoittamina suomalaisille lukijoille.** On selvää, että tällainen yritys vaatii molemminpuolista ymmärtämystä ja toivonkin voivani luottaa siihen, että Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissariaatti myötämielisesti suhtautuisi ajatukseemme ja tukisi kirjeenvaihtajaamme kaikkien niiden helpotusten muodossa, jotka tässä kysymyksessä ovat tarpeellisia.”⁵¹⁴

Päätoimittajavierailulla mukana ollut Kauppalehden päätoimittaja Pentti Poukka kertoo, että Uuden Suomen vastaava päätoimittaja Eero Petäjaniemi aiheutti matkan aikana myös ongelmia neuvostoviranomaisille, koska hän halusi poiketa etukäteen laaditusta ohjelmasta yhden Pravdan-vierailun verran.⁵¹⁵

⁵¹² KU 1.12.1957, es *Päätoimittajat Bulganinin luona* (2p, sivun yläreunassa (y)). Jutun yhteydessä julkaistiin myös näyttävä kuva päätoimittajista Bulganinin vieraana. Bulganinin laaja kysymys-vastaus -haastattelu julkaistiin Kansan Uutisissa 3.12.1957 *NL:n ja Suomen suhteiden paranemiselle kaikki edellytykset, pääministeri Bulganinin haastattelu suomalaisten sanomalehtien päätoimittajille.*

⁵¹³ KU 20.11.1957, es.

⁵¹⁴ Petäjaniemi suurlähettiläs Iljetševille 21.1.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁵¹⁵ Pentti Poukan haastattelu 26.10.2000

Suomalaisten päätoimittajien lähdettyä Hruštšov jatkoi haastattelujen antamistaan ulkomaalaisille lehtimiehille.⁵¹⁶

Myös ensimmäisiä yksittäisiä suomalaisia toimittajia oli jo aiemmin 1950-luvulla päässyt työmatkalle Neuvostoliittoon, esimerkiksi Uuden Suomen Salama Hirvonen vuonna 1955.⁵¹⁷

Uudenlainen avoimuus näkyi myös turismissa. Ensimmäiset suomalaiset turistibussit ylittivät NL:n rajan kesällä 1958 ja ensimmäisen venäläiset ”yksityiset autoturistit” ja turistibussit saapuivat Suomeen syyskuussa 1958. Tapaus oli aikanaan suuri mediatapahtuma ja sitä seurattiin mediassa lähes päivittäin.⁵¹⁸

SN-seuran vuosikertomuksen mukaan Suomen ja Neuvostoliiton välinen turistimatkailu olisi kuitenkin alkanut jo vuonna 1955. Seura järjesti tuolloin sadalle suomalaiselle niin sanotun koeturistimatkan Leningradiin. Syksyn 1955 aikana suomalaiset ja neuvostoliittolaiset matkatoimistot solmivat ensimmäiset sopimukset.⁵¹⁹

Uudenlaisen avoimuuden taustalla oli luonnollisesti Stalinin kuolema maaliskuussa 1953. Neuvostoliitto oli alkanut sekä sisäisesti että ulkoisesti selvästi vapautua entisen diktaattorin henkilökultin aikakaudesta, puhuttiin Ilja Ehrenburgin vuonna 1954 julkaiseman romaanin nimen mukaisesti suojasäästä tai ”henkilökultin lopettamisesta”. Kääntein tekevin taitekohta oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) 20. puoluekokous helmikuussa 1956. Se oli kutsuttu paikalle puoli vuotta suunniteltua aikaisemmin. Suuri osa kokouksen osallistujista oli uusia ja myös lähes puolet politbyroon jäsenistöstä vaihtui. Puoluekokous oli jo varsinaisesti loppunut, kun puoluedelegaatit kutsuttiin Kremliin kuulemaan Hruštšovin nelituntista puhetta ”henkilökultista ja sen seurauksista”. Neuvostolehdistö ei koskaan puhetta julkaissut, mutta sen sijaan se ilmestyi varsin pian lännessä.⁵²⁰

⁵¹⁶ KU 1.12.1957, 5 NL lähetti tekokuun avaruuteen mannertenvälisen raketin avulla, Hrustshevin haastattelu amerikkalaisille lehtimiehille. Neuvostoliitto ei milloinkaan aloita sotaa. - USA:ta ei uhkaa mannertenvälinen ammus, vaan rauhanomainen kilpailu. Vuoden 1961 huhtikuussa Hruštšov jatkoi avoimuuslinjaansa myöntämällä amerikkalaiselle lehtimiehelle Walter Lippmannille Šotsin huvilassaan kahdeksan tunnin haastattelun. Myös kaksi muuta amerikkalaista sai erikoishaastattelun Neuvostoliiton päämieheltä. He olivat New York Timesin Cyrus L. Sulzberger ja Drew Pearson. Vastaavasti Izvestijan päätoimittaja, Hruštšovin vävy Aleksei Adžubei sai haastattelun Yhdysvaltain presidentiltä Kennedyltä marraskuussa 1961. Haastattelu julkaistiin Izvestijassa ja myöhemmin myös New York Timesissa. (Rautkallio 1992, 129–130.)

⁵¹⁷ Uusi Suomi (US) 29.11.1991, 70 Salama Hirvonen, toimittajana 30-luvulta vuoteen 1975, ”Moskovassa kuljimme omia aikojamme”. Samalla matkalla olivat mukana myös Sanomien Eero Petäjaniemi, valokuvaaja Reino Loppinen Lehtikuvasta, toimittaja Harry Elg Hufvudstadsbladetista, toimittaja Martti Toivanen Aamulehdestä, toimittaja Mikko Pohtola ja valokuvaaja U.A. Saarinen Yhtyneistä Kuvalehdistä, toimittaja Erkki Raatikainen Suomen Sosiaalidemokratista ja toimittaja Knud Möller Maakansasta. (Salminen 1982, 23.)

⁵¹⁸ US 6.7.1958, 5 Suomalaisbussi Neuvostoliitossa; US 15.9.1958, 4 Neuvostoturistit Suomessa. Ensimmäisten turistien matkaa seurattiin myös myöhemmin: US 19.9.1958, 5 Ensimmäinen venäläinen turistibussi Suomeen.

⁵¹⁹ SN-seuran vuosikertomus 1955, 3. (SNSA/KA).

⁵²⁰ Jungar 2000, 466–474; Alenius 1995, 138. H:n puheen sisältö levisi varsin pian myös Neuvostoliiton sisällä huhuina. (Pesonen 1998, 149.)

Vaikka yhteiskunnallinen ilmapiiri olikin muuttumassa, kovin suuresta avoimuudesta ei kuitenkaan vielä voinut puhua. Kyse oli edelleen totalitaristisesta valtiosta. Taloushistorioitsija Cameron muistuttaa, että huolimatta johdon vaihtumisesta ja muutamasta pinnallisesta uudistuksesta neuvostotalous pysyi perusluonteeltaan muuttumattomana.⁵²¹

---

⁵²¹ Cameron 1995, 439. Raskaan teollisuuden tuotanto lisääntyi koko ajan, mutta se jäi silti jälkeen ilmoitetuista päämääristä. Suurimmat ongelmat olivat kulutustavaratuotannossa ja maataloudessa. Venäjän oli pakko ryhtyä 1960-luvulla tuomaan viljaa läntisistä maista. (emt., 439–440.)

5 ENSIMMÄINEN AALTO: KIRJEENVAIHTAJAPIONEERIT (1957–1962)

5.1 Avustajakirjeenvaihtaja Lauri Kantola

Kansandemokraattisten lehtien missio

Suurilla eurooppalaisilla kommunistilehdillä Unitällä ja L'Humanitella sekä joillakin pienemmilläkin oli 1950-luvun puoliväliin tultaessa kirjeenvaihtaja Moskovassa NKP:n kanssa sovituin järjestelyin. Myös Suomen kommunistilehdissä oli alettu miettiä omaa Moskovan kirjeenvaihtajaa.⁵²²

Sotien aikana kommunistien julkinen toiminta oli Suomessa kiellettyä. Sotien jälkeen omista lehdistä tuli ääriivasemmistolaisille poliittisen taistelun keskeisiä välineitä samaan tapaan kuin Suomen lehdistön valtaosa oli ollut 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Levikkikehityksen kannalta lehtien voimakkaan poliittinen sisältö ei kuitenkaan enää ollut hyväksi, niinpä niitä alettiin kehittää entistä enemmän uutislehtien suuntaan. Kansandemokraattisten lehtien linjana oli kuitenkin pitkään Leninin lehdistönäkemys, jonka mukaan sanomalehti on sekä agitaattori että organisaattori. SKDL:n pää-äänenkannattajana oli aluksi Vapaa Sana⁵²³. SKDL:n vaalimenestyksen siivittämänä Vapaa Sana sai rinnalleen parisenkymmentä pienempää lehteä. Niistä merkittävin oli SKP:n ensimmäinen päivälehti ja samalla pää-äänenkannattaja Työkansan Sanomat. Vuonna 1956 Työkansan Sanomat ja Vapaa Sana yhdistyivät Kansan Uutisiksi.⁵²⁴ Työkansan Sanomien levikki oli ohittanut

---

⁵²² SKP:n keskuskomitean (kk) poliittisen toimikunnan kokous (ptk) 5.12.1956. Kansan arkisto (KANA); Kiuru 1997, 41.

⁵²³ Muistelmia Vapaan Sanan alkutaipaleesta ks. esim. KU 7.11.1974 *Kansa loi itselleen sanomalehden 30 vuotta sitten*.

⁵²⁴ Perko 1988, 119–122. Ks. myös Peltola 1987, 19. Peltolan mukaan niin sanottujen piirilehtien arveltiin ennen pitkään menestyvän niin hyvin, että niistä muodostuisi tulonlähteitä esimerkiksi kirjan kustantamiseen. Ensimmäinen piirilehti, Vapaa Savo lopetti toimintansa taloudellisten vaikeuksien takia kuitenkin jo 1948.

Vapaan Sanan levikin vuoteen 1956 mennessä, mutta samaan aikaan molempien levikit olivat kääntyneet selvään laskusuuntaan.⁵²⁵

SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta kontrolloi ja huolehti suoraan puolueen pää-äänenkannattajan sekä muiden kansandemokraattisten lehtien linjasta. Kd-lehdillä oli yhteinen uutistoimisto Demokraattinen lehdistöpalvelu (DLP). Se oli perustettu 1946, koska kd-lehdet olivat olleet tyytymättömiä Suomen Tietotoimiston välittämiin uutisiin. Ulkomaan uutiset tulivat DLP:lle pääasiassa TASSin kautta.⁵²⁶ Myöhemmin DLP välitti muun muassa Kansan Uutisten Moskovon-kirjeenvaihtajien tekemiä juttuja muille kd-lehdille.⁵²⁷

Kd-lehtien toimittajia värvättiin SKP:n puoluekoulusta ja myöhemmin Sirola-opistossa. Potentiaalisista toimittajanalusta ilmoitettiin SKP:n kaaderiosastolle, joka hoiti keskitetysti työntekijöiden sijoittelua järjestöjen palvelukseen.⁵²⁸ Esimerkiksi Työkansan Sanomien toimittajilta oli vaadittu SKP:n jäsenyyttä.⁵²⁹

Kd-lehdistön tehtävät käyvät hyvin ilmi esimerkiksi SKDL:n liittoneuvoston julkaisemasta kannanotosta, joka julkaistiin Kansan Uutisissa 1967.

”Kansandemokraattinen lehdistö on perusluonteeltaan sosialistista ja sen tehtävänä on tietojen välittämisen lisäksi osallistua ideologiseen keskusteluun demokraattisten ja sosialististen katsomusten edustajana.”⁵³⁰

Työkansan Sanomien ja Vapaan Sanan yhdistyttyä syntyi joulukuussa 1956 uusi työväenlehti Kansan Uutiset.⁵³¹ Siitä tuli SKP:n ja SKDL:n pää-äänenkannattaja. Ensimmäinen numero ilmestyi 12.12.1956. Päätoimittajaksi oli nimetty Suomen kommunistiseen puolueeseen kuulumaton Jarno Pennanen. Kansan Uutiset joutui perustamisensa alusta lähtien tasapainoilemaan propagandistisen puolue-aineiston sekä niin sanotun normaalin uutisjournalismin välimaastossa. Hyvin nopeasti propagandistisen aineiston osuus päätettiin

⁵²⁵ Peltola 1987, 26.

⁵²⁶ Peltola 1987, 22, 33.

⁵²⁷ Kiurun haastattelu 18.11.1999. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista selvittää tarkemmin KU:n kirjeenvaihtajien juttujen julkaisemista muissa kd-lehdissä.

⁵²⁸ Peltola 1987, 22.

⁵²⁹ Perko 1988, 122.

⁵³⁰ KU 14.11.1967 *SKDL:n liittoneuvosto: Kansandemokraattinen lehdistö sosialistista, Sen luonnetta ja periaatteita tehtävää tunnetuksi.*

⁵³¹ Päätös lehtien yhdistämisestä oli tehty SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 13.6.1956. Lehtien yhdistämistä perusteltiin seuraavasti: ” - - muuttunut ulko- ja sisäpoliittinen tilanne vaatii entistä tehokkaampaa ja kokonaan uudenmuotoista joukkotyövälinettä”. SKP:n kk:n ptk. (KANA.)

vähentää minimiin.⁵³² Alkuaikoina, mutta myöhemminkin, Neuvostoliittoutisaineistoon kiinnitettiin lehdessä erityistä huomiota.⁵³³

Rahapula siirsi kirjeenvaihtajuuden alkua

Kansan Uutisissa nähtiin alusta alkaen oma Moskovan-kirjeenvaihtaja erittäin tärkeäksi. SKP ehdotti 5.12.1956 keskuskomitean toimitsijan Armas Äikiän lähettämistä Moskovaan kolmeksi neljäksi kuukaudeksi. Hänen tehtävänään oli ”panna KU:n kirjeenvaihtajan työ alkuun”, mutta hanke kariutui.⁵³⁴ Alun kirjeenvaihtajapulmat liittyivät muun muassa talousongelmiin. Samaan aikaan Helsingissä rakennettiin Kulttuuritaloa, joka nieli paljon varoja.⁵³⁵

Lopulta helmikuussa 1957 keksittiin halpa väliaikaisratkaisu: ”avustaja-kirjeenvaihtaja”.

”Täällä Neuvostoliiton pääkaupungissa eletään parhaillaan jääkiekon maailmanmestaruuskilpailujen aattopäivän merkeissä”, aloitti Kansan Uutisia Moskovasta avustanut Lauri Kantola ensimmäisen juttunsa, joka ilmestyi 24.2.1957 (s.13). Monet merkittävistä teknisistä innovaatioista ja edistysaskelista on journalismin historiassa otettu juuri urheilutapahtumien yhteydessä.⁵³⁶ Myös ensimmäinen kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistu valokuva (KU 12.3.1957, 8) käsitteli urheilua. Kuvassa poseerasi neljä Neuvostoliiton lupaavinta kilpapyöräilijää.

Kantolan neljä ensimmäistä juttua täyttyivät MM-jääkiekkoselostuksista. Hän ei kuitenkaan seurannut viimeistä, Suomen sijoituksen kannalta tärkeintä ottelua, vaan sen sai välittää Suomeen ”STT:n kirjeenvaihtaja” (3.3.1957, 11). Viidennellä jutullaan (4.3.1957) Kantola ylsi ensimmäistä kertaa etusivulle. Sisäpolitiikkaan lukeutuva juttu kertoi Venäjän liittotasavallan ja seitsemän muun liittotasavallan kunnallisvaalien äänestyspäivästä Moskovassa.

Ensimmäisen kuukauden aikana (24.2.–23.3.) Kantola teki yhteensä 28 juttua, joista 18 käsitteli urheilua. Jääkiekon lisäksi Kantola kirjoitti uinnista, vesipallosta, nyrkkeilystä, pyöräilystä, koripallosta, hiihdosta ja naisvoimistelusta. Kantolan ensimmäinen talousjuttu julkaistiin 13.3. Siinä kerrottiin, että

⁵³² SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokous 2.1.1957; Liite: Kansan Uutisten toimitustapaan liittyvistä kysymyksistä/Äikiä. Äikiä kirjoittaa, että ”- - lehden toimitustapaan liittyvät kysymykset ovat aiheuttaneet erimielisyyksiä ja hankausta järjestötoimitsijain ja toimituksen välillä”, ”Kansan Uutisia perustettaessa korostettiin lehden tehtävän kansandemokraattisena **uutislehtenä**” (alleviivaus alkuperäisessä tekstissä) ja ”Päätettiin keventää lehteä lisäämällä urheilu-, ajanviete- ja kulttuuriaineiston julkaisemista lehdessä - -” SKP:n kk:n ptk. 14.1.1959. (KANA.)

⁵³³ SKP:n kk:n ptk. 19.3.1957. (KANA.) ”Neuvostoliiton oloista on julkaistu joitakin pääkirjoituksia ja uutisia. Sen sijaan Neuvostoliiton suuret saavutukset esim. maataloudessa ja varsinkin uutismaiden raivauksessa ja elintason kohottamistoimenpiteet ovat jääneet kuvaamatta”.

⁵³⁴ Poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 5.12.1956. (KANA.); Kiuru 1997, 41.

⁵³⁵ SKP:n kk:n ptk. 2.1.1957. (KANA.); SKP:n kk:n ptk. 21.1.1959. (KANA.)

⁵³⁶ Olympialaiset, kuten muutkin suuret urheilutapahtumat saavat lähes poikkeuksetta suuria yleisöjä ja ovat siksi viestinten välisen kilpailun kannalta tärkeitä. Urheilutapahtumiin sijoitetaan jopa kymmeniä miljoonia markkoja. Monien teknisten uudistusten käyttöönotto ajoittuu juuri olympialaisten yhteyteen (Kahma 1979, 61; Keränen 1984, 59).

Venäjän liittotasavalta tuottaa kuluvana vuonna 258 miljoonaa hiilitonnia ja 30 miljoonaa terästonnia. Ensimmäinen tiedeuutinen ilmestyi kaksi päivää myöhemmin (15.3.). Utisen mukaan runsaat puoli tuntia kliinisesti kuolleen ollut ihminen voidaan "hypodermi-menetelmällä" pelastaa vielä henkiin. Saman päivän lehdessä ilmestyi myös ensimmäinen kaupunkiutiseksi luokiteltava uutinen. Moskovaan päivätyssä uutisessa Kantola kertoi, että "Leningradin maanalaisen metron toisen vaiheen rakennustyössä on toteutettu ratkaiseva vaihe puhkaisemalla tunneli Nevan alitse". Kantola urakoi samaan lehteen vielä yhden vesipallojutun.

Kansainvälinen politiikka ilmaantui juttuaihekirjoon 17.3. Jutussaan Kantola käsitteli Neuvostoliiton ehdotusta Euratomin ja yhteismarkkinoiden korvaamiseksi yleiseurooppalaisella atomitutkimuslaitoksella ja taloudellisella sopimuksella. Ehdotuksesta kertoi lähetystöosaston päällikkö Ejitšev Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston "lähetystökonferenssissa". Samaan aihealueeseen kuului myös Unkarin pääministerin János Kadarin saapuminen Moskovaan (21.3.).

Kantola ei aina pysynyt uutisvauhdissa, mikä pantiin merkille myös kotitoimituksessa. Toimitusosaston jäsen Aili Mäkinen huomautti 12.4. toimituskokouksessa, että "Hrusštshevin tärkeä puhe jäi julkistamatta. Ehkä laskettiin liikaa kirjeenvaihtajan varaan"⁵³⁷. TASS oli etukäteen välittänyt Hruštšovin puheen, jonka hänen oli määrä pitää korkeimman neuvoston seuraavassa istunnossa. Kantola paikkaili myöhemmin uutisaukkoa.⁵³⁸

Organisaatiomuutosten syynä olivat mitä ilmeisimmin vanhan johtojärjestelmän puutteet ja ongelmat. Näitä ei kuitenkaan Kantolan jutussa esiinny. Jutussa korostetaan, että Neuvostoliitto on sivuuttanut taloudellisessa kehityksessä monet kapitalistiset maat ja kokonaisuudessaan Neuvostoliiton teollisuustuotanto oli kuluvan vuoden alkuun mennessä kasvanut yli 30-kertaiseksi vallankumouksen ajoista. Uusi alueellinen johtojärjestelmä "ei missään suhteessa tule merkitsemään luopumista - - valtiollisesta yleissuunnittelusta ja hallinnosta". Jutussa mainitaan vielä, että uusien "neuvostojen perustaminen on sopusoinnussa Leninin periaatteen kanssa demokraattisesta keskittämisestä". Juttu on hyvä esimerkki neuvosto-argumentoinnista ja retoriikasta. Omia tuotantolukuja verrataan kapitalististen maiden vastaaviin lukuihin ja tarpeen tullen otetaan myös Lenin avuksi.

Huhti-toukokuussa Kantola kirjoitti yhä ahkerasti, parhaimmillaan kolmen jutun päivävauhtia⁵³⁹ ja hänen aihevalikoimansa oli entisestään monipuolistunut. Ensimmäiseen kuukauteen verrattuna selvin muutos näkyi urheiluaiheissa. Toukokuussa urheilujuttuja oli enää muutamia. Uutiskynnyksen ylittivät esimerkiksi uusi näkövirheiden hoitomenetelmä (17.5.), Neuvostoliiton apu Mongolialle (19.5.) ja ruotsalaisen tiedemiehen

⁵³⁷ Kansan Uutisten toimituksen kokous 12.4.1957. Kansan Uutisten arkisto (KUA/KANA.)

⁵³⁸ KU 30.3.57, 14 *Neuvostoteollisuuden organisaatio muuttuu* on pääotsikko. Pääotsikolla tarkoitin jutun otsikoinnin osaa, joka on painettu suurimmalla kirjasinkoolla. Pääotsikkoa täydentävä alaotsikko on painettu pienemmällä kirjasinkoolla. Esimerkiksi tässä tapauksessa alaotsikko kuuluu: *Teollisuuden johto ja suunnittelu alueiden talousneuvostolle - yleissuunnitelma edelleen Gosplanille.*

⁵³⁹ Esimerkiksi 19.5.1957.

Linnén saamat kehut neuvostolehdistössä (25.5.), minkä voi tulkita Neuvostoliitossa orastavaksi kritiikiksi niin sanotuille lysenkolaisille⁵⁴⁰, jotka olivat virheellisesti korostaneet hankittujen ominaisuuksien periytymistä biologiassa. Oppia yritettiin soveltaa muun muassa kasvinjalostuksessa, ja siitä oli suora reitti myös ”neuvostoihmisen” ajatukseen.

Komitea avustamaan kirjeenvaihtajia

Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosasto järjesti toisinaan tiedotustilaisuuksia, joissa muun muassa lähetystöosaston päällikkö Ejitšev selosti ministeriönsä lausuntoja tärkeimmistä ajankohtaisista aiheista. Vuoden 1957 maaliskuussa tällaisia olivat esimerkiksi ”Euratom” ja ”yhteismarkkinat” eli käytännössä Euroopan integraation jatkovaiheet hiili- ja teräsunionin jälkeen, joihin Neuvostoliitto suhtautui kielteisesti.⁵⁴¹

Neuvostoliiton ministerineuvoston yhteyteen perustettiin toukokuussa valtion ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitava komitea. Sen tarkoituksena oli avustaa myös ulkomaisia kirjeenvaihtajia. Kantola kertoi uudesta komiteasta 22.5. Jo uutisen otsikko kertoo, että komitean tarkoitus oli toimia propagandistisesti.⁵⁴²

Sattumaa tai ei, mutta jo päivää myöhemmin Kantolalta julkaistiin Nobelkirjailija Mihail Šolohovin haastattelu. Haastattelujutussa oli vahva ystävyyshistoriallinen sävytys.⁵⁴³ Aiemmin Kantola oli referoinut kulttuuripuolelta säveltäjä Dmitri Šostakovitšin Pravdassa julkaistua kirjoitusta ja Neuvostoliiton säveltaiteilijoiden ”ongelmia”. ”Ongelma” esiintyi sanana poikkeuksellisesti myös otsikossa. Tekstistä käy myöhemmin ilmi, että ongelmana oli ”**liiallinen liberalismi**”.⁵⁴⁴

Kiertävän tarkastelujakson aikana Kantolalta julkaistiin yhteensä 29 juttua, joista uutiseksi luokiteltavia oli valtaosa eli 24. Uutistaustoja oli neljä ja featureksi määriteltäviä yksi. Etusivulle Kantola ylsi viidellä jutullaan *Vaaliviikkaukusta Moskovassa* (4.3.), *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin* (23.5.), *Suomen-NLn tieteellistä ja teknillistä yhteistyötä pohditaan Moskovassa* (24.5.), *Nln keinokuun ’aikataulu’ laskettu*, *Maan tiedemiehillä uusia suursuunnitelmia* (7.10.) ja *Nlssa yritetään rakentaa maahan laskeutuvia keinokuu* (7.10.). ”Keinokuu”-jutut olivat Kantolan ainoat, jotka ylsivät lehden pääuutisiksi. Kantola ei tosin ehtinyt

⁵⁴⁰ Trofim Denisovitš Lysenko oli Neuvostoliiton tiedeakatemian geneettisen instituutin johtajana 1940–65. Vasta Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen Lysenkon ura kääntyi laskuun. <<http://www.britannica.com/eb/article?eu=50744&tocid=0>> (Viitattu 8.5.2001).

⁵⁴¹ KU 17.3.1957, 14 *Yleiseurooppalaista A-tutkimuslaitosta, taloudellista voimalaitos- ja sähkövoimatukikohtasopimusta ehdottaa NL yksipuolisten Euratomin ja ’yhteismarkkinain’ sijalle.* (Lauri Kantola).

⁵⁴² KU 22.5.1957, 10 *Uusi kulttuurisuhteita hoitava komitea NL:ssa. Sen tarkoituksena on hävittää loputkin ”rautaesiriput” kulttuurivaihdon tieltä.*

⁵⁴³ KU 23.5.1957, es. ja 2. (es. = lyhenne etusivusta). *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin. Kirjailija lomalla Suomessa muutaman päivän ajan* (s.2).

⁵⁴⁴ KU 30.3.1957, 7 *Shostakovitsh korostaa musiikin ilmiöiden monitahoisuutta.*
KU 30.3.1957, 7 *NL:n säveltaiteilijat pohtivat ongelmiaan.*

maailmansensaation ensimmäiseen aaltoon, vaan KU julkaisi aluksi (6.10.) aiheesta vain Neuvostoliiton uutistoimiston SIB:n materiaalia.⁵⁴⁵

Kiertävän tarkastelujakson aikana Kantola kirjoitti eniten tieteestä ja tekniikasta (7) ja urheilusta (7). Kaikki urheilujutut osuivat maaliskuun jaksoon. Tiede- ja tekniikkajutut painottuivat viimeiseen sputnik-väritteiseen kaksi- viikkoiseen. Kulttuuriaiheita oli tarkastelujaksojen aikana vain kaksi. Jos jakso olisi osunut esimerkiksi heinäkuun loppuun tai elokuun alkuun nuorisofestivaalien aikaan, kulttuurijuttujen lukumäärä olisi ollut selvästi suurempi.

Maailman nuorison VI festivaaleilta Kansan Uutisiin teki juttuja Kantolan lisäksi kolme muutakin toimittajaa, joista kaksi keskittyi urheiluantiin. Kantolan päävastuuna olivat kulttuuritapahtumat. Yhden jutun teki nimilyhenne PK. Kantola ja Arne-sukunimellä kirjoittanut toimittaja tekivät yhden jutun verran yhteistyötä. Juttu julkaistiin (10.8.) otsikolla: *Suomalaiset söivät lentokalaa korealaisten nuorten vieraina*. Tarkastelujakson aikana Neuvostoliittoa ja Suomea käsitteleviä aiheita julkaistiin yhteensä seitsemän ja niistä kolme oli urheilua. Ongelmia ja konflikteja esiintyi kahdessa uutisaiheessa: Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välisessä vakoilujutussa sekä Turkin ja Syyrian rajakahakoissa.

Kantolan lähteet hämäriä

Kantolan journalismille oli ominaista, ettei monista jutuista käy lainkaan selville tiedon lähdettä. Erilaiset passiivimuodot olivat yleisiä. Tarkastelujaksossa oli yhteensä seitsemän juttua, joissa ei ollut yhtään lähdettä näkyvissä. Toden- näköistä on, että suurin osa Kantolan huonosti dokumentoiduista uutisista oli peräisin jostakin neuvostoliittolaisesta uutistoimistosta. Kuvaavaa on esimer- kiksi pohjoisnavan säähavaintoasemasta kertovan uutisjutun (18.5.1957, 7) alku ja myöhempi viittaus lähteeseen:

”Pohjoisnavalta tänne saapuneen sähkösanoman mukaan sinne laskeutui eilen Pohjoisen jäämeren lentolaivueen kone, jota ohjasi Neuvostoliiton sankari Stupishin. - - myöhemmin ilmoitettiin - - .”

Yhdessä sputnik-uutistaustajutuksessaan (7.10.1957, 2) Kantola dokumentoi harvinaisen hyvin lähteensä:

”Neuvostoliiton Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen E. Feodorov on antanut Pravda- lehden kirjeenvaihtajalle erittäin mielenkiintoisen lausunnon - - .”

Aina ei voi olla varma, onko Kantola itse ollut paikalla uutisoimissaan tiedotus- tilaisuuksissa vai onko hän saanut tiedot jotain muuta kautta, esimerkiksi jutussa *Hrushtshev keskusteli jugoslaviaalaisten lehtimiesten kanssa* (19.5., 14). Päivää aikaisemmassa "Ammuttu" mies lehtikonferenssissa (s.5) -jutun tapauksessa

⁵⁴⁵ KU:n lukijat olivat saaneet vihiä maailman ensimmäisen sputnikin eli avaruussatelliitin laukaisemisesta jo muutamaa päivää aiemmin. Lehdessä oli nimittäin julkaistu pieni, yhden palstan laatikkouutinen *Keinokuu taivaalle kohdakkoin Arkangelista?* (4.10., 5). Toimituksessa ei selvästikään ollut ymmärretty ennakkouutisen merkitystä.

Kantola oli selvästi ollut läsnä. Propagandistista näytelmää selostanut juttu päättyy hivenen töksähtävästi:

”Kuinka ’luotettavia’ nämä väitteet olivat, Iljitshev sanoo lopuksi, siitä kertoo teille nyt lehdistötilaisuudessamme läsnä oleva amerikkalaisen lehdistön ’ampuma’ Anatoli Borzov. Puheenvuoron sai tämän jälkeen Borzov.”

Puolustusministeri Georgi Žukovin eroutisen yhteydessä (28.10.) käy hyvin ilmi, että tiedonsaanti herkästä aiheesta oli ollut kiven takana:

”Marsalkka Zhukovin lähtö puolustusministerin paikalta aiheuttaa myöskin täällä vilkasta keskustelua, vaikka asiasta onkin lehdissä julkaistu vain lyhyt uutinen. Poliittisissa piireissä arvellaan, että marsalkkaa odottaa vielä tärkeämpi tehtävä.”

Kantola käytti uutistaustassaan ensimmäistä kertaa epämääräistä lähdeviittausta ”poliittisissa piireissä”.

Tarkastelujakson mukaan Kantola hyödynsi eniten neuvostoliittolaisia poliitikkoja ja viranomaisia lähteinään (7) sekä neuvostolehdistöä (4) . Omia haastatteluja hän teki vain kahta juttuaan varten: *Yli 5000 kilometrin matkan Neuvostoliitossa suorittivat vappujuhilla olleet valtuuskunnat - suomalaiset eilen Moskovassa* (19.5.,3) ja *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin* (23.5., es).

Omaa havainnointiaan Kantola käytti kiertelevän tarkastelujakson aikana neljä kertaa: kaksi kertaa juttu perustui lehdistötiedotteeseen ja kahdessa tapauksessa Kantola oli hyvin todennäköisesti käynyt tiedotustilaisuudessa.

Kantola pysytteli varsin tiiviisti Moskovassa. Kaikki helmi-marraskuun 1957 aikana haaviini osuneet Kantolan jutut oli päivätty Moskovaan. Kaukaisin juttumatka vei hänet 35 kilometrin päähän pääkaupungista, Bodovskin kaupunkiin. *Omakotitaajamia syntyä NLn kaupunkien liepeille* -juttu (9.4.57, 5) on muutenkin poikkeuksellinen. Se on ensimmäinen featureksi luokiteltava reportaasi, jossa Kantola käytti päälähteinään omaa havainnointiaan:

”Moskovassa on asuinrakennustoiminta viime aikoina entisestään huomattavasti laajentunut. Vastaava ilmiö on ollut havaittavissa myös kaupungin ulkopuolella omakotirakentelussa. Missä laajuudessa ja millaisin edellytyksin viimeksi mainittu tapahtuu, siihen päätin tutustua lähemmin paikan päällä tekemällä eräänä päivänä matkan pääkaupungin ympäristöön. Ennakolta hankkimieni vihjeiden perusteella suuntasin matkani täältä pääkaupungista noin 35 kilometrin päässä sijaitsevaan Bodovskin kaupunkiin. Tulkoon mainittua, että tämän Harkoviin johtavan valtatievarrella sijaitseva kaupunki on huomattava teollisuuskeskus monine suurine tehtaineen, joten sen asujaimiston valtaosan muodostavat teollisuustyöläiset.”

”Saavuttuani mainittuun kaupunkiin sain pienten kyselyjen jälkeen selville, että päästäkseni paikan päälle tutustumaan omakotirakenteluun matkaa olisi jatkettava autolla noin 10 - 15 minuuttia. - - Ensimmäiseksi keskustelin tapaamani rakentajan kanssa, joka osoittautui olevan jo mainitun tehtaan putkityömies Pavel Zarkov. - - Keskustelun alkuun päästyämme kysyin, tiesikö hän mahdollisesti paljonko alueella on kaikkiaan näitä omakotitaloja. Tarkempaa lukua talojen kokonaismäärästä en valitettavasti osaa arvioida, sanoi rakentaja, mutta tehtaamme työntekijäin osalta tiedän, että heidän rakentamiensa omakotien määrä yli viidenkymmenen - -. Paikalla ollut tehtaan rakennusteknikko tiesi kuitenkin lisätä, että alueen omakotien kokonaismäärä kohosi hieman yli kahden tuhannen.”

Jutusta saa vaikutelman, että Kantola sai varsin vapaasti ajella Moskovan liepeillä. Jutussa ei kerrota voimassaolevista matkustusrajoituksista. Koska matka jäi kuitenkin lajissaan harvaksi poikkeukseksi, on syytä epäillä, ettei lähiretkeily sittenkään ollut aivan ongelmatonta.

Jutusta käy myös ilmi, että Kantola tuli toimeen venäjän kielen taidoillaan. Jutun yhteydessä julkaistiin myös kaksi valokuvaa.⁵⁴⁶ Ajan journalismille tyypillisesti kuvaajan nimeä ei ollut mainittu. Tarkastelujakson aikana Kantolan juttujen yhteydessä julkaistiin vain nämä kaksi valokuvaa.

Omaa havainnointia Kantola käytti runsaasti myös nuorisofestivaaleilla ja lokakuun vallankumouksen juhlinnan aikana:

”Seuratessani tilaisuutta saatoin panna merkille, että nuorilla oli hauskaa puolin ja toisin, vaikka hiki virtasikin tanssin kirvoittamana.”⁵⁴⁷

”Yrittäessäni kello 20.00 Punaiselle Torille totesin pääsyt melko mahdolliseksi, sillä kansa täytti torille johtavien väylien keskikadutkin ’liikkuvana muurina’.”⁵⁴⁸

Kantolan työskentely oli kesän ja syksyn aikana pätkittäistä. Kesällä oli kahden kuukauden tauko ja syksylläkin kuukauden verran. Myös keväällä oli viikkoja, jolloin Kantolalta ei julkaistu mitään. Kantolan kirjeenvaihtajuus huipentui ja päättyi marraskuussa lokakuun vallankumouksen 40-vuotisjuhlallisuuksiin. Juhlallisuuksia oli paikan päällä selostamassa jo myös seuraava KU:n kirjeenvaihtaja, entinen päätoimittaja Jarno Pennanen.

Vuonna 1958 Kantolan juttuja ei enää näkynyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Kantolalta julkaistiin öljyä ja Siperiaa käsittelevät laajat tausta-artikkelit.⁵⁴⁹ Siperia-artikkelin alussa oli lainaus ruotsalaisen Ny Dag -lehden kirjeenvaihtajalta Karl Stafdilta, joka oli vuonna 1957 julkaissut lehdessään kokemuksiaan kolmiviikkoiselta Siperian matkaltaan: ”Se joka ei ole nähnyt Nykypäivien Siperiaa ei tunne Neuvostoliiton todellisen voiman ja mahdin salaisuutta”. Artikkelista päätellen Kantola ei itse kuitenkaan ollut koskaan käynyt Siperiassa. Kirjoitus on kuin suoraan tietokirjasta. Esimerkiksi johdannoksi Kantola kertoo, että:

”Suomalaisten tietoisuuteen Siperia on syöpynyt hyisenä ja peloittavana karkoitusalueena, jonka lakeuksia peittää vain ikuinen lumi ja jää. Koska tämä menneisyyteen pohjautuva käsitys elää yhäkin sitkeähenkisenä, on paikallaan suorittaa pieni erittely siitä, mitä Siperia todellisuudessa on, millaiseksi se on muuttunut ja on edelleen muuttuva uuden 7-vuotissuunnitelman toteuttamisen seurauksena.”

⁵⁴⁶ Kuvatekstit: 1) ”Moskovan alueella Kamenskin tehtaan sorvarin Nikolai Konishishevin omakotitalon pihalla kukkivat iloiset kehäkukat” ja 2) ”Moskovan lähistön omakotialueelta tapaamme tämän vanhaan venäläiseen tyyliin runsain puuleikkauksin koristetun omakotitalon pikkupuutarhoineen”.

⁵⁴⁷ KU 31.7.1957.

⁵⁴⁸ KU 8.11. 1957.

⁵⁴⁹ KU 16.7.1958, 3 *Taistelu öljystä* ja KU 5.12.1958, 4 *Siperiasta teollisuusjättiläinen*.

Mikä oli Kantolan varsinainen työ?

Lauri Kantola⁵⁵⁰ oli Moskovan radion suomenkielisen lähetyksen toimittajana, kun hän alkoi vuoden 1957 helmikuussa välittää uutisia Kansan Uutisille. SKP oli lähettänyt hänet Moskovaan 1956.⁵⁵¹

Kantola oli ensimmäinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtajaksi virallisesti akkreditoitu toimittaja, mutta häntä ei mielestäni voida varsinaisesti pitää ensimmäisenä suomalaisena Moskovan-kirjeenvaihtajana.

Moskovan radion entinen toimittaja Antti Kovanen kertoi Nikkilän haastattelussa, että

”Hänen (Kantolan, T.U.) kätensä olivat tuossa tehtävässä (kirjeenvaihtajan työ, T.U.) hyvin sidotut. Lähinnä sen vuoksi, että Fjodorov⁵⁵², joka oli NKP:n edustaja, seurasi hänen työskentelyään. Lauri ei yleensä voinut tai uskaltanut antaa ulos Kansan Uutisille muuta juttuja kuin ne, mitkä oli virallisesti julkaistu Neuvostoliitossa.”⁵⁵³

Kantola oli aikanaan käynyt Moskovan Lenin-koulun.⁵⁵⁴ Lenin-koulun suomalainen sektori järjesti kahden vuoden kurseja, kun taas esimerkiksi Pietarin vähemmistö kansallisuuksien yliopisto pidempää, kolmen vuoden kurseja.⁵⁵⁵

Suojelupoliisin tietojen mukaan Kantolan varsinaisena tehtävänä Moskovassa oli 1950-luvun lopussa kuitenkin aivan muu kuin lehtimiehen työ:

”- - hänen Moskovassa olonsa pääasiallisena tarkoituksena on upseerikoulutuksen saaminen. Kantolan lisäksi on tällä hetkellä Moskovassa kaksi muuta suomalaista saamassa upseerikoulutusta. Tarkoituksena on sotilaallisen kantakaaderiston kasvataminen Suomen kansandemokratian rakentamista silmällä pitäen.”⁵⁵⁶

”Moskovassa toimii eri maiden kom. puolueiden yhteistyöelimenä ns. kommunististen puolueiden keskuskomissio, jossa on kaikkien maiden vakinainen edustaja. Suomesta on edustajana tässä elimessä toiminut pitemmän aikaa Lauri Kantola. Keskuskomissio

⁵⁵⁰ Kantola oli alkuperäiseltä ammatiltaan metsätyömies, mutta hänet tunnettiin paremmin Suomen kommunistisen puolueen aktiivina. Hän oli aikanaan loikannut Neuvostoliittoon ja päässyt siellä lyhyen vankilassa istumisen jälkeen Lenin-kouluun (viimeinen vuosikurssi 1936–37), jossa koulutettiin ulkomaisia kommunistisen puolueen järjestöaktiiveja. Kantola käytti tuolloin nimeä Anders Karp. Muun muassa O.V. Kuusinen ja Arvo Tuominen olivat kehuneet häntä parhaaksi oppilaaksi. Kantola palasi takaisin Suomeen vuonna 1938 ja jäi odottamaan sopivia tehtäviä. Hän oli Suomi-Neuvostoliitto-seuran (SNS:n) salainen ”nimetön johtaja” syksyllä 1940. Valtiollisessa poliisissa syntyi liikettä, kun siellä vasta jälkikäteen ymmärrettiin, että SNS:n johdossa oli Moskovan Lenin-koulun käynyt mies. Kantola kuului myös SKP:n työkomiteaan tärkeimpiin vaikuttajiin. Hänet arvioitiin yhdessä Hertta Kuusisen ja ”Kittyn” (Mirjam Tiilikaisen) kanssa SKP:n keskeisiksi nimiksi. Kantola pidätettiin 14.3.1941, jonka jälkeen Hertta Kuusisen ryhmä oli yksin johdossa. (Rentola 1994, 115, 216, 264, 293, 313.) Myöhemmin, sodan jälkeen, Kantola palkattiin Yleisradioon. Yhtiön uusi johto siirsi kommunistitoimittaja Kantolan kuitenkin pois yhtiöstä 1952 lopettamalla hänen ohjelmansa Pikkuserkun kirjelaatikon. (Salokangas 1996, 35.) Kantola oli ollut myös muun muassa SAK:n valistuspäällikkönä vuodesta 1947 alkaen. (Leppänen 1999, 156).

⁵⁵¹ Suojelupoliisin raportti 14.8.1956. Kantolan henkilömappi. Suojelupoliisin arkisto (SUPOA).

⁵⁵² Ks. lisää Fjodorovista s. 233.

⁵⁵³ Nikkilä 1997.

⁵⁵⁴ Kiuru 1997, 42; Nikkilä 1997.

⁵⁵⁵ Rislakki 1982, 45.

⁵⁵⁶ Suojelupoliisin raportti 20.11.1957. Kantolan henkilömappi. (SUPOA.)

järjestää yhteisiä neuvotteluja, joihin osallistuvat eri maiden kom. puolueiden johtohenkilöt aina sen mukaan minkä maan tai minkä tapaisia asioita on käsiteltävänä.”⁵⁵⁷

Veli-Pekka Leppäsen mukaan Kantola toimi SKP:n Moskovan-lähettiläänä, viestimiehenä, joka sai olla läsnä SKP:n ja NKP:n johtokeskusteluissakin, mutta häntä koulutettiin myös armeijatehtäviin, päämääränä oli viime kädessä rakentaa SKP:n verkosto puolustuslaitoksen sisälle.⁵⁵⁸

SKP:n keskuskomitean sihteeristö oli päättänyt jo huhtikuussa 1957 kutsua Kantolan Suomeen seuraavana syksynä. Hänet aiottiin ensin sijoittaa Kansan Uutisiin, mutta käytännössä hän toimi muun muassa SKP:n keskuskomitean agitaatio-osastolla ja myöhemmin muun muassa SKDL:n kansanedustajana.⁵⁵⁹

5.2 Boheemi Pennanen, nuori Tanninen

Krimin tyrmistys

SKP:lla oli keväällä 1957 poliittisia paineita Kansan Uutisten päätoimittajan vaihtamiseksi. Sihteeristön keskusteltua asiasta 16.3. Hertta Kuusinen ehdotti päätoimittaja Jarno Pennaselle, että tämä lähtisi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi.⁵⁶⁰

Suojelupoliisin arkiston tietojen mukaan syynä olivat Kansan Uutisissa julkaistut brittiläisen uutistoimiston Reutersin uutiset. Pennanen oli puoltanut uutisten julkistamisia journalistisin perustein, mutta SKP:n johto, muun muassa toimitusneuvoston puheenjohtaja Mauri Ryömä oli jyrkästi vastustanut.⁵⁶¹ Mielenkiintoisesta raportista käy hyvin ilmi, miten puolueen sisälle oli kehityksessä puolueen kannalta ”liian journalistisesti” ajattelevien lehtimiesten ryhmä.

”Pennasella oli vahva kannatus SKDL:n puolella ja riidan pelättiin lisäävän hankaluuksia SKP:n ja SKDL:n kesken. Tämän johdosta varattiin Pennaselle mahdollisuus lähteä hoitamaan terveyttään Neuvostoliittoon ja samalla perustellusti tutustumaan Neuvostoliiton kulttuuriin ja talouselämään. Tarkoituksena oli Pennasen siirtäminen pois vaaravyöhykkeestä sekä hänen poliittisen kasvunsa kiirehtiminen.”

”Pennasen tilalle hänen Moskovaan matkustettuaan tuli lehden päätoimittajaksi Jorma Simpura, jonka toivotaan ottavan paremmin oppia SKP:n keskuskomitean linjoista ja pystyvän pätevämmiin arvioimaan poliittiset ajan kysymykset. Tarkoituksena on pitää jonkinlainen tuuletus koko kommunististen lehtimiesten ammattikunnassa. Se on näet viime aikoina pyrkinyt muodostumaan omaksi kastikseen, joka ei ole sanottavasti

⁵⁵⁷ Suojelupoliisin raportti 28.9.1957. Kantolan henkilömappi. (SUPOA.)

⁵⁵⁸ Leppänen 1999, 156.

⁵⁵⁹ SKP:n keskuskomitean sihteeristön kokous (sk) 26.3.1957; SKP:n kk:n sk 9.4.1957; SKP:n kk:n sk 11.12.1957. (KANA.) Kantola kävi myöhemmin useiden SKP:n valtuuskuntien mukana myös Moskovassa ja muuallakin. KU 3.7.1960, 5 *Sosialismin perusta rakennettu Romaniassa*. Jutun mukaan ”Sihteerit Lauri Kantola mainitsi olleensa Romaniassa viimeksi vuonna 1954”. Vuoden 1972 eduskuntavaaleissa Kantola sai 5 783 ääntä. (KU 5.1.1972, 7 *Seitsemän uutta SKDL:n kansanedustajaa*).

⁵⁶⁰ Pennanen 1970, 118; Kiuru 1997, 42.

⁵⁶¹ Suojelupoliisin raportti 30.9.1957. Pennasen mappi. (SUPOA.)

välittänyt puolueen johdon ohjeista. Mauri Ryömä on nimenomaan kehottanut tarttumaan lujalla kädellä piirilehtien toimituskuntiin tilanteen selvittämiseksi.”

Toukokuun lopulla KU:n hallitus hyväksyi periaatteessa Pennasen eronpyynnön ja kiinnitti hänet Moskovaan kirjeenvaihtajaksi.⁵⁶² Toimitukselle asiasta kerrottiin kaksi viikkoa myöhemmin. Perusteluina päätoimittajan tehtävien jättämiseen toimittajille kerrottiin ”terveydelliset syyt” sekä tarkoitus jatkaa kirjoitustyötä.⁵⁶³ Uudeksi päätoimittajaksi nimitettiin elokuussa Sirola-opiston opettaja Jorma Simpura.⁵⁶⁴

Sekä Simpuran että Pennasen nimitykset julkaistiin lyhyessä yhden palstan uutisessa pääkirjoituksen vieressä.⁵⁶⁵ Nimitykset astuivat voimaan 1.9. Uutisessa kerrottiin, että Simpura toimi vuosina 1948–53 Vapaan Sanan toimittajana, viimeksi toimituspäällikkönä, ja vuodesta 1954 alkaen Suomen työväenliikkeen historian opettajana Sirola-opistossa. Nimitysuutisen yhteydessä oli valokuva Simpurasta, muttei Pennasesta⁵⁶⁶.

Pennanen saapui perheineen Moskovaan elokuun lopulla 1957. Perhe asui aluksi hotellissa, josta neuvostoviranomaiset lähettivät heidät kuukaudeksi lomalle Krimille.⁵⁶⁷ Sisko Kiurun mukaan ”Pennanen ilmestyy lehden palstoille 18.10.1957 Krimiltä lähetetyllä isolla kulttuurijutulla”. Pennanen oli kuitenkin ennättänyt julkaista ensimmäisen juttunsa jo 6.10.1957 (s.8). Se on päivätty ”Moskova, syyskuulla”. Pennasen ensimmäinen juttu oli teatteriarvostelu ja sen aiheena oli Moskovan ”Pienen teatterin” esittämä näytelmä Niskavuoresta *Niskavuori elää Moskovassakin*. Näin ensimmäisen suomalaisen vakituisen Moskovan-kirjeenvaihtajan ensimmäinen juttu käsittelikin kulttuuria eikä urheilua.

Samana päivänä lehden etusivulla oli Neuvostoliiton uutistoimiston (SIB) välittämä uutinen, ”maailmansensaatio”, Neuvostoliiton avaruuteen lähettämästä ensimmäisestä satelliitista, sputnikista. Sekä Pennanen että myös Kantola olivat uutistapauksesta pahoin ulkona. Myös Kantolalta julkaistiin kuudennen päivän lehdessä juttu.⁵⁶⁸ Se kertoi Mosfilmin ja Suomi-Filmin yhteistyönä valmistamasta Sampo-elokuvasta. Kantola oli ”päättänyt pistäytyä”

⁵⁶² KU:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 28.5.1957. (KUA/KANA.)

⁵⁶³ KU:n toimituksen kokouksen pöytäkirja 13.6.1957. (KUA/KANA.) Jarno Pennasen pojan Jotaarkka Pennasen mukaan hänen isänsä oli jo vuonna 1954 Neuvostoliitossa käydessään aloittanut kirjoitussarjan Ystäväni jättiläinen ja hänen isänsä tarkoituksena oli jatkaa kirjan kirjoittamista. (Jotaarkka Pennasen haastattelu, päiväämätön. Reijo Nikkilän arkisto.)

⁵⁶⁴ KU:n hallituksen kirje Jorma Simpuralle 9.8.1957. (KUA/KANA.); Kiuru 1997, 42.

⁵⁶⁵ KU 10.8.1957, 4.

⁵⁶⁶ Pennanen oli 50-vuotias kokenut lehtimies, kirjailija ja kulttuurin asiantuntija. Hänen toimittajan uransa oli alkanut Aamulehdestä 1924. Pennanen oli journalismin moniottelija. Ensimmäinen päätoimittajuus hänelle lankesi Kirjallisuuslehdessä 1932–39, seuraavaksi SNS-lehdessä 1946–47, Vapaassa Sanassa 1953–56 ja viimein Kansan Uutisissa 1956–57. Pennanen oli monien muiden kommunistiaktivistien tapaan jatkosodan aikana valtiollisena vankina 1943–44. (Rentola 1994, 283; Kiuru 1997, 42.) Suomi-Neuvostoliitto-seura (SNS) sai vuoden 1945 puolivälissä toimittaa Yleisradiossa omaa ohjelmaa tunnin viikossa, josta viisi minuuttia oli varattu Jarno Pennasen pakinalle. (Vihavainen 1991, 40.)

⁵⁶⁷ Kiuru 1997, 42.

⁵⁶⁸ KU 6.10.57, *Sampo-kiireitä Krimin niemimaalla ja Moskovassa*.

Mosfilmin Moskovan studioilla ”kurkistaakseen miten työt ovat lähteneet käyntiin” ja ”suureesta kiireestä huolimatta” hän ”onnistui saamaan pienen juttelutuokion ohjaajan kanssa”.

Pennanen jatkoi Sampo-elokuvan⁵⁶⁹ vaiheiden seuraamista Krimiltä 9.10. päivätyllä ”kirjeellään”, joka julkaistiin näyttävästi neljällä palstalla sivun ylhäältä alas 18.10. Hän oli lähtenyt juttukeikalle hieman hämmennyksen vallassa:

”Kun saan Mishoriin, rauhalliseen sanatorioon, sanan, että venäläissuomalainen filmausryhmä on jossain Jaltan lähistöllä filmaamassa ’Satujen sampoa’, minä hetkeksi tyrmistyn.”

Hän sai kuitenkin samalla idean jutun vetäväksi aloitukseksi:

”Kauan kiistelty kysymys Kalevalan Pohjolan paikasta on vihdoinkin saanut ratkaisunsa. Se on löydetty kaukaa etelästä - Krimin jylhiltä vuorirannoilta.”

Yllättävälle juttukeikalle lähtiessään Pennanen oli ehtinyt olla Krimillä puoli-toista viikkoa ”aistimassa yhtä hyvin sanatorioni persialaisten minarettien juurilla kuin vuorten rinteitä”. Hän kertoo poikkeuksellisesti jutussaan myös sen, miten se käytännössä päättyi lehteen: ”tri (Väinö) Kaukonen palaa Helsinkiin tämä kirje mukanaan lokakuun 13 pnä”. Kirjeen yhteydessä julkaistiin kaksi valokuvaa elokuvan filmauksista. Kuvaajan nimeä ei ollut näkyvissä.

Kontikin purjehdusta

”Kun Arvo Turtiainen kuuli, että me asetumme pitemmäksi aikaa Neuvostoliittoon, asumaan omassa huoneistossamme, elämään tavallista neuvostokansalaisen elämää (kuitenkin ja tietenkin suomen kansalaisina!), huudahti hän: ’Voi..., sanaa ei voi lasten tähden toistaa, ne osaavat sen muutenkin!’ Sehän on kuin lähtisit Kontikilla yli Tyynen valtameren!’ ”

Lainaus on ensimmäisestä ”Penn: Moskovalaiseni” -pakinasta.⁵⁷⁰ Siitä käy selvästi ilmi, ettei alkua ollut kovinkaan helppoa. Samalla Pennanen ensimmäistä kertaa ilmaisee oman avuttomuutensa Neuvostoliiton ymmärtämisessä:

⁵⁶⁹ Yhteistyöelokuva Sampo (1959) tehtiin sosialistisen realismin jäykimpien kaavojen mukaan. Sampo on arvioitu muun muassa seuraavasti. ”Muuan kankeimpia yhteistyöelokuvia. - - Mahtipontisesti lavastettu, kömpelösti trikkikuvattu, suurellisesti näytelty ja raskaan satufantasian muotoon puettu eepos ei vielä naurata edes tahattomasti” (HS 3.3.1999, D11) ja ”Mikäli haluatte, että nuoriso pysyy yhä kiinnostuneena Kalevalasta, älkää missään nimessä näyttäkö heille tätä suomalais-neuvostoliittolaisena yhteistyönä syntynyttä elokuvaa. - - Kummallista, että vielä Sammonkaan näkemisen jälkeen ihmiset eivät pystyneet ennustamaan Neuvostoliiton tulevaa romahtamista” (Keskisuomalainen 3.3.1999, 31). KU:n Moskovan-kirjeenvaihtajan Aarre Nojosen (1960–1964) jutussa KU 21.2.1961,7 *Kulttuurivaihto ja yhteistyöfilmit* (2,a) ohjaaja Romanovski vastasi lehtimiesten tiedusteluihin yhteistyöfilmeistä, että ”Niiden valmistus on erittäin monimutkaista’ - -. ’Se ei ole sitä teknillisessä vaan ideologisessa mielessä. **Niiden valmistamisessa on useimmin enemmän riitaa kuin yhteistyötä**’, totesi hän suorasukaisesti”.

⁵⁷⁰ KU 5.11.1957, 6.

”Kaikki hyvätkin vertaukset ontuvat. Moskovalaista huoneistoa ei tietenkään voi verrata Kontikiin, mutta meidän purjehdustaitoamme neuvostoelämässä kyllä tyynen meren lautalla purjehtimiseen.”

Pakinassa kerrotaan, miten Pennaset ensin majoitettiin hotelliin ja kutsuttiin pian sen jälkeen poliklinikalle lääkärintarkastukseen.

”Ja kun meidän sydämemme, keuhkomme ja sisälmyksemme oli kultavaa’alla punnittu, heilui vaaka hetken, kunnes kuppimme painui Krimille asti Mishoriin.”

Pakinasta saa sellaisen käsityksen, että viranomaiset perustelivat kylpylähoitoa Pennasten heikolla terveydellä. Heille oli kenties luvattu, että oma asunto löytyy loman jälkeen, koska Pennanen kirjoittaa, että

”Kun me kuukauden kuluttua tulimme takaisin Moskovaan, ei uutta asuntoa vielä ollut.”

Heidät majoitettiin kolmannen kerran Gastinitsa Sovjetskajaan. Asuntoa odotellessaan Pennanen syventyi muun muassa paikalliseen televisio-ohjelmistoon:

”Esitelmä televisiossa on oikeastaan aika epäkuvallinen, mutta tuntuu hyvältä katsella älykkäitä kasvoja ja välillä karttakepin osoittamia kaavoja tai piirustuksen yksityiskohtia. Ja erinomaista on, kun ohjelmanumeroiden, ainakin tärkeimpien vaihdosten kuulutusta seuraa tauko, jonka aikana vain ohjelman nimi väreilee - niin kauan, että kaikki perheenjäsenet ennättävät kokoontua, -vieläpä voidaan naapurikin hakea katsomaan.”

Kirjoittaessaan Pennanen varoi selvästi koko ajan antamasta liian kielteistä kuvaa. Hän halusi varmistaa, ettei hänen tekstiään vain ymmärrettäisi tai tulkittaisi väärin:

”Ei silti, että täällä kannattaisi hakea (naapureita, T.U.) . Televisioantenneja kasvaa kuin kaislaa Moskovan ja sen ympäristöjen katoilla.”

Asunto-ongelma ratkesi jo muutaman päivän päästä. Uudessa pakinassaan⁵⁷¹ Pennanen kirjoittaa:

”Maanantaina tärppäsi. Meille vilautettiin kahta asuntoa niistä kahdestasadasta, jotka tänään valmistuivat. Tai oikeastaan yhtä niistä - -.”

Siis vilautettiin kahta vai vain yhtä? Miksi tällainen epävarmuus? Kenties viranomaiset olivat aluksi luvanneet näyttää kahta, mutta antoivatkin sitten lopuksi vain yhden vaihtoehdon.

Myöhemmin pakinassaan Pennanen muuttaa alun hivenen kriittistä suhtautumistaan selvästi myönteisemmäksi, jopa Neuvostoliittoa ylistäväksi:

”Katsellessani ja kuunnellessani päivä päivältä jatkuvaa televisioesitelmien, sanomalehtiartikkelien, aikakauslehtien, kerhojen, yliopistojen, koulujen, maan keinoitekoiselle kier-

---

⁵⁷¹ KU 7.11.1957, 6.

tolaiselle ja avaruusrakettien ongelmalle osoittamaa asiallista huomiota ajattelen jälleen: määrä muuttuu laaduksi: sosialistinen ihminen valloittaa kosmoksen.”

Myöhemmin hän jatkaa vielä:

”Sellainen on tämä maa. ‘Valtava lokakuu’ kuohuu yhä sen jokaisessa solussa, mutta ei menneisyyden suloisena unena, vaan mahtina, joka kantaa tulevaisuuteen.”

Keskustan tornitalosta tuli noin 20 vuodeksi Kansan Uutisten Moskovankirjeenvaihtajien asemapaikka.⁵⁷²

Pennaselta julkaistiin 5.11. myös ensimmäinen uutisjuttu *Mammuttitaidenäyttely avattiin Moskovassa* sekä politiikan taustajuttu *10 000 henkilöä juhlaistunnossa*.

Leppoisaa uutistahtia

Ensimmäisen varsinaisen työkuukautensa aikana 5.11.–5.12.1957 Pennanen teki yhteensä seitsemän juttua. Ne keskittyivät lokakuun vallankumousjuhlintaan päiviin, poikkeuksena oli ainoastaan Yrjö Sirolan tuhkauurnan luovutus.⁵⁷³

Heti alusta alkaen Pennanen työtahti oli varsin leppoisa. Esimerkiksi joulukuussa julkaistiin ainoastaan kaksi juttua.⁵⁷⁴ Toinen käsitteli tieteellisen tutkimuksen painatusluvan myöntämistä (väitöstilaisuutta) ja toinen Suomen itsenäisyyden juhlintaa Moskovassa.

Väitöstilaisuuden aiheena olivat ruhtinas Potemkinin Donin ja Dneprin varsille pystyttämät pahviset kulissit. Aihe oli lännessä tuttu ja neuvostoliittolaisittain hyvin arka. Potemkinin kulisseja on käytetty venäläisen ja neuvostoyhteiskunnan metaforina.⁵⁷⁵ Väitöstilaisuudessa korostettiin, että ruhtinas perusti myös todellisia kaupunkeja, kuten Odessan ja Sevastopolin. Pennanen kirjoitti, että

”On varsin opettavaa nähdä, että vähäpätöisen saksalaisen diplomaatin, Helbigin keisarinna Krimin matkasta tekemä ilkimielisyys, joka siirtää juhlien lavastukset etelä-Venäjän todellisen rakentamisen tilalle, on määrännyt ruhtinaan koko jälkimaineen.”

Suomen itsenäisyysjuhlassa suurlähettiläs Eero A. Wuori sanoi muun muassa, että ”Ystävyyttä ei rakenneta valmiiksi lyhyessä ajassa, jos ajatellaan realistisesti, mutta lyhyemmässäkin ajassa voimme merkitä suuria edistysaskeleita maittemme välisissä suhteissa”. Ystävyysliturgiassa oli siis erotettavissa vielä kriittisiä äänenpainoja ainakin vuonna 1957.

Pennanen ilmestyi KU:n sivuille seuraavan kerran tammikuun alussa, yli kolmen viikon tauon jälkeen. Uudenvuoden vaihtumista Moskovassa Pennanen referoi lehtikatsauksessaan seuraavaan tapaan:

⁵⁷² Kiuru 1997, 42.

⁵⁷³ KU 21.11.1957, 10 Yrjö Sirolan tuhkauurna luovutettiin eilen Moskovassa suomalaisille, *Uurnat tänään klo 18.45 H:gissä*.

⁵⁷⁴ KU 8.12.1957, 9 Potemkinin kulissit - väärä sananparsa ja KU 8.12.57, 10 Ystävyysjuhla Moskovassa.

⁵⁷⁵ Ks. esimerkiksi Vihavainen 1991, 234.

”Uudenvuoden ensimmäiset lehdet, sanomalehdet, ovat täynnä kansanomaisen koristeellisia piirroksia Kremlin torneista ja kelloista, pakkasukosta, uudenvuoden lapsesta ja tietenkin kiitävistä ja hymyilevistä Sputnik-parista.- - Sovetskaja Kulturassa uuden vuoden lapsi kiipeää tikapuulle piirtämään sirpin ja vasaran kuuhun, toisessa kuvassa avaruusposteljooni kuljettaa hymyilevälle kuunsirpille Pravdan numeron. Samalla tehdään hyväntahtoista pilaa lännen sota- ja raketivarustelusta - -.”

Keväällä 1958 Pennanen seurasi muun muassa Euroopan taloudellisen komission pääsihteerin Sakari Tuomiojan Moskovan-vierailua.⁵⁷⁶ Samaan aikaan, kun Hruštšov kertoi kollektiivisen talousjärjestelmän siihen asti laajimmasta muutoksesta maataloudessa, Pennanen odotti Tuomiojaa turhaan lentokentällä: ”Lentokone ei kuitenkaan illalla päässyt laskeutumaan.”

Pennanen ei kertonut vielä seuraavassa Tuomioja-jutussaankaan syytä, miksi lentokone ei päässyt laskeutumaan.⁵⁷⁷ Hän käytti vain epämääräistä kiertoilmausta ”lentoesteiden takia”. Saman päivän lehteen Pennanen teki taustajutun maatalousuudistuksen aiheuttamasta keskusteluaallosta⁵⁷⁸. Uudistuksessa maatalouskoneiden omistus siirtyi kone- ja traktoriasemilta kolhoosille. Pennanen tulkitsi vilkasta keskustelua seuraavasti:

”Tästä uudistuksesta Neuvostoliiton kaikissa kansalaispiireissä, kaikissa järjestöissä ja kaikissa sanomalehdissä käytävä keskustelu osoittaa jälleen **neuvostoyhteiskunnan vääräntämätöntä demokraattista luonnetta.**”⁵⁷⁹

Pennanen kevään journalistiseen antiin kuului ensimmäinen naistenpäiväjuttu⁵⁸⁰. Se on samalla hyvä esimerkki tarkkoja tilastollisia numeroja

⁵⁷⁶ KU 2.3.1958, 14 *Tuomioja ei päässyt perille.*

⁵⁷⁷ KU 4.3.1958, 10 *Tuomioja Moskovassa, Keskustelee NL:n panoksesta ECE:hen.*

⁵⁷⁸ KU 4.3.1958, 10 *Uusi toimenpide - uusi kehitysaskel, Koneasemien purkamisesta koko maata käsittelevä keskustelu NL:ssa.*

⁵⁷⁹ Käytännössä kone- ja traktoriasemien lakkauttaminen oli fiasko. Moottori- ja traktoriasemat olivat toimineet valtion ja puolueen vahtikoirina kollektiivimaataloudessa. Niiden lakkauttaminen lisäsi kolhoosien vapautta, mutta samalla tilojen varallisuus laski, koska ne joutuivat itse sijoittamaan pääomiaan koneiden ja tarvikkeiden hankintaan. Traktorinkuljettajat ja mekaanikot eivät halunneet kolhoositalonpojiksi ja he lähtivät kylistä. ”Uudistus” oli osa Hruštšovin maataloustuotannon lisäämiseen tähtäävää ohjelmaa, jossa oli useita muitakin epäonnistumisia. Hän markkinoi esimerkiksi voimakkaasti maissia ja sitä alettiinkin hänen vaatimuksestaan viljellä myös täysin viljelylle sopimattomilla alueilla. Hruštšov sai innostuksensa takia kansan suussa pilkkanimen ”kukuruzza” eli maissi. (Jungar 1986, 453–454.) Kivisen mukaan puolueen johto ei useinkaan tehnyt poliittisia päätöksiä, vaan he olivat käytännössä erilaisten hallinnonalojen virkamiesten ja ministeriöiden armoilla. Esimerkiksi yritykset uudistaa hallintokoneistoa Hruštšovin aikana eivät juuri onnistuneet. (Kivinen 1998, 88.) Lukijoiden kirjeet kuuluivat neuvostolehdistön kulisseihin. Kriittistä keskustelua esiintyi yleensä vain vähäpätöisistä aiheista. Monet lukijan kirjeiden ryöpyt olivat ennalta sovittuja ja tähtäsivät tukemaan poliittisen johdon käynnistämiä kampanjoita. Smithin(1976, 419–420) mukaan lehdet myös harkiten ärsyttivät lukijoita ”provosoivilla jutuilla” joiden tarkoituksena oli saada ihmiset kirjoittamaan kirjeitä. Tämän jälkeen vastauksia manipuloitiin niin, että keskustelu velloi tyhjänpäiväisenä vuositolkulla. Smith kertoi, että toimittajat ja puolueaktivistit tehtailivat myös itse innostuneita kirjeitä, jotka sitten pantiin tavallisten työläisten tai intellektuellien allekirjoitettaviksi. Erään entisen Literaturnaja Gazetan toimittajan mukaan ”Heillä oli luettelo ihmisistä, joille saattoi soittaa ja - jotkut heistä olivat hyvin tärkeitä kirjoittajia - ja me yksinkertaisesti kerroimme heille mitä puolue odotti heidän sanovan”.

⁵⁸⁰ KU 8.3.1958, 4 *Ei koeputkilapsia mutta Sputnikeja, Neuvostonaisten toiminta-alue yhteiskunnassaan mittaamattoman laaja.*

sisältävästä ”tuotantoluku”-journalismista. Kolmelle palstalle levitetystä lyhyehkössä jutussa on yhteensä 30 eri lukua, esimerkiksi:

”Neuvostoliitossa on 1473 naiskuvaamataiteilijaa ja 1160 naisarkkitehtia, 649 naiskirjailijaa, 154 naissäveltäjää. Kaiken kaikkiaan 1091000 naista on saanut ansioistaan kunniamerkin tai mitalin. - - Neuvostoliitossa onkin tällä hetkellä 55187 äitisankaria, joista jokainen on synnyttänyt ja kasvattanut vähintään 10 lasta.”

Uusi Suomi saapui Moskovaan

Huhtikuun lopussa 1958 Pennanen sai seurakseen Moskovaan Uuden Suomen (US) ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan, 27-vuotiaan Aarne Tannisen. Tannisen nimitys Moskovaan oli Uudessa Suomessa merkkitaipaus. Saihan lehti ensimmäisenä pohjoismaalaisena ei-kommunistisena joukkoviestintäväliseenä neuvostoviranomaisilta luvan oman kirjeenvaihtajansa lähettämiseen Moskovaan. Uusi Suomi julkaisi Tannisen nimityksen ja hänen lähtönsä Moskovaan näyttävästi kuvien kera etusivuillaan 9.4.1958 ja 26.4.1958.

”Uusi Suomi on päättänyt maan ensimmäisenä suurlehtenä lähettää oman kirjeenvaihtajan Moskovaan. Neuvostoliiton ulkoministeriön nyt annettua suostumuksensa hankkeen toteuttamiseen matkustaa ulkomaanosastomme toimittaja Aarne Tanninen Moskovaan heti kun hänen siellä oleskeluunsa liittyvät käytännölliset matkavalmistelut on saatu suoritetuiksi.”⁵⁸¹

”Neuvostoliiton ulkoministeriön annettua suostumuksensa Uuden Suomen päätökseen lähettää vakinainen kirjeenvaihtaja Moskovaan matkusti tehtävään määrätty ulkomaanosastomme toimittaja Aarne Tanninen eilen junalla Neuvostoliiton pääkaupunkiin.”⁵⁸²

Tannista olivat Helsingin rautatieasemalla⁵⁸³ saattamassa Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystön sanomalehtiattasea V.V.Andreev ja Uuden Suomen v.t. päätoimittaja Matti Autio. Ratkaisevassa roolissa oli kuitenkin Uuden Suomen vastaava päätoimittaja Eero Petäjäniemi⁵⁸⁴, joka oli heti päätoimittajaksi nimitettyään pyytänyt Neuvostoliiton viranomaisilta lupaa oman Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämiseen.⁵⁸⁵ Monet Moskovan-kirjeenvaihta-

⁵⁸¹ US 9.4.1958, es *Uudelle Suomelle Moskovaan oma vakinainen kirjeenvaihtaja*.

⁵⁸² US 26.4.1958, es *Kirjeenvaihtajamme Moskovaan*.

⁵⁸³ Helsingin rautatieasemalla oli tärkeä rooli suomalais-neuvostoliittolaisissa suhteissa. Se on toiminut monien valtionpäämiesten vierailujen yhtenä julkisena näyttämönä. Ks. esim. Rautakallio 1991, 283–284.

⁵⁸⁴ Eero Petäjäniemi (1907–1974) oli ennen Uuden Suomen päätoimittajuutta ollut muun muassa Ilta-Sanomien päätoimittajana sekä Helsingin Sanomien ulkomaan-kirjeenvaihtajana. Hän oli aloittanut toimittajan työn HS:n ulkomaanosastolla 1933. Hän oli lehden Berliinin-kirjeenvaihtajana 1933–44 sekä Lontoon-kirjeenvaihtajana 1946–49. Lisäksi hän oli erikoiskirjeenvaihtajana Pariisin rauhankonferenssissa 1946 ja Dagens Nyheterin Helsingin-kirjeenvaihtajana 1945 ja The New York Timesin Helsingin-kirjeenvaihtajana 1949–57. Helsingin olympialaisten sanomalehdistön ja tiedotusosaston päällikkönä hän oli 1951–52, Ilta-Sanomien päätoimittajana 1949–1956 ja Uuden Suomen päätoimittajana 1956–67. (Inventointiluettelo 602:293/Eero Petäjäniemen arkisto (EPA/KA).

⁵⁸⁵ Tannisen haastattelu 11.10.1995; Tanninen 1996, 25.

juuden käytännön järjestelyt jäivät tosin keväällä 1958 Aution hoidettavaksi, koska Petäjäniemi oli silloin pitkällä Amerikan matkalla.⁵⁸⁶

Mutta miksi juuri Tanninen päätyi ensimmäisenä Uudesta Suomesta Moskovaan? Petäjäniemi oli käsenyt nuoren ulkomaantoimittajansa yllättäen luokseen kevättalvella 1958. Tanninen oli odottanut kovaa puhuttelua, mutta sen sijaan Petäjäniemi oli yllättäen kysynyt, lähtisikö Tanninen Moskovaan kirjeenvaihtajaksi. Petäjäniemi oli saanut vain puoli tuntia aikaisemmin tietää Neuvostoliiton suurlähetystöstä, että yli vuoden verran esitettyihin pyyntöihin oli viimein suostuttu. Päätoimittaja halusi heti antaa lähetystölle Moskovankirjeenvaihtajansa nimen. Tanninen sai viisitoista minuuttia aikaa harkita asiaa. Hänellä oli valtiotieteen opinnot hivenen kesken, kotona odotti vaimo ja kolmen kuukauden ikäinen lapsi eikä hän osannut sanaakaan venäjää.⁵⁸⁷

”Siinä tilanteessa ja sinä aikana Uusi Suomi tarvitsi henkilön, jolla ei ollut minkäänlaista taustaa, satuin olemaan tarpeeksi lähellä ja olin sopivan hullu ottaakseni sen vastaan.”⁵⁸⁸

Tanniselle ei siis ollut ehtinyt vielä kertyä poliittisia rasitteita niin kuin melkein kaikille muille Uuden Suomen toimittajille. Ennen Moskovaan menoaan Tanninen ei ehtinyt juuri kielitaitoaan kartuttaa, mutta luki muun muassa Göran Schildtin reportaasikirjan ja entisen kommunistin Arvo ”Poika” Tuomisen paljastuskirjoja.

Schildt vietti Neuvostoliitossa kolme viikkoa 11.12.1953–1.1.1954 Svenska Dagbladetin reporterina. Hän kertoi, että ”matkani tarkoituksena oli toisaalta laajaperäiseksi suunniteltu sanomalehtiselostus, toisaalta kosketuksen saaminen Neuvostoliiton jokapäiväisen elämän psykologiseen todellisuuteen” ja ”ollenkaan kiinnittämättä huomiota huhuihin ja kaikkeen sellaiseen, minkä paikkansapitävyyttä ei voi tarkistaa ja mitä Venäjältä nykyisin kuulee, olen päättänyt vain mahdollisimman yksinkertaisesti, naiivisti kertoa, mitä itse näin ja kuulin Neuvostoliitossa sekä millaisen vaikutuksen sikäläiset elämykseni minuun tekivät”.⁵⁸⁹ Schildtin reportaasikirja *Kolme viikkoa Neuvostoliitossa* kertoi monin esimerkein lännen ja Neuvostoliiton ideologisista eroista sekä antoi monipuolisen ja kriittisen kuvan etenkin Neuvostoliiton kulttuuri-todellisuudesta: teatterista, rakennustaiteesta, museoista ja maalaustaiteesta. Schildt vieraili Moskovan lisäksi Stalingradissa, Leningradissa ja Armeniassa.

”Yksi asia, mitä venäläiset eivät voi ymmärtää, on meillä harjoitetun vapaan yhteiskunta-arvostelun muoto. - - Ei Venäjän lehdillä ole koskaan kertomista sellaisesta, että ihmisiä paleltuisi kuoliaaksi Neuvostoliitossa, että heitä syyttä vainottaisiin tai heitä menehtyisi työleireissä - jo se, että rupeaisi omasta aloitteestaan sellaisesta puhumaan noin miesten kesken, tietäisi petturuutta yhteistä asiaa kohtaan, minkä vuoksi sellaisilta puuttuu psykologista maaperää. On totuttu tyytymään kaikkeen, pysymään vaiti, alistumaan.”⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Autio Tanniselle 23.12.1959. Kansio 22. Uuden Suomen arkisto (USA/KA).

⁵⁸⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995; Tanninen 1996, 23–25.

⁵⁸⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995; ks. myös Tanninen 1996, 25.

⁵⁸⁹ Schildt 1954, 5–6.

⁵⁹⁰ Schildt 1954, 131–132.

Suomessa oli lyhyen ajanjakson sisällä julkaistu muitakin lähihistoriaa koskettelleita teoksia, joissa suhtauduttiin aiempaa kriittisemmin Neuvostoliittoon, muun muassa Yrjö Soinin sotasyllisyyskuvaus *Kuin Pietari hiilivalkealla*, Unto Parvilahden *Berijan tarhat*, Yrjö Niiniluodon *Mitä on olla suomalainen* ja Jussi Talven *Elän Venäjän varjossa*.⁵⁹¹ Matti Klingen arvion mukaan etenkin Parvilahden teoksen Suomessa saama menestys oli Neuvostoliitolle arka paikka ja yksi syy yöpakkaskriisiin.⁵⁹²

Petäjäniemen strategia

Petäjäniemen strategiana oli kehittää Uudelle Suomelle maan kattavin ulkomaankirjeenvaihtajaverkosto. Tannisen saaminen Moskovaan oli Petäjäniemelle merkittävä voitto ja US:lle selvä kilpailuetu Helsingin Sanomiin nähden. Helsingin Sanomat lähetti ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Moskovaan vasta 1975.⁵⁹³

”Kun tämä aloite (Moskovan-kirjeenvaihtajuus, T.U:n lisäys) on toteutettu, on Uudella Suomella laajempi kotimaisin voimin hoidettu kirjeenvaihtajaverkko kuin millään muulla suomalaisella sanomalehdellä. Meillä on ennestään oma edustaja Tukholmassa, Kööpenhaminassa, Lontoossa, New Yorkissa, Pariisissa ja Bonnissa. Moskovan-kirjeenvaihtajamme liittyy tähän ketjuun uuden renkaan erityisesti Suomen kannalta sekä poliittisesti että taloudellisesti mitä tärkeimmällä taholla.”⁵⁹⁴

US perusteli Tannisen nimitysuutisen yhteydessä varsin seikkaperäisesti suomalaisten kirjeenvaihtajien lähettämistä ulkomaille:

”Uuden Suomen tekemä päätös merkitsee huomattavaa askelta pyrkimyksissämme ulkomaanosastomme toiminnan laajentamiseksi ja kehittämiseksi. Tähän saakka kaikki Neuvostoliittoa koskeva uutisaineistomme on saapunut ulkomaisten kirjeenvaihtajien ja uutistoimistojen välityksellä. Se kaipaa täydennystä. **Lähettäessämme oman kirjeenvaihtajan Moskovaan pidämme silmämääränämme valottaa nimenomaan suomalaisia lukijoita kiinnostavia puolia** Neuvostoliiton oloissa ja tapahtumissa. Kokemus on - niin kuin kaikissa toimituksissa hyvin tiedetään - osoittanut, että vieraiden maiden elämästä ja tapahtumista voi suomalaiselle lukijakunnalle kiinnostavimmin ja parhaiten kertoa suomalainen sanomalehtimies.”

Samassa yhteydessä lehti perusteli Moskovan-kirjeenvaihtajapisteen tärkeyttä:

”Uuden Suomen päätökseen ovat lähinnä vaikuttaneet seuraavat kaksi seikkaa: Moskova on yksi tämän hetken maailmanpolitiikan polttopisteitä. Siellä tapahtuvat ratkaisut vaikuttavat oleellisesti kansainväliseen politiikkaan ja ansaitsevat näin ollen tarkkaa seuraamista. Toisaalta Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kannalta on mitä tärkeintä, että molempien maiden lukijakunnalle voidaan välittää asiallisia ja oikeita tietoja. Lähettäessämme kirjeenvaihtajan Moskovaan haluamme omalta kohdaltamme edistää tätä luonnollista ja oikeaa pyrkimystä.”

Vuoden 1959 marraskuussa Uusi Suomi ylpeästi mainosti itseään taas lehdessään, että ”sen oma ulkomainen kirjeenvaihtajaverkko on laajempi kuin

⁵⁹¹ Suomi 1992, 95.

⁵⁹² Klinge 2001, 51.

⁵⁹³ Ks. lisää Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtajuudesta s. 322.

⁵⁹⁴ US 9.4.1958. *Uudelle Suomelle Moskovaan oma vakinainen kirjeenvaihtaja.*

millään muulla suomenkielisellä sanomalehdellä". Koko sivun mainoksessaan US kertoi lukijoilleen, että sillä oli "suomalaiset ´tuntosarvet´ maailman turuilla".⁵⁹⁵

Ennen uusien omien ulkomaankirjeenvaihtajien lähettämistä Petäjäniemi oli ennättänyt solmia uutissopimuksia muun muassa brittiläisen Observer Foreign News Servicen kanssa.⁵⁹⁶

Neuvosto-diplomaatin tuntemisesta etua

Tähän asti ei ole ollut selvää, miksi nimenomaan Petäjäniemen onnistui ensimmäisenä lähettää oma kirjeenvaihtajansa Moskovaan. Yksi selitys voisi olla se, että Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystössä oli asianhoitajana Petäjäniemen vanha tuttu Berliinin-kirjeenvaihtajuuden ajoilta, Ivan Filippov. Petäjäniemi kirjoitti ystävälleen Ada Nornalle Milanoon marraskuussa 1958, että:

"Ivan Filippov, jonka muistanette Berliinistä Tassin toimittajana, se pieni pikisilmäinen ruski, on nyt täällä Neuvostoliiton suurlähetystössä asianhoitajana. Välimme ovat nyt paremmat kuin 20 vuotta sitten Berliinissä."⁵⁹⁷

Petäjäniemen kirje suurlähettiläs Lebedeville vihjailee samaan suuntaan:

"Minulla on ilo ilmoittaa teille, että parantaakseen Neuvostoliiton asioiden tuntemusta maassamme ja lähentääkseen molempien maiden välisiä ystävällisiä suhteita on Uusi Suomi päättänyt lähettää oman pysyvän kirjeenvaihtajansa Moskovaan. Tämä kysymys on ollut esillä jo pitemmän aikaa, mutta vasta saatuaani rohkaisua siihen Teidän suurlähetystönne taholta, olen uskaltanut ottaa asian tosimelessä esille."⁵⁹⁸

Pentti Poukka vahvisti haastattelussa, että Moskovan-kirjeenvaihtajahanketta oli ajettu pitkään, mutta Petäjäniemen lähetystösuhteista hän ei tiennyt.⁵⁹⁹ Pentti Poukka oli vuonna 1957 Uuden Suomen kauppaja- ja talousosaston päällikkönä. Hänet nimettiin Uuden Suomen päätoimittajaksi Eero Petäjäniemen rinnalle vuonna 1964 Kauppalehden päätoimittajan paikalta.⁶⁰⁰ Kokoomus ei ollut 1960-luvun alussa tyytyväinen päätoimittaja Eero Petäjäniemen johtaman Uuden Suomen linjaan. Johtokunnan työvaliokunnan kokouksessa todettiin lokakuussa 1961, että "Uusi Suomi ei nykyisellään ole täyttänyt puolueen pää-

⁵⁹⁵ US 16.11.1959, 8 *Maailmassa tapahtuu*, *Uusi Suomi* kertoo sen lukijoilleen.

⁵⁹⁶ US 28.12.1956, es *Uusi Suomi laajentaa ulkomaanpalveluaan, yhteistyö Observerin kanssa solmittu*.

⁵⁹⁷ Petäjäniemi Ada Nornalle 17.11.1958. Kansio 1. (EPA/KA). Samassa kirjeessä Petäjäniemi kertoo, että "hartain toiveeni on päästä vielä kerran kirjeenvaihtajaksi jonnekin". Käytännössä näin ei koskaan käynyt, mutta Petäjäniemi helpotti päätoimittajakaudellaan kaukokaipuutaan monilla pitkillä ulkomaanmatkoillaan, muun muassa Neuvostoliittoon.

⁵⁹⁸ Petäjäniemi suurlähettiläs Lebedeville 21.1.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁵⁹⁹ Poukan haastattelu 26.10.2000.

⁶⁰⁰ Ensimmäisen kerran Poukan nimitys oli esillä lehden johtokunnassa 20.12.1963. (USA/KA). Päätoimittajien työnjako vahvistettiin 29.1.1964 kokouksessa, siten että Petäjäniemelle kuuluivat kulttuuri-, ulkomaan- ja urheiluasiat sekä Poukalle kaikki muut toimitukselliset asiat. (USA/KA.)

äänenkannattajalle asetettavia vaatimuksia”.⁶⁰¹ Poukan tehtävänä oli reivata lehteä lähemmäs kokoomusta.

Monet muutkin seikat olivat olleet suosiollisia. Suomalaisten päätoimittajien Neuvostoliiton vierailu oli antanut arvokasta henkilökohtaista kontaktia aivan Neuvostoliiton ylimpään johtoon asti. Petäjäniemi sai myöskin helposti Uuden Suomen päättävät elimet Moskovan-kirjeenvaihtajuuden taakse muun muassa kilpailusyihin vetoamalla.

Petäjäniemi oli ilmoittanut jo 7.1.1958 Uuden Suomen neuvottelukunnalle ja 16.1.1958 Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnalle, että Neuvostoliiton suurlähetystöstä oli näytetty vihreää valoa Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämiseksi.⁶⁰² Neuvottelukunnan mukaan Moskovan-kirjeenvaihtajuus oli tärkeä nimenomaan kilpailullisista syistä: ”Pidettiin suotavana, että Neuvostoliittoon lähetettäisiin joka tapauksessa oma mies, sillä ellei Uusi Suomi sitä tee, niin muut ehtivät ensiksi”⁶⁰³.

Asiaan palattiin seuraavan kerran huhtikuussa 1958, jolloin tuli myös ilmi, että Yleisradio oli tehnyt Uudelle Suomelle yhteistyötarjouksen.⁶⁰⁴ Näin Arne Tannisesta tuli Yleisradion ensimmäinen Suomesta varta vasten Moskovaan lähetetty avustajakirjeenvaihtaja.⁶⁰⁵ Yleisradion ohjelmajohtajan Jussi Koskiluoman allekirjoittaman kirjeen mukaan jutut oli määrä nauhoittaa Neuvostoliiton radiossa, josta ne toimitettaisiin Helsinkiin nauhoina lentoteitse tai kiireisissä tapauksissa linjateitse. Saamistaan jutuista Yleisradio suorittaisi korvauksen määrän mukaan sekä Tanniselle että Uudelle Suomelle.⁶⁰⁶

Samassa neuvottelukunnan kokouksessa annettiin myös Moskovan-kirjeenvaihtajan työlle suuntaviivoja, jotka oli selvästi tulkittavissa itsesensuurin vaatimuksiksi:

”Kokous oli sitä mieltä, että kirjeenvaihtajan olisi näin aluksi keskityttävä lähinnä virallisuontoisten uutisten antamiseen.”⁶⁰⁷

Tanninen kertoi haastattelussa, että hän sai Petäjäniemeltä evästykseksi yleisohjeen: ”Varo kirjoittamasta itseäsi ulos”. Tämä on myös selkeästi itsesensuuriin liittyvä kehoitus. Omat lähtöajatuksensa Tanninen muistaa seuraavasti:

”Muistan kun lähdin sinne. Sain runsaasti neuvoja. Muistan erityisesti yhden neuvon. Uuden Suomen vanha toimittaja Sopenen istui pöytänsä takana ja imaisi piippuaan: ’Paneudu nyt sitten tähän asiaan, vihollisen historia ja kieli täytyy osata.’ Päätin, etten ju-

⁶⁰¹ Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja. 5.10.1961. Liite 1. 30.9.1961. (USA/KA).

⁶⁰² US:n johtokunnan työvaliokunnan kokous 16.1.1958. Johtokunnan pöytäkirjat. (USA/KA); Uuden Suomen neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirja 7.1.1958. Kansio 3. (EPA/KA.)

⁶⁰³ Uuden Suomen neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirja 7.1.1958. Kansio 3. (EPA/KA.)

⁶⁰⁴ Uuden Suomen neuvottelukunnan pöytäkirja 14.4.1958. Kansio 3 (EPA/KA.)

⁶⁰⁵ Myös Moskovan radion toimittaja Antti Kovanen avusti Yleisradiota 1958–1961. (Nikkilä 1997).

⁶⁰⁶ Koskiluoman kirje toimituspäällikkö Matti Autiolle 21.4.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶⁰⁷ Jo heti sotien jälkeen Suomen sensuuriviranomaiset olivat kehottaneet lehtiä kuvaamaan sosialististen maiden sisäisiä oloja vain sikäläisen virallisen materiaalin pohjalta. (Vi-havainen 1991, 37.)

lista Neuvostoliittoa viholliseksi kuin ystäväksikään. Valtava yhteiskunnallinen kokeilu, suurvalta, jolle me olimme hävinneet kaksi sotaa minun elinikäni aikana. Yritin lähestyä ilman ennakkoasenteita niin paljon kuin mahdollista.”⁶⁰⁸

Uuden Suomen toimituksen lähipiirissä oli myös epäilijöitä, kuten lehden avustaja V.A. Koskenniemi, jolle Matti Autio joutui erikseen perustelemaan Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämistä. Autio huomautti, että tarpeen tullen kirjeenvaihtaja voidaan myös kutsua takaisin kotiin.⁶⁰⁹

Tannisen lähtöä aikaistettiin jonkin verran Moskovan toivomuksesta. Hän saapui Moskovaan jo ennen vappua 1958. Taustalla vaikutti se, että Kekkonen valtiovierailun oli määrä alkaa 22.5., ja Tannisen haluttiin oppivan siihen mennessä perusrutiinit.

Kekkonen seurueen mukana matkusti myös STT:n toimittaja Carl-Fredrik Sandelin. Hän kertoi haastattelussa, että kahden viikon matka oli aivan ”fantastinen”.

”Me kiersimme kahden viikon aikana Kekkonen kanssa ympäri Neuvostoliittoa. Pienenä porukkana ilman teeveetä ja kaikkea, tehtiin rauhassa työtämme, olimme presidentin seurueen yhteydessä aamusta iltaan. Saimme aikaan erittäin hyvät luottamukselliset suhteet.”⁶¹⁰

Vaikka Neuvostoliitossa oli virallisesti ennakkosensuuri, saivat Kekkonen mukana 1958 matkustaneet suomalaiset kirjeenvaihtajat Sandelinin mukaan aina silloin tällöin erikoisoikeuden soittaa suoria puheluja muun muassa Taškentista.

”Välillä aina piti mennä postiin, näyttää tekstiä ennen kuin se sitten meni sähkösanomana. Mutta yleensä aina järjestettiin tilaisuus soittaa, muun muassa Taškentista. Odotettiin kello neljään aamuun asti ennen kuin linja oli auki ja täällä sitten deadline rupesi tulemaan ajankohtaiseksi.”

Petäjäniemen ohjailua

Moskovan-kirjeenvaihtajapisteiden perustamisen käytännön asioita hoidettiin varsin korkealla tasolla, muun muassa valuutta-asiat menivät tuon ajan tapaan Suomen pankin pääjohtajan Klaus Wariksen päätösten kautta.⁶¹¹

Uuden Suomen arkistoon on taltioitunut Tannisen Moskovan työrupeaman alkua ajoilta runsaasti Tannisen ja Eero Petäjäniemen välistä kirjeenvaihtoa. Kotitoimituksen tarkasta ohjeistuksesta ja etenkin Petäjäniemen kanssa käymästään tiivistä kirjeenvaihdosta Tanninen ei maininnut muistelmakirjassaan (1996) eikä haastattelussa (1995). Kirjeenvaihto käytiin pääosin kuriiripostin välityksellä.

Mielenkiintoisen kirjeenvaihdon mukaan Petäjäniemi seurasi ja ohjasi henkilökohtaisesti tarkkaan suojattinsa työskentelyä. Hän oli vaatinut Tannista

⁶⁰⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁰⁹ Vesikansa 27.7.1999. (käsikirjoitus)

⁶¹⁰ Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

⁶¹¹ Jyrki Vesikansan arkisto (JVA). *Moskovan kirjeenvaihtajakysymyksessä tähänastiset tutkimukset*. Päiväämätön muistio.

itsesensuurin tielle jo ennen tämän Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkua ja muistutti itsesensuurin tärkeydestä uudestaan vähän väliä. Tannisen kirjeet puolestaan kertovat hyvin, miten hankalaa työskentely aluksi oli.

”Kiitos selkeistä ohjeista. Yritän noudattaa niitä parhaani mukaan. Olen pannut täällä alulle kolme juttua yli viikko sitten, mutta ainoastakaan ei ole kuulunut mitään. Kaiken kun on täällä kuljettava virallista tietä, tässä tapauksessa ns. kulttuurikomitean kautta, jonka tehtävänä on huolehtia ulkomaisten kirjeenvaihtajien kontakteista. En voi suoraan kävellä jonkin arkkitehdin toimipaikkaan ja pyytää haastattelua. Lupa on saatava ensin. Olen esittänyt kulttuurikomiteassa, että tahtoisin tehdä jutun Moskovan rakennustoi-minnasta, muovilaivojen rakentamisesta ja Moskovan yliopistosta. - - Mukana seuraava juttu on kevyenlainen tarina tämän hotellin näkymistä. Kuvat oli ostettu loppuun, joten vaimoni⁶¹² pikimmiten kehnolla mustekynällä piirsi jotakin kuvitusta, jos mahdollisesti haluttaisiin. Häinkin voisi jatkaa kyllä tätä toimintaa, jos katsotte tarpeelliseksi ja hänen tyyliinsä lehdelle sopivaksi.”⁶¹³

Petäjaniemi kehui Tannisen starttia, mutta samalla muistutti, miten tärkeää oli saada jatkuvaa uutisvirtaa Moskovasta kotitoimitukseen.

”Kiitokset hyvästä alusta. Minun nähdäkseni olet hyvin hoitanut tehtäväsi ottaen huomioon sikäläiset vaikeat olosuhteet. Pääasia, että sieltä tulee jatkuvasti vaikkakaan ei joka päivä materiaalia lehdelle, koska tätä Moskovan-kirjeenvaihtajan asiaa on niin kovasti rummutettu lehdessä. Niinpä pitäisi voida osoittaa, että mies toimii ja voi toimia sielläkin.”⁶¹⁴

Samassa yhteydessä Petäjaniemi hioi Uuden Suomen uutistaktiikkaa presidentti Kekkonen Moskovan-vierailun varalle. Presidentin mukana Suomesta lähtisi Uuden Suomen toimittaja Lippe Rantila.

”Uskon, että höystettä tavanomaisiin virallisiin puheisiin saisit lähetystön pojilta, esimerkiksi Karppiselta, niitä repliikkejä ja puheenvuoroja, joita lausutaan sellaisilla lounailla ym., joihin eivät lehtimiehet voi osallistua. - - Hienovaraisesti voisit myös tiedustella itse suurlähettiläältä. Sellaisilla suurilla kutsuilla, joilla myös venäläiset johtajat ovat läsnä, on Sinun hyvä hiljalleen kiilautua sinne, missä päämiehet liikkuvat. Mikäli haluat tehdä kysymyksiä, voit pyytää tulkkimme, konsuli Loikkasen apua. Herra Schulgin⁶¹⁵ (Hesa) puhuu venäjää eikä ilmeisesti ole halukas kertomaan, mitä näissä keskusteluissa saa tietoonsa.”⁶¹⁶

Petäjaniemellä oli jo etukäteen varsin paljon taustatietoja Kekkonen vierailun puheenaiheista: Hänellä oli kaikesta päätellen hyvät yhteydet Suomen ulko-ministeriöön. Petäjaniemi varoitti Tannista ”liiasta spekuloinnista”.

”Keskustelut tulevat liikkumaan, kuten sinulle aikaisemmin mainitsin, Saimaan kanavan ja mahdollisen lainan ympärillä. Se olisi tietysti valtiolaina ja sen käytöstä määräisi Suomi. - - Pääasia tuntuu kuitenkin olevan Suomen ja NL:n välisen naapurisuuden vahvistaminen ja mitä sitten sen lisäksi tulee, niin ilmoittele sitä mukaa, kuin saat kuulla viralliselta taholta. Liikaa spekulointia on syytä karttaa. Mahdollisesti annettavissa yhteisissä tiedonannoissa käsitellään tavanomaisia kysymyksiä ao. maiden suhtautumisesta eräisiin kansainvälisiin pulmakysymyksiin, aseistariisunta, ydinaseettoman vyöhykkeen perustaminen (Rapacki-suunnitelma) ja ehkäpä Itämerikin näyttelee jälleen jotakin osaa.”⁶¹⁷

⁶¹² Ks. enemmän taiteilija Oili Tannisen tärkeästä roolista s. 175.

⁶¹³ Tanninen Petäjaniemelle 1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶¹⁴ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶¹⁵ Ks. enemmän Schulginista s. 315.

⁶¹⁶ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶¹⁷ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

Kirjeensä lopuksi Petäjaniemi muistuttaa vielä Tannista, että hänen pitäisi muistaa olla hieman varovaisempi puhelinkeskusteluissa eikä esimerkiksi kuriiripostista⁶¹⁸ mainitseminen ole sopivaa. Tanninen joutui puolestaan heti alusta lähtien huomauttelemaan Petäjaniemelle heikosta rahatilanteestaan.⁶¹⁹

Tannisen kielivaikeudet aiheuttivat alussa ongelmia. Hän yritti kiertää venäjän kielitaidottomuuttaan samoin kuin monet länsimaiset kollegansa - englannin kautta. Näin hän kirjoitti kirjeessään:

”Parin viikon ajan on käytettävissäni ollut SIB:n englannin kielelle käännetty katsaus neuvostolehdistöön. Se on ollut tähän asti ilmaista, mutta ruvennee kohta maksamaan, kun näyteaika on ohi. Se maksaa sitten 300 ruplaa kuukaudessa eli melkoisen paljon. Se on aika hyvä, mutta tärkeissä asioissa aina päivän myöhässä. **Tassin materiaalia voisinkin myös saada, mutta se on venettä, jota en vielä kykene kunnolla lukemaan.** Isäntien puolelta ei sitten ole tarjolla muita tietolähteitä lukuun ottamatta kaksi kertaa viikossa ilmestyvää Moscow Newsiä. Pahinta tässä on, että vaikka oppisikin hyvin venettä, pysyy aina vähän pussissa siihen nähden, mitä ulkomailmassa oikein tapahtuu, joten aina ei saa ydintä irti näitten kirjoittelusta. Englannin lähetystö julkaisee päivittäistä katsausta, jonka materiaalin se ottaa BBC:n lähetyksistä, mutta ainakaan toistaiseksi ei minulla ole ollut mahdollisuuksia saada sitä. - - Yleensä täällä on vallalla sellainen tapa, että sen uutistoimiston edustaja, jota kunkin kirjeenvaihtajan lehti käyttää, soittaa asianomaiselle, kun jotain tärkeätä yht’äkkiä sattuu. Minun kohdallani sen siis pitäisi olla Reuter. Palvelu on tietysti molemminpuolista ja **täällä näyttää vallitsevan yleensä hyvä yhteistyö.**”⁶²⁰

Petäjaniemen vastaus on päivätty 12.6.1958. Edelleen Petäjaniemi korostaa sitä, että Tannisen pitäisi olla työssään hivenen varovaisempi.

”Luulen melkein, että Englannin lähetystö antaisi sinulle ilmaiseksi BBC:n materiaalia käytettäväksi ja se olisi hyvä meidän kannaltamme asiaa tarkastellen. **Kehottaisin Sinua kuitenkin säilyttämään varovaisuutesi suhtautumisessasi näihin ulkomaisiin kollegoihin.** Tietysti joudut olemaan tekemisissä heidän kanssaan etkä voi heitä karttaa, sillä se kuitenkin herättäisi keskustelua, mutta koeta löytää kultainen keskitie, joka olisi hyödyksi Sinulle, mutta joka ei saattaisi sinua vaikeuksiin, joita ainakin minä pelkään. - - Reuterin miehet eivät yleensä liene hyvin pidettyjä, joten Sinulla on siinäkin syytä varovaisuuteen.”⁶²¹

Tällä kertaa Petäjaniemellä on myös joukko omia aiheideoita ja lopuksi hän muistuttaa taas myös itsesensuurin tarpeellisuudesta.

”Tietystihän sieltä saisi enemmän juttua, ja sen puolenhan voisit ehkä järjestää niin, että kirjoittaisit kuvauksia Moskovan teattereista, teatterielämästä yleensä - siellähän on kokonainen kaupunginosa, johon teatterit ovat keskittyneet. Edelleen taidekokoelmat, kuten Maneesin hallissa, Kremlissä - yksityiskohtainen tutustuminen Kremlin kokoelmiin ja Suomen ja Venäjän välisten historiallisten esineiden selvittely - olisivat sellaista materiaalia, jota kansa täällä lukisi ja jossa Sinun ei tarvitsisi antautua politiikan pariin. - - **Älä ryhdy etsimään mitään epäkohtia sikäläisestä elämästä, vaan koeta esittää asiat niihin mitään kantaa ottamatta.**”⁶²²

⁶¹⁸ Ks. tarkemmin kuriiripostista s. 294.

⁶¹⁹ Tanninen Petäjaniemelle 1958. Kansio 22. (USA/KA.); Tanninen Petäjaniemelle. Päiväämätön (1958). Kansio 22. (USA/KA.)

⁶²⁰ Tanninen Petäjaniemelle. Päiväämätön. (1958). Kansio 22. (USA/KA.)

⁶²¹ Petäjaniemi Tanniselle 12.6.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶²² Petäjaniemen kirje Tanniselle 12.6.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

Arvokas lähde - Eero A. Wuori

Jukka Nevakiven Eero A. Wuoren poliittisessa elämäkerrassa ei sanallakaan mainita Wuoren ja Tannisen yhteistyöstä.⁶²³ Aarne Tanninen joutui usein turvautumaan Suomen lähetystön apuun arkipäivän ongelmissaan. Hänellä ei ollut Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan tapaan tukena Neuvostoliiton kommunistipuolueen kansainvälistä osastoa eikä hänellä myöskään ollut oikeutta käyttää hyväkseen puolueen erikoiskauppoja.⁶²⁴ Tannisen oman arvion mukaan hänen pelastuksensa oli loppujen lopuksi Suomen Moskovan-suurlähettiläs Eero A. Wuori. Seuraava sitaatti on Tannisen haastattelusta.

”Tärkeä puoli minun kannaltani oli Eero A Wuori. **Koko homma olisi päättynyt katastrofiin, jos Eero A. Wuori ei olisi heti ottanut minua siipiensä suojaan.** Olin paljon hänen yhteydessään, kerran viikossa kävin katsomassa ja hänellä oli aina aikaa, jutelimme pitkään. Hän auttoi minut alkuun ja piti minut suunnassa. Auttoi näkemään metsän puilta, joihin kirjeenvaihtaja helposti normaalisti alkaa törmätä, kun tekee jutun päivässä. Eero A. Wuori otti tehtäväkseen, kun porvarillinen Suomi on lähettänyt kirjeenvaihtajan, ettei se nyt aivan puhu läpiä päähänsä ja aiheuta kansainvälisiin suhteisiimme ongelmia. - - Hänen suhteensa neuvostojohtoon olivat poikkeukselliset. Nikita H. esimerkiksi tuli Ninan kanssa syömään päivällistä hänen kanssaan, ja meidätkin kerran kutsuttiin, ei tilaisuuteen, mutta tilaisuuteen, kun herrat siirtyivät ruokapöydästä kahville sivuhuoneeseen. Hänen asemaansa hyvin kuvaa, että esimerkiksi Yhdysvaltain suurlähettiläs Thompson piti häneen säännöllisesti yhteyttä, kävi keskustelemassa hänen kanssaan.”⁶²⁵

Uuden Suomen toimitusjohto oli etukäteen ollut useaan otteeseen yhteydessä Suomen Moskovan-suurlähetystöön ja informoinut sitä Tannisen tulosta. Käytännössä Petäjaniemi järjesti Tannisen Wuori-suhteen alkuun.

”**Toivon, että ainakin kerran viikossa kävisit Suomen lähetystössä.** Mene vain rohkeasti tapaamaan itseään suurlähettilästä; hän on mukava mies, entinen sanomalehtimies eikä millään tavalla turhantärkeä, jos niikseen tulee. - - Yritä säilyttää hyvät ja korrektilä suhteet lähetystöön, koska se voi usein antaa Sinulle pieniä vinkkejä. Erittäinkin taloudellinen puoli on tässä tapauksessa tärkeä. Muista myös se, että korkeassa asemassa olevat miehet tietävät aina enemmän kuin alemmat virkamiehet, mutta jos viimeksi mainituista saat hyvän kaverin, niin ok.”⁶²⁶

Samalla kun Petäjaniemi toivoi, että suurlähetystö auttaisi Tannista alkuun, vastapalveluksiakin luvattiin, kuten selviää v.t. päätoimittaja Matti Aution suurlähetystöneuvos Jaakko Hallamalle lähettämästä kirjeestä:

”Tapasin muuten esimiehesi viime viikolla. Hän suhtautui erittäin kiinnostuneesti ratkaisuumme (Tannisen lähettäminen Moskovan kirjeenvaihtajaksi, T.U.) ja lupasi ´poikiensa´ antavan mahdollista apua Tanniselle sikäli kuin lait ja pykälät sen sallivat. **Mielelläni näkisin, että häntä vähän ohjaisitte,** joutuuhan poika nyt ensimmäistä kertaa suureen tuntemattomaan keskukseen. **Toivottavasti hänestä on teille jotain hyötyäkin, kun teillä ei siellä ole sanomalehtiattasheaa.**”⁶²⁷

⁶²³ Nevakivi 1992.

⁶²⁴ Valkonen 1998, 11–12.

⁶²⁵ Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995; Ks. myös Tanninen 1996, 34.

⁶²⁶ Petäjaniemen kirje Tanniselle 12.6.1958. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶²⁷ V.t. päätoimittaja Matti Autio suurlähetystöneuvos Jaakko Hallamalle 24.4.1958. (JVA.) Ks. enemmän Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistöattaseoista s. 296 alaviite 1282.

Wuori puolestaan ehdotti yhdessä kirjeessään hivenen yllättäen, että Petäjaniemen kannattaisi tulla käymään Moskovassa kokoomuksen asiaa edistääkseen. Tässä tapauksessa Tanninen oli toiminut miesten välillä kuriirina.

”Kiitän Tannisen tuomasta kirjeestä. Tee vaan matka tänne. Se on aina hyödyksi. Näkyvät ovat epäilemättä toisenlaiset monessa suhteessa siihen verraten, mitä ne olivat silloin kun viimeksi kävit täällä. Lisäksi olisi sillä vissi poliittinen merkitys. Voisit auttaa (ehkä) kokoomuksen ´hovikelpoisuuden´ edistymistä täällä päin.”⁶²⁸

Wuorella oli läheiset suhteet presidentti Urho Kekkoseen jo kun tämä toimi pääministerinä. Kekkosen presidentti-kaudella yhteydenpito lisääntyi edelleen.⁶²⁹ Wuori kirjoitti näkemyksistään Moskovasta suoraan Kekkoselle ohi ulkoministeriön kanavien. Jotta tiedot varmasti pysyisivät vain miesten välisinä, Wuori kirjoitti ne poikkeuksellisesti itse koneella.

”Täällä juoksee lähetystöjä ja valtuuskuntia ´stahanovilaisella´ vauhdilla. Luonnollisesti koetamme suhtautua kaikkiin ystävällisesti, mutta joskus se on ylivoimaista. Pitäisi perustaa seisova ravintola ja kahvinkeittimö lähetystöön, jotta kaikkia voisi tyydyttää. Vilpittömästi sanoen alan väsyä tähän ´ravintoloitsijan´ tehtävään. - - Mutta elämässähän on aina valoja ja varjoja. Eikä kahden naapurin välinen keskinäinen ymmärrys syvene, ellei sitä jouduta koettelemaan etujen vastakohtaisuuksissa tai keskinäisiä epäluuloja selvittäessä.”⁶³⁰

Myös Kekkonen kertoi avoimesti Wuorelle ajatuksistaan, kuten esimerkiksi elokuussa 1958:

”Presidentinvaali meni päin helvettä, mitä minä täällä nökötan, kun pitäisi olla siellä, missä saa jotakin tehdä. - - Olen vain purkanut sydäntäni. minua helpotti jo, kun sain toissa päivänä ja eilen haukkua Miettusen ja Virolaisen. Olen ollut täällä aivan yksin, ainoat joiden kanssa olen voinut avoimesti puhua, ovat olleet Ahti Karjalainen, Vilkuna ja poikani. - - Suomen kansan on kerran vuosikymmenessä saatava lyödä jalo otsansa verille.”⁶³¹

Wuoren saaminen tiedon lähteeksi oli Tanniselle todellinen onni. Myös Wuori hyötyi Tannisista. Wuoren avustajana suurlähetystössä toiminut Antti Karppinen kertoi, että Wuori, Suomen Sosialidemokraatin entinen päätoimittaja, ilahtui Tannisen Moskovaan tulosta.

”Hän oli ollut päätoimittaja. Ja kun ilmestyi sitten tavallaan toimittaja kollega, hän puki päällensä erilaisen roolin ja saattoi puhua aika perusteellisesti toimituksellisista asioista, miten koko tämä tekniikka pelaa koska asia on niin erilainen eikä sulje pois sitä mahdollisuutta, että Tanninen olisi varsin seikkaperäisesti selittänyt Wuorelle missä puitteissa yleensä voi toimia.”⁶³²

⁶²⁸ Eero A. Wuori Petäjaniemelle 7.10.1960. Kansio 2. (EPA/KA.)

⁶²⁹ Suomi 1992, 53; Nevakivi 1992, 331.

⁶³⁰ Wuori Kekkoselle 11.9.1958. Kekkosen vuosikirja 1958. (UKKA.) Myös Antti Karppinen vahvasti haastattelussa (6.9.2002), että Wuori kirjoitti itse suoraan Kekkoselle: ”Mä tulin aina kahdeksalta lähetystöön, luin 6-7 lehteä, avasin ja merkkasin ja yhdeksältä me keskusteltiin Wuoren kanssa. Puoli kymmeneltä hän rupesi kirjoittamaan oman raporttiansa, kesti noin puoli tuntia ja sitten nämä niputettiin ja ne meni suoraan Kekkosen pöydälle, ohi kaikkien ministereiden, ohi arkistojen”.

⁶³¹ Kekkonen Wuorelle 31.8.1958. Kekkosen vuosikirja 1958. (UKKA.)

⁶³² Karppisen haastattelu 6.9.2002.

Kaiken lisäksi Tanniset olivat päässeet asumaan venäläisten kerrostaloon toisin kuin suurin osa länsidiplomaateista ja -kirjeenvaihtajista, jotka yleensä oli keskitetty ulkomaalaisghettoihin. Wuori teki usein sunnuntaikävelynsä Tannisille ja sai samalla omin silmin havainnoida neuvostoarkea.

”Se oli mitä suurenmoisin ratkaisu. Se oli normaali venäläinen talo, jossa ei ollut mitään poliisivartioita. Ihmiset joiden kanssa ajan mittaan ystävystyimme, uskalsivat tulla meille. Ne tosin ajoivat hissillä kerrosta ylempäs tai alemmas, mutta kuitenkin uskalsivat tulla meille. Siellähän meillä oli kosketus tavallisiin venäläisiin ihmisiin ympärillämme. Se oli onnenpotku.”⁶³³

”Hän (Wuori, T.U.) tunsii loputonta uteliaisuutta siihen, mitä tavallinen neuvostokansa asioista ajatteli ja mitä se sanoi. Ja tavallinen neuvostokansa kiersi diplomaattit siihen aikaan kaukaa.”⁶³⁴

Tannisilla oli ollut samoja alkuongelmia majoittautumisen suhteen kuin aiemmin Pennasillakin. Myös Tanniset asuivat aluksi hotellissa⁶³⁵, Ukraina-hotellin pilvenpiirtäjässä. Tannisen arvion mukaan Suomen ja Neuvostoliiton poliittiset suhteet heijastuivat asuntoasiaankin.

”Pantiin Ukraina-hotelliin. Ei ollut mitään tietoa mitä siellä päässä tapahtuu, kun junaan astuin. Oili saapui Maijan kanssa toukokuun lopussa. Silloin ruvettiin selvittämään, missä pysyvästi asuttaisiin. UPDK⁶³⁶ hoiti kaikkien diplomaattien ja kirjeenvaihtajien asuntoja, kaikki ulkomaalaistalot täynnä. Koska meillä on pieni lapsi yritetään järjestää asunto Moskovan kaupungin kiintiöstä. Ei kuulkaa gospodin, ei voi uuteen taloon muuttaa pienen lapsen kanssa talvea vasten, ei ole hanoja. Milloin mitään, aivan uskomattomia selityksiä. Oli alkamassa pakkaskausi (Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa). Tilanne kiristyi ja vaikeutui, emme saaneet asuntoa. Sitten tasavallan presidentti lähti yksityisluontoiselle matkalle Leningradiin. - - Ulkoministeri Karjalainen sanoi, että välillämme ollut ikävä aika on päätetty unohtaa. Tuskin olin päässyt hotellihuoneeseen, kun UPDK soittaa: voisitteko heti tulla katsomaan asuntoa, pientä kaksiota Frunzeskij Val 14. Myöhemmin talon asukkaat kertoivat, että huoneisto oli ollut tyhjiään odottamassa elokuusta. Näin totaalista oli tämä. **Jos Suomen kanssa ei ollut hyvät suhteet, eivät Tanniskaan saaneet asuntoa.**”⁶³⁷

Tanninen kertoi haastattelussa, ettei hän koskaan saanut Wuorelta mitään ’sensaatiomaisia uutisia’. Hän kirjoitti kotitoimitukselleen 1959:

”Wuori kertoi sitten eilen, että Suomen taholta on todella esitetty sellainen toivomus, että Hruhsthshev vierailisi myös Suomessa Skandinavian matkansa aikana. Ruotsin lehtien tiedot olivat siis oikeita. Asiasta ei nyt kuitenkaan ole päästy neuvottelemaan, koska Hän on salaperäisellä matkalla Albaniassa. Wuori ei myöskään uskonut, että Helsingin kautta olisi tullut mitään vastausta. Tämän tietysti taas tiesittekin, koska yleensä siellä tiedätte

⁶³³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶³⁴ Tanninen 1996, 34.

⁶³⁵ Hotellimajoitus ei koskenut vain suomalaisia, vaan esimerkiksi The New York Timesin kirjeenvaihtajat oli majoitettu hotelliin Berliiniin. (Tanninen 1996, 32.) Tanninen sai Timesin väeltä etenkin alkuvaiheessa arvokasta apua työhönsä. Tanninen Petäjäniemelle. Päiväämätön (1958). Kansio 22. (USA/KA.)

⁶³⁶ UPDK:n (Upravlenie Po Obsluzhivanie Diplomatitseskovo Korpusa) eli diplomaattien palveluosaston kautta ulkomaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat palveluhenkilöstönsä. UPDK hoiti myös monia kirjeenvaihtajien työhön liittyviä käytännön järjestelyjä, kuten matkalippujen varauksia, autojen rekisteröintiä, coctail-kutsujen järjestelyjä ja muuttoa. (de Mauny 1969, 48–52.) Ks. lisää aiheesta s. 314.

⁶³⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995. Tunnelmakuvia Ukraina-hotellin elämästä ks. US 26.6.1958, 6 *Moskovalainen jättiläishotelli, Elämää ja näkymiä pilvenpiirtäjän liepeiltä.* (5, y).

nämä diplomaattiasiat paremmin. **Wuori kun aina kiertää ja kiertää asiat, kunnes joku Ruotsin lehti tietää niistä kertoa.**" ⁶³⁸

Toisaalta Wuori pystyi myös estämään uutisten "ennenaikaista vuotamista". Suomalaiset neuvottelivat esimerkiksi ydinvoimalan ostamisesta neuvostoliittolaisten kanssa jo vuonna 1959.

"Tässä yhteydessä hän (Wuori, T.U.) kertoi, että Aalto oli täällä ei ainoastaan rautatiehallituksen pääjohtajan vaan myös korkeimman atomipomon ominaisuudessa. Aalto oli hieronut kauppaa atomivoimalaitoksesta. Mutta tšekäläiset eivät vielä halua valmistaa niitä kaupallisesti vaan haluavat vielä kokeilla ja parantaa laitteitaan, joten kaupoista ei tullut mitään. - - **Wuori toivoi, että atomivoimala-asia pidettäisiin näin meidän keskeisenä tietona, kun siitä ei nyt vielä näytä mitään tulevan.** Mutta on kai syytä pitää sen miehen reissuja entistä tarkemmin silmällä." ⁶³⁹

Rautkallion mukaan Wuoren mittava poliittinen ura huipentui NKP:n keskuskomitean päätökseen maaliskuussa 1962 tukea häntä presidenttiehdokkaaksi. Rautkallion mielestä Kekkonen piti huolen siitä, että Wuori vaarallisena kilpailijana siirrettiin sivuraiteelle. Wuori oli pitkän linjan sosiaalidemokraatti, jolle oli ehtinyt kehittyä poikkeuksellisen läheiset suhteet Moskovaan. Hän oli saamassa lisäksi SAK:n kannatuksen taakseen. Myös oikeisto olisi voinut käyttää hyväkseen Wuorta taistelussa Kekosta vastaan.⁶⁴⁰

Mutta siirsikö Kekkonen tosiaan Wuoren syrjään vai vetäytyikö Wuori sittenkin itse? Kekkonen nimittäin oli rohkaissut 1961 Wuorta ryhtymään SAK:n ja TUL:n nimissä presidenttiehdokkaaksi.

"Sinun suostumisesi sos.dem. opposition ehdokkaaksi on maalle hyvin tärkeää, sillä se vaimentaa Tannerin ja Junnilan valitseman vaarallisen keinon joutumisen tappiolle. Jos tulet valituksi presidentiksi - mihin on olemassa suuret mahdollisuudet - tulen antamaan sinulle kaiken kannatukseni ja tukeni. Tämä on asiani. Tämä on vakava asia." ⁶⁴¹

Myöhemmin Wuori kirjoitti Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajalle Arne Tanniselle valmiin uutisen, jossa Wuori kertoi, ettei hänellä ollut mitään kiinnostusta palata Suomen politiikkaan ja ryhtyä presidenttiehdokkaaksi. Tannisen mukaan Wuoren tekemä uutinen oli vastaus erään norjalaisen työväenlehden uutiseen, jossa pohdittiin Wuoren mahdollista nousua sosiaalidemokraattien ja ehkä koko Suomen vasemmiston yhteiseksi presidenttiehdokkaaksi seuraavissa vaaleissa. Uutinen julkaistiin vaatimattomasti yhdellä palstalla Uuden Suomen sisäsivuilla.⁶⁴²

⁶³⁸ Tannisen kirje 4.6.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶³⁹ Tannisen kirje 4.6.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁶⁴⁰ Rautkallio 1992, 69-82 ; Rautkallio 1996, 123. Hieman yllättäen Nevakivi ei mainitse Wuori-elämäkerrassaan mitään hänen "presidenttiehdokkuudestaan". Muutenkin Wuoren Moskovan-suurlähettiläskaudesta Nevakivi tyytyi vain suppeaan esitykseen (s. 326-345).

⁶⁴¹ Kekkonen Wuorelle 10.4.1961. Kekkonen vuosikirja 1961. (UKKA.)

⁶⁴² Tanninen 1996, 37.

Wuori oli Suomen Moskovan-suurlähettiläänä 1955–1963.⁶⁴³ Hän toimi Moskovan jälkeen jonkin aikaan Helsingissä ulkoministeriössä, mutta ilman varsinaisia tehtäviä ja siirtyi sitten 1964 Suomen väliaikaiseksi Tukholman-suurlähettilääksi. Wuoren Tukholman komennus päättyi helmikuun lopussa 1965. Nevakiven mukaan Wuoren tärkeimpänä tehtävänä oli ”myydä Kekkonen Ruotsiin”, koska presidentin pohjoismaiset johtajasuhteet olivat yhä heikoissa kantimissa.⁶⁴⁴

Koko ajan, sekä Helsingissä että Tukholmassa, Wuori oli tiiviissä yhteydessä Kekkooseen. Helsingissä Wuori kirjoitteli presidentille muun muassa sisäpoliittisia analyysejään, jotka hän oli nimennyt ”Helsingin kirjeiksi”. Kekkonen oli aiemmin pyytänyt Wuorta pitämään silmällä Moskovasta paluunsa jälkeenkin ”idän suuntaa”.⁶⁴⁵

Wuoren jälkeen Suomen Moskovan-suurlähettiläänä oli Jorma Vanamo. Vanamo hoiti kirjeenvaihtonsa virallista tietä eli ulkoministeriön poliittisen osaston päällikön kautta eikä Kekkosella enää ollut siinä erityisasemaa.

Ennakkosensuurin maassa

”Minulla itselläni on viime aikoina ollut - tosin ilman mitään säännönmukaisuutta - sensuuri vaikeuksia. Erityisesti Hammarskjöldin juttu oli kiven takana. Sen lukeminen kesti kaksi ja puoli tuntia - - Säännöllisesti kaikkien juttujen viivyttäminen sensuurissa on tälläinen keino tehdä kirjeenvaihtajan työ täällä mahdottomaksi”,

kirjoitti Tanninen kotitoimitukseensa helmikuussa 1961.⁶⁴⁶ Tanninen, kuten kaikki muutkin ei-kommunistiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, teki vielä 1961 työtään ennakkosensuurin olosuhteissa.

Sensorit olivat keskuskennätin tiloissa Gorkinkadulla. Ulkomaisille kirjeenvaihtajille oli raivattu yksi pieni käytävä kansainvälisten puheluiden osastolta. Käytävän molemmin puolin oli puhelinkoppeja, yhteensä kahdeksan tai kymmenen. Kopit olivat sen verran isoja, että sinne mahtui tuoli ja pöytäkin, mutta puhelimia niissä ei sen sijaan ollut. Tanninen, kuten monet muutkin lähettivät juttunsa kotitoimitukseen puhelimitse eri huoneesta. Ensimmäinen piti kuitenkin kirjoittaa juttu kirjoituskoneella kahtena kappaleena (hiilipaperia apuna käyttäen). Jutut vietiin sitten virkailijalle, joka puolestaan toimitti ne

⁶⁴³ Suomen Moskovan-suurlähettiläs (1970–1974) Björn Alholm kertoi muistelmateokseensa Wuoresta hieman toisenlaisesta näkökulmasta. Alholmin mielestä Wuori oli ”lahjakas, tietorikas ja kiinnostava keskustelija”, mutta myös ”hölösuinen” ja ”vahvasti vasemmistolainen” sekä ”suhteessa Neuvostoliittoon arka”. Alholm arvioi, että ”Wuori ampui lähtölaukauksen vihjaamiseen ja oman toiminnan tueksi tulkittuun niin sanottuun parempaan tietoon nojautuvalle menettelytavalle, josta Suomen politiikassa myöhemmin suomettumisen aikana tuli ”maan tapa”. (Alholm 2001, 95, 169, 243. Suorat sitaattit sivuilta 95 ja 243.) Kekkonen puolestaan esitti arvioitaan Alholmista Yleisradion radiojohtajalle Eino S. Revolla seuraavaan tapaan vuonna 1973: ”Se, että nykyinen suurlähettiläs Moskovassa on käytännöllisesti katsoen koko lailla täydellisesti epäonnistunut, on ollut minun tiedossani ehkä vuoden verran.” Kekkonen Eino S. Revolle 5.11.1973. Kekkonen vuosikirja 1973. (UKKA.)

⁶⁴⁴ Nevakivi 1992, 347.

⁶⁴⁵ Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

⁶⁴⁶ Tanninen 20.2.1961. Kansio 22. (USA/KA.)

sensoreille mustalla verholla peitetyn lasioven taakse. Sen jälkeen alkoi odotus.⁶⁴⁷

”Joskus riitti 10 minuuttia, joskus meni tunteja, joskus päiviä, joskus juttu ei palannut koskaan. Mutta palata sen piti ja siinä piti olla leima ennen kuin minulle annettiin puhelu Helsinkiin ja saatoin lukea jutun levyllä Uuden Suomen ulkomaanosaston vastaanottajille. Leima oli ympyrä, jonka sisällä oli N-kirjaimen muotoon taitettu nuoli. - - Eräänä iltana olin varomattomasti lainannut urheilukieltä ja naputellut paperille, että jossakin kansainvälisessä asiassa **’Hruštšev otti varaslähdön’**. Kun sain juttuni takaisin, ne sanat oli viivattu yli sellaisella raivolla, että paperi oli mennyt rikki.”⁶⁴⁸

Millä tavoin ennakkosensuuri sitten käytännössä vaikutti kirjeenvaihtajan työhön? Haastattelussa Tannisen oli vaikea enää muistaa, mitä juttuaiheita sensuuri ei aikanaan hyväksynyt, mutta Uuden Suomen arkistosta löytyy apua. Sinne on taltioitunut muun muassa yksi Tannisen kotitoimitukseen huhtikuussa 1959 lähettämä kirje. Sen mukaan esimerkiksi Suomen armeijan aseostoneuvottelut kuuluivat kiellettyihin aiheisiin.

”Kuten kaiketi tiedättekin siellä, kenraali Maunulan johtama suomalainen upseeriryhmä jatkaa täällä neuvotteluja niistä armeijan ostoista. Mitä suurin salaperäisyys ympäröi näitä kauppvoja. **Kolmena peräkkäisenä päivänä yritin antaa jutun, jossa nyt ei ollut juuri muuta kuin toteamus, että herrat taas ovat täällä. Ne jutut eivät ole koskaan tulleet takaisin sieltä sensuurin verhojen takaa.** - - Tuo suunnaton salaperäisyys minua vähän ihmetyttää. Sen nyt vielä ymmärtää, jos ei halua kertoa, mistä niitä kauppvoja tarkkaan ottaen hierotaan, mutta miksi ei saa kertoa, että neuvottelut ovat käynnissä.”⁶⁴⁹

Seuraavassa katkelma Tannisen haastattelusta, jonka voi myös nähdä kuvauksena sensuurin synnyttämästä ”rivien väleihin” kirjoittamisesta. Kysymykset (kursivoidut) ovat minun.

”Piti ajatella mikä sensuurissa menee läpi ja mikä ei. Siellä ei kovin helposti mennyt läpi, jos panit ihmisten suuhun jotain. Jota ei ollut missään virallisesti julkaistu.”

Olitko itse kokeillut, vai olivatko kaikki muut kokeilleet ja kertoneet, että tällaisiin asioita kannattaa olla panematta?

”Sen tietysti oppi aika nopeasti ymmärtämään. Sensuuri hyväksyi vain sen mikä oli virallisesti hyväksytty tai lausuttu jossain. Oppi myös kirjoittamaan sillä tavalla ikään kuin ’sensuurikirjoitusta’. Lähtökohta oli lähinnä se, ainakin toivoi, että semmoinen suomalainen lukija joka ymmärtää suomen kielen vivahteita, niin kykenee lukemaan niiltä riveiltä enemmän kuin niistä nyt ihan noin tarkasti ottaen sanotaan. En tiedä kuinka hyvin se toimi, mutta se oli se menettely, jota meistä useimmat yritti sitten jutuissansa harrastaa.”

Oliko jotain erityisiä keinoja?

”Sitä on vähän vaikea, en ihan tältä istumalla kykene. Otetaan esimerkiksi tämä homma, kun venäläiset ampuivat alas tämän U-koneen Sverdlovskissa raketilla ja Powers hyppäsi sieltä alas ja otettiin kiinni ja se konekin saatiin melkein ehjänä alas eikä tuhoutunut niin kuin olisi pitänyt. Minulle kävi sillä tavalla. Tämä homma tapahtui vapun päivänä. Oli neuvostolehdistön päivä, sattumalta kuulin, kuinka venäläinen toimittaja kertoi parille muulle, että kone on ammuttu alas Sverdlovskissa raketilla, ja että sieltä on hypännyt kaksi miestä ja ne on saatu kiinni. Siihen mennessä Neuvostoliitto ei ollut kertonut oikeastaan mitään muuta, että amerikkalainen lentokone on ylittänyt Neuvostoliiton rajan. **Tämä oli hirveän tärkeä tietoa, selvisi että pari muutakin toimittajaa oli saanut omia teitensä saman tiedon, mutta kun sitä ei ollut missään julkistettu se ei mennyt läpi sensuurista. En viitsinyt edes yrittää. Mutta sen sijaan kerroin ton Lambertille**

⁶⁴⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁴⁸ Tanninen 1996, 60.

⁶⁴⁹ Tannisen kirje 23.4.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

(kirjeenvaihtajakollega) koko tarinan ja hän istui ja kirjoitti niin, että lasiruutu helisi kopin ovesta ja **vei juttunsa sensuuriin, josta se tuli heti henkselit yli vedettynä pois, koska sitä ei ollut missään julkistettu**. Kun sitten minä kirjoitin siitä tarinan, koitin sanoa jotenkin siihen tapaan, että korkein neuvosto aloitti 5. päivä istuntonsa, H. ilmoitti vain että amerikkalainen kone oli ylittänyt NL:n etelärajan ja NL on ampunut sen alas. Sen enempää hän ei sanonut. Mulla oli tiedossa tämä homma kokonaan. Se ei mennyt läpi tuolla (Tanninen selailee lehtileikkeitään). Gretsko (NL:n armeijan edustaja, T.U.) kertoi sitten että se oli ammuttu alas raketilla, ei kertonut missä. Tässä näin. **‘Neuvostoviranomaiset eivät ole toistaiseksi antaneet mitään tietoja siitä, missä amerikkalainen kone on ammuttu alas ja kuinka syvälle Neuvostoliiton alueelle se oli saapunut. He eivät ole myöskään ilmoittaneet ovatko koneen lentäjät kuolleet vai onko heidät jo vangittu. Heidän odotetaan kuitenkin lähipäivinä antavat yksityiskohtaisen selvityksen tapahtuneesta’**. Tässä yritetään antaa sellainen kuva, että kirjoittaja tietää enemmän kuin se voi sanoa ja se koskee näitä asioita. Tämä oli se tapa, jolla yritettiin sanoa enemmän kuin mitä varsinaisesti riveille mahtui.”

Tannisella on vielä hallussaan huonolle, nyt jo kellertäväksi muuttuneille papereille kirjoitettuja juttujaan. Niissä on päivämäärät, mutta ei tarkkoja vuosilukuja. Suurin osa Tannisen käsin tekemistä korjauksista on kielellisiä parannuksia ja jutun terävöittämiseksi tehtyjä lisäyksiä tai poistoja tyyliin:

”Vielä yksi muutos korkeimmassa neuvostojohdossa tapahtui tänään kun presidentti voroshilov pyysi vapautusta tehtävästään ja hänen tilanteen valittiin leonid i. brezhnev.(Korj. Uusi tärkeä muutos - -).”⁶⁵⁰

”Neuvostoliitto siirtyy ensi vuonna uuteen rahajärjestelmään ilmoitti pääministeri hruhsthev tänään korkeimmassa istunnossa pitämässään puheessa. (Korjaus: Neuvostoliitto siirtyy ensi vuonna ´raskaaseen ruplaan´ ilmoitti - -).”⁶⁵¹

Tanninen kertoi haastattelussa, että ennakkosensuuri ei käytännössä ollut täysin vedenpitävä. Kun kirjeenvaihtajan juttu palasi sensorilta oikeine leimoineen, hän pystyi ainakin periaatteessa tekemään juttuunsa vielä korjauksia ennen Suomeen lähettämistä.

Samaan aikaan Uuden Suomen ulkomaantoimituksessa työskennelleellä Lauri Karénilla oli omakohtaisia kokemuksia sensuurin vaikutuksista Tannisen työhön. Karénin mukaan Tanniselta jäi usein juttuja lähettämättä Suomeen. Hän kertoi myös esimerkin, millä tavoin kokeneet Moskovan-kirjeenvaihtajat saattoivat pysyä maassa ja silti yrittää noudattaa samalla länsimaisia journalistisia periaatteita.

”Pahinta on sensuuri, virallinen tai epävirallinen. Uuden Suomen Helsingin-päivinäni 60-luvun alussa Aarne Tanninen, muuten seuraajani Lontoossa, oli lehden Moskovan-kirjeenvaihtajana. **Melkein ilta kuin ilta Moskovasta tuli aina sama tieto joskus yhden ajoissa yöllä Suomen aikaan. - Tanninen ei ole vielä valmis. Ulkomaansivuja saattoi ruveta taittamaan. Tannisen juttua ei kuitenkaan tulisi. Mies oli juuttunut puhelinkeskuksen sensuuriin, jollaisen olemassaoloa ei virallisesti edes myönnetty**. United Press -tietotoimistolla oli niihin aikoihin Moskovan-kirjeenvaihtajanaan kokemuksensa vuoksi poikkeuksellisen arvokas ja arvostettu Henry Shapiro. Jos hänen juttunsa vivahti vähääkään sellaiselta, että se saattoi ärsyttää Kremlia, se pantiin hänen apulaisensa nimiin. Apulaiset lensivät tuhka tiheään ulos maasta, Henry Shapiro pysyi.”⁶⁵²

⁶⁵⁰ Tannisen arkisto (Jutun päiväys 7.5.)

⁶⁵¹ Tannisen arkisto (Jutun päiväys 5.5.)

⁶⁵² Karén 1996, 352.

Tätä journalistista vastastrategiaa, Shapiro-menetelmää, eivät harvat suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat voineet käyttää.

Hruštšovin aloittama "avoimuuspolitiikka" johti 1960-luvun alussa lopulta siihen, että Moskovassa oli pian niin paljon ulkomaankirjeenvaihtajia, ettei ennakkosensuuri enää pystynyt toimimaan. Alkoi Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kultakausi, joka jatkui viitisen vuotta.

Itsesensuuri sen sijaan jatkui entisenlaisena. Aarne Tanninen kertoi haastattelussa:

"Sensuuri poistui sen takia, että se systeemi tukehtui. Meitä alkoi olla, Hruštšov avasi ikään kuin Neuvostoliiton portteja ulkomaille, meitä kertyi sinne niin paljon, ettei se yksinkertaisesti toiminut. **Sen jälkeen ne olivat vaan jokaisen tiedossa, missä rajat kulkee. Kyllä helposti sai itsensä kirjoitettua itsensä ulos, jos sitä halusi.** Sensuuri lakkasi ja se oli jotakin se."

Työ nopeutui?

"Tottakai, koska yksi pitkä ja hankala vaihe jäi pois."

Teitkö koko ajan töitä samassa paikassa?

"Kyllä, ihan loppuvaiheessa aloin tehdä kotona, kun ei enää sensuuria ollut. Mitä minä sinne olisin kulkenut."

Miten lähetit?

"Kotoa puhelimitse, keskuksen kautta".

Miten tekniikka toimi?

"Meistähän tuli näitten tätien kanssa hyvät ystävät, tiesivät täsmälleen kuka oli ja mitä asiana, kun soitin. Toisinaan puhelinlinjoja ei ollut vapaana. Infrastruktuuri ei aina toiminut ihan niin hyvin kuin olisi voinut toimia. En muista, että olisi koskaan jäänyt mitään olennaista lähettämättä. - - Siihen aikaan lehdet menivät vielä kiinni myöhään. Kun olin itse toimittamassa, ei sekään poikkeuksellista, että olimme siellä yhteen kahteen yöllä. Deadline oli paljon myöhemmin, yritettiin panna puolen yön aikoihin kiinni, jos jotain tapahtui niin vielä suureen osaan painosta pääsi mukaan vielä myöhemminkin."⁶⁵³

Suurista kansainvälisistä uutistoimistoista esimerkiksi Reuters sai vuoden 1961 lokakuussa suoran telex-yhteyden Moskovaan. Se katkaistiin kahdeksi kuukaudeksi vuonna 1962.⁶⁵⁴

Moskovan-kirjeenvaihtajien tekstien ennakkosensuuri poistui Neuvostoliitossa vuoden 1961 aikana. Samalla kirjeenvaihtajat kuitenkin menettivät yhden merkittävän tietolähteensä. Ennakkosensuuri oli koko ajan kertonut kirjeenvaihtajille mielenkiintoista tietoa siitä, mitkä aiheet ja sisällöt olivat kulloinkin arkoja ja kiellettyjä.⁶⁵⁵

Liikkumisrajoitukset

Moskovan-kirjeenvaihtajien liikkumista oli monin tavoin rajoitettu. Vapaa liikkumisalue oli Moskovassa 50 kilometriä Kremlistä. Aika ajoin suomalaisissa lehdissä julkaistiin myös uutisia erilaisista ulkomaalaisia koskevista tilapäisemmistä liikkumisrajoituksista, esimerkiksi huhtikuussa 1958.⁶⁵⁶

⁶⁵³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁵⁴ US 13.3.1962, 7 Reuter avasi taas telexin Moskovaan.

⁶⁵⁵ Hegge 1972, 22.

⁶⁵⁶ US 1.4.1958, 7 Neuvostoliiton eteläosat kielletty ulkomaalaisilta; US 3.4.1958, es NL:n laajoja alueita suljettu ulkomaalaisilta, Syynä suuret sotaharjoitukset.

Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosasto järjesti silloin tällöin matkoja. Käytännössä ”omin päin” matkustaminenkin olisi ollut mahdollista, mutta se oli hyvin hankalaa ja vaati aina monien byrokraattisten esteiden ylittämistä.

”Koska matkustaminen oli vaikeata ja hankalaa, käytettiin hyväksi ulkoministeriön järjestämiä yhteisiä matkoja. Kävimme muun muassa Muurmanskissa katsomassa jäänsärkijä Leniniä ja ajoimmekin sitä Jäämerellä. Kävimme Armeniassa. Niille minä osallistuin myös. Myöskin tartuttiin siihen mahdollisuuteen, valtiovierailuihin sisältyi aina maaseutumatkailu, korkeitten vieraitten seurueisiin, sillä tavalla pääsin matkustamaan ja näkemään Neuvostoliittoa muualtakin kuin Moskovasta. Siellä niin kuin muuallakin. Ei maa ole samanlainen kuin sen pääkaupunki.”

Teitkö tällaisia matkareportaaseja?

”Kyllä toki, kyllähän niistä piti tehdä, kun talo ne maksoikin.”⁶⁵⁷

Eero Petäjaniemi oli koko päätoimittajakautensa innokas reportaasimatkojen tekijä. Petäjaniemi täydensi myös Tannisen työtä tekemällä kahden viikon työmatkan Neuvostoliittoon 1961. Hän julkaisi kolmiosaisen matkareportaasisarjan *Suuri ja mahtava Neuvostoliitto* syyskuussa 1961. Ensimmäisen reportaasin ingressissä todettiin, että:

”Tänään lehdessämme alkava kirjoitussarja pyrkii valottamaan eri puolilta sitä jälleenrakennustyötä, jota viime vuosien aikana on suoritettu ja jatkuvasti tehdään Neuvostoliitossa. Neuvostoliitto on suuri ja mahtava maa. Tämän kirjoittaja vieraili vastikään Neuvostoliitossa kulkien siellä noin 25 000 km pituisen taipaleen lentokoneella, junalla ja autolla. Tästä huolimatta hän näki vain pienen osan tätä laajaa valtakuntaa. Hän on käynyt siellä aikaisemminkin vv. 1954 ja 1957. Seuraavissa kirjoituksissaan hän kertoo vaikutelmiaan Siperiasta, Kirgisiasta, Usbekistanista sekä Neuvostoliiton Euroopan-puoleisesta osasta, Ukrainasta. Hän päättää kirjoitussarjansa vanhan Moskovan kasvojenpesuun sekä yhteenvetoihin matkalta saamistaan kokemuksista.”⁶⁵⁸

Tiivis kirjeenvaihtajayhteisö

Kirjeenvaihtajien aamurutiinit käynnistyivät aina lehtien lukemisella. Esimerkiksi Tanninen nousi noin 6-7 aikoihin. Hänelle tuli Pravda, Sovetskaja Rossija, Krasnaja Zvezda, Komsomolskaja Pravda ja hallituksen ”iltapäivälehti” Izvestija. Tanninen kertoi haastattelussa, että hän päätti itse suurimmaksi osaksi juttuaiheistaan. Juttujen otsikoinnit ja kuvavalinnat tehtiin aina Suomessa eikä Tannisella niistä ollut juuri koskaan huomauttamista.

”Minä päätin itse mitä kirjoitan ja tein sen, vein sensuuriin jos sain sen sieltä, lähetin Suomeen. Oli sovittu, ettei juttuihin kosketa, niihin ei lisätä mitään, tietysti saatettiin poistaa jotain. Periaatteessa ei koskettu, koska järjestelmästä johtuen, jos ne olisivat olleet eri muodossa kuin oli hyväksytty, olisi voinut johtaa kirjeenvaihtajan lähtöön sieltä. Otsikoinnit tehtiin Suomessa, ei ollut mitään sanomista. Juttujen kuvittaminen tapahtui myös Suomessa sen kuvamateriaalin avulla, Pressfoton kuvapalvelun kautta.”⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁵⁸ US 23.9.1961, 6 Eero Petäjaniemi: ”Suuri ja mahtava Neuvostoliitto...” I Siperian lakeus on laaja.

⁶⁵⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Palaute oli yleensä välitöntä ja kovaa, jos kotitoimituksen ulkomaantoimittaja meni erehdyksessä sormeilemaan Moskovan-kirjeenvaihtajan juttuja. Esimerkiksi Karén kertoi, että:

”Onneksi en itse järjestänyt Tanniselle maastalähtöä. Kokemattomuuttani ja tyhmyyttäni lisäksi kerran hänen juttuunsa pitkän pätkän jotakin tietotoimistoasiaa aivan kuin se olisi tullut Tanniselta. Ulkomaanosaston päällikkö Juvas oli lentää silmilleni. - Älä helvetissä tee tuota enää toista kertaa.”⁶⁶⁰

Lehdet luettuaan Tanninen yleensä soitti Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtaja Ingmar Lindmarkerille. Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuvat tekemään työtä hankalissa olosuhteissa ja siksi he turvautuivat usein toistensa apuun. Monet jutut syntyivät itse asiassa ryhmätyönä.

”Olin hyvin läheisessä yhteistyössä Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtajan Ingmar Lindmarkerin kanssa. Hän oli toinen porvarillinen pohjoismainen, meillä kehkeytyi pelkäästä pohjoismaisesta veljeydestä tämmöinen nöyrä ja hyvä yhteistyö. Olimme normaalisti puhelinyhteydessä toisiimme. Minulla ei ollut minkäänlaista uutispalvelua. Mutta Lindmarker asui talossa, jossa esimerkiksi UPI:lla oli toimisto, ja hän kävi siellä aina aamuisin katsomassa, mitä maailmalla on mahtanut tapahtua. Yleensä vähän keskustelimme mitä olimme lukeneet, sanomalehdistä ja Lindmarker UPI:n teksteistä. Jossain vaiheessa päivää yleensä puhelin Pennasen kanssa.”⁶⁶¹

Iltaisin kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kokoontuivat keskustellessaan, jossa oli ennakkosensuuri.

”Illalla vääntäydyin keskustellessaan. Siellä oli yleensä koolla porukkaa. Ensimmäinen amerikkalaisilla tietotoimistoilla oli vakiokopit. Ensimmäinen siellä oven suussa oli UPI:n eli Shapiron, sitten viimeinen siellä ikkunan viereisessä päässä oli AP:n. Sitten siellä normaalisti oli Max Frankell (The New York Timesista), Michel Tatu (Le Mondesta), Tom Lambert ja minä. Meidän työajat asettuivat sillä tavalla. Tietysti sitten kuulin mitä muut tiesi ja sekin tietysti vaikutti siihen, miten pysyi perillä siitä mitä tapahtui ja minkä tyyppisiä huhuja kulki.”⁶⁶²

Kirjeenvaihtajien arkea oli pohtia keskenään erilaisten huhujen paikkansapitävyyttä. Toden ja epätoden erottaminen toisistaan oli kirjeenvaihtajien alituinen päänsärky maassa, jonka tiedotusvälineet eivät useinkaan länsimaisessa mielessä tarjonneet uutisia.

”Moskovahan oli silloin sillä tavalla mahdoton paikka, että se oli täynnä huhuja. Diplomaattiporukka ja kirjeenvaihtajaporukka elivät keskenään erillään ympäröivästä yhteiskunnasta, se oli mitä suotuisinta kasvualustaa huhumyllylle. Oli hyvin tavallista, kun tulin sanoneeksi jollain tällaisella vastaanotolla, että huomasi eilen, kun näytti toi Mikojan hyvin kalpealta. Kului puoli tuntia niin joku tuli hyvin touhukkaasti kertomaan, että oletko kuulleet, että Mikojan on vakavasti sairas. Meidän yhteinen harrastus keskustellessaan oli ampua alas näitä huhuja. Mä muistan, kun tulin sinne ja tapasin Shapiron ensimmäisen kerran ja kysyin häneltä, että kun sä olet tällainen kirjeenvaihtajien ´grand old man´, niin anna nyt nuorelle kirjeenvaihtajalle joku tällainen neuvo kuinka täällä selviää. No minä ajattelin, että kyllä se varmaan puoli tuntia puhuu, siinä oli kaksi lausetta. ´Älä usko huhuja. Ja siinä se.´ Useimmiten niissä ei ollut perää. Jokainen kir-

⁶⁶⁰ Karén 1996, 352–353.

⁶⁶¹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁶² Tannisen haastattelu 11.10.1995.

joitti juttunsa ja odotteli. Oli runsaasti keskusteluaikaa, koska kaikki odotimme juttuja takaisin sensuurista.”⁶⁶³

Kirjeenvaihtajien välillä oli selvää työnjakoa. Parhaiten venäjää taitavat hoitivat yleensä tärkeimmät haastattelut. Kremlissä oli usein valtiovierailujen yhteydessä virallisia vastaanottoja, joihin myös Moskovan-kirjeenvaihtajat kutsuttiin.

”Meitä kutsuttiin ahkerasti Kremliin. Oli systeemi siihen aikaan, että valtiovierailujen aikana järjestettiin tällainen buffet-illallinen ja siellä oli Yrjönsalissa pöydillä oli jaettu. Siellä oli pöytä, joka meni huoneen läpi. Tuolla puolen olivat neuvostojohtajat ja vieraat ja tällä puolella muu rupusakki, joka oli kutsuttu sinne. Me menimme aina pöydän ääreen niin lähelle kuin mahdollista ja H. aikansa katsottuaan yleensä käveli siihen toiselle puolelle pöytää ja tarjoutui haastateltavaksi, käytti tätä menetelmää. Aivan kuin Yhdysvaltain presidentti pysähtyy sanomaan jonkin sanan lehdistölle. Yleensä Shapiro ja Tatu, joiden venäjän kieli oli parasta hoiti tämän kyselyn ja me muut kuuntelimme. Sen jälkeen, kun se oli ohi keräännyttiin ryhmään ja käytiin läpi muistiinpanot. Oli niin kuin täsmällinen tieto jokaisella. Ja sitten juttuja tekemään. Se toimi tällä tavalla se yhteistyö, ettei ollut järkeä omia itselleen ja kun me kaikki kirjoitimme vähän eri suuntiin. Ei ollut kilpailua.”

Oliko erottelua porvarilliset ja vasemmistolaiset?

”Kyllä se varmaan toimi sillä tavalla. - - Jotkut amerikkalaiset pitivät samaan tyyliin kuin Suomessa pidettiin kotiryssiä, kotikommunisteja, ulkomaalaisten kom. lehtien kirjeenvaihtajia eräänlaisina tietolähteinä. Kyllähän ne suoraan sanoen enemmän saivat tietää kuin me. - - Mulla ei ollut tällaista tarvetta, kun oli yhteyttä omiin, Pennaseen ja Kovasen Anttiin.”⁶⁶⁴

Tanninen kertoi myöhemmin, 1978, ulkoministeriön virkamieskurssilaisille, miten esimerkiksi amerikkalaisten uutistoimistojen UPI:n ja AP:n käytännöt erosivat toisistaan Moskovassa.

”Moskovassa Shapiro ei lähettänyt eikä antanut katkerien alaistensa lähettää huhuja ja pakotti heidät opettelemaan venäjää. AP lähetti kaikki huhut, jotka se vain kuuli eikä kukaan kirjeenvaihtajista kyennyt itse lukemaan Pravdaa. Pohjalla on suunnaton asenne-ero, jonka vaikutus työn tulokseen on erittäin suuri, mutta jota kuluttaja, ulostulevan uutisen käyttäjä ei vaistoa.”⁶⁶⁵

Norjalainen Hegge muistuttaa, että myös suuret uutistoimistot tekivät Moskovassa virheitä. Koska kotitoimituksissa seurattiin tarkasti suurten uutistoimistojen printtejä, Moskovan-kirjeenvaihtajat saattoivat joutua tekemään juttuja aiheista, jotka itse asiassa perustuivat suurten uutistoimistojen virheisiin. Toisinaan kirjeenvaihtajat pystyivät torjumaan kotitoimituksen uutistoimistoilta keksimiä ”väärää” juttuideoita, mutta joskus kirjeenvaihtajan oli ryhdyttävä kiusalliseen työhön. Kotitoimituksesta saatettiin kertoa, että lehdessä oli jo ehditty varata tietty tila juttua varten ja se olisi nyt täytettävä. Heggen mielestä kotitoimituksen olisi pitänyt uskoa mieluummin oman Moskovan-kirjeenvaihtajansa käsityksiin kuin suurten uutistoimistojen tietoihin.⁶⁶⁶

Brittiläisen yleisradioyhtiön BBC:n ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Erik de Mayny (aloitti 1963) kertoi puolestaan muistelmia-

⁶⁶³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁶⁴ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁶⁵ Ulkoministeriön virkamieskurssi 1978. Tannisen kansio. (YLEAP.)

⁶⁶⁶ Hegge 1972, 17–18.

kirjassaan, miten saksalainen uutistoimisto DPA oli erehdyksessä kertonut Hruštšovin kuolemasta. DPA:n kirjeenvaihtaja oli luottanut japanilaiseen lähteeseensä. Kun Hruštšov myöhemmin, 1964 lokakuussa syrjäytettiin, ulkomaisten kirjeenvaihtajien aluksi vaikea uskoa tietoa.⁶⁶⁷

Uuden Suomen kirjeenvaihtajan juttuaiheiden ideointi tuli useimmiten päivän tarpeesta. Tannisen keskeisiä tiedonlähteitä olivat Suomen suurlähetystön väki, etenkin jo aiemmin mainittu Eero A. Wuori, mutta myös lehdistösuhteita hoitanut Antti Karppinen.

*”Antti oli mitä loistavin tietolähde. Jos halusi tietää mikä on Irkutskin piirissä puoluetilanne, ei muuta kuin puhelimeen. Antti kaivoi jostain papereista esille, seurasi tarkasti neuvostolehtiä. Hän oli tärkeä apu, kun piti nopeasti saada faktatietoja tärkeistä asioista.”*⁶⁶⁸

Karppinen aloitti Moskovassa 1955 ja seurasi läheltä Moskovan-kirjeenvaihtajien työskentelyä yhteensä 17 vuoden ajan. Suomalaisten toimittajien lisäksi Moskovan-suurlähetystössä vieraili säännöllisesti myös muiden länsimaiden Moskovan-kirjeenvaihtajia ja neuvostoliittolaisia journalisteja. Suomalaisilla diplomaateilla oli Moskovassa kysyntää. Antti Karppinen hahmotteli suomalaisten erikoisasemaa seuraavasti:

”Joka kerta kun olimme tekemisissä ulkomaalaisten kanssa, niin viiteryhmämme oli pohjoismaalaiset tai muut puolueettomat tai läntiset ja meitä oli kauhean mukava kutsua, joko itäiset kutsuivat meidät laitimmaisena länsimaisena tai länsimaiset laitimmaisena länsimaisena. (naurua)”

*”Aika säännöllisesti, siis kirjeenvaihtajat olivat minuun yhteydessä, varsin säännöllisesti sekä saksalaiset, amerikkalaiset ja olihan siinä joku kanadalainen ja voi olla englantilainen, mutta heitä kiinnostivat hyvin vähän minun käsitykseni poliittisista suhteista, koska ne eivät paljon muuttuneetkaan. - - Mutta tietenkin minulle oli kiinnostavaa levittää heille kulloinkin annosteltuna se tieto Suomen todellisesta tilanteesta, että meillä on toimiva parlamentarismi että meillä on monipuoluejärjestelmä ja niin pois päin ja niin pois päin, koska jos tällainen sivulause tuli Moskovan-kirjeenvaihtajalta tai sitten tietenkin lähetystöltä niin sen arvo Moskovasta lähetettynä oli 10-kertaa suurempi kuin jos se tuli Helsingistä, jossa ei yleensä ollut ketään, mikä kirjoitti jotakin. Tai Tukholmasta, jossa oli kirjeenvaihtajia.”*⁶⁶⁹

Karppisen mukaan kaksi kirjeenvaihtajaa nousi Moskovassa ylitse muiden, yhdysvaltalaiset Christian Science Monitorin Stevens sekä uutistoimisto UPI:n Shapiro. He olivat esikuvina myös suomalaisille Moskovan-kirjeenvaihtajille.

”Esimerkiksi herra Stevens, jolla oli venäläinen vaimo ja joka oli ollut Amerikan-kirjeenvaihtajana siitä lähtien kun Amerikka liittyi sotaan 1942 ja siitä asti hän oli jatkuvasti asunut Moskovassa ja hoiti hyvin vieraanvaraisesti suhteita länsimaisiin, ja josta suurin piirtein kaikki tiesivät, että se mitä hän kertoo, on sellaista mikä on sallittua tietoa, mutta kuitenkin se saattaa olla sellaista jo päivää ennen kuin se tulee julkiseksi ja tietenkin kirjeenvaihtajan oli kiva kuulla jotain Stevensin talosta, koska näin oli. Ja toinen sellainen erittäin huomattava guru oli Shapiro. Jota minun mielestäni neuvosto-osapuoli käytti kumpaankin suuntaan hyvin korkeatasoisena katalysaattorina, siinä mielessä, että jos alemmalla tasolla oli usein sellainen maku, että harjoitettiin selvää desinformaatiota, niin Shapirolle ei sitä syötetty, vaan Shapiro oli sen verran riippumaton, että hän saattoi olla kirjoittamatta josta-

⁶⁶⁷ de Mauny 1969, 56–57.

⁶⁶⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁶⁹ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

kin asiasta, josta hän ei ollut varma ja tätä Shapiron tasoa kaikki eivät saavuttaneet, eivät varmaankaan nämä henkilöt, jotka eivät paljoa muuta kieliä osanneet.”

Esimerkkinä Shapiron journalismista on Helsingin Sanomissa 21.3.1956 julkaistu tausta-artikkeli *Uusi veretön vallankumous, Irti "stalinismista", mutta Stalin jää historiaan*, jossa hän analysoi Neuvostoliiton liberalisoitumista Stalinin-kauden jälkeen:

”Stalinin rikosten yksityiskohtainen paljastaminen saattaa olla uutta, mutta ei kampanja henkilöpalvontaa vastaan, jollaiseen ryhdyttiin välittömästi Stalinin maaliskuussa 1953 tapahtuneen kuoleman jälkeen. Vuoden 1953 lopulla selosti allekirjoittanut kirjeenvaihtaja pitkästi Malenkovin ensimmäisen Stalinin jälkeisen hallituksen aikaansaamia vallankumouksellisia muutoksia - -. Portit keskustelun ja arvostelun tulvalle on avattu ennennäkemättömässä laajuudessa, niin että jokainen neuvostokansalainen alkaa nauttia vapautta pelosta. - - Koskaan aikaisemmin ei allekirjoittanut kirjeenvaihtaja ole kuullut niiden 20 vuoden aikana, jotka hän on tässä maassa asunut, niin paljon avointa ja pidäkkeistä vapaata keskustelua, joka nyt on käynnissä niin pian kun enemmän kuin kaksi ihmistä tapaa toisensa.”

Sekä ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, että myös muutamat diplomaatit, kuten Karppinen aloittelivat työtään nimenomaan Shapiron kuvaamassa entistä avoimemmassa Neuvostoliitossa. Silti kyse oli edelleen totalitaristisesta valtiosta, kuten esimerkiksi virolaiset mediatutkijat Vihalemm ja Lauristin muistuttavat ⁶⁷⁰.

Norjalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja Per Egil Hegge, joka karkoitettiin Neuvostoliitosta helmikuussa 1971, arvosti eniten ranskalaisen Le Monden kirjeenvaihtajaa Michel Tatuä. Hänen mielestään Tatun työ muistutti parhaimmillaan tutkijan työtä. Tatu kirjoitti myöhemmin Harvardissa tarkasti dokumentoidun kirjan arasta aiheesta eli Hruštšovin eroon johtaneista syistä vuosina 1960–1964. Myös BBC:n Moskovan-kirjeenvaihtaja de Mauny kehui Tatun työtä. ⁶⁷¹

Harvinainen NKP:n keskuskomitean henkilölähde

Kirjeenvaihtajien työ oli suurimmaksi osaksi istumista, lukemista ja tulkitsemista - kremlologiaa. Tanninen onnistui suojaan aikana saamaan toimivan yhteyden NKP:n keskuskomitean jäseniin, jolle hän soitti vuoropäivien ruotsalaisen kollegansa kanssa. Valkosen arvion mukaan ”poliittisen ylätason uutissuhde suoraan keskuskomiteaan oli ihme”⁶⁷².

”Koitat ymmärtää rivien välistä mitä lehdet kirjoitti ja mitä ne itse asiassa koettivat sanoa. Se oli tätä ns. kremlologiaa. Katsoit valokuvia, missä järjestyksessä ihmiset olivat. Meillä oli Lindmarkerin kanssa kaveri, joka oli keskuskomitean jäsen. Hän oli ikään kuin tarjottu meille tuttavuudeksi, jolle me saatoimme soittaa ja kysyä tietyissä tilanteissa. Se mitä hän teki, jos hän jotain sanoi, että hän saattoi kumota tai vahvistaa semmoisia asioita, jotka olivat huhuina liikkeellä. Se tietysti oli tärkeä apu meille. Mutta kyllähän tärkeimmät lähteet olivat sanomalehdet ja radio. Mulla ei ollut televisiota siihen aikaan. Sitten Tass. En sanoisi, että mikään erityisesti nousee yläpuolelle muiden.” ⁶⁷³

⁶⁷⁰ Vihalemm – Lauristin 2002, 138.

⁶⁷¹ Hegge 1972, 9; de Mauny 1969, 64–65.

⁶⁷² Valkonen 1998, 13.

⁶⁷³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Suomessa tällaisista varta vasten keskustelukumppaneiksi asettautuneista tai paremminkin asetetuista neuvostoliittolaisista informanteista käytettiin nimitystä "kotiryssä".

Henkilölähteiden saaminen oli yleensä monin tavoin ongelmallista. Tavalliset neuvostokansalaiset suhtautuivat ulkomaalaisiin varoen eivätkä juuri antautuneet keskusteluihin. Pääosa henkilölähteistä oli saatu virallista tietä, mikä käytännössä tarkoitti, että lähteet olivat saaneet koulutusta haastattelutilanteisiin. Poikkeuksetta paikalla oli aina myös virallisia päällystakkeja, jotka valvoivat, että haastateltava vastasi oikein. Tannisen poikkeuksellinen asuinpaikka mahdollisti kuitenkin tavanomaista monipuolisemman kontaktiverkoston.

"Neuvostokansalaiset esiintyivät eri aikoina eri tavalla. Neuvostoliitto oli vasta alkanut irtaantua stalinismista 1958. Alkuvaiheessa ihmiset oli varsin pidättyväisiä ulkomaalaisen kanssa. Esimerkiksi meidän talossa normaalin inhimillisen kaavan mukaan, meillä oli pieni lapsi, joka leikki toisten lasten kanssa ja hävisi naapureiden asuntoihin toisten lasten kanssa leikkimään ja kun haettiin, niin istui pikku Mishan kanssa pöydän alla mutusteli suolakurkkua ja katseli televisiota. Normaalin kehityksen kautta aika nopeasti syntyi lähinaapureihin hyvin ystävälliset suhteet." ⁶⁷⁴

Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosasto järjesti jo 1950-luvulla silloin tällöin tiedotustilaisuuksia. Kaikilla kirjeenvaihtajilla oli MID:ssä yhteysviranomaisen, jonka tehtävänä oli pitää yhteyttä kirjeenvaihtajaan.

Oliko tiettyä yhteysviranomaista MID:stä joka hoiti?

"Mulla oli sellainen Besmernik, joka aina soitteli, kutsuivat tilaisuuksiin."

Valikoituiko lehdistötilaisuuksiin tai matkoille väkeä?

"Kyllä mä luulen, että ne oli kaikille, meitä oli vielä niin vähän. Tuli kaikille ilmoitus. Saatoit päättää lähdetkö vai et. Aina ei voinut. Ei niitä nyt niin hirveän usein ollut."

Paljonko teitä oli?

"En tiedä kuinka paljon aasialaisia mahtoi olla, en ollut missään tekemisissä. Ei varmaankaan kolmeakymmentä enempää niin sanottua porvarijoukkoa."

Suojasään kriittisyyttä

Hruštšovin NKP:n 20. puoluekokouksessa 1956 aloittamat uudistukset ja entistä vapautuneempi ilmapiiri näkyi niin Pennasen kuin Tannisenkin työssä. Ensimmäisiä muutamia esimerkkejä Kansan Uutisten Pennasen jutuista. Ensimmäisessä on kyse kansantaloustieteen oppikirjan uudistamisesta.

"Paitsi yksilökultin vaikutuksia teoksessa on pyritty poistamaan 'sitatismi', ylenmääräinen auktoriteettien lainailu - -."

"Nykyisten olosuhteiden erittelyä on laajennettu, erikoisesti esitystä kahden maailmanjärjestelmän kehityksestä ja rauhanomaisesta rinnakkaiselosta." ⁶⁷⁵

Toinen henkilökultin tuomitsemisesta sikiävä, menneisyyttä kritisoiva juttu käsitteli Stalinin aikaisia vääristelymekanismeja. ⁶⁷⁶

⁶⁷⁴ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁶⁷⁵ KU 4.11.1958, 5 *Uusittu painos 'kansantaloustieteen oppikirjasta'.*

⁶⁷⁶ KU 19.12.1958, 5 "*Biologisia*" ja *todellisia satoja Malenkovin ryhmä harjoitti vääristelyä.*

"Mielenkiintonsa on myös sillä, miten entiset valtiat pääsivät tällaisiin **propagandalu-kuihin**. He käsittelivät ns. 'biologista satoa', ei sitä joka todellisuudessa oli korjattu myllyihin ja elevaattoreihin."

Samassa jutussa Pennanen puolustelee Hruštšovia Leniniä apunaan käyttäen. Merkille pantavaa on, että Hruštšovia kohtaan esitettyä kritiikkiä pystyi julkaisemaan lehdessä.

"**Hrushtshevin politiikkaa** kuulee joskus sanottavan **talonpoikaiseksi**. Se on mielestäni väärin. Se on politiikkaa, jossa työläiset ja talonpojat yhdessä valmistavat siirtymistä kommunismiin omien etujensa, tarpeidensa ja kokemustensa pohjalta - -. Se on **leniniläistä politiikkaa**."

Neuvostoliiton koulu-uudistuksesta kertovassa laajassa tausta-artikkelissa on myös poikkeuksellisen paljon kriittisiä tietoja:

"**Neuvostoliiton tilastollisen keskustuomiston mukaan viime vuosina vain 80 % oppilaista on suorittanut 7-vuotisen koulun**. - - Tähän kaikkeen sisältyy paljon henkilökohtaisia pettymyksiä ja paljon yhteiskunnallista ajanhukkaa ennen kuin nuoriso on kasvanut pystyväksi tehtäviinsä. - - Paremmassa asemassa olevat vanhemmat pyrkivät käyttämään asemaansa ja suhteitaan suojatakseen edes omille lapsilleen jatkuvan opiskelumahdollisuuden. Moskovan korkeakoulujen oppilaista on vain 30 - 40 % työläisperheistä, muut virkamiesten ja sivistyneistön perheistä."⁶⁷⁷

Neuvostoviranomaiset näyttävät tarjoavan kriittisiä tietoja vain silloin, kun niiden avulla voidaan oikeuttaa erilaisia "uudistuksia". Pennasenkin artikkelissa muistutettiin, että:

"Se (koulu-uudistus, T.U.) on sosialistisen yhteiskunnan askel kommunistisen yhteiskunnan rakentajien parempaan kouluttamiseen ja koko neuvostoyhteiskunnan sivistyksen kohottamiseen."

Elokuussa 1958 Yhdysvaltain varapresidentti Richard Nixonin Moskovan vierailun yhteydessä Pennanen jatkaa kriittistä linjaansa tuomalla esille muun muassa paikallisen median kritiikkiä:

"Tämän päivän aamulehdistä löytää paljon helpommin Valentine Gaganavoin kuin varapresidentti Nixonin. - - Minun tuli vähän sääli, kun Ivestija pilaili erään toimitukseen soittaneen oppaan kustannuksella. Ei ole ihme, jos siinä hommassa hermot kuumenevat, mutta epäilemättä amerikkalaiset seuloivat tämän oppaattensa välittämän aineiston, todellisen moskovalaisen kadunmiehen opinionin ja oppivat siten paremmin ymmärtämään neuvostoihmisiä."⁶⁷⁸

Jutun otsikon rohkean tuntuinen "psykologinen virhe" -ilmaus, paljastuu jutun loppupuolella amerikkalaisten tekemäksi väärinarvioinniksi:

"Amerikkalaiset alkavat nyt jo olla selvillä näyttelyn järjestelyyn päässeistä psykologisista virheistä. - - Neuvostoihminen on kyllä kiinnostunut ja innostunut näkemästään, mutta hän on aina tottunut kysymään, miten se aikaan saadaan."

⁶⁷⁷ KU 2.10.58, 4 *Nln koulu-uudistus ei supista vaan laajentaa koulutyötä.*

⁶⁷⁸ KU 2.8.1959, es ja 2 *Nixonin vierailu uhkaa päättyä tulotunnelmiin, Sanoja pitäisi seurata tekojen - näyttelyn järjestämisessä psykologinen virhe.*

Yksi aito epäkohta löytyy toisesta jutusta.⁶⁷⁹ Nixonilta kysyttiin Danilovskin torilla lippuja Amerikan näyttelyyn. Koska Nixonilla ei sattunut olemaan lippuja mukana, hän oli valmis antamaan rahaa lippujen ostoon. Tällöin yksi kysyjistä huomautti, että he eivät kysy rahanpuutteessa, vaan koska lippuja on ylipäättään vaikea saada. Samassa jutussa Pennanen näyttää sulkeiden sisään laitetulla huomautuksellaan paikallistuntemustaan:

”(Kuten tunnettua tämä tunnuslause liittyy kamppailuun 7-vuotis-suunnitelman toteuttamiseksi ja kommunismin rakentamiseksi Neuvostoliitossa, ja tätä ei Nixon nähtävästi tiennyt.)”

Samaan aikaan julkisuuteen tuli tieto, että Hruštšov oli perunut Skandinavian maihin tarkoitetun matkansa. Novoje Vremjan mukaan paikallisen lehdistön kirjoittelulla oli vaikutusta matkan peruuntumiseen.⁶⁸⁰ Hruštšov kertoi kuitenkin myöhemmin, ettei hän luopunut Skandinavian matkasta siksi, että monet näissä maissa olivat sitä vastaan.⁶⁸¹ Pennanen jutun otsikko *Hrushtshev lehdistövastaanotolla: Vierailumme eivät korvaa huippukokousta, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteiden paraneminen voisi korjata myös niiden liittolaisten välisiä suhteita* ja jutun alku ”En luopunut Skandinavian matkasta sen vuoksi, että monet siellä olivat sitä vastaan”, ovat poikkeuksellisen kaukana toisistaan, itse asiassa aivan eri aiheita.

Tannisen jutuista löytyy muun muassa seuraavia suojasään journalismiin liittyviä aiheita, joissa käsiteltiin kriittisesti neuvostoyhteiskuntaa: *Ensimmäinen vankeusrangaistus Hrustshevin raittiuskampanjassa*⁶⁸², *Maatalousteoreetikkoja unhosta esiin N-liitossa*⁶⁸³ ja *N-Liiton tiedemiesten sensaatiojutut Literaturnaja Gazetan tuomittavina*⁶⁸⁴. Tanninen arvioi jälkimmäisessä jutussaan, että neuvostoviranomaisten tarkoituksena on ”pyrkä kitkemään tieteellinen sensaatiokirjoittelu neuvostolehdistä”.

Neuvostotiedemiehet olivat jo vuosien ajan esittäneet julkisuudessa toinen toistaan huimempia tulevaisuuden suunnitelmia. Näitä hankkeita olivat muun muassa Beringin salmen patoaminen Jäämeren alueen ilmaston muuttamiseksi sekä ajan muuttaminen energiaksi.⁶⁸⁵ Vielä vuonna 1962 kuitenkin esitettiin luonnos 2000 metriä korkean tornin rakentamisesta. Talossa olisi voinut arkkitehtien mukaan asua 100 000 ihmistä.⁶⁸⁶ Monien muiden kuin puhtaasti teknisten tieteen alojen rappioituminen oli alkanut Stalinin aikana, jolloin kommunistisen ideologinen puhdasoppisuus oli syrjäyttänyt monet aiemmin länsimaissa tehdyt tieteelliset havainnot.⁶⁸⁷

⁶⁷⁹ KU 2.8.59, es. *Nixonin kukat ja kiitokset, tunnin televisiopuhe eilen Moskovassa.*

⁶⁸⁰ KU 1.8.1959, 2 ”*Olisimme myös itse reagoineet samoin*”.

⁶⁸¹ KU 3.8.1959, es.

⁶⁸² US 23.2.1961

⁶⁸³ US 13.3.1962.

⁶⁸⁴ US 25.11.1959.

⁶⁸⁵ US 25.11.1959.

⁶⁸⁶ KU 4.3.1962, 14 2 *Km korkea rakennusjätti*. (2, k). (Aarre Nojonen). Vuonna 1967 neuvostotiedemiehet julkistivat suunnitelmansa hissien rakentamisesta tekokuun ja maan välille. (KU 12.4.1967, 5 *Hissi tekokuun ja maan välille, Mielenkiintoinen suunnitelma NL:ssa*. (2, k). (TASS).

⁶⁸⁷ Pesonen 1998, 147.

Neuvostolehdistö oli tärkeässä roolissa uusien tuulien puhaltajana. Etenkin aikakauskirja *Novyi Mir* julkaisi paljon mielenkiintoista aineistoa, muun muassa Aleksandr Solženitsynin ensimmäiset teokset. Pienoisromaanissa *Ivan Denisovitšin päivä* (1961) käsiteltiin realistisesti vankileirien todellisuutta. Samalla leirien olemassaolo myönnettiin ensimmäisen kerran Neuvostoliitossa julkisesti. Tämän jälkeen ennakkosensuuri alkoi taas tiukentua. Itse asiassa suojasään avoimuus ja arvostelu oli koskenut vain Stalinia ja hänen hirmuhallintoaan.⁶⁸⁸

Tapaus Pasternak

Selvimmin suojasään vapautuminen näkyi Neuvostoliiton kirjallisuudessa ja muissa taiteenlajeissa. Totalitaristissa olosuhteissa, kuten Neuvostoliitossa, jossa ilmaisunvapautta oli monin tavoin rajoitettu ja säännelty, taiteiden merkitys mielipiteiden ja ajatusten kanavana korostui.⁶⁸⁹

Pennasilla asui naapurissa armenialainen kuvanveistäjä-aidemaalari ja he olivat muutenkin paljon tekemissä kuvataiteilijoiden, runoilijoiden, kirjailijoiden ja historiantutkijoiden kanssa. Jotaarkka Pennanen muisteli Nikkilän haastattelussa, että:

”Ne oli siis semmoisia hyviä taidemaalareita ja nimenomaan oikeesti semmosia, jotka eivät rakastaneet sosialistista realismia ja vaativat niin kuin vapaampaa niin kuin ilmaisu-kieltä.”⁶⁹⁰

Ensimmäinen toisinajattelijakiista tuli julkisuuteen syksyllä 1958. Kirjailija Boris Pasternakin teos *Tohtori Živago* ei ollut neuvostopoliitikkojen mieleen ja Moskovan lehdet aloittivat kampanjansa ”sisäistä emigranttiaan”⁶⁹¹ vastaan. Pennanen arvioi kiistaa seuraavasti:

”Ristiriita Neuvostoliiton sosialistisen yhteiskunnan kollektiivisen moraalin ja kirjailija B. Pasternakin yksilöllisen moraalin välillä jatkuu yhä sovittamattomana.”

Myöhemmin jutussaan Pennanen siteeraa TASSin tiedonantoa, jossa Pasternakin romaani on leimattu ”antineuvostolaiseksi”. Kansan Uutiset

⁶⁸⁸ Pesonen 1998, 150. Pesosen arvion mukaan (1998, 152) ”Hruštšovin kauteen ajoittuva suojasää oli ratkaiseva Neuvostoliiton kehitykselle, ennen muuta kulttuuripolitiikassa. Vaikka ohjat vedettiin uudelleen tiukalle, ei alkanutta kehitystä voinut enää pysäyttää.”

⁶⁸⁹ Jungar 2000, 474; Pesonen 1998, 150–153. Ilmaisunvapautta rajoittavissa yhteiskunnissa tai yhteisöissä kirjallisuus ja taiteet ylipäänsä ovat tärkeitä purkautumisteitä. Edelläkävijöinä olivat Vera Panovan romaani *Vuodenajat* (1953) ja Ilja Ehrenburgin romaani *Suojasää* (1954). Aikakauskirja *Novyi Mir* julkaisi selvästi erilaisempaa aineistoa kuin ennen, esimerkiksi syksyllä 1956 Vladimir Dudintsevin romaanin *Ei ainoastaan leivästä*. Vähitellen NKP ryhtyi taas vetämään suitsia kirjailijoille ja toimittajille ja sitten taas löysäämään. Hruštšov antoi esimerkiksi itse julkaisuluvan Aleksandr Solženitsynin vuonna 1962 julkaistulle teokselle *Ivan Denisovitšin päivä*. Sen jälkeen linja taas tiukkeni ja syntyi kielletty ja maanlainen samizdat-(itsejulkaisu) kirjallisuus. Neuvostoliiton kulttuuripolitiikkaa onkin luonnehdittu Hruštšovin aikana lauseella ”kaksi askelta eteenpäin, askel taaksepäin”. (Jungar 1986, 458–461.)

⁶⁹⁰ Jotaarkka Pennanen haastattelu (RNA).

⁶⁹¹ KU 3.11.1958, 3. *Pasternakista keskustellaan, Tassin tiedonanto, Moskovan kirjailijain lausunto, Pasternakin kirje Hrustseville.*

julkaisi Pennasen jutun perässä STT:n ulkomailta välittämiä uutisia, joissa muun muassa Italian ja Tanskan kirjailijaliitot ja yhdistykset esittivät vastalauseensa Neuvostoliiton viranomaisille. Viranomaiset olivat kehottaneet Pasternakia lähtemään maasta ”mihin ihanaan kapitalistiseen maahan tahansa”, kun taas Pasternak oli kirjoittanut, että ”muutto synnyinmaastani merkitsisi minulle kuolemaa”.⁶⁹²

Pasternak sai 1958 Nobelin kirjallisuuspalkinnon. Hänet erotettiin Neuvostoliiton kirjailijaliitosta ja hän menetti kirjailijan arvonimen.⁶⁹³

Kun tieto Pasternakin Nobel-palkinnosta oli tullut, Neuvostoliiton sensuuri reagoi nopeasti ja esti muun muassa länsisaksalaisen uutistoimiston DPA:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemän Pasternakin haastattelun lähettämisen länteen.⁶⁹⁴ Tannisen tekemässä jutussa puolestaan kerrotaan rivien väleissä, että neuvostoviranomaiset ovat eristäneet Pasternakin kotiinsa.

”Pasternak on sairas, eikä halua siten ottaa vastaan haastattelijoita, sanoi Uuden Suomen kirjeenvaihtajalle se ulkomaisten kulttuurisuhteiden komitean edustaja, joka tavallisesti järjestää tämänlaatuiset tapaamiset. Kysymykseen, mikä on kirjailijan puhelinnumero kyseinen viranomaisella vastasi, ettei hän tiedä sitä. Hän lisäsi kuulleensa, ettei kirjailijan puhelin toimi.”⁶⁹⁵

Tanninen kertoo kirjassaan, että Pasternak yritettiin eristää ulkomaalaisista toimittajista. Hänen datšansa oveen oli liimattu paperilappu, jossa luki käsinkirjoitettuna englanniksi, ranskaksi ja saksaksi, ettei kirjailija Pasternak valitettavasti voi ottaa vastaan ulkomaalaisia. Tanninen ja hänen italialainen kollegansa olivat kääntyneet ovelta, mutta ruotsalainen Lindmarker ei antanut periksi. Pasternak sattui näkemään kirjeenvaihtajan ja kutsui tämän sisään seitsemän kuukautta ennen kirjailijan kuolemaa. Ruotsalainen kirjeenvaihtaja kertoi asiasta Tanniselle vasta matkalla Pasternakin hautajaisiin.

Neuvostoliitossa ei ollut julkaistu tietoa Pasternakin kuolemasta, mutta Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat voineet kertoa tiedon omissa välineissään. Lopulta noin tuhat ihmistä kerääntyi Peredelkinoon Pasternakin hautajaisiin. Tanninen ja hänen kollegansa kirjoittivat mielenosoituksesta ja olivat yllättyneitä, kun sensuuri hyväksyi maininnan. Ainoastaan kohta, jossa nuori mies oli kirkuen vaatinut Tohtori Živagon julkaisemista Neuvostoliitossa, oli vedetty yli.⁶⁹⁶ Uusi Suomi julkaisi runsaasti oman toimituksen ulkopuolisten tekemiä Pasternak-aiheisia kirjoituksia Nobel-palkinnon julistamisen jälkeen.⁶⁹⁷

⁶⁹² KU 3.11.1958, 3. *Pasternakista keskustellaan, Tassin tiedonanto, Moskovan kirjailijain lausunto, Pasternakin kirje Hrustseville.*

⁶⁹³ Jungar 1986, 461.

⁶⁹⁴ US 24.10.1958, es *Sensuuri pysäytti haastattelun.* (STT - Reuter).

⁶⁹⁵ US 24.10.1958, es *Pasternak sairaana.*

⁶⁹⁶ Tanninen 1996, 65–69.

⁶⁹⁷ Esimerkiksi Bonniers Litterära Magasinin Nils Åke Nilssonin kuuluisan Pasternak-haastattelun US 26.10.1958, 14 *Boris Pasternakin luona.* Haastattelun on arvioitu aikoinaan asettaneen Neuvostoliiton viranomaiset kiusalliseen asemaan. Myös Nilsson oli päässyt henkilökohtaisesti tapaamaan Pasternakia. Jutussa kerrotaan mm, että ”- - olen todella matkustanut tänne (Peredelkinoon) ilmoittamatta itsestäni, voitin tai hävisin. Ja kas: kun isäntä avaa oven hän pyytää minut heti sisään. Totta kai, tietysti hänellä on aikaa ottaa minut vastaa. - Vaikka, hän lisää, Moskovassa ne ehkä sanovat jotakin muuta, että olen

Yksi keskeinen käännekohta oli Maneesi-näyttely 1962. Tanninen kertoi haastattelussa:

”Yhteen aikaan sallittiin yksityiset abstraktin taiteen näyttelyt, tällaisia ilmiöitä. Muistan kuinka se päättyi. Lindmarker soitti minulle yhtenä päivänä, kuule Komsomolskaja hotellin aulaan ripustetaan julkisesti näytteille abstraktisia tauluja, käypä katsomassa, onko se totta. Me käytiin Oilin kanssa katsomassa, se hotelli oli nimittäin vain muutaman sadan metrin päässä meistä. Ja ihan totta, he laittoivat niitä abstraktisia tauluja seinille. Oili tykkäsi niistä ja kysyi kaverilta, että mitä maksaa. Kaveri oli äimän käkenä, ei ollut koskaan kuvitellutkaan, että kukaan voisi ostaa. Se nyt oli oikeastaan tämmöinen. Ne kokeili, voisko vielä mennä askeleen pidemmälle. Tulin kotiin ja soitin Ingmarille, joo kyllä se totta on. Hän pani Volvon käyntiin ja lähti ajamaan sinne kameran kanssa varmaan mietti jo mennessään ensimmäistä virkettä juttuunsa, kun hän tuli sinne, tauluja kannettiin pakettiautoihin, jotka olivat siinä edessä. Se purettiin se näyttely. Olikohan sitä koskaan pystyyn saatukaan, mutta korkeintaan tunnin. Siinä meni näyttely. Seuraavana tai sitä seuraavana aamuna oli Pravdan etusivulla Nikita Hruštšovin henkilökohtainen taidearvostelu, se haukkui tällaiset taulut aasinhännällä vedellyiksi. Se oli julkinen ikään kuin julkinen viesti siitä, että tällainen raja on ylitetty. **Se mitä sopii vielä yksityisesti ei sovi vielä tehdä julkisesti. Jos sitä ei ymmärretä tulee kurinpalautus.**”⁶⁹⁸

Tanninen oli aiemmin tehnyt jutun muun muassa Puolan abstraktin taiteen ”ennenkuulumattomasta” näyttelystä Moskovassa.

”Jotakin ennenkuulumatonta tai vähintään hyvin odottamatonta on nyt tapahtunut Moskovassa. Julkisessa kansandemokraattisten maiden taidetta esittelevässä taidenäyttelyssä on esillä abstraktisia maalauksia. Se, joka on muutaman kuukauden säännöllisesti lue-
nut Neuvostoliiton taidekriitikoiden arvosteluja, vertaa mielellään tätä tapahtumaa maanjärjestykseen. - - Yllätykset alkoivat Puolan osastossa. Sinne sijoittui maanjärjestyksen keskus: puolikymmentä abstraktista taulua, joita lukuisista yrityksistäni huolimatta en onnistunut näkemään. On vaikeata nähdä ihmisten läpi. Taulujen edessä seisoi nimittäin ihmismuuri.”⁶⁹⁹

Myös Suomen ja Neuvostoliiton välinen autoturismi päättyi keväällä 1962. Neuvostoviranomaiset perustelivat rajojen sulkeutumista muun muassa ”vaikealla hotellitilanteella” ja ”huoltoteknillisillä vaikeuksilla”.⁷⁰⁰

Uskontoa ateismissa

Jarno Pennanen teki kesällä 1958 harvinaisen, pitkän reportaasimatkan Ukrainaan. Matkan satoa julkaistiin heinäkuussa neljän artikkelin verran näyttävästi pääkirjoituspalstan vieressä.⁷⁰¹ Matkareportaasisarjan nimenä oli paljastuksia vihjaavasti ”Maanalainen Ukraina”. Kirjoitussarja alkoi ”Kievin kirkkojen ja luostarien äidin” Petsherska Lavran kuvauksella.⁷⁰² Virallisesti

---

sairas, että olen varattu, että en ota vastaan vieraita. Ei, se ei ole totta”. Ks. myös US 24.10.1958, 6 *Boris Pasternak - individualisti*.

⁶⁹⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995. Ks. myös Tanninen 1996, 73.

⁶⁹⁹ US 21.1.1959, 8 Moskovalaiset ihmettelevät Puolan abstraktista taidetta, NL:n väestölaskijat liikkeelle. (2, k).

⁷⁰⁰ KU 7.3.1962, 12 NL ei toistaiseksi ota henkilöautoturisteja, esteenä hotellivaikeudet. (2,a).

⁷⁰¹ KU 18.7.1958, 4 *Petsherska Lavra - Kievin kirkkojen äiti*, KU 20.7.1958, 4 *Krivoi Rog*, KU 24.7.1958, 4 *Rautaa ja tietoa*, KU 29.7.1958, 4 *Maanalaisen Ukrainan loppusanat*.

⁷⁰² Uudessa Suomessa julkaistiin kesäkuussa 1958 uutinen, jonka mukaan kirkonkellojen soitto sallittiin jälleen Neuvostoliitossa. US 11.6.1958, 4 *Kirkonkellojen soitto jälleen sallittu NL:ssä* (Ei uutislähdemaintaa).

Neuvostoliitto oli ateistinen valtio⁷⁰³, mutta Pennanen näkee muun muassa pyhiinvaeltajia ja kertoo lukijoilleen ehkä hivenen yllättäen, että:

”Välillä nämä pyhät käytävät olivat ateistisena museona! Sähkölamput oli vedetty kattoihin, maalliset oppilaat selittivät munkkien juonia, mutta nyt Venäjän kirkolla on jälleen hallussa tämä pyhä paikka, nämä pyhät vainajat.”

Pyhiinvaeltajat ”virsuissaan ja konteissaan” jäivät Petsherskan luostariin ja Pennanen jatkoi matkaansa viiden sadan kilometrin päähän Krivoi Rogiin, jossa oli ”maailman suurin” rautakaivos. Pennanen laskeutui ensimmäistä kertaa elämässään kaivokseen ja pani merkille, että:

”- - samalla meille on selvinnyt, missä on Neuvostoliitossa vieläkin vaikeasti saatavana oleva hyvä villatavara. Sitä näki pohjoisessa Muurmanskin kalastajilla ja merimiehillä, sitä näkee etelässä kaivosmiehillä, sanalla sanoen se on eniten tarvitsevilla.”

Katkelmasta käy varsin suoraan ilmi, että Neuvostoliitossa ei vuonna 1958 riittänyt villaa muuta kuin tietyille ammattiryhmille. Katkelmasta paljastuu myös, että Pennanen oli ehtinyt ennen Ukrainan matkaansa käydä Muurmanskissa.

Rautakaivoksessa Pennanen esittää myös yhden kriittisen kysymyksen, johon hänelle vastataan napakasti:

”Mutta jos työläinen ei pysty täyttämään normia? Silloin tutkii ammattiliitto asian. Vian täytyy olla poikkeuksellinen ja se poistetaan.”

Myöhemmin Pennanen joutuu toteamaan, että kielitaidossa on tullut raja vastaan:

”Valitettavasti tekniikkaa taitamattomana en päässyt yksimielisyyteen täsmällisistä suomennoksista.”

Hän yrittää kuitenkin loppuun asti ymmärtää rautakaivoksen maailmaa, kunnes:

”Jota-paitsi instituutilla on 130000 nidettä käsittävä kirjasto. Myös kaunokirjallisuutta? Enimmäkseen kyllä teknillistä. Minä luovun.”

Neljättä artikkelia mainostetaan loppusanoiksi. Siinä käsitellään pääasiallisesti Jugogin avolouhosta. Jostain syystä kuvituksena on kuitenkin ”Krivoi Rogin teatteri”. Neljän artikkelin yhteydessä julkaistiin useita valokuvia käydyistä paikoista: luostari ulkoa ja sisältä, monikauhainen nosturi ja kuorma-auton lastausta. Silmiinpistävää on, ettei esimerkiksi luostarikuvissa ollut ainoatakaan ihmistä, ”rääsystä pyhiinvaeltajaa”. Hauskan selittävä on luostarin sisältä otetun kuvan teksti. Se paljastaa myös, ettei kuvatekstin kirjoittaja ole ainakaan ottanut valokuvaa, mutta on itse käynyt paikalla:

⁷⁰³ Ortodoksista kirkkoa tukahdutettiin voimakkaasti kaksi- ja kolmikymmenluvulla. Stalin antoi sen elpyä toisen maailmansodan aikana. Hruštšov aloitti jälleen tukahduttamisen eikä uskovaisten asema Brežnevinkään aikana ollut hyvä. (Smith 1976, 488.)

”Ilmeisesti salamavalolla otettu kuva ei tee oikeutta käytävien häälyvälle pimeydelle. Mutta tasaisen osan käytävää ja luonteenomaisia sivukomeroita siitä näkee. Näissä sivukomeroissa on useimmiten arkku ja sen yläpuolella palava lyhty. Munkkiselliä ei kuvassa näy.”⁷⁰⁴

Myös Tannisilla oli omakohtaisia kokemuksia uskonnon harjoittamisesta ateistisessa Neuvostoliitossa.

”Harmaankylmässä pääsiäisyössä Nikolain kirkko oli täyttynyt jo varhain kansasta tungokseen asti. Seurakunta seiso i kirkkosalissa olka olkaa vasten, jokaisella kynttilä kädessä. Siellä oli kaikenlaista väkeä, vanhoja, keski-ikäisiä ja nuoria, joku pieni lapsikin isänsä harteilla istuen. Kynttilöiden lämmin valo sadoilla kasvoilla, liturgia, laulu, ihmisten tiivis läheisyys.”⁷⁰⁵

”Tätä taustaa vasten kirkon ja uskonnon elinvoima tuntui meistä uskomattomalta. Se pani miettimään missä kaikessa muussa me olimme mielessämme liioitelleet Kremlin ja puoluekoneiston vaikutusvaltaa. Seuraavan vuoden pääsiäisviikolla ystävämme Ingmar halusi ottaa valokuvia Zagorskin luostarissa. Me lähdimme mukaan. Zagorskin keskiaikainen luostari on tunnin ajomatkan päässä Moskovasta. Siellä kirkko koulutti parisataa uutta pappia joka vuosi. Se oli paikka, josta Moskovan Pyhä synodi lähetti uusia, tuoreita voimia piiritettyihin seurakuntiinsa uhmaamaan järjestelmän tahtoa.”⁷⁰⁶

Sputnikit innostivat

Kun Neuvostoliitto vuoden 1957 lokakuussa laukaisi ensimmäisen maata kiertävän satelliittinsa, sputnikin yllätti se täysin koko maailman. Jo vajaan neljän vuoden kuluttua Neuvostoliitto lähetti avaruuteen ensimmäisen miehitetyn avaruusaluksen. Juri Gagarinin ensilento avaruuteen oli huhtikuussa 1961.

Ei ole mikään ihme, että monet Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuista käsitteivät nimenomaan avaruusteknologiaa. Avaruusjutut pääsivät lähes automaattisesti lehtien etusivuille niin sanotuiksi pääjutuiksi ja niiden yhteydessä käytettiin runsaasti valokuvia ja piirroksia. Avaruus uutiset olivat merkittävä osa Neuvostoliiton propagandaa, mutta kiistämättä myös maailmanluokan uutisia. Seuraavat tekstikatkelmat ovat Tannisen jutuista:

”Kommunistipuoleen virallinen äänenkannattaja Pravda, samoin kuin Isvestija, Trud ja Komsomolskaja Pravda leimasivat kokeen otsikoissaan ensimmäiseksi onnistuneeksi planeettojen väliseksi lennoksi tai ”Neuvostoihmisen luomiskyvyn suurvoitoksi.”⁷⁰⁷

”Tieto kuuraketin lähettämisestä herätti suurta innostusta etenkin Moskovan nuorisossa. Ylioppilaat sytyttivät kynttilöitä ikkunoihinsa tapauksen kunniaksi ja keskellä yötä eräät heistä marssivat läpi esikaupunkien Moskovaan juhliakseen neuvostotieteen uutta saavutusta.”⁷⁰⁸

Avaruus uutiset olivat sisällöltään hyvin teknisiä. Neuvostojulkisuudessa monet tekniset laitteet nimettiin kuitenkin taitavasti varsin arkipäiväisiksi. Myönteiset metaforat pehmensivät ne kaikkien ymmärrettäviksi. Esimerkiksi satelliiteista

⁷⁰⁴ KU 18.7.1958, 4 Maanalainen Ukraina. Petscherska Lavra - Kievin kirkkojen äiti. (4, y).

⁷⁰⁵ Tanninen 1996, 81.

⁷⁰⁶ Tanninen 1996, 83.

⁷⁰⁷ US 4.1.1959, 7 (jatko etusivulta) NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä. (6, y).

⁷⁰⁸ US 4.1.1959, es NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä. (6, y).

käytettiin nimitystä "avaruuden appelsiinit" ja Euroopan suurimmasta peiliteleskoopista "ikkuna maailmankaikkeuteen".⁷⁰⁹

Koska avaruustutkimus oli osa sotateollisuutta, siihen liittyi koko ajan voimakas salailu. Ensimmäiset näytteet ovat Tannisen jutuista.

"Neuvostoliiton kuuraketti lähetettiin matkaan perjantaina. Tarkkaa lähetysaikaa sen paremmin kuin lähetyspaikkaa ei ole ilmoitettu."⁷¹⁰

"Tiedotuksen mukaan raketti oli ollut matkalla 62 tuntia silloin kun sen radiomerkit lakkasivat kuulumasta maahan. Siitä on päätelty, että se on laukaistu perjantaina klo 19 Suomen aikaa. Laukaisupaikka on edelleenkin pidetty salassa."⁷¹¹

Ennen Tannisen tuloa Moskovaan oli vuonna 1957 lähetetty avaruuteen jo ensimmäisiä eläimiä. Aluksi oli kuitenkin ollut epäselvää muun muassa siitä, mikä "avaruuskoiran" oikea nimi oikein olikaan. Julkisuudessa oli ensin käytetty nimiä Malyshka, Kozjavka ja Damka, kunnes Neuvostoliiton tietotoimisto SIB välitti tiedon, että koiran nimi olikin Laika, mutta että myös muut koirat olivat olleet osallisena avaruustutkimuksessa.⁷¹² Avaruuskoirat saivat lännen joukkoviestimissä runsaasti palstatilaa. Eniten oltiin huolissaan koirien terveydestä ja kysyttiin neuvostoviranomaisten moraalien perään. TASS joutui rauhoittamaan: "Tass lisää, että nelijalkaiset avaruustutkijat eivät ole ollenkaan kärsineet seikkailuistaan, vaan ovat mitä parhaimmassa kunnossa."⁷¹³

Myös Kansan Uutisissa julkaistiin koko ajan näyttävästi Neuvostoliiton avaruus uutisia. Ne olivat peräisin Neuvostoliiton uutistoimistoilta. Kirjeenvaihtaja Pennasta satelliitit eivät näyttäneet kiinnostavan, mutta hänen seuraajansa Aarre Nojonen otti ne päivälustalleen ja hieman yllättäen Kansan Uutisissa kerrottiin myös avaruusohjelmaan kohdistuneista takaiskuista. Seuraava uutinen oli julkaistu peräti etusivulla, mutta piilotettuna sen alareunaan joulukuussa 1960. Juttu on Nojosen tekemä.

"Odottamaton poikkeaminen lasketulta radalta sen jälkeen kun Neuvostoliiton kolmas avaruusalus oli saanut laskeutumismerkkin, johti Sputnikin tuhoutumiseen. Tämä tapahtui avaruusaluksen jouduttua maan tiheisiin ilmakerroksiin, joissa se kaikkine lasteineen paloi olemattomiin. Tieto kolmannen avaruusaluksen epäonnistuneesta maahan palauttamisyrityksestä annettiin julki keskiyön jälkeen lauantaina."⁷¹⁴

Toisesta Nojosen jutusta käy hyvin ilmi Neuvostoliiton niukkasnainen tiedotuskäytäntö:

⁷⁰⁹ KU 22.2.1961, 5 *Euroopan suurin peiliteleskooppi Krimille*. (Aarre Nojonen)

⁷¹⁰ US 4.1.1959, es *NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä*. (6, y).

⁷¹¹ US 6.1.1959, 7, *Lunikista aurinkokuntamme 10. kiertotähti, radioyhteys avaruusrakettiin katkennut*. (4, y).

⁷¹² KU 7.11.1957, es *Laika-koira yhä kunnossa - myös ihmisiä painottomaan tilaan*. (4, y).

⁷¹³ KU 1.12.1957, 14 *Damka käynyt korkeimmalla*.

⁷¹⁴ KU4.12.1960, es *NL:n avaruusalus ei totellut paluukäskyä, paloi poroksi lasteineen tiheässä ilmakerroksissa*. (3,a).

"Asiaa koskeva TASSin tiedotus on kokonaisuudessaan seuraava: 'Joulukuun 1. päivänä lähetettiin Neuvostoliitosta järjestyksessään kolmas avaruuslaiva kiertämään maata.'" ⁷¹⁵

Avaruuslentäjien nimet olivat pitkään pimennossa. Tietoa annettiin tiipoittain ja siten lisättiin yleisön mielenkiintoa, kuten seuraavassa Nojosen jutussa:

"Neuvostoliiton seuraavan avaruuslentäjän - avaruuslentäjä kolmosen, kuten häntä tois-
taiseksi nimitetään - henkilöisyyttä peittävää verhoa raotettiin jälleen sunnuntaina soti-
laslehti Krasnaja Zvezdassa, jossa jatkuu artikkelisarja neuvostoliittolaisten avaruuslen-
täjien koulutuksesta. Kolmonen on erinomainen luistelija ja ennen kaikkea hiihtäjä, kir-
joittaa eversti E. Petrov." ⁷¹⁶

"Vasta kun aineisto on tutkittu, voidaan puhua uusista lennoista, sanoo ryhmän johtaja,
jota nimitetään Izvestijassa Jevgeni Anatolevitshiksi ilman sukunimeä. - - Lehden toimit-
taja on käynyt häntä tapaamassa Moskovon lähellä mäntymetsän keskellä olevassa ava-
ruuslentäjien kaupungissa." ⁷¹⁷

Myös lehdistötilaisuuksien sijaintipaikkakunnat pidettiin aluksi salassa.

"Perjantaina avaruuslentäjät ottivat ensimmäisen kerran vastaan neuvostolehdistön
edustajat konferenssissa, joka pidettiin Nikolajevin ja Popovitshin toislaiseksi nimeltä
mainitsemattomassa sijaintipaikassa, mutta jonka on ilmoitettu olevan suurehkon kau-
pungin Volgan rannalla." ⁷¹⁸

Kun jatkuva salailu alkoi julkisuudessa kääntyä epäedulliseksi, esimerkiksi
Yhdysvaltain presidentti Truman epäili eräiden neuvostokosmonauttien
avaruuslentoja, ryhtyivät neuvostoviranomaiset näyttämään televisiossa
avaruuslentoja koskevaa materiaalia sekä järjestämään laajoja lehdistö-
tilaisuuksia. Seuraavat poiminnat ovat Nojosen jutusta elokuulta 1962:

"Moskovon televisio esitti maanantai-iltana ensimmäisen yhteenvetofilmin - - äskeisestä
avaruusmatkasta ja sen herättämästä kohusta - -. Filmissä esitettiin aikaisemmin televisi-
on kautta nähtyjen suorien avaruuslähetyksen ohella eräitä uusia kohtauksia avaruuslen-
nosta sekä rakettien lähdöstä avaruuteen." ⁷¹⁹

"Tiistaina puolen päivän aikaan alkaa Moskovon yliopiston juhlasalissa Nikolajevin ja
Popovitshin lehdistötilaisuus, johon maanantaina jaettiin kutsukortit käytännöllisesti
katsoen kaikkien maiden tärkeimpiä sanomalehtiä ja uutistoimistoja sekä radiota, televi-
siota ja filmiä edustaville kirjeenvaihtajille. Ryhmälennon vuoksi on Moskovaan saapu-
nut suuri joukko erikoiskirjeenvaihtajia eri maista täydentämään täällä vakinaisesti työ-
kentelevien kirjeenvaihtajien toistasataapäistä joukkoa."

Avaruuslentäjien juhla lähetettiin suorana tv-lähetyksenä Intervision ja
Eurovision kautta elokuussa 1962.⁷²⁰

Toisaalta Neuvostoliitossa osattiin suhtautua myös satiirisesti avaruus-
innostukseen. STT:n ja AFP:n välittämässä uutisessa tammikuussa 1960
todettiin, että:

⁷¹⁵ KU 2.12.1960, es *Kolmas avaruuslaiva raivaa tietä ihmiselle.* (5, k).

⁷¹⁶ KU 5.3.1962, 8 *NL:n avaruusmies n:o 3 on metsämies pohjolasta.* (2, y).

⁷¹⁷ KU 5.10.1962, 5 *Ei avaruuslentoja Nlsta lähiaikoina.* (2, k).

⁷¹⁸ KU 18.8.1962, es *Avaruusjuhla Moskovassa tänään* (2, y). Sitaatti sivu 2.

⁷¹⁹ KU 21.8.1962, 2 *Nilolajev ja Popovitsh tänään lehdistön edessä.* (2, k).

⁷²⁰ KU 19.8.1962, *Moskova juhli avaruuden valloituksen uutta saavutusta, Punaisen torin
jättiläisjuhlassa neljä avaruuslentäjää - Nikolajevin ja Popovitshin rinnalla Gagarin ja Titov.* (5, k).

”Moskovan radio aiheutti lauantaina kuulijoilleen melkoisen järkytyksen ilmoittaessaan ilman varoitusta, että miehitetyn neuvostoliittolaisen avaruuslaivan pelätään tuhoutuneen meteoripilvessä viiden kuukauden matkan jälkeen. Vasta hetken kuluttua kuulijoille selvisi, että tiedotuksella aloitettiin radion uusi science fiction -kuunnelma.”⁷²¹

Muutenkin Neuvostoliitolla oli 1960-luvun alussa varaa leikinlaskuun esimerkiksi seuraavaan tapaan:

”Ensimmäisenä kahtena vuorokautena Nikolajev sanoi heränneensä kahta minuuttia vaille neljä ja kolmantena tasan kello neljä eli täsmälleen ohjelman mukaan. Neljäntenä lentovuorokautena hän oli kuitenkin nukkunut 10 minuuttia liikaa. Tuloksena oli, että sen asemesta että olisi herännyt Neuvostoliiton yllä, hän heräsikin Amerikan yläpuolella.”⁷²²

Monet avaruustutkimukseen liittyneet asiat pidettiin kuitenkin aikanaan kokonaan salassa, kuten Neuvostoliiton avaruustutkimusohjelman pääarkkitehtien, raketti-insinöörien Konstantin Tsiokolvskin ja Sergei Koroljevin nimet. Moskovassa ei vielä ole kerrottu kaikista avaruustutkimuksen historian ongelmista.⁷²³

Yöpakkaset päättyivät Leningradissa

Aarne Tannisen mukaan vain kolme suomalaista toimittajaa oli aluksi Leningradissa tammikuussa 1959, kun Suomen ja Neuvostoliiton välinen yöpakkaskausi⁷²⁴ päättyi presidentti Urho Kekkosen ja pääsihteeri Nikita Hruštševin yllätystapaamisessa syntyneeseen sovintoon.⁷²⁵ Pennasen käyttämä nimitys yöpakkasista oli ”katko Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa”.⁷²⁶ Alun perin Kekkosen yksityisluonteisen vierailun tarkoituksiksi oli ilmoitettu muun muassa tutustuminen kaupungin kulttuurielämään.⁷²⁷

Tannisen ensimmäisen Leningrad-jutun alku noudatti normaalia valtiovierailujen kuvauskaavaa:

⁷²¹ KU 3.1.1960, es *Naseva alku* (1,k.) (STT-AFP). Väistämättä tulee mieleen Orson Wellesin *Maailmojen sota* -kuunnelma Yhdysvalloissa.

⁷²² KU 22.8.1962, es *Nikolajev ja Popovitsh 5 km:n päässä toisistaan*. (4, y).

⁷²³ Tiedot perustuvat 11.3.2001 TV-1:ssä esitettiin dokumenttiin Red Stuff, suomeksi Laika ja kosmonautit. Ks. myös HS 11.3.2001, D16 *Punainen CCCP:n valiojoukko*.

⁷²⁴ Neuvostoliitto ei ollut tyytyväinen vuoden 1958 eduskuntavaalien jälkeen nimitettyyn viiden puolueen enemmistöhallitukseen, jonka johdossa oli K.A. Fagerholm, ja se ryhtyi painostamaan Suomea muun muassa pitkittämällä tärkeiden kauppasopimusten solmimista. KU 3.1.1959 *Kauppasopimus NLn kanssa päättyi vuoden vaihteessa, Koko itäryhmän kanssa sopimukseton tila - vientimme ajautumassa suuriin vaikeuksiin, ellei hallitus muutu*. Pennasen tekemässä jutussa KU 11.10.1958, 12 *NL:n kauppavaihto kasvanut kapitalistimaiden kanssa* kerrotaan, että Suomi oli tuona ajankohtana NL:n tärkein kapitalistinen kauppakumppani. Yöpakkasista lisää ks. esim. Vihavainen 1991, 50–59; Nevakivi 1992, 342–345; Rautakallio 1996, 103–120; Tanninen 1996, 41–49; Nevakivi 2000, 267–268.

⁷²⁵ Tanninen 1996, 41–42. Juhani Suomi (1992, 206) muistuttaa, että tosiasiaa kaikesta oli sovittu hyvissä ajoin etukäteen.

⁷²⁶ KU 24.1.1959, es *PS*.

⁷²⁷ KU 21.1.1959, es *Presidenttipari tänään Leningradiin*.

"Presidentti Kekkonen juna saapui tänään täsmälleen laskettuun aikaan Lokakuun asemalle Leningradiin. Asema kylpi valonheittäjien loisteessa ja se oli koristettu Suomen sekä Neuvostoliiton lipuin." ⁷²⁸

Saman jutun loppupuolella on jo aavistus tulevasta:

"Presidentti Kekkonen vierailun johdosta on Moskovasta Leningradiin lähtenyt varaulkoministeri Saharov, ulkoministeriön pohjoismaisen osaston päällikkö Rodionov sekä Suomen asiain esittelijät Poseljahov ja Kotov. Tämä antanee vierailulle huomattavamman merkityksen kuin ennakoita oli saatettu arvella, varsinkin kun Moskovasta odotetaan tänään aamulla saapuvan jonkun korkea-arvoisen neuvostojohtajan."

Seuraavan päivän kolmen palstan kainalojutussa Tanninen kertoo:

"Pääministeri Nikita Hrushtshev saapui Leningradin tihkusateeseen aamulla vähän vaille yhdeksän ennen kuin päivä oli kunnolla ehtinyt valjeta. Hän tuli junalla Moskovan asemalle. Vain suurten mustien Zimien kerääntyminen aseman eteen ja poliisien tavallista suurempi lukumäärä osoittivat että jotain tavallisuudesta poikkeavaa oli tekeillä. Sittem poliisit yht'äkkiä levittäytyivät ketjuksi, joka esti hetkeksi jalankulkijain liikkumisen aseman edustalla. Ovet avautuivat ja muutamat harvat paikalla olevat lehtimiehet vilkkaivat nopeasti toisiinsa kuin varmistuakseen, että olivat nähneet oikein." ⁷²⁹

Tannisen juttupaketin pääotsikko oli levitetty etusivun kahdeksalle palstalle: "*Leningradissa keskusteltiin rakentavassa hengessä, Kekkonen ja Hrushtshev neuvottelupöydän ääressä*". Samalla Tanninen oli saanut nimensä yläpuolelle merkinnän "Uuden Suomen erikoiskirjeenvaihtajalta".

"Neuvostoliitto nimittää aivan lähitulevaisuudessa suurlähettilään Helsinkiin ilmoitettiin asiaa tuntevalta taholta niiden keskustelujen jälkeen, joita presidentti Urho Kekkonen kävi tänään yllättäen Leningradiin saapuneiden pääministeri Hrushtshevin, ulkoministeri Andrei Gromykon ja ulkomaankauppaministeri N.S. Patolitshevin kanssa. Viralliselta taholta todettiin lisäksi, että keskustelut olivat sujuneet ystävällisessä hengessä ja 'meidän maittemme välisten suhteiden kannalta rakentavasti'." ⁷³⁰

Seuraavan päivän jutuissaan Tanninen koetti parhaan kykynsä mukaan saada tietoja neuvottelujen kulusta. Tiedonhankinta muistutti ajoittain salapoliisin työtä, mutta lopputulokset olivat varsin laihoja:

"- - Ajoin tänään Kivisaareen hieman kaupungin keskustasta syrjässä olevaan huvilayhdyskuntaan, jossa presidentin käyttöön luovutettu valtion huvila sijaitsee. Tihkusateessa auto puikkelehti hieman mutkittavaa tietä. Aivan huvilan lähellä vastaan luisti suuri musta loistoauto. Ketä siinä oli, sitä ei ohimenevänä hetkenä voinut havaita. - - Auto pysäköitiin jonkin matkan päähän huvilasta. Kävelin huvilan ohi eikä minuun kiinnitetty minkäänlaista huomiota. Vilkaistessani taakseni näin poliisin siirtyneen keskustelemaan autonkuljettajan kanssa. Paluumatkalla hän kertoi poliisin kysyneen kelloa. - - Klo 11.40 ilmestyi näkyviin suuri musta loistoauto, samanlainen kuin se, joka on presidentin käytössä. Sen ikkunat eivät olleet verhotut ja etuistuimella autonkuljettajan vieressä istui pääministeri Hrushtshev. Ohi ajaessaan hän vilkaisi presidentin huvilaa. - - Tämä oli

⁷²⁸ US 22.1.1959, es *Presidentti saapui puolen yön aikaan Leningradiin, NL:n ulkoministeriön edustajia kaupunkiin.* (4, y).

⁷²⁹ US 23.1.1959, es *Neuvostojohtajien tulo mullisti vierailuohjelman.* (3, a).

⁷³⁰ US 23.1.1959, es.

päivän ensimmäinen todiste siitä, että pääministeri Hrushtshev edelleen on kaupungissa.”⁷³¹

”Uuden Suomen kirjeenvaihtajan saaman tiedon mukaan pidettiin kaupungintalon lounastilaisuudessa tärkeitä puheita, joissa maittemme väliset suhteet joutuivat tarkastelun kohteeksi ja niiden vastaista kehitystä hahmoteltiin ’luottamuksen ilmapiirissä’. Näistä puheista ei ole toistaiseksi annettu sanaakaan julkisuuteen, mutta hyvin asiaa tuntevalta suomalaistaholta korostettiin tänään niiden kantavuutta. Puheet olivat vapaita, mutta ainakin pääministeri Hrushtshevin puhe pikakirjoitettiin. Puheissa ei tullut esillä mitään konkreettisia ehdotuksia, vaan niissä kosketeltiin ainoastaan periaatteessa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita.”⁷³²

Lopulta päivän yhteenvedona oli kahdeksan palstan etusivun otsikko: ”Välillämme ollut ikävä aika päätetty unohtaa’, Leningradissa sovittiin kauppaneuvotteluista”.⁷³³ Kauppaministeri Ahti Karjalainen oli saanut kunnian kertoa ”ikävän ajan päättymisestä”.

Päivää myöhemmin Tanninen jatkoi yhä työtään. Päivän tärkein uutisaihe oli muistolaatan paljastus Smolnassa. Kekkonen oli tuonut mukanaan laatan, jossa todettiin, että Lenin vuonna 1917 allekirjoitti päätöksen Suomen valtiollisen itsenäisyyden tunnustamisesta. Laatta paljastettiin samassa huoneessa, jossa Lenin oli allekirjoittanut päätöksensä. Uutisjutun yhteydessä Uudessa Suomessa julkaistiin kuva, johon myös sanomalehdistön edustajia oli päässyt mukaan: ”- - keskellä takana Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen, joka päivittäin on välittänyt lehtemme lukijoille tietoja Leningradin vierailusta.”⁷³⁴

Viimeisen vierailupäivän antina oli hyvästelyjuttu Leningradin asemalla.

”Tasavallan presidentti Urho Kekkonen sanoi tänä aamuna Leningradin asemalla uskovansa, että hänen vierailunsa voimakkaasti lujittaa Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä. ’Lokakuun asema’, jolta presidentin erikoisjuna klo 10 paikallista aikaa lähti kohti Suomea, oli koristettu Suomen ja Neuvostoliiton lipuin. Katettu asemalaituri kylpi valonheittäjien loisteessa. Lähdöstä ei ollut ilmoitettu etukäteen, joten vain muutamat asemalla junaan odottelevat matkustajat virallisten saattajien lisäksi näkivät yksinkertaiset mutta lämpimät lähtöseremoniat.”⁷³⁵

Jarno Pennasen ja Aarne Tannisen lisäksi paikalla oli Moskovan radion suomenkielisen osaston toimittaja Antti Kovanen.⁷³⁶ Muilla suomalaisilla toimittajilla oli ollut ongelmia viisumien saamisessa.⁷³⁷ Kovanen avusti

⁷³¹ US 24.1.1959, es *Mustia autoja Kivisaaren huvioloilla, Hrushtshev vilkaisi auton ikkunasta Kekkonen asuntoon.* (3, a).

⁷³² US 24.1.1959, es *Tärkeitä lounaspuheita* (2, a).

⁷³³ US 24.1.1959, es.

⁷³⁴ US 25.1.1959, 20 *Leningradin keskustelujen aikana ei tullut esiin uusia kysymyksiä, Presidentti paljasti eilen muistolaatan Smolnassa - paluumatkalle tänä aamuna.* (Juttu alkaa etusivulta, kuva ja kuvateksti julkaistu sivulla 20).

⁷³⁵ US 26.1.1959, 5 *Sydämelliset hyvästelyt Leningradin asemalla.* (2, a).

⁷³⁶ Kuitenkin Kansan Uutisissa ilmestyi myös yksi Leningradiin päivätty juttu, jonka oli signeerannut AK (KU 25.1.1959, es *Juhlahetki Smolnassa*). Myöhemmin Moskovaan päivättyinä ilmestyi kaksi AM:n signeeraamaa juttua KU 26.1.1959,2 ja KU 27.1.1959, es. Jutut käsittelivät NKP:n puoluekokousta. Todennäköistä on, että ”AM” on tehnyt myös kaksi ”(kirjeenvaihtajaltamme)”-signeerattua samaan aihepiiriin liittyvää juttua KU 28.1.1959, es ja 29.1.1959, es.

⁷³⁷ Tanninen 1996, 42.

Yleisradiota, jolla tosin ei vielä silloin ollut omia uutislähetystyksiä. Yleisradio sai vuoteen 1965 asti uutisensa Suomen tietotoimistolta. Suomen Moskovan suurlähettiläs Eero A. Wuori ei noteerannut Kovasta varsinaiseksi kirjeenvaihtajaksi ja piti hänet taustakeskustelutilaisuuksien ulkopuolella.⁷³⁸ Tannisen mukaan Wuori piti koko ajan selvästi etäisyyttä myös Pennaseen. Syynä olivat hänen mukaansa miesten sodan jälkeiset poliittiset erimielisyydet.⁷³⁹ Wuoren antamat taustatiedot olivat Tanniselle tarpeen, koska esimerkiksi Leningradissa päämiesten tapaamisista ei annettu juuri tietoja.⁷⁴⁰

Vasta myöhemmin selvisi muun muassa, että neuvostojohto puuttui Leningradissa myös suomalaisten lehtien kirjoitteluun. Gromyko oli esitellyt runsaasti näytteitä ”Suomen julkisessa sanassa olleista hyökkäyksistä Neuvostoliittoa vastaan”.⁷⁴¹ Näistä tiedot saatiin kuitenkin vasta vierailun jälkeen Kekkosen pitämässä radiopuheessa. Tosin Kekkonen oli asiaan puuttunut julkisuudessa jo aikaisemminkin.

”Eräs kysymys - - tuli poikkeuksellisen voimakkaana esille näissä keskusteluissa. Tarkoitin Suomen julkisen sanan suhtautumista Neuvostoliittoon. Pääministeri Hrushtshev lounaspuheessaan käsitteli tätä asiaa varsin laajasti. Yksityisessä keskustelussamme ulkoministeri Gromyko sanoi, että heillä olisi aivan viime ajoilta kerättyä varsin runsaasti lausuntoja Suomen lehdistöstä, joissa esitetään arvostelua ja ilkeyksiä Neuvostoliitosta ja sen oloista. Tässä aiheessa viivytettiin erityisen kauan. On ikävää, että minun täytyy tähän kysymykseen yhä uudelleen ja uudelleen palata, mutta **käsitykseni mukaan on aivan varmaa, että ilman sanomalehdistön osoittamaa pidättyvyyttä ja vastuuntuntoa ei koskaan saada maittemme välisiä suhteita sille luottamukselliselle kannalle, jolla niiden meidän oman etumme mukaisesti täytyy olla. Tämä on Neuvostoliitolle arka kysymys, ei varmaankaan sen vuoksi, että haukku tekisi haavaa, vaan siksi, että tuollaisen epäystävällisen kirjoittelun käsitetään kuvastelevan kansan piirissä vallitsevaa yleistä mielialaa.** - - Hyvä olisi jos Neuvostoliiton kansa suhtautuisi meidän pakinoitsijoihimme ja piirtäjiimme ja muihin vastaavanlaisiin julkisen sanan käyttäjiin samalla tavalla, mutta ymmärtääkseni asia on niin, että Neuvostoliitolle on kyseessä periaate: Kun ollaan ystäviä, käyttäydytään kuin ystävät.”⁷⁴²

Kekkosen radiopuheesta käy selvästi ilmi, miten suomalainen journalistinen kulttuuri ja neuvostoliittolainen näkemys olivat törmänneet. Kekkonen antoi lopulta periksi neuvostoisäntien journalismikäsitteille ja ryhtyi heti Suomeen palattuaan valistamaan koko kansaa, miten Neuvostoliiton haukkumista piti välttää. Tässä lähestytään selvästikin itsesensuurin vaatimusta: ”kun ollaan ystäviä, olisi käyttäydyttävä kuin ystävät”. Juhani Suomen mukaan Kekkosen puheiden pääsanomana oli, että ”ilman lehdistön osoittamaa pidättyvyyttä ja vastuuntuntoa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita ei tultais milloinkaan saamaan luottamukselliselle pohjalle”⁷⁴³. Jo Kekkosen aikaisempi puhe oli

⁷³⁸ Tanninen 1996, 41–42.

⁷³⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁷⁴⁰ KU 24.1.1959, es *Vierailun poliittinen puoli saatiin päätökseen eilen, Kauppaneuvottelut aloitetaan niin pian kuin Suomen taholla ollaan valmiita - Kekkonen tapasi Hrushtshevin eilen kahdesti.*

⁷⁴¹ Suomi 1992, 210.

⁷⁴² US 26.1.1959, 5 *Syksyn kriisi...*

⁷⁴³ Suomi 1992, 278. Suomen arvion mukaan Kekkosen puheilla ei kuitenkaan ollut vaikutusta lehtiin. Sen sijaan Moskovan-suurlähettilään Wuoren varoitukset, joissa oli puhuttu myös kaupankäynnistä, olivat ilmeisesti tehonneet paremmin, ainakin vuorineuvostasolla. Vielä keväällä 1959 Hruštšov syytti osaa Suomen lehdistöä siitä, että se kulki ”täysin Amerikan

saanut Uuden Suomen muistuttamaan pääkirjoituksessaan hyvien naapuri-suhteiden jatkuvuuden tärkeydestä:

”- on koetettava kaikessa välttää äkillisiä käännteitä sekä kartettava sellaista, mikä on omiaan järkyttämään kotoisia olojamme sekä toisaalta synnyttämään epäluuloja naapurissa. Tässä kohdin meillä on kieltämättä tehty virheitä eritoten viimeisen puolen vuoden aikana, ts. viime kevään vaalitaistelusta lähtien. Kun kerran kysymyksellä yksimielisyydestä ulkopoliittisen suuntauksen suhteen on todettu olevan kansamme olemassaoloon vaikuttava merkitys, niin se edellyttää ennen kaikkea, että ulkopoliittisia seikkoja ei saa katsella sisäpoliittisten etulaskelmien valossa.”⁷⁴⁴

Jo vuoden 1957 aikana Moskovassa oli puututtu aika ajoin myös suomalaislehtien kirjoitteluun. Huippu saavutettiin kuitenkin keväällä 1958, jolloin Neuvostoliiton tärkeimmät lehdet ja monet diplomaatit huomauttelivat Suomessa esiintyvistä ”taantumuksellisten voimien Neuvostoliitolle vihamielisestä propagandasta”. Arvostelu kohdistui etenkin kustannusliikkeisiin ja päivälehtiin, mutta siihen ei käytännössä juurikaan reagoitu.⁷⁴⁵ Myös suomalaiset kustannustalot saivat sapiskaa.

”Tällaisen ´sadon´ kasvattajien joukosta erottuvat erityisesti ´Otavan´ sekä ´Tammen´ oikeistososiaalidemokraattiset virkailijat. Muuten juuri nämä nostivat esille B. Pasternakin neuvostovastaisen kirjan ´Tohtori Zhivagon´ kiiruhtaen julkaisemaan siitä suurpainoksen”⁷⁴⁶

Kekkonen Neuvostoliiton vierailun yhteydessä toukokuussa 1958 suomalaiset kommunistijohtajat olivat saaneet kovasanaisen uhkauksen ylimmästä neuvostojohdosta:

”Koslov oli sanonut, että jos suomalaiset jatkavat neuvostovastaista kirjoitteluaan lehdistössä, on myös Neuvostoliitossa pakko siihen vastata ja siitä on seurauksena sodan edellinen tila, joka ei ole hyväksi.”⁷⁴⁷

Suurlähettiläs Wuori varoitteli Kekosta joulukuussa 1958 seuraavaan tapaan:

”Suomessa julkisuudessa esitetyt harkitsemattomat lausunnot ovat antaneet aiheen Nliiton viralliselle lehdistölle vastata samalla mitalla, eikä se ole onneksi Suomen suhteille itään.”⁷⁴⁸

Neuvostoliiton Suomen suurlähetystön asiantuntija Filippov ja avustaja Akulov olivat käyneet ulkoministeriössä valittamassa Suomen lehdistön kirjoittelusta. Ulkoministeriön virkamiehen kirjeestä Kekkoselle käy tarkemmin

---

asiassa”. Juhani Suomen arvion mukaan etenkin Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat kuuluivat tähän ryhmään. Hänen mielestään tämä selittyi pitkälti Eljas Erkon käsityksillä, joka ”suhtautui epäluuloon, jopa avoimen kielteisesti Neuvostoliittoon, mikä joskus ilmeni hämmästyttävän pienissä asioissa”. Suomi arvioi, että Kekkonen ja Erkko tunsivat kaikesta huolimatta toisiaan kohtaan kunnioitusta. (emt., 278–279).

⁷⁴⁴ US 8.1.1959, 6 *Idänsuhteiden perusta*.

⁷⁴⁵ Suomi 1992, 101–102.

⁷⁴⁶ KU 22.11.1958, 7 *Ennätysvuosi neuvostovastaisen kirjallisuuden julkaisemisessa, Izvestija arvostelee Suomen kirjaviikon satoa*. (KU - SIB).

⁷⁴⁷ Muistiinpanoja Teuvo Kujalan matkaselostuksesta 5.6.1958 SKP:n kk ptk. 5.6.1958. (KANA.)

⁷⁴⁸ Wuori Kekkoselle 10.12.1958. Kekkonen vuosikirja 1958. (UKKA.)

selville, että nämä ”harkitsemattomat lausunnot” koskivat Neuvostoliiton ja Kiinan suhteita käsitteleviä uutisia.

” - kiinnittää Suomen hallituksen huomion siihen Neuvostoliiton ja Kiinan välejä koskevaan kirjoitteluun parin viime viikon aikana, jota eräät lehdet, kuten Helsingin Sanomat, Uusi Suomi ja Kauppalehti ovat harjoittaneet. Ne ovat ehkä tarkoituksellisesti ja Suomen ja Neuvostoliiton suhteita vahingoittaakseen, osallistuneet siihen tosiasioita karkeasti vääristelevään parjauskampanjaan, joka eräissä länsimaissa on käynnissä Neuvostoliittoa ja Kiinaa vastaan. Myöskin STT on ollut mukana levittämässä näitä vääriä käsityksiä.”⁷⁴⁹

Virkamies lisäsi vielä omana näkemyksenään Kekkoselle, että:

”Ymmärtäen hyvin, että ennakkosensuurista vapaata lehdistöä ei voida pakkotoimenpitein estää tämäntapaisesta kirjoittelusta, hra Filippov kuitenkin sanoi uskovansa, että UM voi saada asiassa parannuksen aikaan.”

Myöhemmin, toukokuussa 1959 ulkoasiainministeri Törngren piti puheen Suomen Kulttuurirahaston lehtimieskursseilla, jossa hän totesi muun muassa, että:

”Toivon vain sitä, että ulkopoliittisia kysymyksiä käsiteltäisiin lehdistössä ja yleensäkin julkisessa keskustelussa kiihottomasti, asiantuntevasti ja vastuuntuntoisesti.”⁷⁵⁰

Matti Klingen tulkinnan mukaan yöpakkasten tuloksena olikin Suomen mediakulttuurin selvä muuttuminen itsesensuurin suuntaan. Hänen mielestään talvi 1958–59 oli suomalaisessa mielipiteenmuodostuksessa tärkein murroskohta sitten vuosien 1944–45. Klingen mielestä Paasikiven päiväkirjat osoittavat, että myös vuosina 1948–50 Neuvostoliitto oli kiinnittänyt paljon huomiota Suomen lehdistön kirjoitteluun.⁷⁵¹ Samat neuvostopalautemekanismit olivat siis käytössä kymmenen vuoden välein.⁷⁵²

Hruštšovin haastattelu sivu suun

Pennanen ja Tanninen tekivät sulassa sovussa yhteistyötä Leningradissa. Suomalaiset Moskovon-kirjeenvaihtajat olivat kuitenkin melkoisessa uutispimennossa. He eivät esimerkiksi saaneet lainkaan tietoja Kekkonen sairastumisesta. Vasta viime vuosikymmenen aikana tehty lähihistorian tutkimus on kertonut, että Kekkonen sairastui Leningradin matkansa aikana. Hän sai heti ensimmäisen vierailupäivän iltana vakavan sappikivikohtauksen ja joutui poistumaan kesken baletin juhlanäytöksen. Kohtaus uusiutui paluumatkaa edeltävänä yönä. Esimerkiksi Tannisen Kekkonen paluumatkalle lähtö -jutussa todetaan ingressissä ympärilyövästi vain, että:

⁷⁴⁹ Vahervuori Kekkoselle 29.12.1958. Kekkonen vuosikirja 1958. (UKKA.)

⁷⁵⁰ Törngrenin puhe 10.5.1959. Kekkonen vuosikirja 1959. (UKKA.)

⁷⁵¹ Klinge 2001, 29–30.

⁷⁵² Ks. seuraavasta neuvostopalautetulvasta 1960–70-lukujen vaihteessa s. 323.

"Tasavallan presidentti Urho Kekkonen sanoi tänä aamuna Leningradin asemalla uskovan, että hänen vierailunsa voimakkaasti lujittaa Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä." ⁷⁵³

Ja myöhemmin samassa jutussa:

"Lyhyessä vastauspuheessaan presidentti sanoi, että nämä muutamaiset päivät olivat olleet hänelle ja rouva Kekkoselle unohtumattomia niiden erittäin voimakkaiden vaikutelmien vuoksi, joita he olivat saaneet leningradilaisten työstä ja elämästä."

Osittain uutisten "tyhjiys" johtui varmasti normaalista vaitonaisuudesta vierailutiedottamisesta, mutta osittain ehkä myös kirjeenvaihtajien huonosta venäjän kielen taidosta. Kun päämiesten neuvottelut olivat ohi, jutut onnellisesti lähetetty Suomeen ja kotitoimitusten kiitokset vastaanotettu, suomalainen kirjeenvaihtajakaksikko pääsi rentoutumaan Kirovin ooppera- ja balettiteatteriin. "Kivi ja kukka" -nimisen baletin väliajalla he naureskelivat rentoutuneesti pienessä aition eteisessä, kunnes ovi aukesi ja Hruštšov turvamiehineen tuli heidän seuraansa. Pennasen kertomana versio kuului näin:

"Pääministeri Hrushtsev poistui väliajaksi saapuakseen hetkeä myöhemmin vielä hyvästelemään tasavallan presidenttiä ja hänen puolisoaan. 'Ja hatsu proshhtshatsja' haluan hyvästellä, sanoi pääministeri hieman kysyvästi katseleville alaisilleen." ⁷⁵⁴

Tannisen versiosta paljastuu keitä "kyselevästi katselevat alaiset" todellisuudessa olivat:

"Kesken kaiken ovi aukesi. Sieltä astui seuraamme Nikita Sergejevitš Hruštšev turvamiehineen. - Hyvää iltaa, Suomen lehdistö, Hruštšev sanoi. - Hy..hy..hyvää iltaa, änkytti Suomen lehdistö. Jarnolla oli mittava maallinen varsi, painoakin melkein sumopainijan mitoin. Vatsaa oli Hruštševillakin. Siinä oli kaksi suurta vatsaa vastakkain pienessä tilassa ja minä, hoikka poika vielä silloin, seinää vasten painettuna. - Miten on kohdeltu Suomen lehdistöä, onko annettu ruokaa? - hyvin on kohdeltu, herra pääministeri, oikein hyvin. Siinä me olimme, me kaksi suomalaista uutishaita, edessämme Neuvostoliiton korkein johtaja tarjoutumassa ilmiselvästi haastateltavaksi selvitettyään juuri Suomen presidentin kanssa vakavan kriisin maittemme välillä. Emmekä me saaneet suustamme minkäänlaista kysymystä. Syy oli tietenkin kielitaidon kapeus. - - Tätähän me emme koskaan kenellekään kerro, me lupasimme Jarnon kanssa toinen toisillemme." ⁷⁵⁵

Episodi on hyvä esimerkki siitä, miten kirjeenvaihtajien kielitaito voi olla kompastuskivenä ja toisaalta myös siitä, miten kirjeenvaihtajien tuotoksista saa parhaimmillaankin näkyviin vain osatotuuksia työprosesseista. Pennasen poika Jotaarkka toimi aika ajoin kotioloissa isänsä tulkkina ja isä-Pennasella oli apuna myös useita keskustukomitean järjestämiä virallisia tulkkeja. Yksi tulkeista oli nimeltään Lisorkin, jonka isä-Pennanen lähetti kerran kuuntelemaan Neuvostoliiton puolustusministerin puhetta ja tekemään siitä myöhemmin referaattia.

⁷⁵³ US 26.1.1959, 5 *Sydämelliset hyvästelyt Leningradin asemalla.*

⁷⁵⁴ KU 24.1.1959, es *Vierailun poliittinen puoli saatiin päätökseen eilen, Kauppaneuvottelut aloitetaan niin pian kuin Suomen taholla ollaan valmiita - Kekkonen tapasi Hrushtshevin eilen kahdesti.*

⁷⁵⁵ Tanninen 1996, 48.

”Kun Lisorkin tulee niin sillä on pitkät muistiinpanot ja isä kysyy, että tota mikä oli pääajatus ja toveri Lisorkin katsoi kauhistuneena, että ei toverilla ollut mitään pääajatusta.”⁷⁵⁶

Jotaarkka Pennanen kertoi Reijo Nikkilän haastattelussa myös, että hänen isänsä ja Aarne Tanninen työskentelivät paljon yhdessä ja vaihtoivat tietoja keskenään. Aarne Tanninen kertoo yhteistyöstä seuraavaan tapaan:

”Jossain vaiheessa päivää yleensä puhelin Pennasen kanssa, koska meillä oli sellainen suhde. Me olimme melkein päivittäin puhelinyhteydessä toisiimme. Oli selvä roolijako. Minun tehtävänä oli kertoa Kansan Uutisten toimittajalle, mitkä olivat päivän uutiset ja sitten aikansa ihmeteltyään Jarno sanoi: ‘Jaaha, joo se on mielenkiintoista ja aina totesi lopuksi, että kyllä se Tass ne sinne Kansan Uutisille antaa’. Sitten me saatoimme ryhtyä puhumaan syvällisistä elämänfilosofisista kysymyksistä, jotka meitä kumpaakin kiinnostivat.”⁷⁵⁷

Tanninen sai Pennasen taiteilijaystävistä arvokkaita tietolähteitä.

Lähteistä vielä, yrititkö törmätä tällaisiin maanalaisiin julkaisuihin, joita oli liikkeellä?

”Tottakai me tiesimme niistä, oli meillä oma tietoverkosto. Tuttavat. Esimerkiksi Pennasen kautta tutustuimme taiteilijapiireihin, tällaisia tuttaviamme meillä oli sekä Lindmarkerilla että minulla. Kuulimme paljon mitä tapahtui kulttuurimaailman puolella.”⁷⁵⁸

Wuori kertoi noottikriisin ratkaisun

Noottikriisi syksyllä 1961⁷⁵⁹ oli merkittävin Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin liittynyt yksittäinen ulkopoliittinen tapahtuma 1960-luvulla.⁷⁶⁰ Moskovan-kirjeenvaihtajat elivät tiedon niukkuudessa ja taas kerran suurlähettiläs Wuoren hyöty Tanniselle käy hyvin selville. Seuraava pitkä sitaatti on Tannisen haastattelusta.

”Silloin kun tämä noottikriisi tuli. Sehän tapahtui sillä tavalla, että Moskovassa oli käynnissä siihen aikaan puoluekokous. Se tuli julki puoluekokouksen viimeisenä päivänä. Viimeistä edellisen päivän iltana Moskovan radio luki siitä lyhennelmän, nootista, joka oli lähetetty Suomeen. Tasavallan presidentti Kekkonen oli silloin Yhdysvalloissa ja Wuori oli pyytännyt, että sitä ei julkistettaisi, ennen kuin Suomen tasavallan presidentti olisi päässyt siihen tutustumaan, mutta venäläiset eivät siitä välittäneet vaan omista syistensä julkistivat sen saman tien. Soitin Eero A:lle. Lindmarker soitti ensin minulle, hänellä oli ollut radio auki ja oli kuullut tällaisen homman ja lopulta ymmärrettyäni mistä oli kysymys soitin Eero A:lle ja hän vahvisti asian. Oli hirveän kiire, myöhään illalla. Tein vain yhden kysymyksen, miten meidän käy? Ja Eero A. vastasi siihen ja siinä jutussa, jonka minä siitä tein (Tanninen lähtee hakemaan juttua). Myöhään yöllä tehty tämmöi-

⁷⁵⁶ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.)

⁷⁵⁷ Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁷⁵⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁷⁵⁹ Gromyko luovutti nootin Wuorelle lokakuun 30. päivänä 1961 kello 9.15. (Rautkallio 1992, 162.)

⁷⁶⁰ Neuvostoliiton Suomelle lähettämän nootin tarkoituksesta on esitetty monia tulkintoja. Sen on väitetty liittyneen Neuvostoliiton sisäiseen valtataisteluun, suurvaltopoliittiseen tilanteeseen (etenkin Saksan tilanteeseen) sekä Suomen sisäpolitiikkaan (presidentin vaaleihin). Noottikriisin takia Kekkonen vastaehdokkaaksi vaaleissa asettunut Honka luopui ehdokkuudesta ja häntä kannattanut liittoutuma hajosi. (Vihavainen 1991, 59–69.) Vihavaisen (emt., 71) mielestä sekä yöpakkaset että noottikriisi ymmärrettiin väkivallaksi, ja ne saattoivat pakottaa varovaisuuteen. ”Noottikriisin jälkeen saatettiin mieluummin vaieta kaikesta Neuvostoliittoa koskevasta kuin ilmaista kriittisiä ajatuksia avoimesti.” Hannu Rautkallion (1993, 29) mielestä noottikriisin jälkeen Kekkonen varmisti lopullisesti vallankäyttönsä.

nen lyhyt juttu, että *‘Wuori vain kymmenen minuuttia Gromykon luona’* kesti vain kymmenen minuuttia, herätti Moskovan tarkkailijoiden (Tannisen naurua) keskuudessa erittäin suurta huomiota. Epävirallisena arveluna Moskovassa esitettiin varsinaiset neuvottelut sen jälkeen kun niiden ajankohdasta ja paikasta on ensin sovittu diplomaattisten kanavien kautta tultaisiin käymään suoraa erittäin korkealla tasolla. **Vastaus, jonka Eero A. Wuori minulle suoraan antoi oli, että hänen käsityksensä on, että se tullaan ratkaisemaan Kekkonen ja H:n neuvotteluissa ja tuota en minä voinut sellaista panna Eero A. Wuoren nimiin, vaan täytyi sanoa vain epävirallisena arveluna**, mutta minusta oli tähdellistä tai merkittävääkin, että Wuori ensisilmäyksellä näki mikä oli pelin henki, että tällainen nootti tulee laukeamaan ja että se laukaistaan korkeimman tason neuvotteluissa. Ja tuota tuossa yritettiin sanoa. Tuolla tavalla ne lähteet oli peitetty. Jotta aiheuttaisi läh-teille itselleen mitään ongelmia.”⁷⁶¹

Tanninen uutisoi tapauksen aluksi lyhyesti Uuden Suomen etusivulla. Tavanomaiseen tapaan Wuori ei ollut lähteenä näkyvissä. Suomi pääsi noottikriisiin ajaksi maailman lehdistön otsikoihin ja monet Moskovan-kirjeenvaihtajat pommittivat Tannista Suomi-kysymyksillään. Myös Yleisradio halusi Tanniselta noottikriisin aikana juttuja. Neuvostoliiton viestimissä nootista oli ainoastaan pieni maininta Pravdan sisäsivuilla.⁷⁶²

Wuoren ennustukset näyttivät muulloinkin osuvan oikeaan. Seuraavat katkelmat ovat Tannisen kirjeenvaihdosta kotitoimituksen kanssa.

”Eero A. oli edelleen sitä mieltä, että kyllä Kekkonen lopulta päättää, että Eftaan lähde-tään, koska paine on niin kova. Tuli täältä sitten mitä tuli.”⁷⁶³

Toisaalta ajan myötä myös Tannisen oma kokemus alkoi kantaa satoa.

”- - Joten kyllä se on hurskasta toiveajattelua, että meillä vielä voitaisiin pitää jotkin vaalit sotkematta niihin ulkopoliittikkaa. Täältäpäin se kuitenkin sotketaan asiaan.”⁷⁶⁴

Pennasen jälkeen Moskovaan kirjeenvaihtajaksi tullut Aarre Nojonen ei uutisoinut lainkaan noottikriisiä sen alkuvaiheissa 31.10–3.11.1961. Yleisradiolle hän antoi kuitenkin myöhemmin puhelinraportin Novosibirskin neuvotteluista. Siitä käy hyvin ilmi neuvostoliittolaisen osapuolen viralliset näkemykset ja se, että nootilla oli monta kohdetta.

”- - pääministeri Hrustshovin lounaalla pitämän puheen tekstin sain juuri äsken käyt-töni ja pikainen tutustuminen siihen osoittaa sen (Novosibirskin neuvottelut) erittäin suurimerkitykselliseksi. Suuresti valittaen on Neuvostoliiton todettava, sanoi pääminis-teri, **ettei Neuvostoliitto voi pitää Pohjois-Eurooppaa minään rauhan ja puolueetto-muuden alueena, jona se on ollut tähän asti. Juuri tämä syy pakotti Neuvostoliiton lähettämään nootin Suomelle, jotta voitaisiin neuvotella Suomen ja Neuvostoliiton rajo-jen lujittamisesta.** Nyt on tehtävä kaikki ennen kuin se on liian myöhäistä, **länsisaksa-laisten militaristien ja kostosodanhautojen** käsien sitomiseksi, hän lisäsi ja huomautti Neuvostoliiton pyrkivän tähän toiminnallaan rauhansopimuksen aikaansaamiseksi. Län-si-Saksan ja Nato-liiton kasvanut poliittinen ja sotilaallinen aktiivisuus Tanskassa ja Nor-

⁷⁶¹ Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995. Rautkallion (1992, 142) mukaan Wuori oli noottikriisin tapahtumien polttopisteessä Moskovassa, mutta täysin tietämätön siitä, että Kekkonen oli sopinut nootista Hruštšovin kanssa. Tannisen haastattelussa kertoman perusteella Wuori oli kuitenkin varsin nopeasti tietoinen uhkaavan nootin ratkaisuta-vasta. Nevakivi (1992, 344) toteaa Wuori-elämäkerrassaan, että ”noottikriisi oli kaikessa vakavuudessaan Wuorelle vähemmän hermostuttava kuin vuoden 1958 kriisi”.

⁷⁶² Tanninen 1996, 107–118.

⁷⁶³ Tanninen kotitoimitukselle. 7.6.1969. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁶⁴ Tanninen kotitoimitukselle. 20.2.1961. Kansio 22. (USA/KA.)

jassa ovat kärjistäneet tilannetta Itämeren maissa. Tanskan ja Norjan johtohenkilöt ovat kuitenkin Neuvostoliiton nootin jälkeen katselleet maittemme sotilaallisia yhteyksiä ja Länsi-Saksaa ruusunpunaisin silmälasein Hrustshov lisäsi ja huomautti, että Norja jopa kutsui **Länsi-Saksan sotaministerin Straussin** Norjaan keskustelemaan sotilasyhteistyöstä. Kansainvälisen jännityksen lisääntyminen vaatii Suomen ja Neuvostoliiton yhteistyön tehostamista. Se vaatii vankkaa luottamusta siitä, että Suomi jatkaa huomenna-kin sitä valitsemaansa ulkopoliittista suuntausta, jota se tänään noudattaa. Toisin sanoen Paasikiven-Kekkosen linjaa, jota kohtaan Neuvostoliitolla on täysi luottamus Hrustshov lisäsi. Suomen puolueettomuus on eräs Pohjois-Euroopan ja Itämeren alueen rauhan ja turvallisuuden takeita, korosti pääministeri ja lisäsi **Neuvostoliiton olevan syvästi huolissaan Suomen oikeistopiirien ja tannerilaisten toiminnasta, joka tähtää neuvostoystävällisyyden vahingoittamiseen. Me kysymme, hän lisäsi, pyrkivätkö nämä piirit palauttamaan aseveljeyden länsi-saksalaisrevansismin ja militarismin kanssa.** Varsinainen kummankin osapuolen hyväksymä virallinen tiedonanto, jossa ehkä tullaan sanomaan neuvottelujen aikana käsitellyistä kysymyksistä ja niistä esitetyistä näkemyksistä, kommunikoa tullaan julkaisemaan vasta huomenna ja kaikesta päättäen vasta sen jälkeen, kun presidentti Kekkonen ja muut suomalaiset ovat saapuneet takaisin Moskovaan. - -".⁷⁶⁵

Oili Tannisen innovaatio: arkea pakinoissa

Aarne Tannisen vaimo, kuvataiteilija ja kirjailija Oili Tanninen avusti Uutta Suomea Moskovasta. Näin ollen Tannisia voidaan hyvällä syyllä pitää ensimmäisenä Moskovan-kirjeenvaihtajapariskuntana, jotka kummatkin tekivät journalistista työtä. Heidän työnjakonsa oli selvä: Aarne hoiti uutispuolen ja Oili keskittyi ajattomampaan feature-aineistoon. Oili myös kuvitti joitakin omia sekä miehensä juttuja piirroksin.⁷⁶⁶ Myöhemmin Oili Tanninen julkaisi Moskovan kokemuksistaan kirjankin, *Samovaarin* (1963).

"Petäjaniemi sanoi, että pitäisi kirjoittaa vähän kevyempiä juttuja. Yritin mutta ei siitä mitään tullut. Oili sanoi, että annas kun minä kirjoitan."⁷⁶⁷

1950-luvulla ja vielä pitkään myöhemminkin neuvostoarki esiintyi vain harvoin suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuissa. Arjen kuvaaminen oli aivan oma taiteenlajinsa. Esimerkiksi Antti Karppinen piti Oili Tannisen pakinoita erittäin tärkeinä. Näin hän kertoi haastattelussa:

"Rouva Tanninen itse taiteilijana keksi näiden pakinoiden laatimisen tavallisten moskovaalaisten naapurien herttaisesta ja miellyttävästä elämästä tavallisina ihmisinä, joilla poliittinen elämä on kaukana, ja joissa paistoi tämä venäläinen myötämielisyys ja sydämellisyys ja vieraanvaraisuus ja lapsirakkaus ja kaikki sellaista mikä yhtäkkiä antoi väriä ja lämpöä sille reportaashille, joka muuten hyvin usein pysähtyi tilastojen kommentoimiseen joka nyt ei suomalaista lukijaa millään lailla kiinnostanut. **Ja tämä oli Oili Tannisen sanoisinko suuri innovaatio, johon niin paljon kuin ymmärsin, kukaan ei suhtautunut arvostellen. Koska siinä oli tavallisten ihmisten ja konkreettisten ihmisten elämä ilman omia järkeilyjään.** Kun sitten vähitellen huomattiin, että tässä kerrottiin elämän vaikeuksistaikin, niin niitähän kohdistui Suomessakin tavallisiin ihmisiin, heidän taloutensa on rajoitettu, mutta lisänä oli lisäksi myötämielinen suhtautuminen näihin ihmisiin ja tämä oli mielestäni sellaisessa vaiheessa, kun oli ollut yöpakkasia tai muuta sellaista, niin todella virkistävää. Tavallaan erotettiin nämä tavallisten moskovaalaisten elämä siitä

⁷⁶⁵ Yle 24.11.1961 *Novosibirskin neuvottelut*. Rark2-kanta, ark-3018-4.

⁷⁶⁶ Ks. esimerkiksi US 26.6.1958, *6 Moskovalainen jättiläishotelli, Elämää ja näkymiä pilvenpiirtäjän liepeiltä*. (5, y). Kuvateksti Oilin piirroksen: Hotellin jokaisen kerroksen asukkaista huolehtii 'kerrostäti'.

⁷⁶⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

virallisesta 'mainstreamista', joka sitten ailahteli ystävyyteen ja sen kieltämiseen ja kaiken ja takaisin ystävällisyyteen ja niin poispäin tilanteiden mukaisesti." ⁷⁶⁸

Myös Uuden Suomen toimitusjohto oli erittäin tyytyväinen Oili Tannisen "elävään" kirjoittamiseen.

"Ja vaimosi jutut, ne hän ovat suorastaan herkkupaloja, niissä on otettu inhimillinen elämä juuri sillä tavoin kuin se ottaa pitääkin. Ja tyyllisesti ne ovat kaiken lisäksi kuten jo sanoin todellisia helmiä nykypäivän kiireisen journalismin enemmän tai vähemmän rikkaruohoisessa kentässä." ⁷⁶⁹

Pennasen sisäinen kriisi

Jo ensimmäisen vuotensa aikana Jarno Pennanen oli selvästi joutunut sisäiseen kriisiin. Hän oli kommunistilehden edustajana Neuvostoliitossa ja eli suurimmaksi osaksi Neuvostoliiton maksamilla palkoilla⁷⁷⁰, mutta hänen oli yhä vaikeampi hyväksyä monia isäntiensä virallisia näkemyksiä. Hän näki omin silmin sosialistisen teorian ja käytännön välillä ammottavan kuilun. Ukrainan matkan ja Pasternakin tapauksen uutisoinneista on luettavissa kirjeenvaihtajan "silmiä avautuminen" tai jo aikaisempien epäilyjen vahvistumista. Lokakuun vallankumouksen juhlinnasta kertovan juttunsa⁷⁷¹ hän aloittaa poikkeuksellisesti:

"Miksi he aamuvarhaisesta kantavat kokoontumispaikoille punaisia lippuja? Miksi he saapuvat parhaissa vaatteissaan? Miksi he 41 vuoden aikana näpertävät joka juhlaan uusia koristuksia, tekevät uusia kannettavia jättiläiskuvioita? Miksi he yhdistävät liehuvien viirien värejä saaden koko Moskovan aaltoamaan alati vaihtuvana värimerenä? Miksi he marssivat Punaiselle torille?"

Pennanen ymmärtää vähitellen sotilasparaatin tarkoituksen, mutta ei ymmärrä edelleenkään urheilijoiden ja työläisten kulkueen tarpeellisuutta, kunnes hän löytää iskulauseita: "Ei ole nopeutta, jota emme haluaisi ylittää. Ei saavutusta, jota emme haluaisi ohittaa."

"Enkä minä ihmettele enää. On luonnollista, että koko Moskovan liikenne pysähtyy, että miljoonat ihmiset kokoontuvat - -."

Pennasen vuoden 1959 vallankumousjuhlien aikaisessa journalismissa kiinnitetty huomio kulttuuriaiheiseen taustajuttuun, joka on otsikoitu mitäänsanomattomasti *Ehrenburg viljelee kukkia, matkustaa ja kirjoittaa*.⁷⁷² Jutussa Pennanen kertoo neuvostoyhteiskunnan pinnan alla tapahtuvista muutoksista, mutta ei heti juttunsa alussa.

⁷⁶⁸ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

⁷⁶⁹ Autio Tanniselle 23.12.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁷⁰ Suojelupoliisin tietojen mukaan Pennanen sai juttupalkkioita myös neuvostolehtiin kirjoittamistaan jutuista. Suopon raportin mukaan "Parhaan sikäläisen juttupalkkion on hän siellä ollessaan saanut Izvestijalta ja on se ollut 1800 ruplaa yhdestä jutusta". (Suopon raportti 28.4.1958 Pennasen mappi. (SUPOA.)

⁷⁷¹ KU 8.11.1958, 12 "Kehoitamme Leniniä ottamaan huomioon avaruusliikenteen...", ajatuksia Lokakuun vallankumouksen päivänä.

⁷⁷² KU 8.11.1959, 9.

”Literaturnaja Gazeta. Kirjallisuuslehti on lähettänyt kokonaisen brigadin kirjailijoita kuuhun ja julkaisi juuri heidän ’lunagramminsa’, kuusähkeensä, joista monet olivat runomuotoisia. - - Lunagrammin asemasta selostankin Ehrenburgin Trud-lehdelle antamaa haastattelua, josta edellä oleva tieto on peräisin ja jossa hän myös puhuu maallimmista matkoista. - - **Ehkäpä kirjan ilmestymistä voi pitää osuvana siitä pinnanalaisesta jännityksestä, jonka tuntee Neuvostoliiton maalaustaitteessa ja maalareissa.** Impressionismi mainitaan puolittunnustettuna yhä useammin sinä tunnuksena, joka horjuttaa tähän asti vallinneen yksipuolisen akateemisuuden lujia linnakkeita. Mielikuvaa tästä uudistumisprosessista vahvistaa sekin, että uutena painoksena ilmestyy myös Ehrenburgin ’ranskalaisia vihkoja’, jota on täydennetty esseellä Pablo Picassosta.”

Jarno Pennasella oli kahnauksia neuvostoviranomaisten kanssa. Antti Kovanen oli kertonut Pennaselle, että neuvostoliittolaiset kuuntelivat ja tiesivät kaiken, jokaisen yksityiskohdankin missä he ovat olleet ja mitä tehneet. Hän halusi keskustella näkemistään ongelmista ja epäkohdista muiden kanssa, mutta viranomaiset eivät halunneet moisiin keskusteluihin osallistua.⁷⁷³

Pennasen poika Jotaarkka kertoi Nikkilän haastattelussa:

”Välit olivat välillä jo aika kireet, mutta ne eivät kai koskaan kokonaan poikenneet, menneet katki, mutta mä tiedän, että isä olis halunnut jäädä vielä vähäksi aikaa Neuvostoliittoon ja mä luulen, että se oli venäläisten vaatimuksesta, että meidän oli sitten sen kolmen vuoden päästä lähdettävä. Ja ehkä tota siihen vaikutti myöskin se, että seurusteli myöskin justinsa sellasiens ihmisten kanssa, jotka eivät olleet niin kuin välttämättä niin kovin hyväksytyjä tässä virallisessa protokollassa.”⁷⁷⁴

Suojelupoliisi seurasi tarkkaan Pennasen Moskovan-vaikkeuksien kehittymistä. Se sai tietoja etenkin Pennasen Suomen-käyntien yhteydessä haastatteleamalla muun muassa Pennasen ”etäisiä sukulaisia”. Huhtikuussa 1958 paljastui esimerkiksi, että Pennanen kävi Kremlissä kolme kertaa viikossa ja vain erikoistilaisuuksiin vaadittiin erityinen kutsukortti. Samassa yhteydessä Suopolle selvisi, että Pennaselle oli määrätty Suomessa maksettavaksi yli miljoonan markan edestä veroja.⁷⁷⁵

Suojelupoliisi tiesi jo syksyllä 1958, että SKP:n keskuskomitean kansainvälinen jaosto oli tyytymätön Pennasen työhön Moskovan-kirjeenvaihtajana. Suojelupoliisin tietojen mukaan jaosto päätti kokouksessaan järjestää koko Moskovan-uutispalvelunsa uudelle pohjalle. Uuden kirjeenvaihtajan tehtäväksi tulisi toimia SKP:n yhdysmiehenä NKP:n pää-äänenkannattajaan päin. Uuden kirjeenvaihtajan lähettämisestä oli alustavasti sovittu NKP:n puoluevaltuuskunnan Suomen vierailun aikana SKP:n 40-vuotisjuhlien aikana.⁷⁷⁶ Seuraava sitaatti on suojelupoliisin raportista 26.11.1958:

”Toimittaja Jarno Pennasen toiminta Kansan Uutisten Moskovan kirjeenvaihtajana on herättänyt SKP:n johdon taholla tyytymättömyyttä sen johdosta, että Pennanen on kiinnittänyt liikaa huomiota kulttuurikysymyksiin ja muihinkin sivuasioihin eikä ole osoittanut tarpeeksi päteväksi poliittisten asioiden huomioitsijana.”

Antti Karppinen Suomen Moskovan-suurlähetystöstä seurasi Pennasen kriisin kehittymistä paikan päällä. Karppisen kiinnostavan ja uskottavan arvion

⁷⁷³ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.)

⁷⁷⁴ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.)

⁷⁷⁵ Suojelupoliisin raportti 28.4.1959. Pennasen mappi. (SUPOA.)

⁷⁷⁶ Suojelupoliisin raportti 26.11.1958. Pennasen mappi. (SUPOA.)

mukaan Pennanen edusti ”edistyksellistä sosialismia” ja etsi Moskovasta 1950-luvun lopussa samankaltaista innoitusta kuin hänellä oli ollut 1930-luvulla.

”Yhtäkkiä hän havaitsi, että tällainen, sanoisinko edistyksellinen suhtautuminen ja liberaalisocialismi ei Moskovassa kelvannutkaan - - Hän oli etsinyt samanhenkisiä, sanoisinko majakovski-tyyppisiä ihmisiä, 30-luvun intellektuelleja, 30-luvun alun, varsinkin sodanjälkeisestä sukupolvesta ja siinä oli Voskrisenskij ja Jevtushenko ja niin pois päin, mutta tämä ei sitten kelvannut. Hän rupesi varmastikin itse ja hänen vaimonsa huomaamaan, että oli suuri kuilu sen välillä, mikä oli sallittua mikä taas neuvostoliittolaisen venäjänkielisen kirjailijaliiton ja sen journalien syynin välitse jossa jokainen kirjoitus ja kommentti oli keskuskomitean asianomaisten ideologisten osastojen tarkkailujen alaisena ja todellisuuden välillä. - - Nyt kun avautui Neuvostoliitto, niin he etsivät yhteyttä tähän, joka heitä oli silloin innoittanut ja silloin he totesivat, että toisaalta tällaisia ihmisiä oli olemassa, mutta toisaalta heistä ei voinut niin paljon kirjoittaa eikä paljastaa heidän ajatuksiaan eikä myöskään se, että julkisesti keskusteltiin näistä aiheista, se ei enää näissä raameissa ollut sopivaa. - - Tämä on pelkästään otaksumaa: Keskuskomitea oli huomannut että Pennanen varmasti oli ei-provokatorinen ihminen, vaan edistyksellinen sosialisti, mutta ehkä näissä olosuhteissa ja historiallisella hetkellä, hän oli sopimaton. Ja näin ollen painostettiin - - Ilman suurempia seurauksia asianosaisille ihmisille, paitsi että vietiin ammatti.”

Vaikeudet jatkuivat Suomessa

Jarno Pennanen joutui vuoden 1960 kesäkuussa palaamaan Suomeen eikä hänelle enää sen jälkeen millään löytynyt töitä poliittisten järjestöjen SKDL:n eikä SKP:n piiristä.

”Isälle kävi aika huonosti siis siinä, että mistä se oli hyvin masentunu, että silloin, kun hän tuli Suomeen, niin hän olisi halunnut saada tuota niin työtä, mitä tahansa työpaikkaa, mutta hänen ainoa toivomuksensa oli, että hän ei halunnut neuvostoliittolaista työnantaja. Työ mitä hänelle tarjottiin oli stilistinä APN:llä ja joka oli lukija, niin se oli niin kuin aika loukkaavaa, et sen mä muistan, että meillä oli hyvin vaikeeta se ensimmäinen vuosi, kun tota Neuvostoliitosta tultiin.”⁷⁷⁷

Pennaselle annettiin aluksi lupa kirjoittaa Kansan Uutisiin arvosteluja, mutta lopulta tämäkin työsaara umpeutui. Syynä oli Pennasen puoluekriittinen lehtikirjoitus, joka oli julkaistu Helsingin Sanomissa (6.1.1961, 16 *Vasemmistokirjailijain A ja B*).⁷⁷⁸ Kirjoituksessa Pennanen toteaa varovaiseen sävyyn muun muassa, että:

”Neuvostoliitossa maanpakolaisena oleskelleiden, siellä koulutuksensa saaneiden ja täällä illegaalissa työssä toimineiden joukko ei ole SKP:ssä saati sitten SKDL:ssä määrällisesti suuri. Mutta se on kieltämättä vaikuttanut tehokkaasti toimitsijakoulutukseen niin Siro-la-opistossa kuin järjestöissä. Se on monessa mielessä, varsinkin SKP:n piirissä, luonut niin sanoakseni hallitsevan puoluetyylin.”

Pennanen on itse dokumentoinut ratkaisevan puhelinkeskustelun postuumisti julkaistuun muistelmakirjaansa *Tervetultua tervemenoa* (1970).

” - Me olemme nyt käsitelleet sinun kirjeesi, ja minä ilmoittaisin päätöksen. Puhuja oli Mirjam Suvanto. Hän teki ilmoituksensa Kansan Uutisten toimitusneuvoston puheenjoht-

⁷⁷⁷ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.)

⁷⁷⁸ Suojelupoliisin arkiston raportissa 9.1.1961 on lehtikirjoituksen päivämäärä väärin 6.1.1960.

tajana. Toisena siinä tehtävässä. Mauri Ryömän seuraajana. Koetan selostaa tiedotusta. Mirjam Suvanto luki ilmeisesti paperista. - Sinä olet valittanut Kansan Uutisten toimitusneuvostolle toimituksen päätöksestä, jossa sinua kiellettiin kirjoittamasta lehteen. Toimitusneuvosto on käsitellyt asiaa ja hyväksyy toimituksen menettelyn. Päätös on toistaiseksi voimassa. Mutta sinulla on oikeus vastaisuudessa kirjoittaa lehteen, jos päätoimittaja hyväksyy kirjoituksesi ja jos toimitus katsoo, että sinun suhtautumisesi lehteä julkaiseviin järjestöihin on sellainen, että sinun kirjoituksiasi voidaan lehdessä julkaista.”⁷⁷⁹

Suomeen palattuaan Pennanen kävi tapaamassa Hertta Kuusista, joka oli aikoinaan pyytänyt häntä Vapaan Sanan toimituspäälliköksi 1948, Kansan Uutisten päätoimittajaksi 1956 sekä 1957 luopumaan Kansan Uutisten päätoimittajan paikalta ja siirtymään lehden Moskovan-kirjeenvaihtajaksi. Pennanen oli pitänyt Kuusiseen yhteyttä Moskovassa ollessaan muun muassa vaimonsa Anja Vammelvuon kirjeisiin piilotetuilla viesteillä. Esimerkiksi joulukuussa 1958 Vammelvuon Kuusiselle lähettämän kirjeen toisen sivun kääntöpuolella oli Pennaselta seuraavanlainen leikittelevä salainen tiedonanto:

”Huomio huomio. Moskovan ohjeet hallituspulassa: (pätevät kaikissa hallituspulissa ja koko maailmassa) p.t.h.h (code: pitää tulla hyvä hallitus). Jarnon ohje: p.t.H.K. (Koeta arvata). Muuten koetan paraikaa kirjoittaa lyhyttä selkeää artikkeliaseitsenvuotissuunnitelmakouluuudistusrikoslainuudistusydinasekieltöberliininkysymys + neuvostoliittokirjomaaninäytelmää. (vaipuu menehtyneenä maahan, tervehtii ylösnousseena: Hyväää Uutta Vuotta Hertta. Toivoo Jarno).”⁷⁸⁰

Kuusinen samoin kuin Mauri Ryömäkin oli taannut Pennasen lainoja, jotka lopulta lankesivat puolueen maksettaviksi.⁷⁸¹

”Selostin hänelle (Hertta Kuusiselle, T.U.) lyhyesti epäilyksiäni, kokemuksiani ja kritiikkiä, joita minussa kaiken positiivisen ohella oli herännyt Neuvostoliitossa. Saatan ymmärtää Neuvostoliiton käytäntöä, mutta en teoriaa. Minun on pakko suorittaa maailmankatsomukseni tarkistus. En silti tuntenut vierautta kansandemokraattiseen liikkeeseen, päinvastoin - olihan se kolmekymmentä vuotta ollut poliittinen elämänilmani.”⁷⁸²

Pennanen suhtautui Moskovasta paluunsa jälkeen kriittisesti SKP:hen, ja hän kuului toisinajattelevaan Tilanne-ryhmään, johon SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta suhtautui erittäin kriittisesti. Tilanne-ryhmän (tai ”sivistyneistöryhmän”, ”Pennasen ryhmän”) toimia seurattiin hyvin tarkasti SKP:ssa, ja niistä raportoitiin useissa kokouksissa.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Pennanen 1970, 116.

⁷⁸⁰ Anja Vammelvuon kirje 28.12.1958. 5Ac (Hertta Kuusisen Arkisto/KANA.)

⁷⁸¹ SKP:n kk. sk. 21.8.1961. (KANA.)

⁷⁸² Pennanen 1970, 118.

⁷⁸³ SKP:n kk:n ptk. 13.1.1961; SKP:n kk:n ptk. 28.11.1962. Pöytäkirjan mukaan ”Pennasen ryhmä yrittää laajentaa toimintaansa suunnittelemalla kirjeopistotoiminnan aloittamista ja siihen liittyen kustannustoiminnan laajentamista mm. julkaisemalla jonkinlaista tietokirja-sarjaa”. Pennasen harjoittama ideologia arvioitiin muun muassa ”uskonnolliseksi sosialismiksi” (SKP:n kk:n ptk. 19.12.1962). SKP:n arvion mukaan Tilanne-ryhmän perustaminen oli jatkoa vuonna 1956 pinnalle nousseille puolueen sisäisille ideologisille erimielisyyksille. (Liite: Taustaa Tilanteesta. SKP:n ptk 13.2.1963. (KANA.); SKP:n kk:n ptk. 8.4.1964 ”Keskusteltiin neuvostoliittolaisen lehden Pennasesta julkaiseman kirjoituksen täällä Pennasen ryhmän keskuudessa aiheuttamasta kohusta, jossa on jo vastalauseita lähetetty lehden toimitukselle”. Poliittinen toimikunta suositti, ”että ainakaan tässä vaiheessa ei olisi asiallista tuoda kysymyksestä keskustelua Kansan Uutisten palstoille”).

Pennasen on epäilty saaneen rahallista tukea julkaisuilleen Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelulta CIA:lta⁷⁸⁴, mutta tälle tiedolle ei ole varmistusta. Hän perusti kotiinpaluunsa jälkeen muun muassa Tilanne-lehden. Jotaarkka Pennasen mukaan lehdessä käsiteltiin paljon niitä ajatuksia, joita hänen isällään oli Moskovon-kirjeenvaihtajakaudellaan herännyt.⁷⁸⁵ SKP:n johdossa todettiin, että Tilanne-lehdessä "Neuvostoliitosta ja kansandemokraattisista maista tuodaan esille vain kielteisiä ilmiöitä eikä nähdä niiden suurta eteenpäin menoa laisinkaan".⁷⁸⁶

Jarno Pennanen pelkäsi sekä itsensä että poikansa puolesta eikä halunnut, että tämä menisi käymään Neuvostoliitossa.⁷⁸⁷

Jo vuonna 1959 Pennanen kirjoitti "sisäistä kriisiään" myös runomuotoon. Nämä runot hän julkaisi Suomeen palattuaan omakustanteena vuonna 1960 Vesillelasku-kokoelmassa.⁷⁸⁸

Tannisen raportit kotitoimitukselle

Tanninen kirjoitteli kotitoimitukseen kirjeitä koko ulkomaankomennuksensa ajan, pääasiassa Petäjäniemelle. Näiden taustaraporttien aiheena olivat yleensä erilaiset ulkopoliittikan alaan kuuluvat keskustelut, joita Tanninen oli Moskovassa ja muuallakin kuullut.

"Randolph Churchill sanoi minulle Kieviissä: 'Minä olen tehnyt erehdyksen kun olen tullut tähän maahan ja minä pelkään, että Harold on tehnyt myös. Kysyin onko Macmillan samaa mieltä, ja hän sanoi, ettei Macmillan halua sitä ainakaan tunnustaa.'" ⁷⁸⁹

"Le Figaron kirjeenvaihtaja Bobrowski kertoi minulle Ranskan tšekäläisen suurlähettilään ulkopoliittisesta analyysistä. En ole oikein selvillä siitä, missä sarjassa tämä herra painii, mutta referoin nyt sitä kuitenkin lyhyesti, jos jotakuta kiinnostaisi." ⁷⁹⁰

"Yleensä on ollut hiljaista. Suomen nimeä ei ole edes mainittu lehdissä viime aikoina ja Tassin Helsingin kirjeenvaihtaja on pitänyt oikein kunnan rokulin. Noin viileästi arvioiden täällä tuskin kuitenkaan oikein pidettäisiin hallituspohjan muutoksista ja muista manöövereistä ainakaan nyt juuri tällä hetkellä. Hruhshtshev on ollut pääsiäisestä asti Mustan meren rannalla. Se kuinka lujasti ohjaket nyt hänellä ovat, ilmenee jo siitä että hän on kaikessa rauhassa voinut olla siellä näin kauan ja toiseksi siitä, ettei yhtään mitään ole tapahtunut tänä aikana. Aina optimistiset amerikkalaiset väittävät, että hän on vakavasti sairas. Tämä epäilyttävästi toiveajattelulta tuntuva väite on puhdasta yhteenlaskua: muistetaan hänen suuri ylipainonsa ja entinen railakas elämänsä, loman huomattava pituus lisätään näihin tekijöihin ja summaan vielä se, että näitä lomia on ruvennut olemaan kovin tiheästi. Ja taustana on se, että vuosia on 65. Viimeisimmässä lehtikonferenssissaan hän todella vaikutti väsähtäneeltä ja kalpealta, mutta hän oli juuri tehnyt Itä-Saksan matkan. Voroshilov sen sijaan on - eversti Viitasen tietojen mukaan - todella sairas." ⁷⁹¹

⁷⁸⁴ Rislakki 1982, 419.

⁷⁸⁵ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.)

⁷⁸⁶ SKP:n kk:n ptk. 19.12.1962. (KANA.)

⁷⁸⁷ Jotaarkka Pennasen haastattelu. (RNA.) Mauri Ryömä kuoli auto-onnettomuudessa marraskuussa 1958, ks. KU 29.11.1958, es ja 4 *Mauri Ryömä kuollut*.

⁷⁸⁸ Esim. Pennanen 1960, 10–11. Ks. myös *Rivit. Kootut runot*. (Pennanen 1966.)

⁷⁸⁹ Tannisen kirje, huhtikuu 1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹⁰ Tannisen kirje, huhtikuu 1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹¹ Tanninen Petäjäniemelle 23.4.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

"USA:n suurlähettiläs Thompson ja merkillistä kyllä Ruotsin Sohlman kannattavat sel- laista teoriaa, että Nikitalla on vaikeuksia omassa maassaan - väitetään jopa, että on ollut suoranaisia levottomuuksia maaseudulla." ⁷⁹²

Eero A. Wuoren keskeinen asema Tannisen tiedonlähteenä näkyy selvästi myös näissä raporteissa. Mielenkiintoinen on etenkin Wuoren näkemys Suomen ulko- poliittisen liikkumavapauden yhteydestä puolalaisten ja tšekkien vapauteen.

"Vuori sanoi, ettei hän uskalla kovinkaan paljon tässä eikä muissakaan asioissa perustaa siihen, että jännitys Euroopassa jatkuvasti lievenisi. Se ei hänen mielestään oleellisesti muuta meidän tilannettamme, toisin sanoen laajenna meidän ulkopoliittista toimintava- pauttamme sen suuremmaksi kuin se parhaimmillaan on ollut. - - Tässä yhteydessä Vuori viittasi asiaan, joka ei ainakaan minun mieleeni ole tullut. **Hän sanoi, että puolalaiset erityisesti silmäilevät mustasukkaisesti Suomen suuntaan, samoin tšekit ja tšekäläis- ten on jollakin tavalla otettava huomioon, että jos meidän liikkumavapautemme kas- vaa, samanlaisia vaatimuksia seuraa heti Puolasta ja Tšhekkoslovakiasta.**" ⁷⁹³

Tanninen välitti kirjeissä tietoja, joita hän ei voinut panna juttuihinsa muun muassa suurlähetystön varoittelujen takia.

"Ulkoministeriön Skandinavian osasto on saanut uuden johtajan. Hänen nimensä on Lunjkov ja hän on ollut virassaan lokakuun alusta lähtien. - - **Niin kauan kuin Lunjko- vin nimeä ei ole mainittu julkisuudessa täällä, minun on vähän arkaluontoista tietää hänestä mitään.** Ja tuskinpa hänen nimensä tulee esille ennen kuin itsenäisyyspäivän vastaanoton yhteydessä." ⁷⁹⁴

"Sotavanki nimeltä Valde Kauppinen on saanut pitkien prosessien jälkeen maastalähtö- luvan ja palaa Suomeen lähitulevaisuudessa. **Asiasta kiellettiin kirjoittamasta,** koska mainittu herra on Neuvostoliiton kansalainen ja täällä pelätään, että asian esille otto jul- kisuudessa käsitettäisiin taas hyökkäykseksi." ⁷⁹⁵

Kokoomuksen pää-äänenkannattajan ja lähellä Suomen elinkeinoelämää olleen Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta odotettiin, että etenkin Suomen kauppa- neuvottelut olisi uutisoitu hyvin. Käytännössä tämä oli kuitenkin ongelmallista, Moskovasta käsin oli äärimmäisen vaikea saada tietoja neuvottelujen kulusta saati sitten tuloksista. Tämä oli nähtävissä jo Tannisen aikoina:

"Näyttää vähän siltä, että Rautaruukin miehet ovat kohta valmiit ostamaan täältä yhden terästehtaan. Yritän pitää asiaa silmällä täällä, mutta olisi hyvä, jos sieltäpäin myös yri- tettäisiin, koska jostain syystä kauppaherrat säännöllisesti pitävät suunsa tiukasti kiinni ollessaan tämän maan maaperällä ja puhuvat vasta Helsingissä." ⁷⁹⁶

Tannisen "korrespondiittis" alkoi

"Korrespondiittis" on kirjeenvaihtajien slangia ja tarkoittaa kirjeenvaihtajille ominaista "ammattitautia". Siihen sairastuu varmimmin silloin, kun kirjeen- vaihtaja on ollut pitkään ulkomailla eikä ole saanut riittävästi palautetta ja kannustusta työstään. Sen ilmentymiä ovat muun muassa työnarkomania ja

⁷⁹² Tanninen Petäjäniemelle marraskuu 1960. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹³ Tanninen Petäjäniemelle 8.10.1960. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹⁴ Tanninen Petäjäniemelle 16.10. (1959). Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹⁵ Tanninen Petäjäniemelle 12.3.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹⁶ Tanninen kotitöimitukselle 20.2.1961. Kansio 22. USA/KA.)

erilaiset riittämättömyyden tunteet. Pahimmillaan korrespondiittis saattaa johtaa peruuttamattomaan välirikoon kotitoimituksen kanssa, lievemmillään kovaääniseen sanaharkkaan.

Uuden Suomen vt. päätoimittaja Matti Autio oli saanut Moskovassa joulukuussa 1959 käyneen kauppavaltuuskunnan mukana tiedon, että Tanninen oli "syystä tai toisesta tyytymätön oloonsa ja mahdollisesti pyrki Moskovaan pois".⁷⁹⁷ Aution oli turvaututtava keuhuihin ja muihin piristykseen:

"Tämä kertoja, jonka hyvin arvannet, oli muuten Sinuun ja toimintaasi erittäin tyytyväinen ja hän sanoi myös kauppa- ja ministeri Karjalaisen lausuneen Sinusta tunnustuksen sanoja. Kun sitä paitsi minulla on aivan tuoreita tietoja myös siitä, että itse Eero A. Wuori on sanonut olevansa sekä Sinuun että Sinun rouvaasi ts. teidän kummankin toimintaan tyytyväinen, jopa erittäin, kuten sanottiin, niin omasta puolestani minun on vaikea nähdä mitään aihetta epäluottamuksen osoittamiseen meidän puoleltamme Sinun toimintaasi kohtaan. Minä en ymmärrä, mistä siellä Moskovassa liikkuvat huhut siitä, että me olisimme tyytymättömiä aiheutuvat."

"- - voit tulla sieltä mahdollisesti joskus uudenvuoden jälkeen pistäytymään täällä Helsingissä, jos katsot sen välttämättömäksi. Ja ehkä se virkistykseen kannalta olisi toteuttamiskelpoinen idea. - - Minä käsitan hyvin, että Moskova ei ole mikään viihtyisyyden tyysija varsinkaan perheelliselle ihmiselle. Mutta Sinä tiedät hyvin, että me olemme ensimmäisenä ei-sosialistisena pohjoismaiden lehtenä ikään kuin uranuurtajan asemassa järjestettyämme sinut Moskovan suosiollisella myötävaikutuksella sinne kirjeenvaihtajaksi."

"Älä usko huhuihin äläkä juoruihin, sillä kyllä me täällä tiedämme asiat. Sinun kohdalleni ei ole meidän puoleltamme suunniteltu minkäänlaisia järjestelyjä, jotka merkitsevät suhteemme katkaisemista. Päinvastoin luulisin, että jo talon johdonkin keskuudessa on alkanut levitä ymmärrys Moskovan-edustuspaikkaamme kohtaan jopa niin että en uskoisi olevan aivan mahdotonta saada tukea siltä taholta ehkä taloudellisen asemaksikin jonkinlaiselle korjaamiselle."

Tanninen pysytteli Moskovassa vielä kolme vuotta. Petäjäniemi olisi halunnut, että Tanninen olisi vielä jatkanut kauemminkin kirjeenvaihtajana, mutta Tanniselle oli tullut jo mitta täyteen erilaisten jokapäiväisten käytännön ongelmien takia.

"Kyllä me tällaisiin pieniin päivähankaluuksiin kypsylimme, vaikka eivät ne niin vakavia olleet. - - Minä lähdin sieltä lentokoneella, koska minulla oli silloin jo kiire päästä pois. Tällainen vaihe, jossa minä varsinaisesti kyllästyin. Muistan senkin hirveän hyvin. Multa loppui kirjoituspaperi yhtenä päivänä, konekirjoituspaperi, kävin viidessä kaupassa."⁷⁹⁸

Tannisen tilalle tuli Jaakko Kaurinkoski vuonna 1963. Kaurinkoski oli Moskovassa ensin opettelemassa Venäjää vuoden verran ja aloitti sitten työt.

Miten vahdinvaihto toteutui?

"Ei siinä sen kummempaa. Asustelimme jonkin aikaan kahdestaan meidän kaksiossa, Olli oli jo lähtenyt tyttöjen kanssa Suomeen. Jaakkoa minä opastin sen verran kuin tarvitsi. Jaakko tunsu asiat hyvin, koska oli jo vuoden ollut siellä aikaisemmin."⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ Autio Tanniselle 23.12.1959. Kansio 22. (USA/KA.)

⁷⁹⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁷⁹⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Tanninen palasi kotimaahan Uuden Suomen ulkomaanosaston toimittajaksi ja oli ”pitkän tovin” muun muassa Kyproksella sotakirjeenvaihtajana.⁸⁰⁰

Tanninen tiivistä Moskovan vuotensa 1964 Yleisradiossa seuraavasti:

”Minä muistan Moskovan yllätysten ja suurten uutisten kaupunkina. Molemmat tietysti asioita, jotka pitävät, kuinka sanoisin, mielen virkeänä. Ja minä muistan sen viiden tunnin maratonpuheen ja jännittävien salaisten neuvottelujen kaupunkina. On sinänsä aikamoinen työ ahtaa viiden tunnin puhetta kolmeen tai neljään konekirjoitusliuskaan. Ja sitten minä muistan sen pitkien kuivien kuukausien kaupunkina, jolloin mikään ei tuntunut liikkuvan, mitään ei näyttänyt tapahtuvan, mitään kirjoitettavaa en keksinyt, vaikka kuinka käveli edestakaisin ja haroi tukkaansa. **Lehtimiehelle Moskova on enimmäkseen tuollainen toivekaupunki, tärkeä ja mielenkiintoinen, opettava, mutta toisinaan kerrassaan raivostuttava tapahtumattomuudessaan.** Kansainvälistä lehtimiestä tietysti kiinnostaa hänen ammatinharjoittamisessaan lähinnä kaksi seikkaa: kuinka hän voi saada luotettavia tietoja ja kuinka hän voi välittää ne lehdelleen niin nopeasti kuin mahdollista. Molemmissa suhteissa Moskova paransi ripeästi mainettaan 50-luvun lopulla ja 60-luvun alussa. Ennakkosensuuri joka koski meitä porvarillisten lehtien kirjeenvaihtajia, se poistettiin 60-luvun alussa. Se oli hyvin ratkaiseva tekijä uutisvälityksen nopeutumisessa. Mitä tietojen saamiseen tulee, niin mitä pidemmälle 60-lukua edettiin sitä helpommaksi kävi saada luotettavia taustatietoja, jopa ennakkotietoja ohi virallisten kanavien. Oli toisin sanoen yhä helpompi hahmottaa itselleen mitä oli tapahtumassa ja miksi. Tietysti suurin osa uutisista ja kommentaista perustui jatkuvasti virallisiin lähteisiin, virallisiin tiedonantoihin, tilastoihin, lehtien artikkeleihin ja niin edelleen. Monessa tapauksessa se on eräänlaista salapoliisin työtä, palasten, osasten liittämistä yhteen. Mutta yksilöllisen uutishankinnan osuus on kasvanut kovasti verrattuna entiseen ja juuri sellaisessa lehtimies kokee niin sanoakseni työn iloa. Erityisesti kansainvälisissä kriisitilanteissa Moskovalla oli kerrassaan oma ilmeensä: se oli tyyne kuin viilipytty. Niin kuin eräs diplomaatti sanoi: ”pyörremyrskyn keskustassa on tyhjää”. Ei mitään ylimääräisiä painoksia iltalehdistä tai erikoissähkösanomia niin kuin jossain Lontoossa tai Washingtonissa tai Pariisissa. Oma ilmeensä sillä oli myöskin huhujen runsaudessa, jonka käsittääkseni ulkomaalainen siirtokunnan suhteellinen eristäytyneisyys aiheuttaa. Siinä oppi nopeasti pitämään seulansa tiheänä. Mutta nämä ovat pikkujuttuja verrattuna siihen, että Moskova jaksoi kiinnostaa lehtimiestä, jaksoi tuoda yhä uusia mielenkiintoisia, tärkeitä asioita, tietysti meidän kannaltamme ja suomalaisen lehtimiehen kannalta.”⁸⁰¹

Ulkomaisten kirjeenvaihtajien työskentelyolosuhteet helpottuivat Moskovassa siis jo Tannisen kauden loppuajoina. Tanninen ehti muutaman vuoden ajan nauttia ennakkosensuurin poistumisesta, joka aloitti Moskovan-kirjeenvaihtajien kultakauden.

⁸⁰⁰ Tanninen oli 1965–1969 Uuden Suomen Lontoon-kirjeenvaihtajana, ja sen jälkeen hän ehti olla vajaan vuoden Uuden Suomen ulkomaantoimituksen päällikkönä ennen siirtymistään Yleisradioon. Yleisradion uutistoiminnan päällikkönä Tanninen oli kymmenen vuotta, minkä jälkeen hän toimi vielä 14 vuotta Yleisradion Washingtonin kirjeenvaihtajana. Eläkkeelle Tanninen jäi 1994.

⁸⁰¹ Yle 26.22.1964 *Neuvostoliitto suomalaisen silmin*, Rark2-kanta, ark-3445-5. (Toimittajana Aarre Nojonen)

6 KIRJEENVAIHTAJUDET VAKIINTUVAT JA KULTAKAUSI ALKAA (1962–64)

6.1 Tuottelias ja NL:lle kuuliainen Nojonen

Volgaa ylös, alas ja Kiinassa

”Loma Volgalla. Samanniminen elokuva lienee olemassa, vai mistä tuli tuo ajatus heti mieleeni, kun kuulin mahdollisuudesta tehdä pariviikkoisen laivamatkan pitkin Volgaa. Neuvostoliiton kulttuuriministeriössä oli tultu siihen tulokseen, että suomalaisen taidenäyttelyn mukana kulkeva kolmihenkinen valtuuskunta on pienen levon tarpeessa ja suositteli meille lomamatkaa Volgalle.”⁸⁰²

Aarre Nojonen oli tehnyt journalismia Neuvostoliitosta jo 1950-luvulla, mutta Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajaksi hän tuli kesällä 1960. Sitä ennen hän oli ollut muun muassa Kansan Uutisten ja Demokraattisen lehdistöpalvelun DLP:n Pekingin-kirjeenvaihtajana ja KU:n kotimaan-toimittajana. Suojelupoliisin arvion mukaan Nojonen oli ”vakaumuksellinen ja eteenpäin pyrkivä kommunisti”.⁸⁰³

Ideologiaan, kulttuuriin ja kansainvälisiin puolueyhteyksiin liittyviä kysymyksiä hoitanut NKP:n keskuskomitean valiokunta hyväksyi 13.5.1960 SKP:n keskuskomitean pyynnön Aarre Nojosen akkreditoimiseksi vakinaiseksi kirjeenvaihtajaksi Moskovaan. Samalla veloitettiin Neuvostoliiton Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun -yhdistysten liitto maksamaan Nojoselle kuukausittaista rupla-avustusta. Pravda-kustantamon tehtäväksi määrättiin maksaa Nojosen posti- ja lennätinkulut.⁸⁰⁴

⁸⁰² KU 29.7.1958, 7. *Volgaa ylös ja alas*. Jatkojutut ilmestyivät jo seuraavina päivinä 30.7.1958, 4 *Volgaa ylös ja alas II* ja 31.7.1958, 7 *Volgaa ylös ja alas III*. Juttuun liittyy muutamia mielenkiintoisia Nojosen havaintoja: ”Gorki valmistaa autoja, mutta taksia ei saa”, ”Kirkon ovet olivat suljettuja”, ”Todellista kilpajuoksua ajan kanssa oli tutustumisemme Kasaniin”. Nojonen postitti juttunsa Suomeen Kasanista.

⁸⁰³ Suojelupoliisin raportti 3.9.1957. Aarre Nojosen henkilömappi. (SUPOA.)

⁸⁰⁴ Tšernous–Rautkallio 1992, 99. KU:n hallitus oli hyväksynyt Pennasen eron kesästä lähtien 16.2.1960. (Kiuru 1997, 4.)

Nojosen ensimmäinen juttu julkaistiin 2.6.1960 lehden urheiluosastolla.⁸⁰⁵ Etusivulla hän debytoi näyttävästi 4.6.1960. Jutun aiheena oli aseistariisunta.⁸⁰⁶ Ensimmäisellä työviikollaan Nojonen esitteli myös journalistisen innovaationsa: *Tapautui Moskovassa* -palstan, jota koristi kuva Kremlin tunnetusta kellotornista, spaškajasta.⁸⁰⁷ Kirjeen tapaan muotoillussa jutussa Nojonen esitteli lyhyesti Moskovan kuulumisia: lämpöennätyksiä, uljaita jokilaivoja, ensimmäisiä puutarhamansikoita ja Tšaikovski-pianokilpailun amerikkalaisen voittajan. Kirjoituksia ilmestyi epäsäännöllisesti pitkin Nojosen kirjeenvaihtajakautta. Niille oli yhteistä niin sanottu oma lähihavainnointi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Nojonen kertoi sääolosuhteista, radio- ja tv-ohjelmista, mutta yritti myös etsiä Moskovasta suomalaista näkökulmaa. Seuraava esimerkki on syyskuulta 1960.

"Televisiosta puheen ollen, yritin viime viikon lopussa ja tämän viikon alussa olla aina kuvaruudun ääressä silloin kun ohjelmassa olivat uutiset. Niissä esitettiin näet joka kerta (ainakin kaksi kertaa illassa) filmejä, jotka liittyivät pääministeri Hrushtshevin Suomen matkaan. Ja hyvin niiden avulla pysyikin vierailun tuntumassa."⁸⁰⁸

Erityisoikeuksia ja neuvostonäkökulmaa

NKP:n edustajat olivat uuteen kirjeenvaihtajaan tyytyväisiä. Sisko Kiurun arvion mukaan "Nojonen kehitti KU:n aikana oman, isäntiä hyvin kunnioittavasti kohtelevan raportointityylin".⁸⁰⁹ Tämä tulee hyvin esille seuraavissa jutuissa, joissa Nojonen korjailee neuvostolehtiä apunaan käyttäen länsimedioiden välittämiä uutisia.

"Maanantaina Pravdassa etusivulla on saanut huomattavan paikan uutinen - - . Lännessä mm. **Suomessa on viimeaikana levitetty huhuja**, joissa väitetään pääministeri Hrushtshevin ja Suslovin välillä olevan erimielisyyksiä ja Suslovin poissaolosta Moskovassa on **'lännen 'asiantuntijataholla'** tehty jopa johtopäätös hänen joutumisestaan epäsuosioon. Pravdan uutinen voidaan katsoa näiden **perättömien väitteiden** epäsuoraksi kuvaamiseksi."⁸¹⁰

"- - Tällaisen **'tiedon'** saattoi eilen sangen huomattavalla tavalla maailmalle Uusi Suomi."⁸¹¹

"Tämä korostus lienee tulkittava viralliseksi kumoamiseksi niille **sitkeille huhuille, joita lännen porvarillinen julkinen sana on jatkuvasti ylläpitänyt**, ja joiden mukaan Neuvostoliitolla ja Saksan demokraattisella tasavallalla olisi erimielisyyksiä Saksan rauhansopimuksen solmimista koskevassa kysymyksessä."⁸¹²

Nojonen käytti jutuissaan neuvostopropagandistisia ilmauksia. Paras esimerkki on sosialidemokraattista puoluetta kärjekkäästi arvostelleen neuvostolehden

⁸⁰⁵ Kiuru 1997, 43.

⁸⁰⁶ KU 4.6.1960, es. *Nykytilanteessa on aseistariisunta entistä tärkeämpää*. (5, po, pääotsikko).

⁸⁰⁷ KU 9.6.1960, 6.

⁸⁰⁸ KU 15.9.1960, 6.

⁸⁰⁹ Kiuru 1997, 43; Kiurun haastattelu 18.11.1999. Samaa mieltä oli Nikkilän haastattelussa KU:n pitkäaikainen päätoimittaja ja entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Erkki Kauppila: "Hän toteutti aina hyvin hyvin säännöllisesti ja kiltisti isäntien tahtoa jos niin voidaan sanoa". (RNA.)

⁸¹⁰ KU 14.6.1960, 12 *Miksi Suslov ei ole Moskovassa*. (2, k).

⁸¹¹ KU 15.6.1960, es *Perätön "uutinen"*, *NL:n kauppa- ja viranomaisien tulosta Suomeen ei mitään tietoa*.

⁸¹² KU 1.3.1962, es *Hrushtshev ja Ulbricht neuvotelleet keskenään*. (5, k).

kirjoitus, jossa Nojonen käytti muun muassa seuraavanlaisia ilmauksia: Ystävyysspolitiikka, sosdem-puolueen oikeistajohto, epäluottamuksen kylväminen, naamiointia, linjan kannattaja, Neuvostoliitto ja sen rauhaa rakastava politiikka, oikeistajohto harjoittaa järjestelmällistä Neuvostoliitolle ja muille sosialistisille maille vihamieleistä propagandaa, lännen imperialistiset piirit, neuvostovastainen suuntaus, jyrkkään antikommunismiin, prohitleriläinen, kommunisminvastaisia ilmauksia, oikeistojohdon hajotustoimintaa, tannerilainen suuntaus, fasistijärjestöjen, fanaattisesta antikommunismiin ja taantumuksen yhteistyöpolitiikasta ja tavanomainen leskisläinen kikka.⁸¹³

Nojonen onnistui Moskovassa ollessaan hankkimaan poikkeuksellisen hyvän aseman neuvostoviranomaisten silmissä. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että hän pääsi seuraamaan merkittäviä oikeudenistuntoja, joihin yleensä pääsi mukaan vain kourallinen kaikkein arvostetuimpia Moskovan-kirjeenvaihtajia. Yksikään muu suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja ei ennen Nojosta eikä hänen jälkeensä päässyt mukaan oikeudenistuntoihin. Nojonen selosti yksityiskohtaisesti muun muassa brittiläisen liikemies Greville Wynnen ja neuvostoliittolaisen upseerin Oleg Penkovskin tapauksia.

”Oikeudenkäyntiä seuraamaan ovat saaneet oikeuden englantilaisten lehtien ohella vain suurten tietotoimistojen kirjeenvaihtajat sekä muutamat muut lehtien edustajat, mm. Kansan Uutiset.”⁸¹⁴

”Penkovskin esiintyminen oikeudessa oli käsittämätöntä. Hän tunnusti kaiken ilmeisen vilpittömästi, vaikka palkkioasiassa yrittikin selvästi johtaa harhaan. - - Oikeudenkäynti herätti suurta huomiota. Vaikka sen alkamisesta ei Moskovassa ollut julkisesti ilmoitettu, tungeksi korkeimman oikeuden rakennuksen ulkopuolella runsaasti väkeä. Sisäänpääsy oli rajoitettu vain pääsylvan saaneisiin. - - kymmeniä neuvostoliittolaisia lehtimiehiä ja englantilaisten lehtien edustajat. Niiden ulkopuolella vain kolme sanomalehteä oli saanut pääsylvan: yksi ranskalainen, yksi italialainen ja Kansan Uutiset.”⁸¹⁵

Jälkimmäinen juttu alkoi Kansan Uutisten etusivulta ja jatkui sisäsivuilla kahdeksalle palstalle levitettynä. Poikkeuksellisen yksityiskohtaisen vakoilu-oikeudenkäynnin ja siihen liittyvän suuren julkisuuden tarkoituksena oli varoittaa neuvostokansalaisia. Nojonen kirjoitti:

” - - jokaisella sotilaalla on valtiollisia ja sotilaallisia salaisuuksia koskevia tietoja, joista vihollinen on kiinnostunut. - -, että armeijassa on henkilöitä, jotka eivät tätä ymmärrä, vaan lörpöttelevät asioita, jotka tulisi pitää salassa.”⁸¹⁶

Oikeudenkäynnin jälkimaininkeina Neuvostoliitosta karkotettiin ennätysmäärä länsimaisia työntekijöitä, yhteensä 12.⁸¹⁷

⁸¹³ KU 6.5.1963, 8 *Neuvostoliittolainen lehti: Sos.dem.-puolueen neuvostoystävyyys on naamiointia, NL ei tunne epäluottamusta koko puoluetta kohtaan.* (3, a).

⁸¹⁴ KU 7.5.1963, 5 *Vakoilija Wynne tänään oikeuteen, suurin oikeusjuttu sitten Powers-tapauksen.* (2, a).

⁸¹⁵ KU 8.5.1963, es, 8 *Filmirullia, radiosanomaa, rahaa, naisia, univormuja, Oikeudenkäynti Wynneä ja Penkovskia vastaan alkoi Moskovassa.* (4, a).

⁸¹⁶ KU 13.5.1963, 8 *Kehotus valppauteen oli Penkovski-jutun opetus, toteaa Krasnaja Zvezda.*

⁸¹⁷ KU 14.5.1963, 5 *Vakoilijoiden apurit pois NL:sta! Neuvostohallituksen vastalausenootti USA:n ja Ison-Britannian suurlähetystöille.* (2, a).

Nojonen pääsi myös osallistumaan erilaisiin sisäpiiriin juhlallisuuksiin, kuten uuden vuoden kekkereihin 1964 Kremlin kongressipalatsissa. Paikalla oli myös muita suomalaisia.

”Kremlin kokouspalatsin bankettisalissa, johon neuvostohallitus oli vieraansa kutsunut, oli viisi suurta joulukuusta ja ruokalistassa toistakymmentä nimikettä. Neuvostoliiton korkein johto istui näyttämön edessä ja vieraat noin sadassa pöydässä keskuspöydän edessä. Suomalaisina kutsuvieraina olivat mukana suurlähettiläs Vanamo, kirjailija Väinö Linna, kirjailija Valentin Chorell ja Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja puolisoineen.”⁸¹⁸

Kansan Uutiset pääsi aitiopaikalta tarkkailemaan neuvostojohtajien välisiä suhteita.

”Ennen kuin pääministeri kutsui vieraansa Kremlin Yrjönsaliin tanssimaan suuren joulu-kuusen ympärille, nähtiin, miten pääministerin uuden suuntauksen vastustajiin kuulunut entinen pääministeri Bulganin, joka oli myös kutsuttu pitoihin, kävi nostamassa maljaa Hrushtsheville ja puhui pitkään ja vilkkaan hyväntuulisesti hänen kanssaan.”⁸¹⁹

Kansan Uutisten pitkäaikainen päätoimittaja ja entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja (1964–67) Erkki Kauppila kertoi haastatteluissa Nojosesta:

”Hän teki semmoisen komian uran monien mielestä aivan tuota fantastisen ja hankkiutui monille tahoille sillä lailla, avasi monia ovia, jotka olivat monille rivitoimittajille ihan suljettuja. Ja sitten myöskin hankki määrätynlaisia etujakin, hän usein nojautuikin niihin: NKP:n kyseisen osaston (Suomen osaston, T.U:n lisäys) työntekijöihin, kun hän pyrki johonkin Egyptiin tai mihin, kun hän teki ulkomaanmatkat sitä kautta.”⁸²⁰

Käytännössä nämä erityisoikeudet myönsi muun muassa NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston Suomen ryhmä, johon kuului esimerkiksi Vladimir Fjodorov. Nikkilän haastattelussa Kauppila kertoi, että käytännössä Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja oli jatkuvassa kontaktissa NKP:n yhteysmiesten kanssa, jotka halusivat ohjata kirjeenvaihtajan työtä:

”He (Suomen ryhmän työntekijät) soittelivat usein, pyysivät tapaamisia, kävivät kotona ja esittelivät toivomuksiaan ja näkemyksiään. Tietenkin Kansan Uutisten suhteen on sanottava, että tämä kirjeenvaihtajaposti oli järjestetty aikanaan SKP:n NKP:n keskinäisen sopimuksen perusteella ja heillä sen takia oli ilmeisesti kovakin halu ohjailta toimittajan työtä.”⁸²¹

Ohjailu ei ollut Kauppilan mielestä yksinomaan negatiivista, vaan myöskin ”semmosta normaalia ja hyvin hyödyllistä auttamista ja joskus myöskin

⁸¹⁸ KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin.* (3, y). Paikalla oli myös Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Jaakko Kaurinkoski, vaikkei Nojonen häntä mainitsekaan. (US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uuden vuoden puheessaan, USA:n lähettiläs ”uusi liittolainen”.* (4, y, lehden pääjuttu).

⁸¹⁹ US:n Kaurinkosken versio samasta tapauksesta: ”Melkoisena yllätyksenä huomattiin, että vieraiden joukossa oli Neuvostoliiton entinen pääministeri Nikolai Bulganin, joka on ollut ankaran julkisen kritiikin kohteena syytettynä ns. puolueen vastaisen ryhmän jäsenyydestä. Julkisuudessa hänet nähtiin edellisen kerran vuonna 1961.” (US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uuden vuoden puheessaan, USA:n lähettiläs ”uusi liittolainen”.* (4, y, lehden pääjuttu)).

⁸²⁰ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁸²¹ Kauppilan haastattelu. (RNA.)

vihjauksia siitä, mitä tulee tapahtumaan ja siinä mielessä erittäin arvokasta”.⁸²² Omassa haastattelussani Kauppila kertoi, miten Fjodorov käytännössä opetti häntä kirjeenvaihtajuutensa alkuaikoina tulkitsemaan oikein Pravdaa.

”Tämä samainen Fjodorov yritti tehdä minulle hirveän suuren palveluksen tämän Pravdan artikkeli, joka oli kokonainen sivu, sanomalehden sivu, niin se siitä sitten selitteli mitä tällä kappaleella, mitä se on niin kuin katekismus (naurua). Juu. Ja sitten se sanoi, että ilmeisesti toveri Hruštšovia tarkoitetaan tällä kappaleella.”

Ja hän sitten kertoi?

”Hän kertoi. Se oli tietenkin sitten myönnytys siihen, että uusi toimittaja ei hallitse tällaista käytäntöä, että vihjailuista pitää lukea.”

No oliko siitä apua, tästä oppitunnista?

”Ei, kyllähän minä sen kaiken olin tajunnut, mutta se on tietenkin mielenkiintoista kuulla heidän omasta suustaan ja sitten jotkut asiat, niin hän antoi jonkin täydentävän informaa-tion, sillä alalla on tapahtunut niin ja niin.”⁸²³

Nikkilän haastattelussa Kauppila kertoi lisää sekä Pennasen että Nojosen kirjeenvaihtajakausien perinnöstä.

”Hänellä (Pennanen) oli eräitä henkilökohtaisia ystäviä ja minä sain ne ystävikseni.”

Nikkilä: Kenet sait?

”Ennen kaikkea kuvanveistäjä Niko Kosianin ja hänen perheensä ja heidän ympärillään olevia ihmisiä. Ihmisiä, jotka suhtautuivat varsin kriittisesti neuvostojärjestelmään. Sitten Nojonen, hänhän oli taitava, ahkera toimittaja ja hänen aikana muotoutui ne puitteet, joissa Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja toimi ja siinä mielessä hänen henkilökohtainen panoksensa minun työni helpottamiseksi oli suuri.”

Latviaa, Siperiaa ja Novaja Zemljaa

Myös työmatkailupuolella Nojosen hyvät suhteet näkyivät. Hän pääsi säännöllisesti mukaan lehtimiesvaltuuskuntien, mutta myös puoluevaltuuskuntien matkoille eri puolille Neuvostoliittoa. Yksi harvinaisimmista kohteista oli Latvia, jossa oli aiemmin vierailut vain yksi suomalainen valtuuskunta.⁸²⁴

Nojosen matkatoverit vaihtelivat retkittäin. Baikalin-matkalla hän kävi ka-lastamassa islantilaisen kirjeenvaihtajakollegansa kanssa. He olivat kahdestaan saaneet poikkeuksellisesti luvan irrottautua junamatkaseurueesta ja tehdä lentomatkan Tšitasta Irkutškiin. Baikalilla Nojonen teki yksinkertaisen vesikokeen.

”Kantosiiptialus kuljetti meitä pitkin järveä ja saimme näin tilaisuuden todeta, miten kirjasta Baikalin vesi todellisuudessa on. Tein kokeen: heitin kolikon kohdalla, jossa vettä oli melkein 40 metriä. Ja siellä pohjassa näin sen kimaltelevan. Varojen puute esti tietee-listen kokeiden jatkamisen suuremmissa syvyyksissä.”⁸²⁵

⁸²² Kauppilan haastattelu. (RNA.)

⁸²³ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁸²⁴ KU 9.7.1961, 4 *Latvia - meripihkan maa (1)*. Riika - kaupunki jonka keuhkot ovat kunnossa.

⁸²⁵ KU 16.9.1961, 4 *Laulujen Baikal*.

Myöhemmin Nojonen kertoo kalansaalistaan arvoitukselliseen sävyyn:

”Ottaen huomioon sen, että minulla oli lainavehkeet ja että olin ensikertalainen Baikalilla, olen varsin tyytyväinen saaliiseeni. Jätän sen lähemmän selostamisen kuitenkin pois ohjelmasta.”

Nojosen matkojen pituuksista saa käsityksen seuraavasta katkelmasta, joka julkaistiin *20 000 km Neuvostoliittoa sarjassa numerolla VIII: Ukraina - viljaa, terästä, kivihiiltä.*

”Suomalainen lehtimiesvaltuuskunta ennätti olla Kievissä viime heinäkuussa vain pari päivää. Oli koluttu Siperiat, Keski-Aasiat ja Kaukasia, mutta läntinen Kievkin oli monella tavalla mielenkiintoinen vaikkei ehkä niin yllättävä kuin Neuvostoliiton ’länsi’ sille filippiiniläiselle lehtimiesretkikunnalle, joka kierteli meidän kanssamme samaan aikaan Neuvostoliittoa: filippiiniläiset pääasiassa lännessä, me idässä”.⁸²⁶

Kirjeenvaihtajia kohdeltiin etenkin kaukana Moskovasta kuin valtiovieraita ikään.

”Erikoislentokone, jolla meitä 15 lehtimiestä 14 maasta kuljetettiin Moskovasta Bashkiriin teki Ufan ilmestyessä näköpiiriin muutamia ylimääräisiä kierroksia. - - Mutta Ufan lentokentällä odotti parikymmentä neitosta käsissään valtavat kukkakimput ja heidän rinnallaan viralliset vastaanottajat.”⁸²⁷

Yhtenäistä kaikille kirjeenvaihtajien matkoille oli, että koko ajan oli kauhea kiire. Tämä oli tarkoituksellista, jotta vieraille ei vain olisi jäänyt aikaa ”omiin retkiin”. Runsas syöttäminen ja juottaminen kuuluivat myös isäntien strategioihin.

Nojosen eräs matka piti sisällään myös selvän terveusriskin. Matka suuntautui Novaja Žemljan ydinkoealueelle.

”Kävimme jopa ottamassa Novaja Zemljalta muistoksi kappaleen kalliota. - - Jääretken jälkeen oli aihetta lämmitellä aluksen ydinreaktoreiden päällä. Säteilymittarit, jotka olivat mukanaamme osoittivat, ettei säteilyä ole edes reaktorin välittömässä läheisyydessä.”⁸²⁸

Kirjeenvaihtajien matkajuttujen yhtenä vakiokohteena olivat kolhoosit. Nojonen kävi yhdessä ranskalaisen Figaron Moskovon-kirjeenvaihtajan, kahden italialaisen porvarillisen lehtimiehen sekä yhden jugoslavialaisen kanssa muun muassa ”Bolševik”-kolhoosilla. Samannimisiä Kolhooseja Neuvostoliitossa oli kymmeniä. Tämä sijaitti 40 kilometriä Moskovasta, Pavlovskin kylässä. Suurin osa kirjeenvaihtajille näytetyistä maatiloista tai tehtaista olivat etukäteen tarkkaan valittuja. Samoin oli laita haastateltavien kanssa. Bolševik-kolhoosilla kirjeenvaihtajat kuitenkin uskalsivat poiketa isäntien suunnitelmista ja löysivät yllättäen merkkejä uskonnosta.

”Kolhoositalonpoikaisperhe Tatjana ja Sergei Kotov olivat lievästi yllättyneet, kun heidän asuntonsa ovelle koputettiin ja avatusta ovesta näkyi pihamaalla seisova kansainvälinen

⁸²⁶ KU 19.9.1961, 5.

⁸²⁷ KU 5.10.1962, 4 *Vauras uus-Ufa*. (4, y).

⁸²⁸ KU 26.6.1964, 5 *Kolmimetrinenkin jää murtuu vaivattomasti, Lenin nyt Novaja Zemljan tienoilla*. (3, y).

lehtimiesryhmä. - - Tarkastusmatka karjataloissa ja pellolla oli päättynyt ja **astelimme kohden autoja, kun joku ehdotti: 'Poiketaanpa tuohon taloon'**. - - Porvarillinen lehtimies tunnustaa, että hyvin perheessä todella eletään. 'Jaa, mutta te olette kommunistisen puolueen jäsen?', kysyy hän italialaisittain venäjää puhuen. 'Minäkö? En', vastaa emäntä. **'Minä uskon jumalaan. Tuolla nurkassa on pyhä Maria ja Jeesus.** Ja siellä Tv-vastaanottimen yläpuolella nurkassa ne todella olivat - kaksi kuvaa. **Kolhoosissa on oma kirkkokin selvisi emännän selvityksistä."**⁸²⁹

Neuvostoliiton maatalousongelmat kärjistyivät 1960-luvun alussa ja maa joutui ensimmäisen kerran pitkiin aikoihin ostamaan viljaa ulkomailta. APN:n jutun mukaan syynä oli pakkastalvi ja hellekesä eikä esimerkiksi maatalouspolitiikka.

"Kaiken tämän seurauksena oli tilanne kuluvana vuonna vaikea, eivätkä kollektiivitalat ole voineet saada arvioitua viljasatoa. Tästä syystä on ollut pakko ostaa ruokaviljaa ulkomailta. Kanadasta on ostettu 6,8 miljoonaa tonnia vehnää, Australiasta 1,8 miljoonaa tonnia sekä pienempiä viljaeria muista maista. Jos kulutamme leipäviljaa säästeliäästi, niin viljavarat riittävät väestön normaaliin huoltoon."⁸³⁰

Kesäkirjeenvaihtaja ja muita avustajia

TASS alkoi näkyä tiedonlähteenä vuoden 1960 aikana Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuissa. Sitä ennen kirjeenvaihtajat olivat käyttäneet lähteinään pääasiassa Neuvostoliiton toista uutistoimistoa SIB:ä ja tietysti STT:a. Pelkästään uutistoimistojen signeeraamia Neuvostoliittouutisia oli Nojosen kaudella lehdessä selvästi vähemmän kuin esimerkiksi Pennasen kaudella. Tämä johtui yksinomaan siitä, että Nojonen teki keskimäärin yli kaksi kertaa enemmän juttuja viikossa kuin Pennanen.⁸³¹ Enimmillään Nojoselta julkaistiin peräti seitsemän juttua yhdessä ja samassa lehdessä.⁸³²

Vaikka Nojonen urakoi ennätysmäärin juttuja lehdelleen eivätkä mitkään aihealueet olleet hänelle vieraita, hänellä oli käytössään myös vuoden 1961 kesästä lähtien paikallinen urheiluavustaja Konstantin Smirnov.⁸³³ Toisinaan Smirnov teki myös muita kuin urheilujuttuja, kuten suomalaisen lehtimiesvaltuuskunnan käynnistä Pravdassa.⁸³⁴ Häntä voitaneen siten pitää lajissaan

⁸²⁹ KU 21.6.1960, 5. "Paljonko tarvitsette voimme lainata teille". (3, k).

⁸³⁰ KU 7.11.1963, 10 *Pakkastalvi ja hellekesä alensivat satoa NL:ssa*. (3, y). (APN)

⁸³¹ Perustuu määrälliseen vertailuun. Ks. taulukko 4, s. 395.

⁸³² KU 5.10.1962, es **1**) *Presidenttipari eilen Jaltalle*. (2, k), **2**) s. 4 *Bashkiirien parissa (2): Vauras Uusi-ufa (4, y), 3) s.5 *Ei avaruuslentoja Nlsta lähiaikoina, Nikolajevin ja Popovitshin lennon tulosten tutkiminen jatkuu (2, k), 4) s.5 *Nln avaruusmatka ei ole pienentynyt todettiin Sputnik 1:n 5-vuotispäivänä (2, k), 5) s.9 *Nln Olympiakomitean puheenjohtaja A. Romanov: Kassalliset olympiakomiteat 104 maassa KOKssa edustettuina vain 50 kansakuntaa, elinikäiset jäsenet eivät halua edistää ajan vaatimaa kehitystä (4, y), 6) s.9 *Mashorkin: Meillä on jo uusi joukkue (2, k), 7) s.9 *Homenkov: Ensi vuonna Tokion valmistusrenkaat (2, y)*.*****

⁸³³ Esimerkiksi KU 2.7.61,10 *Norja kärsi 2 - 5 tappion N-liitossa*, KU 2.7.61, 10 *Bolotnikov 5000 13,58,4 ja KU 3.7.61, 6 Ulkomaalaiset juoksijat yllättivät Moskovassa*.

⁸³⁴ KU 5.7.61, 5 *Suomalainen lehtimiesvaltuuskunta kävi Pravdan toimituksessa*. Edustettuina olivat Kansan Uutisten lisäksi Maakansa, Turun Sanomat, Päivän Sanomat ja APU. Valtuuskuntaa johti tuleva Yleisradion pääjohtaja, Avun silloinen kirjallisuusosaston toimittaja Eino Repo. Repo totesi muun muassa, että "pidämme vierailuamme tutkimusmatkana. Haluamme nähdä ja kuulla mahdollisimman paljon, jotta voisimme kertoa lukijoillemme Neuvostoliitosta. Onhan hyvä keskinäinen tuttavuus varmin tae Suomen ja Neuvostoliiton kansojen ystävyydestä". Suomalaiset lehtimiehet vierailivat Neuvostoliitossa kahden viikon ajan ja he kävivät muun muassa Siperiassa, Keski-

ensimmäisenä Moskovan-kesäkirjeenvaihtajana. Vuonna 1963 Moskovan urheiluavustajana debytoi Valeri Hiltunen.⁸³⁵

Nojosen ollessa lomalla kesällä 1961 Kansan Uutisissa julkaistiin runsaasti myös SIB:n TASSin ja ensimmäistä kertaa myös APN:n juttuja. Uutistoimisto APN oli vastaperustettu. Nojonen oli tehnyt uutistoimistoa esittelevän jutun hivenen jälkijunassa heinäkuun puolivälissä.

”Neuvostoliittoa koskevien uutisten yhteydessä on jo jonkin aikaa esiintynyt vanhan tutun TASSin rinnalla uusi kirjainyhdistelmä: APN, mikä tarkoittaa tietotoimisto Novostia. Uusi tietotoimisto eroaa luonteeltaan huomattavasti kaikista aikaisemmista, sillä sen perustajina eivät ole olleet enempää valtio kuin yksityiset henkilötkään, vaan ryhmä Neuvostoliiton laajoja joukkojärjestöjä.”⁸³⁶

Varsin pian SKP:n johdossakin havaittiin, ettei APN sittenkään niin oleellisesti eronnut muista Neuvostoliiton uutistoimistoista:

” - - se (APN) välittää uutiset liian mekaanisesti, muokkaamatta niitä Suomen olosuhteisiin sopivaksi sekä että tätä varten olisi tarpeellista, jos APN:n palvelukseen voitaisiin saada suomen kieltä ja Suomen oloja tunteva henkilö - - APN:n välittämät kommentit ja artikkelit, joiden joukossa on myös erittäin hyviä, ovat kuitenkin usein kirjoitettu ottamatta huomioon kapitalististen maiden olosuhteita. Meidän kannaltamme olisi parempi, jos ne olisivat lyhyempiä ja sisältäisivät enemmän konkreettisia tosiasioita.”⁸³⁷

Aasiassa, Ukrainassa ja Gruusiassa. Näin myös ne lehdet, joilla ei ollut omia varsinaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia pystyivät hankkimaan omakohtaista, tosin varsin kaunisteltua Neuvostoliitto-kuvaa.

⁸³⁵ KU 18.11.1963, 5 *Kiekko käväisi yhdeksän kertaa Kanadan maalissa*. (Valeri Hiltunen). Hiltunen jatkoi urheiluavustajan hommia myös Erkki Kauppilan aikoina. Kauppila kertoi: ”Hän auttoi tavattomasti. Tuli aina ja aina jotakin voitiin maksaa hänelle. Hän oli opiskelemassa MGU:ssa”. (Kauppilan haastattelu 2.12.1999). Hiltunen kertoi jutussaan muun muassa neuvostohiihtäjien rajusta arvostelusta hiihtoliittoaan kohtaan: ”Neuvostoliiton huippuhiihtäjät käyttelivät sanan säilää varsin säälimättömästi arvostellessaan oman maansa hiihtäjien valmennusta. Nln edustushiihtäjät esittivät kantansa omista harjoitusmenetelmistään äskettäin Venäjän Urheiluelämä-nimisen lehden palstoilla. He toivat esiin ne syyt, jotka heidän mielestään ovat vaikuttaneet Nln hiihtotappioihin viime vuonna”. (KU 24.10.1966, 4 *NL:n huippuhiihtäjät ruotivat armottomasti hiihtoliittoaan*). Urheilusivuilla esiintyi muutenkin varsin poikkeuksellista Neuvostoliitto-uutisointia, kuten esimerkiksi rikosuutinen voimistelun maailmanmestarin pahoinpitelystä toukokuussa 1967. Samassa jutussa kerrotaan, että toinen kuuluisa voimistelija on vastikään saanut sydänkohtauksen ja kaksi muuta huippu-urheilijaa on kuollut auto-onnettomuudessa. (KU 17.5.1967, 9 *Voronin juopuneiden pahoinpitelemäksi, Valmennus keskeytynyt*. (STT-AFP). Toisessa APN:n tekemässä urheilujutussa, joka oli varsin hauska otsikoitu Kansan Uutisissa, arvosteltiin luisteluvaimennuksen keinoa tilaa Neuvostoliitossa. (*Mihin Neuvostoliiton pikaluistelijat liukastuivat? Kirpeätä arvostelua Sovetski Sport -lehdessä*. KU 27.5.1967, 10).

⁸³⁶ KU 14.7.1961, 5 *Nln uusi tietotoimisto APN joukkojärjestöjen perustama, uutistoimituksen hallituksen puheenjohtaja Burkov selvittää tietotoimiston tavoitteita*. Näitä joukkojärjestöjä olivat Neuvostoliiton sanomalehtimiesliitto, kirjailijaliitto, ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitavien ystävyysseurojen liitto ja yleisliittolainen poliittisten ja tieteellisten tietojen levittämisen seura. APN:stä tuli vähitellen keskeinen yhteistyöelin suomalaisen lehdistön kanssa.

⁸³⁷ SKP:n kk:n ptk 3.2.1965. (KANA.) Myöhemmin samassa kokouspöytäkirjassa todettiin vielä, että Neuvostoliiton tiedotustoimintaa haittaa vieläkin hitaus: ”Monista tärkeistä kansainvälisistä ja myös joskus Neuvostoliiton omistakin tapahtumista ovat TASSin välittämät tiedot pahasti perässä läntisten uutistoimistojen tiedoista”. Kokouksessa listattiin myös konkreettisia tapauksia, joissa Neuvostoliiton tiedotus oli ollut liian hidasta. Näitä olivat muun muassa USA:n hyökkäys Tonkinin lahdella, Hruštšovin ero ja Varsovan kokous. Jälkimmäisestä todettiin, että ”tästä asiasta kykeni esimerkiksi

Kansan Uutiset käytti myös muita avustajia Moskovassa. Esimerkiksi Moskovan elokuvafestivaalit oli kesäisin hoidettu pääasiassa Suomesta käsin. Martti Savo oli käynyt Moskovassa ensimmäisen kerran jo 1959. Hän välitti elokuva-arvostelujen lisäksi myös muita havaintojaan.

”Esimakua siitä sain täällä jo sunnuntaina illallispöydän ääressä, kun jopa Suomen Filmikamarin toimitusjohtaja komentajakapteeni Olavi Aittola ryhtyi siteeraamaan Marxia todistaakseen suomalaisen delegaation tulkille rouva Salli Laaksolle ‘Punaisen viivan’ -edistyksellisyyden.”⁸³⁸

Kansan Uutiset puffasi näyttävästi Savon elokuvafestivaaliarvosteluja.

”Eilen matkusti Kansan Uutisten elokuva-arvostelija Martti Savo Moskovaan osallistua-keen Neuvostoliiton pääkaupungissa sunnuntaina alkaville elokuvajuhlille. Lehtemme lukijoilla on siten tilaisuus seurata filmifestivaalin tapahtumia oman edustajamme välityksellä.”⁸³⁹

Aina eivät vakavat propagandafilmit onnistuneet tavoitteissaan. Savo kertoi heinäkuussa 1961 kahden irakilaisen lyhytfilmin esityksistä seuraavasti:

”Mahdotonta oli kuitenkin pidättyä naurusta, kun venäjänkielinen tulkki paasasi Irakin suuresta rakennustyöstä ja valkokankaalla näkyi vanha mies, joka hiljalleen naputteli vasaralla metallilautasta. - - Tämän kalastajien elämää kuvaavan draamallisen tarinan parhaimpina esiintyjinä olivat sillit.”⁸⁴⁰

Myös Jarno Pennanen raportoi ahkerasti Moskovan elokuvajuhlilta. Neuvostoliittolainen Ihmisen kohtalo -elokuva herätti suomalaisissa katselijoissa ristiriitaisia tunteita, jotka Pennanen kirjasi myös juttuunsa.

”Tällainen elokuva ravistaa ja huuhtoo ihmisen, ja kun pyhän järkytyksen vallassa nousen - kuulen suomalaisen äänen sanovan viereltäni, **millaista yksipuolista sotapropagandaa humanismin ja ystävyyden festivaaleilla**. Penkoa nyt saksalaisten 15 vuotta vanhoja juttuja. Puhuja ei voinut ymmärtää filmiä, minä en puhujaa.”⁸⁴¹

Nojosen kriittisyyttä ja ”tutkivaa journalismia”

Marraskuussa 1963 Nojoselta julkaistiin poikkeuksellinen neuvostokriittinen uutisjuttu. Se perustui Pravdan uutiseen, jossa kritisoitiin maan selluloosa- ja paperituotantoa. Uutisjutun pääotsikossa tosin painottuvat myönteiset piirteet, kritiikki on otsikon alarivissä *Nln paperi- ja kartonkituotanto kasvaa nopeasti,*

---

kokoomuslainen Uusi Suomi vuorokautta ennen Kansan Uutisia antamaan selostuksen” ja lopuksi, että ”Myös muissa yhteyksissä on huomio kiinnittynyt siihen, että porvarilliset tietotoimistot kykenevät hankkimaan usein oikeitakin tietoja asioista, joista viralliset tiedotukset annetaan vasta myöhemmin”. Poliittinen toimikunta totesi arviossaan myös, että ”Nykyinen tilanne on usein varsin kiusallinen ja saattaa lehdistömme vaikeaan asemaan” ja ”Meillä ei ole varaa vaieta asioista, joista maassamme yleisesti keskustellaan”.

⁸³⁸ KU 12.8.1959, 5 *Suomalaiset jännittävät ‘Punaisen viivan’ puolesta, Moskovan filmifestivaalin toinen viikko alkoi.* (Martti Savo).

⁸³⁹ KU 6.7.1961, 7 *Martti Savo Moskovaan* (1, y, laatikossa).

⁸⁴⁰ KU 13.7.1961, es - 2 *Iloa ja murhettakin filmifestivaalilla, Suomen virallista valtuuskuntaa kaitaan* (2, k) (Martti Savo).

⁸⁴¹ KU 7.8.1959, 7 *Humaanin elokuvan sanoma...*

Pravda arvostelee kuitenkin vauhtia. Lisäksi juttu oli julkaistu sivun keskiosassa kolmella palstalla.

”Neuvostoliiton selluloosa- ja paperintuotanto on neljän viime vuoden aikana kasvanut 1,25-kertaiseksi ja kartongin 1,3-kertaiseksi, **mutta kansantalous tuntee siitä huolimatta kipeänä näiden tuotteiden riittämättömyyden**, kertoo perjantain Pravda, joka omistaa pääkirjoituksensa selluloosa- ja paperiteollisuudelle. - - **Alan teollisuuden kehityksessä havaittavat puutteet jarruttavat maan metsärikkauksien järkevää hyväksikäyttöä, haittaavat keinokuitutuotannon laajentumista ja asettavat rajoja sanomalehtien ja muiden julkaisujen painosmäärän kasvulle.**”⁸⁴²

Aika ajoin Nojosen jutuista oli luettavissa varovaista omaakin kriittisyyttä. Esimerkiksi vierailu sisäoppilaitoksessa näyttää hieman turhauttaneen kirjeenvaihtajaa. Reportaasi on neljäs osa sarjasta, jossa Nojonen esitteli Neuvostoliiton itää.

”Kun kysyi työläisiltä heidän sosiaalisia etujaan lueltiin samat kuin kaikkialla Neuvostoliitossa. Oli niin ja niin paljon lääkintöhenkilökuntaa, niin ja niin monta lastenseimeä ja - tarhaa, kesäloma niin ja niin pitkä jne.”⁸⁴³

Reportaasin perussävy oli kuitenkin yhä selvästi neuvostomyönteinen:

”Olipa sitten kysymyksessä Ranskan tai Italian porvarillisen lehden kirjeenvaihtaja tai ruotsalainen lehtimies tai saksalainen tai suomalainen kommunisti, niin jokainen meistä oli valmis aloittamaan lapsuutensa uudelleen, jos sen voisi tehdä tässä laitoksessa.”

Reportaasin kuvituksena käytettiin idyllistä maisemakuvaa, jossa kaksi lasta tähyili edessään siintäviä vehreitä kukkuloita.

Irkutskissa Nojonen lausui pari valittua sanaa paikallisista kuvapostikorteista ja muistomerkeistä.

”Irkutskissa sain jälleen kerran todeta, miten harhaanjohtavia kuvapostikortit ovat. Niistä ei koskaan saa läheskään täydellistä kuvaa edes siitä kohteesta, jota ne esittävät. Ja irkutskilaiset kuvakortit ovat tässä suhteessa vielä muita huonompia. Niissä näkyy parhaimmassakin tapauksessa vain pari vanhaa taloa tai yksi uusi ikään kuin Irkutsk ei olisikaan suuri, vilkkaasti sykkivä nykyaikainen kaupunki, joka kantaa todella hienostunutta suurkaupungin leimaa.”⁸⁴⁴

”Muistomerkin voi todeta vaillinaiseksi, sillä siinä on vain jalusta. Aikanaan siinä seisoi joelle viittova Aleksanteri III patsas - -.”

Samassa jutussa Nojonen osasi jo suhtautua hieman varoen neuvostosuunnitelmiin:

”Tutustuin moniin lähivuosien tavoitteisiin ja niistä kannattaa mainita Ziman kaupunkiin rakennettava suuri keinosilkkitehdas, jonka vuosituotannoksi tulee 90 milj metriä. **Se on kuitenkin vasta paperilla.**”

Reportaasimatalla Nojonen huomasi kerran, että ”tyypilliseksi työläiseksi” valikoitunut haastateltava olikin käytännössä jotain aivan muuta.

⁸⁴² KU 17.11.1963, 12.

⁸⁴³ KU 9.12.1960, 4 *Internaatti ylätasangolla*. (4, y).

⁸⁴⁴ KU 22.9.1961, 4 *Alumiinijättiläinen Taigalla*. (4, y).

”Said Halafeejevin asuntoon, 5-kerroksiseen talon neljänteen kerrokseen, menin nähdäkseen oktjabrskilaisen työläisasunnon. - - Keskustelun aikana vahvistui ennakkokäsitykseni siitä, että H:ssa henkilöityy tyypillinen oktjabrskilainen öljytyöläinen. - - Kun sitten yllättäen kuulin H:n toimivan työpaikallaan puolue ryhmän johtajana, niin kysyin miten hän ehtii tuon kaiken. H. hymyili ja kohautti kysyvästi olkapäitään.”⁸⁴⁵

Nojosen juttujen tarkastelujaksoon osui myös yksi onnettomuus uutinen. Kyse oli jäänmurtaja Moskvalla sattuneesta vakavasta haverista, jonka takia alus oli upota. ”Uutisella” oli ikää ainakin joitakin kuukausia.

”Tapahtuman aikaa ei ole ilmoitettu, mutta se lienee tapahtunut parisen kuukautta sitten. - - Onnellisesti päätynyt **seikkailukin** tuli julkisuuteen vasta tänään, jolloin asiasta kerrottiin nuorisolehti Komsomolskaja Pravdalle Vladivostokista tullessa kuvauksena. Lehti on siis saanut tietonsa vasta nyt, kun jäänmurtaja Moskvan lähes 5 kuukautta kestänyt purjehdusmatka pohjoisnapa-alueiden jäissä päättyi.”⁸⁴⁶

Nojosen juttuvalikoimaan sisältyi myös yksi rikosuutinen *Himomurhaaja pidätetty Moskovassa*.⁸⁴⁷ Uutista ei ollut painettu Kansan Uutisissa etusivulle, mutta kahdella palstalla sivun yläreunaan kuitenkin. Vastaavassa jutussa Kaurinkoski kertoo Uuden Suomen lukijoille rikosuutisen harvinaisuudesta seuraavaan tapaan:

”Vanhat moskovalaiset sanovat, että tämänlaatuinen rikosuutinen, joka ilmoittaa vaarallisen murhaajan pidättämisestä ennen kuin juttu on joutunut rikosoikeuskäsittelyyn, julkaistiin nyt neuvostolehdeissä ja muissa tiedotusvälineissä ensimmäisen kerran sitten 1920-luvun. Vuosikautia Moskovassa työskennelleet kirjeenvaihtajat eivät kyenneet palauttamaan mieleen vastaavanlaista tapausta.”⁸⁴⁸

Samassa jutussa Kaurinkoski arvioi, että syy tapauksen poikkeukselliseen julkisuuteen johtuu Moskovon tavanomaisen huhumyllyn paisumisesta kohtuuttomuuksiin:

”Viime päivinä levisivät Moskovassa mitä hurjimmat huhut vaarallisista rikollisista ja puhuttiin kokonaisista rikosjoukoista, joka terrorisoi kaupunkia. - - Puheiden levitessä suusta suuhun uhrien määrä kasvoi kymmeneen, joskin asiaa läheltä seuranneet yleensä mainitsivat luvun, joka vastaa nyt virallisesti julkaistua.”

Muutamien juttujen sisällä ikään kuin sivulauseissa ja pehmentäen Nojonen kertoi myös Neuvostoliiton pinnanalaisista ongelmista.

”Pääministeri puuttui myös viime joulukuun eräiden **neekeriylloppilaiden liikehtimiseen** Moskovassa. Hän muistutti, että Neuvostoliitto määrittelee suhteensa ihmisiin heidän luokka-asemansa eikä ihonvärinsä mukaan.”⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ KU 11.10.1962, 4 Bashkirien parissa (3): *Kaasu palaa yötä päivää*. (4,y).

⁸⁴⁶ KU 21.11.1963, 5 *Jäänsärkiä Moskva vaarassa upota jäämerellä, Murtuma potkuriaksellissa - vesi tunkeutui jo konehuoneeseen - vika korjattiin matkan aikana*. (3, y).

⁸⁴⁷ KU 14.1.1964, 12. (2, y).

⁸⁴⁸ US 14.1.1964, 20 *Operettiteatterin näyttelijä murhamies*. (2, k).

⁸⁴⁹ KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin*. (3, y).

Kaurinkosken vastaavassa jutussa kerrottiin, että:

”Maljapuheessaan pääministeri Hrushtshev viittasi mm. **afrikkalaisten ylioppilaiden** pari viikkoa sitten Punaisella torilla järjestämään mielenosoitukseen ja sanoi, että ne afrikkalaiset stipendiaatit, joita olot Neuvostoliitossa eivät miellytä, voivat nopeasti saada paluuvuissumin. Hrushtshev arvosteli tapaa, jolla länsimainen lehdistö oli käsitellyt asiaa ja piti kuvauksia liioiteltuina.”⁸⁵⁰

Myös Neuvostoliiton paperipula tuli esille Nojosen jutun ”sivulauseessa”:

”Linna oli saanut kuulla kustantajaltaan, että hänen Pohjantähtensä toinen osa on käännettävänä ja että ensimmäisen jo loppuunmyydyin osan painos oli ollut 100 000 - **paperipula ei sallinut suurempaa painosmäärää. Linna piti ymmärrettävänä jos maanmoralikäsitysten mukaisesti hänen kirjansa joitakin vuorosanoja oli Neuvostoliitossa lievennetty.** ”Tärkeintä on se, ettei muutu henki.”⁸⁵¹

Moskovassa Nojonen harrasti myös poikkeuksellista ”tutkivaa journalismia”. Hän lähti kiertelemään eräänä päivänä Moskovan rakennustyömaille ja kuvasi filmille uudisrakennustoimintaa.

”Kuvasin 5-kerroksisen asuintalon rakennusvaiheita. Taloa rakentamassa (asentamassa) oli kaikkiaan vain 8 miehen työryhmä!”⁸⁵²

Moskovassa suunnistaminen saattoi kuitenkin toisinaan olla ongelmallista.

”Moskovan liittäessä itseensä uusia alueita ja ympäristön pikkukaupunkeja on tuloksetta tullut mm. että Moskovassa on 16 Sovjetskajakatua, 18 Moskovankatua, 19 Keskuskatua, kolme Tshapajevin katua, viisi Kaibyshevinkatua, kaksi Pravdankatua, kolme Tshernyshevskinkatua jne. Kun esimerkiksi postilähetysissä ei ole osoitettu kaupunginosaa, joutuu posti suuriin vaikeuksiin etsiessään oikeaa taloa sanokaamme 19 Keskuskadun joukosta.”⁸⁵³

Omaa havainnointiaan Nojonen käytti muutenkin usein päälähteenään jutuissa. Tarkasteluajanjakson aikana hän käytti omaa havainnointia yhteensä 30 jutussa eli neljänneksi eniten.

Suomalaista näkökulmaa: Lintuniemi ja Linna

Suomalaista näkökulmaa Nojonen ammensi varsin monipuolisesti eri alueilta. Selvästi eniten suomalaista näkökulmaa Nojosen jutuissa löytyi poliittisten vierailujen yhteydestä.⁸⁵⁴ Harvemmin, mutta kuitenkin varsin usein suoma-

⁸⁵⁰ US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uudenvuoden puheessaan, USA:n lähettiläs ”uusi liittolainen”.*

⁸⁵¹ KU 8.1.1964, es. - s.2 Väinö Linna väitteli Ehrenburgin kanssa. (3, a).

⁸⁵² KU 9.7.1961, 5 *Asuintaloja hitsaamalla.*(1, k).

⁸⁵³ KU 28.8.62, 5 *Moskova uusii kadunnimiä.*(1, k).

⁸⁵⁴ Esimerkiksi vuoden 1961 aikana vieraili Neuvostoliitossa 10 erilaista ammattiliitto- ja työläisvaltuuskuntaa. Sen lisäksi oli olemassa niin sanottu leporyhmävaihto. Tähän kuuluivat Neuvostoliiton ammattiyhdistysten keskusneuvoston kutumat viisi suomalaista ammattiyhdistystoimitsijaa puolisoineen. Vuonna 1961 oli myös luennoitsijavaihtoa sekä ensimmäistä kertaa ”ilman valuuttaa tapahtuva työläisturistiryhmien vaihto”. (KU 11.12.1960, 12 *SAK:n ja Neuvostoliiton ammattijärjestöjen vuorovaikutus vilkkaammaksi* (3,k.) (Aarre Nojosen juttu).

lainen näkökulma esiintyi Nojosen jutuissa kulttuurivaihdon, kaupankäynnin ja urheilun yhteydessä.

Yksi Nojosen jutuista poikkesi selvästi tavanomaisesta Suomi-näkökulman uutisoinnista. Sen aiheena oli lohjalainen kanttori, jonka jalka olisi Suomessa amputoitu, mutta Neuvostoliitossa se pystyttiin hoitamaan terveeksi.

”Dir. Mus Antero Lintuniemen mielialaa ei minun ollut vaikea arvata, kun tapasin hänet eräänä helmikuun päivänä Moskovassa juuri 50 vuottaan täyttäneessä Botkinin sairaalassa. 8-viikkoisen hoidon jälkeen hän lähti sairaalasta omilla jaloillaan. Hän jota vielä jokin aika sitten uhkasi molempien jalkojen katkaiseminen polvesta. ’Mieliala ei silloin ollut korkealla’, hän sanoi muistellessaan sitä aikaa. ’Jalat kun ovat urkurille tärkeitä.’”⁸⁵⁵

Myötäelävän ja positiivisuutta henkivän jutun kuvituksena oli sairaalan sisällä otettu valokuva, jossa neuvostoliittolainen lääkäri keskusteleekin kepin varassa seisovan, hymyilevän suomalaisen potilaansa kanssa. Harvinaisen intiimi ja yksityiskohtainen käsittelytapa muistuttaa nykypäivän iltapäivälehtien tunteisiin vetoavaa journalismia.

Poikkeuksellinen oli myös juttukavalkadi kirjailija Väinö Linnan Neuvostoliiton vierailusta. Nojonen seurasi hyvin tarkkaan Linnan matkan vaiheita. Vuodenvaihteen juhlallisuuksien jälkeen⁸⁵⁶ Linna pääsi tapaamaan muun muassa kirjailija Ilja Ehrenburgia.

”- - Linna oli joutunut puolustamaan realismin oikeutusta kirjallisuus- ja taidemuotona sekä Tolstoita ja Dostojevskiä, jotka Ehrenburg oli hylännyt ’opettavaisina’. Toisin sanoen suomalaiskirjailijat olivat Ehrenburgin ultra modernissa seurassa ’vanhanaikaisia’.”⁸⁵⁷

Myös Kaurinkoski oli paikalla ja käytti jutussaan Ehrenburgilta rohkean sitaatin, jossa epäsuorasti kritisoitiin Hruštšovia:

”Ehrenburg oli tarttunut myös asiantuntemuksen puutteeseen kulttuurikeskustelussa ja sanonut sen erityisesti kukoistavan maalaustaiteen piirissä - siinä kaikki ilman muuta katsovat olevansa oikeutettuja sanomaan vankan mielipiteensä.”⁸⁵⁸

Yhdessä talousjutussa Aero Oy:n Moskovan edustaja Harry Uggendahl arvosteli Moskovan uuden kansainvälisen lentokentän Šeremetjevon kaukaista sijaintia, vaikka muuten hän sanoi kentästä ainoastaan hyvää.⁸⁵⁹ Kolmessa tapauksessa jutut kertoivat Neuvostoliiton ja Suomen välisistä ongelmista. Ne käsittelivät sosialidemokraattisen puolueen arvostelua, talvisotaa sekä Suomessa esitettyä englantilaista James Bond -elokuvaa, jonka tulkittiin olevan lähestyvien nuorisofestivaalien ennakkohäirintää.

⁸⁵⁵ KU 22.2.1961, 6 *Lohjalainen kanttori sai pitää jalkansa, 8-viikkoinen hoito Moskovan sairaalassa esti amputoimisen.* (3, y).

⁸⁵⁶ KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin.* (3, y).

⁸⁵⁷ KU 8.1.1964, es. - s.2 *Väinö Linna väitteli Ehrenburgin kanssa.* (3, a).

⁸⁵⁸ US 8.1.1964, 20 *Vahtangov-teatteri Helsinkiin, Linna ja Chorell Ilja Ehrenburgin luona.* (2, k).

⁸⁵⁹ KU 29.6.1960, 5 *Helikopteritaksilla lentokentältä kaupunkiin, Lentoliikenteen pullonkaulaa kavennetaan Moskovassa.* (3, y). Finnairin edeltäjä Aero oli ensimmäisiä länsimaisia yhtiöitä, jotka olivat saaneet toimiluvan lentää Moskovaan. Aero aloitti lennot Hruštšovin suojasäässä vuonna 1956. (KU 16.2.1961, 5 *Aero lentänyt Moskovaan 5 vuotta.* (2, k).

Elokuvajuttu oli alun perin lähtöisin TASSin Helsingin-kirjeenvaihtajalta. TASSin kirjeenvaihtaja oli jutussaan määritellyt Suomen televisiossa esitetyn englantilaisen elokuvan "Erittäin salainen" neuvostovastaiseksi. Kirjeenvaihtaja huomautti, että elokuva lähetettiin siitä huolimatta, vaikka "televisio on valtion kontrollin alainen" ja "elokuva esitettiin muutamia päiviä sen jälkeen, kun oli allekirjoitettu suomalaisneuvostoliittolainen kulttuurisopimus". TASSin kirjeenvaihtajan mielestä "toimenpide on osa kampanjasta, josta suomalaiset oikeistovoimat käyvät sitä ajatusta vastaan, että Suomessa pidettäisiin VIII nuorison ja ylioppilaiden festivaalit".

Kennedyn kuolema ja neuvostojulkisuus

Vaikka Yhdysvallat oli Neuvostoliiton näkökulmasta vihollismaa, nostatti Yhdysvaltain presidentin John F. Kennedyn murha Moskovassa ennennäkemättömän sympatia-aallon marraskuussa 1963. Neuvostoviestimet uutisoivat yllättäen tapahtumia muutaman päivän ajan lähes länsimaisten joukkoviestinten tavoin. Kennedyn murhan uutisointi osoittaa, että Neuvostoliitossa oli jo 1960-luvun alussa valmiuksia esimerkiksi suoriin tv-lähetysiin toiselta puolelta maapalloa. Tekniset valmiudet suoriin radiolähetysiin olivat olleet jo aiemmin ja niitä oli myös käytetty Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välillä esimerkiksi vuonna 1959⁸⁶⁰. On tosin muistettava, että sekä radion että television lähetykset olivat aluksi suoria ja nauhoitetut lähetykset yleistyivät vasta myöhemmin.

Aarre Nojonen ennätti uutisoida Moskovan ensireaktioista Yleisradiolle 22.11.1963.

"Tieto presidentti Kennedyn murhasta levisi Moskovassa pommin tavoin ja järkytti ihmisten mieliä. Radio ja televisio keskeyttivät tavanomaiset lähetyksensä lukeakseen uutiset ensin presidenttiä vastaan kohdistuneesta murhayrityksestä ja sen jälkeen uutiset hänen kuolemastaan. Uutiset toistettiin useaan kertaan niin televisiossa kuin radiossakin ja sen jälkeen soitettiin surumusiikkia. Radio muutti ohjelmaansa ja omistautui yksinomaan vakavalle musiikille. **Virallisia arvioita tapahtumista ei tietystikään ole vielä ehditty esittää** eikä myöskään valtionpäämiesten osanottovalitteluja, mutta uutinen jossa kerrottiin presidenttiä vastaan tehdystä murhasta, sanoo, että **murhan takana uskotaan olevan amerikkalaisten äärioikeistolaisten**. Presidentti Kennedyn suosio Neuvostoliitossa on kaikesta huolimatta suuri ja häntä pidetään merkittävänä nimenomaan Moskovan sopimuksen aikaansaamisessa." ⁸⁶¹

Perinteistä neuvostotapaa noudattaen viralliset arviot tulivat hitaasti. Siksi kysymyksiä herättääkin, miksi murhan tekijöitä kuitenkin osattiin etsiä heti

⁸⁶⁰ KU 22.11.1959, 14 *Uusi kulttuurisopimus solmittiin NL:n ja USA:n välillä*. Uutisen mukaan kulttuurisopimus merkitsi käytännössä "kahta radiolähetystä maasta toiseen joka kuu-kausi yhteensä 10–20 minuuttia, musiikin, tieteen, tekniikan, maatalouden, kasvatuksen, terveydenhoidon ja urheilun merkeissä" ja "televisiossa ainakin yksi dokumentti-filmi pituudeltaan enintään puoli tuntia ja kaksi uutisfilmiä pituudeltaan 5–7 minuuttia kuu-kaudessa". Uutisessa todettiin myös, että "Sen lisäksi aiotaan järjestää kansainvälisiä kysymyksiä koskevia radiolähetysjä, joitten teksti kuitenkin etukäteen annetaan erikoisen valiokunnan tarkastettavaksi, jotta lähetysiin ei pääsisi mitään molempien maiden suhteiden kehitystä jarruttavia tekijöitä".

⁸⁶¹ Yle 22.11.1963 *Presidentti Kennedyn murha, kuolemanviestin vastaanotto eri maissa*. Rark2-kanta, ark-3245-1.

amerikkalaisista äärioikeistolaisista. Oliko kyse tiedosta, disinformaatiosta vai mistä?

Myöhemmin samana päivänä Nojonen täydensi tietojaan Yleisradiolle:

”Moskovassa ollaan jo pitkälti lauantaipäivässä, mutta useissa akkunoissa palavat vielä valot. Tieto presidentti Kennedyn murhasta pitää ihmisiä valveilla. Teko herättää järkytystä, siitä keskustellaan ja pohditaan sen mahdollisia seuraamuksia kansainväliseen politiikkaan ja ennen kaikkea Neuvostoliiton ja USA:n suhteisiin. Pääministeri Hrustshov on varmastikin jo lähettänyt surunvalittelunsa rouva Kennedylle, mutta sähköä ei ole vielä päätetty julkistaa, sillä Neuvostoliitossa noudatetaan virallisissa kosketuksissa periaatetta, jonka mukaan jokin asiakirja, esimerkiksi sähke julkaistaan vasta sen jälkeen, kun vastaanottaja on sen varmuudella saanut. Lauantain sanomalehdet ilmestyvät painosta lähitunteina, mutta tiedustelin Pravdasta jokin minuutti sitten etukäteistietoa siitä, miten tämä tapahtuma tulee heijastumaan lehden numerossa. Minulle kerrottiin, että asia valtaa etusivun, jossa julkaistaan myös muistokirjoitus presidentti Kennedyn elämäntyöstä. Nekrologi oli vielä toimituskollegion työn alla, joten sen sisällöstä ei vielä haluttu kertoa. Tietysti on toisaalta niin, että aiempi presidentti Kennedyn politiikan tarkasteluun toimitukset joutuvat palaamaan vasta seuraavissa numeroissa, sillä täällä, kuten sanottu, lauantai on jo pitkällä. - - ”⁸⁶²

Neuvostoliiton reaktiot Kennedyn kuolemaan ehtivät Kansan Uutisten kolmanten painokseen. Siihen Nojonen oli ennättänyt päivittää uusimmat tiedot:

”Tieto presidentti Kennedyn murhasta levisi ihmisiä järkyttävän pommin tavoin Moskovan siirtyessä jo keskiyöhön. Moskovan radio ja televisio keskeyttivät tavanomaiset lähetyksensä lukeakseen uutisen presidentin murhasta. Uutisissa arveltiin, että murhan takana ovat USA:n äärioikeistolaiset - -. Presidentti Kennedyn murha oli keskiyöllä ilmestyneen Pravdan lauantainumeron etusivun hallitseva aihe ja etusivulla on myöskin julkaistuna laaja nekrologi presidentti Kennedyn muistolle.”⁸⁶³

Kennedyn murhan jälkeisenä päivänä Neuvostoliitossa uutisoitiin ensimmäisen kerran suorana televisiolähetysenä Yhdysvalloista Kennedyn muistohjelma.⁸⁶⁴ Kennedyn hautajaiset välitettiin Neuvostoliitossa sekä suorana tv-että radiolähetysenä.⁸⁶⁵ Kiinan kielen taitoisena Nojonen teki uutisen myös kiinalaisten Kennedy-uutisoinnista. Sen perusteella pekingiläinen Työläisten Päivälehti julkaisi lyhyen murhauutisen lisäksi lyhyen Johnsonin elämäkerran sekä ”arveluttavan pilakuvan, jossa Kennedy esitetään maassa makaamassa”.⁸⁶⁶

Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski totesi jutussaan, että ”tuskin mikään ulkomaantapahtuma on aikaisemmin saanut osakseen tällaista huomiota Moskovan lehdissä” ja ”tavallisesti niin askeettiset neuvostokirjeenvaihtajat ovat Yhdysvaltain surun kuvaamisessa omaksuneet juhlanan ja kunnioittavan tyylin”.⁸⁶⁷ Kaurinkoski taustoitti juttuaan lisäksi esimerkillisesti:

⁸⁶² Yle 22.11.1963 *Presidentti Kennedyn murha*. Rark2-kanta, ark-3245-2.

⁸⁶³ KU 23.11.1963, es - s.2 *Järkytystä kautta maailman*. (2, k). (Lehden kolmas painos).

⁸⁶⁴ KU 24.11.1963, 6 *Muistolähetys Moskovan TV:ssä* (1,y); US 24.11.1963, 9 *Muistolähetys Telstarin kautta eilen Moskovassa*. (1, laatikossa, k). (Kaurinkoski); Yle 23.11.1963 *Presidentti Kennedyn murhan jälkeiset tunnelmat*, Rark2-kanta, ark-3245-6. (Nojonen).

⁸⁶⁵ KU 26.11.1963, 12 *NL seurasi hautajaisia*. (1, a).

⁸⁶⁶ KU 26.11.1963, 12 *Kiinan lehdet Kennedyn murhasta*. (1, a).

⁸⁶⁷ US 27.11.1963, 20 *”Amerikka hyvästelee presidentti Kennedyä”*, *hautajaiskuvaus NL:n lehdissä*. (2, k).

”Neuvostolehtien käytäntönä on yleensä tyytyä toteamaan, että joku tilaisuus on pidetty ja sitten luetella tärkeimmät osanottajat ja luonnehtia tunnelmaa kahdella sanalla. Nyt julkaistuista vivahderikkaista kuvauksista on varmasti jokainen sana luettu äärimmäisellä mielenkiinnolla. Lehtiselostuksia ovat täydentäneet nopeasti Moskovaan välitetyt telefoto-kuvat murhapaikalta, Oswaldin kuolemasta sekä surusaatosta ja rouva Jacqueline Kennedystä, jonka uljuutta surussa on kirjoituksissa korostettu. Kaikki tällainen on Moskovan lehdissä mitä poikkeuksellisinta, ellei suorastaan ennen näkemätöntä.”

Kiina lähti omille teilleen

Aarre Nojosella oli harvinaisen hyvät mahdollisuudet seurata Neuvostoliiton ja Kiinan välistä poliittista mittelöä aitiopaikalta. Hän osasi sekä kiinaa että venäjää.⁸⁶⁸ Nojonen ja Kalle Kuitunen olivat ensimmäiset suomalaiset, jotka pääsivät opiskelemaan Kiinassa, Pekingissä vuosina 1953–58. Myöhemmin molemmat vaihtoivat Kiina-ihailunsa Moskovan näkökannoille.⁸⁶⁹

Kiinan ja Neuvostoliiton suhteet näyttivät ulospäin lämpimiltä vielä joulukuussa 1960, jolloin Nojonen kirjoitti:

”Moskovan radio aloitti torstaina kiinalaisen ja neuvostoliittolaisen musiikin paraatin ja ensimmäisenä kuultiin vanha ja kunniakas laulu ‘Moskova - Peking’. Kaikki Neuvostoliiton torstain lehdet ovat tulvillaan kahden valtion yhteenliittymää korostavaa aatehistoriaa. Päälehti Pravda on omistanut sille koko etu- ja toisen sivunsa sekä kolmannenkin sivunsa kokonaan. Yli puolet neljännestäkin sivusta käsittelee samoja kysymyksiä kiinalaisen Kansan päivälehdessä keskiviikkona julkaisemaa pääkirjoitusta koskevana käännoksenä.”⁸⁷⁰

Kastarin mukaan NKP:n ja Kiinan kommunistisen puolueen (KKP:n) käsitykset kommunistisen ideologian perusteista alkoivat rakoilla jo NKP:n 20. edustajakokouksessa 1956. Ensimmäiset tiedot Neuvostoliiton ja Kiinan suhteiden heikkenemisestä tihkuivat läntiseen julkisuuteen vuoden 1958 lopussa ja koko seuraavan vuoden ajan jugoslaviaiset lähteet kertoivat erimielisyyksistä, mutta Hruštšov torjui ne aina perättöminä. Suomalaisessa julkisuudessa Kiinan ja Neuvostoliiton kiista nousi yhdeksi vuoden tärkeimmistä ulkomaan uutisaiheista vuosina 1961–62 lukuun ottamatta kansandemokraattista lehdistöä. Esimerkiksi SKP:n teoreettinen aikakauslehti Kommunisti julkaisi ensimmäiset Kiinaa ojentavat artikkelinsa vasta vuoden 1962 syyskuun numerossa.⁸⁷¹

Neuvostoliiton kutsuma kommunistinen maailmankongressi epäonnistui 1960 Moskovassa eikä kommunistisen liikkeen yhtenäisyyteen enää ollut paluuta. Kiina alkoi avoimesti haastaa Neuvostoliiton ideologista johtoasemaa. Kiinalaiset eivät olleet samaa mieltä Neuvostoliiton kanssa esimerkiksi

⁸⁶⁸ Nojosen viehtymys kieliin käy hyvin ilmi hänen monista matkareportaaseistaan, joissa perehdytään eri sanojen etymologioihin eli alkuperiin. Esimerkiksi: ”Irkut’ on puolestaan muunnos burjatinkielisestä sanasta ‘erkan’, joka tarkoittaa mutkikasta” (KU 16.9.1961,4) ja ”Ufa-sana johtuu nimittäin bashkiirian-kielisestä sanasta ‘yfy’, joka on kuulemma niin moniselitteinen sana, ettei sitä ole voitu kääntää muille kielille. Yleisimmin se tulkitaan kuitenkin käsitteellä - suukko!” (KU 5.10.1962, 4). ”Karan meri on kaikkea muuta kuin musta sulkku (‘kara’ tarkoittaa mustaa sulkua), sillä vahvat jäämassat hohtavat sokaisevaa valkeuttaan - ”. (KU 26.6.1964, 5 *Kolmimetrinenkin jää murtuu vaivattomasti, Lenin nyt Novaja Zemljan tienoilla.* (3, y).

⁸⁶⁹ Kastari 2001, 53, 67.

⁸⁷⁰ KU 9.12.1960, 12 *Kiinan valtuuskunta lähti eilen Moskovasta.* (2, k).

⁸⁷¹ Kastari 2001, 17, 62, 63 ja 73.

”rauhanomaisen rinnakkainelön” opista. Samaan aikaan Kiina liitti Tiibetin väkivalloin itseensä ja oli jatkuvassa konfliktissa Intian kanssa. Neuvostoliiton ja Kiinan välinen kilpailu näkyi myös niin sanotuissa kehitysmaissa, etenkin Aasiassa. Maiden väliset erimielisyydet konkretisoituivat muun muassa rajavälikohtauksina.⁸⁷² Neuvostoliitto oli alusta alkaen antanut Kiinalle taloudellista, teknistä ja sotilaallista apua. Kiinalaiset eivät kuitenkaan halunneet ottaa vastaan mitään poliittisia määräyksiä, ja vuonna 1960 Neuvostoliitto lopetti kaiken taloudellisen apunsa Kiinalle.⁸⁷³

Moskovan-kirjeenvaihtajien oli kuitenkin äärettömän vaikea saada tietoja näistä Moskovasta katsoen kaukaisista ja kiusallisista tapahtumista. Kiinan ja Neuvostoliiton välien viileneminen näkyi vuosittain esimerkiksi lokakuun vallankumousjuhlien yhteydessä, joissa kiinalaisia ei juuri näkynyt ja jos näkyikin, niin yleensä Kiinan edustajat poistuivat mielenosoituksellisesti kesken seremonioiden.⁸⁷⁴

Samaan aikaan Kiinan suhteiden kärjistymisen kanssa Neuvostoliitolla oli ongelmia Albanian kanssa.⁸⁷⁵ Albania oli päättänyt siirtyä Kiinan leiriin. Myös Titon Jugoslavia jatkoi omalla tiellään. Nojonen kirjoitti eräässä jutussaan, että ”kysymys Jugoslavian yhteiskuntajärjestelmän määrittelemisestä on ollut kommunististen puolueiden välisen ideologisen kiistan eräs peruskysymyksistä”.⁸⁷⁶

Jo aiemmin Itä-Euroopan sosialistimaissa Itä-Saksassa, Puolassa ja Unkarissa oli ollut levottomuuksia. Neuvostoliitto oli verisesti kukistanut Unkarin kansannousun marraskuussa 1956. Unkarilaisten sitkeä vastarinta kesti kymmenen päivää, jonka jälkeen käytiin vielä kukkuloilla sissisotaa. Yli 150 000 ihmistä pakeni maan rajojen ulkopuolelle. Neuvostoliittolaisen version mukaan Unkarin kansannousu oli ”imperialistien organisoima vastavallankumousyritys” ja ”Neuvostoliiton apu Unkarille ja maan työväenluokalle esti fasistisen diktatuurin pystyttämisen”.⁸⁷⁷ Tästä lähihistorian ”oikeasta” tulkinnasta Neuvostoliitto piti tiukasti kiinni.⁸⁷⁸

Hruštšovin lähtölaskenta

Kuuban ohjuskriisi 1962 oli viedä maailman kolmanteen maailmansotaan. Ydinasevaltiot Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olivat vaarallisella törmäyskurssilla. Syynä oli Hruštšovin pyrkimys sijoittaa strategisia ohjuksia salaa Kuubaan. Yhdysvaltain hallitus reagoi voimakkaasti, ja presidentti Kennedy vaati Kuuban matkaavien neuvostoalusten kääntymistä takaisin. Lopulta alukset muuttivat kurssiaan. Suurvaltojen sapelinkalistelu oli vienyt maailman

⁸⁷² Jungar 2000, 478–479.

⁸⁷³ Cameron 1995, 444.

⁸⁷⁴ Ks. tästä enemmän s. 389.

⁸⁷⁵ KU 29.10.1961, 12 *NKP:n suhde yksilökulttiin ja Albanian työn puolueeseen, katkelma eilen julkisuuteen saatetusta Hrushtshevin puheesta.*

⁸⁷⁶ KU 13.5.1963, 3 *Uusi perustuslaki vahvistaa Jugoslavian sosialismia.* (2, y).

⁸⁷⁷ Cameron 1995, 442–443.

⁸⁷⁸ Toisenlaisten lähihistorian tulkintojen käyttö esimerkiksi suomalaisessa mediajulkisuudessa oli neuvostoviranomaisille arka aihe. Pelkästään talvisodan mainitseminen oli pitkään riskialtista.

muutamien päivien ajaksi ydinsodan partaalle. Hruštšovin epäonnistuminen merkitsi samalla hänen oman uransa kääntymistä laskuun.⁸⁷⁹

Nojonen kirjoitti huhtikuussa 1963 kokousuutisen, jonka perusteella Hruštšovin asema etenkin lännen silmissä oli selvästi alkanut horjua. Hän oli joutunut puolustuskannalle myös omiensa joukossa. Seuraavat sitaatit ovat samasta jutusta.

”Kun pääministeri Hrushtshevin viime keskiviikkoisen jättiläispuheen koko teksti oli perjantaina käytettävissä, voitiin todeta, että lännessä on hänen ikäänsä ja asemaansa koskevista puheenkohdista tehty hätiköityjä johtopäätöksiä. Puheen teksti, vaikka siinä kosketellaankin pääministerin ikää ja sitä, ettei hän tietystikään voi olla iän kaiken tehtävässään ei tue käsitystä, että hänen syrjään vetäytymisensä olisi lähiaikojen asia.”⁸⁸⁰

”Puolue valitsee itse keskuudestaan johtavan ytimen, johon tulevat ansioituneimmat ja koetelluimmat johtajat, pääministeri huomautti jatkaen tämän jälkeen lauseilla, jotka ovat eniten herättäneet arvailuja. Luulen, ettei kukaan epäile minua siitä, että minulla olisi tässä puhuessani jonkinlainen erikoisasema puolueessa. Minä olen jo 69-vuotias ja minulla on oikeus sanoa näin. Ymmärtäähän jokainen, että siinä tehtävässä, jossa minä nykyään olen puolueessa ja valtiossa, en voi olla ikuisesti - -.”

Hruštšovin epäsuosio kiirehti Kuuban pääministerin Fidel Castron Neuvostoliiton matkaa. Yllätysvierailusta otettiin Moskovassa irti kaikki propagandahyöty. Nojonen uutisoi Castron aiheuttamista reaktioista juuri ennen vapun juhlintaa muun muassa seuraavasti:

”Uutinen hänen saapumisestaan aamuvarhaiseen Murmanskiin luettiin varhaisuutisissa ja se nostatti neuvostoihmisissä riemun, jolle on vaikea etsiä vertailukohtaa.”⁸⁸¹

”Kuuban pääministerin Fidel Castron saapuminen sunnuntai-iltana Moskovaan oli tuhat kertaa enemmän kuin valtiovieraan tavanomainen saapuminen isäntämaan pääkaupunkiin. Moskova riemuitsi kuin päivinä, jolloin neuvostoihmiset ovat palanneet avaruudesta. - - Kun moskovalaiset sunnuntaiaamuna lukivat lehtiään, olivat ne täynnä Fidel Castron ja hänen matkaansa Murmanskissa. Tavallisesti etusivultaan hillitty Pravdakin julkaisi uutisen Castron saapumisesta yli sivun ulottuvan otsikon.”⁸⁸²

Kulissien takana oli jo pitkään käyty valtataistelua, mutta vasta vuonna 1964 Hruštšov onnistuttiin syrjäyttämään virastaan. Häntä syytettiin muun muassa epäonnistuneesta ulkopolitiikasta, etenkin Kiinan kriisistä, mutta myös pahoin epäonnistuneesta maatalouspolitiikasta ja kulttuurielämän liberalisointikin lisättiin hänen pitkään syytelistaansa. Pesosen mukaan Hruštšovin kauden päättyminen merkitsi paluuta tiukempaan yhteiskuntajärjestykseen, muttei enää stalinismiin. Alkoi Brežnevin, pysähtyneisyyden kausi, ”vremja zastoja”. Vaikka esimerkiksi henkilökultti oli 1950-luvulla tuomittu, herätettiin se

⁸⁷⁹ Jungar 2000, 481–482.

⁸⁸⁰ KU 27.4.1963, es - s. 8 *Johtaminen ja yksilönpalvonta ovat eri asioita, pääministeri Hrushtshev arvosteli väärää käsityksiä johtamisen ongelmasta.* (3, k).

⁸⁸¹ KU 28.4.63, es - s.9 *Castro Neuvostoliitossa.* (4, y, lehden pääjuttu).

⁸⁸² KU 29.4.1963, es *Miljoonat moskovalaiset kaduilla Kuuban pääministerin saapuessa, ainutlaatuinen valtiöpäämiesvastaanotto Punaisella torilla.* (5, y, lehden pääjuttu).

Brežnevin palvonnassa uudestaan henkiin.⁸⁸³ Tämä ei kuitenkaan käynyt hetkessä, vaan vasta vähitellen, selvimmin vuodesta 1968 lähtien.⁸⁸⁴

Esimerkiksi presidentti Kekkonen oli saanut ensimmäisiä tietoja Hruštšovin aseman epävarmuudesta jo 1961 eräästä ulkomaantiedustelun raportista:

”Hrushtshevin kansansuosio ei ole enää niin suuri kuin aikaisemmin. Hrushtshev on suuri mies, mutta hermostunut, ärtyisä ja kylmä. Hän haluaa tietää joka asian, mutta kaikki on esitettävä niin keskitetysti, että itse asia kärsii. Vain hullu voi kuvitella hallitsevansa yksin kaikki asiat.”⁸⁸⁵

6.2 Kriittinen Kaurinkoski ja varovainen Kauppila

"Ole yhtä ahkera kuin Nojonen"

Aarre Nojosen tilalle KU:n Moskovan-kirjeenvaihtajaksi tuli lehdessä sen perustamisesta asti mukana ollut eduskuntatoimittaja Erkki Kauppila. Uutinen Moskovan-kirjeenvaihtajan vaihtumisesta julkaistiin tuttuun tapaan näyttävästi kuvien kera heinäkuun lopussa 1964.⁸⁸⁶

Haastattelussa Kauppila kertoi, että hänelle oli annettu kotitoimituksesta perusohjeena, että hänen pitäisi olla yhtä ahkera kuin edeltäjänsä.⁸⁸⁷ Määrällisen vertailun mukaan Nojonen teki keskimäärin 7,8 juttua viikossa ja Kauppila 8,0 juttua. Kauppila noudatti siis käytännössä perusohjetta hämmästyttävän hyvin. Itse asiassa Kauppila teki enemmän juttuja Moskovasta kuin yksikään toinen Moskovan-kirjeenvaihtaja vuosina 1957–1975. Haastattelussa Kauppila kertoi ensimmäisen kerran, että hänen vaimonsa antoi hänelle arvokasta sihteeriapua.

”Käytännössä kävi niin, että vaimoni työskenteli melkein yhtä paljon kuin minäkin. Hän kirjoitti tavattoman paljon mun juttujani puhtaaksi ja soitteli ja niin pois päin. Yhdessä vaiheessa kävi vielä semmoinen, oli vielä sellainenkin tarina, kun Tokiossa oli olympialaiset ja KU:lla ei ollut millään rahaa ja tuota (huokaus) sitten ne tuota kuitenkin päätti lähettää sinne toimittajan Sakari Selinin, joka oli ollut urheiluosaston päällikkönä. Se lähetti sieltä juttuja normaalilla tavalla meille ja minun vaimoni kirjoitti ne käsin semmoisesta ylös ja sitten välitti ne tuota KU:lle urheiluosastolle.”

⁸⁸³ Pesonen 1998, 153.

⁸⁸⁴ Paasilinna 1995, 30–34. Baltian mediahistoriaa tutkineet tutkijat ovat määritelleet toisen maailmansodan jälkeisen Neuvostoliiton seuraavanlaisiin ajanjaksoihin: Stalinistinen kausi (1945–1955), suojasään kausi (1956–1968), stagnaation kausi (1969–1986) ja heräämisen kausi (1987–1990). (Høyer, Lauk ja Vihalemm Ed. 1993, 189–226.) Tätä, kuten kaikkia muitakin periodisoiteja, voidaan kritisoida siitä, että historialliset ajanjaksot eivät todellisuudessa koskaan vaihdu kuin veitsellä leikaten, vaan yleensä hitaasti ja lomitain.

⁸⁸⁵ Kekkonen vuosikirja 1961. (UKKA.)

⁸⁸⁶ KU 31.7.1964, es *KU:lle uusi kirjeenvaihtaja Moskovaan*. (1, laatikossa, y).

⁸⁸⁷ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

Jo Kauppilan startti Moskovassa oli tehokas: kolme juttua, joista yksi etusivulla.⁸⁸⁸ Saman päivän lehdessä oli vielä kaksi Nojosenkin juttua⁸⁸⁹, joista toinen oli harvinainen tulvauutinen. Seuraavana päivänä myös Kauppila kertoi onnettomuudesta: Moskovan metrossa oli sattunut tunnelimurtuma.⁸⁹⁰

Ajat muuttuvat - yhteiskunnan epäkohtia ruoditaan

Ennen Kauppilaa Moskovaan oli saapunut Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski.⁸⁹¹ Kaurinkoski oli vapauttanut Tannisen tehtävistään heinäkuussa 1963. Sekä Nikkilä että Valkonen ehtivät haastatella Kaurinkoskea ennen hänen kuolemaansa.

” - - itsehän tulin sinne kirjeenvaihtajaksi 63, joka oli vielä ihan selkeästi suojasään kautta, vaikka oli ollut sitten jo nämä Hruštšovin hyökkäykset taiteilijoita kohtaan ja sillä tavalla määrättyä kiristymistä, mutta oli ihan selvää, että elettiin vielä suojasään kautta.”⁸⁹²

Aikojen muutoksesta oli kuitenkin jo merkkejä näkyvissä. Esimerkiksi neuvostolehdet olivat alkaneet kirjoittaa taas yhteiskunnan epäkohdista. STT:n ja Reutersin välittämässä uutisessa kerrottiin poikkeuksellisen kriittisesti Bratskin kurjasta asuntotilanteesta. Uusi Suomi julkaisi uutisen yhdellä pals-talla sivun alareunassa, mutta laatikossa kehystettynä. Otsikkona oli rohkeasti ”Mätä” esimerkki.⁸⁹³

”Tuhannet neuvostoliittolaiset, jotka osallistuivat vesivoimalla toimivan sähkövoimalaitoksen rakennustöihin Bratskissa Siperian itäosassa, ovat eläneet useita vuosia teltoissa ja parakeissa ilman vettä, valoa ja muita mukavuuksia, kirjoitti neuvostoliittolainen sanomalehti Komsomolskaja Pravda tiistaina. Lehti oli lähettänyt ryhmän toimittajiaan tutustumaan olosuhteisiin rakennuspaikalla - - - - Nykyisin on Bratskissa 100 000 asukasta, mutta mitään kaupunkialuetta ei käytännöllisesti katsottuna ole olemassa, kirjoitti lehti. Muutaman kuukauden kuluttua valmistuu pato, mutta sitä rakentaneet miehet ja naiset ovat slummien asukkaita. - - Lehti kuvaili Bratskin asuntotilannetta ´rikokseksi kansaa vastaan´ ja ´mädäksi esimerkiksi´ vanhasta järjestelmästä, jolloin iskulauseena oli suunnitelma ensimmäisellä sijalla.”

⁸⁸⁸ KU 2.8.1964, es *Kaksi ydinvaltaa yksimielisiä: Ydinaseitten levittäminen ehkäistävä sopimuksella, Butlerin Neuvostoliiton matka päättyi*, KU 2.8.1964, 4 *Suomen kauppavaltuuskunta Moskovaan tiistaina*, KU 2.8.1964, 12 *Nato-maat luovat omia ydinasevoimia, Marsalkka Gretshkon varoitus USAn atomi-informaation aikeista*.

⁸⁸⁹ KU 2.8.1964, 4 *KU atomijäänmurtaja Leninin´matkassa (IV): Kiitosta Leninin´ sähköttäjille*, KU 2.8.1964, 5 *Zeja-joen tulvat karkottivat 3000 ihmistä asuinsijoiltaan*.

⁸⁹⁰ KU 3.8.1964, 2, *Tunnelimurtuma Moskovan metrossa*.

⁸⁹¹ Petäjaniemi oli kirjoittanut suurlähettiläs Zaharoville 13.5.1963 Moskovan-kirjeenvaihtajan vaihtamisesta seuraavasti: ”Koska Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen on oleskellut Moskovassa jo viisi vuotta, katson, että hän voisi palata kotipaikkaansa Helsinkiin. Tämä olisi myös tärkeätä hänen lapsensa koulunkäynnin vuoksi. Uudeksi kirjeenvaihtajaksi olen valinnut Jaakko Erkki (po. Erik) Kaurinkosken, jonka henkilötiedot seuraavat tässä mukana. Valinnan olen tehnyt erityisesti siksi, että hän on osoittautunut intelligentiksi, asioita seuraavaksi toimittajaksi, mutta etenkin sen johdosta, että hän oleskeli Moskovassa Neuvostoliiton hallituksen stipendiaattina Moskovan yliopistossa syyskuusta 1960 heinäkuuhun 1961. Luulisin siis, että hänellä on tavallista parempi kuva Neuvostoliitosta, ja mitä tärkeintä, hän taitaa venäjänkieltä.” Kansio 22. (USA/KA.)

⁸⁹² Kaurinkosken haastattelu. (RNA.)

⁸⁹³ US 20.11.1963, 8.

Kaurinkoski pääsi heti seuraavana päivänä kertomaan lisää yhteiskunnallisista epäkohdista. Kyse oli neuvostoelokuvasta, jossa kritisoitiin maan oikeuslaitosta.

”Keski-ikäinen moskovalainen näyttelijätär huomauttaa, että **filmissä on ensi kertaa neuvostofilmissä käyty kuvaamaan arkaa, ajankohtaista ongelmaa totuudenmukaisesti.** - - Eitellessään elokuvaansa ulkomaisille kirjeenvaihtajille nuorehko ohjaaja Leonid Agronovitsh kertoi saaneensa aiheen käsikirjoitukseensa *Isvestijassa* julkaistusta rikosselostuksesta ja täydentäneensä sitä aineistolla muista lehtikirjoituksista.”⁸⁹⁴

Jo nämä muutamat esimerkit tuntuvat uskomattomilta. Onko todella kyse alun perin neuvostolehdistä lähtöisin olevista jutuista/elokuvasta?

Moskovan-kirjeenvaihtajien arkinen aherrus perustui pitkälti Moskovan lehtien tarkkaan lukemiseen. Lehdissä julkaistut uutiset olivat kirjeenvaihtajille käyttökelpoisia omien juttujen rakennuspuita, ne olivat turvallisia lähteitä, koska niissä puhui ”virallinen ääni” eivätkä neuvostoviranomaiset halunneet tai edes voineet kritisoida kirjeenvaihtajia neuvostolehdistä.

Näin myös Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja Erkki Kauppila pystyi tekemään runsaasti juttuja Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista. Itse asiassa hän kirjoitti suhteellisesti laskien enemmän juttuja Neuvostoliiton ongelmista kuin yksikään toinen suomalainen kirjeenvaihtaja (noin 15 prosenttia kaikista jutuista)⁸⁹⁵. Seuraavassa näiden juttujen otsikkokavalkadia: *Puolue elinten jako oli ristiriidassa elämän kanssa, ‘Kommunist’ selvitelletyt syyt, joiden vuoksi NL:ssa palattiin entiseen järjestelyyn* (2.12.1964, 5), *Maissipolitiikka nyt ruodittavana NL:ssa* (14.12.1964, 8), *Lysenkon suuntaus biologiassa tuomittiin, akateemikkojen kokous Moskovassa* (2.2.1965, 12), *Myös maatalousjohto vaihtui NL:ssa* (11.2.1965, 5), *NL:n influenssa jo tauttumassa* (14.2.1965, 5) ja *Pravdassa tuomittiin taiteen komenteleminen, Rumjantshevin laaja artikkeli kulttuurikysymyksistä* (10.9.1965, es). Ainoastaan yksi, kulttuuriaiheinen epäkohtajuttu, ylsi Kansan Uutisissa etusivulle.

Kaurinkosken kriittistä journalismia

Tarkastelujaksojen (yhteensä 34 viikkoa) perusteella Kaurinkosken journalismi näyttäytyy aiheiltaan poikkeuksellisen hyvätasoisena: monipuolisena ja kriittisenä. Kaurinkoski käytti myös monipuolisesti lähteitään eikä hän kartellut edes toisinajattelijoita. Kaurinkoski kuului niihin harvoihin suomalaisiin Moskovan-kirjeenvaihtajiin, joiden yleisin yksittäinen aihealue käsitteli Neuvostoliiton sisäisiä ongelmia.

”**Rekisterivirastot**, jotka yleisessä kielenkäytössä kantavat lyhennystä ‘zags’, **ovat usein varsin kolkkoja laitoksia ja niissä osoitetaan harvemmin suurta huomaavaisuutta inhimillisiä tunteita kohtaan**, vaikka monet tärkeät elämänvaiheet pyörivätkin näiden virastojen ympärillä. - - Rekisteritoimenpiteiden julkistaminen on nähtävä myös vastavetona sille viehätökselle, joka Venäjän ortodoksisella kirkolla hartaine menoineen vielä on. - - **Vallankumousta seurannut intomielisen rationaalinen käsitys ihmisestä**,

⁸⁹⁴ US 21.11.1963, 15 "Ihminen joka epäilee", *Elokuva oikeudenkäytöstä NL:ssa*.

⁸⁹⁵ Ks. tarkemmin aiheesta Taulukko 10, 399.

joka ´uudessa elämässä´ei kaipaa perinteellisiä ´pikkuporvarillisia´ perhejuhlia on siis jälleen kaivannut tarkistusta.”⁸⁹⁶

Samassa jutussa hivenen myöhemmin Kaurinkoski uskaltautuu myös kritisoimaan Neuvostoliiton ”pyhiä juhlamenoja”:

”Missä määrin uusi taiteilijoista kokoon pantu neuvottelukunta aikoo puuttua myös yleisiin kampanjoihin - vallankumousjuhlaan, vappuun ja uuteen vuoteen - ei käy ilmi julkaistusta materiaalista. Näiden juhlapäivien vieto suurine kulkueineen, johtajien muotokuvine, punaisille vaatteille maalattuine iskulauseineen ja muiden 50 vuoden takaisine menoineen tuntuvat ainakin ulkopuolisen silmin hieman aikansa eläneiltä. Ilman, että niissä kuitenkin olisi vakaata perinteellisyyttäkään”.

Maatalous oli koko ajan Neuvostoliiton yksi kipeimmistä akilleen kantapäistä. Kaurinkoski yhdisteli lähteitään ja rohkeni päätellä ennen virallista satoilmoitusta, että sadosta tulee huono. Juttu uutisoitiin näyttävästi lehden pääjuttuna ja se jatkui vielä sisäsivuilla.

” - - Virallisia satoarvioita ei ole julkaistu - sellainen ei ole tapana - mutta hyvinkin korkeissa asemissa olevat neuvostojohtajat ovat yksityisesti myöntäneet näkymien kurjuuden ja neuvostomaaseudulla loppukesästä matkustelleet ovat eri puolilla saaneet kuulla paikallisten viranomaisten valituksia huonosta vuodesta. - - pidetään kuitenkin huonoa satoa Moskovassa tarkkailijoiden keskuudessa samalla uutena selvänä osoituksena neuvostomaatalouden jatkuvasta kriisitilasta, johon toistaiseksi ei ole ratkaisua näköpiirissä.”⁸⁹⁷

Samassa etusivun jutussa Kaurinkoski kritisoi tietojen panttausta:

”Virallisia tietoja tämän vuoden viljasadosta saataneen odottaa vielä hyvinkin kauan - muistettakoon, että v. 1963, katastrofisatoa koskevat jännityksellä odotetut luvut saatiin julkisuuteen vasta viime keväänä, kun niiden odottamiseen oli jo kyllästytty.”

Sisäsivulla jatkuneessa laajassa maatalousjutussa Kaurinkoski kertoi, että monien mielestä maa olisi annettava takaisin talonpojille. Ehdotus oli esitetty laajasti NKP:n nuorisoliiton lehdessä Komsomolskaja Pravdassa ja peräti vielä lehden etusivulla. Neuvostolehti kehotti lukijoitaan laajaan kansalaiskeskusteluun, mutta keskustelua ei syntynyt. Kaurinkoski jatkaa:

”Seurauksena onkin, että neuvostomaaseutua matkaileva näkee vuorokaudet ympäriinsä kolhoositalonpoikia perheineen uutterasti korjaamassa talteen kaiken heinän tienvierus- toilta ja ojanpientareilta - yksityisen karjansa ylläpitämiseksi - kun sen sijaan itse viljavainioilla näkee vain vähän tapahtumia.”

Kaurinkoski kertoi ensimmäisenä lukijoilleen näyttävästi myös, että Neuvostoliiton Kosmos-satelliitteja käytetään tiedustelutarkoituksiin.⁸⁹⁸

Samoihin aikoihin Uudessa Suomessa julkaistiin myös muista lähteistä tietoja Neuvostoliiton epäkohdista, esimerkiksi brittiläisen The Observerin

⁸⁹⁶ US 9.1.1964, 12 *Venäläiset haluavat enemmän juhlallisuuksia, Vanhoja käsityksiä tarkistetaan.* (2, y).

⁸⁹⁷ US 6.9.1965, es *Neuvostomaatalous yhä vaikean kriisin kourissa, Kurja viljasato luvassa, Suomen vehnän tuonti vaarassa.* (5, y). (Lehden pääjuttu).

⁸⁹⁸ US 24.6.1964, es *NL:n kosmos-satelliitit tekevät tiedustelutehtäviä, uusi laukaisu avaruuteen eilen.* (3, y). (Lehden pääjuttu).

juttu, joka oli otsikoitu *Uusi tutkimus kaataa vanhat myytit NL:ssa, Työttömyyttä - politiikka ei kiinnosta*. Jutun mukaan:

”Nyt kerrotaan tosiasioita, joita ei koskaan aikaisemmin ole virallisesti tunnustettu - olkoon, että ne on laajalti tiedetty. Ja ilman virallista tunnustusta ei fakta ole Neuvostoliitossa fakta. Ensiluokkainen esimerkki tästä on ‘Talouselämän ongelmia’ -lehden viimeisin numero. Tässä taloustieteilijä Jefim Manevitsh paljasti, että Neuvostoliitossa on runsaasti työttömyyttä - aikaisemmin uskomattomalta tuntunut tosiseikka.”⁸⁹⁹

Kolme vuotta myöhemmin Jaakko Kaurinkoski kirjoitti ”työätekevistä tyhjäntoimittajista”⁹⁰⁰. Jutun mukaan työajasta käytettiin vain noin kolmannes työhön. Juttu perustui Pravdan julkaisemiin tietoihin.

Hruštšovin syrjäyttäminen

Vaikka monia vihjeitä Hruštšovin vallan päättymisestä olikin ollut näkyvissä, tuli erouutinen kuitenkin kaikille Moskovan-kirjeenvaihtajille yllätyksenä. Kauppilalle Hruštšovin syrjäyttämistä juttu oli hänen Moskovan-kirjeenvaihtajuuskautensa hankalin. Hän antoi Yleisradion radiouutiselle tuoreeltaan seuraavan raportin:

”Neuvostoliiton johdossa tapahtui tänään erittäin merkittäviä muutoksia. Nikita Hrustsov vapautettiin kommunistisen puolueen pääsihteerin ja pääministerin tehtävistä. Uudeksi ensimmäiseksi sihteeriksi valittiin Leonid Breznev ja pääministeriksi nimitettiin varapääministeri Aleksei Kosygin. Neuvostoliiton tietotoimiston virallisessa tiedonannossa sanotaan, että keskiviikkona pidetyssä keskuskomitean kokouksessa käsiteltiin Hrustshovin pyyntöä (painokkaasti) hänen vapauttamisestaan korkean ikänsä (painokkaasti) ja heikentyneen terveytensä vuoksi. Tämä keskuskomitean kokous, jossa Hrustshov vapautettiin ja Breznev valittiin hänen tilalleen ensimmäiseksi sihteeriksi pidettiin jo keskiviikkona. Sen sijaan korkeimman neuvoston puhemiehistön kokous, jossa Kosygin valittiin Hrustshovin tilalle pidettiin vasta tänään. **Nämä vaihdokset tulivat Moskovan poliittisille piireille suurena yllätyksenä. Niiden katsotaan liittyvän ennen kaikkea kansainvälisiin kysymyksiin ja myöskin kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä esiintyneisiin erimielisyyksiin. Sen lisäksi Moskovassa liikkuvien aivan epävirallisten tietojen mukaan on puoluejohdossa esiintynyt erimielisyyksiä muun muassa maatalouspolitiikasta ja yksilönpalvonnan aiheuttamien virheiden korjaamisen menettelytavoista.**”⁹⁰¹

Hän sai jutuistaan välittömästi NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolta poikkeuksellisen kovat moitteet, mutta samalla SKP sai aiheen kritisoida NKP:tä huonosta tiedottamisesta. SKP:n johto oli aluksi lähes yksinomaan läntisten uutistoimistojen ja Kauppilan kertomien tietojen varassa.⁹⁰²

⁸⁹⁹ US 21.7.1965, 16 (3, y). (Lontoo - Edward Crankshaw).

⁹⁰⁰ US 19.12.1968, 9 NL *paneet* ”työätekevät tyhjäntoimittajat” kuriin, *Työajasta paikoin vain kolmannes työhön*. (3, k).

⁹⁰¹ YLE 15.10.1964. Yleisradion Radioarkisto Rark2-kanta, Ark-3502-9.

⁹⁰² SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa (16.10.1964) Hruštšovin syrjäyttämistä tulkittiin tuoreeltaan seuraavasti: ”Asian selosti toveri Olavi Poikolainen Moskovasta Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan tov. Kauppilan antamien tietojen perusteella, mainiten, että tapahtuma ei ole ulkopoliittinen vaan sisäpoliittinen kehitys. NKP pyrkii edelleenkin kansainvälisen kommunistisen liikkeen yhtenäisyyteen marxismien-leninismien pohjalla. - - totta on myös se, että Ivestija ei ilmestynyt eilen. Toveri Kauppilalla ei ollut varmaa tietoa siitä onko radion ja television pääjohtaja erotettu. Nämä kolme miestä muodostavat H:n propaganda- ja tiedotuspoliittisen

Haastattelussa Kauppila kertoi uutisen taustoista ja vaikutuksista seuraavaan tapaan:

Kun tuli tämä, ensimmäisiä huhuja alkoi liikkua siitä, että Hruštšov on syrjäytetty tai tällä tavalla. Mitä kautta nämä tiedot sitten tuli?

”Taisi olla niin, että **mulle sanottiin Suomen osastosta (NKP:n kk:n), että on tulossa tärkeä kokous.** Mutta sitten mulle soitettiin sekä Yleisradiosta että Kansan Uutisista, että lännessä liikkuu huhuja ja tuli tieto, että Hruštšovin kuva otettiin Moskovon hotellin seinältä pois. Joku soitti.”

Ne taisivat ne ongelmatkin tulla vähän yllätyksenä, että niihin reagoitiin niin voimakkaasti?

”Kyllä se oli täysi yllätys. Hruštšov oli kohonnut sellaiseen asemaan ja mekin sitten SKP:ssä ja SKDL:ssä ja yleensäkin Suomessa tunnettiin hänet positiiviseksi ihmiseksi. Sen kaataminen tuli järjestyttävänä asiana.”

Teit normaalia toimitustyötä, referoit sitä mitä oli niin kuin saatavilla?

”**Se oli semmoinen erittäin hankala asia. Nehän niin valheellisesti informoivat sitä, vapautettiin korkean iän ja heikentyneen terveyden vuoksi.** Ja kirjoitettiin Pravdaan sellainen pääkirjoitus. Seuraavina päivinä koko maan lehdistö lainasi ja joka oli niin vihjaileva. Ja kun ei sanaakaan sanota nimeltä Hruštšovista mitään, vaan semmoisia vihjailuja ja kuitenkin maa on täynnä huhuja tai Moskova oli täynnä huhuja ja jotkut niistä pitivät niin äärimmäisen selvästi paikkansa, niin **sinä iltana, kun tämä juttu tuli, tein sekä Suomen Yleisradiolle että Kansan Uutisille juttuja, joita en edes tiedä minkälaisina ne tulivat maailmalle, mutta kuitenkin arvailin, mitkä kaikki syyt voisivat johtaa tähän erottamiseen. Tämähän sitten oli pyhäinhäväistys ja rikos. Sen seurauksena seuraavana päivänä pari kolme keskuskomitean heppua marssi meille kotiin esittämään protestinsa. Ainoa kommunistinen lehti maailmassa, joka esittää tällaisia tarinoita maailmalle.** No tästähän tuli sellainen konflikti ja se oli ihan positiivinen asia, että SKP kokonaisuudessaan ja ennen kaikkea KU tietenkin asettuivat ihan minun kannalleni ja vaativat ensi kertaa oikeastaan että pitää vaatia NKP:tä antamaan kunnolla informaatiota.”⁹⁰³

Martti Valkoselle antamassaan haastattelussa Kauppila kertoi, että jyrkkä protesti vaikutti perin pohjin hänen mielialaansa ja koko hänen toimintaansa Moskovassa.⁹⁰⁴ Kauppilan saamaa palautetta varmasti vahvisti nimenomaan se, että hän oli antanut jutun Yleisradiolle.

Myös Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski avusti silloin tällöin Yleisradiota, etenkin ruotsinkielisiä uutisia. Hruštšovin syrjäyttämisen aikoina myös Kaurinkoski raportoi Ylelle. Uutisesta käy ilmi, että itse asiassa Kaurinkoski oli ennättänyt ensimmäisenä raportoida Suomeen epäilyt henkilövaihdoksista neuvostojohdossa.

---

korkeimman johdon. Toveri Ville Pessi selosti Neuvostoliiton Kom. puolueen keskuskomitealta tullutta virallista informaatiota asiasta. Tällaiseksi on myös Kauppilan soitto ymmärrettävä eikä vain lehtimiesominaisuudessa annetuksi”. Lopulta SKP päätti lähettää seuraavanlaisia nuhteita ja neuvoja Moskovaan: ”1) huomauttaa sopivalla tavalla NKP:n tovereille, että on valitettavaa että tällaisista asioista ensimmäiset tiedot tulevat läntisten tietotoimistojen kautta ja että nyt olisi eduksi, jos ei mentäisi samantapaiseen jälkiarvosteluun kuin oli Stalinin jälkeen, 2) huomauttaa myös siitä, että informaatio jonka olemme saaneet, on riittämätöntä ja liian niukkasanaista, jossa ei ole niitä perusteita esitetty, jotka ovat suoritettujen toimenpiteiden takana ja siinä mielessä siitä on ollut varsin vähän apua selostustyössämme.” (KANA.) Ks. myös Leppänen 1999, 30; Salminen 1996, 100.

⁹⁰³ Kauppilan haastattelu 2.12.1999. Ks. myös Valkonen 1998, 43.

⁹⁰⁴ Valkonen 1998, 44.

”Moskovassa istutaan tänä iltana jännittyneinä radioiden ja televisioiden ääressä odottamassa uutista joka vahvistaisi äärimmäisen itsepintaisina kiertävät huhut tärkeistä henkilövaihdoksista korkeimmassa neuvostojohdossa, mutta televisio lähetti kaksi päivää vanhoja filmejä Tokion olympialaisista ja radio soitti Chopinia. **Myöhään illalla kerrottiin Moskovassa, että kaupungilla oli alettu poimia alas niitä harvoja Hrustshovin muotokuvia, jotka koristavat neuvostopääkaupungin katuja.** Viralliselta taholta Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosastolta kiellettiin torstai-iltana Neuvostoliiton johtajan Hrustshovin eroa koskevien tietojen tuntemus. Sen sijaan kerrottiin virallisen uutistoimisto Tassin myöhään illalla lähettäneen niukkuudessaan salaperäisen sähköen, joka sanoi, että Hrustshovin nimi oli poistettu neuvostohallituksen listalta. Täysin hämmästyttävällä tavalla luonnehdittiin Tassin uutista myöhemmin vahvistamattomaksi. Illan muuttuessa yöksi vahvistuivat kuitenkin yhä huhut siitä, että Neuvostoliiton kommunistipuolueen keskuskomitea olisi kokoontunut keskiviikkoiltana tai varhain torstaiamuna ja tehnyt päätöksen jonka mukaan Hrustshovin tilalle ensimmäiseksi puoluesihteeriksi siirtyisi 57-vuotias puoluesihteeriksi Leonid Brezhnev ja pääministerin paikan ottaisi 60-vuotias ensimmäinen varapääministeri Aleksei Kosygin. Hrustshovin olinpaikasta ei Moskovassa torstai-iltana ollut virallista tietoa. Hän on jo kahden viikon ajan lomaillut Mustanmeren rannikolla, missä hän viimeksi tiistaina otti vastaan Ranskan tiedeministerin. Sen jälkeen hänen olemisestaan ei ole annettu virallisia tietoja. **Huhuja siitä, että jotain erikoista olisi tekeillä neuvostopääkaupungissa olivat omiaan vahvistamaan muun muassa se, että NL:n pääministerin Hrustshovin vävyn päätoimittaman neuvostohallituksen lehti Izvestija ei ilmestynyt määräaikaan torstai-iltana, vaan toimituksesta kerrottiin lehden tulevan jakeluun vasta perjantaiamuna.** Ilmestymisajan lykkääminen merkitsee yleensä, että jotakin erikoista on tekeillä. Toisena perusteena huhuja tukemaan mainitaan, että NKP:n keskuskomitean jäseniä oli kahden viimeisen päivän aikana nähty runsaasti Moskovassa ja että suuria limusiineja oli liikkunut keskuskomitean rakennuksen tienoilla tavanomaista runsaammin. Tästä kaikesta ei vielä tule riittävästi teki- jöitä tukemaan huhuja Hrustshovin erosta eikä tekemään siitä varmaa. Pian näihin huhuihin saataneen kuitenkin vastaus. Toistaiseksi täytyy Moskovassa tyytyä toteamaan, että **huhut ovat ainoalaatuisen vahvat, joten niitä on esitetty yhdenpitävinä lukuisista erilaisista ankarastikin ottaen asiallisista lähteistä.**”⁹⁰⁵

Kaurinkoski kertoi Nikkilän haastattelussa seuraavaan tapaan:

Nikkilä: - - *Muistatko silloin kun Hruštšov kaatui, niin minkälaista vipinää se aiheutti Uuden Suomen kirjeenvaihtajalle?*

”No kyllä se nyt oli sellaista ihan oikein vanhanaikaista katutyötä, että sitten mentiin vaan kadulle ja katsottiin mitä siellä tapahtui ja vähän juteltiin ihmisten kanssa ja koska tää viipy aika myöhään, mulla ei tietysti ole mitään papereita, että mä en muista miten nää viralliset tiedot sitten lopulta tuli, mutta tää huhu oli nyt kuitenkin joiakin tunteja etukäteen liikkeellä ja sitten täytyi vaan tällaisten pienten viitteiden perusteella toimia ja sitten kun se oli tosiasia, niin sitten vähän analysoida mitä se merkitsee, mistä se johtuu ja mistä saattaa johtua ja niin pois päin. Kyllä se oli täyttä työtä.”⁹⁰⁶

Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen Neuvostoliitossa alkoivat ”yleiset haukkujaiset”. Sitä ennen oli maassa luonnollisesti tehty runsaasti henkilövaihdoksia, etenkin tiedotusosalalla. Tärkeimpien joukkoviestinten, kuten Pravdan, Izvestijan sekä radion ja television johto vaihtui.⁹⁰⁷ Valkosen mukaan ”Ulkomaiset kirjeenvaihtajat saattoivat kirjoittaa hänestä ja hänen politiikastaan jokseenkin mitä tahansa syyllistymättä majesteettirikokseen eli joutumatta moitituksi”⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ YLE 15.10.1964. *Hruhtshevin ero ja seuraajat*. Yleisradion Radioarkisto Rark2-kanta, Ark-3370-12.

⁹⁰⁶ Kaurinkosken haastattelu. (RNA.)

⁹⁰⁷ Jungar 2000, 490.

⁹⁰⁸ Valkonen 1998, 14.

Kaurinkoski kirjoitti vuosi Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen, että:

”Neuvostoliitossa Hrushtshev on viime lokakuisen eronsa jälkeen täysin häipynyt julkisuudesta. Hänen nimeään ei koskaan nähdä lehdissä, mutta sen sijaan on tullut tavaksi kohdistaa hänen politiikkaansa epäsuoraa kritiikkiä, jonka kärki helposti tunnustetaan, vaikka nimeä ei mainitakaan.”⁹⁰⁹

Kauppilan jutussa on esimerkki neuvostolehtien tavasta kirjoittaa:

”Ivallisessa sävyssä siinä puhutaan poliittisesta johtajasta, joka yrittää itse ratkaista kaikki kysymykset katuliikennettä myöten.”⁹¹⁰

Tämä on hyvä esimerkki arkojen aiheiden käsittelystä Neuvostoliitossa ja samalla niin sanotusta rivien välissä kirjoittamisesta, johon Moskovan-kirjeenvaihtajatkin joutuivat usein turvautumaan sekä lukiessaan neuvostolehtiä, että juttuja kirjoittaessaan. Kauppila kertoi, että joka aamu oli kova urakka lukea Pravdaa ja muita lehtiä, koska otsikoista ei voinut päätellä mitään. Jutut piti lukea viimeiseen kappaleeseen asti.⁹¹¹

Neuvostoliiton tiedotusvälineissä oli Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen tarjolla juttuja, joissa ruodittiin entisen johtajan kauden virheitä. Seuraavat esimerkit ovat Kauppilan jutuista.

”- - kaksi vuotta sitten toimeenpantu ’uudistus’ oli subjektivismiin ja hätiköinnin tulos, josta oli enemmän haittaa kuin hyötyä. - - Artikkelissa esitetään useita esimerkkejä epäkohdista, joita puolue-elinten jakaminen kahteen osaan toi tullessaan. - - esimerkiksi Belgorodin alueelta, jossa hallintoelinten jakaminen aiheutti sen, että jonkin asiapaperin hakeminen vaati kahden vuorokauden junamatkan, kun aikaisemman hallintoelinten sijoittelun perusteella tarvittiin vain 30 minuutin matka.”⁹¹²

”Maissi, joka kuluneen 10 vuoden aikana on ollut Neuvostoliiton maataloudessa erittäin etuoikeutetussa asemassa, oli tänään ensi kerran merkittävän arvostelun kohteena. Pravda julkaisi nimittäin huomiota herättävästi artikkelin, jossa arvostellaan maissin suosimista eräillä perinteellisillä vehnänviljelyalueilla.”⁹¹³

”Lysenkon ryhmän toiminta jarrutti pahoin alan tutkimuksia. Lysenko toimi pitkät ajat Neuvostoliiton maatalousakatemian presidenttinä ja vuoden 1948 kuuluisassa biologisessa väittelyssä puoluejohdon arvovaltaan nojautuen kritisoi ankarasti kaikkien muiden biologisten suuntausten edustajia. Vaikka Lysenkoa on vuoden 1956 jälkeen silloin tällöin

⁹⁰⁹ US 4.9.1965, 20 *Eläkkeelläolo laihduttanut Hrushtshevia parikymmentä kiloa* (3, k).

⁹¹⁰ KU 8.12.1964, es *NL kehittynyt koko kansan valtioksi, tähdentää Pravda, Tehtävät nyt toiset kuin proletaarin diktatuurilla*. (4, a). SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta oli viimein 30.10.1964 kokouksensa saanut NKP:ltä perusteita Hruštšovin erottamisen syistä seuraavaan tapaan: ”Alkoi päästä vallalle virheellinen toiminta, joka rikkoi lakeja, kollektiivisen johdon periaatteita. Hän pyrki ratkaisemaan monia periaatteellisia kysymyksiä ilman välttämätöntä kollektiivista käsittelyä. Se johti puhemiesistön ja keskuskomitean osuuden aliarvioimiseen ja keskuskomitean täysi-istuntojen aliarvioimiseen, jotka ovat puolueen johtavia elimiä. - - Puolueen johdolle kävi selväksi, että toveri H. yhä useammin esiintyi siten kuin hän olisi yksin sellainen, joka on oikeassa. Tämän yhteydessä toveri H:n arvovalta maamme kommunistien ja työläisten keskuudessa alkoi jyrkästi laskea”. (KANA.)

⁹¹¹ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁹¹² KU 2.12.1964, 5 *Puolue-elinten jako oli ristiriidassa elämän kanssa, Kommunist selvitellyt syyt, joiden vuoksi NL:ssa palattiin entiseen järjestelyyn*. (3, k).

⁹¹³ KU 14.12.1964, 8 *Maissipolitiikka nyt ruodittavana NL:ssa., Vehnän tuotanto kärsi hallinnollisista otteita (sic)*. (3, k).

arvosteltu julkisuudessakin, on hänen suuntauksensa pysynyt vahvoissa asemissa ja jarruttanut biologi tieteen kehitystä.”⁹¹⁴

Vaikka juttujen otsikotkin sisälsivät kriittisiä sävyjä, niiden sijoittelu oli varsin varovaista. Ne eivät olleet etusivun juttuja eivätkä edes sivujen yläreunoissa. Toisaalta Kauppila käytti muutamissa jutuissa myös niin sanottuja loppupehmennyksiä, joita muun muassa jo Pennanen oli viljellyt omissa jutuisaan. Loppupehmennykset olivat ominaisia nimenomaan Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille.

”Biologinen ala joutui akateemikkojen kaksipäiväisessä kokouksessa keskeisen huomion kohteeksi kielteisessä mielessä. Esillä olivat myös monet muut tieteenalat, joiden suhteen esitettiin kiittäviä lausuntoja.”⁹¹⁵

SKDL:n pääsihteeri Ele Alenius on muistelmakirjassaan *Salatut tiet* (1995) kirjoittanut, että SKP:n johdon takinkääntö Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä oli vastenmielistä. SKDL:n johdossakaan ei kuitenkaan tuolloin voinut olla julkisesti kriittinen Neuvostoliittoa tai muita sosialistisia maita kohtaan. Neuvostoliitto piti SKDL:ää SKP:n peitejärjestönä ja jakeli selviä kieltoja ja tiukkoja käskyjä sen johdolle. Suullisia uhkauksia tuli muun muassa Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläältä, etenkin Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä 1968.⁹¹⁶ Alenius kertoo kirjassaan seuraavasti:

”Oliko uhkaus otettava poliittisena uhkauksena, joka enteili erilaisten vaikeuksien syntymistä toiminnassani, vai oliko otettava huomioon jopa henkilökohtainen turvallisuus? Myönnän, että tämäkin mahdollisuus kävi sen verran mielessäni, että päätin välttää ainakin toistaiseksi matkoja Neuvostoliittoon. Kuitenkin ensisijaisesti arvioin saavani tästä lähtien kokea erilaisia poliittisia ikävyyksiä.”⁹¹⁷

Hruštšovin jälkeen Neuvostoliiton johdossa oli aluksi kolme miestä, joista Leonid Brežnev tuli vuonna 1966 puolueen pääsihteeriksi, Aleksei Kosygin ministerineuvoston puheenjohtajaksi ja Nikolai Podgornyi presidentiksi. Kun Podgornyi 1977 syrjäytettiin presidentin paikalta, Brežnev nousi yksin maan keulakuvaksi.⁹¹⁸

Käänne tiukempaan: toisinajattelijat oikeudessa

Toisinajattelijat olivat laajasti julkisuudessa 1960-luvun puolivälistä lähtien, jolloin käynnistyivät niin sanotut kirjailijaoikeudenkäynnit. Oikeudessa tuomittiin muun muassa vuonna 1966 Juli ja Andrei Sinjavski ja 1967 Aleksandr Ginzburg ja Juri Glanskov sekä Vladimir Bukovski.⁹¹⁹ Toisinajattelijoiden

⁹¹⁴ KU 2.2.1965, 12 *Lysenkon suuntaus biologiassa tuomittiin, Akateemikkojen kokous Moskovassa.* (2, k).

⁹¹⁵ KU 2.2.1965, 12 *Lysenkon suuntaus biologiassa tuomittiin, Akateemikkojen kokous Moskovassa.* (2, k).

⁹¹⁶ Alenius 1995, 167, 170, 174, 222.

⁹¹⁷ Alenius 1995, 223. Uhkailujen vaikutusta ei pidä väheksyä. Alenius kertoo kirjassaan, että esimerkiksi SKP:n varapuheenjohtaja Erkki Salomaa teki tiettävästi juuri Neuvostoliiton ankaran arvostelun johdosta itsemurhan. (Emt, 249.)

⁹¹⁸ Jungar 2000, 482–483.

⁹¹⁹ Jungar 2000, 492.

oikeudenkäyntien alkua vuonna 1966 pidetään uuden tiukemman kontrollin lähtölaukauksena.⁹²⁰ Samalla ne merkitsivät Moskovan-kirjeenvaihtajien kulta-kauden päättymistä. Kultakauden kirjeenvaihtajat pystyivät hyödyntämään sekä Hruštšovin suojaan avoimimpia hetkiä että Hruštšovin erottamisen jälkeisiä neuvostolehdistön itsekriittisiä kirjoituksia.

Sekä Kaurinkoski että Kauppila seurasivat oikeudenkäyntejä pääasiassa neuvostolehden kautta. Seuraava katkelma osoittaa, että Kaurinkoski oli varsin hyvin perillä oikeusjutun taustoista.

”Mielenkiinnolla pannaan merkille, että **Isvestijan selonteko oikeusjutusta ei lainkaan mainitse Ginsburgin laatimaa valkoista kirjaa Sinjavskin ja Danielin oikeudenkäynnistä eikä liioin maanalaista kirjallista aikakauskirjaa Feniks-66:ta**, jonka julkaisemisessa muilla tuomituilla on tiettävästi ollut osuutensa. Ennen oikeudenkäyntiä valkoinen kirja Feniks-66 olivat ne seikat, joista syytetyt lähinnä tunnettiin ja joita oletettiin käytettävän heitä vastaan oikeudenkäynnissä. - - Virallisissa versioissa esitetyn syytteen perustelun - väitetyt yhteydet emigranttijärjestöön NTS:ään - näkevät tarkkailijat yrityksenä riistää tuomituilta laajojen protestiliikkeiden Neuvostoliitossa mahdollisesti herättämä myötätunto.”⁹²¹

Kaurinkoski ei myöskään niellyt neuvostopropagandan käyttämää kieltä sellaisenaan.

” **Isvestija pyrkii mustamaalaamaan kahta tuomittua:** Galanskovia ja Ginsburgia ja puhuu ´moraalisesta ja poliittisesta rappiosta´, ´haluttomuudesta työhön´, ´huijauksesta´, ´pyrkimyksestä roikkua yhteiskunnan kaulassa´ ja ´asosiaalisesta käytöksestä´. Dobrovolkskista lausutaan hurskas toivomus, että hänen tunnustuksensa ´avaa silmät ja auttaa hänet lupulta kunnialliselle tielle´.

Kaurinkosken tapana oli muutenkin panna kaikki neuvostoviranomaisten lausunnot ja ilmaisut sitaattien sisään. Tämän voi nähdä myös yhtenä rivien väleihin kirjoittamistapana. Kirjeenvaihtaja kertoi lukijoilleen, ettei hän täysin allekirjoita esimerkiksi käytettyjä propagandistisia käsitteitä ja metaforia.

Vuoden 1968 aikana monia Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevia säännöksiä kiristettiin ja muun muassa toisinajattelijoiden ja näiden sukulaisten tapaaminen tuli entistä vaikeammaksi. Seuraavan Kaurinkosken sitaatin mukaan vuoden 1967 aikana Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat voineet tehdä hyvinkin vapaasti työtään. Näin ollen ”pysähtyneisyyden kausi” näyttää käytännössä alkaneen kirjeenvaihtajien työssä vasta vuonna 1968.⁹²²

”Moskovan verrattain suuri länsimainen kirjeenvaihtajakunta hämmästeli perjantaina, mistä on peräisin Neuvostoliiton lehdistöpäällikön mainitsema säännös, jonka mukaan **kirjeenvaihtajien yhteydet neuvostokansalaisiin ovat mahdolliset vain ulkoministeriön kautta**. Moskovaan viime vuonna saapuneille kirjeenvaihtajille ei viralliselta taholta ole tällaisista säännöksistä ilmoitettu ja **ulkomaalaisten lehtimiesten ja neuvostokansalaisten välittömät yhteydet ja yksityisten uutislähteiden käyttö ovat viime vuonna tun-**

⁹²⁰ Valkonen 1998, 45.

⁹²¹ US 17.1.1968, 7 *Isvestijan selostus oikeudenkäynnistä*. (2, k).

⁹²² Vielä vuonna 1965 tuli muun muassa turismin alueella joitakin helpotuksia. Vaikka yksityinen automatkailu Neuvostoliittoon olikin kielletty, loistoristeilijävierailuja helpotettiin. US 1.2.1965, es *Neuvostoliitto helpottaa matkailua, Loistoristeilijät maahan viisumitta* (Moskova, STT - AFP). Jutun mukaan ”ensimmäisen kerran historian aikana tietty ryhmä ulkomaalaisia saa saapua Neuvostoliittoon ilman Neuvostoliiton ulkomailla olevien konsulaattien myöntämiä maahantuloviisumeja”.

tuvasti lisääntyneet. Ulkomaalaiset kirjeenvaihtajat vapautettiin kuusi vuotta sitten sensuurista. Neuvostoviranomaiset eivät tiettävästi aikaisemmin ole pyrkineet suoranaisesti estämään kirjeenvaihtajien yhteyksiä neuvostokansalaisiin.”⁹²³

Kauppila ei juuri noteerannut kirjailijaoikeudenkäyntejä. Esimerkiksi maaliskuussa 1966 *Kansan Uutisissa* julkaistiin sivun 14 alanurkassa yhdellä palstalla vain STT-AFP-uutinen, jonka mukaan neljäkymmentä nuorta neuvostokirjailijaa olisi anonut viranomaisilta Sinjavskin ja Danielin armahdusta.

Juttu perustui ”Moskovassa kierteleviin itsepintaisiin huhuihin”.⁹²⁴ Kauppilan ainoa kirjailijaoikeudenkäynteihin liittynyt maininta oli laajassa NKP:n 23. puoluekokouksen ennakkojutussa. Siinä Kauppila asettuu selkeästi puolustamaan Neuvostoliiton kulttuuripolitiikkaa.

”Entä kulttuuripolitiikka? Kirjailijaoikeudenkäynnin jälkeen useat edistyksellisetkin toimihenkilöt länsimaissa tekevät tämän kysymyksen. Näiden tapahtumien suhteen voidaan esittää useita arviointeja, **mutta väärä on kuitenkin ajatus, että ne merkitsevät paluuta yksilönpalvelon kauden käytäntöön perusteettomine luomistyön vapauden rajoittamisineen.** Viime vuosien ja kuukausien ajalta on kyllin paljon löydettävissä ilmiöitä, jotka ovat osoituksena päinvastaisesta kehityksestä.”⁹²⁵

Edustajakokoukseen liittyen Kauppila hehkutti oikeaoppisen neuvosto-propagandan mukaisesti, että:

”Viisivuotissuunnitelmien luonnoksen tutkiminen on kaikkialla maailmassa saanut yhtenäisen mielipiteen: **uusi suunnitelma on realistinen, tieteellinen, Neuvostoliiton taloudellisiin mahdollisuuksiin nojautuva ohjelma, jonka toteuttaminen johtaa epäilemättä maan tuotantovoimien huomattavaan nousuun ja väestön elintason kohottamiseen.**”⁹²⁶

Hän löysi myös muutamia arvostelun kohteita:

”Moskovalaisille on edustajakokouksesta kuitenkin pientä haittaakin. Heillä ei ole mm. mahdollisuuksia saada teatterilippuja kokouksen aikana, koska etuoikeutettuja ovat kousedustajat ja ulkomaiset vieraat. Heidän käyttöönsä on myös varattu kaupungin parhaat hotellitilat.”⁹²⁷

Neuvostoliiton kirjailijaliiton edustajakokouksen yhteydessä Kauppila tekee yhteenvetoa Neuvostoliiton kulttuuripolitiikasta ja tuo esille myös epäkohtia. Jutun otsikko on kuitenkin mitänsanomaton *NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa.*

”Vajaa kymmenkunta vuotta sitten Neuvostoliiton runouteen teki suuriäänisesti tuloaan nuorten ryhmä - - Heitä syytettiin virallisen kritiikin taholla milloin epäpoliittisuudesta, milloin yleisön kosiskelusta, milloin estradimenestyksen tavoittelusta. Heillä on kuitenkin kaikkien näiden vuosien aikana ollut takanaan suunnaton yleisönsuosio, jopa niin, että tälläkin hetkellä heidän runokirjojaan löytää ylen harvoin kirjakaupoista.”⁹²⁸

⁹²³ US 20.11.1968, 6 *Ginsburgin äiti ei saa tavata lehdistöä.*

⁹²⁴ KU 18.3.1966, 14 *Nln kirjailijat vedonneet kirjailijatuomioista.* (1, a). (STT-AFP).

⁹²⁵ KU 19.3.1966, 4 *Nln kommunistinen puolue 23. Edustajakokouksensa aattona.* (5, y).

⁹²⁶ KU 27.3.1966, 5 *Katset Moskovaan, Tiistaina alkava NKP:n 23. Edustajakokous laajan mielenkiinnon kohteena.* (3, y).

⁹²⁷ KU 25.3.1966, 4 *NKP:n suurenkokous näkyy jo Moskovassa.* (2, k).

⁹²⁸ KU 21.5.1967, 9 *NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa.* (2, y).

Samassa jutussa Kauppila taustoittaa, että NKP:n 23. edustajakokouksessa ”eräitä kirjailijoita arvosteltiin maan olojen mustamaalauksesta ja yksipuolisesta elämänkuvauksesta”.

Toisinajattelijoiden oikeudenkäyntien lisäksi Kaurinkoski seurasi tarkkaan aikakauskirja *Novyi Mirin* kohtaloa. Lehti oli 1960-luvun alusta lähtien toiminut uudenlaisen yhteiskuntakriittisen keskustelun tienraivaajana. Vuoden 1966 NKP:n 23. edustajakokouksessa lehti joutui voimakkaan arvostelun kohteeksi ja myöhemmin myös armeijan lehti ja *Pravda* hyökkäsivät lehden toimituspolitiikkaa vastaan. Tulilinjalla oli etenkin lehden päätoimittaja Aleksandr Tvardovski. Tiedot käyvät ilmi Kaurinkosken yhteenvedosta *Neuvostotodellisuus näkyy epätarkkana Novyi Mirin sivuilta* huhtikuulta 1967.⁹²⁹ Jutussa todetaan lisäksi, että ”*Novyi Mir* on kuitenkin horjumatta pysynyt omalla linjallaan, vaikka sen työssä ilmeisesti onkin esiintynyt vaikeuksia”. Sen suuritoimien takia lehden numerot olivat alkaneet säännöllisesti myöhästellä.

Kaurinkosken monipuolinen lähdeverkosto

”Mä kirjoitin aika paljon sitten kirjallisuudesta ja teatterista ja baletista ja näyttelyistä. Sehän oli tavallaan siinäkin mielessä hyvin mielenkiintoinen aika koska tää oli tätä suojasään loppua ja sitten tuli tämä kiristyminen ja tätä taisteluahan siinä käytiin koko ajan”,

kertoi Kaurinkoski Nikkilän haastattelussa.⁹³⁰ Omassa määrällisessä Kaurinkosken juttujen tarkastelussani kulttuuriaiheet eivät kuitenkaan yltäneet kymmenen suosituimman aiheen joukkoon. Neuvostoliiton sisäisten ongelmien jälkeen Kaurinkoski kirjoitti eniten diplomaatiasta: Neuvostoliiton ja muiden sosialististen valtioiden välisistä suhteista sekä Neuvostoliiton ja länsivaltioiden välisistä. Tämä ei kuitenkaan mitenkään vähennä kulttuurijuttujen merkitystä. Ne olivat yleensä laajoja jopa useammalle sivulle jatkuvia kokonaisuuksia, kulttuurielämän analyyssejä, kuten esimerkiksi Jevgeni Jevtushenkosta kertova juttu.⁹³¹ Kaurinkosken jutun signeerauksen yhteydessä julkaistiin ensimmäisen kerran myös piirretty ”passikuva” kirjeenvaihtajasta.

Kaurinkoskella oli poikkeuksellisen monipuolinen henkilölähdeverkko käytössään ja hänen venäjän kielen taitonsa oli myös tavanomaista parempi. Hän oli opiskellut vuoden ajan venäjää Moskovan yliopistossa ennen kirjeenvaihtajuutensa alkua ja saanut opintojensa ohessa laajan tuttavajoukon.⁹³²

Kaurinkosken lähdeverkostoon kuului taiteilijoita ja myös dissidenttejä, toisinajattelijointa. Hänellä ei kuitenkaan enää ollut Tannisen tapaan suoraa yhteyttä keskuskomiteaan.⁹³³ Kaurinkoski kertoi Nikkilälle haastattelussa sen uuden seikan, että käytännössä etenkin kokeneilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli tapana suhtautua toisinajattelijoihin väheksyvästi eivätkä heitä tämän takia

⁹²⁹ US 2.4.1967, 11. (2, k).

⁹³⁰ Kaurinkosken haastattelu. (RNA.)

⁹³¹ US 12.9.1965, 8 *Jevtushenkosta klassikko, Neuvostotaiteilijoille vapautta aiheen ja esitystavan valinnassa.* (5, y).

⁹³² Valkonen 1998, 15.

⁹³³ Valkonen 1998, 14.

ainakaan kaikki länsimaiset kirjeenvaihtajat vielä 1960-luvun puolivälissä suosineet henkilölähteinä.

”No Jevtušenko ei koskaan kuulunut mun tuttavapiiriin, oikeastaan sillai ystävinä jos niin voisi sanoa oli ehkä enemmänkin kuvataiteilijoita ja Neizvestni oli varsin läheinen ja mä kävin häntä tapaamassa aivan säännöllisesti - - Sittenhän tämän mun kirjeenvaihtajakauden keskellä tapahtui tietysti tämä murros tämä kirjailijaoikeudenkäynti Sinjavskia ja Danielia vastaan, oli ihan selvä vedenjakaja. - - ja siitä itse asiassa nousi tämä dissidenttiliike, joka silloin sai yhä enemmän huomiota ulkomaisten kirjeenvaihtajien taholta ja kyllä minäkin näihin sitten tutustuin vaikken tietysti heidän toimintaansa millään tavalla puuttunut niin kuin jotkut kollegat⁹³⁴ tekivät.”

Nikkilä: ”Suomalaisilla kirjeenvaihtajilla ei oikein ollut varaa siihen?”

”No ei kai se nyt ollut sitäkään, ei mulla nyt oikein ehkä ollut niin henkilökohtaista intressiäkään ryhtyä tämmöseen toimintaan, mutta kävin haastattelemassa joitakin ja tapasin joitakin. Ja mä muistan itse asiassa sitten kun tämä, tästähän tuli aika suuri mielenkiinnon kohde kirjeenvaihtajien piirissä ja tämä vanha ystävä Pörzgen (Hermann Pörzgen, Frankfurter Allgemeiner Moskovian-kirjeenvaihtaja, T.U.), kunnioitettu kirjeenvaihtaja sanoi meille nuoremmille, että älkää kiinnittäkö mitään huomiota näihin dissidentteihin, niillä ei ole mitään merkitystä Venäjän tulevaisuuden kannalta.”⁹³⁵

Neizvestni esiintyi Kaurinkosken jutuissa esimerkiksi seuraavaan tapaan:

”Hrushtshevin aikoinaan henkilökohtaisesti ankarasti soimaama kuvanveistäjä Neizvestni, joka jo on saavuttanut töillään varsin laajaa kansainvälistä mainetta on nyt virallisesta epäsuosiosta siirtynyt viralliseen suojelukseen, mutta tämä ei suinkaan ole merkinnyt, että hänen töitään olisi pantu esille suurissa näyttelyissä Moskovassa. Näyttelytöiden valinta on taiteilijaliiton johdon käsissä.”⁹³⁶

Myös Kauppila oli opiskellut Moskovassa ennen kirjeenvaihtajakauttaan. Hän oli vuosina 1954–56 NKP:n keskuspuoluekorkeakoulussa, jossa koulutettiin kommunistimaailman eliittiä, tulevia puoluejohtajia. Kauppilallakin oli jonkin verran taiteilijaystäviä, monet tuttavuudet olivat tulleet ikään kuin Pennasen perintönä, mutta toisinajattelijoihin hän ei koskaan törmännyt.

”Mitä minä olen sitten erityisesti harmitellut on tämä toisinajattelijajuttu. Niitä ei ikään kuin ollut tai ainakaan minä en tiennyt, mutta sitten kun olin päätoimittajana, niin olivat ja jotkut tulivat aika tärkeiksi aiheiksi, mutta minä en niihin henkilökohtaisesti koskaan törmännyt. Oikeastaan olen kuusi vuotta elämästäni ollut siellä enkä sitten koskaan törmännyt järjestyneisiin toisinajattelijoihin.”

Oliko sinulla edes tietoa silloin, vai saikko myöhemmin tietää?

”Joo en tiennyt. (Pitkä hiljaisuus). Joo mä yritän ajatella olisiko se peräti, että ne syntyivätkin, tulivat päivänvaloon vasta Tšekkoslovakian jutun yhteydessä vai tuliko ne jo ennen. - - Joka tapauksessa näin jälkepäin olen ruvennut ajattelemaan, miten se on mahdollista, että ne ikään kuin jäivät kokonaan näköpiiriin ulkopuolelle. Sikäli kuin muistan, kyllä tuolla Kaurinkoskella oli joitakin yhteyksiä ja vaikka me oltiin suuria ystäviä, niin ei sitten koskaan meidän henkilökohtaisissa keskusteluissa puhunut, että on tämmöinenkin ihminen, tämmöinenkin juttu on.”⁹³⁷

Kaurinkoski jatkoi Tannisen traditiota ja piti yllä läheisiä suhteita Suomen Moskovian-suurlähetystöön. Näin hän kertoi Nikkilän haastattelussa:

⁹³⁴ Ks. tästä aiheesta enemmän s. 367.

⁹³⁵ Kaurinkosken haastattelu. (RNA.)

⁹³⁶ US 12.9.1965, 8 *Jevtushenkosta klassikko, Neuvostotaiteilijoille vapautta aiheen ja esitystavan valinnassa.* (5, y).

⁹³⁷ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

” - - Kyllä minulla oli erinomaisen hyvät suhteet suurlähetystöön ja silloiseen suurlähettiläs Vanamoon. Voi sanoa, että me ystäväystyimme ja se ystävyys on säilynyt.”

Petäjaniemi oli edelleen Uuden Suomen päätoimittajana ja hänen neuvonsahan oli ollut jo Tanniselle, että suurlähetystössä oli hyvä käydä. Petäjaniemen ohjeet Kaurinkoskelle olivat muutenkin hyvin samantapaiset kuin Tanniselle aiemmin. Näin Kaurinkoski kertoi Nikkilälle:

”Eero Petäjaniemi, joka oli silloin päätoimittajana, sanoi, että pitäis nyt vähän katsoa ihmisiäkin ja kiinnittää tähän inhimilliseen puoleen huomiota ja ihmisten käyttäytymiseen, mutta se ei koskenut nimenomaan Moskovaa - -.”

Inhimillisiä puolia

Petäjaniemen ohjeita Kaurinkoski yritti noudattaa esimerkiksi Sotšissa.

”Toplessit ovat sentään vielä hieman liikaa neuvostomoraalille jopa Sotshissa, mutta sorjien kylpijätyttöjen peitteenä olevat bikinit ovat entisestäänkin pienentyneet ja ovat nykyisellään ulottuvuuksiltaan jokseenkin mitättömät, mutta kuosiltaan varsin progressiiviset - -. Täällä on alkukesästä avattu Neuvostoliiton ensimmäinen ruplilla toimiva yökerho. - - Neuvostoliiton lomaparatiisi numero yksi voi vahvasti kilpailla ensimmäisestä asemasta maansa naiskauneuden alalla. Näyttää siltä kuin Moskovan, Leningradin ja Kiovan kaikki hyvin hoidetut ja muodokkaat tyttölapsot olisivat aurinkoisena kaudena alettua suin päin syösseet Sotshiin - -. Alkuperäistä väestöä nähdäkseen täytyy hakeutua rannalta läheiselle torille, joka sekin on puhdistettu ja kiillotettu kuin Kremlin salit.”⁹³⁸

Myös Gruusia sai Kaurinkosken runolliselle tuulelle:

”Gruusia on jylhien lumipeitteisten vuorien, hedelmällisten vehreiden laaksojen, kirkkaiden vuoristopurojen ja mutaisten jokien, synkkien villien metsien, paahuttavan aurinгон ja virvoittavien sateiden, välkehtivän mustanmeren subtrooppisen rannikon ja voimakkaiden vastakohtien maa.”⁹³⁹

Gruusia antoi Kaurinkoskelle tilaisuuden myös kertoa Neuvostoliiton kansallisuuseroista:

”Marx ja Engels koristavat pikkukaupungin pääkatua suurikokoisina muotokuvina, joissa he ovat saaneet selvät gruusialaisruhtinaan piirteet ja yhä henkilöpalvontaan lankeava Gruusia maalaa lukuisat Breshneviä ja Kosyginia esittävät potretit huomattavasti gruusialaisten näköisiksi. Ehkä tämä on tapa antaa vaikutelma kansallisesta kommunismista: joka tapauksessa tiedetään - tosin ilman tilastoja - että yksityisviljelyn osuus ja yksityiskiinteistöt Gruusiassa ja koko Kaukasiassa, huomattavasti ylittävät sen mikä on tavallista Neuvostoliiton muissa osissa.”

Kolme vuotta myöhemmin Kaurinkoski kertoi uutisjutussaan neljästä Gruusian heimosta, jotka saivat takaisin kunniansa. Juttu on lajissaan ensimmäinen, jossa käsitellään Neuvostoliiton kansallisuusongelmia.

”Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistö on päätöksellään lopettanut neljän Neuvosto-Gruusiasta karkotetun väestönryhmän maastakarkoituksen. Gruusiassa ai-

⁹³⁸ US 21.7.1965, 6 *Twistiä ja bikineitä Sotshin hietikolla*. (5, y). Reportaasin kuvituksena oli kaksi valokuvaa: toinen nuorten rantaelämästä, toinen suhumilaisesta babuškasta.

⁹³⁹ US 22.7.1965, 6 *Kiihkeiden vuoristolaisten Gruusia rakastaa ruhtinaallista syntyperää*. (5, y). Kuvituksena Zugdidin pikkukaupungin pääkadun arkipäivää.

kaisemmin asuneet kurdit, turkkilaiset, homshilit ja azerbaizhanilaiset, jotka toisen maailmansodan aikana karkotettiin Neuvostoliiton Keski-Aasiaan ja Siperiaan, ovat saaneet luvan jälleen itse valita asuinsijansa.”⁹⁴⁰

Myöhemmin samassa jutussa Kaurinkoski taustoittaa, että gruusialaisten väestöryhmien rehabilitointi on uusi sarjassa, joka alkoi jo vuonna 1957. Karkoitukset olivat alun perin Stalinin käsiä, ja hänen salaisen poliisinsa toimeenpanemia. Vuonna 1957 neljä kaukasialaista kansaa: tshetsheenit, tsherkessit, ingushit ja kalmukit saivat ensimmäisinä oikeuden palata maastakarkoituksesta entisille asuinsijoilleen. Volgan saksalaiset oli rehabilitoitu vuonna 1966 ja syksyllä 1967 oli puhdistettu Krimin tataarien maine, mutta:

”Krimin tataarien viimeisyksyisen rehabilitoinnin jälkeen on kuitenkin neuvostoliitossa liikkunut epävirallisia tietoja siitä, että **heille myönnettyjä oikeutta neuvostolakien mukaan vapaasti valita asuinpaikkansa ei ole sovellettu aivan siinä määrin kuin silloiset lupaukset antoivat aihetta olettaa. Uzbekistanista tulleet tiedot ovat jopa Tashkentissa tapahtuneista mielenosoituksista, joiden aiheena olisi ollut muuttoaikoiden estäminen.**”

Kauppila vieraili Moskovan-kirjeenvaihtajien vakiokohteessa, Gruusiassa, vuotta myöhemmin. Matkareportaasissaan Kauppila yritti kääntää vierasta kulttuuria lukijoilleen seuraavaan tapaan:

”Kaupungilla on luonnollisesti myös huolensa. Yli 800 000 asukkaan kaupungilla, joka lisäksi on rakennettu kapeikkoon, on jo kauan ollut vaikeuksia liikenteen kanssa. Jostakin syystä tuntuu siltä, että Tbilisin kaduilla on henkilöautoja paljon enemmän kuin muissa Neuvostoliiton vastaavankokoisissa kaupungeissa. Jotkut viittaavat tätä ilmiötä selittäessään gruusialaisten kauppamiesominaisuuksiin (gruusialaiset myyvät keskitalvellaakin Neuvostoliiton kaupunkien toreilla luonnontuotteita, hedelmiä jne.), toiset selittävät ilmiötä viininrypäle - ja teetutannon laajuudella ja kolmannet etsivät muita selityksiä. Autoja on joka tapauksessa niin paljon, että Rustavelin kadulla vallitsee jatkuva tungos.”⁹⁴¹

Kaurinkoski yritti aika ajoin myös Moskovassa jalkautua ja etsiä arjen näkökulmia, kuten seuraavassa idyllisessä kahvilajutussa:

”Kotinurkillani lähellä Leninin stadionia on nuorisokahvila, joka on saanut nykyajan nuorison suussa hieman vieraalta tuntuvan nimen, Romantiki, romantikot. Siellä käy pitkätukkaisia, juuri koulusta päässeitä kalvakkaita nuorukaisia, jotka kantavat mukanaan paksuja kirjallisia aikakauslehtiä. He viettävät iltahetken kahvilassa, syövät keskittynein katsein suuria suklaakonfekteja ja juovat päälle armenialaista konjakkia, jota sorjasääri-set, mutta hitaat ja hajamieliset tyttötset tuovat pöytiin milloin muistavat.”⁹⁴²

⁹⁴⁰ US 14.6.1968, 9 *Neljä Gruusian heimoa sai takaisin kunniansa*. (3, k).

⁹⁴¹ KU 19.10.1966, 4 *Tbilisi vaalii perinteitä*. (5, y).

⁹⁴² US 17.11.1963, 2 *Romantikot ja Aelita Moskovan kahvilailtoja*. (2, a). Nuorisokulttuurissa tapahtui myös muita näkyviä muutoksia. Esimerkiksi Neuvostoliitossa julkaistiin vuoden 1966 elokuussa ensimmäinen länsimaistyylinen pop-lehti, jonka nimenä oli ytimekkäästi RT eli Radio ja televisio. STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemän jutun mukaan ”Lehti on painettu hienolle kiiltopaperille ja tehty aivan erinomaisessa neliväripainossa. Tulos on paikoin yhtä onnistunut kuin Life-lehdessä”. (KU 6.8.1966, 2 *Upea pop-lehti N-liitossa menee kuumille kiville*.) Jo vuonna 1962 (2.3., 5) tarkka Kansan Utusten lukija oli voinut huomata Neuvostoliiton nuorison kritiikkiä *Moisejev unelmoi "neuvostotwististä"* -jutussa (1,a). Siinä kerrottiin, että ”neuvostonuoriso on kyllästynyt vanhanaikaisiin tansseihin eikä se ole myöskään tyytyväinen nykyaikaisiin länsimaisiin tansseihin, jotka ilmentävät aivan erilaisia tunteita, tapoja ja moraalaa”.

Ensimmäiset ”nuorisokahvilat” avattiin Kaurinkosken jutun mukaan Moskovassa vuonna 1961, vuonna 1963 niitä oli Moskovassa kuusi. Kaurinkoski päätti juttunsa kahvila Aelitassa seuraavasti:

”Rosa kuuluu talon kaikkein sisimpään piiriin. Hän on tumma, pulskahko, hieman kohalokkaan näköinen, komeaprofiilinen tyttö, joka on jo reippaasti ohittanut 20 vuoden rajan. Päivisin hän istuu toimistossa, iltaisin hän opiskelee jotakin niin epätodennäköistä kuin automatisoinnin ongelmia, mutta milloin aikaa liikenee, hän pistäytyy Aelitassa laulamassa muutaman iskelmän.”

Samana päivänä Kaurinkoski kertoi toisessa jutussaan hieman toisenlaisesta Moskovan nuorison arkitodellisuudesta. Jutussa kerrotaan, miten neuvostolehti oli varoittanut moskovalaista nuorisoa ulkomaalaisista. Komsomolskaja Pravdan mukaan eräs saksalainen opiskelijatyttö oli Moskovan yliopistossa opiskellessaan levittänyt joillekin tuttavilleen ”ilkeätä Neuvostoliiton vastaista propagandaa” sekä Neuvostoliittoa käsitteleviä länsimaisia teoksia.⁹⁴³

Kaurinkoski seurasi tarkkaan myös moskovalaista kauppakulttuuria. Helmikuussa 1965 avattiin Moskovassa ensimmäinen ”länsimainen kauppa”. Kaurinkoski kertoi heti juttunsa alussa, että kaupan tarkoituksena on haalia länsivaluuttaa. Hän taustoittaa myös, että Moskovassa tunnettiin aikaisemmin maailmansodan päiviltä saakka erilaisia ulkomaalaiskauppoja, jotka kuitenkin suljettiin 1950-luvun puolivälissä. Ensimmäinen ”Berjožka-tavaratalo” avattiin Moskovassa vuoden 1964 lopussa ja samoihin aikoihin hotelli Nationalissa yöbaari.⁹⁴⁴ Vuonna 1966 Moskovassa perustettiin uusia valuuttapaikkoja, kuten ravintoloita.⁹⁴⁵

Kaurinkoski törmäsi vaikeuksiin

Tanninen sai asua neuvostoliittolaistalossa, mutta Kaurinkoskea alettiin hiostaa muuttoon jo tammikuun alussa 1965. Neuvostoviranomaisten tarkoituksena oli siirtää Kaurinkoski helpommin valvottavaan ulkomaalaistaloon. Kaurinkosken Petäjaniemelle lähettämä kirje kertoo myös siitä, että kirjeenvaihtajat olivat hyvin tietoisia viranomaisvalvonnasta.

”UPDK (laitos joka hoiti Moskovassa kaikkien ulkomaalaisten diplomaattien ja kirjeenvaihtajien asunto- ja palveluskunta-asiat, T.U.) kutsui minut viime lauantaiksi henkilökohtaiseen puhutteluun, jossa asunto-osaston päällikkö selitti, että Moskovan kaupunkineuvosto on vaatinut kaikkia ulkomaalaisia muuttamaan pois talosta, jotka eivät ole yksinomaan ulkomaalaisten käytössä. - - Puhe muutosta oli lavastettu erittäin ystävällisin, mutta varsin vähän uskottaviin puitteisiin. - - Asia, muutto on sinänsä bagatelli, mutta periaate, että minut halutaan savustaa ulos venäläistalosta ja sijoittaa ulkomalaisghettoon tulee kyllä herättämään huomiota. - - En oikein käsitä, ettei valvontani täällä nykyisessä asunnossani voitaisi nykyaikaisin menetelmin suhteellisen vaivattomasti järjestää. Talon asukkaiden kanssa en ole minkäänlaisissa välilöissä ja ne harvat venäläiset, jotka vieraanani käyvät tulevat avoimesti kaikkien nähden eikä näissä käynneissä ole mitään mikä nähdäkseni voisi antaa aihetta huomautuksiin kenenkään taholta.

⁹⁴³ US 17.11.1963, 14 *Neuvostolehti varoittaa nuorisoa ulkomaalaisista, Saksalaistyttö esimerkkinä.* (2, k).

⁹⁴⁴ US 11.2.1965, 8 *’Länsimainen kauppa’ avattu Moskovassa valuuttavarojen kartuttamiseksi.* (2, y).

⁹⁴⁵ US 16.10.1966, 11 *Herkkuja dollareilla.* (3, k).

Jos häätö on tapa osoittaa tyytymättömyyttäni työhöni, on keino mielestäni melkoisen oudosti valittu.”⁹⁴⁶

Kaurinkosken seuraajan Martti Valkosen mielestä neuvostoviranomaiset halusivat vähentää Kaurinkosken venäläisiä henkilölähteitä ja vaativat muuttoa toiseen taloon. Valkosen tulkinnan mukaan järjestelmä oli kuitenkin sen verran tehoton, että vasta kun Kaurinkosken anoppi⁹⁴⁷ ryhtyi ajamaan muuttoa, se toteutui.⁹⁴⁸ Neuvostotalon kaksio oli käynyt Kaurinkoskille ahtaaksi, ja he olivat etsineet jo pidempään tilavampaa huoneistoa. Valkonen kirjoittaa kirjassaan, että:

”Kirjeenvaihtaja (Kaurinkoski, T.U.) oli pommittanut kirjeillä UPDK:n asunto-osastoa vuosikausia saadakseen kaksiota isomman asunnon. Kun uutinen suhteiden katkaisemisesta Israeliin tuli tiedoksi, vyötti paikallisia oloja ymmärtävä ja tapoja tunteva kirjeenvaihtajan anoppi kupeensa, lastasi isoon laukkuun riittävästi konjakkipulloja ja muuta mukavaa ja ampaisi UPDK:n asunto-osaston johtajan puheille.”⁹⁴⁹

Kaarina Kaurinkosken mielestä Valkosen kerronnassa on ripaus liioittelua: ”Hän vei ehkä yhden votkapullon UPDK:han ja kyllä sen asunnon meille sai. Äiti oli hyvin taitava”. Kaurinkosket muuttivat uuteen asuntoon vuonna 1967. Uusi tilavampi asunto sijaitsi Narodnaja Ulitsalla Tagankan torin lähellä. Kerrostalosta oli yksi porraskäytävä erotettu ulkomaalaisille. Muutto ei katkaisut ainakaan kaikkia venäläisyhteyksiä. Kaarina Kaurinkosken mukaan etenkin monet taiteilijayhteydet säilyivät entisellään.⁹⁵⁰

Jaakko Kaurinkoski sai muutenkin jatkaa rauhassa peruskriittistä länsimaisen journalistin työtään, kunnes keväällä 1968 hän joutui omien sanojensa mukaan ”yllättäen” ensimmäistä kertaa Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston puhutteluun ja samalla asiasta tuli ensimmäistä kertaa myös valtioidenvälinen.⁹⁵¹

Suurlähetystösihteeri Andreev oli käynyt 31.5.1968 valittamassa Suomen ulkoministeriön jaostosihteerille, että ”Uudessa Suomessa on julkaistu lehden Moskovan-kirjeenvaihtajan Jaakko Kaurinkosken toimittamaa ´materiaalia joka

⁹⁴⁶ Kaurinkoski Petäjäniemelle 25.1.1965. (EPA/KA.) Kaurinkosken kirjeenvaihto kotitoimituksen kanssa oli huomattavasti vähäisempään kuin Tannisen. Tannisen tapaan myös Kaurinkoski joutui aika ajoin huomauttelemaan Uuden Suomen maksamien palkkojen riittämättömyydestä: ”Sen jälkeen kun otin Moskovan-kirjeenvaihtajan tehtävät vastaan kaksi vuotta sitten, on lehtimiesten yleinen palkkataso saamieni hajatietojen mukaan noussut n. 20 prosentilla. Minulle maksettavaa palkkaa ei tänä aikana ole lainkaan nostettu. Palkkani onkin tällä hetkellä huomattavasti alle Uuden Suomen maksaman ulkomaankirjeenvaihtajapalkan tason ja lisäksi kaikkein alhaisimpia Moskovassa toimiville ulkomaankirjeenvaihtajille maksetuista palkoista. Moskovaa on yleisesti totuttu pitämään hankalana paikkana, jossa tehdystä työstä maksetaan sen mukainen korvaus.” (Kaurinkoski Petäjäniemelle 10.9.1965. EPA/KA.)

⁹⁴⁷ Kaurinkosken anoppi oli töissä Suomen suurlähetystössä. Anoppi oli Suomen kansalainen, mutta vanhaa venäläistä sukua. Hän oli syntynyt vuonna 1922 Karjalan Kannaksella. Jaakko Kaurinkoski oli tavannut tulevan vaimonsa kesällä 1963, kun Kaarina oli ollut kesätöissä Suomen Moskovan-suurlähetystössä. Pari avioitui 1967. (Kaarina Kaurinkosken haastattelu 15.11.2002.)

⁹⁴⁸ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

⁹⁴⁹ Valkonen 1998, 14.

⁹⁵⁰ Kaarina Kaurinkosken haastattelu 15.11.2002; Valkonen 1998, 14.

⁹⁵¹ Nikkilän Kaurinkosken haastattelu. (RNA); Valkonen 1998, 45.

ei ole sopusoinnussa maittemme välisten ystävällisten suhteiden kanssa” ja ”tutustuminen lehden huhti-toukokuun numeroihin osoittaa artikkeleita, jotka koskevat keskuskomiteaa ja työttömyyttä ja jotka sisältävät ´suoranaisia valheita´”.⁹⁵² Juhani Suomi kertoo Kekkosen kirjassaan, että Kekkosen vuoden 1968 Neuvostoliiton-matkan yhteydessä isännät olivat halunneet kiinnittää Kekkosen huomion Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajan ”harhaanjohtavaan” uutisointiin.⁹⁵³ Kekkoselle oli siis etukäteen kerrottu tulevasta.

Kaurinkosken arvion mukaan toisinajattelijoiden uutisoiminen ulkomailla lisäsi selvästi viranomaisien painetta Moskovan-kirjeenvaihtajia kohtaan. Varoitukset alkoivat 1968 ja tulivat entistä tavallisemmiksi talvella 1969. Jo vuonna 1968 oli karkotettu muutamia yhdysvaltalaisia kirjeenvaihtajia. Kesällä 1969 Kaurinkoskea moitittiin ”neuvostojohdon halveksivasta kuvaamisesta”.⁹⁵⁴

Seuraavat katkelmat ovat Valkosen tekemästä Kaurinkosken haastattelusta:

”Minut kutsuttiin Midin lehdistöosastolle. Sen kakkosmies Fedorenko antoi moitteet suullisesti ilman paperia. Minulla oli aina ollut häneen asianmukaiset suhteet ja kyllä sanoisin, että hän toimeksisaaneena esitti tällaiset moitteet. - - Toimitus oli onnettomasti kuvittanut minun ruokajonojuttuani Leninin mausoleumiin johtavalla jonolla. Se oli tietysti puhdas lapsus. Minulla ei ollut siihen mitään osuutta, mutta tavallaan se oli moitteitten syy. Voi sanoa, että juttu oli aika viaton. Minun muistissani moitteet kulminoituivat kuvaan, mutta niissä tosin sanottiin, että kirjoittelussa oli aika paljon kielteistä.”⁹⁵⁵

Neuvostoviranomaisien paine alkoi olla jo sen verran kovaa, että Uudessa Suomessa oli jo harkittu Kaurinkosken poisvetämistä Moskovasta. Tämä aie on taltioitunut Ulkoministeriön arkistoon:

”Päätoimittaja Poukka kertoi, että lehden Moskovan-kirjeenvaihtaja Jaakko Kaurinkoski oli jo aikaisemmin ajateltu ottaa kotimaahan, mutta asia oli lykkääntynyt sen vuoksi, että Kaurinkosken seuraajaksi ajateltu henkilö olikin ryhtynyt jatkamaan opintojaan saatuaan tähän valtion apurahan (kyse on Risto Alapurosta, T.U.). Tästä aikomuksesta oli jo aiemmin ilmoitettu Neuvostoliiton suurlähetystön edustajalle. Poukka lupasi ottaa jälleen yhteyden lähetystösihteerin Akuloviin ja ilmoittaa, että Kaurinkoski vedetään kotimaahan heti, kun sopiva seuraaja hänelle löydetään.”⁹⁵⁶

Haastattelussa Poukka ei tapausta heti muistanut, mutta tunnisti sitten yllä mainitun sitaatin. Poukan mukaan neuvostoliittolaiset arvostelivat Kaurinkoskea ja myös hänen perhetaustansa tuotiin esille.⁹⁵⁷

⁹⁵² Jaostosihteerin Tero Lehtovaaran muistio 26.6.1968. Ulkoministeriön arkisto (UMA). Muistion liitteinä oli neljä Kaurinkosken tekemää uutisjuttua: US 21.4.1968 *Puoluekoneisto runnoo nyt Ahmadulinaa ja Jevtushenkoa*, US 10.4.1968 *Kriisit Prahasta Vietnamiin NL:n keskuskomitean aiheina*, US 11.4.1968 *Keskuskomitean istunto päättyi Moskovassa* ja US 12.4.1968 *Koivasanainen hyökkäys N-liitossa vierasta vaikutusta vastaan*. Ks myös Salminen 1996, 74.

⁹⁵³ Suomi 1996, 49.

⁹⁵⁴ Valkonen 1998, 45–46.

⁹⁵⁵ Valkonen 1998, 46.

⁹⁵⁶ Risto Hyvärisen muistio 28.6.1968. *Neuvostoliiton suurlähetystön huomautus US:n kirjoittelusta*. Ryhmä 12, osasto L. Asia: Venäjä/12L:51.(UMA.)

⁹⁵⁷ Poukan haastattelu 26.10.2000.

SKP:n sisäiset riidat julkisiksi

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet ja Suomen sisäpolitiikka olivat varsin säännöllisesti neuvostolehtien arvion kohteena. Laajoissa artikkeleissa "neuvostomyönteiset piirit" saivat kiitosta ja "neuvostovastaiset" nuhteita. Yksi tavanomaisista neuvostoarvion julkaisupäivistä ajoittui vuosittain YYA-sopimuksen vuosipäivään. Seuraavassa on katkelma Kauppilan jutusta huhtikuulta 1967. Artikkelin oli julkaistu Krasnaja Zvezdassa ja sen oli allekirjoittanut nimimerkki Juri Komissarov eli tuleva Suomen-suurlähettiläs Juri Derjabin.

"Mutta olisi virhe luulla, ettei Suomessa ole nykyisen ulkopoliittisen linjan avoimia ja peitettyjä vastustajia. Viime aikoina ne ovat selvästi aktivisoituneet. Kokoomus-puolueen toimihenkilöt käyttävät eduskunnan puhujalavaakin tehdäkseen vihamielisiä hyökkäyksiä maan rauhantahtoista ulkopoliittista linjaa vastaan, jota Suomen kansan enemmistö tukee." ⁹⁵⁸

Toisen takuuvarmen Suomi-jutun aiheen Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja löysi pari viikkoa ennen lokakuun vallankumouksen juhlintaa. Silloin nimittäin NKP:n johdolla oli tapana julkaista perinteiset tervehdyksensä. Kauppila uutisoi vuoden 1966 tervehdyksen seuraavasti:

"Suomen erityisasemaa korostetaan jälleen ja sille osoitetaan aivan erityinen tervehdys, 53. tervehdys nimittäin kuuluu: 'Lämmin tervehdys Suomen kansalle. Lujittukoot ja kehittyköt hyvät ystävälliset naapurisuhteet Suomen ja Neuvostoliiton kansojen välillä.'" ⁹⁵⁹

Suomen ja Neuvostoliiton historiantutkijat pitivät ensimmäisen yhteisen seminaarinsa Helsingissä 1966 ja vuorovaikutus oli muutenkin vilkasta.⁹⁶⁰

Neuvostoliiton uudeksi suomalaiseksi ongelmavyyhdiksi tulivat 1960-luvulla SKP:n sisäiset riidat ja puolueen kahtiajakautuminen. SKP:n 14 edustajakokouksessa tammi-helmikuussa 1966 vanha johto syrjäytettiin ja puolueen kärkeen valittiin uudet nimet. Arne Saarisesta tuli uusi puheenjohtaja.⁹⁶¹ Leppäsen väitöskirjatutkimuksen mukaan hajaannus oli alkanut jo lokakuussa 1964, Hruštšovin syrjäyttämisen jälkimainingeissa.⁹⁶² Kahtiajaon varmisti Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968.⁹⁶³ SKP:n sisäiset kiistat nousivat neuvostolehdistä esille vasta joulukuussa 1968. Kremlin päälehti

⁹⁵⁸ KU 7.4.1967, es Suomen ja Nln yhteistyö ainutlaatuisista maailmassa. (4, y).

⁹⁵⁹ KU 20.10.1966, 4 Yleisen tilanteen kärkevyys heijastuu NKP:n vallankumouspäivän tervehdyksissä. (2, a).

⁹⁶⁰ KU 17.10.1966, es Historiallista yhteistoimintaa, Suomen ja NL:n tutkijain kesken. (Ei kirjeenvaihtajan juttu, ei tarkempaa lähdemainintaa).

⁹⁶¹ Suomi 1994, 336–337; Salminen 1996, 100.

⁹⁶² Leppänen 1999, 22–23. Leppäsen mukaan SKP:n vanha johto hyväksyi nöyränä Hruštšovin erottamisen, mutta skp-läinen toimitsija-, toimittaja- ja kenttäväki sitä vastoin pani kamppoihin. Vanhaa johtoa kritisoivien skp-läisten tuhtumusta lisäsi puolueen samaan aikaan kärsimä kunnallisvaalitappio.

⁹⁶³ Suomi 1996, 117. Käytännössä SKP jakaantui virallisesti kahtia kuitenkin vasta vuoden 1970 helmikuun ylimääräisessä edustajakokouksessa, jossa hyväksyttiin ns. osapuolisopimus. Sen mukaan SKP:n eri osapuolet jakoivat muun muassa johto- ja toimitsijapaikat sekä raha-avustukset vakioitun voimasuhteen mukaisesti. (Leppänen 1999, 23.)

Pravda kertoi puolueen riitaisuuksista julkaisemalla laajan selostuksen puolueen pääsihteerin Ville Pessin kirjoituksesta, joka oli alun perin ilmestynyt Kansan Uutisissa. Kaurinkoski tulkitsi uutista seuraavaan tapaan lehtensä etusivulla:

”Pessin artikkelin perinpohjainen referointi Pravdan arvovaltaisilla palstoilla antaa aiheita olettaa, että Moskova näin haluaa osoittaa tukevansa puolueen pääsihteerin kirjoituksessa omaksumaa linjaa, jonka mukaan puolueen on taisteltava sekä ’oikeisto- että vasemmisto-oppoportuniteja’ vastaan ja samoin sekä ’revisionismia’ että ’dogmatismia’ vastaan. Pravdan selostuksen mukaan revisionistiset tendenssit kuitenkin ovat tällä hetkellä puolueen pääasiallinen vaara.”⁹⁶⁴

SKP:n sisäisiin erimielisyyksiin liittyi myös SKP:n pääsihteerin Ville Pessin ja NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston Vladimir Fjodorovin halu saada Kauppila kirjoittamaan kirja neuvostoyhteiskunnasta. Kauppila kuitenkin kieltäytyi.⁹⁶⁵

Kauppila on itse kirjoittanut, että ”Kansan Uutisten ja henkilökohtaisesti minun noina vuosina Neuvostoliitosta antama kuva on yksipuolinen ja kaunisteltu. Tähän vaikutti suuressa määrin sellainen - milteipä vakaumus - että maan sosialistinen järjestelmä kulkee voimakkaasti eteenpäin eikä paluuta stalinistisiin menettelytapoihin ole”. Kauppila kertoi myös, että tästä huolimatta myös neuvostoyhteiskunnan epäkohdista kirjoitettiin.⁹⁶⁶ Tämä tutkimus vahvistaa Kauppilan väitteen.

Ympäristöongelma-, onnettomuus- ja rikosuutinen

Kauppilalta julkaistiin huhtikuussa 1967 yksi ensimmäisistä Neuvostoliiton ympäristöongelmia käsittelevistä uutisista. Siinä oli kyse eroosiosta ja uuden metsän istuttamisesta Länsi-Siperiassa. Jutun sävy oli varsin kriittinen.

”Erikoisen tärkeä tämän työn aloittaminen on Kazakstanissa ja Länsi-Siperiassa, jossa sadot ovat juuri eroosion vuoksi erittäin epävarmoja. 20 vuotta sitten tehtiin myös suunnitelmia eräitten laajojen metsävyöhykkeiden istuttamisesta. Silloin luoduilla suojavyöhykkeillä on ollut huomattava merkitys eräillä alueilla, mutta toisilla alueilla ne ovat epäonnistuneet. Suojavyöhykkeiden rakentaminen tapahtui silloin käsityöläismäisesti ja monilla alueilla taimet kuolivat.”⁹⁶⁷

Avaruusrintamalla alkoi Neuvostoliitossa olla hiljaista. Yhdysvallat ennätti lähettää astronauttinsa ensimmäisenä kuuhun. Kauppila kertoo moskovalaisten pinnanalaisesta kritiikistä seuraavaan tapaan:

”Tavallisten kansalaisten keskuudessa kuullee kuitenkin silloin tällöin sanottavan: ’Olisi jo aika täydentää avaruuslentäjiemme joukkoa ja suorittaa uusi lento neuvostovallan juh-

⁹⁶⁴ US 23.12.1968, es SKP:n sisäiset riidat myönnetään Moskovassa, Pravda selosti Pessin artikkelia. (3, k).

⁹⁶⁵ Valkonen 1998, 44.

⁹⁶⁶ Kauppila 1997, 55. Salminen (1996, 102) kertoo, että Kansan Uutiset jätti julkaisematta tai kertoi vain vaatimattomasti Neuvostoliittoa koskevia Suomessa julkaistuja ”hälyuutisia”. Lehti laati myös niin sanotusti tilaustyönä kirjoituksia Neuvostoliiton kansainvälispoliittisista aloitteista ja Neuvostoliiton historian merkkipäivistä.

⁹⁶⁷ KU 3.4.1967, 6 NL kokeilee uudelleen suojametsävyöhykkeitä. (2, k).

lavuoden kunniaksi. - - Vaikka merkkipäivän johdosta Neuvostoliiton lehdissä on julkaistu suuri määrä artikkeleja, niissä hyvin vähän mainitaan siitä, millä tavalla Neuvostoliitto aikoo konkreettisesti jatkaa avaruustutkimustaan.”⁹⁶⁸

Kuukautta myöhemmin STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemässä jutussa kerrotaan miehitetyn Sojuz-aluksen tuhoutumisesta.⁹⁶⁹

Lentokoneen ”ryöstöyrityksestä” ja kaapparin saamasta kuolemantuomiosta Kauppila kertoi helmikuussa 1965. Harvinaisessa lyhyessä yhden palstan rikosuutisessa ei ollut yhtään lähdemainintaa ja paikanmääritys oli epämääräinen. Tässä juttu kokonaisuudessaan:

”Kishinevissä juuri päättyneessä oikeusjutussa on lentokoneen ryöstämiseen ja murhiin syyllistynyt henkilö tuomittu kuolemaan ampumalla. Viime vuoden syyskuussa N.N. Gudumak-niminen henkilö yhdessä toverinsa kanssa hyökkäsi AN-2 lentokoneen henkilökunnan kimppuun aikoen ryöstää koneen. Kuolettavasti haavoittuneen lentäjän onnistui kuitenkin ohjata kone viinirypäpellolle ja pelastaa matkustajat. Pidätettäessä ryöstäjät ampuivat kaksi miliisiä ja Gudumakin rikostoveri G.M. Karadzi ampui itsensä.”⁹⁷⁰

Kirjeenvaihtajuutensa ensimmäisenä vuonna Kauppila teki jutun liikenneonnettomuuksien määristä Neuvostoliitossa.

”Moskovan kokoisessa kaupungissa luonnollisesti liikenneonnettomuuksien osuus onnettomuustilastoissa on huomattava. Ensiapuaseman johtajat kuitenkin kumoavat ennakkokuvitelman, että niiden osuus ensiapuautojen kuljetuksissa jatkuvasti kasvaisi. - Liikenneonnettomuuksien osuus on huomattavasti supistunut, ensiapuaseman johtajat selittävät. Kymmenisen vuotta sitten liikenteen uhrien kuljetukset tekivät 40 prosenttia sairaskuljetuksista. Nyt niiden osuus on vain 28 prosenttia. Sen sijaan sydänsairauskohtaukset ovat huomattavasti lisääntyneet.”⁹⁷¹

Samassa jutussa Kauppila kertoi Moskovan ensiapuasemista, mutta jälkepäin, haastattelussa hän muistelee, että niiden kurja tila paljastui hänelle vasta myöhemmin.

Vietnamin sota ja Kiina

”Noin kahdentuhannen hengen suuruinen mielenosoittajajoukko kantoi punaisia lippuja, Yhdysvaltain politiikkaa tuomitsevia iskulauseita ja mustepulloja, joita he heittivät suurlähetystörakennuksen seinään ja jotka jättivät siihen kymmeniä mustia, sinisiä ja vihreitä tahroja. - -Runsaan puolen tunnin ajan saivat mielenosoittajat kirkkaassa pakkaspäivässä rauhan heitellä suurlähetystön ikkunoita rikki - viidettä kerrosta myöten miltei kaikki särkyivät - ja sitten vasta poliisi rupesi ajamaan opiskelijoita pois paikalta.”⁹⁷²

Vietnamin sota näkyi ja kuului myös Moskovassa. Ensimmäistä kertaa ulkomaiset kirjeenvaihtajat joutuivat fyysisen pahoinpitelyn kohteeksi, kuten Kaurinkosken juttu todistaa:

⁹⁶⁸ KU 12.4.1967, 12 *Avaruuden ja Gagarinin lennon vuosipäivä NL:ssa*.(3, y).

⁹⁶⁹ KU 18.5.1967. *Tarkat tutkimukset Sojuz-aluksen tuhosta, NL:n avaruuslentojen aikataulu muuttuu*. (2, y). (STT:n Moskovan-kirjeenvaihtaja).

⁹⁷⁰ KU 14.2.1965. *Lentokoneen ryöstöyritys, Kuolemantuomio NL:ssa* (1, k).

⁹⁷¹ KU 12.12.1964, 5 *Myönteistä kehitystä liikenneonnettomuuksien määrässä NL:ssa, Moskovan tapaturmatilastoissa niiden osuus vähentynyt 10 vuodessa 40 prosentista 28:aan*. (3, y).

⁹⁷² US 10.2.1965, 7 *Kivet ja jääkimpaleet lensivät Moskovassa, Mielenosoitus USA:n lähetystön edessä*. (2, k). Jutun yhteydessä julkaistiin kaksi valokuvaa.

"Kivi- ja pullosateessa Yhdysvaltain suurlähetystön ulkopuolella loukkaantui kaksi kirjeenvaihtajaa Agence France Pressen Moskovan-toimiston johtaja Bernard Ollmen, jota iskettiin pullolla silmäkulmaan ja joka joutui vuoteenomaksi kutakuinkin ilman suurempaa vaaraa sekä amerikkalaisen Baltimore Sunin edustaja Adam Clymer, joka vahingoitui lievästi ja joka pidätettiin myöhemmin kahakassa poliisin kanssa. Vielä tiistai-iltana Clymer oli Moskovan poliisin hallussa." ⁹⁷³

Tiedontulvasta ei voinut puhua, kun kahdeksan sosialistisen maan puolue- ja hallitusjohtajat vierailivat kriisikokouksessaan Moskovassa lokakuussa 1966. Kauppilan jutun otsikko on paljonpuhuva: "*Moskovassa käytiin poliittisia keskusteluja?*" Kauppila toteaa, että:

"Täydellinen hiljaisuus ympäröi - -. Yhtään tiedonantoa heidän liikehinnästään tai keskusteluistaan ei annettu tänään kello 22:een mennessä julkisuuteen sen jälkeen kun he eilen saapuivat Moskovaan - -. Tänään heidän kuitenkin tiedetään oleskelleen Moskovan lähistöllä." ⁹⁷⁴

Kun virallista tietoa oli niukanlaisesti, joutuivat "Moskovan poliittiset tarkkailijat" eli Moskovan-kirjeenvaihtajat yhdessä rakentelemaan olettamuksia neuvottelujen aiheista.

"Erään olettamuksen mukaan he aloittivat tänä aamuna eräässä Moskovan lähistöllä sijaitsevassa huvilassa poliittiset keskustelut, joiden aiheena olisivat Yhdysvaltain hyökkäyssota, toimenpiteet Vietnamin avustamiseksi ja Kiinan johdon politiikka. Toisen olettamuksen mukaan puolue- ja hallitusjohtajat seurasivat neuvostoarmeijan joukko-osastojen harjoituksia Moskovan lähistöllä. Kaikki tarkkailijat pitävät kuitenkin uskottavana, että tämän viikon kuluessa käydään osanottajien kesken hyvin tärkeitä poliittisia keskusteluja." ⁹⁷⁵

Kiina aiheutti edelleen päänvaivaa Neuvostoliiton poliittiselle johdolle. Aika ajoin kiinalaisten mielenosoitukset ylittivät Kansan Uutisten uutiskynnyksen, esimerkiksi kun viitisenkymmentä kiinalaista opiskelijaa kävi laskemassa seppeleitä Leninille ja Stalinille Punaisella torilla. Juttu tosin oli piilotettu sivun alareunaan.

"Leninin mausoleumi ei ollut tänään avoinna yleisölle. 'Punaisten vartijain' käsivarsinauhalla varustettu opiskelijaryhmä herätti jonkin verran huomiota vaatimalla itsepäisesti oikeutta saada laskea seppeleensä huolimatta siitä, että mausoleumi oli suljettu. Parin tunnin odotuksen jälkeen miliisit antoivat mahdollisuuden seppeleen laskuun." ⁹⁷⁶

Uuden Suomen kirjeenvaihtajien kurinpalautus

Petäjaniemen arkistossa olevassa päiväämättömässä muistiossa käydään varsin yksityiskohtaisesti läpi lehden ulkomaanosaston toimintaa, etenkin ulkomaankirjeenvaihtajien työtä. Se on todennäköisesti laadittu jo 1960-luvun alussa. Kovimman arvosteluryöpyn kohteeksi joutui lehden Pariisin-kirjeenvaihtaja Heikki Jalanti: "Kirjeenvaihtajan ote pahasti herpaantunut Algerian sodan päättymisen jälkeen - - mitkään ulkomaanosaston kehotukset eivät ole myös-

⁹⁷³ US 10.2.1965, 7 *Kivet ja jääkimpaleet lentelivät Moskovassa.* (2, k).

⁹⁷⁴ KU 19.10.1966.

⁹⁷⁵ KU 19.19.1966, 12 *Moskovassa käytiin poliittisia keskusteluja? Täysi virallinen hiljaisuus huippuvierailun suhteen.* (2, k).

⁹⁷⁶ KU 27.10.1966, 8 *Punaiset vartijat toivat seppeleen Leninille ja Stalinille.* (2, a).

kään auttaneet, sillä kirjeenvaihtaja on tehnyt työtä tai ollut tekemättä täysin oman harkintansa mukaan.” Jalanti irtisanoutui tehtävistään vuoden 1963 lopussa, ja hänen tilalleen ehdotettiin nimitettävän lehden Lontoon-kirjeenvaihtaja Lauri Karén.⁹⁷⁷ Karén siirtyi kuitenkin mieluummin Helsingin Sanomien Pariisin-kirjeenvaihtajaksi.⁹⁷⁸

Moskovan-kirjeenvaihtajaa moitittiin muun muassa hitaasta uutistahdistasta ja samalla annettiin neuvoja kirjeenvaihtajan työn tehostamiseksi sekä opastusta ”oikeaoppiseen Pravda-siteeraamiseen”.

”Kirjeenvaihtajalla on ainakin parin viime vuoden aikana ollut jotakin kerrottavaa yleensä vain parin kolmen päivän väliajoin. Vaikka paikalliset uutistenhankinta- ym. vaikeudet otettaisiinkin huomioon, tehokkaampi toiminta olisi tuskin ollut mahdotonta. Mm. Daily Telegraphin vajaa 4 vuotta sitten Moskovaan lähettänyt kirjeenvaihtaja näytti saavan irti uutisia silloinkin, kun US jäi niitä vaille. Venäläisten jokapäiväinen elämä on sitä paitsi yhä niin tuntematonta länsimaalaisille, että sitä koskevat kuvaukset herättäisivät varmasti kiinnostusta lukijoissa. Kirjeenvaihtaja voisi sitä paitsi varmasti saada melkoisesti materiaalia jo yksin Moskovan lehdistä. Niitä ei paljoakaan lueta Suomessa, joten se ei haittaisi. **Merkitemällä Pravdasta tai muusta lehdestä ottamansa uutisen alkuperän kirjeenvaihtaja välttäisi myös mahdolliset väärän kuvan antamista koskevat syytökset.**”⁹⁷⁹

Päiväämättömän muistion mukaan ulkomaanosaston olisi esimerkiksi ”vältettävä turhaa sensaatiomaisuutta”, ”ulkomaan uutisten hankintaa olisi johdettava pitkäjännitteisimmin” ja ”kirjeenvaihtajien työtä olisi ohjattava ja valvottava ja virheistä sekä laiminlyönneistä olisi huomautettava”.⁹⁸⁰ Muistion mukaan kirjeenvaihtajien olisi myös tehostettava puhelimen käyttöä ja ryhdyttävä tekemään entistä lyhyempiä juttuja.

”Puhelut ovat hyvin usein turhan pitkiä kuulumisten kyselemisen ja sellaisten asioiden toimittamisen vuoksi, jotka voitaisiin hoitaa kirjeitse - -. Kirjeenvaihtajien esitysten pituutta olisi myös rajoitettava. Kaikki uutiset voitaisiin rajoittaa esim. 2,5 liuskaan, sillä siinä kykenee kyllä tuomaan oleellisen esille. Pitemmistä nimittäin joudutaan monesti joka tapauksessa jättämään jotakin pois, samalla kun tällöin on tilaa harvemmille uutisille. Tällaisissa pitkissä kertomuksissa on usein myös aivan tarpeetonta lörpöttelyä.”

Uuden Suomen talousongelmat loivat säännöllisin väliajoin paineita lehden ulkomaanosaston toimintaan.⁹⁸¹ Lehden johdolta vaadittiin vähän väliä perusteluja etenkin kalliin ulkomaankirjeenvaihtajaverkon tarpeellisuudesta. Muun muassa lehden asiamieskunta, jonka tehtävänä oli hankkia lehdelle tilaajia, oli alkanut valitella kotimaan uutisten vähäisyyttä lehdessä. Seuraavat sitaatit ovat

⁹⁷⁷ Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 10.10.1963. (USA/KA.)

⁹⁷⁸ Karénin kirje Uuden Suomen johtokunnalle 10.5.1965. (USA/KA.)

⁹⁷⁹ Muistio/Uuden Suomen ulkomaanosaston toiminnasta. Päiväämätön. (EPA/KA.) Moite ajoittuu koskemaan joko Tannisen loppukautta tai Kaurinkosken alkuvaiheita, koska Algerian sota päättyi vuonna 1962.

⁹⁸⁰ Esimerkiksi 21.3.1961 Petäjäniemi pyysi Lontoon-kirjeenvaihtajalta Tauno Kuosalta kahdeksan juttua Englannin taloudesta. Tilaus liittyi kesäkuun alussa 1961 julkaistuun Efta-erikoisnumeroon. Kansio 22. (USA/KA.)

⁹⁸¹ Uuden Suomen heikko talouskehitys oli esillä monissa johtokunnan kokouksissa. Esimerkiksi 2.9.1964: ”Kustannukset eivät ole vähentyneet toivotulla tavalla ja lehden laatu on jäänyt monin tavoin huolestuttavan heikoksi”. (USA/KA.)

peräisin lehden sisäisestä muistiosta toukokuulta 1966. Vaikka muistion laatijasta ei ole tietoa, sen sävy vaikuttaa talousjohdon aikaansaannokselta.⁹⁸²

”Äskettäin toimitetussa kyselyssä, joka käsitti noin viidenneksen asiamieskunnasta, joka edusti noin neljänestä sitä kautta tulleista tilauksista - - , ilmeni enemmistön taholta selvästi toivomus juuri kotimaan uutisten lisäämisestä. **On kuitenkin olemassa kaksi maata, joiden kotimaan uutisilla ilmeisesti on suuri lukuarvo myös Suomessa, nim. Neuvostoliitto ja Ruotsi.**”

”Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat erittäin kallista ylellisyyttä, jota olisi kustannettava vain siinä määrin kuin näistä on todellista suurta hyötyä. Esim. Hufvudstadsbladetilla ei ole ulkomaankirjeenvaihtajia.”

Muistiassa ehdotetaankin, että Moskovan lisäksi olisi syytä perustaa Tukholman-kirjeenvaihtajapiste.

Petäjaniemi perusteli omassa ”vastauspaperissaan” ulkomaankirjeenvaihtajia perinteiseen tapansa:

”Painavimpana syynä pysyvien kirjeenvaihtajien lähettämiseen ulkomaille on havainto, että kotimainen mies tai nainen osaa tarkkailla maanmiehiään enemmän kiinnostavia tapahtumia ja ennen kaikkea osaa kirjoittaa niistä tutunomaisemmalla ja lukijoitaan kiinnostavammalla tavalla kuin vieras. Tämä näkökohta on ollut ratkaiseva sanomalehtien alistuessa kantamaan sen huomattavan taloudellisen rasituksen, jota omien kirjeenvaihtajien lähettäminen ulkomaille tietää. - - Omat kirjeenvaihtajat ulkomailla ovat myös arvovalta- ja kilpailukysymys, jota kansallinen sanomalehti tuskin voi vahingoitta ignoroida.”

Kun talousjohto oli käyttänyt vertailukohtana Hufvudstadsbladetia, niin Petäjaniemi halusi mieluummin tarkastella Helsingin Sanomia.

”Ainoa sanomalehti, joka tulee vertailukohteena kysymykseen on kaiketikin Helsingin Sanomat. Se käyttää poikkeuksellisen paljon ulkomaanaineistoa, verrattomasti enemmän kuin mikään muu pohjoismainen lehti. Ulkomailla työskentelevien ja lukuisampien lähetettyjen kirjeenvaihtajien uutisten ja katsausten ohella se saa UPI:n, Lontoon Timesin ja New York Timesin materiaalin sekä käyttää päivittäin ulkomaalaisten kommentaattorien artikkeleita. Voidaan ehkä väittää, että Helsingin Sanomat on jo mennyt liiallisuuksiin. - - Siitä huolimatta sen sanotaan aikovan vielä laajentaa ulkomaanosastoaan.”⁹⁸³

Petäjaniemen mielestä Uuden Suomen olisi pyrittävä käsittelemään ulkomaanaineistoaan kilpailijaansa huolellisemmin ja lisättävä kolumneja ulkomaanosaston palstoille.

Petäjaniemi joutui väistymään päätoimittajan tehtävistä huhtikuusta 1967 lukien.⁹⁸⁴ Ulkomaankirjeenvaihtajat siirtyivät Poukan vastuulle. Haastattelussa Poukka sanoi, että myös hän piti lehden ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoa erittäin tärkeänä.

”Mä sanoisin, että se oli kruunun jalokivi ihan ilman muuta. Se oli tuota ja jos näin jälkeen päin katsellaan, vaikkapa vain niitä ihmisiä, joita siellä on ollut mukana ja ulkomaanosaston toimintaan, kyllä se on ollut ja minä pidin alusta lähtien myöskin sitä siis kovin tärkeänä ja sanoisin, että se oli siihen aikaan vielä tärkeämpää kuin nykyisin, koska ulkomailla kontaktit oli sittenkin paljon pienemmät kuin nykyään eikä ollut tämmöisiä, nyt on television kirjeenvaihtajat ja muut, jotka vaikuttaa. Silloin oltiin ihan näitten varas-

⁹⁸² Muistio/Uuden Suomen ulkomaankirjeenvaihtajajärjestelmä 15.5.1966. (EPA/KA.)

⁹⁸³ Petäjaniemi. Uuden Suomen ulkomaankirjeenvaihtajakysymys. Päiväämätön. (EPA/KA.)

⁹⁸⁴ Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 14.3.1967.

sa voi sanoa, hyvin suuressa määrin. Sanoisin, ettei ole sellaisia superlatiiveja joita en olisi valmis käyttämään tässä yhteydessä.”⁹⁸⁵

Poukka arvioi haastattelussa lehtensä ulkomaankirjeenvaihtajia myös seuraavaan tapaan:

”Nämä oli aikamoisia herroja nämä kirjeenvaihtajat, ja ne oli semmoisia toimituksen todellisia etäispäätteitä, jotka se onkin muuten yksi näkökohta, joka on erittäin tärkeä noissa ulkomaankirjeenvaihtajissa, että ne on ihan niin kuin rintamalla, asemasodassa eteen työnnetty vartiopaikka, siellä yksi mies joutuu tekemään, tarkkailemaan, tekemään ratkaisuja itsenäisesti valppaana koko ajan siellä jossakin ja siellä Moskovassa justiin.”

Varapäätoimittaja Jyrki Haikonen kirjoitti samaan tapaan 1972 Uuden Suomen 125-vuotisjuhlanumerossa ulkomaankirjeenvaihtajien merkityksestä:

”Voi jopa väittää, että lehden itsensä lähettämien ulkomaankirjeenvaihtajien olemassaolo merkitsee sanomalehden statukselle suurin piirtein samaa kuin mitä Englannin imperiumille aikoinaan merkitsi sotilastukikohtien olemassaolo Suezin itäpuolella. Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat ’sanomalehti-imperiumin’ ulostyönnetty tukikohdat, ja lehden lukijakunnalle ikkuna maailmaan.”⁹⁸⁶

Monet Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat kertoivat, että yhtenä Moskovaan valinnan epävirallisena periaatteena oli ”pikkuisen liian vasemmalla olo”. Haastattelussa Poukka sanoi naurahtaen, että selitys on ”liian rennosti ja lennokkaasti tehty”. Vuodesta 1960 Uudessa Suomessa työskennellyt ja vuodesta 1973 lähtien ulkomaanosaston päällikkönä toiminut Heikki Liljeström kertoi puhelinhaastattelussa, että ”nääh kaikki kaverit tuli jonkin verran oikeistolaisempina takaisin”.⁹⁸⁷ Myös Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Pentti Sadeniemi (vuosina 1973–1977) kertoi haastattelussa, että:

”Lehden puolelta ainoa syy minkä minä kuulin oli tuota Pentti Poukan irvailu, että kun mä olin Uuden Suomen toimittajaksi hänen mielestään aika vasemmistolainen, vaikka en mä koskaan varsinainen vasemmistolainen ollut, niin mulle tekee hyvää mennä sinne ja saada rokotus, ja jos sillä tarkoitetaan reaaliosialismiin suhtautumista, niin kyllä mä sen rokotuksen sain.”⁹⁸⁸

Uusi Suomi hankki vuonna 1973 yhdysvaltalaisen päivälehdien Christian Science Monitorin uutis- ja artikkeliaineiston käyttöönsä. Ensimmäiset Monitorin jutut julkaistiin Uudessa Suomessa syyskuussa 1973. Monitorin palveluksessa oli tuolloin yli 60 ulkomaan kirjeenvaihtajaa. US:n käytössä oli 1970-luvun alkupuolella yhä myös brittiläisten Observerin ja Daily Telegraphin artikkelipalvelut.⁹⁸⁹

⁹⁸⁵ Poukan haastattelu 26.10.2000.

⁹⁸⁶ US 12.1.1972, 63 *Valtakunnallisen sanomalehden tehtävä*.

⁹⁸⁷ Heikki Liljeströmin puhelinhaastattelu 9.3.2001.

⁹⁸⁸ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

⁹⁸⁹ US 6.9.1973. *Uutta Uudessa Suomessa*.

Uusi Suomi, kokoomus ja Kekkonen

Vuoden 1958 toukokuussa Suomen Kulttuurirahaston ja lehtimiesjärjestöjen järjestämällä "toimittajien teoreettisilla jatkokursseilla" oli pohdittu, saako presidenttiä arvostella. Lopputuloksena oli, että "presidentin oli oltava arvostelun ja puoluekiistojen yläpuolella". Muun muassa sosialidemokraatti Väinö Tanner oli todennut, että:

"Käytäntö meillä on yleensä halunnut pitää presidentin henkilön ulkopuolella keskustelun. Hänen asemansa valtakunnan päämiehenä on siksi arkaluonteinen, ettei sitä sovi vaikeuttaa ihmisten ja varsinkin poliitikkojen keskuudessa ylen tavallisella nälvimisellä. On myös otettava huomioon, ettei hänellä ole samoja mahdollisuuksia puolustautua kuin yksityisillä kansalaisilla. Eihän hän voisi lähteä kunniastaan käräjäimään eikä edes julkisuudessa esittää omia näkökohtiaan." ⁹⁹⁰

Juhani Suomen tulkinnan mukaan Uusi Suomi tuntui kuitenkin olevan "jatkuvalle sotajalalla presidenttiä vastaan"⁹⁹¹. Hän ei kuitenkaan tarkemmin analysoinut Kekkonen tyytymättömyyden perimmäisiä syitä. Oman tulkintani mukaan Kekkonen ei kestänyt itseensä kohdistuvaa julkista kritiikkiä. Mutta kun asiat sujuivat hänen haluamallaan tavalla, kiitostakin herui. Näin Kekkonen kirjoitti 1962 vaalien jälkeen Eero Petäjäniemelle:

"Olen velkapää esittämään Sinulle kiitokseni siitä korrektista – sanoisin vielä enemmän – sympaattisesta tavasta, jolla lehdesiäsi suhtauduit minuun presidentinvalitsijamiesvaalien aikana. Osaan antaa sille sitä suuremman arvon, kun tiedän, minkälaisen paineen alaisena voit toimia. Olen mielihyvällä seurannut lehtesi kannanottoja ja pidin velvollisuutenani esittää sinulle kiitoksen." ⁹⁹²

Uusi Suomi oli siis Kekkonen käsityksen mukaan osaltaan auttanut Kekkosta toiselle presidentti-kaudelle. Petäjäniemestä alkoi tulla Kekkonen luotettu. Vuonna 1963 miehet kävivät kirjeenvaihtoa jo seuraavaan tapaan.

Kekkonen: "Luin lehtesi tämän päivän numerossa olleesta Tauno Kuosan kirjoituksesta, että rauhansopimuksen allekirjoittajavaltioiden suostumuksen hankkiminen ohjusten ostamiseen ei tuottanutkaan vaikeuksia." ⁹⁹³

Petäjäniemi: "Sitten tapaus Kuosa. Eihän sellaista olisi tullut lehteen jos olisin jaksanut lukea Kuosan jutun läpi, kuten tavallisesti teen. - - Sitä paitsi hän on saanut määräyksen olla kirjoittamatta palstallaan mitään Suomen asioista." ⁹⁹⁴

Petäjäniemen johdolla Uusi Suomi varoi tietoisesti suuttamasta Kekkosta, muun muassa valmiita pääkirjoituksia saatettiin viime tingassa vaihtaa toisiin, kuten seuraavasta Petäjäniemen osin humoristisesta kirjeestä Max Jakobsonille käy ilmi:

⁹⁹⁰ US 20.5.1958, 13 Saako presidenttiä arvostella, Presidentin asema ja julkisuus keskustelun aiheena lehtimieskursseilla.

⁹⁹¹ Suomi 1998, 689.

⁹⁹² Kekkonen Petäjäniemelle 18.1.1962. Kekkonen vuosikirja 1962. (UKKA.)

⁹⁹³ Kekkonen Petäjäniemelle 13.1.1963. Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

⁹⁹⁴ Petäjäniemi Kekkoselle 18.1.1963. Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.) Tauno Kuosa oli aiemmin toiminut Suomen sotilasmiehen apulaisena Lontoossa sekä 10 vuotta Uuden Suomen Lontoon kirjeenvaihtajana.

"Minulla oli pääkirjoituskin, jossa haukuin Kekkosta, mutta en uskaltanut sitä julkaista, kun olin jo edellisestä kirjoituksestani saanut haukkumisia. Pelkään, että hän ei enää kutsu minua joulukuun kuudentena ja silloinhan minä menettäisin vuoden ainoat suurjuomingit. **Hän on henkilökohtaisesti soitellut pari kertaa ja antanut ojennusta.** Valitettavasti olen aina ollut niin vesiselvä, etten ole osannut hänelle kunnollisesti vastata." ⁹⁹⁵

Näiden tietojen jälkeen olisi liioiteltua sanoa, että Uusi Suomi oli jatkuvasti sotajalalla Kekkosta vastaan. Kuitenkin keväällä 1963 Petäjäniemen ja Kekkonen suhteeseen tuli särö. Kekkonen ei ollut tyytyväinen Petäjäniemen raportointiin Kekkonen Unkarin matkalta.

"Minulla on mielihyväkseni ollut joskus viime aikoina aihetta esittää sinulle kiitokseni lehtesi kannanmäärittelyistä, mutta valitettavasti sellaiseen ei ole syytä Unkarin matkaani koskevien käsittämättömien kirjoitustesi johdosta. En todellakaan voi löytää mitään nykyajassa ja tilanteissa vaikuttavaa puolustusta artikkeleillesi. Sen lisäksi minun on pakko sanoa, että ensimmäinen artikkelisi oli sanonnaltaan minua henkilökohtaisesti halventava. 'Suomenkin valtion puolelta... niin paljon arvostelukykyä' Jne. Kun hyvin ymmärrät tyylin finessit, ei loukkaus voi olla tahatonta. **Olen hyvin pahoillani, ehkä juuri sen vuoksi, että loukkaus tuli taholta, josta en sitä olisi odottanut.**" ⁹⁹⁶

Petäjäniemi yritti parhaan kykynsä mukaan vastata.

"Mitä tulee artikkeleiden asiasisältöön, hyväksyn kirjoitukset uudelleen luettuani edelleenkin niissä esitetyt ajatukset. Mielestäni jokaisella sanomalehdellä tässä maassa, edustipa se sitten hallitusta tai kuului oppositioon, täytyy olla oikeus, jopa velvollisuuskin esittää kantansa myös ulkopolitiikkaan liittyvissä detaljikysymyksissä." ⁹⁹⁷

Pentti Poukka oli nimitetty Uuden Suomen päätoimittajaksi Kauppalehden päätoimittajan paikalta 1964. Kekkonen oli alun perin yrittänyt estää Poukan nimityksen ⁹⁹⁸. Vuonna 1971 hän kirjoitti jo alistuneeseen sävyyn Poukalle:

"'Uuden Suomen' jatkuva ärhäköinti minua vastaan on minua sekä huvittanut että kummastuttanut. - - päätin kirjoittaa Herra Päätoimittajalle, vaikka hyvin tiedän, että vesi

⁹⁹⁵ Petäjäniemi Jakobsonille 25.3.1957. Kansio 1. (EPA/KA.) Petäjäniemi raportoi muutenkin tekemisistään ja havainnoistaan Jakobsonille, esimerkiksi 27.12.1957 suomalaisten päätoimittajien Neuvostoliiton matka-arvioita: "Kävin idässäkin, kuten tiedät. Olimme siellä parisen viikkoa. Tämä oli minun seitsemäs käyntini siinä maassa. - - Mutta Venäjä on suuri maa, paljon lunta, harvaan asuttu. Hyvin vaikea ballistisilla ammuksilla hävittää, vaikeampi valloittaa ja mahdoton miehittää, ellei nyt sitten Kiina tule avuksi". Kekkonen antoi myös myöhemmin palautetta Petäjäniemelle, mutta epäsuoremmiin. Esimerkiksi 12.5.1960 Petäjäniemi on tehnyt muistion puhelinkeskustelusta, jonka hän kävi presidentin vanhemman adjutanttin kenraalimajuri Grönvallin kanssa: "**Hän huomautti heti aluksi, että hän tulee käyttämään suoraa kieltä, niin kuin hän on aina käyttänyt minun kansani puhuessaan.** Hän alkoi suunnilleen seuraavaan tapaan: 'Mitä saatanan peliä te siellä Uudessa Suomessa oikein pelaatte? Ellei se lopu nopeasti, niin Sinä lennät sieltä ja hyvin nopeasti sittenkin. Te teitte siellä saatanan eläimellisiä tyhmyyksiä ja vaikeutatte jutuillanne maan asemaa kerta toisensa jälkeen. - - Ettekö te saatanan perkeleet ymmärrä, että tällä voitte provosoida Neuvostoliiton vaatimaan omia tutka-asemia Suomeen, kun sitten Autiolta kysytään, mistä hän tällaisen tiedon on saanut, niin hän turvautuu siihen saatananmoiseen sanomalehtimiehen verukkeeseen, että se on sanomalehden salaisuus.'" (Puhelinkeskustelu 12.5.1960. Kansio 2. (EPA/KA.)

⁹⁹⁶ Kekkonen Petäjäniemelle 29.9.1963. Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

⁹⁹⁷ Petäjäniemi Kekkoselle 2.5.1963. Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

⁹⁹⁸ Salminen 1996, 74.

ei pysty hanhen selkää puhdistamaan. Joskus edeltäjienne Lauri Ahon ja Eero Petäjänien kanssa kävimme mielestäni hyödyllistä kirjeenvaihtoa asioista, joista lehti oli mielestäni (Kekkonen on myöhemmin vetänyt viivan 'mielestäni'-sanan yli) oli antanut virheellistä informaatiota. Luulen, että Teille tämä kirjeeni on ensimmäinen ja viimeinen - ja lisäksi turha ynnä hyödytön." ⁹⁹⁹

Pentti Poukka kertoi haastattelussa, että

"Kekkoselle Uusi Suomi oli sikäli vaikea, että hän ei saanut otetta, ei tähän johtokuntaan eikä päätoimittajaan. - - Kekkonenhan oli minun mielestäni väärälle uralle joutunut sanomalehtimies, hänhän oli intohimoinen sanomalehtien lukija ja kirjoittaja ja harrastaja ja eli siellä lehtimaailmassa ihan minusta erittäin fantastisesti. Hän oli sitten joutunut väärälle uralle. Häntä ärsytti aivan suunnattomasti se, että oli tämmöinen lehti, joka on vielä kokoomuksen äänenkannattaja ja nauttii kokoomuksen lehdistötukea, niin se on niin riippumaton, hänen tahtonsa ulkopuolella. Se on minun käsitykseni mukaan, se oli kaikkein pahinta." ¹⁰⁰⁰

Poukan mukaan se, että Uudella Suomella, kokoomuksen pää-äänenkannattajalla oli Moskovassa oma kirjeenvaihtaja, ei sinänsä vaikuttanut millään tavoin Moskovan näkemyksiin.

"Jos ajatellaan poliittisesti, niin mä en kovin liioittelisi sitä vaikutusta. Ei se ollut mikään - kuinka mä sanoisin - erityissuositus." ¹⁰⁰¹

Kun Kekkonen ärhentelyllä ei käytännössä näyttänyt olevan mitään vaikutusta Poukkaan ja Uuden Suomen "Kekkos-kriittiseen" kirjoitteluun, Kekkonen purki turhautuneisuuttaan Uuden Suomen talousjohtoon.¹⁰⁰² Kekkonen piti koko ajan yhteyttä myös muutamiiin kokoomuspuolueen keskeisimpiin taustavaikuttajiin sekä talouselämän johtajiin. Läheisimmät suhteet Kekkosella oli STK:n toimitusjohtajaan Päiviö Hetemäkeen¹⁰⁰³ sekä vuorineuvos Lauri Kivekkäeseen.¹⁰⁰⁴ Myös Uuden Suomen hallintoneuvoston jäsenen, toimitusjohtaja Lauri Kirves sai Kekkoselta palautetta.

"Luuletteko te talousmiehet, jumalauta, että rakas 'Uusi Suomenne' saa mellastella miten se haluaa tuottamatta vahinkoa maan politiikalle ja talouselämälle. Luuletteko te, että vientimme tulevaisuus on niin varma ja ruusuinen, että ei tarvitsisi turvautua kaikkiin niihin keinoihin, joilla sitä voidaan vahvistaa. Ja luuletteko, että minä tunnen suurtakaan intomieltä juosta asioillanne, kun näen kerran toisensa jälkeen, että julkiset haukkumiset ovat ainoa palkka, jonka teollisuuden taholta saan osakseni." ¹⁰⁰⁵

Samaa palautemenetelmää Kekkonen oli käyttänyt ilmeisesti paremmalla menestyksellä Petäjäniemeä ja Poukkaa edeltäneen päätoimittajan Lauri Ahon

⁹⁹⁹ Kekkonen Poukalle 21.11.1971. Kekkonen vuosikirja 1971. (UKKA.)

¹⁰⁰⁰ Poukan haastattelu 26.10.2000.

¹⁰⁰¹ Poukan haastattelu 26.10.2000.

¹⁰⁰² Suomi 1994, 247-248, 252, 261, 291.

¹⁰⁰³ Kekkonen antoi esimerkiksi 29.5.1963 Hetemäelle palautetta isälliseen tyyliin: "Vanhan ystävyyskuntamme suomalla luvalla rohkenen kysyä Sinulta, mikä Sinuun on oikein mennyt. - - nyt havaitsen, että olet joutunut täysin huntingolle - - Olin kiinnittänyt takavuosina sinuun suuria toiveita, mutta et pahastune, jos sanon, että ne ovat romahtamassa." Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

¹⁰⁰⁴ Suomi 1996, 49.

¹⁰⁰⁵ Kekkonen Kirveelle 20.4.1964. Kekkonen vuosikirja 1964. (UKKA.) Ks. myös Suomi 1994, 262.

aikana.¹⁰⁰⁶ Kekkonen turvautui muutenkin toistuvasti henkilökohtaiseen palautteeseen ja vaiensi arvostelijoitaan monilla ilkeillä vertauksilla, kuten "virvatulet", "loiskiehunta" ja "tunnelimiehet".¹⁰⁰⁷

Vuonna 1967, presidentinvaalien lähestyessä Kekkosella oli taas aihetta ottaa yhteyttä Petäjäniemeen.

"Ymmärrän hyvin, että 'Uusi Suomi' harjoittelee tulevia presidentin vaaleja varten. Se on näkynyt monissa muissakin yhteyksissä, joiden nojalla jo voidaan päätellä, missä sävyssä 'Uusi Suomi' tulee edessäolevaan kilpailuansa käymään."¹⁰⁰⁸

Petäjäniemi muistutti Kekosta, miten Uusi Suomi oli asettunut Kekkosena taakse edellisissä vaaleissa.

"On aivan eri asia, mitä Uusi Suomi 'harjoittelee' tulevia presidentinvaaleja varten. Siihen minä en puutu. Muistanet, millä tavalla lehti hoiti edellisen presidentinvaalin, varsinkin sen viimeisen vaiheen, jolloin 'läpimurto' tapahtui".¹⁰⁰⁹

Kekkonen oli puolestaan antanut palautetta kokoomuksen eduskuntaryhmän edustajille ja pyytänyt kiinnittämään huomiota etenkin Uuden Suomen pääkirjoitusten ja yleisönosastokirjoitusten pisteliäisiin kannanottoihin. Kekosta oli erityisesti ärsyttänyt se, että "edesvastuuttomalla kirjoittelulla tarjottiin Neuvostoliitolle tarpeettomasti tilaisuuksia painostaa Suomen poliittista johtoa sekä hyödyntää kannanottoja omien tarkoitusperiensä ajamiseen".¹⁰¹⁰ Kekkonen ei selvästikään ymmärtänyt, että Uusi Suomi toimi niin kuin länsimaisessa demokratiassa joukkoviestinten perinteisesti odotetaan toimivan.

Myös kokoomuksen johto arvosteli usein Uuden Suomen päätoimittajia. Poukka korosti, että lehden oli oltava erilaisten kansalaismielipiteiden vapaa foorumi.¹⁰¹¹ Kokoomuksen puheenjohtaja Harri Holkeri ilmaisi keväällä 1974 julkisesti tyytymättömyytensä Uuden Suomen linjaan.¹⁰¹² Toisaalta Kekkonen antoi myös Uudelle Suomelle haastatteluja¹⁰¹³ ja esimerkiksi lehden 125-vuotisjuhlapäivänä lehdessä julkaistiin Kekkosena onnittelutervehdys. Lyhyessä tervehdyksessä Kekkonen toteaa, että

"Kun me tänään haluamme kunnioittaa niiden työtä, jotka loivat perustaa suomenkieliselle lehdistölle, teemme sen parhaiten toimimalla siihen suuntaan, että lehdistön yhteiskunnallinen vapaus jatkuvasti kasvaa, toisin sanoen, että lehdistö yhä monipuolisemmin saadaan esittämään kansalaisten keskuudessa vallitsevia erilaisia mielipiteitä ja jakamaan sellaista tietoa, jota kansalaiset voivat käyttää katsomuksensa rakennusosiksi."¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁶ Rautkallio 1992, 61.

¹⁰⁰⁷ Nevakivi 2000, 271.

¹⁰⁰⁸ Kekkonen Petäjäniemelle 18.2.1967. Kekkosena vuosikirja 1967. (UKKA.)

¹⁰⁰⁹ Petäjäniemi Kekkosena 23.2.1967. Kekkosena vuosikirja 1967. (UKKA.)

¹⁰¹⁰ Suomi 1998, 373.

¹⁰¹¹ Suomi 1998, 372.

¹⁰¹² Suomi 1998, 375.

¹⁰¹³ Uuden Suomen haastattelussa Kekkonen muun muassa kertoi näkemyksiään äärioikeistolaisista. Hänen mielestään näillä ryhmittymillä ei sellaisenaan ollut mitään vakavampaa merkitystä ulkopoliittikan hoidolle, mutta varoitti, että ne saattavat johtaa muiden (lue Neuvostoliiton, T.U.) epäluottamukseen. (Suomi 1998, 472.)

¹⁰¹⁴ US 12.1.1972, es *Presidentin tervehdys*.

Miten paljon Uuden Suomen kokoomustausta tai toimituspolitiikka sitten vaikutti kirjeenvaihtajien toimitustyöhön? Näin vastasi Tanninen haastattelussa:

”Mulla oli sellainen tunne, olin niin kauan. Lehden sisällä oli tällainen korkeantason suuntataistelu käynnissä, jonka elementteinä olivat suhtautuminen tasavallan presidenttiin Urho Kekkoseen ja samalla valtakunnan ulkopoliittikkaan, vaihteli tuulet ajan mittaan. En antanut sen häiritä itseäni. Tein asiat alusta loppuun niin kuin parhaaksi näin. En voi sanoa, että Uuden Suomen toimituspolitiikka olisi vaikuttanut minun työhön muuta kuin sillä tavalla, että **annettiin tämä yleisohje, ettei pidä kirjoittaa itseäni sieltä ulos**. Jonka käsitin sillä tavalla, että **pitää noudattaa tällaista normaalia varovaisuutta**. Nykyäänhän puhutaan rähmällään olostä: Minä en silloin tuntenut enkä myöhemminkään tuntenut, että olisin ollut mitenkään rähmällään Venäjän suuntaan. **Yritin pitää huolen siitä, että sen minkä kirjoitin, oli dokumentoitavissa ja oli ainakin hyvistä lähteistä, että se oli ainakin todennäköisesti totta.**”¹⁰¹⁵

Kauppila palasi SKP:n ytimeen

Erkki Kauppila pääsi kotiin palattuaan lähelle vallan ydintä. Hänestä tuli SKP:n pääsihteerin Ville Pessin sihteeri. Kauppilan valinta Pessin sihteeriksi ei ollut yksimielinen SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 16.8.1967. SKP:n tulevan vähemmistön kantavat voimat Markus Kainulainen ja Taisto Sinisalo jättivät asiasta eriyvän mielipiteen, joka kuului seuraavasti:

”Kauppila lehtimiesominaisuksiensa vuoksi olisi sijoitettava alalle, joka vastaisi nimenomaan hänen taitojaan. Pessin sihteerin tulisi olla melko hyvin perehtynyt myös sisäpolitiikkaan, jota Kauppila ei voi olla, koska on ollut monet vuodet maasta pois.”¹⁰¹⁶

Kauppilalla olisi ollut muitakin mahdollisuuksia. Hänelle oli tarjottu esimerkiksi erikoiskirjeenvaihtajan paikkaa Kairossa, mutta hän oli kieltäytynyt kunniansta.¹⁰¹⁷ Kauppilasta tuli myöhemmin Kansan Uutisten pitkäaikainen vastaava päätoimittaja (1974–1988). Päätoimittajana hän joutui ottamaan vastaan palautetta lehden sisällöstä.

Kun olit puolueen keskuselimiä lähellä, sen ydintä ja sen jälkeen päätoimittaja lehdessä, tuliko esimerkiksi Kekkoselta mitään palautetta tai ministeriötasolta?

”Ulkoministeriltä jatkuvasti ja erittäin ystävällisessä sävyssä ja joskus kriittisiä huomautuksia. Mutta suhteet olivat mitä miellyttävimmät. Useampi päätoimittaja oli helsinkiläisiä. Mutta tuota Kekkosengin kanssa minä olin aika paljon tekemisissä - - olin minä näissä lastenkutsuissa. - - Mutta ne eivät koskaan liittyneet journalismiin. Mutta sen sijaan ulkoministeriin, mitä erilaisten ulkoministerien yhteys liittyi siihen, että he halusivat kertoa tapahtumista, ja kyllä minä nyt huomaan, että kyllä ne niin perkeleen paljon jättivät kertomattakin.”

Mites tuota kun KU:n omistajatahot ovat poliittisia puolueita ja järjestöjä, miten tiivis vuorovaikutus tämän poliittisen johdon - -, miten suora yhteys päätoimittajan ja poliittisen johdon välillä meni. Miten suuri lehden liikkumavara oli?

¹⁰¹⁵ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁰¹⁶ 16.8.1967 SKP:n kk. ptk. (KANA.)

¹⁰¹⁷ 27.6.1967 SKP:n kk:n sk. (KANA.) Kokouksessa päätettiin, että Kauppilasta tulisi Pessin sihteeri. SKP:n käytännön mukaan kaikki tärkeimmät päätökset tehtiin SKP:n sihteeristössä ja poliittisen toimikunnan rooli oli vähäisempi. Poliittisen toimikunnan tehtäviin kuitenkin kuului esimerkiksi käsitellä Kansan Uutisten ja piirilehtien sisältöä ja ohjata muutenkin lehtiä. (25.1.1967 SKP:n kk:n ptk, liite *Poliittisen toimikunnan asema ja tehtävät*.)

”(Huokaus) Lehden liikkumavara oli minun mielestäni hämmästyttävän suuri, mutta todellakin siinä oli vaihteluita ja jos henkilöistä voi mainita niin, tällainen kuin Arne Saarinen, joka oli kyllä sympaattinen, mutta hän ei osannut nähdä journalistista työtä, että hän olisi varotellut tai kehunut tai kehoitellut etukäteen jotakin asiaa, mutta mulla oli jokapäiväinen kanssakäyminen esimerkiksi Arvo Aallon, Jorma Hentilän ja aika tiivis myös Ele Aleniuksen kanssa. Nämä tuota olivat tietenkin suurenmoisia ja kun tulinkin tuon Ville Pessinkin kanssa toimeen kohtalaisen hyvin.”¹⁰¹⁸

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja (vuosina 1974–1979) ja sen jälkeen SKP:n tiedotusosastollakin työskennellyt Uolevi Mattila on Kauppilan kanssa eri mieltä. Mattilan mukaan Kauppila kysyi usein neuvoja SKP:n johdolta Kulttuuritalolta.

”Nää hommat ei ollut yksistään Kauppilan varassa, vaan Kulttuuritalo nää päätti. Kauppilahan ei julkaissut edes yleisönosastokirjoituksia varmistamatta, ettei kulttuuritalo...”
Sihteeristö vai poliittinen toimikunta?

”No joo sihteeristö tai siis sanotaan siis Arvo Aalto ja Saarinen oli ne jotka - - nääh ihmiset oli joiden kanssa neuvoteltiin, saattoi joskus siihen aikaan soittaa Kivimäellekin. Se halusi kuitenkin aina selkänöjan itselleen. - - Kauppilahan oli helvetin varovainen.”¹⁰¹⁹

Kauppilan varovaisuus oli ymmärrettävää. Hänen edeltäjänsä Kansan Uutisten päätoimittajana, Jorma Simpura, oli joutunut ottamaan vastaan koko ajan kovenevaa neuvostokritiikkiä. Kun Kauppila vuoden 1974 alussa valittiin sairastuneen Simpuran tilalle, korostettiin muun muassa Kauppilan Moskovan-kirjeenvaihtajuutta. Esimerkiksi Simpura kannatti Kauppilan valitsemista, koska ”Kauppilaan ei kohdistettu arvostelua silloin kun hän toimi kirjeenvaihtajana Moskovassa”.¹⁰²⁰ Päätoimittajan valinta ei ollut yksimielinen. Viisi vähemmistön edustajaa jätti päätöksestä eriävän mielipiteensä.

”Yhä selkeämmäksi on käynyt, että ns. kansandemokraattinen lehdistö ja erikoisesti Kansan Uutiset ei työskentele puolueen ohjauksessa eikä valvonnassa. Lehdistön sisältöä ei ole käsitelty vuosimääriin puolue-elimissä. - - Erikoisesti olemme pitäneet välttämättömänä, että KU:n toimituksessa olisi saatava kunniaan proletarisen internationalismin periaatteet ja NKP:n sekä sen päälehden Pravdan kanssa luottamuksellinen yhteistyö, joka on vakavasti rikkoutunut kuten ilmenee siitä, että KU ei julkaise edes takäläisiä porvarilehtiä vastaavassa määrin Pravdan uutisia.”¹⁰²¹

Kauppilan päätoimittajakaudella Kansan Uutiset varoi ärsyttämästä Neuvostoliittoa. Tästä esimerkkinä on, miten myöhemmin Uolevi Mattilan kirjeenvaihtajakaudella (1974–79) Moskovan-jutut eivät enää päätyneet entiseen tapaan etusivulle ja Moskovan-kirjeenvaihtajan juttujen sisältöjä myös editoitiin kotitoimituksessa. Mitäänsanomattomien otsikkojen avulla Neuvostoliittoaiheisia juttuja oli pehmennetty Kansan Uutisissa jo Kantolan ajoista lähtien.

NKP:n keskuskomitean Suomen osaston palautteen antajat eivät jättäneet Kauppilaa rauhaan Suomessakaan, pikemmin päinvastoin. Kauppila koki Fjodorovin jo kirjeenvaihtajakautenaan, mutta ennen muuta päätoimittaja-

¹⁰¹⁸ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

¹⁰¹⁹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

¹⁰²⁰ 11.1.1974 SKP:n kk:n ptk. (KANÄ.)

¹⁰²¹ 11.1.1974 SKP:n kk:n ptk. (KANÄ.) Liite 1. *Eriävä mielipide SKP:n poliittisen toimikunnan päätökseen 11.1.1974 KU:n päätoimittajavaihdoksesta.*

aikoinaan hankalaksi päällepäsmäriksi. Seuraava sitaatti on Kauppilan haastattelusta, siinä keskitytään hänen päätoimittajakauteensa.

”Hän (Fjodorov) oli niin jäykkä ja niin suunnaton hänen muistinsa ja niin työteliäs. Hän pani kaikki. Kaikki mitä Suomen politiikassa tapahtui, hän on lukenut ja hän muistaa. Miten ihmisellä voi olla sellaiset aivot. Ja sitten kun hän kehittää myöhemmin sellaisen, kun mä olen päätoimittajana, sen systeemin, että KU on sinä ja sinä päivänä tuota kirjoittanut semmoista ja semmoista, kuinka se on käsitettävä toveri Kauppila. Joku kirjeenvaihtaja, tai joku pakina tai joku on olemassa. Hänellä on aivokopassaan kaikki syytökset tuota valmiiksi kirjoitettuna. Nyt me puhumme koko ajan vuoden 1974 jälkeisistä ajasta ja hän oli ylin satraappi, mutta hänellä oli kyllä mahdoton muisti ja semmoinen, mutta - ilmeisesti sitten sitä on monessa yhteydessä kirjoitettu, että hän oli GPU:n¹⁰²² mies, mutta joka tapauksessa hän oli ainutlaatuinen näissä Suomen asioissa.”

Oliko hän vähän sellainen portinvartija tai sellainen aika avainasemassa oleva henkilö, hän tunsu tätä poliittista johtoa sekä NL:ssa että Suomessa?

”Nimenomaan ja hän oli kaiken, vaikka muodollisesti tuo Smirnov oli hänen yläpuolellaan, mutta käytännössä tämä kaveri oli paljon tehokkaampi, ilkeämpi. Heidän yläpuolellaan oli monta kaveria, jotka, ennen kaikkea loppuvaiheessa Šapostnikov, joka oli Pohjoismaiden osaston vastaava. Ja sitten Ponomarev ja Suslov.”

Valkosen mukaan Kauppila oli neuvostoviranomaisille vaarallinen henkilö, koska hän tunsu neuvostoyhteiskuntaa sisältäpäin eikä hän aina totellut NKP:n ohjeita.¹⁰²³ Kauppila toimi myös Suomi-Neuvostoliitto-seuran tiedotusjaoston puheenjohtajana, mutta ei koskaan edennyt seuran puheenjohtajaksi asti.

Vladimir Fjodorov

Vladimir Fjodorov nimitettiin kesäkuussa 1957 Suomen asioiden esittelijäksi NKP:n keskuskomitean kansainväliselle osastolle. Fjodorov oli suomentaitoinen ja vuodesta 1956 lähtien vierailut usein Suomessa.¹⁰²⁴

NKP:n keskuskomitean kansainvälinen osasto perustettiin 1957. Suomen sekä skandinaavisten maiden jaosto syntyi 1958 siis samoihin aikoihin, kun ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat aloittelivat työtään Neuvostoliitossa. Valta oli siirtynyt Stalinin kuoleman jälkeen puoluekoneistolle, etenkin keskuskomitealle ja tarvittiin uusia elimiä hoitamaan lisääntyviä kansainvälisiä suhteita. Kansainvälisen osaston tarkoituksena oli pitää yhteyttä eri maiden kommunistisiin järjestöihin, kansallisiin ”vapautusliikkeisiin” sekä laillisiin ja laittomiin vallankumouksellisiin organisaatioihin. Osasto myös koordinoi kansainvälisiä yhteyksiä sekä johti propagandatyötä ulkomailla. Kuitenkin ulko-, ulkomaankauppa- ja puolustusministeriö sekä KGB hoitivat itse omat kansainväliset toimintansa.¹⁰²⁵

Fjodorovin mukaan ”virka antoi puheoikeuden ja vähemmän tärkeissä kysymyksissä myös äänioikeuden, siis jonkinlaisen itsenäisyyden”. Fjodorov oli virassaan hyvin informoitu, sillä hän sai käyttöönsä niin ulkoministeriön kuin

¹⁰²² GPU oli Neuvostoliiton tiedustelupalvelun KGB:n aiempi nimitys.

¹⁰²³ Valkonen 1998, 44.

¹⁰²⁴ Fjodorovin mappi. (SUPOA.) Rentolan (1999, 160) mukaan NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston tehtäviin kuuluivat suhteet SKP:hen. Aluksi niitä hoidettiin pääasiassa kutsumalla SKP:n johtoa Moskovaan, mutta myöhemmin osastolla oli omat virkailijansa Tehtaankadun suurlähetystössä.

¹⁰²⁵ Fjodorov 2001, 60.

tiedusteluelintenkin Suomea koskevat asiakirjat ja myös pääsyn eri arkistoihin.¹⁰²⁶

Fjodorovin tehtäviin kuului muun muassa "Suomea koskevan tiedotusaineiston laatiminen, keskuskomitean Suomea koskevien päätösten täytäntönnäpön valvonta sekä joukkotiedotusvälineiden avustaminen Neuvostoliiton ulkopoliitiikan ja sisäisen tilanteen valaisemiseksi Suomessa ja vastaavasti Suomen tilanteen valaisemiseksi Neuvostoliitossa".¹⁰²⁷

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että:

"Tää herra Fjodorov , hänhän oli semmoinen, mä sain sitten tietää paikalliselta lähteeltä, että aina kun Suomeen lähti joku valtuuskunta niin Fjodorov kumppaneineen piti evästystilaisuuden, jossa kerrottiin, että kenen kanssa saa kaverata ja kenen kanssa ei saa kaverata, keneltä täytyy urkkia tietoja ja niin edelleen ja kaikkihan aina joutui tekemään raportin sitten matkan jälkeen. (Naurahdus). Sama juttu oli muihin maihin matkustaville, mutta meillä se oli aika spesiaalia tän puoluehajaannuksen takia." ¹⁰²⁸

Mattila kertoi Nikkilän haastattelussa myös, että:

"Hän (Fjodorov) oli samanaikaisesti, kun hän oli keskuskomitean työntekijä, niin myöskin KGB upseeri ja .."

Nikkilä: *Mistä se tiedetään?*

"No siitä minulla ei ole mitään faktanäyttöä ole, mutta tuota kyllä se, sen nää venäläiset itse, itse tuota myöskin tiesivät ja se näky, näky tuota näiden hänen Skandinavian jaoston muiden työntekijöiden käyttäytymisestä selvästi, että kaikki pelkäsivät Fjodorovia." ¹⁰²⁹

Myös Kauppila epäili haastattelussa, että Fjodorov oli KGB:n mies.¹⁰³⁰ Esimerkiksi suojelupoliisin arkiston tietojen mukaan Fjodorov ei olisi ollut ainakaan suoraan KGB:n palveluksessa.¹⁰³¹ Todennäköisesti hän oli itse asiassa KGB:n ja GRU:n (NL:n sotilastiedustelu) yläpuolella ja käytti tiedustelupalveluja työrukkasinaan. Fjodorov kertoo itse kirjassaan, että:

"Nautimme keskuskomitean koneistossa jonkinasteisesta henkisestä vapaudesta. Se oli ehkä ainoa virasto, joka ei ollut KGB:n 'holhouksessa'. Sen työntekijöitä ei ollut lupa houkutella mukaan mihinkään peleihin, kiristää tai salakuunnella." ¹⁰³²

Fjodorovin hyvät yhteydet tiedustelupalveluun käyvät ilmi myös seuraavasta sitaatista:

"Minulla oli hyvät suhteet kaikkiin Helsingissä viime vuosikymmenien aikana työskennelleisiin KGB:n residentteihin. He olivat tasoltaan ja työskentelytavoiltaan erilaisia ihmisiä, mutta kiistatta jokainen oli 'mies paikallaan'. Vaihdoin usein tietoja neuvotelimme erinäisistä poliittisista tapahtumista välttyäksemme tekemästä vääriä tilannearvioita." ¹⁰³³

¹⁰²⁶ Tämä varmasti selittää ainakin osaksi Kauppilan ihmettelyn Fjodorovin "suunnattomasta muistista".

¹⁰²⁷ Fjodorov 2001, 61–62.

¹⁰²⁸ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

¹⁰²⁹ Mattilan haastattelu. (RNA.)

¹⁰³⁰ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

¹⁰³¹ Fjodorovin kansio. (SUPOA.)

¹⁰³² Fjodorov 2001, 63.

¹⁰³³ Fjodorov 2001, 196.

Fjodorov siteeraa kirjassaan myös The New York Timesin toimittajan kirjoitusta, jossa kommentoidaan Fjodorovin siirtymistä Helsinkiin. Koska hän ei millään tavoin kommentoi NY Timesin kirjoitusta, tulkitseen sen pitävän faktoiltaan paikkansa:

”Naton viranomaiset ovat olleet hämmästyneitä sen johdosta, että Neuvostoliitolla on Länsi-Euroopassa uudentyyppisiä huippuvakoojia, jotka hoitavat poliittisia tehtäviä ja ilmoittavat havainnoistaan suoraan NKP:n kansainväliseen osastoon, joka on porrasta ylempänä KGB:tä ja armeijan tiedustelupalvelua GRU:ta.”¹⁰³⁴

Myöhemmin kirjassaan Fjodorov kuvaa KGB:n vaikutusvaltaa Neuvostoliitossa seuraavaan tapaan:

”Valtavan koneistojen ja tietojen arviointimahdollisuudet omanneella KGB:llä toki oli huomattava vaikutus maan elämään, mutta silti sekin oli vain vallan välikappale ja puoluejohdon tahdon ”levittäjä”. - - KGB:n toiminnassa oli paljon hyvää mutta oli huonoakin, ja sen työskentely oli yhtä ristiriitaista kuin monien muidenkin Neuvostoliiton rakenteiden.”¹⁰³⁵

Rentolan mukaan KGB:n poliittisen linjan edustajat ehdivät Suomessa rakentaa 1960-luvun loppuun mennessä mittavan kontaktiverkoston. Verkostoon kuului myös ”journalistien nuorempaa kaartiä ja esimiehiä etenkin televisiosta”. Rentola ei tämän tarkempaan nimeä toimittajia. Suurin osa suomalaisista ryhtyi Rentolan mielestä yhteydenpitoon ”asiallisista poliittisista syistä, edistääkseen hyvien suhteiden avulla isänmaan, puolueen ja omaa etua”. Hän toteaa, että ”kaikkein tärkeimmän luokan asioissa KGB ei kontaktipintansa laajuudesta huolimatta saanut tahtoaan lävitse, mutta monessa melko tärkeässä asiassa sai”. Mielenkiintoinen on myös Rentolan arvio, että Suomen KGB-läiset alkoivat ajan oloon ”pukeutua suomalaisittain, muuttuivat vaitonaisiksi, flegmaattisiksi ja verkkaisiksi”.¹⁰³⁶

Fjodorov ja hänen alaisensa vaikuttivat vuosikymmenien ajan keskeisesti niin Kansan Uutisten kuin myöhemmin myös Yleisradion ja Tiedonantajan Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön. 1960- ja 1970-luvuilla Suomea koskevien asioiden nuoremman esittelijän virassa oli Ludvig Muzakko ja 80-luvulla Igor Makeitšev¹⁰³⁷.

Fjodorovia pidetään myös SKP:n vähemmistöläisen liikkeen taistolaisten luoja.¹⁰³⁸ Esimerkiksi Ele Alenius kertoo muistelmissaan, kuinka

¹⁰³⁴ Fjodorov 2001, 92.

¹⁰³⁵ Fjodorov 2001, 189.

¹⁰³⁶ Rentola 1999, 181–185.

¹⁰³⁷ Fjodorov 2001, 62. Fjodorov kertoo kirjassaan, että Moskovassa alkoi 1950-luvun jälkipuoliskolla muodostua neuvostojohdon ”Suomen klubi”. Tähän epäviralliseen klubiin kuuluivat NKP:n keskuskomitean politbyroon jäsenet ja ehdokasjäsenet. Aleksei Kosygin, Anastas Mikojan, Grigori Romanov, Juri Andropov, Boris Ponomarjov, Arvid Pelshe, varapääministeri Nikolai Talyzin ja kulkyhteyksien ministeri Nikolai Konarev. (Emt., 98–99.)

¹⁰³⁸ Leppäsen (1999, 129) mukaan Vladimir Fjodorovilla oli oletettavasti osuutensa SKP:n opposition aktivoitumisessa 1960-luvulla. Leppäsen mukaan ”hän tuli tutuksi pikkutarkkana huomauttelijana ja opposition peittelemättömänä suosijana”. Tammi-kuussa 1967 hän siirtyi Moskovasta Suomen suurlähetystöön lähetystöneuvokseksi. Hänen tehtävänään Suomessa oli kontrolloida ja ohjata SKP:a. Myös monet muut ovat

Fjodorov kävi esittämässä hänelle ja Aimo Haapaselle suoranaisen vaatimuksen viiden SKDL:n piirijärjestöjen siirtämisestä vähemmistön hallintaan.¹⁰³⁹

---

kertoneet saman asian. Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan (1974–1979) Uolevi Mattilan mielestä Fjodorov oli ”SKP:n vähemmistön taistolaisuuden luoja ja johtaja”. (Mattilan haastattelu 19.9.2000). Ele Alenius (1995, 252) kertoi kirjassaan, että ”Vladimir Fjodorov oli Suomessa NKP:n lähettämä keskeinen SKP:n vähemmistön ja taistolaisnuorten toimintaa ohjaava henkilö”. Rautkallion (1993, 248, 254) mukaan sekä Fjodorov että suurlähettiläs Aleksei Beljakov olivat tehneet parhaansa tukeakseen taistolaisia SKP:n enemmistön kustannuksella. Kauppila kertoi saman asian haastattelussa seuraavasti: ”Hän on niin keskeinen ihminen - - näissä puoluesuhteissa siis kaikkien puolueiden käytännössä, niin osasi kaikkeen työntyä. Hän oli varmasti etukäteen antanut suostumuksensa kaikille mahdollisille asioille joita Suomen valtiollisissa suhteissa oli”. (Kauppilan haastattelu 2.12.1999.)

¹⁰³⁹ Alenius 1995, 251. Aleniuksen mukaan NKP:ssä ei käytetty sanaa vähemmistö (eli menševik) niin sanotuista historiallisista syistä, vaan he puhuivat ”puolueen yhtenäisyyttä edustavista voimista”.

7 TOINEN AALTO: KILPAILU SÄHKÖISTYY JA KULTAKAUSI PÄÄTTYY (1965–67)

7.1 Yleisradio ja Neuvostoliitto luottivat Nojoseen

Vakituiset kirjeenvaihtajat aloittivat Ylessä

Yleisradion ensimmäiseksi uutispäälliköksi nimitettiin huhtikuusta 1965 alkaen Ralf Friberg. Uutispäällikkö Friberg luonnehti Yleisradion kirjeenvaihtajia toukokuussa 1968 seuraavanlaisesti:

”Kirjeenvaihtajat ovat kallista väkeä. Mutta ottaen huomioon heidän ohjelmatoimintansa merkityksen ja suuren ahkeruuden ovat kustannukset siedettävät. Yleensä yhtiön kirjeenvaihtajalla on nuoremman diplomaatin elintaso. Uutistoiminnan talousarviosta kirjeenvaihtajat nielevät 10 prosenttia ja yhtiön koko talousarviosta 0,25 prosenttia.”¹⁰⁴⁰

”Kirjeenvaihtajan on oltava eräänlainen monitaituri. Hänen täytyy päästä puhelimella perille silloinkin, kun asemamaan vallankumous on katkaissut puhelinliikenteen. Hänen on osattava äänittää ja mieluummin jopa kuvata itse. Hänen tulee myös osata kytkeä magnetofoninsa puhelimeen (sinänsä kiellettyä) ja ajaa nauhansa puhelinlankoja pitkin Helsinkiin. Auto ja auttavainen vaimo kuuluvat myös kirjeenvaihtajan välttämättömyystarvikkeisiin (yleensä kirjeenvaihtajan raskaan työn kestää vain mies tai nainen, jolla on perhe-elämä ja raha-asiat järjestyksessä).”

Yleisradiossa oli jo 1940-luvulta lähtien käytetty ulkomailla toimivista avustajista ulkomaankirjeenvaihtaja-nimitystä. Ennen vuotta 1965 Yleisradion radio-uutiset olivat tulleet Suomen tietotoimiston ja juuri lukuisten avustajien kautta.

Yleisradion puheohjelmien päällikkö Leo Meller oli ehdottanut syyskesällä 1964 johtokunnalle oman ulkomaankirjeenvaihtajaverkon perustamista yhtiöön. Keskusteluja oli käyty jo useana vuonna, mutta mitään konkreettista ei ollut tapahtunut. Meller totesi, että Yleisradio oli jäänyt jälkeen suurista päivälehdistä ja muiden Pohjoismaiden radioyhtiöistä. Kirjeenvaihtajapisteiksi hän esitti Moskovaa, New Yorkia ja Pariisia.¹⁰⁴¹

¹⁰⁴⁰ Television uutinen. Friberg. 24.5.1968. Fribergin kansio. (YLEAP.)

¹⁰⁴¹ Salokangas 1996, 189; Eino S. Repo Nikkilän haastattelussa. (RNA.)

Päätoimisten ulkomaankirjeenvaihtajien vakanssit perustettiin Yleisradion puheohjelmien osaston ajankohtaiseen toimitukseen. Ensimmäisenä vakinaistettiin Jussi Himanka lokakuussa 1964 New Yorkiin. Hän oli avustanut vuodesta 1962 lähtien.¹⁰⁴² Seuraavana vuonna vuorossa oli Moskova, ja vuonna 1966 uusia kirjeenvaihtajapisteitä perustettiin Tukholmaan, Pariisiin, Washingtoniin ja Lontooseen. Uusi laajennus tehtiin Itä-Eurooppaan, Belgradiin 1969. Repo kertoi, että Belgradin saaminen talousarvioon oli sattumaa, joka johtui Tšekkoslovakian kriisistä. Hallintoneuvosto oli edellyttänyt, että sijoituspaikka olisi sosialistinen maa.¹⁰⁴³

Uutispäällikkö Fribergin laatimissa suunnitelmissa siinteli yhdeksän päätoimisen ulkomaankirjeenvaihtajan verkko vuosikymmenen lopussa. Kirjeenvaihtajaverkkoa selvittämään perustettu toimikunta korosti perinteiseen tapaan oman, suomalaisen näkökulman tarvetta.¹⁰⁴⁴ Pääjohtaja Repokin oli alusta lähtien korostanut ulkomaankirjeenvaihtajien merkitystä. Revon mukaan kirjeenvaihtajaverkosta laajennetaan vähitellen Aasiaan, Afrikkaan ja Etelä-Amerikkaan.¹⁰⁴⁵

Yleisradion ensimmäisessä ulkomaankirjeenvaihtajakouksessa pohdittiin vuonna 1966, mikä olisi sopivin kirjeenvaihtajan ulkomaanpalvelusajan pituus. Uutispäällikkö Ralf Friberg esittämän kysymyksen taustalla oli tieto maailmalta, että pitkään kirjeenvaihtajana ollutta toimittajaa oli enää vaikea irrottaa asemamaastaan. Friberg esitti itse, että 3–5 vuotta olisi optimaalinen. Hän perusteli ajatustaan seuraavasti:

”Ensimmäinen vuosi menee kontaktien luomiseen ja yleensä tilanteeseen tutustumiseen. seuraavina vuosina päästään jo pitkäjänteisempään työhön. Viiden vuoden kuluttua kirjeenvaihtajan työn luonne – tietty rutiininomaisuus – toisaalta alalla tapahtunut teknillinen kehitys ovat syitä, jotka kirjeenvaihtajan oman journalistisen kehityksen takia vaativat palaamista kotimaahan.”¹⁰⁴⁶

Yleisradion pääjohtaja Eino S. Repo totesi, että ”kun kirjeenvaihtajaverkosta luotiin otettiin lähtökohdaksi ulkoministeriön vastaavat virat, joissa on ollut kolmen vuoden palvelusaika”. Revon näkemyksen mukaan kaksi kertaa kolme vuotta olisi ehdoton maksimi.

Muutama vuosi myöhemmin kirjeenvaihtajakouksessa Friberg pohtii samaa asiaa hieman uudestaan:

”Yhtiön taholta (Repo, T.U.) on pidetty esimerkkinä ulkoasiainministeriötä määriteltäessä aika kolmeksi vuodeksi. kirjeenvaihtajan kohdalla tilanne on kuitenkin hieman erilainen, koska ulkoministeriöllä on valmis organisaatio, kirjeenvaihtaja sen sijaan joutuu toimimaan lähinnä henkilökohtaisten suhteiden varassa.”¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴² Salokangas 1996, 189.

¹⁰⁴³ Yleisradion kirjeenvaihtajakouksen pöytäkirja. 14.9.1966. Raimo Salokankaan arkisto (RSA); Salokangas 1996, 190.

¹⁰⁴⁴ Salokangas 1996, 189.

¹⁰⁴⁵ Yleisradion kirjeenvaihtajakouksen pöytäkirja 14.9.1966. (RSA).

¹⁰⁴⁶ Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajakouks 14.9.1966. (RSA)

¹⁰⁴⁷ Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajakouks 21.–24.2.1968. (YLEAP.)

Vuosikymmenen lopussa suurinta osaa maailmaa hoidettiin Ylessä edelleen freelancer-voimin. Kirjeenvaihtajaverkon kehittämistä pohtinut työryhmä laski kesällä 1969, että Yleisradiolla oli seitsemän vakituista, kaksi melkein vakinaista (Berliini ja Tokio), 12 "puolivakinaista" ja 13 "tilapäistä" tai "vara-kirjeenvaihtajaa". Ruotsinkielisellä puolella oli lisäksi käytössään Ruotsin radion kirjeenvaihtajaverkko.¹⁰⁴⁸

Muistelmakirjassaan Repo arvioi ulkomaankirjeenvaihtajaverkon käynnistysvaihetta seuraavasti:

"Kun sen pioneerit, ensimmäiset kirjeenvaihtajat, onnistuttiin valitsemaan hyvin ja verkko alkoi varsin nopeasti tuottaa tulosta, väheni myös hallintoneuvostossa sitä kohtaan osoitettu nureksinta - kieltämättä järjestelmä tuli kalliiksi vaikkei tosin yhtä kalliiksi kuin alueellinen uutistoiminta."¹⁰⁴⁹

Kirjeenvaihtajaverkon kalleus ei ollut siis vain Uuden Suomen talousjohdon huolenaiheena, vaan myös Yleisradiossa kirjeenvaihtajien aiheuttamia kuluja kauhisteltiin.

Yleisradion uutistoiminnan esikuvia oli alusta lähtien haettu ulkomailta. Esimerkiksi Friberg oli käynyt vuoden 1965 aikana tutustumassa muun muassa Ruotsin, Englannin, Yhdysvaltojen, Italian ja Neuvostoliiton käytäntöihin. Salokankaan mukaan tärkeimmät vaikutteet tulivat Ruotsista, mutta myös BBC:n ja Yhdysvaltojen kaupallisten radioiden käytännöistä haluttiin ottaa oppia.¹⁰⁵⁰ Yleisradion ulkomaan uutisilta edellytettiin ainakin kahden uutistoimiston varmistusta. Uutisiin sisältyvät kannanotot oli laitettava lähteen tiliin. Eräässä uutiskokouksessa oli todettu, ettei ollut syytä pyrkiä amerikkalaiseen vauhtiin eikä brittiläiseen tyyliin, vaan asettua uutisten luennassa näiden välille. Myöhäisuutisten lopettaminen hauskaan uutispätkään oli kuitenkin selvästi Amerikan peruja.¹⁰⁵¹

Ensimmäinen ulkomaanuutisten analyysi syksyllä 1966 osoitti, että juttujen lähteenä oli eniten käytetty brittiläistä Reutersia, ranskalaista AFP:tä ja amerikkalaista AP:tä. Toimitus oli onnistunut käyttämään suoraan ulkomaisia uutistoimistoja eikä se ollut odottanut STT:n käännoiksi tai valintoja. STT oli solminut keväällä 1965 sopimuksen myös neuvostoliittolaisen TASS'in kanssa. Salokankaan mukaan palvelu oli hidasta, mutta neuvostonäkökulman ja taustaineiston vuoksi sitä pidettiin Yleisradiossa arvokkaana ja sitä käytettiin runsaasti.¹⁰⁵² TASS'in käytön suhteessa Yleisradio erosi selvästi esimerkiksi STT:sta ja niin sanotuista porvarilehdistä ja oli lähempänä kansandemokraattisten lehtien käytäntöjä.

¹⁰⁴⁸ Salokangas 1996, 190.

¹⁰⁴⁹ Repo 1975, 223.

¹⁰⁵⁰ Salokangas 1996, 179.

¹⁰⁵¹ Salokangas 1996, 184.

¹⁰⁵² Salokangas 1996, 186.

Reporadion ulkomaan uutisoinnin teoriaa

Yleisradion pääjohtajan, kirjallisuuskriitikko Eino S. Repon kaudella (1965–69) radiossa ja televisiossa uuden sukupolven radikaalit ajatukset haastoivat ja aika ajoin syrjäyttivätkin vanhemman sukupolvien arvoja ja journalistisia käytäntöjä. Salokankaan mukaan Reporadiossa oli kyse ”taistelusta todellisuuden määräysoikeudesta”: ”Reporadion tavoitteena ei ollut toimia radikalismien airuena, mutta ´porvarillisen hegemonian´ kohdatessaan siitä ohjelmistojensa joidenkin osien kautta tuli juuri sitä”¹⁰⁵³.

Repo ei luonnollisestikaan toiminut yksin eivätkä kaikki hyväksyneet hänen käsityksiään. Esimerkiksi uutispäällikkö Ralf Friberg suhtautui kriittisesti Revon näkemyksiin ulkopoliittikan ja journalismin suhteista. Friberg näytti edustavan enemmän länsimaisia journalistisia käsityksiä kuin pääjohtajansa.¹⁰⁵⁴

Revolla oli apunaan joukko nuoria nousevia vasemmistolaisesti ajattelevia intellektuelleja, kuten Yrjö Ahmavaara, Pertti Hemánus ja Kaarle Nordenstreng. Pitkälti heidän kädenjälkeään ovat Reporadion ohjelmapoliittiset ihanteet. Tärkeä oli etenkin Ahmavaaran *Informaatio*-teos, joka julkaistiin ensimmäisen kerran 1969. Siihen on kirjattu niin sanotun informatiivisen ohjelmapoliittikan teoreettiset perustelut. Kirjansa esipuheessa Ahmavaara kirjoittaa:

”On ilmeistä, että älyllisen toiminnan, luovan ja kriittisen tiedostamisen merkitys yhteiskunnassamme tulee kasvamaan sitä mukaa mitä pitemmälle kohti automaation yhteiskuntaa edhimme. On jopa välttämätöntä luoda edellytykset yhä lisääntyvälle älyllisen toiminnan ohjautuvuudelle ja yhteiskunnan itsekriitikkille: vain näin voidaan monet kielteiset seuraamukset pitää kurissa.”¹⁰⁵⁵

Ahmavaara hahmotteli kyberneettisiä lauseita vilisevässä kirjassaan myös uudenlaisia uutiskriteerejä. Hän tiivisti oman käsityksensä siihen, että ”kriteerin tulisi olla objektiivinen pikemmin kuin subjektiivinen, lisäksi yleisesti merkitsevä ja monikerroksinen”¹⁰⁵⁶.

Ahmavaaran uutiskriteereissä (1. globaalinen kriteeri, 2. yhteiskunnallinen kriteeri, 3. naapuruuskriteeri ja 4. historiallinen kriteeri) korostuivat etenkin ulkomaan uutisointiin liittyvät seikat ja niissä oli selvä marxilainen sävy. Globaaliseen kriteeriin sisältyi ajatus, jonka mukaan joukkoviestimiä perinteisesti hallinneet maailmanpoliittisen uutiset olivat usein vain pintaväreitä siitä mitä maailmassa todella tapahtuu. Ahmavaara peräänkuulutti tietoja ”maailmanjärjestelmän sisäisestä rakenteesta ja siinä todella vaikuttavista taustavoimista”. Yhteiskunnallisessa kriteerissä korostuivat ”kulissien takaiset yhteiskunnalliset tosiasiat”, kuten omistussuhteet. Naapuruuskriteerissä lähellä olevat tapahtumat ovat merkityksellisempiä kuin kaukana sattuvat. Histo-

¹⁰⁵³ Salokangas 1996, 151.

¹⁰⁵⁴ Repo 1975, 226.

¹⁰⁵⁵ Ahmavaara 1975, 6.

¹⁰⁵⁶ Ahmavaara 1975, 118.

riallisessa kriteerissä Ahmavaara toivoi, että myös historiallisista tapauksista pitäisi muistaa koko ajan välittää tietoa.¹⁰⁵⁷

Ulkomaan uutisoinnin merkitys näkyi myös ensimmäisessä Ohjelματοiminnan säännöstössä (OTS) 1967. Sen mukaan:

”Yleisradiotoiminnan päätavoitteena on pidettävä oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin perustuvan maailmankuvan tarjoamista, kuvan joka muuttuu sitä mukaa kuin maailma muuttuu ja tietomme siitä lisääntyvät, muuttuvat tai täydellistyvät. Yleisradion ei tule pyrkiä jonkin tietyn maailmankatsomuksen istuttamiseen yleisönsä, vaan omakohtaisten katsomusten rakennusosien tarjontaan.”¹⁰⁵⁸

Eino S. Repo tiivisti muistelmissaan informatiivisen ohjelmapolitiikan ytimen seuraavasti:

”Katsoimme, yksinkertaisesti sanoen, että ihmisillä on oikeus saada tietää minkälaisessa maailmassa he elävät ja että tietojen salaamisen aika on ohi demokratiassa.”¹⁰⁵⁹

Salokankaan arvion mukaan ohjelmatoiminnan säännöstön käytännöllinen merkitys väheni, ja se muuttui lopulta historialliseksi reliikiksi, mutta aikanaan se oli merkittävä asiakirja, jonka ohjeistoon oli hyvä nojautua. Vuonna 1972 OTS-säännösten uusimisen yhteydessä Reporadion kauden tavoitteita jonkin verran laimennettiin. Säännöstöä täydensi vuoden 1971 radiovastuulaki, jonka tarkoituksena oli muun muassa estää sisällöltään rikollisen ohjelman esittäminen, kuten vieraaseen valtioon kohdistuvat loukkaukset.¹⁰⁶⁰

Ulkopoliittinen oikeaoppisuus ja Yleisradio

Tämän tutkimuksen kannalta merkittävää on se seikka, että Repo oli tasavallan presidentin Urho Kekkonen ja hänen ulkopoliittikkansa aktiivinen tukija. Tätä taustaa vasten on helpompi ymmärtää esimerkiksi sitä, miksi etenkin Neuvostoliittoa Yleisradiossa käsiteltiin niin kuin käsiteltiin. Repo ja Kekkonen pitivät yhteyttä toisiinsa koko Revon pääjohtajakauden ajan. Repo oli jo alun perin ollut nimenomaan Kekkonen ja hänen lähipiirinsä ehdokas pääjohtajaksi.¹⁰⁶¹ Lähipiiriin kuului muun muassa Johannes Virolainen, jonka kirjeestä Kekkoselle 1964 käy hyvin ilmi, että Maalaisliitossa oltiin huolissaan Yleisradiosta, mutta myös Revosta.

”Radiossa ovat asiat kyllä kerta kaikkiaan kesantona. Ei ole radiolakia, ei ole kunnollista yhtiöjärjestystä, ei työnjakoa eikä ohjesääntöä. - - Minusta on luonnollista, että pääjohtajaksi olisi saatava maalaisliittolainen tai ainakin meitä ymmärtävä kulttuurihenkilö. Eino S. Revon nimi on mainittu kuten Sinunkin kanssasi on ollut aikaisemmin puhetta. - - Re-

¹⁰⁵⁷ Ahmavaara 1975, 119–121. Globaalissa kriteerissä Ahmavaara mainitsi myös globaaleja ”erikoisongelmia”, kuten väestön räjähdyksen, jätteiden ja saastumisen ongelmat sekä rikkaiden ja köyhien välinen kuilu. Nämä eivät vielä 1960-luvulla yleisesti kuuluneet joukkoviestintien agendalle ja tässä suhteessa Ahmavaara olikin aikaansa edellä.

¹⁰⁵⁸ OTS 1967, 1.

¹⁰⁵⁹ Repo 1975, 216.

¹⁰⁶⁰ Salokangas 1996, 177–178.

¹⁰⁶¹ Salokangas 1996, 166–167. Myös Nevakivi (2000, 284) muistuttaa, että radikaali kirjallisuuskriitikko oli valittu pääjohtajaksi maalaisliitto-keskustapuolueen tuella.

po on mainostv:n ohjelmapäällikkö ja ihmeeksemme hän puhui kovasti mainonnan puolesta. - - tavoitteena olisi pidettävä mainonnan lopettamista asteittain.”¹⁰⁶²

Repo kertoo avoimesti muistelmateoksessaan, että hän konsultoi uutisasioissa mielellään ulkoministeriön kanssa.

”Yleensä olinkin ulkopoliittisissa kysymyksissä arkanahkainen enkä yksistään Neuvostoliiton suhteen. Asennoiduin kuin Yleisradio olisi virallinen laitos. Valtioneuvoston kohdalla en pitänyt ulkoministeriötä sellaisena painostusryhmänä kuin eräitä toisia ministeriöitä. Noudatin jokseenkin auliisti sieltä saamiani neuvoja – meillä oli melko läheinen yhteistoiminta silloisen sanomalehtitoimiston päällikön Matti Tuovisen kanssa.”¹⁰⁶³

Etenkin suomalaiset kommunistit vahtivat tarkkaan Yleisradion pysymistä oikeaoppisella ulkopoliittisella linjalla. Salokankaan mukaan eräät palautekirjetihentymät todistavat ohjatuista, neuvostotyylisistä kampanjoista.¹⁰⁶⁴

Myös Reporadiota edeltäneellä pääjohtaja Einar Sundströmin ja ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoman kaudella varottiin visusti ärsyttämästä Neuvostoliittoa, oli oltu ”Paasikiven linjalla”. Salokankaan sanoin: ”Siihen liittyi passiivisuus, oltiin sanomatta ja tekemättä, pidätyttiin liturgiset peruselementit ylittävstä ylenmääräisestä oma-aloitteisesta ystävyyden todistelusta”.¹⁰⁶⁵

Ohjelmapäällikkö ja pääjohtajan varamies Pekka Silvola vastasi vuosina 1970–1985 Yleisradion idänsuhteista. Hänet valittiin ohjelmajohtajaksi Revon kauden jälkeen. Ennen Yleisradiota hän oli ollut keskustapuolueen puoluesihteerinä. Silvola kertoi haastattelussa, että Yleisradion ohjelmapolitiikassa otettiin myös Revon kauden jälkeen huomioon Suomen virallinen ulkopoliitiikka.

”Yleisradio ohjelmapolitiikassaan tavallaan sitoutui noudattamaan maan virallista ulkopoliitiikkaa ottaen kuitenkin huomioon tiedonvälityksen journalistiset periaatteet. Tämä oli se lähtökohta. Mutta emme silti missään nimessä halunneet olla ulkoministeriön äänitorvi.”¹⁰⁶⁶

Ohjelmajohtaja Silvola pystyi Yleisradiossa 1970-luvulla estämään arkojen aiheiden käsittelyä muun muassa seuraavin perustein.

70-luvulla NL:lla oli yksi ongelma se, että Suomen kautta salakuljettiin uskonnollista kirjallisuutta, mm. Nojoselta on yksi dokumentti, tavallaan uskonnon roolista NL:ssa, alkaa Vaalimaan tullista miten paljon on takavarikoitua uskonnollista kirjallisuutta.

”Juu sitä oli paljon.”

Iso juttu ja pidettiin uhkaavana?

”Kyllä, muistan, että kerran joku ehdotti että siitä pitäisi tehdä iso ohjelma. Älkää menkö penkomaan asioita, joita ette tunne, ette pysty viimeisen asti viemään, koska siitä olisi voinut tällainen, sanoisinko Neuvostoliiton auttamisrooli. Viisainta oli siitäkkin vaieta. **Monia sellaisia kysymyksiä, sanoin, että tosta oli viisainta vaieta, koska se paisui siten hyvin helposti, jos jonkinäköistä hyväksi käyttäjää.**”

¹⁰⁶² Virolainen Kekkosele 17.7.1964. Kekkonen vuosikirja 1964. (UKKA.)

¹⁰⁶³ Repo 1975, 226. Esimerkiksi kun Aleksei Kosygin saapui yllättäen Hiittisten vesille presidentti Kekkosta tapaamaan, Repo kielsi Fribergiä heti kertomasta uutista ja vetosi ulkoministeriön kielteiseen kantaan. (Emt., 227–228).

¹⁰⁶⁴ Salokangas 1996, 48–52.

¹⁰⁶⁵ Salokangas 1996, 205.

¹⁰⁶⁶ Silvolan haastattelu 17.5.2002. Ks. myös Salokangas 1996, 206.

Mutta oliko Yleisradiolla selvät ohjeet ”ulkopoliittisesti oikeasta journalismista”? Pääjohtaja Repo oli talvella 1971 kertonut ohjelmaneuvoistossa, että uutislähetystyksiä koskevat ulkopoliittiset ohjeet olivat olemassa. Salokangas ei kuitenkaan Yleisradion historian tutkimuksessaan löytänyt mitään paperille painettuja ohjeita.¹⁰⁶⁷

Jotain Yleisradion journalististen käytäntöjen ulkopoliittisesta oikeaoppisuudesta kertoi myös se, ettei presidentti Kekkonen tarvinnut julkisuudessa valtionyhtiön ohjelmien sisältöihin juuri puuttua. Kekkosella oli koko ajan hyvät suhteet Yleisradion johtajiin, myös Silvolaan.¹⁰⁶⁸

”Kyllä ja nämä olivat sellaisia luottamuksellisia juttuja. - - Ei hänellä ole mitään tollaista huomauttamista yleensä uutistoiminnasta ja ulkomaan. Sanoi, jäänyt mieleeni ihan sanatarkasti, että: **Kyllä sinulla siellä on sellaisia ulkomaantoimittajia, jotka tuntevat asiansa**’. Tämä todistaa sitä, ettei hänkään halunnut puuttua. Kyllä hän oli hyvin varovainen näissä systeemeissä. Mitä nyt kavereiden kesken joskus aina keskusteltiin. **Kyllä hänellä oli sellainen luottamus, että Yleisradio on tässä suhteessa turvallinen, idänpolitiikassa**. Niin herkästi kuin olisi saanut aikaan jotain sähinöitäkin. Kyllä Sodan ja rauhan miehiin¹⁰⁶⁹ (Yleisradion lähihistoriaan perustuva draamasarja, joka ärsytti Neuvostoliittoa) nähden linjan hyväksyi. Suomella täytyy olla oikeus myöskin sentapaisia asioita käsitellä, jotka koskettavat sen historiaa, jotka Neuvostoliitossa nähdään hiukan toisin ja niin edelleen.”¹⁰⁷⁰

Hyvät suhteet ulkopoliitiikan johtajiin, Kekkoseseen sekä ulkoministereihin näkyivät myös siinä, että Yleisradio sai usein heidän haastattelujaan. Yleinen käytäntöhän oli 1960–70-luvuilla, etteivät päämies tai ministerit juuri haastatteluja antaneet paitsi Yleisradiolle ja joukkoviestinten tasavuotisina juhlapäivinä myös muille. Esimerkiksi pääministeri Aleksei Kosyginin yllätysvierailu Suomeen Hiittisten vesillä pian Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen oli aiheuttanut julkisuudessa vastalauseiden myrskyn, jota rauhoittaakseen Kekkonen antoi Yleisradion uutispäällikölle Ralf Fribergille pitkän haastattelun. Aloite haastatteluun tuli Kekkoselta.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ Salokangas 1996, 323.

¹⁰⁶⁸ Kekkonen apuna oli lisäksi ensin Yleisradion johtokunnassa 1950–58 ja myöhemmin hallintoneuvostossa 1964–67 Kekkonen luottomies Kustaa Vilkuna, joka oli hyvin perillä ulkopoliitiikan ajankohtaisista tapahtumista ja niiden taustoista. (Salokangas 1996, 55.)

¹⁰⁶⁹ Sodan ja rauhan miehet oli Matti Tapion TV 2:n teatteritoimitukselle tekemä kymmenosainen draamasarja, joka lähetettiin joulukuusta 1978 helmikuuhun 1979. Tarina alkoi niin sanotuista Jartsev-keskusteluista ja päättyi jatkosodan syyntymiseen. Keskiössä oli kuitenkin talvisota, joka oli Neuvostoliiton kannalta ulkopoliittisesti arka aihe. Neuvostototuuden mukaan Neuvostoliitto ei ollut talvisodan hyökkääjä. Neuvostoliitto ei myöskään tunnustanut sen ja Saksan etupiirijakoa elokuulta 1939. Suomen tapauksessa etupiirijako merkitsi käytännössä sotaa. (Salokangas 1996, 328–330).

¹⁰⁷⁰ Silvolaan haastattelu 17.5.2002. Yleisradion ulkopoliittisesta itsesensuurista ks. tarkemmin Salokangas 1996, 48–55.

¹⁰⁷¹ Sekä Kekkonen että Friberg tallensivat haastattelun kirjallisessa muodossa. Kekkonen vuosikirjat 1968. (UKKA.) ja Fribergin mappi. (YLEAP.) Friberg otti muutenkin varsin usein yhteyttä ulkoministeriön virkamiehiin ja kysyi heiltä neuvoa. Esimerkiksi kevättalvella 1968 Friberg tiedusteli UM:n näkemyksiä sopivaksi Aasian-kirjeenvaihtajan sijoitusmaaksi. Joel Toivola vastasi 6.3.1968 päivätyllä kirjeellään, että ”- - tuntuisi luonnolliselta, että Yleisradio investoisi pitkällä tähtäimellä ja alkaisi perustaa uutistoimistusta Pekingiin siitäkin huolimatta, että välitön hyöty uutismielessä ei ehkä näyttäisi tällaista järjestelyä puoltavan”. (Toivola: Näkökohtia Aasian kirjeenvaihtajan nimittämistä. Fribergin mappi. YLEAP.)

Yleisradion valikoituminen tärkeimmäksi haastattelumediaksi johtui varmasti osittain myös siitä, että 1960-luvulta lähtien tv:stä oli tullut tärkeä suomalaisten ulkomaanuutistietouden lähde. Yleisradion 1970-luvulla tekemien haastattelututkimusten mukaan yleisö sai Neuvostoliittoa koskevan tietonsa jo tuolloin useimmiten televisiosta. 1970-luvulla Neuvostoliittoa käsittelevien tv-ohjelmien määrä kasvoi hyvin voimakkaasti: vuonna 1975 esitettiin kaksi kertaa niin paljon Neuvostoliittoa koskevia ohjelmia kuin 1965.¹⁰⁷² Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että lähtötaso vuonna 1965 oli melko alhainen.

Kekkonen suosi Yleisradion lisäksi maailman johtavia yhdysvaltalaisia viestimiä, kuten uutistoimisto AP:tä ja New York Timesia. Ulkoministeriön Max Jakobson oli monien Kekkonen julkisten esiintymisten ideoijana ja puheiden haamukirjoittajana. Näin Jakobson kirjoitti Kekkoselle maaliskuussa 1959 ennen New York Timesin kirjeenvaihtajan Wernerin Wiskarin haastattelua:

”- - Mr. Wiskarille annettavassa haastattelussa voitaisiin ehkä vastata myös erääseen Yhdysvaltain ent. Moskova-suurlähettilään Gerorge Kennanin aikakauskirjassa Foreign affairs julkaisemaan artkkeliin.”¹⁰⁷³

Gosteleradion tärkeä yhteys

Suomen virallisen ulkopoliittikan lisäksi Yleisradiossa turvauduttiin aika ajoin Neuvostoliiton radio- ja televisiokomitean eli Gosteleradion johtajien apuun.

Gosteleradiolla ja Yleisradiolla oli monia yhteistyösopimuksia, jotka vaikuttivat myös Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön. Esimerkiksi vuonna 1965 pääjohtaja Repo ja uutispäällikkö Friberg saivat neuvoteltua Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajille työtä helpottavia erikoisoikeuksia. Ylen kirjeenvaihtajat saivat muun muassa lähettää filmit kehittämättöminä lehtorahtina Helsinkiin ja myös joitakin byrokraattisia koukeroita, ainakin teoriassa, oikaistiin. Gosteleradion edustajat kehottivat yläläisiä vaikenemaan yhtiönsä saamista erikoisvapauksista, koska tietojen pelättiin aiheuttavan vaatimuksia Neuvostoliitolle muidenkin yhtiöiden taholta.¹⁰⁷⁴

Ohjelmajohtaja Silvolan mukaan Gosteleradio arvostettiin Neuvostoliitossa ministeriön tasoiseksi laitokseksi. Yhtiön johdossa oli pitkään entinen diplomaatti Sergei Lapin. Vetoamalla yhteistyöhön Gosteleradion kanssa Yleisradio pystyi aika ajoin vaimentamaan Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystön valitustulvaa.

”Sanon nyt hiukan ikävästi, että nämä Tehtaankadun nilkit eivät päässeet, vaikka yrittivät joka asiassa puuttumaan, koska me sanoimme, että meillä on sopimukset ja yhteistyö- ja työpöytäkirjat komitean kanssa. Mutta totta kai he silti yrittivät, silloin oli paljon suurempi merkitys - näin jälkeenpäin olen vasta tajunnut - että kun oli tällainen itsenäinen systeemi, käytännössä myöskin tämän suurlähetystön yläpuolella, johon meillä oli jatkuvat yhteydet. - - Gosteleradio oli hyvin tärkeä tässä, antoi enemmän sanottaisiinko liikumavaraa.”¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷² SNS-seminaari 14.3.1978. Tannisen mappi. (YLEAP.)

¹⁰⁷³ Jakobson Kekkoselle 4.3.1959. Kekkonen vuosikirja 1959. (UKKA.)

¹⁰⁷⁴ Salokangas 1996, 205.

¹⁰⁷⁵ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

Nojonen ainoa ehdokas

Ulkomaankirjeenvaihtajat toimivat herkällä alueella, etenkin Moskovan-kirjeenvaihtajat. Siksi ei ollut aivan samaa, keitä kirjeenvaihtajiksi valittiin. Yleisradion uutis- ja ajankohtaistoiminnan päällikkö Ari Järvinen kertoi haastattelussa, että ”Moskovan hoitaminen oli salaperäistä ajoittain eikä kuulunut niihin asioihin, joihin kovin monien tarvitsi osallistua”. Järvinen oli siirtynyt Suomen Tietotoimistosta Yleisradioon 1970 työmarkkinatoimittajaksi.¹⁰⁷⁶

Kun Yleisradiossa mietittiin ensimmäistä Moskovan-kirjeenvaihtajaa, ohjelmajohtaja Silvolan mukaan pohdinnoissa oli vain yksi nimi: Aarre Nojonen, Kansan Uutisten entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja.

Pääjohtaja Repo kertoi Nikkilän haastattelussa Nojosen valinnan taustoista.

Nikkilä: Oliko Moskovan-kirjeenvaihtajan paikka haussa, yleisessä haussa?

Repo: No mun ymmärtääkseni nämä eivät olleet haussa, että ne on olleet enempi tai vähempi radion silloisen johdon ja nimenomaan Leo Mellerin karsinnan tulosta tai haun tulosta.

Nikkilä: Siis Nojonen valittiin, Nojonen, joka oli SKP:n jäsen, hänet valittiin täysin henkilökohtaisin perustein?

Repo: Minä en usko, että siinä nyt on ollut suurta vaikutusta. Kyllä Yleisradion silloisen johdon mielestä SKP:n jäsenyys oli pikemminkin haitta kuin etu ja ei se varmaan ollut välttämättömyys myöskään Moskovan näköpiiristä katsottuna.

Nojonen kertoi itse 1970-luvun alussa, että hänet oli itse asiassa kutsuttu virkaan. Kutsun olivat esittäneet Revon edeltäjä Einar Sundström yhdessä ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoman kanssa.¹⁰⁷⁷

Ohjelmajohtaja Silvolan mukaan Moskovan-kirjeenvaihtajan valinnassa kaksi asiaa korostuivat ennen muita: poliittinen oikeaoppisuus Neuvostoliiton silmissä ja venäjän kielen taito.

”Oli tämä poliittinen luotettavuus heidän taholtaan. Se oli tärkeää, mitä he ajattelivat siten. Toinen oli kielitaito, siis venäjänkielen taito. Venäläiset moneen kertaan minullekin ja joka rappusilta:’ Edellytämme että kirjeenvaihtaja puhuu hyvin venäjän kieltä, koska meidänkin kirjeenvaihtajamme puhuvat Suomessa suomea. - - Siinä vaiheessa suomalaisille suuri ongelma. Tämä venäjänkielen taito ei oikein ollut muuta kuin kommunisteilla.”¹⁰⁷⁸

Nojonen nimitettiin lokakuun alusta lähtien 1964 Yleisradion ulkomaantoimittajaksi ja myöhemmin, vuoden 1965 alussa, Yleisradion ensimmäiseksi päätoimiseksi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi. Friberg oli sopinut asiasta jo huhtikuussa 1964.¹⁰⁷⁹

Nojonen oli muiden suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien tapaan avustanut aiemmin Yleisradiota ja siksi siirtyminen lehtimaailmasta sähköiseen maailmaan ei ollut hänelle niin suuri hyppy kuin yleensä toimittajille. Näin hän kirjoitti eräässä kirjeessään Yleisradiolle:

¹⁰⁷⁶ Järvisen haastattelu 4.7.2002.

¹⁰⁷⁷ Nojonen Yleisradiolle 1.6.1972. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁰⁷⁸ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹⁰⁷⁹ Friberg 24.4.1964. Nojosen mappi. (YLEAP.)

” - - vuosina 1960–1964, jolloin toimin Yleisradion virallisena vaikkakaan en vakinaisena edustajana Moskovassa. **Ensimmäisen kerran minut akkreditoitiin Yleisradion edustajaksi elokuussa 1960, kun Moskovassa käytiin ns. U-2-vakoiluoikeudenkäynti kapteeni Powersia vastaan ja siitä alkoi toimintani Yleisradion kirjeenvaihtajana.** Yleisradion virallisen yhtiötä edustavalle henkilölle annettavan ns. radiopassin sain vuonna 1961 - tietääkseni ensimmäisenä yhdessä Lontoossa toimineen Erkki Arnin kanssa. Lontoon kirjeenvaihtaja olikin noina vuosina Moskovan edustajan kanssa lähes yhtä paljon käytetty kirjeenvaihtaja Yleisradiossa.”¹⁰⁸⁰

Samassa yhteydessä Nojonen teki selkoa myös työmääristään Yleisradion avustajana:

”Radion ajankohtaisohjelmissä lähetettiin vuonna 1963 110 antamaani raporttia ja selostusvälähdystä, jonka lisäksi tein 40 kokonaisuohjelman kuulunutta osaraporttia tai tilattua raporttia. - - Vuoden 1964 ensimmäisen puolen vuoden aikana - - radion ajankohtaisohjelmissä lähetettiin samojen arkistotietojen mukaan tasan 100 raporttia, selostusta ja kommenttia. Korostan sitä, että kysymyksessä ovat siis vain ajankohtaisohjelmat radiossa, television uutis- ja ajankohtaisohjelmille ja radion muille osastoille tehdyt ohjelmat eivät ole tässä luvussa mukana. - - Luvut ja vertailu osoittavat nähdäkseni, että toimintani Moskovassa 1960–64 oli täysimittaista radiotyötä huolimatta siitä että en ollutkaan silloin vakinaisessa työsuhteessa. Vailla merkitystä ei ole sekään, että silloisella toiminnallani loin pohjaa ja puitteet myös myöhemmälle Yleisradion vakinaiselle kirjeenvaihtajalle Moskovassa.”

Pääjohtaja Repo korosti Nojosen tärkeää roolia koko Yleisradion uutistoiminnan aloittamisen katalysaattorina. Nojonen oli käynyt Revon luona muutamaa päivää ennen Moskovaan lähtöään ja sanonut, että ”aloita nyt lopultakin oma uutistoimisto, sitä kaikki toivovat”. Revon mielestä ilman Nojosen nykäystä uutistoiminta tuskin olisi lähtenyt yhtä varhaisessa vaiheessa liikkeelle.¹⁰⁸¹ Friberg kertoi, että Nojonen oli nimenomaan Revon luottomies Moskovassa.¹⁰⁸²

Yleisradio oli tutkinut ”yhteispohjoismaisen teknillisen toimintakeskuksen” perustamista Moskovaan. Kiinnostava on uutispäällikkö Fribergin kannanotto kirjeenvaihtajakokouksessa, jonka mukaan ”etuoikeutettu asemamme saattaisi tällöin joutua vaaraan, koska neuvostoliittolaiset eivät voisi kontrolloida toimintaa”. Kiinnostavia olivat myös Revon ajatukset samasta aiheesta:

”Saattaisimme Moskovan kohdalla ehkä menettää jotakin, mutta toisaalta voisimme tehdä palveluksen muille pohjoismaille tarjoamalla niille mahdollisuuden saada enemmän tietoa Neuvostoliitosta ja oppia siten ymmärtämään sen oloja. Tämä merkitsisi palvelusta myös meidän maamme ulkopoliitikalle.”

Kekkosen luottomiehenä Repo oli hyvin sisäistänyt presidentin näkemykset ulkopoliitiikan ja tiedonvälityksen ”yhteisestä tehtävästä”.

¹⁰⁸⁰ Nojonen Yleisradiolle. *Asia: Ikälisä-, vuosiloma- ja eläkeasia*. 1.6.1972. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁰⁸¹ Repo 1975, 219; Salokangas 1996, 178. Ylen ensimmäiset omat radiouutiset luettiin 5.9.1965 kello 21.00. Uutistoiminta pääsi täydellä teholla käyntiin kuitenkin vasta seuraavana vuonna. (Salokangas 1996, 180–182.)

¹⁰⁸² Friberg 1999, 9.

Uutiset hallitsivat Nojosen työtä

Aarre Nojosen työsopimuksen mukaan ”Moskovan kirjeenvaihtajan tehtävät käsittävät ajankohtaisten ja uutisluonteisten ohjelmien palvelemisen selostuksin, haastatteluin ja uutisin Neuvostoliitosta”. Yleisradion Moskovan kirjeenvaihtajan oli toimittava ajankohtaisten ohjelmien toimituksen sekä television uutisosaston ohjeiden mukaan. Ohjeiden puuttuessa hän sai toimia itsenäisesti. Työsopimus tehtiin aluksi vuoden mittaiseksi.¹⁰⁸³

Käytännössä Nojosen jatkoi Yleisradiossa perinteistä Neuvostoliitolle kuuluaista ja työteliästä linjaansa. Yleisradion radiouutisarkistossa on säilynyt 5.8.1965–6.5.1971 yhteensä 256 Nojosen juttua.¹⁰⁸⁴

Nojosen journalismin lajit Yleisradiossa (256 = 100%):

Uutiset (217) 84,8 %	Uutistaustat (9) 3,5 %	Featuret (11) 4,3 %	Kommentit (10) 3,9 %	Muut (9) 3,5 %
-------------------------	---------------------------	------------------------	-------------------------	-------------------

Otsikoiden perusteella Nojosen radiojuttujen aiheet jakautuivat seuraavasti:

Nojosen journalismin aihealuejako Yleisradiossa:

NL (91) 35,5%	NL/Suomi (44) 17,2%	NL/länsimaat (44) 17,2%	NL/sos.maat (56) 21,9%	Muut (20) 7,8%	Epäselvä (1) 0,4%
------------------	---------------------------	-------------------------------	------------------------------	----------------------	-------------------------

Kuten luetteloista käy ilmi, Nojosen työ oli hyvin uutispainoiteista ja siinä korostuivat Neuvostoliiton sisäiset aiheet sekä Neuvostoliiton suhteet muihin sosialistisiin valtioihin. Kun näitä neljää pääaihealuetta käydään läpi tarkemmin päädytään seuraavanlaisiin tuloksiin:

Nojosen tärkeimmät aihealueet Yleisradiossa (N=256):

Neuvostoliitto:

1. Sisäpolitiikka (19)
2. Tiede, tekniikka (13)
3. Juhlat (10)
4. Kulttuuri (7)
5. Maatalous (6)

NL/ Suomi:

1. Kaupankäynti (16)
2. Vierailut, valtuusk. (14)
3. Juhlat (3)
4. Diplomatia, muut (2)
5. Tiede, kulttuuri, ym. (1)

¹⁰⁸³ Työsopimus. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁰⁸⁴ Luokitteluni perustuu radiojuttujen osalta poikkeuksellisesti otsikoiden analyysiin. Tiedot olen saanut Radioarkiston Rark2-tietokannasta. Yleisradion radioarkistossa työskentelevän Lasse Vihosen mukaan radio-ohjelmien arkistointipolitiikasta ei Ylessä oikeastaan voi puhua ajalta ennen vuotta 1961. Juttujen arkistointi oli varsin sattumanvaraista ja siihen vaikutti nauhapula. Nauhapulan takia ei tärkeitäkään juttuja voitu arkistoida. Kun Yle perusti ääniarkiston vuonna 1961, ensimmäinen arkistopäällikkö Erkki Ainamo alkoi valita uutislähetysten talteen tärkeimpinä pitämiään uutisia. Vuodesta 1971 alkaen uutistoimitus ja uutisarkisto ryhtyivät pitämään säännöllisiä kokouksia, joissa valittiin lähinnä vuosikatsauksia varten materiaalia. Radion pääuutislähetykset on tallennettu vasta vuodesta 1987 alkaen. (Vihonen 21.1.2002.)

NL / länsimaat:

1. Diplomatia (19)
2. Sodat, konfliktit (11)
3. Asevarustelu (4)
4. Tiede (4)
5. Boikotit,
muut ongelmat (3)

NL / sos. maat:

1. Ongelmat (37)
2. Diplomatia (18)
3. Kaupankäynti (2)

Otsikoiden perusteella ei ollut mahdollista selvittää juttujen lähteitä. Merkillepantavaa on, että samaan aikaan kun Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski kirjoitti runsaasti Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista, Nojosen juttutuotannosta löytyi vain yksi epäkohtauutinen. Siinä käsiteltiin rattijuopumusta Neuvostoliitossa.¹⁰⁸⁵

Hallinnollisen työn suuri määrä yllätti Nojosen Yleisradion-kirjeenvaihtajuuden aluksi. Näin hän teki yhteenvetoa uutispäällikkö Fribergille puolen vuoden työskentelyn jälkeen:

”Puhtaasti hallinnollinen työ, ts. puhelinsoitot, kirjeet ym. järjestelyt vievät varsin suuren osan työajasta. - - Minuutin pituisen filminpätkän vuoksi olen joskus joutunut istumaan puhelimen ääressä kuusikin tuntia - - Varsin paljon työtä ovat aika ajoin antaneet myös muiden toimitusten toimeksiannot tai radion väen matkat NLoon tai Moskovan kautta tapahtuvat transitiomatkat.”¹⁰⁸⁶

Nojonen ehdottikin kirjeessään, että Moskovan-toimitukseen olisi välttämättä palkattava ”sihteeri-puhelinpäivystäjä”. Samassa yhteydessä Nojonen toivoi saavansa käyttöönsä Yleisradiolta suhdetoimintaansa varten ”muistoesineitä”, kuten puukkoja, kyniä ja lehtiöitä. Nojonen halusi myös, että Helsingin toimitus alkaisi pitää säännöllisesti yhteyttä häneen, koska hänellä oli Moskovassa vaikeuksia pysyä ajan tasalla Suomen asioista.

”Pitäisin tähdellisenä, että Helsingin toimitus pitäisi yhteyttä kirjeenvaihtajaan säännöllisesti. Moskovassa on määrättyjä vaikeuksia pysyä kotimaan lähetyksissä käsiteltyjen asioiden tuntumassa (radiolähetyksistä kuuluvat vain myöhäisohjelmat ja nekin vain pimeinä vuodenaikoina ja lehtiposti kulkee pitkään).”¹⁰⁸⁷

Otin tarkempaan laadulliseen tarkasteluun yhteensä 20 Nojosen radio- ja tv-juttua, joita pidin otsikoiden ja ajankohdan perusteella kiinnostavimpina. Ryhdyn seuraavaksi lyhyesti esittelemään muutamien juttujen sisältöjä.

Ensimmäisiä radiojuttujaan Nojonen lähetti Yleisradiolle jo vuonna 1961 ollessaan Kansan Uutisten kirjeenvaihtajana. Varhaisin radioarkistossa säilynyt juttu käsitteli avaruustutkimuksen edistysaskelia.

¹⁰⁸⁵ Muistutan vielä, että Yleisradion-kirjeenvaihtajien jutut eivät ole täysin vertailukelpoisia lehtikirjeenvaihtajien juttuihin, koska niiden valinta on tehty eri tavalla ja koskevat eri ajankohtia.

¹⁰⁸⁶ Nojosen Fribergille 27.8.1965. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁰⁸⁷ Nojosen Fribergille 27.8.1965. Nojosen mappi. (YLEAP.)

”Neuvostoliitto lähetti torstaina avaruuteen maapalloa kiertämään neljännen avaruuslaivansa. Tämänkertainen sputnik painoi 4700 kiloa ja se vei mukanaan koiran, nimeltään Vernutska, jota vastaavasti suomenkielessä käytetään koirasta nimeä Musti. Musti teki taivaltaan sputnikin eristyskammiossa ja palasi tänään niin ikään maanpinnalle. - - Sputnik liittyi siis tänään kolmantena jäsenenä siihen avaruusmatkustajien maailman-kerhoon, jotka ovat kiertäneet avaruudessa maapalloa ympäri ja palanneet takaisin maahan. Uusimmassa sputnikissa sanottiin olleen koiran lisäksi biologista tarkkailumateriaalia, mutta sitä ei lähemmin selitelty. Torstainen koe oli siis jälleen yksi askel valmisteltaessa ihmisen matkaa avaruuteen ja tämä todettiin myös avaruuslaivaa koskevassa tiedonannossa. Se annettiin julki päivän alkaessa Moskovassa hämärtyä. Tämänkertaisena tehtävänä oli auttaa ratkaisemaan sellainen sputnikin rakennetta, jolla ihminen lähtee avaruuteen. - -”¹⁰⁸⁸

Avaruustutkimuksen takaiskusta Nojonen raportoi vuonna 1967, kun kosmonautti Vladimir Komarov kuoli Sojuz 1:n tuhouduttua. Uutislähetys alkoi surumusiikilla.

”Moskova eli tänään odotuksessa, jota hallitsi riemu. Odotettiin tietoa Sojuz 1:n ja sen lentäjän insinööri, eversti Vladimir Komarovin laskeutumisesta, mutta tiedonanto viipyi ja odotuksen ilmapiiri muuttui pahaenteiseksi. Ja sitten kello 17.30 Moskovaan aikaan: (Venäjän kielinen radioselostus, jossa kerrotaan Komarovin kuolemasta). Ihmiset kuuntelivat tätä ilmoitusta yhtä tiiviisti kuin aikanaan ilmoitusta ensimmäisestä ihmisestä avaruudessa, mutta nyt silmät olivat kyynelissä, jotkut itkivät. - -”¹⁰⁸⁹

Kirjailijaoikeudenkäynnistä tammikuussa 1968 Nojonen kertoi Yleisradion radiouutisissa seuraavasti:

Juonto: Viime maanantaina alkoi Moskovassa oikeudenkäynti, missä neljälle sivistyneistöön kuuluvalla nuorelle vaadittiin melkoisen ankaria tuomioita, Aarre Nojonen.

Nojonen: ”Täällä Moskova. Syyttäjä sai vaatimuksensa läpi ja näin Moskovassa tuomiolla olleet maanalaisen julkaisutoiminnan harjoittajat saivat ankarat tuomiot. - - Oikeudenkäynti tapahtui suljettujen ovien takana, mutta noin kaksisataa ihmistä parveili oikeustalon läheisyydessä tuomiota odottaen. Viimeisenä istuntopäivänä vahvistuivat käsitykset siitä, että oleellisin seikka, josta tuomiot annettiin oli syytettyjen yhteys lännessä toimivaan kansan työn liiton nimellä kulkevaan järjestöön eli NTS:ään, jota Neuvostoliitossa sanotaan amerikkalaisten ja englantilaisten tiedustelupalvelujen rahoittamaksi järjestöksi. - -.”¹⁰⁹⁰

Nojosen ulkopoliittisesti oikeaa journalismia

Nojosen Moskovon-journalismi sai aika ajoin yleisön reagoimaan. Näin kirjoitti eräs kuuntelija marraskuussa 1966:

”Käsitykseni mukaan Radion uutis- ja kommentaattoripalvelu kehittyi yhä arvelluttavampaan suuntaan. Siitä on pikkuhiljaa muodostunut neuvostoliittolais-suomalaisen aivopesutyön intohimoinen temmellyskenttä. - - Moskovon kommentaattorinne, Aarre Nojonen, taitaa olla aivan pesunkestävä kommunisti? Siksi kyynillisiä ja kaalisopankatkuisia ovat hänen amerikkalaisvastaiset tiedonantonsa - -.”¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁸ Yle 9.3.1961 *Neuvostoliiton neljäs avaruuslaiva ja koira kiertävät maapalloa* Rark2-kanta, ark-1227-3.

¹⁰⁸⁹ Yle 24.4.1967 *Neuvostoliiton avaruusonnettomuus* Rark2-kanta, ark-3719-9.

¹⁰⁹⁰ Yle 12.1.1968 *Moskovon kirjailijaoikeudenkäynti vireille* (2 min.), Rark2-kanta, ark-3820-10.

¹⁰⁹¹ Viljo Jokivirta Yleisradiolle. 12.11.1966. Nojosen mappi. (YLEAP.)

Myös Yleisradion johdossa tiedettiin Nojosen vahvuudet ja heikkoudet. Näin Silvola kehotti Nojosta turvautumaan "rivien väleihin" kirjoittamiseen:

"Nojosesta sanoisin sen, koska tulee esille, hän oli kyllä hyvä journalisti, mutta määrättyllä tavalla tietysti myös ideologiansa raudoissa. Mä aina sanoin hänelle, monet kerrat, kun olen katsonut, että hän kuitenkin oli pätevin niistä, ja olen keskustellut hänen kanssaan lukemattomia kertoja. **Ei Neuvostoliitosta saada millään sellaista maailmaa ulos, joka totaalisesti poikkeava maailma siitä heidän virallisesta tiedotuslinjastaan, mutta siis nyansseja voidaan aina saada, taitavasti ja niin edelleen,** mutta ei sillä tavalla kuin länsimaalaiset teki tietysti, niin sanotun provokatorisluonteisen jutun ja sillä tavalla."

"Tutkijalautakunta" eli uutispäällikkö Friberg, ajankohtaistoimituksen ulkomaantoimittaja Olavi Laine sekä Mikko Valtasaari kävivät maaliskesäkuussa 1967 läpi eri kirjeenvaihtajien tuotoksia noin kahden viikon ajalta. Moskovan kirjeenvaihtaja Nojosen juttuja tarkasteltiin 24.5.–4.6.1967. Yhteenvedossa todettiin, että:

"On ilmeistä, että Nojonen kuuluu kapasiteetiltaan radion valiojoukkoon. Kuitenkin juttujen luonne ja asu on jollakin tavoin neuvostoliittolaistunut, ehkä pitkäaikaisen maassa oleskelun seurauksena."¹⁰⁹²

Juttujen antamisen frekvenssin Nojosella todettiin olevan "erittäin kiitettävä". Aihevalinnassa Nojosella hallitsivat "poliittiset aiheet". Lisäksi aihevalinnassa oli havaittavissa "lievää byrokraattisuutta". Myös kielenkäyttö oli "byrokraattista, kankeahkoa, ehkä neuvostoliittolaista", jossa oli "suomenkielelle vieraita uudissanoja", kuten "epäilemätöntä". Tutkijalautakunnan moitteet ansaitsi myös Nojosen "neuvostohallitukseen päin kumartava asennoituminen", josta mainittiin muutamia esimerkkejä. Kehuja hän sai "neuvostojärjestelmän monipuolisesta tuntemuksesta".

"Esimerkiksi kiintoisan Moskovan kirjailijakokouksen yhteydessä tehdyssä haastattelussa **ei tartuttu terävästi neuvostokirjailijoiden ongelmiin**, mitkä kuitenkin yleisesti tunnetaan polttaviksi ja mielenkiintoisiksi molemmiin puolin 'rautaesirippua'. Myöskin Lähi-Idän kriisin käsittelyssä - - **ei rohkeasti selvitetty Neuvostoliiton asennetta, joka oli hieman arkaluontoinen.** - - Nojonen otti myös omiin nimiinsä neuvostokommentaattoreille tyypillisiä letkauksia Englannin politiikkaa kohtaan. Toisaalta jutuista huokuu neuvostojärjestelmän monipuolinen tuntemus sekä asiallisuus sekä joskus virallisen tiedotusjärjestelmän byrokraattisuuden kirjeenvaihtajalle tuottamat turhautumat".

Nojonen vastasi saamaansa palautteeseen. Siitä käy ilmi, että hän oli antanut tarkasteluajanjaksona huomattavasti enemmän juttuja kuin tutkijalautakunta oli havainnut. Nojosen laskujen mukaan tutkijalautakunta ei ollut huomannut yhteensä seitsemää radiojuttua ja kahdeksaa tv:n uutistoimitukselle antamaansa juttua. Poliittisten uutisten hallitsevuudesta Nojonen oli samaa mieltä kuin tarkastuslautakunta. Nojonen kuitenkin muistutti, ettei radiossa ollut ajettu esimerkiksi hänen tekemäänsä "jännittävää" kaasuvuotojuttua. Tämä antaa aiheen epäillä, että itsesensuuria harrastettiin myös Pasilan toimituksessa.

¹⁰⁹² Havainnot Yleisradion Moskovan kirjeenvaihtajan toiminnasta 24.5.–4.6.1967. Friberg 27.6.1967. (RSA.)

Eniten tilaa (3 sivua) Nojonen käytti vastatessaan ”neuvostoliittolaiseen käsittelytapansa” kohdistuvaan kritiikkiin. Sen voisi tiivistää seuraavaan sitaattiin:

”Käsitykseni on, että kirjeenvaihtajan tulee kertoa ennen kaikkea niistä mielialoista ja käsityksistä, jotka hänen asemamaassaan vallitsevat kustakin kysymyksestä.”¹⁰⁹³

Yleisradiossa järjestettiin epäsäännöllisin väliajoin kirjeenvaihtajakouksia, ensimmäinen pidettiin helmikuussa 1968. Kokouksessa tehtiin yhteenveto ensimmäisestä kolmesta vuodesta ja pääjohtaja Repo totesi, että ”toiminta on osoittautunut erittäin tuloksekkaaksi”. Eri kirjeenvaihtajien työtä vertailtaessa havaittiin, että ”Moskova oli ollut kaikkein tuotteliain, seuraavina Lontoo, Tukholma, Washington, Pariisi ja New York”.¹⁰⁹⁴

Uutispäällikkö Friberg piti Nojosta, kuten tietysti muitakin kirjeenvaihtajia, koko ajan silmällä. Hän antoi Nojoselle palautetta muun muassa kirjeitse.

”Seurasin suurella mielenkiinnolla juttujasi suomalaisen valtuuskunnan käynnistä Moskovassa. Hieman minua ihmetytti, kun et lähettänyt samana päivänä tietoa niistä konkreettisista kysymyksistä, joita käsiteltiin hallitusvaltuuskuntien välillä ja joista matkalla seuranneet lehtimiehet ja Moskovassa olevat kirjeenvaihtajat kertoivat seuraavana päivänä. Näitähän oli esim. autolautta Viroon, suomalainen rakennustyö Neuvostoliitossa, akateemisten oppiarvojen täsmennys ja luonnonkaasusopimus. Voisitko selittää, mistä tämä laatuero lehtimiehiin verrattuna johtui? - - **Olet ehkä liian säyseä, olisi paras tutustua Suomen olosuhteisiin, koska pitkäaikainen palvelu Moskovassa voi aiheuttaa arviointivirheitä.**”¹⁰⁹⁵

Presidentti Kekkonen Neuvostoliiton vierailun aikana 1968 Friberg antoi Nojoselle huomautuksen huonosta journalismista. Pitkästä sitaatista selviää myös, miten Yleisradiossa toimittiin, kun liikuttiin ulkopoliittisesti aralla alueella: toimittajan juttu hyllytettiin, tehtiin oma taustaselvitys ja keskusteltiin Suomen ulkoministeriön edustajan kanssa.

”Säpsähdin hieman kuunnellessani Päivän Peiliä viime lauantaina (1.6.) missä kommentoit Tasavallan Presidentin vierailua. Kytkit kommentin loppuosassa yhteen presidentti Kekkonen vierailut NATO:n Pohjois-Norjassa tapahtuviin sotaharjoituksiin toteamalla, että molemmissa tapahtumilla on taipumusta aina osua yksin. Pyysin Paula Porkkaa silloin soittamaan sinulle ja tarkistamaan lähteesi sekä pysäytin jutun ajon televisiossa ja sen käyttämisen keskeytyksen uutiskatsauksessa. Olin sangen varma, että sinulla oli taustalähteitä, **koska olen kuten muukin osa Suomen kansaa syystä tai syyttä oppinut kuuntelemaan lähetyksiäsi myös rivien väleistä.** Otin myös itse yhteyden UM:n poliittisen osaston päällikköön tri Risto Hyväriseen, joka on erittäin hyvä tuttavani. Hyvärinen dementoi jyrkästi tämän NATO-yhteyden - myös luottamuksellisessa keskustelussa - jonka jälkeen vahvistin kiellon. Syy reaktiooni on se, että en usko esim. Helsingissä olevien suurlähetystön hörökorvien voivan päätellä jutusta muuta kuin että Yleisradio puolivirallisena laitoksena arvovallallaan on välittänyt tiedon, jolla on suurempi arvo kuin vain spekulointi. **Katso myös, että presidentin matkat ovat siksi vakavia asioita, että niihin on suhtauduttava sekä harkiten että varovasti.** Sitä suurempi on hämmästykseni saadessani Paula Porkan kautta kuulla, että Sinulla ei ollut mitään varsinaisia lähteitä. Olin tottunut tunnolliseen työtapaasi. UM:stä on nyttemmin meistä riippumattomista syistä esitetty sangen arvovaltainen paheksuminen tapauksen johdosta. **Varjelemme**

¹⁰⁹³ Havaintoja Yleisradion Moskovian kirjeenvaihtajan toiminnasta 24.5.–4.6.1967. (RSA.)

¹⁰⁹⁴ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.–24.2.1968. (YLEAP.)

¹⁰⁹⁵ Friberg Nojoselle 24.11.1966. Nojosen mappi. (YLEAP.)

kaikin tavoin kirjeenvaihtajamme riippumattomuutta, mutta tässä tapauksessa katson, että yhtiön on syytä yhtyä moitteeseen asian johdosta.” ¹⁰⁹⁶

Kansan Uutisten juttuanalyysin perusteella voi sanoa, että Nojonen jatkoi Yleisradiossa uskollisesti omaa linjaansa. Nojonen nautti työyhteisössään kuitenkin myös arvostusta ahkeruutensa, asiantuntevuutensa ja joidenkin uutisvoittojensakin vuoksi. Vuoden 1969 kirjeenvaihtajakokouksessa todettiin, että:

”Nojonen on antanut useita scooppeja kuten esim. ennakkotieto uudesta avaruuskokeesta. Vuonna -67 Nojosta kritisoitiin virallisuusluontoisuudesta, tämän vuoden tapahtumat huomioon ottaen on ehkä hyväkin olla virallinen. Filmin rekvisiittaan nähden Nojonen on joskus ollut ehkä liiankin kekseliäs.” ¹⁰⁹⁷

Ulkoministeriön Antti Karppisen arvion mukaan ”Nojonen oli fiksuimmasta päästä, hänellä oli laajat suhteet ja hän matkusti paljon”. Karppinen kehui myös Nojosen radiopakinoita, joissa ”saattoi antaa aineistoa, joka ei ollut niin virallista”. ¹⁰⁹⁸

Nojonen siirtyi kesällä 1969 Moskovasta Helsinkiin. Hän oli ollut Moskovassa melkein yhtäjaksoisesti kymmenen vuotta. Ennen siirtymistään Suomeen tuottelias toimittaja ideoi vielä muutamaa matkajuttua kotitoimitukselleen seuraavaan tapaan:

”Kaukoitään suuntautuvan matkan pääkohde olisivat NL:n ja Kiinan rajamaakunnat Amur- ja Ussurjoen varsilla. Viranomaisilta saamani lausunnon mukaan reportaashin tekeminen kahakoinnin kohteena olleelta Ussurin alueelta tuskin tulee mahdolliseksi, mutta sen sijaan annettu lupauksia päästä tutustumaan rajamaakuntiin kohdistuneeseen suhteellisen laajaan muuttoliikkeeseen, jota parhaillaan toteutetaan, vaikka **tässäkin tapauksessa kysymys olisi poikkeusluvasta**. - - Jakutiassa taas on aikomus toteuttaa jo yli neljä vuotta sitten silloisen tv-johdon kanssa alustavasti esillä ollut aihe eli tutustua elämään alueilla joilla luonnonolosuhteet ovat maapallon vaikeimpiin kuuluvia. - - **Molemmat mainitut alueet ovat sitä paitsi miltei ainoat NL:ssa olevat alueet, joilla en ole käynyt**. - - Kolmanneksi näihin matkoihin liittyy myös YLE:n ja NL:n radiokomitean pöytäkirjaan otettu projekti, joka tarkoittaa yhdessä Reino Paasilinnan kanssa toteutettavaa filmiä kolhoosista.” ¹⁰⁹⁹

Nojosen neuvostomyönteinen työ Moskovassa sulki häneltä lopullisesti Kiinan ovet. Ohjelmapäällikkö Silvola kertoi haastattelussa muutaman valaisevan episodin:

”Kun Nojonen meni Moskovaan, hänet leimattiin petturiksi määrättyllä tavalla. Hän ei esimerkiksi saanut viisumia lainkaan Kiinaan. - - Kerran kun suurlähettilästasolla kysyin viisumiasiaa niin, ei ole nyt ajankohtaista, mutta palatkaa kymmenen tuhannen vuoden kuluttua asiaan (naurua). Ei siis kielteistä vastausta. (naurua). - - Olimme Raatikaisen huoneessa, niin suurlähettiläs ja kiinalainen tulkki, he kutsuivat filmiryhmää Kiinaan Yleisradiosta, tekemään ohjelmaa. Onko teillä joku toimittaja. Mä sanoin, että juu kiinan kielen taitoinen, sellainen kuin Aarre Nojonen. Tulkki käänsi: ´Aivan oikein herra Lompakko sopii oikein hyvin´. Tarkoitti Lompakkoa, lompakko sopii oikein hyvin. Mä sanoin, että tarkoitin kyllä Nojosta. Se sanoi, juu herra Lompakko käy oikein hyvin.” ¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ Friberg Nojoselle 6.6.1968. Nojosen kansio. (YLEAP.)

¹⁰⁹⁷ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.-24.1.1969. (YLEAP.)

¹⁰⁹⁸ Karppisen haastattelu 6.9.2002. Yleisradion nauha-arkistosta ei löytynyt yhtään mainintaa Nojosen radiopakinoista.

¹⁰⁹⁹ Nojonen Fribergille 16.4.1969. Nojosen kansio. (YLEAP.)

¹¹⁰⁰ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

Suomen ulkoministeriöstä oli aikanaan neuvottu Yleisradiota, että Nojonen olisi kannattanut Moskovan sijasta sijoittaa Kiinaan. Näin Joel Toivola ulkoministeriöstä kirjoitti uutispäällikkö Fribergille maaliskuussa 1968:

”Kun aikanaan esitin pääjohtaja Revolle, että Nojonen lähetettäisiin Kiinaan, niin piti hän silloin Moskovaa tärkeämpänä. En tunne tarkemmin Nojosen avuja, mutta näyttäisi siltä kuin hän ainakin muodollisesti täyttäisi jopa ihanteellisestikin ne vaatimukset, jotka Pekingin kirjeenvaihtajalle voidaan asettaa - -. Moskovasta on uutisia lehdistössä runsaasti ja kuunneltuani Nojosen esityksiä Moskovasta luulisin hänen avunsa tulevan paremmin käytetyiksi Pekingissä.”¹¹⁰¹

7.2 Yhteispohjoismaiset ruotsalaiset kirjeenvaihtajat: Björkegren ja Stiernlöf

Eljas Erkko STT:n tukena ja jarruna

”Uutisaineiston hankkiminen erilaisista tietotoimistoista perustuu siihen, että tällainen hankinta muodostuu taloudellisemmaksi kuin omakohtainen uutishankinta, samoin kuin siihenkin, että lehtien on mahdotonta itse hankkia uutisia omista lähteistä kaikista maailman maista,”

näin perusteli Suomen Tietotoimiston pitkäaikainen toimitusjohtaja, professori Eero A. Berg uutistoimiston merkitystä vuonna 1960.¹¹⁰² Berg ja hänen nuoruudenystävänsä Sanoma Oy:n pääomistaja Eljas Erkko olivat luotsanneet Suomen Tietotoimistoa jo parinkymmenen vuoden ajan.¹¹⁰³ 1950-luvun lopussa STT oli jo jäämässä ajastaan jälkeen.

Eljas Erkko oli valittu 1936 STT:n johtokuntaan ja kolme vuotta myöhemmin sen puheenjohtajaksi. Erkon tulo STT:n hallitukseen oli merkinnyt luonnollisesti Sanoma Oy:n vaikutusvallan lisääntymistä STT:ssa.¹¹⁰⁴ Erkko kirjoitti 1959 luopuessaan puheenjohtajuudestaan, että ”lopultakin minun tehtäväni oli antaa tukea STT:n pitkäaikaiselle toimitusjohtajalle, joka on kaikkina näinä vuosina toiminut sanan vapauden taistelijana ja osittain myös uhrina”¹¹⁰⁵.

Erkko ja Berg eivät antaneet Suomen valtion, mutta eivät myöskään Neuvostoliiton liiksi puuttua uutistoimiston käytännön työhön edes vaikeina soti- en jälkeisinä aikoina. Erkko suhtautui luonnollisesti Neuvostoliiton virallisiin uutistoimistoihin erittäin epäluuloisesti. Erkko ja Berg jarruttelivat sekä SIB:n että TASSin ”uutispalvelujen” tuloa. Berg kirjoitti uudelle toimitusjohtajalle Kullervo Killiselle alistuvaan sävyyn, että ”omasta puolestani en siitä (Neuvostoliiton uutispalvelu) saatavaan hyötyyn paljon usko, mutta tuskin säästyt siltä”.¹¹⁰⁶ Bergin mukaan TASSin uutisaineisto ei journalistisesti vastannut suomalaisia vaatimuksia. Neuvostouutiset olivat liikaa tiedotusluonteisia ja TASSin

¹¹⁰¹ Toivola Fribergille 6.3.1968. Fribergin mappi. (YLEAP.)

¹¹⁰² Berg, Eero A.: Tietotoimistojärjestelmästä..Suomen Lehdistö 6-7/1960, 32.

¹¹⁰³ Killinen 1974, 30.

¹¹⁰⁴ Rantanen 1987, 35.

¹¹⁰⁵ Eljas Erkko 18.9.1959. STT:n hallituksen/työvaliokunnan pöytäkirjat -mappi. (STTA).

¹¹⁰⁶ Killiselle 1961. STT:n hallituksen/työvaliokunnan pöytäkirjat -kansio. (STTA).

ulkomaita koskevat tiedot lähetettiin liian myöhään.¹¹⁰⁷ Samaan tapaan Berg oli kirjoittanut myös Suomen Lehdissä:

”Tarkastaessamme valtiovallan hallitsemia tai valvomia tietotoimistoyrityksiä on niistä ensimmäisenä mainittava Neuvostoliiton TASS , tuo jättimäinen yritys, joka toimittaa NL:n lehdistölle erilaisia tekstiaineistoja jonka aineiston luonne on lähinnä dokumentaarista. Tämä aineisto tähtää peittelemättä poliittiseen valmennukseen ja mielipiteenmuokkaukseen. Neuvostoliiton lehdissä ei - kuten tiedämme - ole uutispalvelua meikäläisessä mielessä.”¹¹⁰⁸

Erkon läsnäolo STT:ssa antoi hänelle oivat mahdollisuudet myös avittaa omaa lehteään, Helsingin Sanomia. Erkko pystyi vaikuttamaan esimerkiksi siihen, ettei STT:ssä pitkään aikaan ollut käytössä Reutersin suoraa palvelua. Erkko halusi taata lehdelleen etulyöntiaseman ulkomaan uutiskilpailussa. Helsingin Sanomilla oli amerikkalaisen UP:n palvelujen yksinoikeus Suomessa, ja se oli selvä etu muihin lehtiin nähden.¹¹⁰⁹ Jos STT olisi ollut ”liian tehokas” ulkomaan uutisten välittäjä, siitä olisivat suhteellisesti eniten hyötyneet Helsingin Sanomien kilpailijat, kuten Uusi Suomi.

Erkko oli varsin hyvin perillä ulkomaan uutisoinnin uusimmista virtauksista. Hänet valittiin muun muassa kansainvälisen lehdistöinstituutin (IPI:n) puheenjohtajaksi 1954.¹¹¹⁰ Vuonna 1951 Pariisissa perustettu lehdenkustantajien järjestö pohti esimerkiksi vuoden 1955 kokouksessaan, miten lehdet voisivat parantaa ulkomaan uutisointiaan uuden kilpailijan, television ilmaannuttua markkinoille. Samassa kokouksessa tanskalaisen laatulehden Berlingske Tidenden päätoimittaja huomautti, että keskikokoisetkin lehdet haluaisivat omat kirjeenvaihtajansa muihin maihin, vaikka tämä tuleekin kalliiksi. Päätoimittajan mukaan lukijakunnan kiinnostus ulkomaan uutisiin olisi kasvamassa. Israelilaisen median edustaja korosti kokouksessa, että toimittajien on vaadittava kansainvälisiltä uutistoimistoilta palvelua, joka saa lukijan huomion kiintymään ulkomaan uutisiin siten, että kuilu ulkomaan uutisia ja kotimaan uutisia kohtaan tunnetun kiinnostuksen välillä saadaan poistetuksi. Japanilaisen uutistoimiston edustaja painotti, että ulkomaankirjeenvaihtajan yksi tärkeimmistä tehtävistä on ”persoonallistaa” kirjoittamansa jutut oman maansa lukijakunnan tarpeita vastaaviksi. Kokouksessa päädyttiin myös seuraavanlaiseen - yhä ajankohtaiseen - neuvon: ”Toimittajien pitäisi pyrkiä hyvään kirjoitteluun, kunnollisesti laadittuihin uutisiin, joista pääasiat käyvät selvästi esille ja jotka sisältävät myös riittävän taustan”.¹¹¹¹

STT uudisti ensiksi ulkomaan uutistuotantaan

STT:ssa oli vuonna 1957 ensimmäiseksi ryhdytty määrätietoisesti kehittämään uutistoimiston ulkomaan uutispalvelua. Oma ulkomaan toimitus perustettiin kuitenkin vasta 1962, jolloin STT alkoi itse ensimmäistä kertaa vastaanottaa itsenäi-

¹¹⁰⁷ Rantanen 1987, 84.

¹¹⁰⁸ Berg, Eero A.: Tietotoimistojärjestelmästä. Suomen Lehdistö 6-7/1960, 32.

¹¹⁰⁹ Rantanen 1987, 86.

¹¹¹⁰ *Eljas Erkko 60-vuotias*. Suomen Lehdistö toukokuu 1955, 27.

¹¹¹¹ Kansainvälisen lehdistöinstituutin IV yleiskokous. Suomen Lehdistö 6-7/1955, 35.

sesti ulkomaanuutisia maailmalta. Tätä ennen ulkomaanuutiset olivat valikoituneet Suomeen Ruotsin tietotoimiston TT:n kautta.¹¹¹² Uudistuksia johtanut uusi toimitusjohtaja Kullervo Killinen kertoi muistiossaan taustoista seuraavasti:

”Ottaessani vastaan STT:n toimitusjohtajan tehtävät oli tilanne seuraava: 1) Ulkomaanuutisten alalla STT oli TT:n uutisten käännöstoimisto, joka vastaanotti käytännöllisesti katsoen kaikki ulkomaanuutiset TT:n valitsemina ja valmiiseen muotoon Ruotsin lehtiä varten lyhentäminä. Tämä hidastava ja epäitsenäinen järjestely oli ehkä tyydyttävä ruotsinkielisten lehtiemme kannalta, mutta sen sijaan epätydyttävä lehdistömme suomenkielisen valtaosan sekä suurimpien yksityisten asiakkaiden, Yleisradion ja puhelinyhdistysten kannalta. Myös Reuter ja AFP olivat tyytymättömiä, koska suorat ja nopeat yhteydet niihin puuttuivat tavalla, joka oli Euroopassa ainutlaatuinen - - Suurin osa meidän lehdistöllemme tärkeästä urheilu-uutismateriaalista jäi Ruotsiin.”¹¹¹³

Killinen korosti myös, että hän oli aina ollut pohjoismaisen yhteistyön varaukseton kannattaja ”koska Suomelle on verraton historiallinen etu saada kuulua pohjoismaisen vapauden piiriin ja koska se on ainoa ulkopoliittikkamme suuntauksista, joka kestää kaikki käänteet”¹¹¹⁴. Vuonna 1969 kirjoitettujen STT:n toimintaohjeiden luonnoksen mukaan:

”STT:n ulkomaanuutisissa pyritään antamaan kansalaisille oikea ja ideologisesti värittämättömän kuva maailman tapahtumista, STT:n asiakaspiiri ulottuu oikeistosta vasemmistoon, joten kaikkien lehtien on saatava riittävästi maailmankatsomuksensa mukaista aineistoa. **Suomen harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaan pitäytyen** uutisaineisto valitaan siten, että kaikki kansainväliset voimaryhmät saavat osakseen huomiota poliittisen vaikutuksensa mukaisesti. **Pääpaino asetetaan maahamme läheisissä naapuruus- ja ystävyysuh-teissa oleviin maihin.** Sen lisäksi kiinnitetään huomiota sellaisiin maantieteellisesti kaukaisempiinkin tapahtumiin, joilla on merkitystä maailmanpoliittisen ja talouden kehityksen kannalta. **Myös positiivisella kehityksellä on uutisarvonsa eikä vain negatiivisilla,** joskin usein suurta huomiota herättävillä kriiseillä ja onnettomuuksilla.”¹¹¹⁵

Lihavoidut kohdat tulkitsen Suomen suomettuneen poliittisen ilmapiirin heijastumiksi eli neuvostovaikutukseksi. Mielenkiintoista on verrata Kullervo Killisen 1969 tekemää luonnosta vuonna 1974 tehtyyn versioon.

”STT:n ulkomaanuutisissa pyritään antamaan luotettava ja ideologisesti vääristymätön kuva maailmantapahtumista. Kansainvälisissä kiistakysymyksissä selostetaan kummankin puolen kannanottoja. uutisaineisto valitaan siten, että kansainväliset voimaryhmät saavat osakseen huomiota vaikutustensa mukaisesti. Pääpaino asetetaan maahamme läheisissä naapuruusuh-teissa oleviin maihin sekä kiinnitetään huomiota sellaisiin maantieteellisesti kaukaisempiin tapahtumiin, joilla on merkitystä maailman poliittisen ja taloudellisen kehityksen kannalta. **Suomen suhteisiin ulkovaltoihin on kiinnitettävä erityinen huomio. Suomen ulkopoliittikan virallinen linja on tällöin uutisvalinnan perusteena.**”

¹¹¹² Vuonna 1963 STT välitti ulkomaan uutisia yhteensä 302 000 riviä ja kotimaan uutisia 321 000 riviä. Kotimaan uutistoiminnan kehittämiseen STT:ssa siirryttiin vuonna 1964 ja sen aikana kotimaan uutisten osuus kasvoi jo selvästi ulkomaan uutisiin verrattuna (kotimaan uutisia 370 000 riviä ja ulkomaan uutisia 277 000 riviä). STT:n toimintakertomus vuodelta 1957, 1961, 1962 ja 1964. (STTA).

¹¹¹³ Muistio: Kullervo Killinen (päiväämätön) STT:ssä vuonna 1961 alulle pannusta uudelleen järjestelyistä. STT:n hallituksen/työvaliokunnan pöytäkirjat -mappi. (STTA). Ks. myös Rantanen 1987, 87–90.

¹¹¹⁴ Muistio: Kullervo Killinen (päiväämätön) STT:ssä vuonna 1961 alulle pannusta uudelleen järjestelyistä. STT:n hallituksen/työvaliokunnan pöytäkirjat -mappi. (STTA).

¹¹¹⁵ STT:n johtokunnan kokouksen pöytäkirja 23.10.1969, Liite STT:n toimintaohjeet periaatteellinen osa, Kullervo Killisen tekemä luonnos. (STTA).

Sanamuodot ovat osittain lieventyneet vuodesta 1969. Enää ei tarvitse antaa ”oikeaa kuvaa” maailmantapahtumista, ”luotettava ja ideologisesti vääristymätön” riittää. ”Positiivista kehitystä” yhtenä uutiskriteerinä ei enää mainita lainkaan, mutta edelleen silmiinpistävästi korostetaan uutisvalinnan ja Suomen ulkopolitiikan virallisen linjan yhteyttä. Killinen kirjoitti muistelmateoksessaan *Tasavallan kulissimiehenä* (1974), että hän ei koskaan saanut presidentti Kekkoselta yhtään myllykirjettä. Killinen jatkoi Bergin hyviä STT-suhteita Eljas Erkkoon.¹¹¹⁶

Vuonna 1974 STT:n toimitusjohtaja Carl-Fredrik Sandelin korosti edelleen ulkomaan uutisten tärkeyttä seuraavaan tapaan:

”Ulkomailta tulevat ja ulkomaille lähtevät uutiset muodostavat erittäin tärkeän osan STT:n toimintaa. Useimmat lehdet saavat ulkomaan uutisaineistonsa pelkästään STT:n kautta.”¹¹¹⁷

Yhteispuhjoismainen kirjeenvaihtajuus alkoi Brysselistä

Syksyllä 1964 pohjoismaisten uutistoimistojen toimitusjohtajat olivat vakavissaan pohtineet yhteisen pohjoismaisen uutistoimiston perustamista. Johtajat olivat kuitenkin todenneet, että kilpaillakseen suurten kansainvälisten uutistoimistojen kanssa pohjoismaisen toimiston ”olisi toimittava maailmantoimiston periaattein ja maailmantoimiston kielellä, mikä ylittäisi pohjoismaisen lehdistön taloudelliset ja teknilliset mahdollisuudet”. Tämän takia johtajat päätyivät lopulta siihen, että Pohjoismaissa jatkettaisiin entiseen tapaan kansallisten uutistoimistojen varassa, mutta siten, että niiden välistä yhteistä lisättäisiin ja perustettaisiin muun muassa yhteisiä ulkomaankirjeenvaihtajien vakansseja.¹¹¹⁸

STT:n pitkäaikainen ulkomaantoimittaja ja myöhemmin myös toimitusjohtaja Carl-Fredrik Sandelin kertoi haastattelussa, että kilpailusyistä esimerkiksi Helsingin lehdet eivät olleet valmiita 1960-luvulla satsaamaan STT:n omiin ulkomaankirjeenvaihtajiin, koska lehdillä oli itsellään omia kirjeenvaihtajia. Sandelinin mukaan tilanne oli sama kaikissa Pohjoismaissa.

Pelättiin, että uutistoimistot tulisivat liian hyöksi?

”Niin niin. Ja sitten me menimme yhteen. Rahoitus oli erittäin tärkeä syy. Yksin emme voineet ylläpitää, yhdessä meillä oli resurssit siihen.”¹¹¹⁹

Pohjoismaisten uutistoimistojen yhteinen kirjeenvaihtajaverkosto sai alkunsa Brysselistä 1960-luvun alussa. Tanskan Ritzau oli lähettänyt oman kirjeenvaihtajansa Mogens Bryden EEC:n päämajaan. Hän seurasi myös NATO-uutisia. Myös muut pohjoismaiset toimistot alkoivat vähitellen käyttää hänen uutisiaan.¹¹²⁰ STT:n toimitusjohtaja Kullervo Killinen ehdotti ensimmäisenä elokuussa

¹¹¹⁶ Killinen 1974, 32 ja 38.

¹¹¹⁷ Sandelin, Carl-Fredrik: *Talous, tekniikka ja uutisten määrä STT:n keskeisimmät ongelmat*. Suomen Lehdistö 4/1974, 3.

¹¹¹⁸ STT:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 27.11.1964. (STTA).

¹¹¹⁹ Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

¹¹²⁰ Killinen 1974, 162: Turun Sanomat 24.12.1980 *Epäilysten ja odotusten saattamana pohjoismaille suomalainen kirjeenvaihtaja Moskovaan*.

1965 pohjoismaisten uutistoimistojen johtajien kokouksessa yhteistä kirjeenvaihtajaa Moskovaan.¹¹²¹

Suomen Tietotoimisto lähetti yhdessä kolmen muun pohjoismaisen uutistoimiston (ruotsalaisen TT:n, tanskalaisen RB:n ja norjalaisen NTB:n) kanssa ensimmäisen yhteispohjoismaisen kirjeenvaihtajansa, ruotsalaisen Hans Björkegrenin Moskovaan 1966. Björkegren oli toiminut aiemmin Stockholm Tidningin kirjeenvaihtajana Moskovassa. Björkegren aloitti yhteispohjoismaisena kirjeenvaihtajana kesällä 1966, mutta hänen Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa vakinaistettiin vasta 1967.

Björkegrenin juttuja seurattiin tarkasti eri toimistoissa. STT:n vuoden 1966 toimintakertomuksen mukaan ”hänen poliittisia ja kulttuuritapahtumia kommentoivat uutisensa ovat saaneet Suomen lehdistössä näkyvän sijan”.¹¹²² Suomalaisien lisäksi myös ruotsalaiset ja norjalaiset uutistoimistojohtajat olivat tyytyväisiä Björkegrenin työhön. Ainoastaan Tanskassa Björkegrenin jutut eivät olleet herättäneet kovin suurta kiinnostusta.¹¹²³

Vuoden 1967 aikana Björkegrenin työtä arvioitiin uutistoimistojen ulkomaantoimitusten päälliköiden ja uutistoimistojen johtajien kokouksissa muun muassa seuraavasti: ”Tuotanto suurten toimistojen tasoa. Hänen pitkä Moskovassa olonsa olisi voinut antaa hänelle parempia kontakteja ja sisäistä näkemystä”¹¹²⁴, ”Björkegrenin olisi tehtävä enemmän itsenäisiä juttuja”¹¹²⁵, ”oltiin tyytyväisiä, mutta toivottiin enemmän artikkeleita”¹¹²⁶.

Moskovan-kirjeenvaihtajaa perusteltiin pääasiassa kilpailusyillä. Toimistojen yhteisen kirjeenvaihtajan tehtävänä oli sekä kilpailla että myös täydentää kansainvälisten uutistoimistojen uutispalvelua. Yhteisten kirjeenvaihtajien menot jaettiin aina siten, että kirjeenvaihtajan lähettävä toimisto maksoi 2/5 ja muut kolme toimistoa kukin 1/5 kuluista.¹¹²⁷ STT:n hallituksessa oli todettu ennen Björkegrenin valintaa, ”ettei STT voi jättäytyä yhteisen hankkeen ulkopuolelle, koska erällä lehdillä ja Yleisradiolla jo on oma kirjeenvaihtajansa Moskovassa”.¹¹²⁸

Moskovan jälkeen yhteispohjoismainen kirjeenvaihtajaverkosto laajeni 1967 Kiinaan, Pekingiin, jonne nimitettiin norjalainen toimittaja. Pohjoismaisten uutistoimistojen ensimmäisen Pekingin-kirjeenvaihtajan työrupeama jäi kuitenkin Kiinan kulttuurivallankumouksen takia lyhyeksi. Kirjeenvaihtaja joutui yhtä mielenosoitusta seuratessaan pahoinpidellyksi ja pidätetyksi, minkä jälkeen hän poistui maasta. Vuoden 1967 aikana pohjoismaisten uutistoimistojen johtajat päättivät, että yhteisiä kirjeenvaihtajia voitiin tarpeen vaatiessa myös maailman eri polttopisteisiin korkeintaan kahden viikon ajaksi. Ensimmäinen tällai-

¹¹²¹ Pohjoismaisten uutistoimistojohtajien tapaaminen ryhmä ’39:ssä 27.8.1965. Pohjoismaiset johtajakokoukset, ulkomaantoimittajakokoukset -kansio. (STTA).

¹¹²² STT:n toimintakertomus vuodelta 1966. (STTA); STT:n hallituksen kokous 21.1.1966. (STTA).

¹¹²³ Pohjoismaisten uutistoimistojohtajien kokous Kööpenhaminassa 11.12.1967. (STTA).

¹¹²⁴ Pohjoismaisten uutistoimistojen ulkomaantoimittajien kokous 26.–27.10.1967. (STTA).

¹¹²⁵ Pohjoismaisten uutistoimistojen johtajien kokous Helsingissä 7.9.1967. (STTA).

¹¹²⁶ Johtajien kokous Oslossa 15.2.1967. (STTA).

¹¹²⁷ Muistio: Fasta korrespondenter och särskilda medarbetare i utlandet 6/1969. (Ypk) (STTA), STT:n toimintakertomus vuodelta 1968. (STTA).

¹¹²⁸ STT:n hallituksen kokous 21.1.1966. (STTA).

nen ”pikavisiittikirjeenvaihtaja” lähetettiin Tanskasta seuraamaan Kreikan val-lankaappausyritystä.¹¹²⁹

Pohjoismaisten uutistoimistojen uusi yhteispohjoismainen Yhdysvaltain-kirjeenvaihtaja aloitti 1969 New Yorkissa. Norjalaisen uutistoimiston toimittaja muutti kuitenkin jo syyskuussa Washingtoniin. STT:n toimintakertomuksessa vuodelta 1969 todettiin, että ”omien kirjeenvaihtajien osuus aineistossa on noussut”.¹¹³⁰

Seuraava kirjeenvaihtajaverkon laajennus tai paremminkin uudelleen el-vytys tehtiin pohjoismaisella uutistoimistorintamalla 1973, jolloin Uuden Suo-men entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Jaakko Kaurinkoski nimitettiin yhteis-pohjoismaiseksi kirjeenvaihtajaksi Pekingiin. STT:n toimintakertomuksen mu-kaan ”Kaurinkosken työ saavutti suosiota kaikissa Pohjoismaissa”. Muut yhe-teispohjoismaiset kirjeenvaihtajat vuonna 1973 olivat Stig Fredriksson (TT) Moskovassa, Mogens Bryde (RB) Brysselissä ja Hans Kristoffersen (NTB) Wa-shingtonissa. Kaurinkoski jatkoi työtään Pekingissä vuoden 1977 kesäkuu-hun.¹¹³¹

Muut paitsi Tanska tyytyväisiä Moskovaan

Vuonna 1969 tietotoimistojen yhteinen Moskovan-kirjeenvaihtaja vaihtui. Uu-deksi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi valittiin ruotsalainen toimittaja Sture Stiern-löf. Björkegren oli kesken Moskovan-kauden nimitetty TT:n ulkomaanosaston päälliköksi.¹¹³²

Pohjoismaisten uutistoimistojen toimitusjohtajat olivat kokouksessaan to-denneet, että ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja ”oli pystynyt hankki-maan kiinnostavia erikoisuutisia, joita muista lähteistä ei ollut saatavissa” ja ”koska Moskovan merkitys eräänä kansainvälisen toiminnan keskuspaikoista ei suinkaan ole vähenemässä, päätettiin suositaa, että Björkegrenille etsittäisiin seuraaja”¹¹³³. Samassa toimitusjohtajien kokouksessa STT:n toimitusjohtajalle annettiin tehtäväksi käydä neuvotteluja TASSin kanssa Moskovan-kirjeen-vaihtajan Moskovassa maksamien paikallisten kulujen alentamiseksi.¹¹³⁴

Björkegren oli valitellut muutamien pohjoismaisten Moskovan-suurlähettiläiden nuivasta suhtautumisesta hänen työhönsä ja tämän takia jo-kainen toimisto päätti laatia omille Moskovan-suurlähettiläilleen hyvissä ajoin esittelyn uudesta yhteisestä Moskovan-kirjeenvaihtajastaan.¹¹³⁵ Ennen kuin uut-ta kirjeenvaihtajaa oli ehditty valita TASS ehti ilmoittaa omana kantanaan, että pohjoismaisten uutistoimistojen kannattaisi jatkaa kirjeenvaihtajuuttaan Mos-kovassa.¹¹³⁶ Koska Stiernlöfin venäjän kielen taito ei riittänyt työkieleksi, kir-jeenvaihtajan käytössä olevan sihteerin piti muun muassa aina matkustaa kir-

¹¹²⁹ Killinen 1974, 162, STT:n toimintakertomus vuodelta 1967. (STTA).

¹¹³⁰ STT:n toimintakertomus vuodelta 1968. (STTA).

¹¹³¹ STT:n toimintakertomus vuodelta 1973, 1974. (STTA).

¹¹³² STT:n toimintakertomus vuodelta 1968. (STTA).

¹¹³³ STT:n johtokunnan kokouksen pöytäkirja 26.3.1968. (STTA).

¹¹³⁴ STT:n johtokunnan kokouksen pöytäkirja 22.4.1968. (STTA).

¹¹³⁵ Ulkomaantoimittajakokous Tukholmassa 17.9.1968. (STTA).

¹¹³⁶ Johtajakokous Tukholma 1968. (STTA).

jeenvaihtajan mukana tulkkina. Tämän takia Moskovan-kirjeenvaihtajan matkustusbudjettia laajennettiin ja sihteerin palkkaa nostettiin.¹¹³⁷

Stiernlöfin kirjeenvaihtajuuden alku sai pohjoismaisten toimistojen johtajilta kiitosta. Etenkin kirjeenvaihtajan tekemä Muurmanskin ja myöhemmin myös Leningradin artikkelisarjaa kehuttiin. Uutistoimistojen johtajat toivoivat enemmän matkajuttuja, etenkin Kiinan raja-alueilta. Toisaalta samaan hengen-
vetoon he totesivat, että niitä voi olla käytännössä vaikea toteuttaa. Myös artikkelisarjaa naisten asemasta Neuvostoliitossa toivottiin. Edelleen Tanskan uutistoimiston RB:n edustaja erottautui joukosta sanomalla, ettei tanskalainen lehdistö juuri ollut kiinnostunut Moskovan-kirjeenvaihtajan tuotoksista. Tanskalaiset olivat jo aiemmin ehdottaneet, että suomalaiset ja ruotsalaiset osallistuisivat muita suuremmilla osuuksilla Moskovan-kirjeenvaihtajuuden kustannuksiin.¹¹³⁸

Stiernlöf puolestaan ehdotti vuoden 1970 alussa, että voisi jakaa toimistonsa yhdessä norjalaisen lehtikirjeenvaihtajan kanssa.¹¹³⁹ Uutistoimistojohtajien kokouksessa jatkettiin myöhemmin ajatusta siten, että voitaisiin perustaa yhteinen Moskovan-toimisto useiden pohjoismaisten lehtikirjeenvaihtajien kanssa. Yhteistyökumppaneiksi nimettiin norjalainen Aftenposten, tanskalainen Berlingske Tidende ja ruotsalainen Svenska Dagbladet. Ruotsin edustaja kuitenkin epäili yhteistyön toimivuutta.¹¹⁴⁰

Ruotsalaisten varovaisuuden taustalla olivat varmasti aikaisemmat kokemukset, joista muun muassa mediahistorioitsija Lars-Åke Engblom on kirjoittanut. Ennen toista maailmansotaa Ruotsin radio käytti usein apunaan lehtien ulkomaankirjeenvaihtajia. Sotien jälkeen radio sai säännöllisiä raportteja Lontoosta ja Pariisista sekä harvemmin Berliinistä ja New Yorkista. Syynä lehtikirjeenvaihtajien käyttöön oli rahapula: Radiolla ei itsellään ollut varoja omien toimistojen perustamiseen.

Lehtikirjeenvaihtajien käyttö ei kuitenkaan ollut aivan ongelmatonta. Esimerkiksi Dagens Nyheterin päätoimittaja Herbert Tingsten totesi, että radio ei saisi hyötyä lehtikirjeenvaihtajien työstä. Lehtikirjeenvaihtajat saattoivat joutua myös lojaliteettiongelmiin etenkin suurten uutistapahtumien yhteydessä. Tällöin radio vaati suora lähetyksiä ja vei siten kirjeenvaihtajien muuta työaikaa. Systeemiin etsittiin ongelmien takia muutosta, mutta se vei aikaa.

Lopulta Ruotsin radiossa päädyttiin siihen, että tarvittiin oma ulkomaankirjeenvaihtajaorganisaatio. Syksyllä 1957 asiasta puhuttiin ensimmäisen kerran. Vuonna 1958 Ruotsissa tehtiin päätös ensimmäisen radiokirjeenvaihtajan lähettämisestä Bonniin. Vuoteen 1963 mennessä Ruotsin radiolla oli jo kuusi omaa ulkomaankirjeenvaihtajaa: Bonnissa, Lontoossa, Pariisissa, Roomassa, New Yorkissa ja Washingtonissa.¹¹⁴¹

¹¹³⁷ Johtajakokous Kööpenhamina 24.11.1969. (STTA).

¹¹³⁸ Ulkomaantoimittajakokous 29.6.1969; Johtajakokous Kööpenhaminassa 11.12.1967, Kööpenhaminassa 21.3.1969 ja Helsingissä 23.–24.3.1970. (STTA).

¹¹³⁹ Ulkomaantoimittajakokous Helsingissä 23.–24.3.1970. (STTA).

¹¹⁴⁰ Johtajakokous Oslo 25.4.1970. (STTA).

¹¹⁴¹ Engblom 1998, 96–98.

Pohjoismaisten kirjeenvaihtajien tuotanto

STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajien tuotannosta ei ole säilynyt alkuperäisiä ruotsinkielisiä juttuja 1960-luvulta. Systemaattinen juttujen mikrofilmaus alkoi vasta vuonna 1973.¹¹⁴² Uudessa Suomessa ja Kansan Uutisissa julkaistiin STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan juttuja pääasiassa omien kirjeenvaihtajien loma- tai työmatkustusaikoina. Esittelen seuraavaksi joitakin näytteitä Suomessa julkaistuista STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan jutuista. Suluissa on mainittu jutun todennäköinen tekijä. Toisin kuin yleensä ulkomaankirjeenvaihtajien jutuissa, uutistoimistokirjeenvaihtajat eivät omilla nimillään esiintyneet, vaan tilalla oli neutraali ”STT:n kirjeenvaihtajalta” -maininta.

Uutistoimistojen ruotsalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat seurasivat suomalaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia tarkemmin neuvostoyhteiskunnan uusia ilmiöitä. Tästä uutisjournalismin lajista voisi käyttää nimitystä ”ensimmäistä kertaa Neuvostoliitossa”. Esimerkiksi 1966 Hans Björkegrenin¹¹⁴³ tekemässä jutussa nostettiin esille ”ensimmäinen länsimaalaistyylinen ajanvietelehti”. Sen nimi oli pelkistetysti RT ja kirjaimet tarkoittivat radiota ja televisiota.¹¹⁴⁴

Myös toisinajatteliijoista tehtiin aktiivisesti uutisjuttuja. Kaikilla ruotsalaisilla uutistoimistokirjeenvaihtajilla oli yhteyksiä toisinajattelijoihin.¹¹⁴⁵ Vaikka ruotsalaisten kirjeenvaihtajien jutuissa lähteet olivat usein nimeltä mainittuina, he joutuivat myös aika ajoin käyttämään peiteilmauksia:

”Asioista tavallisesti hyvin perillä olevat moskovalaislähteet - -”¹¹⁴⁶

”Tavallisesti asioista perillä olevat tarkkailijat - -”¹¹⁴⁷

Björkegren oli hyvin tuottelias ja hän kirjoitti juttuja monipuolisesti. Seuraavassa esimerkkejä otsikkoaiheista, jotka julkaistiin Kansan Uutisissa elokuussa 1966. Otsikoinnit on tehty KU:n toimituksessa. Selvästi kriittiset jutut on lihavoitu. *Matkailu lisääntynyt valtavasti N-liitossa* (3.8.), *Maatalouden hinnat vaipaiksi N-liitossa* (7.8.), *Kultalöytöjä NL:ssa, uusien esiintymien painopiste yllättäen etelässä ja lounaassa* (9.8.), *Laserin avulla suora Tv-torni Moskovaan, maailman korkein ei kallistu* (9.8.), *Strategiset ohjuskoneet vartioivat NL:n rajoja* (10.8.), *Neuvostoliittolainen haavoittui Pohjois-Vietnamissa* (13.8.), *Länsi-Saksa Itämeren alueen rauhan uhkana* (13.8.), *Hyppäsi 2 km korkealta – katkaisi toisen jalan* (14.8.) ja *Syntyvyys laskee Neuvostoliitossa* (14.8.).

STT:ssa tehtiin vain harvoin selvityksiä eri ulkomaankirjeenvaihtajien juttutuotannosta. Seuraavat tiedot ovat peräisin 1960–1970-lukujen vaihteesta.

STT julkaisi Moskovan-kirjeenvaihtaja Stiernlöfiltä 15–25 juttua kuukaudessa. Tarkasteluajankohtana olivat loka- ja marraskuu 1969 sekä tammikuu 1970. Samana aikana Brysselin-kirjeenvaihtajalta julkaistiin 22–29 juttua ja

¹¹⁴² Kemppainen, Olli 13.4.2002. (Kirje)

¹¹⁴³ Tässä tapauksessa jutun kirjoittajan nimi kerrotaan poikkeuksellisesti jutun ingressissä.

¹¹⁴⁴ KU 6.8.1966, 2 *Upea pop-lehti N-liitossa menee kuumille kivoille* (3, y).

¹¹⁴⁵ Ks. tarkemmin sivu 367.

¹¹⁴⁶ KU 1.8.1966, 8 *Moskovassa kumotaan lännen lehtien huhut* (2, y). (Björkegren)

¹¹⁴⁷ KU 2.8.1966, es *Neuvostoliiton korkein neuvosto koolle tänään, talousuudistuksen edistys etualalla*. (Björkegren)

Washingtonin-kirjeenvaihtajalta 18–26 juttua kuukaudessa. Suurin osa Stiernlöfin jutuista perustui neuvostolehdistössä, Pravdassa tai Izvestijassa, julkaistuihin tietoihin. Niiden aiheet olivat voittopuolisesti kansainväliseen politiikkaan liittyviä. Silmiinpistäviä poikkeuksia olivat 13.10.1969 ja 11.12.1969 julkaistut jutut Neuvostoliiton huumetilanteesta. Kevyempiä juttuja olivat moottoripyöräily Neuvostoliitossa (6.10.1969) ja Jaroslavlhin hunaja (7.10.1969).¹¹⁴⁸

STT:n toimitusjohtajan Carl-Fredrik Sandelinin mukaan STT:n asiakaslehtien ei tarvinnut vielä vuonna 1974 ilmoittaa STT-uutisensa alkuperää. Toisin oli esimerkiksi Ruotsissa, jossa TT:n uutinen oli aina lehdissä signeerattava uutistoimiston nimiin.¹¹⁴⁹ Suurimmat suomalaiset päivälehdet eivät yleensä signeeranneet STT:n kotimaan uutisia, mutta esimerkiksi monet STT:n yhteispohjoismaisten ulkomaankirjeenvaihtajien jutut oli kyllä jo 1960-luvulla signeerattu tyyliin ”Moskova (STT:n kirjeenvaihtajalta)”.

STT:n ulkomaan uutiset jakautuivat lähteiden perusteella vuonna 1970 seuraavasti¹¹⁵⁰:

STT:n ulkomaan uutisten lähteet 1970:

Reuter 53,2 %
 AFP 23,1 %
 STT:n kirjeenvaihtajilta 6,0 %
 TASS 4,6 %
 TT 4,6 %
 RB 2,2 %
 NTB 2,1 %
 Dpa 3,3 %
 Muut 1 %

TASSin merkitys jäi vähäiseksi

STT:n työvaliokunta antoi lopulta 1961 toimitusjohtaja Killiselle luvan TASSin palvelun kokeilemiseen. Se muistutti kuitenkin, että ”mihinkään materiaalin edelleen toimittamista koskeviin tai poliittisiin ehtoihin ei suostuta”. Neuvostoliittolaisten tarjouksen houkuttelevuutta varmaan lisäsi se, että ”uutispalvelu” oli täysin maksutonta.¹¹⁵¹ Näin alun perin vuonna 1929 solmittu sopimus TASSin kanssa uusittiin vasta nelisenkymmentä vuotta myöhemmin.¹¹⁵²

STT solmi TASSin kanssa uuden sopimuksen huhtikuussa 1965, jonka mukaan STT sai käyttöönsä TASSin englanninkielisen uutispalvelun. STT välitti palvelua edelleen muille pohjoismaisille uutistoimistoille. Englanninkielisen TASSin lisäksi STT sai käyttöönsä Helsingin TASSin suomenkielisen palvelun.

¹¹⁴⁸ Kullervo Killisen muistio 28.1.1969: FNB’s erfarenheter. (Ypk) (STTA).

¹¹⁴⁹ Sandelin, Carl-Fredrik: *Talous, tekniikka ja uutisten määrä STT:n keskeisimmät ongelmat*. Suomen Lehdistö 4/1974, 2.

¹¹⁵⁰ STT:n johtokunnan kokouksen pöytäkirja 30.3.1971, liite 4 STT:n ulkomaan uutisten jakautuminen 1970. (STTA).

¹¹⁵¹ STT:n työvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 8.5.1961. (STTA).

¹¹⁵² Rantanen 1987, 89.

Vastaavasti STT antoi omat suomenkieliset uutisensa TASSin Helsingin toimistolle. Suomen Lehdistössä julkaistujen STT:n yhtiökokoustietojen mukaan ”uusi järjestely on nopeuttanut Neuvostoliitosta saatavaa uutispalvelua sekä tehnyt mahdolliseksi Suomea erityisesti kiinnostavien uutisten tilaamisen sieltä”.¹¹⁵³

Ensimmäiset kokemukset TASSin uutispalvelusta olivat huonot. Sitä ei juurikaan pohjoismaisissa uutistoimistoissa käytetty, koska TASSin jutuista puuttuivat sekä uutiskärjet, tarpeelliset taustoitukset sekä tarkat uutislähteet. Uutiset tulivat lisäksi usein liian myöhään. Monet Neuvostoliiton ”teknisinä edistysaskelina” pidetyt uutiset osoittautuivat yliampuviksi. Esimerkiksi Neuvostoliitossa ”keksitty” puolisynteettinen penisiliini oli tunnettu pohjoismaissa jo useita vuosia. Pohjoismaisten uutistoimistojen johtajat kritisoivat etenkin TASSin tiede-, teollisuus- ja talousuutisointia. Myönteisiäkin puolia TASSin palvelussa kuitenkin nähtiin. Avaruustutkimusta oli selostettu hyvin ja myös pohjoismaita koskevat tapahtumat Neuvostoliitossa TASS oli hoitanut kunnolla. TASSin uutiset, ”joissa oli käsitelty pohjoismaisia asioita, olivat saaneet näyttävän julkisuuden pohjoismaisessa lehdistössä”. Baltian maiden uutisista ei oltu kiinnostuneita kuin Suomessa. Suomen päivälehdistö janosi muita pohjoismaita enemmän tietoja myös Leningradin alueelta.¹¹⁵⁴

Kun Ruotsin tietotoimiston johtaja Jan-Otto Modig oli käynyt Moskovassa vuodenvaihteessa 1962–63 neuvottelemassa TASSin kanssa uutisvälityksen parantamiseksi oli vastaanotto ollut varsin tyly:

”Käydessään Tass’in toimistossa johtaja Modig tiedusteli toimiston johtajalta Dimitri Goriunovilta, eikö toimiston kauttaaltaan myönteisesti säilytettyyn uutisvalikoimaan voitaisi sisällyttää myös tietoja vähemmän myönteisistä tapahtumista, jollaisia varmaankin esiintyy myös Neuvostoliitossa. Pääjohtaja Goriunov loi kyselijään tarkkaavan katseen ja vastasi: ’Neuvotelkaamme vierailunne jatko-ohjelmasta.’”¹¹⁵⁵

Carl-Fredrik Sandelin kertoi haastattelussa, että myöhemmin TASSin väki kuitenkin myös kuunteli pohjoismaisten toimistojen antamaan palautetta ja yritti muuttaa hivenen toimintatapojaan.

”Otimme aina esille, otetaan esimerkiksi, että Brežnev on puhunut ja Tassilta tulee koko puhe, puolentoistatunnin puhe printillä, englanninkielisenä, alusta alkaen ja kai sen tärkein pointti tulee lopussa ja ennen kuin Tassi oli ehtinyt sen lähettää, niin kansainväliset uutistoimistot tai meidän oma kirjeenvaihtajamme oli jo ottanut totta kai tärkeimmät asiat esille ja työntänyt sen ja se meni meiltä sitten Reuters/STT:n nimissä. **Toimittakaa vähän toisella tavalla. Sitten ne todella oppi tästä, alkoivat myöskin kirjoittaa ingressejä, leadejä voidakseen kilpailla paremmin.**”¹¹⁵⁶

Sandelinin mielestä TASSin aineiston käytön suurin ongelma oli nimenomaan suurissa tekstimassoissa. Hän kertoi myös, että TASSin väen kanssa pystyi puhumaan suoraan asioista, nöyristelemättä.

¹¹⁵³ STT:n yhtiökokous. Suomen Lehdistö 4/1966, 59.

¹¹⁵⁴ Pohjoismainen uutistoimistojen johtajakokous Oslolla 27.9.1965. (STTA)

¹¹⁵⁵ Neuvostolaisia käsityksiä lehdistön tehtävistä. Suomen Lehdistö 1/1963, 3.

¹¹⁵⁶ Sandelinin haastattelu 15.5.2002

Tassia käytettiin loppujen lopuksi aika vähän ja sillä oli tällainen propagandistinen luonne?

”Sehän se tietysti oli, mutta hyvin paljon se, että se aineisto oli niin valtava, vaikea käsitellä. Kyllähän jokainen tietää, että jos haluaa piilottaa jotakin maalle negatiivista johonkin. Konstihan oli poimia aina esiin, se oli hyvin tärkeää, mitä ulkomailla. Välillä he puhuivat ulkomaillekin, yleensä se oli kotimaan kulutusta varten. Se oli siis, **suhteet TASSiin olivat kiinnostavia siinä mielessä, mitä enemmän sanottiin suoraan niin sitä paremmin suhtauduttiin. Minähän olen aina väittänyt näin, että riippumatta Venäjästä tai Neuvostoliitosta, niin ne olivat realisteja. Pitivät enemmän meistä, jotka sanoivat suoraan. Mitä mieltä me olimme Neuvostoliitosta, heidän politiikasta ja näin, kuin ne jotka täällä Suomessa yrittivät aina pokata ja mielistellä ja se on aivan totta. Tämän olen kuullut myös heidän diplomaateiltaan täällä.**”

TASSilla epäiltiin olevan läheiset yhteydet Neuvostoliiton tiedustelupalveluun. Sotilas- ja diplomaattikoulutuksen saanut Killinen kertoi muistelmakirjassaan TASSin Helsingin toimiston päälliköstä Jeršovista seuraavaan tapaan:

”Tämä pitkä ja uljasryhtinen mies puhui sujuvasti ruotsia. Tarpeen vaatiessa hän lasketeli englantia ja saksaakin, vaikka ei aina ollut niitä osaavinaan. Hänen itsevarma ja joskus ylimielinenkin käytöksensä osoitti hänen asemansa Neuvostoliiton tiedustelupalvelussa. Suurlähetystössä ei ollut ketään, jota hän olisi kohdannut vertaisenaan.”¹¹⁵⁷

TASSin uutispalvelu muuttui maksulliseksi vuonna 1976.¹¹⁵⁸

STT:n ja Yleisradion kiistat

”Kun radion uutistoimitus noin vuosi sitten aloitti toimintansa, ja sinne otettiin toimittajia, uskoivat monet heistä tulleen STT:n palvelukseen,”

kertoi STT:n toimituspäällikkö Martti Rahunen vuonna 1966 Suomen Lehdissä. Radiouutisia oli STT:sta luettu jo melkein radiotoiminnan alusta lähtien. Radion johto halusi välttää radiouutisten valintaan sisältyvästä poliittisesta vastuusta ja antoi uutistuotannon puolueettoman uutistoimiston tehtäväksi. Rahunen myönsi, että STT olisi voinut hoitaa uutiset paremminkin, mutta rahan puute oli ollut siihen esteenä. 1960-luvun alussa STT:ssa oli palkattuna vain yksi radiouutistoimittaja, jonka tehtävänä oli hoitaa sekä ruotsin- että suomenkieliset uutislähetykset. Kun Yleisradio vuonna 1965 aloitti oman uutistoimintansa, radion hallintoneuvosto päätti, että STT hoitaa neljät uutiset päivässä. Yleisradion uutistoimitus teki vuonna 1966 päivittäin yhteensä 11 omaa uutislähetystä, STT:n osuus oli neljä uutislähetystä.¹¹⁵⁹

Pääjohtaja Eino S. Revon tarkoituksena oli alun perin ollut lähettää radiosta uutisia kerran tunnissa. Hallintoneuvosto oli kuitenkin vastustanut aietta.¹¹⁶⁰ Yleisradiossa oli pyrkimystä myös lopettaa kokonaan STT:n uutislähetykset radioaalloilta. STT:n sisäisessä muistiossa toimitusjohtaja Kullervo Killinen to-

¹¹⁵⁷ Killinen 1974, 72–73.

¹¹⁵⁸ STT:n toimintakertomus 1976. (STTA).

¹¹⁵⁹ Rahunen, Martti: *STT:n vaiheista ja toiminnasta*. Suomen Lehdistö 1966, s. 197. Yleisradion uutislähetykset olivat suomeksi ja ruotsiksi aamukuuden ja puolenyön välillä sekä STT:n uutiset kello 8, 12.30, 19 ja 22. Uutisia täydensivät ajankohtaisohjelmat, kuten keskipäivän Päivätarjotin, iltaututisten jälkeinen Päivän Peili sekä myöhäis uutisia täydentävä Ajankohtainen studio. (Salokangas 1996, 180).

¹¹⁶⁰ Repo 1975, 221.

tesi, että jos Yleisradio ottaisi haltuunsa kokonaan radiouutiset, se ”tietäisi Suomessa sovelletun liki neljänkymmenen vuoden aikana radiokuuntelijoille tutuksi tulleen ja riippumattoman STT:n katoamista radiokuuntelijoiden uutisohjelmista sekä uutisten valinnan siirtymisen eduskunnan valitseman poliittisen hallintoneuvoston alaisen Yleisradion ajankohtaiselle toimitukselle”.¹¹⁶¹

Ongelma laajeni poliittiseksi. Rantasen sanoin: ”Parlamentaarisen mallin kannattajat pitivät yksityistä omistusta syynä puolueellisiin uutisiin, yksityisen omistuksen kannattajat taas parlamentaarista hallintotapaa esteenä puolueettomalle uutisvälitykselle”¹¹⁶². Lopulta päädyttiin edellä kuvattuun kompromissiin, jossa STT:n radiouutiset säilyivät Yleisradion uutisten rinnalla.¹¹⁶³

---

¹¹⁶¹ Rantanen 1987, 129–130; Salokangas 1996, 181.

¹¹⁶² Rantanen 1987, 131. Ks. laajemmin konfliktista Salokangas 1996, 181–183.

¹¹⁶³ Ks. lisää aiheesta Salokangas 1996, 70–73, 181–183.

8 TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYKSEN VARJOSSA (1968–74)

8.1 Omapäinen Kiuru, piikikäs Valkonen, salaperäinen Lindström ja lyhytaikainen Pelkonen

Naiskirjeenvaihtajana Moskovassa

Kansan Uutisten Sisko Kiuru¹¹⁶⁴ aloitti työnsä Moskovassa 1967. Kiurun työnaloytus julkaistiin perinteiseen tapaan näyttävästi Kansan Uutisten etusivun yläosassa.¹¹⁶⁵ Kiuru oli ensimmäinen suomalainen naiskirjeenvaihtaja Moskovassa, kun mukaan ei lueta Oili Tannisen merkittävää avustajan työtä. Neuvostoviranomaiset eivät heti löytäneet Kiurulle sopivaa tulkkia.¹¹⁶⁶ Kauppila ja Nojonen eivät tulkkia olleet tarvinneet. Kiuru on itse kirjoittanut alku-taipaleesta seuraavasti:

”Aluksi minullekin olisi tulkista ollut apua, mutta NKP:n kaadereista ei löytynyt sopivaa naishenkilöä eikä avustajakseni toki voinut miestä määrätä! Myöhemmin isännät ehkä katuivat hyväuskoisuuttaan, mutta silloin osasin jo kylliksi venäjää, eikä avustajasta muutenkaan olisi ollut maksajan havittelemaa hyötyä, koska olin jo mennyt Moskovassa naimisiin NKP:hen kuulumattoman juutalaissukuisen tiedemiehen kanssa ja näkymää sille päin oli riittävästi.”¹¹⁶⁷

Kiurun mukaan kieliongelma oli aluksi todellinen vaikka hän oli ollut Moskovan puoluekoulussa puolitoista vuotta. Kansan Uutisten uusi Moskovan-

---

¹¹⁶⁴ Suojelupoliisin arvion mukaan Kiuru lukeutui puolueen uudistusmieliseen ryhmään ja häntä pidettiin älykkäänä ja energisenä toimittajana. (Suopon raportti 17.4.1967. Kiurun mappi. (SUPOA.)

¹¹⁶⁵ KU 7.7.1967, es. *KU Moskovassa*. Kiurun valinnasta oli päätetty SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 18.2.1967. (KANA.)

¹¹⁶⁶ NKP:n sihteeristön pöytäkirjassa 5.7.1967 on merkintä Sisko Kiurun akkreditoimiseksi Moskovaan KU:n kirjeenvaihtajaksi ja samalla myös maininta sihteeritulkkin palkkaamiseksi. Tämä ei kuitenkaan siis koskaan käytännössä toteutunut. (Tšernous–Rautkallio 1992, 149.)

¹¹⁶⁷ Kiuru 1997, 45.

kirjeenvaihtaja tunsii olevansa uutispimennossa. Hän kertoi haastattelussa, että tietoa oli huomattavasti vaikeampi saada kuin Suomessa.

”Ensi alkuun oli vaikeaa sekin, että en osannut venäjää niin hirveän hyvin, kun sinne menin. Eihän siellä ollut mitään paikkaa mistä olisi voinut asioita kysyä. Saattoi näiltä NKP:n tyypeiltä kysyä ja oli oma lehdistökeskus ja lehdistötoimisto, mutta sieltä sai vastauksen jos sai. Tiedotustilaisuuksia oli yleensä aiheesta, jotka ei ketään kiinnostaneet. Jos tiesi mitä kysyä, niin voi kysyä. Siinäkin mielessä luotettiin siihen, että amerikkalaiset kysyvät ja me kuullaan mitä niille vastataan. KU:n kirjeenvaihtaja ei koskaan ollut niin hyvin perillä maailmantapahtumista että olisi voinut, kuten esimerkiksi joku jenkkien uutistoimistoihmistä tai Uusi Suomi, joka oli AP:n kanssa samassa talossa, kerros välissä vaan, printit lukemassa. Tiesivät heti mitä lännessä on sanottu ja mitä pitää tivata.”¹¹⁶⁸

Kiuru ei ollut Moskovassa ainoa ulkomainen naiskirjeenvaihtaja, mutta koska hän oli kiinnostunut politiikasta, aiheutti se etenkin neuvostoliittolaisille päänsäivaa. Näin Kiuru kertoi haastattelussa naiskirjeenvaihtajan kohtelusta 1960- ja 70-lukujen taitteessa Moskovassa:

”Siitähän oli pelkästään hyötyä. Ovet aukesi itsestään, jos halusi jotain kysyä, pääsi aina ensimmäisenä esille, etupenkkiin istumaan. Muut kirjeenvaihtajat suhtautuivat kauhean mukavasti. Olin itse tekemisissä ranskalaisen, jugoslaviaalaisten, tšekkien, romanialaisten ja muutaman puolalaisenkin kanssa. - - Mutta venäläisille se oli kauhea järkytys. Ei siis se, että nainen oli toimittajana, siellähän oli paljon naistoimittajia, mutta se, että nainen on kiinnostunut politiikasta, se oli jotain hirveän hämmästyttävää.”

Ongelma tuli ilmi esimerkiksi Postikortti Moskovasta -palstalla marraskuussa 1967.

”Ei pitäisi nuolaista ennen kuin tipahtaa. Ei varsinkaan tehdä uutta mekkoa Kremlin vallankumousjuhlallisuuksien suurta vastaanottoa varten, vaikka kollegat kertoisivat, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja on aina kutsuttu marraskuun 7. päivän vastaanotolle.”¹¹⁶⁹

Kiurua ei siis kutsuttu ensimmäisenä vuotena lainkaan vallankumousjuhlallisuuksiin. Puhelinhaastattelussa Kiuru kertoi, että vuosi 1967 oli vielä Kansan Uutisten Moskovon-kirjeenvaihtajan kannalta ”helppoa aikaa”.¹¹⁷⁰ Siksi

¹¹⁶⁸ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

¹¹⁶⁹ KU 12.11.1967, 6. *Postikortti Moskovasta*. (2, y).

¹¹⁷⁰ SKP:n arvostus oli Moskovassa vuodesta 1965 lähtien selvästi noussut. Hruštšov oli tottunut hoitamaan asioita suoraan Kekkosen kanssa, mutta hänen syrjäyttämisenä jälkeen neuvostojohto, etenkin Brežnev, Suslov ja Ponomarev ottivat vastaan ensin SKP:n valtuuskunnan ja vasta sitten keskustelivat Kekkosen kanssa. Näin tapahtui esimerkiksi helmikuussa 1965. Juhani Suomi (1994, 276) mukaan ”Kekkonen oli koko presidenttikautensa ajan pyrkinyt estämään kommunisteja saamasta idänsuhteissa ensisijaisen hoitajan asemaa. - - Hrushtshevin aikana Kekkonen oli tässä pyrkimyksessään onnistunut jopa niin hyvin, että Hrushtshev oli suhtautunut suomalaiskommunisteihin avoimen väheksyvästi ja korostanut näille useasti Kekkosen merkitystä. Nyt tilanne näytti muuttuneen”. (Ks. myös Suomi 1994, 335–336, 338, 499.) Myöhemmin, 1970-luvun alussa NKP:n ja SKP:n läheinen yhteistyö oli edelleen entistä suurempi ongelma Kekkoselle. Juhani Suomi (1998, 688) kirjoittaa: ”Kekkonen kantoi edelleen huolta SKP:n perimmäisistä tavoitteista. Hänen saamansa informaatio kertoi näet Suslovin ja muiden NKP:n keskuskomitean edustajien kannustaneen suomalaista veljespuoluetta vallankumoukselliseen liikehdintään. - - Monet merkit viittasivat siihen, että vallansiirtoa haviteltiin nimenomaan taloudellista tietä: saattamalla Suomen talouselämä organisoituilla levottomuuksilla ja laajamittaisella lakkoliikehdinnällä umpikujaan”. (Ks. myös Suomi 1998, 503). SKP:n arvostus nousuun oli varmasti

hän epäilee, että kutsumattomuus johtui neuvostobyrokratian ongelmista eikä siihen liittynyt mitään sen suurempaa dramatiikkaa. Hän oli uusi kirjeenvaihtaja eikä kutsu koskaan löytänyt häntä. Vuodesta 1968 alkaen Kiuru kutsuttiin säännöllisesti vallankumouksen juhlatilaisuuteen Kremliin, vaikka Kansan Uutisten ja neuvostoviranomaisten välit olivat jo selvästi kireämmät. Kiuru kutsuttiin säännöllisesti myös Suomen itsenäisyyden juhlavastaanotolle Moskovassa, jossa hän muistaa kerran (todennäköisesti 1967) haastatelleensa yhdessä muiden suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien kanssa Brežneviä. Juhlatilaisuudessa olivat olleet läsnä Brežnevin lisäksi myös Kosygin ja Podgornyi. ”Nojonen sanoi, että mennään ja sano sinä vaan, että herra pääsihteeri”, Kiuru muisteli puhelinhaastattelussa suomalaisten kirjeenvaihtajien yhteistyötä.¹¹⁷¹

Entä saiko Kiuru alun perin mitään ohjeita kotimaasta lähtiessään tai matkan varrella? Haastattelussa hän kertoi, että etenkin SKP:n valtuuskuntia vieraili jatkuvasti Moskovassa ja tätä kautta tuli palautetta.¹¹⁷² Kauppila kertoi haastattelussa samasta asiasta seuraavaan tapaan:

”Siellähän juoksi yhtenäen suomalaisia. Se oli oikea maanvaiva tulivat ja lähtivät aamu-yöllä ja vaativat usein kaverikseen ryyppäämään ja kaikkea semmoista, joka oli ihan painajainen.”¹¹⁷³

STT:n Hovinheimo tuurasi syksyn 1968 Moskovassa

Vuoden 1968 syksyllä pohjoismaisten uutistoimistojen Moskovan-kirjeenvaihtaja Hans Björkegreniä tuurasi STT:n kulttuuritoimittaja Lisa Hovinheimo.¹¹⁷⁴ Hovinheimo kertoi Reijo Nikkilän haastattelussa, että Moskovaan haettiin 1968 vaihteeksi suomalaista väliaikaista yhteispohjoismaista kirjeenvaihtajaa. Hovinheimon valinnan ratkaisi venäjän kielen taito ja kielitaidosta oli myös apua esimerkiksi omien venäläiskontaktien hankinnassa. Seuraavat sitaattit ovat Nikkilän haastattelusta.

”Jo mennessäni osasin kyllä venäjää. Sen takia minut sinne varmaan lähetettiin. Ei siksi, että olisin ollut kulttuuritoimittaja vaan siksi, että olin harrastanut venäjää. - - Ja usein muuten ihmettelin, että kaikki kirjeenvaihtajat eivät suinkaan pitäneet sitä välttämättömänä tätä kielitaitoa. Monet käyttivät englantia, monet käyttivät tulkkeja ja tulivat sitten kuitenkin toimeen. Minusta venäjän kielen taito Moskovassa ja Venäjällä muutenkin toimittajan työssä on kyllä välttämättömyys.”

”Usein naureskelin, että monet ulkomaalaiset olivat tekemisissä, varsin monet suomalaiset olivat tekemisissä vaan keskenänsä ja ulkomaalaiset keskenänsä. - -

Minulla oli jo aika paljon tuttuja venäläisiä, joita sitten johdattelin sieltä miliisiin ohi tällaisen tarkastuspisteen ohi jos he tulivat kylään. Sekin oli silloin aikamoinen operaatio, mutta pidin tärkeänä, että tutustuin venäläisiin.”

---

vaikuttanut myös se, että SKDL oli vuonna 1966 päässyt hallitukseen 18 vuoden poissaolon jälkeen. (Suomi 1996, 545.)

¹¹⁷¹ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹¹⁷² Kiurun haastattelu 18.11.1999. Ks. myös Valkonen 1998, 49.

¹¹⁷³ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

¹¹⁷⁴ Hovinheimon puhelinhaastattelu 4.4.2002.

Hovinheimon kulttuuritoimittajan tausta näkyi hänen työssään. Hän keskittyi aluksi kulttuurijuttuihin, mutta oppi vähitellen kirjoittamaan myös ”huippupolitiikasta”. Parasta palautetta Hovinheimo sai kuitenkin ajattomista ihmisläheisistä feature-aiheista, jotka olivat ”sopivan neutraaleja” myös suomalaiselle yleisölle.

” - - kun suomalainen kertoi Moskovassa kaikille Pohjoismaille uutistoimiston välityksellä asioita niin siinä täytyi jo olla sellasia näkökohtia, jotka noin yleisesti ihmisiä kiinnostaa. Koska nyt esimerkiksi Norja oli NATO-maa ja Suomi oli ihan erikoisasemassa Neuvostoliitossa, niin täytyi kehitellä semmosia asioita, jotka oli yleisesti kiinnostavia. Monta kertaa muuten kuulin, että jutut meni hyvin koko Pohjoismaihin, koko Skandinaviaan. Ja se tarkoitti, että ne oli ihmisiä kiinnostavia asioita, mutta ne eivät tavallisesti olleet sellaista huippupolitiikkaa, koska se kuitenkin tuli isojen uutistoimistojen välityksellä.”

Hovinheimo kertoi Nikkilän haastattelussa esimerkin hyvin levinneestä feature-jutusta.

”Yksi mieleenpainuvimpia juttuja oli varmasti, ja eniten levinneitä myöskin uutistoimistusten välityksellä sitten Pohjoismaissa, oli semmoinen juttu, joka kosketteli suomalaista saunaa tai saunaa yleensä. Siellä Moskovassa eräässä yliopistossa väitteli Kafarov-niminen tiedemies saunan fysiologisesta vaikutuksesta. Minä kirjoitin jutun, ja se levisi hyvin laajalle. Ja se oli tavallaan sellainen osoitus, että se sauna aiheena oli sellainen, joka yhdisti meitä suomalaisia ja venäläisiä ja tietysti sauna tunnetaan Pohjoismaissa muutenkin.”

Postikortteja Moskovasta, eduskunta tähtäimessä

KU:n Sisko Kiuru ja hänen seuraajansa Veli Pelkonen erottuivat muista suomalaisista Moskovaan-kirjeenvaihtajista poikkeuksellisen runsailla Suomi-jutuillaan. Sisällönerittelyni mukaan sekä Kiuru että Pelkonen olivat ainoat, jotka tekivät suhteellisesti laskien eniten Neuvostoliiton ja Suomen suhteisiin liittyviä juttuja.

Kiuru oli ennen Moskovaan lähtöään ollut eduskuntavaaliehdokkaana ja saanut ihan mukavasti ääniäkin. Haastattelussa hän kertoi ensimmäisen kerran, että esimerkiksi kerran kahdessa viikossa ilmestyneen Postikortteja Moskovasta -palstan tarkoituksena oli ensi sijassa pitää nimi tuttuna lukijoille seuraavia vaaleja ajatellen.

”Se oli mun oma idea, siinä oli kyllä takana tämmöinen (syvä huokaus) tämmöinen siinänsä hyvin itsekäs ajatus eikä mikään yleisön palveleminen. Mähän olin 66 vaaleissa ehdokkaana ja sitten mä Moskovaan lähtiessäni - en suinkaan aikonut mennä siellä naimisiin - vaan olla siellä vaan vähän aikaan ja palata takaisin. Aloin kirjoittaa postikortteja, jotta äänestäjät ja lukijat eivät unohda. Ainoa keino, millä tiesi, että ainakin KU:n lukijat luki niitä, koska sentyyppistä tarinaa oli niin vähän saatavissa. Sitten kun olin päättänyt mennä naimisiin, ja olin päättänyt saman tien sen, että en suomalaisessa politiikassa yritäkään tehdä uraa, sitten mä yritin lopettaa sen, mutta se ei enää onnistunutkaan. Toimitus sanoi, että ei.”¹¹⁷⁵

Arjen kuvauksista oli koko ajan kysyntää niin Kansan Uutisissa kuin Uudessa Suomessakin. Petäjaniemi oli kaikille Moskovaan lähtijöille teroittanut varovaisuuden lisäksi arjen kuvauksia. Neuvostoarjen kuvaaminen oli kuitenkin

¹¹⁷⁵ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

yksi vaikeimmista aiheista, koska se hyvin nopeasti vei kirjeenvaihtajan yhteiskunnan epäkohtien äärelle. Syksyllä 1967 Kiuru sai ensimmäisen kerran postikortistaan moitteita. Haastattelussa hän kertoi seuraavasti:

”Vanhana eduskuntatoimittajana kun ensimmäisen kerran olin korkeimmassa neuvostossa, missä äänestettiin kättä nostamalla, kun minä sitten kerroin, kun olin tottunut kertomaan, miten Suomessa painetaan nappia satoja kertoja eikä mitään muutoksia tapahdu, niin musta oli hauska kertoa että Kosyginkin niin ja niin monta sataa kertaa nosti kättä. Tää oli sitten kamalan loukkaavaa. Joku kansainvälisen osaston työntekijöistä kävi kertomassa, että ei noin loukkaavasti saa kirjoittaa.”

Palaute tuli tällä tavalla?

”Joskus suusanallisesti, en saanut koskaan kirjallista palautetta, enkä muista että mua olisi koskaan kutsuttu puhuteltavaksi.”¹¹⁷⁶

Tšekkoslovakian miehitys ja Kiurun päiväkirja

Neuvostoliiton miehitettyä Tšekkoslovakian elokuussa 1968 tilanne oli monin tavoin hankala Suomelle¹¹⁷⁷, mutta etenkin SKP:lle ja siten myös Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle. Toisin kuin Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä NKP oli tällä kertaa tiedottanut asiasta etukäteen SKP:ta. Ville Pessin saaman kirjeen mukaan Tšekkoslovakiassa ”on käynnissä suuri ajojahti kommunisteja vastaan, vastavallankumoukselliset voimat ovat järjestäytyneet” ja ”esiintyy sosialismin vastaista tunnelmaa” ja ”olemme katsoneet tärkeäksi täyttää Tshekkoslovakian ystävain pyynnön ja tulla avuksi Tshekkoslovakian puolustamisessa”.¹¹⁷⁸

Samassa kokouksessa tuotiin kuitenkin esille, kuinka ”television ja radion kautta saadut tiedot ovat ristiriidassa nyt saadun informaation kanssa, josta ei ensinnäkään käy selville se, kuka tai ketkä ovat esittäneet pyynnön avun saannista Tshekkoslovakialle ja uutisissa saaduissa tiedoissa korostetaan nimenomaan sitä, että Neuvostoliitto ja neljä muuta Varsovan liiton maata ovat kutsumatta ja vastoin Tshekkoslovakian ja kansan tahtoa lähettäneet joukkonsa Tshekkoslovakiaan”. Kokouksen loppu tulemana oli, että ”on tarkkana harkittava mitä tästä asiasta sanotaan, ettei annettaisi harkitsemattomia lausuntoja. Tärkeätä on nyt saada mahdollisimman hyvät ja monipuoliset informaatiot myös lehdistölle, ettei tulisi vain lännen tietotoimistojen kautta väritettyjä uutisia”.

Kansan Uutisten ongelmana oli, että Moskovan-kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru oli kesäloman vietossa Suomessa, kun Tšekkoslovakian miehitys tapahtui 21.8.¹¹⁷⁹ Kiuru ennätti tehdä ensimmäisen juttunsa Moskovassa vasta 25.8., es *Moskovassa lähestytty kompromissia, Dubcek ja Cernik mukana neuvotteluissa*. Kiuru kertoi haastattelussa, että:

¹¹⁷⁶ Kiurun saamasta palautteesta ks. tarkemmin seuraava jakso.

¹¹⁷⁷ Pääministeri Mauno Koivisto rauhoitteli julkista sanaa kutsumalla toimittajia Valtioneuvoston juhlahuoneistoon. Hän tähdensi mielten hillintää. Koiviston mielestä esimerkiksi radio suorastaan provosoi kansalaisia mielenosoituksiin. (Suomi 1996, 116.)

¹¹⁷⁸ SKP:n kk:n ptk. 21.8.1968. (KANA.)

¹¹⁷⁹ Ensimmäisessä Kansan Uutisten jutussa puhutaan jo otsikossa miehityksestä. KU 22.8.1968, es *Uusi käänne Tshekkoslovakiassa, Varsovan liiton joukot miehittivät maan*. (8, y, lehden pääjuttu).

"Läksin viikkoa ennen miehitystä Prahasta ja olin kaksi päivää DDR:ssä ja tulin kotiin ja pesin isäni pyykin ja läksin maalle. Mä olin maalla, kun miehitys tapahtui. Mä olin sitä mieltä siellä maalla, ettei mun olis pitänyt lähteekään, yritin Simpuralle sanoa, ei, koetta-kaa nyt ymmärtää, että se on teille parempi, etten mä ole siellä, siitä tulee vain lisää han-kaluuksia, mutta Simpura oli taas sitten sen verran lehtimies, että tykkäs, että kyllä oma kirjeenvaihtaja pitäisi tämmöisessä vaiheessa, ja sitten mä läksin, että siitä johtuu se vii-ve." ¹¹⁸⁰

Kiuru oli ollut Prahassa vain viikkoa ennen miehitystä. Hän kertoi puhelinhaastattelussa, että hän oli halunnut viettää osan kesälomastaan tutkimalla mitä Tšekkoslovakian "ihmiskasvoinen sosialismi" oikein käytännössä oli.

"Koko kesä oli ollut jännittynyttä. Lomalla kun olin, niin köröttelin junalla Prahaan. Asi-oihin puuttumisesta oli puhuttu kaiken aikaan kesän mittaan, mutta en ajatellut tätä vä-liintuloa. Ihmiskasvoinen sosialismi sopi siihen, mitä SKP:ssä oli vuodesta 65 ajateltu."

Kiuru tapasi Prahassa paikallisia lehtimiehiä, muun muassa Rude Pravon vara-päätoimittajan, joilta hän sai ensi käden tietoja tilanteesta. Kiuru muistelee, että kaikki olivat olleet Prahassa vielä optimistisia. Hän lähti Tšekkoslovakiasta 14.8. ja meni tuttavansa luokse Dresdeniin, Itä-Saksaan ennen Suomeen paluu-taan. Samaan aikaan Kiurun kanssa Prahassa oli ollut "tutkimusretkellä" myös SKP:n valtuuskunta, muun muassa Hertta Kuusinen. Kiuru ei koskaan kirjoit-tanut lehteensä riviäkään Prahan kokemuksistaan, mutta selvästikin niillä oli vaikutusta hänen myöhempiin Tšekkoslovakia-kirjoittamiseensa. Paikan päällä käyneenä hän osasi epäili neuvostoviranomaisten propagandistisia väitteitä. ¹¹⁸¹

Ensimmäisessä jutussaan Kiuru varoi ottamasta neuvostomieliä omaan piikkiinsä. Hän käyttää sitaattimerkkejä korostaakseen, että näkemykset olivat neuvosto-osapuolen. Neuvosto-ohjeista huolimatta hän käytti nimitystä miehitys.

"Tshekkoslovakialaisten vastarintatoimenpiteitä sanotaan tiedotteessa 'tuhutöiksi' ja sa-laisten radioasemien lähetyksiä 'vihamielisiksi' ja 'valheellisiksi' - - **Neuvostoliitto ko-rostaa** tiedotteessa edelleen, **ettei Tshekkoslovakian miehitys ole miehitystä, vaan luokkaveljien apua Tshekkoslovakian suvereenisuuden säilyttämiseksi**. Samalla luvaa-taan, että miehitysjoukot poistuvat, kun tehtävä on suoritettu."

Kiuru kirjoitti koko Moskovassa olonsa ajan päiväkirjaa, muttei antanut sitä tämän tutkimuksen käyttöön. ¹¹⁸² Hän on kuitenkin julkaissut päiväkirjastaan

¹¹⁸⁰ Kansan Uutiset jarrutti Tšekkoslovakian miehitystä koskevaa kirjoittelua, etenkin yleisönosastollaan. Päätoimittaja Simpura kertoi 11.9.1968 SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa, että "Olemme lähettäneet tällaisia kirjoituksia, joita emme ole julkaisseet, jo noin 40 kappaletta ja tulossa on lisää 30 kpl. Pitäisi päättää mitä niiden kanssa menetellään. Niiden julkaiseminen on sekä teknillisesti mahdotonta että poliittisesti epätarkoituksenmukaista".

¹¹⁸¹ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹¹⁸² Myös monet muut haastateltavat antoivat vain kitsaasti henkilökohtaista materiaaliaan tutkimuskäyttöön. He vetosivat siihen, ettei heillä ollut säilynyt mitään Moskovankirjeenvaihtajiin liittyneitä papereita tai että ne "olivat liian sekaisin". Etenkin tämä koski Helsingin Sanomien toimittajia ja esimiehiä. On luonnollista, että esimerkiksi päiväkirjat pitivät sisällään hyvin henkilökohtaisia ja arkoja tunnustuksia, joita ei haluta julkisiksi. Voi olla, että näiden ja muiden "piiloon jääneiden" lähteiden valossa etenkin tämän tutkimuksen arimmat aiheet olisivat saaneet vielä hivenen lisäväriä ja syvyyttä.

esimerkiksi muutamia Tšekkoslovakian miehitykseen liittyviä otteita. Niiden mukaan ilmapiiri alkoi Moskovassa kiristyä jo huhtikuussa. Päiväkirjaotteista käy myös ilmi miten Kiuru käytännössä yritti tulkita Neuvostoliiton propagandistisia viestejä, apuna oli muun muassa Tšekkoslovakian uutistoimiston kirjeenvaihtaja. Ensimmäiset vihjeet miehityksestä Kiuru kirjasi heinäkuun alussa 1968.¹¹⁸³

"1.4.1968 - Viime yönä julkistettiin NKP:n keskuskomitean ulkopoliittis-ideologinen päätös. Pahimmat odotukset ovat täyttyneet. T-slovakiaan kova linja. Näyttää alkavan uus-stalinistinen kylmä kausi, hyökkäys intelligenstejä vastaan... Ihmiset alkavat taas pelätä."

"4.5.1968 - Koko Tšekkoslovakian johto Moskovaan."

"5.5.1968 - Tapaamista sanottiin vain 'avoimeksi ja toverilliseksi'. Länsi povaa välikriikkaa. En osaa uskoa, se tuntuu liian karmealta, kun T:n demokratisointi olisi niin tärkeää esim SKP:n kannalta."

"27.6.1968 - Korkeimman Neuvoston istunnossa Gromyko ilmoitti torjuntaohjusjärjestelmiä koskevista neuvotteluista. T-slovakian uutistoimiston kirjeenvaihtaja sanoi, että tärkein kohta puheessa koski heitä: Neuvostoliitto ei salli yhdenkään renkaan irrottamista sosialistisesta leiristä!!!!"

"3.7.1968 - Kadarin virallisen vierailun vastaanotolla. Puhutaan T:n miehityksestä, mutta kukaan ei suostu uskomaan. Brezhnev jyrisee niitä vastaan, jotka yrittävät 'kansallisten muotojen' kyltin alla horjuttaa sosialismin perusteita. NL ei voi olla välinpitämätön muiden sosialististen maiden kohtalon suhteen! Mitähän se tarkoittaa? (sic!) Kirjoitusten tulkitseminen käy aina vain vaikeammaksi, kun ei tahdo mistään saada kunnon informaatiota. **Viikko sitten Musakka (NKP:n Suomen osastolta) sanoi, että he haluaisivat 'keskustella' kanssani toverillisesti. Ovat kuulemma saaneet paljon kirjeitä, joissa moititaan kirjoituksiani. 'Loukkaan' kuulemma neuvostokansaa... Tuntuu kovasti samanlaiselta kuin SKP:n opposition haukku.**"

"15.7.1968 - Kukaan ei tunnu tietävän Varsovan huippukokouksen kulusta. Kirjoittelu jyrkkää. Huhutaan interventiota."

"30.7.1968 - Aamun ensimmäinen tieto huippukokouksesta NL:n ja T-slovakian rajalla 'avomielinen ja toverillinen', mikä tietää huonoa. Pravda julkisti (prahalaisen) Auto Pragan 98 työntekijän kirjeen, jossa toivotetaan neuvostojoukot tervetulleeksi!"

"4.8.1968 - (Varsovan viitosten ja T-slovakian huippukokouksen) **Bratislavan julkilausuma on pitkä ja pyöreä ja täpötäynnä fraaseja. Otin juttuuni positiivisimmat. Toivon hartaasti, etten ole liian sinisilmäinen.**"

"21.8.1968 - T-slovakia miehitetään! Tilanne sekava. Neuvostojohdon mielipidejakaumasta liikkeellä mitä huikkeimpia huhuja. T-slovakian johtoa neuvottelemassa Moskovassa."

"25.8.1968 - Taas Moskovassa. Hyvästi kesäloma ja hyvästi kaikki sinisilmäisyys NL:n politiikan suhteen."

Kiurun päiväkirjateksteistä selviää myös hyvin, miten Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan työtä ohjattiin sekä Suomesta että Moskovasta käsin. Oletettavasti samankaltaista kohtelua joutuivat kokemaan myös monet muut KU:n kirjeenvaihtajat. Etenkin NKP:n keskuskomitean Suomen osaston työntekijät olivat ahkerasti antamassa palautetta, varoituksia ja uhkauksia.¹¹⁸⁴ Kiuru uhattiin esimerkiksi lähettää takaisin Suomeen. Uhkaukset olivat sen verran tehokkaita, että Kiuru jätti joitakin juttuja kokonaan kirjoittamatta. Myös päiväkirjan täyttäminen päättyi ja hän jätti sen varmuuden vuoksi Suomeen samoin kuin seitsensivuisen analyysinsä Tšekkoslovakian miehityksestä.¹¹⁸⁵

¹¹⁸³ Kiuru 1997, 46–49.

¹¹⁸⁴ Valkosen (1998, 25) mukaan NKP:n keskuskomitean päämajassa tehtiin kommunististen kirjeenvaihtajien tapaamisista muistiinpanot ja ne talletettiin kirjeenvaihtajien kansioihin NKP:n arkistoon. "Muistiinpanot ovat siellä myös kuin takuina, joihin KGB:n ja NKP:n perillisillä on pääsy tarvittaessa."

¹¹⁸⁵ Kiuru 1997, 49.

"29.8.1968 - Moskova on alkanut arvostella kommunistipuolueita, jotka eivät hyväksyneet miehitystä. **NKP-läiset taas luvanneet 'keskustella' kanssani jutuistani.**"

"31.8.1968 - **Helsinki kehottaa minua jatkuvasti 'varovaisuuteen'. Minä kun olen jo niin varovainen, että hävettää.**"

"9.9.1968 - Mietiskelyäni T-slovakian tapahtumia Moskovan näkökulmasta kirjoitin 7-sivuisen analyysin eli Muutamia ajatuksia Tšhekkoslovakian kriisin vaiheilta. Täytynee säilyttää varmassa paikassa ja viedä Suomeen heti tilaisuuden tullen. Moskovassa tuntuu selvästi kasvava painostus SKP:n johtoa kohtaan ja vähemmistön tukeminen. Monissa suomalaisissa asioissa lehdistön lähteenä Päivän Sanomat ei KU."

"20.9.1968 - Kuulin, että puolihumalainen Musakko oli kaksi ja puoli viikkoa sitten sanonut minun olevan kuten koko KUKin 'ei niistä tiedä 'tyyppejä. Järjestän kuulema (sic) skandaaleja (!) ja provokaatioitakin. **Ovat minuun hyvin tyytymättömiä ja 'ellei muuta kirjoitustyyliään, saa lähteä'.**"

"11.10.1968 - **Kuulin Helsingistä, että Ville Pessi oli teettänyt SKP:n sihteeristössä päätöksen, että KU:lle aletaan etsiä uutta kirjeenvaihtajaa... Minut valittu yhdeksi maali-
tauluksi.**"

"15.3.1969 - **Veljet venäläiset valittavat jatkuvasti työstäni. Esimerkiksi nuristiin siitä, että olin puhunut Kiinan vastaisista mielenosoituksista kun piti puhua Maon klikin vastaisista mielenosoituksista.**"

"14.4.1969 - SKP:n kokouksen jälkeen pelottaa, että monet ovat K-talon yläkerrassakin liian sinisilmäisiä! Työpaikkani säilyy ainakin vuoden. **Sain taas ankarat ohjeet olla varovainen. Siksi jätin tänäänkin pari juttua tekemättä.**"

"4.7.1969 - **kuulin, että NKP on päättänyt erottaa minut joka tapauksessa ja asia otetaan puheeksi heti (äitiys)lomani jälkeen.** Ellei asia olisi vakava, tuntuisi huvittavalta, että avioliittoni lisää epäsuosiotani. Suomalaiset saavat ehkä pitkitettyä siirtoa, mutta ensi kesä on ääriraja."

"29.9.1969 - Soitin lentokentältä Smirnoville keskuskomiteaan. Hän toivotti tervetulleeksi takaisin Moskovaan! En jatka tätä kirjaa, jätän sen varmuuden vuoksi Suomeen."

Uuden Suomen Martti Valkonen aloitti Moskovassa 1969. Valkonen kertoi Nikkilän haastattelussa, että:

"Vuonna 1968 etsittiin lehdessä uutta kirjeenvaihtajaa ja minä ilmoittauduin. Paikkaani ei ollut kovin paljon tunkua silloin. Minun mielestäni se oli mielenkiintoinen paikka ja itse asiassa ajattelin, että se avaisi helpommin tien muihinkin kirjeenvaihtajapaikkoihin."¹¹⁸⁶

Haastattelupätkästä käy ilmi kaksi keskeistä asiaa, jotka voi yleistää koskemaan melkeinpä kaikkia ei-kommunistisia Moskovan-kirjeenvaihtajia. Ensinnäkin Moskovan-kirjeenvaihtajan paikasta ei useinkaan tarvinnut kilpailla, vapaaehtoisia lähtijöitä oli aina vähän, ja toiseksi kirjeenvaihtajat näkivät Moskovan yleensä ponnahduslautana muihin, paljon halutumpiin kirjeenvaihtajaposteihin.

Kiuru ja Valkonen ystäväystyivät keskenään niin kuin suomalaisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli ollut aina ennenkin tapana. Journalistisesti Kiuru ja Valkonen kulkivat kuitenkin erilaisia polkuja. Kiurun ja Valkosen kanssa samoihin aikoihin Moskovassa työskenteli myös Yleisradion Juhani Lindström.

Valkonen kertoo kirjassaan, että hän pyrki vuonna 1969 käyttämään jutuissaan Tšhekkoslovakian miehityksestä esimerkiksi muotoa "Tšhekkoslovakian miehitys, jota Neuvostoliitto haluaa kutsua normalisoinniksi".¹¹⁸⁷

Teen seuraavaksi yhteenvetoa Yleisradion-kirjeenvaihtajaverkoston toiminnasta Tšhekkoslovakian miehityksessä. Uuden Suomen ja STT:n osalta en

¹¹⁸⁶ Valkosen haastattelu. (RNA.)

¹¹⁸⁷ Valkonen 1998, 54.

käy tämän tarkemmin läpi Tšekkoslovakian miehityksen uutisointia, koska vaarassa on, että aihe paisuu liiaksi tämän tutkimuksen tarpeisiin. Ylen ja Kansan Utisten Tšekkoslovakian-miehityksen uutisointi oli sitä paitsi Moskovan-kirjeenvaihtajien kannalta mielenkiintoisinta antia.

Tšekkoslovakian miehitys ja Yleisradio

Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajaverkko joutui ensimmäiseen todelliseen testiinsä elokuun 21. 1968. Ruotsin radiolla oli ollut sama tilanne Suezin ja Unkarin kriiseissä 1956. Tšekkoslovakian miehityksen takia Ylessä lähetettiin ylimääräisiä uutislähetystyksiä puolen tunnin välein.¹¹⁸⁸ Yleisradion kotitoimituksessa työskennelleet toimittajat käyttivät alusta lähtien miehitys-nimitystä.

Moskovan-kirjeenvaihtajien osuus Tšekkoslovakian miehityksessä oli jäänyt varsin vähäiseksi. Syynä oli neuvostoliittolaisten tiedonpanttaus. Nojosen ensimmäinen radiojuttu kuultiin 21.8.1968:

”Täällä Moskova. Kello 6.30 Suomen aikaa lopetti Neuvostoliiton virallinen uutistoimisto TASS koko yön kestäneen täydellisen vaikenemisensa ja ilmoitti saaneensa valtuudet ilmoitukseen, jonka mukaan Tshekkoslovakian puolue ja valtioelimet ovat kääntyneet Neuvostoliiton puoleen ja **pyytäneet veljellisen avun antamiseen Tshekkoslovakialle mukaan lukien myöskin aseellisen avun**. Avunpyynnön syyksi TASS ilmoittaa **vastavallankumouksen vaaran**, joka Tshekkoslovakiassa on muodostunut maassa olevien **vastavallankumouksellisten voimien tehdessä liiton ulkomailla olevien sosialismille vihamielisten voimien kanssa**. Näin aiheutuva vaara ei koske vain Tshekkoslovakiaa vaan se uhkaa myös Euroopan rauhaa, sanotaan TASS:in tiedonannossa. Päätös joukkojen siirtämiseksi Tshekkoslovakiaan ei ole yksin neuvostohallituksen, vaan myöskin Bulgarian, Unkarin, Itä-Saksan ja Puolan hallitukset ovat yhtyneet tähän päätökseen, joka vastaa näiden maiden aikaisempia periaatepäätöksiä sosialismin puolustamisesta, huomauteaan TASS:in tiedonannossa. Joukot tulevat olemaan maassa niin kauan kuin maan lailliset elimet pitävät niiden läsnäoloa tarpeellisenä, huomautetaan TASS:in tiedonannossa lopuksi. Tilanteen poikkeuksellisuutta Moskovassa osoittaa se, että kaikki Moskovan tärkeimmät aamulehdet eivät ole vielä tähän mennessä ilmestyneet.”¹¹⁸⁹

Rivien väliin kirjoittamiseksi lienee luokiteltavassa Nojosen uutisjutun lauseet: ”lopetti Neuvostoliiton virallinen uutistoimisto TASS koko yön kestäneen täydellisen vaikenemisensa” ja ”Tilanteen poikkeuksellisuutta Moskovassa osoittaa se, että kaikki Moskovan tärkeimmät aamulehdet eivät ole vielä tähän mennessä ilmestyneet”. Nämä lauseet voidaan tulkita siten, että kirjeenvaihtaja halusi välittää salailun ja epävarmuuden tunnelmia.

Myöhemmin samana päivänä antamassaan raportissaan Nojonen kertoi muun muassa, että:

”Täällä Moskova. Kun Neuvostoliiton vaikutusvaltaisin sanomalehti Pravda ilmestyi tänään puolen päivän aikaan, kuusi tuntia myöhästyneenä oli **neuvostojoukkojen Tshekkoslovakiaan siirtymisen tiedonannon ohella - - Neuvostoliitto puuttui Tshekkoslovakian tapahtumiin - - Tapahtuma ei ole suunnattu ketään toista maata vastaan - - kenenkään ei sallita katkaisevan ainoatakaan rengasta sosialistisessa valtioyhteydessä - - Neuvostoliiton ulkoministeriön virkailijan ilmoituksen mukaan mitään tiedonantoa ei ulkoministeriön taholta ole Moskovassa toimiville kirjeenvaihtajille odotettavissa, sen si-**

¹¹⁸⁸ Salokangas 1996, 186; Repo 1975, 224.

¹¹⁸⁹ Yle 21.8.1968 *Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968* (1'40''), Rark2-kanta, ark-3907-7.

jaan Moskovan radio on alkanut välittää lausuntoja, joilla korostetaan, että toimenpiteet ovat saaneet Neuvostoliitossa kansalaisten hyväksymisen.”¹¹⁹⁰

Nojosen (ja Pravdan) käyttämät ilmaukset, kuten ”neuvostojoukkojen siirtymiset” ja ”Neuvostoliiton puuttumiset Tshekkoslovakian tapahtumiin” olivat selvästi lievemmat kuin kotitoimituksessa käyttämä ”miehitys”.

Seuraavan kerran Aarre Nojonen oli äänessä 23.8. Aiheena oli Tshekkoslovakian presidentin Ludvig Svobodan saapuminen Moskovaan.

”- - Tuhansittain moskovalaisia oli lentokentällä ja lentokentältä Kremlin johtavan tien varrella tervehtimässä Tshekkoslovakian presidenttiä, jota tervehdittiin silminnähtävän iloisesti. Presidentti Svoboda saapui Kremlin osapuilleen 15.30 Suomen aikaan ja kun hän aamulla ennen lähtöään ilmoitti aikomukseksensa palata tänä iltana Prahaan, ei neuvotteluille ja keskusteluille jää kovinkaan pitkää aikaa. Joka tapauksessa on selvää, että Svobodan tulo merkitsee sitä, että ratkaisevat hetket **Tshekkoslovakian kysymyksessä** ovat käsillä.”¹¹⁹¹

Pääjohtaja Repo muistelee, että Nojosen saamat tiedot Moskovassa olivat kiusallisen niukkoja.

”Soitin Moskovaan Nojoselle ja sanoin, että ellei hän saa enemmän tietoja Moskovan näkökannoista, syntyy riski, että annamme toispuoleisen kuvan. Muualta maailmasta tulvii tietoja. Nojonen hyvin ymmärsi sen ja väitti, että hän antaa kaikki tiedot mitä saa. Käskin hänen hankkia enemmän, mikä tuskin lohdutti epätoivoista Nojosta. Yleensä hän tiedottamisessaan onnistui paremmin kuin muut länsimaisen kirjeenvaihtajat Moskovassa. Hänellä näet oli erinomaiset tietokanavat. Nyt hän oli suunnilleen samassa asemassa kuin toisetkin.”¹¹⁹²

Ralf Friberg välitti diplomaattipostitse Suomen Moskovan-suurlähetystön kautta Nojoselle seuraavanlaisen nuhtelun sävyisen viestin:

”**Pyydän mikäli mahdollista suurempaa keskittymistä Neuvostoliiton sisäisen tilanteen selostamiseen** ja siihen nyt vaikuttaviin tekijöihin. Repo painottaa, että tämä seuraaminen tietysti edellyttää nojautumista tietoon eikä spekulatioon. Yksityiskohtaisista havainnoista kiitollinen yleensäkin, nyt esimerkiksi aluksi Pravdan maininnat Dubcekista jääneet sinulta pois. Toimitukset painostavat jatkuvaa elävää raportointia mahdollisuuksien rajoissa, joita emme Helsingissä täsmällisesti tunne. Lähetämme luonnollisesti kaiken aineistosi ulos riippumatta tästä arvostelusta.”¹¹⁹³

Prahasta sen sijaan oli uutisia tullut jopa niin hyvin, että Prahan avustajasta Lieko Zachovalovástä tuli eräänlainen kansallissankari. Pääjohtaja Repokin kehui tuoreeltaan Zachovalován työtä, mutta hän totesi myös, että ”asennoituminen kysymyksiin oli kuitenkin selvästi miehittäjien vastainen ja ilmeisesti hän oli Tshekkoslovakian kansan tunteiden tulkki”.¹¹⁹⁴

Lieko Zachovalová (os. Leino) oli muuttanut Prahaan 1948 ja avioitunut. Hän oli aluksi kommunistisen Vapaan Sanan avustajana ja myöhemmin Prahan

¹¹⁹⁰ Yle 21.8.1968 *Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968, reaktiot eri puolilla maailmaa* (16'00"), Rark2-kanta, ark-3903-9.

¹¹⁹¹ Yle 23.8.1968 *Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968* (17'40"), Rark2-kanta, ark-3912-5.

¹¹⁹² Repo 1975, 225.

¹¹⁹³ Friberg Nojoselle (ei päiväystä, kuitenkin elokuussa 1968). Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹¹⁹⁴ Salokangas 1996, 187.

radion palveluksessa. Zachovalová kertoi muistelmateoksessaan Prahan radion kokemuksistaan muun muassa seuraavasti:

”Kaikki paperit, joista tekstiä luettiin lähetyksnauhalle, saivat häneltä (sensorilta) pienen pyöreän punaisen leiman, jokainen liuska erikseen. - - Jotkin uutiset ja kommentit oli merkitty pakollisiksi. Niiden kohdalla sensori valvoi valppaana, että käänös oli tehty sanasta sanaan. Muutoin saatoimme toimia oman harkintamme mukaan.”¹¹⁹⁵

Zachovalovásta tuli Yleisradion avustaja 1966. Hän sai kerran kahdessa viikossa antaa viidentoista minuutin verran juttuja. Osa oli radion tilaamista aiheista, osa hänen itsensä ideoimia.¹¹⁹⁶ Zachovalováltä pyydettiin muun muassa ajankohtaisia poliittisia vitsejä.¹¹⁹⁷ Tšekkoslovakian virallisen poliittisen linjan muutokset eivät Yleisradion uutis- ja ajankohtaistoimituksissa herättäneet kiinnostusta. Esimerkiksi tammikuussa 1967 yksikään Zachovalován antamasta kolmesta uutisjutusta ei yltänyt lähetyksiin asti.¹¹⁹⁸ Kesällä 1967 Yleisradio lisäksi lakkautti säännölliset puhelinlinjansa Tšekkoslovakiaan.¹¹⁹⁹

Elokuun 21. 1968 Zachovalován ääni tuli tutuksi kaikille radion kuuntelijoille. Hän luki ensimmäisen juttunsa Jarmo Jääskeläiselle Puolaan, koska Helsingistä ei ollut saatu yhteyttä Prahaan.¹²⁰⁰ Seuraavana päivänä saatiin yhteys Helsingistä Prahaan. Yhteys oli saatu kiertoteitse sveitsiläisen puhelinkeskuksen kautta. Halukkaita soittajia oli niin paljon, että sveitsiläiset joutuivat rajaamaan puhelut kahteen minuuttiin. Heti ensimmäisessä jutussaan Zachovalová joutui ylittämään aikarajan ja sveitsiläinen keskus pyrki keskeyttämään puhelun. Hän kirosi englanniksi ja väen väkisin luki juttunsa loppuun asti. Hän kirjoittaa muistelmissaan, että:

”Yleisradio ajoi ulos kaiken karvoineen ja hampaineen. Epäolennainen riitelyni taisi nousta sanomani edelle tai ainakin sen kanssa samalle tasolle, ja sellainen muistetaan.”¹²⁰¹

Hänen kuuluisin Prahan miehitys -juttunsa alkoi seuraavasti:

”Tšekkoslovakia on jatkuvasti vapaa maa, jolla on kaikki perustuslailliset elimensä tallella - presidentti, parlamentti, hallitus, kommunistisen puolueen keskuskomitea ja laillisesti valittu puoluekokous koolla. Ne ovat kyllä kaikki saaneet kärsiä kovia kolauksia, mutta ne eivät ole lakanneet olemasta, toimimasta ja vaatimasta miehityksen lopettamista. Mikään niistä ei ole kutsunut miehitysjoukkoja maahan. Tämä on traaginen väärinkäsitys, harha-askel, poliittinen vikapisto - sitä voidaan nimittää miksi hyvänsä.”¹²⁰²

Elokuun 30.1968 Yleisradion toimittaja Erkki Karjalainen oli päässyt Länsi-Saksasta Prahaan ja meni heti haastattelemaan Zachovalováa hänen kotinsa kattoterassilla. Zachovalová kirjoittaa muistelmissaan:

¹¹⁹⁵ Zachovalová 1998, 162–163.

¹¹⁹⁶ Zachovalová 1998, 248.

¹¹⁹⁷ Zachovalová 1998, 252.

¹¹⁹⁸ Zachovalová 1998, 254

¹¹⁹⁹ Zachovalová 1998, 259

¹²⁰⁰ Zachovalová 1998, 315.

¹²⁰¹ Zachovalová 1998, 320. Zachovalovásta tuli Suomessa julkkis. Hän pääsi muun muassa radiolehti Antennin ja Suomen Kuvalehden kansiin. (emt. 353.)

¹²⁰² Zachovalová 1998, 320.

”Vastapäisen urheilukentän sisääntulotasanteella oli kaksi hyökkäysvaunua asemissa. En muista minne päin tykinpiiput sojottivat, mutta vaunujen ympärillä hyöri useita sotilaita. Meillä oli kookas televisiokamera statiivin nokassa katolla ja suora näköyhteys sotilaisiin. Meitä vähän pelotti: meille päin katsoessaan sotilaat olisivat voineet luulla, että katolla tapahtui jotain vaarallista ja olisivat voineet vaikka ampua meitä. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut.”¹²⁰³

Jo syyskuun alkupuolella Zachovalová joutui noudattamaan neuvostosensoreiden antamia julkaisuohjeita. Hän välitti ne tiedoksi myös Yleisradioon. Seuraavassa ohjeet kokonaisuudessaan, koska niiden avulla voi havainnollisesti nähdä, mitkä asiat olivat neuvostosensoreiden mielestä erityisen kiellettyjä.

- ”1. Älä julkaise mitään, mikä voitaisiin tulkita Varsovan kirjeen allekirjoittajamaiden tai niiden kommunististen puolueiden arvosteluksi; sellaista, mikä voitaisiin tulkita hyökkäykseksi sosialismin perustaa, Tšekkoslovakian kommunistista puoluetta, muita poliittisia puolueita, Kansallisen Rintaman järjestelmää ja asemaa sekä armeijan ja poliisin asemaa vastaan. Tämä pätee myös ulkomailta lainattuihin tietoihin.
2. Älä julkaise tietoja ja artikkeleita, jotka hyökkäävät vieraita sotavoimia vastaan Tšekkoslovakian alueella, kehottavat konflikteihin tai toimintaan niitä vastaan.
3. Älä käytä sanontaa miehittäjä ja miehitys.
4. Älä propagoi puolueettomuusvaatimusta, toimenpiteitä Turvallisuusneuvostossa, ja lähde hallituksen virallisista kannanotoista erityisesti mitä tulee maan jäsenyyteen Varsovan liitossa.
5. Älä julkaise tietoja miehitysvahinkoja koskevista arvioista. Tämä asia on sisäinen, jota valtion hallinnon asianomaiset elimet käsittelevät.
6. Älä julkaise tietoja kuolleista ja haavoittuneista maata miehittäessä, äläkä myöhemmistä välikohtauksista viiden maan sotilaiden kanssa. Näin voi tehdä vain syyttäjänviraston nimenomaisella luvalla.”

Zachovalován Prahan-uutisointia käsiteltiin jälkeinpäin monissa Yleisradion sisäisissä tilaisuuksissa. Palaute oli pääosin myönteinen, jopa ylistävä. Pääjohtaja Repo antoi jälkeinpäin Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajien kokouksessa palautetta seuraavaan tapaan:

”Yleisesti ottaen tehtävänä olisi ollut välittää tapahtuma ja tausta – mitä tapahtui ja miksi – mahdollisimman oikein. Utistointi ei kuitenkaan tässä mielessä täyttänyt tehtävänsä, edelleenkin ei ole oikeata tietoa koko tapahtumaketjusta – toisaalta sitä luultavasti ei ole millään muullakaan Yleisradiolla tai yksityisellä henkilöllä. - - **tieto, jota välitettiin oli tieteellisessä mielessä yksipuolista.** (alleviivaus tekstissä). Oli helpompi saada tietoja länsimaiden kannanotoista ja osista tapahtumia Tshekkoslovakiassa kuin siitä puolesta miksi ne tapahtuivat, ts. mikä oli Neuvostoliiton tarkoitus. Miten Neuvostoliitto itse asennoitui jäi jatkuvasti selvittämättä.”¹²⁰⁴

Zachovalová joutui ”tenttimistilaisuudessa” kertomaan miten hän oli tietonsa hankkinut. Hän kertoi, että päälähteenä oli ollut vapaa radio sekä hänen omat silmänsä ja korvansa. Hän sanoi, ettei ollut kertaakaan käynyt esimerkiksi hotelli Alcronin baarissa, missä ulkomaalaiset tšekkiä taitamattomat kollegat olivat istuskelleet ja odotelleet tietoja.¹²⁰⁵

Muistelmakirjassaan Repo kertoi, että hän oli saanut ”tuttavaltaan” Neuvostoliiton suurlähetystöstä palautetta Tšekkoslovakian miehityksen uutisoinnista. Repo oli puolustautunut neuvostokritiikkiä vastaan sanomalla, että:

¹²⁰³ Zachovalová 1998, 339.

¹²⁰⁴ Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.–24.1.1969. (RSA)

¹²⁰⁵ Zachovalová 1998, 352. Ks. myös Salokangas 1996, 187.

”- - meillä on erinomainen kirjeenvaihtaja Moskovassa, kuten hän hyvin tietää, ja **mitä neuvostoystävällisin**. Kun myös hän oli tietopulassa, täytyy syitä etsiä jostain muualta kuin meistä, toisin sanoen Neuvostoliitosta itsestään ja sen tietojen antamis- ja välitysmenetelmistä. Sen tiedonvälitys oli yleensäkin hidasta ja tässä tapauksessa myös niukkaa. Sanoin olevani pahoillani, jos olimme antaneet tapahtuneesta vajaan ja Neuvostoliitto vahingoittavan kuvan. Siihen ei ollut pyritty.”¹²⁰⁶

Tšekkoslovakian miehitystä eri puolilta maailmaa raportoineet mieskirjeenvaihtajat kokoontuivat epävirallisesti syyskuussa 1968 keskustelemaan ja saunomaan. Uutispäällikkö Friberg kyseli muun muassa sitä, miten Suomen ulkoministeriö oli auttanut toimittajia. Tšekkoslovakiaan Pasilasta lähtenyt toimituspäällikkö Erkki Karjalainen ei juuri kehuja antanut. Kulttuurierot esimerkiksi ruotsalaisiin olivat selvät.

”Suomen Prahan suurlähetystö halvaantui kriisin ajaksi eikä siis voinut mainittavammin olla avuksi. Henkilökunta otti kyllä auliisti vastaan tietoja siitä, mitä Tshekkoslovakiassa oikeastaan tapahtui. Nagran ja kameran lähettämässä oltiin valmiit avustamaan, mutta vain jos ao. taltiointilaitteet eivät sisältäneet kuva- tai äänimateriaalia. Ruotsalaisilla toimittajilla oli huomattavasti enemmän turvaa lähetystöstään. Mm. pääsivät maahan värennetyillä papereilla, ruotsalaisen turistibussin apukuljettajina.”¹²⁰⁷

Suomen ja NL:n suhteissa käänne

Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa oli tapahtunut käänne vuoden 1969 aikana, jolloin presidentti Podgorny oli tehnyt Suomen vierailun. Sanaa puolueettomuus ei enää mainittu lainkaan vierailukommunikeassa ja Neuvostoliitto alkoi painottaa yhä enemmän yya-sopimuksen merkitystä.

Moskovan-suurlähettiläs Björn Alholmin tulkinnan mukaan ”asiantila kuvasti Neuvostoliiton pyrkimystä saada Suomi kytketyksi yhä lähempään yhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa kaikilla keskeisillä vuorovaikutuksen aloilla”. Alholmin mielestä ”Suomi demokraattisine vapauksineen oli hankala esimerkki Neuvostoliiton kannalta katsoen sen naapuruudessa eläville kansandemokratioille”.¹²⁰⁸

Ulkoministeriön Antti Karppinen kertoi haastattelussa, että Brežnevin kaudella suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat entistä tarkemmin miettimään journalisminsa sisältöjä. Karppisen näkemys Brežnevin kauden ”pysähtyneisyydestä” on sen verran mielenkiintoinen, että se ansaitsee tulla esitellyksi tässä yhteydessä.

”Sekä Venäjällä tänään että tietyissä epähistoriallisissa piireissä meillä Suomessa puhutaan pysähtyneisyyden ajasta, niin olemme kaukana siitä. On totta että Neuvostoliiton yhteiskunta sinänsä pysähtyi sen johdosta, että sen ideologisessa kärjessä intellektuaalisuus ja intelligentsija rupesi puuttumaan melkein tyystin. ja tilalle tulivat pölkkypäät niin kuin Venäjän puolella sanotaan, joille intellektuellien näkeminen ja perehtyminen sellaiseen dialogiin jollaista neuvostoälymystö halusi käydä keskuskomitean älymystön kanssa, niin se tyrehtyi siihen, että keskuskomitean puolella älymystöä ei ollut eikä haluttu tietää ja näin kaikki nämä suuret henkiset luonnovarat oli, sen monikansallisuuksien

¹²⁰⁶ Repo 1975, 225–226.

¹²⁰⁷ Länsipuro - Lompola: Epävirallinen pöytäkirja saunakeskusteluista Lemuntiellä 18.9.68 koskien Tshekkoslovakian kriisin opetuksia toimitustemme yleisen kriisivalmiuden kannalta. Fribergin mappi. (YLEAP.)

¹²⁰⁸ Alholm 2001, 123–124. Ks. myös Suomi 1996, 439.

kautta, se ei päässyt toteuttamaan itseään saatikka sitten kehittämään. Että jokaiselle kulle olisi annettu mahdollisuus kukkia, vaan se tyrehtyi siihen ja teki myös meidän suhteemme hankalaksi, kun esimerkiksi haluttiin sitten, että näihin kommunikoihin otattaa kohta siitä, että kirjoitetaan vain hyvää toisistamme niin miten kukin toimitus suhtautui siihen, miten paikallaolevat kirjeenvaihtajat joutuivat uudelleen harkitsemaan mitä kaikkea he tulevat kertomaan maastaan, niin se oli tietysti sellainen uusi ahdinko, jota piti kulkea.”

SKP laati neuvostoartikkeleita

SKP:n johto tiesi pitkään etukäteen neuvostolehtien julkaisemista Suomea koskevista artikkeleista. Artikkelien sisällöistä käytiin neuvotteluja suomalaisten kommunistien kanssa ennen niiden julkaisemista. Osan Pravdan artikkeleista SKP jopa kirjoitti itse.¹²⁰⁹ Toukokuussa 1965 SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa Anna-Liisa Hyvönen totesi kuitenkin, että:

”Kun toveri Beljakov¹²¹⁰ tulee tänne niin juuri siltä pohjalta pitää esittää hyvin kriittinen arvio siitä, että **ei ole tässä vaiheessa oikein, että Pravda kirjoittaa artikkelin neuvottelematta siitä SKP:n johdon kanssa. Luulen, että ensi kertaa tällainen artikkeli tulee tällä tavalla Pravdassa ja että ensi kertaa on myös se, että meidän käsityksemme poikkeavat Pravdan esittämistä.**”¹²¹¹

Salminen muistuttaa että Kansan Uutiset pyrki kaikin tavoin ”Moskovan vyörytyksenkin” aikana säilyttämään korrektit suhteet NKP:hen. Silti NKP rankaisi Kansan Uutisia ”tottelemattomuudesta” ja oppositioasenteesta vielä 1980-luvulla. Kansan Uutisten tilausmääriä Neuvostoliittoon supistettiin koko ajan, ja lehti takavarikoitiin tullissa Venäjälle tai Viroon matkustavilta.¹²¹²

Esimerkiksi Kansan Uutisten hallituksen kokouksessa tammikuussa 1966 todettiin, että ”KU:n levikkiluvussa on nyt 1000 kpl ulkomaille meneviä tilauksia, joita ei ollut vuonna 1957”¹²¹³. Sisko Kiurun arvion mukaan Neuvostoliitto lopetti Kansan Uutisten tukiotot vuoden 1969 jälkeen.¹²¹⁴ Neuvostoliitto lopetti 1960-luvun lopussa myös Sputnik-aikakauslehden painatustyöt SKP:n kirjapainossa. Painatustyöt siirrettiin Uuden Suomen kirjapainoon.¹²¹⁵

¹²⁰⁹ SKP:n kk:n sk. 25.3.1960. (KANA.) Pöytäkirjan mukaan ”Käsiteltiin sanomalehti Pravdan toimituksen toivomusta saada kirjoitus XII edustajakokouksen valmisteluista ja merkityksestä sekä päätettiin antaa toveri Inkeri Lehtisen tehtäväksi mainitun artikkelin kirjoittaminen”. Myös NKP:n keskuskomitean jäsen Otto-Ville Kuusinen osallistui kuolemaansa asti neuvostolehtien Suomi-artikkeleiden toimitustyöhön. (Fjodorov 2001, 51, 146.)

¹²¹⁰ Suurlähettiläs Beljakovin Suomen komennus jäi lopulta lyhyeen. Kekkonen kertoi ulkoministeriön väelle vuonna 1971, että ”Beljakov oli toiminut suurella menestyksellä Keskuskomitean palveluksessa ja siellä aina omaksunut tietynlaisen asennoitumisen länsimaisiin kommunistipuolueisiin ja länsimaitten oloihin, ja kun hän nyt saapui Suomen suurlähettilääksi, hän ei osannut muuttaa asennettaan.” Kekkonen vuosikirja 1971. 12.5.1971. (UKKA.)

¹²¹¹ SKP:n kk:n ptk. 19.5.1965. (KANA.)

¹²¹² Salminen 1996, 102–103.

¹²¹³ 24.1.1966 KU:n hallituksen kokous. (KANA.)

¹²¹⁴ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

¹²¹⁵ 29.8.1967 Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat. (USA/KA.) Pöytäkirjan mukaan ”Neuvostoliiton uutistoimisto APN on tarjonnut SKK:lle yhteistyötä Sputnik nimistä aikakauslehteä ja muita painotöitä mm. Neuvostoliiton matkaopasta koskevassa asiassa.” Faktori P. Taipale kirjoitti SKP:n poliittiselle toimikunnalle kirjeen vuoden 1966

Kansan Uutisilla oli huolta taloudestaan. Lehden kokonaislevikki oli vuosien 1963–68 aikana pudonnut 20,5 prosenttia, kun taas kokonaiskulut vuosikertaa kohden olivat vuosina 1962–67 nousseet 83,1 prosenttia. SKP:n keskuskomitean alaisuudessa toiminut lehdistökomitea ehdotti, että ”lehtiemme omaleimaisuuden ja kilpailukyvyn parantamiseksi tulisi niihin saada jatkuvasti suurta lukijakuntaa kiinnostavia sensaatio- ja erikoisartikkeleita, haastatteluja, reportaaseja sekä asiantuntijakommentteja ajankohtaisista kotimaan ja kansainvälisistä kysymyksistä”.¹²¹⁶

Talouso Ongelmien suhteen Kansan Uutisilla ja Uudella Suomella oli paljon yhteistä. Ne olivat päälevikkialueellaan pääkaupunkiseudulla niin sanottujen kakkoslehtien asemassa kaukana Helsingin Sanomien vanavedessä. Kansan Uutisten hallitus käsitteli huhtikuussa 1964 suuntaviivoja lehden toimitustyölle. Ilmoitusosaston yhteenvedon mukaan etenkin Helsingin Sanomien ilmoitushinnan korotukset vuoden 1962 aikana ajoivat monet pienemmät lehdet pahaan ahdinkoon.

”Erikoisesti HS:n jatkuvat hinnankorotukset vaikeuttavat muiden lehtien ilmoitushankintaa, koska HS nielee yhä suurenevia osuuksia ilmoittajien mainosmäärärahoista. - - HS on noin yhden vuoden sisällä suorittanut kolme hinnankorotusta - 15 % kukin - selvästi vähentävät muiden lehtien mahdollisuuksia ilmoitusmarkkinoilla.”¹²¹⁷

Vasta 1990-luvun alussa alkoi arkistolähteistä selvitä, että NKP oli tukenut SKP:tä vuosikymmenien ajan.¹²¹⁸ Esimerkiksi Rautkallion mielestä ”SKP oli taloudellisissa suhteissaan täysin riippuvainen NKP:sta”.¹²¹⁹ Kauppila kiisti haastattelussa väitteet, että Kansan Uutiset olisi ollut taloudellisesti riippuvainen Neuvostoliiton avusta.

---

alussa, jossa hän purki katkeruuttaan: ”Töitä on jatkuvasti viety toisiin taloihin painettavaksi, vaikka oman talon koneita ei ole edes täystyöllistetty. Eräs suurimpia ulkopuolisia töidentekijäpainoja on Uuden Suomen paino, joka ei varmasti ole rehellisten työläisten mielestä niitä myötämielisimpiä laitoksia, joihin pitäisi töitämme viedä painettavaksi”. (11.2.1966 SKP:n pt. Kk:n ptk. KANA.)

¹²¹⁶ SKP:n kk:n ptk. 13.11.1968. (KANA.)

¹²¹⁷ KU:n hallituksen kokous 5.4.1963. (KANA.)

¹²¹⁸ Kansan Uutisten Viikkolehti 1.11.1991, 3 *Uusia paljastuksia Nkp:n toverivavasta*, ”Skp sai kolmanneksi eniten”. (Kalle Kniivilä). SKP:n pääsihteeri Asko Mäen mukaan SKP sai taloudellista tukea NKP:ltä aina 1980-luvun puoliväliin asti. Hän kertoi myös, että ”Tuki lienee kuitenkin ollut pienempää kuin julkisuudessa esitetyt luvut antavat ymmärtää. Kenties Moskovassa päätetyt summat eivät päätyneet ainakaan kokonaisuudessaan SKP:lle asti. Tarkkoja tietoja saadusta tuesta, saati lukuja, ei ole saatavissa, koska asiaa hoitivat varsin harvat henkilöt. SKP:n johtolimet eivät käsitelleet puolueen saamaa ulkomaista tukea, eikä siitä siksi ole merkintöjä puolueen asiakirjoissa”. (KU:n Viikkolehti 1.11.1991, 6 *Puolueiden ulkomainen tuki oli yksi kylmän sodan ilmentymä*.) Rautkallion mukaan (1996, 176–177) NKP:n keskuskomitean rahoitus jatkui vuosikymmenien ajan Suomessa muillekin poliittisille tahoille kuin SKP:lle, ilman että siitä tehtiin tutkintapyyntöjä. Vieraan vallan räikeä puuttuminen Suomen sisäisiin asioihin tapahtui tasavallan poliittisen johdon myötävaikutuksella. Esimerkiksi Kekkonen kielsi suojelupoliisia puuttumasta SKP:n laittomaan rahoitukseen, josta Suopo oli hyvin perillä. Rautkallion (1993, 55) saamien tietojen mukaan vuosina 1978–1990 SKP:lle ohjatun rahoituksen kokonaismäärä olisi kohonnut yli 80 miljoonan markkaan vuoden 1993 rahoissa laskien.

¹²¹⁹ Rautkallio 1993, 46. Rautkallion (emt., 54–55) mukaan SKP:n keskuskomitean nimissä NKP-rahoja Suomeen ohjaili Ville Pessi aina vuoteen 1982, jolloin Taisto Sinisalo peri hänen roolinsa.

Lehden (Kansan Uutiset) talous ei ollut koskaan kovin vankka. Muistan lukeneeni, aina pohdittiin noissa (SKP:n kokouksissa) vuosittain paljonko sivumäärää piti taas vähentää. Taloudellista liikkumavaraa ei ilmeisesti hirveästi missään vaiheessa ollut?

”Ei, mutta tuota, jos sinä haet sitä, että mikä rooli venäläisellä rahoituksella oli, niin pelkään pahoin sinä joudut... paitsi tämä kirjeenvaihtajajuttu ja sellaisia, meillä oli joskus sellainen tunne, kun meillä sentään oli huomattava levikki ja huomattava ilmoitustulokin, silloinhan kunnat ja kaikki ilmoittivat ja tämä työväenlehtituki, niin meidän budjettimme olivat aika suuria, ja joskus oli sellainen tunne todellakin, että lehti voisi tulla halvemmin painetuksi ulkopuolisissa kirjepainoissa. - - Kyllä se silloin tietysti oli tiukkaa, kyllähän me olimme suuri taloudellinen taakka näille kustantajille. Ja jos SKP sai niin kuin kerrotaan ja ilmeinen tosiasia on, niin meillä ei ollut koskaan lehden hallinnossa tietoa, että me olisimme saaneet jostakin. Tietenkin meillä oli ihan tällainen kaksi kolme kertaa tämän kolmenkymmenen vuoden aikana, että meidän piti pyytää kustantajajärjestöjä pyytämään anteeksi miljoonan velka ja ne kirjoitti erikseen, mistä ne tuli, mutta emme sitä tiedä, kyllä meillä koko ajan oli sellainen tunne, että ei me missään, eikä me edes pohdittu tällaista asiaa, että olimme jossain venäläisrahoituksessa, emme olleet. - - Ja sitten oli suunnaton apu tämä valtion tuki.”

Vladimir Fjodorovin mukaan SKP ja muut kommunistiset puolueet saivat sodan jälkeen enemmän tai vähemmän säännöllistä aineellista apua 1950-luvun alussa perustetulta kansainväliseltä rahastolta. Vuosikymmenen kuluessa rahasto jakoi noin 200 miljoonaa dollaria yhteensä 80 maassa toimivalle 98 puolueelle ja liikkeelle. Puolueet käyttivät rahaa muun muassa julkaisu-toimintaan. Fjodorovin mukaan ”juuri tämän tuen ansiosta SKP pystyi perustamaan Kansan Uutiset”.¹²²⁰

SKP ja SKDL käyttivät huomattavan osan puoluetuesta lehdistön hyväksi. Esimerkiksi vuonna 1967 yhteensä 37 prosenttia.¹²²¹ Suomalaiset puolueet ja ammattiliitot saivat toimintaansa rahoitusta myös läntisistä lähteistä, kuten CIA:lta. Rautkallion mukaan ”ulkolainen poliittinen pimeä raha” syöpyi suomalaisen poliittiseen elämään 1960-luvulla ja esimerkiksi vuonna 1966 tasavallan hallituksessa istuivat niin ruplien kuin dollareidenkin nauttijat.¹²²²

Vuonna 1972 Kansan Uutisissa julkaistiin SKDL:n kulttuurijaoston kannanotto *Tieto on valtaa - työväenvalta on tietoa*. Sen mukaan ”yhteiskunnan valvonnassa olevan joukkotiedotuksen aluetta on laajennettava”. Kulttuurijaosto korosti etenkin Yleisradion merkitystä, mutta myös työväenlehdistön asemaa haluttiin määrällisesti ja laadullisesti vahvistaa. Yhtenä keinona nähtiin ilmoitusverojärjestelmä, jonka avulla puhtaasti kaupallisiin tarkoituksiin toimivat tiedotusvälineet siirtäisivät osan tuloistaan ei-kaupallisille tiedotusvälineille. Julkilausuman lopussa kerrotaan työväenlehdistön missiosta seuraavaan tapaan:

”Työväenlehdistön valppaus on porvarien harjoittaman tiedon salailun pahin vihollinen. Työväenlehdistön tehtävä on osoittaa, mistä ja miksi porvarilliset tiedotusvälineet vaikeavat tai johtavat vastaanottajiaan harhaan. Niin porvarilehdistön kuin Yleisradion ja Mainos-Television luja arvostelu kuuluu työväenlehdistön päivittäisiin tehtäviin. Työväenlehdistön perinteisiin on aina kuulunut rohkea puuttuminen yhteiskunnallisten epä-

¹²²⁰ Fjodorov 2001, 140.

¹²²¹ SKP:n kk. ptk. 8.9.1967, liite 3. (KANA.)

¹²²² Rautkallio 1996, 176. Fjodorovin (2001, 141) mukaan ”Suomessa onkin katsottu parhaaksi vaieta siitä anteliaasta taloudellisesta tuesta, jota on virrannut Suomen poliittisille puolueille ja poliitikoille, ammattiliitoille ja muille järjestöille ja ennen muuta CIA:lta”.

kohtien syihin, kapitalismin kansanvastaisen luonteen paljastaminen oikeistolaisen mielipidemuokkauksen takaa.”¹²²³

KU:n kirjeenvaihtajan erityispalvelut

Kaikki Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat silloin tällöin tekemään myös niin sanottuja tilausjuttuja. Sisko Kiuru kertoi haastattelussa, että välillä haluttiin olla isännille mieliksi. Yleensä nämä jutut olivat neuvostotyyllisiä, pitkiä ja propagandistisia. Varmimmin kirjeenvaihtaja joutui tilaustyöhön lokakuun vallankumouksen tai jonkin muun juhlapäivän lähestyessä. Seuraava sitaatti on Kiurun tekemän tilausjutun ingressistä vuodelta 1971.

”Ihmisen aineellisen hyvinvoinnin ja kulttuuritason huomattava kohottaminen on Neuvostoliitossa keskeinen tavoite. Kaikki mitä maassa tätä nykyä tehdään, kytkeytyy jollain tavalla tuohon päämäärään ja sen antaa tietysti väriä sunnuntaina vietettävälle sosialistisen vallankumouksen 54. vuosipäivälle.”¹²²⁴

Tilausjutun väliotsikot ovat kuin suoraan NKP:n iskulauseista: ”Hyvä alku”, ”Elämä on turvallista”, ”Ihminen osallistumaan”, ”Kullekin työn mukaan”, ”Koulu uudistuu”, ”Ilmaa ja vettä ihmiselle”. Kun kysyin haastattelussa pitkän artikkelin taustoista, Kiuru kertoi haastattelussa, että kyse on ”lepyttelyjutusta”.

Teitkö muuten usein noin isoja artikkeleita?

”Kyllä kai mä niitä joskus tein. Tää on varmaan sellaista, että on ollut joku sellainen vaihe, että on pitänyt lepytellä ja toimitus on tilannut. Mää luulisin, että tää on lepyttelyjuttu. Mä en tarkoita, että mun olisi itse pitänyt lepytellä, vaan että lehtikin on kaivannut jotain semmoista, koska tämä vaikuttaa niin positiiviselta. (naurua) Olihan siinä aina

¹²²³ KU 2.1.1972. Esimerkiksi 14.6.1967 SKP:n kk:n ptk:n kokouksessa kävi ilmi, etteivät kaikki Kansan Uutisten lukijat olleet tyytyväisiä lehden linjaan: **”Toimittajat ovat jatkuvasti esittäneet Neuvostoliiton vastaisia arvosteluja siellä vallitsevista epäkohdista, samoin he ovat arvostelleet myös puolueemme johdossa olleita tovereita.”** SKP:n kk:n tarkastuskomitea oli tutkinut valituksia ja päätti lopulta, että: ”Kansan Uutisten perussisältönä on monopolien vastaisen taistelun käyminen, jota se suorittaa taloudellisella, poliittisella, sosiaalisella ja aatteellisella alalla. - - Kansan Uutisten ulkopoliittinen päälinja on - - vastannut edustajakokouksen ja keskuskomitean päätöksiä. Pääkysymyksenä on ollut hyvien ja luottamuksellisten suhteiden kehittäminen Neuvostoliiton kanssa, rauhan turvaaminen ja imperialistien sota- ja toisten kansojen sisäisiin asioihin puuttumisen politiikan paljastaminen.” (KANA.) Jo 1960-luvun lopulla SKP oli kuitenkin havainnut, että ”radion ja television vaikutus mielipiteenmuodostukseen on nykyään ratkaiseva. Näin ollen on pyrittävä käyttämään hyväksi kaikki ne mahdollisuudet, jotka Yleisradion puitteissa on saavutettavissa.” (5.7.1967 SKP:n kk:n ptk, Liite 4 *Urho Kekkosen vaaliliiton tiedotussuunnitelma*. KANA). Esimerkiksi vuonna 1968 SKP sai etukäteen tietoonsa ajankohtaisten tv-keskustelujen aiheita ja se pystyi siten varautumaan kiperiin tilanteisiin seuraavaan tapaan: ”Keskustelun jälkeen päätettiin asennoitua kielteisesti suunnitellun kaltaiseen keskusteluun, mutta pyrkiä saamaan lähetys sellaiseksi, että se muodostuisi myönteiseksi puolueellemme ja sekä kysymykset että vastaukset sellaisiksi, että niissä selitetään puolueemme politiikkaa tehtyjen päätösten mukaisesti välttämällä sisäisten ristiriitojen esittelyä, johon ilmeisesti nyt suunnitellun kaltaisella lähetyksellä pyritään”. (18.4.1968 SKP:n kk:n ptk. KANA.) Täytyy muistaa, että Yleisradion pääjohtajana oli 1965–1969 Eino S. Repo, jolle oli ajan kuluessa muodostuneet läheiset yhteydet kommunisteihin. 1960-luvun lopulla Yleisradioon palkattiin runsaasti uusia toimittajia, joista monet olivat vasemmistolaisesti orientoituneita. (Ks. esim. Salminen 1996, 57.)

¹²²⁴ KU 6.11.1971, 4. *Sosialistisen vallankumouksen 54. vuosipäivänä, Ihmisen hyväksi*. (5, y).

välillä sellaista, huomasin noista muistiinpanoista, että mä saatoin kirjoittaa itselleni muistiin, että tein jutun siitä ja siitä, on sentään kiva, kun voi tehdä jonkun positiivisenkin jutun. **Että oli niin kuin pulaa, teki mieli joskus tehdä semmoisia, ja jos tuli joku sellainen aihe, niin tuota. Joo mutta tää on kyllä selvästi pyydetty.**"¹²²⁵

Samassa jutussa oli kuitenkin myös voimakasta kritiikkiä.

"Suurin tyytymättömyyden aihe on sen sijaan kulutustavarat. Huonekaluja, kankaita, astioita ja muita kotona tarvittavia esineitä valmistava teollisuus ei ole pystynyt laajan asuntotuotannon mukanaan tuoman kysynnän tasolla. Tyytymättömiä ovat neuvostoliittolaiset myös vaatetus- ja jalkineiteollisuuteen, joita arvostellaan ennen kaikkea valikoiman suppeudesta ja laadusta."

"Ulkomaiden lehdistössä tapaa silloin tällöin käsityksen, että Neuvostoliitossa ei suhtauduta kyllin vakavasti ympäristön suojeluun - - **Täkäläisen julkisen sanan palstoilla saattaa havaita, että teollisuuden saastuttavaa vaikutusta ei tosin ryhdytty estämään ajoissa ja paljon vahinkoa ehti tapahtua.** Välinpitämätön suhtautuminen on kuitenkin jo ohi eletty aika. Lait ovat tältä osin täysin ajan tasalla ja niiden toteutuksen valvonta on tehostettu."

Kuten Kansan Uutisten tyyliin kuului, myös Kiuru pehmensi lopuksi neuvostoyhteiskuntaan kohdistuvaa ympäristönsuojelukritiikkiään. Ongelmia oli ollut, mutta nyt oli jo toisin.

Erkki Kauppila kertoi haastattelussa, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan oletettiin toimivan myös viestinviejänä SKP:n ja NKP:n välillä.

"Ja tuota minua kehoitettiin toimimaan jonkunlaisena välittäjänä joissakin käytännön asioissa SKP:n ja NKP:n välillä journalistisen työn ohella. Sitä teinkin olin sellaisena puhelinvälittäjä. Olin päivittäin kulttuuritalon ja tämän osaston (NKP:n Suomen osaston) kanssa niin kuin tekemisessä. Ehkä sitä jotkut vielä kuvittelivat suuremmaksikin sitä puuhaa kuin se oli. Siinä se sitten vähän väljähtyi kun törmättiin siihen ensimmäiseen ja oikeastaan ainoaan suureen ongelmaan eli siihen Hruštšovin kaatumisen yhteydessä."¹²²⁶

Kaikki tämä perustui tietysti siihen, että NKP maksoi Kansan Uutisten, kuten muidenkin kommunistilehtien kirjeenvaihtajien oleskelun Moskovassa. Kansan Uutiset maksoi ainoastaan loma-ajan palkat ja eläkemaksut.¹²²⁷ Kiurun mukaan "Sen (NKP:n) kannatti kustantaa kirjeenvaihtajat saadakseen oman näkökantansa lehtiin, ja lehdet puolestaan ottivat tarjouksen ilomielen vastaan, koska muuten ei olisi ollut varaa pitää edustajaa Moskovassa". Tavanomaista paremmat työsuhteasunnot järjestyivät NKP:n kautta, terveyspalvelut olivat maksuttomia NKP:n työntekijöiden poliklinikoilla ja maukasta ruokaa, kuten sisäfilettä, kuhaa ja kaviaaria järjestyi edullisesti GUM-tavaratalon suljetulta tilausosastolta.¹²²⁸ Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajana vuosina 1974–1979 toiminut Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että esimerkiksi hänet oli luokiteltu neuvostoliittolaisessa protokollassa samaan kastiin suurlähettiläiden kanssa.¹²²⁹

¹²²⁵ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

¹²²⁶ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

¹²²⁷ Kiurun haastattelu 18.11.1999; Valkonen 1998, 24.

¹²²⁸ Kiuru 1997, 45.

¹²²⁹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

Neuvostotalousjournalismin kohteena

Hivenen yllättäen Sisko Kiuru teki eniten juttuja Neuvostoliiton ja Suomen kaupankäyntiin liittyen. Tarkasteluajanjakson ajalta tähän kategoriaan mahtui yhteensä 17 juttua. Kuitenkin vain yhden vähemmän Kiuru teki suomalaisten poliittisten valtuuskuntien, lähinnä SKP-läisten Moskovan-vierailuihin liittyviä juttuja. Toisaalta monet niin sanotut poliittiset vierailut saattoivat pitää sisällään myös kauppapoliittisia Aspekteja, vaikka niitä ei juttuihin näkyviin kirjattukaan. Samalla tavoin kaupankäyntiin liittyvien uutisten taustalla oli varmasti usein myös erilaisia poliittisia keskusteluja.

Kiuru kertoi puhelinhaastattelussa, että talous oli sen verran epäpoliittinen aihe, että siitä saattoi kohtuullisen rehellisesti kirjoittaa.¹²³⁰ Seuraava Kiurun juttunäyte on julkaistu tammikuussa 1968 "Keurun" nimellä. "Epäpoliittisuus" saattoi käytännössä kuitenkin sisältää esimerkiksi propagandistisia sivumakuja.

"Neuvostoliiton teollisuustuotannon lisäys oli viime vuonna 10 %, kun länsimaissa jouduttiin samaan aikaan tyytymään muutaman prosentin lisäykseen. Neuvostoliitossa teollisuus on talousuudistuksen ansiosta kasvanut jopa suunniteltua nopeammin - viime vuotta varten laaditussa valtion suunnitelmassa oli otettu tavoitteeksi 7,3 prosentin lisäys."¹²³¹

Izvestijan uutiseen perustuvan talousjutun otsikko on kuitenkin mielenkiintoinen. Sen mukaan 40 prosenttia NL:n tehtaista nojaa voittopohjalle. Oliko kapitalistinen talousjärjestelmä siis yllättäen haukannut noin suuren osan Neuvostoliiton teollisuudesta? Tuskinpa sentään. Kysehän oli edelleen yksinomaan valtion omistamista tuotantovälineistä.

Myös US:n Valkonen noteerasi Neuvostoliiton ja Suomen välisen kaupan. Se oli tarkasteluajanjakson aikana neljänneksi suosituin juttuaihe. Valkonen yritti lähestyä neuvostotaloutta arjen näkökulmasta. Moskovan-kirjeenvaihtajien kestoaihe oli asuminen. Valkosen vuonna 1973 helmikuussa julkaistun lähes koko sivun artikkelin mukaan "Neuvostoliittoa on pitkään mainostettu maailman eniten rakentavana maana", mutta myöhemmin Valkonen on tarkkana ja toteaa: "Suhteellisesti Neuvostoliitto sijoittuu kuitenkin pitkälti Suomenkin jälkeen asuntorakentamisessa laskettuna uusien huoneistojen määrä tuhatta asukasta kohti". Valkonen vältti neuvostilastojen lukemisen yleisen harhan ja suhteutti suuret tuotantomäärät asukaslukuun. Valkonen muisti myös mainita, että länsimaiset tilastotiedot perustuvat ECE:n tietoihin, mutta Neuvostoliiton luvut ovat peräisin maan omista tilastoista. Samassa jutussa todetaan, että Neuvostoliitossa oli mahdollista asua myös muulla tavoin kuin vuokralla valtion asunnoissa, nimittäin osuuskuntataloissa. Niihin pääsi - ainakin teoriassa - käsiksi, jos oli tarpeeksi säästöjä. Jutusta käy ilmi tavoitteiden ja todellisuuden välinen kuilu. Valkonen vertasi rohkeasti myös eri asumistapojen etuja ja haittoja seuraavaan tapaan:

¹²³⁰ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²³¹ KU 25.1.1968, 5 40 pros NL:n tehtaista nojaa voittopohjalle. (2, y).

” - - valtion asunnoissa ei voi juuri pitää hallussaan kovin monta ylimääräistä neliötä. Tällä hetkellä **Moskovassa on asetettu tavoitteeksi 11 neliötä asuintilaa henkeä kohti, kun tavoite käytännössä on edelleen 9 neliötä ja tosiasiallinen tilanne se, että kukin saa keskimäärin 7,5 neliötä.** Koska vuokrat ovat todella pienet valtion asunnoissa, eivät ne käytännössä kata täysin edes lämmityskustannuksia puhumattakaan vuosikorjauksista tai maalauksista. Sen takia **talot pääsevät harmaantumaan ja vanhenemaan kovin nopeasti korjausten ja kunnostuksen puutteessa.** - - Osuuskuntatalojen asukkaat mielellään pitävät talonsa kunnossa maalauksin ja vuosikorjauksin, mistä he joutuvat tietysti itse maksamaan. Kuitenkin he voivat huolehtia ympäristöstään paljon paremmin kuin valtion talojen asukkaat. Osuuskuntatalot Moskovassa erottuvatkin varsin selvästi muista jo sen takia, että niiden ympärillä puut, pensaat ja muut istutukset ovat vihreitä ja runsaita.”¹²³²

Valkonen jatkoi Kaurinkosken linjalla

Valkonen jatkoi Kaurinkosken perinteitä kriittisen, myös Neuvostoliiton epäkohtiin pureutuvan journalismin tekemisessä.¹²³³ Sekä Kaurinkosken että Valkosen suosituin aihealue oli Neuvostoliiton ongelmia käsittelevät uutiset ja taustajutut.

Ulkoministeriön Antti Karppisen mielestä Kaurinkoski ja Valkonen kuuluivat suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien parhaimmiston. Kaurinkoski ja Valkonen ylsivät hänen mielestään ”joskus jopa parhaimpien amerikkalaisten kirjeenvaihtajien, kuten Stevensin ja Shapiroin tasolle”. Karppisen mukaan etenkin Valkosella oli kuitenkin aika ajoin vaikeuksia sovittaa länsimaisen journalismin periaatteita ja neuvostokäytäntöjä työssään.¹²³⁴

”Mutta Valkosella oli taas se suuri houkutus, että hän sanoisinko oli niin rehellinen itseään kohtaan, että hänelle tuotti vaikeuksia osallistua tällaiseen hämpelyyn, niin kuin me olemme myöhemmin nähneet hänen kirjoistaan. Että hän edelleenkin kärsii siitä, että toimitus vaatii aineistoa ja hänen omatuntonsa ei aina sallinnut antaa sitä aineistoa ilman sapekasta kommenttia. - - sisäinen konflikti joka varmasti näille kaikille ihmisille oli yhteinen.”

Seuraavassa muutama esimerkki Valkosen jutuista. Ensin katkelma *Neuvostoliitollakin on saastumisongelmansa* -jutusta ja myöhemmin *Alkoholismi on vakava ongelma Neuvostoliitossa* -jutusta. Molemmat oli julkaistu näyttävästi kahdeksalla palstalla sivun yläreunoissa, tosin ilman mainintaa etusivulla. Ensimmäinen näyte kuuluu arat aiheet -piiriin ja jälkimmäinen julkiset kielteiset asiat NL:ssa -sfääriin.

” - - Täällä sanotaan tšekäläisen talousjärjestelmän ilman muuta takaavan sen, että yhteiskunta suojelee luontoa ja ihmisen elinympäristöä. Sen sijaan läntinen maan, vedet ja ilman valloittanut saaste kuvataan mielellään tulokseksi sikäläisestä talousjärjestelmästä. **Tämä on tietenkin utopiaa.** - - Itse asiassa Neuvostoliiton luonnon vielä verrattain vähäinen tuhoutuminen nojaa teollisuuden nuoreen ikään ja maan laajuuteen. - - **Uusi luonnonsuojelulaki viime vuonna sääti ankarat rangaistukset kaikille niille, jotka valuttavat jätevedet puhdistamattomina suoraan vesistöihin.** - - **Asiat olisivatkin oivassa järjestyksessä, jos tiukka laki todella otettaisiin huomioon.** - - **Uusi vaara elinympäris-**

¹²³² US 11.2.1973, 11 *Neuvostokansalaisen unelma: Pääsy omaan osuuskunta-asuntoon.* (8, y).

¹²³³ Monet Kansan Uutistenkin Moskovan-kirjeenvaihtajat uutisoivat neuvostoepäkohdista, mutta yleensä vasta, kun ne oli ensin julkaistu virallisesti, esimerkiksi Pravdassa. Myös Uuden Suomen kirjeenvaihtajat noudattivat usein tätä linjaa.

¹²³⁴ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

töä kohtaan on kehittymässä näinä vuosina alkavan autojen nopean yleistymisen seurauksena. Kaupungit ja ensiksi Moskova ja Leningrad tulevat maksamaan autoistumisesta saman korkean hinnan kuin läntiset keskustat.”¹²³⁵

”On tullut aika luopua siitä virheellisestä ja vahingollisesta mielikuvasta, että meillä on vain aivan vähäinen määrä sosiaalisesti vaarallisia alkoholisteja, kirjoittaa Literaturnaja Gazeta. Lehden mukaan **alkoholin kulutus on kasvanut, alkoholistien määrä on suuri ja heidän aikaansaamansa vahingot ja rikokset liian kalliita yhteiskunnalle - - tutkimuksen mukaan noin puolet pidätetyistä on ammattitaidottomia tai vain alkeellisen työtaidon omaavia työläisiä.** - -Erytisen suuri alkoholistien määrä on rakennustyöväen keskuudessa. Näin tutkimus päättyy siihen yleismaailmalliseen tulokseen, että yhteiskunnan alimmilla portailla ammattitason puolesta elävät myös helpoimmin etsivät lohtua alkoholista.”¹²³⁶

Alkoholismi-jutussa juomisen suurimmaksi syyksi tosin kerrotaan epämääräisesti ”että on tullut jano ja on pitänyt juoda”. Valkosen referoimassa Literaturnajan artikkelissa korostetaan, ettei syynä suinkaan ole esimerkiksi huonot asunto-olot tai pohjoisen kova talvi.

Erittäin arat: Baltia, talvisota ja juutalaiset maastamuuttajat

Baltian kysymys oli neuvostoviranomaisille äärimmäisen arka aihe. Esimerkiksi Valkonen oli tehnyt etukäteen päätöksen, ettei hän koskaan käy Baltian maissa. Hän kirjoittaa kirjassaan, että ”vältin joutumasta tilanteeseen, jossa en olisi voinut kirjoittaa Virosta sitä, mitä minun olisi pitänyt ja mitä olisin halunnut. Ratkaisu oli tietysti epäjournalistinen. Jälkeenpäin siitä voi sanoa halutessaan aika rumasti, koska tunteiden ei pitäisi antaa vaikuttaa aihevalintoihin”.¹²³⁷

Uuden Suomen ulkomaantoimittajan Asko Vuorjoen 25.4.1971 julkaistu taustajuttu *Baltian kysymys nykypäivän maailmassa* järkytti pahoin neuvostoviranomaisia. Sitä voidaan perustellusti pitää yhtenä rohkeimmista Neuvostoliittoa kritisoivista suomalaisista journalistisista tuotoksista vuosina 1957–1975. Merkillepantavaa on, että kirjoitus oli laadittu Suomessa eikä esimerkiksi Moskovassa. Tässä yhteydessä lienee paikallaan tuoda esille muutama näyte Vuorjoen kirjoituksesta ikään kuin esimerkkinä journalismista, jota suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan ei ollut mahdollista tehdä ilman kovaa rangaistusta.¹²³⁸ Sitaattiesimerkit ovat jutun alusta ja lopusta.

¹²³⁵ US 8.3.1970, 9 *Neuvostoliitollakin on saastumisongelmansa, Sampikaan ei enää tuota kuuluisaa Kaspian kaviaaria.* (8, y).

¹²³⁶ US 15.3.1970, 8 *Alkoholismi on vakava ongelma Neuvostoliitossa, Kun janottaa, kun tapaa ystäviä, kun on palkkapäivä, silloin juopotellaan* (8, y). Sisko Kiuru kirjoitti myös Neuvostoliiton alkoholiongelmista sen jälkeen, kun aiheesta oli tehty poliittinen päätös. KU 19.6.1972, 3 *Tiukemmat otteet alkoholiasioissa Neuvostoliitossa* (2. k). Jutun otsikointi on varovainen. Siinä puhutaan ”alkoholiasioista”. Juttua ei oltu myöskään pantu näkyvästi esille. Jutussa Kiuru selostaa aluksi, miten Neuvostoliiton alkoholipolitiikassa ollaan siirtymässä Suomen suuntaan. Käytännössä tämä tarkoittaa alkoholin myynnin rajoittamista ja keskittymistä miedomprien alkoholijuomien valmistukseen. Tämän jälkeen Kiuru kuitenkin toteaa varsin kriittiseen sävyyn, että ” - - Yksityiset ihmiset kuitenkin tuntuvat suhtautuvan epäillen siihen, miten tämä sinänsä hyvä ratkaisu saadaan toteutettua ja kotipolton sekä salamyynnin kasvu tehokkaasti estettyä rajoitusten voimaantumisen jälkeen”.

¹²³⁷ Valkonen 1998, 75.

¹²³⁸ Tätä mieltä oli esimerkiksi Valkonen (1998, 29). Toisaalta esimerkiksi Tanninen oli vuonna 1961 tehnyt Moskovasta käsin Vieroon liittyneen oikeudenkäyntiuutisen, jossa hän toteaa, että ” - - Englanti kieltäytyi luovuttamasta Ain Mereä sillä perusteella, ettei se

”Ulkomailla elävät Baltian maiden asukkaat katsovat, että sodanaikainen miehitys ei merkinnyt Viron, Latvian tai Liettuan valtioiden olemassaolon päättymistä. Ne ovat periaatteellisesti samanlaisessa asemassa kuin esimerkiksi Norja ja Hollanti olivat toisen maailmansodan saksalaismiehityksen aikana - erona vain miehityskauden venyminen Baltian maiden kohdalla pidemmäksi.”

”Viron, Latvian ja Liettuan kansat toivovat Baltian kysymyksen poliittista, rauhanomaista ratkaisua ja kansallisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamista myös niiden kohdalla. Baltian maat odottavat maailman yleisen mielipiteen heräämistä. Baltian kysymys on yhä ratkaisematta.”

Ensimmäisenä Vuorjoen kirjoitukseen ehti Suomessa puuttua SKP:n vähemmistöläisten äänenkannattaja Tiedonantaja. Lehti syytti valtiovaltaa toimittomuudesta, koska Vuorjoen kirjoituksen takia ei ollut ryhdytty toimenpiteisiin. TASSin uutisen mukaan ”Neuvostoliiton Suomessa oleva väliaikainen asianhoitaja on Neuvostoliiton hallituksen toimeksiannosta esittänyt Suomen ulkoministerille ´asianmukaisen lausunnon´ sen johdosta, että Uusi Suomi on julkaissut ´provokatorisen neuvostovastaisen artikkelin´” ja ”Suomen oikeistopiirien lehti Uusi Suomi julkaisi 25. huhtikuuta artikkelin, jossa yleisesti tunnettujen historiallisten tosiasian vastaisesti väaristellään karkeasti Neuvostoliiton Baltian tasavaltojen asemaa”. Uusi Suomi julkaisi ulkoministerin reaktiot näytävästi etusivullaan ja Neuvostoliiton näkemyksen sisäsivullaan sekä kuvitti etusivun vinkki jutun Vuorjoen jutun revinnäisellä.¹²³⁹

Vuorjoen Baltia-kirjoitusta ei ollut alun perin huomattu Neuvostoliiton Tehtaankadun-suurlähetystössä, vaan Moskovassa. Kun lähetystöneuvos Viktor Vladimirov joutui Moskovasta käskyn saatuaan myöhemmin tarttumaan asiaan, hän tunnusti Kekkoselle, että ”tästä asiasta ei Helsingistä käsin ole tehty Moskovaan mitään ilmoitusta, koska kukaan täällä olevista ei ollut asiaan kiinnittänyt huomiota”. Vladimirov oli välittänyt Kekkoselle Moskovon-viestiä seuraavaan tapaan:

”Neuvostoliiton johtajien mielestä Uuden Suomen esiintyminen antaa iskun itse Tasavallan Presidentin linjalle. - - NL:n johtajat toivovat, että presidentti U. Kekkonen käyttää hyväkseen hänellä olevat mahdollisuudet antaakseen asianmukaisen vastaiskun Uuden Suomen provokaatiolle ja samalla niille piireille, jotka tahtovat vahingoittaa NL:n ja Suomen välille muodostuneita hyviä naapurisuhteita.”¹²⁴⁰

Presidentti Kekkonen suhtautui neuvostokritiikkiin varsin tynesti, mikä vahvistaa tulkintaani siitä, että Kekkonen reagoi voimakkaimmin itseään koh-

---

tunnusta Eestin sulautumista Neuvostoliittoon”. (US 25.2.1961, 11 *Suuri oikeudenkäynti alkaa Tallinnassa ensi kuun alussa*).

¹²³⁹ US 14.5.1971, es - 16 *Ulkoministeri Leskinen nuhteli Uutta Suomea* (3, k). Vuorjoki oli *Ajatuksia lehtimiehen maailmasta* -taustajutussaan (US 12.10.1970) kertonut omia näkemyksiään journalismin tekemisestä seuraavaan tapaan: ”Lehtimiehet ovat kansakunnan tärkeimpiä syntipukkeja. Reportterit ovat pikemminkin pahamaineisia kuin kuuluisia. Lehdistö on monelle pelätty kauhusana. Lehtimiehet tarvitsevat totisesti paksun nahan herkkien hermojensa suojaksi. Lehdistön eräs tärkeimmistä tehtävistä on saada ihmiset keskustelemaan”. Vuorjoki käy jutussaan läpi muun muassa Tšekkoslovakian miehitystä ja sananvapautta. Vuorjoen tapauksesta ks. myös Suomi 1996, 661-662.

¹²⁴⁰ Kekkonen UM:lle 12.5.1971 Uudessa Suomessa julkaistun Baltian maiden kysymystä koskevan artikkelin johdosta. Kekkonen vuosikirja 1971. (UKKA.)

distuvaan lehtikirjoitteluun. Näin Kekkonen kertoi tuntemuksistaan ulkoministeriön väelle:

”Mainitsin (Vladimiroville), että Ruotsiin tekemäni matkan takia en ehtinyt tarkalleen lukea sanomalehtiä ja tämänkin artikkelin silmäilin läpi ja havaitsin, että se oli kyllä varsin epämiellyttävä Neuvostoliitolle. Kun esim. vappupuheissa ei tähän artikkeliin kiinnitetty mitään huomiota, en sen enempää asiaa pitänyt sydämelläni.”¹²⁴¹

Samassa yhteydessä Kekkonen kertoi tarkasti, miten neuvostopalautteeseen olisi tällä kertaa reagoitava. Kaikki meni Kekkonen ennakkosuunnitelman mukaan. Ulkoministeri Väinö Leskinen kutsui Uuden Suomen päätoimittajan Pentti Poukan luokseen ja huomautti Vuorjoen kirjoituksesta. Leskinen joutui selostamaan tapausta myös eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle ja asia tuli lisäksi esille eduskunnan kyselytunnilla kansanedustaja Lars Lindemanin (sd) tekemän kyselyn yhteydessä. Kekkonen itse halusi pysytellä taustalla, mutta kertoi, että ”jossakin myöhemmässä vaiheessa, kun ilmeisesti uusia samanlaisia aiheita syntyy, käyttäisin puheenvuoroja ja esittäisin kannanottoni”.

Suomen Moskovan-suurlähettiläs Alholm (vuosina 1970–74) kertoi kirjassaan, että myös suurlähetystössä Baltia oli aika ajoin arka aihe. ”UM pyysi Hallamaa raportoimaan myös Baltian tapahtumista, tämä torjui pyynnön jyrkästi. Aihepiiri oli hänen mielestään liian arkaluontoinen raportoitavaksi.”¹²⁴²

Talvisota ja ylipäänsä sotien tulkinnat olivat neuvostoliittolaisille erityisen arka aihe.¹²⁴³ Valkonen selosti vuoden 1969 syksyllä Pravdan artikkelia, jossa oli käyty läpi toisen maailmansodan tapahtumia neuvostonäkökulmasta. Valkonen huomautti jutussaan, ettei Pravda maininnut lainkaan Itä-Euroopan jakoa eli muun muassa Baltian maiden ja Suomen luovuttamista Neuvostoliiton etupiiriin. Myös talvisodan Pravda unohti mainita. Virallinen neuvostohistoria ei puhunut mitään Molotovin-Ribbentropin -sopimuksen salaisesta lisäpöytäkirjasta. Valkosen mielestä suomalaiset kirjeenvaihtajat olivat ainoita, jotka pystyivät kertomaan näistä asioista, koska ulkomaiset tietotoimistot eivät niistä kirjoittaneet. Pravda palasi aiheeseen neljän päivän kuluttua ja tällä kertaa lehti mainitsi myös talvisodan, tosin sen mukaan ”talvisota oli ollut vaihe luokkasodassa”. Talvisodasta kirjoittaminen vei kirjoittajan väistämättä aina Neuvostoliiton lähetystössä mustaan kirjaan.¹²⁴⁴

¹²⁴¹ Kekkonen UM:lle 12.5.1971 Uudessa Suomessa julkaistun Baltian maiden kysymystä koskevan artikkelin johdosta. Kekkonen vuosikirja 1971. (UKKA.)

¹²⁴² Alholm 2001, 182.

¹²⁴³ Salmisen (1996, 103) mukaan ”Talvisodasta kirjoittelu oli yhtenä keskeisenä syynä Neuvostoliiton esittämiin protesteihin, jotka kohdistuivat lähinnä Suomen porvarillisiin puoluelehtiin ja sitoutumattomiin julkaisuihin”. Myös esimerkiksi Yleisradiossa oli ulkopoliittista varovaisuusperinnettä harjoitettu pitkään sotamuistojen yhteydessä. 1950-luvulla historiatulkinnan jakolinja oli kulkenut karkeasti ottaen kommunistien ja muiden välissä. Toisen maailmansodan syttymisestä tuli syksyllä 1969 kuluneeksi vasta 30 vuotta ja sen päättymisestä 24 vuotta. (Salokangas 1996, 212–213.) KU:n Erkki Kauppila teki 14.9.1965, 5 ”*Talvisota ankara oppitunti neuvostojoukoille*”- jutun, joka perustui amiraali N.G. Kuznetsovin muistelmiin. Jutussa Kauppila toteaa muun muassa, että ”Talvisota oli vain pieni episodi amiraali Kuznetsovin muistelmassa ja sen tapahtumia kuvataan vain yhden sivun verran”.

¹²⁴⁴ Valkonen 1998, 57–58.

Jos toisinajattelijoiden oikeudenkäynnit olivat olleet 1960-luvun lopun arka aihe, niin samaa voi sanoa 1970-luvun alussa Neuvostoliiton juutalaisten halusta muuttaa pois Neuvostoliitosta. Toisaalta toisinajattelijat olivat yhä myös länsimaisten medioiden päivälisillä ja monet juutalaiset poismuuttajat olivat käytännössä yhtä kuin toisinajatteliijoita.¹²⁴⁵

Kiuru varoi kirjoittamasta Neuvostoliiton juutalaisista, etenkin koska hänen venäläinen miehensä oli juutalainen.¹²⁴⁶ Sekä Kiuru että Valkonen kuitenkin uutisoivat maaliskuussa 1970 Moskovassa järjestetyn ulkoministeriön propagandistisen lehdistötilaisuuden, jonka aiheena oli kertoa ulkomaisille kirjeenvaihtajille, että Neuvostoliiton juutalaiset halusivat pysyä Neuvostoliitossa.¹²⁴⁷ Valkonen oli tehnyt aiheesta normaalin uutisjutun, kun taas Kiuru oli tiivistänyt tilaisuuden pari päivää myöhemmin Ulkomaankuvastin-palstalle. Kiuru kirjoitti ”52 tunnetusta ja arvostetusta julkisuuden henkilöstä”, kun taas Valkonen ”51 Neuvostoliiton juutalaista kansalaista käsittävästä ryhmästä, joka edusti tieteen, taiteen ja muun yhteiskuntaelämän eri aloja”.

Suurin ero löytyy Valkosen jutun lopusta, joka vaikuttaa ensi näkemältä normaalilta taustoitukselta, mutta jonka tulkitsen niin sanotuksi rivien väleihin kirjoittamiseksi.

”Tilaisuuden tarkoituksena oli korostaa viimeisten 10 päivän ajan lehdistössä julkaistuja kirjoituksia siitä, **ettei Neuvostoliitossa ole juutalaisongelmaa sekä etteivät maan juutalaisperäiset kansalaiset pyri maastamuuttoon Israeliin.**”

Haastattelussa Valkonen kertoi jutun taustoista seuraavaan tapaan:

”Jos tää on se sama tilaisuus, tää oli senkaltainen missä Maja Plisetskajaa (primaballerina) myöten oli taitelijoita ja kirjailijoita oli kerätty istumaan ikään kuin puhemiehistöksi, ne istuivat siellä hiljaa ja antoivat todistuksensa miten paheksuvat Israelia. Ihmettelen, ettei tässä ole niiden ihmisten nimiä. Tässähän täytyisi olla nimet kanssa. On mahdollista, että on katkaistu. Muistan Maja Plisetskajan. Lavastettu tilaisuus. Voisi sanoa että eräänlainen näytösoikeudenkäynti, jotka esiintyivät, saivat matkustaa ulkomaille.”¹²⁴⁸

Kirjassaan Valkonen kirjoitti yhdysvaltalaisesta AP:n Moskovankirjeenvaihtajasta, joka meni 1970-luvun alussa Neuvostoliittoon tekemään juttuja juutalaisten yrityksistä muuttaa maasta. Hän saikin vaikeuksitta keskittyä aiheeseensa, kunnes parin kuukauden kuluttua joutui lyhyen varoitustajan jälkeen lähtemään Neuvostoliitosta. Valkosen mielestä isoilla

¹²⁴⁵ Juhani Suomen (1996, 664) mukaan vuosina 1971–72 Neuvostoliitto pyrki estämään neljän teoksen ilmestymisen Suomessa, joista yksi oli kaunokirjallinen: toisinajattelijaksi Aleksandr Solženitsynin teos *Elokuu neljatoista*. Kolme muuta kuuluivat myös herkkään genreen, muistelmateoksiin: Aino Kuusisen, Nadežda Mandelstamin ja Hruštšovin. Kaikki kirjat kuitenkin julkaistiin. Sen sijaan Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristo oli liikaa suomalaisille. Tammi luopui Neuvostoliiton ja suomalaisten poliitikkojen, lähinnä sosialidemokraattien, painostuksesta kirjan julkaisemisesta. (Suomi 1998, 274.)

¹²⁴⁶ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²⁴⁷ KU 7.3.1970, 6 *Sionismi ja NL:n juutalaiset*. (2, k); US 5.3.1970,9 *Leonid Zamjatin: Israelilla olemassaolo-oikeus, Miehitetyt alueet vapautettava*. (4, k).

¹²⁴⁸ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

uutistoimistoilla oli varaa ottaa riskejä. Vaikka yksi tai kaksi kirjeenvaihtajaa karkotettaisiinkin, toimittajia jäi aina jäljelle.¹²⁴⁹

Täytyy myös ottaa huomioon, että ainakin muutamat amerikkalaiset kirjeenvaihtajat saattoivat olla myös kylmän sodan "sotureita". Ehkä heidän tarkoituksenaan olikin nimenomaan provosoida jutuillaan Neuvostoliittoa ja siten demonstroida esimerkiksi Neuvostoliiton puutteellisia sananvapausoloja. Joka tapauksessa ulkomaisten kirjeenvaihtajien karkotukset olivat tehokkaita signaaleja muille kirjeenvaihtajille. Hyvin nopeasti Moskovan-kirjeenvaihtajien tiivis yhteisö sai tietää, mitkä aiheet olivat kulloinkin neuvostoviranomaisten mielestä arimpia.

Valkonen kertoo kirjassaan myös tehneensä ensimmäisten viikkojensa aikana jutun muun muassa tataarien mielenosoituksista Taškentissa Keski-Asiassa. Tieto julkaistiin Uudessa Suomessa kahdella palstalla. Valkosen tulkinnan mukaan "tämä kuvaa silloista journalismia, joka ei etsinyt sensaatioita eikä rakentanut skandaaleja" ja "yhdelläkään jutulla ei mässäily, oli se sitten idästä tai lännestä".¹²⁵⁰ Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa päätteeksi Valkonen teki kiertomatkan Kaukasiassa: Gruusiassa, Armeniassa ja Azerbaidžanissa. Matkareportaasisarjaa mainostettiin näyttävästi etukäteen Uudessa Suomessa ja "puffijutun" otsikko kertoi poikkeuksellisesti naisnäkökulman esiin nostamisesta *Yksinäisellä naisella pulmia Kaukaasiassa*.¹²⁵¹ Ensimmäisessä Valkosen matkareportaasissa, jonka kotitoimitus on otsikoinut *Kah kaukaista Kaukaasiaa*¹²⁵² ei kuitenkaan löydy muuta mainintaa naisten asemasta Kaukasiassa kuin, että "Gruusiassa ei yksinäinen nainen selviydy, Armeniassa selviytyy ehkä joten-kuten, kun taas Azerbaidžhanissa ei hänellä ole varsinaisesti hätää, mutta tuntee kaiketi kuluneensa katseista". Reportaasilla on mittaa puoli sivua. Kun tietää alueen pitkän historian kansallisuuskiistojen areenana, Valkosen reportaasista tietysti etsii mainintoja pinnan alla olevista kuohuista. Niitä toki löytyy, mutta varsin pehmeään sävyyn esitettyinä ja osittain tietoja on kätkeyty selvästi myös rivien väleihin, "kuka haluaa matkustaa minnekin" -lauseisiin.

"Tuskin siis on ihme, että venäläiset ja samoin muut ulkoneuvostoliittolaiset varsin kehnosti viihtyvät Kaukaasiassa, jossa paikalliset asukkaat ovat varanneet heille vielä omituisemman kohtelun kuin oikeille ulkomaalaisille. Turisteina venäläiset mielellään matkustavat Mustan meren rannalle tai Tbilisiin tai Jerevaniin, mutta he tekevät sen joko suurina, turvallisina ryhminä tai sitten selviin, venäläisiin matkailukohteisiin - -."

"Venäläiset eivät viihdy Kaukaasiassa keskellä paikallisia kansoja, jotka elävät suvuttain ja klaaneittain yhteenliittyneinä, eurooppalaisittain katsoen varsin keskiaikaisina sisäänpäin kääntyneinä ryhminä, joihin vierasveriset eivät pysty tunkeutumaan. Venäläisten on helpompi muuttaa vaikkapa Keski-Aasiaan kuten he tekevätkin."

"Nämä omituiset, kummalliset kansat, jotka yhdessä olisivat voineet aina hallita omaa, ulospäin tylyä, sisältä kaunista ja vieraanvaraista vuoristoaan, yrittävät nyt harjoitella pohjoisten neuvostoliittolaisten veljiensä toivomuksesta kohteliaasti rauhanomaista keskinäiseloä."

"- - tosiasiassa on, että Jerevanista ja Bakusta matkustetaan mieluummin Moskovaan kuin Tbilisiin ja että tbililäiset menevät mieluummin lomailemaan vaikkapa Itämerelle kuin Kaspian merelle."

¹²⁴⁹ Valkonen 1998, 32.

¹²⁵⁰ Valkonen 1998, 55–56.

¹²⁵¹ US 27.7.1973, 3.

¹²⁵² US 29.7.1973, 9.

Riveiltä näkee, ettei Valkonen kiertomatkinsa aikana päässyt aivan perille Kaukasian kansojen tavoista: ”nämä omituiset, kummalliset kansat”, jotka ovat ”varsin keskiaikaisina sisäänpäin kääntyneinä ryhminä”. Toki hän antaa reportaasissaan Kaukasian väelle myös arvostusta kauppiaskansoina ja etenkin Moskovan ruokahuollon varmistajina.

Joskus kirjeenvaihtaja onnistui löytämään matkallaan myös uutisen. Valkonen kertoi kirjassaan, miten hän törmäsi Siperian matkallaan yllättäen ”skuppeihin” ja ”valtionsalaisuuteen”. Hän huomasi Irkutskin tienoilla, että Siperian elintärkeä kaksoisrautatie oli siltoineen ja penkereineen romahtanut pitkältä matkalta Baikal-järveen. Syynä olivat olleet jokitulvat. Matkan päätyttyä Valkonen kirjoitti uutisen Baikalin seudun tulvista, ja se julkaistiin Uudessa Suomessa tietävästi ensimmäisenä joukkoviestimenä maailmassa.¹²⁵³

Suomen Moskovan-suurlähetystössä pitkään työskennelleen Antti Karppisen mielestä kirjeenvaihtajien matkareportaasit olivat tärkeä lisä tavanomaiseen juttutuotantoon. Niiden avulla suomalaisten oli mahdollista saada lisää näkökulmia Neuvostoliittoon, sen eri kulttuureihin.

”Kirjeenvaihtajien asema on sellaista joskus varsin yksitoikkoista asioiden kertomista suomen kielellä, mitä oli luettu venäjänkielisestä lehdistöstä ja olivat höystämässä sitten yhä laajemmat matkaraportit eri puolilta Neuvostoliittoa, jotka olivat sinänsä hyvin tarpeellisia, koska Suomessa syntyi sitten kiinnostusta ei ainoastaan SKDL:n lukijoiden joukossa käydä Neuvostoliitossa, näin ollen tällaisilla matkakertomuksilla lisättiin eksotiikkaa. - - Jos ajattelemme että Armeniassa, Gruusiassa jo neljännellä vuosisadalla ihmiset omaan kirjallisuuteen käänsivät pyhää Raamattua ja että vasta 1500-luvulla Venäjällä kirkollislaavinen rupesi myötäilemään kansan ääntä, niin siinä oli tuhannen vuoden kulttuurinen ero, **sen esittäminen, että Kaukasuksella on tällaisia vanhoja kulttuureja, että on islamilaisia pyhäköitä Samarkandissa, se lisäsi sitä kirjoja ja osoitti millaisten ongelmien edessä myös Neuvostoliiton johto oli. Elikkä tällainen suomalainen ahdas kaksinaisuus, että on vaan Moskova ja Helsinki ja muuta maailmaa ei ole, se saattoi vähän väistyä sen tieltä, että Neuvostoliitolla oli muitakin huolia.**”¹²⁵⁴

Koko ajan pitää myös muistaa, että Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät koskaan tehneet joukkoviestimiensä kaikkia Neuvostoliitto-aiheisia juttuja. Niinpä esimerkiksi kansainvälisten uutistoimistojen ja myös Suomen Tietotoimiston jutuissa kerrottiin koko ajan paljon Neuvostoliitolle epäedullisista seikoista, kuten esimerkiksi siitä, että *Neuvostovauvat potevat tuttipulaa*¹²⁵⁵, *Breshneviä ja Kosyginia syytetään vakavista virheistä talouselämässä*¹²⁵⁶ ja *’Apparatshikit’, uusi yhteiskuntaluokka*¹²⁵⁷. Mitä aremmasta aiheesta oli kyse sitä varmemmin juttu oli päivätty muualle kuin Moskovaan.

Kiurun mukaan Kiinan ja Neuvostoliiton ideologiset erimielisyydet eivät olleet Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle arka aihe, koska SKP oli NKP:n kanssa samoilla linjoilla eikä sen suhteen ollut ongelmia. Kiuru sanoi

¹²⁵³ Valkonen 1998, 70.

¹²⁵⁴ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

¹²⁵⁵ US 21.9.1969 *Neuvostovauvat potevat tuttipulaa*. (STT-Moskova).

¹²⁵⁶ US 12.3.1970 *Tieto Itä-Euroopasta: Breshneviä ja Kosyginia syytetään vakavista virheistä talouselämässä, Shelepinin, Suslovin ja Mazurovin uhmaava kirjelmä*.

¹²⁵⁷ US 11.11.1967 *Tuntematon 50-vuotias V: ’Apparatshikit’, uusi yhteiskuntaluokka*. Artikkelissa ranskalainen lehtimies ja Moskovan-kirjeenvaihtaja veteraani tarkastelee Neuvostoliiton ”uutta yhteiskuntaluokkaa, joka on noussut tasa-arvoisuuteen tähänneen kumouksen ylimmille portaille”.

puhelinhaastattelussa, että: "Maolaisuus oli ääri-ilmiö, jolla oli paljon vaikutusvaltaa ja kannattajia Länsi-Euroopassa, mutta Suomessa se ei koskaan noussut merkittäväksi. Täällä oppositio kanavoitui taistolaiseksi". Vuonna 1969 neuvostoliittolaiset ja kiinalaiset rajajoukot ottivat yhteen Ussuri-joella, ja Kiuru kertoi raportoineensa myös näistä tapahtumista käyttäen Neuvostoliiton joukkoviestimiä lähteinään.¹²⁵⁸

Suomalaisittain arka aihe olivat rajaloikkaarit ja heidän kohtelunsa. Kekkonen oli 1950-luvulla antanut määräyksen, että itärajan yli tulleet loikkaarit oli jo rajalta palautettava Neuvostoliittoon. Juhani Suomen mukaan "rajaloikkareiden kohtelun osalta kritiikkiin oli varmasti osin aihehtakin".¹²⁵⁹ Suomeen tuli vuosina 1949–1993 Neuvostoliitosta ja Venäjältä noin 120 luvatonta rajan ylittäjää. Itsekriittisesti rajaloikkareista kirjoittaa myös suurlähettiläs Alholm:

"Monista muistakin kysymyksistä tunsin jotenkin selviäväni, mutta oli kuitenkin yksi 'paha asia', johon en pystynyt antamaan pätevää selitystä, ja se koski rajan yli tulleiden loikkareitten palauttamista Neuvostoliittoon. - - Päälimmäisenä selityksenä todettiin Neuvostoliiton lähettävän rajamme yli 'valeloikkareita' kontrolloidakseen, toimimmeko me Neuvostoliiton kanssa tekemiemme sopimusten mukaisesti. Annettiinpa sellaisiakin mielikuvituksellisia selityksiä, että ellemme palauta, niin Neuvostoliitto kidnappaa jonkun suomalaisen liikemiehen Moskovassa - -. Kaikenlaiset selittelyt puoleltamme olivat heikkoja enkä tuntenut tekeväni niillä vakuuttavaa vaikutusta, tuskin sain edes ymmärrystä toiminnallemme. - - Ulkomailla alettiinkin puhua suomalaisten häpeällisestä palautusautomaatista. - - Me lähetystössä tunsimme suomettumisen nahoissamme suhteissamme Moskovan diplomaattikuntaan ja kansainvälisen lehdistön edustajiin, jotka alkoivat esittää hankalia kysymyksiä erityisesti Kekkonen noudattamista menettelytavoista."¹²⁶⁰

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät rajaloikkari-aiheeseen puuttuneet.

Valkonen lainasi "liikaa" Pravdaa

Valkosen mukaan hän kävi päivittäin AP:n toimistossa juttelemassa, kuten kaikki muutkin samalla alueella asuvat kirjeenvaihtajat. Hän sai lukea tuoreita printtejä ja kertoi samalla vastapalvelukseksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kuulumiset. Vastaavanlainen länsimaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien ryhmittymä oli Reutersin ympärillä niin sanotussa Kutuzovin getossa.¹²⁶¹ Englanninkielisten uutistoimistojen viehätystä lisäsi se, etteivät useimmat ulkomaalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista ainakaan aluksi osanneet juurikaan venäjän kieltä. Sama koski Valkosta, jolla ei ollut käytössään omaa sihteeritulkkiä. Hän kertoi haastattelussa, että ensimmäinen vuosi oli hankalin eikä hän koskaan oppinut kunnolla niin sanottua arki-venäjää. Toisaalta lehdenlukutaito oli journalistisesti kaikkein tärkeintä, Pravdan ja Izvestijan fraasit oppi huomattavasti helpommin.¹²⁶²

¹²⁵⁸ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²⁵⁹ Suomi 1998, 276.

¹²⁶⁰ Alholm 2001, 134–135.

¹²⁶¹ Valkonen 1998, 61; Valkosen puhelinhaastattelu 26.3.2001.

¹²⁶² Valkosen puhelinhaastattelu 26.3.2001

Haastattelussa Valkonen kertoi myös, etteivät esimerkiksi amerikkalaiset uutistoimistokirjeenvaihtajat lukeneet neuvostolehtiä niin tarkasti kuin olisi pitänyt.

”Ulkomaalaiset eivät lukeneet, luottivat ilmeisesti enemmän tuohon uutistoimisto TAS-Sin ja APN:n juttuihin ja se kello yhdeksän Vremja (television pääuutislähetys) oli päälähteet. Mitä sieltä sanottiin, niistä sai hyvin nopeasti tehtyä lyhyitä uutistoimistouutisia. Puoli liuskaa tai liuskan verran. Tässä talossa missä me asuttiin oli AP:n toimisto - - heillä oli venäläisiä sihteereitä, neuvostokansalaisia, mitä UPDK oli osoittanut, lukivat päivittäin sanomalehden. Eihän neukku kaiva sellaisia seikkoja, aika harva niistä jenkeistä luki sillä tavalla kuin olisi pitänyt.”¹²⁶³

Nimenomaan Pravda tarjosi tarkalle kirjeenvaihtajalle paljon jutun juuria.¹²⁶⁴ Valkonen sai välikäsien kautta Tehtaankadulta jopa palautetta, jossa väitettiin Valkosen siteeraavan liian paljon ja väärin Pravdaa.

”Pravdan jutuista minä päivänä tahansa kun otti minkä tahansa jutuista, olisi saanut jonkun asian, josta olisi voinut kirjoittaa ilkeilevästi, kun se oli tehty siihen malliin se lehti. Pravda oli loputon horjumaton leipäpuu.”

Ja se oli turvallinen.

”Turvallinen. Aivan. Mä tiedän, en muista kuka, Tehtaankadun diplomaatit (naurua) oli valittanut, että siteeraan liian paljon Pravdaa. Että mä siteeraan sitä väärällä tavalla, ettei sillä tavalla saisi. Joku suomalainen diplomaatti sen sanoi, mutta en muista kuka.”

Toinen oivallinen lähde oli Valkosen mielestä tuolloin Literaturnaja Gazeta.

”Literaturnaja Gazeta oli se lehti, joka silloin oli painokseltaan rajoitettu, mutta hyvin kiinnostava ja mä luulen, että aika monta kertaa jutuissa on lähteenä. Tämä julkaisi ihan selviä sosiologisia tutkimuksia, joissa oli tilastot ja kaikki. Se oli erittäin käytännöllinen lehti ja sikäli se oli hyvin yllättävää, että heillä oli tämänkaltainen.”¹²⁶⁵

Puhelinhaastattelussa Uuden Suomen pitkäaikainen ulkomaantoimituksen toimittaja Heikki Liljeström kertoi, että Valkonen oli erityisen taitava kielen käyttäjä: ”Hän osasi tuikkia hiusneulalla niin, että se varmaan kivisti mutta siihen ei päässyt kiinni”.¹²⁶⁶ Valkonen kertoi haastattelussa seuraavaan tapaan:

Silloin kun olit US:n kirjeenvaihtajana, saiko tällaisia vakavia huomautuksia, kutsuttiinko sut koskaan mihinkään, olitko niin taitava ettei?

”Mä en saanut, mutta mä olen kuunnellut esimerkiksi Jukka Luoman (US:n Moskovan-kirjeenvaihtaja 1981–1985) kertomuksia siitä miten häntä haukuttiin, varoitettiin mä en pysty muistamaan, että mulle olisi koskaan tullut mitään sen kaltaista. Mä en ole kenties ymmärtänyt mitä ne on pyrkineet varoittamaan. Mutta ei ainakaan mitään selväkielistä.”¹²⁶⁷

¹²⁶³ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

¹²⁶⁴ Valkonen 1998, 64. Kirjeenvaihtajien lisäksi myös Suomen Moskovan-lähetystön väki luki päivittäin Pravdaa. Suurlähettiläs Björn Alholm kertoo kirjassaan, että ”Pravdan lukeminen ei aina ollut inspiroivaa eikä ammatillisesti antoisaa, vaikka sekin oli tietysti tehtävä ja lehdestä aina jotakin perustietoja sai. Eri ministeriöiden virkamiehet eivät informaatioissaan useinkaan Pravdan tekstiä pidemmälle menneet”. (Alholm 2001, 132.)

¹²⁶⁵ Valkonen kertoi kirjassaan, että kaikkein kiinnostavimmat tutkimukset julistettiin kuitenkin aina salaisiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi ”varastaminen kaupan piirissä” tai ”lahjusten otto virkamieskunnan eri tasoilla”. (Valkonen 1998, 36–37.)

¹²⁶⁶ Liljeströmin puhelinhaastattelu 9.3.2001.

¹²⁶⁷ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

Kotitoimitus antoi Valkoselle kirjeitse positiivista palautetta muun muassa Richard Nixonin Neuvostoliiton vierailun yhteydessä toukokuussa 1972. Kirjeen kirjoitti Jalanti ulkomaan-toimituksesta.

”Lyhyt tervehdys vain siksi, että sait asiaan kuluvat kiitokset tavasta, jolla hoidit Nixonin vierailun siellä. Pentti Poukka, Jaska Kaurinkoski ja minä olemme olleet tyytyväisiä työhösi. Jotta kiitokset tulisivat vähän konkreettisemmiksi, ilmoitan, että palkkasi, jota pitäisi nostettaman 100.- kuukaudessa korotetaan 164.- - Kuten ehkä olet lehdestä huomannut, on sinulle Snellmanin päivänä myönnetty Uuden Suomen ansiomerkki.”¹²⁶⁸

Kiurulle porttikielto Moskovan töihin

Sisko Kiuru kertoi haastattelussa viimeisten Moskovan-vuosien olleen erityisen raskaita:

”Tšekkoslovakian miehitys oli viimeinen pisara - - mulla ei ollut enää sen jälkeen mitään odotuksia. Tietysti tämä avioliitto ja kaikki siihen liittyvä oli näyttänyt rehellisesti sen mitä se oli sisältä koko homma. Mulla ei ollut mikään ongelma, sitten enää, kun tämä koko homma sitten luhistui. En voi sanoa, että olisin pystynyt ennakoimaan, eihän sitä kukaan pystynyt, mutta sen, mikä valhe se oli koko homma. Se oli pikkuhiljaa tullut selväksi. Sen takia ne viimeiset vuodet siellä Moskovassa olivatkin raskaita ja alkoi olla KU:n olokin niin, että oli ihan kiva lähteä pois. Se mikä on hyvin monille, saman uran kanssa tehneille oli siis se, että niin kauan kuin NL oli olemassa sitä jotenkin niin kuin koki, että täytyy kuitenkin selittää parhain päin sitä, ja kun sitten se romahti, niin ei tätä enää. Mutta oli paljon semmoisia, jotka ei ollut koskaan, SKP:n enemmistöläisiäkin, jotka ei ollut koskaan kunnolla selvittänyt itselleen, ne on hirveän masentuneita ollut ja ne yrittää vieläkin jostain selittää, että olihan siinä neuvostoyhteisöissä jotain hyvääkkin. Mutta loppujen lopuksi sitä hyvää on aika mahdotonta löytää, sitä vähääkään hyvää.”

Kiurun mies¹²⁶⁹ sekä miehen isä ja sisar jäivät Moskovaan eikä Kiuru siksi koskaan kirjoittanut mitään Neuvostoliitolle arkaluonteista Suomeen palattuaan. Hän oli jo Moskovassa ollessaan ollut peloissaan päiväkirja-merkinnöistään, muun muassa seitsensivuisesta Tšekkoslovakian analyysistä, jonka hän kiireen kaupalla toi Suomeen.

Kiuru olisi halunnut mennä uudestaan Moskovaan lehtensä kirjeenvaihtajaksi, mutta neuvostoviranomaiset eivät antaneet hänelle enää työlupaa. SKP:n sihteeristössä oli alun perin päätetty, että ”Kiuru muuttaisi kahden vuoden ajaksi Suomeen, ja että hänen tilalleen siksi ajaksi Moskovaan matkustaisi toimittaja Veli Pelkonen”.¹²⁷⁰ NKP ei kelpuuttanut Kiurua myöskään 1975 Yleisradion kirjeenvaihtajaksi. Valkosen mukaan Yleisradion alkuperäisenä tarkoituksena oli lähettää enemmistöläinen Kiuru paikkaamaan vähemmistö-

¹²⁶⁸ Jalanti Valkoselle 31.5.1972. (USA/KA.)

¹²⁶⁹ Sisko Kiurun mies Sergei Kitaigorodski sai työ- ja oleskeluluvan Suomesta lokakuusta 1975 helmikuuhun 76. Tuona aikana hän oli osapäivätyössä merentutkimuslaitoksella. Suojelupoliisi kiinnitti huomiota Kitaigorodskin mahdollisuuteen ”suorittaa omia tutkimuksiaan hämäämiltäkin alueilta kenenkään huomaamatta”. Suojelupoliisien haastateltavien asiantuntijoiden mukaan hän olisi voinut tehdä tutkimuksia, jotka olisivat ”sukellusveneille erittäin tärkeää tutkimusaineistoa”. (Professori Kitaigorodskin toiminta 1.12.1975. SUPOA.)

¹²⁷⁰ SKP:n kk:n sk. 8.8.1972 (KANA.) Kansan Uutisten hallintoneuvosto oli 31.3.1970 kokouksessaan ilmoittanut tyytymättömyytensä Kiurun työhön: ”Kirjeenvaihtajan työtä erikoisesti Moskovassa tulisi parantaa”. (KANA.)

läisen Nojosen yksipuolista uutistystä.¹²⁷¹ Yleisradio sai ensimmäisen naiskirjeenvaihtajansa Moskovaan vasta 1990-luvulla.

Kansan Uutiset ei 1970- ja 1980-luvuilla ollut enää naistoimittajan uran kannalta houkutteleva paikka. Kiuru ryhtyi valtioneuvoston tiedottajaksi ja oli virassa eläkkeelle jäämiseensä asti.

"Kolmen kopl" vastaan suurlähettiläs Alholm

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien kannalta suhteet Suomen Moskovan-suurlähetystöön huononivat selvästi vuonna 1969. Sisko Kiuru arvelee, että todennäköisesti neuvostoviranomaiset puuttuivat Tšekkoslovakian miehityksen jälkimainingeissa myös ulkomaan suurlähetystöjen ulkomaankirjeenvaihtajille antamiin erikoisvapauksiin, kuten diplomaattien niin sanotun raskaan kuriiripostin käyttöön. Kiurun mukaan kirjekuriiripostia suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat käyttää vielä 1970-luvullakin. Kuriiripostin etuna oli, etteivät neuvostoviranomaiset voineet tarkistaa kirjeitä tai muutakaan rahtia. Ne olivat juridisesti koko ajan Suomen maaperällä.¹²⁷²

Yleisradion kirjeenvaihtaja Juhani Lindström oli kirjoittanut kotitoimitukseensa kesäkuussa 1969 toimintaedellytysten muutoksesta seuraavasti:

"Sitten pari sanaa Moskovan ulkomaanlaiskirjeenvaihtajien statuksen muuttamisesta. Kesäkuun 3. päivänä peruutettiin kaikki vuodelta 1935 peräisin olevat erioikeuden ja kirjeenvaihtajille määrättiin 200 % tulli ulkomailta tuotetusta tavarasta (esim: 1 kynä = 2 ruplaa). Tämän johdosta monet ovat harkinneet välitöntä lähtöä (esim. STT:n kaveri). Oletetaan tämän toimenpiteen johtuvan tapaus Anatol Shubin aiheuttamasta tunnekuohusta MID:ssä. Pyrkimyksenä lienee vähentää tuntuvasti ulkomaankirjeenvaihtajia. Toimenpide kohdistuu lähinnä köyhien maiden kuten Intian, Afrikan jne. edustajiin." ¹²⁷³

Uusi Moskovan-suurlähettiläs Björn Alholm omaksui samaan aikaan edeltäjiään huomattavasti nihkeämmän tiedottamistavan. Kiuru muistelee, että Alholm kutsui kirjeenvaihtajat kerran viikossa aamupäivällä suurlähetystöön ja luki heille BBC:n uutisia.¹²⁷⁴ Etenkin Uuden Suomen perinteinen hyvä yhteys lähetystöön näytti katkeavan. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat oppineet käyttämään lähetystä apunaan monissa uutistysten, mutta myös arjen ongelmissa.¹²⁷⁵

Myös Kansan Uutisten ja Yleisradion kirjeenvaihtajat olivat käyttäneet hyväksi "raskasta" kuriiripostia. Sen avulla esimerkiksi Sisko Kiuru oli pystynyt paikkaamaan Moskovan puutteellista vaate- ja ruokahuoltoa. Vaikka hänellä oli oikeus käyttää myös neuvostoeliitin ruplakauppoja toisin kuin US:n kirjeenvaihtajan, niin esimerkiksi vaatteita tai lastenruokia ei niistäkään aina löytynyt. Raskaan kuriiripostin avulla kirjeenvaihtajat olivat pystyneet

¹²⁷¹ Valkonen 1998, 117.

¹²⁷² Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²⁷³ Heinäkuun kuukausiraportti. 18.6.1969. Lindströmin mappi. (YLEAP.)

¹²⁷⁴ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²⁷⁵ Valkonen 1998, 91–92.

kätevästi tilaamaan tarvikkeita suoraan Helsingin Stockmannilta lähetystöön ilman rajakontrollia.¹²⁷⁶

Yleisradion kirjeenvaihtajalle raskas kuriiriposti oli erittäin tärkeä. Vain sen avulla kirjeenvaihtaja sai muun muassa uutta raakafilmiä riittävän tehokkaasti käyttöönsä. Myös kuvauskaluston saamisessa oli usein vaikeuksia. Uutispäällikkö Friberg kirjoitti Nojoselle toukokuussa 1969:

”Lähetystöneuvos Matti Tuovinen, jonka varmaan tunnet, toteaa valituksemme johdosta, että ulkoasiainministeriö on valmis kuten tähänkin asti, välittämään kuriiripostissa Moskovaan mm. tarvitsemaasi raakafilmiä ja muun uutisaineiston. Suurlähetystö tietenkin edellyttää, että sinä tarvittaessa haet filmit lähetystöstä. Samalla tavalla voit lähettää tiedonvälitykseen liittyvän materiaalin kuriiripostissa suoraan Helsinkiin. Tämä siis edellyttää, että kuvatut, mutta kehittämättömät filmit ja kirjeet ym. voidaan lähettää suurlähetystöstä Helsinkiin. Sen sijaan suurlähettiläs Hallama pitää kiinni siitä, että henkilökohtaista omaisuuttasi kuten esim. kotitaloustarvikkeita ja vastaavia ei voida kuriirissa lähettää.”¹²⁷⁷

Valkonen, Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja Veli Pelkonen ja Yleisradion kirjeenvaihtaja Juhani Lindström valittivat lopulta suurlähettiläs Alholmin käytännöistä suomalaisille toimittajien ammattijärjestöille.¹²⁷⁸ Sen mukaan kirjeenvaihtajat katsoivat joutuneensa Alholmin ”tietoisin, jatkuvan syrjinnän kohteiksi”. Kirjelmässä luetellaan monia esimerkkejä Alholmin ”tiedon panttaustavoista” muun muassa presidentti Urho Kekkosen helmikuussa 1971 tekemän epävirallisen Neuvostoliiton matkan yhteydessä. Kirjeenvaihtajat paheksuivat muun muassa sitä, että heille kerrottiin tietoja samaan aikaan tai jopa myöhemmin kuin kotimaassa työtä tekeville kollegoille.

Valkonen tiedotti kirjelmästä kotitoimitusta seuraavaan tapaan:

”Kirjelmä lienee melko kova, mutta se on moneen kertaan harkittu. Olemme jättäneet takaskuun riittävästi todella kovia esimerkkejä siltä varalta, että virkamiehet yrittäisivät vähätellä asiaa. - - Erittäin tärkeä on nähdäkseni liuskan 3 loppupuolella kerrottu esimerkki vastaanotosta täällä neuvostolehdistölle. Sekin osoittaa suurlähettilään tarkoituksellisesti yrittävän lyödä meihin Suomen ulkopoliittikan vastustajien leiman ja tällaisella seikalla on toki merkitystä Moskovassa. Joka tapauksessa kirjelmä auttaneen seuraajaani Pentti Sadeniemeä toimissa seuraavan suurlähettilään kanssa.”¹²⁷⁹

Alholm on omassa kirjassaan väliotsikoinut tapauksen ”Lehtimiehet häiriköivät”. Hän nimittää kirjelmän tehneitä kirjeenvaihtajia ”kolmen koplaksi”. Alholmin mielestä kirjelmässä ”esitetään kauttaaltaan perättömiä ja täysin harhaanjohtavia syytöksiä”. Hänen käsityksensä mukaan kirjeenvaihtajien tekemä valitus oli ”osoitus siitä täysin häikäilemättömästä, ´kulttuurivallankumouksellisesta´ tilasta, jossa me elimme ja jota oli helppo käyttää hyväksi”.¹²⁸⁰

Itse tulkitsen konfliktin - joka siis yhä näyttää jatkuvan - hivenen toisin. Kyse oli mielestäni ennen kaikkea kahden erilaisen kulttuurin törmäämisestä: diplomatian ja journalismin. Kun tämä tapahtui vielä Moskovan hankalissa olosuhteissa on jälkeinpäin helppo ymmärtää suhteiden nopeaa tulehtumista.

¹²⁷⁶ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

¹²⁷⁷ Friberg Nojoselle 2.5.1969. Nojosen kansio. (YLEAP.)

¹²⁷⁸ Valkonen on julkaissut kirjelmän kokonaan kirjansa (1998) liitteenä 1.

¹²⁷⁹ Valkonen Jalannille 9.3.1973. (USA/KA.)

¹²⁸⁰ Alholm 2001, 153–155.

Samaan tapaan kuin lähihistorian tutkija Juhani Suomi Alholmkaan ei ole nähdäkseni ymmärtänyt täysin journalismia ja journalistien tehtävää länsimaisessa demokratiassa. Diplomaattien näkökulmasta julkisuus on aivan eri asia kuin journalistien kannalta: se on selvästi kapeampi.

Valkonen kertoi haastattelussa vuonna 2001, että:

”Enkä mä sitä Alholmia missään tapauksessa halua suuntaan tai toiseen, mutta meidän käsitettyjen intressien yhteentörmäys oli erittäin voimakas enkä mä olisi voinut uskoa sitä. Enkä vielääkään melkein voisi uskoa. Eri ihmiset reagoi eri tavalla.”¹²⁸¹

Lehdistöattasea Paasilinna

Alholmin ja kolmen koptan ristiriita purkautui vasta, kun Moskovassa aloitti työnsä lokakuussa 1974 lähetystön uusi lehdistöattasea. Moskovansuurlähetystö oli ollut kymmenen vuotta ilman omaa lehdistöavustajaa.¹²⁸² Virkaan olivat alun perin hakeneet muun muassa Yleisradion Moskovankirjeenvaihtajat Juhani Lindström ja Aarre Nojonen. Myös Uuden Suomen entisen Moskovankirjeenvaihtajan Aarne Tannisen nimi oli esillä. Virkaan valittiin kuitenkin loppujen lopuksi toimittaja Reino Paasilinna, jota olivat ehdottaneet niin SDP:n Kalevi Sorsa, keskustapuolueen Ahti Karjalainen kuin SKP:n Arvo Aaltokin. Paasilinna pelkäsi journalistin uransa hämärtyvän diplomaatin työssä ja ehdotti tilalle Nojosta. Myös NKP olisi halunnut nimenomaan Nojosen takaisin Moskovaan.¹²⁸³

Suurlähettiläs Alholmin mukaan Nojonen oli alun perin Kekkonen ykkösehdokas. Hän kysyi kirjassaan: ”Miksi Kekkonen halusi juuri kovan linjan kommunisti Nojosen lehdistöneuvokseksi Moskovaan?” ja vastaa myöhemmin, että ”Kaikesta päätellen Repo (Eino S.)¹²⁸⁴ oli puoltamassa kommunistin nimittämistä sanomalehtiavustajaksi Moskovansuurlähetystöön”. Alholm kertoi lisäksi, että Jaakko Hallama, joka oli ollut Moskovassa suurlähettiläänä

¹²⁸¹ Valkosen haastattelu 23.3.2001

¹²⁸² UM:n tutkijan Jussi Pekkarisen (24.4.2001) mukaan lehdistöattasean virka perustettiin Suomen Moskovansuurlähetystöön vuoden 1947 alussa. Ensimmäisenä viran haltijana oli Eino Pasuri 1947–1952. Vuosina 1953–55 lähetystössä ei ollut lainkaan erityistä lehdistöavustajaa, mutta tehtävää hoitivat omien toimiansa ohessa vuorotellen lähetystöavustajat Jussi Mäkinen, Kaarlo Lassila ja Taneli Kekkonen. Maisteri Antti Karppinen määrättiin vuonna 1955 Moskovaan tilapäiseksi kanslia-apulaiseksi ja vähitellen Karppinen otti hoitaakseen sanomalehtiavustajan tehtävät. Kuitenkin vasta 1.6.1960 Karppinen aloitti virallisesti tilapäisen sanomalehtiavustajan toimessa ja 1.2.1961 hänestä tuli ylimääräinen sanomalehtiavustaja. Maaliskuussa 1963 ylimääräiseksi sanomalehtiavustajaksi nimitettiin Jyrki Aimonen ja kesäkuussa 1964 Olli Mennander. Seuraavina olivat vuorossa Bo Ådahl (toukokuussa 1965) ja Heikki Talvitie (syyskuussa 1967). Varsinaista sanomalehtiavustajan virkaa lähetystössä ei tuona aikana ollut, mutta tehtävät lankesivat lähetystöavustajille. Reino Paasilinna nimitettiin virkaan 1.10.1974. Hänen jälkeensä virassa ovat olleet Jorma Inki, Hannu Märkälä, Markus Lyrä, Hannu Himanen, Jukka Savolainen, Jarmo Koponen ja ensimmäisenä naisena, Leena Liukkonen-Forsell.

¹²⁸³ Paasilinna - Saksa 1994, 91–92.

¹²⁸⁴ Yleisradion pääjohtajalla ja myöhemmin radiojohtajaksi siirtyneellä Eino S. Revolla oli merkittävä rooli Kekkonen avustajana. Hän oli Kekkonen luottomies, joka piti yhteyttä muun muassa KGB-mieheen Albert Akuloviin. Alholmin mukaan Akulov teki esityksiä muun muassa siitä, kenet pitäisi lähettää Moskovaan suurlähettiläiksi. (Alholm 2001, 165–170.)

1960-luvulla ja jonka Kekkonen halusi Moskovaan Alholmin jälkeen, torjui ratkaisevan jyrkästi Nojosen nimittämisen virkaan. Hän oli asettanut oman Moskovaan paluunsa vaakalaudalle, jos Nojonen valittaisiin.¹²⁸⁵

Jälkeenpäin Nojosen vaimo Tatjana kertoi, miten hänen miehensä ”pelattiin pois” Suomen Moskovan suurlähetystön lehdistöavustajan paikalta.

”Idea tästä (lehdistöavustajan paikan hakemisesta, T.U.) oli minun, mutta paikka annettiin SKP:n sihteerin Arvo Aallon vaimon veljelle Reino Paasilinnalle, jonka mieheni kuvitteli olevan ystäväänsä ja joka itse oli miehelleni sanonut, ettei kilvoittele paikasta hänen kanssaan. Kuitenkin kun nimitys tapahtui, soitti Arvo Aalto minulle edellisenä iltana kello 24.00 aikaan ja kertoi, että he olivat taistelleet loppuun asti, mutta paikka annettiin Reino Paasilinnalle eikä miehelleni, koska minä olen neuvostoliittolaisen amiraalin tytär ja se ei käy, jos mieheni olisi lähetystön lehdistöavustaja. Seuraavana aamuna soitti Paasilinna pyytäen anteeksi ja selittäen, ettei hänellä itsellään ollut mitään tekemistä nimityksen kanssa, vaikka minä olin nähnyt jo reilua vuotta aikaisemmin kirjakaupassa Paasilinnan tilaaman venäläis-suomalaisen diplomaattisanaston sanakirjan.”¹²⁸⁶

Sadeniemi kertoi kotitoimitukselle ensi arvioitaan Paasilinnasta seuraavaan tapaan:

”Reino Paasilinna on aloittanut energisesti työnsä lehdistöavustajana. Suhteet lähetystöön ovat muidenkin osalta pysyneet kaikin puolin hyvinä.”¹²⁸⁷

Paasilinna kertoi Nikkilän haastattelussa, että hän teki tiivistä yhteistyötä suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien, mutta myös diplomaattien ja liikemiesten kanssa. Paasilinnan mukaan he ideoivat yhdessä mistä löytyisi uutta tietoa.

”No mehän elimme niukan tiedon valtakunnassa, jossa jokainen tiedonmurunen oli työn takana ja sitä oli vaikea hankkia. Ja muistelen vaan, että oli oikein hyvä yhteistyö siellä olevien suomalaisten kirjeenvaihtajien kanssa. Mehän olimme kollegoja, koska itse tulin toimittajan työstä siihen tehtävään. Meillä oli hyvin mutkaton ja kavereiden kesken tapahtuva yhteistyö. - - kutsuin kirjeenvaihtajat säännöllisin väliajoin kotiin, joskus suurlähetystöön, ja sitten istuttiin iltaa, vaihdettiin tietoja ja silloin päästiin enemmän perille asioista. Ja samalla kutsuin myöskin usein suomalaisia lehtimiehiä, jotka muodostivat osan suomalaista koloniaa ja jopa sitten mukana olevia suomalaisia diplomaatteja silloin tällöin. Ja tämä joukko mietti sitten yhdessä, että mikä olisi totta ja mistä löytyisi uutta, mielenkiintoista tietoa.”¹²⁸⁸

¹²⁸⁵ Alholm 2001, 161–170. Alholmin mukaan Kekkonen halusi Hallamat takaisin Moskovaan Anita Hallaman, ”Madame Pompadourin” takia. Jaakko Hallama ei itse alun perin pyrkinyt Moskovaan. Sairautensa vuoksi hänellä oli ollut vaikeuksia hoitaa tehtäviään jo aiemmin Moskovassa ollessaan. Hänen puhettaan oli vaikea ymmärtää ja neuvostoliittolaiset olivat pitäneet vaikeana asioida hänen kanssaan. (Alholm 2001, 160 - 170.) Juhani Suomen (1994, 48) mukaan ”Hallamat saavuttivat ennen pitkää sellaisen aseman, että heillä voidaan katsoa olleen vaikutusta päätettäessä ulkoasiainministeriön sisäisistä asioista, etenkin nimityksistä”. Suomi kertoi myös, että ”Hallaman nimitykselleen asettamiin lukuisiin ehtoihin suostuttiin empimättä ja että presidentti itse huolehti niiden täyttämisestä puuttuen asioihin tavalla, joka tuskin aina oli sopivaa valtion päämiehelle”. (Suomi 1998, 282) Hallamoista ks. myös Paasilinna - Saksa 1994, 94, 101–104. Anita Hallama julkaisi omat muistelmansa syksyllä 2001.

¹²⁸⁶ Lyhennysote ilmoituksesta 1452/27.10.81. (SUPOA.)

¹²⁸⁷ Sadeniemi Jalannille 14.2.1975. (USA/KA.)

¹²⁸⁸ Paasilinnan haastattelu. (RNA.)

Omaa toimintastrategiaansa lähetystön palveluksessa Paasilinna on selvittänyt myös seuraavaan tapaan:

”Pyrin kuitenkin olemaan naapurin ystävä ja kannattamaan Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyspolitiikkaa. Halusin silti itsepintaisesti tietää mitä venäläiset ajattelevat ja myös sen mitä he poliittisesti suunnittelevat. En halunnut varsinaisesti urkkia sotilassalaisuuksia, koska sitä varten olivat saksalaiset, amerikkalaiset ja monet muut. Dissidenttejä en seurannut, koska heidän perässään oli niin paljon muiden maiden edustajia. Lähdin siitä, että minua ei saa estää tapaamasta tavallisia venäläisiä ihmisiä, ja hankkimasta uusia tuttavuuksia. Heiltä uskoin saavani uutta ja luotettavampaa tietoa kuin dissidenteiltä.”¹²⁸⁹

Valkosen mukaan Paasilinna rakensi Moskovassa käydessään ”oikein vakavasti ja keskittyneesti poliittista uraansa Neuvostoliiton erilaisten laitosten avulla ja eteni Yleisradion pääjohtajaksi”. Paasilinna pääsi matkustelemaan eri puolilla Neuvostoliittoa, myös paikkoihin, jotka olivat muilta ulkomaalaisilta suljettuja.¹²⁹⁰ Paasilinna oli ollut etuoikeutetussa asemassa jo Moskovassa opiskellessaan.¹²⁹¹ Tarmokkaana lehdistöattaseana Paasilinna joutui varsin pian vaikeuksiin Hallamoiden kanssa, ja hän perusti oman ”lähetystön” Visnevskaja-kadulle. Sinne hän rakennutti muun muassa vierastilat, joiden saunaosastoissa kävi ministeritason väkeä.¹²⁹²

Aika ajoin Paasilinnan työruutiinit muistuttivat Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä. Seuraavasta Paasilinnan kirjan sitaatista selviää myös, miksi Pravda oli Neuvostoliitossa sekä ulkomaankirjeenvaihtajien että diplomaattien suosiossa.

”Aloin oppia lukemaan Pravdaa ja muita lehtiä rivien välistä ja pääsin jyvälle mitä uutiset ja kommentit todella tarkoittivat ja mitä niillä todella viestitään. Tähän sain apua venäläisiltä ystäviltäni, jotka selittivät mitä joku lehtikirjoitus tarkoittaa. Keskuskomitea lähetti aikaisemmin oikeaa linjatietoa vanhan tavan mukaan kirjeitse puoluejärjestöille, mutta kirjeistä paisui pian liian suuri operaatio. Se oli hidasta ja hankalaa, koska posti ehti eri aikoihin perille laajassa valtakunnassa. Puoluejärjestöjä oli kymmeniä tuhansia jättiläisvaltion eri kolkilla. **Keskuskomitea alkoi käyttää yhä enemmän Pravdaa ja muita puoluelehtiä oikean linjatiedon perille viemiseksi. Tässä oli se etu, että sanoma oli heti seuraavana päivänä kaikkialla. - - Kun lehdissä asioita ei voitu sanoa suoraan, keskuskomitean piti kehittää koodeja yhä taitavammiksi.**”¹²⁹³

Ennen Paasilinnaa lehdistöattasean tehtäviä hoitanut Antti Karppinen arvioi haastattelussa lehtien lukemisen tärkeyttä seuraavaan tapaan:

”Meillä oli Suomessa täysi kuva siitä, mitä puolue itse arvosteli ja mitä oli negatiivisesti, mistä huomautettiin neuvostolehdistössä. Se oli selvä asia, että se kuva ei ollut niin kiiltokuvamainen ja tietenkin neuvostolainen osapuoli tiesi, että mekin luimme lehtiä sekä riveiltä että rivien välistä. Hauska puoli on, että nämä mainiot tarkkailijat, jotka tänään kirjoittavat, että vanhemmat intellektuellit ovat hieman pettyneitä, kun he lukevat uutta lehdistöä, koska he ovat tottuneet lukemaan rivien väleistä, joka aiheutti heille intellektuaalista iloa, mutta nyt kun kaikki on selväkielistä, niin mitä siinä on iloa. (naurua).”¹²⁹⁴

¹²⁸⁹ Paasilinna-Saksa 1994, 93–94.

¹²⁹⁰ Valkonen 1998, 35, 88.

¹²⁹¹ Valkonen 1998, 89.

¹²⁹² Paasilinna-Saksa 1994, 94–97.

¹²⁹³ Paasilinna-Saksa 1994, 109.

¹²⁹⁴ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

Ei-kommunistinen Lindström

Sosialidemokraattina tunnettu¹²⁹⁵ Yleisradion ulkomaantoimittaja Juhani Lindström korvasi Aarre Nojosen kesällä 1969. Yleisradio ei halunnut tehdä uuden Moskovan-kirjeenvaihtajan nimittämisestä suurta numeroa ja siksi valintaprosessin julkiset spekulatiot haluttiin pitää poissa julkisuudesta. Pääjohtaja Eino S. Repo kirjoitti NL:n radio- ja televisiokomitean pääjohtajalle N.N. Mesjatseville kirje luonnoksessa, että:

”Olemme kutsuneet kotiin nykyisen, erittäin ansioituneen kirjeenvaihtajamme Aarre Nojosen - - Mm. lehdistökeskustelun välttämiseksi olen ajatellut, että Yleisradio ei julista ilmoituksin haettavaksi Moskovan kirjeenvaihtajan tointa, vaan että nimitys suoritetaan yhtiön piiristä.”¹²⁹⁶

Samassa kirje luonnoksessa Repo kirjoitti, että hän oli päätenyt television uutistoimituksen ulkomaantoimittajaan Juhani Lindströmiin. Lindström oli kahteen otteeseen ollut Nojosen kesäsijaisena, vuosina 1967 ja 1968. Revon mielestä ”varsinkin toisen kesän jälkeen meillä on syytä uskoa hänen selviytyvän hyvin (hyvin, vedetty myöhemmin yli) vaativasta Moskovan tehtävästä.” Repo pyysi Mesjatsevilta lupaa Lindströmin lähettämiseksi Moskovaan.

Salokankaan mukaan Lindströmillä oli ollut jo Nojosen kesälomittajana ollessaan kesällä 1967 vaikeuksia neuvostoviranomaisten kanssa. Etenkin Neuvostoliiton radion mielestä Lindström oli asennoitunut liian länsimaisesti uutislähteisiin. Nojosen tehtävänä oli vakuuttaa isännät Lindströmin ”hovikel-
poisuudesta” ja tässä hän myös onnistui.¹²⁹⁷

Lindström oli Moskovaan mennessään 32-vuotias, julkaissut matkaoppaan ja kaskukirjan Neuvostoliitosta. Hän puhui venäjää ja oli ollut lehtimiehenä ja radio- ja tv-toimittajana 11 vuotta.¹²⁹⁸

Lindströmin journalismi

Ensimmäisissä Yleisradion kotitoimituksen arvioinneissa mainittiin, että Lindström ei yltänyt määrällisesti Nojosen tasolle.¹²⁹⁹ Omassa määrällisessä Lindströmin journalismin tarkastelussani mukana oli yhteensä 72 juttua, joista valtaosan eli 66 luokittelin uutisiksi. Nojoseen verrattuna Lindströmin työ oli vieläkin uutispainoitteisempaa.

¹²⁹⁵ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹²⁹⁶ Repo Mesjatseville. Päiväämätön. Lindströmin mappi. (YLEAP.) Edellä mainittu kohta oli myöhemmin vedetty kokonaan lyijykynällä yli.

¹²⁹⁷ Salokangas 1996, 191.

¹²⁹⁸ Repo Mesjatseville. Päiväämätön. Lindströmin mappi. (YLEAP.) Repo ei mainnut kirjeessään, että Lindström oli aiemmin ollut Helsingin Sanomissa.

¹²⁹⁹ Ulkomaankirjeenvaihtajakokouksen 14.-15.1.1970 pöytäkirja 24.2.1970. Fribergin kansio. (YLEAP.)

Lindströmin journalismin lajit Yleisradiossa (72=100%):

Uutiset (66) 91,7 %	Uutistaustat (3) 4,2 %	Featuret (2) 2,8 %	Kommentit (1) 1,4 %	Muut (0) 0 %
------------------------	---------------------------	-----------------------	------------------------	-----------------

Otsikoiden perusteella Lindströmin radiojuttujen aiheet jakautuivat seuraavasti:

Lindströmin journalismin aihealuejako Yleisradiossa:

NL (33) 45,8 %	NL/Suomi (15) 20,8 %	NL/länsimaat (9) 12,5 %	NL/sos.maat (6) 8,3 %	Muut (9) 12,5 %	Epäselvä (0) 0 %
----------------------	----------------------------	-------------------------------	-----------------------------	-----------------------	------------------------

Kun Lindströmin juttujen aiheita verrataan Nojosen tuotantoon, löydetään jonkin verran painotuseroja. Lindström teki suhteellisesti laskien kymmenen prosenttiyksikköä enemmän Neuvostoliiton sisäisistä aiheista kuin Nojonen ja yli 14 prosenttiyksikköä vähemmän Neuvostoliiton ja muiden sosialististen valtioiden välisiä suhteita käsitteleviä uutisia kuin Nojonen. Jälkimmäistä eroa selittää Nojosen viehtymys Kiinan ja Neuvostoliiton välisten suhteiden seuraamiseen samoin kuin Kiinan ja Neuvostoliiton rajakonfliktien suuri määrä nimenomaan Nojosen kaudella.

Lindströmin tarkemmat aihealueet Yleisradiossa:

Neuvostoliitto:

1. Sisäpolitiikka (11)
2. Sairaudet,
muut ongelmat (8)
3. Kansantalous (6)
4. Juhlat (4)
5. Muut aiheet (4)

NL/ Suomi:

1. Vierailut, valtuusk. (8)
2. Kaupankäynti (5)
3. Juhlat (1)
4. Kulttuuri (1)

NL / länsimaat:

1. Diplomatia (8)
2. Kaupankäynti (1)

NL / sos.maat

1. Diplomatia (3)
2. Ongelmat (2)
3. Muut aiheet (1)

Jos tarkastelee aiheita tarkemmin, huomaa, että Lindström teki Nojosta selvästi enemmän juttuja Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista. Tässä suhteessa Lindströmin journalismi lähestyi Uuden Suomen kirjeenvaihtajien aihepainotuksia. Kritiikin kärki löytyi vasta jutun loppupuolelta. Yksi esimerkki "rivien väleihin" kirjoittamisesta tämäkin.

"Laajalla alueella, joka käsittää Kaspienmeren ja Mustanmeren ympäristöt on todettu vain muutamia kymmeniä sairaustapauksia, mutta nyky maailmassa tämä riittää käynnistämään suuren koneiston epidemian pysäyttämiseksi. Suomalainen valtion nuorisotyölautakunnan satapäinen nuorisoryhmä, jonka piti matkustaa kolmen viikon leirille

Odessaan pysähtyi Moskovaan. Leiri on peruutettu, koska Odessa suljettiin alkuviikosta ulkomaalaisilta. Ryhmä jaetaan neljään osaan, ja ne matkustavat eri puolille Neuvostoliittoa. Tärkeimmät kaupungit, jonne ulkomaalaisia ei koleran esiintymisen vuoksi päästetä ovat Odessa ja Batumi Mustanmeren rannalla sekä Astrakan ja Stalingrad Volgan varrella. Mustanmeren suuret turistikeskukset Sotshi ja Jalta ovat sen sijaan edelleen avoinna ja täynnä sekä neuvostoliittolaisia että ulkomaalaisia lomailijoita. Terveysviranomaiset ovat kehottaneet neuvostokansalaisia tehostamaan siisteyttään kuumien kesien johdosta. Koleran alkuperää ei tähän mennessä ole selvitetty, joskin sen epäillään olevan peräisin Aasiasta. Parhaillaan on myös Pakistanissa todettu olevan koleraa. Terveysviranomaiset varkuuttavat kuitenkin että epidemian alkuperä tullaan nopeasti selvittämään. **Kolera liitetään Neuvostoliitossa vallankumousta edeltäneen ajan muistoihin, jolloin suuret epidemiat raivosivat kesäisin Venäjällä. - - Näin ollen tämänhetkinen epidemia, vaikka sairastuneiden määrä onkin varsin pieni, onkin jo ehtinyt herättää melkoista huomiota Neuvostoliitossa.**"¹³⁰⁰

Mutta monet Lindströmin jutut olivat kuitenkin huomattavasti Uuden Suomen kirjeenvaihtajien, etenkin Kaurinkosken ja myöhemmin myös Valkosen, juttuja kiltimpiä ja noudattivat varsin paljon neuvostoliittolaisia äänenpainoja ja sanastoja. Seuraavassa radiojuttuesimerkissä Lindström kertoo varmana omana käsityksenään ilman viittausta mihinkään lähteeseen, että "valtaosa neuvostoyleisöstä" hyväksyy karkotuksen ja että yleensäkin "Neuvostoliiton oppositioaineokset muodostavat häviävän pienen joukon".

"Kirjailija Aleksandr Solzhenitsynin maastakarkoitus on tapahtunut hallinnollisena toimenpiteenä. Hänet pidätettiin eilen illalla Moskovan keskustassa hänen vaimonsa nimissä olevasta asunnosta. Pidätystä edeltäneenä päivänä Solzhenitsyn oli toista kertaa kieltäytynyt itse saapumasta syyttäjänvirastoon keskustelemaan viranomaisten kanssa. Neuvostoliiton kansalaisen maastakarkottaminen on äärimmäisen harvinainen rangaistus. Ennakkotapaus on löydettävissä 45 vuoden takaa, vuonna 1929 karkotettiin Leon Trotski. Viime aikoina on Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätöksellä tosin eräältä ulkomaalla oleskelleelta neuvostokansalaiselta peruutettu neuvostokansalaisuus. Tähän saanee Solzhenitsynkin varautua. Voidaan sanoa, että Solzhenitsyn on ollut kotimaassaan huomattavasti tuntemattomampi kuin ulkomailla. Niin ikään on ilmeistä, että hänen suosionsa kirjailijana on Neuvostoliitossa laskenut romahdusmaisesti sitten hänen esikoisteoksensa *Päivä Ivan Denisovitshin elämästä* ilmestymisen jälkeen. Kuva joka suuren yleisön piirissä on muotoutunut hänestä, on jatkuvasti saanut yhä kielteisempiä piirteitä. Dramatiikalla, joka ympäröi hänen henkilöään ulkomailla, ei ole kaikupohjaa Neuvostoliitossa. Näin ollen on todennäköistä, että valtaosa neuvostoyleisöstä hyväksyy karkotuspäätöksen joka epäilemättä vastaa suuren enemmistön oikeuskäsityksiä. **Myös vastalauseita on epäilemättä odotettavissa, mutta niiden suhteen on todella (painokkaasti) syytä pitää mielessä, että Neuvostoliiton oppositioaineokset todellisuudessa muodostavat häviävän pienen joukon joka saa helposti äänensä kuuluville ulkomailla, mutta jolla ei ole kantavuutta kotona.** Toistaiseksi ei ole selvyyttä, mitä Solzhenitsynin perheen suhteen päätetään. Hän on toista kertaa naimisissa ja hänellä on kaksi lasta."¹³⁰¹

Kuvaava on myös Lindströmin viljasatojuttu vuodelta 1974. Tv-jutun kuvituksenä näytettiin viljan tehokasta puintia.

"Sadonkorjuu on hyvässä vauhdissa eri puolilla Neuvostoliittoa ja satonäkymät alkavat hahmottua. Maatalouteen on viime vuosina kiinnitetty erikoisen suurta huomiota. Siihen on investoitu huomattavia pääomia, konekanta on lisätty ja parannettu. Ja erikoissäänönsin voidaan työvoimaa ohjata pullonkauloihin sadonkorjuun kiivaimpina aikoina. Tästä johtuen Neuvostoliittoon odotetaan kohtalaisia tuloksia tänä vuonnakin huolimatta

¹³⁰⁰ Yle 5.8.1970 Koleraepidemia leviää NL:n eteläosissa. (2' 20'') Rark2-kanta, ark-4173-13.

¹³⁰¹ Yle 13.2.1974 Aleksander Solzhenitsyn karkoitettu Neuvostoliitosta. (3 minuuttia 10 sekuntia). Rark2-kanta, ark-4796-4.

siitä, että luonnonolosuhteet eivät ole olleet edulliset. Sateinen kesä on vaikeuttanut tilannetta monella alueella. - - Viime vuonna keskitettiin maatalouteen koko neuvostokansan voimanponnistukset ja tuloksena oli ennätyssto 222 miljoonaa tuhatta tonnia viljaa. Mikä ylitti tuntuvasti tavoitteet.”¹³⁰²

Lindström sai melkein heti kirjeenvaihtajakautensa alussa suomalaiselle Moskovan-kirjeenvaihtajalle harvinaisen mahdollisuuden haastatella presidentti Urho Kekkonen Tv-uutisia varten hänen Kaukasuksen matkansa aikana elokuussa 1969. Lyhyen haastattelun aikana Kekkonen istui rennosti paitahihasillaan uimarannan tuntumassa, ja hän halusi kertoa, missä vaiheessa ETYK-prosessi oli. Lisäkuvitukseksi jutussa näytettiin, kun Kekkonen käveli uimarannalla ja puistossa sekä jutteli Kosyginin kanssa.

Lindström: ”Herra presidentti, käsiteltiinkö Nordek-suunnitelmaa näissä keskusteluissa?”

Kekkonen: ”Nordekkia ei mainittu näissä keskusteluissa. Sen sijaan sitä enemmän oli keskustelua Suomen aloitteesta, joka koskee eurooppalaisen turvallisuuskonferenssin järjestämistä. Ja siinä yhteydessä vaihdettiin näkökohtia siitä mitä mahdollisuuksia tällaisella konferenssilla saattaisi olla. Mitään lopullisia yhteenvetoja ei tietenkään tällä kertaa ole vielä tehtävissä. Mehän tiedämme, että monet valtiot ovat lähettäneet vastauksia ja pääasiassa myönteisen vastauksen Suomelle, mutta mitään selvyyttä siitä, miten suuressa määrin eurooppalaiset valtiot tätä konferenssia kannattavat, sen pitämistä kannattavat, ei vielä ole olemassa.”¹³⁰³

Haastattelun lopuksi Lindström kysyi vielä, että ”voimmeko odottaa pääministeri Kosyginin vastavierailua Suomeen?” johon Kekkonen vastasi ympäripyöreästi. Kekkonen haastattelun saaminen oli Lindströmille selvästi sulka hattuun, mutta se herättää myös paljon kysymyksiä. Ensinnäkin, miksi Kekkonen poikkesi totutusta haastattelukielteisestä linjastaan yhden lyhyen haastattelun verran.¹³⁰⁴ Halusiko hän auttaa Yleisradion uutta Moskovan-kirjeenvaihtajaa vai kenties vain tiedottaa turvallisuuskonferenssin nykytilasta. Joka tapauksessa Lindström näyttää saaneen jo 1969 muihin Moskovan-kirjeenvaihtajiin verrattuna poikkeuksellisen läheisen kontaktin presidenttiin.

Journalismin lisäksi Lindström lähetti kotitoimitukseensa ”kuukausiraporttejaan”. Ensimmäisen raportin hän teki kesäkuulta 1969. Siinä, kuten myöhemmissäkin raporteissaan, hän teki yhteenvetoa Moskovan uutisilma-
piiristä sekä toi esille omia näkemyksiään.

”Kiinan kysymys on nyt ajankohtaisessa vaiheessa. NKP:n puolueinformaatiossa korostetaan tällä hetkellä kiinalaisten haluttomuutta neuvotella.”¹³⁰⁵

”Syyskuu on ollut Moskovassa erittäin hiljainen ja uutisköyhä huolimatta NL:n melkoisesta ulkopolitiisesta aktiivisuudesta. KIINA on edelleen tärkein aihe (ja tulee olemaan). Rajoilla kerrotaan olevan rauhallista.”¹³⁰⁶

¹³⁰² Yle tv 2.9.1974 *Sadonkorjuutyöt* 1DB-75807. (YLETVA.)

¹³⁰³ Yle tv 3.8.1969 *Kekkonen haastattelu* 1BE-00438. (YLETVA.)

¹³⁰⁴ Kekkonen antoi haastatteluja harvaksen myös ulkomaisille joukkoviestimille, kuten AP:n Tukholman-kirjeenvaihtajalle Thomas A. Reedyille (1959), New York Timesin kirjeenvaihtajalle Werner Wiskarille (1959, 1964), Daily Telegraphin toimittajalle Gordon Shepherdille (1959) ja ruotsalaiselle Dagens Nyheterin toimittajalle Ulf Brandellille (1966). Kekkonen vuosikirjat 1958, 1959, 1964 ja 1966. (UKKA.)

¹³⁰⁵ Kuukausiraportti heinäkuu. 18.6.1969. Lindströmin mappi. (YLEAP.)

"Podgorny saapuu Suomeen viralliselle vierailulle lokakuun 15.-17. pnä. Kerroin jutusta Helsinkiin 24.9. Soitin sitä ennen tšekäläiseen suurlähetystöön, jossa siitä ei tiedetty mitään. Seuraavana päivänä Väänänen soitti Karppiselle syyttäen tätä ´vuodosta´. Tosiasassa asian kertoi epävirallisesti Zamjatin, mikä vain tiedoksi."

"Suomea koskevia juttuja ei ole järjesti näköpiirissä. Kauppaneuvottelut ja atomivoimalajuttu selvinnevät parhaiten Helsingissä." ¹³⁰⁷

Melkeinpä ensi töikseen kesällä 1969 Lindström joutui moittimaan työnantajaansa rahapulasta.

"En ole saanut remonttirahoja, joten remontin alkaminen siirtyy jatkuvasti yhä kaukaisempaan tulevaisuuteen. Se puolestaan vaikuttaa säännöllisen toiminnan aloittamiseen. Koska kuluja on muutenkin joka suuntaan hillittömästi, pyydän että panisit asioihin vauhtia." ¹³⁰⁸

Lindströmin "ikonikaupat"

Juhani Lindström joutui eroamaan Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajan tehtävistään julkisen kohun jälkeen helmikuun alussa 1975. Hänen väitettiin sekaantuneen muun muassa hämäriin taulu- ja ikoni-kauppoihin kirjeenvaihtajan toimensa ohessa. Syytökset laittomista ikonikaupoista olivat vakavia. Ikonien kauppa ja maastavienti oli Neuvostoliitossa ankarasti kielletty.¹³⁰⁹ Myös muiden suomalaisten, kuten suurlähettiläs Björn Alholmin huhuttiin 1970-luvulla syyllistyneen laittomiin ikonikauppoihin.¹³¹⁰

Lindström myönsi Helsingin Sanomien uutisessa osallistuneensa työnsä ohessa erilaiseen liiketoimintaan. Hän oli saanut muun muassa konsulttipalkkioita eri suomalaisilta liikeyrityksiltä avustaessaan niitä kauppasuhteiden luomisessa Neuvostoliittoon. Ikonikauppoja Lindström kielsi tehneensä. Samassa jutussa Yleisradion johto kertoi, ettei Lindströmin toiminta "ollut sopivaa hänen tehtäviinsä nähden: kirjeenvaihtajan tehtävänä on tiedottaa, ei hoitaa liikeasioitaan". Helsingin Sanomat muistutti jutussaan, ettei liiketoimintaan osallistumista kuitenkaan ollut Yleisradiossa kielletty. Lindström itse

¹³⁰⁶ Lindströmin lokakuun raportti. 25.9.1969. Lindströmin mappi. (YLEAP.)

¹³⁰⁷ Lindströmin elokuun raportti 26.8.1969. Lindströmin mappi. (YLEAP.)

¹³⁰⁸ Lindström Fribergille 18.6.1969. Lindströmin mappi. (YLEAP.) Lindström ei ilmeisestikään jatkanut kuukausiraporttiansa tekemistä enää vuonna 1970. Ainakaan niitä ei enää tallennettu Yleisradion arkistoihin. Yksi syy kuukausiraporttien ehtymiseen voi olla siinä, että uutispäällikkö Friberg siirtyi keväällä 1970 uusiin tehtäviin.

¹³⁰⁹ HS 26.1.1975 *Juhani Lindström: En tiedä mitä ryhdyn tekemään*, Ilta-Sanomien 24.1.1975 *Juhani Lindström lähti lopullisesti*, Iltaset 24.1.1975 *Lindström yöjunalla Leningradiin*, HS 24.1.1975 *Lindström lähtee Yleisradiosta*.

¹³¹⁰ Alholm kertoo kirjassaan (2001, 150), että "Aloin kuulla epämääräisiä huhuja siitä, että minun väitettiin ostaneen ja myyneen ikoneja. - - Aluksi en kiinnittänyt huuhuihin sen enempää huomiota. Huhut kuitenkin vahvistuivat, mistä sain kuulla hyvien kollegoitieni välityksellä. - - Mutta kun huhut eivät ottaneet laantuakseen, katsoin aiheelliseksi keskustella asiasta Moskovassa käyvien kollegoitien ja tuttavien kanssa. Tällöin totesin, etten ollut ostanut eikä kukaan ollut edes pyrkinyt myymään minulle ikoneja, vaikka niin oli tapahtunut Saksan liittotasavallan suurlähettilään kohdalla. KGB:n naamioitu edustaja oli tarjonnut suurlähettiläälle ikoneja ja saanut hänet ansaan, niin että hänet kutsuttiin melko pian takaisin kotimaahansa. KGB:llä ei nähtävästi ollut sen paremmin halua kuin tarvettakaan yrittää saada minua satimeen."

kommentoi eroaan jutussa seuraavasti: ”Sanoin itseni irti. Kaikkien niiden väitteiden vuoksi en nähnyt mitään mahdollisuutta jatkaa kirjeenvaihtajana.”¹³¹¹

Lindströmin liiketoimien paljastuttua Suomessa kierteli huhuja hänen karkottamisestaan Neuvostoliitosta. Lindströmin tapausta pidettiin ulkopoliittisesti arkana ja siitä keskusteltiin muun muassa hallituksen iltakoulussa. Myös presidentti otti siihen kantaa. Kekkonen rauhoitteli tapauksesta syntyneitä kohua ja sanoi, että ”hallitus saa ainakin tämän tapauksen osalta nukkua yönsä rauhassa”.¹³¹² Kohun suuruuteen vaikutti varmasti myös se, että Lindströmin taulukaupoissa oli kyse presidentti Kekkonen muotokuvan maalanneen Ilja Glazunovin tauluista.¹³¹³

Kuka Lindströmin ”hämäräperäiset” liiketoimet alun perin sitten vuoti julkisuuteen ja mistä tapauksessa loppujen lopuksi oli kyse? Lindströmiä vastaan ei koskaan tehty rikosilmoitusta eikä juttu siten koskaan myöskään edennyt oikeuden selvitetäväksi. Vasta nyt, kun tapaukseen liittyvät kotimaiset asiakirjat ovat tulleet julkisiksi, on mahdollisesta selvittää ”ikonikauppojen” kiinnostavat, jopa dekkarimaiset taustat. Käytettävissäni ovat olleet haastattelujen lisäksi suojelupoliisin ja UKK-arkiston tapaukseen liittyvät tiedot.

Aikalaisjulkisuudessa näytti siltä, että kyse oli liikemiesten välisestä riidasta, kuten *Iltaset*-lehti tammikuun lopussa 1975 kirjoitti: ”Tukholman riitojen (Glazunovin näyttelystä aiheutuneista maksuista) seurauksena Kohonen (Lindströmin liikekumppani) lähetti kantelukirjeen Yleisradiolle ja paljasti suomalaisten mallien maksamat ylihinnat, jotka Lindström oli rahastanut”¹³¹⁴.

Iltaset-iltapäivälehti oli kirjoittanut ensimmäisenä Lindströmin ”hämäräpuuhista” ja seurasi sen jälkeen tarkasti tapahtumien eri vaiheita. Lehden toimittajakolmikko Heikki Kekkonen, Manu Paajanen ja Ulf Stambej tekivät tammikuun lopussa 1975 yhteenvetoa tapahtuneesta seuraavaan tapaan:

”Lindströmin tarkoitus oli antautua suurliikemieheksi, kun hänen Yleisradion Moskovan kirjeenvaihtajan sopimuksensa olisi päättynyt tänä keväänä. Lindströmin unelma oli ostaa 60 000 ruplalla liiketalo Moskovasta. - - Juhani Lindströmistä olisi tullut suurliikemies, tehnyt kannattavaa bisnestä. Auttanut aloittelijoita Neuvostoliiton markkinoille, kovasta rahasta. Sitten alkoivat riidat. syytökset sinkoilivat vanhojen ystäväysten Juhani Lindströmin ja Jussi Kohosen kesken.”¹³¹⁵

Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajana 1973–1977 ollut Pentti Sadeniemi kertoi haastattelussa, miten suomalainen ”skandaalilehti” yritti värvätä häntä tarkkailemaan Moskovassa Lindströmiä uutiskohun aikaan.

”Mä muistan että yhteen aikaan, mikähän se oli jokin skandaalilehti, joka yritti värvätä minua, kun tiesi, että mä asun Lindströmiä vastapäätä niin istumaan ikkunassa, kuka tulee sisälle ja kuka tulee ulos. Jouduin selittämään, ettei tuollainen neuvostoliittolainen KGB:n duuni ei kyllä kuulu mulle edes neuvostoliittolaisen skandaalilehden hyväksi, että juoskaa suolle. Mutta siinä vaiheessa käytiin niin kuumana. Kyllä mun puhevälit säilyi

¹³¹¹ HS 26.1.1975 *Juhani Lindström: En tiedä mitä ryhdyn tekemään.*

¹³¹² US 16.1.1975 *Lindströmin karkoitushuhut iltakoulussa.*

¹³¹³ Ks. esim. *Iltaset* 27.1.1975, 6 *Pikkubisnes kaatoi Lindströmin unelman.*

¹³¹⁴ *Iltaset* 27.1.1975, 6 *Pikkubisnes kaatoi Lindströmin unelman.*

¹³¹⁵ *Iltaset* 27.1.1975, 6 *Pikkubisnes kaatoi Lindströmin unelman.*

Lindströmmiin sen jälkeenkin, että muistan, että tulin hänen suhteensa vieläkin varovaisemmaksi.”¹³¹⁶

UKK-arkistossa Orimattilassa on kymmeniä hyllymetrejä Kekkonen kirjeenvaihtoa ja muuta kirjallista jäämistöä. Siellä ovat myös Kekkonen niin sanotut vuosikirjat, joita hän aikoi käyttää hyväkseen muistelmiensa kirjoittamisessa. Ne olisivat olleet muistelmien ytimenä yhdessä päiväkirjojen kanssa.¹³¹⁷ Näihin vuosikirjoihin on tallennettu tietoja, muun muassa kirjeitä, joita ei aikalaisjulkisuudessa olisi voinut julkistaa. Lindströmin tapaukseen liittyen vuoden 1975 vuosikirjassa on kaksi kirjettä: Lindströmin 12.1.1975 päiväämä selvitys Kekkoselle sekä suurlähettiläs Jaakko Hallaman 14.1.1975 päivätty kommentti Lindströmin kirjeestä. Näiden kirjeiden perusteella Lindström oli vain yksi tekijä monimutkaisessa vyyhdissä, jossa oli mukana sekä Suomen että Neuvostoliiton politiikan, talouselämän ja kulttuurin eliittiä.

Lindströmin Kekkoselle tekemän selvityksen mukaan Ilja Glazunov olisi leimannut Lindströmin taulukauppojen suurimmaksi syntipukiksi, koska taidemaalari oli jäänyt kiinni taidepalkkioidensa pimityksestä. Neuvostoliiton käytännön mukaisesti taiteilijoiden olisi pitänyt tilittää ulkomailta saamansa tulot aina Gosfond-nimisen järjestön kautta, joka pidätti tuloista 50 prosentin verot. Lindström kirjoitti Kekkoselle:

”Johtopäätöksenä uskallan väittää, että Glazunov tilittäessään tulojaan NL:n suurlähetystössä ilmoitti siellä tuntuvasti todellista pienemmät summat kiertääkseen veroja. Tämä antoi myöhemmin aiheen painostaa häntä ja vaikea tilanne ajoi hänet leimaamaan minut syntipukiksi.”¹³¹⁸

Lindströmin selvityksen mukaan Glazunov oli maalannut aluksi Suomessa Paasikivi-seuran puheenjohtajan Matti Valtasaaren, rouva Lea Valtasaaren sekä piirrookset perheen lapsista. Myöhemmin vuorossa olivat Armi Ratia, Marjukka Hornborg sekä johtaja Kurt Juurannon perhe, presidentti Urho Kekkonen sekä Ruotsin kuningas. Etenkin Armi Ratia oli ihastunut Glazunovin taiteeseen ja hän ostikin myöhemmin Glazunovin yhden tunnetuimmista töistä ”Venäläisen kaunottaren”. Lindströmin tietojen mukaan Glazunov salakuljetti Ratian ostaman taulun erään toisen taulun raamien sisällä aluksi Tukholmaan. Taulua ei ollut merkitty Tukholman näyttelyn viralliseen luetteloon eikä siitä ollut mainintaa myöskään tulliselvityksissä. Tarina kuitenkin jatkui vielä. Lindström kirjoitti Kekkoselle:

”Näyttelyn aikana kiinnitin huomiota siihen, että rouva Ratian ostama maalaus ‘Venäläinen kaunotar’ ei ollutkaan alkuperäinen, jonka rouva Ratia oli ostanut, vaan väreiltään tuore kopio. Ilmoitin Glazunoville pitäväni tätä erittäin sopimattomana ja vaarallisenä menettelynä, mistä johtuen välimme huononivat. Jouduin samana päivänä matkustamaan Moskovaan selostaakseni siellä presidentti Nixonin NL:n vierailua.”

On täysin selvää, että Lindströmin ”sivubisnekset” vaikuttivat hänen työhönsä Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajana. Hän teki huomattavasti vähemmän

¹³¹⁶ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

¹³¹⁷ UKK-arkiston tutkijan Pekka Lähteenkorvan haastattelu 30.5.2002.

¹³¹⁸ Lindström Kekkoselle 12.1975. Kekkonen vuosikirja 1975. (UKKA).

juttuja kuin esimerkiksi edeltäjänsä Nojonen. Näin Nojonen kirjoitti 1972 Yleisradiolle:

”Vertailun vuoksi todettakoon, että 1971, jolloin radion ajankohtaistoiminta oli tuntuvasti laajempaa kuin 1960-luvulla, Moskovassa käytettiin radion ajankohtaisohjelmissa Yleisradion vakinaisen kirjeenvaihtajan Juhani Lindströmin sekä tilapäiskirjeenvaihtajien Sisko Kiurun ja Martti Valkosen antamina yhteensä 159 välähdystä. Heidän kolmen yhteinen osuus oli siis sama kuin minun yksinäni, jopa vähemmän ainakin vuotta 1964 ajatellen, sillä 100 välähdystä puolen vuoden aikana merkitsisi noin 200 vuodessa.”¹³¹⁹

Yleisradiossa jouduttiin myös valjastamaan muita toimittajia etsimään Lindströmiä, kuten Tukholman-kirjeenvaihtaja Pentti Lumme.

”Kävin etsimässä ´Linssiä´ Glazunovin näyttelystä, koska hänen epäiltiin oleva paikalla. Häntä olisi tarvittu Moskovassa. En löytänyt, jätin kuitenkin viestin paikalle, että ottaisi yhteyttä. Ei ottanut yhteyttä, mutta Expressen-lehden mukaan hän oli kuitenkin ollut paikalla.” (naurua)¹³²⁰

Lindström keskittyi Kekkoselle antamassaan selvityksessään taidekauppaan. Glazunovin lisäksi Lindström kertoo kuvataiteilijan ”lähimmän taustavoiman” Neuvostoliiton kirjailijaliiton puheenjohtajan Mihalkovin tekemisistä. Lindströmin mukaan Mihalkov yritti houkutella muun muassa taiteilija Timo Sarpanevaa Neuvostoliittoon teollisuuden taideteollisen muotoilun asiantuntijaksi. Siinä sivussa Neuvostoliittoon olisi perustettu yritys, jonka avulla Sarpaneva olisi voinut ansaita ”miljoonia dollareita”. Sarpaneva olikin pian kutsuttu Neuvostoliittoon, jossa hän sai esitellä tuotantoaan mainostarkoituksessa Neuvostoliiton johdolle. Lindström ehdotti ryhtyvänsä Sarpanevan agentiksi, mutta sen sijaan Sarpaneva kääntyikin Lindströmin mukaan johtaja Juurannon sekä toimittaja Aarre Nojosen puoleen, joka oli Lindströmin tietojen mukaan Mihalkovin vanha tuttu.

Suurlähettiläs Jaakko Hallama kirjoitti Kekkoselle, että hänen ensimmäinen tehtävänsä palattuaan Moskovaan oli ollut ottaa vastaan Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtaja Juhani Lindström ja hänen presidentille tekemänsä selvitys. Hallama kommentoi Kekkoselle ensiksi omia näkemyksiään Glazunovista.

”Iljalla onkin nyt uusi tyyli nimekkäitten henkilöiden muotokuvien maalaamisessa. Ja se on: Nina maalaa taustan, Ilja vartalon muistikuvastaan ja kasvot diapositiivista! Sehän käy nopeasti sellainen työ! Tässä ilmeisesti on syy, miksi Sinunkaan kuvaa ei alkuvaiheessa kukaan saanut nähdä! Mutta Lindström tiesi ja tunsu Iljan uuden maalaustekniikan jo silloin!”¹³²¹

Kirjeensä loppupuolella Hallama kertoi Kekkoselle, että:

”Sitten on vielä Yleisradion intriigit mukana pelissä. Aarre Nojonen on tullut tänne kerտoman mukaan ja Lindström väittää, että hän on mustamaalannut Lindströmiä. Tämä on minusta kaikkein ikävin loppujen lopuksi, sillä tässä on kyseessä jo Suomelle vahingolli-

¹³¹⁹ Nojonen Yleisradiolle. Asia: Ikälisä-, vuosiloma- ja eläkeasia. 1.6.1972. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹³²⁰ Lumpeen haastattelu 8.7.2002.

¹³²¹ Jaakko Hallamaa Kekkoselle 14.1.1975. Kekkoson vuosikirja 1975. (UKKA).

nen toiminta. Kiitän vain Luojaani, että Nojonen ei tullut tämän talon virkamieheksi¹³²². - Minun neuvoni Lindströmille oli, että hän ei puhuisi asiasta mitään lehdistölle, vaan selostaisi asian työnantajalleen niin korrektisti ja asiallisesti kuin mahdollista.”

Suojelupoliisin arkiston tiedot tapauksesta ovat hyvin suppeat. Lindströmin mapissa olevat tiedot ovat suurimmaksi osaksi lehtiuutisten kopioita. Suopo näyttää heränneen omiin tutkimuksiinsa vasta julkisen kohun jälkeen. Voikin kysyä, oliko Suopo 1970-luvulla keskittynyt liikaa politiikan toimijoiden tarkkailuun ja jättänyt talouden vaikuttajat ja ilmiöt, kuten teollisuusvakoilun estämisen, liian vähälle huomiolle?¹³²³

Ensimmäinen Suopon oma merkintä Lindströmin liiketoimista on huhtikuulta 1975. Suopon etsivän ilmoituksesta käy ilmi suunnilleen samat seikat kuin aiemmin julkaistuista lehtikirjoituksistakin: Juhani Lindström on yhdessä liikeympänsä Juhani (Jussi) Kohosen kanssa onnistunut luomaan hyvät suhteet neuvostoviranomaisiin, joista on ollut suurta apua miesten liiketoimissa. Suopon raportista vahvistuvat epäilyt Lindströmin ikonikaupoista: ”Lindströmin tiedetään pystyvän hankkimaan pilkkahinnalla neuvostoliittolaisten tuttaviansa välityksellä mm. ikoneja, ja hän voi näin ollen myydä ne edelleen suurella voitolla”. Kohosella puolestaan oli Suopon käyttämän nimettömän lähteen mukaan erittäin hyvät suhteet Kosmos-filmiin. Suopon etsivän raportti päättyy vihjaukseen: ”Epäillään, että Kohosen suhteitten pohjana neuvostoliittolaisiin on jokin muu kuin hänen näkyvä toimintansa Kosmos-filmissä”¹³²⁴.

Yleisradion ohjelmapäällikkö Pekka Silvola seurasi tarkkaan Lindströmin tapauksen kehitystä. Hänen mielestään Lindströmin ja hänen liikeympänsä taidekaupat olivat vain pintaa. Kyse oli ennen kaikkea siitä, että Lindström toimi välittäjänä suomalaisten yritysten ja neuvostoliittolaisten virkamiesten välillä. Silvolan mukaan oli täysin mahdotonta aikanaan kertoa koko totuutta Lindströmin ”ikonikaupoista”. Sekä neuvostoliittolaiset että Suomen viranomaiset kehottivat Yleisradiota koko ajan vaikenemaan tapauksen taustoista.

”Mä tiesin kovin hyvin Lindströmin jutun. Jotkut lehdet kirjoittivat, että on kaupannut näitä ikoneja ja poispäin muita. **Ne olivat vain pintajuttuja.** Monien firmojen jotkut pikkupomot pelkäsivät, että mitähän tässä mahtaa tulla. - - Hänellä (Lindströmillä) oli yksi paha vika: hän sekaantui sellaisiin asioihin, jotka eivät ollenkaan hänelle kuuluneet eli käytännössä hän oli jonkinlainen suomalaisten firmojen agentti siellä, joka voiteli määrättyjä pikkuvirkamiehiä, jotta aikataulut nopeutuisivat ja niin edelleen. Plus sitten näitä ikonibisneksiä ja niin edelleen. Sehän meni niin pitkälle, että minä jouduin erottamaan hänet. Sanoin siis Yleisradion Moskovan tai Neuvostoliiton kirjeenvaihtajille nämä asiat eivät kuulu, tiedät kovin hyvin miten arkaluontoisia nämä ovat. Suomalaisia isoja firmoja ja muita vilahteli. Tuotiin (Lindström) Kesäkadun yläpuolelle kerrokseen tavarahissin kautta. Sanoin hänelle juuri nämä perusteet ja sinun työsopimuksesi päättyy nyt. Nyt sinä saat kolmen kuukauden palkallisen vapaan, irtisanomisaika. Hän hyväksyi muuten tämän minun perustelun ja sanoi, että kyllä minulla paremmat olot tulee siellä mitä nyt. Tämä oli siis sellainen yksi, jossa suurlähettilästasolla pariin kertaan Stepanov

¹³²² Ks. lisää tästä s. 296.

¹³²³ Suojelupoliisin vastavakoilusta ei suostuttu antamaan haastattelua tätä tutkimusta varten.

¹³²⁴ Suopon etsivän ilmoitus 3.4.1975. Lindströmin-mappi. (SUPOA).

mulle sanoi: 'Käsittänet että tämä on hyvin luottamuksellinen asia, jota ei pitäisi julkisuudessa käsitellä. Sanoin, että vähän samaa asiaa sanoi toi Suomen suojeluspoliisikin. (nauria).'¹³²⁵

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajana vuosina 1974–79 toiminut Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että Lindströmillä oli täytynyt olla suhteita KGB:hen. Hän perusteli näkemystään Lindströmin Yleisradiosta erottamisen jälkeisillä tapahtumilla.

"Kun hän (Lindström) joutui lähtemään Yleisradiosta, niin hän ei ollut päivääkään sieltä pois (Neuvostoliitosta). Hän käveli samana päivänä Neuvostoliiton ulkoministeriöön tekemään akkreditoinnin Tekniikan Maailman nimiin. - - 1975 alkupuolelta lähtien ja kun normaali käytäntöhän oli näissä akkreditoinneissa, että täällä ensin lehti meni Tehtaan-kadulle, esitti pyynnön, saako lähettää kirjeenvaihtajan ja sitten sitä kautta se meni Moskovaan Neuvostoliiton ulkoministeriöön. Ja sitten sieltä joskus tuli vastaus. Aina puolen vuoden prosessi oli. Siis hän sai tän akkreditoinnin, sai sillä, että hän vain käveli ulkoministeriöön Moskovassa ja tuli takaisin akkreditointi kädessä."¹³²⁶

Myös Yleisradiossa ja Suomen Moskovan-suurlähetystössä ihmeteltiin Lindströmin jäämistä Moskovaan. Näin ohjelmapäällikkö Silvola:

"Se oli mulle myös, sanon suoraan yllätys. Sanoinkin Lindströmille, että esimerkkejä hieman toisesta linjasta, että sieltä tullaan hyvin nopeasti pois. Hän näköjään, en tiedä mutta kerran kun tapasin Lindströmin Moskovassa myöhemmin kadulla vaan, hän koira talutti. 'Tiedättekö kenen koira tämä on? Se on Brežnevin tyttären koira'. (nauria). Kyllä hänellä jokin erikoinen tarkoitus oli. Mulla oli semmoinen käsitys, että hän välitti määrättyllä tavalla joitakin luksustarvikkeita Kaukoidästä NL:n johtavalle eliitille."

Ja varmaan lännestäkin?

"Juu, varmaan lännestäkin".

Lehdistöattasea Reino Paasilinna kummeksui Nikkilän haastattelussa sitä, että Lindström pystyi yhä olemaan akkreditoituna kirjeenvaihtajana.

"Minäkin ihmettelin, että miten hän on kirjeenvaihtajana vaikka hän ei vaihda kirjeitä tai kirjoittele minnekään vaan harjoittaa ihan toisen tyyppistä afääriä. Mutta siellä jotkut korkeat viranomaiset olivat näin päättäneet ja pitivät häntä kirjeenvaihtajana ja akkreditointia jatkoivat niin se oli tietysti heidän päätöksensä. Mutta Suomi ei tätä pyyntöä esittänyt."¹³²⁷

Lindström siirtyi Moskovassa entistä selvemmin niin sanotulle harmaalle vyöhykkeelle, jossa oli muitakin "toimittajia".¹³²⁸

Lindström itse kertoi presidentti Kekkoselle selvityksessään, että:

"Kohosen ja Nojosen toimesta yritettiin vaikuttaa Neuvostoliiton suurlähetystöön, jotta viisumini peruutettaisiin. Seuraavassa vaiheessa Kohonen jätti Yleisradioon asiakirjan, jossa minua vastaan kohdistettiin syytöksiä mitä erilaisimmilta aloilta. - - Myöhemmin minulle on vakuutettu NL:n ulkoministeriön lehdistöosaston kautta, ettei mitään vaatimuksia ole olemassa minua vastaan Neuvostoliiton viranomaisten taholta. Sama on todettu NL:n ministerineuvoston televisio- ja radiokomitean taholta Yleisradion johdolle. Sain kuitenkin voimakkaan vaikutelman, ettei Moskovassa missään tapauksessa toivota

¹³²⁵ Silvolan haastattelu 17.5.2002

¹³²⁶ Mattilan haastattelu 17.9.2000. Suopon tietojen mukaan Lindström toimi Lehtimiehet Publications -yhtiön palveluksessa vuodesta 1975 lähtien. (Lindströmin-mappi, SUOPOA).

¹³²⁷ Paasilinnan haastattelu (RNA.)

¹³²⁸ Ks. enemmän aiheesta s. 329.

suurta kansainvälistä huomiota herättävää skandaalia, mistä johtuen teen kaikkeni estääkseni asian julkiseksi tulon.”¹³²⁹

Lindström ei kertonut Kekkoselle tekemässään selvityksessään lainkaan työstään suomalaisten yhtiöiden ”agenttina” Neuvostoliitossa. Jos asia olisi tullut laajemmin julkiseksi, olisivat Lindströmin liiketoimet saattaneet joutua vaaravyöhykkeeseen. Ei ollut myöskään neuvostoeliitin etujen mukaista, että Lindströmin bisneksiä reposteltaisiin näkyvästi julkisuudessa.

Suopon etsivän ilmoituksessa syyskuulta 1977 todetaan, että Lindström ja Kohonen olivat laajentaneet liiketoimiaan neuvostoliittolaisten kanssa. Lindström työskenteli eräässä neuvostoliittolaisessa yrityksessä muutamien venäläisten kanssa, ”joiden tiedetään olevan KGB:n avustajia”. Yrityksen tarkoituksena oli auttaa suomalaisten yhtiöiden pääsyä Neuvostoliiton markkinoille. Muun muassa Fiskars oli maksanut yhtiölle provisioita.¹³³⁰ Näiden tietojen valossa näyttää siltä, että KGB oli siis soluttautunut myös Neuvostoliiton yrityksiin, jotka kävivät kauppaa ulkomaalaisten kanssa. Näin KGB:llä oli ainakin periaatteessa mahdollista saada tietoja myös suomalaisista yrityksistä. Tähän mennessä tehdyissä lähihistorian tutkimuksissa päähuomio on ollut KGB:n vaikutuksella Suomen poliittiseen päätöksentekoon.

Lindströmin vaikenemiseen saattoi vaikuttaa myös se, että hänellä oli venäläinen vaimo. Ohjelmajohtaja Silvolan mukaan sekä Lindströmiä että myös Aarre Nojosta voitiin heidän venäläisten vaimojensa takia kiristää ja yrittää vaikuttaa myös heidän journalistiseen työhönsä

Siellä länsimaisia kirjeenvaihtajia tosiaan testailtiin hyvin monella eri tavalla?

”Kyllä se on ihan selvää, toi aina halusin kysyä, onko yhtään sellaista kysymystä, jonka avulla voidaan kiristää. Niin kuin mä aina sanoin jollekin kahden kesken hoiteli näitä ulkomaantoimitusasioita, muistan sanoneeni jo silloin, kun tulin politiikan piiristä, niin määrätuille toimittajille, älkää missään nimessä yhteen asiaan sortuko: älkää ottako rahaa vastaan. Älkää myöskään koskaan kirjoittako paperille, että näistä teitä saatetaan kiristää. Tämä koska seuraavalla kerralla, se on täällä (pitää kättä vatsansa päällä) ja kohta se on kurkussa käsi. Tämä oli hyvin tärkeää. Minä en tiedä oliko jotain sellaista mitä minä en tiedä. Ainahan saattaa olla jotakin jota en tunne. Näitä asioita teroitettiin kyllä.”

Entäs sitten naiset?

”Se oli yksi semmoinen ongelma. Nojonen ja Lindström, ei ollut minusta ollenkaan hyvä asia, oli liian läheinen kontaktisysteemi.”¹³³¹

Sekä Lindström että Nojonen erottautuivat muista suomalaisista kirjeenvaihtajista: he pitivät koko ajan välimatkaa suurlähetystöön. Karppisen mukaan ”He olivat erittäin varovaisia, pitivät enemmän etäisyyttä”. Hänen mielestään syynä olivat nimenomaan kirjeenvaihtajien venäläiset vaimot. Kun yleensä kirjeenvaihtajilla oli tapana käydä silloin tällöin vaimoineen lähetystössä, Lindström ja Nojonen kävivät vain harvoin ja aina yksin.¹³³²

¹³²⁹ Lindström Kekkoselle 12.1.1975. Kekkosen vuosikirjat 1975. (UKKA.)

¹³³⁰ Suopon ilmoitus 5.9.1977. Lindströmin-mappi. (SUOPOA). Näköpiiri-lehden 4/1979 mukaan ”Lindström hoitelee nyt farkkuagenttuuria Moskovassa ja Kohonen on hankkinut tuttavuuksia Korkeinta neuvostoa myöten”. Lindström kuoli 1986.

¹³³¹ Silvolan haastattelu 17.5.2002

¹³³² Karppisen haastattelu 6.9.2002.

Ennen Yleisradioon siirtymistään Lindström oli ollut kuvatoimittajana Helsingin Sanomissa. Päätoimittaja Heikki Tikkanen kertoi puhelinhaastattelussa, että Lindströmiin oli alettu suhtautua lehdessä hivenen epäillen jo 1961–62. Syynä oli se, että Lindströmin havaittiin majoittaneen kotiinsa salaa erään venäläisen naisen, jonka ulkomaiseen postiin liittyvät ”harrastukset” olivat Tikkasen mukaan kiinnostaneet myös suojelupoliisia. Silvolan tapaan myös Tikkanen törmäsi Lindströmiin myöhemmin yllättävän usein Moskovassa.

”Mystinen kaveri. Silloin tällöin olin Moskovassa työasioissa. Joka kerta kun olin Moskovassa, niin törmäsin sattumalta Lindströmiin. 70-luvun loppupuolella hän kertoi että oli neljän maan passi ja liiketoimintaa.”¹³³³

Suojelupoliisin arkiston tiedot eivät kuitenkaan anna vahvistusta Nojosen ja Lindströmin vaimojen KGB-taustaepäilyille. Lindströmin vaimosta, Margaritasta ei ole lainkaan mainintoja ja Nojosen vaimostakin, Tatjanasta vain yhden Supon kuulustelun verran. Vuonna 1981 pidetyssä kuulustelussa Aarre Nojosen vaimolta tiedusteltiin yhteyksiä erääseen venäläiseen ja samalla hän vakuutti, ettei itse ollut ollut missään tekemisissä KGB:n kanssa.

”Tiedän KGB:n, sillä isäni palveli eräässä sen organisaatiossa, merivartiostossa. Huhuna ja lehdistä lukemalla tiedän myös mitä muuta KGB tekee sekä Neuvostoliitossa että ulkomailla. Itse en ole joutunut KGB:n kanssa mihinkään tekemisiin, en edes avioliittoni johdosta. En ole milloinkaan allekirjoittanut mitään avustuslupausta KGB:lle, en Suomeen muuttaessani enkä aikaisemmin.”¹³³⁴

Vakoilu ja journalismi

Vakoilu on aina arka asia. Sekä Suomen, Neuvostoliiton että myös muiden maiden viranomaiset pyrkivät yhteisymmärryksessä pitämään paljastuneet vakoilutapaukset poissa julkisuudesta. Seurauksena olikin yleensä vain hiljainen maastakarkoitus.

Kiinnostavan lähteistön vakoilun ja julkisuuden suhteisiin tarjoavat Urho Kekkosen pitämät vuosikirjat. Kekkonen sai tiedot kaikista vakoilutapauksista. Hän sai käyttöönsä sekä suojelupoliisin että pääesikunnan ulkomaan-tiedustelun tietoja.

Vuonna 1962 yhdysvaltalainen sotilasasiamies ja sotilasvirkamies jäivät kiinni tiedustelusta Lapissa. Kekkonen saamassa raportissa kerrottiin muun muassa:

”- - on pelättävissä, että asia voi joutua julkisuuden valokeilaan. - - Asia tulitisiin Suomen viranomaisten taholta käsittelemään täysin hiljaisuudessa.”¹³³⁵

Vuotta myöhemmin paljastuneen Neuvostoliiton harjoittaman vakoilutapauksen yhteydessä Kekkoselle kerrottiin, että:

¹³³³ Tikkasen puhelinhaastattelu 18.9.2002.

¹³³⁴ Lyhennysote ilmoituksesta 1452/27.10.81. (SUPOA.)

¹³³⁵ Kekkonen vuosikirja 1962. (UKKA.)

”On hyvin oletettavaa, että asian joutuessa käsittelyvaiheeseen ja sen tullessa useamman henkilön tietoon, asia pääsee vuotamaan julkisuuteen saattaen täten Suomen viranomaiset ikävään asemaan sekä samalla vahingoittaen Suomen ja Neuvostoliiton välisiä luottamuksellisia ja ystävällisiä suhteita. Olisi erittäin valitettavaa, jos sanomalehdistö alkaisi kiinnittää huomiota juttuun samalla tavalla kuin mitä viime aikoina eräitä kansainvälisiä vakoilujuttuja julkisessa sanassa on käsitelty.”¹³³⁶

Myös Neuvostoliitossa vakoilu oli pitkään tabu. Neuvostoliiton julkisuudessa mainittiin ensimmäisen kerran ensimmäisen neuvostovakoojan nimi vasta 1960-luvun puolivälissä, kun populaari viikkolehti Ogonjok julkaisi juttusarjan tunnetuimmista neuvostovakoilijoista. Maaliskuussa 1965 Izvestija julkaisi artikkelin neuvostoagenttien vaarallisesta työstä Yhdysvalloissa ja noin kaksi kuukautta myöhemmin Pravdassa KGB:n johtaja kertoi vakoilija Rudolf Abelin tarinan. Yhdysvaltalaiset vaihtoivat Abelin myöhemmin vakoilulentäjä Gary Powersiin. Tunnetuin neuvostoliittolainen vakooja oli brittiläisen salaisen poliisin palveluksessa ollut Kim Philby, joka loikkasi Neuvostoliittoon Libanonista 1960-luvun alussa. Philby oli ollut brittien agenttina ja joutunut 1951 lähtemään virastaan kaksoisagenttiepäilyjen vuoksi. Hän työskenteli ennen Neuvostoliittoon loikkaamistaan muun muassa arvovaltaisten The Observerin ja The Economistin Lähi-idän kirjeenvaihtajana.¹³³⁷

Suurvallat käyttivät kiinnijääneitä vakoilijoita näyttävästi hyväkseen tiedotussodassaan ja tämän takia myös Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat silloin tällöin jutunjuurta erittäin arasta ja salaisesta aihepiiristä. Ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtajan raportoima suurvaltojen välinen vakoilujuttu julkaistiin lokakuussa 1958.¹³³⁸ Neuvostoliiton viranomaiset olivat saaneet käsiinsä vakoilulaittein varustetun kuumailmapallon. Sotilaat esittelivät avoimesti pallon varustusta propagandistisessa tiedotustilaisuudessa, jonka Kansan Uutisten Pennanen aloitti seuraavasti:

”Seinälle oli levitetty heleän punakeltaisin raidoin kudottu ilmapallon ulkokuori ja nainlonvalkea sisäkuori. Sitten oli kirkkaanpunainen vaakasuora palkki, josta riippui keltaisia ja harmaita matkalaukun ja maalatun rauta-arkun näköisiä esineitä. Hetken aikaa luuli olevansa Jules Vernen tuotannon näyttämöllisessä esityksessä ja odotti vain milloin insinööri Cyrus Smith ja hänen urheat kumppaninsa astuisivat esiin.”

Juttunsa loppuun Pennanen kirjaa lyhennelmän ”sanomalehtikonferenssissa tehdyistä kysymyksistä ja niihin annetuista vastauksista”. Menetelmä on poikkeuksellinen ja tarjoaa lukijalle mahdollisuuden saada tietoja viranomaisten avoimuuden rajoista ja tarkoituksista.

”Kuinka monta palloa ja missä ne on tavattu? - Konferenssin tarkoituksena on vain osoittaa lähetettyjen pallojen sotilaallinen tarkoitus. - - Onko neuvostoliitollakin tällaisia palloja? - Kysymys on hieman naivi. Meillä on esim. Sputnik. Mutta me emme lähetä ilma-aluksia loukkaamaan toisten maiden ilma-alueita ja suvereniteettia.”

¹³³⁶ Kekkonen vuosikirja 1963. (UKKA.)

¹³³⁷ de Mauny 1969, 201–215; <<http://www.britannica.com>>, viitattu 11.11.2002.

¹³³⁸ KU 13.10.1958, es *USAn radio-ohjattu vakoilupallo kaapattu Neuvostoliiton alueella, Ottanut 35 km:n korkeudesta tarkkoja kuvia sotilaslentokentästä - NL esittää jyrkän vastalauseensa.*

Vuonna 1960 Neuvostoliiton viranomaiset pääsivät taas esittelemään vakoilu-uutista. Kyse oli amerikkalaisen U2-lentokoneen alas ampumisesta syvällä Neuvostoliiton alueella juuri ennen Pariisin huippukokouksen alkua.¹³³⁹ Suomen ulkomaantiedustelun presidentti Kekkoselle lähettämän raportin mukaan U2-tapaus loi pelon ilmapiiriä Neuvostoliitossa.

”U2-koneen alasampumisen jälkeen on Neuvostoliiton lehdistössä herätetty henkiin vakoilun pelko – voitaisiin puhua suorastaan hysteriasta. Kunnan venäläisen kansalaisen on nähtävä jokaisessa ulkomaalaisessa vakoilija.”¹³⁴⁰

Vakoilutapauksia tuli Moskovassa ilmi vähän väliä. Esimerkiksi vuonna 1963 Moskovaa kuohutti Penkovskin tapaus.¹³⁴¹

Myös ulkomaankirjeenvaihtajia epäiltiin toisinaan vakoilijoiksi ja heitä karkotettiin maasta, mutta esimerkiksi Tannisella ei ollut muistissaan yhtään selkeää tapausta.¹³⁴² Sen sijaan Suomen Moskovan-suurlähetystössä työskennellyt Antti Karppinen kertoi haastattelussa, että hyvin monilla länsimaisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla epäiltiin olevan ”kaksoisrooli”, mutta ”puhtaitakin toimittajia” sentään oli.

”NL:n aikana harjoitettiin varsin usein sellaista menetelmää, jos nuori ihminen oli läpäissyt tarvittavia kouluja hänet siirrettiin joko kakkossihteeriksi lähetystöön tai määrättiin kirjeenvaihtajaksi tai kaupalliseen edustustoon ja hyvin usein sitten ajateltiin, että jonkun ulkomaalaisen lehden kirjeenvaihtaja onkin itse asiassa eri tehtävissä kuin pelkästään kirjeenvaihtajana. Ja tällainen asia, joka suurvaltojen suhteen saattoi olla perusteltuna, **oletan, että monet amerikkalaiset ja ehkä muiden maiden kirjeenvaihtajat jotka siellä oli -- joilla olisi ollut kaksoisrooli, mutta oli myöskin tällaisia puhtaita lehtimiehiä.**”

Yksi tunnetuimmista niin sanotulla harmaalla vyöhykkeellä toimivista kirjeenvaihtajista oli neuvostoliittolainen Victor Louis. Louis aloitti työnsä erään länsimaisen lehden Moskovan-toimiston kääntäjänä. Käännöstyönsä ohessa hän kuitenkin alkoi hankkia myös omia uutisia. 1950-luvun lopulla hänet palkattiin brittiläisen iltapäivälehdten Evening Newsin stringeriksi. Kun Hruštšov syrjäytettiin lokakuussa 1964, Louis tiesi asiasta ensimmäisten joukossa, ja hänen maineensa kasvoi. Hän alkoi saada työtarjouksia monilta arvovaltaisilta länsilehdiltä ja myös länsimaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat alkoivat saada uutisvinkkejä Louisilta. Louisilla oli hyvät yhteydet Neuvostoliiton johtokoneistoon. Hän julkaisi myös vaimonsa kanssa ensimmäisen laajan puhelinluettelon Moskovassa, ja he myös myivät yhdysvaltalaiselle kustantajalle kohutut Hruštšovin muistelmat.¹³⁴³

¹³³⁹ Tästä tapauksesta Tanninen kertoi *Ennakkosensuurin maassa* - jaksossa sivulla 147 ja lisää siitä on luettavissa hänen kirjastaan Tanninen 1996, 86–97. Tannisen mielestä U2-tapaus oli hänen elämänsä uutinen. Se jäi aikanaan julkaisematta, koska ”suomettuneisuushan minussa voitti, niin kuin arvata saattaa, 60-luvun alun suomalainen varovaisuus” (Emt., 91).

¹³⁴⁰ Kekkosen vuosikirja 1961. (UKKA.)

¹³⁴¹ KU 19.4.1963, 5 *Penkovskin jutun tutkimukset suoritettu, Penkovski joutuu vastaamaan vakoilusyhteeseen NL:n korkeimmassa oikeudessa*. (TASS). Jutun mukaan Penkovski oli ”Neuvostoliiton valtion tieteellisten tutkimustöiden koordinaatiokomitean entinen työntekijä”, joka oli yhteyksissä Englannin ja USA:n tiedustelupalveluun

¹³⁴² Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹³⁴³ de Mauny 1969, 40–41; *Ilta-Sanomat* 9.12.1970, 8 *Hän myi Nikitan muistelmat*.

Monilla suomalaisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli vahvoja epäilyjä, että Louisin täytyi tehdä yhteistyötä KGB:n kanssa. Myös muutamien muiden toimittajien epäiltiin liikkuvan harmaalla vyöhykkeellä. Näin Uuden Suomen Pentti Sadeniemi kertoi haastattelussa:

”Kaikki tiesi, että hän (Louis) oli tämmöinen KGB:n ikään kuin puolivirallinen äänitorvi. Niin kyllähän siellä tällaisia oli. Vähän vaikeampi tapaus Dev Murarka, joka oli brittiläinen, siis intialainen, brittiläisen lehden kirjeenvaihtaja, kunnes se menetti sen lehden kirjeenvaihtajuuden ja rupesi senttaamaan ja se oli vähän niin kuin harmaalla vyöhykkeellä.”

Eikö hän sitten sentannut myös suomalaisia?

”Joo.”

Ainakin Suomen Kuvalehdessä?

”Joo, niin oli, kyllä. Hän oli pikkuisen vaikea tapaus, koska hän tuota ainakin hänen tulkittiin joutuneen, mutta hän tietysti oli sen takia mielenkiintoinen lähteenä. Hänellä oli sitten sellaisia neuvostokontakteja, joita ei muilla välttämättä ollut, mutta häneenkin niin kuin kaikkiin Moskovassa piti suhtautua sitten kumminkin tietyin pohjaepäilyksin.”

Ulkomaisten toimittajien karkotukset olivat osa suurvaltojen tavanomaista välienselvittelyä, ja se ulottui myös liittolaismaihin. Esimerkiksi heinäkuussa 1959 karkotettiin Puolassa yhdysvaltalaisen uutistoimiston AP:n kirjeenvaihtaja. Karkotuksen perusteet eivät aina olleet kovinkaan kummoisia.

”Lauantaina syytti Puolan kommunistipuolueen äänenkannattaja Trybuna Ludu Johnsonia siitä, että hän oli vääristellyt puoluejohtaja Wladislaw Gomulkan pitämän puheen tekstiä. Lehden kertoman mukaan on hän tehnyt tämän vahingoittaakseen Ranskan ja Puolan välisiä suhteita.”¹³⁴⁴

Tavanomaisempaa kuitenkin oli, että karkotuksen kohteeksi joutuivat diplomaatit.¹³⁴⁵ Aarre Nojonen kertoi vuoden 1962 lokakuussa vakoilutapauksesta, johon oli syyllistynyt Yhdysvaltain Moskovan sotilasasiamies. Tämä oli ehtinyt neljässä kuukaudessa käydä kaksi kertaa Tallinnassa ja kuusi kertaa Leningradissa.

”Ensi käynnillään Tallinnassa hänet jo tavattiin paikoissa, joissa ulkomaalaisten oleskelu on kielletty, mutta seikalle ei annettu merkitystä, kertoo lauantai-illan Izvestija, joka muiden lauantain neuvostolehtien tapaan julkaisee Smithiltä tavattua vakoilumateriaalia.”¹³⁴⁶

Suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista eniten tietoja suojelupoliisin arkistossa oli Kansan Uutisten Lauri Kantolasta sekä Yleisradion Juhani Lindströmistä ja Reijo Nikkilästä.

KGB:n valvontaa, syöttejä ja kiristyskeinoja

”Moskovassa vallitsi - - kyräily, silmälläpidon, varovaisuuden ja pelon henki. Sitä piti yllä laimennettuna terrori, joka vei kaiken aikaa ihmisiä poliittisista syistä epäiltyinä ja tuomittuina pakkotyöleireihin ja vankiloihin kuitenkin enää surmaamatta heitä,”¹³⁴⁷

¹³⁴⁴ US 21.7.1959, 13 AP:n kirjeenvaihtaja karkotettiin Puolasta.

¹³⁴⁵ Esim. US 20.5.1958, 7 USA:n suurlähetystön sihteeri karkotettu Moskovasta.

¹³⁴⁶ KU 8.10.1962, 3 'Ehti' paljon 4 kuukaudessa.

¹³⁴⁷ Valkonen 1998, 28.

kirjoitti Martti Valkonen kirjassaan. Haastatteluissa kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kertoivat esimerkkejä neuvostoviranomaisten harjoittamasta valvonnasta. Ulkomaalaisten puhelinkuuntelu, kylävieraiden rekisteröinti ja K-rekisterikilvin varustettujen autojen liikkeiden seuraaminen olivat yleisesti tunnettuja neuvostoyhteiskunnan käytäntöjä.¹³⁴⁸

Moskovan-kirjeenvaihtajat kertoivat haastatteluissa, että etenkin diplomaattien palveluosaston UPDK:n väen epäiltiin tekevän läheistä yhteistyötä KGB:n kanssa. Kun sihteerien käyttö yleisty 1970-luvun puolivälistä alkaen, UPDK:n palkkalistoilla olleet sihteerit kertoivat varsin avoimesti raportointivelvollisuuksistaan kirjeenvaihtajille jo Tannisen aikoina. Näin Tanninen kertoi Nikkilän haastattelussa:

”Siitä, että meitä todella valvottiin, niin siitä minulla on vain yksi todellinen todistus. Se oli se, kun meidän kotiapulaisemme tuli vähän ennen kuin me palasimme takaisin Suomeen, niin tuli itkien työhön ja me odotimme aikamme ja sitten niin kuin aina kaikki purkautui yhtenä suurena ryöppynä. Hän kertoi, että hänet oli kutsuttu UPDK:hon, tähän firmaan tai tähän toimistoon, joka huolehti diplomaattien ja kirjeenvaihtajien monista käytännön asioista. Hänet oli kutsuttu ja hänet oli haukuttu siitä syystä, että hän ei ollut raportoinut meistä riittävästi. - - Hänelle kerrottiin, että hän on hoitanut työnsä huonosti ja että hänen tulee sanoutua meiltä irti ja niin hän sitten sanoutui meiltä irti.”

Kansan Uutisten Uolevi Mattilalla oli puolestaan omakohtaisia todisteita puhelinkuuntelusta.

”Sitten oli sellainen mielenkiintoinen yksityiskohta. Sähän tiedät sen kirjeenvaihtajiasunnon - - Mä asuin siinä kolmisen vuotta siinä - -. Se oli semmoinen, kun aamulla mentiin sinne, aamulla aina 20 yli kahdeksan - puoli yhdeksän siinä välillä tapahtui sellainen, että puhelin kilahti kerran, ikään kuin olisi alkanut soida. Ei tarvinnut kauan miettiä, jaaha pojat tulivat duuniin. Kuuntelu päälle ja mä nostin kuulokkeen heti ja sanoin, hyvää huomenta toverit. (Naurua). Tästä kuuntelusta, se oli sen maan lakien mukaan laillista, ei se laitonta hommaa ollut.”

Mutta siitä ei avoimesti kerrottu?

”Ei. - - Kyllä ne varmaan kuunteli, koska Tiedonantajan kirjeenvaihtajaa Matti Pykälääkin kuunneltiin ja raportointiin niin pitkälle, että kerran kannipäissään tai muussa kertoi, Pykälä kertoi jostain tämmöisestä, vitsejä perheasioista. Musakka alkoi yhtäkkiä kannipäissään kertoa jostain Pykälän ja hänen vaimonsa perheriidasta. Matti hermostui yhtäkkiä ja meni aivan punaiseksi. Saatana ooksä käynyt meidän oven takana kuuntelemassa, jolloin mä rauhoitin, että ota ihan iisisti vain, että kai sä sentään tiedät, että suakin kuunnellaan.” (Naurua)¹³⁴⁹

Aika ajoin joitakin Moskovan-kirjeenvaihtajia yritettiin myös lavastaa syyllisiksi erilaisiin kiellettyihin tempauksiin. Heille tarjottiin mielenkiintoista kirjallista materiaalia ja tuntemattomat venäläiset naiset tarjoutuivat mieskirjeenvaihtajien ”ystäviksi”, kun vaimot tai tyttöystävät olivat Suomessa käymässä. Vaikka mitään varmoja todisteita ei olekaan olemassa, kirjeenvaihtajat tiesivät syötit tai moraalien testaukset KGB:n juoniksi. Myös Uuden Suomen Pentti Sadeniemeä testattiin.

¹³⁴⁸ Ks. esim Valkonen 1998, 15–19, 26–28; de Mauny 1969, 16 ja 36.

¹³⁴⁹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

Minkälaisia tapauksia ne olivat?

”Yhden mä muistan. Oli tällainen kaveri joka tuli, pyysi, soitti ja pyysi tulla mun puheilleni. Tuli mun puheilleni, avasi attaseasalkkunsa, jossa oli erilaisia kirjallisia materiaaleja ja kävi ilmi, että hän halusi antaa minulle tietoja Leningradissa tuota toimivasta tällaisesta dissidenttirenkaasta, maanlaisesta. **Hän oli tullut sen ovea vartioivan miliisin ohitse, salkullinen erittäin tulenarkaa materiaalia mukanaan ja jokainen joka tiesi senaikaisia oloja tiesi, että niin hullua riskiä kukaan ei ota muuta kuin täyttäkseen toimeksiannon, että siis sellainen pisto.** Mua nauratti, sillä oli varmaan kuukauden provokaatiokiintiö täyttämättä ja se ei muuta keksinyt et se oli niin kauheen läpinäkyvää. Tällaisia tapauksia, ei niitä usein ollut, mutta silloin tällöin. Kai ne kokeili, että oonko mä ihan hullu vai jotain tämmöistä.”

Oliko näistä tullut varoituksia edeltäjiltä tai?

”Joo, kyllä se tiedettiin ja tällaista tapahtui muillekin.”

Narahtiko koskaan kukaan?

- - Kyllä niitä aika ajoin tapahtui. Pääasiassa amerikkalaisille ja Nato-maiden kirjeenvaihtajille, ne oli mun kohdalla aika pieniä ja hupaisia.”

Valkonen kertoo puolestaan kirjassaan ”Verasta”.

”Kun kysyin, miksi hän halusi tavata, hän sanoi, että vaimoni on Suomessa ja että hänestä olisi kovin kiinnostavaa tutustua. Muihin kysymyksiin hän ei enää vastannut. Ei siihen, mistä hän oli kuullut, että vaimoni oli Suomessa. Hän ei kertonut koko nimeään, ei puhelinnumeroaan, ei työnantajansa nimeä eikä sen firman nimeä, mistä hän soitti. - - koko touhun paradoksi olikin siinä, että Veran soittaessa vaimoni oli jo palannut Suomesta viikon matkalta. Toisin sanoen tietoliikenneyhteydet viisumiviraston ja KGB:n välillä olivat hitaat tai Vera oli ylityöllistetty. **Veran soitto oli selvästi KGB:n sääntömääräinen yritys,** mutta hän tai hänen kollegansa eivät enää uudistaneet sitä. Se oli oivallinen osoitus, että järjestelmä toimi ja tavallaan pyrki kaitsemaan, mutta ontui ja luopui yrityksistä havaittuaan jäävänsä ilman vastakaikua.”¹³⁵⁰

Myös muut Neuvostoliittoon erikoistuneet toimittajat olivat KGB:n vaikutusyritysten kohteena. Tähän mennessä tunnetuin suomalainen Neuvostoliiton ”toimittaja-agentti” oli Helsingin Sanomien ulkomaantoimittaja Leo Schulgin. Hän siirtyi 1960-luvulla Helsingin Sanomista Yleisradioon. Schulgin teki Helsingin Sanomissa muutamia Neuvostoliiton uutismatkoja 1950–1960-luvuilla.

Ulkomaantoimittajana 1960-luvulla Helsingin Sanomissa aloittanut kolumnisti Olli Kivinen kertoi haastattelussa:

”Tää oli 60-luvua. Hän kuului minua selvästi vanhempaan kaartiin, joka sitä lehteä silloin teki ja oli ulkomaantoimituksessa. Silloin oli pari kolme toimittajaa vain. Hän oli yksi niistä - -.”

Mitä konkreettista hän sitten teki täällä (Helsingin Sanomissa)?

”Mitä hän olisi voinut tehdä. Mä luulen, että nämä tiedustelupalvelut saivat ilmeisesti palkkaa sen mukaan, saa bonuksia sen mukaan, mitä enemmän ne pystyy värväämään ihmisiä. En mä osaa kuvitella mitä Leolla voisi olla semmoista tietoa, joka olisi ketään ilahduttanut. - - Ei ne huidellut pitkin maailmoja ja kaupunkien syvimpiä kabinetteja. - - En mä ymmärrä. Kai siinä oli jokin syy sitten.”

Kiertelikö hän siihen aikaan Neuvostoliitossa. Kun siihen aikaan ei ollut kirjeenvaihtajaa?

”Hän puhui venäjää, oli emigrantti-vanhemmista. Mutta jos hän siellä joskus oli, hän saattoi olla jollakin valtiovierailulla, ei hän siellä kierrellyt sillä lailla. Siihen aikaan ei ulkomaantoimituksissa paljoa. Se oli niin pientä ja vaatimatonta, ei sieltä paljon kukaan kierrellyt missään.”¹³⁵¹

¹³⁵⁰ Valkonen 1998, 71–72.

¹³⁵¹ Kivisen haastattelu 29.9.2000.

Schulginista tuli kiristyksen uhrina niin kutsuttu vaikuttaja-agentti. Hänen tuli työssään käyttää vaikutusvaltaansa lehdistön edustajana ja tarvittaessa ottaa huomioon työssään myös Neuvostoliiton näkemys. Häntä uhattiin isänsä Fedjan viemisellä Siperiaan. Tiedon paljasti Leo Schulginin tytär tv-dokumentissa 16.12.1993. Hän kertoi, että ”isäni eli tämän salaisuuden kanssa yli kaksikymmentä vuotta, kertomatta edes perheelleen”.¹³⁵² Shulginista ei ollut merkittäviä mainintoja suojelupoliisin arkistossa.

Kaupankäynnin tabut

Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät pystyneet käsittelemään kaikkia tietämiään Neuvostotalouteen tai Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäyntiin liittyviä aiheita. Ensinnäkin tietoa jaettiin kauppaneuvottelujen aikaan Moskovassa yleensä nihkeästi eikä monista neuvostotalouden osa-alueista löytynyt minikäänlaisia tilastotietoja. Kirjeenvaihtajat joutuivat käyttämään myös itsesensuuria, kuten esimerkiksi SKP:n omistaman Feximan¹³⁵³ tapauksessa.

Valkonen ja Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtaja Juhani Lindström olivat päättäneet tehdä yhdessä ”tutkivan jutun” Suomelle tärkeän clearing-kaupan kytkennöistä. Jutun tavoitteena oli kertoa, miten SKP ja sen peitejärjestöjen omistama agenttuuriliike Fexima rahasti prosenttinsa clearing-kaupasta. Kirjeenvaihtajille kerrottiin esimerkkejä, miten Feximan edustaja keräsi aina eri osapuolten allekirjoitukset omiin papereihinsa kauppasopimusten varmistuttua. Valkosen mukaan Fexima tuloutti voittonsa SKP:lle. Fexima oli muutenkin idänkaupan kummajainen. Sen edustajien auton rekisterikilvessäkin oli kirjeenvaihtajaan viittaava K-kirjain eikä yrityksille varattua M-kirjainta. Valkosen ja Lindströmin yhteistyön tulosta ei koskaan julkaistu missään suomalaisessa viestimessä. Valkonen kertoi kirjassaan:

”Kun olimme valmistelleet juttua, lähestyi muuan suomalainen virallinen taho meitä varoittaakseen jutun teosta. Hänen viestinsä oli, että kirjoittaminen asiasta vaarantaa kauppaa, mikä toisi ongelmia Suomen teollisuudelle ja maataloudelle. - - Meillä ei ollut mahdollisuutta ohittaa varoitusta, joten luovuimme jutusta.”¹³⁵⁴

Haastattelussa Valkonen ei edelleenkään suostunut kertomaan ”suomalaisen virallisen tahon” nimeä, mutta tarkensi, että kyse oli ”UM:n kauppapoliittisella osastolla olleesta työntekijästä”. Valkosen mielestä Fexima-jutunteosta luopuminen oli siihen aikaan ”isänmaallinen teko”.¹³⁵⁵

Ulkoministeriön Antti Karppinen kertoi haastattelussa, että kaupankäynti oli paljon tärkeämpää Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kannalta kuin esimerkiksi historian tutkimuksen tai aikaisjournalismin perusteella saattaisi luulla.

¹³⁵² Tutkivan journalismin vuosikirja 1994, 70. Kun dokumentti vuonna 1993 esitettiin muun muassa Helsingin Sanomat vaikenä uutisesta.

¹³⁵³ Rautkallion (1993, 46) mukaan SKP:n liikeyritykset eivät olisi pärjänneet ilman NKP:n tukitoimia ja -ostoja. Feximan lisäksi SKP:n liikeyrityksiä olivat Lomamatka Oy, Yhteistyökustantamo (julkaisi muun muassa Kansan Uutisia) ja Seximo.

¹³⁵⁴ Valkonen 1998, 77–78. Suora sitaatti sivulta 78.

¹³⁵⁵ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

Mites sitten liittyen näihin kauppaneuvotteluihin, mitä kirjeenvaihtajien piti seurata, mutta kaikki valittelivat, että on mahdoton tehtävä. Moskovassa ei kerrota mitään, kerrotaan vasta Helsingissä ja se harmitti kirjeenvaihtajia.

”Aivan oikein, tämä on erittäin tärkeä ja hyvä kysymys, siksi että yleensä on ajateltu, Suomea pidettiin hyvänä puolena, koska Suomesta voitiin ostaa kaikennäköistä, mutta unohdetaan, että yksi asia oli poliittinen päätös, suomalaisen yhteiskunnan stabiliteetti merkitsi, että esimerkiksi Kekkonen ei vaihdu. Jos olisi aikaansaatu epästabiliteettia puoleen tai toiseen, niin Suomen asema Itämeren piirissä, mutta myöskin kauppapartnerina olisi muuttunut ja yhtäkkiä olisi voinut sen sijaan, että Suomi oli tasavertainen ja kiinnostava partneri, niin meistä olisi tullut joku suojattu Bulgaria, jota olisi pitänyt ruokkia. Sen sijaan tämä suhde oli sellainen, että se tuotti pelkkää voittoa kummallekin plus poliittista stabiliteettia.”¹³⁵⁶

Kekkonen Neuvostoliiton-matkat

Jos oli Alholm saanut Moskovan-kirjeenvaihtajilta moitteita huonosta tiedotamisesta, niin Kekkonen veti tässä suhteessa vieläkin pidemmän korren. Kekkonen ehti tehdä yhteensä nelisenkymmentä Neuvostoliiton matkaa eivätkä ne suinkaan rajoittuneet vain Moskovaan tai Leningradiin. Hänen manöövereihinsä kuului, ettei hän antanut haastatteluja, ei pitänyt lehdistötilaisuuksia eikä selostanut keskusteluja.¹³⁵⁷ Kuten aiemmin on käynyt ilmi, Kekkonen kertoi ajatuksistaan yleensä joukkoviestimissä vasta jälkepäin Suomessa.

Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat täyttämään toimitustensa vaatimuksia kertomalla paikoista, joissa Kekkonen kulloinkin vieraili. Seuraava näyte on Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan Aarre Nojosen Yleisradiolle lähettämästään puhelinraportista vuodelta 1961, jolloin noottikriisin ratkaisua haettiin Novosibirskin neuvotteluista.

”Presidentti Urho Kekkonen ja hänen suomalaisseurueensa tapasi pääministeri Hrustshovin ja tämän avustajat tänään Novosibirskissä kaksi kertaa. Pääministeri saapui aamulla kello 11 paikallista aikaa tähän Länsi-Siperian teollisuuskeskukseen ja puolenpäivän aikaan alkoi pari tuntia kestänyt neuvottelu päämiesten kesken presidentti Kekkonen käyttöön varatussa palatsissa. Sen jälkeen valtionpäämiehet keskustelivat poliitikasta vielä lounaalla, jossa pääministeri piti maljapuheen ja presidentti vastasi siihen. Se, mistä neuvotteluissa keskusteltiin on vielä salaisuuden peitossa. **Tapauksesta annettu virallinen tiedonanto on nimittäin niukkasanainen ja pyöreä kuten aina tämänkaltaisissa tapauksissa eivätkä monet soittoni neuvottelukaupunkiin ole tuoneet asiaan sen enempää selvyyttä.** Suomalaisosapuoli on ollut hyvin vaitelias, ainoa mitä suomalaisosapuoli lisäsi viralliseen ja lyhyeen uutistiedonantoon on se, että he korostivat kaksikertaisesti ilmapiirin sydämellisyyttä, keskustelujen aikana vallinnutta yhteisymmärrystä ja avomielisyyttä sekä vilpitöntä luottamusta.”¹³⁵⁸

Nojonen käytti tiedonhankinnassaan apunaan puhelinta, kielitaitoaan sekä vanhoja ystävyyssuhteitaan paikallisiin novosibirskiläisiin.

”Sillä tämä teatteri kuten yleensäkin novosibirskiläiset taidelaitokset, ovat varsin korkeassa kurssissa koko Neuvostoliitossa. Sekin on yksi muoto esittää presidentille siperialaista vieraanvaraisuutta huomautti muuan kaupunkilaisasukkaista soittaessani hänelle tänään ja kysyessäni, miten novosibirskiläiset ovat ottaneet vastaan presidentti Kekkonen. Me siperialaiset olemme saaneet mainesanan vieraanvaraisena kansana ja uskomme,

¹³⁵⁶ Karppisen haastattelu 6.9.2002.

¹³⁵⁷ Valkonen 1998, 83. Muutamia poikkeuksia tosin oli.

¹³⁵⁸ Yle 24.11.1961 *Novosibirskin neuvottelut*. Rark2-kanta, ark-3018-4.

että presidentti Kekkonen lähtee täältä tämä tunne mielikuvassaan', lisäsi siperialainen puhelinkumppani."

Nojosen seuraaja Juhani Lindström selosti radiolle helmikuussa 1970 Kekkonen 15. Neuvostoliiton vierailua ja rivien väleistä on luettavissa tuskastuminen epävirallisten vierailujen erityisen heikkoon tiedottamiseen.

"- Korkea-arvoinen seurue siirtyi suoraan lentokentältä jossakin Moskovian ympäristössä sijaitsevalle suljetulle metsästysalueelle, **jonne lehtiväellä ei ole lupa seurata. Presidentti Kekkonen vierailuhan on jälleen epävirallinen.** Yleisesti uskotaan presidentti Kekkonen viettävän isäntineen suurimman osan ajasta metsästyksen merkeissä. Moskovassa arvellaan kyseisen alueen sijaitsevan noin sadan kilometrin päässä Moskovasta pohjoiseen Zavidovossa. Metsästyseurueen tähtäimessä lienevät tällä kertaa lähinnä vilipeurat, joita alueella on paljon. Astuessaan lentokoneesta presidentti Kekkonen tiedusteli ensimmäiseksi isänniltään peurojen vointia, johon presidentti Nikolai Podgorny nauraen vakuutti niiden voivan hyvin." ¹³⁵⁹

Lyhyehköt vierailujen loppujulkilausumat julkaistiin yleensä lehdissä sellaisenaan. Seuraavassa esimerkki Uudesta Suomesta syyskuulta 1973. Jutun otsikkona oli *UM:n tiedote*.

"Suomen Tasavallan Presidentti Urho Kaleva Kekkonen oli syyskuun 2. ja 3. pnä epävirallisella vierailulla Neuvostoliitossa. Presidentti kävi Leningradissa sekä Svetogorskin selluloosa- ja paperikombinaatissa, jonka uudistamiseen suomalaiset toiminimet osallistuivat. Vierailun aikana Tasavallan Presidentti U. Kekkonen ja SNTL:n ministerineuvoston puheenjohtaja A.N. Kosygin tapasivat ja kävivät keskustelua. Keskustelujen aikana käsiteltiin perinpohjaisesti Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä. Osapuolet totesivat tyytyväisinä, että nämä suhteet kehittyvät menestyksellisesti niin poliittisella kuin myös kaupallis-taloudellisella, tieteellisteknisellä, kulttuuri- ja muilla aloilla." ¹³⁶⁰

Valkonen kertoi Kekkonen matkojen raportoimisen vaikeuksista kirjassaan seuraavaan tapaan.

"Siinä oli jatkuva vaara lipsahtaa henkilöpalvonnan puolelle. Itse substanssia ei päästy koskaan pohtimaan. Siksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteet pysyivät aina esimerkillisinä. Yleisen vaiteliaisuuden takia ei edes kysymyksiä päästy asettelemaan ja miettimään." ¹³⁶¹

Valkonen kertoi kirjassaan myös, että vaikka Kekkonen vierailuista tiedotettiin nihkeästi, niin toisinaan edes omin havainnoin saatuja tietoja ei voinut käyttää journalistisiin tuotoksiin. Neuvostotyyliin valtion päämiesten juopottelu kuului valtiovierailujen niin sanottuun epäviralliseen ohjelmaan.

"Autosaattue tuli aikanaan kentälle ja Kekkonen ilmaantui esille pääministeri Kosyginin kanssa. Sen sijaan varsinaista isäntää Brežneviä ei näkynyt. Kaupungista saapui ulkoministeri Andrei Gromyko saattamaan Kekkosta kuten protokolla vaati. Kosyginin selostessa jotakin Gromykon kasvoille levisi hämmästynyt ilme ja vähitellen tämän pehkomaiset kulmakarvat nousivat hiusrajaan ja painuivat sen ohi. Sinä aikana Kekkonen pääsi karkuun saattajiltaan ja kätteli koko joukon mukaan luettuna kirjeenvaihtajat ja TASSin valokuvaajat ja kiitteli heitä onnistuneesta matkasta. Kekkonen oli täysin juopunut - mut-

¹³⁵⁹ Yle 24.2.1970 *Presidentti Kekkonen metsästysmatka Neuvostoliittoon*. Rark2-kanta, ark.-4112-17.

¹³⁶⁰ US 4.9.1973.

¹³⁶¹ Valkonen 1998, 83.

ta jollakin tavalla tuli ilmi, että Brežnev oli vielä juopuneempi eikä ollut kyennyt kentälle.”¹³⁶²

Toisaalta kirjeenvaihtajat saattoivat myös hyödyntää Kekkonen lukuisia matkoja siten, että he matkustivat itse päämiehen mukana eri puolille Neuvostoliittoa. Valkonen kertoo kirjassaan, miten Kekkonen Kiovan matkan aikana hänelle paljastui, että NKP:llä oli käytössään oma salainen ja hyvin toimiva puhelinverkostonsa.¹³⁶³

Aina silloin, kun tiedotus ei toimi riittävän hyvin, syntyy huhuja. Myös Kekkonen valtiovierailut olivat usein erilaisten huhumyllyjen käynnistäjiä. Erityisen otollisia huhujen kasvualustoja olivat Kekkonen epävirallisen lomamatkat, joista ei protokollasyistä juuri tietoja joukkoviestimille herunut.¹³⁶⁴

Valkosen seuraaja Pentti Sadeniemi muisteli haastattelussa Kekkonen vierailuja seuraavasti:

Minkälaisia nämä (Kekkonen matkat) olivat työtehtävinä?

”No ne olivat kanssa vähän hankalia, koska se niin sanottu access eli puheille pääseminen oli kovin rajallista.”

Kekkonen ei paljon briiffauksia pitänyt?

”Se briiffas aika vähän joo, joo kyllä. Kun oli valtiovierailut pääsi vähän enemmän näkemään, mutta näissä yksityisemmissä, kun se hävisi aina jonnekin Zavidovoon.”

Tuliko silloin Suomesta jotain ylimääräistä vahvistusta toimittajia?

”Joo näille valtiovierailuille tuli kyllä joo, joo tavallisesti oli Helsingistä toimittajia mukana. Mä muistan se oli joskus kun Moskovassa oli syytä olla päivystämässä, niin mä en kaikille etapeille mennyt katsomaan.”¹³⁶⁵

Toimittajat olivat Kekkonen vastassa Helsingin-lentokentällä, koska Kekkosella oli joskus tapana kertoa matkansa tuloksista kotimaahan päästyään. Näin toimittaja Anna-Liisa Anttila raportoi radiolle lentokentältä heinäkuussa 1970:

”Kansainvälisen politiikan toimittajat odottelevat lentoaseman VIP-odotushuoneessa presidenttiä ja ulkoministeriä saadakseen tuoreeltaan kuulla tästä kiinnostavasta matkasta ja sen tuloksista. Haastattelun saaminen on ollut epäselvää ihan näihin hetkiin saakka ja on vieläkin. - - ”¹³⁶⁶

Uutisjutusta ei käy ilmi, antoiko Kekkonen lopulta haastattelun vai ei.

Kekkonen Neuvostoliiton matkoihin liittyneen suurimman journalistisen pommin kirjoitti ruotsalaisen Dagens Nyheterin, norjalaisen Dagbladetin ja suomalaisen Vasabladetin Helsingin-kirjeenvaihtajana toiminut Tor Högnäs lokakuun lopussa 1972. Högnäsin artikkelissa kerrottiin seikkaperäisesti Kekkonen ja neuvostojohdon elokuussa Zavidovossa käymistä keskusteluista, joissa oli tullut selvästi ilmi, ettei presidentti ollut onnistunut vakuuttamaan neuvostoliittolaisia EEC-vapaakauppa-sopimuksen välttämättömyydestä Suo-

¹³⁶² Valkonen 1998, 86.

¹³⁶³ Valkonen 1998, 74.

¹³⁶⁴ Suomi 1994, 471.

¹³⁶⁵ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

¹³⁶⁶ Yle 20.7.1970 *Presidentti Kekkonen toinen virallinen Neuvostoliiton vierailu. Paluu Helsinkiin.* Rar2-kanta, ark-4173-2.

melle. Muistion vuotajan nimeä etsittiin julkisuudessa pitkään, kunnes Erkki Tuomioja tunnusti kertoneensa muistion sisällön Högnäsille.¹³⁶⁷

Veli-Kusti Pelkosen kaksi vuotta

Neuvostoviranomaisten epäsuosioon joutuneen Sisko Kiurun jälkeen Moskovassa hänen työtään jatkoi Veli-Kusti Pelkonen.¹³⁶⁸ Pelkoselle määrättiin heti päällystakiksi UPDK:n sihteeri.¹³⁶⁹ Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että Veli Pelkonen yritti kahden vuoden ajan saada audienssia NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolle, mutta turhaan.¹³⁷⁰

Veli-Kusti Pelkonen raportoi lukijoilleen muun muassa toisinajattelija-oikeudenkäyntiä seuranneesta lehdistötilaisuudesta, jonka propagandistinen tarkoitus tulee hyvin ilmi jo jutun ingressistä:

”Kolmeksi vuodeksi vankeuteen ja yhtä pitkäksi ajaksi syrjäseudulle karkotukseen tuomitut Pjotr Jakir ja Viktor Krasin olivat keskiviikkona kansainvälisen lehtimiesjoukon haastateltavina Moskovassa. He myönsivät saaneensa oikeudenmukaisen rangaistuksen ja kiistivät kaikki länsilehdistössä esiintyneet väitteet heihin kohdistetusta painostuksesta. Sekä Jakir että Krasin sanoivat toimineensa Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmän kumoamiseksi länsimaissa toimivien erilaisten ‘komiteoiden’ ja erittäin neuvostovastaisen emigranttijärjestön ‘Kansan Työn liiton’ asiamiehinä ja ideologian levittäjinä.”¹³⁷¹

Todennäköistä on, että varsin tuntemattomien toisinajattelijoiden Jakirin ja Krasinin tapauksen tarkoituksena oli itse asiassa yrittää mustata Andrei Saharovin ja Aleksandr Solženitsynin mainetta. Pelkonen kirjoittaa nimittäin jutussaan, että:

”Lehdistötilaisuuden aikana kävi ilmi, että Neuvostoliitolle vihamielisiä lausuntoja läntisten lehtimiesten välityksellä antaneet akateemikko Andrei Saharov ja kirjailija Alexandr Solzhenitsin ovat toimineet jossain määrin yhteistyössä Jakirin ja Krasinin kanssa. - - Lehdistötilaisuudessa ei saatu selvyyttä siihen, tullaanko akateemikko Saharovia syyttämään oikeudessa Neuvostoliiton rauhanpolitiikan ja jännityksen lievenemisen vastaisista lausunnoistaan. Mihail Maljarov (NL:n korkeimman syyttäjänviranomaisen ensimmäinen sijainen) totesi vain, ettei Saharovilla ole etuoikeuksia muihin neuvostokansalaisiin verrattuna. ‘Saharovin ja Solzhenitsinin olisi muistettava, ettei neuvostokansalaisten tule leikata puun oksia’, sanoi Maljarov.”

Päivää myöhemmin Kansan Uutisissa julkaistiin vielä neuvostyyliin kokonaisuudessaan Jakirin ja Krasinin lausunnot. Niistä käy ilmi, että Moskovan-kirjeenvaihtajat toimivat yhtenä toisinajattelijoiden tekstien länteen välittämisen

¹³⁶⁷ Suomi 1998, 90–91; Hämäläinen 2002, 26–27. KU julkaisi 15.12.1972 näyttävästi etusivullaan ja kahdeksalla palstallaan uutisen Kekkosen reaktioista lehti uutiseen *UKK:n luopuminen toi vakavan kriisin*. Sen mukaan ”- - Presidentti Kekkonen ilmoitti päätökseensä ensi kädessä vaikuttaneeksi syyksi toimittaja Tor Högnäsin lokakuun viimeisenä päivänä julkistama uutinen Neuvostoliiton johtajien ja hänen välillään käydyistä luottamuksellisista keskusteluista”. Jutussa ei ole merkintää tekijästä tuon ajan kotimaan uutisjuttujen tapaan.

¹³⁶⁸ Yksittäisistä kirjeenvaihtajista Pelkosesta kertyi tässä tutkimuksessa vähiten tietoa. Hän kuoli vuonna 1995 eikä edes Nikkilä tai Valkonen ehtinyt tehdä hänestä henkilöhaastattelua.

¹³⁶⁹ Valkonen 1998, 98.

¹³⁷⁰ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

¹³⁷¹ KU 6.9.1973,5 *Länsimaiset "komiteat" rahoittivat kumoustyötä*. (5, y).

kanavina. Krasin kertoi näytösoikeudenkäynteihin kuuluvan käytännön mukaisessa tunnustuslausunnossaan, että:

”Mitä taas tulee aineistoon, jota luovutimme painettavaksi ulkomailla Moskovaan akkreditoitujen ulkomaisten kirjeenvaihtajien kautta, on syytä huomata, että yhä näkyvämmälle sijalle niiden joukossa tuli sekä sisällöltään että **hengeltään vihamielinen aineisto** ja niiden pohjalta **länessä toimivat neuvostovastaiset järjestöt** - -.”¹³⁷²

Käytetyt sanonnan kielivät voimakkaasta neuvostoviranomaisten vaikutuksesta.

Pelkonen teki lyhyen kirjeenvaihtajuutensa aikana keskimäärin 5,6 juttua viikossa. Hän oli neljänneksi tuotteliain Moskovan-kirjeenvaihtaja.

Pelkosen journalismissa oli poikkeuksellisen hyvin dokumentoituina käytetyt lähteet, parhaiten KU:n kirjeenvaihtajista. Ainoastaan 5,4 prosentissa Pelkosen jutuista ei ollut lainkaan lähdemainintoja.

Kiurun tapaan Pelkonen teki määrällisesti eniten juttuja Neuvostoliiton ja Suomen suhteista eli 26. Yksittäisistä aihealueista suosituin oli kuitenkin Neuvostoliiton ja länsivaltioiden diplomatiaan liittyvät jutut (9). Seuraavina tulivat suomalaisten valtuuskuntien vierailut Neuvostoliitossa (6), Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäynti (6), Neuvostoliiton talous (5) Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden väliset ongelmat (3).

Pelkonen käytti yhteensä 56 jutussaan 21 neuvostoliittolaista, 14 suomalaista ja kolmea muuta henkilölähdettä. Omaa haastattelua hän käytti seitsemässä jutussa. Neuvostolehdistä Pelkonen suosi eniten Pravdaa ja Izvestijaa. Yksittäisissä tapauksissa hän käytti lähteinä myös Sovetskaja Rossijaa, Trudia, Literaturnaja Gazetaa, Novoje Vremjaa ja harvinaisempaa Sotsialistitšeskaja Industrijaa. Kaksi kertaa Pelkonen oli saanut aineistoa juttuunsa tiedotustilaisuuksista ja viidessä tapauksessa hän oli käyttänyt jutuissaan omia aistihavaintojaan.

---

¹³⁷² KU 7.9.1973 *Jakirin ja Krasinin lausunnot Moskovassa pidetyssä lehdistötilaisuudessa.*

9 KOLMAS AALTO: ETYKIN KÄÄNNE (1975)

Jaksossa yhdeksän tarkastelen kirjeenvaihtajien työtä, jotka olivat Moskovassa ennen ja jälkeen 1975. Koska tarkka vuosilukurajaus, 1975, olisi muutamien kirjeenvaihtajien osalta merkinnyt vain muutamien juttujen analysointia, päätin seurata heidän työtään kirjeenvaihtauskausien loppuun asti, pisimmillään vuoteen 1988. Tässä yhteydessä teen kuitenkin vain joitakin huomioita 1970-luvun lopun journalismista.

9.1 Helsingin Sanomien arvoitus ja Pennasen avaus

ETYK 1975 ja monikertaviisumit

Vuoden 1975 aikana kaksi uutta suomalaista joukkoviestintä aloitti Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa: maan laajalevikkisin päivälehti, sitoutumaton Helsingin Sanomat ja SKP:n vähemmistön Tiedonantaja. Siten Uuden Suomen kilpailuetu pahimpaan kilpailijaansa päättyi ja myös enemmistökommunistien Kansan Uutiset sai taistolaiskilpailijan Moskovaan niskaansa hengittämään.

Koko 1970-luvun alun suomalaiset joukkoviestimet olivat olleet Neuvostoliiton tehotarkkailussa. Juhani Suomi kirjoitti seuraavasti:

”Suomen tie 1970-luvun alkupuoliskolla oli jatkuvaa tasapainoilua kapealla polulla, jota toiselta puolen reunustivat Neuvostoliiton epäluulot, kritiikki sekä toistuvat pyrkimykset koetella Suomen suvereniteetin rajoja; toiselta puolelta ahdistivat syytökset suomettumisesta, johon Suomen väitettiin langenneen luoviessaan parhaansa mukaan itänaapurin vaatimusten paineessa. Suomettumistermin käyttö keskittyi selvästi Länsi-Euroopan johtaviin Nato-maihin ja Yhdysvaltoihin. Kritiikki kohdistui paitsi Suomeen myös sen itäiseen suurvaltanaapuriin.”¹³⁷³

Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin ensimmäinen vaihe, ulko-ministerikokous, järjestettiin Helsingissä heinäkuun alussa 1973. Dipolin kokouksessa yhteensä 35 eri ryhmittymiin ja järjestelmiin kuulunutta maata

---

¹³⁷³ Suomi 1998, 275.

sopivat, miten ja mistä ETYKissä lopulta keskusteltaisiin. Osa kysymyksistä oli perinteisesti kuulunut niin sanotusti maiden sisäisiin asioihin. ETYK-prosessin eteneminen oli näkyvä osoitus kansainvälisten suhteiden uudesta liennytyksestä. Se oli alunperin Neuvostoliiton idea, jota Kekkonen lähti tarmokkaasti ajamaan.¹³⁷⁴ SKP:n ja NKP:n edustajien käymissä neuvotteluissa helmikuussa 1975 neuvosto-osapuolta edustanut Andrei Kirilenko totesi, että ”Suomi on eräs niistä harvoja ei-sosialistisia maita, missä valtion ulkopoliittinen linja on yhdensuuntainen kommunistien linjan kanssa ja missä ulkopoliittista linjaa toteutetaan kommunistien myötävaikutuksella ja osanotolla.”¹³⁷⁵

Helsingin ETY-kokous oli suurvaltojen liennytyksipolitiikan kohokohta. Kokous hyväksyi Euroopan olemassaolevat rajat.¹³⁷⁶ ETY-kokouksen päätössiakirjassa kiinnitettiin erikseen huomiota myös journalistien toimintaedellytysten parantamiseen. Erityisesti ulkomaankirjeenvaihtajien liikkumista haluttiin helpottaa.¹³⁷⁷ Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivatkin ETY-kokouksen jälkeen mahdollisuuden käyttää moninkertaisia viisumeja. Niiden avulla kirjeenvaihtaja pystyi ylittämään Neuvostoliiton ja Suomen rajan useita kertoja ilman eri anomusta.¹³⁷⁸

SN-seuran arvio Suomen Neuvostoliitto-kuvasta 1970-luvulla

Suomi-Neuvostoliitto-seura seurasi herkeämättä Neuvostoliitto-kuvan kehitystä Suomessa. Seura oli vielä 1970-luvun alussakin huolissaan suomalaisten joukkoviestinten välittämästä Neuvostoliitto-kuvasta. ”Neuvostovastaisuutta” tuntui olevan yhä kaikkialla.

”Maassamme löytyy kuitenkin edelleenkin piirejä, jotka eivät hyväksy Suomen ja Neuvostoliiton lämpimiä ja yhä kehittyviä naapurisuhteita. Näiden piirien harjoittama fa-naattinen neuvostovastaisuus on ilmennyt mitä moninaisimmissa muodoissa. Erityisesti sitä on esiintynyt julkisen tiedotustoiminnan piirissä. Suomi-Neuvostoliitto-Seura ja sen jäsenistö ovat lähteneet määrätietoiseen työhön tällaisen toiminnan tukahduttamiseksi. - - Neuvostovastaisuuden voidaan katsoa ilmenneen julkisen tiedotustoiminnan jokaisella sektorilla. Se on naamioitunut milloin otsikkoihin, milloin lainauksiin ulkolaisista lehdistä, länsimaisten uutistoimistojen uutisiin, käännöskirjallisuuteen ja yleisön-osastojen kirjoituksiin, milloin taas organisoituihin huhukampanjoihin.”¹³⁷⁹

Saman muistion mukaan seuran edustajat kävivätkin pyytämässä pääministeriltä ja ulkoministeriltä, että ”valtiovalta estäisi kaikenmuotoisen neuvostovastaisuuden”.

SN-seuran keskusjohtokunnan kokouksessa tammikuussa 1974 suomalaisen lehdistön ”neuvostovastaisesta” kirjoittelusta käytiin vilkas keskustelu. Kokouksessa

¹³⁷⁴ Suomi 1998, 202–204.

¹³⁷⁵ 5.3.1975 SKP:n kk:n ptk. Liite *Selostus SKP:n ja NKP:n edustajien neuvotteluista 26. - 28.2. 1975 käydyistä neuvotteluista*.

¹³⁷⁶ Jungar 2000, 494.

¹³⁷⁷ Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätössiakirja 1975, 69–70.

¹³⁷⁸ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000; US 8.11.1975, es *Viisumisopimus Suomen ja NL:n toimittajille*. (Sadeniemi)

¹³⁷⁹ Päiväämätön muistio. Kansio 401. (SNSA/KA.)

kävi ilmi, että ”seura oli kolme kertaa kääntynyt valtiovallan puoleen Neuvostoliiton vastaisen toiminnan takia” ja puhemiehistö ehdotti taas uutta käyntiä.¹³⁸⁰

Esko Salmisen mukaan Suomen sanomalehdistö oli 1970-luvulla NKP:n tehotarkkailussa. Esimerkiksi vuonna 1973 Neuvostoliitto jätti Suomen ulkoministeriölle yhdellä kertaa muistutuksen yhteensä 11 lehden neuvostovastaisesta kirjoittelusta. Salmisen tutkimusten mukaan Neuvostoliitto teki 1968–1981 yhteensä 30 virallista valitusta suomalaisten lehtien kirjoittelusta. Valitukset koskivat muun muassa seuraavanlaisia kirjoituksia: 1) neuvostojärjestelmää ja sen johtajia kritisoivat jutut, 2) Neuvostoliiton johtavista toisinajattelijoista, kuten Solženitsynistä tai Saharovista, kertovat jutut, 3) valloitetujen ja aseellisesti miehitettyjen alueiden, kuten Baltian tai Tšekkoslovakian yhteiskuntajärjestelmien arvostelu (myös Karjalan kysymys ja talvisota), 4) neuvostotalouden huonoa tilaa koskevat kirjoitukset, 5) Suomen ja Neuvostoliiton suhteita vahingoittavat tai Neuvostoliiton ”päävihollista” yksinomaan myönteisesti käsittelevät kirjoitukset ja 6) pilapiirtäjien ja pakinoitsijoiden neuvostosatiirit.¹³⁸¹ Edellä mainitut seikat osoittavat, että suomalainen journalismi pystyi myös 1970-luvun alussa, ainakin aika ajoin, käsittelemään myös Neuvostoliitolle arkoja aiheita.

Marraskuussa 1975, SN-seuran 11. edustajakokouksessa todettiin, että ”Neuvostoliittoa koskevan tiedonvälityksen yksipuolisuutta, pitäytymistä vain läntisiin tietolähteisiin ja selvää neuvostovastaisuutta todettiin maamme tiedotusvälineissä edelleen esiintyvän ETYKistä huolimatta”¹³⁸². Neuvostoliittolaisten lähteiden käytön ongelmana oli hitaus sekä sisällön propagandistisuus, jotka yhdessä johtivat ”huonoon luettavuuteen”. Seura ei ollut tyytyväinen edes omaan neuvostotietoutta levittävään julkaisuunsa, 12 kertaa vuodessa ilmestyvään *Maailma ja Me* -lehteen.¹³⁸³

Miksi Helsingin Sanomat aloitti niin myöhään?

”Merkittiin johtokunnalle tiedoksi puheenjohtajan ilmoitus, että Helsingin Sanomien vakinaisten lähetettyjen kirjeenvaihtajien toiminta tullaan aloittamaan Moskovassa ja Washingtonissa lähiaikoina. Moskovasta on viralliset luvat jo saatu ja kirjeenvaihtajan asunto järjestetty. Tehtävään on valittu nykyinen Wienin kirjeenvaihtaja Erkki Pennanen. Washingtonin osalta ovat toiminnan aloittamisaika ja henkilökysymys vielä avoinna.”

Näin todettiin Sanoma Osakeyhtiön johtokunnan kokouksessa 31.10.1974. Puheenjohtajana kokouksessa oli toimitusjohtaja Aatos Erkko. Helsingin Sanomissa tieto julkistettiin Pennanen kuvan kera 29.11.1974. Mutta miksi Helsingin Sanomat aloitti Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa vasta 1975?

Lehden entiset päätoimittajat Heikki Tikkanen ja Simopekka Nortamo sekä lehden pitkäaikainen ulkomaantoimituksen esimies Olli Kivinen ja ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Erkki Pennanen kertoivat haastatteluissa omat näkemyksensä HS:n ”myöhästymisestä”.

¹³⁸⁰ SN-seuran keskusjohtokunnan kokous 29.1.1974. (SNSA/KA.)

¹³⁸¹ Salminen 1996, 84–95.

¹³⁸² SN-seuran XI edustajakokous 28.–30.11.1975. Kansio 16. (SNSA/KA.)

¹³⁸³ SN-seuran toimintasuunnitelma vuodelle 1972. Luonnos 1. Kansio 15. (SNSA/KA.)

Heikki Tikkanen tuli Helsingin Sanomien toiseksi päätoimittajaksi vuonna 1966 Ilta-Sanomien päätoimittajan paikalta. Vuonna 1976 hänet nimitettiin vastaavaksi päätoimittajaksi. Eläkkeelle hän jäi vuoden 1990 lopussa.

”Me pidettiin ihan itsestään selvänä, että kun löytyy sopiva henkilö, niin me lähetetään, täytetään se Moskovan-kirjeenvaihtajan paikka ja siinä ei ollut oikeastaan minkäänäköistä tai meidän tavallaan poliittinen ajattelu oli silloin se, että me myönnettiin, että me oltiin hirvittävästi kallellaan länteen. Helsingin Sanomat oli aivan harvinaisuus maailmassa: meillä oli paitsi Reuter, niin oli UPI ja AP, täysi newsservice, sitten meillä oli Washington Post, Los Angeles Timesin uutispalvelu ensimmäisenä lehtenä Euroopassa ja tuota New York Timesin news service. Siis tää oli niin harvinaista maailmassa, että joku maksoi kaikki nämä.”¹³⁸⁴

Tikkanen kertoi haastattelussa, että hänen suhteensa lehden ulkomaanosastoon jäi ”etäiseksi”. Lehden toisen päätoimittajan Keijo Kylävaaran tehtävänä oli johtaa sekä ulkomaan- että kulttuuritoimituksia. Kylävaara oli taustaltaan entinen ulkomaankirjeenvaihtaja.

Ulkomaantoimituksen esimieheksi vuonna 1970 nimitetty Olli Kivinen kertoi HS:n Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkua ajoista näin:

”Me ei saatu pitkää viisumia sinne. Hesari oli niin pahoissa kirjoissa niihin aikoihin, että näitä oli aina aika ajoin yritetty ja loppujen lopuksi se sitten sieltä. Mutta nää varsinaisesti nää suurimmat kiistat oli jo käyty ennen mun paluuta 60-luvulla, niistä mä en tiedä. Siinä oli vähän tällaista molemminpuolista, semmoista, ettei ettei taas niin äkkkiä uudestaan käyty mankuamassa, kun oli kerran torjuttu, mutta siitä se sitten lähti menemään hissukseen.”

Oliko siinä taustalla sitten Eljas Erkko?

”En mä tiedä, en minä usko, että Eljas.”

Simopekka Nortamo aloitti HS:n päätoimittaja 1976. Sitä ennen hän oli ollut lehden toimituspäällikkönä. Näin hän pohti haastattelussa Moskovan-kirjeenvaihtajuuden hidasta alkua.

”Osin sitä varten, että vierastettiin sitä, tiedettiin, ettei siellä ole vapaa ja varsinkin tää on mun käsitykseni niin Eljas Erkko oli sitä mieltä, semmoiseen sinne mitään. Mutta tottakai enemmän tai myöhemmin niin oli oikein lähettää.”

Eljas Erkko toimi talvisodan alkaessa Suomen ulkoministerinä. Sotien jälkeen neuvostoliittolaiset suhtautuivat hyvin epäluuloisesti Erkkoon ja Erkko Neuvostoliittoon. Erkko johti Sanoma Osakeyhtiötä kuolemaansa eli vuoteen 1965 asti. Todennäköistä on, ettei Helsingin Sanomilla ollut mitään mahdollisuuksia saada Eljas Erkon aikana omaa kirjeenvaihtajaansa Moskovaan. Todennäköistä myös on, ettei Eljas Erkko edes halunnut lähettää omaa kirjeenvaihtajaa Moskovaan. Lehti sai Neuvostoliittoa käsittelevät uutiset kansainvälisiltä uutistoimistoilta sekä amerikkalaisilta uutispalveluilta¹³⁸⁵.

Myöhemmin Aatos Erkon aikana epäluulon aika jatkui vielä noin kymmenen vuoden ajan. Pentti Klemolan mukaan Erkko kertoi keväällä 1968, että Helsingin Sanomat lähettää oman kirjeenvaihtajansa Moskovaan heti, kun

¹³⁸⁴ Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹³⁸⁵ Tikkasen haastattelu 6.11.2000; Nortamon haastattelu 6.11.2000. Ks. myös Klemola 1981, 331.

sopiva mies löytyy.¹³⁸⁶ Helsingin Sanomien ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja oli Erkki Pennanen, joka oli ehtinyt harjoitella Moskovaa varten lehden Itä-Euroopan kirjeenvaihtajana Wienissä 1970-luvun alussa.

”Kyllä mä varmaan jälkeinpäin ja luultavasti jo silloin tajusin, että oli vähän puhetta, että se oli tietyllä tavalla harjoittelua vähän niin kuin Moskovaan, mutta aika ei ollut kypsä silloin vielä, mutta niillä oli vähän niin kuin kiikarissa, että mä olin venäjää osaava ja että tommoinen alueena Itä-Eurooppa on hyvä harjoittelukenttä.”¹³⁸⁷

Sopiva mies oli siis löytynyt jo 1970-luvun alussa, mutta Moskovaan hän pääsi vasta 1975.

Reijo Nikkilän keräämän NKP:n arkistomateriaalin mukaan uutistoimisto APN ehdotti joulukuussa 1972 Aatos Erkon ja hänen vaimonsa kutsumista Neuvostoliittoon. Nikkilän tv-dokumentissa siteeratun arkistotiedon mukaan Neuvostoliiton Helsingin lähetystön mielestä suhteet Erkkoon laajentaisivat neuvostoliittolaista propagandaa Suomessa ja rajoittaisivat oikeiston (kokoomuksen) mahdollisuutta toimia vihamielisesti Neuvostoliittoa vastaan. NKP:n keskuskomitean propagandaosasto ja kansainvälinen osasto kannattivat joulukuun lopussa 1972 APN:n ehdotusta.¹³⁸⁸

Vain Aatos Erkko tai toistaiseksi suljetut Moskovan arkistot voisivat antaa täydemmän vastauksen siihen, miksi Helsingin Sanomat aloitti Moskovassa peräti 17 vuotta Uutta Suomea myöhemmin. Ministeri Aatos Erkko kieltäytyi antamasta haastattelua¹³⁸⁹ eikä Helsingin Sanomat ole kirjoittanut toistaiseksi omaa tieteelliset kriteerit täyttävää historiaansa¹³⁹⁰.

¹³⁸⁶ Klemola 1981, 328.

¹³⁸⁷ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

¹³⁸⁸ Nikkilä 1997.

¹³⁸⁹ Aatos Erkon sihteerin Heli Rahkan 12.4.2002 lähettämän sähköpostiviestissä todetaan, että ”Ministeri Erkko toteaa, että kirjeessänne mainittu väittämä ´edes lehden vastaavat päätoimittajat eivät ole olleet kovin hyvin perillä kirjeenvaihtajien työn taustoista´ ei pidä paikkaansa ja katsoo, että parhaat tiedot tulevat juuri päätoimittajilta”. Vrt. *Erkon suurlähettiläät* -jakso.

¹³⁹⁰ Päivälehdien 100. vuosijuhlien kunniaksi Helsingin Sanomat julkaisi toukokuussa 1989 Kuukausilittteen (10B) numerossa toistaiseksi kattavimman esityksen lehden historiasta. Pekka Vuoriston kirjoittamassa *Päin suuria ja vaikeita aikoja* -jaksossa kerrotaan myös lyhyesti Helsingin Sanomien ulkomaankirjeenvaihtajuuden alkua ajoista. Sen mukaan Eljas Erkko käytti hyväkseen ulkoministeriökontaktejaan ulkomaanavustajaverkon rakentelussa. Erkko oli itse aloittanut työt ulkoministeriössä 1920-luvun alussa. Hän värväsi lehden ulkomaanavustajia myös matkojensa aikana. Helsingin Sanomien ulkomaan uutiset olivat aluksi etupäässä lyhyitä pikku-uutisia, mutta 1930-luvulla niiden rinnalle tuli tunnettujen lehtimiesten laajoja juttusarjoja. Eljas Erkko osti sarjat yksinoikeudella länsimaisilta lehdistä ja uutistoimistoilta. Kirjoittajina olivat esimerkiksi Benito Mussolini, Winston Churchill ja Adolf Hitler. Vuonna 1933 Helsingin Sanomat osti oikeudet Lontoon Timesin uutisiin ja lähetti Yrjö Niiniluodon Genevestä Lontooseen. Kaikki Timesin jutut julkaistiin jatkossa ”Helsingin Sanomain kirjeenvaihtajalta” -nimissä. Vuonna 1934 Erkko osti amerikkalaisen United Pressin (UP) uutispalvelun ja myös sen lähettämät jutut julkaistiin HS:n kirjeenvaihtaja -signeerauksin. Niiniluoto teki työtään Timesin toimituksen tiloissa ja lähetti Erkolle laajoja muistioita brittilehden organisaatiosta ja työruutiineista. Jo ennen sotia Helsingin Sanomat oli ostanut yksinoikeuden amerikkalaisen Associated Pressin (AP:n) aineistoon. Sodan jälkeen monet muut sanomalehdet alkoivat tilata amerikkalaisen UP:n aineistoa. (Rantanen 1987, 85.) Toimittaja Pentti Klemolan teos *Helsingin Sanomat sananvapauden monopoli* (1981) on tähän mennessä paras yritys ymmärtää maan suurimman päivälehdien lähihistoriaa. Journalistinen teos ei kaikilta osin kuitenkaan täytä lähdekritiittisiä vaatimuksia.

Lehdistöhistorioitsija Esko Salmisen mukaan Aatos Erkko ryhtyi vuoden 1965 jälkeen henkilökohtaisesti parantamaan suhteitaan Neuvostoliittoon. Erkolla oli Tehtaankadulla ”kotiryssänä” Albert Akulov.¹³⁹¹ Aatos Erkon keskeinen asema Sanoma Osakeyhtiön neuvostosuhteissa tulee ilmi muun muassa seuraavasta Simopekka Nortamon haastattelusitaatista:

”TASSin palvelun puuttuminen oli yksi kaikkein suurimpia ärsykeitä. Mitä neuvostoliittolaiset tunsivat Helsingin Sanomia kohtaan. Nimenomaan TASSin painostus. Mä uskon että heidän painostuksestaan vaikka se oli kohteliaassa keskustelun muodossa, toisaalta me päätoimittajat säästyimme hyvin pitkälti siitä, koska tyypilliseen neuvostoliittolaiseen tapaan, siellä haluttiin aina olla myös painostettaessa keskusteluyhteydessä niin kuin suurimpaan mahdolliseen, korkeimpaan mahdolliseen päättäjään. Sanomissa se tarkoitti tietysti kustantajaa eli Aatos Erkkoa ja hän oli. Hänestä tuli sitten automaattisesti eräänlainen kilpi, jonka takana. Koska hän joutui kestävänsä sen prässin ja päätoimittajat saivat huseerata vapaasti sitten - -.”¹³⁹²

Toisin kuin esimerkiksi Suomen Tietotoimisto, Helsingin Sanomat ei 1960- ja 1970-luvuilla hankkinut käyttöönsä TASSin uutispalvelua. Lehden Moskovan-kirjeenvaihtajalla oli kuitenkin käytössään TASSin englanninkielinen palvelu ¹³⁹³.

Helsingin Sanomien talous heikoissa kantimissa

On myös mahdollista, ettei Helsingin Sanomilla vielä 1960-luvulla ollut edes varoja kalliin ulkomaankirjeenvaihtajaverkkonsa laajentamiseen. Lehdeltä puuttui Neuvostoliiton-kirjeenvaihtajan lisäksi myös pysyvä Yhdysvaltain-kirjeenvaihtaja. Haastattelussa päätoimittaja Heikki Tikkanen kertoi ensimmäisen kerran avoimesti Helsingin Sanomien taloudellisista ”vaaran vuosista”, jotka ajoittuivat 1960-luvun alkuun:

”Kun Aatos Erkko sai tän talon käsiinsä tai joutui ottamaan käsiinsä, niin talo oli erittäin huonossa kunnossa. Se oli, (pitkä hiljaisuus) se oli suoranaisessa vaarassa. Mikä tuota merkitsi sitä, että vaikka olisi tehnyt mieli tehdä nopeasti paljon niin ei ollut varaa.”

Missä mielessä suuressa vaarassa taloudellisesti vai poliittisesti?

”Taloudellisesti. Talous oli hunningolla. Ja talo oli vanhanaikainen. Ja sitten semmoinen hieno asia, kun tämä talo ei halunnut ottaa velkaa, ettei joudu riippuvuussuhteisiin. Se oli pakko venyttää näitä aikatauluja.”

Heikki Tikkanen kertoi myös, että Aatos Erkko, Teo Mertanen ja hän itse suunnittelivat muutaman vuoden aikana Helsingin Sanomien tulevaisuuden strategian, jonka ensimmäisenä kohtana oli oman toimittajakoulun perustaminen. Ammattimaisen kotimaan kirjeenvaihtajaverkoston eli alueuutistoinnin aloittaminen oli listalla toisella sijalla ja kolmannella ulkomaankirjeenvaihtajaverkon vahvistaminen.

”Ensimmäinen oli toimittajakoulu, sitten kotimaanverkko, ja sen jälkeen otettiin tarkasteluun tai oikeastaan jo alusta alkaen ulkomaan kirjeenvaihtajaverkko täytyy myös saada kuntoon. Meillä ei silloin ollut Amerikan kirjeenvaihtajaa eikä Moskovan-kirjeenvaihtajaa, ja me todettiin, että se oli hyvin tasapainoinen ratkaisu, niissä oloissa. Se

¹³⁹¹ Salminen 1996, 71.

¹³⁹² Nortamon haastattelu 6.11.2000.

¹³⁹³ Klemola 1981, 331.

oli hyvin luonnollista, että laitetaan Amerikkaan ja Moskovaan ihminen. Tähän vaikutti myöskin se, että kirjeenvaihtajien olot alkoivat pikkuisen parantua Moskovassa meidän tietojen mukaan.”

Teittekö yhdessä nää strategiset valinnat, kun aloitte miettiä, miten tätä lehteä pitäisi kehittää, lehti oli huono, paremmaksi halusitte saada sen. Nimenomaan lähdettiin tästä toimittakoulusta, kotimaan alueutisverkostoon ja sitten ulkomaat.

”Se oli hyvin paljon sellaista teamworkia, että Aatos Erkko, Teo Mertanen ja minä istuttiin iltaa milloin missäkin. Haikossa esimerkiksi. Haikossa pidettiin useinkin sellainen perusteellinen sitsi. Kerättiin oikein listalle asioita. Sitten käytiin niitä läpi ja syötiin ja istuttiin taas myöhään. Käytiin Porvoon torilla syömässä nakkeja.” (Naurua).

Naurua.

”Se oli siis hyvin vapaamuotoista.”

Luovaa?

”Todella luovaa. Joskus Aatoksen kotona ja joskus Ludviginkadulla, milloin mitenkään, mutta mä sanoisin, että ne oli niin, ne 66–76 oli tommoisen luovuuden ainutlaatuista aikaa.”

Aika pitkä luova aika?

”Niin eihän sitä hetkessä tuollaista.”¹³⁹⁴

Kymmenen vuoden ”sitsien” jälkeen Helsingin Sanomien talous koheni niin paljon, että päätoimittaja Simopekka Nortamo muisteli päätoimittajan aikojaan seuraavaan tapaan:

”Taloudellinen asema oli niin erinomainen silloin, että ei meillä ollut oikeastaan, suorastaan sanoen, meillä ei ollut oikein budjettia, missä olisi pitänyt raameissa toimia. Jos joku piti lähettää Argentiinaan, niin lähetettiin Argentiinaan. Ei sitä katsottu oliko matkabudjetissa joku Argentiina-raha. Tarkoitin, että me elettiin vähän niin kuin pellossa. Vähän liiankin. Siis noin taloudellisessa järkimielessä.”¹³⁹⁵

Strategia oli siis selvästi toisenlainen kuin Uudella Suomella 1950-luvun lopulla, kun Eero Petäjäniemi aloitti lehden päätoimittajana. Petäjäniemi lähti liikkeelle nimenomaan kalliin ulkomaankirjeenvaihtajaverkon laajentamisesta. Toisaalta Helsingin Sanomat oli sijoittanut jo aiemmin rahojaan moniin ulkomaisiin uutispalveluihin ja siten pyrkinyt turvaamaan ja osin myös monopolisoimaan ulkomaista uutishankintaansa. Mielenkiintoista on silti pohtia, olisiko Uusi Suomi edelleen olemassa, jos lehti olisi valinnut aikanaan esimerkiksi samankaltaisen strategian kuin kilpailijansa Helsingin Sanomat.

Erkon ”suurlähettiläät”

Useammin kuin kerran Helsingin Sanomien toimittajat korostivat haastatteluissa Aatos Erkon roolia kirjeenvaihtajien valinnassa. Erkolla oli myös tapana kutsua kirjeenvaihtajia aina luokseen, kun he kävivät Suomessa tai kun hän vieraili heidän asemapaikoissaan. Tätä läheistä vuorovaikutusta kuvaa hyvin metafora Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajista Erkon ”suurlähettiläinä”. Päätoimittaja Simopekka Nortamo kuvasi lehden suurimman omistajan ja kirjeenvaihtajien välistä suhdetta seuraavasti:

”Ulkomaankirjeenvaihtajat, se oli aika jännä. Lehden kustantaja, mä puhun nyt Aatos Erkosta, koska mä en koskaan ollut Helsingin Sanomissa Eljas Erkon aikana, siirryin vasta hänen kuoltuaan. Niin tuota muistan kerran kustantajan sanoneen, nyt mä puhun vuosi-

¹³⁹⁴ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹³⁹⁵ Nortamon haastattelu 6.11.2000.

kymmenien takaa. Hän haluaa. Otti esimerkin Suomen valtion protokollasta. Valtionhallinnosta ulkoasianministeriöstä ja tasavallan presidentistä ja hän sanoi, että muodollisesti ottaen, en tunne nyt tätä valtiosäännön muotoa, että **aivan kuten Suomen suurlähettiläät ulkomailla ovat muodollisesti tasavallan presidentin edustajia eivätkä hallituksen.** Oikein tai väärin näin, **niin samalla tavalla hän näkee, että ulkomaankirjeenvaihtajat edustavat häntä.** Näin protokollamielessä. Eivätkä toimitusta samalla tavalla yksinomaan niin kuin muut toimittajat. Joten hän oli. **Tietenkin hänen sanansa oli sataprosenttisen ratkaisevan siinä kuka lähetetään mihinkin.** Ja sitten toinen, että hän halusi tavata ulkomaankirjeenvaihtajat kahden kesken aina kun nämä tulivat takaisin kotimaastaan ennen eli he raportoivat hänelle niin kuin tet á tet. Tää esimerkiksi kertoi siitä, että ulkomaankirjeenvaihtajilla oli tällainen spesiaali eikä musta ihan syyttäkään. Koska heidän vastuunsa ja toimintatapansa oli sellainen, että jos mä olisin lehden kustantaja niin mulla olisi kova kiusaus ajatella samalla tavalla.”¹³⁹⁶

Nortamon mielestä kirjeenvaihtajat olivat toisinaan liian etäällä päätoimittajista, Erkon ja ulkomaantoimituksen esimiehen alaisuudessa.

”Tää delegointi oli viety noin lainausmerkeissä ehkä vähän liiankin pitkälle, koska päätoimittajat eivät pystyneet aina kokonaiskuvaakaan hahmottamaan. Koska osastojen esimiehet varjelivat omia reviirejään niin vahvasti. Senkin ymmärtää. Että jonkin näköinen balanssi yritettiin pitää.”¹³⁹⁷

Sopivan kirjeenvaihtajan etsiminen on joukkoviestimissä usein pitkäaikainen prosessi, niin myös Helsingin Sanomissa. Vastaava päätoimittaja Heikki Tikkanen kertoi Helsingin Sanomien ulkomaankirjeenvaihtajien valintakriteeristä seuraavasti:

”Sehän on pitkä valmistelu, pitkä valmistelu, joka joissakin tapauksissa voi kestää vuosia. Jos joudutaan esimerkiksi lähettämään kielikoulutukseen uusi kirjeenvaihtaja. Moskova, se voi olla kahden vuoden intensiiviopiskelu edessä, se joukko josta valitaan hahmottuu tietystikin. Päätoimittajat, toimituspäälliköt ja osastojen esimiehet miettii kukin omalta kannaltaan kuka olisi sopiva, ja sitten just tommoset kun perheen koko, lasten koulutus on pakko ottaa huomioon tietysti. Sanotaan nyt Lontoo oli tyypillinen sellainen paikka, että ei voinut ajatellakaan, että Arnin poika olisi mennyt yleiseen kouluun, vaan se oli ol-tava yksityiskoulu. Ja tota siinä otetaan asiantuntemus, harkintakyky, täytyy olla erittäin pitkälle menevä harkintakyky ja kaikki nää asiat yhteensä. Sen jälkeen, jos tulee esille että alkaa ratkaisu hämmöttää, on tietysti syytä aloittaa keskustelut tota asianomaisen kanssa ja tällaiselle ihmiselle täytyy antaa riittävästi aikaa miettiä kaikilta kanteilta ja puhua perheen kanssa ja niin edelleen, että siinä ei saa hosua. Ja kyllä se kyllä se sitten lopullinen päätöksenteko johon osallistuu näin monet, monet ihmiset lopullinen päätöksenteko tulee vastaavalle päätoimittajalle, joka esittelee asian meidän talon tapauksessa, minun aikana Erkolle, mä en tiedä miten se nyt on, kun Kievari on kustantaja, koska ulkomaankirjeenvaihtaja on myöskin omistajan suurlähettiläs niin ja eikä se nyt ole semmoinen esittelyasia niin kuin jossakin byrokratiassa vaan se otetaan esille lounaalla tai jossakin, tässä on nyt tällainen asia.”¹³⁹⁸

Päätoimittaja Nortamo kertoi valintakriteeristä seuraavasti:

”Tietenkin täytyy olla tarkka, kun tällainen kirjeenvaihtaja toimii yksinään kaukaisissa maissa ja tärkeissä tehtävissä, niin tarkkaan, että journalististen avujen lisäksi hänellä on sellainen edustuskelpoisuus, ettei hän tramppaa klaveeriin ihan missä tahansa arkisissa tilanteissa, koska kyllä hän joutuu edustamaan, uskaltaisiko sanoa näin hurjasti, että Hel-

¹³⁹⁶ Nortamon haastattelu 6.11.2000.

¹³⁹⁷ Nortamon haastattelu 6.11.2000. Jatkossa en viittaa toistamiseen samaan haastatteluun sivulla.

¹³⁹⁸ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

singin Sanomain kirjeenvaihtaja vähän laajemminkin kuin lehteä. Tietyllä tavalla maata. Tämä oli se näkymä.”¹³⁹⁹

Erkki Pennanen kertoi, että päätoimittaja Heikki Tikkanen suhtautui hänen Moskovan opiskelumenneisyyteen epäluuloisesti ja hänellä oli ollut vaikeuksia palata takaisin Helsingin Sanomien toimitukseen. Aatos Erkko otti Pennasen kuitenkin ”suojiinsa”.

”Mä olin tehnyt yliopistossa mun gradun Pekingin ja Moskovan ideologiset erimielisyydet ja tavallaan mä halusin ehkä jatkaa siitä joskus. - - Ja mä ajattelin, että mun täytyy oppia venäjää, ettei siitä tule oikein mitään, että mä olen yksipuolisesti kiinni näissä läntisissä lähteissä. Mä menin sinne, mä en osannut siinä vaiheessa venäjää yhtään - - eikä silloin ollut kauheasti menijöitä. Se oli opetusministeriön stipendi, mä sain marraskuussa stipendin. Jouduin eroamaan Hesarista ja mä olin siellä sitten seuraavan vuoden 69 heinäkuuhun asti, sitten mulla oli vaikeuksia päästä takaisin Hesariin. Mua oli jo varoitettu, että semmoinen joka lähtee Moskovaan se ei välttämättä. Mutta sitten Atski otti mut, Heikki Tikkanenhan sanoi, se oli itse asiassa aika inhottava, se sanoi, että lähettäkää hakemukset ja kaikki, kun mä olin ollut talossa monta vuotta. Sitten Aatos Erkko otti eikä kesännyt oikeastaan kun, tämä oli 69 syyskuun alusta, aloitin.”¹⁴⁰⁰

Pennanen kertoi haastattelussa, miten yhteydenpito Aatos Erkkoon käytännössä tapahtui:

”Meillähän on se tapa ollut tähän asti, että kun kirjeenvaihtaja tulee kesälomalla Suomeen niin hän niin kuin ilmoittaa sihteerille, että on täällä, että jos Atskilla on tilaisuus sanoa, jos hän haluaa tavata ja yleensä hän haluaa. Se on vähän niin kuin suurlähettiläs käväisee täällä niin kuin kotimaassaan ja sitten jutellaan, mutta ei siinä jutella silleen konkreettisesti siitä työstä, se on semmoista. Ei koskaan ole hänen kanssaan keskusteltu mistään yksittäisestä jutusta tai semmoisesta. Me ollaan sitä leikillisesti sanottu hänen suurlähettiläitään oltu, eihän tavalliset toimittajat pääse Aatokseen tutustumaankaan, mutta kirjeenvaihtajat niin kuin tätä kautta tai sitten ulkomailla tai jossain.”

Ulkomaankirjeenvaihtajien asioita ruodittiin Helsingin Sanomissa muun muassa joka toinen vuosi kirjeenvaihtajapäivillä. Niitä veti aluksi päätoimittaja Keijo Kylävaara. Vastaavan päätoimittajan Heikki Tikkasen mukaan parin kolmen päivän mittaisten palaverien sisältöjä ei ole missään dokumentoituna.

”Meillähän oli muistaakseni joka toinen vuosi ulkomaankirjeenvaihtajapäivät ja niissä käsiteltiin tilannetta hyvinkin yksityiskohtaisesti, ne valmisteltiin huolella. Kirjeenvaihtajien omat raportit ja kyllä luulisin käytännössä jokainen tiesi, vaikka meillähän ei yleensä laadittu tummoisia ohjelmatoiminnan säännöstöjä paperille, mutta tota **kirjeenvaihtaja oli pääasiassa uutisihminen**, sitten se oli mahdollisuuksien mukaan, riippui vähän kirjeenvaihtajasta itsestään, missä harrastusala oli, sanotaan nyt kulttuuri-ilmioihin joku toinen saattoi olla kiinnostunut urheilusta ja niin päin pois, mutta myöskin kirjeenvaihtaja oli meidän lehden suurlähettiläs paikkakunnallaan, kyllä se tehtiin niin kuin käytännön työn kautta toimenkuva, johon vaikutti tietysti asemamaan luonne.”¹⁴⁰¹

Samoin kuin monissa muissa viestimissä, Helsingin Sanomissakin on myöhemmin ollut vaikea löytää innokkaita Moskovan-kirjeenvaihtajia. Olli Kivinen kertoi haastattelussa, että: ”Moskovaan oli ja on edelleenkin äärettömän vaikea

¹³⁹⁹ Nortamon haastattelu 6.11.2000.

¹⁴⁰⁰ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

¹⁴⁰¹ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

saada ihmisiä. Huomattava osa meidän pystyvistä voimista lähtee talosta mieluummin kuin Moskovaan”¹⁴⁰².

Tavoitteena valottaa neuvostoaarkea

Helsingin Sanomien ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja joutui kokemaan samaa pioneerin tuskaa kuin Jarno Pennanen ja Aarne Tanninen parikymmentä vuotta aikaisemmin. Oli hankittava asunto ja luotava suhteet. Kaikki oli aloitettava nollassa. Pennanen ei perheineen joutunut kuitenkaan turvautumaan hotelliasumiseen, vaan he menivät Moskovaan vasta, kun asuntoasiat oli saatu ratkaistua.

Sanoma Osakeyhtiön henkilöstölehti Hesassa kerrottiin 1/76 että *HS:n Moskovan toimitus on valmis*:

”Helsingin Sanomien historian ensimmäinen Neuvostoliiton ’aluetoimitus’ on valmis. Miehemme Moskovassa, Erkki Pennanen on saanut toimitustilansa ja kotinsa kuntoon useita kuukausia kestäneiden järjestelyjen jälkeen. Toimitus sijaitsee Moskovan läntisessä esikaupungissa, noin 20 minuutin metromatkan päässä keskustasta. Lähiö on arvostettu, siellä asuu mm. korkea-arvoisia upseereita. Helsingin Sanomat on vuokrannut 20 kerroksisesta talosta kaksi kolmen huoneen ja keittiön huoneistoa, jotka on yhdistetty. - - Saman katon alla on muitakin suomalaisia kuin Pennaset. Nimittäin Yleisradion Moskovan-toimitus ja Aarre Nojosen koti sijaitsevat samassa rapussa. - - Näin ollen, jo olosuhteiden pakosta Eki joutuu usein tekemisiin suomalaisen kollegansa kanssa.”

HS:lla on ollut perinteisesti tapana auttaa uusia kirjeenvaihtajiaan ”puffaamalla heitä buffeteilla”. Helsingin Sanomien uuden kirjeenvaihtajapisteeseen avajaisia vietettiin marraskuun lopussa 1975, jolloin toimitusjohtaja Erkko sekä Helsingin Sanomien päätoimittajat Teo Mertanen ja Keijo Kylävaara vierailivat puoli-soineen Moskovassa. Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston päällikkö B.N. Sovinski kertoi, että Moskovassa oli akkreditoituna jo yli 200 ulkomaankirjeenvaihtajaa ja heidän määränsä oli koko ajan nousussa.¹⁴⁰³

Pennanen itse muisti tapauksen seuraavasti:

”Siellä järjestettiin sellainen vastaanotto, se on muuten meillä tapana edelleenkin, kun uusi kirjeenvaihtaja, ei vaan Moskovassa vaan myös Tukholmassa ja monissa muissa paikoissa. Semmoinen vastaanotto, jonne kutsutaan paikallisia kirjeenvaihtajia ja tässä tapauksessa venäläisiä, niitä. Joo siinä oli kauheet järjestelyt ja kun Aatoskin on mukana, se pitää huolellisesti valmistella kaikki. Se oli hotelli Pragassa, semmoinen vastaanotto, semmoinen parin tunnin buffee.”¹⁴⁰⁴

Haastatteluissa kaikki kirjeenvaihtajat olivat poikkeuksetta ”huonomuistisia”, kun kyse oli ennen kirjeenvaihtajuuden alkua annetuista ”toimintaohjeista”. Niin myös HS:n Pennanen.

¹⁴⁰² Olli Kivisen haastattelu 29.9.2000.

¹⁴⁰³ HS 28.11.1975 *Sanomien johtoa vieraili Moskovassa*.

¹⁴⁰⁴ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

Mitäs aivan ensin, kun aloitit tämän rupeaman, niin mitä teit? Oliko ideoita, oliko strategioita, oliko AE:n kanssa keskusteltu?

”Oli varmaan jotain keskusteltu, mutta en mä nyt niitä niin hirveen tarkkaan muista, mutta kyllä mä varmaan ihan oikein ymmärsin, kun Hesari oli niin kauan. Aina kun sanottiin miksei me mennä aikaisemmin, mennään sitten kun on ns. työskentelyolosuhteet. Me katsottiin, ettei se ollut niin kuin vapaa maa ja sillä lailla sitten ja sitten se niin kuin kypsyi. - - Että no periaate oli, että aloitat kirjeenvaihtajana ihan niin kuin, **se on tavaltaan kunnia. Niin kuin samalla lailla kuin missä tahansa, mutta tietysti onhan se vähän sellainen, että et sä saa sitä ihan kärkeen munatakaan sitä hommaa, jollakin lailla rakennetaan, mä luulen, että se oli myös venäläisille aika tärkeätä saada Hesari sinne.** Ja silleen että mä sain, mä pääsin, mua pyydettiin, kun siellä on aina näitä ryhmämatkoja ja muita matkoja, mitä itse järjestää. Sanotaan, että ne, en mä kokenut mitenkään vaikeaksi. Ne oli hirveen ystävällisiä, ihan ok.”

Etukäteen Pennanen oli päättänyt keskittyä kahteen aihealueeseen: neuvostoliittolaisten arkeen ja kansainväliseen politiikkaan.

”Mun teki mieli kertoa siitä venäläisestä arkielämästä, yrittää niin kuin olla utelias ja mennä siinä niin kuin jollain lailla. Plus sitten toinen iso on seurata tätä kansainvälistä politiikkaa, Neuvostoliitto oli suuri toimija.”

Etenkin perheen pienet lapset auttoivat Pennasta pääsemään käsiksi neuvostoarkeen. Myös sihteeristä oli apua.

”Mulla oli kaksi pientä lasta ja kolmas syntyi sinä aikana. Kaksi kävi päiväkodissa niin kuin puolipäivää. Se oli mulle kanssa niin kuin työssä ikkuna pääsin siihen mukaan ja pääsin mukaan vanhempainkokouksiin ja mä halusin että vaimo menee synnyttämään siellä, mutta eihän se suostunut siihen ja kaikkee tietysti päästä siihen arkielämään mukaan. Silloin oli kanssa aika tavallista, lehdistötilaisuuksia oli aika paljon vähemmän kuin nykyään tietysti, mutta että sitten oli, jos tarvi johonkin feature-juttuun näitä tapaamisia, se oli just aika paljon sihteerä soitti jos oli jostain eläkeläisestä, sä voit yrittää johonkin viirastoon tai sitten jollekin tutkijalle, mutta se oli tietysti näiden haastattelujen tai taustakeskustelujen saaminen ei ollut ihan niin yksinkertaista kuin nykyään.”

Kirjeenvaihtajien välinen yhteistyö oli Moskovassa yhä 1970-luvun puolivälissäkin tärkeää ja muistutti esimerkiksi Tannisen aikoja.

”Ja sitten siellä oli siihen aikaan ulkomaalaiset keskustelee menee illat, ne oli vähän niin kuin diplomaattien, kirjeenvaihtajat keskenään, se oli sellainen huhupörssi ja siellä vaihdettiin mielipiteitä kaikesta mitä kukin oli kuullut, mutta sillä oli myöskin ihan puhtaasti sosiaalinen funktio, sitä tarvii tuollaisessa kaupungissa sitä sosiaalista.”¹⁴⁰⁵

Kriittistä journalismia, mutta myös itsesensuuria

Miten hyvin Pennanen sitten pystyi toteuttamaan käytännössä ajatuksiaan? Kävin läpin Pennasen kirjeenvaihtajakauden (1975–79)¹⁴⁰⁶ yhteensä 40 juttua, joista 24 oli uutista, kuusi uutistaustaa, kahdeksan featurea, yksi kommentti ja yksi oli henkilökuvaa. Pennanen oli siis kollegojensa tapaan selvästi uutispainottei-

¹⁴⁰⁵ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

¹⁴⁰⁶ Koska Erkki Pennasen kirjeenvaihtajuuskausi ajoittuu varsinaisen väitöskirjan aikatarkastelun yli, tiedot eivät luonnollisestikaan ole suoraan vertailukelpoisia muiden kirjeenvaihtajien kanssa. En myöskään tämän käy yksityiskohtaisesti läpi Pennasen juttujen sisältöjä. Tuon esille ainoastaan muutamia esimerkkejä hänen jutuistaan, joiden tarkoituksena on lähinnä ”keskustella” Pennasen haastattelussa antamien tietojen kanssa.

nen työssään. Vaikka vain yksi hintojen nousua käsittelevä juttu oli selkeästi arkea¹⁴⁰⁷, joka viides tarkasteluajanjaksojen jutuista oli luokiteltavissa feature-jutuksi. Tässä suhteessa Pennanen erosi merkittävästi kaikista muista suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista. Feature-jutuissa Pennanen meni yleensä lähemmäs neuvostoarkea kuin puhtaissa uutisjutuissa oli mahdollista.

Muiden kirjeenvaihtajien tapaan Pennanen keskittyi uutisoinnissaan Neuvostoliiton sisäisiin aiheisiin (42,5 %).¹⁴⁰⁸ Haastattelussa Pennanen arvioi aihealueiden jakoa kirjeenvaihtajakautensa aikana näin:

”Mä veikkaisin, että Neuvostoliiton kansainvälinen rooli oli ihan ylivoimainen varmaan, ja se on tietyllä tavalla leipäkamaa, joka tulee päivittäin niin kuin aina, niin kuin nykyäänkin. - - Ja ne tulee silleen luontevasti ja se oli silloin supervalta Se oli silloin todellakin Sojuz-Apollo aika, kun Neuvostoliitto uskoi olevansa niin kuin tasavertainen Yhdysvaltojen kanssa, ne oli niin kuin kavereita. Se oli tää paras aika justinsa silloin, oli paljon tätä liennytyistä ja sehän oli tämä just Helsingin ETYKin jälkeinen aika. Kyllä mä veikkaan, että ylivoimaisesti eniten oli, mutta sitten vähitellen tuli, mikä on sisäpolitiikka.”

Pennanen korosti ainoana kirjeenvaihtajana työssään omaehtoista juttujen ideointia. Aiheiden ideontia varten Pennanen oli kehittänyt ideavihkon.

”Mulla on aina ollut kirjeenvaihtajana sellainen tapa, mulla on sellainen ideavihko, ja aina kun mulle tulee jokin hyvä idea, mä niin kuin kirjoitan sen siihen, niin kuin sen otsikon ja sulla on montakin aihetta joihin sä keräät ja otat ne niin kuin seurantaan ja keräät matskua, sellainen vihko, juuri niin kuin tällaisia human interest -aiheita. Sehän se juuri se suurin ongelma on kehittää kivoja juttuja, kivoja juttuideoita.”¹⁴⁰⁹

Pennanen kirjeenvaihtajakaudelle oli ominaista myös, että hän teki paljon työmatkoja eri puolille Neuvostoliittoa. Jutut saivat paljon tilaa etenkin lehden sunnuntaisivuilla. Pennanen innostui etenkin monista suurista rakennushankkeista, joiden usein surkea todellisuus paljastui hänelle vasta kirjeenvaihtajakauden jälkeen.

”Mähän tein paljon näitä matkoja. Mä matkustin hyvin paljon, mä kävin kaikissa tasavalloissa, kolme Siperian matkaa peräkkäisinä vuosina, isoa.

BAMista oli toi (selailen leikekokoelmaa)

”Näistäkin täytyy sanoa, kun mä luin näitä vanhoja, täytyy sanoa, sitäkin täytyy myöntää, että ne oli niin hurjia juttuja, että jollakin lailla innostui.”

Niin.

”Siis se ei ole mitään suomettumista ainakaan tavanomaisessa merkityksessä, vaan se oli niin kuin, ne oli niin uskomattomia projekteja ja sitten kun sinne tuli sitä väkeä ja siellä tapasi niitä tyypppejä, jotka todella olivat innostuneita siitä. Nyt sitten paljon myöhemmin kävi ilmi, että tätä rautatietä ei saatu valmiiksi vuosikausiin. Mä kirjoitin joskus, kun mä olin tuuraajana paljon myöhemmin mitä kaikkea, ja miten hirveästi se maksoi ja tavallaan älytöntä, mutta siinä oli niin kuin oli niin kuin aika valtavia projekteja.”

Silti jo aikanaan Pennanen oli tuonut esille myös epäilyjään ja esimerkkejä rakennushankkeiden epäkohdista. Hänen journalisminsa muistutti Uuden Suomen Kaurinkosken ja Valkosen kriittistä linjaa. Pennanen rohkeni yleistää omin silmin nähtyjä havintoja.

¹⁴⁰⁷ HS 2.3.1978, 21 *Uudet hinnat voimaan NL:ssa, Kahvi nousi, peruselintarvikkeet ennallaan* (5, y).

¹⁴⁰⁸ Ks. tarkemmin taulukko 8, s. 420.

¹⁴⁰⁹ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

”Se mikä paperilla tuntuu suurenmoiselta ja onkin toki suurenmoista, ei aina näytä suurenmoiselta silmälle. Näin on nimenomaan Bratskin kaupungin kohdalla, jonka viisikerroksiset pakkilaatikkorivit paljaaksi hakatulla taigalla ovat kuulemma saaneet itse pääministeri Aleksei Kosyginin puistamaan julkisesti päätään”.¹⁴¹⁰

”Jälkeenpäin katujen varrelle on istutettu lehtipuita, joiden kasvu täyteen mittaan menee ankarissa olosuhteissa sata vuotta. Sitä paitsi lehtipuu on suuren osan vuotta paljas.”

”Kaupunkikuvasta näkee, että tavoitteena on ollut saada mahdollisimman nopeasti ihmisille katto pään päälle eikä sitten paljon muuta.”

”Lastentarhojen, sosiaali- ja kulttuuritilojen rakentaminen on jäänyt pahasti jälkeen kuten tahtoo käydä muuallakin Neuvostoliitossa. Kaupungissa ei ole edelleenkään teatteria. Satelliittikaupunkien rakentaminen kauaksi toisistaan on luonut kulkuyhteys ja muita ongelmia.”

Pennanen journalismilla oli aika ajoin yhteisiä piirteitä myös Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien kanssa. Pitkän kriittisen jakson jälkeen, hän saattoi pehmentää havaintojaan, kuten Bratskin uudiskaupungin tapauksessa:

”Tehdyt virheet eivät kuitenkaan voi himmentää kokonaishankkeen mahtavuutta ja kokonaisvaltaista suunnittelua, jolle ulkomaisetkin asiantuntijapiirit antavat runsaasti tunnustusta.”

Itsesensuuria, liiallista varovaisuutta Pennanen myönsi harjoittaneensa Kekkonen Neuvostoliittoon keväällä 1977 tekemän valtiovierailun aikana. Hän oli kuullut Brežnevin sanovan Kekkoselle, että ”Suomihan on hyvä provinssi”. Hän ei kuitenkaan koskaan välittänyt uutisarvoista ja kiinnostavaa lausumaa Helsingin Sanomien lukijoille. Jälkeenpäin haastattelussa hän harmitteli ammatillista epäonnistumistaan seuraavasti:

”Se mitä Brežnev sanoi Kekkoselle, siitä mulla on pikkuisen huono omatunto. - - Brežnev sanoi siinä alkuhöpinessä tälleen ja mä kuulin, koska mä olin niin lähellä, että Suomi, Suomihan on hyvä provinssi. Se ei niin kuin varmaan itse tarkoittanut, mä en oikein tiedä, mitä se tarkoitti, mutta se ei varmaankaan ollut niin hyvä, se halusi sanoa jotain hirveen hyvää, mutta tietty se maailma oli, Suomi oli siinä heidän maailmassa, heidän oma, tietyllä tavalla. Ja totta helvetissä se olisi ollut aika hyvä juttu, mutta se olisi ollut niin kova juttu, että siis. Mä kerroin, sanoin tulkille, että kuulitsä mitä se sanoi. Tulkki ei se, no se tarkoitti, en mä kuullut. Se olisi ollut niin kova juttu, että mä en oikeastaan tiedä mitä olisi tapahtunut. Se olisi luultavasti niin sanotusti pilannut sen koko vierailun, ehkä suomalaiset olisi haukkunut mut vielä pahemmin kuin venäläiset, ehkä mut olisi heitetty helvettiin, mä en tiedä, mutta se oli joka tapauksessa, mä jotenkin, mutta mä kerroin sen kyllä muillekin. Mä en pitänyt sitä omana tietona.”

Suomalaisille?

”Joo, siis tota, että semmoisessa tilanteessa, mutta kyllä mä näen, että näiden valtiovierailujen yhteydessä ja eri maissa tapahtuu kaikenlaisia niin kuin törmäilyjä, mutta ei niistä kirjoiteta, on sellainen.”

Brežnev oli pitkään arvoitus kirjeenvaihtajille. Näin Pennanen kirjoitti Neuvostoliiton johtajasta vuonna 1976 laajassa henkilökuvajutussa.

”Leonid Brežnevin nimi esiintyy suurten maailmanlehtien palstoilla miltei päivittäin, mutta silti Brežnevin persoona on varsin vähän tunnettu suuren yleisön keskuudessa. - -

¹⁴¹⁰ HS 8.7.1977, 16 Bratsk – taigan nuori jättiläinen.

Neuvostoliiton tiedotusvälineillä ei ole tapana valottaa johtajansa elämää julkisivun takaa tai ulkopuolelta. Vielä vähemmän niiden mieleen tulee arvioida sivustakatsojan näkökulmasta omien johtajiensa tekemisiä saati sitten tekemättäjättämissä. - - Kovin paljon enempää eivät Brežnevistä tiedä Moskovassa asustavat diplomaatit ja kirjeenvaihtajakaan. - - Brežneviä diplomaatti tai kirjeenvaihtaja voi päästä näkemään läheltä yleensä vain silloin, kun hänen oman maansa johtaja saapuu vierailulle Moskovaan tai hän itse matkustaa länteen.”¹⁴¹¹

Ympäristön huonoa tilaa Pennanen ei kertomansa mukaan kunnolla oivaltanut. Hänen mielestään suomalaiset kirjeenvaihtajat olivat tässä suhteessa selvästi esimerkiksi ruotsalaisia kollegojaan perässä. Toisin kuin Pennanen muistaa, hän kirjoitti kirjeenvaihtajuutensa aikana myös Neuvostoliiton saasteongelmista. Esimerkiksi vuonna 1976 hänen Baltian matkajuttunsa oli otsikoitu rohkeasti *Saasteongelmia ratkotaan vielä liian verkkaisesti*. Jutussa kerrotaan muun muassa:

”Tapasin myös luonnonsuojeluasiantuntijoita, jotka myönsivät viranomaisten asenteissa tapahtuneen viime vuosina ratkaisevan havahtumisen. Siitä huolimatta kaikki ei vielä Baltiassakaan suju niin kuin pitäisi ja erityisesti vanhat tuotantolaitokset ovat vaikea ongelma. ‘Lain asettamista kovista rangaistuksista huolimatta tosiasia on, että esimerkiksi Riian ympäristön vedet likaantuvat edelleen”, sanoi Latvian tideakatemian biologian laitoksen johtaja Gunars Andrushaitis, **joka tunnetaan vuosien takaa tarmokkaana ympäristönsuojelun esitaistelijana.**”¹⁴¹²

”Palavakivi ja Eestin toinen luonnonrikkaus fosforiitti ovat aiheuttaneet eestiläisille todellisia suuren luokan ympäristönsuojeluongelmia, joista Tallinnan ilman saastuminen ei ole suinkaan pahimpia. Pitkin Tallinnan- Leningradin radanvarrtta Pohjois-Eestissä voi nähdä kuun maisemaa muistuttavia valtaisia avolouhoksia ja kymmenien metrien korkuisia rikastusjätevuoria, jotka sulautuvat varsin huonosti ympäröivään maisemaan. - - Fosforiitin rikastuksen yhteydessä syntyy huomattavia määriä myrkyllisiä fluoriyhdisteitä, jotka kasvien kautta joutuvat sitten ihmisten ja eläinten elimistöön.”

Pennasen jutun mukaan etenkin virolaiset tiedotusvälineet olivat rohkeasti kertoneet alueensa saasteongelmista. Viron myöhemmässä itsenäistymiskehityksessä nimenomaan ympäristöliikkeillä oli tärkeä herättäjän roolinsa.

”Tiedotusvälineet näyttävät Baltiassakin kulkevan viranomaisten edellä ympäristönsuojelukysymyksissä. Kirjoittelu on varsin vilkasta ja usein purevaakin. Yleinen mielipide on todellakin alkanut ymmärtää ympäristön saastumisen vastaisten toimien merkityksen kokonaan toisella tavalla kuin takavuosina, vakuutti biologi Andrushaitis.”

Pelkästään tämän jutun perusteella voidaan sanoa, että tietoisuus ympäristönsuojelun tarpeellisuudesta oli vahvasti olemassa ainakin Baltiassa jo 1970-luvun puolivälissä ja siitä kerrottiin Moskovon-kirjeenvaihtajan välityksellä myös

¹⁴¹¹ HS 19.12.1976, 27 ”Pitkän linjan kommunisti”, 70-vuotias neuvostojohtaja on tuttu ja tuntematon (6, y).

¹⁴¹² HS 1.6.1976, 21 HS Baltiassa – 6: Saasteongelmia ratkotaan vielä liian verkkaisesti (4, y).

suomalaisille.¹⁴¹³ Pennasen mielestä hänelle arkoja aiheita olivat esimerkiksi toisinajattelijat¹⁴¹⁴.

Käytitkö oikeudenistuntoja lähteenä?

”En. Mä luulen, että mä en ole ollut varmaan koskaan oikeudessa. Oikeuteenkin siellä yleensä pääsee vain muutama, ja sen voisi sanoa, että, että sellainen rajausta mulla oli, että mä en, mulla ei ollut niin kuin suhteita tai tekemistä näihin dissidentteihin. Sen mä jätin suosiolla näille amerikkalaisille uutistoimistoille ja New York Timesille ja muut, jotka seurusteli, niille oli aika tärkeitä.”

Et kuljetellut papereita, etkä käsikirjoituksia.

”Ei, ei, enkä myöskään oikeastaan, en mä siinä maailmassa ollut mukana.”

Tuliko tällaisia tarjokkaita?

”Ne oli niin kuin tottakai ne dissidentitkin olivat kiinnostuneempia näistä suurista amerikkaisista ja aasialaisista ja lehdillähän oli myös, en mä siihen. Sanotaan se voi olla sellainen siinä olisi vähän rassannut verta nenästä, mutta myöskin en mä usko, että niihin olisi ollut niin helppoa päätyäkään, koska mietin niitä nyt, olisi suomalainen lehtimies niin kauheasti kiinnostanut. Mulla ei ollut pahemmin juttua.”¹⁴¹⁵

Myös Baltia oli ongelmallista aluetta.

”Nämä lähialueethan oli kaikkein suljetuimpia itse asiassa. Siis kun ajatellaan, ettei koti-toimituksesta tehty mitään matkoja Baltiaankaan, vaan Baltiaan mentiin nimenomaan Moskovasta, siis Moskovon-kirjeenvaihtaja teki sen jutun. Ei sinne olisi varmaan päässyt. Ei sinne olisi Hesaria päästetty. Baltia oli silloin se arka ja voi olla tuota, että sanoisin, että se oli varmaan. Mä olen varmaan kirjoittanut hyvin vähän Baltiasta, mutta ei niitä nyt Moskovasta käsin voikaan, mutta että se, että jos joku olisi niin kuin arka niin se oli varmaan Baltia sitten.”

Baltian-maiden heikko seuraaminen kostautui myöhemmin. Päätoimittaja Nor-tamo esitti haastattelussa suomalaisittain harvinaista itsekritiikkiä. Hän kertoi, että Helsingin Sanomat uutisoi Baltian maiden itsenäistymisen huonosti. Baltia kuului Moskovon-kirjeenvaihtajien seuranta-alueeseen.

”Mä myönnän näin jälkikäteen, kun mä katson, mun mielestä me emme ja tähän mä sisällytän itsenikin, me emme hoitaneet Baltiaa hyvin. Siinä kohtaan on mun mielestä itsekritiikin paikka. Silloin kun ne alkoi ensimmäiset tulla. Tosin se ei ollut helppo asia. Siellä kävi sekä täältä ihmisiä, että Moskovon-kirjeenvaihtaja. Sitten kun oli esimerkiksi yksi sikäläisen intelligentsijan julkilausuma, kun yritti tsekata, sitä oli pirun vaikea tsekata, onks nää nyt vakavasti otettavaa porukkaa vai eiks ne ole. Jälkeenpäin on käynyt ilmi, että - - se kaikista arin, arin sitä varten että siinä tuli tää Neuvostoliiton kansallisuuskysymys ja yleensä niin sanotussa lännessä, ei Suomessakaan tajuttu ilmeisesti, kuinka huonolla liimalla eri kansallisuudet on sittenkin liimattu yhteen Neuvostoliitossa. Me ei tajuttu kuinka paljon ne pelkää sitä, että syntyy näitä kansallisuusseparatistisia liikkeitä niin kuin Virossa.- - Meidän olisi pitänyt paremmin se hoitaa.”¹⁴¹⁶

Entisen ulkomaantoimituksen esimiehen Olli Kivisen mielestä toisinajattelijat saivat sen sijaan Helsingin Sanomissa riittävästi tilaa painoarvoonsa nähden:

¹⁴¹³ Kulttuuritoimittaja Pekka Tarkka vieraili Moldaviassa 1976, jossa myös tuotiin esille ekologiset ongelmat HS 5.6.1976, 23 *Suomen ja Neuvostoliiton kirjailijat: Ekologiset ongelmat yhteisiä*).

¹⁴¹⁴ Samoin kuin Uudessa Suomessa myös Helsingin Sanomissa julkaistiin kuitenkin juttuja Neuvostoliiton toisinajattelijoista. Solzhenitsynistä kirjoitti muun muassa kääntäjä Esa Adrian: HS 6.4.1975, 27 *Solzhenitsyn naamioita* (4, y).

¹⁴¹⁵ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

¹⁴¹⁶ Nortamon haastattelu 6.11.2000.

"Me hoidettiin dissidentit esimerkiksi dissidenttien kohtalo hoidettiin meidän mielestämme kohtuullisesti ja hyvinkin sillä painolla minkä ne ansaitsi, mutta sen sijaan meillä ei ollut kirjeenvaihtajaa, jonka tehtävänä oli niin kuin pääsääntöisesti hoitaa vaan dissidenttejä niin kuin joillakin lehdillä, ajoittain tuntui, ettei niillä ollut mitään muuta tekemistä siellä kuin tuota kuin raportoida dissidenttejä." ¹⁴¹⁷

Pennasen ja kotitoimituksen teknisissä yhteyksissä ei ollut kehumista. Olli Kivinen, joka oli ollut muun muassa lehden Lontoon-kirjeenvaihtajana kertoi, että kirjeenvaihtajat joutuivat ennen tekemään selvästi itsenäisemmin kuin nykyään.

"Telex-yhteys kyllä sinne tuli, mutta ihan alussa sitä ei ollut. - - Se oli puhelin ja puhelin on kauheen hankala, nykyiset sukupolvet, jotka ovat tottuneet kännykkään, ne ei voi ollenkaan ymmärtää millaista oli siis 60-luvulla. Mä olen istunut kolme vuorokautta eksklusiivisen jutun kanssa ilman, että löydän minkäänlaista yhteyttä Suomeen ja siis se oli aina tilattava ja hirveen hankalat tilaukset ja kesti kauan ja Moskovasta erityisesti ja Moskova oli äärettömän vaikea muutenkin ja kaikenlaista rahinaa ja monia kuuntelijoita matkalla, välillä kasetin vaihtoa, se oli äärettömän hankalaa. (Naurua) Kirjeenvaihtajat oli siinä mielessä, toimivat näinä vuosina selvästi itsenäisemmin (painokkaasti) kuin mitä toimii nykyään."

Yksi asia Moskovan-kirjeenvaihtajan työssä jäi harmittamaan päätoimittaja Tikasta. Kirjeenvaihtaja ei kyennyt välittämään Moskovasta Suomen ja Neuvostoliiton välisiä kaupankäynnin uutisia niin hyvin kuin alun perin Helsingissä oli suunniteltu. Tikkasen mukaan talousuutiset oli ollut alun perin yksi peruste Moskovan-asemapaikan avaamiselle.

"Mitä Moskovaan tulee, niin siinä yhdessä suhteessa se kirjeenvaihtajien järjestelmä ei toiminut niin kuin me oltiin ajateltu. Se oli se, että kaupankäynti Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli 70-luvulla kasvanut sellaisiin mittoihin, että me ajateltiin, että olisi hyvä saada ne talousuutiset hiukan nopeammin ja suoraan Moskovasta, kun siellä suomalaisia kauppamiehiä liikkui ja se ei ollutkaan käytännössä mahdollista syystä tai toisesta."

Yritettiinkö sitä jo Pennasen aikana ikään kuin saada?

"Se oli yksi perustelu monien muiden perustelujen rinnalla sen paikan perustamiseen, mutta todennäköisesti se ei toiminut sitä varten, että kaikkiin näihin kaupallisiin sopimuksiin venäläisten kanssa liittyi sellainen klausuuli, että milloin asia julkistetaan ja missä. Eikä niihin saatu sellaista, että asia julkistetaan Helsingin Sanomissa silloin ja silloin." (Naurua).

Ja ne yleensä kai sitten kerrotin Suomessa, Helsingissä.

"Joo." ¹⁴¹⁸

Samaan ongelmaan olivat aiemmin törmänneet myös Uuden Suomen kirjeenvaihtajat. Myös Neuvostoliiton talouden tilasta kirjeenvaihtajan oli vaikea saada selkoa. Kriittisesti neuvostotaloudesta kirjoittaessaan kirjeenvaihtaja liikkui herkällä alueella. Näin Tikkanen:

Talousuutisointia kun ajatellaan näin jälkikäteen, mitä voisi pitää vähän akilleen kantapäänä, mistä Suomessa ei ehkä riittävästi tiedetty oli se surkea taloudellinen tilanne mikä siinä maassa oli?

"Kyllä sitäkin kuvattiin, mutta siitä saatiin aina sitten silmille."

Niin se oli arka aihe?

¹⁴¹⁷ Olli Kivisen haastattelu 29.9.2000.

¹⁴¹⁸ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

”Se oli hirveän arka, samoin kuin onnettomuudet ja tulipalot ja tommoisat. Lento-onnettomuuksia ei olisi saanut koskaan kertoa.”

Tuliko niistä sitten palautetta?

”Joskus niistä tuli, mutta tiedettiin, että tuli palaute ja tottakai me julkaistiin, jos tuli tietoa lentokoneen putoamista. Tottakai se on uutinen, meidän kriteereillä. Se oli ikuinen keskusteluaihe venäläisten kanssa, kun me sanottiin, että meillä oli tietyt kriteerit ja me ei ruveta yhtä maata varten tekemään uusia.”

Toisin kuin yleensä luullaan kirjeenvaihtajat kertoivat myös onnettomuuksista. Etenkin kun ne sattuivat lähes omien silmien edessä eli Moskovassa tai, jos onnettomuudessa oli ollut osallisena länsimaalaisia. Pennanen kertoi esimerkiksi seuraavaan tapaan tulipalosta hotelli Rossijassa. Juttu oli taitettu näyttävästi kolmelle palstalle etusivulle ja kuudelle palstalle sivun 26. yläreunaan.

”Tuhon kohteeksi joutuneessa Rossija-hotellin pohjoissiivessä oli tulipalon syttymishetkellä ainakin toistakymmentä suomalaista, jotka kuitenkin nähtävästi kaikki pääsivät nopeasti ulos hotellista ja turvaan räjähdysnomaisesti levinneen palon alta. Inturistin epävirallisten tietojen mukaan kuolleiden ja loukkaantuneiden listalla ei ole suomalaisia.”¹⁴¹⁹

Tarkkaa lähteiden dokumentointia

Pennasen lähdekäytäntö noudatti muiden kirjeenvaihtajien esimerkkiä: Neuvostoliiton viestimet korostuivat. Lähteidensä dokumentoinnissa Erkki Pennanen oli suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista tarkin. Haastattelussa Pennanen kertoi käyttäneensä etenkin haastattelututkimuksia ahkerasti juttujensa lähteinä.

”Käytän hirveän paljon, kun mä haluan dokumentoida, käytän kauhean paljon näitä sosiologisia kyselyjä. - -Niin kuin pyrin dokumentoimaan sitä ja sitä kautta saamaan tietoja, koska tilastoja sinänsä on kauheen vähän, ja niistä ei oikein tiennyt mitään. Kyselyitä ne harrasti aika paljon ja julkisti, jos luki niin kuin tarkkaan lehtiä.”

Tuliko sulle sitten alan julkaisu tai mistä sä sait näitä lähteitä?

”Tuli mulle varmaan niitäkin, mutta että silleen niitä nyt sitten kun on eri juttujen yhteyksissä siinä ilmenee eniten. Mua on aina kiinnostanut nuo meilläkin täällä on mielipidekyselyjä, sosiologisia tutkimuksia. Se oli ehkä mulle semmoinen vähän uusi maailma niin kuin, että Neuvostoliitossa oli niitä kuitenkin. Eihän ne tarvinnut aina olla niin kauheen tieteellisiä, mutta ihan tämmöisiä tyyppiä mielipide. Se oli kuitenkin se tapa, että saattoi dokumentoida niitä jotenkin.”¹⁴²⁰

Pennasen juttujen tarkastelussani löysin vain yhden lähdeviittauksen sosiologisiin tutkimuksiin.

Vaikka Pennasen jutut saivat Helsingin Sanomissa näyttävästi tilaa, jutut oli yleensä taitettu sivun yläreunaan tai keskelle ja vähintään kolmella palstalla, ”etusivulle”¹⁴²¹ ylsi tarkastelujaksojen aikana vain kuusi Pennasen jutuista. Nämä olivat *Kissingen ja Brezhnev aukomaan Saltin umpikujaa* (21.1.1976), *Johtajat Moskovassa Brezhnevin päivänä, juhlat huipentuvat* (19.12.1976), *Kymmeniä kuoli*

¹⁴¹⁹ HS 27.2.1977, es., 26. ”Tulipalo” kaikui Rossijan käytävällä, Suomalaiset pääsivät heti turvaan (6,y).

¹⁴²⁰ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

¹⁴²¹ Helsingin Sanomissa on perinteisesti mainosetusivu, joten vasta kolmas sivu on lehden päämäärivä.

Rossijan palossa, hissivikaa epäillään syyksi (27.2.1977), Teollisuus valtaa Siperiaa (8.7.1977), Bam on neuvostonuorten työmaa (12.7.1977) ja Pravda tuomitsi liennytytutkijat (6.3.1978). Muihin suomalaisiin kirjeenvaihtajiin verrattuna tämä oli keskimääräistä vähemmän. Tämän voi tulkita siten, että Helsingin Sanomien toimituspolitiikassa ei haluttu elämöidä Neuvostoliitto-aiheilla.

Päätoimittaja Simopekka Nortamo on kirjoittanut lehdistön itsesensuurista muun muassa seuraavasti:

*"Itsesensuuri ei ollut aina helposti huomattavissa; suomalaiset lehdet olivat oppineet sensuroimaan itseään myös hyvin hienovaraisesti. Neuvostoliiton kannalta kiusallisia uutisia ei juuri jätetty julkaisematta edes niissä lehdissä, jotka välttivät suorasukaisuutta uutisissakin pelätessään 'neuvostovastaisuuden' leiman tarttuvan lehden taustana olevaan poliittiseen puolueeseen ja sen johtajiin. Niinpä niissä lehdissä negatiivinen uutinen Neuvostoliitosta saatiin esimerkiksi varustaa keinotekoisella mitäänsanomattomalla otsikolla (itse uutinenhan oli kirjattavissa kansainvälisen uutistoimiston nimiin, mutta otsikko meni toimituksen tiliin) ja sijoittaa lehteen niin, ettei siihen kohdistunut kovin suurta huomiota."*¹⁴²²

Kuvat tärkeitä Helsingin Sanomille

Yhdessä suhteessa Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtaja erottui merkittävästi muista suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista. Hänen juttujensa yhteydessä julkaistiin runsaasti valokuvia, keskimäärin noin yli yksi kuva/juttu. Kansan Uutisissa kuvia julkaistiin Kauppilan ja Kantolan 0,3 kuvasta viikossa Nojosen 1,7 kuvaan viikossa. Uudessa Suomessa ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Tannisen juttujen merkitystä korostettiin myös valokuvin. Tannisen juttujen yhteydessä julkaistiin keskimäärin 1,3 kuvaa viikossa. Vähiten valokuvia julkaistiin Valkosen kirjeenvaihtajuuskauden aikana eli 0,8 kuvaa viikossa.

Etenkin Pennasen matkareportaasit olivat runsaasti kuvitettuja, mutta myös monien uutisjuttujen yhteydessä julkaistiin poikkeuksellisen paljon valokuvia. Näin Pennanen haastattelussa:

Mites sitten pääsääntöisesti kuvat hankittiin? Se pisti kuitenkin silmiin että aika paljon kuvia verrattuna muihin?

"Se ei ollut mun huoli ollenkaan."

Laskin että peräti 41 kuvaa löytyi.

*"(Huokaus). Mä luulen, että ylipäänsäkin, kun mä olin eka kirjeenvaihtaja ja se oli silleen uutta ja tota Hesarikin niin kuin satsasi. Niillä oli varmaan niin kuin keskimäärin hyvä ylöspano jutuilla ja just kun se oli vähän sellaista uutta maailmaa, sieltä kerrottiin eka kerta eihän sentapaisia juttuja Ruotsista tehdä ja ulkomaanuutisosasto on ollut iso, se on ollut periaatteessa aikaisemmin suhteessa suurempi kuin nyt on. Ulkomaan osasto on aina ollut hirveän tärkeä Hesarille."*¹⁴²³

Pennasen jutut kuvitettiin usein kotitoimituksesta käsin, mutta myös paikallisten valokuvaajien apua käytettiin. Pidemmille juttumatkoille tuli yleensä mukaan Helsingistä kotitoimituksen kuvaaja.

¹⁴²² Nortamo 1991, 16.

¹⁴²³ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

Hyvien, ajankohtaisten valokuvien saaminen Neuvostoliitosta oli kuitenkin monin tavoin ongelmallista. Päätoimittaja Tikkanen yritti yhdessä Lehtikuvan Patricia Seppälän kanssa saada aikaan parannusta. He ehdottivat TASSille 1970-luvulla, että Lehtikuva perustaisi Helsinkiin pohjoismaisen Neuvostoliittokuva-arkiston. TASS ei kuitenkaan suostunut antamaan Lehtikuvalle pohjoismaista monopolia Neuvostoliittoa käsitteleviin kuviin. Tikkanen kertoi haastattelussa neuvottelujen kulusta seuraavasti:

”Sanoisin, että Neuvostoliiton aikana mahdollisuudet saada ajankohtaisia kuvia Neuvostoliitosta, oli äärimmäisen pieni, niillä ei ollut organisaatioita eikä kuva-arkistoja eikä se asia ollut kenenkään käsissä. Mä olin jostakin syystä joutunut Lehtikuvan hallitukseen joskus 70 ehkä tai, sanotaan nyt näin 70-luvulla, ja uutistoiminnassa huomasin, että taas on nimitetty joku varapääministeri eikä siitä ole kuvaa ja puhuin tästä Patricia Seppälälle tästä, joka oli Lehtikuvan toimitusjohtaja ja me ruvettiin miettimään oikein tosissaan mitä pitäisi neuvostoliittolaisille kuville tehdä. Me tehtiin TASSille aloite, koska TASS hoiti kuvaliikennettä, surkeasti. Ehdotettiin, että me perustetaan yhteistoiminnassa TASSin kanssa Helsinkiin Neuvostoliittoa kuvaavien valokuvien arkisto, että siinä olisi kaikki kaupunkinäkömät ja rakennuskohteet ja mielenkiintoiset ja kaikki olisi arkistoitu, että kun tulee uutistarvetta, niin olisi käytettävissä. Me sitten neuvoteltiin TASSin paikallisen edustajan kanssa ja moneen kertaan ja sitten saatiin kuulla: ´ Asia etenee, jos menette Moskovaan ´. - - Mentiin - - Moskovaan neuvoteltiin ja **ne torjui meidän ehdotuksen sillä perusteella että he eivät hyväksy mitään monopolia, koska me vaadittiin, että me halutaan monopoli.** Ei kannata panostaa muuten tähän asiaan, jos meillä ei ole monopolia Pohjoismaihin ja sitten ne uhkasi kariutua ne neuvottelut. Mä olin se joka puhui, oltiin sovittu, Patriciankin piti kuunnella. Otti sitten vastaan, tarjosi teetä ja kuunteli ja sitten tota se sanoi, **ei he voi hyväksyä monopolia, jolloin mä suutuin ja sanoin, että mikä tää firma sitten on, tää TASS. Eikö tämä ole sitten monopoli, jos joku. Ja tota keskustelu päättyi tähän.**”¹⁴²⁴

Tikkanen kertoi haastattelussa myös, että valokuvia oli käytetty Helsingin Sanomissa perinteisesti kilpailijoita enemmän.

Näkyikö tällainen ajattelu niin kuin laajemmin tossa ulkomaan uutispainotuksissa, että tärkeintä oli saada hyviä kuvia eri puolilta maailmaa?

”Helsingin Sanomat käytti kuvia enemmän kuin Uusi Suomi. Mun isäni oli siihen aikaan Uuden Suomen toimitussihteeri vuoteen 1951 saakka, ja tiedän sen, että sodan jälkeisinä vuosina niin hän suri sitä, että Uusi Suomi ei voinut käyttää niin paljon kuvia, koska kuvalaattalaitos oli, senaikainen kuvalaattalaitos oli yksi kalleimpia osastoja sanomalehdessä. Mutta se että Patricia Seppälä nuorena tarmokkaana, hypertarmokkaana ihmisenä tuota ja kielitaitoisena pääsi Helsingin olympiakisojen organisaatioon ja hän oli hulluna valokuvaukseen. Hän on aina ollut, se on yhtä räpsimistä, se hänen elämänsä. Niin tota, siitähän sitten perustettiin Lehtikuva muistaakseni samana vuonna.”

Patricia Seppälä kuoli tammikuussa 2001. Valokuvat olivat olleet tärkeitä myös Patricia Seppälän isälle, Eljas Erkolle. Näin Eljas Erkko kirjoitti lehdensä Lontoon-kirjeenvaihtajalle Erkki Petäjäniemelle olympiavuonna 1948:

”Toinen juttu, joka tekee mieleni hiukan levottomaksi on kuvälähetykset. Meillä on AP:n kanssa copyright-sopimus Suomessa, joten heiltä pitäisi saada kuvia suoraan käytettäväksi. Koeta saada varsinkin alkupäivinä keinolla millä tahansa muutamia kuvia suoraan käsipostissa meille lentoteitse. Käytä eri teitä. **Kuvat tuntuvat minusta lehden kannalta melkein tärkeämmiltä kuin teksti,** jollei nyt jotain erikoistuloksia saada suomalaisleirissä.”¹⁴²⁵

¹⁴²⁴ Heikki Tikkanen haastattelu 6.11.2000.

¹⁴²⁵ Eljas Erkko Petäjäniemelle 13.7.1948 (EPA/KA.)

HS ja APN: matkoja, tulkkeja ja kolumnisteja

Helsingin Sanomat pyrki rakentamaan suhteita Neuvostoliittoon etenkin APN:n kautta. Myös muut länsimaisten sanomalehtien Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat tekemään yhteistyötä APN:n kanssa samaan tapaan kuin sähköisten viestinten kirjeenvaihtajat Gosteleradion kanssa. Uutistoimistokirjeenvaihtajille taas TASSin väki tuli tutuksi.

Kun Helsingin Sanomat oli saanut ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajansa, lehti aloitti säännölliset vastavuoroiset ystävyysvierailut APN:n kanssa. Aloite oli tullut APN:ltä. Helsingin Sanomissa vierailuista vastasi päätoimittaja Heikki Tikkanen.

”Se pyöri aluksi ihan hyvin, mutta kun mä olin siellä pari kertaa käynyt tällaisen heidän vierailun matkalla, mä ilmoitin sitten että seuraavalla kerralla mä lähetän jonkun toisen. Ja se ei tyydyttänyt heitä. Sanoivat että ahaa herra Tikkanen koettaa laskea vierailun tasoa. Ja se sitten vähitellen siitä luovuttiin, koska en mä halunnut, että musta tulee henkilö, joka joka toinen vuosi hyppää siellä, ja ottaa APN:n vierailuja vastaan.”¹⁴²⁶

Tikkanen kertoi, että vaikka säännöllisistä vastavuoroisista korkeantason vierailuista luovuttiin, yhteistyötä jatkettiin muilla tavoin.

”Mä näen tämän asian näin, jos mä ajattelen ihan, että saavutettiin tällä kontaktilla jotakin. Mä näen asian sillä lailla, että me pystyttiin luomaan aika vakuuttava kuva siellä, että me ollaan todella kiinnostuneita heistä ja että me oli, me avataan tää peli, että me tehdään töitä, ja mä oletan että tämä auttoi kirjeenvaihtajia, meidän kirjeenvaihtajia esimerkiksi saamaan herkemmin hyviä, kiinnostavia matkoja, mitä ne ei olisi muuten saanut.”

Kirjeenvaihtaja Erkki Pennanen vahvisti haastattelussa Tikkasen arvion. APN:n apu oli välttämätöntä etenkin, jos kirjeenvaihtaja halusi ensimmäisenä matkustaa jonnekin uutisarvoiseen paikkaan. Lehdessä näitä ”ensimmäistä kertaa”-matkoja ”mainostettiin” ingressissä esimerkiksi seuraavaan tapaan: ”Helsingin Sanomain Moskovan kirjeenvaihtaja Erkki Pennanen ja valokuvaaja Jarmo Hietaranta ovat ensimmäisinä länsimaisina lehtimiehinä käyneet omin silmin toteamassa, miten lähes 3 200 kilometriä rataa syntyy ennen ylittämättömään Itä-Itä-Siperian taigaan”¹⁴²⁷ Näin Pennanen kertoi matkajutun taustoista:

”Mä olin ensimmäinen länsimainen, se siis tarkoittaa, että ei-kommunistinen, joka sinne (BAM-radon rakennustyöt) pääsi ja näitähän ei pystynyt ihan yksin, silloin tarvittiin tota APN:n apua ja sen takia niitä suhteita Hesari sitten vaali jonkin verran, koska ilman APN:ää se ei olisi toiminut ja ehkä APN:lla oli omia intressejä, ne halusi myydä palvelujaan täällä ja kaikkeen. Ja koska mä olin eka kirjeenvaihtaja Hesarista, ne oli niin kuin kiinnostuneita antamaan näitä matkoja, tota ja niissä oli aina APN:n opas, tavallaan niin kuin tulkkinä, mutta en mä tulkkia käyttänyt, kun mä osasin.”¹⁴²⁸

¹⁴²⁶ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹⁴²⁷ HS 10.7.1977, 15 *Bam puhkoo Tyynelle merelle, Tuhansia kilometrejä rataa Siperian ikeroudan taigaan* (8,y).

¹⁴²⁸ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

APN:n tulkki/ opas¹⁴²⁹ seurasi tarkoin Pennasen työskentelyä niin Itä-Siperiassa kuin Baltian maissakin. Tulkin tehtävänä oli ottaa selville kirjeenvaihtajan henkilölähteet, mutta ei varsinaisesti estää häntä tapaamasta lähteitään. Toisaalta ”oppaitakin” oli monenlaisia.

”Esimerkiksi tuolla (BAM-radan rakennustyöt) ja totta kai ne samalla seurasi, mitä teki. Se näkyi kun mä tein yhden tällaisen matkan ja se oli kanssa ensimmäinen niin kuin Baltian maihin, se tuntuu nyt tietysti niin hullulta. Se mun opas oli Reima Ruhanen, joka asuu nykyään täällä, se oli niin kuin. Ei se mitään, mutta se tuli joka paikkaan, se tuli joka paikkaan siis, vaikka se oli ihan uupunutkin, mutta kun mä vain, se ei mitään kieltänyt, mutta kun mä sanoin, että mä menen illalla tonne discoon, sen oli pakko raahautua mukana. Se niin sanotusti pystyi tsekkaamaan kaikki sitten, että mulla ei voinut olla jutussa kontakteja, joista hän ei olisi voinut tietää noin niin kuin yleisesti ottaen, mutta kyllä todellisessa elämässä tapahtuu sitten kaikenlaista. Mulla oli esimerkiksi yksi näistä oppaista, se oli sen verran juoppo, että kun oltiin Jakutiassa, se kerran soitti ja ilmoitti, että Erkki on yksi ongelma, että voinko mä tulla alas ja se joutui selittämään, että meillä ei ollut paluumatkaan rahoja. Mä olin antanut ne etukäteen sille lippuihin ja kaikkiin. Se oli ne tuhannut ne rahat. Se on aika hyvä, se tiesi, että mä voisin sen niin sanotusti paljastaa, ettei mun tarttenut mitään pelata.”¹⁴³⁰

”Ensimmäistä kertaa” -työmatkat saivat myöhemmin huvittaviakin piirteitä.

Sä ilmeisesti aloitit tällaisen tradition, sen jälkeen sitten vielä 80-luvun loppupuolellakin, ensimmäisenä HS päässyt johonkin näihin suljettuihin kohteisiin.

”No joo, just, sitä ensimmäisenä mainostetaan. Mä muistan joskus oli tota Mikko Eronen oli ensimmäisenä jossakin tuolla Hanti Mansiinskissa ja mä sanoin sille, että kato meidän arkistosta, me oltiin siellä jo kymmenen vuotta sitten.” (Naurua).

Mutta olit siellä kymmenen vuotta sitten. (Naurua)

”Ei ne tiennyt sitä.” (Naurua)

Journalismin muisti on aika lyhyt.

APN:n propagandistiset kolumnistit pääsivät näkyvästi esiintymään Suomen lehdistössä 1960-luvun lopulta alkaen.¹⁴³¹ Myös Helsingin Sanomat hyväksyi kirjoittajakuntaansa APN:n kolumnistin Vladimir Lomeikon. Lomeiko aloitti HS:n kolumnistina samana vuonna kuin Pennanen Moskovassa eli 1975¹⁴³². Heikki Tikkasen mukaan Helsingin Sanomat pystyi itse vaikuttamaan kolumnistin valintaan. Alun perin Lomeiko oli ollut journalistina, mutta Helsingin Sanomien kolumnistina toimiessaan hän siirtyi vähin äänin ulkoministeriön palkkalistoille.

”Pitivät tällaisista ideoista esillä suunnilleen niinä aikoina, kun Pennanen aloitti ja tarjosivat umpipoliittisia kirjoittajia meille ja me ei hyväksytyt niitä. Torjuttiin heidän ehdotuksensa ja aloitettiin etsiskely itse ja silloin siinä tilanteessa pidettiin tärkeänä sitä, että henkilö, joka valitaan, jos valitaan, on journalisti ja tämä Lomeiko oli silloin journalisti. Mä en muista missä oliko Literaturnaja Gazetan tai jonkun tällaisen lehden toimittaja. Ja oli ollut

¹⁴²⁹ Pennasella oli palveluksessaan kaksi UPDK:n sihteeriä. Reijo Nikkilän haastattelussa hän kertoi, että sihteerien tehtäviin kuului myös raportoida kirjeenvaihtajan tekemisistä: ”He molemmat sanoivat, jokainen tiesi, että se kuului ikään kuin systeemiin, ei se mua mitenkään askarruttanut. Se kuului niin kuin heidän siihen työhönsä enkä mä oleta, että he mitenkään kauhean pahoja raportteja tekivät. Silloin kun pelaa avoimin kortein se ei ole mikään ongelma. Se on ihan sama kuin tämä puhelinkuuntelu, josta niin paljon puhutaan. Silloin kun ei ole mitään hirvittävän salattavaa niin ei se ole mikään suuri ongelma”. (RNA.)

¹⁴³⁰ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

¹⁴³¹ Esimerkiksi US 25.9.1969, 8 *Bonnin haaste ja Moskovan vastaus* (Spartak Beglov-APN).

¹⁴³² Salminen 1996, 71.

Norjassa muistaakseni jossakin vaiheessa, ulkoministeriön tehtävässä, mutta tunsin joka tapauksessa Pohjoismaita ja me sitten kelpuutettiin hänet, mutta ei suinkaan julkaistu kaikkia hänen tarjoamiaan juttuja. Hän yleensä kysyi sitten jossakin vaiheessa, miksei jotakin juttua julkaistu, niin mä saatoin sanoa, että se oli niin ilmeistä propagandaa, että se ei olisi toiminut lukijoille edes häntäkään hyödyttävällä tavalla, ja sitten tuota sitten me yhtenä kauniina päivänä saatiin kuulla, että hän on vaihtanut paikkaa, niin hän siirtyi APN:n kirjoille ja sitten hän on siirtynyt ulkoministeriön palvelukseen ja mä sitten ilmoitin, sanoin, että hän ei ole meille mitään ilmoittanut tästä, mutta otetaan selvää asiasta eikä julkaista hänen juttujaan. Ja hän ei tuota ei todella ilmoittanut meille, että me saatiin muuta kautta selville, että hän todellakin on ulkoministeriön virkamies, jolloinkin me ilmoitettiin hänelle, että me ei voida julkaista hänen juttujaan, että sama koskee kaikkien maiden ulkoministeriöitä, virkamiehiä ei heillä ole palstaa meillä, ja Lomeiko ei halunnut tätä ymmärtää. Hän pahoitti kovasti mielensä.”¹⁴³³

Päätoimittaja Simopekka Nortamon mielestä APN:n kolumnistin ujuttaminen Helsingin Sanomien sivuille oli Neuvostoliiton suurin saavutus.

”Se suuri saavutus mitä neuvostovaltio sai prässätyksi läpi oli se, että HS:ssa ja US:ssa oli jo sitä ennen, mutta siellä onkin aina ollut sellaiset perinteiset suomettaralaiset intressit niin kuin ja punaisten vuorineuvosten intressit. Siis neuvostokaupan. Sanon suurissa lainausmerkeissä tän punaiset. Niin ´neuvostokaupan vuorineuvokset´. Kyllä mä olen siitä kirjoittanut ja muuta, mutta minusta niistä neuvostokolumnisteista, vaikka se saattoi olla helpoin tie, niissä annettiin myötä. **Minusta niitä pitää kyllä vähän nolostella. Minä ainakin nolostelen.** - - kaikkea mitä he lähettivät ei suinkaan julkaistu. Tämähän on tärkeä tieto. Siis saattoihan käydä viisi kuusi juttua peräjälkeen niitä ei pantu lehteen ollenkaan. Mutta jokainen juttu, jonka he kirjoitti oli tietysti sellainen, jota ei olisi pitänyt julkaista. **Mutta siinä mun mielestä, jos halutaan sanoa, että onnistuiko Neuvostoliitto jossakin asiassa painostamaan Helsingin Sanomia niin se on se asia.** Oikeastaan ei mitään muuta asiaa.”¹⁴³⁴

Erkki Pennasen mukaan perusasetelmana oli, että ”APN yritti koko ajan tiivistää yhteistyötä, ja Hesari oli vähän niin kuin puolustuskannalla”.

Neuvostoliiton palaute

Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä seurattiin hyvin tarkkaan, vaikka kirjeenvaihtajalle asti palautetta kantautui vain harvoin. Pennasen mukaan neuvostoviranomaiset eivät koskaan kutsuneet häntä mihinkään palautetilaisuuteen. Palautetusta annettiin hienovaraisesti mutkan kautta.

”Kyllä joistakin kuuli palautetta vähän sillä tavalla kautta rantain, vaikka mua ei koskaan kutsuttu mihinkään puhutteluun. Kerran oli toi, toi, Reksa Paasilinna oli silloin pressineuvoksena ja se sanoi, että ne haluaisi nyt, siis ne venäläiset haluaisi, että hän voisi järjestää semmoisen keskustelutilaisuuden. Mä sanoin, että en mä tule mihinkään sellaiseen keskustelutilaisuuteen, jos ei niin kuin tarte.”

Oliko siinä aiheena joku?

”Ilmeisesti ne olis vähän halunneet naputtaa joistakin jutuista vähän tota, ne saattoi olla, usein nää arkielämän jutut oli aika niin kuin herkkiä, jos sä kerroit jostakin, mulla oli jotain, että nappikauppa ei ole nappikauppaa tai jotain tämmöisiä, siis saattoi olla ihan uskomattomia, tai jostakin farkuista.”¹⁴³⁵

¹⁴³³ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹⁴³⁴ Nortamon haastattelu 6.11.2000. Vielä 1980-luvun alussa Nortamo selvästi viran puolesta vähätteli Lomeikon kolumnien merkitystä lehdessään. (Klemola 1981, 326–327.)

¹⁴³⁵ Erkki Pennasen haastattelu 15.6.2000.

Päätoimittajat ja ulkomaantoimituksen esimies joutuivat ”ukkosenjohdattimina” ja ikään kuin työn puolesta ottamaan palautetta vastaan useammin ja eri suunnista, mutta ulkomaankirjeenvaihtajien jutuista kuitenkin verrattain harvoin. Heikki Tikkanen kertoi palautteesta värikkäästi seuraavaan tapaan:

”Sanoisin, että minun mielestä kirjeenvaihtajat oli hyvin ongelmaton ihmisryhmä, toimittajaryhmä, mikä johtui siitä että, kun heidän käytännön olosuhteensa oli luotu asumiset, olemiset ja koulutukset tällaiset, niin se oli niin kokenutta ja osaavaa joukkoa, ettei sieltä mitään ongelmia tullut **eikä se, että joku diplomaatti haukkui kirjeenvaihtajan juttuja, ei se ollut mikään ongelma, se oli luonnollinen asiantila**, niin kuin mä sanoin, kerran kun mä kyllästyin yhteen diplomaattiin, en onneksi muista minkämaalainen se oli, **sanoin sen mitä Aatos Erkko oli sanonut mulle, suositellut, että sano sille, jos se vielä tulee. Niin mä todella jouduin sanomaan, ettei minun tehtävä ole tehdä täällä toimivia diplomaatteja onnelliseksi, mun tehtäväni on tehdä sanomalehteä.**”

Tuliko Pennasen jutuista palautetta?

(Pitkä hiljaisuus.) ”En mä osaa sanoa, koska länsimaisen journalismin kannalta heidän valituksensa oli täysin mitättömiä. He kuvittelivat jotain sisältyvän johonkin juttuun semmoista mitä siinä ei ollut. Ei kai koskaan olisi tullu sellaista tunnetta, että jumankauta me tehtiin munaus.”¹⁴³⁶

Kun ajan henki ja käytäntö oli tulkita ahkerasti rivien välejä, ei ollut mikään ihme, että silloin tällöin tulkinnat menivät pieleen. Näin Tikkanen selvitti haastattelussa tarkemmin APN:n palautekäytäntöä.

”Neuvostoliiton puolelta oli asiat järjestetty niin, että heillä ei koskaan yleensä ollut mitään kehuttavaa Helsingin Sanomista ja se **mitä ne haukkuivat, niin sen hoiti Helsingissä APN:n täkäläinen johtaja ja Moskovassa ulkoministeriön pressin. Nimenomaan Skandinavian deski siinä**. Ja ainahan niillä oli tyytymättömyyttä, jopa niin pitkälle mentiin, että kun täällä tää Zaitšikov, jonka mä tiedän, että hän teki työtä käskettyä eikä ollut itessään niin inhottava kuin joutui olemaan, hän tuli aina, Leonid Laakso oli hänen tulkinaan yleensä, niin se kaivoi jonkun ryppöksen lehden taskustaan ja rupesi louskuttaa, ja mä sanoin, etten mä pysty vastaamaan, että mä kuuntelen vaan. Mun on mahdoton vastata. Sitä paitsi, jos on joku pulma jossain jutussa, niin ensin mä haluan keskustella sen toimittajan kanssa. Häntä kuulematta mä en vastaa yhtään mihinkään. Että tehdääskin tästä lähtien sillä lailla, että kun hän pyytää audienssia, niin mulle ilmoitetaan se juttu, josta halutaan keskustella, että mä pystyn edes lukemaan sen ennen kuin ne tulee, koska mä en osaa ulkoa. Näin sitten toimittiin, kerran he unohti tän ilmoituksen. Mä en muista mitä se asia koski, mistä hän oli tyytymätön. Ja sitten se suuttui, kun mä hymyilin vaan. Kysyi, että mitä nauratte. Mulla on niin hauskaa, kun mun ei tarte vastata, kun mulle ei ole ilmoitettu tästä etukäteen.”

(Naurua.) Miten usein tällaisia louskutuksia oli?

”Tämmöisiä käyntejä ehkä kerran kahdessa kuukaudessa. Jotain semmoista.”¹⁴³⁷

Vaikka neuvostoliittolaisten palaute oli aktiivisinta, myös muiden maiden suurlähetystöillä oli Tikkasen mukaan tapana reagoida Helsingin Sanomien juttuihin.

”Kyllä tällainen Zaitšikovin aktiivisuus, jonka lähde oli Moskovassa, niin kyllä se oli omaa luokkaansa, mutta yleensä johon täällä olevat suurlähettiläät, suuri osa oli minun nähdäkseni aika mitättömiä diplomaatteja siinä mielessä, että ainoastaan ETYKin aikana täällä oli huippumiehitys ja tota ne oli taitamattomia, kömpelöitä narinoissaan, siis tyyppillinen koomisuudessaan oli muistaakseni Intian suurlähettiläs, kun me oltiin julkaistu juttu siitä, että pieni juttu, että siellähän on oliko se nyt leijonia tai mitä tuhatta.

¹⁴³⁶ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹⁴³⁷ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

Norsuja tai tiikereitä?

”Tiikereitä saattoi olla, tapettu ja ne kuolee sukupuuttoon. Täällä oleva suurlähettiläs suuttuu meille New York Timesin jutusta.”

Ehkä hivenen yllättäen Tikkanen kertoi myös esimerkin tapauksesta, jossa hän oli pystynyt vaikuttamaan neuvostokäytäntöihin. Palaute tai tässä tapauksessa ideointi toimi siis toisinkin päin.

”Silloin kun joskus, se oli syvintä brežneviläistä aikaa, kun kaksi jerevanilaista poika kaappasi lentokoneen, joka laskeutui Seutulán kentälle ja se sitten selvitettiin se asia, ja vähän sen jälkeen tää Zaitšikov oli mun luona jossakin asiassa käymässä, niin mä sanoin, että mä annan nyt pienen vihjeen itäiselle naapurille, kun kaikki lännessä kuvittelee, että nää pojat, nuoret pojat viedään jonnekin Siperiaan ja ammutaan tai jotain muuta vastaavaa, että häipyy. Niin nyt olisi aika viisasta järjestää julkinen oikeudenkäynti, että lehdistö voisi olla paikalla. Eikös mennyt sitten joku muutama kuukausi niin, se oli avoin oikeudenkäynti, ja sai jonkun kymmenen vuotta. Ja herra Zaitšikov pyysi audienssia, hänen ainoa asiansa oli se, että hän antoi kiitoksen, se oli hyvä vihje. (Naurua). Tää oli aika jännää, hän oli saanut ohjeen toimia näin. Mutta tota se jollakin lailla kuvasi meidän kontaktin luonnetta, ei mikään estänyt tällaista vihjetä antamasta.”

Ja se otettiin vielä vastaan.

”Niin ja toimittiin ja kiitettiin.”

Punaiset vuorineuvokset äreinä

Neuvostoliittolaisen palautteen lisäksi myös suomalaisilla oli tapana antaa palautetta Helsingin Sanomien Neuvostoliitto-journalismista. Utta Suomea ja Helsingin Sanomia yhdisti myös ”punaisten vuorineuvosten” eli itävientiä harjoittaneiden suomalaisten yritysten johtajien kärtyisä palaute. Päätoimittaja Tikkasen mukaan palautetta tuli jo aamuvarhaisella.

Mites sitten senaikaisessa poliittisessa ja ulkopoliittisessa tilanteessa, miten usein valtion päämies tai hänen juoksupoikansa tai muut poliitikot reagoivat tai ottivat yhteyttä, antoivat palautetta?

”Hyvin harvoin yhtään mitään, siis minun vastaavan päätoimittajan kauden aikana eli-kä suurin piirtein 15 vuotta. Joku ulkoministeriön pressipäällikkö, saattoi olla Matti Tuovinen, saattoi sanoa joskus, kun puhuttiin muista asioista, että puoli vuotta sitten kävi joku Tehtaankadulta marisemassa jostakin asiasta, mutta en mä muista enää mikä se oli.”

(Naurua).

”Ei se, jos vertaa esimerkiksi siihen, kuinka paljon talouselämän puolelta tuli palautetta ja nimenomaan negatiivista palautetta niin, se oli ihan toista luokkaa kuin ulkopoliittinen palaute. Vuorineuvosten paha puoli oli se, että nehän matkusti paljon ja kaikki koneet lähtee seitsemän aikaan Helsingin lentoasemalta, ne luki lehden matkalla lentoasemalle, auton takapenkillä ja löysi sieltä jotakin inhottavaa, heidän mielestään inhottavaa, niin ne soitti lentoasemalta, jotain kymmentä vaille seitsemän aamulla, jolloin mä en ollut nähnyt lehteä. Mulla ei ollut mitään aavistusta mitä lehdessä oli ollut.” (Naurua)

Suoraan kotiin vai?

”Suoraan kotiin.”¹⁴³⁸

Ulkomaanmatkoilla Tikkasella oli tapana lounastaa sekä kirjeenvaihtajan että Suomen suurlähettiläiden kanssa.

¹⁴³⁸ Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

”Yleensä nää antoi hyvin vähän nää sitsit. Loppupuolella mä aikalaila luovuin niistä, siitä suurlähettilään tapaamisesta. Tietysti oli mielenkiintoisia vuosien varrella, sanotaan Max Jakobsonin tapaamiset. Ja vastaavat.”

Helsingin Sanomien ja presidentti Kekkonen välit olivat Tikkasen mielestä 1960- ja 1970-luvulla viileät, mutta toimivat.

”Mun mielestä erinomaiset, mutta ei meillä ollut mitään tekemistä toistemme kanssa, ei meillä ollut mitään kontaktia ja kummatkin pärjäsivät suhteellisen hyvin. Jos niin vakavasti puhuen, totta kai ne oli viileet, jos niitä tarkastelee joku virallinen taho, ja se on viilettä, jos ei ole kontaktia. Mutta toisaalta Kekkonen ei kaivannut, olisihan hän saanut kontaktia, jos hän olisi tehnyt aloitteen ja toisaalta, niin hän sai silloin kun hän tarvitsi. Hän otti tai joku hänen lähipiiristään sai tehtäväkseen hoitaa jonkin asian ja tota me taas otettiin silloin yhteyttä, kun haluttiin haastattelu esimerkiksi, mutta mitään muuta tuolaista kontaktia ei ollut.”

Eljas Erkon aikana Kekkonen oli antanut palautetta esimerkiksi seuraavaan tapaan. Elettiin Kekkonen ensimmäistä presidenttikautta.

”Olen mielipahalla pannut merkille, että lehtesi on viime kesästä lähtien tavan takaa kohdistanut henkilökohtaisia hyökkäyksiä tai ´piikkejä` - miten sen nyt sanoisi - minua vastaan. Vaikka en anna tälle asialle suurempaa merkitystä kuin mikä sillä on, enkä halua korostaa sitäkään seikkaa, että tänä rikkinäisenä aikana tasavallan presidentin vetäminen mukaan yhteiskunnassa esiintyviin ristiriitoihin olisi omiaan tuomaan hyvin tarpeellista rauhoittumista julkiseen elämäämme.”¹⁴³⁹

Pennanen: Kirjeenvaihtajuuden vaikutukset näkyvät yhä

Erkki Pennanen kertoi, että Moskovan-kokemusten vaikutukset näkyivät yhä hänen työssään, etenkin rivien väleihin -kirjoittamisessa.

Harrastitko sinä rivien väleihin kirjoittamista?

”Luultavasti. Mä teen sitä koko ajan. Se on siis mulle tietyllä tavalla siis, joo mulla on siis aika tärkeää, miten mä formuloin edelleenkin, kun mä teen juttuja varsinkin esimerkiksi kolumneja ja merkintöjä joo mä. Mä luulen, että se on siltä ajalta, mulla on sellainen viehtymys niin kuin sanoa, aika, usein aika tärkeä, miten mä sanon, jos mulla on vaan aikaa.”¹⁴⁴⁰

Pennasella on ollut vaikea sopeutua nykyaikaisen ulkomaan uutisjournalismin käytäntöihin, jossa toimittajan kommentti tai näkökulma on erillään uutisjutusta. Perinteinen Moskovan-kirjeenvaihtajajournalismi suosi ”oman näkökulman piilottamista” jutun sisälle. Kommentti oli Moskovan-kirjeenvaihtajille lähes tuntematon journalismin laji.

Sen havaitsin, että aika paljon käytit tällaista omaa havainnointia, oliko se tarkoituksellista?

”Se on tavallaan just tätä, että mä halusin niin kuin. Mun mielestä se tässä on vähän sellainen oppiriita, joka saattaa olla edelleenkin, että jotkut korostavat, tehdään aina uutisjuttua, ja sitten on näitä näkökulmia tehdään ihan erikseen. Mä en taas ole erityisemmin pitänyt siitä, **mä mielellään, mä katson, että se kirjeenvaihtajan juttu on sellainen erikoismuoto, jossa yhdistyy usein nää molemmat. Silloin käytettiin hyvin vähän näitä kolumneja ja muita.** Ja mun mielestä, mä olen ehkä oppinut, sillä tavalla tekee kaikki nää New York Timesit, Le Mondit tänäkin päivänä. Ei niillä ole kahta erilaista juttua. Se on

¹⁴³⁹ Kekkonen Eljas Erkolle 3.3.1959. Kekkonen vuosikirja 1959. (UKKA.)

¹⁴⁴⁰ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

niin kuin mun mielestä, jos ei ole mitään omaa sanottavaa, niin yhtä hyvin voidaan ottaa uutistoimistojuttu, siihen täytyisi niin kuin. Ehkä mun jutut oli pikkuisen erilaisia, nytkin se huomaa, kun olin tuolla Moskovassa, tein vähän eri lailla kuin tuota nykyään tehdään, tavallaan ollaan aika tarkkoja siitä ja siinä pitääkin olla tarkka, koska sitten kun meillä - - jos sä alat siellä liikaa sellaisia omia näkemyksiäsi, että ne alkaa loistaa läpi sieltä teksteistä, sitten se ei ole hyvä tietenkään. Mutta se on vähän tekniikkakysymys myöskin.”

Kuten Pennanen sanoi, eri maiden journalistiset kulttuurit saattavat erota huomattavastikin toisistaan. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ollut mahdollista pureutua esimerkiksi eri maiden Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemään journalismiin muuta kuin lyhyiden näytteiden ja huomioiden verran.

Erkki Pennanen kirjoitti Moskovan-kirjeenvaihtajan kokemustensa pohjalta kirjan *Naapurin maailma, raportti Neuvostoliitosta* (1979). Pennanen oli ensimmäinen vakituinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja, joka rohkeni tehdä yhteenvetoa asemamaastaan kirjan muodossa.¹⁴⁴¹ Länsimaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, etenkin amerikkalaiset olivat tehneet kirjoja jo 1940-luvulta lähtien. Pennanen kirja oli huomattavasti kiltimpi ja ymmärtävämpi kuin esimerkiksi New York Timesin Hedrick Smithin vuonna 1976 julkaisema teos *The Russians*.

9.2 Tiedonantajan Pykälän neuvostopropagandaa

APN:n Pykälä ainoa Tiedonantajan ehdokas

Muiden suomalaisten joukkoviestinten tapaan Tiedonantaja julkisti näyttävästi ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajansa. Lehti kertoi 8.1.1975 sivulla 11, että:

”Tiedonantaja on lähettänyt kokopäivätoimisen kirjeenvaihtajan asemapaikalleen Moskovaan. Toimittaja Matti Pykälä, joka on valittu tehtävään, matkusti Moskovaan maanantaina. Toimittaja Pykälä on ollut viimeiset kymmenen vuotta uutistoimisto APN:n palveluksessa Helsingissä ja työssään laajasti tutustunut Neuvostoliittoon ja Neuvostoliiton lehdistöön. Matti Pykälän siirtyminen Moskovaan avaa lehdellemme uusia mahdollisuuksia välittää tietoja kansainvälisen politiikan keskuspaikasta Moskovasta ja kommunismia rakentavasta Neuvostoliitosta ja sen työtätekevien elämästä.”

Jutun yhteydessä julkaistiin kolmen palstan kuva, jossa Pykälää oli Helsingin rautatieasemalla saattamassa APN:n Suomen toimiston johtaja V.N. Zaitšikov, päätoimittaja Urho Jokinen sekä Tiedonantaja-yhdistyksen puheenjohtaja Markus Kainulainen. Vastaavanlainen kuva julkaistiin 1958, kun Aarne Tanninen oli lähdössä Moskovaan.

Tiedonantajan päätoimittajana vuodesta 1983 ollut Erkki Susi kertoi puhelinhaastattelussa, että oman Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettäminen tuli ajankohtaiseksi, kun lehti vuosien 1973–74 aikana lisäsi ilmestymiskertojaan neljään viikkoon. Tiedonantajan toimituksessa oli tuolloin yhteensä 6–7

¹⁴⁴¹ Ei kuitenkaan sovi unohtaa Uuden Suomen feature-avustajan Oili Tannisen *Samovaaria* (1963).

toimittajaa ja valokuvaajaa. Pykälän valitseminen kirjeenvaihtajaksi Moskovaan oli Suden mielestä selviö:

”Muistaakseni ei ollut minkäänlaista kilpailua. Siinä vaiheessa Matti Pykälä oli ylivoimainen, vaikka jo iäkäs. Täydellisesti venäjää hallitseva. Ei edes näköpiirissäkään ollut ketään muita.”¹⁴⁴²

Kremlin ääni Suomessa

Tšekkoslovakian miehitys syvensi SKP:n vuoden 1966 edustajakokouksessa julkiseksi tullutta puoluejakoa niin sanottuihin saarislaisiin enemmistöläisiin ja sinisalolaisiin vähemmistöläisiin, joista 1970-luvulla alettiin käyttää nimitystä taistolaiset.¹⁴⁴³ Yksi kouriintuntuva puoluehajaannuksen ilmentymä oli SKP:n Uudenmaan piirijärjestön perustama Tiedonantaja-lehti syksyllä 1968. SKP:n enemmistö suhtautui lehden perustamiseen jyrkän kielteisesti ja ajoi voimakkaasti lehden lakkauttamista.¹⁴⁴⁴ Tiedonantaja kuitenkin nousi SKP:n poliittisen toimikunnan ja myös koko suomalaisen mediajulkisuuden agendalle.¹⁴⁴⁵

Tiedonantaja sai 1960-luvun lopulta alkaen pieneen levikkiinsä nähden suuren roolin Suomen mediajulkisuudessa Neuvostoliiton epävirallisena palautekanavana. Pravdan-ohut, huonolle sanomalehtipaperille painettu tabloid-

¹⁴⁴² Erkki Suden puhelinhaastattelu 24.4.2001.

¹⁴⁴³ Pirkko-Liisa Kastarin (2001, 21) mukaan ennen vuotta 1969 ei mitenkään voi puhua taistolaisuudesta ja itse sanakin tuli käyttöön paljon myöhemmin. Sisko Kiurun mukaan hän ei päiväkirjoissaan käyttänyt taistolaisanaa ainakaan vielä vuonna 1969. SKP:n enemmistöläisten vähemmistöläisistä käyttämiä nimityksiä olivat muun muassa ”änkyrät”, ”stalinistit” ja ”oppositio”. (Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.) SKP:n johto päätti peruuttaa miehityksen takia puolueen suunnitellut 50-vuotisjuhlallisuuudet Kulttuuritalolla. NKP:n valtuuskunta totesi pettyneessä sävyssä, että ”SKP on tehnyt ensimmäisen itsenäisen päätöksen”. (Saarinen 1984, 92–93.) Ks. myös Nevakivi 2000, 286.

¹⁴⁴⁴ 15.10.1968 SKP:n kk:n ptk. (KANNA.) Vähemmistöläisten perusteluna oli, että ”Kansan Uutiset ei ole aikaisemmista sopimuksista huolimatta ryhtynyt julkaisemaan viikoittain ilmestyvää Uudenmaan asioita nimenomaan käsittelevää sivua”. Samassa poliittisen toimikunnan kokouksen liitteenä olleen tiedotusosaston esityksen mukaan ”Lehdestä (Tiedonantaja) ei edes löydy keskuskomitean päätöksiä, mutta kylläkin niistä poikkeavia kannanottoja. Lehden linja vastanneekin lähinnä keskuskomiteassa vähemmistöön jääneitä oppositioasenteita”. Ks. Tiedonantajan alkuajoista lisää Leppänen 1999, 273–275.

¹⁴⁴⁵ Tiedonantajan lisäksi ”Moskovan ääni” välittyi suomalaisille entistä tiiviimmin neuvostolehden palstoilta. Juhani Suomen mukaan SKP:n vähemmistön edustajat olivat Moskovassa korostaneet ”neuvostolehdistön Suomen kysymysten käsittelyn merkitystä sisäpoliittiselle tilanteellemme”. NKP:n edustajat olivat luvanneet, että neuvostolehdistö tiivistää Suomen seurantaansa. (Suomi 1998, 336.) NKP ajoi myös Tiedonantajaa SKP:n viralliseksi äänenkannattajaksi ja se hyökkäsi usein SKDL:ää vastaan leimaten sen kommunistisen liikkeen suurimmaksi vaaraksi. Esimerkiksi vuonna 1973 Suomessa järjestettyjen YYA-juhlallisuuksien aikana Podgorny antoi SKP:n enemmistöläisille ”jyrisevän kurinpalautuksen”. (Suomi 1998, 339.) Saarisen (1984, 117) mukaan NKP ei kuitenkaan pitänyt kaikkia vähemmistönkään mielipiteitä ja asenteita eikä myöskään Tiedonantaja-lehden kirjoituksia oikeina. SKP:n piirissä Tiedonantaja-lehden ilmestymistä kutsuttiin ”lehdistökysemykseksi”. SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen (1984, 126) mielestä ”lehdistökysemyks on sidoksissa puolueen yhtenäisyyteen. Sitä ei voi ratkaista erillisenä asiana”. SKDL:n pääsihteeri Ele Alenius (1995, 263) totesi, että ”Yleensä en lukenut Tiedonantajaa. Sen artikkelit ja kirjoitustapa vaikuttivat niin alkeellisilta ja ajattelu monesti epäloogiselta, etten katsonut aiheelliseksi antaa sen rasittaa millään tavoin mieltäni. Tiesin vain toisten kertomusten perusteella olevani varsin usein mustamaalauksen kohteena”.

kokoinen lehti toi tavan takaa esiin Suomen "äärioikeistolaisia" ilmiöitä, jotka usein olivat esimerkiksi Uudessa Suomessa tai Helsingin Sanomissa julkaistuja tavanomaisia Neuvostoliittoa käsitteleviä uutisjuttuja. Negatiivista palautetta saivat myös Moskovan-kirjeenvaihtajat.

"Erällä porvarillisilla lehdillä esimerkiksi Uudella Suomella ja Helsingin Sanomilla, on Moskovassa omat kirjeenvaihtajansa. **Heidän uutisistaan on kuitenkin vaikea löytää tietoja neuvostoliittolaisten yhteiskunnallisista saavutuksista ja talouden kehityksestä tai totuutta Neuvostoliiton poliittisesta yhteiskunnallisesta elämästä.** Esimerkiksi Helsingin Sanomat mainitsi niinkin tärkeän asian kuin Neuvostoliiton korkeimman neuvoston vetoomuksen maailman parlamenteille ja kansoille vain ohimennen vaatimattomalla paikalla 24. sivulla."¹⁴⁴⁶

Kansan Uutiset menetti Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen entisen NKP:n suosikkiasemansa ja joutui itse usein arvostelun kohteeksi. Lehti joutui NKP:n keskuskomitean sihteeristön erikoistarkkailuun.¹⁴⁴⁷ Ele Aleniuksen mukaan eräässä yhteydessä Kansan Uutisia oli arvosteltu jopa "Muut lehdet" -palstan jutuista.¹⁴⁴⁸

Tiedonantajan suuruuden aika oli 1970- ja 1980-luvuilla. Lehti oli "oikeoppisen idänpolitiikan" tarkka vahti ja sen ulkopoliittisia vihjeitä seurattiin tarkasti.¹⁴⁴⁹ Päätoimittaja Erkki Suden mukaan lehden toimitus oli suurimmillaan 1980-luvun puolivälissä.

Tiedonantaja ilmestyi aluksi vain kolmesti viikossa, mutta myöhemmin 1970-luvulla se lisäsi ilmestymiskertojaan neljään. Sivuja oli enintään 16. Lehden journalismi noudatti Neuvostoliiton käytäntöjä: kieli, aiheet ja sisällöt olivat linjassa Neuvostoliiton näkemysten kanssa. APN:n kolumnistit olivat näyttävästi esillä lehden jokaisessa numerossa. Päätoimittaja Erkki Susi kertoi puhelinhaastattelussa APN-yhteyksistä, että:

"Meillä oli APN:ään ihan normaalit asiakassuhteet. Siinä vaiheessa APN:n palvelu ei ollut edes maksullista. Toimitti ylikin sen tarpeen mitä voitiin käyttää taustajuttuja. APN osallistui lehtimiesmatkojen järjestämiseen."

¹⁴⁴⁶ Tiedonantaja (TA) 13.4.1983, 13 *Hyvän naapurisuuden vastustajat* (5,y).

¹⁴⁴⁷ Esimerkiksi maaliskuussa 1969 SKP:n kk:n ptk:n (KANA) kokouksessa kerrotussa puoluevaltuuskunnan matkaselonteossa todettiin, että toveri Suslov oli antanut matkan aikana palautetta Kansan Uutisten jutuista seuraavaan tapaan: "Puolueen lehdistöstä mainitsi (Suslov, T.U.), että NKP:n KK:n sihteeristö seuraa Kansan Uutisia ja on voinut todeta, että **siinä on eräitä kielteisiä muotoja, eräitä ilmiöitä, joiden perusteella on voinut todeta oikeistorevisionistisia asenteita lehdistössä ja ilmeisesti meidän keskuskomiteamme ei ole niistä ojentanut, koska tällaisissa ilmiöissä ei ole havaittu muutosta tapahtuneen. Jos puolueen johto irrottautuu lehdistöstä ja lehdistö ajaa omaa linjaansa, se voi viedä puolueen turmioon.** Rautkallion (1993, 237) mukaan Kansan Uutisten arvostelijana olisi ollut Brežnev. SKP:n kk:n ptk 18.2.1972 kokouksessa (liite 4) kerrottiin Ponomarevin valittaneen seuraavasti: "On tietenkin aivan epänormaali tilanne, että Kansan Uutiset ei julkaise sellaisten johtohenkilöiden lausuntoja, jotka eivät ole samaa mieltä toveri Simpuran kanssa. Lehden sisältö vaatii parantamista. Meillä on tässä yhteydessä ymmärtämystä sitä ajatusta kohtaan, jonka toveri Saarinen esitti, että puolueella pitäisi olla oma päivälehti."

¹⁴⁴⁸ Alenius 1995, 268. Kun Alenius joutui entistä enemmän NKP:n hampaisiin, hän tulkitsti niin, että myös Kansan Uutiset käänsi hänelle selkensä: "Kansan Uutisia kohtaan tunsin silloin suorastaan katkeruutta". (Emt., 273.)

¹⁴⁴⁹ Leppänen 1999, 275.

Tiedonantaja antoi tilaa myös muille neuvostokirjoittajille, etenkin Vladimir Fjodoroville, jonka tehtävänä oli tukea SKP:n vähemmistöä.

Neuvostoliiton taloudellinen tuki piti Tiedonantajaa pystyssä ja auttoi lehteä laajentamaan toimintaansa. Mitä ilmeisimmin Tiedonantajan saama NKP-tuki oli paljon merkittävämpi kuin esimerkiksi Kansan Uutisten. Kansan Uutisissa julkaistujen arvioiden mukaan Tiedonantaja pystyi kustantamaan tilaus- ja ilmoitusmaksuillaan vain puolet kustannuksistaan.¹⁴⁵⁰

Päätoimittaja Susi kertoi, ettei hän ole kuulunut siihen suppeaan piiriin, joka on ollut tietoinen lehden ulkopuolisesta rahoituksesta.¹⁴⁵¹ Kimmo Rentolan mukaan neuvostoliittolaista ”punarahaa” sai vuonna 1970 muun muassa SKP:n Uudenmaan piiri, jonka rahoilla tuettiin koko SKP:n vähemmistön toimintaa.¹⁴⁵²

Pykälä Moskovassa 13 vuotta

Matti Pykälä oli Tiedonantajan Moskovan-kirjeenvaihtajana 1975–1988 eli pidempään kuin yksikään toinen suomalainen kirjeenvaihtaja.¹⁴⁵³ Ensimmäinen löytämäni Pykälän juttu julkaistiin 2.4.1975. Jutussa Pykälä kertoi, miten neuvostokansa valmistautui Voiton päivään.

Vaikka Tiedonantaja ilmestyi harvaksen kolmesta neljään kertaa viikossa, Pykäläkin painotti työssään uutisia (56,3 %) eli suunnilleen yhtä paljon kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat, mutta selvästi vähemmän kuin eikommunistiset kirjeenvaihtajat. Uutistaustoja Pykälä teki 31 prosenttia jutuista ja feature-juttuja 9,9, prosenttia. Puhtaita kommenttijuttuja oli vain 1,4 prosenttia, samoin muita juttuja.¹⁴⁵⁴

Kun tarkastellaan tarkemmin Pykälän journalismia, siitä näkyy nopeasti vahva neuvostoliittolainen sävytys ja propaganda.

”Saksan Liittotasavallan ulkoministeriön ohjekirja osoittaa selvästi, etteivät kaikki maan virallisetkaan edustajat ole sanoutuneet irti **fasismin perinnöstä**, vaan pitävät itseään ´voitettuina´ ja kieltävät osallistumasta ´voittajien´ juhliin. Näin ollen Suomen ja Neuvostoliiton YYA-sopimuksen sotilaspoliittiset määräykset eivät ole menettäneet ajankohtaisuuttaan, sillä ajattelutavasta, jota ulkoministeriön ohjekirja osoittaa, on vain pieni askel **revanssihenkeen**.”¹⁴⁵⁵

”NKP:n keskuskomitean nyt hyväksymä päätös yhdessä sen aikaisemmin tekemien päätösten **kanssa tulee epäilemättä olemaan merkittävä virstanpylväs sosialistisen maatalouden kohottamisessa ja koko kansan hyvinvoinnin lisäämisessä**.”¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵⁰ KU 21.11.1991, 10 *Tiedonantaja pystyi kattamaan menoistaan vain vajaa puolet, Puuttuvat rahat tulivat salaperäisinä "tukimaksuina"*. (Esa Ålander/DLP).

¹⁴⁵¹ Suden puhelinhaastattelu 24.4.2001.

¹⁴⁵² Rentola 1999, 105.

¹⁴⁵³ Pykälää ei kukaan ehtinyt haastatella työkokemuksistaan. Hän kuoli vuonna 1993. Tämän takia joudun tässä yhteydessä tyytymään ainoastaan Pykälän journalismin analyysiin. Keskityn Erkki Pennasen tapaan laadullisessa analyysissäni vuosiin 1975–1979.

¹⁴⁵⁴ Määrällisessä tarkastelussa oli mukana yhteensä 71 Pykälän juttua vuosilta 1975–1988. Tämän takia Pykälän jutut eivät ole siis vertailukelpoisia muiden kirjeenvaihtajien kanssa.

¹⁴⁵⁵ TA 8.4.1975, 7 *Taantumus boikotoi voiton päivää*.

¹⁴⁵⁶ TA 4.6.1976, 2 *Neuvostoliiton maatalous erikoistuu*.

”**Militaristiseksi karuselliksi** nimittää Neuvostoliiton puolustusministeriön lehti Krasnaja Zvezda sunnuntain numerossaan NATO:n vuoden loppupuoleksi suunnittelemaa laajaa sotaharjoitusten sarjaa.”¹⁴⁵⁷

Pykälä käytti samaan tapaan sitaatteja kuin Kansan Uutisten Aarre Nojonen eli kun kyseessä oli läntisten medioiden kertomat tiedot. Neuvostotiedot olivat ilman sitaatteja.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien esimerkkiä seuraten myös Pykälä lähetti ”postikorttejaan” lukijoilleen. Arjesta kertovien kolumnien nimenä oli ”Moskovasta, hyvää päivää”. Toisinaan Moskovan arki muistutti hämmästyttävän paljon länsimaista markkinataloutta.

”Kun eilen poikkesin torille, oli siellä todella ostajan markkinat. Myyjät olivat itse halukkaita tinkimään hinnoista ja kukkatorilla oli käynnissä myyjien keskeinen hintakilpailu. Kun eräältä myyjältä kysyin gladioluspuketin hintaa, tarjosi viereinen myyjä heti samanlaista nippua 50 kopeekkaa halvemmalla.”¹⁴⁵⁸

9.3 Vahdinvaihdon vaikeuksia Yleisradiossa

Lähes kaikki avustivat Yleisradiota

Jo Tannisen ajoista, vuodesta 1958 lähtien Uuden Suomen toimittajat olivat avustaneet Yleisradiota. Samaan aikaan Tannisen kanssa Yleisradiota avusti myös Moskovan radion suomenkielisen lähetyksen toimittaja Antti Kovanen. Kovanen kertoi Nikkilän Tv-dokumentissa, että vain hänet oli merkitty Yleisradion kirjeenvaihtajaksi MID:n viralliseen akkreditoitujen ulkomaisten kirjeenvaihtajien listalle. Kommunistina tunnettu Kovanen sai kerran moitteita NKP:n keskuskomitean Suomen osaltolta Yleisradioon tekemästään jutusta (Päivän Peili 19.1.1960), joka käsitteli isorokkoepidemiaa.¹⁴⁵⁹

Kun Yleisradion ensimmäinen vakituinen Moskovan-kirjeenvaihtaja aloitti vuonna 1965, sekä Uuden Suomen että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat tekivät silloin tällöin vapaapäivä- ja lomasijaisuuksia Yleisradiolle. Käytännössä avustajan työ painottui uutisjuttujen antamiseen radiolle, mutta myöhemmin kirjeenvaihtajat välittivät myös puhelinraportteja televisiolle.¹⁴⁶⁰

Ainoa poikkeus oli Helsingin Sanomat. Lehden Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät koskaan avustaneet Yleisradiota tai muitakaan viestimiä. Näin kertoi Erkki Pennanen HS:n käytännöistä haastattelussa:

Sehän oli varsin yleinen käytäntö siellä aina 50-luvulta lähtien?

”Ei hesarilaiset ole varmana koskaan tehneet sitä vissiin Ei mua kiinnostanut sellainen eikä sitä varmaan olisi hyväksytty. Hesarilaisilla on hyvä palkka, Moskovassa on erittäin hyvä palkka siis, silleen se on sä pyörivät siinä aika isoja rahoja. Sanotaan niin kuin se koneisto ja muut sä olet niin kuin luottoihminen silleen, ei se. Kirjeenvaihtajana sä olet hirveän lähellä talon johtoa. Varmaan edelleen pitää paikkansa, nyt vielä enemmän siis, joku

¹⁴⁵⁷ TA 24.8.1978, 7 NATO:n militaristinen karuselli.

¹⁴⁵⁸ TA 25.8.1978, 7 Käydäänpä torilla.

¹⁴⁵⁹ Nikkilä 1997.

¹⁴⁶⁰ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

Moskovan-kirjeenvaihtaja hoitaa kaikki autonkuljettajan, sihteerin ja vuokrat. Se on uskomattoman kallista puuhaa. Vuokrat on siis, mä en tiedä missä ne on. Se on monista, monista tuhansista dollareista kuukaudessa.”

Sisko Kiuru kertoi haastattelussa, millä tavoin esimerkiksi radion nopeisiin uutistarpeisiin Moskovan hankalissa olosuhteissa pystyi vastaamaan.

”Nauran aina vieläkin kun muistan, yhtäkkiä jossain maassa, kaukaisessa maassa tapahtuu jotain, ja mä aika paljon radiolle tein ja jonkin verran tv:llekin silloin kuin siellä oli vain yksi kirjeenvaihtaja ja se oli poissa. Kun sattui tällainen, oli se sitten keikaus tai mikä tahansa, sitten radio pyytää sähköä Moskovasta kommenttia asiasta. Sitten kun siihen hätään ei kommenttia siihen saa, niin sitten tehtiin niin, että otettiin edellisen puoluekokouksen, niitähän oli joka kolmas vuosi, vai miten, minun aikani Brežnev piti aina sellaisen paksun monisteen, noin paksun (näyttää käsin), katsauksen, jossa käytiin läpi eri maita ja yleensä kaikki maat siellä oli jotenkin mainittu. Ja siitä viiteryhmästä, missä tämä maa mainitaan, tai mitä siitä sanotaan, niin siitä sitten tehtiin juttu, että tänä päivänä asiaa ei ole vielä täällä kommentoitu mitenkään, voi olla ettei muutamaan päivään kommentoidakaan, mutta tuoreimmillaan on sijoitettu tämä tällaiseen ja tällaiseen viiteryhmään, jos puoluekokouksesta oli kaksi vuotta niin, ei jutussa tietenkään sanota, että kaksi vuotta sitten Brežnev sanoi näin, vaan että täällä on virallisissa yhteyksissä tai sitten jotain muuta. Aina hankin puoluekokousten jälkeen suomen kielellä sen. Ja se oli hyvin hyödyllinen.”

Käytit taustatietona?

”Sitä käytti taustatietona ja just tämmöisissä tapauksissa.”¹⁴⁶¹

Syksyllä 1974 Kansan Uutisten uutena Moskovan-kirjeenvaihtajana aloitellut Uolevi Mattila joutui yllättäen lähes kylmiltään toimimaan vuoden verran myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajana. Ylen Lindström oli joutunut jutuntekokielttoon jo ennen erottamistaan, ja Nojonen saapui kolmannelle ja viimeiselle Moskovan-kirjeenvaihtajakaudelle vasta syksyllä 1975.¹⁴⁶²

Pentti Sadeniemi, joka korvasi Martti Valkosen kesällä 1973, ei puolestaan saanut Uudelta Suomelta heti lupaa Yleisradion avustamiseen. Etenkin kokoomuspuolueesta oli haluttu jarrutella asiaa. Sadeniemi kirjoitti varapäätöimittäjä Heikki Jalannille marraskuussa 1973 seuraavaan tapaan:

”Jos radion avustamisasiassa jotakin tapahtuu, kuulisin siitä tietysti mielelläni. Tapasin täällä äskettäin kokoomuksen puoluesihteerin Tavastilan, joka näytti olevan asiasta hämmästyttävän hyvin perillä ja otti sen puheeksi.”¹⁴⁶³

Haastattelussa Sadeniemi kertoi Ylen avustamisen ongelmista seuraavasti:

”Siinä oli sellainen hankaluus, että jossain vaiheessa oli niin kuin periaatteessa puhuttu valmiiksi Uudessa Suomessa, että näin voi tehdä ja sitten mä tein sitä ja yhtäkkiä US:sta sain viestin, että mitenkä sinä avustat Yleisradiota salaa. Ja mä sanoin, että miten helvettissä mä voin avustaa Yleisradiota salaa, että älkää viitsikö (naurua), että siinä oli jokin väärinkäsitys. Kyllä mä sitten, kun Lindström oli lomilla aika ajoin tein radiollekin, en koskaan telkkariin muistaakseni mitään.”¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶¹ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

¹⁴⁶² Mattilan haastattelu 17.9.2000.

¹⁴⁶³ Sadeniemi Jalannille 27.11.1973. (USA/KA.)

¹⁴⁶⁴ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

Seuraavan kerran Sadeniemi kirjelmöi Yleisradion avustamisesta toukokuussa 1974. Vasta kun hän uhkasi työnantajaansa taloudellisilla seuraamuksilla, alkoi tapahtua.

”Tämä kysymys Yleisradion avustamisesta alkaa hermostuttaa minua melko tavalla, kun siitä ei mitään kuulu, ja asiahan otettiin esille jo viime syksynä. Lindström on hyvin tiheästi poissa paikaltaan ja uskon menettäneeni tämän viivytyksen vuoksi melkoisen summan rahaa - hyvinkin 3000 markkaa. Jos tilanne nyt tosiaan on niin pahassa umpikujassa, että ratkaisua ei löydy, olen mielestäni jo oikeutettu siihen rahalliseen korvaukseen menetetystä edusta, josta oli puhetta viime syksynä.”¹⁴⁶⁵

Jalanti antoi Sadeniemelle luvan Yleisradion, sekä radion että television, avustamiseen kesäkuussa 1974. Avustustoiminta ei Jalannin kirjeen mukaan saanut haitata Sadeniemen päätyötä eikä se voinut koskea Uudelle Suomelle tarkoitettuja ”erikoisuutisia”.¹⁴⁶⁶

Kansan Utisten Moskovan-kirjeenvaihtajat avustivat myös Moskovan radion suomenkielisiä lähetyksiä. Moskovan radion journalistiset kriteerit olivat eri kuin esimerkiksi Kansan Uutisissa. Kauppila kertoi haastattelussa, että:

”Meidän kaikkien piti uurastaa, jotta saisimme leipämme. Ja lisäksi mä tein vielä tänne Moskovan radion suomenkieliselle osastolle viikoittain semmoisen omalla nimelläni semmoisen jutun.”

”Mutta tähän oli sellainen juttu, tämä Hruštšovin kaatuminen. Niin minua silloin sensuroitiin siinä mielessä, tuonne Moskovan radiolle, tästä asiasta antama juttu hylättiin. Ja vissiin toinenkin toisestakin ainakin huomattava osa hylättiin, sitten sanottiin, etten puuttuisi tähän asiaan, vaan että etsisin muita asioita. Se oli kyllä hyvin kohteliaasti tehty ja jälkepäin ymmärsin, niillä oli tämä ohje, ettei siihen ulkolaisten pidä eikä saa puhua muilla kuin niillä sanoilla, joita heillä on (naurua) heillä oli päätöksissään käytetty.”¹⁴⁶⁷

Ahkerin Moskovan-radion avustaja oli Aarre Nojonen. Näin hän kertoi itse:

”Yleisradiolle tekemäni työn ohella valmistin mainittuna vuonna (1964, T.U.) Moskovan radiolle keskimäärin 50 ohjelmaa vuodessa, eniten vuonna 1961, jolloin ohjelmia (kesto 8-20 minuuttia) kertyi 87.”¹⁴⁶⁸

Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että myös Nojosen jälkeen Nikkilän kirjeenvaihtajakauden (alkaen 1977) aikana Yleisradio pyysi usein hänen palvelujaan. Yleisradion ulkomaantoimitus halusi siten hienovaraisesti vähentää SKP:n vähemmistöläisenä tunnetun Nikkilän osuutta Moskovan-uutisoinnissa.

Moskovan-kirjeenvaihtajien lisäksi Yleisradio käytti apunaan kotitoimituksensa venäjänkielen taitoista väkeä Neuvostoliitto-juttujen tekemisessä. Ahkerin Neuvostoliitossa kävijä oli radiotoimittaja Unto Miettinen. Vuoteen 1973 mennessä Miettinen oli ehtinyt tehdä 33 reportaasimatkaa Neuvostoliittoon.¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁵ Sadeniemi Jalannille 17.5.1974. (USA/KA.)

¹⁴⁶⁶ Jalanti Sadeniemelle 10.6.1974. (USA/KA.)

¹⁴⁶⁷ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

¹⁴⁶⁸ Nojonen Yleisradiolle. 1.6.1972. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁶⁹ KU 18.7.1973, es IOJ:n kansainvälinen palkinto Unto Miettiselle Neuvostoliitto-ohjelmista. (5, y). Miettinen palkittiin 1973 Neuvostoliittovetoisen, kansainvälisen lehtimiesliiton IOJ:n palkinnolla. Hän oli ensimmäinen pohjoismaalainen palkinnonsaaja. Palkitsemisen

Kiista Lindströmin seuraajasta

Tuskinpa mikään yksittäinen Moskovan-kirjeenvaihtajan valinta on herättänyt yhtä paljon intohimoja kuin Lindströmin seuraajan valinta tammikuussa 1975. Yleisradio ei onnistunut tällä kertaa pitämään valintaprosessia poissa julkisuudesta. Valtakunnallisten lehtien lisäksi pohdiskelut ulottuivat myös maakuntiin. Uutispäällikkö Ralf Friberg oli keväällä 1970 eronnut uutispäällikön tehtävistään ja siirtynyt kansanedustajaksi. Hän kirjoitti kansandemokraattiseen Pohjolan Työhön syvällä kokemuksen rintaäänellä 1975, että:

”Kysymyksessä on journalistinen, vastuunalainen huipputehtävä. Keskustelua on käyty kovin ottein ja kylmin asein. Yleisradion johto on ollut asiasta vaihi. Sen sijaan ulkopuoliset esimerkiksi SKP:n kilpailevat ryhmät, ovat kiistelleet julmastikin. On kuitenkin korostettava, että tehtävään ei tulevaisuudessa tulisi valita vain puoluemeriitein, vaan lehtimieskykyjen mukaan, jolloin muillakin kuin SKP:n jäsenillä tulee olla mahdollisuutensa. On kuitenkin syytä seuloa hakijoista pois sellaiset henkilöt, joiden liikemiestaipumukset selvästi viittaavat toiselle alalle. Liiketoimissa nimittäin juoni ammattimies päihittää aina tyhjän toimittajan.”¹⁴⁷⁰

Yleisradion uutispäällikkö Aarne Tanninen oli asettanut ensimmäiselle ehdokassijalle Reijo Nikkilän, toiselle Aarre Nojosen ja kolmannelle Sisko Kiurun.¹⁴⁷¹ Liitto-lehdessä nimimerkki Justus ihmetteli yhden kirjeenvaihtajaehdokkaan, Reijo Nikkilän vetäytymistä hakijakunnasta. Hän kyseli, että mistä saakka SKP oli valinnut Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat.¹⁴⁷² Aamulehden (8.1.1975) mukaan:

”Vasemmiston kesken syntyi kärhämää kirjeenvaihtajan paikan tiimoilta viime syksynä pian sen jälkeen kun hakuaika oli mennyt umpeen. SKDL:n radiopoliittinen toimikunta asetti silloin Nojosen ensimmäiselle sijalle. SDP:n pää-äänenkannattaja Demari puolestaan arvosteli ankarasti menettelyä.”¹⁴⁷³

Nikkilä on itse kertonut tapauksesta seuraavanlaisen version.

”Jossakin vaiheessa joulukuussa soitti SKDL:n pääsihteeri Aimo Haapanen - - soitti mulle ja pyysi mua vetämään paperini pois. Hän sanoi, että NL:n lähetystöstä on tullut tieto, että mä en akkreditointia sinne, siis mulle ei anneta työ lupaa ja täs oli takana, takana se, että mä olin -68 ollut Tsekkoslovakiassa ja sen jälkeen, koska mähän tein siellä paljon Tsekkoslovakia, mä tuomitsin miehityksen ja moneen vuoteen en saanut, en saanut työ lupaa sinne ja en saanut viisumia NL:oon.”¹⁴⁷⁴

---

yhteydessä kerrottiin, että ”Yli 700:ssa Neuvostoliittoa käsitelleessä ohjelmassaan hän on välittänyt totuudenmukaisen ja sympaattisen kuvan Neuvostoliiton kansasta ja antanut suomalaisille radiokuuntelijoille tietoa elämästä naapurimaassamme” ja ”- - hän on haastatellut neuvostokansalaisia korkeimman neuvoston puheenjohtajasta työläisiin. Leniniä käsitteleviä haastatteluja Unto Miettinen on tehnyt lukemattomia”. Miettinen oli SKDL:n kansanedustajana vuosina 1954–58. (KU 18.7.1973, 2 *Unto Miettisen uraauurtava työ*).

¹⁴⁷⁰ Friberg, Ralf: *Tapaus Glazunov*. Pohjolan Työ. 16.1.1975

¹⁴⁷¹ Silvolan haastattelu. (RNA).

¹⁴⁷² Liitto 16.1.1975 *Milloin Skp alkoi valita Ylen kirjeenvaihtajia?*

¹⁴⁷³ Aamulehti 8.1.1975 *Moskovan mies vaihtuu Ylessä*.

¹⁴⁷⁴ Yrjö Länsipuro haastatteli Reijo Nikkilää. (RNA); Nikkilän puhelinhaastattelu 28.11.2002.

Nikkilä oli ollut Prahassa opiskelemissa ja hän oli muun muassa ottanut runsaasti valokuvia neuvostopanssareiden hyökkäyksestä kaupunkiin. Myöhemmin hän oli luennoinut Prahan tapahtumista Suomessa.¹⁴⁷⁵ Puhelihaastattelussa Nikkilä kertoi, että hän ei saanut viisumia Neuvostoliittoon 1968–1972. Kesällä 1972 hän pääsi kuvausryhmän ja kahden muun toimittajan kanssa jutuntekoon Neuvostoliittoon.¹⁴⁷⁶ Yleisradio oli yrittänyt saada Nikkilää Moskovaan Lindströmin kesätuuraajaksi ensimmäisen kerran 1970¹⁴⁷⁷.

Ohjelmajohtaja Silvola kertoi haastattelussa että Nikkilän KGB-yhteysepäilyt olivat aikanaan myös Yleisradion johdon tiedossa. Näin hän perusteli sitä, miksi Aarre Nojonen valittiin vuonna 1975 toisen kerran Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajaksi ohji ykköseksi sijoitetun Nikkilän.”¹⁴⁷⁸

Nikkilä oli sellainen, jota suojelupoliisi seurasi jo vuodesta 60 lähtien ja epäili KGB-yhteyksistä.

”Kyllä.”

Oliko Yleisradiossa tietoa?

”Kyllä tällainen huhu ja tieto oli liikkeellä ja siinä mielessä niin, tässä käsitykseni on hyvin ihmeellinen. Nojonen oli tässä suhteessa varmempi Suomen edustajana sittenkin.”

Jäljelle jääneistä kahdesta veteraani-kirjeenvaihtajaehdokkaasta Aarre Nojonen kuului SKP:n vähemmistöläisiin ja Sisko Kiuru enemmistöläisiin. Haastattelussa Silvola korosti Neuvostoliitolle mieleisen kirjeenvaihtajan valinnan tärkeyttä. Etenkin Gosteleradion mielipiteillä oli keskeistä merkitystä.

”Ei ollut varaa siinä vaiheessa kirjeenvaihtajien kohdalla kovaa riitasointuja, siis siinä mielessä että Neuvostoliitto oli toista mieltä tai Gosteleradio oli toista mieltä ja sen takia Nojonen minusta oli noissa olosuhteissa. Pidin monta puhuttelua, että osoita että sä et ole niin kuin sanotaan vain Neuvostoliiton tällainen liturginen äänitorvi. Kyllähän hän sitä yrittikin, mutta täytyy sanoa, että Suomessa oli tuohon aikaan niin voimakkaasti tämä taistolainen liike, joka määrättyllä lailla tuki häntä taitamattomasti, että Nojonen on ainoa ja muuta ja se ärsytti muita. Yleisradiolle se oli kuin riippakivi, että häntä tuettiin. Mulle sanottiin suoraan Gosteleradion johdosta, että he toivoo, että näissä olosuhteissa he toivoo, että Nojonen olisi kirjeenvaihtajana. Sanoin monta kertaa että Suomi kyllä lähtee siitä, ettei se saa olla mikään ideologinen kysymys. Ei, ei, ei jälkepäin huomattiin, että kun yritettiin saada kahta kirjeenvaihtajaa, ei millään sitten asuntoa löytynyt, ei millään.”¹⁴⁷⁹

Kahden kirjeenvaihtajan toimisto jäi vielä 1970-luvulla haaveeksi. Aarre Nojonen kuoli Moskovassa sydänkohtaukseen 1977. Hän oli kuollessaan 51-vuotias. Nojosen seuraajaksi Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajaksi tuli SKP:n vähemmistön mielipiteitä myötäillyt Reijo Nikkilä. Nikkilän oman arvion mukaan hänen arvonsa nousi nopeasti, kun neuvostoviranomaisten ideologinen ykkösehdokas Nojonen ei enää ollutkaan käytettävissä¹⁴⁸⁰.

Yksittäisten toimittajien lähettäminen Helsingistä juttukeikoille Moskovaan oli tehty mahdollisimman vaikeaksi. Esimerkiksi vuonna 1966 ulkomaan-

¹⁴⁷⁵ Nikkilän haastattelu 12.9.1990.

¹⁴⁷⁶ Nikkilän puhelinhaastattelu 28.11.2002.

¹⁴⁷⁷ Friberg Margarita Lindströmille 23.2.1970. Lindströmin mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁷⁸ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹⁴⁷⁹ Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹⁴⁸⁰ Nikkilän puhelinhaastattelu 28.11.2002.

toimittaja Knud Möllerin työmatka NKP:n puoluekokoukseen tyssäsi Nojosen mukaan moniin käytännön esteisiin. Nojonen oli saanut seuraavat tiedot Neuvostoliiton ulkoministeriön protokollapäälliköltä:

"a) kokouspaikalle ei päästetä ketään tv-miestä eikä kuvaajaa. Kaikki kokousfilmit ja muut tv-ohjelmat hoitaa monopolina NLn televisio, joka antaa materiaalia muille harkintansa mukaan;

b) niinkään radiomiehet tulevat jäämään kokoussalin ulkopuolelle, johon tullaan päättämään vain puoluelehtien ja sosialististen maiden tietotoimistojen edustajat (eli yhteenvetona näistä a ja b kohdista on se, että Mölleriä ei tulnaisi missään elimessä akkreditoimaan kokousta varten);

c) NLn radiokomitea ei voi varata hotelleja. Intourist ei kokousaikana myy turistimatkoja, koska kaikki hotellit keskustasta on varattu kokousedustajille ja kutsuvieraille. - -;

d) radiokomitea ei voi antaa studiotiloja eikä linjavarauksia. **Yleisradion Moskovan kirjeenvaihtaja on ainoa poikkeus länsimaiden radioiden edustajista joka tulee kokousaikana saamaan linjamahdollisuuden ja studion** - - Möllerin olisi annettava juttunsa joko puhelimitse tai keskustellessaan radiokopista (minä olen sitä joskus hätätilassa käyttänyt)."¹⁴⁸¹

Kirjeenvaihtajien asemapaikat olivat Yleisradiossa 1970-luvun puolivälissä uuden harkinnan kohteina. Itä-Euroopan kirjeenvaihtajan posti siirrettiin 1974 Belgradista Budapestiin ja Pariisi vaihtui Bonniksi. Poliittisen tasapainoajattelun periaatteiden mukaisesti Yleisradio perusti samalla vakanssin myös Itä-Saksaan, Itä-Berliiniin. Tehtävään valittiin legendaarinen Knud Möller.¹⁴⁸²

Muutamaa vuotta myöhemmin Itä-Berliinin vakanssi päätettiin siirtää Moskovaan. Kuitenkin vasta vuoden 1981 alusta toteutui Yleisradion johtokunnan ja SN-seuran tiedotusjaoston pitkäaikainen haave kahden Moskovan-kirjeenvaihtajan toimistosta. Vähemmistökommunisti Reijo Nikkilän "yksityiset ongelmat" ja "akkreditointivaikeudet" olivat toistaiseksi tuntemattomista syistä päättyneet, ja hänestä oli tullut Nojosen seuraaja vuonna 1977. Nikkilän seuraksi nimitettiin Moskovaan ei-kommunistinen Yrjö Länsipuro. Moskovan toimiston laajentamisen lisäksi Yleisradio perusti uudelleen Washingtonin kirjeenvaihtajapisteen, jonne valittiin uutispäällikkö Arne Tanninen. Länsi-Euroopan paikka siirtyi Bonnista takaisin Pariisiin, ja Budapestin-kirjeenvaihtajuus "lainnattiin" Afrikkaan, Kenian pääkaupunkiin Nairobiin. Näiden lisäksi Yleisradiolla oli pysyvät kirjeenvaihtajat edelleen Tukholmassa, Lontoossa ja New Yorkissa. Ruotsinkielisillä uutistoimituksilla ei ollut missään vaiheessa omia ulkomaankirjeenvaihtajia, vaan ne käyttivät Ruotsin radion kirjeenvaihtajia sekä ulkomailla asuvia freelancereita.¹⁴⁸³

Radio vs. televisio

"Kirjeenvaihtajat toimivat voittopuolisesti radion tarpeita silmälläpitäen. Äänikommentit muodostavat kolmeneljäsosaa kaikista televisiossakin julkaistuista uutiskommenteista.

¹⁴⁸¹ Nojonen Fribergille 4.3.1966. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁸² Salokangas 1996, 312.

¹⁴⁸³ Salokangas 1996, 312.

Syy tähän ei ole sinänsä televisiotoiminnan mahdollisessa jälkeenjääneisyydessä. Ulkomailla maksavat filmiryhmät huikeita summia,”¹⁴⁸⁴

määritteli uutispäällikkö Friberg Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajan työtä vuonna 1968. Television uutispäällikkö Yrjö Länsipuro oli kritisoinut kirjeenvaihtajien työn radiopainotteisuutta kirjeenvaihtajakokouksen yhteydessä helmikuussa 1968.

”Kirjeenvaihtajaverkon työ nähdään tärkeänä ja välttämättömänä myös television uutistoimituksesta käsin – siitäkkin huolimatta, että meillä ei vielä oikeastaan ole varsinaista television kirjeenvaihtajaverkkoa. On vain radion verkko, joka lähinnä radion keinoin palvelee televisiota. - - 511 jutusta on $\frac{3}{4}$ ollut puhelinkommentteja ja vain $\frac{1}{4}$ filmejä. - - Olisi television kannalta ehkä parempi, että lähdetäisiin pois päiväkohtaisten ja päivittäisten puhelinkommenttien linjalta ja mentäisiin 3’-4’ filmiraportteihin, joissa katettaisiin tapahtumaketjuja vähän pidemmältä ajalta.”¹⁴⁸⁵

Myös Yleisradion ensimmäinen Moskovon-kirjeenvaihtaja oli aluksi lähes yksinomaan radion kirjeenvaihtaja, mutta tv-tekniikan kehittyessä ja lähetysaikojen lisääntyessä kirjeenvaihtajalta edellytettiin koko ajan enemmän myös tv-juttuja. Nojonen halusi ”pioneerin tapaansa” alusta asti tehdä juttuja myös televisiolle.

”Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, ettei kirjeenvaihtajan työ tulisi rajoittua vain ääniradioon, mutta televisioon tekisin mieluummin filmejä ja kommentteja tms. kuin puhelinpäivystystä ja paperinvaihtoa.”¹⁴⁸⁶

Lontoon-kirjeenvaihtaja Pertti Salolainen totesi kirjeenvaihtajakokouksessa, ettei kirjeenvaihtajan kannata kilpailla uutistoimistojen kanssa, vaan kirjeenvaihtajan tehtävänä olisi taustoittaa uutistapahtumia.¹⁴⁸⁷

Televisio oli vielä 1960-luvulla uusi väline, mutta nopeasti lisääntyvä katsojakunta lisäsi paineita hyvien uutisfilmien hankkimiseksi eri puolilta maailmaa. Nevakiven mielestä Suomen poliittisessa kulttuurissa tapahtuneet syvälleikävät muutokset 1960-luvulla olivat pitkälti nimenomaan televisiolähetysten vaikutusta. Televisio oli alkanut tuoda 1950-luvun lopulta lähtien valtakunnan politiikkaa koko kansan töllistettäväksi.¹⁴⁸⁸

Vuoden 1970 kirjeenvaihtajakokouksessa keskusteltiin muun muassa entistä pidemmän Tv-uutislähetysten vaikutuksesta kirjeenvaihtajien työhön. Havaittiin, että omien uutisfilmien hankintaa olisi ehdottomasti lisättävä.

”Todettiin, että still-kuvilla tai arkistofilmeillä kuvitetut puhelinkommentit eivät luonnu tämäntapaiseen uutisohjelmaan, joskin niitä varsinkin kiireisissä ja tärkeissä tapauksissa yhä on käytettävä.”¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁴ Television uutinen. Friberg. 24.5.1968. Fribergin mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁸⁵ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.–24.2.1968. (YLEAP.)

¹⁴⁸⁶ Nojonen Fribergille 27.8.1965. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁸⁷ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.–24.1.1969. (YLEAP.)

¹⁴⁸⁸ Nevakivi 2000, 283.

¹⁴⁸⁹ Ulkomaankirjeenvaihtajakokouksen 14.–15.1.1970 yhteydessä pidetty kirjeenvaihtajien ja tv-uutistoimituksen yhteistyötä käsittelevä kokous. Liite 24.2.1970. (YLEAP.)

Tv-uutisten edustajat sekä kirjeenvaihtajat kannattivat entistä pidempien omien filmijuttujen tekemistä, mutta radion uutistoimituksen väki vastusti ajatusta. Heidän mielestään radion tarpeet jäisivät tällöin huomioonottamatta. TV:n uutispäällikkö Länsipuro joutuikin lopuksi toteamaan, että radion ja tv:n välillä oli "ilmeinen intressiristiriita" ja hän ehdotti, että "kirjeenvaihtajien olisi tehtävä monimuotoisempi filmijuttu 30' lähetykseen ainakin kerran kuussa, tavallisten filmikommenttien lisäksi".

Tv-tekniikan kehitys ja uutislähetysten pidentyminen näkyi luonnollisesti myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä. Vielä vuonna 1966 Yleisradiolla ei ollut Moskovassa omaa "äänikameraa". Uutispäällikkö Friberg antoi Nojoselle mahdollisuuden "häätätilassa" lainata Kanadan CBC:n äänikameraa. Ensi sijassa Nojosen piti kuitenkin käyttää "moskovalaisten apua". Kuitenkin jo tuolloin oli käytännössä mahdollista tehdä suora tv-haastattelu.¹⁴⁹⁰ Aina tekniikka ei kuitenkaan ihan toiminut:

"Ohjaaja sanoo, että ääni katkeili teknillisistä syistä." ¹⁴⁹¹

"Juttua ei saatu. Nojonen oli joutunut väärään studioon." ¹⁴⁹²

Yleisradio oli 1960-luvulla kahden suurimman kansainvälisen uutisfilmitoimiston Visnewsin ja UPITN:n asiakas. Kansainväliset uutistoimistot lähettivät esimerkiksi vuonna 1968 noin 300 filmipakettia vuodessa. Jokaisessa filmipaketissa oli useampia uutisfilmejä. Yleisradio osallistui myös läntisen Eurovision ja itäisen blokin Intervision kuvavaihtoon. Esimerkiksi vuonna 1967 Yleisradio vastaanotti yli tuhat EV:n uutisvälähdyistä. Intervision uutisvaihto oli läntiseen kilpailijaansa verrattuna hidas ja epäuutismainen. "Yhteiskunnalliset ja uutispoliittiset arvostukset olivat toisenlaisia", kuten uutispäällikkö Friberg totesi eräässä yhteenvedossaan.¹⁴⁹³

Vaikka kansainvälisessä uutisvaihdossa tuli yhä enemmän kuvaa, Tv-uutisten uutispäällikkö Länsipuro joutui 1969 pyytämään, että jatkossa "kaikki ottaisivat automaattisesti selvää mitä EV-verkossa lähetetään ja ehkä automaattisesti tekisivät suurista asioista jutun sen materiaalin perusteella". Länsipuro muistutti myös, että: "Kuvitus on tv:n kannalta ratkaiseva asia. Kuvitus joko tukee juttua, on neutraali tai pahimmassa tapauksessa tuhoaa jutun ja vie huomion pois itse asiasta." ¹⁴⁹⁴

Satelliittiyhteistyö oli 1960-luvun lopussa vasta alkamassa, satelliittien läpimurtoa suunniteltiin Münchenin olympialaisiin vuodeksi 1972.¹⁴⁹⁵ Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä satelliittiaikaan päästiin vasta hitaasti 1980-luvulla.

¹⁴⁹⁰ Friberg Nojoselle 24.11.1966. (YLEAP.)

¹⁴⁹¹ Friberg Nojoselle 24.11.1966. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁹² Käyttöraportti 16.11.1965. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁹³ Television uutinen. Friberg 24.5.1968. Fribergin mappi. (YLEAP.)

¹⁴⁹⁴ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.-24.1.1969. (YLEAP.)

¹⁴⁹⁵ Friberg 24.5.1968. *Television uutinen*. Fribergin mappi. (YLEAP.) Euroopan yleisurheilumestaruuskilpailut 1971 Helsingissä oli puolestaan ensimmäinen Yleisradion laaja kansainvälinen väritelevisiolähetys. (Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 14.-15.1.1970. 24.2.1970. YLEAP.)

Neuvostoviranomaiset eivät aktiivisesti edistäneet uusien viestintäteknologioiden käytännön sovellutuksia siviilipuolella.¹⁴⁹⁶

Tekniikan kehitykseen liittyvä kiinnostava yksityiskohta oli, että Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajilla oli käytössään 1960- ja 1970-luvuilla laittonia ”erikoispuhelimia”. Puhelimeen kuului transistoroitu mikrofoni eikä sitä olisi saanut asentaa yhtiön ulkopuolisiin verkkoihin. Näin kuitenkin tehtiin yleisesti esimerkiksi Lontoossa.¹⁴⁹⁷

Kuvilla tiukka ennakkosensuuri vielä 1970-luvulla

Vaikka journalististen tekstien ennakkosensuuri poistuikin Neuvostoliitosta vuoden 1961 aikana, niin kuvilla oli yhä käytännössä tiukka ennakkosensuuri 1970-luvullakin. Tv-kuvaus oli tarkasti säänneltyä ja seurattua. Neuvostosen suurin edustaja oli aina ulkomaisten kameraryhmien mukana. Hänen tehtävänä oli varmistaa, etteivät ”epätyypilliset näkymät” tallentuisi filmille. Käytännössä arkojen kuva-aiheiden kuvaaminen tyssäsi useimmiten ”riittävän valon puutteeseen”. Muitakin tekosyitä keksittiin. Esimerkiksi eräs länsimainen tv-toimittaja ei voinut kuvata 1960- ja 70-lukujen vaihteessa kauppojen pitkiä jonoja, koska ”vallankumouspäivä oli liian lähellä”. Sensorin mukaan jonot olivat epätyypillisen pitkiä, koska kansalaiset ostivat tavanomaista enemmän juhlia varten. Jonojen kuvaaminen olisi viranomaisen mukaan antanut väärän kuvan neuvostoliittolaisen arjesta.¹⁴⁹⁸

Yleisradio käytti Moskovassa 1960- ja 1970-luvuilla muiden länsimaisten tv-kirjeenvaihtajien tapaan neuvostoliittolaista kuvamateriaalia. Yhtiöllä oli ollut sopimus Neuvostoliiton radio- ja tv-komitean kanssa vuodesta 1966. Vuonna 1974 Yleisradio alkoi saada kuvamateriaalia myös APN:n kautta.¹⁴⁹⁹ Moskovassa ”hyvien uutiskuvien” saaminen oli pitkään ongelmallista. Kuvauslupia ei helposti irronnut ja muutenkin uutisjuttujen kuvittaminen oli vaikeaa. Pasilan uutisfilmiarkistosta oli sentään hivenen apua. Kuvaava on telex-kirjeenvaihto, jota Nojonen ja Yleisradion silloinen uutispäällikkö Aarne Tanninen kävivät vuonna 1977.

Nojonen: ”Kuvaajat ovat ehdotelleet taustojen hankkimista, näin ovat kuulemma tehneet eri maiden kirjeenvaihtajat, mm. viimeksi Italia. Sama ajatus on ollut itsellä mielessä jo pitkään, olen tainnut niistä puhua sinullekin, erilaisia taustoja tarvittaisiin nähdäkseni lähinnä kaksi: kesä ja talvi.”¹⁵⁰⁰

Tanninen: ”Taustahomma on paras hoitaa sieltä. Älköön kuitenkaan taustakuvan saaminen johtako siihen, että yhä useammat jutut olisivat parran värinää valokuvan edessä.”

Nojonen: ”Selvä. Ja sillä välillä lupaan, että parran värinää ei tule ainakaan enempää kuin aikaisemminkaan. Asia on puhtaasti käytännöllinen, sillä joskus tuntuu kovin haetulta tehdä juttu johon sinänsä ei ole kuvitusta (paitsi Pasilan arkistossa) jossakin kadulla yleisen hälinän taustalla”.

¹⁴⁹⁶ Snyder 1995, 23.

¹⁴⁹⁷ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 14.–15.1.1970. 24.2.1970. (YLEAP.)

¹⁴⁹⁸ Hegge 1972, 22–23.

¹⁴⁹⁹ TV 1:n kokous 20.2.1975. Nojosen mappi. (YLEAP.)

¹⁵⁰⁰ Nojonen Tanniselle 31.8.1977.

Yleisradion filmiarkistossa säilyneiden muutamien juttunäytteiden perusteella Moskovan-kirjeenvaihtajien kuvamateriaali oli varsin propagandistista ja määntänsanomaton. Hyvin usein esimerkiksi tv:n puhelinjuttujen kuvituksena oli vain Moskovan kaupunkikuvaa tai esimerkiksi taloutta käsitelleissä jutussa teollisuuslaitosta sisältä ja ulkoa sekä leikkuupuimureita viljapelloilla. Gostelerradion toimittaman aineiston lisäksi Yleisradiolla oli kuitenkin käytössään freekuvaajia jo 1960-luvulla.¹⁵⁰¹ Vuonna 1969 Yleisradiossa pohdittiin ensimmäisen kerran ”oman miehen puolivakinaistamista kuvaajaksi” Moskovaan. Moskovan-kirjeenvaihtajan käyttämän free-kameramiehen työn laatu arvioitiin ”ei parhaaksi mahdolliseksi, mutta tyydyttäväksi”.¹⁵⁰²

Moskovan-kirjeenvaihtajien erityisongelmana oli lisäksi omien filmijuttujen lähettämisen vaikeus. Omien uutis- tai ajankohtaisjuttujen lähettäminen Neuvostoliitosta Suomeen onnistui vain kello 00.00–08.00 välillä. Lentorahdistakaan ei juuri ollut apua nopeissa uutistapauksissa. Finnair lensi pitkään Moskovasta Helsinkiin vain kahdesti viikossa. Moskovan-kirjeenvaihtajan filmilähetysongelmista keskusteltiin esimerkiksi vuoden 1969 kirjeenvaihtajakouksessa. Rajoitukset ja valvonta oli yhä tiukkaa. Tosin valvontaa voitiin kiertää esimerkiksi kuriirin avulla.¹⁵⁰³

”Periaatteessa ei kehittämätöntä filmiä saisi lähettää ja ulkoministeriön lehdistötoimistolle on kerrottava, mitä on filmattu. Nojonen kertoi tutkineensa neljän kuukauden ajan mahdollisuutta lähettää filmit junassa, mutta koska perussäännön mukaan filmit lähetetään lentokoneella, ei junaa voi käyttää. Nojonen toivoi, että henkilöitä joilla on häneltä tuliaisia myös käytäisiin vastassa. - - Yleisesti todettiin, että filmin lähettämässä normaali tapa on varmempi kuin yksityisten ’kuriirien’ käyttö. Jos ’kuriireja’ kuitenkin käytetään, on heitä pyydetävä jättämään filmi lentoaseman tiedusteluun.”

Kuvan kontrolli oli tärkeää senkin takia, että tv:stä oli 1970-luvun puoleen väliin mennessä tullut tärkein Neuvostoliittoa koskevan tiedon välittäjä Suomessa. Ulkoministeri Ahti Karjalainen totesi jo suomalais-neuvostoliittolaisen informaatiotoimikunnan seminaarissa maaliskuussa 1969, että:

”Mitä tulee päivän uutisten välittämiseen, niin tällä hetkellä toimii sekä Suomessa että Neuvostoliitossa monia vakinaisia kirjeenvaihtajia, jotka päivittäin selostavat puolin ja toisin tapahtumia. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana televisio on merkinnyt suurta edistysaskelta uutisvälityksessä. Tuskin kuluu päivää, etteivätkö suomalaiset television katselijat saisi omin silmin seurata jotakin uutistapahtumaa Neuvostoliitossa.”¹⁵⁰⁴

Yleisradion tekemässä tutkimuksessa joka neljäs vastaajista kertoi saavansa parhaiten Neuvostoliittoa koskevaa tietoa tv:stä. Sanomalehdistöä kehui parhaimmaksi 17 prosenttia ja radiota kahdeksan prosenttia vastaajista. Sanomalehdistä parhaiten tietoa oli saatu Helsingin Sanomista (21 prosenttia). Samassa kyselytutkimuksessa oli tiedusteltu myös suomalaisten Neuvostoliittoa kiinnostuksen kohteita. Tutkimuksen mukaan ”suomalaista yleisöä kiinnostivat

¹⁵⁰¹ Nojonen Fribergille 8.9.1967. Nojosen mappi. (YLEAP.) Ensimmäinen Suomesta varta vasten Moskovaan lähetetty kuvaaja oli Kari Ahola 1988–1990. (Rantavaara 4.1.2002.)

¹⁵⁰² Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.-24.1.1969. (YLEAP.)

¹⁵⁰³ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 21.-24.1.1969. (YLEAP.)

¹⁵⁰⁴ Karjalainen, Ahti: Tiedotusvälineiden merkitys Suomen ja NL:n suhteissa. Suomalais-neuvostoliittolainen informaatioseminaari 24.3.1969 Helsingissä. (SNSA/KA.)

esimerkiksi yleisesti Neuvostoliittoa koskevat kysymykset, Neuvostoliiton ulko- ja sisäpolitiikan peruspyrkimykset, Neuvostoliiton arkielämän eri alueet ja neuvostoliittolainen viihde”¹⁵⁰⁵.

Syötettiinkö Yleisradiolle dokumenttiaiheita?

Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat ensisijassa uutiskirjeenvaihtajia, mutta esimerkiksi Aarre Nojonen teki myös dokumenttifilmejä. Nämä ja monet muut Neuvostoliittoa käsittelevät dokumenttifilmit perustuivat Yleisradion ja Neuvostoliiton televisio- ja radiokomitean väliseen sopimukseen, joka tehtiin huhtikuussa 1967. Sopimuksen mukaan osapuolet laativat vuosittain työpöytäkirjan, jossa määriteltiin yksityiskohtaisesti tulevan vuoden yhteistyöprojektit. Esimerkiksi vuonna 1976 sovittiin yhteensä kahdeksasta tv-ohjelmasta ja 14 radio-ohjelmasta.¹⁵⁰⁶

Nojosen lisäksi myös Reino Paasilinna kunnostautui Neuvostoliittoa käsittelevien dokumenttien teossa. Nojonen ja Paasilinna onnistuivat etenkin 1970-luvun alussa saamaan Neuvostoliitosta ainutlaatuista kuva-aineistoa, joka myöhemmin levisi myös laajemmalle Länsi-Eurooppaan.

Paasilinna oli aiemmin ansioitunut tutkivan journalismin genreen kuuluvilla tv-jutuillaan Yleisradiossa 1960-luvulla.¹⁵⁰⁷ Hänen tunnetuin Neuvostoliittoa käsittelevä dokumenttinsa oli Kolhoosi Itä-Siperiassa. Paasilinna kertoi SN-seuran *Maailma ja Me* -lehden haastattelussa kolhoosidokumentistaan vuonna 1971, että siperialaisen mittapuun mukaan ‘Leninin Tie’-kolhoosi ”ei ole mikään mallikolhoosi vaan edustaa keskitasoa”¹⁵⁰⁸. Dokumenttien sisältö oli täysin neuvostoliittolaisten kontrollissa. Muun muassa Valkosen mielestä dokumenteissa olisikin ehdottomasti pitänyt olla maininta, että ne olivat Gosteleradion sensuroimia.¹⁵⁰⁹

Paasilinnan kolhoosidokumentin vastaanottotutkimuksessa¹⁵¹⁰ todettiin, että kolhoosiohjelmat olivat kiinnostaneet noin miljoonaa suomalaista. Juha Kytömäen tekemän tutkimuksen tulokset aiheellisesti muistuttavat, että katselijat, kuuntelijat ja lukijat tekevät viimekädessä journalististen sisältöjen ratkaisevimmat tulkinnat. Katselijoiden mukaan ohjelmasarja oli antanut kolhoosista kaunistellun kuvan: ”ohjelmassa esitettyjä tietoja kyllä pidettiin tosina, mutta ajateltiin jotain jätetyn kirjoittamatta”. Katselijat totesivat myös, että ”ohjelman kolhoosissa pyrittiin näkemään enemmän kielteisiä piirteitä kuin mitä ohjelman antama kuva tarjosi”.

¹⁵⁰⁵ Kytömäki 1976, 15.

¹⁵⁰⁶ Kytömäki 1976, 6.

¹⁵⁰⁷ Ks. laajemmin aiheesta Salokangas 1996, 220–224.

¹⁵⁰⁸ *Maailma ja Me* 4/1971. *Suomalainen Tv-ohjelma siperialaisesta kolhoosista*.

¹⁵⁰⁹ Valkonen (1998, 89) kertoo kirjassaan, että Paasilinna oli ”hybriksensä pauloissa” kertonut Moskovassa suomalaisille kirjeenvaihtajille tuoreeltaan kolhoosidokumentin tekemisestä. Paasilinna joutui käymään Moskovassa moneen otteeseen, koska Neuvostoliiton television, Gosteleradion edustajat olivat suuttuneet dokumentin ennakkotarkastuksessa näkemäänsä ja kieltäneet ohjelman lähettämisen sellaisena. ”Me palasimme työhön ja teimme uuden filmin niistä pätkistä, joita studion lattialle oli leikkausvaiheessa jäänyt”, Valkonen siteeraa Paasilinnan sanoneen.

¹⁵¹⁰ Kytömäki 1972.

Paasilinna toimitti myös kolme 50 minuutin dokumenttia Neuvostoliiton teollisuusjärjestelmän toiminnasta. Hän on itse jälkeinpäin kirjoittanut, että "Annoin tehdasreportaaseissa Neuvostoliiton asioista naiivin kuvan. Meihin pystyttiin vaikuttamaan ankaralla sensuurilla ja sillä, että työtämme rajoitettiin" ¹⁵¹¹.

Jo ensimmäisen kirjeenvaihtajakautensa aikana, mutta etenkin sen jälkeen, työteliäs Nojonen teki useita dokumenttifilmejä. Aiheina olivat esimerkiksi Baltia, neuvostoeläkeläiset, yksipuoluejärjestelmä, työtätekevien paikallishallinto, sosiaalihuolto, Kamazin autotehdas ja Neuvostoliiton saamelaiset.¹⁵¹² Niissä oli vahvasti Neuvostoliittolainen painotus. Esimerkiksi Baltia-dokumentissa Nojonen totesi, että "koska kaikissa Baltian maissa 1917–1919 oli neuvostovalta, puhuivat he nyt vuoden 1940 tapauksen yhteydessä neuvostovallan palauttamisesta" ¹⁵¹³.

Nojonen aloitti myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajien ortodoksista kirkkoa käsittelevien filmien tradition:

"Yleisradio sai tätä filmiä tehtäessä harvinaisen luvan, pääsimme kuvaamaan jumalanpalvelusta, jossa saarnaa Moskovan ja koko Venäjän kirkon pää kaikkein pyhin patriarkka Pimen." ¹⁵¹⁴

Kyseisessä uskonnollista sananjulistusta Neuvostoliitossa kuvaavassa Nojosen dokumentissa muun muassa arkkipiispa Pitirim kävelee Nojosen kanssa ja vastaa hänen kysymyksiinsä, jotka liittyvät uskonnollisen materiaalin (kuten Raamattujen) salakuljetukseen Suomesta Neuvostoliittoon. Haastattelun loppupuolella Pitirim antaa aiheen epäillä, että ortodoksinen kirkko oli Neuvostoliiton valtarakenteiden äänitorvi.

Nojonen: "Stefanus-lähetystö väittää näissä julkaisuissa, että Neuvostoliitossa uskovaisia tuomitaan vankilaan uskonnon vuoksi - Teidän mielipiteenne?"

Pitirim: "Neuvostoliiton laki noudattaa tiukasti periaatetta kirkon ja valtion erosta. Kirkot saavat vapaasti suorittaa uskonnollisia palvelujaan. - - Minä en tiedä tapauksia, joissa olisi vangittu uskonnollisen vakaumuksen vuoksi."

Nojonen: "Stefanus-lähetystö väittää edelleen, että Neuvostoliitossa toimii maanalainen kirkko."

Pitirim: "Ajatus maanalaisesta kirkosta on järjetön, sillä kirkko on julkinen laitos ja kirkon tehtävä on toimia maailmassa niin, että kaikki sen näkevät. - - **Jos ihmiset haluavat salata jotain, niin se ei ole enää uskonnollinen periaate, vaan yhteiskunnanvastainen teko.**"

Myöhemminkin, 1980-luvulla, Yleisradio toi ensimmäisenä länteen nimenomaan ortodoksista kirkkoa käsitteleviä dokumentteja. Tämän takia ei voi välttyä ajatukselta, että Neuvostoliitto olisi käyttänyt Yleisradiota hyväkseen, eräänlaisena siltana saadakseen muutamille aiheille laajan yleisön länessä. Ohjelmajohtaja Pekka Silvola kertoi haastattelussa, että "Neuvostoliitolla saattoi olla enemmän suunniteltua systeemiä kuin me tajuammekaan".

¹⁵¹¹ Paasilinna-Saksa 1994, 80–85. Suora sitaatti sivulta 80.

¹⁵¹² Tiedonantaja 24.1.1974 *Toim. Aarre Nojonen YLE:n ja APN:n yhteistyösopimuksesta, Oikeaa tietoa Neuvostoliitosta; Maailma ja Me 4/1974 Rakennamme yli rajan, Yle ja APN yhteistyössä; Oy Yleisradio Ab:n tiedote 3.12.1974.*

¹⁵¹³ TV-1 19.12.1965 *Baltia tänään I (23'36)*. TV-1 toimitus.

¹⁵¹⁴ TV-1 11.12.1974 *Uskonnollinen sananjulistus Neuvostoliitossa (28'35)*. APN/TV 1 yhteiskunnalliset kohdeohjelmat.

”Kun tämä asia nyt tuli, kyn kysyitte tuli esille, kyllä minä tällöisen kuvan sain, saattoi tietysti mennä, mehän saimme oikeuden välittää ja myydä eteenpäin. Saattoi olla Neuvostoliitolla enemmän suunniteltua systeemiä kuin me tajuaammekaan.” ¹⁵¹⁵

APN:llä oli Yleisradion lisäksi vastaavanlaisia yhteistuotantosopimuksia myös eräiden englantilaisten, japanilaisten ja länsisaksalaisten tv-yhtiöiden kanssa ¹⁵¹⁶. Esimerkiksi BBC:n Moskovan-kirjeenvaihtaja de Mauny oli tehnyt kolhoosidokumentin jo ennen Paasilinnaa, 1960-luvulla. Hän oli itse asiassa ensimmäinen länsimainen toimittaja, joka aloitti yhteistyön neuvostoliittolaisten tv-ryhmien kanssa. Hän kertoi muistelmakirjassaan, että ”pienestäkin yksityiskohdasta neuvottelu vaati useita tunteja”. ¹⁵¹⁷

Myöhemmin on käynyt selväksi, että KGB sieti esimerkiksi ortodoksista kirkkoa paljolti sen takia, että se sai kirkosta arvokkaan apulaisen urkintatyöhönsä. ¹⁵¹⁸ Tämä ulottui myös Suomeen asti. Helsingin Sanomien päätoimittaja Heikki Tikkanen kertoi haastattelussa:

”Suomen arkkipiispan toimisto kerran 70-luvulla tiedusteli, että kun yksi venäläinen arkkipiispa, neuvostoliittolainen arkkipiispa tulee Suomeen, niin voisko hän saada vierailla meidän talossa, kun hänen vastuullaan on julkaisutoiminta, niin me otettiin selvää siitä, mikä se ortodoksisen kirkon organisaatio on, ja se on semmonen, että siellä on yksi patriarkka ja neljä viisi arkkipiispaa, joista tälle kuuluu julkaisutoiminta. No se tuli sitten tässä virkapuvussaan, tällainen hopeanvärinen parta, käytiin keskustelu. Mulla oli vissiin kolme neljä toimituksen jäsentä siinä pöydän ääressä ja sitten lounaalla, ja koskaan ei ole naurettu niin paljon kun arkkipiispan käydessä. Se oli siis yhtä vitsiä ja mojovaa ja roisia vitsiä ja kaikkea mahdollista. Ja arkkipiispa Pitirim. Ja sanoin jo silloin, kun Kylävaara oli siinä mukana, että ei ollut kyllä syvästi kirkollinen henkilö. Meni jotain viisi vuotta, luin jostain, että KGB:n edustajana ortodoksisessa kirkossa.” ¹⁵¹⁹

Samankaltaisia varsin epäuskonnollisia kokemuksia oli myös Yleisradion ohjelmajohtajalla Pekka Silvolalla Neuvostoliiton ortodoksisen kirkon käytännöistä:

”Kävin siellä luostareissakin, muistan kun Ville Zilliacuksen kanssa kerran Zagorskin luostarissa ja siellä oli tarjottu hienot lounaat. Ville sanoi, että hän ei ole koskaan tullut pappilasta näin kännissä.” ¹⁵²⁰

Vuonna 1971 suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava tiedotti presidentti Kekkoselle vakoilutapauksesta, jossa eräs ortodoksinen rovasti oli syyllistynyt vakoiluun Neuvostoliiton hyväksi. Alhavan mukaan kyse oli vakavasta tapauksesta. Näin hän kirjoitti Kekkoselle:

”Tämän jutun yhteydessä ilmenneet seikat ovat sangen vaaralliset. NL:n tiedustelu on saanut niin suuren ja luotettavan väestörekisterin ja kaikki nyt käytössä olevat lomakkeet. Tämä antaa vieraalle tiedustelulaitokselle ehtymättömät mahdollisuudet virallisten todistusten valmistamiseen virallisesti tai epävirallisesti maahan saapuille.” ¹⁵²¹

¹⁵¹⁵ Pekka Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹⁵¹⁶ Tiedonantaja 24.1.1974 *Toim. Aarre Nojonen YLE:n ja APN:n yhteistyösopimuksesta, Oikeaa tietoa Neuvostoliitosta.*

¹⁵¹⁷ de Mauny 1969, 124.

¹⁵¹⁸ Tästä aiheesta ks. esimerkiksi Andrew - Mitrokhin 1999.

¹⁵¹⁹ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹⁵²⁰ Pekka Silvolan haastattelu 17.5.2002.

¹⁵²¹ Alhava Kekkoselle 2.11.1971. Kekkoson vuosikirjat 1971. (UKKA.)

Tässä yhteydessä on vielä syytä tuoda esille Yleisradion keskeistä roolia Suomi-Neuvostoliitto-seuran työssä. Esimerkiksi suomalais-neuvostoliittolaisessa informaatiotoimikunnassa oli suuri joukko Yleisradion toimittajia, mutta vain vähän niin sanottujen porvarillisten tai sitoutumattomien lehtien edustajia.¹⁵²²

Myös SN-seuran tiedotusjaostossa Yleisradio oli hyvin edustettuna, esimerkiksi Aarre Nojonen toimi sen puheenjohtajana. Tiedotusjaoston tehtävänä oli "edistää suomalais-neuvostoliittolaisen tiedonvälityksen kehittymistä". Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että etenkin neuvostoliittolaisten lähteiden käyttöä haluttiin jatkuvasti lisättävän uutisoinnissa. Tiedotusjaoston tehtävänä oli lisäksi järjestää suomalaisten ja neuvostoliittolaisten toimittajien tapaamisia sekä pyrkiä luomaan tiedotusvälinekohtaisia kontakteja.¹⁵²³ Vuorovuosin Suomessa ja Neuvostoliitossa pidetyt lehdistöseminaarit jatkuivat vuoteen 1991 asti.¹⁵²⁴

Reino Paasilinna ehdotti vuonna 1969 muun muassa seuraavanlaisia parannuksia suomalaisten joukkoviestinten Neuvostoliitto-uutisointiin: Yleisradiolle lisää tiedonvälittäjiä Neuvostoliittoon ja tehtävien ohjelmien määrää moninkertaistettava, toimittajien venäjänkielen taitoa lisättävä ja suomalaisten toimittajien matkoja lisättävä.¹⁵²⁵

Ruotsalaiset ajoivat yhteispohjoismaisia radio- ja tv-toimistoja

Ruotsalaiset olivat aktiivisia yhteispohjoismaisten radio- ja tv-keskusten ideoijia. Vuoden 1969 syksyllä Lontoossa avattiin kaupallisen brittiläisen tv-yhtiön ITN:n talossa ensimmäinen yhteispohjoismainen keskus. Se jäi myös ainoaksi. Yhteistyön aloite oli tullut Ruotsin radion Erik Rydbeckiltä, joka myös toimi Lontoon keskuksen hallinnollisena johtajana. Ruotsi maksoi keskuksen kustannuksista noin puolet, ja ruotsalaisia oli paikalla yhteensä viisi, joista kaksi oli kirjeenvaihtajia. Muilla pohjoismailla oli kullakin yksi kirjeenvaihtaja.¹⁵²⁶

Lontoon-kirjeenvaihtaja Juhani Lehtola kertoi kirjeenvaihtajakokouksessa 1970, että "yhteistyö pelaa hyvin, erityisesti Ruotsin kolleegojen kanssa, Tanska puolestaan on vastahakoisin kehittämään yhteistyötä"¹⁵²⁷. Tanskalaiset olivat

¹⁵²² Informaatiotoimikunnan kokoonpanossa kiinnittää huomiota etenkin Yleisradion suuri edustus. Informaatiotoimikuntaan kuuluivat 1969: uutispäällikkö Ralf Friberg (Yle), yhteiskuntatieteiden tohtori Pertti Hemánus (Yle), toimituspäällikkö Paavo Kähkölä (Suomenmaa), toimittaja Aarre Nojonen (Yle), tiedotuspäällikkö Manu Paajanen (SN-s.), toimittaja Reino Paasilinna (Yle), toimittaja Rafael Paro (Hufvudstadsbladet), toimituspäällikkö Martti Rahunen (STT), toimitussihteeri Paavo Ruonaniemi (Kansan Uutiset), toimitussihteeri Mika Tapaninen (UM), lähetystösihteeri Albert Akulov (NL:n suurlähetystö), kirjeenvaihtaja Julij Johantov (Pravda), johtaja Mihail Kosov (TASS), kirjeenvaihtaja Ilja Loupanin (NL:n radio ja tv), päätoimittaja Rudolf Hiltunen (Maailma ja Me), kirjeenvaihtaja Ramon Niemi (Trud), lähetystösihteeri Alfred Novinkov (NL:n suurlähetystö) ja johtaja Arkadi Ognitsev (APN).

¹⁵²³ Selostus SN-seuran toiminnasta IX edustajakokouksen jälkeen. 26.11.1971. Liite N:o 2. Kansio 15. (SNSA/KA.); SN-seuran X edustajakokouksen päätöslauselma. Liite n:o 5. Kansio 15. (SNSA/KA.)

¹⁵²⁴ Haataja - Pietilä - Pietiläinen 1996, 69.

¹⁵²⁵ Reino Paasilinna, kommenttipuheenvuoro. Suomalais-neuvostoliittolainen informaatioseminaari. 24.3.1969 Helsingissä. (SNSA/KA.)

¹⁵²⁶ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 14.-15.1.1970. 24.2.1970. (YLEAP.)

¹⁵²⁷ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 14.-15.1.1970. 24.2.1970. (YLEAP.)

aiemmin olleet myös pohjoismaisten uutistoimistojen yhteisissä kirjeenvaihtajahankkeissa selkeästi omilla linjoillaan.

Lontoon yhteisten toimitilojen alkukokemukset olivat olleet ”varsin myönteiset” ja vuonna 1970 myös Moskova oli ollut esillä yhtenä mahdollisena pohjoismaisen yhteistyön kohteena. Yhteisistä toimitiloista oli keskusteltu pohjoismaisten yleisradioyhtiöiden kokouksissa pääjohtajatasolla. Neuvostoliittolaiset kertoivat Yleisradion valtuuskunnalle, että he pitivät hanketta mielenkiintoisena, mutta eivät kuitenkaan näyttäneet vihreää valoa Pohjoismaiden yhteiselle toimistolle.¹⁵²⁸ Siten vain Lontoossa ideat johtivat lopulta myös käytäntöön.

9.4 Pohjoismaisten uutistoimistojen Fredriksson ja läntisen käytännöt

Fredriksson kokeili rajoja

Ruotsalaisen Hans Stiernlöfin jälkeen uutistoimistojen yhteispohjoismaisena Moskovan-kirjeenvaihtajana aloitti 1972 hänen maanmiehensä Stig Fredriksson. Ennen Moskovaan menoaan hän tutustui eri Pohjoismaiden uutistoimistoihin.¹⁵²⁹

Ensimmäiset arviot Fredrikssonin työstä esitettiin ulkomaantoimittajien kokouksessa Tukholmassa maaliskuussa 1973. Niiden mukaan ”Fredriksson on tehnyt hyvää työtä, featuret ovat olleet menestys”. Samassa yhteydessä kirjeenvaihtajalle esitettiin muutamia juttuideoita: avioliitto- ja erolait, abortti, länsiyrietykset Neuvostoliitossa ja Neuvostoliiton vähemmistöongelmat. Tanskalaiset toivoivat itselleen Neuvostoliiton oppositiota käsitteleviä juttuja.¹⁵³⁰ Toivelista koostui siis pääasiassa niin sanotuista aroista aiheista.

Syksyllä 1973 annetussa palautteessa Fredrikssonia pyydettiin kirjoittamaan lyhyempiä juttuja. Suomen Tietotoimistoa nuhdeltiin siitä, että se oli antanut suoraan omia ohjeitaan Fredrikssonille. STT:a muistutettiin, että yleinen periaate on ollut, että ohjeita annetaan vain kirjeenvaihtajan lähettäneen toimituksen kautta.¹⁵³¹ Vuotta myöhemmin Fredrikssonin juttuja moitittiin edelleen liian pitkiksi. Lokakuun ulkomaantoimittajakokouksen yhteydessä kerrottiin, että ”Kaikki on yhtä mieltä siitä, että S.F. kirjoittaa liian pitkästi ja pitkin avauksin”. Vuonna 1974 kirjeenvaihtajalta toivottiin muun muassa reportaasisarjaa ”10 vuotta Hruštševin jälkeen”.¹⁵³²

¹⁵²⁸ Ulkomaankirjeenvaihtajakokous 14.–15.1.1970. 24.2.1970. (YLEAP.)

¹⁵²⁹ Johtajakokous Tukholmassa 3.5.1972. (STTA.)

¹⁵³⁰ Ulkomaantoimittajien kokous Tukholmassa 15.–16.3.1973. (STTA.)

¹⁵³¹ Ulkomaantoimittajien kokous Oslossa 6.11.1973. (STTA.)

¹⁵³² Samankaltaista palautetta ”liian pitkistä jutuista” sai myös Pekingin-kirjeenvaihtaja Jaako Kaurinkoski. Kaurinkosken juttuja pidettiin lisäksi ”uutisarvoltaan vähäisinä”, mutta toisaalta hänen ”featurensa uppoavat hyvin Ruotsissa”. Ulkomaantoimittajien kokous Helsingissä 7.–8.5.1974, Ulkomaantoimittajakokous Köpenhaminassa 1.10.1974. (STTA.)

Suomalaislehtien tarkastelujaksoihini osui kolme Uuden Suomen julkaisemaa Stig Fredrikssonin juttua. Ensimmäisessä jutussa Fredriksson kirjoitti Brežnevin asemasta Neuvostoliiton johdossa. Juttu oli otsikoitu viidellä palstalla *Brežnevin johtajanasema kiistaton*, mutta se oli sijoitettu sivun kuusi alosaan.¹⁵³³ Jo jutun otsikosta on "rivien väleistä" luettavissa, että kenties Brežnevin johtajanasemaa oli ehditty epäillä. Viikkoa myöhemmin aiheena on rikosepäily *Naisten tappaja kiinni NL:ssa?* Jutussa kerrotaan, että:

"Neuvostoliiton viranomaiset ovat pidättäneet 23-vuotiaan miehen epäiltynä ainakin 11 moskovalaisnaisen murhasta. Näin kertovat moskovalaislähteet lauantaina. - - Pidätys tapahtui tiettävästi perjantaina sen jälkeen, kun Moskovan poliisikunta oli käynnistänyt yhden kaupungin laajimmista etsintäoperaatioista kaupunkia viime viikot terrorisoineen murhaajan kiinni saamiseksi".¹⁵³⁴

Kolmannessa esimerkkijutussa aiheena oli kansainvälinen politiikka. Uutiskärjen oivaltaminen oli vaatinut kirjeenvaihtajalta tarkkaa neuvostolehtien lukemista.

"Kyseessä on ensimmäinen kerta, kun Moskova on arvostellut Yhdysvaltoja Saigonin hallituksen viimeaikaisten tappioiden yhteydessä. Neuvostoliiton tiedotusvälineet ovat tähän mennessä ainoastaan selostaneet Etelä-Vietnamin tilanteen kehitystä ja väliaikaisen vallankumousohallituksen jatkuvaa etenemistä kommentoimatta varsinaisesti tapahtumia. Moskovassa olevat tarkkailijat tähdentävät kuitenkin, että ensimmäinen kritiikki julkaistiin Sovetskaja Rossijassa, joka mikäli eroja voidaan tehdä, edustaa kovaa ulkopoliittista linjaa."¹⁵³⁵

Fredriksson aiheutti presidentti Urho Kekkosen epävirallisen Neuvostoliiton vierailun aikana 1974 hämmennystä kysymällä suoraan Neuvostoliiton pääministeriltä Aleksei Kosyginiltä Solženitsynin karkotuksesta. Fredriksson esitti kysymyksensä asemalaiturilla saapumisseremonioiden yhteydessä. Kirjeenvaihtajan poikkeuksellinen toiminta herätti neuvostoisännissä sen verran suutlumusta, että Fredrikssonin käytöksestä valitettiin Suomen Moskovan-suurlähetystöön. Va. asianhoitajan Jyrki Aimosen kirjeessä STT:n toimitusjohtajalle Sandelinille kerrotaan muun muassa, että:

"Myöhemmin Zavidovossa pääministeri Kosygin oli esittänyt Tasavallan presidentille oudoksuvaan 'suomalaisen' lehtimiehen käyttäytymisen johdosta ottaen huomioon kysymyksen laadun sekä tavan, ajan ja paikan, missä se esitettiin. Asemalaituria kulkevalla pääministerillä oli luonnollisesti aikaakin vain muutamia sekunteja vastata kysymyksiin, joiden hän luonnollisesti odotti liittyvän Tasavallan presidentin matkaan tai Suomen Neuvostoliiton suhteisiin."¹⁵³⁶

Kirjeensä loppupuolella Aimonen tulkitsi tapausta siten, että Fredrikson oli tehnyt käyttäytymisellään karhunpalveluksen kaikille suomalaisille Moskovan-kirjeenvaihtajille. Aimosen mukaan Fredrikssonin olisi pitänyt noudattaa "Neuvostoliiton käyttäytymis- ja kohteliaisuussääntöjä".

¹⁵³³ US 21.10.1974, 6.

¹⁵³⁴ US 27.10.1974, 8.

¹⁵³⁵ US 5.4.1975, 9 *Neuvostolehti syytti USA:ta* (2,a).

¹⁵³⁶ Aimonen Sandelinille 22.2.1974. Ulkoasiainministeriö -kansio. (STTA).

Kosyginin haastattelu-jupakka oli taas yksi esimerkki diplomatian ja journalismin kulttuurien törmäyksestä. Sandelin vastasikin Aimoselle, että STT ei ollut antanut ohjeita kysymyksistä Fredrikssonille. Sandelinin mukaan Fredrikson oli vain tehnyt työtään ”kansainvälisenä eikä vain STT:n kirjeenvaihtajana eli kysynyt kommentteja myös ajankohtaisiin tapahtumiin”¹⁵³⁷.

STT, toisinajattelijat ja Solženitsynin kirjoituskone

Kirjailija Aleksandr Solženitsyn oli länsimaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien yksi keskeisimmistä kiinnostuksen kohteista 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa. Solženitsynille myönnettiin Nobelin-kirjallisuuspalkinto vuonna 1970, mikä lisäsi kiinnostusta entisestään. Hän oli pitkään tunnetuin Neuvostoliiton toisinajatteliijoista. Etenkin amerikkalaiset lehtimiehet seurasivat tarkasti Solženitsynin kintereillä. Tämä käy ilmi esimerkiksi seuraavasta Helsingin Sanomissa julkaistusta jutusta:

”Ennen kuin Aleksandr Solženitsyn päästi häntä haastattelemaan tulleet kaksi amerikkalaista kirjeenvaihtajaa huoneistoonsa, hän tähysti heitä visusti ovenraosta. Tunnistettuaan vieraansa hän avasi oven ja päästi heidät sisälle. Neuvostoliittolainen Nobel-kirjailija antoi sitten neljän tunnin haastattelun New York Times -lehden kirjeenvaihtajalle Hedrick Smithille ja Washington Postin Robert Kaiserille. - - Haastattelun aikana kirjailija tai hänen vaimonsa osoittelivat välistä kattoon vihjaten siten kätkeytyistä mikrofoneista, kun keskustelu kääntyi arkoihin aiheisiin kuten muiden kirjailijoiden nimiin. - - Hän arvosteli Neuvostoliiton lehdistöä yksipuolisuudesta. Länsi-Saksassa toimivasta ja Yhdysvaltain rahoittamasta Radio Vapaudesta hän sanoi: ’Jos me saamme tietää jotain tapahtumista omassa maassamme, se on sieltä’.¹⁵³⁸

Monet ruotsalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat noudattivat amerikkalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien tapaa: he olivat kiinnostuneita Neuvostoliiton toisinajatteliijoista. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa on pohjoismaisten tietotoimistojen yhteisten ruotsalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien tärkeä rooli toisinajattelijoiden, etenkin Solženitsynin, länsiyhteytenä.

Kirjeenvaihtajien läheinen yhteys toisinajatteliijoihin näkyi selvästi heidän tekemässään journalismissa. STT:n uutisarkistossa on säilynyt muun muassa 12.5.1974 päivätty juttu ”*Kronikka*”:

”Maanalainen lehti ’Ajankohtaisten asioiden kronikka’ on jälleen alkanut ilmestyä Neuvostoliitossa, kertoi kolme ’toisinajattelevaa’ sunnuntaina. He sanoivat tietävänsä, että heidät saatetaan pidättää laittoman aikakauslehden avustamisesta, mutta julistivat samalla haluavansa saavan lehdelle mahdollisimman laajan levikin. Fyysikko Sergei Korvalov, matemaatikko Velikanova ja kielitieteilijä Tatjana Tshodorovitsh huomauttivat kuitenkin, että heidän mielestään lehti ei ole laitton. Moskovassa olevat länsimaiset lehtimiehet saivat kerralla kronikan numerot 28, 29 ja 30. Lehti ilmestyi viimeksi lokakuussa 1972, jonka jälkeen turvallisuuspalvelu KGB:n tarmokas ajojahti lopetti sen ilmestymisen. Uudessa kronikassa ei näytä olevan varsinaisia uutisia. Lehti kertoo, kuten aiemminkin toisinajattelevien pidätyksistä ja oikeudenkäynneistä. Kronikka alkoi huhtikuussa 1968 ilmestyä nimettömänä lehtisenä, sitä kopioitiin ja jaettiin salaa kädestä käteen - menetelmällä. Tuntemattomat tekijät julkaisivat lehden joka toinen kuukausi, ja kronikasta tuli länsilehdistön tärkein tiedonlähde ns. neuvosto-opposition suhteen.”¹⁵³⁹

¹⁵³⁷ Sandelin Aimoselle 26.2.1974. Ulkoasiainministeriö - kansio. (STTA).

¹⁵³⁸ HS 5.4.1972 *Solženitsynin haastattelu: ”Laaja suunnitelma tukahduttamiseksi”*.

¹⁵³⁹ STT:n uutisarkisto.

Kymmenen päivää myöhemmin pohjoismaisten uutistoimistojen yhteiseltä Moskovan-kirjeenvaihtajalta tuli uusi ”*Neuvostoliitto-toisinajattelevat*” -juttu. Siinä kerrottiin uusimmasta Ajankohtaisten asioiden kronikan numerosta, joka oli omistettu kokonaan Krimin tataarien ongelmille.

”- Ajankohtaisten tapahtumien kronikan tuntemattomat kirjoittajat muistuttavat mieliin, että Krimin tataarien edustajat ovat viime vuosina useita kertoja kääntyneet sekä neuvostoliittolaisten että ulkomaisten järjestöjen puoleen asiassaan. Mm. YK:lle on esitetty vetoamus, jonka mukana oli kymmeniä tuhansia nimiä sisältänyt adressi. YK:n pääsihteerille Kurt Waldheimille osoitetussa vetoamuksessa tataarit vaativat, että vuodesta 1921 vuoteen 1944 olemassa ollut Krimin autonominen tataarivaltio palautetaan jälleen maailmankartalle ja kaikille halukkaille tataareille suodaan mahdollisuus muuttaa sinne. Tataarit karkotettiin Krimiltä Stalinin määräyksestä toukokuussa 1944. Monet noin 240 000 karkotetusta saivat vain neljännestunnin aikaa koota tavaransa Uraliin, Kasakshtaniin ja Usbekistaniin lähtöä varten, joka tapahtui useimmille yllättäen 18. ja 19. toukokuuta välisenä yönä. Stalin perusteli tataarien karkotukset väitteeseen, että nämä olivat yhteistyössä saksalaisten kanssa sodan aikana.”¹⁵⁴⁰

Kesäkuun lopussa (29.6.) 1974 Moskovan-kirjeenvaihtaja kirjoitti toisinajattelijaa, ydinfyysikko Andrei Saharovista.

”Neuvostoliittolainen ydinfyysikko ja ihmisoikeustaistelija Andrei Saharov on lauantain vastaisesta yöstä lähtien ollut nälkälakossa kiinnittääkseen maailman huomion Neuvostoliiton poliittisten vankien tilanteeseen ja ennen kaikkea antaaksen pontta vaatimuksille kirjailija Vladimir Bukovskin vapauttamisesta. Professori Saharov selitti perjantaina päättäneensä ryhtyä nälkälakoon kiinnittääkseen presidentti Nixonin ja pääsihteerin Brezhnevin huomion ihmisoikeuskysymykseen ja saadakseen heidät käsittelemään myös tätä kysymystään neuvotteluissaan. - - Lauantaina kerrottiin Moskovasta myös, että turvallisuuspoliisi oli pidättänyt tunnetun juutalaisaktivistin, Vitali Rubinin. Rubinin lisäksi presidentti Nixonin vierailun yhteydessä on pidätetty lukuisia muita henkilöitä, jotka ovat julkisesti vaatineet Neuvostoliiton juutalaisten aseman parantamista.”¹⁵⁴¹

Tarkkaa seurantaa kuvaa, että jo heti heinäkuun alussa (1.7.) toisinajattelijat olivat taas jutun aiheena.

”Siviiliasuiset KGB-miehet ja univormuiset sotilaat pitivät maanantaina tehokkaasti huolen siitä, ettei suunnitellusta kansainvälisestä tieteellisestä seminaarista Moskovassa tullut mitään. Seminaariin oli määrä osallistua myös juutalaisia tiedemiehiä. Noin 20 poliisia valvoi käyntiä fyysikko Alexander Voronelin asuntoon, jossa seminaari piti pitää. Kolme seminaariin osallistujaa onnistui pääsemään paikalle, mutta heidätkin kuljetettiin myöhemmin pois autolla. Myös neuvostolehdistö on osoittanut selvästi, että seminaaria ei sallita pidettävän. - -”¹⁵⁴²

Nobel-kirjailija Solženitsyn ystäväystyi läheisimmin nimenomaan ruotsalaisten tietotoimistokirjeenvaihtajien kanssa ja ystävyys poiki monia agenttitarinoista tuttuja episodeja, jotka aikanaan pidettiin tiukasti salassa eikä vieläkään aivan kaikkia nyansseja haluta kertoa.

STT:n Sandelin kertoi haastattelussa, että Hans Björkegren loi alun perin yhteydet Aleksandr Solženitsyniin. Björkegren ruotsinsi monia Solženitsynin teoksia kiireesti juuri ennen kuin Solženitsynille myönnettiin kirjallisuuden

¹⁵⁴⁰ STT:n uutisarkisto.

¹⁵⁴¹ STT:n uutisarkisto.

¹⁵⁴² STT:n uutisarkisto.

Nobel-palkinto vuonna 1970. Björkegrenin seuraajat pohjoismaisten uutistoitimistöjen Moskovan-kirjeenvaihtajina Sture Stiernlöf ja Stig Fredriksson jatkoivat Björkegrenin aloittaman yhteyden pitoa Solženitsyniin. Myös STT:llä oli oma roolinsa toisinajattelijan kirjallisen tuotannon edistäjänä. Näin Sandelin haastattelussa:

Näillä STT:n ruotsalaisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli aika läheiset yhteydet näihin toisinajattelijoihin, verrattuna suomalaisiin kirjeenvaihtajiin?

”Siinä oli suuri Aleksandr numero yksi .

Stig toi näitä käsikirjoituksia?

”Niin kaikkihan. Joo. Tapasi siellä. Järjestimme myös näin, se oli tämän Stigin kanssa, meidän toimistoon kirjoituskoneen, kyrilliset kirjaimet. Se meni suoraan Solženitsynille, saatiin lupa tuoda. - - Hän (Fredriksson, T.U.) itse otti täältä sen kirjoituskoneen mukaan, kun hän kävi Helsingissä, ostamassa täältä, pantiin viralliselle paperille, että hänen käyttöönsä varten, tarvittiin tullia ja muuta varten.”¹⁵⁴³

Kyrillisin näppäimin toimivan kirjoituskoneen lisäksi Helsingistä toimitettiin Sandelinin mukaan Solženitsynille säännöllisesti myös kirjoituspaperia.

Fredrikssonin salaiset Solženitsyn-yhteydet tulivat vuosikymmeniä myöhemmin julki TT:n kautta. Uutisessa mainittiin, että vain Fredrikssonin vaimo ja esimies, TT:n johtaja Björkegren tiesivät Solženitsyn-yhteydestä. Uutisessa ei vielä kerrottu, että Björkegren oli itse asiassa alun perin ystäväystynyt venäläiskirjailijan kanssa ja luonut yhteyden, jota Solženitsyn kutsui myöhemmin ”den stora nordiska vägeniksi”. Uutisessa kerrottiin, että Fredriksson tapasi Solženitsynia salaa ainakin 20 kertaa vuosina 1972–74. Tapaamispaikkoina olivat rautatieasemat ja pimeät takapihat. Fredriksson kuljetti vain kerran itse Solženitsynin käsikirjoituksia länteen. Käsikirjoituksen sisältävä mikrofilmi oli kätketty Fredrikssonin transistoriradioon. Muilla kerroilla Fredriksson käytti apunaan kurijereja, joita hän ei kuitenkaan TT:n jutussa nimennyt.¹⁵⁴⁴

”En mä tiedä kertoiko Stig, kun he välillä, oli päätetty, että tavataan silloin ja silloin, niin heillä oli jokin signaalisyys, jos Solženitsyn huomaisi itse, että häntä vartioitiin, silloin jossain oli jollain tavalla, merkki tuli, ei mennyt tapaamaan, voi olla näin, että hän piti lehteä tai jotain, tai hän poltti tupakkaa, oli merkki siitä, ettei nyt, jolloin heillä jo valmis milloin seuraava.”

Olitko tietoinen näistä yhteyksistä?

Joo, joo, koska Hans kertoi. Joo, joo.

Milloin ensimmäisen kerran tiesit?

”Mutta enhän minä tiennyt, että Stig tapasi parikymmentä kertaa.”¹⁵⁴⁵

Norjalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Per Egil Heggen mielestä kirjeenvaihtajien valvonta tiukkeni etenkin 1970–71. Siviilipukuiset varjostajat eivät enää tyytyneet vain tarkkailemaan, vaan yrittivät myös fyysisesti estää kirjeenvaihtajia tapaamasta neuvostolähteitään, esimerkiksi kesällä 1971 kutsuttiin Reutersin ja AP:n kirjeenvaihtajat KGB:n kuulusteluihin. Aina ennen viranomaiset olivat ottaneet yhteyttä kirjeenvaihtajiin vain ulkoministeriön lehdistö-osaston kautta. Molempia kirjeenvaihtajia kehoitettiin vaikenemaan

¹⁵⁴³ Carl-Fredrik Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

¹⁵⁴⁴ TT:n uutinen Fredrikssonin Solženitsyn-yhteyksistä, päiväämätön. Carl-Fredrik Sandelinin arkisto (C-FSA.)

¹⁵⁴⁵ Carl-Fredrik Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

kuulusteluista. Myöhemmin selvisi, että kyse oli ollut länsimaisten kirjeenvaihtajien yhteydestä Vladimir Bukovskiin. Jo aiemmin, keväällä 1970, yksi amerikkalainen kirjeenvaihtaja oli joutunut lähtemään maasta Bukovskiyhteyksiensä takia. Bukovski oli kertonut avoimessa haastattelussaan kirjeenvaihtajalle venäläisten vankiloiden kidutusmenetelmistä. Amerikkalaista kirjeenvaihtajaa oli pian jutun julkaisemisen jälkeen syytetty osallisuudesta liikenneonnettomuuteen ja vähän myöhemmin rattijuoppoudesta. Kirjeenvaihtaja oli lopulta lähtenyt Moskovasta ”vapaaehtoisesti”. Heggen mukaan näillä tapauksilla oli voimakkaat psykologiset vaikutukset länsimaiseen kirjeenvaihtajakuntaan.¹⁵⁴⁶

Neuvostoviranomaiset olivat koko ajan myös Fredrikssonin kintereillä. Näin STT:n Sandelin kirjoitti lähettiläs Matti Cawénille 1974:

”Sittemmin on Fredriksonista valitettavasti levitetty muunlaisia tietoja sekä Moskovassa että täällä diplomaatti ja lehtimiespiireissä. On väitetty, että neuvostoviranomaiset ovat pidättäneet hänet kirjailija Alexander Solshenitsyniä koskevien asiakirjojen luvattomasta kuljettamisesta erään matkan yhteydessä. Tietoja on levitetty ilmeisesti tietien tahtoen Fredriksonin saattamiseksi huonoon valoon. On syytä korostaa voimakkaasti, ettei Moskovassa ole millään tavalla ryhdytty toimenpiteisiin Fredriksonia vastaan. Häntä pidetään taitavana ja asiallisena lehtimiehenä ja hän on saanut tehtäviään ja toimintaansa varten varsin selvät ohjeet pohjoismaisilta toimistoilta. Neuvostoviranomaiset eivät ole koskaan ottaneet yhteyttä toimistoihin hänen työhönsä ja toimintaansa koskevissa kysymyksissä. Olisin hyvin kiitollinen mikäli voisit yksityisesti vaikuttaa näiden Fredriksonia kohdistettujen ikävien syytösten selvittämiseen. Fredriksonin tärkeätä ja vastuullista asemaa ja työtä sekä Neuvostoliiton tälle toiminnalle asettamaa merkitystä ajatellen on suomalaisten kannalta tärkeätä, että tällaiset huhut päättävästi torjutaan ja niiden levittäminen saadaan loppumaan.”¹⁵⁴⁷

Fredrikssonista tuli myöhemmin Ruotsin Tv-uutisten *Aktuelltin* päällikkö ja sen jälkeen Göteborgin yliopiston vieraileva professori.

Länsimaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä huomiota sai myös runoilija Joseph Brodskyn ja ydinfyysikko Andrei Saharovin kohtelu. Brodskya vastaan käytiin oikeudenkäynti, ja hän sai puolestaan leirituomion ”loiselämästä”. Ihmisoikeusliikkeen johtajaksi kohosi myöhemmin ydinfyysikko Andrei Saharov, jolle myönnettiin Nobelin rauhanpalkinto vuonna 1975. Saharov suljettiin niin sanottuun sisäiseen emigraatioon Gorkin kaupunkiin vuonna 1980. Saharovin tapaamis- ja kirjoittamisoikeutta rajoitettiin, ja häntä seurattiin tiukasti.¹⁵⁴⁸

Vertailun vuoksi kerrottakoon, että sekä Uuden Suomen Valkonen että Kansan Uutisten Kiuru varoivat tietoisesti ottamasta yhteyttä toisinajattelijoihin, ja myös toisinajattelijoita käsittelevät uutiset olivat liian tulenarkoja suomalaisen kirjeenvaihtajan käsiteltäväksi. Valkonen kertoi haastattelussa, että:

”Tässä oli se selkeä ero, me suomalaiset emme pyrkineet sillä tavalla aktiivisesti hakemaan näitä niin kuin ruotsalaiset ja norjalaiset. Norjan lähetystö ja Ruotsin lähetystö suh-

¹⁵⁴⁶ Hegge 1972, 15–16.

¹⁵⁴⁷ Sandelin Fredrikssonille 22.4.1974. Ulkoministeriö -kansio. (STTA).

¹⁵⁴⁸ Pesonen 1998, 154–156. Saharovin kritisoi mainiossa elämäkerrassaan (1991, 241) myös länsimaisia toimittajia: ”Ihmettelen vielä nykyäänkin usein – enkä puhu nyt vain omasta tapauksestani – miten huonosti länsimaiset lehtimiehet ja radio osaavat käyttää hyväkseen arkistoja ja hakuteoksia ja miten vähän he ovat kiinnostuneita uusista nimistä”.

tautuivat eri tavalla. Nobelin palkinnon jakomaina. Nehän pitivät suhteita näihin ihmisiin, kirjeenvaihtajat menivät siinä siivellä.”¹⁵⁴⁹

Ja Kiuru seuraavasti:

Olit tehnyt etukäteen päätöksen, että jätät jotain asioita kirjoittamatta?

”Joo oli selvää, että oli paljon asioita joista ei voinut kirjoittaa. Neuvostoliittoa ei voinut arvostella, korkeintaan lainata jotain sikäläistä lehtikirjoitusta, missä jotain arvosteltiin, muttei mielellään sitäkään kovin laveasti. Oli toivomus tietysti, että kirjoittaisi niin paljon kuin mahdollista, mutta sitten ratkaisin asian, heti mennessäni olin päättänyt, että valehtele en, mieluummin sitten vaikenee, koska kaiken muun tiedon saa toimitus muistakin lähteistä.”

Muistatko mitä tällaisia aiheita oli?

”En tiedä mitä sitä sitten oli. Oli kaiken maailman toisinajatteliijoita. Toisinajatteliijoista mä en koskaan kirjoittanut. Enkä ollut myöskään missään tekemisissä. Tässä oli toisaalta se, että mä en olisi voinut niitä kuiteskaan niitä yhteyksiä hyödyntää. Ja toisaalta se, että mun miehelleni oli tarpeeksi vaikeuksia jo siitä, että on ulkomaalainen vaimo.”

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteikö esimerkiksi Uudessa Suomessa tai Kansan Uutisissa olisi julkaistu toisinajatteliijoita koskevia uutisia. Seuraavassa esimerkki Reutersin Moskovasta välittämästä jutusta, joka julkaistiin Uudessa Suomessa 21.6.1972 *Protestilehteä jaetaan koteihin Moskovassa* (3, a):

”Moskovassa on jaettu lehtistä, joka kehottaa Neuvostoliiton kansalaisia lakkoihin ja mielenosoituksiin paremman elintason puolesta. Kopioita 1 600 sanaa pitkästä asiakirjasta on annettu lehtimiehille. Tekstissä verrataan Neuvostoliittoa Hitlerin Saksaan, ja yleissävy on voimakkaan **neuvostovastainen**. Tavallisesti luotettavat hallitusta vastustavat piirit sanoivat, että lehtistä on jaettu monille moskovalaisille. Lähteiden mukaan poliisi koettaa jäljittää asian alullepanijoita.”

Kansan Uutisten toisinajattelijajutut perustuivat TASSin lähettämiin uutisiin, kuten (2.9.1973, 7) *Saharov ja Solzhenitsyn tuomitaan* (4.9.1973, 5) *Porvarilehdistö lietsoo neuvostohysteriaa*, (4.9.1973, 5) *Shostakovitsh paheksuu Saharovia* ja (4.9.1973, 5) *Propagandaradiot myyräntyön johdossa*. *Porvarilehdistö lietsoo neuvostohysteriaa* -jutussa todetaan muun muassa, että:

”Viime päivinä porvarillinen lehdistö on käynnistänyt uuden **hysteriakampanjan** sosialistisia maita, varsinkin Neuvostoliittoa vastaan. Fyysikko Saharov kutsuu ulkomaisia lehtimiehiä asuntoonsa Moskovassa ja puhuu heille, että kapitalististen maiden ei tule suostua jännityksen lieventämisen politiikkaan. Solzhenitsyn, joka aivan äskettäin arvosteli Venäjän ortodoksista kirkkoa sen aktiivisesta tuesta neuvostohallituksen rauhanpolitiikalle, kääntyy Moskovassa olevien ulkomaisten kirjeenvaihtajien puoleen pyytäen apua”.

Propagandaradiot myyräntyön johdossa -jutussa puolestaan kerrotaan, että:

”Radioaseman (Radio Liberty, T.U.) erityisen ponnistelun kohteeksi on viime aikoina tullut ns. ”toisinajattelijoiden” sepustusten levittäminen. Nämä ihmiset ovat moraalisia hylkiöitä, vilpillisiä ihmisiä, joiden toiminta on räikeässä ristiriidassa Neuvostoliiton rikoslain kanssa”.

¹⁵⁴⁹ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

Neuvostoliiton lainsäädännössä oli kaksi lakia, joiden pohjalta toisinajattelijat voitiin tuomita vankeusrangaistuksiin. Nämä lait kumottiin vasta 1989.¹⁵⁵⁰

Suomalaiset toimittajat länsilehtien avustajina

Jo ennestään on ollut tiedossa, että monet arkaluonteisimmat Suomen ja Neuvostoliiton suhteita koskevat uutiset julkaistiin ensiksi Ruotsissa. Kuitenkin vain harvojen tiedossa on toistaiseksi ollut, että uutisten alkulähteenä oli varsin usein Suomen Tietotoimiston ruotsinkielinen ulkomaantoimitus. Sen johdossa oli pitkään Carl-Fredrik Sandelin.

”Totta kai niillä (Ruotsin lehdillä) oli kirjeenvaihtajia täällä, mutta myös se mikä puhuttiin TT:n uutisissa, sehän oli aina tullut meiltä. Me olimme tietenkin, se oli aina STT:n ruotsinkielinen toimitus. Neljä toimittajaa oli silloin.”¹⁵⁵¹

Uutta tietoa on myös se, että muutamat suomalaiset journalistit, eivät tosin Moskovan-kirjeenvaihtajat, toimivat oman toimensa ohessa tunnettujen ulkomaisten joukkoviestinten nimettöminä Helsingin-kirjeenvaihtajina. Esimerkiksi Sandelin oli pitkään salaa ranskalaisen uutistoimiston AFP:n¹⁵⁵² ja brittiläisen The Economistin Helsingin-kirjeenvaihtajana. Ulkomaisten joukkoviestinten kautta julkaistiin monia arkoja aiheita, joita suomalaiset viestimet eivät olisi voineet kertoa ensimmäisinä. Helsingin Sanomissa, Uudessa Suomessa ja Kansan Uutisissa oli kuitenkin tapana tehdä jälkeinpäin omia uutisia ulkomaisten joukkoviestien Suomi-näkemyksistä.

”Tää on nyt pieni esimerkki taas, mä olin The Economistin kirjeenvaihtaja Suomessa ja mulla on jäljellä, kun Helsingin Sanomat kirjoitti, pisti otsikoihin, että The Economist kertoo Suomesta näin ja näin. - - (Alkaa lukea lehtileikkeitä) Well informed source. Neuvostoliiton kauppapolitiikka muuttumassa. Suomi valittu kanavaksi länteen. Helsingin Sanomat 3.12.64. The Economistin Helsingin kirjeenvaihtaja. Mitä nyt tapahtuu, kysyy The Economist HS. - - The Economist pohtii Suomen tilannetta. 1961. - - The Economist arvosteli ankarasti suomalaisia festivaalin johdosta. How to get missiles. Mikä se oli tää eversti joka silloin soitti pääesikunnasta, tämä on. Suomen uutuushankinnat englantilaislehden arvioimana. Englantilainen The Economist -lehti on käsitellyt Suomen ohjushankintoja. Kansan Uutiset: mieletöntä avunantosopimuksen tulkintaa (naurua). Aika hauskaa tavaltaan.”

Olisitko voinut kirjoittaa STT:n kautta noita?

”En, en.”¹⁵⁵³

Sandelinin mukaan vain yksi Suomen ulkoministeriön virkamies, Max Jakobson, tiesi, että itse asiassa hän oli AFP:n ja The Economistin Suomen-kirjeenvaihtaja. Kun arvovaltainen lontoolaislehti innostui myöhemmin edi-

¹⁵⁵⁰ Saharov 1991, 308–309. Lait olivat: 1) Laki Neuvostoliiton yhteiskunta- ja valtiojärjestelmää panettelevien valheellisiksi tiedettyjen sepitelmien levittämisestä (enimmäisrangaistus kolme vuotta työleiriä ja 2) Laki neuvostovastaisesta agitaatiosta ja propagandasta (enimmäisrangaistus 10 vuotta työleiriä ja viisi vuotta sisäistä karkotusta). Jälkimmäinen laki hyväksyttiin 1960.

¹⁵⁵¹ Carl-Fredrik Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

¹⁵⁵² STT:n päätoimittaja Kullervo Killinen kertoi Sandelinin AFP:n kirjeenvaihtajuudesta 1974 muistelmateoksessaan. (Killinen 1974, 99.)

¹⁵⁵³ Carl-Fredrik Sandelinin haastattelu 15.5.2002.

toimaan ja lisäilemään Sandelinin nimettömiin juttuihin omia lontoolaisnäkemysään, Sandelin päätti lopettaa koko avustamisensa. Taustalla vaikutti varmasti myös Jakobsonin Sandelinille antama palaute.

Sandelinin lisäksi myös muutamat Helsingin Sanomien toimittajat olivat ulkomaisten laatulehtien Helsingin-stringereinä. Olli Kivinen oli vuosikymmeniä brittiläisen The Timesin kirjeenvaihtajana ja lyhyemmän aikaa The Independentin stringerinä. Simopekka Nortamo avusti New York Timesia. Kivisen mukaan heidän avustajasuhteensa olivat hyvin tiedossa muun muassa sen takia, että Suomen ulkoministeriö julkaisi säännöllisesti listaa Suomessa akkreditoituista kirjeenvaihtajista ja monet Kivisen jutuista julkaistiin lisäksi aikanaan nimellä. Kivinen kertoi sähköpostihaastattelussa, että:

”Kirjoitin satoja juttuja Timesille, ja se oli tärkeä kanava oikean tiedon saamiseksi länteen, koska Times on myös kaikenlaisten referenssikirjojen lähde ja oli siihen aikaan laatulehti. Lopetin kun Murdoch osti lehden ja laski tasoa.”¹⁵⁵⁴

Sandelin kertoi haastattelussa, että hän skuuppasi eli kertoi ensimmäisenä julkisuuteen AFP:n kautta muun muassa Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeisistä johtajakuvioista 1964. Hän oli saanut uutistiedon Suomen ulkoministeriöstä.

Ensimmäinen vakituinen suomalainen aloitti vasta 1981

STT oli yrittänyt saada omaa toimittajaansa Moskovaan jo heti alusta lähtien. Ensimmäiseksi yhteispohjoismaiseksi kirjeenvaihtajaksi Kullervo Killinen tarjosi 1965 toimittaja Alpo Lindströmiä, ”joka suomen ja ruotsin lisäksi osasi englantia ja venäjää”.¹⁵⁵⁵ STT:n ulkomaantoimituksen päällikkönä 1965 ollut C.-F. Sandelin ei ollut puhelinhaastattelussa tietoinen, että päätoimittaja Killinen oli esittänyt Lindströmiä ensimmäiseksi STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajaksi.¹⁵⁵⁶ Alpo Lindström käytti myöhemmin nimeä Juhani Lindström.¹⁵⁵⁷

Myöhemmin, 1970-luvun alussa, varteenotettavina niminä esiin nostettiin Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski¹⁵⁵⁸, Yleisradion Belgradin-kirjeenvaihtaja Erkki Karjalainen ja Yleisradion toimittaja, entinen Japanin-kirjeenvaihtaja Juhani Lompolo.¹⁵⁵⁹ Killisen ykkösehdokas oli Kaurinkoski. Hän tiesi, että Kaurinkoski oli sotien aikana käynyt koulua Ruotsissa ja hän osasi siksi ”täydellisesti” ruotsia, mikä oli tärkeää pohjoismaiselle kirjeenvaihtajalle. Kaurinkoski ei kuitenkaan saanut Moskovasta lupaa palata kirjeenvaihtajaksi. Näin Killinen kirjoitti muistelmissaan:

¹⁵⁵⁴ Olli Kivinen 12.9.2002. Sähköpostiviesti.

¹⁵⁵⁵ Muistio: Nordiskt sammanträde inom Grupp 39 den 27 augusti 1965. Pohjoismaiset johtajakokoukset/ulkomaantoimittajakokoukset -kansio. (STTA).

¹⁵⁵⁶ Sandelinin puhelinhaastattelu 9.10.2002.

¹⁵⁵⁷ Kuten aiemmin olen kertonut, Lindström oli joutunut aiemmin lähtemään Helsingin Sanomista, jossa hän oli alkanut herättää epäilyä epämääräisillä neuvostoyhteyksillään. Päätoimittaja Heikki Tikkasen mukaan Lindström oli lähtiessään kertonut aikeistaan mennä seuraavaksi töihin Moskovaan. (Tikkasen puhelinhaastattelu 18.9.2002.) Lindström valittiin 1969 Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajaksi.

¹⁵⁵⁸ Johtajakokous toukokuu 1971. (STTA).

¹⁵⁵⁹ Kullervo Killinen 28.10.1971 muille pohjoismaisten uutistoimistojen johtajille. (STTA).

”Tiedossamme oli, että hän oli juuri ennen Moskovasta lähtöään joutunut siellä arvostelun alaiseksi jonkun kirjoittamansa jutun vuoksi. **Käännöin** siksi luottamuksellisesti suurlähetystön sanomalehtiasioita hoitavan lähetystösihteerin, nokkelan **Albert Akulovin puoleen, joka lupasi selvittää Kaurinkosken mahdollisuudet. Pian saapuikin vastaus, ettei hän ollut Moskovaan toistamiseen tervetullut.**”¹⁵⁶⁰

Killisen toinen ehdokas, Lompolo oli naimisissa ruotsalaisen toimittajan (Monica Brawin) kanssa ja Killisen mukaan he olisivat voineet yhdessä toimia yhteispohjoismaisina Moskovan-kirjeenvaihtajina. Ruotsalaisten mielestä Lompolon ruotsin kielen taito ei kuitenkaan ollut riittävä eikä edes hänen ruotsalainen vaimonsa korjannut tilannetta.¹⁵⁶¹ Karjalainen puolestaan kieltäytyi Kullervo Killisen ehdottamasta Moskovan-kirjeenvaihtajuudesta, koska hän tunsu vasta saaneen työt alkuun mielenkiintoisessa Belgradissa. Edes Killisen muistutus, että ”tehtävästä maksetaan melkoisesti parempaa palkkaa kuin esimerkiksi Yleisradion Moskovan kirjeenvaihtajalle, koska se tapahtuu skandinaavisten perusteiden mukaan”, ei saanut Karjalaisen päätä kääntymään.¹⁵⁶²

Killisen kirjeenvaihtajakosiskelun taustalla oli vuoden 1971 uutistoimistojen johtajakokouksessa tehty periaatepäätös, että STT etsii uuden Moskovan-kirjeenvaihtajan Stiernlöfin tilalle. Suomalaisen lähettäminen yhteispohjoismaiseksi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi kilpistyi kuitenkin tuolloin ja pitkään vielä sen jälkeenkin norjalaisten vastustukseen.¹⁵⁶³ Vielä lokakuussa 1979 olivat norjalaiset olleet sitä mieltä, että suomalaiset lehtimiehet eivät voi toimia vapaasti Neuvostoliitosta uutisoidessaan. Esiin nostettiin vuoden 1973 Kekkonen ja Podgornyn yhdessä antama julkilausuma. Suomalaisella Moskovan-kirjeenvaihtajalla oletettiin olevan vaikeuksia esimerkiksi sellaisten tärkeiden aiheiden kuten Neuvostoliiton ihmisoikeustilanteen ja opposition toimien uutisoimisessa.¹⁵⁶⁴ Turun Sanomien tietojen mukaan etenkin norjalaisissa lehtitaloissa oli epäilty suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien mahdollisuuksia.¹⁵⁶⁵

Epäilyt eivät olleet aivan tuulesta temmattuja. STT:sta eläkkeelle siirtynyt toimitusjohtaja E.A. Berg kirjoitti seuraajalleen seuraavasti vuonna 1961:

”Valtiovallan huomautukset STT:n ´uutisvalinnasta´ tähtäävät uutiskontrolliin poliittisessa mielessä eikä niitä pidä ottaa huomioon. Ne ovat poliittista painostusta, jota lehdet eivät siedä. **Valtiovalta tahtoisi, että STT välttäisi kaikkia Neuvostoliitolle ikäviä anglosaksilaisia uutisia. Pitäisi muka seurata enemmän itäeurooppalaisia lähteitä.**”¹⁵⁶⁶

Poliitikot olivat väläytelleet Killiselle, että ellei STT kiinnittäisi enemmän huomiota ulkomaan uutistensa valintaan, Yleisradion yhteyteen voitaisiin perustaa

¹⁵⁶⁰ Killinen 1974, 162–163.

¹⁵⁶¹ Jan-Otto Modigin kirje Kullervo Killiselle 9.11.1971. (STTA).

¹⁵⁶² Kullervo Killinen Erkki Karjalaiselle 17.8.1971, Erkki Karjalainen Kullervo Killiselle 2.9.1971. (STTA).

¹⁵⁶³ Johtajakokous toukokuu 1971. (STTA).

¹⁵⁶⁴ Muistio: Till protokollen for nordisk utrikesredaktorsmötet i Helsingfors 3/10 1974. (Ypk) (STTA).

¹⁵⁶⁵ Turun Sanomat 24.12.1980 *Epäilysten ja odotusten saattamana pohjoismaille suomalainen kirjeenvaihtaja Moskovaan.*

¹⁵⁶⁶ Berg Killiselle 1961. STT:n hallituksen/työvaliokunnan pöytäkirjat -kansio. (STTA).

kokonaan uusi uutistoimisto. Yleisradion etuna oli muun muassa amerikkalaisen uutistoimiston AP:n palvelut.¹⁵⁶⁷

STT:n toimitusjohtaja Carl Fredrik Sandelin ajoi vuorostaan 1970-luvun lopulla STT:n toimittajaa yhteispohjoismaiseksi kirjeenvaihtajaksi Moskovaan. Hän ehdotti, että norjalaiset (NTB) saisi Pekingin kirjeenvaihtajapostin, tanskalaiset (RB) Bonnin, ruotsalaiset (TT) Washingtonin ja STT Moskovan. Sandelin vakuutti, että STT:n kirjeenvaihtaja voisi toimia kaikkien muiden pohjoismaisten toimistojen puolesta. Sandelin toi esiin suomalaisten vahvuuksia Neuvostoliitto-uutisoinnissa: Neuvostoliitto oli Suomen naapurimaa ja Suomella oli hyvät poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset kontaktit Neuvostoliittoon.¹⁵⁶⁸

Neuvostoliiton viranomaiset eivät olleet olleet tyytyväisiä kriittisten ruotsalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön. Ruotsalaiset toimittajat kirjoittivat neuvostoviranomaisten mielestä ”mieluusti negatiivissävyyisiä kirjoituksia Neuvostoliitosta”. Muun muassa APN:n Suomen toimiston johtaja Vasili Zaitšikov arvosteli Pohjoismaisten uutistoimistojen välittämiä Moskovan uutisia.¹⁵⁶⁹ STT sai ensimmäisen vakituisen yhteispohjoismaisen Moskovan-kirjeenvaihtajansa vuonna 1981.¹⁵⁷⁰

STT:n ja Ylen ruotsinkielinen varaventiili

STT:ssä samoin kuin Yleisradiossakin oli käytössä ruotsinkielinen varaventiili. Haastattelujen perusteella vähemmistökielen suoma ”suoremmin sanomisen” kiertotietä myös käytettiin. Suomeksi oltiin koko ajan varovaisempia kuin ruotsiksi. Tätä seikkaa ei toistaiseksi ole Suomen mediahistoriassa tutkittu ja tässäkin yhteydessä siihen on voitu syventyä vain muutamien haastattelujen verran.

Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski, joka oli käytännössä kaksikielinen¹⁵⁷¹, oli lähettänyt uutisia Yleisradiolle vuosina 1963–69 sekä suomeksi että ruotsiksi. Kaurinkoski kertoi Nikkilän haastattelussa mielenkiintoisen seikan, että radion ruotsinkieliselle puolelle hänen kriittiset juttunsa sopivat selvästi paremmin kuin suomenkieliselle.

”Ennen kuin minä lähdin Moskovaan niin oli Yleisradion kanssa puhetta, että mä säännöllisesti antaisin juttuja heille, sitten jos mä nyt suoraan sanon millainen vaikutelma mulle jäi tästä niin kyllä oli, että nää siihen aikaan vastaavat Ylen toimittajat, joiden nimeäkään mä en muista, ei ehkä ollut niin hirveän iloisia niistä. Ja se jäi sitten loppujen lopuksi hyvin vähälle, että se oli satunnaista, että sitten jos tuli joku tämmönen kriisitilanne, että oli pakko saada juttuja vaikkei siitä tykkäiskään niin sitten minulle soitettiin. Sen sijaan ruotsinkieliselle puolelle mä annoin hyvin paljon, että Aktueellt Redaktioniin mä annoin ... oikeastaan toimin voi sanoa heidän itsellisenä kirjeenvaihtajana ja sitten kun Tv-Nytt rupesi toimimaan niin myöskin heille aika paljon.”¹⁵⁷²

¹⁵⁶⁷ Rantanen 1987, 88.

¹⁵⁶⁸ Carl Fredrik Sandelinin kirje 27.8.1979. (Ypk) (STTA).

¹⁵⁶⁹ Turun Sanomat 24.12.1980. *Epäilysten ja odotusten saattamana pohjoismaille suomalainen kirjeenvaihtaja Moskovaan.*

¹⁵⁷⁰ Muistio 23.6.1980. Yhteispohjoismaiset kirjeenvaihtajat -mappi (Ypk). Suomen Tietotoimiston arkisto (STTA).

¹⁵⁷¹ Jaakko Kaurinkoski oli ollut kaksi kertaa sotalapsena Ruotsissa, ja hän puhui sekä suomenruotsia että riikinruotsia. Hänen äitinsä oli suomenruotsalainen. (Kaarina Kaurinkosken haastattelu 15.11.2002.)

¹⁵⁷² Kaurinkosken haastattelu. (RNA.)

Yleisradion Jaakko Heino kuvaili haastattelussa suomalaisen ja ruotsalaisen journalismin eroja seuraavasti:

”Kun mä menin Ruotsiin kerran työmatkalle, se oli niin myöhään kuin 70-luvun jälki-puoliskolla, hotellissa **pistin radion auki, Ruotsin radiosta tuli pitkä asiaohjelma, jos-tain niistä sen ajan dissidenteistä, seikkaperäisesti käytiin läpi - - Se oli mulle niin ou-toa, että Pohjoismaissa tällaista ohjelmaa, melkein oli, ettei sovi. Me ei aktiivisesti ronkittu**, kerrottiin jos jotain olennaista oli, Saharovista tai oli matemaatikkoveljekset, kyllä siitä pidettiin huoli, että seurattiin, mikä oli kerrottava. Ei niitä lähdetty aktiivisesti penkomaan, että olisi yritetty mennä mihinkään Tallinnaan kaivamaan jotain. Tiedettiin, että siinä tulee seinä vastaan hyvin äkkiä, menee vielä vaikeammaksi kuin oli siihen asti ollut. Se se logiikka siinä varmaan oli. Kyllä tää nyt joka tapauksessa sillä tavalla halut-tiin olla oikeasti journalisteja, että tiedettiin kävellään kapeata polkua, mutta sillä polulla olemme sitten lahjomattomasti journalisteja.”¹⁵⁷³

Heinon mukaan myös Yleisradion ruotsinkielisellä puolella voitiin aika ajoin sanoa enemmän ja suoremmin kuin suomenkielisissä lähetyksissä.

”Kyllä se oli meillä ihan sama juttu (kuin STT:ssa, T.U.). Joo siellä oli siis tässä journalisti- sessä tyyliässä selvä ero. Mutta se johtui tietysti siitäkin, ettei niihin tällaiset ulkopuoliset kiinnittäneet huomiota, jos suomenkielisellä puolella olisi samanlaisia juttuja mennyt lä- hetyksen ja ulos, ne olisi heti herättäneet hirveästi huomiota jossain Tehtaankadulla.”

Tiedettiinkö se täällä niin kuin radion sisällä, että ruotsalaisilla oli liberaalimpi mahdolli- suus?

”Kyllä joo se oli ihan selvästi käytössä.”

Myös Salokangas kertoo Yleisradion historia -teoksessaan esimerkin suomen- ja ruotsinkielisen uutisoinnin eroista. Kyse oli presidentti Aleksei Kosyginin yllätysvierailusta Hiittisten vesillä syksyllä 1968.¹⁵⁷⁴

9.5 Uuden Suomen Sadeniemi: rutiinia ja kokeiluja

Uusi Suomi harkitsi lopettamista

Uuden Suomen rahoitustilanne oli huonontunut vuoden 1975 aikana nopeasti niin paljon, että lehtiyhtiö joutui myymään kiinteistöjään 30 miljoonalla markalla.¹⁵⁷⁵ Päätoimittaja Pentti Poukka ehdotti syksyllä 1975, että Uusi Suomi vähentäisi 22 toimittajaa: ”Tällöin on edellytetty, että kotimaan aluetoimit- tajaverkko on kokonaan lopetettu, mutta ulkomaankirjeenvaihtajat säilytet- täisiin”¹⁵⁷⁶. Kaksi kuukautta myöhemmin Pentti Poukka ja Pentti Mahlamäki esittivät Uuden Suomen hallitukselle ”ehdottoman luottamuksellisen” muis- tion, jossa oli kaksi vaihtoehtoa Uuden Suomen toimitusmenojen supis- tamiseksi: A-vaihtoehto edellytti yhteensä 42 toimittajan työsuhteen päätty- mistä, B-vaihtoehto oli lievempi. A-vaihtoehdon toteutuminen olisi johtanut

¹⁵⁷³ Jaakko Heinon haastattelu 8.7.2002.

¹⁵⁷⁴ Salokangas 1996, 188.

¹⁵⁷⁵ US:n hallituksen pöytäkirjat 9.5.1975. (USA/KA.)

¹⁵⁷⁶ US:n hallituksen pöytäkirjat. 3.9.1975. Liite 4. *Pentti Poukan muistio US:n tavoitteista 2.9.1975.* (USA/KA.)

muun muassa Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden päättymiseen. Muistion mukaan:

”Moskovan kirjeenvaihtajan paikka, jossa tekstin määrän ja välittömien sekä välillisten kustannusten hyötysuhde on heikompi kuin muissa kirjeenvaihtajapaikoissa, lakkautettaisiin.”¹⁵⁷⁷

Sadeniemen arkirutiinit

Pentti Sadeniemen mukaan hän oli seurannut tarkkaan edeltäjänsä Martti Valkosen työskentelyä. Alkuvaiheessa suurimmat työnteon ongelmat liittyivät puutteelliseen venäjän kielen taitoon.

”En sanoisi, että menin häntä (Valkosta) jäljittelemään, mutta että enemmän tai vähemmän niillä linjoilla tuota menin sitä työtä tekemään. - - Kielitaito oli alussa huono. Niin jouduin lähtemään siitä, että aivan tällöisen päivittäisen uutisrutiinin hoitaminen niin, että se tulee luotettavasti hoidetuksi, tulisi viemään multa ensimmäiset kuukaudet ihan sellaisenaan. Ja niin se tulikin, mun kielitaitoni alkoi vasta siinä sitten vasta vajaan vuoden päästä olla siinä pisteessä että sen kanssa pärjäs, koskaan sitä en kauhean hyvin oppinut. Siinä neuvostosysteemi oli suureksi avuksi Pravdan poliittinen venäjänkieli oli niin stereotyyppistä ja niin kankeaa, että 1500 sanan sanavarastolla suurin piirtein hallitsi, siellä ei fraasit paljon vaihdelleet.”¹⁵⁷⁸

Sadeniemen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkumuodollisuudet noudattivat vanhaa kaavaa ja byrokratia vei paljon aikaa, etenkin kun Uudella Suomella ei ollut käytössään vielä Sadeniemenkään aikoina omaa sihteerää.

”Muistaakseni kävin ulkoministeriön lehdistöosastolla niin kuin esittäytymässä. Mä olin käynyt täällä Tehtaankadun lähetystössä juomassa aamukahvit tšekäläisen pressiatasean kanssa, joka oli esittänyt toivomuksen, että olisin objektiivinen **raportoidessani**. - - Ja sitten siellä piti saada akkreditointi valmiiksi, toisin sanoen saada pressikortti ja oleskelulupa ja venäläinen ajokortti, että nää kaikki tietysti vei aika lailla aikaa ja vaivaa. Tullata talvirenkaat sisään, tullata auto sisään ja saada siihen venäläinen rekisteröinti.”

Tiedotustilaisuuksia järjestivät tuolloin pääasiassa eri keskusvirastot, vähemmässä määrin ministeriöt.

”Pressikonferensseissa minä aluksi, kun kielitaito ei oikein riittänyt, kävin jonkin verran. Loppuvaiheessa, kun kielitaito olisi riittänyt en koskaan, koska niistä ei käytännössä katsoen olisi ollut mitään hyötyä.”

Sadeniemi arvioi, että hän ideoi itse kolme neljästä juttuaiheesta, loput tulivat kotitoimituksesta. Suomalainen näkökulma jäi Sadeniemen arvion mukaan käytännössä vähäiseksi.

¹⁵⁷⁷ US:n hallituksen pöytäkirjat 31.10.1975. Liite 1 *Ehdotus US:n toimitusmenojen supistamiseksi.* (USA/KA.)

¹⁵⁷⁸ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

Mites tällainen suomalainen näkökulma?

"Noh (huokaus) sitä ei kyllä hirveästi tullut raportoitua paitsi tietysti Suomen-Neuvostoliiton kauppaa. Sitähän joutui seuraamaan. Siellähän pikkuhiljaa lisääntyivät suomalaisten firmojen edustustot sinne tuli pankkien edustustot silloin, kun minä olin siellä ja tuota jonkin verran kasvoi näiden yksityisten firmojen Moskovan edustustojen luku. Mutta tuota nekin oli pikkuisen vaikeita asioita, koska Neuvostoliiton puolelta ei haluttu, että kaupoista puhutaan ennen kuin ne on valmiit."

Sadeniemi toi noin joka kymmenennessä jutussaan esille Neuvostoliiton sisäisiä vaikeuksia. Seuraavassa joitakin otsikoita: *NL:n korkein neuvosto pohti opetusoloja* (18.7.1973, 6), *Katuvat arvostelijat saavat tänään tuomionsa Moskovassa* (1.9.1973, 9), *Moskovan syytetyt saivat kolme vuotta vankeutta* (2.9.1973, 8) ja *Hullu pommimies Leninin haudalla* (4.9.1973,8).

Samoin kuin HS:n Pennanen, myös Sadeniemi kertoi Moskovan-kirjeenvaihtajuuden vaikuttavan yhä hänen journalismiinsa. Moskovan-kirjeenvaihtajien yleinen tapa tehdä journalismia lähteitään peitellen, saattoi toisinaan jäädä "päälle" vielä Suomeen palattuaankin, kuten Sadeniemi haastattelussa kertoi:

Miten hyvin nää lähteet joita käytit jutuissasi ovat näkyvissä jutuissasi?

"Hyvin vaihdellen. Silloin aina kun vähänkin oli syytä uskoa, että se johtaisi vaikeuksiin sen häivytti. Tuota se voi olla niin, että se on jäänyt vähän refleksiksi. Mä luulen, että mulla on vieläkin vähän taipumusta liikaa suojella lähteitä. Sillä siellä se oli. Eihän se hengenvaarallista enää ollut Brežnevin aikaan, mutta venäläinen saattoi joutua kyllä vielä ihan vakaviin vaikeuksiin, jos hän oli ollut liikaa tekemisissä länsimaalaisen kanssa. Ja tässä tapauksessa suomalaisen porvarillisen lehden kirjeenvaihtajan."

Henkilöhaastattelujen tekeminen oli ongelmallista edelleen 1970-luvun puolivälissä.

Oliko haastatteluissa aina päällystakit mukana?

"Siis Midin matkalla oli aina mukana, mutta henkilöhaastatteluja tein hirveän vähän, kun vertaa siihen miten nykyään kirjeenvaihtaja toimii, miten normaalisti kirjeenvaihtaja toimii. Mä olen aina ollut suhteellisen, tällainen miten sen nyt sanoisi, yleisistä asioista tykkäävä journalisti. (Naurua)."

Vaikeaa oli myös tietojen todenperäisyyden tarkistaminen, tosin kokemuksen karttuessa siihenkin löytyi enemmän konsteja.

Miten käytännössä yritit tarkistaa tietojen todenperäisyyttä?

(Huokaus)

Tai huhujen paikkansapitämättömyyttä?

"Siis peilaamalla taaksepäin ja koittamalla jonkin verran säilyttää ja arkistoida kriittistä materiaalia. Siellähän jonkun verranhan oli **jostakin Baikal-järven saastumisesta, saattoi olla puoli vuotta aikaisemmin kriittinen juttu jossa oli yksityiskohtia**, joita ei sitten välttämättä puoli vuotta myöhemmin suostunut muistamaan. Mutta sillä tavalla saattoi. Jossakin määrin sitten keskustelemalla ihmisten kanssa, mutta se oli pikkuisen vaikeaa. **Mitä kauemmas Moskovasta meni sitä suorapuheisimpia ihmiset oli.** Kun meni jonnekin Siperiaan niin sikäläisiltä insinööreiltä saattoi saada ihan oikeatakin tietoa, mutta kyllähän se vaikeata oli. Viime kädessä sitä joutui aika lailla vaan peilaamaan talonpoikaisjärkeä ja kokemusta tuota sitten mulla oli jonkin verran lukenut ja pidin kirjahyllyssäkin kirjoja - - Tää kansantaloustieteilijä joka oli erikoistunut Neuvostoliittoon, niin hänellä oli kirjoissaan jonkin verran neuvoja siitä miten venäläisiin tilastoihin pitää suhtautua."

Toisinajattelijan kuriirina

Sadeniemi on tämän tutkimuksen valossa ainoa suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja, joka rohkeni toimia neuvostoliittolaisen toisinajattelijan viestinviejänä, kuriirina. Sadeniemi kuljetti loogikkofilosofi Aleksandr Sinojevin kirjeen suomalaiselle filosofille, akateemikko Georg Henrik von Wrightille. Edelleenkin Sadeniemi ei suostu tarkasti kertomaan, miten viestin salakuljetus rajan yli Suomeen tapahtui. "Pidin koko ajan huolta, ettei kukaan päässyt katsomaan sen sisältöä, se oli koko ajan silmissäni" ¹⁵⁷⁹. Hän ei loppujen lopuksi itse vienyt sitä tullin läpi, vaan käytti apuria.

Oliko se jokin henkilökohtainen kirje vai käsikirjoitus?

"Joo se oli. Hän oli tään yksityisen puulaakin suomalaisen tiedeakatemian yksityisjäsenyyden saanut ja hän halusi siinä yhteydessä lähettää kirjeen ja mä lupasin sen toimittaa ja toimitin. Se taisi olla mun ainoa sankaridissidentti tekoni."

No jännittikö?

"Kyllä mua jännitti joo. No **sitä, miten mä sen toimitin sitä mä en vielääkään kerro.**" ¹⁵⁸⁰

Toisinajattelijayhteyksistä huolimatta Sadeniemi kertoi haastattelussa, että dissidentit kuuluivat hänen journalistiseen katvealueeseensa.

Väistelitkö tarkoituksellisesti tällaisia toisinajattelevia lähteitä, sanoit että esimerkiksi amerikkalaisilla ne oli oikeastaan päälähteistä?

"Ei niitä tarvinnut väistellä, koska nehan piti etsiä kasaan. Amerikkalaisten dissidentti-päälähteet oli siis Venäjän, Neuvostoliiton juutalaisia, jotka olivat jo polttaneet sillat hakemalla maastamuuttoviisumia ja tuota. Ne olisi sitten yhteyksissä amerikkalaisten kanssa, **mutta epäilemättä siis se miten kovin vähän ja varovaisesti dissidenttikysymyksestä raportoin, minä ja muut suomalaiset, niin kyllä se oli tekemisissä tämän aran kulttuurin kanssa, turhaan. Niin ei se turhaa olisi ollut.** Mä olen edelleen sitä mieltä, että amerikkalaiset silloin liioitteli sitä, koska niiden jutuista sai sen käsityksen, että dissidenttiliike oli merkittävämpi kuin se olikaan, mutta siitä huolimatta kyllä mä olin sen ilman näitä sensitiivisyyksiä, joita Suomen asema, jota koko ajan pidin silmällä, niin varmasti enemmän heistä olisin kirjoittanut."

AP käytti Sadeniemeä apunaan

Sadeniemi kertoi haastattelussa harvinaisesta yhteistyöstä amerikkalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan kanssa. Tapaus on tietävästi lajissaan ainoa. Haastattelua täydentävässä puhelinhaastattelussa Sadeniemi kertoi, että yhdysvaltalaisen uutistoimiston Associated Pressin (AP) Moskovan-toimiston päällikkö oli saanut eräältä lähteeltään informaation, jota ei voinut suoraan julkaista. Hän halusi suojella lähdeään eikä siksi jutun päiväyksessä saanut näkyä Moskovaa. Niinpä hän kertoi tiedon Sadeniemelle, joka oli tuttu vieras AP:n toimistossa. Uuden Suomen toimitus oli samassa talossa. Sadeniemi julkaisi uutisen heti Uudessa Suomessa. Hän ei millään enää muista mitä asia oli koskenut, mutta ettei kyse ollut mistään kovin tärkeästä. Hän sanoi

¹⁵⁷⁹ Sadeniemen puhelinhaastattelu 10.4.2001.

¹⁵⁸⁰ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

puhelinhaastattelussa, että ”se on esimerkki, anekdootti tempusta johon suurikin uutistoimisto saattoi joutua Moskovassa turvautumaan”.¹⁵⁸¹

Sadeniemi kertoi haastattelussa myös, että ulkomaisten uutistoimistojen keskinäinen yhteistyö oli Moskovassa poikkeuksellisen läheistä. Tavallisestihan amerikkalaiset UPI, AP, brittiläinen Reuters sekä ranskalainen AFP kilpailivat uutisvälityksessä sekunneista. Ainoastaan suuret sanomalehdet pitivät useimmiten tiedot ominaan.

Mites hyvin tiesitte jutun aiheista? Miten syvälle siinä menttiin, että tiedettiin missä kukin menee?

”No siis kyllä, eihän me sillä tavalla siis siinä kilpailtu millään skuupeilla ja niitä oli aika vähän ja jos mielti jotain featurea niin ei sitä nyt sanottu toiselle, että tätä mä oon kirjoittamassa, mutta ylipäänsä sen takia, että siellä oli niin ahdas tilanne ja pieni se piiri, niin **mä muistan aina, että esimerkiksi AP:n kirjeenvaihtaja sanoi mulle, jos heidän New Yorkin byroonsa tietäisi miten paljon AP ja UPI on keskenään yhteydessä niin he saisivat kaikki potkut**, niin kyllä siellä siis se Moskovon ilmapiiri oli, että kirjeenvaihtajatkin auttoivat toisiaan, ellei nyt ollut ihan tämmöistä asiasta kysymys, että oli toisille mahdotonta kertoa niin kyllä se tietoa vaihdettiin.”

Kuitenkin norjalaisen kirjeenvaihtajan Heggen mukaan AP ja UPI kilpailivat Moskovassakin kiivaasti keskenään. AP:n, UPI:n ja Reutersin uutistoimistojen ympärille kerääntyi yleensä oma länsimaisten kirjeenvaihtajien joukkonsa. AP ja Reuters tekivät Heggen mukaan yhteistyötä ainakin 1970-luvun alussa.¹⁵⁸²

Yksi suurimpia syitä kirjeenvaihtajien välisen yhteistyön jatkumiseen ennakkosensuurin poistumisen jälkeenkin olivat kielivaikeudet. Heggen mukaan oli aivan yleisesti tiedossa, etteivät länsimaiset Moskovon-kirjeenvaihtajat juuri osanneet venäjää, eivät ainakaan heti kirjeenvaihtajakautensa alussa. Esimerkiksi amerikkalaiset kirjeenvaihtajat olivat Moskovassa yleensä korkeintaan pari vuotta, mikä ei vielä riittänyt kovinkaan hyvän kielitaidon oppimiseen. Englanninkielinen TASS ja kollega-apu olivat siksi monien kirjeenvaihtajien työn kannalta aivan välttämättömiä. Heggen mielestä neuvostoviranomaisetkin mieluummin näkivät Moskovassa venäjää taitamattomia ja kokemattomia kirjeenvaihtajia kuin Neuvostoliiton todellisuuden syviä ymmärtäjiä. Hegge kertoo esimerkin kirjeenvaihtajasta, joka oli palaamassa töihin Neuvostoliittoon, muttei enää saanutkaan akkreditointia. Kun hän aloitti työt toisessa maassa, lyhytaikaisten viisumien saanti Neuvostoliittoon ei ollut hänelle mikään ongelma. Heggen mukaan on vaikea löytää muuta selitystä työluvan epäämiselle kuin, että kirjeenvaihtajalla oli jo liian hyvät tiedot Neuvostoliitosta.¹⁵⁸³

Suomalaisten Moskovon-kirjeenvaihtajien arvoa Moskovon kirjeenvaihtajayhteisössä lisäsi se, että monet ulkomaiset kirjeenvaihtajat kävivät usein huoltamassa itseään ja perhettään Helsingissä. Vastavuoroisesti suomalaiset eikommunistiset Moskovon-kirjeenvaihtajat saivat käyttää hyväkseen esimerkiksi Yhdysvaltain suurlähetystön terveyspalveluja.¹⁵⁸⁴

¹⁵⁸¹ Sadeniemen puhelinhaastattelu 10.4.2001.

¹⁵⁸² Hegge 1972, 17.

¹⁵⁸³ Hegge 1972, 18–22.

¹⁵⁸⁴ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

Kun Sadeniemi oli lomilla tai vapaapäivillä, Uusi Suomi julkaisi muun muassa STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan Stig Fredrikssonin juttuja. Myös Fredriksson kuului Sadeniemen ystäväpiiriin.

”Tunnettiin perheittenkin kanssa toisemme, käytiin silloin tällöin toistemme luona. Tuota tietysti silloin aina kun oli semmoinen tilanne, jossa STT:n piti olla niin kuin meidänkin ja me oltiin sitten yhdessä liikkeelläkin, että tuota samoissa presseissä ja samoja ulkomaakauppaviranomaisia käytiin jututtamassa ja näin pois päin.”

1970-luvun puolivälissä suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien yhteistyö oli edelleen jatkuvaa. Paasilinnan tulo lehdistöattaseaksi ei poistanut kirjeenvaihtajien välistä yhteydenpitoa, pikemminkin lisäsi sitä. Seuraavassa edelleen Sadeniemen haastattelusta:

”Paasilinnan luonahan tavattiin useinkin kaikki kirjeenvaihtajat, mutta tuota, kyllä me oltiin yhteydessä. En mä osaa enää sanoa, ei varmaan kerran viikossa, mutta varmaan useamin kuin kerran kuussa puhuttiin jossain yhteydessä.”

Juttupalautetta lehtien kautta

Sadeniemi sai pariinkin otteeseen palautetta jutuistaan. APN:n ja SN-seuran osaksi omistama Maailma ja me -lehti sekä Neuvostoliiton toimittaja-alan ammattilehti Žurnalist ottivat Sadeniemen journalismin käsittelyynsä.

”Mä muistan mikähän viisivuotissuunnitelma se oli, joka mun aikani tuolloin, mä jouduin siitä tonne Maailma ja me -lehden hampaisiinkin ja siellä erityisesti yksityistä kansalaista ja kuluttajaa suosivana viisivuotissuunnitelmana. Ja kun katseli niitä lukuja, niin teollisuutta siellä suosittiin niin kuin aina ennenkin raskasta teollisuutta. - - siellä mut haukuttiin siitä.”

”Kun olimme tulleet Suomeen, Žurnalist-aikakausilehdessä mua haukuttiin nimeltä ja se mulla on tallessa. Se johtui varmaan niistä jäähyväisjutuista, mitä mä tein. Siis Suomeen palattuani tein parin-kolmen jutun sarjan ja silloin Tehtaankatu teki mulle selväksi, että se oli erittäin loukkaantunut.”

KU:n Uolevi Mattila kertoi haastattelussa ottaneensa Sadeniemen saamasta palautteesta opiksi ja käyttäneensä omaa ”Brežnev-menetelmäänsä” saman asian kertomiseksi.

”Mä tein kyllä kerran esimerkiksi sillä tavalla, kun mä kirjoitin sellaisen sarjan Neuvostoliiton taloudesta, talouselämästä tuota - - Mä tein vähän rajumman jutun vielä, mä arvostelin tosi tiukasti julkisesti Neuvostoliiton maataloutta, sitten mä laitoin sinne väliin tällaisen huomautuksen, että kuten Brežnev totesi Bakun puheessaan (Naurua).”

No pitikö se paikkaansa, totesiko Brežnev Bakun puheessaan.

”No, no vähän sinne päin. (Naurua). Mutta siitä ei koskaan tullut mitään jälkikaikuja. (Naurua) Siinä oli yksi sellainen asia, minkä Brežnev totesi ja mulle se oli kaikki sen varassa, ja tota et siis tota tuolla tavalla tollaisessa autoritaarisessa yhteiskunnassa saattoi.”¹⁵⁸⁵

Myös Martti Valkonen sai Sadeniemen tapaan lehtipalautetta Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa loppuajan yhteenvedojutuistaan. Kansan Uutisissa jul-

¹⁵⁸⁵ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

kaistiin heinäkuussa 1973 APN:n J. Pospelovin nimissä artikkeli *Uutta Suomea selailen*. Artikkelin on sävyiltään sovitteleva pikemminkin kuin hyökkäävä. Seuraavassa kaksi sitaattia palauteartikkelista:

"Jokin aika sitten Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja kirjoitti: 'Suureksi pettymykseksi Neuvostoliiton lehdistö on kaikessa Suomea koskevassa aineistossa ottanut kielteisen kannan suhteessa Suomen sisä- ja sosiaalipolitiikkaan, Suomen saavutuksiin ja yleensäkin tilanteeseen suomalaisessa yhteiskunnassa'. Tässä on todella ihmettelyn aihetta. Olen seurannut tarkasti lehtien kirjoituksia, en usko päästäneeni ohi ainoatakaan Suomea koskenutta artikkelia, mutta en ole tavannut yhtäkään kirjoitusta, joka vahvistaisi edellä mainitut vakuuttelut."

"Asia on pikemminkin seuraava. Informoidessaan lukijoitaan maidemme välisistä suhteista Neuvostoliiton lehdistö kertoo samalla, että Suomessa on ihmisiä, joille ei ole mieleen Suomen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa. Neuvostoliittolaiset lehdet kertovat, että Suomesta voi löytää kirjoituksia, joiden tarkoituksena on heittää varjo neuvostoliittolaissuomalaisten suhteiden ylle. Siitä, että oikeistolehdet ovat hyökänneet vuoden 1948 ystävyys sopimusta vastaan, ja miten maan demokraattiset voimat ovat siihen reagoineet. Tällöin on aina siteerattu suomalaisia lehtiä, eikä luonnollisestikaan missään esiinny Neuvostoliiton kielteistä kantaa. Jos Uusi Suomi tarkoittaa tätä, en ryhdy väittelemään sen kanssa. - - Ehkä kirjeenvaihtaja on yksinkertaisesti erehtynyt, kirjoittanut epätarkasti? Ovathan ihmiset erehtyväisiä ja kullakin on omat sympatiansa ja antipatiansa, jotka joskus ovat esteenä objektiivisuudelle. - -" ¹⁵⁸⁶

Uolevi Mattila kertoi haastattelussa myös, miten neuvostolehdistössä saatettiin julkaista juttuja omien ulkomaankirjeenvaihtajien nimissä, vaikka näillä ei olisi ollut osaa eikä arpaa juttujen kanssa.

"Neuvosto-Karjala-lehdestä tää - - Lahti, Raimo Lahti oli Trudin kirjeenvaihtajana Suomessa. Siinä oli yksi tyypillinen esimerkki kuinka ne toimi. Trud-lehteen tuli yhtäkkiä törkeä juttu, jossa hyökättiin Erkki Salomaata kohtaan. - -. Ja tuota noin, mä olin käymässä Petroskoissa joskus ja tän Raimon kanssa istuttiin ja juotiin votkaa ja hän itki ja selitti, että kuule, että hänellä ei ollut osaa eikä arpaa, se oli Moskovassa tehty ja pantu hänen nimiinsä. - - Ja siis tätä ne teki muittenkin kirjeenvaihtajien kanssa."

9.6 Kansan Uutisten Mattila: ongelmia ja erityisoikeuksia

Kotitoimitus käsitteli juttuja

Mattilan valinta Moskovan-kirjeenvaihtajaksi oli ollut täpärä. SKP:n keskuskomitean sihteeristössä Mattila oli saanut taakseen kolme ääntä ja hänen vastaehdokkaansa APN:n toimittaja Juhani Taari kaksi ääntä.¹⁵⁸⁷

Mattila oli ollut opiskelemassa Moskovassa, joten hän tiesi mihin oli "päättään pistämässä". Silti hän ei omien sanojensa mukaan suostunut miksiäkään "juoksupojaksi". Kansan Uutisten "varpaillaan olo" näkyi siinä, että Mattilan juttuja käsiteltiin kotitoimituksessa. Mattila oli ensimmäinen Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja, joka haastattelussa kertoi kotitoimituksen voimakkaasta editoinnista. Kotitoimitus poisti Mattilan mielestä etenkin niin sanottua

¹⁵⁸⁶ KU 19.7.1973.

¹⁵⁸⁷ 10.9.1974 SKP:n kk:n sk. (KANA.)

rivien väleihin kirjoitusta. Tätä on kuitenkin enää jälkikäteen vaikea käytännössä tutkia.

Minkälaisia journalistisia tavoitteita tai strategioita sulla oli, vai oliko mitään. Heittäydyltkö vaan?

” - - Lähdin tekemään suhtkohta itsenäistä hommaa, tosin siinä ei sillä tavalla enää onnistunut, **kotitoimituksessa usein poistettiin jutuista sellaisia kohtia, joita he pitivät arveluttavina tai muuten epähienoina** tai muuten ja mikä valitettavaa, mä yritin antaa sellaisille ymmärtäville lukijoille tietoa myöskin rivien väleistä sillä tavoin, että venäläiset eivät päässeet siihen kiinni oli sillä tavoin sanottu, mutta kuitenkin ymmärtävä suomalainen lukija niin kuin ymmärsi mitä mä olen sanonut, mutta just tällaiset poimittiin kotitoimituksessa pois.”

Päätoimittaja Erkki Kauppila kertoi puhelinhaastattelussa, etteivät Mattilan kirjeenvaihtajakauden jutut aiheuttaneet sen suurempia ongelmia. Hän kiisti Mattilan väitteet ”arvelluttavien kohtien poistamisesta”.

”Juttuja käsiteltiin, mutta ei minkään johdonmukaisen linjan vuoksi. Ei meillä ollut Mattilan kanssa minkäänlaisia ongelmia hänen kirjeenvaihtajakautensa aikana. Ei ollut konflikteja.”¹⁵⁸⁸

Mattilan mukaan hänen ja myös muiden Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien piti 1970-luvulla koko ajan kirjoittaa kieli keskellä suuta. Yhdenkin väärän sanan valinta johti helposti neuvostoreagointiin, jonka taitolaisten Tiedonantaja tai SKP:n viralliset viestinviejät nopeasti kertoivat kirjeenvaihtajalle, kuten seuraavista Mattilan kertomista esimerkkitapauksista käy ilmi.

”Sekä Moskovassa että Tehtaankadulla että tuota Tiedonantajassa suurennuslasin kanssa luettiin juttu. Ja nää uutisjututahan oli sellaisia johtuen aikaerosta, että ne joutui yleensä tekemään sillä tavalla, että loppu piti säveltää tuosta. Se oli kyllä melkoinen kielenkäytön harjoittelu siinä mielessä, siinä piti tavallaan olla tarkkana miten sanoo, esimerkiksi vaan sellainen - - katsoin telexiä. Sieltä tuli, että tossa Novoje Vremjassa oli tehty kirjoitus, jossa - - Ilkka Christian Björklundia, jotenkin sosialismin vastustajaksi sanottiin, mä tein siitä nopeasti sitten jutun eiku se oli Pravdassa joo ja tota noi äkkiä uutisen, joka julkaistiinkin Kansan Uutisissa. **Eikös seuraavana päivänä Tiedonantaja paheksunut, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja Mattila kirjoittaa, että Pravda väittää. Ikään kuin Pravda jotain voisi väittää.** Sehän oli totuus tietysti, mitä nimikin sanoo. Että ne oli niin tarkkoja, että yhteen sanaan puututtiin. Esimerkkejä siitä, se ei sattunut mun osalle, mutta miten Moskovassa myöskin luettiin juttuja, Niin tota **Veli Pelkonen** joka oli mua aikaisemmin kirjoitti joskus siitä, että kun siellä oli tällainen perinteinen talkoopäivä venäläisillä tuota ja kirjoitti siitä nää on sellaisia yhteisiä talkoita, joilla tuupataan jotain hyviä asioita eteenpäin, ilmeisesti näillä ei kielitaito riittänyt, ne ymmärsi tupataan, ja sitten järjestösihteeri Erkki Kivimäki Moskovassa käydessään piti tuota Kustille, niin kuin häntä nimitettiin, **tiukan puhuttelun tästä.** Että hän oli näin törkeästi kirjoittanut.” (Naurua).

Toisin kuin Valkonen kirjassaan esittää kommunistisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla ei ollut punaisiin nahkakansiin sidottuja kirjeenvaihtajakortteja ja niin sanotuilla porvarikirjeenvaihtajilla sinikantisia.¹⁵⁸⁹ Mattila kertoi haastattelussa, että myös kommunistisilla kirjeenvaihtajilla oli sinikantiset

¹⁵⁸⁸ Kauppilan puhelinhaastattelu 22.11.2002.

¹⁵⁸⁹ Valkonen 1998, 21–22.

kirjeenvaihtajakortit.¹⁵⁹⁰ Käytännössä kommunisti-kirjeenvaihtajat saivat kuitenkin Moskovassa erilaisen kohtelun ja heiltä myös odotettiin erilaista journalismia kuin muilta ulkomaankirjeenvaihtajilta. Mattila kertoi haastattelussa, että kommunististen puolueiden pää-äänenkannattajien Moskovan-kirjeenvaihtajat rinnastettiin suurlähettiläisiin.

Mattilan yhteysmiehet

Mattilaan piti säännöllisesti yhteyttä NKP:n keskuskomitean kansainvälisestä osastosta Ludvig Musakka.

”Hän oli tällainen käytännön organisaattori siellä. Hän oli näitä inkeräisiä tuota ja hänellä oli vähän paremmat organisointikyvyt kuin venäläisillä. (Naurua). Hän oli se, jonka vastuulla oli näiden suomalaisvaltuuskuntien ohjelmien järjestelyt ja niin edelleen hän myös näytti olevan sellainen kaveri, joka tuota toimi tuota tän Feximan. Siis tämän SKP:n firman sikäläisen edustajan oikeana kätenä eli toisin sanoen avasi ovia ja hoiti, että asiat rullasi.”¹⁵⁹¹

Mattilan päällystakkina oli myös kansainvälisten asioiden instituutista nuori opiskelija, jonka nimeä hän ei haastattelussa enää muistanut. Mattila onnistui myös hankkimaan NKP:n Skandinavian osaston ”yläpuolelta” paikallisesta keskuskomiteasta yhteyshenkilön, joka järjesti hänelle muun muassa Mustanmeren lomia.

Mattila noudatti journalismissaan Kansan Uutisten varovaista linjaa. Mattila teki juttuja harvakseltaan eikä niissä juuri käsitelty Neuvostoliiton sisäisiä epäkohtia. Ero esimerkiksi Sadeniemen ja Erkki Pennasen journalismiin oli selvä. Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajien työssä oli nähtävissä 1970-luvun lopussa selviä muutoksen merkkejä, uuden Moskovan-kirjeenvaihtajien kultakauden alkua. Sitä kutsuttaisiin myöhemmin glasnostiksi.

---

¹⁵⁹⁰ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

¹⁵⁹¹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

10 Erityiskysymyksiä

Tässä jaksossa esitän yhteenvetoja kirjeenvaihtajien lokakuun vallankumouksen juhlinnan uutisoinnista 1957–1975, kerron Moskovan-kirjeenvaihtajille ominaisista juttutyypeistä, teen yhteenvetoja kirjeenvaihtajien määrällisestä sisällönerittelystä sekä pyrin syventämään analyysiani muutamien mielestäni keskeisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön vaikuttaneiden ilmiöiden osalta, kuten itesesensuurista, rivien väliin kirjoittamisesta, kulttuurin kääntämisestä ja metaforista sekä palautemekanismeista.

10.1 Punaisella torilla vuodesta 1957

Alkuinnostusta

Kaikkien Moskovan-kirjeenvaihtajien oli vuosittainen raportoitava lokakuun vallankumouksen juhlintaa Punaisella torilla marraskuun 7. päivänä. Toinen vastaavanlainen kavalkadi oli Punaisella torilla aina vappuna. Kävin tätä tutkimusta varten läpi Moskovan-kirjeenvaihtajien vallankumousuutisoinnin 1957–1975. Halusin katsoa, millä tavoin eri Moskovan-kirjeenvaihtajat uutisoivat täsmälleen samaa kaavaa noudattavan mahtipontisen propaganda-näytöksen. Pääpaino on luonnollisesti Kansan Uutisten ja Uuden Suomen kirjeenvaihtajien juttujen vertailussa.

Ensimmäisenä tarkkailuvuorossa oli 1957 KU:n parivaljakko Lauri Kantola ja Jarno Pennanen. Kantola kertoi ensin SKP:n valtuuskunnan saapumisesta¹⁵⁹² ja seuraavana päivänä hän teki ennakkojutun juhla-asuisen Moskovan valmistautumisesta juhliin.

”Neuvostoliiton pääkaupunki on täydessä juhla-asussaan ja tunnelma muutenkin korkealla Lokakuun vallankumouksen 40-vuotispäivän aattona.”¹⁵⁹³

---

¹⁵⁹² KU 6.11.1957, es *SKP:n valtuuskunta perillä Moskovassa*. (1, y).

¹⁵⁹³ KU 7.11.1957, 11 *Juhla-asuinen Moskova valmis lokakuun juhlaan*. (2, y).

Vallankumouspäivän uutisoimisen hoiti Pennanen. Kuten seuraavista juttukatkelmista käy ilmi, Pennanen oli aluksi täysin rinnoin mukana juhlinnassa. Vallankumousjuhlahjutoille oli ominaista, että niissä kirjeenvaihtajat saivat käyttää luvan kanssa runollista kieltä ja toisaalta ne perustuivat pitkälti kirjeenvaihtajan omaan havainnointiin.

”He ovat tulleet lujin askelin, suurin horjumattomin rivein, Moskovan varuskunnan va-liopataljoonat täsmällisin neliöin.”¹⁵⁹⁴

”- - Koko Neuvostoliitto marssii riemuiten, laulaen, ylpeänä. He vievät minut mukaansa. Sydämeni marssii heidän kanssaan, 40 vuotta taaksepäin, vuosisatoja, tuhansia eteen-päin.”¹⁵⁹⁵

Juttujen kuvituksena oli Kremlin mausoleumilta paraatia seurannut neuvosto-johto ja heidän arvovaltaisimmat vieraansa. Kuvateksti kuului:

”Neuvostoliiton ja kansandemokratian maiden hallitusten ja työväenpuolueiden johto-henkilöt seurasivat paraatia Mausoleumilta, Punaisen torin äärellä. Kuvassa vasemmalta Mao Tse-tung, Hrushtshev, Bulganin, Mikojan, Suslov, Korean demokraat-tisen tasaval-lan presidentti Kim Ir Sen (po. Kim Il Sung), Tshekkoslovakian pääministeri Shiroky ja Albanian pääministeri Enver Hoxha.”¹⁵⁹⁶

Päivää myöhemmin vallankumousjuhlahjutoina julkaistiin Pennaselta *Vallan-kumous ja kirjat*¹⁵⁹⁷ ja Kantolalta kooste vallankumousjuhlien toisesta päivästä.¹⁵⁹⁸ Lisäksi Kansan Uutisissa oli kuvakooste vallankumousjuhlista.¹⁵⁹⁹

Vuonna 1958 Punaisella torilla värjötteli Pennasen lisäksi myös Uuden Suomen Aarne Tanninen. Tannisen ennakkojuttu oli taitettu varsin vaatimat-tomasti sivun 18 alareunaan.

”Viimeisiä jättiläismäisiä neuvostojohtajien kuvia liimailtiin tänään lokakuun vallanku-mouksen 41. vuosipäivän aattona Moskovan talojen seiniin. Liimailijoilla ei näyttänyt olevan enää kiirettä, sillä parisen viikkoa yötä päivää jatkuneet valmistelut ovat jo ennät-täneet täyttää kaikki kuviteltavissa olevat paikat kuvin, iskulausein, tähdin ja köynnök-sin.”¹⁶⁰⁰

Lennätintoimiston ennakkosensuuri ei ollut havainnut Tannisen juttuun kätket-tyä ironiaa. Samassa jutussa Tanninen kertoi, miten jotkut Moskovan-kirjeen-vaihtajat olivat käyneet tekemässä öisiä tiedusteluretkiä.

”Sotilasosastojen öisiä harjoituksia seuraamassa käyneet tarkkailijat kertovat, että sotilas-paraati näyttää muodostuvan verraten vaatimattomaksi.”

¹⁵⁹⁴ KU 8.11.1957, es *Rauhan ja tekniikan saavutukset hallitsivat Moskovan suurta mielenosoitusta.*

¹⁵⁹⁵ KU 8.11.1957, es *40 vuotta.*

¹⁵⁹⁶ KU 8.11.1957, es.

¹⁵⁹⁷ KU 9.11.1957, 7.

¹⁵⁹⁸ KU 9.11.1957, es *Vallankumousjuhlien toinen päivä: Suuri juhla kokous keskusstadionin urheilupalatsissa.*

¹⁵⁹⁹ KU 9.11.1957, 12 *Kuvia Moskovan vallankumousjuhlilta.* Kuvateksti: ”Yläkuvassa mahtava yleisökulkue Moskovan Punaisella torilla ja alakuva urheilijain kulkueesta”.

¹⁶⁰⁰ US 7.11.1958, 18 *Vallankumousjuhlien valmistelut suoritettu, Vieraita runsaasti Moskovassa.* (2, a).

Seuraavan päivän jutussaan Tanninen esitti myös epäsuoraa kritiikkiä ja hauskan, mutta isännille nolon kimmelluksen.

”Juhlien valmisteluihin oli käytetty suunnattomat summat rahaa.”¹⁶⁰¹

”Ensimmäinen (sputnik, T.U.) oli hopeanvärinen, ohjuksen muotoinen valtava ilmapallo, jonka kyljessä luki punaisiin kirjaimin ´Eläköön neuvostotiede´. Se lähti matkaan komeasti, mutta kun se muutaman sadan metrin korkeudessa äkkiä kääntyi maata kohti, oikulistien tuulten siihen sattuessa purskahti koko länsimainen katsojajoukko nauruun. ´Toinen vaihe ei toiminut´, siteerasi joku amerikkalainen lehtimies tuttua amerikkalaista uutisfraasia.”¹⁶⁰²

Samoista vallankumousjuhlilta Pennanen kirjoitti Kansan Uutisiin propagandistissävyisen ennakkojutun, josta löytyi myös ”Suomi-näkökulmaa”. Pennanen ei ”sputnik-onnettomuutta” noteerannut.

”On merkinnyt ihmiskunnan esihistorian päättymistä ja sen todellisen historian alkamista, kirjoittaa tänään Izvestija, kun lähes tuhat miljoonaa ihmistä on lakannut olemasta yhteiskunnallisten suhteittensa orjia.- - Kun sanomalehdet tänään ilmestyivät tuoden mukanaan keskuskomitean ja hallituksen selvitykset Neuvostoliiton viljantuotannon tämän vuotisista ennätyslukemista oli Moskova jo tavanmukaisessa juhla-asussaan. Moskovan juhlakoristeiden asettaminen paikoilleen ei ole ollutkaan vähäinen asia ja jo viikon ajan on kaupungilla täytynyt kulkea varoen. Mahtavat miesryhmät ja koneet ovat hilanneet korkeuksiin jättiläismäisiä punaisia kankaita, monimutkaisia sähkölamppukuvioita ja kohtuullisen määrän myös keskuskomitean poliittisen toimikunnan jäsenten muotokuvia, joukossa meidän O.V. Kuusisemme.”¹⁶⁰³

Itse vallankumousjuhlallisuuksien uutisoinnin hoiti kansandemokraattisten lehtien uutispalvelu DLP.

Vuonna 1959 Tanninen jatkoi vallankumousuutisointiaan typistetysti. Tällä kertaa ei ollut lainkaan valmisteluista kertovaa ennakkojuttua. Punaisen torin paraatista ja juhlapäivän suurelta vastaanotolta hän oli löytänyt muuttaman uuden seikan.

”Ilmavoimat eivät osallistuneet paraatiin, vaikka sää ei olisi sitä mitenkään estänyt. - - Juhlapäivän suurella vastaanotolla Kremlissä oli nyt ensi kerran raittiuskampanjan alkamisen jälkeen pöydissä viinejä väkevämpiä juomia.”¹⁶⁰⁴

Punainen tori -jutun kuvituksena oli tällä kertaa kuva sotilasparaatista. Kuvatekstissä oli käytetty hyväksi Tannisen havainnointia:

”- - sotilasparaati oli kirjeenvaihtajamme kertoman mukaan vailla uusia asesensatioita.”

Pennasen vuoden 1959 vallankumousuutisoinnissa ei ollut mitään erityistä, mutta sen sijaan vuoden 1960 vapun juhlinnan uutisoiminen on referoinnin arvoista. Siitä näkyy hyvin Pennasen kriittisyyden kasvu.

¹⁶⁰¹ US 8.11.1958, es *Sotilasparaati ja iskulauseita, Moskova vietti vallankumouksen 41.vuotispäivää juhlallisesti eilen.* (4, k).

¹⁶⁰² US 8.11.1958, *Sotilasparaati ja iskulauseita... -juttu jatkuu s. 14.*

¹⁶⁰³ KU 7.11.1958, es "41-vuotta - silta toiseen aikakauteen", *Moskova aloitti vallankumousjuhlien vieton.*

¹⁶⁰⁴ US 8.11.1959, *7 Moskovassa yllätyksettömät vallankumousjuhlallisuuudet.* (2, k).

”Suuret ballistiset raketit olivat pitkissä, matalissa kuljetusvaunuissaan, joissa ne viedään lähtöpaikoilleen - lähtemään yli mannerten. **Merkitsee maailmanlopun tunnelmaa ajatella näitä hirviöitä viheltämässä ilmakehän ylimmissä kerroksissa. Neuvostoliitto on ilmeisesti pitänyt raketivoimansa esittämistä nykytilanteessa välttämättömänä.**”¹⁶⁰⁵

Vuonna 1960 Moskovan vallankumousjuhllisuuksia raportoi KU:lle Aarre Nojonen. Nojonen käytti ohjuksista neuvostopropagandistien ideoimia vaaratomia metaforia.

”Paraati käsitti pääasiassa motorisoituja osastoja ja niiden joukossa herättivät huomiota erittäin pienet ja ketterät rynnäkötykit sekä kaksipiippuiset ilmatorjuntarynnäkövau-
nut. Valtavapiippuiset itse liikkuvat tykit herättivät niin ikään huomiota sekä tietysti viimeiseksi sijoitettu rakettiaseiden ohimarssi. - - Viimeisenä oli joukko yli 20 metrisiä **valtavaa pulleaa makkaraa muistuttavia mannertenvälisiä yksivaiheisia ohjuksia.** Jylhässä voimassaan ne toivat mieleen sanat, jotka pääministeri Hruschtshev sanoi YK:n yleiskokouksessa käynnistään neuvostoliittolaisessa ohjustehtaassa: **ohjuksia tulee sieltä liukuhihnalta niin kuin makkaroita tehtaasta,** totesi pääministeri.”¹⁶⁰⁶

Punaisen torin vallankumousjuhla -juttutyppi

Vuonna 1961 Nojonen ei tehnyt poikkeuksellisesti lainkaan vallankumousjuttuja. Tanninen sitä vastoin oli paikalla sekä 1960 että 1961. Vuoden 1960 uutisoinnissa silmiin pisti kuvateksti, jossa opastettiin lukijaa seuraavaan tapaan:

”Lokakuun vallankumouksen vuosipäivän viettoon liittyvää suurta sotilasparaattia on totuttu odottamaan suurella jännityksellä, koska Neuvostoliitto valitsee usein juuri tämän tilaisuuden esitelläkseen maailmalle uusimmat ja salaisimmat aseensa.”¹⁶⁰⁷

Pennanen kertoi lukijoilleen vapun 1960 juhlista, että:

”Täällä diplomaatit ja sotilasasiamiehet tuijottavat ammattimiehen silmin paraattia ja kulketta ja lukevat sotilaallisella ja poliittisella sanakirjallaan sen sisältöä.”¹⁶⁰⁸

Tannisen vuoden 1961 Punaisen torin -juttu¹⁶⁰⁹ on hyvä malliesimerkki. Jutun sisällön voi eritellä kronologisesti viiteen osaan: 1) Neuvostoliiton johtajat astuivat mausoleumin harjalle juuri ennen kello 10 mukanaan ulkomaiset vieraansa (erityishuomio henkilöihin, heidän kuntoonsa), 2) sotilasvoimien johtaja piti puheen avoautossa seisten (neuvostoarvio kansainvälisestä politiikasta), 3) paraatin sotilaallinen osa (erityishuomio uuteen aseistukseen), 4) nuorisoparaati ja 5) aikuisten siviilien kulkue (erityishuomio iskulauseisiin, kannettuihin johtajien kuviin).

KU:n Moskovan kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru (1967–72) kertoi haastattelussa, että suomalaiset kirjeenvaihtajat hakeutuivat Punaisen torin

¹⁶⁰⁵ KU 3.5.1960, es Moskovan paraati julisti rauhan tunnuksia. (3, a).

¹⁶⁰⁶ KU 8.11.1960, es - 2 Uusi raketiteknikka ja laajamittainen rakennustyö rinta rinnan Moskovan Punaisen torin kulkueessa. (4, y, lehden pääjuttu).

¹⁶⁰⁷ US 8.11.1960, es Lämmin tervehdyssähke Maolta vallankumousjuhlan Moskovaan, Uusia ohjuksia sotilasparaatissa. (3, k).

¹⁶⁰⁸ KU 3.5.1960, es Moskovan paraati julisti rauhan tunnuksia. (3, a).

¹⁶⁰⁹ US 8.11.1961, es Vallankumousjuhla Moskovassa, Paraati vaikuttavin vuosikautiin. (3, a).

varrella yleensä samaan paikkaan ja mieluiten suomalaisen sotilasasiamiehen lähetyville, joka kertoi paraatin aseteknisistä hienouksista.

”Kauheeta mitä sitä on kirjoittanut... (Lukee lehtileikettä vuoden 1967 lokakuun vallankumouksen juhlaparaatista) Tää on siis jännää.. Mä en muista siellä varmaan puhu, siellä oli Suomen sotilasasiamies, joka on osannut sanoa, mistä esimerkiksi tietää tän: ´NL esitelti paraatissa viisi uutta ohjusta ja panssaroidun tiedusteluvaunun, jossa on panssarintorjuntaohjus´. (Luki suoraan leikkeestä) Siis mä en tällaisia sanojakaan oo kuullu. Mutta tää on aivan ilmeisesti tuota, milloin tää on, marraskuun kahdeksas päivä 67, me ollaan varmaan oltu Nojo ja Kaurinkoski ja minä suomalaisen sotilasasiamiehen vieressä siellä paraatin aikana ja se on kertonut mitä ne sitten on.”¹⁶¹⁰

Kansan Uutiset seurasi vallankumousjuhlallisuuksia tarkkaan ja noteerasi ne näytävästi. Uusi Suomi oli selvästi pidättyväisempi. Vaikka ensimmäiset Tannisen vallankumousjuhlajutut nostettiin rohkeasti lehden etusivulle, ne eivät olleet koskaan sivun yläreunassa, lehden pääjuttua merkitsevällä paikalla niin kuin Kansan Uutisissa.

Juttujen sisällöt erosivat myös selvästi toisistaan. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuissa sävy oli neuvostoliturgisempi kuin Uudessa Suomessa, jossa pääpaino oli uutismaisuudella. Toki myös Uuden Suomen kirjeenvaihtajat saattoivat etenkin ensimmäisissä vallankumousjuhlissaan intoutua runolliselle tyylille, kuten Jaakko Kaurinkosken esimerkki osoittaa:

”Laulut kaikuvat tänä pimeänä ja koleana syysiltana Moskovan keskustassa. Talojen katoilla ja lyhtypylväisiin sijoitetuista kaiuttimista kuuluu vuoroin reippaita vuoroin tunteikkaita lauluja nuorista, jotka lähtevät viljelemään uudismaita, lauluja rakkaudesta ja uskosta elämään ja haikeita säveliä nuorten tyttöjen muistoista.”¹⁶¹¹

Myös kuvituksessa lehdet olivat eri linjoilla. Uusi Suomi ja myöhemmin Helsingin Sanomat painottivat kuvituksessaan sotilaspuolta, kun taas Kansan Uutiset ja Tiedonantaja siviilikulkuetta.

Kiinalaiset aloittivat protestoinnin

Vuodesta 1964 lähtien vallankumousjuhlien yhdeksi seurattavaksi kohteeksi tulivat kiinalaisten vallankumousvieraiden protestoinnit. Kaurinkoski raportoi ensimmäisestä kiinalaisesta mielenilmauksesta 7.11.1964. Jutun otsikkoon asti Kiinan ja Neuvostoliiton eripurana merkki ei päässyt eikä edes jutun alkuun.

”Tshou En-lai (Kiinan pääministeri, T.U.) pidättyi sen sijaan mielenosoituksellisesti yhtymästä kättentaputuksiin kun Brežnev selosti Neuvostoliiton talouselämän saavutuksia, Moskovan ulkopoliittista yleislinjaa, rauhanomaista rinnakkaiseloa ja mahdollisuuksia välttää maailmansota.”¹⁶¹²

¹⁶¹⁰ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

¹⁶¹¹ US 7.11.1963, 16 *Juhlan aatto Moskovassa*.

¹⁶¹² US 7.11.1964, 7 *Yksityisviljelyksiä pyritään tehostamaan, Brežnev puhui Kremlissä*. (2, k).

Kansan Uutisten Erkki Kauppila ei kertonut tapauksesta omassa jutussaan. Sen sijaan hän toi esille Brežnevin esittämää kovaa talouspoliittista kritiikkiä, jonka kohteena oli nimeltä mainitsematta syksyllä virastaan syrjäytetty Hruštšov.¹⁶¹³

Kaksi vuotta myöhemmin, 1966, kiinalaisten protestointi oli entistä näytävämpää. Tällä kertaa he marssivat ulos Kremlin juhlavastaanotolta vallankumouspäivän aattoiltana. Ulosmarssi julkaistiin Uudessa Suomessa sivulla seitsemän, kolmella palstalla, sivun keskiosassa ja myös otsikossa.¹⁶¹⁴ Päivää myöhemmin kiinalaiset diplomaatit poistuivat mieltään osoittaen myös Punaisen torin juhlaparaatin katsomosta. Uudessa Suomessa tempaus julkaistiin taas otsikossa ja myös kuvan ja kuvatekstien voimin.¹⁶¹⁵ Kansan Uutisten Kauppila noteerasi kiinalaiset vasta Punaisen torin tapahtumista kertoessaan, tosin vasta jutun keskivaiheilla. Jutun otsikossa kiinalaisista ei puhuttu edelleen mitään.

” - - Tämä maininta aiheutti heti vastareaktion diplomaattien aitiassa. Kiinan lähetystön virkailijat jättivät heti vastalauseena Punaisen torin. Samoin tapahtui eilen kongressipalatsissa, josta Kiinan edustajat poistuivat Pelshen arvosteltua Kiinan politiikkaa.”¹⁶¹⁶

Kiinalaiset jatkoivat ulosmarssiaan vielä vuoden 1975 vallankumousjuhlissa. Näin kirjoitti Pentti Sadeniemi:

”Kahdesti vajaan vuorokauden sisällä marssi Kiinan Moskovan-lähettiläs mielenosoituskellisesti pois lokakuun vallankumouksen vuosijuhlatilaisuuksista. Kumpikin marssi oli vastalause neuvostojohtajien kielenkäytölle Kiinan kansantasavallan suhteen. Välikohtausten tulkitaan olevan oireita Kiinan ja Neuvostoliiton keskinäisten välien uudesta kiristymisestä.”¹⁶¹⁷

Vallankumousjuhlien Punaisen torin perinnekuukue häiriintyi myös vuonna 1974, jolloin siviiliparaati yllättäen peruutettiin kokonaan. Sadeniemi kirjoitti, että:

” - - Sotilasparaatin päätyttyä seurasi muutamien minuuttien pituinen neuvottoman tuntuinen tauko, kunnes yllättäen ilmoitettiin ohjelman jatkon peruuntumisesta. Tällainen päätös tehtiin tiettävästi ensimmäisen kerran, ja se herätti Moskovassa kuten odottaa so- piikin monenmoista kannunvalantaa.”¹⁶¹⁸

Veli Pelkonen kertoi lukijoilleen, että syynä siviilikuukueen peruuttamiselle oli rätäsade.¹⁶¹⁹ Ensimmäisen kerran Punaisen torin -paraati ei yltänyt Kansan Uutisissa etusivulle. Ajat olivat muuttumassa.

Yleisradio punaisella torilla

Pisin Aarre Nojosen radioarkistossa säilyneistä jutuista oli tv-selostus, joka kesti 52 minuuttia 30 sekuntia. Aiheena oli lokakuun vallankumouksen 50-

¹⁶¹³ KU 7.11.1964, es - 2 NKP edelleen kansainvälisen neuvottelukokouksen kannalla. (5, y, lehden pääjuttu).

¹⁶¹⁴ US 7.11.1966, 7 Kiinalainen ulosmarssi Kremlin juhlasalista. (3, k).

¹⁶¹⁵ US 8.11.1966, 8 NL - Kiinan välinen jännitys kiristyi vallankumousjuhlissa.

¹⁶¹⁶ KU 8.11.1966, es Vietnam ja 25 vuoden takaiset muistot antoivat leimansa Moskovan paraatille.

¹⁶¹⁷ US 8.11.1975, 8 NL vahvistaa yhä armeijaansa, Väliä kiristävät Kiinaan edelleen.

¹⁶¹⁸ US 8.11.1974, 8 Moskova juhli vallankumousta ilman siviilejä (2, y).

¹⁶¹⁹ KU 8.11.1974, 3 Gretshko Punaisella torilla: Rauhanomainen kamppailu lisännyt turvallisuutta (4, y).

vuotisjuhlaparaati Moskovan Punaisella torilla 1967. Jutun selostus oli kahdella kielellä. Aarre Nojosen apuna oli Yleisradion ruotsinkielisen puolen toimintuspäällikkö Harry Granberg, joka käänsi Nojosen selostuksen aika ajoin ruotsiksi. Nojosen selostuksesta paljastuu nopeasti, että hän ollut ennenkin seuraamassa Punaisen torin juhlallisuuksia. Runsaan puolen tunnin yksityiskohtaisen selostuksen jälkeen kävi ilmi, missä selostus käytännössä tehtiin:

”Punaisella torilla on jo melko sankka savu ja valtava kumina täyttää torin ja tärisyttää tätä tavarataloakin, sen parimetriä vahvoja seiniä, jossa meidän selostamommekin on. Me olemme tämän tavaratalon ylimmässä kerroksessa. Nyt ollaan tulossa ohjuksiin, ilmatorjuntaohjuksia. Tuttuja ohjuksia, jotka on nähty tässä paraatissa aikaisemminkin ja jotka tulivat kuuluisiksi keväällä 1960, jolloin yksi tällainen ampui uralilaisen Sverdlovskin kaupungin yläpuolella, 24 kilometrin korkeudesta alas amerikkalaisen kapteenin Powersin ohjaaman U2-tiedustelukoneen. Ja tässä on mukana kuvaan tulossa uutuuksia. Se eroaa kärkiosaltaan muista, se on ilmatorjuntaohjus ja sen erikoisuutena on se, että yksi raketti voi niin kuin Neuvostoliitossa sanotaan tuhota ilmassa yhtä aikaa suuren ryhmän lentokoneita.”¹⁶²⁰

Yleisradion Juhani Lindström selosti ensimmäistä vallankumousparaattiaan 1969 seuraavaan tapaan. Sävy on propagandistinen, myönteisiä adjektiiveja vilisee puheessa.

”(Tehoja marssista). Ja täällä Moskova. Kremlin spaški-tornin lyötyä kymmenen alkoi Moskovan Punaisella torilla lokakuun vallankumouksen 52. vuosipäivän juhlaparaati. Lokakuun vallankumouksen vuosipäivinä on Punaisen torin paraati muodostunut pysyväksi perinteeksi, josta ei luovuttu edes sodan vaikeimpina aikoina. **Vuonna 1941 marssivat paraatijoukot Punaiselta torilta suoraan etulinjaan.** Neuvostoliiton korkein johto seurasi tänäänkin paraattia Leninin-mausoleumin harjalta, pääsihteeri Leonid Brežnev, presidentti Nikolai Podgornyin ja pääministeri Aleksei Kosyginin johdolla. - - Paraatin toisessa osassa esittäytyi Neuvostoliiton teknillinen asemahti joka **vyöryi jyrysten** punaiselle torille. Aluksi esiteltiin panssaritorjuntaohjuksia ja panssaroituja joukkojen kuljetusajoneuvoja. Neuvostoarmeijan tykistöä edustivat sadankolmenkymmenen millin ja kahdensadankolmenmillin kanuunat. Varsovan liiton joukkojen **nykyaikaisimpiin** kuuluvat T-62 panssarivaunut **vyöryivät** torin yli jäljessään raketinheittimet. Sitten täytti torin **mahtava pauhu** ensimmäisten raketin ilmestyessä näkyviin, kärjessä taktilliset tykistöohjukset. Erilaisten taktillisten ohjusten jälkeen esittäytyivät **mahtavat strategiset ohjukset**, joukossa 40 metrin pituisia mannertenvälisiä ohjuksia, joista eräät pystyivät kuljettamaan ydinlatauksen jopa maatakiertävälle radalle. Punaiselle torille kokoontuneiden sotilasiantuntijoiden arvioiden mukaan ei paraatissa tällä kerralla esitelty varsinaisia aseuutuuksia, vaan kaikki nyt nähdyt aseet ovat olleet Punaisella torilla esillä jo viime vuonna.”¹⁶²¹

Muita juttutyyppejä

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat käyttivät journalismissaan lisäksi ainakin seuraavia selvästi erottuvia juttutyyppejä: ”ensimmäistä kertaa Neuvostoliitossa” -juttu, ”valtuuskunta” -juttu, ”Pravdan mukaan” -juttu, ”tilasto”-juttu, matkareportaasi ja ”sääkolumni”. Näistä kaikista olen kertonut esimerkkejä jo aiemmin. Omaksi juttutyypikseen voisi kenties luokitella myös ”huhujen mukaan” -jutut:

¹⁶²⁰ Yle 7.11.1967 Lokakuun vallankumouksen 50-vuotisjuhlaparaati Moskovan punaisella torilla (52 minuuttia, 30 sekuntia). Rark2-kanta, ark-5430.

¹⁶²¹ Yle 7.11.1969 Lokakuun vallankumouksen paraati (4 minuuttia, 40 sekuntia). Rark2-kanta, ark.-4100-5.

Valkonen: " - - Jo kymmenen päivää sitten Moskovassa alkoi kiertää eräistä neuvostolähteistä saatuja huhuja, joiden mukaan Neuvostoliitto aikoo lähettää miehittämättömän avaruusaluksen kuuhun." ¹⁶²²

Neuvostoliiton oli helppoa torjua länsimaisten kirjeenvaihtajien tekemät huhuihin perustuvat uutiset, kuten seuraavasta Kansan Uutisissa julkaistusta TASSin uutisesta käy hyvin ilmi:

"Uutistoimisto Associated Press ja eräät muut läntiset uutistoimistot ovat levittäneet uutista Mao Tse-Tungin sairaudesta viitaten 'eräisiin lähteisiin Moskovassa'. Tästä asiasta ei Moskovassa ole mitään tietoja ja kaikenlaiset huhut, jotka kirjataan 'Moskovassa olevien neuvostolähteiden tiliin', ovat provokaationluonteisia, lausui Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston päällikkö Leonid Zamjatin vastatessaan ulkomaisten lehtimiesten kysymyksiin Moskovassa järjestetyssä tilaisuudessa." ¹⁶²³

Juttutyypit olivat yhteisiä niin 1950-luvun kuin 1970-luvunkin Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismille. Tässä esitetyt juttutyypit perustuvat aineistolähtöiseen tarkasteluun, ja ne on saatu esiin kirjeenvaihtajien tuotosten systemaattisella lähiluvulla.

10.2 Kirjeenvaihtajien työn määrällistä vertailua

Tässä yhteydessä käyn vielä yhteenvedonomaaisesti läpi Moskovan-kirjeenvaihtajien juttujen määrällisen analyysini tuloksia sekä pyrin syventämään aikaisemmin tekemiäni tulkintoja. Vaikka luvut vaikuttavat eksakteilta, niitä on pidettävä kuitenkin vain suunta-antavina. Vertailut perustuvat vain näytteisiin kirjeenvaihtajien koko tuotannosta. Olen kuitenkin käynyt kirjeenvaihtajien tuotoksia läpi systemaattisen tasaisesti eikä siksi mikään yksittäinen vuosi tai tapahtuma päässyt liiaksi vaikuttamaan tuloksiin. Kyse on kirjeenvaihtajien tavanomaisen journalistisen tuotannon vertailusta.

Täysin vertailukelpoisia ovat keskenään ainoastaan Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajien tuotokset. Olen kuitenkin ottanut tähän yhteenvertailuun mukaan myös Helsingin Sanomien Erkki Pennasen jutut. Yleisradion ja STT:n kirjeenvaihtajien juttutuotannosta on säilynyt sattumanvaraisesti vain joitakin Moskovan-kirjeenvaihtajien juttuja. Olen esitellyt näitä tietoja kirjeenvaihtajien journalismin arvioinnin yhteydessä. Samoin menettelin Tiedonantajan kirjeenvaihtaja yhteydessä. Hän teki työtään kolmesta neljään kertaa viikossa ilmestyvässä lehdessä ja näytejakso ulottui hänen kohdallaan vuoteen 1988.

Mielestäni jo Kansan Uutisten ja Uuden Suomen kirjeenvaihtajien työn vertailu antaa riittävästi tietoa kommunistisen ja ei-kommunistisen suomalaisen joukkoviestimen vertailulle. Tiedot voi tietyin varauksin yleistää koskemaan laajempaakin joukkoa. Esimerkiksi Helsingin Sanomien ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan työ noudatti pitkälti Uuden Suomen kirjeen-

¹⁶²² US 14.7.1969, 5.

¹⁶²³ KU 24.9.1969, 12 *Moskova ei tiedä Maon sairaudesta.* (TASS).

vaihtajien työn sisältöjä ja Tiedonantajan kirjeenvaihtajan työ oli lähellä ainakin muutamien Kansan Utisten kirjeenvaihtajien työtä. Tämä tutkimus vahvistaa yleisiä ennakkokäsityksiä, että Yleisradion kirjeenvaihtajan työ oli lähempänä kommunististen lehtikirjeenvaihtajien kuin ei-kommunististen kirjeenvaihtajien työtä vuosina 1965–75.

Tämän tutkimuksen määrällisen juttuanalyysin yhtenä sivutuotteena syntyi ajatuksia ulkomaankirjeenvaihtajan ”hyvän journalismin” kriteereistä. Tällaisia kriteerejä mielestäni ovat 1) juttuaiheiden monipuolisuus, 2) lähteiden monipuolisuus, 3) epäselvien lähteiden vähäinen käyttö, 4) etusivulle pääsy ja 5) arkojen aiheiden suuri osuus juttutuotannosta.

Uutiset hallitsevin juttutyypipi

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat keskittyivät työssään uutisiin. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat kuitenkin selvästi uutispainotteisempia kuin Kansan Utisten kirjeenvaihtajat. Kun Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuista keskimäärin yli 70 prosenttia oli uutisiksi luokiteltavia juttuja, Kansan Utisten kirjeenvaihtajien jutuista uutisia oli noin 55 prosenttia. Määrittelin uutisen päivänkohtaiseksi uutta tietoa sisältäväksi aineistoksi.

Kansan Utisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä korostuivat Uuden Suomen kirjeenvaihtajia enemmän uutistaustat. Uutistaustoilla tarkoitan päiväkohtaisen uutisen yhteydessä tai sitä ennen tai sen jälkeen julkaistua taustoittavaa aineistoa.

Kansan Utisten kirjeenvaihtajat tekivät myös enemmän erillisiä kommenttijuttuja, tosin niitä oli vain muutamia. Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta en löytänyt yhtään puhdasta kommenttijuttua. On kuitenkin selvää, että sekä Uuden Suomen että Kansan Utisten kirjeenvaihtajat pystyivät halutessaan kommentointiin esimerkiksi uutis- tai uutistaustajuttujen sisällä. Kommenttijuttujen vähäisyys voi johtua myös siitä, että se oli kirjeenvaihtajan kannalta arka juttutyypipi. Siinä kirjeenvaihtaja joutui omalla nimellään ottamaan kantaa asioihin. Kansan Utistenkin kommenttijutut käsittelivät varsin vaarattomia aiheita, kuten esimerkiksi Moskovan säätä. Uuden Suomen kirjeenvaihtajia oli puolestaan kehotettu olemaan spekuloida asioilla.

Ajattomia feature-juttuja kirjeenvaihtajat tekivät erittäin vähän, keskimäärin viisi juttua sadasta kuului tähän juttutyypipiin. Helsingin Sanomien Erkki Pennanen oli selvä poikkeus, peräti joka viides hänen jutuistaan oli luokiteltavissa featureksi.

Muut juttutyypit pitivät sisällään muun muassa henkilökuvia, kirja-referaatteja, taidearvosteluja, artikkelisivun ”yliöitä”, human interest -juttuja (kuten *Nielaisi korkkiruuvoin*: KU 26.2.1961, 7), Kiurun Postikortteja Moskovasta ja Nojosen Tapahtui Moskovassa -palsta.

TAULUKKO 1 Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien tekemät jutut juttutyyppeihin mukaan luokiteltuina (100% = 616 juttua)

	Uutinen	Uutistausta	Feature	Kommentti	Muut
Kantola	24	4	1	0	0
J. Pennanen	31	17	3	0	2
Nojonen	83	91	10	0	2
Kauppila	69	45	11	0	3
Kiuru	78	36	1	4	8
Pelkonen	27	22	1	2	4
Mattila*	25	6	4	0	2
Yhteensä	337	221	31	6	21
Prosenttia n.	54,7 %	35,9 %	5,0 %	1,0 %	3,4 %

TAULUKKO 2 Uuden Suomen kirjeenvaihtajien tekemät jutut juttutyyppeihin mukaan luokiteltuina (100% = 510 juttua)

	Uutinen	Uutistausta	Feature	Kommentti	Muut
Tanninen	151	40	2	0	4
Kaurinkoski	134	37	9	0	5
Valkonen	51	19	6	0	5
Sadeniemi*	33	11	2	0	1
Yhteensä	369	107	19	0	15
Prosenttia n.	72,4 %	21,0 %	3,7 %	0 %	2,9 %

TAULUKKO 3 Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajan tekemät jutut juttutyyppeihin mukaan luokiteltuina (100% = 40 juttua)

	Uutinen	Uutistausta	Feature	Kommentti	Muut
Pennanen	60 %	15 %	20 %	2,5 %	2,5 %

Kauppila ja Nojonen tekivät eniten

Kaksi Moskovan-kirjeenvaihtajaa erottui ahkeruudellaan muista. Kansan Uutisten Erkki Kauppila ja Aarre Nojonen tehtailivat juttuja Moskovasta melkein pä tasatahtia. Uuden Suomen Aarne Tanninen teki jo selvästi vähemmän juttuja viikossa, mutta oli selvästi kolmanneksi tuotteliain. Kirjeenvaihtajia yhdisti se, että he tekivät työtä Moskovan-kirjeenvaihtajuuden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Kotitoimitus vaati Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkuaikoina runsaasti juttuja muun muassa kilpailusysteistä: haluttiin näyttää muillekin, että lehdellä oli Moskovassa oma toimittaja.

Koska en mitannut kirjeenvaihtajien juttujen palstasenttimetrejä, "ahkeruusmittari" korostaa liiaksi pienten uutisjuttujen merkitystä. Esimerkiksi HS:n Erkki Pennanen teki tarkasteluajanjakson aikana kahdeksan laajaa feature-

juttua. Myös sukunimikaima Kansan Uutisista suosi journalismissaan työaikaa verottavia laajoja reportaaseja.

TAULUKKO 4 Juttumäärät /kirjeenvaihtaja/viikko

1. Kauppila (KU)	8
2. Nojonen (KU)	7,8
3. Tanninen (US)	6,2
4. Pelkonen (KU)	5,6
5. Kaurinkoski (US)	5,4
6. Kantola (KU)	4,8
7. Kiuru (KU)	4,6
8. Mattila* (KU)	3,7
9. Valkonen (US)	3,4
10. J.Pennanen (KU)	3,3
11.E.Pennanen* (HS)	3,3
12. Sadeniemi* (US)	2,9

* Vuodesta 1975 lähtien tarkastelujaksona kolme viikkoa vuodessa, muuten kuusi. Myös myöhemmin seuraavissa taulukoissa tähti muistuttaa samasta asiasta.

Etusivulle pääsy aluksi helppoa

Kotitoimitus koetti paikata Jarno Pennasen harvatahtista toimitustyötä nostamalla enemmän kuin joka kolmannen hänen tekemänsä jutun alkamaan näyttävästi etusivulta. Luonnollisesti kyse oli myös siitä, että Pennasen jutut olivat kiinnostavia ja hyvin tehtyjä. Myös Uuden Suomen ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen näkyi usein etusivulla. Uuden Suomen kannatti kilpailusysteistä nostaa oman kirjeenvaihtajansa tuotoksia esille muutenkin kuin kriisitilanteissa, kuten yöpakkasten tai noottien aikoihin.

Kaurinkosken ja Valkosen aikoina Moskovan-kirjeenvaihtajien jutut pääsivät jo selvästi harvemmin etusivulle. Yhtenä syynä saattoi olla, että Kaurinkosken ja Valkosen jutut olivat selvästi Tannisen neutraalinsävyisiä uutisjuttuja kriittisempiä eikä kotitoimitus halunnut nostaa Neuvostoliittoon kohdistuvaa kritiikkiä kovin näyttävästi esille. Toisaalta Neuvostoliiton kiinnostavuus saattoi 1960-luvun kuluessa myös hivenen laskea.

Kansan Uutiset antoi keskimäärin Uutta Suomea enemmän näkyvyyttä Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuille etusivuillaan. Kauppilan, Kiurun ja Pelkonen hämmästyttävän samansuuruiset prosenttiluvut kertovat, että joka viides Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemä juttu nostettiin alkamaan etusivulta. Ainoana poikkeuksena oli Uolevi Mattila, jonka jutuista vähemmän kuin joka kymmenes ylsi etusivun-jutuksi. Syynä on todennäköisesti se, että Mattilan kirjeenvaihtajakaudella (1974–1979) Kansan Uutiset joutui entistä enemmän varomaan neuvostokirjoitteluaan. Kantolan heikkoa menestystä etusivuilla selittää pitkälti se, että hänen juttunsa olivat enimmäk-

seen lyhyitä uutisjuttuja. HS:n Erkki Pennasen jutuista 15 prosenttia alkoi etusivulta.

TAULUKKO 5 Etusivulle pääsy: juttua prosentteina/kirjeenvaihtaja

1.J.Pennanen (KU)	37,5 %
2. Tanninen (US)	24,4 %
3. Nojonen (KU)	23,7 %
4. Pelkonen (KU)	19,6 %
5. Kauppila (KU)	19,5 %
6. Kiuru (KU)	19,4 %
7.E.Pennanen*(HS)	15,0 %
7.Kaurinkoski(US)	14,1 %
8. Sadeniemi* (US)	10,6 %
9. Kantola (KU)	10,3 %
10. Valkonen (US)	8,6 %
11. Mattila* (KU)	8,1 %

Suomalainen näkökulma ei korostunut

Suomalaisten ulkomaankirjeenvaihtajien merkitystä on alusta asti perusteltu sillä, että omat toimittajat tuovat ”suomalaista näkökulmaa” lehtien lukijoille. ”Oman kirjeenvaihtajan tehtävänä oli hakea aiheesta kuin aiheesta suomalaista kulmaa”, kirjoitti Martti Valkonen kirjassaan.¹⁶²⁴ Mutta mitä usein kirjeenvaihtajien yhteydessä hoettu suomalainen näkökulma oikein tarkoittaa?

Tässä tutkimuksessa otin selville, mistä aiheista suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat kirjoittivat vuosina 1957–1975. Jaoin aiheet neljään pääluokkaan: 1) Neuvostoliiton sisäiset (NL), 2) Neuvostoliiton ja Suomen väliset (NL/SF), 3) Neuvostoliiton ja länsivaltojen väliset (NL/LV) sekä 4) Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden väliset aiheet (NL/SV). Lisäksi oli ryhmä ”muut aiheet”.¹⁶²⁵ Aiheluokituksia on enemmän kuin juttuja (yli 100%), koska osa jutuista (etenkin pidemmistä) rönnsyili aiheen puolesta useampaan kategoriaan.¹⁶²⁶

Sekä Kansan Uutisten että Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät eniten juttuja aiheista, jotka liittyivät Neuvostoliiton sisäisiin tapahtumiin. Poikkeuksena oli ainoastaan kaksi Kansan Uutisten kirjeenvaihtajaa Sisko Kiuru ja hänen seuraajansa Veli-Kusti Pelkonen, jotka kumpikin kirjoittivat eniten Neuvostoliiton ja Suomen välisistä aiheista. Suomeen kytköksissä olevat aiheet

¹⁶²⁴ Valkonen 1998, 57.

¹⁶²⁵ Ks. tarkemmin liite 4.

¹⁶²⁶ Lisensiaatintyössäni (2001) vastaavien taulukoiden prosenttijakaumat s. 255 ja 266 ovat väärin. Laskin lisensiaatintyössäni prosentit kaikista luokitusten yhteismäärästä, vaikka se olisi pitänyt tehdä juttumääristä. Olen lisäksi tehnyt muutamia tarkistuksia lisensiaatin työssäni julkaistuihin luokitusten määriin, esimerkiksi Kantolan Neuvostoliitto-aiheisista jutuista puuttui kaksi Neuvostoliittoa koskevaa urheilu-uutista.

olivat Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilla muutenkin enemmän esillä kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajilla. Tämä selittyi suurimmaksi osaksi sillä, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan velvollisuutena oli seurata säännöllisesti SKP:n, SKDL:n sekä ammattiliittojen lukuisia vierailuja Neuvostoliitossa. Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta kotitoimitus toivoi kauppavaltuuskuntien ja -neuvottelujen seuraamista, mutta käytännössä kauppaneuvottelijat eivät juuri koskaan kertoneet tietojaan Moskovassa, vaan vasta Suomessa. Näin Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat keskittyivät Neuvostoliiton sisäisten aiheiden sekä Neuvostoliiton ja länsivaltojen välisen diplomatian seuraamiseen.

HS:n Erkki Pennasen journalismi oli aiheiltaan jonkinlainen Uuden Suomen ja Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien välimuoto. Neuvostoliittoaiheita Pennasella oli melkein yhtä paljon kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajilla, mutta vähemmän kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilla. Neuvostoliiton ja Suomen suhteita sekä Neuvostoliiton ja länsivaltojen suhteita käsitteleviä aiheita oli puolestaan lähes yhtä paljon kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilla. Neuvostoliiton ja sosialististen maiden suhteita käsitteleviä aiheita oli kolmen lehden kirjeenvaihtajilla keskimäärin yhtä paljon.

Tämän tutkimuksen valossa suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät jutuissaan myös Suomi-näkökulmaa, mutta se ei ollut mitenkään hallitsevassa asemassa. Tarkoitan Suomi-näkökulmalla kirjeenvaihtajien jutuissa olevia viittauksia Suomeen tai suomalaisiin toimijoihin. Kansan Uutistenkin kirjeenvaihtajien jutuista keskimäärin 2/3 käsitteli aivan muita aiheita. Mielestäni Suomi-näkökulman kriteerit eivät täyty pelkästään sillä, että suomalainen toimittaja on tehnyt jutun. Myönnän, että käytännössä Suomi-näkökulma voisi olla laajempikin, kuten Petäjäniemi totesi: ” - - kotimainen mies tai nainen osaa tarkkailla maanmiehiään enimmänsä kiinnostavia tapahtumia ja ennen kaikkea osaa kirjoittaa niistä tutunomaisemmalla ja lukijoitaan kiinnostavammalla tavalla kuin vieras”. Käytännössä tämän asian laajempi tutkiminen olisi vaatinut vertailua eri maiden Moskovan-kirjeenvaihtajien samana aikana tekemiin tuotoksiin.

TAULUKKO 6 Juttuaiheet: Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat (Juttuja yhteensä 616 = 100%, aiheuokituksia yhteensä 115,7 %)

AIHEET:	NL	SE/NL	NL/LV	NL/SV	MUUT
Kantola	14	7	3	3	2
J.Pennanen	26	5	25	2	0
Nojonen	97	54	47	28	5
Kauppila	73	19	13	31	8
Kiuru	44	50	38	6	10
Pelkonen	10	26	13	3	5
Mattila*	26	13	3	3	1
Yhteensä	290	174	142	76	31
Prosenttia kaikista jutuista n.	47,1 %	28,2 %	23,1 %	12,3 %	5 %

TAULUKKO 7 Juttuaiheet: Uuden Suomen kirjeenvaihtajat (juttuja yhteensä 510 = 100 %, juttuaiheita yhteensä 108 %)

AIHEET:	NL	SE/NL	NL/LV	NL/SV	MUUT
Tanninen	79	28	78	17	12
Kaurinkoski	75	34	47	31	7
Valkonen	41	19	22	9	4
Sadeniemi*	18	8	15	4	2
Yhteensä	213	89	162	61	25
Prosenttia kaikista jutuista n.	41,8 %	17,5 %	31,8 %	12,0 %	4,9 %

TAULUKKO 8 Juttuaiheet: Helsingin Sanomien kirjeenvaihtaja (Juttuja yhteensä 40 = 100%, juttuaiheita yhteensä 112,5 %)

AIHEET	NL	SE/NL	NL/LV	NL/SV	MUUT
E. Pennanen*	17	11	9	5	3
Pkj. n.	42,5 %	27,5 %	22,5 %	12,5 %	7,5 %

Tarkempi aiheiden erittely osoittaa, että kirjeenvaihtajien suosituimmat yksittäiset aihealueet vaihtelivat suuresti. Neuvostoliiton ja länsimaiden välistä diplomatiaa seurasi eniten neljä kirjeenvaihtajaa: kaksi Kansan Uutisista ja kaksi Uudesta Suomesta. Uuden Suomen kaksi kirjeenvaihtajaa erottuivat joukosta tekemällä eniten juttuja Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista. Yksi Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja teki - hivenen yllättäen - eniten juttuja Suomen ja Neuvostoliiton välisestä kaupankäynnistä. Helsingin Sanomien kirjeenvaihtaja seurasi puolestaan useimmin Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden kehittymistä diplomatian näkökulmasta, käytännössä juhlien ja valtuuskuntavierailujen kautta. Tiede- ja tekniikka-aiheiset jutut pitivät sisällään etenkin avaruusteknologiaan liittyvää journalismia.

TAULUKKO 9 Kirjeenvaihtajien suosituin aihealue

Kansan Uutiset	Suosituin aihealue
Kantola:	NL Tiede, tekniikka (ja urheilu) (7)
J. Pennanen	NL/LV Diplomatia (8)
Nojonen	NL Tiede, tekniikka (28)
Kauppila	NL/SV Diplomatia (22)
Kiuru	NL/SF Kaupankäynti (17)
Pelkonen	NL/LV Diplomatia (9)
Mattila	NL Tiede, tekniikka (9)
Uusi Suomi	
Tanninen	NL/LV Diplomatia (41)
Kaurinkoski	NL Sisäiset ongelmat (26)
Valkonen	NL Sisäiset ongelmat (14)
Sadeniemi	NL/LV Diplomatia (11)
Helsingin Sanomat	
E. Pennanen	NL/SF Diplomatia (6)

KUn Kauppila löysi eniten ongelmia

Yksi tapa etsiä eroja kirjeenvaihtajien journalismista oli tarkastella, miten paljon he kirjoittivat aroista aiheista, kuten Neuvostoliiton eri ongelmista. Aihe-jaottelussani Neuvostoliiton sisäisiä ongelmia kuvasivat seuraavat kohdat: 1) onnettomuudet, katastrofit, 2) rikollisuus, sosiaaliset ongelmat, 3) sairaudet, 4) kansallisuuskiistat, 5) ympäristöongelmat, 6) mielenosoitukset ja 7) muut ongelmat. Sisältöluokittelujeni perusteella suhteellisesti laskien eniten ongelmista kirjoitti hivenen yllättäen Kansan Uutisten Erkki Kauppila. Seuraavina tulivat Uuden Suomen Valkonen ja Kaurinkoski sekä Helsingin Sanomien Erkki Pennanen.

Moskovan-kirjeenvaihtajien kultakauden (1962–66) kirjeenvaihtajia viiden kärkijoukossa oli neljä eli Kauppila, Valkonen, Kaurinkoski ja Tanninen. ETYK-prosessin kirjeenvaihtajien työtä helpottavat vaikutukset näkyivät puolestaan Sadeniemen sekä Erkki Pennasen työssä.

TAULUKKO 10 Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista kertovat jutut prosentteina kaikista jutuista

1. Kauppila (KU)	15,3 %
2. Valkonen (US)	13,7 %
3. Kaurinkoski (US)	13,4 %
4. E. Pennanen* (HS)	12,5 %
5. Sadeniemi* (US)	12,2 %
6. Tanninen (US)	10,3 %
7. Nojonen (KU)	6,1 %
8. Mattila * (KU)	4,3 %
9. Kiuru (KU)	4,1 %
10. Pelkonen (KU)	1,8 %
11. J. Pennanen (KU)	1,7 %
12. Kantola (KU)	0 %

Koska en luokitteluvaiheessa tehnyt eroa, oliko kyse Neuvostoliiton joukkoviestinten kertomasta ongelmasta vai kirjeenvaihtajan itse löytämästä arasta aiheesta, pitää tietoihin suhtautua varovasti ja suuntaa-antavina. Voi kuitenkin olettaa, että suurin osa ongelmista oli nimenomaan neuvostolehdistön kertomia tietoja. Tämä selittäisi esimerkiksi sen, miksi myös Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja teki suhteellisesti laskien eniten juttuja Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista.

Kultakauden kirjeenvaihtajat pystyivät hyödyntämään sekä Hruštšovin suojasään avoimimpia hetkiä että Hruštšovin erottamisen jälkeisiä neuvostolehdistön julkaisemia itsekriittisiä kirjoituksia, etenkin maatalouden tilasta.

Kauppilán kanssa samaan aikaan Moskovassa oli Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski. Vaikka Kaurinkoski jäi määrällisessä juttutarkastelussa Kauppilán taakse, hänen journalisminsa oli Kauppilán laadukkaampaa ja kriittisempää. Kaurinkoski ei tyytynyt pelkästään Neuvostoliiton tiedotusvälineiden kertomiin tietoihin, vaan kaiveli myös itse esiin epäkohtia ja ongelmia.

Kun vertailee muita KU-US-pareja, huomaa, että yleensä Uuden Suomen kirjeenvaihtaja kirjoitti noin kymmenen prosenttiyksikköä enemmän Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista kuin hänen Kansan Uutisten kollegansa. Vastaavanlaisen vertailun perusteella voi sanoa, että Uuden Suomen Sadeniemi kirjoitti lähes yhtä paljon Neuvostoliiton ongelmista kuin Helsingin Sanomien Erkki Pennanen. Pennanen ja Sadeniemi puolestaan erottuivat selvästi Kansan Uutisten Uolevi Mattilasta.

Viralliset henkilölähteet hallitsivat

Neuvostoliittolaiset henkilölähteet ja tiedotusvälineet hallitsivat Moskovankirjeenvaihtajien juttujen lähteinä. Neuvostopoliitikot olivat kaikkien kirjeenvaihtajien yleisimmin käyttämät henkilölähteet. Poliitikkoihin määrittelin Neuvostoliiton valtion päämiehet, politbyroon jäsenet, ministerit ja muut valtakunnan-, alue- tai paikallistason poliitikot.

TAULUKKO 11 KU:n kirjeenvaihtajien neuvostoliittolaiset henkilölähteet

1) Poliitikot	80
	mainintaa
2) Tutkijat	34
3) Viranomaiset	18
4) Sotilaat	15
5) Työläiset	7
6) Toimittajat	4
6) Yritysjohdajat	4
8) Taiteilijat	2
9) Toisinajattelijat	2
10) Urheilijat	1
11) Papit	0
Muut	11

TAULUKKO 12 US:n kirjeenvaihtajien neuvostoliittolaiset henkilölähteet

1) Poliitikot	50
2) Viranomaiset	19
3) Tutkijat	14
4) Sotilaat	4
4) Työläiset	4
4) Taiteilijat	4
4) Toimittajat	4
8) Yritysjohdajat	2
9) Toisinajattelijat	2
10) Urheilijat	1
11) Papit	0
Muut	16

TAULUKKO 13 HS:n kirjeenvaihtajan neuvostoliittolaiset henkilölähteet

1) Viranomaiset	6
2) Poliitikot	5
3) Työläiset	3
4) Yritysjohdajat	2
5) Tutkijat	1
Muut	3

Suomalaisten henkilölähteiden osuudet vaihtelivat suuresti eri kirjeenvaihtajilla. Kun verrataan neuvostoliittolaisten ja suomalaisten henkilölähteiden suhdetta toisiinsa, huomataan, että eniten suomalaisia lähteitä käyttivät Kiuru, Erkki Pennanen sekä Pelkonen. Tämä vahvistaa aiempia havaintoja, joiden mukaan edellä mainitut kirjeenvaihtajat toivat jutuissaan eniten esille suomalaista näkökulmaa.

TAULUKKO 14 Neuvostoliittolaisten henkilölähteiden suhde suomalaisiin henkilölähteisiin kirjeenvaihtajien jutuissa

	NL : SF
Kantola (KU)	10kertaa enemmän
Sadeniemi (US)	10
Kauppila (KU)	6,8
Mattila (KU)	5,3
Nojonen (KU)	4,8
Kaurinkoski (US)	3,3
Valkonen (US)	3,2
J. Pennanen (KU)	3
Tanninen (US)	2,3
Pelkonen (KU)	1,5
E. Pennanen (HS)	1,4
Kiuru (KU)	1,1
Keskiarvo	4,4

Jutuissa mainitut henkilölähteet olivat yleensä toisista lähteistä poimittuja, kuten Neuvostoliiton tiedotusvälineistä. Tämä käy selväksi, kun vertailee henkilölähteiden määriä omien haastattelujen määriin. Omiksi haastatteluiksi on luokiteltu kaikki sellaiset, joista käy selvästi ilmi, että kirjeenvaihtaja on itse haastatellut henkilöä. Omat haastattelut olivat harvinaisia, kuten seuraavasta taulukosta käy ilmi. Pienet omien haastattelujen määrät kertoo muun muassa siitä, ettei Neuvostoliitossa omien haastattelujen tekeminen ollut ulkomaiselle kirjeenvaihtajalle helppoa.

TAULUKKO 15 Kirjeenvaihtajien tekemät omat haastattelut

E. Pennanen (HS)	12 kpl
Tanninen (US)	8
Pelkonen (KU)	7
Kiuru (KU)	7
J. Pennanen (KU)	6
Nojonen (KU)	5
Mattila (KU)	4
Kauppila (KU)	3
Kantola (KU)	2
Kaurinkoski(US)	2
Valkonen(US)	2
Sadeniemi(US)	0
Keskiarvo	4,8

Yhtenä merkittävänä tiedonlähteenä on pidettävä myös omaa havainnointia. Olen seuraavaan taulukkoon laskenut, kuinka monessa jutussa kirjeenvaihtajat prosentuaalisesti käyttivät omaa havainnointia. Kaksi kirjeenvaihtajaa erottui selvästi joukosta käyttämällä muita enemmän omia aistihavaintojaan. Kansan Uutisten ensimmäisellä kirjeenvaihtajalla Jarno Pennasella oli vahva runoilija- ja kirjailijatausta, kun taas Helsingin Sanomien ensimmäinen kirjeenvaihtaja Erkki Pennanen suosi työssään matkareportaaseja. Uuden Suomen Pentti Sadeniemi ei ainakaan juttunäytteiden tarkasteluaikoina juuri jalkautunut toimituksestaan. Hän käytti havainnointia vain yhdessä jutussaan.

TAULUKKO 16 Kirjeenvaihtajien jutuissaan tekemät omat aistihavainnot prosentteina kaikista kirjeenvaihtajan jutuista.

J. Pennanen (KU)	26,4 %
E. Pennanen (HS)	22,5 %
Kaurinkoski (US)	16,8 %
Nojonen (KU)	16,1 %
Tanninen (US)	15,2 %
Kantola (KU)	13,8 %
Mattila (KU)	13,5 %
Kauppila (KU)	13,3 %
Valkonen (US)	11,1 %
Kiuru (KU)	10,2 %
Pelkonen (KU)	8,9 %
Sadeniemi (US)	2,1 %
Keskiarvo	14,2 %

Yhteenvedona kirjeenvaihtajien käyttämistä Neuvostoliiton tiedotusvälineistä voidaan todeta, että lehdistö, etenkin Pravda ja Izvestija hallitsivat lähteinä. Muita lehtiä mainittiin enintään satunnaisesti. Myös virallisen uutistoimiston Tassin osuus oli yllättävän pientä. Muutamilla kirjeenvaihtajilla Tassin kanssa tasoihin ylsi Moskovan radio, jossa tosin yleensä luettiin Tassin virallisia tiedonantoja. Televisio oli vielä 1970-luvullakin lähteenä harvinainen.

Neuvostoliiton viranomaiset järjestivät propagandistisia tiedotustilaisuuksia etenkin 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa. Tämä näkyi etenkin ensimmäisten kirjeenvaihtajien, kuten Jarno Pennasen ja Aarne Tannisen työssä. Lehdistötiedotteita jaettiin yleisimmin virallisten valtuuskuntavierailujen aikana.

TAULUKKO 17 KU:n kirjeenvaihtajien käyttämiä lähteitä

NL:n lähteet	Lehdistö	Uutistoi- mistot	Radio	Tv	Lehdistö- tiedotteet	Tiedotus- tilaisuudet
Kantola	4	0	1	0	2	2
J. Pennanen	10	0	1	0	1	8
Nojonen	40	7	7	1	7	7
Kauppila	30	4	1	1	6	2
Kiuru	39	8	4	1	5	6
Pelkonen	20	1	1	1	6	2
Mattila	9	2	1	1	2	1

TAULUKKO 18 US:n kirjeenvaihtajien käyttämiä lähteitä

NL:n lähteet	Lehdistö	Uutistoi- mistot	Radio	Tv	Lehdistö- tiedotteet	Tiedotus- tilaisuudet
Tanninen	54	16	18	3	6	10
Kaurinkoski	75	14	7	0	9	2
Valkonen	29	11	3	0	4	1
Sadeniemi	16	11	0	0	2	1

TAULUKKO 19 HS:n kirjeenvaihtajan käyttämiä lähteitä

NL:n lähteet	Lehdistö	Uutistoi- mistot	Radio	Tv	Lehdistö- tiedotteet	Tiedotus- tilaisuudet
E. Pennanen	17	4	0	2	0	2

Epäselvät lähteet tavanomaisia

Yhtenä määrällisenä tarkastelukohteenani oli, miten hyvin kirjeenvaihtajat merkitsivät käyttämänsä lähteet juttuihinsa. Luokittelin jutun lähteet epäselväksi silloin, kun siinä jutussa ei ollut yhtään selvästi nimettyä lähdettä.

Näiden tulosten valossa Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat kunnostautuivat sekä hyvässä että pahassa. Veli-Kusti Pelkonen kertoi lukijalle toiseksi parhaiten, mihin hänen juttujensa tiedon perustuivat. Myös Jarno Pennanen dokumentoi lähteensä varsin hyvin juttuihinsa. Pennasellahan oli monipuolinen lehtimieskokemus ennen Moskovan-kirjeenvaihtajaksi siirtymistään. Hän oli ollut töissä myös muissa kuin kansandemokraattisissa lehdissä. Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajista selkeimmin lähteensä kertoi Pentti Sadeniemi.

Ehkäpä hivenen yllättäen myös vahvasti neuvostomielinen Aarre Nojonen dokumentoi varsin usein käyttämiään lähteitä juttuihinsa. Näin lukijan oli ainakin teoriassa mahdollista nähdä, että Nojosen käyttämät lähteet olivat pääasiassa neuvostoliittolaisia.

Parhaiten lähteensä dokumentoi HS:n Erkki Pennanen. Pennanen oli ollut jo ennen Moskovaa muun muassa Wienin-kirjeenvaihtajana ja oppinut noudattamaan länsimaisia journalistisia ammattikäytäntöjä. Huonoimmin lähteensä kertoi Erkki Kauppila. Peräti joka neljäs hänen tekemänsä juttu oli ilman selkeitä mainintoja käytetyistä lähteistä. Tämä heikentää tuotteliaan Kauppilan journalistista kokonaissuoritusta. Täytyy myös muistaa, että hän sai vaimoltaan arvokasta sihteeriapua toimitustyössään. Samoilla linjoilla Kauppilan kanssa oli Lauri Kantola ja myös Uolevi Mattila paljasti jutuissaan kitsaasti käyttämiään lähteitä. Uuden Suomen kirjeenvaihtajista lähteistään kertoi heikoimmin Aarne Tanninen.

Lähteiden suojaaminen kuului olennaisena osana Moskovan-kirjeenvaihtajan työtä. Sekä suomalaiset että neuvostoliittolaiset henkilölähteet halusivat usein antaa tietojan nimettöminä välttääkseen todellisia tai kuviteltuja vaikeuksia. Runsaiden nimettömien lähteiden käyttö kuitenkin nakertaa juttujen journalistista uskottavuutta ja antaa myös mahdollisuuden toimituksen ulkopuolisille tahoille toimittajan työn ohjaamiseen.

Toisaalta on myös mahdollista, että kirjeenvaihtaja samaistui niin voimakkaasti Neuvostoliittoon ja maan käytäntöihin, ettei hänelle edes tullut mieleen kyseenalaistaa lähteiden tietoja eikä hän tämän takia nähnyt tarpeelliseksi mainita lähteitä. Näin oli mielestäni selkeästi Lauri Kantolan tapauksessa. Kauppilan journalistiseen tyyliin puolestaan kuului pääkirjoitusmainen kommentoiva ja diplomaattinen ote. Hän ikään kuin imi ja sulatti

omaan tekstiinsä erilaisista lähteistä peräisin olevia tietoja. Tanninen taas oli paljolti Suomen Moskovan-suurlähetystön antaman tiedon varassa, ja myös ulkomaankirjeenvaihtajakollegat olivat Tanniselle tärkeä apu. Näitä tiedonlähteitään Tanninen ei voinut jutuissaan mainita nimeltä.

TAULUKKO 20 Täysin epäselvät lähteet -jutut prosentteina kaikista jutuista/kirjeenvaihtaja

1. E.Pennanen* (HS)	5,0 %
2. Pelkonen (KU)	5,4 %
3. J. Pennanen (KU)	13,2 %
4. Sadeniemi* (US)	14,9 %
5. Nojonen (KU)	15,0 %
6. Valkonen (US)	16,0 %
7. Kaurinkoski (US)	16,2 %
8. Kiuru (KU)	18,7 %
9. Tanninen (US)	19,3 %
10. Mattila* (KU)	21,6 %
11. Kantola (KU)	24,0 %
12. Kauppila (KU)	26,6 %

Niukasti valokuvia ja työmatkustelua

Kirjeenvaihtajien juttujen yhteydessä julkaistiin vain vähän kuvia. Helsingin Sanomien Erkki Pennasen jutut kuvitettiin vuosina 1975–79 poikkeuksellisen hyvin. Nojosen neuvostomyönteiset jutut saivat seuraavaksi eniten kuvia seurakseen. Uuden Suomen ensimmäisen kirjeenvaihtajan Aarne Tannisen juttujen merkitystä tehostettiin myös kuvin. Kantolan ja Kauppilan juttujen yhteydessä julkaistiin vähiten kuvia.

Kuvaava on esimerkiksi Tannisen juttujen kuvitus. Yhteensä 43 valokuvasta 17 oli niin sanottuja passikuvia neuvostojohtajista. Muita suosittuja kuva-aiheita olivat ulkomaisten poliitikkojen valtiovierailut, sotilasparaatit, Moskovan kaupunkimaisema ja MID-matkat. Harvinainen poikkeus oli uutiskuva Yhdysvaltain Moskovan-suurlähetystöä vastaan suunnatusta mielenosoituksesta.

Kirjeenvaihtajien työmatkustelu oli niin vähäistä, ettei vertailua kannata esittää taulukon muodossa. Suhteellisesti laskien eniten Moskovan ulkopuolisia päiväyksiä oli Kantolan ja Jarno Pennasen jutuissa (0,5 juttua/viikko). Vähiten työmatkustelivat Mattila ja Sadeniemi (0 juttua/viikko).

TAULUKKO 21 Kirjeenvaihtajien juttujen yhteydessä julkaistut kuvat

1. E. Pennanen* (HS)	3,4 kuvaa/viikko
2. Nojonen (KU)	1,7
3. Mattila* (KU)	1,4
4. Tanninen (US)	1,3
5. Kaurinkoski (US)	1,2
6. Sadeniemi* (US)	0,9
7. J. Pennanen (KU)	0,9
8. Valkonen (US)	0,8
9. Kiuru (KU)	0,7
10. Pelkonen (KU)	0,7
11. Kantola (KU)	0,3
12. Kauppila (KU)	0,3

10.3 Itsesensuuri: "älä kirjoita itseäsi ulos"

Kaikki suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat turvautuivat jonkinasteiseen itsesensuuriin. Itsesensuurin vaatimus oli asetettu jo kotitoimituksessa ennen kirjeenvaihtajan lähtöä Moskovaan, kuten esimerkiksi Tannisen ja Kaurinkosken tapauksessa "älä kirjoita itseäsi ulos" -ohjeella. Mörän lianimallia soveltaakseni, itsesensuurin säie oli suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä jo vuodesta 1957 lähtien.

Itsesensuurin tasot kuitenkin vaihtelivat huomattavasti. Se, miten paljon kukin Moskovan-kirjeenvaihtaja syyllistyi journalistisen ammattietiikan vastaiseen "liialliseen itsesensuuriin", todellisuuden kaunisteluun ja vaikeneamiseen, on täysin mahdotonta tarkasti mitata. Siihen vaikuttivat luonnollisesti myös Neuvostoliiton vaihtelevat avoimuusasteet.

Tässä tutkimuksessa löytyi seuraavanlaisia arkoja aihealueita, Kivisen termiä käyttäkseni tabuja. Osa aiheista oli arkoja jo 1957 ja osa ilmaantui vasta myöhemmin. Koska arkojen aiheiden "arkuusjärjestyksen" tieteellisen tarkka laatiminen on jokseenkin mahdotonta, tyydyn tässä luettelossa aakkosjärjestykseen:

- Aseostoneuvottelut
- Baltia
- Juutalaiset maastamuuttajat
- Journalistisen työn monet rajoitukset
- Kansallisuuskiistat
- KGB:n työ
- Kekkonen NL:n matkoihin sisältyneiden neuvottelujen sisältö
- Luovutettu Karjala

- Neuvostojohdon muutokset (ennen kuin virallisesti julkistettu)
- Neuvostotalouden huono kunto
- Rajaloikkaarit
- Sotavangit
- Suomen ja NL:n kauppaneuvottelujen tulokset
- Suomen ja Neuvostoliiton suhteet (muu kuin liturginen näkemys)
- Talvisota
- Toisinajattelijat
- Valokuvaus ja filmaaminen
- Vakoilu

Tämän tutkimuksen yksi yllättävä tulos on, että lähes kaikki suomalaiset Moskovon-kirjeenvaihtajat kirjoittivat tavalla tai toisella esimerkiksi toisinajatteliijoista, heidän oikeudenkäynneistään ja kirjallisista teoksistaan. Juttujen lähiluku paljastaa erilaisia painotuksia. Osa kommunistisista kirjeenvaihtajista referoi neuvostolähteitä sellaisenaan, kun taas osa ei-kommunistisista kirjeenvaihtajista pystyi kertomaan myös arvokasta taustatietoa ja olemaan kriittinen. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat kartoivat toisinajatteliijoita selvästi Uuden Suomen kirjeenvaihtajia enemmän. Yleisradion kirjeenvaihtajien asenne toisinajattelijoihin oli sama kuin Kansan Uutisissa.

Toisaalta esimerkiksi Jarno Pennasen, samoin kuin Sisko Kiurunkin, lähipiiriin kuului Moskovassa neuvostojärjestelmään kriittisesti suhtautuvia taiteilijoita ja tutkijoita. Kiurun kautta näihin henkilöihin tutustui esimerkiksi Uuden Suomen Valkonen. Silti Kaurinkosken suhteet toisinajattelijoihin olivat ainoalaatuisen tiiviit. Myös Pentti Sadeniemi piti yhteyttä muutamaani Neuvostoliitossa epäsuosioon joutuneisiin ihmisiin ja salakuljetutti Suomeen kerran yhden kirjeenkin.

Silti suomalaisten kirjeenvaihtajien toisinajattelijauutisointia ei voida pitää mitenkään merkittävänä verrattuna esimerkiksi muiden Pohjoismaiden, etenkin Ruotsin ja Norjan Moskovon-kirjeenvaihtajiin. Tässä tutkimuksessa tuli ilmi muun muassa ruotsalaisten uutistoimistokirjeenvaihtajien läheinen yhteistyö Nobel-kirjailija Aleksandr Solženitsynin kanssa.

Toisaalta Uudessa Suomessa kuin myös Helsingin Sanomissa julkaistiin 1960-luvun puolivälistä lähtien monia toisinajattelijoihin liittyviä uutisia ja taustakirjoituksia, joiden lähteinä olivat länsimaiset uutistoimistot tai lehdet. Myös ruotsalaisten kirjeenvaihtajien tekemiä toisinajattelijahaastatteluja julkaistiin näissä lehdissä.

Uuden Suomen toimittajan Asko Vuorjoen tekemä Baltia-taustajuttu tammikuussa 1971 ei olisi tullut kysymykseen Moskovassa ilman vakavia seurauksia. Mitä aremmasta Neuvostoliittoa koskevasta aiheesta oli kyse sitä varmemmin juttu oli päivätty muualle kuin Moskovaan. Tämä journalistinen vastastrategia ei ollut ainoastaan suomalaisten joukkoviestinten käytäntönä.

Ehkä suurin juttuaiheisiin liittyvä yksittäinen yllätys oli se, miten monipuolisesti Neuvostoliiton epäkohdista etenkin Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajat rohkenivat kertoa. Epäkohdista kerrottiin myös

Kansan Uutisissa, etenkin Erkki Kauppilan kirjeenvaihtajuusaikoina. Yleisradion juttunäytteissä Neuvostoliiton epäkohdista kertovat uutiset olivat harvinaisia poikkeustapauksia.

Baltiassa, etenkin Virossa oli julkaistu maan, ilman ja vesien saastumista käsitteleviä artikkeleita jo yllättävän varhaisessa vaiheessa. Vaikka ympäristöaiheet eivät olleetkaan lukumääräisesti kovin yleisiä, eivät ne mielestäni olleet arkoja aiheita. Kyse oli ehkä osittain myös siitä, etteivät kirjeenvaihtajat, kuten eivät myöskään neuvostosensorit osanneet vielä tulkita tietoja ”suuriksi uutisiksi”.

Kirjeenvaihtajat pystyivät raportoimaan myös pinnan alla kytevästä kansallisuusongelmista jo 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Silloin tällöin kerrottiin myös rikoksista, onnettomuuksista, korruptiosta ja sairauksista, kuten alkoholismista. Yhteistä näille kaikille epäkohta-aiheille oli, että ne lähes poikkeuksetta perustuivat neuvostolehdistössä julkaistuihin tietoihin.

Itsesensuuriin liittyen mielenkiintoinen tieto oli, että myös Moskovan-suurlähetystön väki harjoitti työssään itsesensuuria. Esimerkiksi Baltianmaiden tilanteesta eivät suomalaiset diplomaatit halunneet raportoida mitään Helsinkiin.

10.4 Rivien väliin kirjoittaminen

Suomalaiseen journalismiin kehittyi sotien jälkeen niin sanottujen arkojen neuvostoaiheiden alue ja esimerkiksi Moskovan-kirjeenvaihtajilta vaadittiin hyvää ”rivien väleihin” -kirjoittamisen taitoa.

Tämän tutkimuksen mukaan suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat turvautuivat työssään seuraavanlaisiin journalistisiin vastastrategioihin säilyttääkseen journalistiset työntekomahdollisuutensa Neuvostoliitossa: 1) kollega-apu ja kirjeenvaihtajayhteisön tuki, 2) tietojen kertominen suoraan kotitoimitukselle, 3) ”rivien väleihin” -kirjoittaminen ja 4) ruotsiksi jutun tekeminen. Jutun tekeminen ruotsiksi onnistui sekä Yleisradiossa että Suomen Tietotoimistossa¹⁶²⁷.

Toimittajien yleisin itsesensuurisyytösten torjuntakeino oli puhua rivien väliin kirjoittamisesta. Yritän seuraavaksi kertoa, mitä tämä ”salakieli” Moskovan-kirjeenvaihtajien tapauksessa käytännössä tarkoitti. Sisko Kiuru kiteytti rivien väliin kirjoittamisen haastattelussa seuraavasti:

”Kirjoittaa niin, ettei suoranaisesti sano paha sanaa niin kuin se on, mutta kirjoittaa niin, että ymmärtävä lukija ymmärtää mistä on kysymys.”

Moskovan-kirjeenvaihtajien työ oli pitkälti tulkitsijan työtä. Koska faktatietoa oli Neuvostoliitossa vähän saatavilla, piti tästä vähästä saada irti mahdollisimman paljon. Neuvostoliiton omiin käytäntöihin kuului kätkeä tietoa

¹⁶²⁷ Ruotsiksi juttujaan tekivät vain pohjoismaisten uutistoimistojen ruotsalaiset kirjeenvaihtajat sekä Uuden Suomen Kaurinkoski. Kaurinkoski antoi juttuja Yleisradion ruotsinkielisille toimituksille. Ks. enemmän aiheesta s. xxx.

rivien väleihin, tästä esimerkkinä Pravdan tapa piilottaa uutiset. Hivenen kärjistetyksi sanoen: Pravdasta löysi varmimmin mielenkiintoista tietoa lehden viimeiseltä sivulta, mitänsanomattomien otsikoiden alta, pitkien juttujen loppupuolelta ja sivulauseista. Myös Pravdan pääkirjoitusten viimeiset kappaleet olivat yleensä kiinnostavimmat. Neuvostolehdistössä käytettiin lisäksi silloin tällöin nimimerkkikirjoittajia, jolloin kirjeenvaihtajalle oli tärkeää kyetä tunnistamaan arvovaltaisimmat lähteet.

Tiukankin sensuurin aikoina arkoja tietoja on aina voinut välittää. Kun asioita ei ole voitu sanoa suoraan asiatekstinä, niitä on jouduttu verhoamaan erilaisiin kuoseihin. Yksi usein käytetty tapa kertoa arkoja tietoja on ollut turvautua kaunokirjallisuuteen. Fiktiota ja faktaa sotkevista romaaneissa, novelleissa, mutta etenkin monitulkintaisissa runoissa on ollut mahdollista ilmaista paljon sellaista, mikä vasta myöhemmin on noussut esimerkiksi sanomalehtien otsikoihin. Yksi tällainen lähde oli aikakauskirja *Novyi Mir*.

Kirjeenvaihtajien ammattitaitoon kuului löytää merkittävät tiedonmuruset. Kun tiedot löytyivät Pravdasta tai jostain muusta virallisesta lähteestä, kirjanvaihtajan oli helppo julkaista ne virallisen lähteen nimissä tyyliin: "Pravdan mukaan...". Taitavat Pravdan lukijat ja suomen kielen käyttäjät, kuten esimerkiksi Valkonen, löysi tylsän maineessa olevasta lehdestä toinen toistaan mielenkiintoisempia tietoja, jopa niin paljon, että hän sai lieviä nuhteita liiallisesta Pravdan lainaamisesta.

Rivien väliin kirjoittamisen voi jakaa mielestäni ainakin neljään tekniikkaan, joista kolme on lähtöisin kirjeenvaihtajista ja neljäs puolestaan kotitoimituksesta: 1) Kiertoilmausten käyttö (etenkin lähteiden häivytyks), 2) sitaattimerkkien käyttö, 3) "tästä ei ole mainittu" menetelmän käyttö ja 4) mitänsanomaton otsikointi ja sijoittelu. Samassa jutussa voitiin käyttää eri rivien väliin kirjoittamisen tekniikoita. Yleisimmin käytössä olivat lähteiden häivyttämiseen käytetyt kiertoilmaukset ja mitänsanomaton otsikointi.

Kiertoilmaukset

Kirjeenvaihtajat saivat tietoa myös muista kuin virallisista lähteistä. Tällöin tiedonlähdettä ei yleensä voinut paljastaa. Se oli jutussa naamioitava kiertoilmauksin. Seuraavassa Tannisen, Kaurinkosken ja Valkosen käyttämiä kiertoilmauksia:

Tanninen:

"Nootin sisältöä ei vielä tunneta, mutta eräiden tietojen mukaan - -." (US 16.7.1958, es.)

"Moskovassa katsotaan, että - -." (US 20.7.1958, 8.)

"Tarkkailijain käsityksen mukaan - - ." (US 22.7.1958, 6.)

"Virallisissa piireissä väitetään - -." (US 22.7.1958, 6.)

"Tarkkailijat uskovat - -." (US 24.7.1958, es.)

"Moskovassa uskotaan - -." (US 26.7.1958, 5.)

"Moskovassa todetaan kuitenkin - -." (US 26.7.1958, 5.)

"Moskovan länsimaisissa piireissä - -." (US 5.8.1959, 7.)

"Moskovassa ilmoitettiin lauantaina - -." (US 10.1.1960, 7.)

"Moskovan diplomaattipiireissä liikkuvien tietojen mukaan - -." (US 28.2.1961, 7.)

" - - kerrottiin tiistaina asiaa tuntevalta taholta Moskovassa." (US.9.1961, 7.)

- "Belgialaiselta taholta kerrottiin lehtimiehille - -." (US 20.9.1961, 7.)
 "Sikäli kuin Moskovassa tiedetään - - ." (US 6.10.1962, 20.)
 "Yleensä asioista perillä olevien lähteiden mukaan - -." (US 5.4.1962.)
 "Tämän suuntaiset tiedot levisivät Moskovassa keskiviikkoiltana - -." (US 25.4.1962, es.)

Kaurinkoski:

- "Vanhat moskovalaiset sanovat - -." (US 14.1.1964, 20.)
 "Epävirallisista lähteistä kerrotaan - -." (US 14.1.1964, 20.)
 "Huomioitsijat Moskovassa arvelevat kuitenkin - -." (US 4.2.1965, 13.)
 "Diplomaattiset huomioitsijat Moskovassa arvelevat - -." (US 10.2.1965, 7.)
 "- - tiedot ovat peräisin asiantuntevista neuvostolähteistä." (US 18.3.1966, 9.)
 "Moskovassa alkuvuodesta liikkui luotettavia tietoja siitä, että - -." (US 4.3.1966, 9.)
 "Luotettavimman tuntuiset lähteet - -." (US 19.10.1966, 9.)
 "Asiantuntevat itäeurooppalaiset lähteet - -." (US 19.10.1966, 9.)
 "Kaikkien keskiviikkona käytettävissä olevien tietojen mukaan - -." (US 3.7.1969, 9.)

Omassa lajissaan (huumori) ennätys oli Valkosen tapa häivyttää lähde.

Valkonen:

- "Tärkeimpiin neuvostokosmonautiikan aikataulusalaisuuksiin vihkiytymättömät lähteet Moskovassa esittävät arvioita - -." (US 25.4.1971, es.)

Kansan Uutisten Moskovon-kirjeenvaihtajat Sisko Kiuru ja Veli-Kusti Pelkonen käyttivät muun muassa seuraavanlaisia lähteiden häivytystapoja:

Kiuru:

- "Ne piirit, jotka ovat esittäneet uudelleen arviointeja - -." (KU 27.3.1966, 5.)
 "Moskovon poliittiset piirit - -." (KU 18.10.1966, es.)
 "Useilla eri tahoilla on esitetty arvailuja - -." (KU 1.4.1967, 14.)
 "- - Moskovon suomalaispiireissä pidemmän aikaa kierrelleiden arvelujen mukaan - -." (KU 29.1.1968, es.)
 "Tarkkailijapiirien käsityksen mukaan - -." (KU 20.4.1971, es.)
 "Moskovassa kierteli lauaintaina arveluja - -." (KU 25.4.1971, es.)
 "Virallisten piirien ilmoituksen mukaan - -." (KU 6.5.1971, 6.)

Pelkonen:

- "Tästä kertoivat suomalaiset kaupalliset piirit tiistaina Moskovassa." (KU 5.9.1973, 5.)

Kansan Uutisten lähteinä korostuvat poliittiset piirit, jotka viittasivat NKP:n tai SKP:n suuntiin.

Sitaatit

Kirjeenvaihtajat käyttivät jutuissaan myös silloin tällöin sitaattimerkkejä. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat viljelivät sitaatteja Tannisen ajoista lähtien. Eniten sitaatteja jutuissaan käytti Kaurinkoski. Sitaattien käytön voi tulkita siten, että kirjeenvaihtaja ei halunnut ottaa omiin nimiinsä neuvostolähteiden käyttämää propagandista kieltä. Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

Tanninen:

- "Tällä kertaa ei vielä selvästi sanottu, tarkoitetaanko 'tarpeellisilla toimenpiteillä' Neuvostoliiton oman ydinkoesarjan jatkamista edelleen, kuten lukuisissa aikaisemmissa - -." (US 4.3.1962, 9.)

Kaurinkoski:

"- -Uusien menojen sanotaan erottuvan ´Menneisyyden jätteistä, taikauskosta ja uskonnollisista käsityksistä, joita vielä tapaa elämästämme´." (US 9.1.1964, 12.)

"- - ´villistä antikommunistisesta noitavainosta´, ´tasavallan laillisuuden puolustajat´." (US 1.6.1968, 8.)

"- - ´moraalisesta ja poliittisesta rappiosta´, ´haluttomuudesta työhön´, ´huijauksesta´, ´pyrkimyksestä roikkua yhteiskunnan kaulassa´, ´asosiaalisesta käytöksestä´ - -." (US 17.1.1968, 7.)

Kansan Uutisissa sitaattien käyttö yleistyi vasta Kiurun kirjeenvaihtajuuden aikana. Tšekkoslovakian miehitys 1968 oli keskeinen käännekohta Kiurun sitaattien käytössä. Myös Kauppila oli silloin tällöin käyttänyt sitaatteja.

Kauppila:

"Rumjantsev on erittäin ´nuori´ Pravdan päätoimittaja". (Hän oli juuri täyttänyt 60, T.U.).(KU 4.2.1965, 5.)

Kiuru:

"Tshekkoslovakialaisten vastarintatoimenpiteitä sanotaan tiedotteessa ´tihutöiksi´ ja salaisten radioasemien lähetyksiä ´vihamielisiksi´ ja ´valheellisiksi´." (KU 25.8.1968, es.)

Sen sijaan Kansan Uutisten Aarre Nojonen ja Tiedonantajan Matti Pykälä panivat sitaatteihin länsilähteiden tiedot, mutta ei Neuvostoliiton käyttämää kieltä.

Nojonen:

"- - ´lännen asiantuntijataholla´ - -" (KU14.6.1960,12.)

Nojonen:

"Tällaisen ´tiedon´saattoi eilen - -" (KU 15.6.1960, es.)

"Tästä ei ole mainittu"

Kirjeenvaihtajat käyttivät usein myös "tästä ei ole mainittu" -menetelmää. Sen tarkoituksena oli kertoa lukijoille myös asioista, joista Neuvostoliitossa ei haluttu syystä tai toisesta virallisesti lausua mitään. Yleensä kyse oli aroista aiheista, kuten Hruštšovin syrjäyttämisestä.

Kiuru kertoi haastattelussa, että menetelmästä tuli Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen melkein jokapäiväinen.

"Kun ei voinut esimerkiksi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen sanoa, että joku asia oli niin tai näin, sen saattoi sitten kirjoittaa, että tästä ja tästä ei ole täällä mainittu. Siis tän tyyppistä ja sitähan teki jopa päivä, no ei nyt joka päivä. Mutta tämä oli niin kuin normaali tapa kirjoittaa."

Seuraavaksi muutamia käytännön esimerkkejä tästä rivien väliin -kirjoittamisen muodosta:

Tanninen:

"Neuvostoviranomaiset eivät toistaiseksi ole antaneet mitään tietoa siitä, missä amerikkalainen kone on ammuttu alas ja kuinka syvälle Neuvostoliiton alueelle se on saapunut. He eivät myöskään ole ilmoittaneet, ovatko koneen lentäjät kuolleet vai onko heidät vangittu." (US 7.5.1969, 7.)

Kaurinkoski:

" - Yksimielisyyttä tai yhteisymmärrystä koskevien fraasien puuttuminen niukasta tiedonannosta - -." (US 23.10.1966, 10.)

"Kiinan vastaista arvostelua ei myöskään esiintynyt neuvostolehdistä äskettäin julkaistussa Neuvostoliiton marsalkkojen kirjoituksissa - -." (US 20.5.1967, 8.)

"Artikkelissa ei kuitenkaan mainita tarkemmin, miltä taholta arvostelua ohjelmaan on kohdistettu." (KU 8.12.1964, es.)

" - - Isvestijan selonteko oikeusjutusta ei lainkaan mainitse Ginsburgin laatimaa valkoista kirjaa Sinjavskin ja Danielin oikeudenkäynneistä eikä liioin maanalaista kirjallista aikauskirjaa Feniks-66:ta - -." (US 17.1.1968, 7.)

Valkonen:

"Tilaisuuden tarkoituksena oli korostaa viimeisten 10 päivän ajan lehdistössä julkaistuja kirjoituksia siitä, ettei Neuvostoliitossa ole juutalaisongelmaa sekä etteivät maan juutalaisperäiset kansalaiset pyri maastamuuttoon Israeliin." (US 5.3.1970, 9.)

Mitäänsanomaton otsikointi ja sijoittelu

Mitäänsanomaton otsikointi oli ominaista etenkin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuille. Tästä ei kuitenkaan voi syyttää kirjeenvaihtajia, koska otsikoinnit tehtiin kotitoimituksessa. Seuraavassa muutamia esimerkkejä otsikoista, joiden tosiasiallinen sisältö oli yhteiskuntakriittistä.

Pennanen: *Nixonin kukat ja kiitokset* (KU 2.8.1959, es.)

Pennanen: *Ehrenburg viljelee kukkia, matkustaa ja kirjoittaa* (KU 8.11.1959, 9).

Kauppila: *NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa* (KU 21.5.1967, 9.)

Mitäänsanomattoman otsikoinnin lisäksi myös kriittisten ja epäkohtia sisältävien juttujen sijoittelu sisäsivuille ja sivujen keski- tai alareunaan oli etenkin Kansan Uutisissa tavanomaista. Uudessa Suomessakin neuvostokriittiset jutut alkoivat harvoin etusivulta. Tässäkin tapauksessa kyse oli kotitoimituksen tekemistä valinnoista, eikä niistä voi syyttää Moskovan-kirjeenvaihtajia. Kirjeenvaihtajat pystyivät periaatteessa myös kätkemään kritiikkiään sijoittamalla sen juttunsa loppuun, mutta tällaiset tapaukset olivat harvinaisia. Löysin vain yhden Lindströmin radiojutun. Kolera-ongelmista kertovassa jutussa oli aistittavissa kriittisimpiä äänenpainoja jutun lopussa.

10.5 Kulttuurin kääntäminen ja metaforat

Moskovan-kirjeenvaihtajat käyttivät yllättävän vähän jutuissaan kulttuurisia eroja selvittäviä taustoituksia tai lisäyksiä. Ne liittyivät yleensä venäjän kieleen. Muun muassa kielistä kiinnostunut Nojonen kertoi usein matkareportaaseis-

saan eri sanojen etymologiasta eli alkuperästä. Kaurinkoski puolestaan kunnostautui neuvostofraseologian selittäjänä.

Kaurinkoski:

”Pravdassa korostetaan myös Pessin vaatimusta taistelussa sekä ´revisionismia´ että ´dogmatismia´ vastaan. Moskovan kielenkäytössä revisionismilla tarkoitetaan kommunistipuolueen sisäisiä uudistusliikkeitä yleensä ja tällä hetkellä etenkin senkaltaisia uudistuksia, joihin Tšhekkoslovakiassa tämän vuoden alussa ryhdyttiin. Dogmatismiin nimellä Moskova on tuominut sekä stalinismin että maolaisuuden.” (US 23,12.1968, es.)

Muita kulttuurin kääntämisen tapoja olivat esimerkiksi oman kokemuksen käyttäminen ja historialliset taustoitukset.

Nojonen:

”Pääministeri Fidel Castro seurueineen lensi maanantaina Volgogradiin. Näin ollen voidaan pitää selvänä, että hänen vierailunsa Neuvostoliitossa kestää vielä ehkä vajaan viikon. Mikäli Castro olisi matkannut Siperiaan hänen vierailunsa kestäisi pidempään.” (KU 7.5.1963, 5.)

Kauppila:

”Neuvostoliiton puolustusministeri on myös tärkeä poliittinen johtaja.” (KU 1.4.1967, 14.)

Kiuru:

”Talkooperinne juontaa juurensa jo vuodesta 1919, jolloin moskovalaiset rautatieläiset korjasivat vapaa-aikanaan muutamia vetureita lähtemään kansalaissodan rintamille. Viime vuosina lauontaitalkoita on pidetty huhtikuussa Leninin syntymäpäivän aikoihin.” (KU 17.4.1971, 6.)

Myös metaforia oli ennakoarvioihini verrattuna yllättävän vähän. Joitakin harvoja poikkeuksia tosin oli. Ne liittyivät esimerkiksi avaruus- ja sotatekniikkaan, neuvostojohtajien käyttämään kieleen ja yöpakkaskauden ”päättäjäisiin” Leningradissa tammikuussa 1959.

Avaruus uutisissa myönteiset metaforat korvasivat teknistä sanastoa. Vakoilusatelliiteista käytettiin viehättävää nimitystä ”avaruuden appelsiinit” ja Euroopan suurimmasta peiliteleskoopista ”ikkuna maailmankaikkeuteen”. Nojonen pehmensi yli 20 metriä pitkät mannertenväliset ohjukset ”valtaviksi pulleiksi makkaroiksi”. Neuvostoliiton korkein syyttäviviranomainen varoitteli toisinajattelijoita sanomalla, ettei ”neuvostokansalaisen tule leikata puun oksia”. KU:n Pennanen käytti yöpakkasista nimitystä ”katko Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa” ja kauppaministeri Ahti Karjalainen nimitystä ”ikävä aika”.

10.6 Palautemekanismit

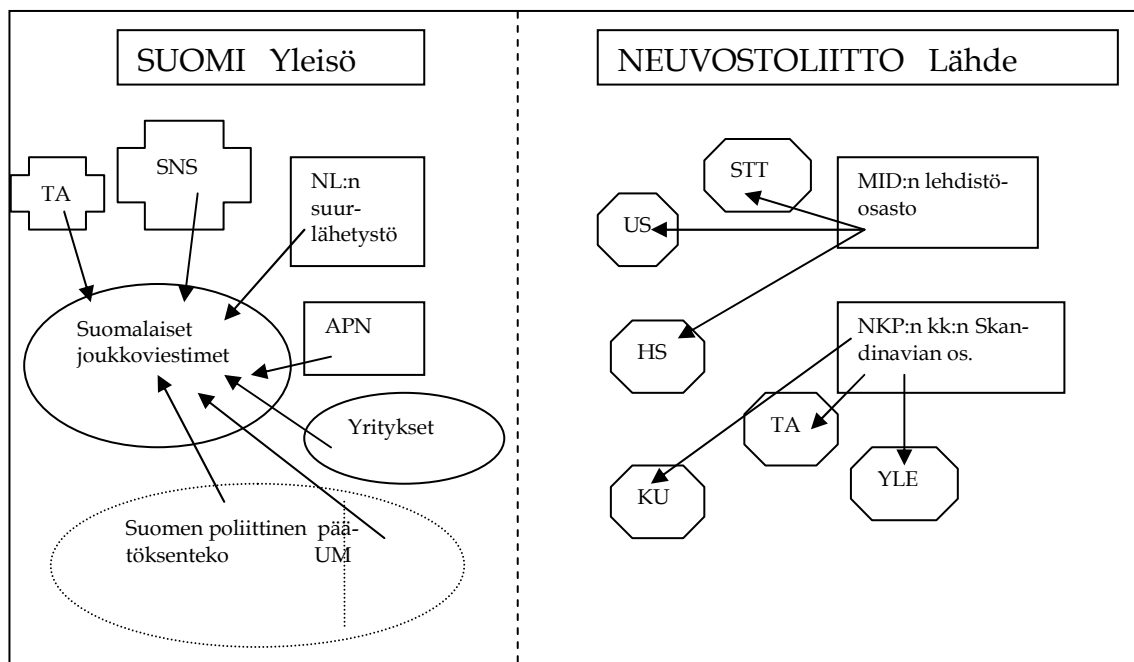
Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat palautetta työstään monelta eri taholta sekä Neuvostoliitosta että Suomesta. Neuvostoliittolaisen palautteen keskeisimmät antajat olivat Kansan Uutisten, Tiedonantajan ja Yleisradion tapauksessa NKP:n keskuskomitean Skandinavian (tai Suomen osasto), Uuden Suomen, Helsingin Sanomien sekä STT:n kirjeenvaihtajien tapauksessa Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosaston Skandinavian osasto.

Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismia, kuten myös muuta suomalaisten joukkoviesten välittämää Neuvostoliitto-uutisoitua "oiottiin" myös Tiedonantajan, Kansan Uutisten sekä SN-seuran ja APN:n Maailma- ja Me -lehden palstoilla. Myös uutistoimisto APN:n kautta kanavoitui palautetta toimituksen johdolle, ainakin Helsingin Sanomissa. Suomen ulkoministeriö pyrki ohjaamaan neuvostopalautteen Suomi-Neuvostoliitto-seuraan, mutta joutui silloin tällöin myös vastaanottamaan virallisia valituksia. Suomi-Neuvostoliitto-seura pyrki vaikuttamaan ensisijaisesti tiedotusjaostonsa kautta, mutta turvautui aika ajoin myös käynteihin ulkoministerin tai presidentti Kekkonen luona.

Kotimaisista toimijoista ärhäkimmin palautetta Neuvostoliitto-uutisoinnista antoivat etenkin Uudelle Suomelle että Helsingin Sanomille idänkauppaa käyvien yritysten johtajat eli punaiset vuorineuvokset. Kansan Uutiset oli SKP:n ja SKDL:n johtaelinten ja myös jäsenistön jatkuvassa tarkkailussa.

Joukkoviestinten toimituksellinen johto sai usein palautetta Neuvostoliitto-uutisoinnista, mutta ukkosenjohtimena toiminut johtoporras ei välittänyt koskaan kaikkea saamaansa palautetta toimittajille. Yleisradio oli läheisessä yhteistyössä Neuvostoliiton radio- ja televisiokomitean eli Gosteleradion kanssa, pohjoismaiset uutistoimistot neuvottelivat uutistoimisto TASSin kanssa ja sanomalehdet turvautuivat APN-apuun, etenkin Uusi Suomi ja Helsingin Sanomat. Kansan Uutiset ja Tiedonantaja operoivat läheisesti APN:n lisäksi Pravdan kanssa. Yleisradion yhteydet Suomen ulkoministeriöön ja presidentti Kekkoeseen olivat poikkeuksellisen läheiset.

Oheiseen kuvaan olen luonnostellut suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien ja suomalaisten joukkoviestinten (lähinnä päätoimittajat, pääjohtajat ja ohjelmapäälliköt) kannalta tärkeimmät palautteen antajat.

KUVIO 9 Kirjeenvaihtajien saaman palautteen tärkeimmät reitit

Moskovan-kirjeenvaihtajien saamaa palautetta ja ohjailua voi taas kuvata esimerkiksi "ohjailun portailla": 1) alkuohjauksen taso, 2) varoittavan palautteen taso, 3) uhkauksen taso ja 4) fyysisten rangaistusten taso.

Ensimmäisellä alkuohjauksen tasolla uusille kirjeenvaihtajille annettiin hienovaraisia evästyksiä kirjeenvaihtajuuden menestykselliselle hoitamiselle. Kirjeenvaihtajat tekivät perinteisesti kohteliaisuuskäynnin ainakin Tehtaankadun lähetystössä ja myös Moskovassa MID:n lehdistöosastolla tai NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolla. Käydyt keskustelut olivat kirjeenvaihtajien mielestä sivistyneitä ja miellyttäviä. Alkuohjailua tuli myös kotimaasta, etenkin oman toimituksen päällikkötasolta.

Toisen, varoittavan palautteen tasolla kirjeenvaihtajille saatettiin ensimmäisiä kertoja sanoa, että jokin heidän jutuistaan "ei ollut ehkä niin kovin kiva". Palautteen antajien äänenpainot saattoivat jo hivenen nousta. Mistään uhkailusta ei kuitenkaan vielä voida puhua. Palaute oli positiivista, etenkin jos kirjeenvaihtaja oli noudattanut työssään riittävästi "isännän" ääntä. Palkkiona kuuliaisuudesta oli esimerkiksi pääsy MID:n järjestämille työmatkoille tai tilaisuuksiin, joihin kelpuutettiin vain harvoja ulkomaisia kirjeenvaihtajia. Toiselle tasolle mielestäni kuuluivat myös kirjeenvaihtajille heidän kirjeenvaihtajuutensa alkuaikoina järjestetyt "moraaliset testit". Kirjeenvaihtajien mielestä tuntemattomien naisten yhteydenotot tai epämääräisen kirjallisen materiaalin tarjonta olivat KGB:n käsialaa. Kirjeenvaihtajat sanoivat, että yritykset olivat sen verran läpinäkyviä ja etukäteen tiedossa olevia, ettei niihin juuri kukaan tarttunut.

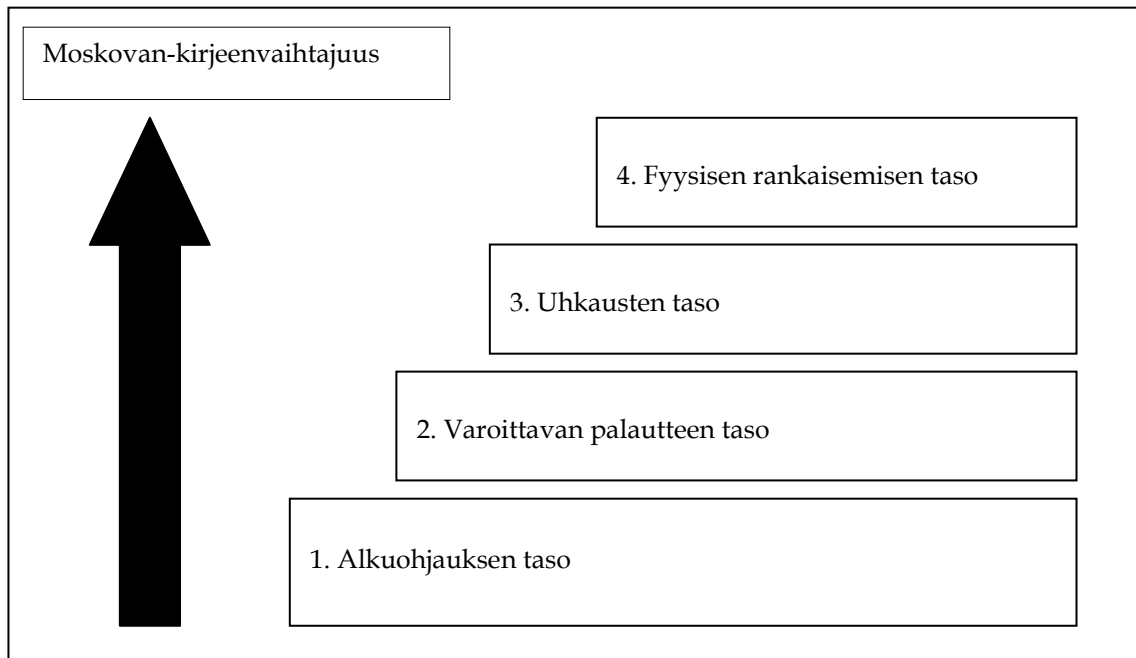
Kolmas palautteen taso pitää sisällään jo voimakkaampia uhkailun elementtejä. Nähdäkseni kaikki viralliset kirjalliset palautteet kuuluvat tähän uhkailun tasoon, kuten Kaurinkosken tapauksessa toukokuussa 1967, kun valituksesta tuli maidenvälinen asia. Myös kova suullinen varoitus tai uhkaus voi täyttää kolmannen tason palautteen kriteerit. Tässä vaiheessa kirjeenvaihtajalle kerrotaan, että jos hän ei muuta tyyliään, hän yksinkertaisesti joutuu lähtemään maasta. Kolmannella tasolla kirjeenvaihtajaa tai hänen perhettään voidaan myös uhata terveyden menetyksellä tai muilla vakavilla ongelmilla. Katson, että Kiuru, Kauppila ja Kaurinkoski saivat kolmannen tason palautetta.

Neljännellä, fyysisen rankaisemisen tasolla, kirjeenvaihtajaan kohdistetaan sanktioita, joita ei voida pitää vähäisinä. Jarno Pennasen oli pakko palata Suomeen neuvostoviranomaisten painostuksen takia. Olen aiemmin ollut sitä mieltä, ettei yhtään suomalaista Moskovan-kirjeenvaihtajaa karkoitettu Neuvostoliitosta, mutta nyt olisin valmis ajattelemaan toisin. Vaikka Pennasen karkoitus ei ollut yhtä näyttävä kuin monien muiden länsimaisten kirjeenvaihtajien tapauksessa, se oli kuitenkin karkoitus. Pennasen ennen aikainen kotiinpaluu koettiin varmasti kiusalliseksi sekä Neuvostoliitossa että SKP:n piirissä ja se haluttiin pitää poissa julkisuudesta. Siitä ei haluttu tehdä varoittavaa esimerkkiä niin kuin yleensä läntisten kirjeenvaihtajien karkoitusten yhteydessä oli tapana.

Jarno Pennasen kanssa samalle fyysisten rankaisujen tasolle joutuivat myös Sisko Kiuru ja Jaakko Kaurinkoski. He eivät saaneet neuvosto-

viranomaisilta työlupia toiseksi Moskovan-kirjeenvaihtajakaudeksi. Sisko Kiurulta evättiin mahdollisuus ryhtyä sekä Kansan Uutisten että Yleisradion kirjeenvaihtajaksi Neuvostoliittoon vuoden 1972 jälkeen. Jaakko Kaurinkoski ei puolestaan päässyt koskaan STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajaksi muun muassa neuvostoviranomaisten vastustuksen takia. Sekä Kiurua että Kaurinkoskea yritettiin myös saada lähtemään pois Neuvostoliitosta ennen aikojaan samoin kuin Pohjoismaisten uutistoimistojen Stig Fredrikssoniakin. Neljänteen palautetasoon määrittelen karkotusten ja työlupien epäämisen lisäksi myös kirjeenvaihtajien pidätykset, vangitsemiset, ”vakavaan rikokseen” lavastamiset ja fyysiset kidutukset.

Myös alemmilla ohjailun tasoilla on erilaisia palautteen aste-eroja. Oletan, että ohjailun tasot ovat käytössä Neuvostoliiton lisäksi kaikissa totalitaristisissa oloissa.

KUVIO 10 Kirjeenvaihtajien ohjailun portaat Neuvostoliitossa

11 MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUS 1957–75

11.1 Kolme aaltoa, 17 kirjeenvaihtajaa

Suomalaista Moskovan-kirjeenvaihtajuutta voi jaksottaa eri tavoin. Voidaan puhua esimerkiksi kolmesta kirjeenvaihtaja-aallosta sen mukaan, milloin joukkoviestinten ensimmäiset kirjeenvaihtajat aloittivat Moskovassa. Näitä ajanjaksoja nimitän 1) kirjeenvaihtajapioneerien (1957–1962), 2) kilpailun sähköistymisen (1965–66) ja 3) ETYKin käänteen aalloiksi (1975).

Näiden lisäksi on erotettavissa lyhyempiä tai pidempiä omia jaksoja, kuten kirjeenvaihtajuuksien vakiintumisen kausi 1962–64 ja Tšekkoslovakian miehityksen varjossa kausi 1968–74. Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kultakaudeksi voidaan määritellä vuodet 1962–1966. Kultakausi alkoi ennakkosensuurin poistumisesta ja jatkui aina toisinajattelijaoikeudenkäyntien alkuun vuoteen 1966 asti. Tänä aikana Moskovan-kirjeenvaihtajien vapaus toimia länsimaisina, kriittisinä journalisteina oli kaikkein suurin.

Miksi suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajuudet sitten alkoivat silloin kuin alkoivat? Nähdäkseni kirjeenvaihtajuuden kolmeen aaltoon oli kolme keskeistä syytä:

- 1) Neuvostoviranomaiset antoivat suomalaiselle joukkoviestimelle luvan kirjeenvaihtajan akkreditointiin (totalitarismin avautuminen),
- 2) Joukkoviestimellä oli halua ja riittävästi omia taloudellisia edellytyksiä kirjeenvaihtajan lähettämiseksi (ei-kommunistinen joukkoviestin) tai Neuvostoliitto tuki taloudellisesti kirjeenvaihtajuutta (kommunistinen joukkoviestin) ja
- 3) Suomalaisten joukkoviestinten välinen kilpailu.

Suomalaiset joukkoviestimet perustelivat oman Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämisen tärkeyttä seuraavilla syillä:

- 1) Oma kirjeenvaihtaja tuo suomalaista näkökulmaa Neuvostoliittouutisointiin,
- 2) Joukkoviestinten välinen kilpailu edellytti omaa kirjeenvaihtajaa ja
- 3) Neuvostoliitto oli toinen suurvalloista, Suomen naapurimaa ja tärkeä kauppakumppani.

Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työtään neuvostotalitarismissa. Vasta kun neuvostotalitarismi alkoi osoittaa avautumisen merkkejä 1950-luvun puolivälistä alkaen, ensimmäisten suomalaisten ulkomaankirjeenvaihtajien lähettäminen Moskovaan mahdollistui. Suomalaisten joukkoviestinten palveluksessa oli Moskovassa 1957–1975 yhteensä 17 kirjeenvaihtajaa.

Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alku, ensimmäinen aalto, oli vielä epävarmaa etsiskelyä. Kansan Uutisten ensimmäinen Moskovaan akkreditoitu avustajakirjeenvaihtaja, Lauri Kantola, ei tehnyt kokopäiväisesti kirjeenvaihtajan työtä. Hänen seuraajansa Jarno Pennanen ei ollut myöskään aktiivisesti kiinnostunut kirjeenvaihtajan työstä. Pennanen kirjoitti lehdelle harvakseltaan syksystä 1957 kesään 1960, mutta hänen journalismistaan paistoi muuten läpi ammattimaisuus toisin kuin Kantolan tapauksessa. Kuvaavaa oli, että noin joka kolmas Pennanen jutuista pääsi alkamaan etusivulta. Pennanen ei myöskään tinkinyt omasta vakaumuksestaan ja joutui tämän takia ongelmiin neuvostoviranomaisten kanssa. Tietyin varauksin voidaan jopa puhua, että hänet karkoitettiin Neuvostoliitosta.

Uuden Suomen päätoimittaja Eero Petäjäniemi piti oman ulkomaankirjeenvaihtajaverkon luomista erittäin tärkeänä. Petäjäniemi halusi omien ulkomaankirjeenvaihtajien avulla kilpailla etenkin Helsingin Sanomien kanssa. Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuus alkoi Aarne Tannisesta 1958. Tanninen loi päätoimittaja Eero Petäjäniemen avustuksella hyvät suhteet Suomen Moskovan-suurlähetystöön ja etenkin suurlähettiläs Eero A. Wuoreen. Tanninen pystyi muun muassa juuri Wuoren kertomien taustatietojen avulla selviytymään kunnialla vaikeista ennakkosensuurinajan työolosuhteista. Myös muiden Moskovan-kirjeenvaihtajien tuki oli Tanniselle äärettömän tärkeää. Tannisen vaimo, Oili, osallistui miehensä journalistiseen työhön kirjoittamalla ja kuvittamalla kotitoimituksen kipeästi kaipaamia feature-juttuja neuvostoarjesta.

Ensimmäisen ja toisen aallon välissä, Kansan Uutisten Aarre Nojonen ja Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski, asettivat monia tärkeitä reimareita myöhemmille kirjeenvaihtajuuksille ja voidaankin sanoa, että vasta he loivat työllään varsinaisen perustan sekä Kansan Uutisten että Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuuksille.

Tuotteliaan Nojosen tekemä journalismi oli länsimaisin silmin tarkasteltuna erittäin kilttiä ja kaunistelevaa, jopa propagandistista. Nojonen ehti kuitenkin kiertää laajasti Neuvostoliittoa ja raportoida monipuolisesti eri aiheista. Hänen hyvä kielitaitonsa toi lisäväriä moniin juttuihin. Nojosen hyvät suhteet Neuvostoliiton eri tasoille, etenkin keskuskomiteaan ja isännille myötäsukainen journalismi avasivat hänelle monia suljettuja ovia.

Jaakko Kaurinkoski oli Tannista kokeneempi toimittaja, ja se näkyi myös hänen työnsä jäljessä. Kaurinkoski teki koko kirjeenvaihtajuutensa ajan hyvää, kriittistä journalismia eikä hän kaihtanut edes arkoja toisinajattelijai-aiheita. Kaurinkosken voi hyvin perustein sanoa asettaneen riman varsin korkealle muille Uuden Suomen kirjeenvaihtajille. Kaurinkoski joutui kirjeenvaihtajakautensa loppupuolella neuvostoliittolaisten epäsuosioon eikä hän enää saanut myöhemmin työlupaa Moskovaan.

Nojosen seuraajalta Erkki Kauppilalta kotitoimitus odotti runsaasti juttuja eikä se joutunut pettymään. Kauppila oli tämän tutkimuksen perusteella tuotteliain suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja, hän kirjoitti myös suhteellisesti laskien eniten Neuvostoliiton sisäisistä ongelmista. Neuvosto-ongelmien runsaus Kauppilan juttutuotannossa perustui neuvostolehdistön avoimeen Hruštšov-kritiikkiin. Kauppilan työn journalistista kokonaisarvosanaa laskee se, että hän kertoi niukasti jutuissaan käyttämistään lähteistä. Kauppilan tuotteliaisuuden osaselityksenä oli hänen vaimonsa tekemä sihteerin työ.

Toinen kirjeenvaihtaja-aalto toi Moskovaan ensimmäiset sähköisten viestinten kirjeenvaihtajat. Aarre Nojonen jatkoi 1965 Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajana vanhaan tapansa tuotteliasta ja Neuvostoliitolle ystävällistä raportointiaan. Nojonen oli aluksi saanut journalismistaan Yleisradiosta moitetta, mutta elokuun 1968 jälkeen varovaisuus lisääntyi myös Pasilassa ja kehut voimistuivat kotitoimituksen antamassa palautteessa.

Nojosen seuraajan, Juhani Lindströmin journalismi oli aluksi Nojosta jonkin verran "läntisempää", mutta loppukautta kohden neuvostokriittisyys väheni myös hänen jutuistaan. Lindström erotettiin Yleisradiosta salaisten liiketoimiensa takia 1975. Lindströmillä oli suojelupoliisin arkistolähteiden mukaan eritasoisia liiketoimintayhteyksiä muun muassa Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun KGB:n edustajiin. Julkisen kohunkin jälkeen hän sai jatkaa asumista ja liikemiehen työtään Moskovassa.

Pohjoismaisten uutistoimistojen kolme ruotsalaista kirjeenvaihtajaa olivat tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia vertailukohtia. Ensimmäinen yhteispohjoismainen kirjeenvaihtaja, ruotsalainen Hans Björkegren, aloitti Moskovassa 1966. STT maksoi viidesosan kirjeenvaihtajuuden kustannuksista. Ruotsalaiset uutistoimistokirjeenvaihtajat erottuivat suomalaisia kirjeenvaihtajia kriittisempinä ja heillä oli suomalaisia läheisempi kontakti etenkin Neuvostoliiton moniin toisinajattelijoihin. Björkegreniä Moskovassa seurasivat Sture Stiernlöf ja Stig Fredriksson.

Kansan Uutisten Erkki Kauppilaa seurannut Sisko Kiuru joutui kovan painostuksen kohteeksi, etenkin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Hän ei saanut työlupaa Neuvostoliittoon enää vuoden 1972 jälkeen. Tšekkoslovakian miehitys loi muutenkin pitkän varjon Moskovan-kirjeenvaihtajien työlle.

Jaakko Kaurinkosken seuraaja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajana, Martti Valkonen oli jonkin verran edeltäjään varovaisempi aihevalinnoissaan, mutta jatkoi muuten Kaurinkosken viitoittamalla tiellä. Sekä Kaurinkoski että Valkonen tekivät paljon juttuja Neuvostoliiton epäkohdista ja ongelmista.

Myös vaikea neuvostoarjen näkökulma välittyi tavanomaista useammin näiden kahden kirjeenvaihtajan jutuista.

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön vaikutti selvästi Kiurun ajoista lähtien myös SKP:n puoluehajaannus. Veli-Kusti Pelkonen ja Uolevi Mattila joutuivat Kauppilan ja Kiurun tapaan tasapainoilemaan journalismin ja puolueuuden välimaastossa.

Kolmannen aallon kirjeenvaihtajat pääsivät tekemään työtään ETYKin myötätuulussa vuonna 1975. Helsingin Sanomien Erkki Pennanen loi pohjaa Pohjoismaiden suurimman päivälehdessä Moskovan-kirjeenvaihtajuudelle ja SKP:n vähemmistön Tiedonantajan Matti Pykälä aloitteli yhteensä 13 vuoden Moskovan-urakkaansa.

Helsingin Sanomille Moskovan-kirjeenvaihtajuuden myöhäinen aloittaminen on edelleen arka aihe. Tämänkään tutkimuksen jälkeen ei ole vielä täyttä varmuutta, miksi Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtajuus alkoi vasta vuonna 1975. Siihen oli varmasti monia syitä: neuvostoviranomaisten vastahakoisuus, lehden pääomistajien haluttomuus (etenkin Eljas Erkko) ja Helsingin Sanomien heikohko taloudellinen tila.

Vastaavan päätoimittajan Heikki Tikkasen mukaan lehteä alettiin uudistaa 1960-luvun puolivälistä lähtien. Strategia oli toinen kuin esimerkiksi Uudella Suomella. Ensimmäiseksi Helsingin Sanomat perusti oman toimittajakoulun, toiseksi se alkoi kehittää kotimaan uutisverkkoaan ja vasta kolmantena vuorossa oli ulkomaankirjeenvaihtajaverkon laajentaminen. Helsingin Sanomilta puuttui vuoteen 1975 asti sekä Moskovan- että Washingtonin-kirjeenvaihtajat.

Helsingin Sanomien Pennasen työn jälki oli lähellä Uuden Suomen kirjeenvaihtajien työtä. Hän teki kuitenkin US:n kirjeenvaihtajia huomattavasti enemmän feature-juttuja ja Suomeen liittyviä aiheita. Myös kuvien käyttö oli Helsingin Sanomissa Uutta Suomea yleisempää.

US:n Pentti Sadeniemi, joka seurasi Martti Valkosta, jalkautui edeltäjiään selvästi vähemmän ja hänen kirjeenvaihtajan työssään korostuivat Neuvostoliiton kansainvälisiin suhteisiin liittyneet kysymykset. Myös Sadeniemi kertoi usein Neuvostoliiton ongelmista, ja hänellä oli Kaurinkosken tapaan muutamia toisinajattelijayhteyksiä.

KU:n Uolevi Mattila noudatti journalismissaan Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien varovaista linjaa.

11.2 Kaksi kirjeenvaihtajakulttuuria

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat voidaan jakaa karkeasti kahtia: kommunisti- ja ei-kommunisti-kirjeenvaihtajiin. Kansan Uutisten ja Tiedonantajan Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työtään lähellä SKP:ta. Neuvostoliitto maksoi suurimman osan kommunistikirjeenvaihtajien palkasta. Kommunistikirjeenvaihtajilta odotettiin muita suomalaisia kirjeenvaihtajia enemmän puolueuuden mentaliteettia. Toimittajan ja puolueuuden roolit kulkivat

lähellä toisiaan, vaikka esimerkiksi Kansan Uutisissa vähän väliä painotettiin uutislehtenä olemisen tärkeyttä. Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä puolueen vaikutus näkyi selvimmin niin sanotuissa tilausjutuissa, joita julkaistiin virallisten juhlapäivien läheisyydessä. Toisaalta on muistettava, että eri kommunistikirjeenvaihtajien työn välillä oli eroja ja kirjeenvaihtaja saattoi muuttaa työtapaansa kirjeenvaihtajakautensa aikana.

Yleisradion rooli Neuvostoliitto-kuvan välittämisessä suomalaisille oli merkittävä. Television painoarvo ulkomaan uutisten välittäjänä kasvoi 1960-luvulta alkaen ja Yleisradiolla oli aina 1980-luvun alkupuolelle asti tv:n - uutistoiminnan monopoli. Yleisradion ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja oli entinen Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja, Aarre Nojonen. Ei ole mikään suuri yllätys, että Nojonen jatkoi Yleisradiossa Kansan Uutisissa aloittamaansa Neuvostoliitolle myötämielistä uutistyötään. Myös Yleisradion kommunistiset Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat lähellä puolueväkeä, poikkeuksena sosialidemokraattina tunnettu Lindström. Jonkin verran lisäväriä Yleisradion välittämään Neuvostoliitto-kuvaan toivat Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat, jotka silloin tällöin tuurasivat Nojosta ja Lindströmiä.

Ei-kommunistisiin kirjeenvaihtajiin kuuluivat Uuden Suomen, pohjoismaisten uutistoimistojen ruotsalaiset sekä Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtaja. Ei-kommunististen kirjeenvaihtajien palkan maksoi suomalainen joukkoviestin (STT:n osuus yhteispohjoismaisen kirjeenvaihtajan kustannuksista oli 1/5).

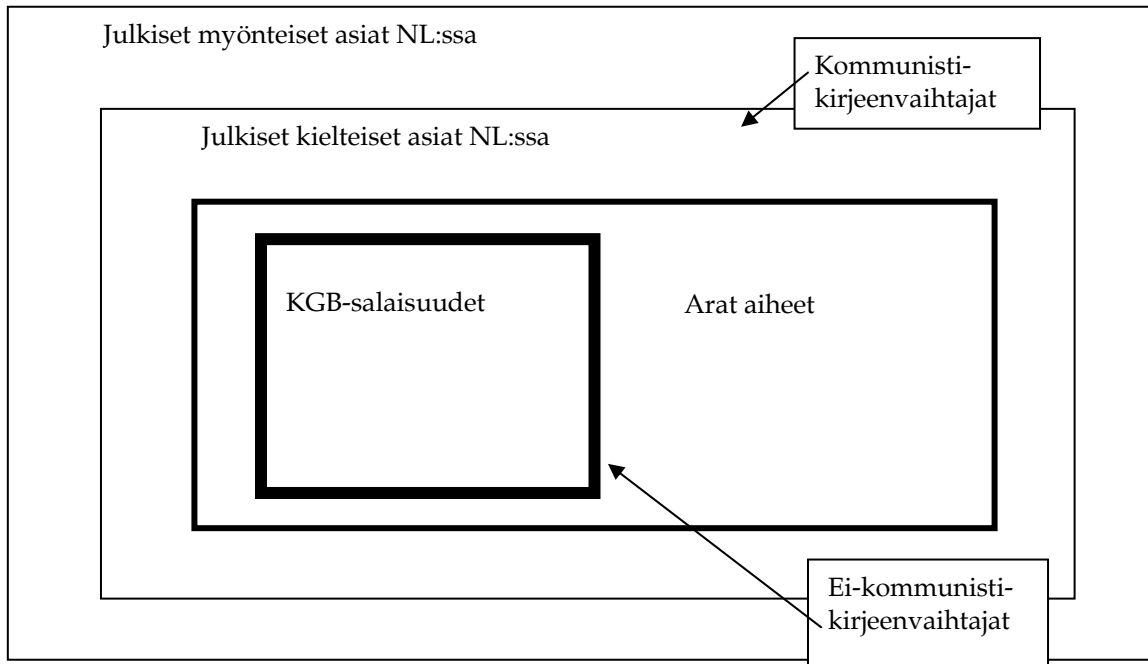
Kokoomus-puolueen ja talouselämän Uusi Suomi välitti niin sanotusti porvarillista maailmankatsomusta, mutta sen Moskovan-kirjeenvaihtajilta ei vaadittu samanlaista puolueuskollisuutta kuin kommunistisilta kirjeenvaihtajilta. Ei-kommunistiset kirjeenvaihtajat saivat palautetta Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosastolta ja kommunistiset kirjeenvaihtajat NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolta.

Kun vertailee suomalaisten ei-kommunististen kirjeenvaihtajien työtä yhteispohjoismaisten uutistoimistojen ruotsalaisten kirjeenvaihtajien työhön, huomaa, että ruotsalaiset kirjeenvaihtajat olivat kriittisempiä Neuvostoliittoa kohtaan kuin suomalaiset. Uuden Suomen Jaakko Kaurinkosken työn sisältö oli lähimpänä ruotsalaisten kollegojen työtä.

Kommunististen ja ei-kommunististen kirjeenvaihtajien työn eroa voi visualisoida esimerkiksi Neuvostoliiton julkisuuden sfäärien avulla. Neuvostoliiton julkisuuden sfäärin voi jakaa neljään kehään asioiden avoimuus-/salaisuusasteen perusteella: 1) myönteiset asiat Neuvostoliitossa, 2) sallitut kielteiset asiat Neuvostoliitossa sekä 3) ei-sallitut, mutta kuitenkin tiedossa olevat kielteiset asiat (arat-aiheet) ja 4) KGB-salaisuudet.

Kommunistiviestinten kirjeenvaihtajat tyytyivät pääsääntöisesti Neuvostoliiton julkisuudessa esillä olleisiin tietoihin: myönteisiin asioihin sekä sallittuihin kielteisiin asioihin. Ei-kommunistiset kirjeenvaihtajat (ainakin aika ajoin ja ainakin osa heistä) pyrkivät myös saamaan selville Neuvostoliiton julkisuudessa mainitsemattomia seikkoja. Tämän lisäksi Neuvostoliitossa oli

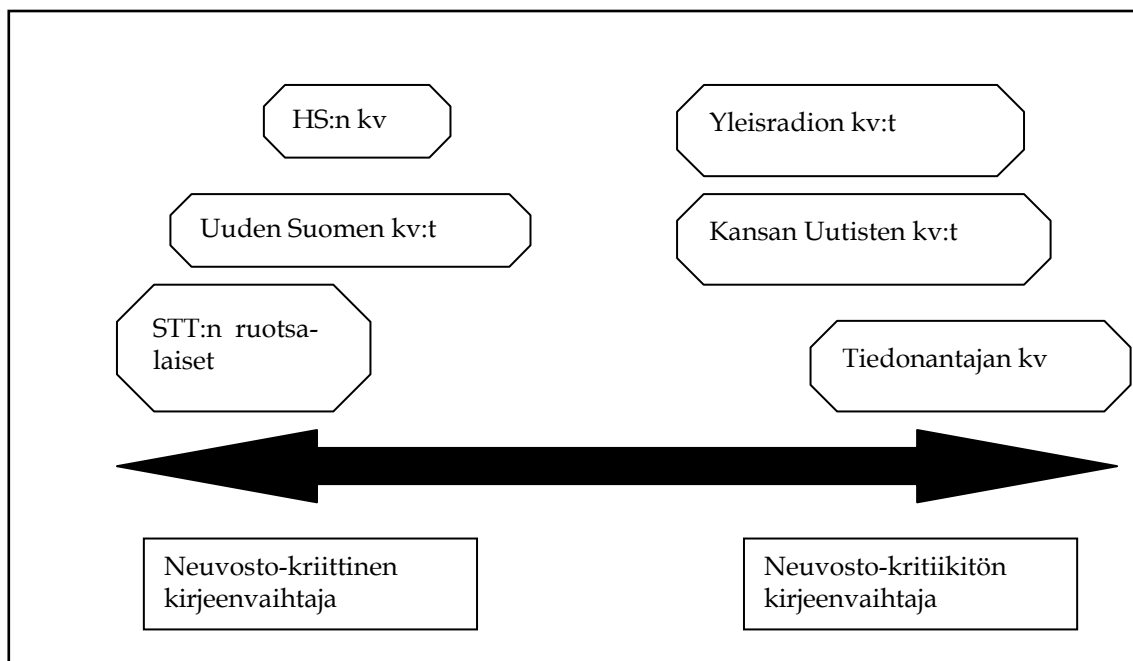
vielä yksi ”julkisuuden” sfääri, kaikkein salaisin. Nimitän tätä KGB-tasoksi. Se sisälsi muun muassa valtio- ja sotilassalaisuuksia. Neuvostoliitossa monet varsin arkipäiväisetkin asiat oli listattu sotilassalaisuuksiksi ja siksi KGB-salaisuuksien sfääri oli varsin laaja. Jos kommunistinen kirjeenvaihtaja julkaisi jutussaan tietoja tai sanamuotoja, joita ei ollut virallisesti julkaistu Neuvostoliiton joukkoviestimissä, hän joutui vaikeuksiin. Ei-kommunistinen kirjeenvaihtaja sai palautetta harvemmin yksittäisistä jutuista.

KUVIO 11 Julkisuus Neuvostoliitossa ja Moskovan-kirjeenvaihtajien työn erot.

Mielestäni suomalaiset kirjeenvaihtajat voidaan myös karkeasti sijoittaa janalle, jonka ääripäinä ovat neuvosto-kriittinen ei-kommunistinen kirjeenvaihtaja ja neuvosto-kriittikön kommunistinen kirjeenvaihtaja. Kirjeenvaihtajien väliset erot janalla eivät luonnollisestikaan ole matemaattisen tarkkoja. Kirjeenvaihtajia selkein erottava tekijä oli joukkoviestin, jonka palveluksessa hän oli. Toisaalta myös kirjeenvaihtajien henkilökohtaiset ominaisuudet ja asenteet johtivat käytännössä erilaisiin journalistisen kulttuurin vivahteisiin. Nämä asenteet saattoivat hieman vaihdella kirjeenvaihtajakauden aikana (ks. esim. Sisko Kiuru, Juhani Lindström ja Jarno Pennanen).

KUVIO 12 Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajien työskentelytyylien erot 1957–1975.

11.3 Kirjeenvaihtajuuden rajat

Journalistisen työn jäsentelyn apuna käyttämäni Shoemakerin - Reesen -mallin tasojänteillä väitän, että Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kannalta olennaisimmat rajoitukset aiheutuivat Neuvostoliiton marxilais-leniniläisestä ideologiasta ja sen totalitaristisista käytännöistä. Esimerkiksi kirjeenvaihtajien kulta-aika johtui nimenomaan Neuvostoliiton sisäisistä muutoksista, etenkin neuvostolehdistön poikkeuksellisesta kirjoittelusta.

Kirjeenvaihtajilla oli hyvin vähän käytännössä mahdollisuuksia olennaisesti rikkoa viranomaisten ulkoapäin asettamia rajoja. Mörän lianimallia hyväksi käyttäen sanonkin, että totalitarismin säie oli kirjeenvaihtajien toimintatyössä kaikkein paksuin vuodesta 1957 vuoteen 1975. Se ei tosin ollut koko ajan yhtä paksu, kuten olen aiemmin osoittanut. Pääsääntö kuitenkin aina oli, että Moskovan-kirjeenvaihtajat uskalsivat julkaista uutisia vasta, kun asia oli ehditty ensin kertoa Neuvostoliiton virallisissa tiedotusvälineissä. Kirjeenvaihtajat olivat oppineet käytännön jo ennakkosensuurin aikana. Sitä noudatettiin varsin kuuliaisesti myös sensuurin poistumisen jälkeenkin, koska muuten edessä olisi voinut olla maastakarkoitus tai muita ongelmia. Kirjeenvaihtajien eniten käyttämä vastastrategia oli rivien väleihin kirjoittaminen.

Tässä tutkimuksessa nousi esille myös muiden tasojen vaikutuksia kirjeenvaihtajien työhön. Aivan kuten Mörä on todennut: journalistisen työn eri tasot vaikuttavat koko ajan toisiinsa kuin lianin kuitusäikeet. Myös Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työtään viidakossa - totalitaristisessa ja huhujen kyllästävässä.

Ideologioiden törmäyksiä

Suomalaisen parlamentaarisen demokratian ja markkinatalouden sekä neuvostoliittolaisen totalitarismin välillä oli monia perustavanlaatuisia eroja. Myös käsitykset journalismin roolista yhteiskunnassa tai kansainvälisissä suhteissa erosivat selvästi toisistaan ja aiheuttivat usein konflikteja.

Kriittinen, yhteiskunnallisia epäkohtia esiinnostava journalismi tulkittiin Neuvostoliitossa helposti pahansuovaksi ja vahingolliseksi. Neuvostoviranomaiset yrittivät aktiivisesti vaikuttaa suomalaisiin mediasisältöihin, myös Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön. Neuvostoviranomaiset viime kädessä ratkaisivat milloin joukkoviestin sai lähettää oman kirjeenvaihtajansa Moskovaan ja kuka hän oli. Kirjeenvaihtajat, joihin neuvostoviranoamiset eivät olleet tyytyväisiä, joutuivat joko lähtemään maasta tai he eivät enää saaneet palata Moskovaan.

Ideologisia yhteentörmäyksiä oli myös suomalaisten diplomaattien ja Moskovan-kirjeenvaihtajien välillä. Suomalaiset diplomaatit kannattivat yleensä varovaisen kirjoittelun linjaa ja monista keskeneräisistä asioista ei heidän mielestään voinut kirjoittaa. Neuvostoliittolaiset saivat muun muassa presidentti Kekkonen puhumaan omien journalisminäkemystensä puolesta.

Totalitaristiset olosuhteet, Neuvostoliiton luomat monet sananvapauden rajoitukset, olivat kaikille kirjeenvaihtajille samat. Journalistisesti mielenkiintoista tietoa oli vähän saatavilla. Huhut kävivät tiedonlähteistä.

Totalitarismiin kuuluvat journalistisen työn perusrajoitukset olivat ikään kuin automaattisesti kaikkien kirjeenvaihtajien tiedossa eikä niitä asetettu kyseenalaisiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi tekstien ennakkosensuuri vuoteen 1961 asti, liikkumisrajoitukset, haastateltavien ennakkovalinta ja kirjeenvaihtajien työn valvonta.

Kuitenkin Neuvostoliiton sisäpoliittiset muutokset, etenkin maan ylimmän johdon vaihdokset, toivat kirjeenvaihtajien työhön useitakin vuosia kestäviä poikkeustiloja, jotka muistuttivat jossain määrin länsimaisia journalismin tekemisen ympäristöjä. Maan omat tiedotusvälineet ruotivat kriittisesti menneisyyttä ja erilaisia epäkohtia nostettiin julkisuuden valokeilaan.

Stalinin kauden likapyykkiä pestiin, kun ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat aloittivat työnsä. Myös Hruštšovin syrjäyttäminen toi kirjeenvaihtajien käden ulottuville runsaasti herkullisia jutunaiheita. Yksi mielenkiintoinen poikkeus oli myös presidentti Kennedyn murhan ja hautajaisten poikkeuksellisen laaja uutisointi Moskovassa sekä televisiossa, radiossa että lehdistössä marraskuussa 1963.

Maailmaa kylmän sodan ajan jakaneet ideologiset vastakkainasettelut näkyivät lähes päivittäin kirjeenvaihtajien työssä. Monet juttujen aiheista käsittelivät kapitalististen ja sosialististen maiden välisiä kiistoja ja niiden sotilaallisia tai diplomaattisia ratkaisuyrityksiä. Myös Kiinan ja Neuvostoliiton suhteiden välirikko heijastui monien kirjeenvaihtajien työhön 1960- ja 1970-luvuilla.

Yksi ulkopuolinen toimija yli muiden

Yksi ulkomainen vaikuttajataho nousi tässä tutkimuksessa ylitse muiden. Hän oli NKP:n keskuskomitean Skandinavian osaston työntekijä Vladimir Fjodorov, jonka monet Moskovan-kirjeenvaihtajat luokittelivat haastatteluissa KGB:n mieheksi. Todennäköisesti hän ei kuitenkaan ollut KGB:n palveluksessa, vaan työskenteli KGB:n yläpuolella. Fjodorov pystyi käyttämään työssään maansa tiedustelupalvelujen keräämiä tietoja.

Fjodorov ja hänen avustajansa seurasivat tarkkaan suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä 1950-luvun lopulta alkaen ja antoivat myös kovasanaista palautetta etenkin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille. NKP:n keskuskomitean Skandinavian osaston työntekijät saattoivat uhkailla ”rivistä livenneitä” kirjeenvaihtajia esimerkiksi maasta karkotuksella. Neuvostoliitto maksoi kommunistilehtien kirjeenvaihtajien palkkoja. Myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat tekemisissä Fjodorovin kanssa.

Tämän tutkimuksen valossa on mahdollista epäillä, että muutamilla Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli eritasoisia salaisia yhteyksiä Neuvostoliiton tiedustelupalveluun KGB:hen. Yleisradiota saatettiin käyttää hyväksi esimerkiksi disinformaation välittämisessä länteen.

Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat kontaktissa Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosaston kanssa. Jaakko Kaurinkoski joutui ensimmäisenä suomalaisena Moskovan-kirjeenvaihtajana vastaanottamaan virallisen kirjallisen valituksen työstään toukokuussa 1968.

Aarne Tannisen suhteet Suomen Moskovan-suurlähettilääseen Eero A. Wuoreen olivat erittäin läheiset. Tannisen työn kannalta Wuoren apu oli ensiarvoisen tärkeää. Wuori pystyi nimettömyyden suojista vaikuttamaan moniin Tannisen kirjoituksiin. Yhden uutisjutun Wuori jopa kirjoitti kokonaan itse.

Suomen Moskovan-suurlähetystö auttoi auliisti kirjeenvaihtajia aina vuoteen 1969 asti. Moskovan-suurlähettilään Björn Alholmin aikana (1970–1974) kirjeenvaihtajat joutuivat luopumaan monista entisistä eduistaan ja he tulkitsivat muutoksen johtuvan Ahlholmista. Todennäköisesti etujen heikennyksen johtuivat ennen kaikkea Tšekkoslovakian miehityksen aiheuttamista tiukennuksista. Suomalaiset kirjeenvaihtajat eivät saaneet esimerkiksi enää käyttää diplomaattien niin sanottua raskasta kuriiripostia. Myös Alholmin tiedottamiskäytännöt herättivät kirjeenvaihtajissa suuttumusta, ja he valittivat asiasta journalistien ammattijärjestöille. Vuonna 1974 Moskovan-suurlähetystöön nimitettiin lehdistöättäseä kymmenen vuoden tauon jälkeen. Viran sai Yleisradion toimittaja ja tuleva pääjohtaja Reino Paasilinna.

Presidentti Urho Kekkonen antoi lehdistöpalautetta kolmella tavalla: 1) julkisesti Yleisradion välityksellä, 2) suoraan päätoimittajille tai 3) epäsuorasti joukkoviestimen johtokunnassa, hallituksessa tai hallintoneuvostossa toimivien henkilöiden kautta. Tulkintani mukaan Kekkonen käytti Neuvostoliiton esittämää Suomen lehdistön arvostelua mielellään apunaan, kun hän halusi vaientaa itseensä kohdistuvaa kritiikkiä. Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät saaneet Kekkoselta suoraa palautetta. Suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista Kekkonen teki eniten yhteistyötä Yleisradion Juhani Lindströmin kanssa.

Yhteispohjoismaisten, ruotsalaisten uutistoimistokirjeenvaihtajien työ nostatti muutaman kerran Neuvostoliiton viranomaisten vastalauseita. Ruotsalaiset noudattivat työssään suomalaisia kollegojaan länsimaisempia uutiskriteerejä. STT:a uhkailtiin, että ruotsalaisten ”huono käyttäytyminen” saattoi vaikeuttaa kaikkien suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä. Suurimman kohun aiheutti Stig Fredrikssonin suora kysymys Andrei Gromykolle Aleksandr Solženitsynin kohtalosta presidentti Kekkonen vierailun aikana 1974.

Kuusi mediaa

Mediaorganisaation tasolla erot olivat selviä. SKP:n ja SKDL:n pää-äänenkannattaja Kansan Uutiset joutui ottamaan huomioon SKP:n poliittisen toimikunnan ja sihteeristön kantoja. Nämä puolestaan joutuivat kuuntelemaan NKP:n ohjeita.

Kansan Uutisten päätoimittaja istui poliittisen toimikunnan kokouksissa ja oli siten SKP:n vallan ytimessä. Lehden linjasta ja yksittäisistä jutuistakin käytiin kuitenkin aika ajoin kädenvääntöä, mikä osoittaa sen, ettei SKP:n poliittisen johdon käskytyssuhde lehteensä aina käytännössä toiminut. Lehden Moskovan-kirjeenvaihtajatkin valitsivat toisinaan omia teitään, kuten Jarno Pennasen ja Sisko Kiurun esimerkit osoittivat.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja pääsi nauttimaan erityisoikeuksia sekä asunnon että muiden palvelujen suhteen. Kommunistilehtien Moskovan-kirjeenvaihtajat luokiteltiin neuvostoprotokollassa suurlähettilästasoisiksi vieraisiksi. Neuvostoliitto maksoi kommunistilehtien kirjeenvaihtajien palkkoja sekä asumis- ja toimitustyöhön liittyviä menoja. Vastaavasti Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilta edellytettiin vastapalveluksia, ja heiltä tilattiin muun muassa juttuja Neuvostoliiton saavutuksista, etenkin erilaisten vuosipäivien tienoilla. Kauppilaa pyydettiin kirjoittamaan myös propagandistinen kirja Neuvostoliitosta SKP:n puoluehajaannuksen alkuaikoina, mutta hän kieltäytyi.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat harrastivat jutuissaan niin sanottuja pehmennyksiä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että jos jutussa oli esitetty aiemmin kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan, esimerkiksi epäkohtia, jutussa muistettiin mainita myös lopuksi monia aiheeseen liittyviä myönteisiä puolia.

Tiedonantajan Moskovan-kirjeenvaihtaja teki töitään lähes samojen poliittisten ja taloudellisten lainalaisuuksien vaikutuksessa kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat. Ainoana erona oli, että Tiedonantajat kirjeenvaihtaja toimi lähempänä NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastoa ja SKP:n vähemmistöä kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja.

Uusi Suomi oli kokoomuksen pää-äänenkannattaja, mutta käytännössä sekä Eero Petäjäniemen että myös Pentti Poukan aikoina puolue oli usein tyytymätön lehensä journalismiin. Uusi Suomi oli selvästi löyhemmin kytköksissä kokoomukseen kuin Kansan Uutiset SKP:hen. Myös talouselämän epävirallinen äänenkannattajuus loi Uuden Suomen journalismille paineita. Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat käytännössä kuitenkin suhteellisen hyvän työrauhan sekä kotitoimitukseltaan että kokoomuspuolueelta, tosin esimerkiksi Sadeniemen vaikeudet Yleisradion avustamisen aloittamisessa vuonna 1973

olivat selvästikin lähtöisin kokoomuksesta. Uuden Suomen Valkonen keskeytti kerran jutunteen Suomen ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston työntekijän kehotuksesta.

Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät kuuliaisesti Neuvostoliiton virallista tietoa. Yleisradio varoi muutenkin koko ajan ärsyttämästä Neuvostoliittoa, esimerkiksi keskustapuoluetaustainen ohjelmajohtaja pystyi 1970-luvulla estämään arkojen aiheiden käsittelyä. Yleisradiolla oli läheiset yhteydet presidenttiin ja ulkoministeriöön, ja se seurasi herkästi uutisoinnissaan maan virallista ulkopoliittikkaa.

Suomen tietotoimisto pääsi Moskovaan 1966, kun ensimmäinen yhteis-pohjoismainen uutistoimistokirjeenvaihtaja aloitti työnsä. Ruotsalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työtään liberalistisen sananavapaus- ja ihmisoikeuskäsityksen hengessä. Heidän journalistisia tekstejä julkaistiin niin Uudessa Suomessa kuin Kansan Uutisissakin. Ruotsalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien neuvostokriittinen journalismi täydensi ja monipuolisti suomalaisen lehdistön Neuvostoliitto-kuvaa aikana, jolloin kaikkea Neuvostoliittoa koskevaa kriittistä tietoa luettiin Suomessa ja Neuvostoliitossa suurennuslasilla.

Helsingin Sanomien 1970-luvulla selvästi parantuneet taloudelliset resurssit auttoivat Moskovan-kirjeenvaihtajaa tekemään 1970-luvun puolivälistä alkaen näyttäviä juttukokonaisuuksia. Etenkin valokuvien käyttö oli lehdessä yleisempää kuin muissa lehdissä.

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat pyrkivät haastatteluissa yleensä kiistämään kaikenlaisen kotitoimituksen ohjailun ja evästyksen, mutta käytännössä ohjailua kuitenkin oli: toisilla kirjeenvaihtajilla enemmän, toisilla vähemmän. Esimerkiksi Aarne Tanninen oli aluksi jatkuvan ohjailun kohteena. Petäjaniemi neuvoi kirjeissään ensimmäistä pohjoismaista ei-sosialistista Moskovan-kirjeenvaihtajaa kädestä pitäen, esimerkiksi mistä aiheista Tannisen tulisi kirjoittaa ja miten. Petäjaniemi muistutti Tannista koko ajan myös olemaan varovainen työssään.

Kirjeenvaihtajan rutiinit

Moskovan-kirjeenvaihtajien työrutiinit pysyivät vuosina 1957–1975 hämmästyttävän samankaltaisina. Edes ennakkosensuurin poistuminen vuoden 1961 aikana tai myöhempi tekninen kehitys eivät ainakaan selvästi näkyneet journalismin sisällöissä. Neuvostoliiton kyky salata itselleen epäedullista tietoa säilyi ennakkosensuurin poistumisen jälkeisissäkin olosuhteissa. Ohjailun portaat toimivat.

Kirjeenvaihtajien normaali työpäivä alkoi TASSin printtien ja Pravdan lukemisella. Pravda oli usein juttujen yhtenä lähteenä ja voidaankin perustellusti puhua "Pravdan mukaan" -juttutyypistä. Pravdan käyttäminen lähteenä perustui sen viralliseen asemaan neuvostoyhteiskunnassa: Pravdan kanta oli sama kuin NKP:n johdon näkemys. Sen jutut olivat kirjeenvaihtajille turvallista lähdemateriaalia. Myös iltapäivisin ilmestynyt Izvestija kuului

samaan virallisten lähteiden sarjaan Pravdan kanssa, mutta sitä kirjeenvaihtajat käyttivät selvästi vähemmän lähteenään kuin Pravdaa.

Kirjeenvaihtajien oli tehtävä käännöstyö itse, koska sihteereitä ei vielä kirjeenvaihtajien käytössä ollut. Sihteerit yleistyivät vasta 1970-luvun puolivälissä. Toisaalta esimerkiksi englanninkielistä TASSia tai ulkomaisia kollegoja saattoi käyttää apuna kielivaikeuksissa.

Kirjallisista lähteistä Literaturnaja Gazeta ja Novyi Mir tarjosivat silloin tällöin kiinnostavaa lähdemateriaalia. Literaturnaja Gazeta julkaisi esimerkiksi sosiologisia tutkimuksia ja Novyi Mir yhteiskunnan epäkohtia ruotivia kaunokirjallisia tekstejä, kuten Solženitsynin ensimmäisiä julkaistuja kirjoituksia.

Juttujen etukäteissuunnittelu oli Moskovassa vaikeaa. Tämän takia kirjeenvaihtajat keskittyivät työssään päivän uutisiin. Ajattomampaa aineistoa kertyi lähinnä Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n järjestämiltä matkoilta. Kirjeenvaihtajat eivät saaneet vapaasti valita matkakohteitaan tai edes haastateltaviaan. Matkoilla oli yleensä mukana kymmenkunta ulkomaankirjeenvaihtajaa sekä vasemmisto- että oikeistolehdistä. Matkat synnyttivät lähes poikkeuksetta moniosaisia matkareportaaseja.

Moskovassa järjestettiin ulkomaisille lehtimiehille tiedotustilaisuuksia jo 1950-luvulla, mutta harvakseltaan, ja niiden sisältö oli propagandistista. Tiedotustilaisuuksissa kerrottiin esimerkiksi kiinnijääneistä vakoilijoista. Tiedotustilaisuuksissa ääntään pääsivät yleensä käyttämään muutamat parhaiten venäjää taitavat ulkomaankirjeenvaihtajat. Mielenkiintoisia oikeudenkäyntejä pääsivät seuraamaan Moskovassa vain harvat ja valitut kirjeenvaihtajat, yleensä suurimpien brittiläisten tai amerikkalaisten lehtien toimittajat. Suomalaisista kirjeenvaihtajista ainoastaan Aarre Nojonen sai pääsyluvan ”näytösoikeudenkäynteihin”.

Kirjeenvaihtajien henkilölähdeverkko oli suppea. Hyvin usein lähteinä olivat kirjeenvaihtajakollegat tai ulkomaiset diplomaatit. Vain poikkeustapauksissa (Tanninen, J. Pennanen, Nojonen ja Mattila) kirjeenvaihtajat saivat solmittua ”korkean tason” eli NKP:n keskuskomitean kontakteja. Myös niin sanotun tavallisen neuvostokansalaisen näkökulma puuttui lähes täysin kirjeenvaihtajien jutuista. Neuvostoliittolaisia oli aina varoitettu ulkomaalaisista ja pelko oli juurtunut syvälle ihmisten mieliin. Selvin poikkeus oli Oili Tannisen Uuteen Suomeen kirjoittamat ja piirroksin kuvittamat pakinat. Omia henkilöhaastatteluja kirjeenvaihtajat tekivät vähän.

Kirjeenvaihtajien juttujen kuvitukset ja otsikoinnit tehtiin lähes yksinomaan kotitoimituksessa. Valokuvia käytettiin vielä 1970-luvullakin Moskovan-jutuissa harvakseltaan, poikkeuksena Helsingin Sanomat.

Yleisradion kirjeenvaihtajien työssä television merkitys kasvoi koko ajan radion kustannuksella. Neuvostoliiton radio ja televisiokomitea, Gosteleradio, tuotti kaiken Yleisradion tarvitseman kuvamateriaalin. Se oli joko mitään-sanomatonta tai propagandistista. Omaehtoinen tv-kuvaaminen ei ollut 1970-luvulla mahdollista.

Kirjeenvaihtajien asunto ja toimitustilat sijaitsivat samassa huoneistossa. Jutut annettiin aluksi puhelimitse ja myöhemmin myös telexillä. Uusi Suomi miehitti vuoteen 1967 asti kaksiota neuvostokerrostalossa. Kaurinkosken aikana muutto vei kirjeenvaihtajan ulkomaalaisten keskelle. Kaurinkoski tulkitse viranomaisten muuttokehotukset tammikuussa 1965 venäläistalosta ”savustamiseksi”. Käytännössä Kaurinkosket muuttivat lopulta oma-aloitteisesti vuonna 1967.

Kansan Uutisten ja Uuden Suomen kirjeenvaihtajat pitivät säännöllisesti yhteyttä toisiinsa ja vuodesta 1965 alkaen myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajiin ja pohjoismaisten uutistoimistojen ruotsalaisiin kirjeenvaihtajiin. Jokaiselle kirjeenvaihtajalla kehittyi kirjeenvaihtajuutensa aikana lisäksi erilaisia kollegaverkostoja. Uuden Suomen kirjeenvaihtajien kannalta tärkein yksittäinen yhteistyötaho oli amerikkalaisen uutistoimiston AP:n väki, mutta myös brittiläiseltä Reutersilta kirjeenvaihtajat saivat halutessaan apua. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat pitivät yhteyksiä ennen kaikkea sosialististen maiden kirjeenvaihtajiin. Esimerkiksi Sisko Kiurulla korostuivat yhteydet tšekki-kirjeenvaihtajiin.

Yksilöiden erot

Myös yksilötason tekijöillä oli selvästi vaikutusta Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismin sisältöihin. Poliittinen ideologia jakoi kirjeenvaihtajat karkeasti kahtia: kommunistisiin ja ei-kommunistisiin.

Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat Tannista - ja ehkäpä Kantolaa - lukuun ottamatta kouliintuneita ammattijournalisteja ennen kuin lähtivät Neuvostoliittoon töihin. Suurin osa kirjeenvaihtajista (KU:n kirjeenvaihtajat, mutta myös US:n Kaurinkoski ja HS:n Erkki Pennanen) olivat opiskelleet venäjää Moskovassa ennen kirjeenvaihtajuutensa alkua. Yleensä ulkomaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät osanneet venäjää.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien venäjän kielen taito oli keskimäärin parempi kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajilla. Eniten kieliongelmiä oli Aarne Tannisella. Kaikki haastatellut kirjeenvaihtajat olivat kuitenkin sitä mieltä, että esimerkiksi keskeisen lähteen, Pravdan lukemisen oppi nopeasti. Samat fraasit toistuivat päivästä toiseen, joten parin tuhannen sanan varastolla pärjäsi ainakin tiettyyn rajaan asti. Vasta kielitaidon kehittyminen auttoi kirjeenvaihtajia tulkitsemaan lehteä myös rivien väleistä. Luonnollista oli, että kokemuksen karttuminen helpotti muutenkin työn tekemistä.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille Moskova oli tavoiteltu paikka, mutta kielitaito asetti monille toimittajille esteitä. Myös SKP:n jäsenyys oli Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle liki välttämätön perusedellytys. Vain Jarno Pennanen ei ollut SKP:n jäsen. Uuden Moskovan-kirjeenvaihtajan valitsi SKP:n keskuskomitean sihteeri. SKP:n poliittinen toimikunta hyväksyi automaattisesti päätöksen. Lupa uuden kirjeenvaihtajan lähettämiseksi Moskovaan piti kuitenkin joka kerran kysyä erikseen NKP:ltä. Luvan antoi varsinaisesti KGB.

Uuden Suomen toimittajat pitivät Moskovaa oivallisena ponnahduslautana mielenkiintoisempiin ja kilpaillumpiin länsimaisiin kirjeenvaihtajaposteihin. Uudessa Suomessa ulkomaankirjeenvaihtajat valitsi aluksi päätoimittaja Eero Petäjäniemi ja myöhemmin, Pentti Poukan kaudella, ulkomaanosaston päällikön mielipide oli valinnassa keskeinen.

Kirjeenvaihtajakauden aikana ja etenkin sen loppupuolella oli tavanomaista, että Moskovan-kirjeenvaihtajat "sairastuivat korrespondiittikseen". Kirjeenvaihtajien "ammattitautin" aiheutti pitkä etäisyys kotitoimitukseen ja liian vähäinen juttupalautte. Käytännössä tämä näkyi etenkin Tannisen ja Sadeniemen kotitoimitukselle lähettämässä kitkeränsävyisissä ja epäluuloisissa kirjeissä.

Kirjeenvaihtajien uran kannalta Moskovan-kirjeenvaihtajuus oli useimmille tärkeä etappi. Monet nimitettiin myöhemmin muihin asemapaikkoihin kirjeenvaihtajaksi ja muutamat heistä ylenivät myös päällikkötason tehtäviin, esimerkiksi Tanninen, Kauppila ja Kaurinkoski.

Kolme suomalaista Moskovan-kirjeenvaihtajaa, kaksi kommunistista ja yksi ei-kommunistinen kirjeenvaihtaja joutui uutisointinsa tai näkemystensä takia Moskovassa vaikeuksiin. Kansan Uutisten Jarno Pennanen joutui lähtemään Moskovasta ennen kirjeenvaihtajakautensa päättymistä. Pennanen ei Suomeen palattuaan enää saanut töitä SKP:sta. Saman lehden Sisko Kiuru ei saanut uutta työlupaa Moskovaan vuoden 1972 jälkeen Kansan Uutisten eikä myöhemmin myöskään Yleisradion kirjeenvaihtajaksi. Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski ei saanut 1970-luvun alussa työlupaa STT:n yhteispohjoismaiseksi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi. Kaurinkoski toimi myöhemmin STT:n yhteispohjoismaisena Kiinan-kirjeenvaihtajana. Kaurinkoski valitsi Kiinan-komennuksensa jälkeen diplomaattiuuran ja yleni Suomen Unkarin- ja Viron-suurlähettilääksi asti. Sekä poliittisen että journalistisen uran eteneminen katkesivat Sisko Kiurulta hänen palattuaan Suomeen. Hän siirtyi kuitenkin hyvään virkaan, valtioneuvoston tiedottajaksi.

11.4 Metodologiset, raportointitekniset ja teoreettiset innovaatiot

Empiirisen työni sivutavoitteiksi olin asettanut myös seuraavanlaisia tehtäviä: kehittää journalismin historian tutkimuksen ja erityisesti arkojen aiheiden tutkimuksen metodologiaa, tulosten raportointitapaa ja teoriaa.

Varsinaisia uusia tutkimusmenetelmiä en tässä tutkimuksessa kehittänyt. Sen sijaan kehitin edelleen jo olemassa olevia tutkimusmenetelmiä, ennen kaikkea haastatteluja, arkojen aiheiden tutkimuksen suuntaan. Arkoja aiheita tutkittaessa on syytä ottaa huomioon ainakin seuraavia seikkoja:

- Haastattelun pitäisi kestää vähintään kolme tuntia
- Eläköityminen lisää haastateltavan avoimuutta

- Haastattelut on syytä tehdä vasta tutkimuksen loppuvaiheessa, jotta etenkin arkojen aiheiden kysymykset ovat ehtineet riittävästi kypsyä
- Haastatteluja on syytä täydentää lisähaastatteluilla
- Haastateltavalle on annettava mahdollisuus antaa tietoja myös nimettömänä, mutta jos kyse on pienestä tutkimusjoukosta, anonymiteetin takaaminen on käytännössä vaikeaa
- Arkojen aiheiden kysymykset on syytä esittää vasta haastattelun loppupuolella, kun haastateltavan ja haastattelijan välinen luottamus on ehtinyt syntyä
- Jotta haastattelijan ja haastateltavan välille syntyy luottamus, haastattelijan on pyrittävä haastattelussa mahdollisimman suureen avoimuuteen ja rehellisyyteen

Kehitin tämän tutkimuksen tarpeisiin eri lähteiden sisällön referointitavan, jota nimitän tv-dokumentti -tekniikaksi (ks. s. 87).

Tämä tutkimus on pyrkinyt viemään journalismin historian tutkimusta eteenpäin myös teoreettisesti. Tässä tapauksessa teoreettisten pohdintojen yhtenä alkujoukko ovat olleet hermeneuttisen kehän idea, moniaineistisuus sekä monimenetelmäisyys. Hermeneuttisen poran ideassa on ennen kaikkea kyse oivalluksesta, jonka mukaan nimenomaan arat aiheet ovat tutkimuksen kannalta kaikkein kiinnostavimpia, eniten tutkijan ymmärrystä lisääviä. Käsitteeni mukaan missä tahansa tutkimuksessa voi olla arkojen aiheiden ulottuvuuksia. Näin ollen ainakin periaatteessa kaikki tutkijat voivat hyödyntää hermeneuttista poraa omassa ajattelussaan. Tutkijan olisi tutkimuksessaan tiedostettava tutkimusaiheeseen liittyvät arat aiheet ja yritettävä löytää keinoja (menetelmiä tai aineistoja) niiden tutkimiseksi.

Olen tiivistänyt Moskovan-kirjeenvaihtajuuden tutkimusta myös muutamiin kuvioihin, joita voi nimittää myös teoreettisiksi malleiksi. Ensiksikin kehitin Shoemakerin-Reesen mallia paremmin kulttuurienväliseen journalismin tutkimukseen soveltuvaksi tekemällä siihen yhden lisäyksen: jaoin ulkopuoliset toimijat -tasot kotimaiseen ja ulkomaiseen alueeseen (kuvio 3., s. 35). Lisäksi kehitin seuraavat mallit: *Julkisuuden sfäärit Neuvostoliitossa* (kuvio 6., s. 76), *Kirjeenvaihtajien saaman palautteen tärkeimmät reitit* (kuvio 9., s. 414), *Kirjeenvaihtajien ohjailun portaat Neuvostoliitossa* (kuvio 10., s. 416) ja *Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työkultuurin erot 1957–1975* (kuvio 12, s. 423). Nämä mallit perustuvat neuvostotalitaristisiin olosuhteisiin, mutta lienevät yleistettävissä myös muihin totalitaristisiin ja autoritaarisiin maihin tai olosuhteisiin menneisyydessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa. Siksi niitä voi nimittää myös teorioiksi.

11.5 Uusi näkökulma lähihistoriaan

Filosofi Georg Henrik von Wrightin mielestä ”Tiedettä voi luonnehtia systematisoiduksi tiedon hankinnaksi”¹⁶²⁸.

Valitsin tieteelliseksi lähestymistavakseni hermeneutiikan, aineistolähteesyyden ja monimenetelmäisyyden. Tarkastelin tutkimuskohdettani sekä määrällisesti että laadullisesti. Ankkuroin tutkimukseni neljän tutkimustradition alueelle: toimitustyön-, ulkomaan uutisoinnin-, mediahistorian- ja kansainvälisten suhteiden historian tutkimuksen.

Empiirisää pääkysymyksiäni olivat: mitä kirjeenvaihtajat välittivät Suomeen, miten he työtään tekivät, minkälaisia eroja kirjeenvaihtajien työssä oli ja miksi heidän journalistisista tuotoksistaan tuli sellaisia kuin niistä tuli?

Tarkoituksena oli alun perin selvittää kirjeenvaihtajien normaalia uutisvirtaa, mutta havaitsin, että pysähdyin aika ajoin myös muutamiin kiinnostaviin lähihistorian tapahtumiin. Tällaisiksi valikoituivat etenkin yöpakkas- ja noottikriisit, Hruštšovin syrjäyttäminen ja Tšekkoslovakian miehitys. Seurasin myös lokakuun vallankumouksen juhlinnan uutisointia vuodesta 1957 vuoteen 1975.

Hermeneuttinen tutkimusote, joka pyrkii tulkitsemaan ja ymmärtämään tutkimuskohdettaan, osoitti tutkimuksen aikana hedelmällisyytensä. Jos lukijasta tuntuu, että tekstini on polyfonista ja antaa mahdollisuuden myös lukijan omiin tulkintoihin, olen nähdäkseni onnistunut rikkomaan historiantutkijoiden perinteistä helmasyntiä, monologi-kerrontaa. Olisin voinut valita työlleni myös toisenlaisia rakenteellisia esittämistapoja, mutta kronologinen ja kirjeenvaihtaja-kohtainen etenemistapa tuntui minusta kaikkein luontevimmalta. Turvauduin jonkin verran myös aiheittain etenevään tarkasteluun, esimerkiksi viitekehys- ja yhteenveto-osioissa.

Kehitin tutkimuksen aikana tutkimusstrategian, jota nimitin hermeneuttiseksi poraksi. Sen tarkoituksena oli kiinnittää erityistä huomiota arkoihin ja salattuihin aiheisiin. Tutkimuksen aikana porauduin moniin erilaisiin tiedonkerroksiin ja löysin kiinnostavia uusia aineistoja eri lähteistä. Erityisen kiinnostavia tiedonlähteitä olivat Uuden Suomen, Yleisradion sekä STT:n kirjeenvaihtajien ja heidän kotitoimitustensa välinen kirjeenvaihto. Myös suojelupoliisin ja Urho Kekkosen säätien arkistot toivat kiinnostavia uusia tietoja. Haastatteluista eniten uutta antoivat Helsingin Sanomien ja STT:n entisten päätoimittajien haastattelut sekä ulkoministeriön Antti Karppisen haastattelu.

Mitä uutta tutkimukseni kertoo Moskovan-kirjeenvaihtajien, ulkomaan uutisjournalismin, Neuvostoliitto-kuvan tai Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historiasta?

Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat olleet tärkeimpiä Neuvostoliitto-kuvan välittäjiä, kuriireja. Heidän merkitystään voidaan tietyin varauksin verrata suurlähettiläisiin. Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien aikanaan välittämä kuva Neuvostoliitosta on ollut monipuolisempi kuin tähän mennessä on

---

¹⁶²⁸ von Wright 1999, 8.

tiedetty. Osaltaan tähän vaikutti kirjeenvaihtajien hyvä rivien väleistä lukemisen ja rivien väleihin kirjoittamisen taito, mutta myös se, että osa heistä teki työtään Moskovan-kirjeenvaihtajien kultakauden 1962–1966 aikana, jolloin neuvostolehdistö kritisoi monia yhteiskunnan epäkohtia.

Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat tärkeässä asemassa Neuvostoliitto-kuvan välittämisessä Suomeen vuodesta 1965 lähtien. Televisio oli samoihin aikoihin noussut tärkeimmäksi ulkomaan uutisten lähteeksi. Tämän takia Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajien vuosikymmeniä jatkunut lähes kritiikitön ja selvästi neuvostomyönteinen työ on mielestäni neuvostoliittolaisten propagandistien suurimpia saavutuksia Suomessa ja samalla suomalaisen journalismin suurimpia tappioita 1960- ja 1970-luvuilla. Myös neuvostoliittolaisen "uutistoimiston" APN:n kolumnistien "istuttaminen" laajasti Suomen lehdistöön 1960-luvun lopulta alkaen kuuluu samaan sarjaan.

Ruotsalaisten yhteispohjoismaisten uutistoimistokirjeenvaihtajien työ Moskovassa vuodesta 1966 alkaen toi puolestaan Suomen Tietotoimiston kautta arvokasta lisäväriä suomalaiseen journalismiin. Ruotsalaisten kirjeenvaihtajien journalismi oli suomalaisia kollegoja neuvostokriittisempää.

Moskovan-kirjeenvaihtajien tutkimus oli myös itsesensuurin, journalismin rajojen ja hyvän journalismin kriteerien tutkimista. Miten paljon suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat harjoittivat käytännössä itsesensuuria ja miten hyvin suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat onnistuivat työssään? Kumpaankaan kysymykseen en pysty edelleenkään antamaan kovin tarkkoja vastauksia, jotain kuitenkin.

Nimesin tutkimuksessa ensimmäistä kertaa rivien väleihin kirjoittamisen tekniikkoja. Rivien väliin kirjoittamisen voi jakaa mielestäni ainakin neljään tekniikkaan, joista kolme on lähtöisin kirjeenvaihtajista ja neljäs puolestaan kotitoimituksesta: 1) Kiertoilmausten käyttö (etenkin lähteiden häivytyks), 2) sitaattimerkkien käyttö, 3) "tästä ei ole mainittu" -menetelmän käyttö, ja 4) mitäänsanomaton otsikointi ja sijoittelu.

Ruotsin kielen käyttö tarjosi kirjeenvaihtajalle mahdollisuuden sanoa asioita suoremmin kuin suomen kielellä.

Kirjeenvaihtajien työn tärkeimmät reunaehdot tulivat Neuvostoliiton totalitaristisista käytännöistä. Myös muilla toimitustyön tasoilla oli erilaisia rajoitettavia tekijöitä. Tutkimuksessa tuli esille ulkopuolisten tahojen vaikutukset - tai vaikutusyritykset - toimitustyöhön, mediaorganisaatioiden väliset erot sekä myös kirjeenvaihtajien yksilöllisiä eroja. Täsmälleen samaan aikaan Moskovassa olleet kirjeenvaihtajat tekivät sisällöltään hyvin erilaista journalismia. Äärimmäisinä esimerkkeinä ovat Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski ja Kansan Uutisten ja myöhemmin Yleisradion Aarre Nojonen. Kaurinkoski teki työtään länsimaisin kriteerein, kun taas Nojonen valitsi neuvostonäkökulman journalismissaan. Tämä ero ilmeni monin tavoin, mutta tässä yhteydessä tuon esille vain yhden seikan. Kaurinkoski pani jutuissaan aina neuvostolähteiden antamat tiedot ja fraasit lainausmerkkeihin, kun taas Nojonen laittoi sitaatteihin länsimaiset lausunnot.

Kirjeenvaihtajien erot voi tiivistää ja visualisoida janalle, jonka päissä on neuvosto-kriittinen ei-kommunistinen kirjeenvaihtaja ja neuvosto-kritiikiton kommunistinen kirjeenvaihtaja.

Lehtien tasolla ero näkyi myös otsikoinnissa. Kansan Uutiset vältti säännönmukaisesti Neuvostoliiton epäkohtien tai muunlaisen neuvostokriittisyyden esiin tuomista otsikoissa. Uusi Suomi pyrki noudattamaan perinteistä länsimaista uutiskäytäntöä, mutta aika ajoin senkin otsikoinnista paistoi läpi varovaisuus. Rohkeimpia otsikoita Uusi Suomi käytti Kaurinkosken ja Valkosen aikoina.

Moskovan-kirjeenvaihtajakunnan yhteistyö oli merkittävää. Yhteistyön juuret olivat ennakkosensuurin ajoissa, jolloin kirjeenvaihtajat kerääntyivät keskustelunodottamaan juttuihinsa sensuuriviranomaisten hyväksymismerkintöjä. Kirjeenvaihtajat saattoivat vielä 1970-luvulla olla toistensa päälähteitä. Heidät naamioitiin jutuissa lähes poikkeuksetta kiertoilmauksilla. Ulkomaisten kirjeenvaihtajien määrä kymmenkertaistui Moskovassa vuosien 1957–1975 aikana.

Tärkeä oli myös kuvan rooli. Kuvien ”ennakkosensuuri” oli tiukkaa vielä 1970-luvulla. Tämä näkyi muun muassa Yleisradion kirjeenvaihtajien käyttämässä filmimateriaalissa sekä Sanoma Osakeyhtiön pyrkimyksenä perustaa pohjoismainen kuvatoimisto Neuvostoliitto-kuvien välitykselle.

Itsesensuurin vaatimus oli esitetty kotitoimituksissa jo ensimmäisille Moskovan-kirjeenvaihtajille. Tätä ”älä kirjoita itseäsi ulos” -ohjetta toistettiin vähän väliä. Kaikki haastatellut kirjeenvaihtajat kertoivat turvautuneensa työssään epäjournalistiseen liialliseen varovaisuuteen. Tämä näkyi esimerkiksi arkojen aiheiden tai tiedonlähteiden, kuten toisinajattelijoiden välttämisenä. Erilaisia arkoja aiheita tutkimuksessa löytyi parisenkymmentä. Itsesensuurin tasossa oli nähtävissä yksilökohtaisia ja eri aikoihin liittyviä eroja.

Tämän tutkimuksen määrällisen juttuanalyysin yhtenä sivutuotteena syntyi ajatuksia ulkomaankirjeenvaihtajan hyvän journalismin kriteereistä. Tällaisia kriteerejä mielestäni ovat 1) juttuaiheiden monipuolisuus, 2) lähteiden monipuolisuus, 3) epäselvien lähteiden vähäinen käyttö, 4) etusivulle pääsy ja 5) arkojen aiheiden suuri osuus juttutuotannosta.

Monien empiiristen kysymysten perinpohjainen selvittäminen olisi vaatinut laajoja vertailututkimuksia eri maiden Moskovan-kirjeenvaihtajien työn välillä. Selvittämättä on yhä myös, miten hyvin lukijat, katselijat ja kuuntelijat osasivat aikanaan kirjeenvaihtajien juttujen tietoja sulattaa ja rivien välien hienouksia tulkita. Vasta tämä tieto voisi kertoa, miten paljon suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat loppujen lopuksi ovat vaikuttaneet suomalaisten Neuvostoliitto-kuvaan.

Mitä uutta tutkimukseni sitten antaa toimitustyön-, ulkomaan uutisoinnin-, mediahistorian- tai kansainvälisten suhteiden historian tutkimukseen?

Olen tässä tutkimuksessa tutkinut systemaattisesti yhden toimittajaryhmän työtä, kirjeenvaihtajuuksia. Joukkoviestintätutkimus ei ole ollut perinteisesti kiinnostunut yksilökohtaisesta tarkastelusta, koska yksilön merkitys on arvioitu vähäiseksi. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että sekä

toimitustyön että ulkomaan uutisoinnin tutkimuksen kannalta olisi tärkeää tutkia myös yksilöitä, yksittäisiä toimittajia ja heidän työtään. Matkan varrella olen voinut asettaa kyseenalaiseksi myös joitakin journalismin tutkimuksen perinteisiä tutkimuskäytäntöjä, kuten ”yhden tutkimusmenetelmän”-oppia sekä lyhyitä, alle kolmituntisia haastatteluja.

Tässä tutkimuksessa mediahistoriallisen tarkastelun päähuomio oli useiden eri joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismissa. Mediahistorian tutkimus on tähän mennessä hylkinyt sekä journalismia että useiden joukkoviestinten samanaikaista tutkimista. Kuitenkin vain vertailevan journalismin historian tutkimuksen kautta voimme todella ymmärtää journalismia, esimerkiksi arvioida mikä nykyjournalismissa on uutta tai vanhaa, hyvää tai huonoa. Mielestäni mediahistorian tutkimusta olisikin entistä enemmän ohjattava journalismin historian tutkimuksen suuntaan.

Olen työssäni haastanut myös joitakin poliittisen historian tutkijoiden aiemmin tekemiä tulkintoja. Väitän, että dominoivien poliittisen historian tulkintojen seuraksi tarvitsemme lisää näkökulmia lähihistoriaan. Nähdäkseni empiirisen tutkimukseni tärkein anti onkin juuri uuden tarkastelutavan eli Moskovan-kirjeenvaihtajuus-näkökulman tuomisessa sekä kansainvälisen politiikan/poliittisen historian että journalismin, etenkin ulkomaan uutisoinnin tutkimukseen.

SUMMARY

The study "Do not write yourself out": The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957-1975 is concerned with exploring the work of the first Finnish Moscow correspondents in Soviet totalitarian times.

Its main focus is on journalism history. The context of the study is larger though, and could therefore be classified within the research fields of journalism studies, foreign news studies, media history studies and the studies of the history of international relations and politics (especially Finnish-Soviet).

The aim of the empirical study is to find answers to four main questions: what kind of journalism the correspondents did, how they actually did their work, what kind of differences there were in their work and why they did their work as they did. To answer these questions I study the archives of the Finnish media and other institutions, I study the journalistic texts of the correspondents (both by quality and quantitative methods of analysing text) and I conduct interviews.

All these sources of information as well as the four research traditions mentioned above are combined by the researcher with the help of hermeneutics, the art of understanding based on especially thoughts of Schleiermacher, Heidegger and Gadamer.

During the research I develop a strategy or metaphor of a hermeneutical drill in which I mix the practices of multi-methodology and multi sources with the idea of the hermeneutical circle, whereby each part can be understood only by being seen as a part of the whole to which it belongs and viceversa. The strategy of the hermeneutical drill is designed to facilitate the process of obtaining information from secret or sensitive issues. The idea of the hermeneutical drill is based on the idea that subjects of a sensitive nature are important for the researcher in understanding the study subjects better.

I analyze the work of correspondents with the help of the Shoemaker-Reese model (the hierarchical model of influences), which Mörä has made some comments on and improvements to. Mörä sees the process of journalism as a jungle in which a piece of news is like a liane. It consists of many fibres, including as it were narrow and thick ones. I see the process of journalism also as a mixture of different factors: ideology, organization, extra-media, media and the individual. In addition to those models I subdivide extra-media into domestic and foreign. To understand the practice of Moscow correspondents as a whole all these levels need to be explored.

What is new, then, in the results of this study, from the point of the view of the study of journalism, the study of foreign news, the study of media history or the study of history of international relations?

The study of mass communication has not traditionally been interested in the work of individual journalists, because the influence of a single journalist has been considered minimal. In this study, however, I argue that it is indeed important to study also the influence of individuals in mass communication

research. I have also questioned some of the research habits practised by mass communication researchers, for instance “the doctrine to use only one research method/study” and the use of interviews of less than three hours’ duration.

In this study I have focused on the journalism of many different foreign correspondents at the same time. Institutional media history traditionally until now has so far concentrated on only one of the media at a time, and neglected journalism.

In the period 1957-1975, seventeen Finnish correspondents working for six different media were stationed in Moscow. Starting in chronological order, they were: the communist daily *Kansan Uutiset* 1957, the conservative daily *Uusi Suomi* 1958, the Finnish Broadcasting Company (Yleisradio, YLE) 1965, the Finnish News Agency (STT, FNB) 1966, the liberal daily *Helsingin Sanomat* 1975, and the hard-line communist daily *Tiedonantaja* 1975. From the point of view of correspondence there are three especially notable sub-periods: 1) the pioneer era (1957-62), 2) the years of growing competition (1965-66), and 3) the effects of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) (1975).

There were also other periods: The regularization of correspondence (1962-1964), The golden era of correspondence in Moscow (1962-1966) and In the shadow of occupation in Czechoslovakia (1968-1974).

The study shows that the information about the Soviet Union made by the correspondents has been more colourful than we have earlier believed, especially during the golden era 1962-1966. The golden era of the Moscow correspondents started after the ending of textual censorship in 1961. This was owing to the increasing number of foreign correspondents in Moscow and the era of a thawing in international politics. In the meantime and especially after Khrushchev’s fall from power (in October 1964) the Soviet press printed many critical stories about the country, for example about the poor condition of agriculture. For a foreign correspondent it was safe to report information from the official Soviet press. The golden era ended when the “show trials” of dissidents began.

In the 1960s television became the most important single medium for foreign news in Finland. In my opinion the uncritical and pro-Soviet work of the correspondents from Yleisradio was the biggest professional failure in Finnish foreign journalism during the 1960s and 1970s and the best result for Soviet propaganda. The Soviet “news agency” APN succeeded in planting its commentators in every Finnish newspaper during the 1960s and 1970s. This was also one of the biggest defeats for Finnish journalism in the era of the cold war.

The image of the system was important to the Soviet Union. Although censorship was abolished in the early 1960s by the Soviet authorities, the strict control of the flow of the images still continued in the 1970s. This was clearly seen in the work of broadcast correspondents. Sanoma Corporation (the publisher of *Helsingin Sanomat*) tried to establish a Nordic agency for Russian photographs, but was not allowed to do so.

The most influential factor in the work of correspondents was the practices of Soviet totalitarianism. There were also many other obstacles for journal-

ists at every level in the Shoemaker–Reese model. The study shows that there was one Soviet official especially, who influenced or tried to influence the work of correspondents. Of course there were also differences between the journalist and the media. It is possible to see these differences as forming a continuum at one end of which was the critical non-communist correspondent and at the other end the non-critical communist correspondent.

The co-operation among the foreign correspondents in Moscow was still of significance in the 1970s. The roots of this co-operation lay in the times of censorship, when the correspondents gathered into the main post office in Gorky Street. The number of the foreign correspondents in Moscow multiplied tenfold from 1957 to 1975.

There was a common Nordic news agency correspondent in Moscow from 1966 that the Finnish news agency (STT, FNB) shared. The news agency correspondents were in fact from Sweden until 1981. The Swedes wrote more critically than many of the Finnish colleagues from Moscow, so STT was an important channel for critical stories about the Soviet Union for the Finnish press.

The demand for self-censorship was expressed to the first correspondents by the editor-in-chief of *Uusi Suomi*, the right-wing daily. The advice “do not write yourself out” was often repeated. So it can be said that the self-censorship was there from the beginning of the Finnish correspondence in Moscow. There were about twenty different sensitive subjects in correspondents’ work. The levels of self-censorship were different in different times and between correspondents.

I identify here, for the first time, methods by which the correspondents wrote “between the lines”. I found four methods: 1) the use of periphrasis (especially through making the sources less clear), 2) the use of citation marks, 3) telling what has not been mentioned and 4) the use of harmless headlines and hiding the news. Also, by using Swedish instead of Finnish it was possible for a correspondent to say things more openly.

A by-product of the study are the criteria of good journalism for foreign correspondents: 1) versatility of topics, 2) use of many different sources, 3) not to rely on unclear sources, 4) stories on sensitive subjects and 5) a common access on front pages.

In this study I used a writing technique called the tv-documentary technique. With this technique it was possible to put different sources together and the polyphonic voices of past reality (Chapters 5 to 10).

I also developed some old research methods, especially methods of interviewing that are more suitable for studying sensitive subjects. When studying sensitive subjects it is particularly advisable that the interview should last at least three hours. The fact that the interviewee is retired helps him/her to answer sensitive questions, and after deep interviews complementary interviews should also be conducted.

It was possibly to create some models for the work of Finnish correspondents in Moscow. These models are seen in pictures: the main feedback routes for the correspondents (picture 9), the stairs of guidance in the Soviet Union

(picture 10), the spheres of information in Soviet Union (picture 11) and the differences between the Finnish correspondents in work cultures (picture 12). These models are based on the conditions of Soviet totalitarianism, but they may be suitable also for other totalitarian and authoritarian environments from the past, in the present and also in the future. That is why it is possible to name them as theories.

The Moscow correspondents have been the most important middlemen or couriers of the image of the Soviet Union. Their importance has been on the same level as ambassadors. Only through comparison of journalism in history are we really able to understand the fundamentals of journalism. In my opinion it would be better to steer the study of media history more in the direction of journalism. A more in-depth understanding of many questions will require more comparative research between correspondents from different countries.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansan Arkisto (KANA):

- Kansan Uutisten arkisto (KUA)1945 –
- SKP:n edustajakokoukset 1957–
- SKP:n keskuskomitean (kk) poliittisen toimikunnan kokouspöytäkirjat (ptk.)1956 –
- SKP:n keskuskomitean (kk) sihteeristön kokouspöytäkirjat (sk.)1956 –

Päivälehdien säätien arkisto (PSA): Moskovan-kirjeenvaihtajiin liittyvät asiakirjat.

Suojelupoliisin arkisto (SUPOA): Moskovan-kirjeenvaihtajien henkilömapit 1956 –

Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkisto (SNSA/KA): Hallintoelinten pöytäkirjat, joukkoviestimiin liittyvät materiaalit

Suomen Tietotoimiston arkisto (STTA):

- Johtokunnan pöytäkirjat
- Hallituksen pöytäkirjat
- Yhteispohjoismaiset kirjeenvaihtajat
- Pohjoismaiset johtajakokoukset
- Pohjoismaiset ulkomaantoimittajakokoukset
- Kirjeenvaihto ulkoasiainministeriön kanssa
- Kirjeenvaihto Tassin kanssa

STT:n uutisarkisto: (STTA): Moskovan-kirjeenvaihtajien juttuja

Ulkoministeriön arkisto (UMA): Moskovan-kirjeenvaihtajiin liittyvät asiakirjat

Urho Kekkosen arkisto (UKKA): Moskovan-kirjeenvaihtajiin liittyvät asiakirjat.

Uuden Suomen arkisto (USA):

- Toimituksen kirjeenvaihto ja Moskovan-kirjeenvaihtajien kansiot.
- Hallintoelinten pöytäkirjat.

Yleisradion toimitusarkisto, Pasila (YLEAP):

- Kirjeenvaihtajien kansiot.
- Kirjeenvaihtajakokousten kansiot.

Yleisradion Radioarkisto (Rark): Radiojuttuja sekä printtinä että C-nauhalla.

Yleisradion TV-Arkisto (YLETVA): Tv-juttuja (videolla) ja niiden sisältötiedot printtinä

Henkilökohtaiset arkistot

Carl-Fredrin Sandelinin arkisto (C-FSA): Leikearkisto.

Eero Petäjaniemen arkisto (EPA/KA): Kirjeenvaihtoa ja sanomalehtileikkeitä.

Hertta Kuusisen arkisto (HKA/KANA): Kirjeenvaihtoa.

Reijo Nikkilän arkisto (RNA):

Moskovan-kirjeenvaihtajien litteroidut haastattelut.

Joukkoviestinten esimiesten litteroidut haastattelut.

Venäläisten viranomaisten haastatteluja.

Sanomalehtileikekopioita

Yleisradion hallintoelinten kokouspöytäkirjakopioita

Raimo Salokankaan Arkisto (RSA): Yleisradion historiaan liittyvien asiakirjojen jäljennöksiä.

Aarne Tannisen arkisto (ATA): Alkuperäisiä Moskovan-kirjeenvaihtajajuttuja

Jyrki Vesikansan arkisto (JVA): Uuden Suomen arkiston dokumenttien kopioita.

Syvähaastattelut

Karppinen, Antti 6.9.2002, Helsinki.

Kauppila, Erkki 2.12.1999, Helsinki.

Kiuru, Sisko 18.11.1999, Helsinki.

Kivinen, Olli 20.9.2000, Helsinki.

Mattila, Uolevi 17.9.2000, Helsinki.

Nortamo, Simopekka 6.11.2000, Helsinki.

Pennanen, Erkki 15.6.2000, Helsinki.

Poukka, Pentti 26.10.2000, Helsinki.

Sadeniemi, Pentti 5.6.2000, Helsinki.

Sandelin, Carl-Fredrik 15.5.2002, Helsinki.

Silvola, Pekka 17.5.2002, Helsinki.

Tanninen Aarne 11.10.1995, Helsinki.

Tikkanen, Heikki 6.11.2000, Helsinki.

Haastattelut:

Anttonen, Pekka 26.3.2002, Helsinki.

Heino, Jaakko 8.7.2002, Helsinki.

Järvinen, Ari 4.7.2002, Helsinki.

Kaurinkoski, Kaarina 15.11.2002, Helsinki.

Lumme, Pentti 8.7.2002, Helsinki.

Lähteenkorva, Pekka 30.5.2002, Orimattila.

Nikkilä, Reijo 12.9.1990, Helsinki.

Valkonen, Martti 23.3.2001, Tampere.

Žuravljov, Sergej 14.10.1999, Helsinki.

Puhelinhaastattelut

Hovinheimo, Lisa 4.4.2002.

Liljeström, Heikki 9.3.2001.

Kauppila, Erkki 22.11.2002.

Kiuru, Sisko 4.4.2001.

Nikkilä, Reijo 28.11.2002.
Sandelin, Carl-Fredrik 9.10.2002.
Sadeniemi, Pentti 10.4.2001.
Susi, Erkki 24.4.2001.
Tikkanen, Heikki 18.9.2002.
Valkonen, Martti 26.3.2001.
Welin Saara 13.2.2001.

Sähköpostiviestit:

Rahka, Heli (Erkko, Aatos). 12.4.2002.
Kivinen, Olli. 12.9.2002.
Pekkarinen, Jussi 24.4.2001.
Vihonen, Lasse. 21.1.2002.

Kirjeet:

Kemppainen, Olli. 13.4.2002.
Luostarinen, Heikki. Maaliskuu 2000.

Muistiot:

Rantavaara, Liisa 4.1.2002 : Ylen vakinaiset ulkomaankirjeenvaihtajat asemamaittain.

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1975-79 (ks.tarkemmin liite 6.)
Kansan Uutiset 1957-79 (ks. tarkemmin liite 6.)
Tiedonantaja 1975-88 (ks. tarkemmin liite 6.)
Uusi Suomi 1958-77 (ks. tarkemmin liite 6.)

Muut lehdet

Suomen Lehdistö 1955–1975

Kirjallisuus

Ahmavaara, Yrjö 1975: Informaatio. Informatiivisen joukkotiedotuksen loogiset perusteet. Uudistettu laitos. Ensimmäinen painos 1969. Weilin + Göös. Helsinki.

Ahmavaara, Yrjö 1987: Esseitä tästä ajasta. WSOY. Helsinki.

Ahtiainen, Pekka - Tervonen, Jukka 1990: Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden aikana. S. 11–38. Teoksessa Ahtiainen pekka ym. Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. WSOY. Helsinki.

- Ahvenainen, Martti 1964: Suomalaisten sanomalehtien päätoimiset ulkomaan-kirjeenvaihtajat. Tutkielma sanomalehtitutkintoa varten Tampereen yhteiskunnallisessa korkeakoulussa.
- Alanen, Pentti 1989: Luonnontiede, lääketiede, tieteenteoria. Painokaari Oy. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, Pertti 1996: Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino. Tampere.
- Alenius, Ele 1995: Salatut tiet. Muistelmat. Painatuskeskus. Helsinki.
- Alholm, Björn 2001: Toisinajattelijat suurlähettiläänä. Tammi. Helsinki.
- Andrew, Christopher - Mitrokhin, Vasili 1999: The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West. Allen Lane, The Penguin Press. London.
- Arteva, Sinikka. 1999: Idän kirjeenvaihtaja. Tammi. Helsinki.
- Ash, Timothy Garton 1999: History of the Present. Essays, sketches and despatches from Europe in the 1990s. Allen Lane. London.
- Backman, Eero 1980: Sensuuri ja painovapaus oikeudellisina ilmiöinä. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki.
- Blomstedt, Jan 1994: Metsien humanismia. Parnasso. Neljäs kirja, s.370–371.
- Bäckman, Johan 2001: Pelkoa ja kiusantekoa – Johdatus pehmeään sosialismiin, s. 11–19. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.): Entäs kun tulee se yhdestoisista? Suomettumisen uusi historia. WSOY. Helsinki.
- Boyd-Barrett, Oliver - Rantanen, Terhi 1998: The Globalization of News. Sage Publications. London - California - New Delhi.
- Cameron, Rondo 1995: Maailman taloushistoria. WSOY. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Chladenius, Johann Martin 2000: Reason and Understanding: Rational Hermeneutics, p. 54–71. Teoksessa Mueller-Vollmer, Kurt (ed.) The Hermeneutics Reader. Continuum: New York.
- Chang, Won Ho 1991: Images of the Soviet union in American Newspapers: A Content Analysis of Three Newspapers. P. 65–83. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. Beyond the Cold war. Soviet and American images. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- Chomsky, Daniel 1999: The mechanisms of management control at the New York Times. Media, Culture and Society. Vol. 21: p. 579–599.
- Dahl, Hans Fredrik 1994: The pursuit of media history. Media, Culture and Society. Vol. 16 (4) 551–563.
- Dennis, Everette E. 1991: Images of the Soviet Union in the United States: Some Impressions and an agenda for research. P. 46–54. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. Beyond the Cold war. Soviet and American images. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- De Mayny, Erik 1969: Russian Prospect, Notes of a Moscow Correspondent. Macmillan. London - Calcutta - Madras.

- Desmond, Robert W. 1980: *Windows on the World. The Information Process In a Changing Society 1900 - 1920*. University of Iowa Press. Iowa City.
- Dilthey, Wilhelm 2000: *Awareness, Reality: Time*, p.148–164. Teoksessa Mueller-Vollmer, Kurt (ed.) *The Hermeneutics Reader*. Continuum: New York.
- Ekecrantz, Jan - Olsson Tom 1994: *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerande förnuftets historia*. Carlssons. Stockholm.
- Ekecrantz, Jan, Olsson Tom, Pollack Ester, Sahlstrand Anders 1994: *Journalistik som kommunikation 1925, 1955, 1987*. Stockholms universitet.
- Engblom, Lars-Åke 1998: *Radio- och TV-folket. Rekryteringen av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925-1995*. Nr 8 i en serie skrifter utgivna av stiftelsen etermedierna i Sverige. Stiftelsen Etermedierna i Sverige. Stockholm.
- Engman, Max - Eriksson, Jerker 1982: *Vallankumouksen salamatkustaja: John Reed Suomessa*. Suomentanut Timo Hämäläinen. WSOY. Helsinki.
- Ekholm, Kai 2000: *Kielletyt kirjat 1944–1946. yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–46*. Things to come. Jyväskylä.
- Eskola, Jari - Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Jyväskylä.
- Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätösasiakirja 1975. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Polity. London.
- Fjodorov, Vladimir 2001: *NKP:n Suomen osastolla 1954–1989*. Otava. Helsinki.
- Friberg, Ralf 1999: *Ulkomaankirjeenvaihtaja - kansallinen resurssi*. Kanava 1/1999, s. 8–12.
- Gadamer, Hans-Georg 1985: *Truth and Method*. Sheed and Ward. London
- Gadamer, Hans-Georg 2000: *The Historicity of Understanding*, p. 256–292. Teoksessa Mueller-Vollmer, Kurt (ed.) *The Hermeneutics Reader*. Continuum: New York.
- Galtung, Johan - Ruge Mari Holmboe 1965: *The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers*. *Journal of Peace Research*. No 1, p. 64–91.
- Gans, Herbert J. 1980: *Deciding What's News. A study of CBS evening news, NBC nightly news, Newsweek and Time*. Constable. London.
- Gaunt, Philip 1990: *Choosing the News. The Profit Factor in News Selection*. Greenwood Press. London.
- Glaser, Barney G. - Strauss, Anselm L. 1974: Aldine Publishing Company. Chicago.
- Gronow, Jukka - Noro, Arto - Töttö, Pertti. 1997: *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus. Helsinki.
- Gronow, Jukka 1997: *Karl Marx - yksilön vieraantumisen poliittisen taloustieteen kritiikkiin* s. 89–138. Teoksessa Gronow, Jukka - Noro, Arto - Töttö, Pertti. *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus. Helsinki.

- Grönholm, Pertti 1998: Diskursiivinen ehto ja käytäntö. Tekstuaalinen näkökulma ja tekstianalyysi marxilais-leniniläisen historiankirjoituksen tutkimuksessa. Teoksessa: Mäkikalli, Maija ja oinonen, Paavo (toim.) Integraatio, identitetit, etnisyys. Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen. Unipops, Turun yliopisto.
- Gunnell, John. G. 1998: Time and Interpretation: Understanding concepts and conceptual change. p. 641–658. History of Political Thought. Volume XIX. Issue Winter 1998.
- Haapala, Pertti 1990: Sosiaalhistorian lupaus. S. 67–92. Teoksessa Ahtiainen ym. Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. WSOY. Helsinki.
- Haapala, Pertti 1995: Tekijät ja näkijät. S. 97–98. Historiallinen Aikakauskirja 2/1995.
- Haataja, Lauri - Pietilä, Jyrki - Pietiläinen, Tuomo 1996: Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä. WSOY. Helsinki.
- Hakovirta, Harto 1975: Suomettuminen: Kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaiselo. Gummerus. Jyväskylä.
- Halonen, Irma Kaarina 2003: Perinteistä, luistelua vai jotain muuta? Mediatutkimuksen metodista. S. 17–19. Tiedotustutkimus 3/2003.
- Hankamäki, Jukka 1997: Rakkauden välittäjä. Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen ideaali Simone Weilin ajattelussa. Like. Helsinki.
- Harro, Halliki 2000: Changing Journalistic Conventions in the Press. Empirical studies on daily newspapers under different political conditions in 20th century Estonia. Dissertation. Department of Media and Communication, Faculty of Arts. University of Oslo.
- Hegge, Per Egil 1972: Nyheter från Moskva. Med kommentarer av Jahn Otto Johansen och Sture Stiernlöf. Utrikespolitiska institutet. The Swedish Institute of International Affairs. Nr. 1, s. 4–26.
- Heidegger, Martin 2000a: Kirje "humanismista" sekä Maailmankuvan aika. Suomentanut Markku Lehtinen. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Heidegger, Martin 2000b: Oleminen ja aika. Suomentanut Reijo Kupiainen. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Heikkilä, Heikki 2001: Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.
- Hemánus, Pertti 1983: Journalistinen vapaus. Gaudeamus, Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1992: Lehtijutun opissa. Reportaasin tekijä tekstinsä subjektina. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. A sarja 79/1992. Tampere.
- Hentilä, Seppo 1998: Arkistoista vain pököä pesään, Suomettumiskiista koveni. Tiede 2000, 7/1998 s. 19–23.
- Hess, Stephen 1996: International News & Foreign Correspondents. The Brooking Institution. Harrisonburg, Virginia.
- Hingley, Ronald 1979: Russian Writers and Soviet Society 1917-1978. London.
- Hirsjärvi, Sirkka 1988: Teemahaastattelu. Yliopistopaino. Helsinki.

- Hirsjärvi, Sirkka - Remes, Pirkko - Sajavaara, Paula 1997: Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä. Tampere.
- Hodgson, F. W. 1992: Modern Newspaper Practice. A primer on the press. Focal Press. Oxford.
- Hohenberg, John 1967: Foreign Correspondence: The Great Reporters and Their Times. Columbia University Press. Third printing. New York.
- Hopkins, Mark 1983: Russia's Underground Press. The Chronicle of Current Events. Praeger. New York.
- Hosia, Martti 1991: Raportti Moskovasta. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.
- Huhta, Kari 1999: Hyvin erilainen versio. Journalisti - Journalisten 1/1999. 7.1.1999.
- Hujanen, Jaana 2000: Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja puheessa. Jyväskylä studies in communication. Dissertation. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Husserl, Edmund 1995: Fenomenologian idea. Viisi luentoa. Saksankielinen alkuteos Die Idee der Phänomenologie. Suomennos Juha Himanka, Janita Hämäläinen, Hannu Sivenius. Like. Helsinki.
- Huovila, Tapani 1996: Toimittaja - vastuussa oleellisesta muutoksesta. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Yliopistopaino. Jyväskylä
- Huovila, Tapani 1998: Digitaalisuus yhdistää välineominaisuuksia uutisessa. S. 225–249. Teoksessa Perko, Touko - Salokangas, Raimo (toim.). Kymmenen kysymystä journalismista. Atena kustannus. Jyväskylä.
- Hynninen, Asko 2000: Periaatteessa julkista: julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa. Jyväskylä studies in communication. Dissertation. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Hyvärinen, Pekka - Idänpään-Heikkilä, Helena - Virkki, Juhani 1975: Tutkimus ulkomaanaineistosta. Lehdistön ja radion sähkeutisten maailmasta antama kuva. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Hämäläinen, Unto 2002: Onko tämä skuuppi? Poliitiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään- Poliitiikan toimittajat ry. Helsinki.
- Høyer, Svernik, Lauk, Epp ja Vihalemm, Peeter 1993: Towards a Civic Society. The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism. Baltic Association for Media Research / Nota Baltica Ltd. Tartu.
- Höglund, Lena 1983: Rysk Höst - korrespondent i Moskva. Källkritikseminariet hösten -83. Journalisthögskolan i Stockholm.
- Immonen, Kari 1987: Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39. Otava. Helsinki.
- Jungar, Sune 1986: Neuvostoliitto - supervalta. S. 440–489. Suomentanut Alpo Juntunen. Teoksessa Kirkinen, Heikki ym. Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Otava. Helsinki.
- Jungar, Sune 2000: Neuvostoliitto - supervalta. S. 456–494. Suomentanut Alpo Juntunen. Teoksessa Kirkinen, Heikki ym. Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Otava. Helsinki.

- Kahma, Ilkka 1979: Itsenäisyyden ajan journalismin kehityslinjoja. S. 59–62. Teoksessa Toimitustyön historiaa. SSLH-projektin julkaisuja, nro 13. Helsinki.
- Kagarlitski, Boris 1992: Hajonnut monoliitti. Orient Express. Helsinki.
- Kalela, Jorma 1993: Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Poliittisen historian laitos. Turun yliopisto.
- Kalela, Jorma 2000: Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Hanki ja jää. Tampere.
- Kantola, Anu - Moring, Inka ja Väliverronen, Esa. 1998: Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Karén, Lauri 1994: Herrasmiehiä valepuvussa. WSOY. Helsinki.
- Kastari, Pirkko-Liisa 2001: Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kauppila, Erkki 1997: KU:n vuosikymmenet - kunniakkaita sivuja itsenäisyystaistelussa. S. 53–62. Teoksessa Joentausta, Jouko (toim.) Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto.
- Kehälina, Heikki - Melin, Harri 1988: Tuntemattomat toimittajat. Tutkimus SSL:n jäsenistä.
- Keränen, Esko 1984: Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Suomen sanomalehdistön historia - projektin julkaisuja n:o 24. Helsinki.
- Killinen, Kullervo 1974: Tasavallan kulissimiehenä. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kinnunen, Kaisa 1998: Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944-1974 / Minkinen, Aimo: Katsaus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historiaan 1975-1991 (yhteissidos). Jyväskylä.
- Kiuru, Sisko 1997: KU:n kirjeenvaihtajan korpivaellus Moskovassa. S.41 - 52. Teoksessa Joentausta, Jouko (toim.) Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto.
- Kivikuru, Ullamaija - Rantanen, Terhi 1994: Uutisvälitys, s. 76–91. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle - Wiio, Osmo A. (Toim.) Joukkoviestintä Suomessa. Weilin + Göös. Helsinki.
- Kivikuru, Ullamaija - Rantanen, Terhi 2001: Uutisvälitys, s. 132–154. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle - Wiio, Osmo A. (Toim.) Suomen Mediamaisema. WSOY. Helsinki.
- Kivikuru, Ullamaija 1994: Elämää suuremmat uutiset. Tiedotustutkimus 4/1994, s. 2–3.
- Kivikuru, Ullamaija - Kunelius, Risto (toim.) 1998: Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. WSOY. Helsinki.
- Kivinen, Markku 1998: Sosiologia ja Venäjä. Tammi. Helsinki.
- Klemola, Pentti 1981: Helsingin Sanomat sananvapauden monopoli. Otava. Helsinki.

- Klinge, Matti 2001: *Ecce Finnia tridentem! – Tässä Suomi valtikkasi!*, s. 23–56. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.): *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*. WSOY. Helsinki.
- Knightley, Phillip 1982: *The First Casualty. The war correspondent as hero, propagandist and myth maker*. Quartet Books. Leeds.
- Knif, Henrik 1980: *Utrikeskorrespondens efter liberalismens genombrott i Finland: en studie av utrikeskorrespondensen i Helsingforsdagblad, Åbo underrättelser och Wasabladet åren 1864, 1870 och 1876*. Åbo Akademi. Svenska litteratursällskapet. Helsingfors.
- Koistinen, Mikko 1998: *Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa*. S. 40–63. Teoksessa Kantola, Anu ym. *Media-analyysi. Tekstistä tulkitaan*. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Koivisto, Juha & Mehtonen, Lauri (toim.) 1991: *Otteita ideologiasta*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos julkaisuja. Sarja A75/1991. Jäljennepalvelu.
- Koivunen, Mari - Soikkanen, Timo (toim.) 1994: *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita*. Painosalama Oy. Turku.
- Koulumies, Jyrki 1998: *Tunteella suometumisesta*. Journalisti - Journalisten 22/1998.
- Krosby, H. Peter 1978: *Kekkosen linja: Suomi ja Neuvostoliitto 1944–1978*. Gummerus. Jyväskylä.
- Kusch, Martin 1996: *Ymmärtämisen haaste*. Pohjoinen. Oulu.
- Kunelius, Risto 1996: *The News, Textually Speaking. Writing on News Journalism and Journalism Research*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol. 520. Vammalan kirjapaino Oy. Tampere.
- Kuutti, Heikki 1995: *Tutkiva journalismi. Journalistinen suuntaus ja suomalaisen journalismin tutkivuus*. Atena. Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Communication 3.
- Kytömäki, Juha 1972: *”Kolhoosi Itä-Siperiassa” -ohjelman vastaanotto. Tutkimus neuvostoliittolaista kolhoosia kuvaavasta ohjelmasarjasta*. Oy Yleisradio Ab. PTS-elin, sarja B/1972.
- Kytömäki, Juha 1976: *Suomalaisten suhtautuminen Neuvostoliittoa käsitteleviin television-ohjelmiin. Yhteenvetoraportti tv-ohjelmia ja niiden yleisöä sekä suomalaisten Neuvostoliittoa koskevaa kiinnostusta ja tietoutta selvittävästä tutkimuksesta*. Sarja B 18/1976.
- Larson, James F. 1984: *Television’s Window on the World: International Affairs Coverage on the U.S. Networks*. Ablex Publishing Corporation. Norwood, New Jersey.
- Lauk, Epp 1999: *Practice of Soviet Censorship in the Press. The Case of Estonia*. Nordicom Review. Nordic Research on Media & Communication Volume 20, number 2.
- Lehtonen, Jaakko 1998: *Kansainvälinen viestintä. Monikulttuurisen dialogin mahdollisuus?* Pp. 301 - 318. Teoksessa Kivikuru ym. *Viestinnän jäljillä*. WSOY. Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1980: *Sensuuri Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1905*. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). *Sensuuri ja sanvapaus Suo-*

- nessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki.
- Leppänen, Veli-Pekka 1999: Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita. Helsinki.
- Lippmann, Walter - Mertz, Charles 1989: A Test of the News, p. 86–106. Teoksessa Goldstein, Tom (Ed.) Killing the messenger : 100 years of media criticism. Columbia University Press. New York. Artikkelin on alunperin julkaistu *The New Republic*:ssä 4.8.1920.
- Luomanen, Jari - Räsänen, Pekka 2000: Systemaattisuudesta kvalitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa. *Tieteessä tapahtuu*. 1/2000, s. 55–58.
- Luostarinen, Heikki 1986: Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö. Vastapaino. Tampere.
- Luostarinen, Heikki - Väliaverron, Esa 1991: Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Luostarinen, Heikki 1994: Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Hanki ja jää. Juva.
- Luostarinen, Heikki 1998: Mistä propaganda tuli ja mihin se meni? *Tiedotustutkimus* 21 (1998):3, 24–35.
- Luostarinen, Heikki 2001: Virtuaali-Neuvostoliitto ja kylmän sodan voima. s. 207–217. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.): Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. WSOY. Helsinki.
- Luukkanen, Arto 2001: Hajoaako Venäjä? Venäjän valtiollisuuden kehitys vuosina 862–2000. Edita. Helsinki.
- Löhmus, Maarja 2002: Transformation of public text in totalitarian system : a socio-semiotic study of Soviet censorship practices in Estonian radio in the 1980s. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, Humaniora.
- Malmberg, Ilkka 1998: Uroot ja naaraat - journalismin kaksi tiedonintressiä. S. 41–52. Teoksessa Kantola, Anu - Mörä, Tuomo. 1988, po 1998. *Journalismia! Journalismia?* WSOY. Helsinki.
- Manninen, Ohto 1992: Venäjän arkistot avautuvat. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1992. S. 243–248.
- Marquez, F.T. 1990: How Accurate Are the Headlines? *Journal of Communication*. Summer 1980 / Volume 30. Nummer 3. P. 30–36.
- McDougall, Ian 1980: *Foreign Correspondent*. Frederick Muller Limited. London.
- McNair, Brian 1991: *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*. London.
- McQuail, Denis 1977: *Analysis of Newspaper Content*. Research Series 4. Royal Commission on the Press. London.
- Meinander, Henrik 2000: Nykyhistorian tutkimus: journalistiikkaa vai tiedettä? *Tieteessä tapahtuu* 1/2000, s. 39–44.
- Merrill, John C. 1991: *Global Journalism. Survey of International Communication*. Longman. New York.

- Mervola, Pekka 1995: Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Miettinen, Jorma 1980: Sanomalehtien lukeminen. Weilin & Göös. Turku.
- Miettinen, Jorma 1984: Toimitustyö : journalistiksi suuntautuvan oppikirja. Gaudeamus. Hämeenlinna.
- Moring, Inka 1998: Tee se itse -teoria. Grounded theory mediatutkijan työkaluna, s. 229–258. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Mueller-Vollmer, Kurt 2000: Language, Mind and Artifact: An Outline of Hermeneutic Theory Since the Enlightenment, p. 1–53. Teoksessa Mueller-Vollmer, Kurt (ed.) The Hermeneutics Reader. Continuum: New York.
- Mykkänen, Pekka 1995: Hyvän journalismin mahdollisuudet sodassa. Tutkimus Bosnian ja Ruandan sotakirjeenvaihtajista, heidän asenteistaan ja käsityksistään journalismista. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto viestintätieteiden laitos.
- Mörä, Tuomo 1993a.: EY-journalistien työprosessit, lähteiden käyttö ja asenteet. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitoksen julkaisuja. Sarja 1C/2/93.
- Mörä, Tuomo 1993b: Ajopuita vai koskiveneitä? Suomalaiset journalistit EY-uutisvirrassa. Tiedotustutkimus 4/1993, s. 21–32.
- Mörä, Tuomo 1999: EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Sarja 1A/2/1999. Yliopistopaino.
- Nevakivi, Jukka 1992: Linnasta linnaan. Eero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta. Otava. Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 1996: Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui. Otava. Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 2000: Jatkosodasta nykypäivään 1949–1999. S. 207–350. Teoksessa Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo ja Nevakivi, Jukka. Suomen poliittinen historia 1809–1999. WSOY. Helsinki.
- Nordenstreng 1978: Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Otava. Helsinki.
- Nordenstreng, Kaarle 1996: Monumentti. Tiedotustutkimus 3/1996, s.75–78.
- Nortamo, Simopekka 1991: Suomalainen itesesensuuri. Helsingin Sanomien kuukausiliite 27.elokuuta 1991, Nro. 17, s. 14–28.
- Nousiainen, Anu 1998: Reportaasin renessanssi. S. 117–136. Teoksessa Kantola, Anu - Mörä, Tuomo (toim.) Journalismia! Journalismia? WSOY. Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja 1978: I-osa. WSOY. Porvoo
- Orwell, George 1981: 1984. Alkuteoksen nimi Nineteen Eighty-Four. Suomentanut Oiva Talvitie. WSOY. Helsinki.
- Orwell, George 1992: Kun ammuin norsun ja muista esseitä. Valinnut ja suomentanut Jukka Kempainen. Esseekokoelma valittu teoksesta The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell 1– 4. WSOY. Helsinki.

- OTS 1967: Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö. Helsinki. 1967.
- Paavolainen, Jaakko 1994: Biografisen tutkimuksen ongelmia. S. 28–43. Teoksessa Soikkanen, Timo - Koivunen, Mari. 1994. Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja. C:48. Painosalama Oy. Turku.
- Paasilinna, Reino 1989: Glasnost. Julkisuuspolitiikka ja sen tausta Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa eräin empiriaesimerkein 1985–1988. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto.
- Paasilinna, Reino 1995: Glasnost and Soviet Television. A study of the Soviet mass media and its role in society from 1985–1991. Research Report 5/1995. Yleisradio. Helsinki.
- Paasilinna, Reino - Saksa, Markku 1994: Ankarat ajat, "Vielä laulu kuuluu helvetistäkin". WSOY. Helsinki.
- Peltola, Jarmo 1987: Agitaattoreista toimittajiksi. Yleisen Lehtimiesliiton Neljä Vuosikymmentä 1947 - 1987. Yleinen Lehtimiesliitto. Pori.
- Pennanen, Jarno 1960: Vesillelasku. Runoa ja mietettä. Kiila r.y. Helsinki.
- Pennanen, Jarno 1966: Rivit. Kootut runot. Oy Länsi-Suomen kirjapaino. Rauma 1966.
- Pennanen, Jarno 1970: Tervetultua tervemenoa. Jarnon saaga I. WSOY. Helsinki.
- Pesonen, Pekka 1998: Venäjän kulttuurihistoria. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-paino. Tampere.
- Perko, Touko 1974: TK-miehet jatkosodassa: päämajan kotirintaman propaganda 1941-1944. Otava. Helsinki.
- Perko, Touko 1988: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939 - 1949. S. 9–140. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Kustannuskiila Oy. Jyväskylä.
- Pietilä, Veikko 1973: Sisällön erittely. Helsinki.
- Pietilä, Veikko 1997: Joukkoviestintätutkimuksen valtateilla: tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Vastapaino. Tampere.
- Pietiläinen, Jukka 1998a: Ulkomaanuutistutkimuksen vaiheita ja tuloksia. S. 15–43. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija - Pietiläinen, Jukka (toim.). Uutisia yli rajojen. Ulkomaanuutisten maisema Suomessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino. Tampere.
- Pietiläinen, Jukka 1998b: Ulkomailta Suomeen: määrällinen analyysi. S. 84–108. Ulkomaanuutistutkimuksen vaiheita ja tuloksia. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija - Pietiläinen, Jukka (toim.). Uutisia yli rajojen. Ulkomaanuutisten maisema Suomessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino. Tampere.
- Pietiläinen, Jukka 2002: The Regional Newspaper in Post-Soviet Russia. Society, Press and Journalism in the Republic of Karelia 1985–2001. Academic Dissertation. University of Tampere. Department of Journalism and Mass Communication. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere.
- Puškin, Aleksandr 1973: Kapteenin tytär. Ex Libris. Hämeenlinna.
- Puškin, Aleksandr 1992: A.C.Puškin. "Izbrannie sotsinenija". Academija. Moskva.

- Rantanen, Terhi 1987: "STT:n uutisia" sadan vuoden varrelta. Weilin + Göös. Espoo.
- Rantanen, Terhi 1996: Sanomalehtiopista tiedotusoppiin. Tiedotustutkimus 19 (1), 40–52.
- Rautkallio, Hannu 1991: Kekkonen ja Moskova. Suomi lännestä nähtynä 1956–1962. Tammi. Helsinki.
- Rautkallio, Hannu. 1992. Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961. Tammi. Jyväskylä.
- Rautkallio, Hannu 1993: Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Tammi. Helsinki.
- Rautkallio, Hannu 1996: Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962. WSOY. Helsinki.
- Reed, John 1979: Kymmenen päivää, jotka järjestyivät maailmaa. Suom. Elvi Sinervo ja Osmo Helin. 3. painos. Kansankulttuuri. Helsinki.
- Rentola, Ilkka 1983: Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja A 47.
- Rentola, Kimmo 1994: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. WSOY. Helsinki.
- Rentola, Kimmo 1999: Supo, kommunistit, KGB, s. 113–212. Teoksessa Simola, Matti – Sirvio, Tuulia (toim.) Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Gummerus. Helsinki.
- Repo, Eino S. 1975: Pihlajamarjat: muistelua vuosilta 1939–1969. Weilin & Göös. Helsinki.
- Richter, Andrei G. 1991: Enemy Turned Partner: A content Analysis of Newsweek and Novoye Vremya. P. 91–99. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. Beyond the Cold war. Soviet and American images. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- Ricoeur, Paul 2000: Tulkinnan teoria. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Rislakki, Jukka 1982: Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Lovekirjat. Helsinki.
- Rislakki, Jukka 1999: Neljä kommenttia Valkosen kirjaan. Journalisti - Journalisten. 1/1999. 7.1.1999.
- Rusi, Alpo 1982: Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Satakunnan painotalo. Kokemäki.
- Saarela, Tauno 1998: Tuhatmarkkasia, miljoonia ruplia, dollareita. SKP:n tilinpäätös 1920-luvulla, s.276–295. Teoksessa Selovuori, Jorma (toim.) ...Vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa. Juhlakirja professori Osmo Jussilalle 14. maaliskuuta 1998. WSOY. Helsinki.
- Saarinen, Aarne 1984: Suomalaisen kommunistin kokemuksia. Tammi. Helsinki.
- Saharov, Andrei 1991: Muistelmat. Venäjänkielinen alkuteos "Vospominanija". Alfred A. Knopf, Inc. 1990. WSOY. Helsinki.
- Salminen, Esko 1979: Aselevosta kaappaushankkeeseen: sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944–1948. Otava. Helsinki.

- Salminen, Esko 1980: Itsesensuurin synty ja lehdistön suhtautuminen sananvapauden ulkoisiin rajoituksiin 1944–60. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki
- Salminen, Esko 1982: Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Otava. Helsinki.
- Salminen, Esko 1988: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoimittaja): Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä.
- Salminen, Esko 1996: Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. Edita. Helsinki.
- Salminen, Esko 1999a: The Silenced Media. The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe. Macmillan. Basingstoke.
- Salminen, Esko 1999b: Suomettumisen ”uusi tuleminen”. Kanava 1/1999. S. 25–29.
- Salminen, Esko 2000: Suomi-kuva Venäjän ja EU:n lehdistössä 1990–2000. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Salokangas, Raimo 1996: Väärin sammutettu. Tiedotustutkimus 4/1996, s.96–99.
- Salokangas, Raimo 1982: Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.
- Salokangas, Raimo 1996: Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1926–1996. Yleisradio. Helsinki.
- Salokangas, Raimo 1997: Context Comes First - Or Does It? P. 33–55. Teoksessa Salokangas, Raimo - Schwach, James - Virtapohja, Kalle (eds.). Writing Media Histories. Nordic Views. Publications of the Department of Communication. University of Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Scannell, Paddy 1996: Historia, mediat ja viestintä. Tiedotustutkimus 19 (1), 4–18.
- Schildt, Göran 1954: Kolme viikkoa Neuvostoliitossa. WSOY. Porvoo.
- Schleiermacher, Friedrich D.E. 2000: Foundations: General Theory and Art of Interpretation, p. 72–97. Teoksessa Mueller-Vollmer, Kurt (ed.) The Hermeneutics Reader. Continuum: New York.
- Shoemaker, Pamela - Reese, Stephen 1991: Mediating the Message: theories of influences on mass media content. Longman, New York.
- Simola, Matti - Sirvio, Tuula (toim.) 1999: Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Gummerus: Helsinki.
- Simola, Matti 1999: Turvallisuuspoliisin historian toimittamisesta, s.13–16. Teoksessa Simola, Matti - Sirvio, Tuula (toim.) 1999: Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Gummerus: Helsinki.
- Smith, Hedrick 1976: Venäläiset amerikkalaisen silmin. Englanninkielinen alkuteos The Russians. Suomentanut Arto Häilä. WSOY. Porvoo.
- Snyder, Alvin A. 1995: Warriors of Disinformation. American Propaganda, Soviet Lies, and the Winning of the Cold War. An Insiders’ Account. Arcade Publishing. New York.

- Steinbeck, John 2002: Matkalla Neuvostoliitossa. Englanninkielinen alkuteos A Russian Journal ilmestyi Yhdysvalloissa 1948. Suomentanut Olli Mäkinen. Tammi. Helsinki.
- Suhonen, Pertti 1994: Mediat, me ja ympäristö. Kustannusosakeyhtiö Hanki ja jää. Tampere.
- Suistola, Jouni 1994: Kylmä sota paleltaa. Kylmän sodan alku Suomen johtavassa sanomalehdistössä. Gummerus. Jyväskylä.
- Sumiala-Seppänen, Johanna 2001: Nomadit rippituolissa. Medioidun uskonnon moraalisen järjestyksen dynamiikka (post)modernin television ja kulttuurin kontekstissa. Jyväskylä Studies in Communication 15. University of Jyväskylä.
- Suomi, Juhani 1992: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1994: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1996: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1998: Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava. Helsinki.
- Tanninen, Aarne 1996: Täällä Tanninen. Reportterina neljässä maassa. WSOY. Helsinki.
- Tanninen, Oili 1963: Samovaari: elämää Moskovassa. Otava. Helsinki.
- Tan, Alexis. S. 1985: Mass Communication Theories and Research. John Wilen & Sons. New York.
- Thrall, Trevor A. 2000: War in the Media Age. Hampton Press. Cresskill, New Jersey.
- Thurén, Torsten 1986: Orientering i källkritik. Är det verkligen sant? Esselte Studium. Stockholm.
- Tommila, Päiviö 1963: Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1863. WSOY. Porvoo.
- Tommila, Päiviö 1970: Keski-Suomen lehdistö 1. 1864 –1885. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1973: Keski-Suomen lehdistö 2. 1886–1917. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1976: Keski-Suomen lehdistö 3. 1918–1944. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1979: Keski-Suomen lehdistö 4. 1945–1979. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1977: Osaprojekti: Tietoliikenteen historia 1860–1940. S. 18–21. Teoksessa Toteuttamissuunnitelma - kevätseminaari 19.4.1977. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 8. Helsinki.
- Tommila, Päiviö 1980: Johdanto. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki
- Torniainen, Hanna 1989: Suomalaisten joukkotiedotusvälineiden ulkomaankirjeenvaihtajien työ. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

- Torvinen, Taimi 1982: Ulkomaisen sanomalehdistön historia. Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja n:o 6. Weilin + Göös. Espoo.
- Tšernous, V.N. - Rautkallio, Hannu 1992: Nkp ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Tammi. Helsinki.
- Tunstall, Jeremy 1975: *Journalist at Work: Specialist Correspondents*. Constable. London.
- Tunstall, Jeremy 1992: Europe as World News Leader, p. 84–99. *Journal of Communication*. Summer 1992. Vol. 42 No 3.
- Tuominen, Arvo 1956: Sirpin ja vasaran tie. Muistelmia. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Turow, Joseph 1994: Hidden Conflicts and Journalistic Norms: The Case of Self-Coverage, p. 29–46. *Journal of Communication*. Spring 1994. Vol 44, no 2.
- Tutkivan journalismin vuosikirja 1994. Tutkivan journalismin yhdistys.
- Uskali, Turo 1990: Glasnostin vaikutus Yleisradion Neuvostoliiton kirjeenvaihtajien toimitustyöhön. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnallinen opetusjaosto.
- Uskali, Turo 1994: Moskovan kirjeenvaihtajien työnesteet. Tutkimus suomalaisten Moskovan kirjeenvaihtajien työn muutoksesta glasnostin aikana (1985–1993). Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos.
- Uskali, Turo 2001: Moskovan tarkkailijat. Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuudet 1957–1975. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos.
- Uskali, Turo 2002: Kriittisyys – nykyjournalismin selkäranka. Viisi käytännön neuvoa hyvän journalismin lisäämiseksi, s. 30–47. Teoksessa Perko, Touko, Salokangas Raimo, Luostarinen, Heikki (toim): *Median varjossa*. Mediainstituutti. Jyväskylän yliopisto.
- Valkonen, Martti 1992: *Uutisia Moskovasta*. WSOY. Helsinki.
- Valkonen, Martti 1998: Suomettuminen jatkuu yhä. Moskovan-kirjeenvaihtajan näkökulma Suomen ja itänaapurin suhteisiin kolmannesvuosisadan ajalta. Tammi. Helsinki.
- Vanhalakka, Vesa 1987: Ulkomaanavustajien ja ulkomaankirjeenvaihtajien rooli ja asema komessa suuressa sanomalehdessä. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnallinen opetusjaosto.
- Vehmas, Raino 1964: *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja B:10. Turku.
- Weibull, Lennart 1997: The Need for Comparative Approaches. Some Perspectives on the Possibilities for Media History Research on a Nordic Level. P. 57–65. Salokangas, Raimo - Schwoch, James - Virtapohja, Kalle (eds.). *Writing Media Histories. Nordic Views*. Publications of the Department of Communication. University of Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Verne, Jules 1977: Tsaarin kuriiri. Ranskalainen alkuteos Michel Strogoff. Suomentanut Valfrid Hedman. Karisto. Hämeenlinna.

- Vesikansa, Jyrki 1977: Ulkomaan toimittajat - toimituksen näkökulma. S. 42–51. Teoksessa *Toteuttamissuunnitelma - kevätseminaari 19.4.1977*. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 8. Helsinki.
- Vesikansa, Jyrki 1997: *Sinivalkoiseen Suomeen: Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia. I 1847–1939*. Otava. Helsinki.
- Westerståhl, Jörgen - Johansson, Folke 1994: *Foreign News: News Values and Ideologies*. *European Journal of Communication*. Vol. 9, p. 71–89.
- Vihalemm Peeter - Lauristin, Marju 2002: *Journalism and Public Relations in Different Normative Contexts*, p. 133–142. Teoksessa: Eskelinen, Sari - Saranen, Terhi & Tuhkio, Tetti (eds.): *Spanning the Boundaries of Communication*. University of Jyväskylä. Department of Communication.
- Vihavainen, Timo 1991: *Kansakunta rähmällään, suomettumisen lyhyt historia*. Otava. Keuruu.
- Vihavainen, Timo 1992: NKP:n arkistot Suomen poliittisen historian lähteinä. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1992. S. 248–252.
- Vihavainen, Timo 1995: *Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia*. S. 166 - 176. Teoksessa *Lähihistoria, teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Soikkanen, Timo (toim.) *Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia*1. Turku.
- Vihavainen, Timo 1998: *Svaboodasoltusta stahanovilaiseksi. Sosialismin etujoukon muuttuva hahmo 1920–1930-luvulla*, s. 296–318.
- Vladimirov, Viktor 1993: *Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulussientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*. Otava. Helsinki.
- Volkmer, Ingrid 1999: *News in the global sphere : a study of CNN and its impact on global communication*. Luton University. Luton.
- von Wright, Georg Henrik 1999: *Tieto ja ymmärrys*. Otava. Helsinki.
- Väliverronen, Esa 1998: *Mediatekstistä tulkintaan*. S. 13–39. Teoksessa Kantola, Anu ym. *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Zachovalová, Lieko 1998: *Prahan ääni. Muistelmia*. Edita. Helsinki.
- Zaitšikov, V.N. 1983: *Naapurin silmin. Neuvostoliittolaisena lehtimiehenä Suomessa. Artikkeleja, esitelmiä, haastatteluja vuosilta 1970–1982*. Otava. Helsinki.

Muut lähteet

- <[Http://www.britannica.com](http://www.britannica.com)> (Viitattu 9.5.2001 ja 11.11.2002)
- Möra Tuomo 1997: *Beyond the Text: The Liane Model*. Esitelmä. Den 13 nordiska konferensen för masskommunikationsforskning. Jyväskylä 9.–12.8.1997. Grupp 19.
- Nikkilä, Reijo 1997: *Moskovan kirjeenvaihtaja*. Tv-dokumentti. 5.1.1997. TV-1. 11.3.2001 TV-1 *Red Stuff*, suomeksi *Laika ja kosmonautit*. (Tv-dokumentti)
- Vesikansa, Jyrki 27.7.1999: *Uuden Suomen historiaa koskevan väitöskirjan käsikirjoitus*. (Julkaisematon)

Zassoursky, Ivan 31.7.2000. Politics and Media in Russia in the Nineties.
VI World Congress for Central and East European Studies. Tampere 29.7.-
3.8.2000.

LIITE 1 MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJAT 1957-1975**Kansan Uutiset**

Lauri Kantola 24.2.-11.11.1957 (k.1990)
Jarno Pennanen 11.11.1957-1961 (k.1969)
Aarre Nojonen 1961-1964 (k.1977)
Erkki Kauppila 1964-1967
Sisko Kiuru 1967-1972
Veli-Kusti Pelkonen 1972-1974 (k.1995)
Uolevi Mattila 1974-1979

Uusi Suomi

Aarne Tanninen 1958-1963
Jaakko Kaurinkoski 1963-69 (k.1998)
Martti Valkonen 1969-1973
Pentti Sadeniemi 1973-1977

Yleisradio

Aarre Nojonen 1965-1969, 1975-1977 (k.1977)
Juhani Lindström 1969-1975 (k.1986)

STT

Hans Björkegren 1966-69
Sture Stiernlöf 1969-1972
Stig Fredriksson 1972-1975

Tiedonantaja

Matti Pykälä 1975-1988 (k.1993) +

Helsingin Sanomat

Erkki Pennanen 1975-1979

LIITE 2 TEEMAHAASTATTELURUNKO/KIRJEENVAIHTAJAT

1. Kirjeenvaihtajuus

1.1. Lähtökohdat

Mitä ennen Moskovan kirjeenvaihtajuutta?
 Miksi Moskovaan?
 Valintaprosessi? Ketkä päättivät? Oliko muita ehdokkaita? Ulkopuolinen painostus? Vaikuttiko puoluepolitiikka valintaan?
 Valmiudet? Kielitaito/Maantuntemus (lähteet?) /Kiinnostus
 Evästyksset? Kotitoimitus/Tehtaankatu/Muut
 Odotukset? Ennakkoasenteet
 Journalistiset tavoitteet ja strategiat?

1.2. Alkutaival

Missä asunto/toimitus? Tekninen varustelutaso/Palvelijakunta/
 Alkutoimet ja -muodollisuudet? KGB:n yhteydenotot?
 Ensimmäinen juttu?
 Alun suurimmat hankaluudet?

1.3. Työrupeama

Normaali työpäivä? Etukäteissunnittelu/Ideointi/Jutun teko/Lähetys/
 Kuka päätti ja hyväksyi aiheet? Mitkä olivat kiellettyjä aihealueita?
 Omat kiinnostuksen kohteet? Katvealueet/Suomalainen näkökulma
 Uutisjuttujen, taustajuttujen, featuren ja kommenttien välinen suhde?
 Kovat vs. pehmeät uutiset?
 Tekikö ns. tutkivaa journalismia?
 Lähdekritiikki/miten tarkisti tietoja?
 Epäilikö tietojen/tiedon lähteiden luotettavuutta?

Päälähteet? NL:n viestimet/NL:n viranomaiset ja kansalaiset/Toisinajattelijat/KGB:n väki/Samizdat-julkaisut/Länsimaiset asiantuntijat / Länsimaiset viestimet/ Toiset kirjeenvaihtajat / Tiedotustilaisuudet/Uutistoimistot/Kotitoimitus/Omakohtainen havainnointi/Omat haastattelut (keitä, yrittikö saada valtion päämiehen haastattelua?)/Oikeudenistunnot/Arkistolähteet / Muut
 Mitä lähteitä ei käyttänyt, vaikka olisi ollut mahdollista?
 Miten hyvin lähteet ovat jutuissa näkyvissä?
 Miten kattava lähdeverkko oli? Keitä siihen kuului?
 Miten haastateltavat valikoituivat?
 Miten henkilöhaastattelut tehtiin? Oliko päällystakkeja paikalla? Ketä?

Työmatkustus? Moskova vs. muut alueet/Valkoiset läiskät?

Kuvitus? Kuvatekstit? Kuka teki?
Otsikointi? Kuka otsikoi?/Saiko tarkistaa?

1.4. Loppu

Viimeisen jutun tekotavan kuvaus?
Miten alkuajat erosivat loppuajoista? Työtahti/Aiheet
Kirjeenvaihtajuuden taitekohdat?
Minkälaisia evästyksiä seuraajalle? Ajatuksia seuraajasta? Miten onnistui?
Miten siirtyminen uusiin tehtäviin onnistui?

2. Kirjeenvaihtajuuden rajat

2.1. Ideologia

Minkälaisissa ideologisissa olosuhteissa työtä tehtiin?
Miten idän ja lännen välinen vastakkainasettelu näkyi työssä?
Mitä ongelmia siitä aiheutui?
Miten pyrki poistamaan ongelmat?

2.2. Ulkopuoliset toimijat

Ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan työhön?
neuvostoliittolais-venäläiset/suomalaiset/muut/nimiä?
Miten he pyrkivät vaikuttamaan?
Jäikö juttuja tekemättä esimerkiksi painostuksen vuoksi?
Oliko keinoja vähentää/estää vaikuttamista?
Miten paljon kotitoimituksen päällikkötaso joutui sovitelemaan?
Tukiko kotitoimitus?

2.3. Organisaatio

Ketkä johtavissa asemissa omassa viestimessä?
Ketkä kaikki osallisina työprosessissa?
Millä tavoin muut vaikuttivat työhön? Hankalat vs. hyvät tyytit
Taloudelliset olosuhteet? Muutokset
Tekniset edellytykset? Muutokset
Ideologisia taustoja/eroja?
Sisäiset kilpailuasetelmat?
Ongelmien ratkaisukeinoja?

2.4. Mediarutiinit

Journalistinen tekotapa tuohon aikaan verrattuna nykyiseen?
Hyvä lehtimiestapa? Etiikka?
Kansainvälisen viestinnän: ulkomaan uutisoinnin tavat vs. Moskovan tavat?

Oliko avustajia apuna? Työnjako
Veivätkö päivittäiset rutiinit mukanaan? Pystyikö niitä rikkomaan?

2.5. Yksilötaso

Työmotivaatio?
Työkokemus?
Työnteon välineet? Kielitaito? Työkieli? Toimitustekniikan hallinta?
Miten pyrki parantamaan henkilökohtaisia valmiuksiaan?

3. Erityiskysymykset

3.1. Arvio Neuvostoliitosta/neuvostojournalismista

Miten aikanaan määritteli Neuvostoliiton?
Mitä mieltä oli maan tilanteesta?
Tulevaisuuden näkymät?
Tiesikö Neuvostoliiton sensuurista: tasoista ja keinoista?
Miten arvioi neuvostojournalismia?
Tiesikö aikanaan maan "todellisuudesta"? Mistä hankki tietonsa?
Vastastrategiat

3.2. Virallisen ulkopolitiikan vaikutus toimitustyöhön

Millä tavoin Suomen ulkopolitiikka vaikutti toimitustyöhön? Ulkomaan uutioon
Oliko ajallisesti erilaisia vaiheita: tiukempia, löysempiä?
Mikä vaikutus aihevalintoihin ym.? Oliko kiellettyjä aiheita?
Antoiko Kekkonen/Koivisto palautetta? Entä viranomaiset?
Miten viestimen omistajat reagoivat?
Miten kommunikaatio ylipäänsä vaikuttajatahojen kanssa toimi?

3.2.1. Suomettuminen

Neuvostoliiton vaikutus Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan?
Mitä Suomen suomettuminen oli? Milloin sitä oli?
Uusin tutkimus/keskustelu (esim. Vihavainen 1991, Valkonen 1998)
Suomen asema muihin maihin verrattuna? Oltiinko muuallakin suomettuneita?

3.2.2. Itsesensuuri ja kriittisyys

Mitä itsesensuuri oli/on?
Itsesensuurin taso? Miten varovainen oli? Miten itsesensuuri ilmeni käytännössä?
Mitä nyt tekisi toisin?
Miten itsesensuurimekanismi toimii?

Olivatko kilpailijoiden kirjeenvaihtajat rohkeampia?
 Kriittisyys on yksi länsimaisen journalismin perusteista: miten hyvin tätä pystyi soveltamaan NL:oon/Venäjäan? Miten kriittisyys ilmeni jutuissa? Olivatko jutut aikanaan riittävän kriittisiä?

3.3. Kulttuurin kääntäminen

Miten hyvin Neuvostoliiton/Venäjän ehti oppia tuntemaan kirjeenvaihtajakauden aikana?
 Onko ylipäättään mahdollista kertoa suomalaisille Neuvostoliiton/Venäjän koko todellisuutta?
 Miten kulttuurin kääntäminen käytännössä tapahtui?
 Tarvittiinko tulkkia?
 Tuliko matkan varrella väärinymmärryksiä? Pitikö tehdä oikaisuja?
 Pystyikö uutisjutuissa kertomaan riittävästi taustoja?
 Miten keskeisten venäjänkielisten poliittisten/taloudellisten käsitteiden käännoistyö onnistui?
 Miten hyvin kotitoimituksessa ymmärrettiin Neuvostoliiton/Venäjän oloja?

3.4. Juttupalaute

Minkälaista juttupalautetta tuli? Epäviralliset ja viralliset huomautukset / Uhkailua (esim. maastakarkoitus, akkreditoinnin peruuttaminen, kutsuttujen listoilta putoaminen)
 Ketkä antoivat palautetta? Neuvostoliittolais-venäläiset (KGB/FSB, APN, Tehtaankadun lähetystö, Midin yhteyshenkilö, muut) / Suomalaiset / Tiedonantaja / UM / Lähetystö / Kotitoimitus
 Kuka oli ns. yhteysviranomaisena?
 Antoiko henkilökunta palautetta (UPDK:n väki)?
 Miten palautemekanismi toimi?
 Oliko palautteella vaikutusta työhön?

3.5. Suomalainen näkökulma

Miten hyvin onnistui suomalaisen näkökulman saamisessa? Mitä keinoja?
 Miten muuttui ajan kuluessa?
 Saiko tietoa Suomen tilanteesta/kiinnostuksen kohteista/puheenaieheista?
 Mitä suomalaisia tiedotusvälineitä seurasi?/Millä aikaviiveellä?

3.6. Rivien väliin kirjoittaminen

Journalistinen kieli silloin verrattuna nykyiseen?
 Miten kirjoitti rivien väleihin? Tekniikka?
 Minkälaisia kiertoilmauksia käytti? Sanoja, sanontoja ja niiden suomennokset (keitä olivat esimerkiksi Moskovon tarkkailijat)
 Käyttikö muita keinoja kuin lähteen epämääräistämistä?

Ymmärsivätkö lukijat/viranomaiset "koodikieltä"? /Tiesivätkö keitä Moskovan tarkkailijat olivat?

Käyttivätkö muut kirjeenvaihtajat koodi-kieltä? Ketkä? Minkälaisia sanoja/sanontoja?

3.7. Suomen kirjeenvaihtajan erityisasema

Oliko Suomi erityisasemassa? Miten näkyi? Vuodettiinko tietoja? Autettiin muuten?

Millä tavoin neuvostoviranomaiset kohtelivat suomalaista kirjeenvaihtajaa verrattuna muiden maiden kirjeenvaihtajiin?

Vasemmisto- vs. oikeisto-kirjeenvaihtajien erot?

3.8. Moskovan kirjeenvaihtajien kansainvälinen yhteisö

Analyysi Moskovan-kirjeenvaihtajien yhteisöstä? Merkitys/Toimivuus/Keiden kanssa eniten yhteistyötä? Miksi? Minkälaista?

Mitä ryhmiä syntyi yhteisön sisällä?

Kilpailuasetelmat suomalaisten välillä? Miten näkyi?

Miten Moskovan kirjeenvaihtajien yhteisö erosi muista asemapaikoista?

3.9. Palkkaus

Kuka maksoi palkan?

Kuinka paljon palkkaus oli?

Mitä luontaisetuja oli?

Oliko palkkaus riittävän hyvä?

Oliko kirjeenvaihtajilla diplomaatteihin verrattavia erityisetuja NL/Venäjällä?

Miten paljon Moskovan kirjeenvaihtajuus maksoi vuodessa viestimelle?

3.10. Ulkomaan kirjeenvaihtajuus/kirjeenvaihtajat viestimen strategiassa

Miksi viestimellä ulkomaan kirjeenvaihtajia?

Missä kaikissa paikoissa, keitä?

Mikä arvostus?

Mikä merkitys toimittajan uran kannalta?

3.11. Vakoiluorganisaatiot ja kirjeenvaihtajat

Miten KGB vaikutti työhön?

Tuliko väräysyrityksiä?

Toimittiko KGB:lle tietoja?

Toimittivatko muut kirjeenvaihtajat tietoja KGB:lle?

Kirjeenvaihtajia karkoitettiin maasta usein vakoilusyytteiden perusteella? Miten useasti kyseessä olivat todelliset vakoilijat?

Oliko länsimaisten kirjeenvaihtajien kaavuissa länsimaisia agenteja?

Oliko yhteistyössä Suopon/Supon kanssa? Toimittiko ulkoministeriölle tietoja?
Ottiko CIA yhteyttä? Oliko CIA muiden kirjeenvaihtajien kanssa yhteistyössä?

3.12. Moskovan kirjeenvaihtajista tehdyt aikaisemmat selvitykset

Moskovan kirjeenvaihtajat ovat olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena: mitä mieltä aikaisemmin tehdyistä selvityksistä/Nikkilä/Valkonen/Hosia/muut?
Mitä hyvää/huonoa?
Pitävätkö omalta kohdalta paikkansa?
Mitä olisi kaivannut lisää?
Mistä asioista ei ole toistaiseksi puhuttu?

3.13. Ad hoc -kysymykset

4. Loppuanalyysi

Käsitykset Moskovan kirjeenvaihtajien tehtävästä?
Kirjeenvaihtajan roolin muutos vuosta 1957?
Moskovan kirjeenvaihtajuuden merkitys uralle?
Maailmankuvan muutokset?
Tämän tutkimuksen tarpeellisuus? Kritiikkiä
Uusia lähteitä? Henkilökohtaiset arkistot/Asioista perillä olevia henkilöitä/Muita lähteitä

LIITE 3 TEEMAHAASTATTELURUNKO/PÄÄTOIMITTAJAT

1. Kirjeenvaihtajuus

1.1. Lähtökohdat

Mitä ennen Moskovan kirjeenvaihtajuutta?
 Miksi Moskovaan? Miksi juuri silloin?
 Valintaprosessi? Ketkä päättivät? Oliko muita ehdokkaita? Ulkopuolinen painostus? Vaikuttiko puoluepolitiikka valintaan?
 Tehtaankadun/MID:n/KGB/Suomalaisten vaikuttajien rooli valintaprosessissa?
 Mitä evästyksiä antoi kirjeenvaihtajalle?
 Aihealueita/työmatkustus/varovaisuus?
 Odotukset, toiveet?
 Journalistiset tavoitteet ja strategiat?

1.2. Kirjeenvaihtajan työrupeama

Miten yhteydenpito kirjeenvaihtajaan? Onko dokumentteja jäljellä?
 Suurimmat hankaluudet?
 Oliko tyytyväinen juttuihin? Antoiko palautetta?
 Tuliko palautetta? Kirjeenvaihtaja/UM/Presidentti/Tehtaankatu/Muut
 Mitä jäi puuttumaan?
 Miten palautuminen kotitoimitukseen/siirtyminen uusiin tehtäviin onnistui?
 Miten seuraajan valinta onnistui?

2. Kirjeenvaihtajuuden rajat

2.1. Ideologia

Minkäläisissä ideologisissa olosuhteissa työtä tehtiin?
 Miten idän ja lännen välinen vastakkainasettelu näkyi?
 Mitä ongelmia siitä aiheutui? Miten pyrki poistamaan ongelmat?

2.2. Ulkopuoliset toimijat

Ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan työhön?
 neuvostoliittolais-venäläiset/suomalaiset/muut/nimiä?
 Miten he pyrkivät vaikuttamaan?
 Muutettiinko toimituspoliittista linjaa?
 Oliko keinoja vähentää/estää vaikuttamista?

2.3. Organisaatio

Taloudelliset olosuhteet? Muutokset

Tekniset edellytykset? Muutokset
Ulkoiset kilpailuasetelmat?
Ongelmien ratkaisukeinoja?

2.4. Mediarutiinit

Journalistinen tekotapa tuohon aikaan verrattuna nykyiseen? Hyvä lehtimiestapa? Etiikka?
Kansainvälisen viestinnän: ulkomaan uutisoinnin tavat vs. Moskovan tavat?
Oliko avustajia apuna? Uutistoimistojen merkitys? Työnjako?
Kirjeenvaihtajan ja kotitoimituksen suhteet

2.5. Yksilötaso

Arvio kirjeenvaihtajien työmotivaatiosta? Ahkera/laiska?
Työnteon välineet? Kielitaito? Toimitustekniikan hallinta?
Annettiinko kirjeenvaihtajille koulutusta ennen tehtävää, aikana?

3. Erityiskysymykset

3.1. Arvio Neuvostoliitosta/neuvostojournalismista

Miten aikanaan määritteli Neuvostoliiton?
Mitä mieltä oli maan tilanteesta?
Tulevaisuuden näkymät?
Tiesikö Neuvostoliiton sensuurista: tasoista ja keinoista?
Miten arvioi neuvostojournalismia?
Tiesikö aikanaan maan "todellisuudesta"? Mistä hankki tietonsa?
Vastastrategiat

3.2. Virallisen ulkopolitiikan vaikutus toimitustyöhön

Millä tavoin Suomen ulkopolitiikka vaikutti toimitustyöhön? Ulkomaan uutioon
Oliko ajallisesti erilaisia vaiheita: tiukempia, löyempiä?
Mikä vaikutus aihevalintoihin ym.? Oliko kiellettyjä aiheita?
Antoiko Kekkonen/Koivisto palautetta? Entä viranomaiset?
Miten viestimen omistajat reagoivat?
Miten kommunikaatio ylipäänsä vaikuttajatahojen kanssa toimi?

3.2.1. Suomettuminen

Neuvostoliiton vaikutus Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan?
Mitä Suomen suomettuminen oli? Milloin sitä oli?
Uusin tutkimus/keskustelu (esim. Vihavainen 1991, Valkonen 1998)
Suomen asema muihin maihin verrattuna? Oltiinko muuallakin suomettuneita?

3.2.2. Itsesensuuri ja kriittisyys

Mitä itsesensuuri oli/on?

Itsesensuurin taso? Miten varovainen oli? Miten itsesensuuri ilmeni käytännössä?

Mitä nyt tekisi toisin?

Miten itsesensuurimekanismi toimii?

Olivatko kilpailijoiden kirjeenvaihtajat rohkeampia?

Kriittisyys on yksi länsimaisen journalismin perusteista: miten hyvin tätä pystyi soveltamaan NL:oon/Venäjään? Miten kriittisyys ilmeni jutuissa? Olivatko jutut aikanaan riittävän kriittisiä?

3.3. Kulttuurin kääntäminen

Onko ylipäätään ollut mahdollista kertoa suomalaisille Neuvostoliiton/Venäjän koko todellisuutta?

Miten kulttuurin kääntäminen käytännössä tapahtui?

Tarvitsivatko kirjeenvaihtajat tulkkia/kääntäjiä?

Tuliko matkan varrella väärinymmärryksiä? Pitikö tehdä oikaisuja?

Kerrottiinko uutisjutuissa riittävästi taustoja?

Miten keskeisten venäjänkielisten poliittisten/taloudellisten käsitteiden käännöstyö onnistui?

Miten hyvin kotitoimituksessa ymmärrettiin Neuvostoliiton/Venäjän oloja?

3.4. Juttupalaute

Minkälaista juttupalautetta tuli? Epäviralliset ja viralliset huomautukset / Uhkailua (esim. maastakarkoitus, akkreditoinnin peruuttaminen, kutsuttujen listoilta putoaminen)

Ketkä antoivat palautetta? Neuvostoliittolais-venäläiset (KGB/FSB, APN, Tehtaankadun lähetystö, Midin yhteyshenkilö, muut) / Suomalaiset poliittiset puolueet, omistajat, mainostajat / Tiedonantaja / UM / Lähetystö / Kotitoimitus

Kuka oli ns. yhteysviranomaisena?

Antoiko henkilökunta palautetta (UPDK:n väki)?

Miten palautemekanismi toimi?

Oliko palautteella vaikutusta työnohjaukseen?

3.5 Suomalainen näkökulma

Miten keskeistä kirjeenvaihtajien työssä oli suomalaisen näkökulman välittäminen?

Miten hyvin suomalaisen näkökulma oli kirjeenvaihtajien jutuissa?

Miten muuttui ajan kuluessa?

Antoiko kotitoimitus tietoa Suomen tilanteesta/kiinnostuksen kohteista/puheenaiheista?

Miten paljon seurasi muiden viesten Moskova-uutisointia?

3.6. Rivien väliin kirjoittaminen

Journalistinen kieli silloin verrattuna nykyiseen?

Kirjoittiko kirjeenvaihtaja tai itse rivien väleihin? Tekniikka?

Minkälaisia kiertoilmauksia käytti? Sanoja, sanontoja ja niiden suomennokset (keitä olivat esimerkiksi Moskovan tarkkailijat)

Käyttikö muita keinoja kuin lähteen epämääräistämistä?

Ymmärsivätkö lukijat/viranomaiset "koodikieltä"? /Tiesivätkö keitä Moskovan tarkkailijat olivat?

Käytettiinkö muuaaltakin tulleissa uutisissa koodi-kieltä? Ketkä? Minkälaisia sanoja/sanontoja?

3.7. Palkkaus

Kuka maksoi palkan?

Miten paljon Moskovan kirjeenvaihtajuus maksoi vuodessa viestimelle?

Paljonko kirjeenvaihtaja palkka oli?

Mitä luontaisetuja kirjeenvaihtajalla oli?

Tukiko NL viestintäyrittystä jollain tavoin?

Painatustyöt/arpajaispalkinnot/lomamatkat?

Mitä suosionosoituksia toimituksen johto sai NL:sta?

3.8. Ulkomaan kirjeenvaihtajuus/kirjeenvaihtajat viestimen strategiassa

Miksi viestimellä ulkomaan kirjeenvaihtajia?

Missä kaikissa paikoissa, keitä?

Mikä arvostus? Tärkeysjärjestys?

Mikä merkitys toimittajan uran kannalta?

Oliko Moskovan kirjeenvaihtaja erikoisasemassa vs. muut kirjeenvaihtajapisteet?

Kilpailuasetelmat muiden viestinten kanssa? Miten näkyi?

Miten Moskovan erosi muista asemapaikoista?

3.9. Vakoiluorganisaatiot ja kirjeenvaihtajat

Miten suhtautui vakoilujärjestöihin?

Miten KGB vaikutti kirjeenvaihtajien työhön? Tliiko värväysyrityksiä?

Kyselikö KGB:lle tietoja? oimittivatko muut tietoja KGB:lle?

Kirjeenvaihtajia karkoitettiin maasta usein vakoilusyytteiden perusteella? Miten useasti kyseessä olivat todelliset vakoilijat?

Oliko länsimaisten kirjeenvaihtajien kaavuissa länsimaisia agenteja?

Oliko yhteistyössä Suopon/Supon kanssa? Toimittiko ulkoministeriölle tietoja?

Ottiko CIA yhteyttä? Oliko CIA muiden kanssa yhteistyössä?

3.10. Moskovan kirjeenvaihtajista tehdyt aikaisemmat selvitykset

Moskovan kirjeenvaihtajat ovat olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena: mitä mieltä aikaisemmin tehdyistä selvityksistä/Nikkilä/Valkonen/Hosia/muut? Mitä hyvää/huonoa? Pitävätkö omalta kohdalta paikkansa? Mitä olisi kaivannut lisää? Mistä asioista ei ole toistaiseksi puhuttu?

3.11. Ad hoc -kysymykset

4. Loppuanalyysi

Kirjeenvaihtajan roolin muutos vuodesta 1957?

Moskovan kirjeenvaihtajuuden merkitys viestimelle?

Tämän tutkimuksen tarpeellisuus? Kritiikkiä

Uusia lähteitä? Henkilökohtaiset arkistot/Asioista perillä olevia henkilöitä/Muita lähteitä

LIITE 4 SISÄLLÖNERITTELYT LOMAKKEET

KUVITUS, PAIKKAKUNNAT, JUTTULAJIT, ETUSIVULLE PÄÄSY

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

-----

1. Kuvitus

1.1. Valokuva _____

1.2. Graafi _____

1.3. Piirros _____

1.4. Muu _____

2. Paikkakunnat

2.1. Moskova _____

2.2. Leningrad/Pietari _____

2.3. Muu kaupunki _____

2.4. Maaseutu _____

2.5. Muu _____

3. Juttulajit _____

3.1. Uutinen _____

3.2. Utistausta _____

3.3. Feature _____

3.4. Kommentti _____

3.5. Muu _____

4. Etusivun juttu _____

AIHEET 1/2

1. Neuvostoliitto/Venäjä

- 1.1. Sisäpolitiikka _____
- 1.1.1. Vaalit _____
- 1.1.2. Kokoukset _____
- 1.1.3. Muut _____
- 1.2. Kansantalous _____
- 1.2.1. Maatalous+lv:t _____
- 1.2.2. Yritystalous _____
- 1.2.3. Kauppa, hinnat _____
- 1.2.4. Muut _____
- 1.3. Tiede, tekniikka _____
- 1.4. Kulttuuri _____
- 1.5. Viestintä _____
- 1.6. Uskonto _____
- 1.7. Koulutus _____
- 1.8. Urheilu _____
- 1.9. Juhlat _____
- 1.10. Ihmisten arki _____
- 1.11. Onnettomuudet, katastrofit _____
- 1.12. Rikollisuus, sosiaaliset ongelmat _____
- 1.13. Sairaudet _____
- 1.14. Kansallisuuskiistat _____
- 1.15. Ympäristöongelmat _____
- 1.16. Mielenosoitukset _____
- 1.17. Muut ongelmat _____
- 1.18. Muut aiheet _____

2. NL/Venäjä ja Suomi

- 2.1. Diplomatia _____
- 2.1.1. Vierailut, valtuuskunnat _____
- 2.1.2. Juhlat _____
- 2.1.3. Konfliktit, erimielisyydet _____
- 2.1.4. Muut _____
- 2.2. Kaupankäynti _____
- 2.3. Tiede _____
- 2.4. Kulttuuri _____
- 2.5. Urheilu _____
- 2.6. Muut ongelmat _____
- 2.7. Muut aiheet _____

3. NL/Venäjä ja länsivallat

- 3.1. Diplomatia _____
- 3.2. Vakoilu _____
- 3.3. Asevarustelu _____
- 3.4. Sodat, muut konfliktit _____
- 3.5. Kaupankäynti _____
- 3.6. Tiede _____
- 3.7. Kulttuuri _____
- 3.8. Urheilu _____

3.9. Boikotit, muut ongelmat _____

3.10. Muut aiheet _____

4. NL/Venäjä ja muut sosialistiset maat

4.1. Diplomatia _____

4.2. Kaupankäynti _____

4.3. Tiede _____

4.4. Kulttuuri _____

4.5. Urheilu _____

4.6. Ongelmat _____

4.7. Muut aiheet _____

5. Muut aiheet _____

LÄHTEET

1. Henkilölähteet

1.1 Neuvostoliittolaiset / venäläiset henkilölähteet

1.1.1 Poliitikot

1.1.1.1. Valtion päämies _____

1.1.1.2. Politbyroon jäsen _____

1.1.1.3. Pääministeri _____

1.1.1.4. Muut _____

1.1.2. Viranomaiset _____

1.1.3. Yritysjohtajat _____

1.1.4. Työläiset _____

1.1.5. Tutkijat _____

1.1.6. Taiteilijat _____

1.1.7. Toimittajat _____

1.1.8. Urheilijat _____

1.1.9. Toisinajattelijat _____

1.1.10. Sotilaat _____

1.1.11 Papit _____

1.1.12. Muut _____

1.2. Suomalaiset henkilölähteet

1.2.1. Poliitikot

1.2.1.1. Valtionpäämiehet _____

1.2.1.2. Ministerit _____

1.2.1.3. Muut _____

1.2.2. Viranomaiset _____

1.2.3. Diplomaatit _____

1.2.4. Yritysjohtajat _____

1.2.5. Tutkijat _____

1.2.6. Taiteilijat _____

1.2.7. Toimittajat _____

1.2.8. Urheilijat _____

1.2.9. Sotilaat _____

1.2.10. Papit _____

1.2.11. Muut _____

1.3. Muut henkilölähteet _____

2. Viestimet

2.1. NL:n / Venäjän viestimet

2.1.1. Lehdistö _____

2.1.1.1. Pravda _____

2.1.1.2. Izvestija _____

2.1.1.3. Komsomolskaja Pravda _____

2.1.1.4. Krasnaja Zvezda _____

2.1.1.5. Sovetskaja Rossija _____

2.1.1.6. Trud _____

2.1.1.7. Literaturnaja Gazeta _____

2.1.1.8. Novyi Mir _____

2.1.1.9. Novoje Vremja _____

2.1.1.10. Kommersant _____

2.1.1.11. Segodnja _____

2.1.1.12. Muut _____

2.1.2. Uutistoimistot _____

2.1.2.1. SIB _____

2.1.2.2. Tass _____

2.1.2.3. APN _____

2.1.2.4. Inter-Fax _____

2.1.2.5. Muut _____

2.1.3. Radio _____

2.1.4. Televisio _____

2.1.5. Muut viestimet _____

2.2. Suomalaiset viestimet

2.2.1. Lehdistö _____

2.2.2. Sähköiset viestimet _____

2.2.3. Muut viestimet _____

2.3. Muut kv-viestimet

2.3.1. Lehdistö _____

2.3.2. Uutistoimisto _____

2.3.3. Radio _____

2.3.4. Televisio _____

2.3.5. Muut viestimet _____

3. Oma haastattelu _____

4. Oma havainnointi _____

5. Lehdistötiedotteet _____

6. Tiedotustilaisuudet _____

7. Asiakirjat _____

8. Arkistot _____

9. Muut lähteet _____

10. Lähde epäselvä _____

LIITE 5 MÄÄRÄLLISEN SISÄLLÖNERITTELYN LUOKITTELUPERUSTEET

1. Kuvitus	
1.1. Valokuva	Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistut valokuvat.
1.2. Graafi	Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistu grafiikka.
1.3. Piirros	Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistut piirroset.
1.4. Muu	Muut mahdolliset kuvituselementit, esimerkiksi logot.
2. Paikkakunnat	
2.1. Moskova	Moskovaan päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
2.2. Leningrad/Pietari	Leningradiin/Pietariin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
2.3. Muu kaupunki	Muihin kaupunkeihin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
2.4. Maaseutu	Muualle kuin kaupunkeihin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
2.5. Muu	Muut kuin kaupunkeihin tai maaseudulle päivätyt jutut, esimerkiksi järvet, meret.
3. Juttulajit	
3.1. Uutinen	Päiväkohtaista uutta tietoa sisältävää aineistoa.
3.2. Uutistausta	Päiväkohtaisen uutisen yhteydessä tai sitä ennen tai sen jälkeen julkaistua taustoittavaa aineistoa. Esimerkiksi niin sanotut ennakkojutut, joissa taustoitetaan tulevaa, ennalta tiedettyä uutistapahtumaa, kuten kokouksia.
3.3. Feature	Ei-päiväkohtaista, yleensä uutistyyliä kevyemmällä otteella tehtyjä ihmisläheisiä aiheita. Myös matkareportaasit.
3.4. Kommentti	Kirjeenvaihtajan tekemä subjektiivinen arvio tilanteesta, tapahtumasta tai henkilöstä. Erotettu omaksi jutukseksi muusta aineistosta.
3.5. Muu	Muut jutut, jotka eivät selkeästi ole mitään edellä mainituista, esimerkiksi taidearvostelut.
4. Etusivun juttu	Etusivulla julkaistut kirjeenvaihtajien jutut.

AIHEET

1. Neuvostoliitto	Maantieteellisesti rajattu alue. Neuvostoliitto (30.12.1922 - 8.12.1991).
1.1. Sisäpolitiikka	Kohdemaan sisäiset poliittiset tapahtumat. Poliittisten instituutioiden, puolueiden ja hallinnollisten

laitosten ja niiden edustajien toiminta valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.

- 1.1.1. Vaalit Poliittiset vaalit, joiden tarkoituksena on valita poliittisten instituutioiden edustajat ja johtajat, esimerkiksi presidentti.
- 1.1.2. Kokoukset Poliittisten instituutioiden ja puolueiden kokoukset.
- 1.1.3. Muut Muut sisäpoliittisiksi luonnehditut tapahtumat.
- 1.2. Kansantalous Kohdemaan taloutta käsittelevät asiat.
  - 1.2.1. Maatalous ja luonnonvarat Maatalouteen, metsään, öljyyn, kivihiileen ja muihin luonnonvaroihin liittyvät asiat.
  - 1.2.2. Yritystalous Yksittäisen tai useamman yrityksen toiminnasta kertovat aiheet.
  - 1.2.3. Kauppa, hinnat Kohdemaan sisäistä kaupankäyntiä sekä tavaroiden ja palveluiden hintoja käsittelevät aiheet.
  - 1.2.4. Muut Muut kohdemaan talouteen liittyvät aiheet.
- 1.3. Tiede, tekniikka Tiedettä, teknologiaa ja tekniikkaa käsittelevät aiheet. Myös sota- ja avaruusteknologia.
- 1.4. Kulttuuri Taidetta, kuten musiikkia, kirjallisuutta ja kuvataiteita käsittelevät aiheet. Myös elokuva ja teatteri.
- 1.5. Viestintä Painetut ja sähköiset viestimet ja viestintää muuten kuin juttujen lähteinä käsittelevät aiheet.
- 1.6. Uskonto Uskontoa, kirkkoa käsittelevät aiheet.
- 1.7. Koulutus Koulunkäyntiin, koulutukseen ja opetukseen liittyvät aiheet.
- 1.8. Urheilu Kilpa- ja kuntourheiluun kuuluvat aiheet. Myös hevosurheilu, shakki ja bridge.

- 1.9. Juhlat Poliittiset ja muut juhlatapahtumat. Kulkueet, paraatit.
- 1.10. Ihmisten arki Yksittäisten ihmisten, perheiden tai muiden ihmisryhmien arkea kuvaavat aiheet.
- 1.11. Onnettomuudet, katastrofit Ihmisten tai luonnon aiheuttamat onnettomuudet ja katastrofit.
- 1.12. Rikollisuus, sosiaaliset ongelmat Rikollisuudesta ja muista sosiaalisista ongelmista kertovat aiheet. Oikeudenkäynnit.
- 1.13. Sairaudet Ihmisten fyysisistä tai psyykkisistä sairauksista kertovat aiheet.
- 1.14. Kansallisuuskiistat Etnisten ryhmien tai alueiden itsenäisyyspyrkimykset, mielenosoitukset ja muut konfliktit Neuvostoliiton sisällä.
- 1.15. Ympäristöongelmat Ihmisten ympäristölle aiheuttamat tuhot ja haitat.
- 1.16. Mielenosoitukset Muut kuin kansallisuuskiistojen tai poliittisten juhlapyhien yhteydessä järjestetyt joukkomielenilmaukset.
- 1.17. Muut ongelmat Maatalouden ja muut talousongelmat, henkilöpalvonta ym.
- 1.18. Muut aiheet Muut kohdemaan sisäiset aiheet, jotka eivät selvästi kuulu mihinkään edellä luetelluista. Esimerkiksi monet matkareportaasit tai säätilaa käsittelevät aiheet.
2. NL ja Suomi
- 2.1. Diplomatia Maiden välinen ulkomaansuhteisiin liittyvä poliittinen vuorovaikutus.
- 2.1.1. Vierailut, valtuuskunnat Maiden väliset poliittisten vaikuttajien viralliset tai epäviralliset matkat ja neuvottelut.
- 2.1.2. Juhlat Maiden väliset yhteiset poliittiset juhlatilaisuudet.

- 2.1.3. Konfliktit, erimielisyydet Maiden väliset poliittiset, taloudelliset tai muut erimielisyydet.
- 2.1.4. Muut Muut maiden väliseen diplomatiaan kuuluvat asiat.
- 2.2. Kaupankäynti Maiden väliseen taloudelliseen yhteistyöhön ja ulkomaankauppaan liittyvät aiheet.
- 2.3. Tiede Tieteelliseen ja teknologiseen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen liittyvät aiheet.
- 2.4. Kulttuuri Taiteen aloilla tapahtuva yhteistyö ja muu vuorovaikutus.
- 2.5. Urheilu Maiden väliset urheilu- ja liikuntatapahtumat.
- 2.6. Muut ongelmat Ongelmat, jotka eivät ole maiden välisiä poliittisia tai taloudellisia erimielisyyksiä tai vaikeuksia.
- 2.7. Muut aiheet Edellä mainittuihin kohtiin kuulumattomat muut maiden väliset aiheet.
3. NL ja länsivallat Länsivalloilla tarkoitan niitä Länsi-Euroopan ja Pohjois-Amerikan valtioita, jotka eivät ole missään vaiheessa olleet luonteeltaan kansandemokraattisia tai sosialistisia. Näitä ovat esimerkiksi kaikki Nato-maat.
- 3.1. Diplomatia Yhden tai useamman länsivallan ja NL:n väliset poliittiset suhteet. Esimerkiksi neuvottelut ja valtuuskuntien vierailut.
- 3.2. Vakoilu Länsivaltojen ja NL:n turvallisuuspalveluiden harjoittama salainen tietojen hankinta.
- 3.3. Asevarustelu Länsivaltojen ja NL:n armeijoihin ja aseisiin liittyvät aiheet.
- 3.4. Sodat, muut konfliktit Länsivaltojen ja NL:n väliset sotilaalliset yhteenotot ja muut vakavat välienselvittelyt.

- 3.5. Kaupankäynti Länsivaltojen ja NL:n välinen kaupankäynti ja muu taloudellinen yhteistyö.
- 3.6. Tiede Länsivaltojen ja NL:n välinen tieteellinen yhteistyö ja muu vuorovaikutus.
- 3.7. Kulttuuri Taiteenalojen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 3.8. Urheilu Yhteiset urheilu- tai liikuntatapahtumat, kuten esimerkiksi maaottelut.
- 3.9. Boikotit,
muut ongelmat Maiden väliset lievemät kuin sotilaalliset välienselvittelyt.
- 3.10. Muut aiheet Edellä mainittuihin kuulumattomat aiheet.
4. NL ja muut sosialistiset
maat/liittolaiset Sosialistisilla mailla tarkoitetaan Neuvostoliiton "etupiiriin" kuuluneita Itä-Euroopan maita sekä muun muassa Albaniaa, Kiinaa, Kuubaa, Pohjois-Vietnamia ja Pohjois-Koreaa. Liittolaisilla tarkoitetaan niitä Afrikan ja Aasian maita, jotka eri aikoina tukivat Neuvostoliiton politiikkaan ja olivat läheisessä taloudellisessa suhteessa NL:oon, kuten esimerkiksi Egypti.
- 4.1. Diplomatia Poliittinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.2. Kaupankäynti Kaupankäynti ja muu taloudellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.3. Tiede Tieteellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.4. Kulttuuri Taiteellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.5. Urheilu Urheilu- ja liikuntatapahtumat, esimerkiksi maaottelut.
- 4.6. Ongelmat Kaikki sosialististen valtioiden/liittolaisten ja NL:n väliset ongelmat ja vaikeudet.
- 4.7. Muut aiheet Edellä mainittuihin luokkiin kuulumattomat aiheet.

5. Muut aiheet Muut kuin NL:n sisäiset tai NL:n ja Suomen väliset tai NL:n ja länsivaltojen väliset tai NL:n ja muiden sosialististen valtioiden/liittolaisten väliset aiheet. Esimerkiksi NL:n ja ns. puolueettomien maiden, kuten Intian väliset suhteet. Puolueettomilla mailla tarkoitan Euroopan, Afrikan ja Aasian valtioita, jotka eivät ole sosialistisia, mutta eivät myöskään kuulu erilaisiin länsivaltojen muodostamiin poliittisiin, sotilaallisiin tai taloudellisiin yhteenliittymiin. Euroopan maista ryhmään kuuluu Sveitsi. Kohtaan muut aiheet kuuluu, esimerkiksi Moskovan kirjeenvaihtajan tekemä juttu kiinalaisten lehtien kommentteista, jotka koskivat presidentti Kennedyn murhaa tai kun Jugoslavia löi Suomen lentopallossa 3 - 0.

LÄHTEET

1. Henkilölähteet Henkilölähteillä tarkoitan kirjeenvaihtajien jutuissa nimeltä mainittuja lähteitä.
- 1.1. Poliitikot Poliitikoilla tarkoitan poliittisten puolueiden edustajia, jotka toimivat poliittisissa edustustehtävissä tai viroissa.
- 1.1.1 Valtion päämiehet Valtion päämiehellä tarkoitan valtion ylintä poliittista johtajaa, jota kutsutaan esimerkiksi presidentiksi. Neuvostoliitossa valtion päämies oli useimmiten NL:n kommunistisen puolueen pääsihteeri.
- 1.1.2. Ministerit Ministereiksi luokittelen kaikki ministerin tittelillä olevat poliitikot, myös ns. varaministerit.
- 1.1.3. Muut Edellä mainittuihin luokkiin kuulumattomat poliitikot, esimerkiksi kansanedustajat, alueellisen tai paikallisen tason poliitikot sekä ammattiyhdistyspoliitikot.
- 1.1.2. Viranomaiset Valtion tai kuntien palveluksessa olevat virkasuhteiset työntekijät, kuten poliisit, tullmiehet jne.
- 1.1.3. Yritysjohdajat Yksityisen, valtion tai kunnan omistaman liikeyrityksen johtajat.

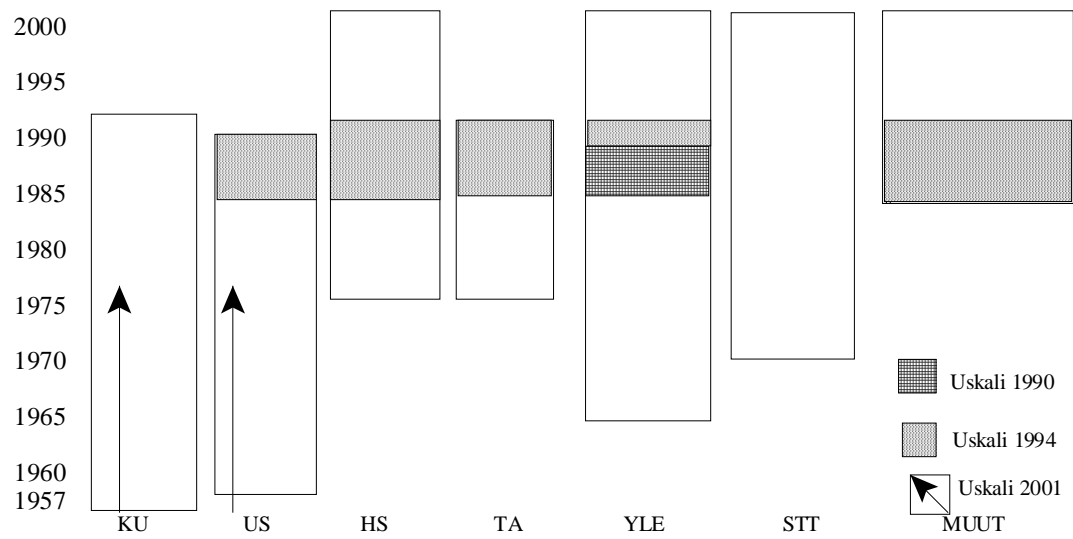
1.1.4. Työläiset	Palkansaajat, ei esimiesasemassa olevat.
1.1.5. Tutkijat	Yliopistojen, korkeakoulujen tai erillisten tutkimuslaitosten palveluksessa olevat tutkimustyötä tekevät henkilöt.
1.1.6. Taiteilijat	Eri taiteenalojen taiteentekijät.
1.1.7. Toimittajat	Joukkoviestinten palveluksessa olevat toimitustyötä tekevät henkilöt.
1.1.8. Urheilijat	Kilpaurheilua harrastavat ihmiset.
1.1.9. Toisinajattelijat	Vallitsevaa poliittista tai taloudellista ideologiaa kritisoivat ihmiset, jotka hyvin usein ovat taustaltaan tieteilijöitä tai taiteilijoita.
1.1.10. Sotilaat	Armeijan palveluksessa olevat henkilöt.
1.1.11. Papit	Kirkon palveluksessa olevat henkilöt.
1.1.12. Muut	Muut kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat henkilölähteet. Esimerkiksi "tavallinen kaupungin asukas", lääkäri ja urheilujohtaja.
1.2.3. Diplomaatit	Oman maansa ulkopuolella oleva ulkoministeriön palveluksessa oleva henkilö.
2.1.1. Lehdistö	Kun lehteä ei ole yksilöity, luokittelen lähteen lehdistöksi.
2.2.2. Sähköiset viestimet	Radio ja televisio.
3. Oma haastattelu	Kun jutusta käy selvästi ilmi, että kirjeenvaihtaja on itse haastatellut henkilölähdettä.
4. Oma havainnointi	Kun jutusta käy selvästi ilmi, että kirjeenvaihtaja on käyttänyt omaa havainnointiaan lähteenä.
5. Lehdistötiedotteet	Myös nimellä tiedonanto.
6. Tiedotustilaisuudet	Myös nimellä lehdistökonferenssi.
7. Asiakirjat	Viralliset kommunikointitiedot ja päätösasiakirjat.
8. Arkistot	Arkistoiksi luokiteltavat lähteet.

9. Muut lähteet   Esimerkiksi kirjeet, kiinalainen uutistoimisto, Kiinan lehdet
- 10 Lähde epäselvä   Kun jutussa ei ole lainkaan ilmoitettu lähdettä.

LIITE 6 KIRJEENVAIHTAJIEN KIERTÄVÄN VERTAILUNÄYTTEIDEN AJANKOHDAT

1.3.-14.3.57	3.3.-16.3.70	8.4.-14.4.83
15.5.-28.5.57	16.8.-29.8.70	22.5.-28.5.83
1.10.-14.10.57	1.10.-14.10.70	8.11.-14.11.83
1.3.-14.3.58	15.4.-28.4.71	22.1.-28.1.84
14.7.-27.7.58	1.5.-14.5.71	8.6.-14.6.84
1.10.-14.10.58	15.11.-28.11.71	25.12.-31.12.84
15.4.-28.4.59	1.1.-14.1.72	15.2.-21.2.85
1.8.-14.8.59	15.6.-28.6.72	1.7.-7.7.85
15.11.-28.11.59	1.12.-14.12.72	22.9.-28.9.85
1.-14.1.60	1.2.-14.2.73	8.3.-14.3.86
1.5.-14.5.60	15.7.-28.7.73	24.8.-30.8.86
1.12.-14.12.60	1.9.-14.9.73	8.10.-14.10.86
15.2.-28.2.61	17.3.-30.3.74	23.4.-29.4.87
1.7.-14.7.61	1.8.-14.8.74	8.5.-14.5.87
15.9.-28.9.61	15.10.-28.10.74	22.11.-28.11.87
1.3.-14.3.62	1.4.-7.4.75*	1.1.-7.1.88
15.8.-28.8.62	15.5.-21.5.75	15.6.-21.6.88
1.10.-14.10.62	1.11.-7.11.75	1.12.-7.12.88
16.4.-29.4.63	15.1.-21.1.76	1.2.-7.2.89
1.5.-14.5.63	1.6.-7.6.76	15.7.-21.7.89
15.11.-28.11.63	17.12.-23.12.76	1.9.-7.9.89
1.1.-14.1.64	22.2.-28.2.77	22.3.-28.3.90
15.6.-28.6.64	7.7.-14.7.77	8.8.-14.8.90
1.12.-14.12.64.	15.9.-21.9.77	22.10.-28.10.90
1.2.-14.2.65	1.3.-7.3.78	1.4.-7.4.91
15.7.-28.7.65	17.8.-23.8.78	15.5.-21.5.91
1.9.-14.9.65	1.10.-7.10.78	1.11.-7.11.91
15.3.-28.3.66	16.4.-22.4.79	
1.8.-14.8.66	1.5.-7.5.79	
16.10.-29.10.66	15.11.-21.11.79	*Tästä lähtien 3 x viikko/vuosi
1.4.-14.4.67	1.1.-7.1.80	
15.5.-28.5.67	15.6.-21.6.80	
1.11.-14.11.67	1.12.-7.12.80	
16.1.-29.1.68	1.2.-7.2.81	
1.6.-14.6.68	15.7.-21.7.81	
18.12.-31.12.68	1.9.-7.9.81	
15.2.-28.2.69	15.3.-21.3.82	
1.7.-14.7.69	1.8.-7.8.82	
15.9.-28.9.69	15.10.-21.10.82	

**LIITE 7 AIKAISEMPIEN MOSKOVAN-
KIRJEENVAIHTAJAOPINNÄYTTEIDEN
TARKASTELUAJANKOHDAT.**

J Y V Ä S K Y L Ä S T U D I E S I N H U M A N I T I E S

1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003. 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa – todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality – producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003. 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003. 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.	5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 219 p. 6 p. 2003. 6 USKALLI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957–1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.